1944

John Carter Brown.

Harold Brown.

No 09

COOPMANS ROER

Stier' recht het Roer van't Coop-mans
fchip,
Of anders raeckj' op zandt of klip.

'TGEESTELYCK ROER
Van't
Coopmans Schip,
Dat is:

Trouw bericht/ hoe dat

een Coopman, en Coopvaerder, hem selven dra-
gen moet in syne handelinge/ in Pays, ende in Oorloge, voor
God, ende de Menschen, te Water ende te Lande, insonderheydt
onder de Heydenen in Oost ende West-Indien: ter eeren Gods,
stichtinge syner Gemeynten, ende saligheyt syner zielen:
mitsgaders tot het tytlick welvaren van het Vader-
landt, ende syne Familie,

Door

GODEFRIDVM VDEMANS,
Bedienaer des H. Evangelij
tot Ziericzee.

Den tweeden Druck, verbetert ende vermeerdert by den Autheur.

Iac. 3. 4.

Siet oock de Schepen, hoe-wel sy soo groot zijn, ende van harde winden gedreven: sy worden met een seer kleyn Roer omgewendt, waer de beweginge des Stierders wil.

Met twee gherieffelijcke Registers.

TOT DORDRECHT,

Voor François Boels, Boeck-verkooper / wonende in de witte gekroonde Dupff/ by't Stadthuys.

ANNO 1640.

Prov. 31. *verſ.* 14.

Sy is ghelijck als een Coopmans
Schip, dat ſijne neeringe van
verre brenght.

KPICB

DEDICATIE.

Achtbare, Erntfeste, Wijse, seer voorsienige HEEREN, de HEEREN Gedeputeerde Bewindt-hebbers, ter vergaderinge vande seventhiene, ende negenthiene, repræsenterende beyde de Generale Geoctroyeerde Compagnien in dese Vereenighde Nederlanden, van Oost ende West-Indien.

MYNE HEEREN,

1. Inleydinge door de t'samenknoopinge van dit Roer, aen de Coopmans-jacht.

HEt is eenen treffelijcken zegen, die den H. Prophete *Moses*, korts voor syne doot, over alle de stammen *Israels*, ende met namen over *Zebulon* ende *Isaschar* heeft uytgesproken, Deut. 33. vers. 18. 19. Alwaer hy alsoo seydt: *Zebulon verheught u uwes uyt-toghs, ende Isaschar verheught u uwer hutten: sy sullen de volckeren op den Bergh roepen, ende aldaer offeren offer der gerechtigheyt: want sy sullen de veelheyt der Zee suygen, ende de verstoncken schatten in den Zande.* Met welcke woorden ons wordt aengewesen, dat de twee *Capitale neringen*, daer by den tijdtlijcken zegen van *een volck* bestaet, zijn de *Zee-vaert*, ende de *Landt-neringe:* want daer door moeten wy niet alleene versorght worden van allerley nootdruft, maer daer door moet oock *een Landt* gesegent worden met welvaren ende tijdelijcke middelen: Niet-te-min wordt de *Zee-vaert* (daer den *Koop-handel* aen vast is) die uytnementheyt in't bysonder toe-geschreven, dat het een treffelijck middel is, om *Gods Kercke* te verbreyden, ende de blinde menschen te brengen tot de *kennisse Christi*, gelijck wy onlanghs in onse *Koopmans-Iacht*, daer wy desen *Text* met opset verklaert, ende op onse eeuwe hebben toe-ghepast, wat naerder beweesen hebben, fol. 20. tot 45. item, fol. 129. tot 140.

2. Occasie van dit boeck.

Dese bedenckinge heeft my beweeght al over de *twintigh jaren*, overmidts *Gods Kercke*, ende ons lieve *Vaderlandt*, aen de *Zee-vaert* soo vele gelegen is, soo wel ten opsien van het *geestelijcke*, als het *tijdelijcke* wel-

varen der ſelver (gelijck by alle vrome, ende verſtandige *Patriotten*, dat buyten diſpuyt is) uyt te geven ſeker *Geeſtelijck Compas*, om alle *Zee-varende* luyden, in hare Goddelijcke, doch moeyelijcke ende periculeuſe *beroepinge*, daer mede te dienen, ten eynde ſy de ſelve ſouden bedienen ter eeren *Gods*, ſtichtinge *ſyner Gemeynten*, trooſt *haerder conſcientie*, mitſgaders tot het tijdtlijck welvaren van het *Vaderlandt*, ende hare *Familien*. Ende als anno 1637. het voorſz. *Compas*, voor de *derde reyſe* onder de perſſe quam, ſoo ben ick ernſtigh verſocht geweeſt van ſommige Lief-hebbers van *Gods Kercke*, ende ons *Vaderlandt*, het ſelve wat te amplieren, ende uyt te breyden, inſonderheyt in het ſtuck van de *Koop-vaert*, ende *Oorloghſ-vaert*, daer ick in het voorſz. *Compas*, ſoo expreſſelijck niet van geſproken en hadde. Dit verſoeck hebbe ick wel *redelijck* ende *Goddelijck* ghevonden, maer niet-te-min ſoo *gewichtigh*, ende van ſoo grooten gevolge, dat ick het ſelve met een kleyn *Tractaet* niet en konde beantwoorden. Daeromme hebbe ick die gemelte *Koopmans-Iacht* voor uyt geſonden, als eene *Barque d'advijs*, om de vrome *Koop-luyden* eenigh contentement te doen over den *Tijtel*, die alreede op het voorhooft van het *Compas* gedruckt was. Ende dewijle ick aldaer dit *Geeſtelijck Roer* belooft hebbe, ſoo kome ick nu jegenwoordigh, om mijne belofte te quijten, ende te voldoen: daer inne ick gepooght hebbe, uyt *Godes H. Woordt*, uyt *oude* ende *nieuwe Leeraers*, ende uyt andere goede *Autheuren* (des noodt zijnde) grondigh te verhandelen de voornaemſte materien, die den *Koop-handel*, ende de *Zee-vaert* aengaen, ende de ſelve verdeelt in *ſes Boecken*, die op het eerſte bladt van dit Boeck, in de *Inleydinge* geteeckent ſtaen.

3. Nuttigheyt ende noodtwendigheyt vã dit Boeck.

Hoe nut ende noodigh dat nu deſe materien zijn, kan een yder die verſtandt, ende ervarentheyt heeft van den *Koop-handel*, lichtelijck bedencken. Want overmidts de *Zee-vaert*, ende de *Koopmanſchap* (die daer aen vaſt is) is een van de prinçipaelſte ende Importanſte *Handelingen*, die in *ons Landt* gedreven worden: Ende daer het *Rijcke Chriſti*, ende *ons Vaderlandt* ſoo vele aen gelegen is, als alreede geſeght is, ende daer ſoo vele ende ſware *Caſus conſcientiæ*, in voorvallen, daer de *oude*, ende *nieuwe Theologanten*, ſoo weynigh, ende ſoo ſchaers, van geſchreven hebben: ſoo kan elck verſtandigh *Chriſten* genoeghſaem verſtaen, dat *deſe materie* eens met opſet, van den gront op, diende verhandelt te zijn, tot onderwijſinge, vermaninge, opweckinge, ende vertrooſtinge van ſoo vele duyſent notable ende eerlijcke *Patriotten*, ende *vrome Chriſtenen*, die in ons *Vaderlandt*, met, ende ontrent *deſen handel* beſich zijn. Inſonderheyt, overmidts niet alleene *Cicero*, ende andere Politijcke met hem, maer oock ſommige *oude Leeraers*, ſomtijdts ſoo vijl ende leppigh van *deſen handel* ſpreken, gelijck wy dat aenwijſen in dit *Tractaet*, fol. 5. tot 13. *Chriſoſtomus* ſeyt Tom. 2. Homil. 38. fol. 999. edit. 1547. over die woorden Matth. 21. verſ. 12. *Ieſus gaende in den Tempel*, &c. *Hier mede* (ſeydt hy) *wordt te kennen gegeven, dat een Koop-man nauwelick, of nimmermeer, den Heere kan behagen: ende derhalven en behoorde geen Chriſten, een Koopman te weſen, of indien hy dat wil weſen, ſoo moet hy uyt*

Want daer zijnder over lange geweeſt, die de Koopmanſchap ſeer veracht ende buyten Gods kercke gebannē hebben.

den

den Tempel Gods geworpen worden, &c. Item, *Cassiodorus ad Psalm 70. vers.* 17. by ons 71. vers. 15. *Quia non cognovi litteraturam, om dat ick geene geleertheyt en kenne*, volgens de *oude oversettinge*, of, seydt hy, volghens eene andere oversettinge, *om dat ick geen Koop-handel en versta: wat is den Koop-handel anders* (seydt hy) *dan eenige dingen goeden koop in-koopen, ende diere verkoopen? sulcke verkoopers heeft de Heere uyt den Tempel geworpen.* Hier over seyt *Thomas Aquinas, in 2. quæst. 77. Art. 4. niemant en wort uyt den Tempel geworpen, dan om eenige sonde: Ergo, soo is sulcken Koopmanschap sonde.* Dese ende diergelijcke harde, ende rauwe manieren van spreken, souden lichtelijck een *vroom Koopman* in syne conscientie verstellen, ende ongerust maken, insonderheyt als hy daer by bedenckt de woorden van *Syrach*, cap. 26. vers. 27. *Een Koopman kan hem swaerlijck hoeden voor onrecht, ende eenen Cramer voor sonde.* Item, cap. 27. vers. 1. 2. 3. *Want om goedts wille, doen vele onrecht, ende die daer rijck willen worden, wenden de oogen af: gelijck als eenen nagel in den muyr, tusschen twee steenen steeckt, alsoo steeckt oock de sonde tusschen den kooper ende verkooper: Indien hy hem niet en houdt met neerstigheyt in de vreese des Heeren, soo sal syn huys haest verstoort worden.* Siet, dese ende diergelijcke spreucken moeten nootsakelijck *vrome* Koop-*luyden*, die gevoelige conscientien hebben, in groot achter-dencken ende twijffelinge brengen, met namen als de ervarentheyt daer by komt van het bedrogh ende argh-listigheyt, die dagelijcx in de wereldt ommegaet, ende soo moeten sy nootsakelijck een van tween, of haren *Handel* staken, daer sy toe beroepen zijn: of met eene ongeruste, ende *twijffelachtige conscientie* voortgaen, ten zy datse beter onderwesen worden: maer die *twijffelinge* is seer dangereus, want *al dat uyt den geloove niet en is, dat is sonde*, Rom. 14. vers. 22. 23. 24. Derhalven soo moet dit gantsche stuck van den Koop-*handel*, nootsakelijck eens ter dege ondersocht, ende oprechtelijck getoetst worden aen het *woordt des Heeren*, ende de *gesonde reden* der gerechtigheyt, die daer mede over-een komt, of anders en konnen *vrome* Koop-*luyden* noyt wandelen met eene stille ende *geruste conscientie*, die daer is als *eene gestadige*, ende vrolijcke *maeltijdt*, Prov. 15. 15.

Dese toetse doen wy in het gantsche *Boeck*, maer insonderheydt libro 1. daer wy toonen, dat de Koop*manschap*, is eene *eerlijcke handelinge*, als die maer gedreven wordt in de gerechtigheyt, ende vreese des Heeren. Ende soo heeft het *Cassiodorus* oock verstaen, al-hoe-wel syne voorgaende woorden seer hardt luyden, want op de selve plaetsche voeght hy dese woorden daer by: *Alsulcke* Koop-*luyden zijn te verwerpen* (seydt hy) *de welcke niet eens lettende op de gerechtigheydt Gods, haer selven besmetten door onmatighe geldt-sucht, wanneer sy hare waren over-loven, ende de selve meer beswaren door valsche eeden, als door den prijs: Alsulcke* Koop-*luyden heeft de Heere uyt den Tempel geworpen, seggende, en maeckt van mijns Vaders huys, geen* Koop-*huys.* Thomas *Aquinas* verklaert hem selven oock op de gemelte plaetsche, als hy seyt: *Al-hoe-wel het tijdtlijck profijt, dat het eynde is van den* Koop-*handel, in hem selfs geene eerlijckheyt, noch nootsakelijckheyt en heeft, soo en kan het niet-te-min tot een ander noodigh ende eerlijck eynde gebruyckt worden, als om de Huysgesin-*

Significans quia homo mercator, vix aut nunquam potest Deo placere: & ideo nullus Christianus debet esse mercator aut si voluerit esse, prohijciatur de Ecclesia Dei: dicente Prophetâ, quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias domini.

Nullus eijcitur de templo, nisi propter aliquod peccatum: ergo talis Negotiatio est peccatum.

Wat perijckel dat daer uyt ontstaet.

Derhalven soo moet dit verkeert gevoelen nootsakelick wederleyt wordē.

Serena conscientia.

4.

Den inhout vā het gantsche boeck, met namen libro 1.

Corte antw. op de voorgaende harde spreuckē

Want die Autheuren verklaren ten deele haer ſelvē.

geſinnen, met een matigh gewin, eerlijck te onderhouden, om den armen by te ſtaen, jae om 't gemeene beſte te verſorgen van allerley waren, die noodigh zijn tot onderhoudt deſes levens. Soo dat deſe *winſte*, in haer ſelven niet en is ongeoorloft, als een *Koopman* die juyſt niet en begeert, als ſyn *byſonder ooge-merck*, maer dat hy die alleene aen-neemt, als *eene belooninge* van ſyne moeyte ende arbeydt, ende dat hy die beſteedt tot een *goedt eynde*: want naer dat het *faetſoen*, mitſgaders het *eynde* goedt of quaedt, of middel-matigh is, ſoo wordt oock deſe *winſte* gerekent. Soo verſtaet het oock *Auguſtinus in Pſalm 70. verſ. 17. fol. 760. &c.* over die woorden, *quoniam non cognovi Negotiationes*. Want hy bekent daer, dat de Koopmanſchap in haer ſelven niet ongeoorloft en is, niet meer als de *Landt-neeringe*, of de *Ambachten* van *Schoen-makers, Kleer-makers, &c.* want in die *Ampten* kan oock ſonde gedaen worden, ſoo wel als in de *Koopmanſchap*: maer om de fauten van de *menſchen*, en moet het *Ampt* niet veracht, of verworpen worden. Hy bekent, dat een *Koopman*, inſonderheyt die ſyne waren met moeyte ende perijckel, *van verre* brenght, eenen redelijcken loon magh ende behoort te trecken voor ſynen arbeydt, *want een Arbeyder is ſyns loons waerdigh*. Hy miſprijſt dan in de *Koop-luyden*, de *hoovaerdie, gierigheyt, bedrogh, lichtvaerdigh ſweren, &c.* maer niet de *Koopmanſchap* ſelve. Ick ſwijge, dat alle die *ſcrupulen*, die by ſommige *oude Leeraers*, over dien *Text* geroert worden, om den *Koop-handel* in twijffel te trecken, niet anders en komen, dan uyt eene *verkeerde overſettinge*, want daer en ſtaet van geene *Koopmanſchap*, of *geleertheyt*, maer ſoo luydt den Text, Pſalm 71. verſ. 15. *Mijn mondt ſal uwe gerechtigheyt vertellen, den gantſchen dagh u heyl, al-hoe-wel ick de getalen niet en wete*, ende het is de ſelve meyninge, ghelijck wy leſen Pſalm 40. verſ. 6. Al-hoe-wel *Gilbertus Genebrardus*, eenen *Paepſchen Profeſſor* van de *Theologie*, ende *Hebreeuſche Tale*, binnen *Parijs*, ſchrijvende over dien *Pſalm* fol. 399. die *verkeerde overſettinge*, volgens ſyne maniere, onbeſchaemdelijck wil ſtaende houden. Aengaende den *Text Matth. 21. verſ. 12.* Het is ſeker, dat die eygentlijck aengaet dien *vuylen Koop-handel*, die met *geeſtelijcke dingen* gedaen wordt, die den *Godſ-dienſt* aengaen, de welcke *Simonie* genaemt wordt, naer *Simon Magus*, daer wy van leſen Actor. 8. verſ. 18. tot 24. Jae ſelfs den *tijdtlijcken Koop-handel*, en voeght de *Kerckelijcke Perſonen* niet, gelijck *Hieronymus* ſchrijft aen *Nepotianum*, want *niemandt die ſtrijdt, en moet hem ſelven verwerren in hanteringhen, die den leeftocht aengaen, om dien te behagen, die hem tot den ſtrijdt verkoren heeft*, 2. Tim. 2. 4. Siet oock *And. Rivet.* in Exod. 20. fol. 389. Dat is de rechte meyninge van die *twee Texten*, Pſalm 71. verſ. 15. ende Matth. 21. verſ. 12. Daer ſommige *oude Leeraers*, uyt onkenniſſe van de *Hebreeuſche Tale*, als oock uyt achteloolheyt, om datſe op het *oogemerck* van den *H. Geeſt*, niet aendachtigh genoegh en hebben gelet, haren voet aengeſtooten hebben. Ende derhalven die ſcharpe ſpreucke van *Chryſoſthomus*, op Matth. 21. verſ. 12. (behalven dat de aldergeleertſte, niet alleene onder d'*onſe*, maer oock de *Paepſche Theologanten*, dat *imperfectum opus in Matthæum*, over lange gewraeckt, ende met goede rede-

Quò enim vocas, quãdo hinc revocas? forte ad artem aliquam? ero ſutor, calceamenta faciam hominibus, mendaces enim & ipſi non ſunt? perjuri & ipſi non ſunt? An ut Agricola ſim, & adverſus Deum tonantem murmurem? &c.

Non ergo culpam author ad Negotium. tranſſero: ſed ſi mentior, ego mentior, nõ Negotium. Iſta hominum, non rerum peccata ſunt.

De Texten Pſal. 71. 15. ende Matt. 21. 12. wordē ooc qualick by haer bygebracht ende buyten propooſt.

Sacerdotes enim captandis oblationibus retia tendebant, ut a ſinguis ali-

nen

nen beweſen hebben, dat het niet en is het werck van den rechten *Chryſoſthomus*, ſiet *Criticum Sacrum And. Riveti lib. 4. cap. 1. fol. 399.*) moet verſtaen worden, niet van den *Koop-handel* in't gemeyn, maer alleene van *het miſ-bruyck* van dien, gelijck *Auguſtinus* dat hier voren ſeer wel verklaert heeft, of anders ſtrijdt ſy directelijck tegen de H. Schrifture, daer den *rechten Koop-handel* voor eenen *byſonderen ſegen* gherekent wordt, met namen Deut. 33. verſ. 18. 19. Proverb. 31. verſ. 14. Zephan. 1. verſ. 11. Want in de *laetſte plaetſe* worden de Inwoonders van *Ieruſalem*, vermaent tot *weenen* ende *huylen*, *om dat alle het volck van* Koop-handel *was uyt-gehouwen*, *ende om dat alle de Geldt-dragers* (als Factoors, Caſſiers, Wiſſelaers) *waren uytgeroeyt*. In ſumma, de gelegentheydt van den *handel*, ende de *winſte*, maeckt de *Koopmanſchap* goedt, of quaedt: want daer is een *eerlijck gewin*, dat met de gerechtigheydt over-een komt, dat den ſtamme *Zebulon* over hare *Negotie*, ende *Koop-handel* belooft wordt, Deut. 33. verſ. 19. Ende daer is *wuyl ghewin*, 1. Tim. 3. verſ. 3. 8. dat tegen de gerechtigheydt ſtrijdt, ende met rechte, van alle *Chriſtenen* moet verfoeyt worden, als *hoeren-loon*, Eſa. 23. verſ. 18. Want dat is het woort van een Tyran, ende geen redelijck menſche, *dat den reuck van allerley winſte ſoet is*, van wat ſake, of op wat maniere, datſe verkregen wordt. Want dat ſtrijdt tegen den *regel der gerechtigheyt*, ende het uytgedruckte *woordt Gods*, met namen Amos 8. verſ. 5. 6. Ierm. 5. verſ. 26. tot 30. 1. Theſſ. 4. 6.

quid Lucri emungerēs Calvin.

Negotiatorem Clericum, & ex inope divitem, ex ignobili glorioſum, quaſi quandam peſtem fuge. Hier. Tomo 1. fol. 15. verſo.

Suavis odor Lucri ex re qualibet.

Al-hoe-wel de *Koopmanſchap* dan *eerlijck* is in haer ſelven, niet-te-min overmidts ſy *periculeus* is, wanneer ſy niet gedreven en wordt in de *vreeſe des Heeren*, gelijck wy hier voren uyt *Syrach* verſtaen hebben, cap. 26. verſ. 27. Item, cap. 27. verſ. 1. 2. 3. Soo hebben wy cap. 2. uyt *het woordt des Heeren* beſchreven, het Ampt van een *vroom Koopman*, hoe dat hy hem ſelven behoort aen te ſtellen, om *ſyne conſcientie* wel te bewaren, op dat *ſynen handel*, *den Heere magh geheylight worden*, Eſa. 23. verſ. 18. ende dat hy *rijck* magh worden in *goede wercken*, hem ſelven een goedt fundament wech-leggende in het toe-komende, om het eeuwige leven te verkrijgen, 1. Tim. 6. verſ. 17. 18. 19. Hoe noodigh dat dit *Capittel* zy, en behoeven wy niet te bewijſen, overmidts alle verſtandige ende vrome *Koop-luyden* daer van overtuyght zijn, datter vele miſ-bruycken in den *Koop-handel* omme-gaen: Soo dat het wel noodigh is, dat *Godvruchtige Koop-luyden* dat woordt gedurigh hooren, *dit is den wegh*, *den ſelven gaet*, *want anders ſoudt ghy af-wijcken ter rechter*, *of ter ſlinckerhant*, Eſa. 30. 21. Daeromme iſt, dat dien waerden ende Hoogh-geleerden man Gods, *Martinus Bucerus*, in dat gulden Boeck *de regno Chriſti*, van *het rijcke Chriſti*, *lib. 2. cap. 50.* een expres *Capittel* beſchreven heeft *de reformandâ Mercaturâ*, van de *reformatie der Koopmanſchap*: Want de *Koopmanſchap* (ſeydt hy) is wel in haer ſelven *eerlijck*, ende voor 't ghemeyne beſte *ſeer noodigh*, maer midts condi[illegible]e, dat de *Koop-luyden* ſorghvuldigh zijn, om ſulcke waren uyt ende in te voeren, de welcke voor *'t gemeyne beſte* dienen uyt ende in gevoert te weſen, om wel ende heylighlijck te leven, ende niet om *de gemeyne* aen te locken, ende te voeden, in godde-

2.
Dē inhout, ende noodwendicheyt van het tweede Boeck.

goddelooſe *pomperie*, ende *overdaet*. Want *dit ooge-merck* moet in de herten van alle *Chriſtenen* ſoo geprent zijn, dat het van geenderley *Actien* of *Handelingen* en magh gheſcheyden worden, maer daer moet *in conſcientie*, altijdt wel op ghelet ende ghemickt worden, te weten, dat wy door onſe daden de menſchen moghen brenghen tot, of ſtijven in de *Godſaligheydt*: Soo verſtaet het oock dien vermaerden ende Hoogh-gheleerden Dr. *Andreas Rivet*, daer hy ſchrijft *de Negotiatione*, van den *Koop-handel*, over Exod. 20. fol. 388.

3. Den inhout ende noot-wendicheyt vã het der-de Boeck.

Ende gemerckt dat de *Koop-vaerders*, die daer zijn dienaers van de *Koop-luyden*, veelderley occaſie hebben tot ſondigen, ſoo dienen die oock wel gewaerſchout, voor wat *Steen-klippen* der ſonde, datſe haer ſelven wachten moeten, op datſe niet een *onweder* van *Gods toorne* ten deele en krijgen, Pſal. 11. 7. Prov. 1. 27. dit hebben wy gedaen lib. 3.

4. Den inhout ende noot-wendicheyt van het vierde Boeck.

Ende overmits onſen Handel op *Ooſt* ende *Weſt-Indien*, den grootſten, vermaertſten, ende gewichtighſten *Handel* is, die in *onſe Provinçien* gedreven wort, die ſoo vele vyanden heeft, ſoo binnen, als buyten s'Landts: ſoo moeſte nootſakelijck dat gantſche ſtuck, van de eerſte beginſelen onderſocht worden. I. Wat beyde de *Indien* voor Landen zijn. Ten II. by wat *Occaſie*, ende met wat *Recht* dat wy aen deſen Handel gekomẽ zijn. Ten III. hoe *nut*, ende *noodigh* dat *deſen Handel* is, ſoo tot verbreydinge van *het Rijcke* onſes Heeren *Ieſu Chriſti*, als tot welvaren van ons lieve *Vaderlant*. Ten IV. wat daer moet gedaen worden, om de gewenſchte vruchten uyt *deſen Handel* te trecken. Deſe ſtucken hebben wy verhandelt lib. 4.

5. Den inhout ende noot-wendicheyt vã het vijf-de Boeck.

Ten vijfden, overmidts onſe Handelinge met de *Turcken*, van de *Spaenſch-geſinde* ſeer gelaſtert wordt, gelijck ſy de Koningen van *Vrancrijck*, over lange oock deſen aengaende ghelaſtert hebben, ende noch onlanghs in dat *vinnigh Libel*, dat anno 1633. is uyt-gegaen tegen *de Bilance* van *E. Puteanus*, genaemt *de Induciis aut pace Belgarum*, *diſſertationes variæ*, fol. 69. &c. Soo hebben wy dit ſtuck oock noodigh moeten toetſen, aen den toets-ſteen van het *woordt Gods*: ende derhalven oock nootwendigh moeten ſpreken van dat gewichtigh *geval van conſcientie*, *hoe verre dat men* naer den regel van Gods woordt, *magh maken Verbonden met de ongeloovige*, *of niet?* dit doen wy lib. 5.

6. Den inhout ende noot-wendicheyt vã het ſeſte Boeck.

Ten ſeſten, ende ten laetſten, overmits den *Koop-handel* in *onſe Provinçien*, ſoo binnen als buyten *Europa*, qualijck kan gevoert worden ſonder *Wapenen*, daer wederom vele op te bedencken, ende te ſeggen valt, ſoo hebben wy dat ſtuck van de *Oorloghſ-vaert*, ende by ghevolge, de voornaemſte *gevallen der conſcientie*, *de Oorloghe* rakende, wijdt ende breedt verhandelt lib. 6. ter eeren *Gods*, tot ſtichtinge van ſyne *Gemeynte*, met namen de *Mannen van Oorloge*, ende welvaren van ons *Vaderlant*.

V. Vier bedenckingẽ beandt-woordt.

Hier uyt kan een yder oordeelen, die eenigh verſtandt ende ervarentheyt heeft, van wat *gewichte* dat die *poincten* zijn die in dit *Boeck* verhandelt worden: ende derhalven, dat het geen wonder en is, dat dit *Boeck*, buyten ons eerſte voornemen, wat uytgewaſſchen is, overmidts deſe *materien* ſeer

wijdt

wijdt zijn ſtreckende, by-na ſoo wijdt, als de bekende Wereldt is, daer de *Koopmanſchap*, ende *Oorloge* gedreven wort. Niet-te-min voor *gemeyne luyden*, die qualijck het *gelt* hebben om te koopen, ende noch min *tijdt*, of *oordeel*, om alle deſe dingen met vrucht te leſen: die daerom gaerne *in't korte* ſouden leſen dat haer eygentlijck aengaet, ſoo hebben wy elck *Boeck* ſoo verhandelt, dat het bequamelijck, *alleene* ſoude konnen gedruckt worden, als met namen het *derde Boeck* van de *Koop-vaert*, ende het *ſeſte* van de *Oorloghſ-vaert* (midts dat het niet en geſchiede ſonder onſe kenniſſe:) maer anderſins, d'Heeren *Bewindt-hebbers*, *Gouverneurs*, *Commandeurs*, *Admiraels*, *Viçe-Admiraels*, verſtandige *Koop-luyden*, &c. dienen noodtſakelijck, alle *deſe materien* by een te hebben, neerſtigh te overleſen, ende te erkauwen in de vreeſe des Heeren.

1. Vã de lancheyt van dit Boeck.

Ten anderen, yemandt ſal moghelijck verwondert zijn, dat wy door het *gantſche Boeck*, maer inſonderheydt Lib. 4. 5. 6. buyten onſe ghewoonte, in het verhandelen van eenige deughden, ſomtijdts *Philoſophen*, ende andere *Heydenſche Autheuren* hebben by-gebracht, om eenige *poincten* wat aen te drijven, want dat ſchijnt te ſtrijden tegen *ons advijs*, dat wy aen de *jonge Studenten* geven, *Hemels-belegh*, fol. 115. tot 121. Maer de antwoorde is klaer, want behalven datter groot verſchil is tuſſchen *Predicken* en *Schrijven*: inſonderheyt van dingen, die ten deele politijck zijn: ſoo hebben wy nootſakelijck dat moeten doen, overmidts dat menſchen, die noch *wereltſch* geſint zijn, lichtelijck ſouden dencken, dat wy in *deſe materien*, die ſchijnen ſimpelijck *Politijck* te zijn, als *Koop-handel*, *Oorloge*, &c. den wegh ſoo nauwe leggen, dat hy qualijck is te bewandelen, ende die over-ſulcx moedtwilligh ſouden ſpringen buyten alle palen van *Godſaligheydt*, *gerechtigheydt* ende *matigheyt*: daerom toonen wy, dat die *regulen*, die wy by-brengen uyt de *H. Schrifture*, nopende de *tweede tafel*, ſoo redelijck zijn, dat eerbare *Heydenen*, door het *licht der naturen* (daer van wy leſen Rom. 1. verſ. 19. Rom. 2. verſ. 15.) vele dinghen hebben konnen mercken, die een *Chriſtelijck Koopman*, of *Soldaet*, volgens *Gods woordt* behoorde te betrachten: ende daer inne volgen wy de voet-ſtappen van de *H. Propheten* ende *Apoſtelen*, met namen *Ieremias*, cap. 2. verſ. 10. *Ezechiel*, cap. 3. verſ. 6. *Paulus*, Actor. 17. verſ. 28. 1. Corint. 15. verſ. 33. Tit. 1. verſ. 12. Jae, onſen *Salighmaker* ſelve, Matth. 12. verſ. 41. 42. Wy doen dan dit alleene tot *overtuyginge* van die gene, die noch *wereldtſch* geſint zijn: ende tot *opweckinge* van die gene, die *bekeert* zijn, op datſe van de *Heydenen* niet en ſouden beſchaemt ghemaeckt worden, want dat is eene groote ſchande, ende een ſwaer oordeel voor die gene, die daer belijdeniſſe doen van den *Name* onſes Heeren *Ieſu Chriſti*, 1. Cor. 5. 1.

2. Vande Heydenſche Autheuren, die hier geciteert worden.

Ten derden, ſommighe ſullen moghelijck dencken, dat in dit Boeck eenighe *Politijcke ſaken* worden verhandelt, die daer ſchijnen, *ons Ampt* eygentlijck niet aen te gaen. Antwoorde, dit is de *H. Propheten* ende *Apoſtelen* menighmael voor-gheworpen, met namen 1. Reg. 18. verſ. 17. 18. 2. Paral. 25. verſ. 16. Ier. 38. verſ. 4. Amos 7. verſ. 10. Act. 16. verſ. 21.

3. Vande Politijcke materien, die hier verhandelt worden.

Dit

DEDICATIE.

Dit is den Hoogh-geleerden Dr. *Giſbertus Voëtius*, nevens andere treffelicke ende *Hoogh-geleerde Perſonen* in ons Vaderlant, oock voor geworpen, daer hy treffelijck op antwoort in ſynen *Therſites Heautontim*, fol. 226. *de Politicis, de jure belli belgici, &c.* Wat ons aengaet, behalven dat wy kortelijck daer op geantwoordt hebben in de *Voor-reden* van onſe *Koopmans-Iacht* fol. 3. Soo
1. Antw. ſeggen wy, al-hoe-wel ons Ampt *geeſtelijck* is, ende eygentlijck mede-brenght, om de menſchen te leeren ſtormen op *den Hemel*, gelijck wy getoont hebben in ons *Hemels-belegh*, fol. 113. &c. Dat wy niet-te-min oock moeten aenwijſen de *rechte middelen*, om den *toorne Gods van het Landt* te keeren, om de breſſe te ſtoppen, ende om den *zegen des Heeren* te brengen over
2. Antw. ſyn volck, Mala. 3. verſ. 10. *Daer-beneven*, gelijck *ons Ampt* is, voor *alle ſtaten* van menſchen *te bidden*, 1. Tim. 2. verſ. 1. 2. Soo is oock *ons Ampt*, *allerley ſtaten* van menſchen, ſoo *Hooge*, als *Lage*, te *onderwijſen*, *vermanen*, *beſtraffen*, uyt het *woordt des Heeren*, op datſe elck, *hare conſcientie*, in *haer Ampt* ſouden mogen bewaren, ende dat alſoo de *gebeden*, die voor haer gedaen worden, ſouden mogen *krachtigh* zijn, tot haer welvaren, naer ziele ende lichaem. ſiet met namen Eſaia 1. verſ. 21. totten eynde. Ierem. 1. verſ. 10. 18. Ier. 5. verſ. 4. 5. Ezech. 22. doorgaens. Hoſe. 5. verſ. 1. Amos 4. verſ. 4. Amos 6. Mich. 7. Colloſſ. 3. Eph. 6. 1. Tim. 6. &c. *Ten derden*,
3. Antw. een *Predikant* al-hoe-wel hy niet geroepen is, om het *Politijcke* te handelen, ſoo moet hy niet-te-min verſtaen, ende (des noot zijnde) beantwoorden, alle de *gevallen der conſcientie*, die ſonder eynde, daer onder loopen: daerom moet hy oordeelen, tuſſchen *bloedt* en *bloedt*, tuſſchen *handel* en *handel*, tuſſchen *ſchade* en *ſchade*, Deut. 17. verſ. 8. Hy moet een *ſmelter* zijn onder het *volck des Heeren*, om haer weſen, dat ſeer diepe verborgen is, te ondervinden ende te beproeven, Ier. 6. 27. Hy moet het *koſtelijcke* van het *ſnoode* af-ſcheyden, als zijnde den *mondt des Heeren*, Ier. 15. verſ. 19. Met een woordt, *ſyne lippen moeten de Leere bewaren, ende men moet uyt ſynen mont de Wet ſoecken, want hy is een Engel des Heeren Zebaoth*, Mala. 2. verſ. 7. Soo hebben gedaen alle *Propheten* ende *Apoſtelen*, die niet alleene, *Landt-luyden*, *Zeeluyden*, *Ambachtſ-luyden*, maer oock *Tollenaers*, *Krijghſ-luyden*, ja *Koningen* en *Prinçen*, hebben vermaent van *haer Ampt*, ende ſchuldighe plicht, niet alleene ten opſien van den *Godſ-dienſt*, ende de *ware bekeeringe*, maer oock ten opſien van hare *byſondere beroepinghe*, 2. Paral. 16. verſ. 7. 2. Paral. 19. verſ. 2. 2. Paral. 28. verſ. 9. Luc. 3. verſ. 14. Jae, het zijn meeſt *Propheten*, ende *Kerckelijcke Perſonen* geweeſt, die de *Hyſtorien* van *Gods volck* beſchreven hebben, gelijck *Strada* met de waerheyt ſeydt *lib. 1. de bello belgico, fol. 4. 5.*

De Hyſtorie van Fam. Strada, is eenzijdigh.

Alwaer hy oock redenen by-brenght, waerom dat dat werck, van *Kerckelijcke Perſonen* beſt kan gedaen worden: maer gelijck wy dat nu niet en willen diſputeren *in Theſi*, *in't groſſe*, ſoo iſt even-wel ſeker, dat die redenen op ſyne *Hyſtorie* niet en paſſen: want al-hoe-wel hy de ſelve met eenē *geleerden* ende ſeer *wel-ſprekenden ſtijl* beſchreven heeft: ſoo toont hy even-wel te veel, dat hy een *Ieſu-wijt* is, dat is, ganſch *partijdigh* tegen de *waerheyt*, als zijnde *in den eedt* van den *Antichriſt*.

Ten

Ten vierden, overmidts in *dit Boeck* seer verscheydene, ende swaré *casus conscientiæ* beantwoordt worden, soo willen wy den *Christelijcken Leser* ghewaerschouwt hebben, dat wy de eere daer van niet hebben en willen: want ghelijck wy in het geheele *Boeck*, meest spreken met *de woorden* van de *H. Schrifture*, of andere *goede Autheuren*: soo zijn wy insonderheyt, ontrent de *gevallen der conscientie*, seer *præcijs* geweest, om niet simpelijck te stellen ons *eygen gevoelen*: maer wy hebben meest gevolght *treffelijcke Autheuren* (naest de *H. Schrifture*) die wy daer op gelesen hebben, die wy gemeynelijck op den kant aen teeckenen, uyt-genomen eenige *geschreven advijsen* van *Hooghgeleerde mannen*, die wy allencxkens daer op versamelt hebben, welcker namen sonder haer consent, wy niet wel melden en konnē. Wy seggen dan seer weynigh uyt ons-selven (al-hoe-wel wy nu den *H. Kercken-dienst*, over de 38. jaren, door Gods genade, betreden hebben) wy en hebben oock met geene *heete penne*, dese dingen op het papier geset, maer naer de mate van dat talent, dat ons *de Heere* betrout heeft, *dese materien* soo erkauwt, dat wy hopen, dat alle die gene, die *verstant* ende de *vreese Gods* hebben, licht sullen konnen oordeelen, dat dit werck niet al *loopende*, of al *slapende* gedaen en is. Aengaende de *Hystorien* van onse *Nederlanden*, of van *Indien*, die wy uyt *Em.* van *Metren*, *P. Bor*, de *Landt-caerten* van *Mercator*, &c. ghetrocken hebben, die zijn soo bekent, dat het niet noodigh en was, de plaetsen overal aen te wijsen, want behalven dat de *Citatien* sonder getal souden zijn, soo zijn oock dese *Boecken* soo gemeyn in alle-mans handen, dat een yder die in onse *Hystorie* eenighsins ervaren is, sonder moeyte, die plaetsen kan naesoecken. Van dese *Citatien* uyt *Boecken*, die soo bekent zijn, mogen wy dan ten minsten seggen, het gene dat *I. Lipsius* op eene sekere plaetse seydt van de *Citatien* uyt *Hystorien*, die soo gemeen niet en zijn, als *Spaensche*, *Italiaensche*, *oude Nederlantsche*, &c. te weten, dat die *overmatige sorghvuldigheyt* niet vele om het lijf en heeft: want die de *Hystorien* niet en heeft, die en kan het niet helpen: ende diese heeft, die kan het licht vinden; in saken van *gewichte*, of die *disputabel* zijn, heeft het een ander bescheyt, ende daer hebben wy meest de plaetsen aengewesen, gelijck den *Christelijcken Leser* bevinden sal.

4. Van de gevallen der conscientie die hier beantwoort worden.

Quia novitii, aut Grammatici, illa cura videtur, & aut a vano, aut pusillo animo est. I. Lipsius, præfat. ad lectorē, in Monita & exempla Politica.

Dat ick nu dit *Geestelijck Roer*, u. E. E. hebbe opgeoffert, daer toe hebben my beweeght met namen dese twee redenen. I. Overmidts in *dit Boeck* doorgaens, ghesproken wordt van den *Koop-handel*, ende de voornaemste *vragen*, die daer inne zijn aen te mercken, soo en komt het selve niemant met meerder recht toe, als u. E. E. die *het Bewindt* hebben van *twee* soo machtige *Compagnien*, die daer drijven den *grootsten handel*, die in onse *Provinçien* bekent is. Ten II. overmits het *voornaemste deel* van't *Boeck*, eygentlijck aengaet de vaert op *Oost*, ende *West-Indien*, hoe dat die moet gedreven worden, soo *binnen* als *buyten's Landts*, om de *gewenschte vruchten* daer uyt te trecken, soo en kan dit niet ter executie gestelt worden, als door u. E. E. authoriteyt. Want overmits den *Koop-handel* in't gemeyn, ende onse *Handelinge* in beyde de *Indien* in't bysonder, in dit Boeck, van den gront op, soo beschreven worden, datter qualijck eenigh *geval van conscientie*, dies-aengaende kan voorvallen,

VI. Redenen van de Dedicatie.

vallen, dat hier uyt het *woordt Gods*, ende andere *goede Autheuren*, niet en wordt verhandelt: ſoo zijn wy ghenootſaeckt u. E. E. vruntelijck te bidden, ende te verſoecken, ten eynde dat het u. E. E. gelieve, dit *Geeſtelick Roer*, onder andere ſtichtelijcke, ende leerſame *Tractaten*, te recommanderen, ende niet-te-min te bevelen, aen alle die gene, die in uwen dienſt zijn, *te Water*, ende *te Lande*, ten eynde datſe het ſelve met aendacht, op alle voorvallende occaſien leſen, overleggen, ende hare *Handelinge*, die de *Godſaligheydt*, *rechtveerdigheyt*, ende *matigheyt* aengaen, naer de *heylſame leeringen*, die hier inne ſtaen, aenſtellen, ter eeren *Gods*, welvaren van beyde de *Compagnien*, 's Ampt ons lieve *Vaderlandt*, ende haerder zielen ſaligheyt: Wy hopen oock, dat u. E. E. volgens den yver die u. E. E. over lange getoont hebben tot voorderinge van *het Rijcke* onſes Heeren *Ieſu Chriſti*, ende den *waren Godſ-dienſt*, ſomtijdts als het u. E. E. affairen ſullen konnen verdragen, ſoo in't *Privè*, als in hare reſpective *Camers*, inſonderheyt ſoo wanneer daer eenige *gevallen* vande *conſcientie* komen in bedenckinge, dit *Geeſtelijck Roer* ſullen inder handt nemen, om te vernemen wat de *de Heere onſen God* daer van ſeydt in ſyn *H. Woordt*, ende hoe dat andere *goede Autheuren* dat verſtaen ende verklaert hebben, het welcke overvloedigh hier inne wordt aengeweſen. Hier mede

MYNE HEEREN,

u. E. E. perſonen, ende beyde de *Compagnien*, daer over u. E. E. gheſtelt zijn, om *het Roer* te ſtieren, toe-wenſchende den zegen Gods onſes Hemelſchen Vaders, naer ziele ende lichaem, ten eynde u. E. E. in beyde de *Indien*, onder de blinde *Heydenen*, ſulcken gront mogen leggen van het *Huys des Heeren*, die voort ende voort blijven mogen: op dat ghy dien zegen ende eere meught hebben van *Zerubabel*, den ſone *Sealthiel*, dat u. E. E. volgende het exempel van uwe ſalighe *Voor-ſaten*, *dit Huys* mogen helpen fonderen, ende uwe *Na-ſaten* dat mogen vol-eynden, ter eeren Gods, tot bekeeringe van de volheyt der Heydenen, ende eeuwigen trooſt uwer zielen, Zach. 4. verſ. 7. 8. 9. Amen, Amen. Dit biddende, ſal ick blijven,

V. E. E. Dienſtw. in den Heere,

GODEFRIDUS UDEMANS.

Ziericzee, deſen 15. Iulij 1638.

GHE-

GHEDICHT
Op
Het Geeſtelijck Roer van't Koopmans-Schip,
Van den vveerden ende eervveerden
D. GODEFRIDVS VDEMANS,
Bedienaer des Goddelijcken Woorts
tot *Ziericzee.*

I. HOe God, door hoogh beleyt, en op gewiſſe gronden,
De Werelt onder een door handel heeft gebonden,
En watter voor een nut op alle menſchen daelt,
Wanneer men ſyn geriefuyt vremde Landen haelt:
II. En wat een *Koopman* is, en hoe hy dient te weſen,
En waer uyt over langh 't vertieren is gereſen,
En wat hem noodigh is, om ſoo te zijn genaemt,
En wat hem qualick voeght, en wat hem wel betaemt:
Hoe dat hy tegenſpoet, verdriet, en harde ſlagen,
En hoe hy met gedult verlies behoort te dragen,
En hoe men door gewin van gelt, en machtigh goet,
Sich niet vergeten magh, in pracht en overmoet,
III. En wat hun dient betracht, die op de woeſte baren
Met onvermoeyde vlijt, naer *Ooſt* en *Weſten* varen,
En watter dient gemijt, en watter moet geſchien,
Wanneer men niet en kan, als *Zee* en *Hemel* ſien:
IIII. Wat recht dat *onſe Staet* heeft Schepen uyt te ruſten
Of na den *Indiaen*, en ſyn vergulde kuſten,
Of daer men *Peerels* vindt, of daer een *Diamant*
Komt ſchieten uyt een klip, en rollen in het zant;
Hoe dat een *Chriſten-hert* van yver dient te branden,
Wanneer men ancker worpt, ontrent de rijcke ſtranden,
Niet om haer ſchoon gewas, van reuck of zijde-werck,
Maer om een *woeſten hoop* te brengen tot de *Kerck*:

En

v. En of men met een *Turck*, of diergelijcke menſchen,
Die niet aen *Godes volck*, als druck en onheyl wenſchen,
Magh *vryen handel* doen, en treden in verbondt,
En hooren met gedult, een vuylen laſter-mondt:
vi. En of men yemants goet, in Oorlogh magh genieten,
Of met een hol metael, een Vloot te gronde ſchieten,
En of men hedenſdaeghs, gelijck men eertijts plagh,
Een hoop *lijf-eygen volck*, als ſlaven houden magh:
Al dit, uyt *rechte gunſt*, en na *den eyſch* beſchreven,
Wort aen het *Vaderlant*, door *Vdemans* gegeven,
Wort aen de *Zee* gejont, en wie het woeſte diep
Met kielen oyt doorſneet, met zeylen overliep:
Wel aen dan, *wacker volck*, die met inlantſche waren,
Gerieft een verre kuſt, die noyt en was bevaren,
Ontfanght het *deftigh werck*, en geeft den *ſchrijver* danck,
Het ſal u dienſtigh zijn u leven dagen lanck;
Het ſal u voordeel doen in alderhande ſaken,
Die *God*, en u *gemoedt*, of uwen *naeſten* raken;
Het kan u *Raetſ-man* zijn, in ſchaed' en in gewin,
En met een woort geſeyt, *hier ſchuylt een Zegen in*.
Ghy mooght ſtaegh over *Zee*, in *vreemde Landen* reyſen,
Ghy mooght op u bedrijf, en grooten handel peyſen,
Maer in *dit Bouck alleen*, is vry al *meerder ſchat*,
Als eenigh *machtigh Vorſt* ſyn leven oyt beſat.
Men prijſtſe wel te recht, die grooten handel drijven,
Vermits ſy *deſen Staet* met goet en rijckdom ſtijven,
Maer hy dient boven al, met lof te zijn vereert,
Die aen het *winſieck volck* den *rechten handel* leert.

I. Cats.

IN

Spirituale Gubernaculum

Navis Mercatoriæ,

Doctiſſ. Clariſq. Viri D.D.

GODEFRIDI VDEMANS

Proſopopœia Tituli.

ME mente adumbrans Genitor *in ſuâ primum,*
Prioris, inquit, umbra corporis *fies:*
Verum docôres fronte præferes nullos.
Stylum prehendens at deinde limatum,
Opulentiamque mentis aperiens largam;
Non conſtitit ruentis ingenii fluxus;
Crevere nobis membra donec integra.
Paterque *jam, ni vellet eſſe prædurus,*
Quo noſcerer, Titulum *negare non poſſet.*
Hoc ergo nomen indidit Gubernaclum;
Quod Navem onuſtam Mercury *regat tuto.*
Non quale ligno ex aſpero dolant fabri;
Cæleſte *ſed quod genus, & Ætherem jactat.*
Suas nec ultra Titulus *intumet gazas.*
(*Crepare* Patri *mercimonia inſuetum*)
Sed perplacet, Patrique *gratius fiet;*
Si fronte, verbis nec quieti inauratis;
Eatis intrò, paginaſque volvatis:
Frontale mox, ni dixeritis, o exile:
Nil deprecor, quin me eruatis expunctum.

* *

Dat

Dat is: den *Tittel* ſpreeckt alſoo.

ALs my mijn *Vader* eerſt in ſyn vernuft afmaelde,
Hy noemde my eē *Schaw*, kleyn deeltje van de *Naelde*,
Van't *Geeſtelick Compas*: Wou niet, ick ſou geprent
Met *Tittels* op mijn hooft byſonder zijn bekent.
Maer wan' hy eens de Pen begonnen heeft te ſtieren,
Syn ſinnen heeft ontoomt, en driftigh laten ſwieren;
Daer was geen ſteuten aen, tot dat het kleyne *Deel*,
Ontfangen in't verſtant, geworden is *Geheel*;
Een lichaem op't papier met voll', en ſchoone leden.
Hier nu, ſeght my dan eens, waſt niet beſtaend' in reden,
Dat hy my oock op't Hooft een eygen *Teycken* gaf;
Om niet te zijn geacht, een *Vader* al te ſtraf?
Dit is mijn *Name* dan, dit is mijns *Hooft-baniere*
Het *Roer*, dat 't *Koopmans Schip* ter Zee, te Land kan ſtiere,
Geluckigh en met Heyl: een *Roer* van groot bewindt,
Daer in men *Ooſt*, en *Weſt*, en al den *Handel* vindt.
Geen *Roer*, verſtaet het wel, van Timmer-kunſtigh-handen
Gedraeyt van eycken-hout, gehaelt uyt *Noorder Landen*;
Maer aerdiger van kunſt, en *Geeſtiger* bevrocht,
Waer toe *den Hemel* ſelf de ſtof heeft aen-gebrocht.
Meent niet, ick blaes te ſtijf, mijn *Tittels* zijn maer poffen;
De ſaeck en iſſer niet noch ſulcke rijcke ſtoffen:
Ghy kent mijn *Vader* niet, 't is ver van ſyn fatſoen,
Te ſnurcken boven goet, met *Tittels* te voldoen.
Wat hoefter veel geſeyt, laet *Tittels* wat beruſten;
Het is my wel te wil, 't ſal oock mijn *Vader* luſten,
Dat ghy met fray geverw, en proncken niet te vreen,
Gaet vorder om beſcheet, gaet dieper binnen treen.
Ras dan, den Neus in't blat, ſiet watter ſteeckt van binnen,
Deurſnuffelt, ſoeckt, deurſoeckt met ingeſpannen ſinnen;
Soo ghy niet uyt en roept, Het ſlechte ſtaet van veur;
Daer is vry binnen meer, den *Tittel* ſtrijckt hem deur.

CASPAR PARDVYN.

Op

Den tweeden Druck

Van het

Geeſtelicke Roer van't Koopmans Schip,

Van den geleerden ende Godſaligen

D. GODEFRIDVS VDEMANS,

Bedienaer des Goddelicken VVoordts tot Ziericzee.

DEn ſchipper ſtaet verſet, 't gaet anders als te voren,
De windē, vluggigh volck, ſtaen t'ſynē dienſt geborē,
'T zy dat de ſeylen ſtaen, daer Phœbus 't ſweetigh hoot
Van Thetis killigh nat gaet duycken in den ſchoot.
Of wederom van waer hy drijft ſyn verſche poſten
Ten beſten van het weſt, en ſonder onſe koſten;
De windt ſtaet als een ſlaef, en blaeſt de ſeylen aen,
En doet het driftigh ſchip recht tot ſyn kuſten gaen.
Toont even deſe gunſt ſoo 't ſeyl is op-getogen
Na, waer den Beer ſtaet ſtijf met ys, en ſneeu beſpogen:
Of daer den wreeden wild den menſch rau ſlicket in,
Of licht verſeinckt op't ſpit, maer van een houte pin.
'T is niet alleen de windt; het quaet dat was te voren
Siet mindert voor de hand: het goet, dat was verloren
Keert weder tot de Zee: de Koopman boven-al,
Schept weder eenen moedt, verblijdt in dit geval.
De oorſaeck wort geſocht, waer van dat deſen zegen
Den Koopman volght aen lant, den Schipper onderwegē.
Door wat beleyt het komt, of welck een nieuwe kunſt
Dat nu den Hemel meer, als voren, biedt ſyn gunſt.
Hier komt hem voor 't gemoet, dat weynigh tijt geleden
Door 't herſen-rijcke hooft van *Vd'mans* is geſmeden,

Een

Een *Roer* van Hemels ſtof, een *Roer* van *Geeſtigh* hout,
Dat ſoo het ſchip beſtiert, dat weer den Koopman bout.
Want 't zedert dat dit *Roer* het Schip is aen-gebonden,
Den handel recht geſtiert, geweert de quade vonden,
Den Schipper wort gewaer, den trafiquant gevoelt
Dat daer een innigh heyl door al den handel woelt.
Hy prijſt dit deſigh werck. en komt hier in bedencken
Of hy wel is verſien van deſe trouw' geſchencken:
Een is hem niet genoegh, vreeſt dat een ongeval,
Gelijck als ander roers, oock ditte treffen ſal.
Soo rakens' aen de man. en ſiet, die door vertragen
Dus langh op't oude hout ſich ſelf heeft durven wagen,
(Gelijck is onſen aert dol-ſchotigh, onbeſint,
Verſuymers van ons heyl, na-jagers van de windt)
En weet niet waer het ſchort, dat die te voren zeylden,
En met gemeen geluck, of ſchaed' de diepten peylden;
Voor beyde ſoo byna de Koopmanſchap uyt-viel,
Dat d'een of niet met al, of weynigh boven hiel;
Nu ſiet het lot verdrayt, 't geluck, als groene kliſſen,
Syn buyrman kleven aen, ſyn ſaken alſins miſſen.
Hy ſtaeter in beducht. maer wort te recht gebracht
Dat d'oorſaeck is dit *Roer* van wonderlicke kracht.
Hy roept oock om een roer. En meent iſt daer te halen,
Hy ſal haeſt in geluck ſyn buyrman achter-halen.
Soo roepet al om roers. oock die noyt heeft beſtaen
Te ſtieren ſchip op zee, of handel aen te gaen.
Den Drucker moet aen't werck, en weer ter perſſe treden,
En geven aen het *Roer* noch eens ſyn nieuwe leden.
Een jaer, en d'helft daer by heeft d'ander al verſpilt,
Siet mannen wat een *Roer*, ſiet lieve eens hoe gewilt.
Nu ghy, die met veel moeyt' uwe ſtom-wijſe knechten,
Gebracht hebt in gelidt, om weder op te rechten

Een

Een roer met verſche leen, weeſt hier van nu bewuſt,
Elck een is even graegh de Pers hebb' ſoo geen ruſt.
En ghy, ô deftigh man, ick ſal u doen een bede
Doch weet, niet alleen ick, maer met my duyſent mede;
V werck iſt recht beleyt van die oyt t'Zeewaert voer:
Maer ſiet 't is al op drift: maeckt over-al een *Roer*.

CASPAR PARDVYN.

In

Spiritualem Navis Mercatoriæ

Clavum

Reverendi, ac Celeberrimi Viri

D. GODEFRIDI VDEMANNI,

Vrbis *Zirizææ Eccleſiaſtæ.*

Ad *Mercatorem*.

Seu petis ignotas longinqua per æquora terras,
Quaque vehit Zephyrus *lintea, quaque* Notus:
Et fragili peregrina facis Commercia *ligno*
Per ſemper dubiæ millæ periclâ viæ;
Accipe, Mercator, *docti pia dogmata Libri,*
Quem tibi dat Scriptis non inhonora manus.
Sit Comes ille tuus, per ſævas temperet undas
Arte tuæ curſus dexteriore ratis,

Et rectum tibi monstret iter, cælumque sequutus
Det fortunatis sidera certa notis:
Sive redux varias Patrio sub sidere merces
Vendis, & auratas hinc tibi quæris opes:
Illius ad leges rationes dirige rerum,
Qui genium pretii nobilioris habet.
Facundum hoc virtutis opus, terrâque, marique
Quæ tibi sit mercis norma sequenda, docet.
Pars hominum quam sana probat, quamque Arbiter æqui,
Qui gemino quicquid conditur orbe videt,
Quique abstrusa subit medii penetralia cordis,
Injungit verbis per sacra scripta suis.

Hunc igitur venerare Librum, *venerare* Magistrum, *Præsentemque puta semper adesse* Deum.

Ad *Authorem.*

DVm tu supremi verba proponis sacrâ
Linguâ Tonantis, dum diserto pendulos
Ab ore cætus instruis verâ fide,
Quà nobile urbs antiqua Ziringi *suum*
Extollit indignante Neptuno *caput,*
His alta mens angustiis nescit tegi,
Patrioque tantum contineri circulo,
Sed fulget immensi omnibus mundi plagis,

Cum

Cum ſole doctis nomen extendit libris.
Sapientæ fœcunda, Magne Vir, *tuæ*
Infixa radix Scaldiæ *pingui ſolo*
Latè explicatis brachiis pandit ſuos
Longeque ramos, jamque fructus gentibus
Mittit remotis, quaque Zelandas *vago*
Batavaſque *ponto ventus impellit rates,*
Quà Phœbus *orbi candidum promit diem,*
Aquiſque anhela rurſus abſcondit juga:
Quis excavatas navis implebit trabes
Mercator, *amplos dumque theſauros petit,*
Jam non caducas *quæret, at* juſtas *opes.*

Rochus Hofferus

Zirizæus.

't Geestelijck ROER Van't COOPMANS SCHIP,

DAT IS:

Trou bericht/ hoe dat een Coopman **en** Coopvaerder **hem selven dragen moet in syne handelinge voor** God, **ende de** Menschen, **te** Water **ende te** Lande, **insonderheyt onder de** Heydenen **in** Oost **en** West-Indien, **ter eeren** Gods, **stichtinge** sijner Gemeynten, **ende salighept** sijner zielen: **mitsgaders tot het tijdtlicke welbaren van het** Vaderlant, **ende syne** Familie.

ALhoewel ons eerste voornemen in't schrijven van het Geestelijck Compas, Anno 1617. eygentlick is geweest te dienen/ die groote en treffelijcke bende van de Visscherije, de welcke een groot deel maeckt in de Christelijcke Gemeynte, daer wy over gestelt zijn/ daeromme dat ock de regulen, die daer als streken van het Compas worden voor-gestelt/ meest op hare neeringe geappliceert ende toe-gepast worden: So hebben wy evenwel nu / als ons Compas voor de derde reyse soude onder de persse komen/ nut en noodigh geacht/ een weynigh daer by te voegen tot onder-richtinge van de Koop-luyden, Koop-vaerders, en mannen van Oorloge, die van de Hooghe Overigheden worden aengenomen ende onderhoudē/ om de Zee te beplen/ ten eynde dat beyde Koop-vaerders ende Visschers, hare neeringe met ruste ende vrede souden mogen drijven/ ter eeren Gods/ ten dienste van het Vaderlandt/ en eerlicke onderhoudinge van hare eygene huysgesinnen. Want al ist dat in het Compas, verscheyden regulen, en goede vermaningen staen / die in't ghemeyn passen op alle Zee-varende luyden: niet-te-min overmidts wy aldaer/ van de Koop-vaerders ende mannen van Oorloge, soo exyresselick niet en hebben gehandelt / soo hebben vele verstandige vrome luyden/ gansch oirbaer geoordeelt/ dat wy van elcke vaert wat souden handelen in het bysonder/ tē eynde dat alle Zee-varende luyden, insonderheydt de Koop-luyden en Koop-vaerders, niet alleene van een vast Compas, maer ock een gewis ende onverbrekelick roer souden mogen gedient worde/ tot 's Landts welbaren/ ende hare behoudenisse/ nae ziele en lichaem.

Maer ſiet / als wy in deſe materie hebben beginnē te tredē / die (onſes weetens) by weynige te voren verhandelt is / ſoo hebbē wy daer inne ſoo vele / verſcheyden / ende ſware materien gevondē / dat wy genootſaeckt zijn geweeſt eē byſonder tractaet hier van te makē / overmits eē kleyn by-voeghſel, het ooge-merck eñ het gewichte van deſen handel niet en konde voldoen / die ſo wijdt ſtreckt / als de Zee Oceanus ſelve.

Afdeelinge vā dit tractaet in ſes principale hooft-ſtucken.

Om dan met order dit Geeſtelick Roer te volmakē / ende aen 't Koopmans-ſchip wel vaſt te maken / ſoo moeten wy letten op deſe ſes poincten. Ten I. ſullen wy ſpreken van den oorſpronck / de nuttigheyt / ende nootwendigheyt van de Koopmanſchap in het gemeyn. Ten II. van het ampt der Koop-luydē in het byſonder. Ten III. van het ampt der Matrooſen, die op de Koop-vaert worden aenghenomen. Ten IIII. van de vaert op Ooſt ende Weſt-Indien. Ten V. van de vaert op Conſtantinopolen, eñ andere Turcxſche Kuſten eñ Landen. Ten VI. van de Oorloghſ-vaert, met namen het Ampt van de mannen van Oorloge, die ter Zee dienen. Van deſe ſes poincten, ſullen wy door Gods genade ſoo veel ſpreken / dat wy verhopen en vertrouwē / dat de onwetende daer door ſullen konnen onderweſē / de vrome geſtereckt en opgewreckt / eñ de wereltſche menſchē / die God niet vreeſen / ſullē gewaerſchouwt wordē voor haer verderf / ten zy datſe haer in tijts tot God bekeeren / ende haer ſchip volgens het Compas van de H. Schrifture / ende met dit Geeſtelick Roer alſoo ſtieren / datſe mogen geraken in de gewenſchte haven van het Hemelſche Jeruſalem, volgens dat voordt Jac. 3. vſ. 4. Siet oock, de ſchepen, hoe wel ſy ſoo groot zijn, eñ van harde winden gedreven: ſoo worden ſy met een ſeer kleyn Roer omme-gevoert, vvaer de bevveginghe des ſtierders wil.

Het eerſte Boeck /

Van den oorſpronck der Koopmanſchap, ende van de nuttigheyt der ſelver.

Cap 1. Vande outheyt van den Koophandel: ende vā waer die gekomen is.

AEngaende dē Koop-handel / het is ſeker / dat het is eene oude, eerlicke, nutte, ende noodighe handelinge onder den menſchē / ſonder dewelcke dat het menſchelicke geſelſchap niet wel beſtaen en kan. Het is eene oude handelinge / want men kan qualick het beginſel / ende den eerſtē vinder daer van aen-wijſen / gelijck Polydorus Virgilius dat wel aenwijſt lib. 3. de Inventor. rerum cap. 16. Want Plinius meent / dat deſen handel eerſt gevondē is van Dionyſius, dien de Heydenen oock toe-ſchrijvē / dat hy den Wijn gevonden heeft / maer t'onrechte (want Noach heeft dien gevonden. Gen. 9. 20.) Plinius lib. 7. cap. 56. Andere meenen / dat Mercurius hier van den eerſten vinder

der is: Andere meenen/ dat die van Carthago deſē handel gevondē hebben: Andere ſchrijven dat dē Lydiers toe: ſo dat de Heydenſche ſchrijvers/ die het licht van de H. Schrifture niet gehadt en hebbē/ hier inne/ gelijck ooc in dē oorſpronck van meeſt alle dingen / ſeer los gaen. Want den oorſpronck van den Koop-handel is veel ouder/ eñ ſoo vele wy uyt de H. Schrifture konnen af-nemē/ ſoo oudt / als de Schip-vaert ſelve/ daer wy in't Geeſtelick compas van geſproken hebben cap. 1. fol. 5.6.7. &c. want als de kinderen van Noach haer ſelven hebben beginnen te verſpreyden in alle Landen / een ygelick naer ſyne ſprake eñ geſlachte/ Gen. 10.5. ſoo ſchijnt het/ dat de volckeren die in de Eylanden, ende aender Zee gewoont hebben/ deſen handel terſtont hebben ter hant genomen/ eerſt van ſaken die den leefftocht aengingen / daer na oock van andere waren: Ende eerſt hebben ſy gehandelt door verwiſſelinge van waren/ eer het gelt gevonden was/ daer na hebben ſy met gelt beginnē de Koopmanſchap te drijven/ overmits dat het gerieffelicker was/ eñ den prijs van de waren/ op die maniere beter konde geſchat worden. Soo zijn lange voor den bouw van Carthago, vermaerde Koop-luydē geweeſt / de inwoonders van Tyro ende Zidon. Eſa. 23. Vſ. 1.2.3.4. &c. eñ de Moozen. Eſa. 18. Vſ. 1.2. Eñ overmits dat Canaan den ſone van Cham, is geweeſt den Vader van Zidon. Gen. 10.15. Ende dat ſyne nakomelingen meeſt gewoont hebbē aender Zee, eñ derhalvē ſeer genegen warē tot de commercie ende Koopmanſchap/ daerom worde in de Hebreeuſche tale/ alle Koop-luyden in het gemeyn genoemt met dē name van Canaan, gelijck dē Hooggeleerden I. Mercerus dat wel aenwijſt/ in theſauro linguæ ſanctæ, in radice Canaan: deſen handel is daer na oock gedreven by de nakomelingen van Iſmael ende van Midian, de ſonē van Abraham. Gen. 16.16. Gen. 25.1. daeromme leſē wy van Iſmaelitiſche eñ Midianitiſche Koop-luyden / die van Gilead quamen met hare Kemelen / geladen met ſpeterien/ Balſſem ende Myrrhe/ om die te verkoopen in Egypten: dit warē de Koop-luyden / die Joſeph kochtē van ſyne Broeders/ als eē ſlave / eñ die hem wederom verkochten aen Potiphar, ende overmidts ſy eene Compaignie t'ſamē maecktē / daeromme worden ſy eerſt genoemt Iſmaeliten, daer na Midianiten, Gen. 37. verſ. 25.28.36. Deſen handel is daerna oock aengetrockē by de kinderen Iſraels, met namen den ſtamme Zebulon, die aen de haven der Zee woonde/ ende dē aenvaert der ſchepen/ ende waren gebueren van de Zidoniers, van de welcke ſy ſonder twijffel vele geleert hebbē/ Gen. 49.13. gelijck oock dē ſtamme Dan ende Aſſer, die oock woondē onder de ſchepen/ ende de haven der Zee/ Jud. 5.16. maer die van Tyro ende Zidon warē in deſē handel ſoo loos eñ ervaren/ datſe alle luydē van haren tijt daer inne te boven gingen/ want ſy reedden ſterck op Ooſten eñ op Weſten, op Perſſien, Lydien, Lybien, Arvad, Javan, Thubal, Meſech, Thogarma, Dedan, Syrien, met namē Damaſcus de Hooft-ſtadt in Syrien, op Dan, op Mehuſal, op Arabien, op Saba, Raëma, op Kedar, Haran,

Eene vrage over Gen. 37. verſ. 25.28.36. beantwoort.

De Tyriers ende de Zidoniers zijn de eerſte vermaerde Koop-luyden geweeſt.

Siet van deſe Natien en Landen, Ioſeph. Antiq. lib. 1. cap. 7.

ran, Canne ende Eden, op het landt Iſraels, &c. ſy handelden oock in allerley warē/het was al haer gadinge/dat voor haer quam/Silver, Tin, Loot, Koper, Paerden, Wagenē, Harnaſch ende alle Ammunitie van Oorloge, Olifants-tandē, Ebben-hout, Rubijnen, Purper, Tapijten, Zijden, Fluweel, Cryſtallē, Tarwe, Balſſem, Heunich, Olie ende Maſticx, Wijn, koſtelicke Wolle, Yſer-werck, Caſſie, Cālmus, fijn Laken, Schapen, Rammē, Bocken, allerley ſpeçerie, Gout, Edele ſteenen, en Peerlen, Zijde ende geſtickte Lakenen, ende allerley koſtelicke Kleederen, die in koſtelicke cederen Kiſten wierden bewaert/ende ter marckt gebracht: ſy handelden oock in Viſch, in ſomma in allerley waren / Ezech. 27. Neh. 13. 16. Door deſe menighfuldige ende overvloedighe Negotie wierden ſy ſo rijck/ dat hare Koop-luydē wierden als Vorſten, ende hare Kramers, als de heerlijckſte in den Lande/ Eſa.23.8. Sy maeckten hare riemen van de Eycken upt Baſan, hare roey-banckē van Yvoor, eñ hare koſtelicke geſtoelten upt dē Eylanden Chittim, hare zeylen waren van geſtickter zijde upt Egypten, ende hare decxſelen van geler zijden ende purpuren / upt den Eylanden Eliſa, Ezech.27.verſ.6.7. Ende haren Koningh begonde ſoo trotz te worden/ ende ſyn herte verhief hem ſoo verre / dat hy ſeyde / ick ben God, ende ick ſitte in den throon Gods, midden op der Zee, daer hy doch een arm menſche was / ende geen God: hy hielt hem kloecker te zijn/ als Daniel, ende dat hem niet verborgen en was: hy liet hem voorſtaen / dat hy door ſyne kloeckheyt ende verſtandt alſulcken macht te wege gebracht/ ende alſulcke ſchatten van gout ende ſilver verſamelt hadde: dat hy door ſyne groote wijſheyt ende hanteringe / ſo grootē macht verkregē hadde/ In ſumma / daer over wierdt hy ſoo ſtout/ om dat hy ſoo machtigh was: ende daeromme wort hem aengeſept dat de Heere hem eñ ſyn volck verdervē ſoude/ Ezech.28.vſ.2.3.4.5.&c. ſoo trotz zijn metter tijt deſe Koningen met hare Onderſatē gewondē door hare overvloedighe Negotie ende Koop-handel: Al-hoe-wel wy bevinden/dat ſe te voren/ten tijde van David ende Salomon, noch ſoo ſtout niet en warē / maer ſy ſochtē vrienſchap eñ goede gebuerſchap te houden met de voorſchreven Koningen van Juda ende van Iſrael: want den Koningh Hiram ſandt ſyne Ambaſſaden tot David, ende cederen boomen/ende timmer-lieden/ eñ ſteenhouwers / om David een huys te bouwen/2.Sam.5.11. Insgelijck heeft den ſelven Hiram, of ſynen ſone / vruntſchap onderhouden met Salomon, 1.Reg.9.11. Hy heeft ooc den Koningh Salomon raedt ende daet gegeven tot de equippagie ter Zee/om Gout en Silver / Elpenbeen/Simmen en Pauwē upt Ophir (dat is Peru, ſoo men meynt) te halen / ende heeft daer toe den Koningh Salomon by-geſtaen/ niet alleene met ſyne Schepen/maer oock met ſyne Matroſen/die kloeck ter Zee waren/1.Reg.9. vſ.26.27.28. 1.Reg.10.vſ.22. Wt het gene daer verhaelt is / blijckt dan ghenoeghſaem / dat de Tyriers ende Sidoniers zijn van de oudtſte eñ machtighſte Koop-luyden geweeſt/die inde werelt

Daer door zijn ſy ſeer rijck, ende trots geworden.

Al-hoe-wel ſy met den Koningh David, ende Salomo, groote vruntſchap hielden.

Beſluyt van den oorſpronck der Koopmanſchap.

reldt geweest zijn / ende dat de kinderen Israels, den Koop-handel/insonderheydt ter Zee / van haer geëert hebbē: want de H. Patriarchen, die hare Hoor-vaders waren/ hebben haer meest met Landt-bouwerie/eñ met Vee geneert / als blijckt upt het boeck Genesis/ met namen cap. 46. vers. 34.

Wat nu aengaet de eerlijckheydt van dese handelinge / het is seker/ Al dat gerechtigh is, dat is eerlick. Derhalvē wanneer dese handelinghe ghedreven wordt in gerechtigheyt, soo volght buyten alle twijffel/datse eerlick is, het zy datse groot of kleyn / te water of te lande gedreven wordt: soo dat wy in desen deele verwondert zijn / dat Cicero, die anders vele treffelicke dingē geschrevē heeft/soo slecht spreeckt van de Koopmanschap. lib 1. officiorum cap. 58. De Koopmanschap (segt hy) die kleyn is / is verachtelick: doch indien sy groot ende overvloedigh is / vele dingen van alle kantē inbrengende/ soo en is sy so seer niet te mispijsē/alsmen maer de Warē/vele lupdē over laet sonder leugenen. Ende wanneer een Koopman eens versaedt of vernuecht zijnde/hem selven met alle het spne (gelijck hy dickwils upt der Zee in de Havē gesept is) upt de havē te landewaerts/ eñ tot de lant-bouwerie voeght/soo schijnt hy met rechte lof-waerdig. Want men vint onder alle handelingen (daermen gewin upt soeckt) niet beters/niet overvloedigers / niet soeters/noch dat eenen vryen eerlicken Burger beter betaemt/dan de Lant-bouwerie. Horts te vozen in het selfde cap. hadde hy eenen bereren grondt geleght / dat alle winningen misprijselick zijn, daer door men inden haet van de menschē komt, als de winninge van Tollenaers ende Woeckenaren. Maer daer na spreeckt hy te veel verachtelick ende ongeriemt / niet alleene van de Arbeyders ende Ambachtsi-lieden, maer vā de Koopluydē selve. Het gewin (sepdt hy) van alle huerlingen/ welcker arbeyt/ meer als de konste / gekocht ende geloont wordt/ is onwaerdt ende verachtelick: want den loon/ die sy ontfangen/ is de vergeldinge van hare dienstbaerheyt. Sulcke Koopmanschap is oock smoode te achten / daermen koopt van de Koop-luyden om terstont wederom te verkoopen/want sy en konnen geen pryfijt doen sonder seer te liegen / nu ist immers seker / datter niet schandelicker en is/ dan met leugenē om te gaē. Alle sulcke Hantwerckers eñ Ambachtsi-lieden zijn ooc verachtelick/die met eē slechte konste ommegaē: want de Ambachten en connē niet in haer hebben/dat naer eene aengebrene eñ eerlicke vryheyt smaeckt: nochtans zijn sulcke Ambachtē en konsten minst te prijsē/ die tot de wellusten dienē/ als de Visch-verkoopers, Been-hackers, Kocx, Pastey-backers, Visschers, gelijck Terentius ergens seght. Voeght hier by die met Musceliaet ende Parfuym ommegaen / oock Dansers, ende allerley maniere van Teerlinck-spel. Maer alsulcke konsten daer meer verstant ende wijsheyt toe vereyscht wort / of daer door het menschelicke geslachte meer profijts wort toe-gebracht / als daer is

„ is de konste van de Mediçijne, het
„ verstant van Timmeren, ende de
„ leeringe van alle eerlicke dingen/
„ dese zijn eerlick voor die gene die-
„ se hanteren/als sy maer niet harē
„ staet over-een komen. In dit dis-
cours van Cicero zijn verscheyden
poincten aen te merckē/die bestraf-
felick zijn: die wy niet en souden
aenroeren/ maer ongemerckt voor
by gaen / gelijck vele andere dingē/
die niet alleene by hem/maer by ve-
le andere Heydenen geschreven zijn/
ten waren dat wy sagē/dat wy leef-
den in sulcken verdorven eeuwe/ in
de welcke elcke een steeckt naer het
Hoff, ende den Adel, ende soeckt le-
digh te gaen op eenige Officien ende
Beneficien van het lant/niet alleene
met verachtinge van eerlicke Am-
bachten ende Handt-wercken, maer
oock met klepn-achtinge van de Ne-
gotie te water ende te lande / regel-
recht tegē de oude maximen van on-
se Voor-ouders / tot merckelicke
schade / ja verderf van onse Repu-
blijcke, naer ziele eñ naer lichaem.
Want de ledigheyt is een oor-kussen
van den Duyvel, een baer-moeder
van de wellust, ende een voor-loo-
per van schandelijcke verbysteringe,
banende den wegh naer het Gast-
huys. Alle menschen en konnen
niet op Officien leven/sy en zijn oock
de geluckighste niet / die daer op le-
ven: want diese bedienen / die ge-
voelen wel / datse vol distelen en
doornen steken/die dē menschē ont-
rust maken naer ziele ende naer
lichaem. Daeromme hebben onse
salige Voor-ouders altijdt de Ne-
gotie, ende de Handt-wercken ghe-
presen/die een menschē eerlick voe-
den konnen / volghens het gebedt
van den Wijsen-man/ sonder groo-
ten overvloedighen rijckdom, ende
sonder groote armoede, Prov. 30.
Want sommige menschē rijden door
de wereldt: sommige gaen daer door:
sommige kruypen daer door: maer
de middelste zijn daer best aen / ge-
lijck den middel-wegh ghemeyne-
lick den besten is. Sy plegen dan
een vergeten Burger te houden voor
eenen gheluckighen Burger / als
hy maer kan staen op syn eygene
voeten/volghens dat oude spreeck-
woordt die de Heeren niet en dient:
ende kan blijven der Heeren vriendt:
sijn gheluck niet haest verdwijndt.
Al-hoe-wel wy dan Cicero daer-
inne prijsen / dat hy een oudt eer-
lijck Burgher ontraedt alsulcke
handelinghen / die de ghemeene op-
sprake zijn onderworpen, ende de
menschen in den haet brenghen van
hare mede-burghers, want wy en
moeten niet alleene doen dat eer-
lijck ende gerechtigh is / maer oock
dat wel luydt, Phil. 4. vers. 8. daer
inne en heeft hy oock gheen onge-
lijck / dat hy verwerpt alle sulcke
handelingē/ die alleene tot ydelheyt
ende vleesschelicke wellust dienen/
want wy moetē volgens den Apo-
stolischen regel / wat goets met onse
handen wercken, Eph. 4. 28. Soo
dat een Christen-menschē geē ampt
en mach aen-nemen/ dan dat dient
ter eeren Gods / ende tot eenige
nuttigheyt des naesten / 't zy naer
ziele / of naer lichaem / gelijck wy
elders breeder beweesen hebben in
onse bedenckinghen op den woons-
dagh. Derhalven wandelen sy on-
behoorlick / niet alleene die niet en
wercken, maer oock die ydelheydt
doen, 2. Thess. 3. 11. Soo verre en
heeft

Wordt wederleght.

En waerom?

Schade van de ledigheyt.

Medium beat. Medium tenuere beati.

Lathe biosas.

Hoe verre dat Cicero ghelijck heeft.

Waer in dat hy onghelijck heeft.

heeft dan Cicero in syn voorgaende discours geen ongelijck: behalven/ dat hy daer in mist/ dat hy de Visschers, Visch-verkoopers, eñ Beenhackers rekent onder de Ambachtē, die tot de wellust dienen: daer sy nochtans dienen tot noodsakelicke noodtdruft der menschen. Maer boven dien zijn daer noch dry merckelicke fautē in/ die bestraffelick zijn. Eerst, dat hy soo leppigh spreeckt van de Huerlingen ende Arbeyders, daer vā dat de H. Schrifture dickwils spreeckt/ met namen Matth. 20.1. Jac.5.4. Want gelijck dese beroepinge noodsakelick is/ soo is sy oock eerlick, soo wel als van de Dienst-boden, als sy maer haer werck doē/niet met dienst naer der ooghe/ als die menschen soecken te behagen/ maer met eenvoudigheyt des herten/ door de vreese Gods: dat is/ wanneer sy alle 't gene datse doen/van hertē doen/ als dē Heere/ ende niet den menschen: want dan dienen sy den Heere Christo/van dē welcken sy de vergeldinge der erfenisse sullen ontfangen/ soo wel als hare meesters/ die geloovigh zijn/ want by hem en is geene uytneminge van personen/Col.3.22. &c. Van sulcke Arbeyders lesen wy 1.Reg.5. Vs.15. Ten tweeden, soo spreeckt hy te vijl ende te verachtelijck van de Ambachten ende Hantwerckē, sonder de welcke het menschelijcke geselschap niet en kan bestaen. Syne reden en slupt oock niet/ jae het contrarie is waer/ als hy seydt/ dat in de Ambachten niet en is, jae niet en kan wesen, dat naer eene aengeborene ende eerlijcke vryheydt smaeckt. Want behalven dat in de Ambachtē gemeynelick groot vernuft ende behendigheyt vereyscht wort/ om yemant een goet meester te maken: daer toe dat oock bysondere gavē des H. Geestes vereyscht worden/ gelijck wy lesen van Bezaleel, ende Ahaliab, Exod. 31. vers. 3. 6. van Hiram van Tyro, 1.Reg.7.Vs.13.14. Soo leert oock de ervarenthepdt/ dat sulcke luyden (wel-verstaende als sy eerlick zijn) veel vryer/ ende min slaefachtigh zijn/ als die ghene/ die het Hoff volgen, ende ghemeynelijck de huycke naer den wint hangen. Ende al waren daer geene andere exempelen in de werelt/ soo kan niet-te-min ons lieve Vaderlandt/ ons daer van suffisante ende overvloedige proevē geven. Want daer en is geen volck onder der Sonnen/ dat vryer geboren is/ ende syne Vryheyt liever heeft/ als de oprechte Nederlanders: Het is oock seker/ datter geen landt en is onder de Sonne/ daer de Ambachten beter ghesloten hebben/ ende dat konstigher manu factueren van ouden tijdē heeft upt-gelevert: Het is oock seker/datter geen volck en is geweest/ dat opt met meerder couragie/ende onvermoeyde stantvastigheydt voor syne vryheydt gevochten heeft: so dat den Jesu-wijt Famianus Strada, die onlancx het beginsel van onse Nederlandtsche Oorloge heeft upt-ghegeven/ verklaert/dat Keyser Karel de V. plach te seggen/ datter gheen volck in de werelt en is/ dat de dienstbaerheyt meer vervloeckt/ eñ nochtans meer gehoorsaemheydt bewijst/ als de Nederlanders, als sy maer Vaderlick geregeert worden lib.6. fol.383. Ende hy is met rechte daer over ver-

verwondert ende verbaest / dat soo weynighe Provincien, zijnde sulcken kleynen hoeckjen lants / nu sestigh jaren lanck / tegen sulcken machtigen Koningh / als daer is den Koningh van Hispaengien, de Oorloge soo te Water als te Lande / hebben konnen continueren. Want hy en kan niet beprijpē / van waer dat dit volck sulcken couragie / ende sulcke middelen verkregen hebben lib. 1. de bello belgico fol. 1. Dese couragie en is niet alleene gheweest gheluck sy noch is / by de Nederlandtsche Edel-luyden (alhoewel wy bekennen datse de hoofdē eñ de voorgangers in dit wonderlicke werck geweest zijn) maer ooc by de Koopluyden, Ambachtsluyden, ende alle het volck van Nederlandt, gelijck Strada oock bekent lib. 2. fol. 83. 84. 87. Item / lib. 5. fol. 319. Eñ het en is niet wonder / want het is een volck / dat vry geboren is, ende daerom zijn sy verepdt voor hare Vryheydt, goedt en bloedt op te setten. Aengaende de middelen / die voordē van den Heere soo wonderlick gesegent / gelijck Strada oock bekent lib. 1. fol. 2. dat ons landt door de Oorloge is rijck geworden / daer andere landen door de Oorloge in korten tijdt pleghen te verbysteren / ende beropt te worden. In somma / Cicero mist daer in / als hy sepdt / dat in de Ambachten ende Hant-wercken niet en is te vinden / dat naer eene aengheborene ende eerlijcke vryheydt smaeckt, want de erbarenthepdt van ons vrye Nederlandt, nebens andere redenen ende exempelen / leert plat het tegen-deel.

Syne derde misgrepe. Ten derden, soo loopt Cicero oock verre bupten 't spoor / als hy soo smadelick spreeckt van den Koophandel, in verghelijckinge van de Landt-bouwerie, even als of de Landt-bouwerie by-na alleene / eene handelinge ware / die eenen eerlicken vpen Burger betaemde: dat daer-en-tegen de Koopmanschap nauwelijck soude prijs-waerdigh zijn, ten ware datse ten lesten veranderde in de Landt-bouwerie. Daeromme keurt hy voor-eerst alle smalle Koop-luyden, Voor-koopers ende Kramers af / ghevende voor reden / om datse geen profijt en konnen doen sonder lieghen. Dese reden is heel valsch. Want al-hoe-wel wy gaerne bekennen / dat een Koopman hem swaerlick kan hoeden voor onrecht, ende eenen Kramer voor sonde, Spr. 26. vers. 27. Want gelijck den nagel in den muyr tusschē twee steenen steeckt / alsoo steeckt oock de sonde tusschen den kooper ende verkooper, Spr. 27. vers. 1. 2. Soo en volgt evenwel daer niet uyt / dat Cicero sepdt. Want het is wat anders te seggen / datter perijckel is in eene sake, dat swaerlick te verhoeden is: ende het is wat anders te seggen / dat het onmogelick is, dat perijckel te ontgaen. Want alle ampten hebben hare perijckelen / maer daer uyt en volgt niet / datter niet een vroom man en is / die deselve in conscientie soude konnen bedienen. Als by exempel / een Krijghsman kan hem seer swaerlick hoeden van sonde / om de veel-voudige occasien die hy heeft tot allerley sonde / als hoovaerdije, gierigheyt, wellust, toorne, haet, nijdigheyt, goddeloosheyt, vloeckē, sweerē, &c. maer daer uyt en volgt niet / datter niet eē vroom ende Godvruchtigh Krijghs-

Nopende de Koopluyden.

I. Antwoorde.

Lucanus nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur.

Corrige, rara fides &c.

xeat aulâ, uî volet ſe pius.

Ant- oort.

Krÿghſman en ſoude weſen/ want de exempelen van den Hoopman te Capernaum, den Hoopman Cornelius, &c. leeren anders. Wederom/ het is beſwaerlick het Hof te volgē ſonder beſmettinge: maer daer upt en volgt niet/ datter niet eē vroom mā en ſoude in't Hof zÿn/ want de exēpelen van Joſeph en Moyſes, int Hof van Pharao: David, int Hof van Saul: Daniel, met ſyne dry med'-geſellen/ int Hof van den Koning van Perſē: Naaman in't Hof van den Koningh van Syrien: Obadja in het Hof van den Koningh Achab: Ebed-melech int Hof van den Koningh Zedekia: eenige geloovige die daer waren in het hof-geſin van den Keyſer Nero, Phil. 4.22. leerē plat het tegendeel. So iſt ock onder de Koop-luyden, daer is perÿckel in deſen handel/ daer wy hier na van ſpreke ſullen: maer 't ware jammer dat daerom geene eerlicke Koop-luyden en ſoudē gevonden worde/ want de exempelen van alle Natiē, inſonderheyt van ons vrye Nederlant, hebben over vele jarē getoont het tegendeel. Daer beneven / dat perÿckel van leughen eñ ongerechtigheyt, en is niet minder by de groote Koop-luyden, als by de kleyne: want 'tgoet en ſtopt geene gierigheyt, ſoo dat een ongerechtigh man/ die geen conſcientie en maect van liegen en bedriegen / die ſal die duyſigheyt niet min plegē ontrent een groot capitael, als eene kleene ſomme: ja ontrent een groote ſomme ſal hy dat te lichter doē/ om dat hy min kan betrapt eñ achterhaelt worden / gelÿck eene groote ſware rekeninge meer duyſterheyt heeft/ om 'tbedrog onder te verbergē/ als eene kleyne. Daerom gebeurt het dickwils/ dat de grootſte Koop-luyden, de meeſte fautē doen van banquerouterie of faylliſſement. Cicero miſt dan daer in niet weynigh/ als hy kleyne Koop-luyden meer laeckt eñ brant-merct/ als de groote: want 't en komt hier op de groote of kleyne handelinge niet aen/ maer op een mans conſcientie. Het is ock impertinēt/ dat hy alle machtige Koop-luyden, als ſy rÿck genoegh zÿn/ wil maken tot Lant-bouwers, quanſuys als of ſy anderſins niet en konden met rechte prijſ-waerdigh zijn. Want alle menſchen en zÿn tot alle ampte niet beroepē/ ock niet bequaē daer toe: daerom is het beter dat elck een blijft in die beroepinghe, daer hy inne beroepen is by Gode, 1. Cor. 7. Vſ. 24. Eñ ſouden alle machtige Koop-luyden upt de Negotie ſchepden/ wie ſoude de Koopmanſchap eñ Negotie dan dryven? want ſmalle Koop-luyden ende Kramers en hebben gheene middelē daer toe. Wel is waer/ dat een Koopman ſyne tÿtlicke bekommeringe ock niet en moet te vele toe-geven / of ſyne gierigheyt voeden: maer als hy wel geſegent is/ ſo moet hy ſyn ſeyl ſoo vele in-trecken eñ ſwichten als hy kan/ om ſyn ziele niet te quetſen/ of ſyn tÿtlick welvaren alle tſamē te aventurē/ want hy ſoude lichtelick ſyne ziele deurſteken met vele ſmertē: maer daerom en behoeft hy geheel ſynen ſtijl ende beroepinge niet te veranderē/ dewÿle hy in ſyne beroepinge/ ſonder perÿckel van ziele of lichaem/ kan continueren/ wanneer hy niet meer en aventuert/ dan hy verdragē mach/ inſonderheyt als hy handelt in Compagnie, of door Aſſeurance, gelÿck in ons Vaderlant van veel

Objecte wederlegt,

Besluyt van dē Autheur tegen Cicero.

len gedaen wort. Wy beslupten dan tegen Cicero, dat den Koop-handel, het zy dat hy groot of kleyn is, wanneer die maer gedreven wort inder gerechtigheyt, eenen eerlicken handel is/die eenen eerlicken vromē Burger/die vry geboren is/ende de vryheyt lief heeft/ niet min en betaemt als de Lant-bouwerie, of eenige andere vrye konste, of néeringe, daer hy meest schijnt staet van te maken/eñ alle man toe te raden/ als de Medicijne, de Timmer-konst, de Studiē, &c. Want de Republijcke is een lichaē/ daer inne dat zijn vele eñ verschepden leden/ die altemael nut eñ noodig zijn/mits datse elck haer werck doen naer behooren. Ende so is dat eertijts verstaen van de alderwijste onder de Heydenen. Want daer en was eertijdts geenen staet/ die verwozpelick was / ghelijck Hesiodus sept/daer en was ock geen onderscheyt tusschen de menschē / ten opsien vandē stijl/konste/ of ambacht/ datse oeffenden. Ja dat meer is/de Koop-manschap wiert ghehouden voor eene eerlijcke sake/ overmidts die occasie gaf/om met vreemde eñ Barbarische natien te handelen / om te winnen de vriendtschap van de Prinçen, eñ om erbarenthept te verkrijgen van verscheyden saken. In voegen datter somtijts zijn Koopluyden geweest/ die groote stedē gebouwt hebben/gelijck dien persoon is geweest/die de stadt van Marseyllen aldereerst gefondeert heeft/ nae dat hy vruntschap hadde gemaeckt met de Fransoysen, die daer woonden langs de riviere de Rhoone: men sept ock/dat dē wijsen Thales van Milesien, de Koopmanschap gedreven heeft / als ock Hippocrates den Mathematicus: soo heeft ock Plato gedragen de onkosten van de reyse/die hy dede naer Egypten, met het gelt vā de olie / die hy daer verkochte om winste te doen. So heeft Solon in syne jonckheyt ock een Koopman geweest/ om dat hy in diē staet was opgetrockē / eñ daer van wast/ dat hy in syne jonckheyt wat kostelick eñ lecker was in syne maniere van levē/eñ wat losser in syne dichtē/ als hy spreect van de amoureusheyt / meer als een Philosooph betaemde: wāt overmits de Koopmanschap vele perijckelen is onderworpen/ so schijnt het/dat dese luyden haer selven somtijts willē wel tracteren/eñ goede chier makē/als tot eene versoetinghe van hare bekommeringe: maer niet-te-min so blijct daer uyt noch de vromigheyt vā Solon, dat hy in syne versen hem selven lieber rekent onder de arme, als onder de rijcke, daer hy alsoo seydt: Het gebeurt dickwils / dat „ boose menschen rijck worden/ eñ „ dat daerentegē vrome luydē arm „ eñ behoeftigh blijven: nochtans „ en willen wy daerom onse deught „ niet verwisselen tegen hare boos„ heyt / overmits de deught een vast „ eñ seker goet is/ daerentegen den „ rijckdom is verganckelick ende „ haest verdwijnende / Plut. tom. 1. „ Vilarum in Solone. Aristoteles spreect ock van de Koopmanschap, midtsgaders van de Handt-wercken veel matiger ende eerlicker als Cicero: want daer hy handelt van de middelen om goedt te vergaderē Politicerum lib. 1. cap. 11. daer deylt hy alsulcke handelingen in twee soorten / daer van de eerste is / die handelinge die profijt geeft door onsen ey-

Hippocrates Mathematicus.

Plato.

Solon.

De Koopluyden soecken playsier, ende waerom?

Notable spreucke van Solon.

Aristoteles gevoelen van de Koopmanschap ende Ambachten.

Wort bevestight door d'authoriteyt van de oude schrijvers, als Hesiodus.

Thales Milesius.

epgenen arbeydt/ als de Landt-bouwerie, het plantē van Boomē en Wijngaerden, Vee-neeringe, Bye-neeringe, Vogelrie, Visscherie, &c. De tweede soorte geschiedt door verwisselinge, ende die deylt hy wederom in drien. De eerste ende voornaemste handelinge van verwisselinghe (seyt hy) is de Koopmanschap, dewelcke bestaet in dry deelen / in de Zee-vaert, wegh-voeringe, retour of toe-voeringe. De tweede soorte is/ wanneermē syn gelt op woecker of winninge geeft. De derde soorte is/ wanneer mē pemant dient om gelt. Desen dienst wordt somtijdts ghedaen door eenige konste / die profijtelick is / somtijdts door blooten lichamelicken arbeydt/sonder konste. Daerom rekent hy dien arbeyt voor den edelsten, daer de meeste konste in is: dien arbeydt voor slechter / daer door het lichaem seer vuyl ende besmet wordt: dien noch slechter/daer het bykans alleene op het lichaem aen-komt: dien voor alderslechtst/daer de minste deught toe vereyscht wort. Ende alhoewel alle dese middelē om syn huys voor te staen / niet eben gelijck en zijn/ maer het eene slechter als het andere/so verklaert hy evenwel/ datse alle t'samen profijtelick zijn / ende betamelick voor pemandt / die syn huys wil voorstaen / insonderheyt als hy wel let op de regulen/ die eenighe wijse luyden daer van ghescheven / of op den raet eñ't exempel / die vrome ende suyvere Huysvaders daer van gegeven hebben. Ende wat aengaet den Koop-handel / hy prijst daerinne Thales Milesius den Philosooph, dat hy hem in syne armoede daermede wiste te behelpen/want overmidts hy door de starre-kijckerie voorsach/datter eenen schoonen oogst van olie was te verwachtē/so heeft hy te Mileten eñ in Chio, gedaen eenen grootē voorkoop van olie indē Winter voor eenen klepnē prijs/die hy daer naer so diere verkochte/als hy wilde/eñ alsoo groot profijt dede/ toonende alsoo aē syne vrienden/dat de Philosophen, indien sy daer op wilden toeleggē/ haest soudē konnē rijck worden/ maer dat haer dat niet seer ter hertē en gaet. Daer uyt dat dan de wijsheyt van Thales gebleken heeft. Dit hebbē wy daerom wat breeder willen verhandelē/ om dat de Edelluyden ghemeynelick de Koop-luyden verachten: de Koop-luyden verachten de Ambachtsluyden; de Ambachtsluyden verachten de Arbeyders, het welcke onbehoorlick is: want wy en konnen alle te samen niet zijn in eenderley beroepinge/ wy en konnē oock malkand'rē niet derven/ so weynigh als de ledē van een lichaem. Ende gelijck dit bekent wordt by de wijste onder de Heydenen / daer de wereldtsche Politijcke seer hare ooge op slaen: soo staet het oock vast in de H. Schrifture, dewelcke een reghel is van ons geloove ende leven. Want daer uyt vernemen wy / niet alleene dat alle de voorsz. ampten eerlick zijn/ maer oock Gode behagelijck / als sy wel bedient worden. Dit blijckt uyt de exempelen / die wy hebben van elcke beroepinge. Want daer zijn verscheyden H. Mannen gheweest/die daerinne Christo gedient hebben/ ende zijn voor God aengenaem geweest / ende behaghelick den menschen/ Rom. 14. 18. Gelijck

Wat de Schrifture oordeelt van dese sake.

lijck het dan voor de Lant-luyden eene eere is/dat Noach, nevens vele andere Patriarchen, was een Ackerman, Gen.9.20. Voor de Veeherders ist een eere/ dat den onnooselē Abel was een Vee-herder, Gen.4.2. Insgelijck de H. Patriarchen, Gen. 46. 34. Voor de Visschers ist eene eere / dat de vier eerste Apostelen/niet alleen upt die oyder geborē zijn/maer datse ock staende haer Apostelampt / somtijts met dat werck zijn besig geweest. Joan.21.3. Voor de Ambachtsluyden ist eene eere ende grooten troost / dat de gaven van Bezaleel, Ahaliab, Hiram van Tyro, soo seer gepresen worden/Exod.31. 3.6. 1.Reg.7.13.14. Ja dat dē Apostel Paulus het hant-werck geoeffent heeft van Tabernakel-makē, Act.18. 3. Act.20.34. Soo ist ock voor de Koop-luyden eene eere/ dat een wijse ende vrome Vrouwe wort vergelekē bp eens Koopmans schip, dat syne waren brengt van verre, Pro.31.14. Dat ock Salomon, zijnde sulcken wijsen ende machtigen Koning/ hem niet ontsien en heeft ter Zee te equipperē/ om Gout/ Silver/ Pvoor/ Zimmen ende Pauwē upt Indien te halen/ 1.Reg.10.22. Dit hadde Josaphat ock voorgenomē te doē/ maer het misluckte / om dat hy hemselvē in Compagnie begheven hadde met den goddelooſen Koning Ahasia, dē sone Achabs, als te sien is 1.Reg. 22.49. 2.Par.20.35. De Kooplupden van Tyro worden ock getroost/ mits datse in het ware geloove/ eñ de vreese Gods wandelen/ Esa.23. 18. Psal.45.13. Psal.87.4.5. Daer upt dat wp dan sien / dat alle dese handelingen/ met namen de Koopmanschap, daer wp nu eyghentlijck van spreken/ niet alleene eerlick zijn voor de menschen/ maer datse ock in goeder conscientie connē eñ mogen gedreven worden/ mits dat het geschiede in gherechtigheyt, eñ in de vreese des Heeren: want by God en is geene uptneminge van personē: maer in allē volcke/ die hem vreest/ eñ gerechtigheyt werct/ die is hem aengenaem/ Act. 10. Vs.34.35.

Tot noch toe zijn wp dan besigh gheweest / om te toonen de eerlickheyt van den Koop-handel: volght nu / dat wp wat souden spreken van syne nuttigheyt. Maer overmidts de nuttigheyt openbaer ende bupten disput is / soo en behoeven wp soo breedt daer niet op te staen. Want de ervarenthept van alle Natien die opt den Koop-handel gedrevē hebben/ die toont genoegsaem/ dat het eene is van de profijtelijckste handelinghen onder der Sonnen / om Steden eñ Landen te doen florerē/ ende van tijdtlicken zeghen te doen overvloeyen. Dat hebben wp hier voren gehoort van de Tyriers ende Sydoniers, datse door den Koophandel seer rijck ende machtigh geworden waren/ Ezech.27. ende 28. Dit was ock den seghen van Zebulon ende Isaschar, die daer woonden ontrent dē oever der Zee/ datse door die occasie konden suyghen de veelheydt der Zee, ende de verscken schatten in den zande, Deut. 33. vers. 18. 19. Hier door is Capernaum ock so verheven geworden/ hadden sp maer haren overvloedt wel konnen ghebruycken/ Matth. 11.23. Soo ist ock ghegaen met Corinthen, met Carthago, met Laodiceen, eñ met andere Koop-steden. Maer wat behoeven wp verre te loo-

Capit.3. De nuttigheyt vandē Koop-handel, en behoeft niet breede bewesen te worden.

Want die blijckt uyt oude

loo-

loopen/dewijle wy menighvuldige exempelen by hups hebben: want elck een weet wel/ hoe machtig dat voor de Nederlandtsche troubelen, de stadt van Antwerpen door den Koop-handel gewonden was. Ende staende den Oorlogh / soo staen onse vyanden selfs verbaest over de schatten / daer mede onse Landen ende Steden / met namen eenighe van onse Koop-steden verrijckt zijn. Soo dat onse Republijcke in desen deele/so jonck ende kleene als sy is/ door Gods ghenade mach vergeleken worden by de treffelijckste Rijcken ende Vorsten-dommen van Europa. Ende het is de rechte goutmijne/ daer upt dat wy de schatten moetē graven/ om onsen Erf-vyant het hooft te bieden / ende onse aengheborene vryheydt te verdedighen/ ghelijck dit by alle verstandighe wordt toe-ghestaen. Soo dat hem niemāt dese handelinge en behoeft te schamen/ maer alle rijcke lupdē/ selfs de Edel-luyden, behoorden eenighe van hare kinderen / in desen handel op te trecken/ om hare huysen, nevens het Vaderlandt voor te staen/ gelijck vele Italiaensche Edelluyden, met namen die van Genua doen/ sonder haren Adel te verbeuren/eñ sonder yemants op-sprake: want alle Ionckers en zijn jupst niet even rijck/ende sy moetē haer hups voor-staen so wel als een ander/ op datse niet en varen/gelijck den Wijsen-man de ledigh-ganghers maerschouwt Prov. 12. vers. 19. Beter is den verachtē / ende die syn eygen knecht is / dan die hem selven eert/ ende sonder broot is. Item/ Vs. 11. Die syn Landt-bouwt / wort versadight van broot: maer die de ledighe na-volght / is sonder sinnen. Ende derhalven soo wordt die wet vande Ionckers misbruyckt die wy vinden in Codice, libr. 4. tit. 63. l. 3. die alsoo lupdt: Wy verbieden de Edel-luyden, ende die in Hooge ampten gestelt zijn, als oock die rijck van Erf-goederen zijn, dat sy gheene Koop-manschap en drijven, die den steden schadelijck is, op dat de ghemeyne Burgers ende Koop-lieden haren handel des te beter souden mogen drijven. Dese wet en seydt niet/dat de Koop-manschap voor de Edel-lieden oneerlijck / of onbetamelijck is/maer alleene dat sy/ gelijck oock andere rijcke lupden / de ghemeene Burgers niet en moeten inden wege zijn.

Objectie uyt de wet van Iustinianus, wort vande Ionckers misduyt, ende beantwoort

Capit. 4.

Hier upt volght nu van selfs de nootsakelicheyt van den Koop-handel. Want ten eersten overmits het een vande voornaemste middelē is/ daer door dat Landen ende Steden tijdelick van God ghesegent worden / soo konnen wy daer upt wel mercken/dat wy den Koop-handel niet en konnen derven. Ten tweeden: Daer beneven so heeft God Almachtigh synen segen tusschen verschepden Landen ende Steden soo verdeylt / gelijck hy syne gaven gedeylt heeft onder den menschen / te weten dat elck lant wat bysonders heeft/ dat wy in dit leven van doen hebben/ maer gheen landt en heeft het alle t'samen / om dat de Natien malkand'ren niet en soudē verachten/ maer malkanders gheselschap ende hulpe versoeckē/als leden van een lichaem. Want sommige landen zijn gheseghent met speçerien, als oock mediçinale kruyden ende wortelen; andere met mineralē van gout,

De noot-wendigheyt van de Koopmanschap wort bewesen met ses redenen.

1. Reden,

2. Reden,

gout, silver, tin, loot, koper, yser, &c. andere met wijnen, olie, kostelijcke ende cordiale boom-vruchten: andere met sout, suycker: andere met overvloedighe granen/ als rogghe, tarwe, garste, &c: andere met overvloet van supvel/ als boter, kase, &c. andere met overvloedt van ossen, koeyen, schapen, verckens, voghelen, &c: andere met overvloet van haringh en visch: andere met overvloet van deckscl/ als linnen, wolle, zijden: andere met overvloet van hout en steen, die noodigh zijn tot de timmeringe/ so van hupsen/ als schepen: andere met overvloet van brandinge/ als hout, turf, kolen: van alle dese menigherley seghéningen ende gaven Gods/ die wy in dit leven soo seer van doene hebben/ en kan daer geen communicatie ende mede-deelinge gedaen worden onder de menschen/ dan door het middel van de commercie ende Koopmanschap, ghelijck een die verstant heeft/ dat moet toe-staen. Daerom heeft oock den Keyser Claudius sulcken sorge door de Koop-luyden gedraghen/ dat hy hare retouren gheasseureert heeft/ ende de schade op hem genomen/ indien sy een ongeluck ter Zee kregen: ende de schip-timmer-luyden, die de Koop-vaerdie schepen timmerden/ veel voordeels ghegheven/ overmidts d'ervarenthepdt hem gheleert hadde/ dat de Koopmanschap eé van de beste remedien is teghen den dieren tijdt. Sueronius in vita Claudij, cap. 18.

3. Reden. Ten derden, de Zee noch het Landt en konnen met gheen profijt ghebouwt worden/ dan door de Koopmanschap. Want hoe konnen wy supgen de schatten vander Zee, dan door de Koop-manschap? hoe kan oock een lant hem selven ontlasten van den overvloedt/ daer mede het van God ghesegent wordt te Water eñ te Lande/ als door de Koopmanschap? wat sal de Landt-bouwerie zijn/ indien daer gheene handelinge en is/ om de granen te voeren van het eene landt/ in het andere? wat sal de Visscherie zijn/ indien daer gheen af-treck van den visch en is? jae wat sullen de Ambachten zijn ende dupsentderley manu-factueren, indien sy met groote hoopen niet en worden wech-ghevoert/ als zijde ende wolle lakenen, saeyen, baeyen, trypen, smallekens, verschepden instrumentē van hout, steen, yser, tin, loot, koper, gout, silver, &c. Ten vierden, hoe konnen 4. Reden. wy kennisse krijghen van vreemde landen/ hare manieren/ wetten/ spraken/ jae oock van de wonderwercken des Heeren/ te Water ende te Lande/ ten ware door occasie van de commercie? want de repskosten souden onlijdelijck zijn/ ten ware datse door de negotie ghsacht wierden. Ten vijfden, wat soude de 5. Reden. Prinçen bewegen om verbonden te maken/ ten ware datse ghewaer wierden/ datse malkand'rē niet en konnen derven/ soo inden uyt-voer, als toe-voer van allerley waren? so sonden die van Tyro ende Sidon, Ambassadeurs aen Herodes Agrippa, om vrede met hem te maken/ overmidts dat haer landt wierdt gespijst van des Koninex lant/ Act. 12. vers. 20. Ten sesten, ende ten 6. Reden. laetsten/ soo is de commercie ende Koop-manschap een treffelijck middel/ om het rijcke Christi te verbreyden tot aen het eynde der werelt:

reldt: soo is door de Koop-luyden, de Evangelische waerheydt (die de Jesu-wijten op hare manière noemen de Lutersche ende Calvinische peste) verspreydt in de Neder-landen, soo Famianus Strada bekent lib. 2. de bello belgico. fol. 87. door dit middel wordt noch dagheliex het H. Evangelium, ende de Sonne der gherechtigheydt bekent ghemaeckt aen de arme Indianen, soo in Oost alst in West-Indien. Ende soo verhopen wy/ dat noch het Evangelium des Koninghrijcx sal gepredickt worden door de gheheele wereldt, tot ghetuygenisse allen volckeren, ende dat alsoo de volheydt der Heydenen sal inkomen, eer dat het eynde komen sal, Matth. 24. vers. 14. Rom. 11. vers. 25. Wie isser dan/ die niet en siet de groote nuttigheyt ende nootsakelickheyt van de Koop-manschap, dewijle dat de eere Gods/ de stichtinghe van syne Ghemeynte/ het wel-varen van Familien/ Landen en Steden/ soo seer daer door ghevoordert wordt? Derhalven/ soo behoorden alle vrome Patriotte van ons lieve Vader-landt/ als ook de lief-hebbers van de Goddelijcke waerheydt, dese handelinghe te stijven met raet en daedt/ ende voor al met hare gebeden: sy en behoorden ook gheene van hare sonen in ledigheyt op te trecken: maer die tot de Studien niet bequaem of niet ghenegen en zijn/ te besteden in den Koop-handel, in de Landt-bouwerie, of in een eerlijck Handt-werck, elck naer de gheleghenthevdt van syn verstant/ ende tijdtlijcke middelen. Want een ledigh mensche, is eenen onnutten last der aerden, Prov. 18. vs. 9.

Het tweede Boeck/
Van het Ampt der Koop-luyden.

Het 1. Capittel.
Hoe dat een Koop-man hemselven moet dragen tegen God.

HEt is een oudt spreeckwoort/ dat alle treffelijcke dinghen swaer ende vol perijckels zijn. Soo ist ook met de Koop-manschap. Want gelijck het eenen eerlijcken ende treffelijcken handel is/ als hy wel gedreven wordt/ ghelijck wy korts te voren bewesen hebben: soo is het ook eenen swaren ende perijckeleusen handel/ naer ziele ende naer lichaem/ als hy niet wijsselick ende voorsichtelijck wordt aengheleght. Ende dit is de reden/ waerom dat Cicero hier voren soo leppigh van den Koop-handel gesproken heeft/ ende dat sommige andere noch daer van schricken/ als sy gedencken aen de woorde van Syrach, cap. 26. 27. Item/ cap. 27. vs. 1. 2. daerom is het noodigh/ dat wy nu kortelijck gaen aenwijsen/ hoe dat eenen Christelicken Koop-man hemselven moet aenstellen/ om de voorschreven perijckele te ontgaen/ ende synen handel soo te dryven/ dat hy mach

mach strecken ter eeren Gods / tot stichtinghe van Gods Kercke / tot voordeel van het Vaderlandt / tot voorstandt van syne Familie/ ende troost van syne eygene conscientie. Om dan de voorschreven perijckelen te ontgaen/ende die gewenschte vruchten te bekomen/ soo moet een Koop-man syne ooghe altijt slaen op die dry hooft-deugden/ daer toe dat wy van onsen lieven Saligmaker door syn dierbaer bloet verlost ende gheckocht zijn / te weten / de Godsaligheyt, rechtveerdigheyt, ende matigheyt, Tit.2.vers.13. Want als hy dese dry deughden wel betracht/ de eerste tegē God/ de twee-de teghen synen naesten / de derde teghen hem selven: soo heeft hy den seghen Gods naer ziele ende lichaem te verwachten / volghens de belofte/ 1.Tim.4.vers.8. De Godsaligheyt brenght mede / dat wy alle onse dingen, selfs eten ende drincken, moeten doen ter eeren Gods, 1.Cor. 10.hs.31. Daeromme moet eenen Christelijcken Koop-man voor al sorghe draghen / dat de eere Gods, ende sijn Koninghrijcke door hem mach verbreydet worden. Dit is de lesse van onsen Saligmaker, Matth. 6. vers. 33. Soeckt eerst het rijcke Gods, ende syne gerechtigheydt, ende alle dese dinghen sullen u lieden toegheworpen worden. Dit zijn oock onse twee eerste beden/ die de Heere van ons voor al wil gebedē/ eñ derhalven boven alle dinghen wil betracht hebben: uwen name worde geheyligt: u rijcke kome, Matth.6. vers.9.10. Om dit nu wel te doen/ soo moet een Koop-man syn bedencken nemen in de Wet des Heeren/ hy daghe ende by nachte/ Psal.1.2.

Dat bestaet eerst in Godsaligheyt.

Wat de Godsaligheyt al inne heeft.

1. Moet hy Gods woort lief hebben.

Dat wort ghetoont uyt den Psalm 119. het 8. deel.

Hy moet maken die vaste resolutie/ met den Prophete David, dat de Heere is ons beste / jae eenigh erfdeel/ derhalven dat wy syne voorden/ als zijnde het Testament/ daer onse erffenisse in gheteeckent staet/ wel moeten bewaren: Hy moet Gods aengesichte/ dat is syne ghenade/ van ganscher herten soecken door vperige ghebeden/ op dat hem de Heere genadig zy naer syne toeseggynghe: Hy moet syne eygene weghen ende actien dickwils overleggen/ ende daer hy gewaer voort/ dat hy ghemist heeft/ daer moet hy dateliyck syne voeten keeren naer Gods ghetuygghenisse: Hy en moet hem oock inde Negotie so niet verwerren / dat hy synen openbaren ende bysonderen Gods-dienst soude versuymen/ maer hy moet hē spoedighen om te houden de gheboden des Heeren: Ende alwaert dat hy van eenige goddeloose/ te water of te lande/ het zy openbare vyanden/ oft gheveynsde vrienden / berooft wierdt van syne goederen / soo en moet hy evenwel daerom noyt vergheten de Wet des Heeren / of syne handt uyt-strecken tot ongherechtigheyt: Eñ al hoewel dat hy voor den tydtlijcken seghen God moet dancken / soo moet hy evenwel insonderheyt; by dage eñ by nachte/ God dancken van wegen de rechtveerdige ghenchten/ die hem God heeft bekent ghemaeckt / want de bekentenisse der wijsheyt geeft het leven dien/ diese heeft / Eccl. 7. 12. Hy moet oock hem selven wachten van quaet gesel schap/ die dickwils seggen / gaet met ons / wy willen op bloet loeren/ ende den ontschuldighen sonder oorsake nae-stellen: wy

Psal. 119. vers. 57.

vers. 58.

vers. 59.

vers. 60.

vers. 61.

vers. 62.

vers. 63.

wp willense lebendig verslindē als de helle/ende de vromen als die onderwaerts varen in den kuyle: wp willen groot goet vinden/ wp willen onse huysen met roof vullen: waghet met ons/ wp willen eenen buydel t'samen maken: maer een vroom man en moet die boose boeven niet na-wandelen; maer synen voet keeren van haren padt: want hare voeten loopē ten booſen/ ende haesten haer om bloet te vergieten/ Prov. 1. vſ. 10. 11. 12. &c. Hy moet hem dan alleene voegen by die gene/ die God vreesen / ende die syne bevelen onderhouden. In summa/ al ist dat hy overgoten wordt met allerley tytlycken seghen/ komende van Oosten ende Westen (want het aerdtrycke is vol vande goet-gunstighedt des Heeren) soo moet hy evenwel dat houden voor syn oogemerck ende synen voornaemsten wensch / Heere leert my doch uvve rechten, Psal. 119. aen het 8. deel. Als een Koopman desen gront der Godsalighedt vast geleght heeft/ soo sal het hem licht vallē om daer op te bouwen. Want als hy de waerde van het woordt Gods begint te verstaen/ so sal hy dat lieber hebben/ als vele duysent stucken gouts ende silvers; hy sal dat beminnen boven alle goudt ende fijn gout: daerommie sal hy stracx houden alle de bevelen des Heeren/ ende haten allen valschen wegh/ Psa. 119. vers. 72. 127. 128. Dan sal hy zijn/ als dien Evangelischē Koopman, die schoone peerlen socht/ de welcke als hy eene kostelicke peerle gevonden hadde/ ginck ende verkochte al dat hy hadde/ ende kochte dien/ Matth. 13. vſ. 45. Dese kostelicke peerle is het H. Evangelium, dat hy moet waerderen boven alle syne schatten ende overvloedighe retouren, ende derhalvē lieber verlaten Vader, Moeder, Susters, Broeders, Wijf en Kinderen, ja syn eyghen leven, dan dat hy van dese peerle soude berooft worden/ Luc. 14. vſ. 26. Dat verlaten van de tydtlicke nuttigheden / is het verkoopen van alle 't ghene dat wy hebben, om die peerle te bekomen. Soo hebben de geloovighe Hebreen, de roovinghe haerder goederen met vreughden toegelaten/ wetende dat se een beter ende blijvende goet in de Hemelen hadden/ Hebr. 10. vſ. 34. Soo hebben ook in de Neder-lantsche troublen, vele vrome ende Godsalighe Koop-luyden uyt Brabant, Vlaenderen, Arthoys, Henegouwe, &c. Haer landt ende hare vrienden verlaten/ haer huysen/ hoven/ renten/ &c. ende hebben haer neder gheset in een lant daer sy den Heere dienen konden met eene goede conscientie/ als in Enghelant, in den Paltz, tot Franckendael, tot Hanauw, tot Aken, tot Wesel, tot Emden, in Hollandt, Zeelant, &c. alwaer sy metter daet hebben bevonden de waerheyt van die soete beloften / Marc. 10. vers. 29. 30. Voorwaer segghe ick u lieden, daer en is niemant, die achter ghelaten heeft, huys, of Broeders, of Susters, of Vader, of Moeder, of Wijf, of Kinderen, of Ackers, om my, ende om des Evangeliums wille: die niet hondertfout en ontfanght in desen teghenwoordigen tijt, Huysen, en Broeders, en Susters, en Moeders, en Kinders, en Ackers met de vervolgingen, ende in de toekomende wereldt, het eeuwighe leven; maer vele eerste sul-

len de laetste weſen, ende de laetſte, de eerſte. Indien ſy oock Godſaligh zijn / ſoo en ſullen ſy niet hoovaerdigh zijn / noch hope ſetten op den onghestadighen rijckdom / maer op den levendighen God/die ons alle dinghen mildelijck gheeft om te ghebruycken: dan ſullen ſy leeren goedt doen/ ende rijcke worden in goede wercken / mildelijck gheven / gheerne deelen: hen ſelven een goet fondament wegh leghghende op het toekomende / op dat ſy dat eeuwighe leven verkrijghen/ 1. Tim. 6. verſ. 17. 18. 19. Sy ſullen oock haer ſelven wachten/ datſe het beeldt der beeſte niet aen en bidden, of een merck-teecken ontfanghen op harè rechterhandt, of op haer voorhooft, niet teghenſtaende dat die Roomſche beeſte die grouwelijcke wet ghemaeckt heeft / dat niemandt en mach koopen noch verkoopen, dan die dat merck-teecken heeft, of den naem der beeſte, of het ghetal haers naems, Apoc. 13. verſ. 16. 17. Daerom ſullen ſy liever uytgaen van Babel, op datſe haer ſonden niet deelachtigh en worden / ende van hare plaghen niet en ontfanghen: want al iſt dat alle Koopluyden op der aerden/van de macht haerder weelde konnen rijck worden / overmidts de menigherley ende overvloedighe Koopmanſchap die daer valt/als Koopmanſchap van Gout, en Silver, ende koſtelijcke Peerlen, en fijn Lijnwaet, en Purperen, en Zijde, Scharlaken, alderhande Thijnen hout, ende alle Yvoren vaten, ende alle vaten van den koſtelijcken houte, Koper, Yſer, ende Marmer, Canneel, Reuckwerck en Salve, Wieroock, Wijn, Olye, Meel-bloeme, Tarwe, Beeſten, Schapen, Peerden, Wagenen, ja lichamen ende zielen der menſchen: ſoo en iſt evenwel niet gheraden/die hoere al te na te komen/ ende met haer vele te converſeren/ want ſy heeft eenen gouden beker (of kelck) inde hant/ vol grouwelijckheden/ende onreynigheden harer hoererie/daer door dat ſy de Koninghen der aerden/ ende alle Inwoonders der ſelver kan dronckigh maken/ Apoca. 17. verſ. 2. 3. 4. Daer beneven ſoo ſullen oock hare plaghen op eenen dagh komen/doodt, droetheyt, honger, ende ſy ſal met vyer verbrandt worden, want de Heere God / dieſe oordeelt/ is ſterck / Apoc. 18. verſ. 4. tot 14. Het ſwaerſte van allen is/ dat ſoo yemandt de beeſte aenbidt ende haer beelt, nemende een merckteecken op ſyn voorhooft, of op ſyne rechterhandt: die ſal oock drincken van den wijn des toorns Gods, van den louteren wijn, gheſchoncken in den drinck-beker ſynes toorns, ende hy ſal ghepijnight vvorden met vyer ende ſulpher, voor de H. Enghelen, ende het Lam: ende den roock haerder pijniginghe ſal op-gaen van eeuwigheydt tot eeuwigheydt, ende ſy en ſullen gheene ruſte hebben dagh ende nacht, die de beeſte ende haer beelt aenbidden, ende die het merck-teecken van haren naem ontfanghen, Apoc. 14. verſ. 9. 10. 11. Een Koopman die Godſaligh is / ſal hem oock wachten van den naem des Heeren te misbruycken/dat hy niet alleene gheene valſche / maer oock gheene onnoodige eeden en doe/ in het aenprijſen van ſyne waren/ gelijck by vele Kramers ende ſmalle Koop-luyden ghedaen wordt: of als

3. Eē Koopman en mach niet hoovaerdigh zijn op ſynen rijckdom.

4. Eē Koopman moet hem wachten van de beſmettinge van de Afgoderie, die daer omme gaet in het Pauſdom.

5. Eē Koopman moet hem wachten van al misbruyck vanden name Gods.

als hy belofte doet / om tot sekeren ghestaeckten tijdt te betalen / ende dickwils niet machtigh / of niet gesint en is dat te houden / of in eenige andere ghelegghenthept / die hondert-mael kan voor-vallen. Hy moet dan den eedt leeren vreesen / overmidts hy gedaen wort by den heerlycken ende verschrickelycken name Gods / Deut. 28. 58. Eccl. 9. 2. Een Koopman die Godsaligh is / moet oock den Sabbath heyligen met syn huysghesin / dat hy niet en doe / ghelyck de Tyriers, die visch ende allerley ware brachten naer Jerusalem, ende verkochtense op den Sabbath, den kinderen Juda ende Jerusalem, soo dat den Vorst Nehemia ghenootsaeckt was daer inne te voorsien / Nehem. 13. vs. 16. Hy en moet oock op desen dagh niet besigh zijn met syne rekeningen ende liquidatien, die hy uytstaende heeft tegen de menschen: maer hy moet desen dagh insonderhept houden / en daer inne besteden / om syne rekeninghe te overleggē / die hy heeft uytstaende met God synen Schepper: hy moet dan syn wesen onder-gronden en voor-soecken / om hem tot den Heere te bekeeren / Thren. 3. vers. 40. Want den tijt sal eens komen / dat hy sal moeten rekenschap gheven van syne bedieninghe / ende dat hy over die tydtlycke dinghen niet meer en sal moghen regeren / Luc. 16. vers. 2. Ende wie weet / hoe kort dat dien tijdt is / hy soude mogelyck noch dien dagh konnen sterven / ende in syn comptoir nedervallen / gelyck wy eenighe ghekent hebben. Laetse dan voorsichtelyck wandelen / niet als onwyse / maer als wyse: den bequamen tijdt uytkoopende, want de daghen zijn boos: laetse dan niet onvoorsichtigh zijn, maer leeren verstaen, wat den wille des Heeren zy, Ephes. 5. vers. 15. 16. 17. Een vroom Koopman, en moet desen dagh oock niet toebrenghen in wereldtsch plaepsier / ghelyck vele doen / die dan gaen rijden en rotsen, of gaen in hare speel-hoven brassen en suypen, drincken en klincken, tuysschen en spelen, klossen en rollen, &c. Terwijle dat Gods woordt ghepredickt wordt / insonderhept naer den middagh / even als of het eenen speel-dagh ware / daer nochtans de Heere belast heeft / dat wy dien souden heyligen, dat is / in heyligh wercken besteden / het welcke dan gheschiet / wanneer wy onsen voet keeren van den Sabbath, dat wy niet en doen dat ons behaeght aen synen heylighen daghe, maer dat wy besigh zijn om den Heere te heylighen ende te prijsen, want dan heet het eenen lustigen Sabbath: ende dan prijsen wy den Heere / als wy onse eyghene weghen niet en doen, noch daer inne ghevonden wordt, dat ons behaeght, of daer wy anders pleghen van te spreken: soo sullen wy leeren lust krijghen aen den Heere, ende dan sal ons de Heere over de hooghten der aerden sweven laten, ende ons spijsen met de erve onses vaders Jacobs, want des Heeren mondt heeft dat gheseydt, Esai. 58. vers. 13. 14. Een Koopman is seer loos ende besigh / om synen tijdt waer te nemen / van koopen en verkoopen, van schrijven en wrijven, van rekenen en cijfferen, van advijsen en correspondentien, van wissel-brieven en protesten, de uren van de burse, ende van syn comptoir: hoe sal hy

Den bequamen tijt moet waergenomen zijn, insonderheyt om de ziele te besorgen.

dan ontblieden / indien hy in dese groote sake/daer syn ziele ende eeuwige welvaert aenhangt / onachtsaem is? Hebr.2.3. Indien hy laet verstrijcken desen aengenamé tijt/ ende den dagh der saligheyt, die ons nu verschenen is? 2.Cor.6. Ef. 2. Indien hy hem selven niet en vermaent/ soo langhe als het heden ghenaët wort, op dat hy niet verhart door de verleydinge der sonde, Hebr.3.Ef. 13. dat is/door de sorghvuldigheyt deser werelt / door het bedrogh des rijcxdoms/ende andere begeerlickhedé/de welcke wanneerse eens het herte hebben inghenomen/soo versticken sy dat woordt/ ende maken dat onvruchtbaer/Marc.4.19. So moet dan een Koopman den H. rustdagh waer nemen/ als den gheestelijcken burs-tijdt, daer inne hy syn verbondt met God synen schepper/ en verlosser moet vast makē: want dan sal hem de Heere/ in syn huys ende binnen syne muerē/een plaetse geven/ende eenē beteren naem/dan van sonen ende dochteren/ja eenen eeuwigen naem sal hy hem geven/ die niet vergaen en sal / Esai. 56. vers. 4. 5. Het en is oock niet ghenoegh / dat een Koopman den Sabbath viert voor hem selvē/ maer hy moet oock laten rusten syne Kinderen, syne Cassiers, syne Dienstknechten ende Dienst-maeghden, ende maken dat die wel onderwesen worden in de vreese Gods / als die daer voor sal moeten verantwoorden / Eph.6.4. Col.4.1. Siet/ als een Koopman de Godsaligheydt soo betracht/ soo sal synen Koop-handel den Heere heyligh zijn, ende hy sal gheschencken brenghen den Heere Zebaoth, aen de plaetse / daer den name des Heeren Zebaoth is/tot dē bergh Zion, Esa.18.7. Item/Esai. 23.18. gelijck eertijts de Tyriers eñ andere Koop-luyden, naer hare beteeringe gedaen hebben.

Aen de Godsaligheydt is vast de gherechtigheydt, die een Koopman geduricgh moet voor oogen hebbē/ of anders soude hem syn gelt/ ende alle syne winste/strecké tot verderfenisse/wanneer hy hem selven niet en wacht van de tsamen-koopinghe der ongherechtigheyt, Actor.8.vers. 20. 23. Dese ongherechtigheydt en wort niet alleene gedaen met valsch ghewichte, elle, mate, daer de Kramers ende smalle Koop-luyden meer perijckel van hebben / om datse de waren meest leveren eñ uptventen met haer eyghen ghewichte, elle, mate, die sy binnen 'shuys hebben: daer de groote Koop-luyden, hare balen, ende groote packen / quartelen, &c. pleghen te leveren in stadts bilance: maer sy wordt oock ghepleeght met vervalschinghe van de ware, met vervalschinghe, of steygheringhe van de munte: oock met onbehoorelijcken woecher van de wissel: met arch-listighe contracten: met Monopolie, dat is/wanneer de Koop-luyden tsamen courtē/ om de waren te houden op eenen onbillicken prijs/tot last van de goede Gemeynte: maer voor al met banque-routerie, dat is / wanneer sy vele capitalen hebben ghelicht tot haren laste / of dat vele eerlijcke luyden haer / op haer woordt, oft schrift, maer insonderheyt op wissel gecrediteert hebben / datse daer nae een onbeschaemt aensicht aentrecken/ slupten haer selvē binnē de mueren van haer huys/ende laten de goede luyden

Cap. 2.

Een Koopman moet hem wachten van alle ongerechtigheyt.

Wat daer by al verstaen wort.

Vooral van bancque-routerie, de welcke een schrickelic crimen is.

lupden na-kijcken / seggende ront upt/ datter niet ten besten en is, al ist datse dickwils kortst te voren groote parthijen hebben in-ghekocht/ diemen niet en weet/ waer sy gebaren zijn. Dit is eene gronwelijcke spetie van dieverie, insonderheydt wanneer sy soo ghelepder laghe begaen wordt / ende daeromme is sy ock by Keyserlijcke Wetten, met namen d'ordonnantie van Keyser Karel de vijfde, Anno 1540. verklaert waerdigh aen den lijve ghestraft te worden, sonder datse eenige privilegien, immuniteyten of vryheden, als andere Burghers/ mogen ghenieten: ende voorwaer alsulcke bancqueroutiers zijn wel waerdigh aen den hals ghestraft te worden/ die soo verradelijck/ soo menighen treffelijcken Burger met syn huys ruineren / ende tot den Bedel-sack brenghen / ghelijck wy elders breeder daer van gesproken hebben / in onse Practijcke fol. 359. Et. Nochtans en moeten alle insolvente Burghers ende Koop-luyden onder alsulcke oneerelijcke bancqueroutiers niet ghetelt worden / maer moeten naer rechte ende reden alsoo onderscheyden worden: dat een Koopman, poorter of ingeseten, voor fugitijf eñ bancqueroutier ghehouden wort/ als hy upt de stadt vertreckt ter saken van syne schuldt / sonder syne crediteuren contentement te doen: of oock/ als hy eenige goederē heeft versteken/ of verborghen / in fraude van syne crediteuren: of oock / als hy om syn schuldt vluchtigh is/ abandonnerende syn huys eñ goederen/ ende hem houdt op bevryde plaetsen: of als hy ergens latiteert/ het zy binnē of buytē synen huyse/ transporterende syne goederen by ghesimuleerde obligatien oft transporten, in fraude van syne crediteuren: Alsulcke fugitive ende bancqueroute lupden en moghen geene immunitepten van plaetsen of tijden gebruycken/ maer mogen by voorgaende consent van een vande Burgemeesters, t'allen plaetsen eñ tijden ghevanghen worden: Ende by soo verre sy hun afhendigh maken / of absenteren buyten de stadt / of vryheyt van dien / of andersins latiteren ter saken van eenige schulden/ ende den goeden poorteren, inghesetene, of andere goede luyden 'thunne ontvoeren / of ontdraghen / soo mogen sy ten versoecke van de crediteuren, of eenighe van dien / van 's Heeren ende der stadt wegen, uptgheroepen ende inghedaecht worden/ om binnen seckeren tijt van ses weken in te komen / om te betalen/ of genoegh te doen hunne crediteuren, ende dat op pene van gebannen te zijn ten eeuwigen daghen: ende moghen de crediteuren des niet te min/ duerende den voorsz. tijt/ procederen by arreste/ of andersins op de goederen van de voorsz. fugitive, of latiterende personen.

Beschrijvinge van een gefailgeert Koopman.

Maer andere insolvente ende ghefailleerde personen / die niet fugitijf en zijn/ noch hare personen ende goederen en versteken/ maer in huys blijven/ alleenlijck om niet ghevanghen te worde/ latende hen aldaer in huys spreken ende vinden by hare crediteuren ende goederen/ hare boecken, brieven ende munimenten in wesen latende, ten behouve van hare crediteuren, sonder yet daer van te versteken: die en zijn voor geene fugitive te houden / dan alleenlijck voor sim-

simpele ghefailleerde personen / de welcke / ghelijck oock die gene / die alleenlijck hun absenteren of latiteren / sonder in fraude van hunne crediteuren pet versteke / of anderssins frauduleuslijck ghehandelt te hebben / niet en moghen in eenighe hupsen / of andere gheprivilegieerde plaetsen ende tijdē, voor hare schulden gevangen / bewaert / noch daer upt getrocken worden / uptghenomen upt oneerelijcke huysen, openbare herberghen, of tavernen. Ende soo wie hem verboordert te salberen de goederen van eenighe fugitiven; het ware dat hy ghesimuleerde obligatien ofte transporten van hem ghenomen hadde / of oock eenigh goet of Koopmanschap onder hem ghevlucht of ghestelt hadde / om die te beschudden / versteken of verberghen / ten voordeele van de fugitive, ende ten achterdeele van de crediteuren, die is gehouden de schulden van alsulcken ghefailleerden debiteur te betalen: maer niet die gene / die naer het faillissement of voorvluchtighepdt van alsulcken debiteur, eenighe goederen van den selven / als pandt metter minnen / of hy opracht ghekreghen hadde / alleenlijck tot verseckerthept / of in betalinghe van 't ghene de selve debiteur hem inder waerheyt schuldigh is, sonder anderssins eenighe simulatie of bedrogh ghecommitteert te hebben. Niet-te-min is de selve gehouden alsulcke goederen te brengen in handen van den Officier, ten behoeve van de ghemeyne crediteuren, of in handen van den curateuren, in gevalle datter eenige specialijck ghedeputeert zijn. Dese Artijckelen zijn getrocken upt de rechten ende coustumen van Antwerpen (accorderende daer inne met de Keyserlicke ordinantien) cap. 27. van de arresten ende apprehensien van personen om civile saken. Item / cap. 65. van de fugitive ende insolvente personen. De welcke daeromme wat breeder by ons verhaelt worden / niet alleene om de oneerlijcke bancqueroutiers, van andere insolvente personen te onderkennen: maer oock om te toonen / voor wat een oneerlijcken ende enormen crijm, dat de vuyle bancquerouterie opt ende opt by onse Voor-ouders, de oprechte Nederlanders, gehouden is / te weten / dat niet alleene de bancqueroutiers selve / maer oock die daer toe raet en daet geven / daer door in het lijden komen / ende ghebrandtmerckt worden / op dat een yder hem selven daer voor soude leeren wachten. Want al ist dat de Keyserlicke wetten nu soo strengelijck niet en worden gheexecuteert / soo blijft niet-te-min die Goddelicke Wet in hare volle kracht / 1. Thess. 4. vs. 6. Dat niemandt synen Broeder en verdrucke, noch bedriege, want God is een wreker over allen desen, gelijck wy u lieden te voren geseyt eñ betuygt hebben. Daerom moet een vroom Koopman sorghe draghen / dat hy spne saken uptricht / sonder pemant onrecht te doen: want die soo doet / die sal eeuwighlijck blijven / des rechtveerdigen wert nimmermeer vergheten / Psa. 112. vers. 5. 6. Hy moet poogen niet alleene te hebben ontschuldige handen, maer oock een reyn herte, dat hy syne ziele niet en verheffe tot ydelheydt, ende dat hy niet bedrieghelijck en sweere: want soo doende / sal hy van den Heere se-

Wtvlucht van de bancqueroutiers wederleyt.

medien
ē banc-
route-

1.
en moet
s anders
ns goet
aven-
ren.

ſeghen ontfanghen, ende gherechtigheyt van den God Iacobs, Pſal. 24. verſ. 4.5. Om dan in den afgront van de bancquerouterie niet te vervallen / ſoo en moet een Koopman niet voȝder ſpȝingē/ als ſpnen ſtock lanck is/noch hoogher vliegen/als ſyne wiecken verdȝaghen konnen: Hy en moet gheen groot zeyl ſetten op eene kleyne ſchuyte, of anders ſtaet hy in perȝckel van verſmoȝt te woȝdē. Laet hy dan niet te ſtout zȳn in het aventuren/inſonderheyt van eens anders mans goet: want dat is eene grouſame ongerechtigheyt/dat peniant ſoeckt te misbȝuycken de onnooſele oprechtigheydt van ſpnen naeſten / niet te vȝeden zȳnde/ dat hy eerlick ſpnē koſt kan winnen by het credijt, dat hem ghegeven woȝdt/ſonder ſchade van ſpnen crediteur, maer dat hy daer-enboven will ſpelē een groot Koopman ende Aventurier, met eene platte burſe, want ſulcken perſoon toont wel/dat hy niet ſeer bekommert en is / om elck een het ſyne te ghēven/ maer dat hy daer op toe-legȝt/ om hem ſelven rȳck te maken met een anders mans goet / niet tot ſpn eyghen perȝckel/maer alleene tot perȝckel van ſpnen naeſten / die op trouwe met hem ghehandelt heeft: dit ſtrȳt plat tegen de leſſe van den Wijſen-man, Pȝov. 3. verſ. 29. Onderſtaet niet quaets teghen uwen naeſten, die op trouwe by u woont. Ende het is een bȝandt-merck van de goddelooſe / datſe borghen ende niet en betalen, Pſalm 37. Vſ. 21. Hier teghen en ghelt dan de excuſe niet/ ick hadde het anders ghemeynt / maer de fortuyne (gelȳck ſy ſpȝeken Heydenſcher wȳſe) is my teghen ge-

jectie
derlegt.

loopen: want haer eerſte fondament en deught niet/ obermidts ſy ſonder groote capitalen, groote handelinghe willen dȝȳven / het welcke nootſakelȳck een argument is van een ſtout, hoovaerdigh, gierigh, ende onrechtveerdigh herte, dewijle de retouren van de Koopmanſchap gemeynelȳck ſoo los gaen als den windt/ ende derhalven dat ſy daerinne een ruyme conſcientie hebben/ om haren naeſten in het verdȝiet te bȝengen/dat menighe vȝouwe ende kinderen haer leven langh moeten beklaghen: ja alwaert ſchoon/ dat een Koopman een redelick capitael hadde van hem ſelvē/ſo en moet hy evenwel dat niet teffens/ of op eene plaetſe aventueren / maer hy moet voorſichtelick handelen/gelȳck een Lantman, die gheheelen ſpnen oogſt niet en aventuert aen eenderley note/noch op eenderley tȳdt/maer hy zaept tarwe, garſte, wicken, cumijn, ſpelte, een yder op ſyne plaetſe/Eſa. 28.25. ſommige vȝuchten zaept hy vȝoeg/ſommige ſpade/ want hy en weet niet / of dit / of dat wel gheraken ſal/ende of het beyde wel geraechte/ ſoo en ware het maer dies te beter/Eccl. 11.6. Eñ voorwaer/ een Koopman, die ſpnen handel niet en doet met voorſichtigheydt, die is gheliȳck een peert dat op hollen is/ dat wel ſterck loopt / maer ſonder beſchepdt/ſonder pȝofijt/ ende daer en ſtaen niet dan perȝckelen upt te verwachten: 'tis waer / een Koopman moet couragieus zȳn / maer met verſtant, gheliȳck een Soldaet/ want die moet wel vrymoedigh zȳn / maer met voorſichtigheydt of anders ſo hazardeert hy ſyn leven/ ſonder eere van hem ſelven / ende

2. Hy en moet ooc geheel ſyn eygen capitael niet aventueren,

Objectie wederleyt.

sonder profijt van syn Vaderlant. Een stout Koopman insgelijck/ sonder verstant/ die bedroeft syn eygen hups / ende hy sal wint tot een erfdeel hebben / eñ sulck eenen dwaes moet des wijsen knecht zijn/ Prov. 11.29. Om dan niet te loopen buyten 't spoor / soo moet een Koopman hem selven door de gierighept niet laten bedrieghen / dat hy met gheweldt op eenen korten spronck wil rijck zijn / want de gierigheydt bedrieght ghemeynelick de wijsheydt, ende hy soude veel licht op eenen korten spronck konnen arm worden/gelijck de ervarenthept daghelijcx leert/meer dan te vele. In allen gevalle/ soo is de gierigheyt seer schadelick voor de ziele / want die rijck willen worden, die vallen in verfoeckinghen en stricken, ende vele onwijse ende schadelijcke begheerten, waer door de menschen versoncken worde in schade ende verderffenisse: ja de gierigheydt is de wortel van alle quaet, tot de welcke sommighe lust hebbende, zijn afghedwaelt van den gheloove, ende hebben hen selven met vele smerten door-steke, 1. Tim. 6. vers. 9. 10. Sy moeten dan ghedencken / dat de Godsalighepdt is een groot gewin met genoegsaemhept/ want wy en hebben niet in de werelt ghebracht/ het is openbaer/ dat wy daer niet en konnen uytdraghen: wanneer wy dan kost ende kleederen hebben / soo moeten wy ons daer mede laten genoegen. ibid. vers. 6. 7. 8. Ons en is ook anders niet geleert van onsen Salighmaker / dan te bidden om ons dagelijcx broodt, Matth. 6. 11. Ja den Wijsen-man leert ons/ den overvloedighen rijckdom afbidden, Prov. 30. vers. 8. Want daer steeckt een bedrogh in den rijckdom, dat maeckt dat den rijcken seer swaerlijck kan in-gaen in het Koninghrijcke der Hemele/ Matt. 19. 23. Wat dwaesheyt is het dan/ dat wy so seer loopen ende draven om het ghene/ dat wy voor de hant weten/ dat vol perijckels is? wy slachte hier inne de kinderen/ die dickwils seer roepen en schreeuwe om een mes/ dat haer niet en dient/ soo langhe als sy sonder verstant zijn / want sy en konnen dat niet recht gebruycke/ maer eer misbruycke tot schade van haer selven/ ende verdriet van hare Ouders. Den rijckdom is dan wel een goet instrument in hem selve/ maer daer moet gheestelijck verstant by zijn/ om wel te ghebruycken/ of anders is hy schadelijck / Eccl. 7. 11. Maer het en is niet ghenoegh/ dat ee Koopman wyp sy van gierigheyt, maer hy moet oock wyp zijn van trotzigheydt, of anders soo sal hy licht in ongeluck komen. Want de ervarenthept die leert dat/ eben gelijck sommige schippers daer inne een eere stellen/ datse het zepl setten in den top/ daer andere wel twee of drye reven swichten / jae liever aen landt blijven / om het groote tempeest. Soo zijn daer oock eenighe Koop-luyden, die daer in eene eere stellen / datse een groot capitael, jae gheheel haer tijdtlick welbaren/ en meer / aventuren / om te toonen/ datse (quansups) luyden van couragie, ende van middelen zijn / daer sy ondertusschen wepnigh gedencke/ dat die het perijckel lief heeft, verderft daer inne, ende een vermeten menschc gaet het ten laetsten qualijck upt. Want een vermete menschc

3. Hy moet hem wachte van gierigheyt.

4. Hy moet hem wachte van trotsigheyt.

Antiphanes pecunias respiciens mercator superbit, quarum, aliquando omnium dominus sit ventus.

ſche maeckt hem ſelven vele ongeluck/ eñ richtet eenen jammer naer den anderen aen. Want hooghmoedt en doet nimmermeer goet/ ende daer en kan niet dan wat quaets upt komen/ Spzach 3. vſ. 27.28.29.

ly moet
n wach-
an ſotte
eeldin-
,no-
de ſyne
komen-
vinſte.

Een den Hooghmoet is vaſt eene ſotte inbeeldinge, dat een ſtout onvoorſichtigh Koopman, ſeer licht alle ſyne dingen / voor de windt reken̄t / ſeggende/ heden of morgen ſal ick naer dat landt, of die ſtadt gaen, ende daer een jaer blijven, ende Koopmanſchap doen, ende winninge doen: daer ſy niet en weten, wat morgen gheſchieden ſal. Want wat is ons leven? Anders dan een damp, die weynigh tijdts geſien wordt, ende daer na vergaet: ſoo datſe behoordē te ſeggen, iſt dat den Heere wil, ende iſt dat wy leven, ſoo ſullen wy dit of dat doen. Maer nu roemen ſy van hare hoovaerdigheden; alle ſulckē roem is boos, Jac. 4. vſ. 13.14.15.16. Eñ alwaert dat de menſche in het levē bleve/ wie heeft hem belooft/ dat ſynen handel altijdt wel gelucken ſal? Want indien een Landt-man geene vaſte rekeninge en kan maken van ſynen oogſt/ voor dat het koorne in den ſack is: hoe kan een Koopman dan eene vaſte rekeninge makē/ die ſynen meeſtē handel ter Zee dzijft? Hoe kan hy ſigh beroemen van den dagh / die morgen komen ſal / dewijle hy niet en weet/ wat noch heden geſchieden ſal? Spzov. 27. vſ. 1. Hoe kan hy vaſt gaen / die met vele archliſtige ende bedrieghelicke menſchen te doene heeft? Ende laet een Koopman ſoo gaeuw zijn / als hy wil/ om ſyne advijſen ende intelligentien waer te nemen van Oost en Weſt: maer wie is daer/ die hem ſekerlijck kan ſeggen/ wat hier na geſchieden ſal? want daer komt dickwils eene rijſende of eene dalende marckt, daer van dat niemandt en kan reden geven. Daer van komt het ſpzeeck-woozdt / dat niemandt den dieren tijdt en kan maken, als hem God niet en maeckt. Wie konde ſeggen / dat het in dzy jaren ende ſes maendē niet en ſoude regenen noch dauwē/ daer eenen ſchzickelickē dieren tijt na volghde in de tijdē van dē koningh Achab, anders dan den Spopheet Elia door het woozdt des Heerē / dat tot hem geſchiedt was / 1. Reg. 17.2. Jac. 5.17. Wie konde wederom ſeggen/ als die ſchzickelijcke dierte ende hongerſ-noodt was binnen Samaria, dat men eenen eſels-hop kochte voor tachtentigh ſilverlingen, ende eē vierendeel cab duyvē-meſt voor vijf ſilverlingen, 2. Reg. 6. 25. datmen binnen 24. uren / eē ſchepel ſemel-meel ſoude koopen voor eenen ſickel, ende twee ſchepel garſtenmeel voor den ſelven pzijs/ ende dat onder de poozte van Samaria? Wie konde dit vooz-ſeggen/ anders dan God / want het ſcheen ſoo ongelooflick / dat eenen ſekeren Ridder met dē Spopheet ſpottede / vzagende hoe dat ſoude konnen geſchiedē/ alwaert dat de Heere venſteren in den Hemel maeckte? 2. Reg. 7. verſ. 1.2. Hier upt moet een Koopman geleert zijn voorſichtelijck te handelen / ende niet te ſtaen op ſyn eyghen verſtandt, noch op ſyne advijs-brieven, maer te vertrouwen op den Heere / Spov. 3. 5. Hy moet leeren ootmoedigh zijn / ende hem aller wege vzeeſen / want die hal-

starrigh is/ sal voorseker in onghe-luck vallen/ Prov. 28.14. Ende al ist schoon/dat het hem eenighe reysen wel gheluckt heeft/ soo en moet hy evenwel daer op niet stout worden / vvant eene reyse geldt het al: ende soo hy komt eens te breken, soo sal hy altijdt hincken, ende een krack in syn credijt gewaer worden. Want daer de mensche eens van bedrogē is/daer siet hy altijt naer om/ ende dat niet sonder reden. Laet dan een Koopman niet hooge gevoelen van hem selven/ maer met den nedrigē hem selven voegen/ eñ niet kloeck-sinnigh zijn by hem selven/volgens de Apostolische vermaninge/Rom. 12. Vs.16. Want God wederstaet altijt den hoovaerdigen / maer den nederighen geeft hy syne ghenade. 1. Pet. 5. Vs. 8. Als een Koopman alle dese middelen gebruyckt heeft/ of het dan evenwel ghebeurde / dat hem de Heere gheliefde te besoecken/ te water of te lande/ soo moet hy maken syne ziele te bewaren/ dat hy van syne goederen niet en versteke/ noch en verberghe / noch listelijck en transportere in fraude van syne crediteuren; maer dat hy alle syne goederen ghetrouwelijck aengeve/ syne munimenten, boecken, brieven in wesen late / ende open legge ten profijte van de ghemelte syne crediteuren: want soo doende sal hy syn ziele ende eere bewaren / hy sal wederom van God ghesegent/ende van alle menschen/ ja van syne eyghen crediteuren, gepresen/ ghetroost / ende ist moghelijck/wederom herstelt ende op-geholpen worden / gheljck de ervarentheydt dickwils gheleert heeft. Daer andersints / wanneer hy kromme weghen wil ingaen/ ende hem selven behelpen met ontrouwe/ valschept ende arch-listighept/ ghelijck het ten meesten deele ghebeurt/soo sal hy van God ende alle eerlijcke menschen / verfoept ende verbloeckt worden. Want de Heere en is gheen God / dien een goddeloos wesen behaeght: wie boos is/en blijft niet voor hem: de dwasen konnen niet bestaen voor synen oogen/ hy hatet alle ongherechtige wercken: Hy sal de leughen-sprekers bederven/ ende hy heeft eenen grouwel van den bloet-vergietenden ende bedrieghelijcken man / Psal. 5. Vs. 5. 6. 7. Ick wete wel/ dat een arm ende bedruckt Koopman in sulcken gelegenthept/ eenen swaren strijdt heeft/ ende dat hem dupsent ghedachten in den sin komen / gheljck dien onrechtveerdigen rent-meester, Luc. 16. Vs. 3. die seyde in hem selven: wat sal ick doen, als mijn Heere dese regeringhe van my neemt, ick en kan niet graven, ende ick schame my te bedelen: ten lesten soo versindt hy een Belials nucke, ende eenen slimmen treck, seghende: ick weet wat ick doen sal, op dat wanneer ick van de regeringhe sal afgheset wesen, sy my in hare huysen ontfanghen: Hy gaet dan handelen met de debiteuren van syn meester, hy vervalscht hare obligatien tot haren profijte, ende in fraude van syn meester: in plaetse van hondert tonnen olie, die een persoon schuldigh was, schrijft hy vijftigh: in plaetse van hondert mudden tarwe, die den anderen schuldigh was, schrijft hy tachtentigh. Met desen slimmen treck socht hy hem te behelpen/ als syne saken verloopen waren. Want de kinderen

6. Als een Koopman ter neder geslagen is, soo moet hy evenwel oprechtelijck handelen.

Objectie wederleyt.

deses

deſes werelds zijn looſer, dan de kinderen des lichts, in haren gheſlachte. **Soo zijnder oock vele** Koop-luyden, **als ſy komen te verbijſteren/ die haer ſelven met ſulcke trecken ſoecken te behelpen: eer ſy quansups** ceſſie doen, **ſoo verſteken ſy al datſe konnen/ eer ſy** uytinghe doen, **ſoo** doen ſy inninghe **want ſy dencken** / ick en kan daer niet naeckt uytgaen, ick en kan van den windt niet leven, ick en kan handen noch vingheren eten: waer ſal ick blijven met mijne arme vrouwe ende kinderen: dat ick verberghe, dat kan my helpen, ende het en kan de crediteuren niet vele ſchaden, &c. **Maer alle deſe ghedachten komen van den** Satan, **van die** oude ſlanghe, **van dien grooten** rooden draeck, **die een** leugenaer **is/ ende een** vader der leughenen, **ende die de gheheele wereldt verlepdt/ Apocal. 12. verſ. 9. Want die den Heere beminnē/ die haten het booſe/ Pſal. 97. vſ. 17. ende** alle valſche weghen, **Pſal. 119. vſ. 128. Want ſy weten/** dat alle die ghene, die af-wijcken op hare cromme weghen, dat die van den Heere ſullen wech-gedreven worden met de quaet-doenders: dat daer-en-teghen den vrede, alleene ſal komen over den Iſrael Gods, **Pſal. 125. vſ. 5. Taet dan een** vroom Koopman **in ſulcken ghelegenthept ghedencken / dat hy van den Heere beproeft wordt/ gelijck den H. man** Job, **die in korten tijdt alle ſyn goet wierdt afghenomen/ ende alle ſyne kinderen daer-beneven / dat veel ſwaerder was: maer hy trooſt hem ſelven daer mede/** dat hy naeckt van 'smoeders lijve ghekomen vvas, ende dat hy naeckt wederom ſoude daer henen varen; dat het oock den Heere ghegheven ende ghenomen hadde, **ende derhalven** dat ſynen name moeſte ghelooft ende ghepreſen zijn, **Job 1. vſ. 21. Ende dewijle hy vaſt bleef by ſyne vromigheydt/ ſoo heeft hem de Heere daer na wederom gheſeghent meer dan te voren/ ja eens ſoo vele: want voor** ſeven duyſent Schapen, **kreegh hy** veerthien duyſent: **voor** dry duyſent Kemelen, **kreegh hy** ſes duyſent: **voor** vijf hondert **jock-runderen/ ende** vijf hondert **ezels / kreegh hy van elck** duyſent, **Job 42. vſ. 12. Soo kan de Heere eē vroom Koopman/ dien hy gheſlagen heeft/ wederom ſegenen/ als hy maer op den Heere vertrouwt/ ende** vaſt blijft by ſyne vromigheyt: **want de Heere en hoeft maer** ſynen ſeghen te ghebieden, ende wy ſullen gheſeghent weſen, **Lev. 25. verſ. 21. Ende** die den Heere ſeghent, die is gheſeghent eeuwighlijck, **1. Chron. 17. 27. Als den Koninghe** Amazia **vermaent wiert van een Propheet / dat hy** hondert duyſendt mannen **uyt** Iſrael, **die hy aenghenomen hadde voor** hondert centener ſilvers, **wederom naer huys ſoude ſenden/** om dat den Heere niet en was met Iſrael, noch met alle mannen Ephraim: **Soo ſeyde den Koninghe** / maer wat ſal ick dan doen met de hondert centener ſilvers die ick den Krijghs-lieden van Iſrael ghegheven hebbe? **hy wil ſeggen / die ſal ick dan quijt weſen. Daer op antwoorde den man Godts** / de Heere heeft noch meer dan dat is, dat hy u gheven kan, **2. Paral. 25. verſ. 7. 8. 9. Soo moet oock een** Koopman **dencke** / **als hy doet naer Gods ghebodt** / **de Heere kan hem licht wederom ſeghenen: maer ſoo hy**

Item een ſchoon exempel van den Koninghe Amazia.

hy daer teghen doet / soo wijckt hy af van den Heere/ ende hy en heeft geenen segen te verwachten. Want onrechtveerdigh goet en helpt niet aen den daghe des toorns, daer-en-teghen de gherechtigheydt verlost van der doot: de gherechtigheyt des vromen maeckt synen wegh effen, daer-en-teghen de goddeloose sal vallen door syn goddeloos wesen: de gherechtigheydt der vromen salse verlossen, daer-en-tegen de verachters worden ghevanghen in hare boosheydt, Prover. 11. vers.4.5.6. Want het ghestoolen broodt smaeckt sulcke gasten wel / maer daer nae sal haren mondt vol zandt-steenen worden/ Prov.20. vs.17. In allen gevalle/ het ga soo het den Heere wil/ soo moet een vroom Koopman, die syn goedt verliest / syne twee beste panden/ dat is/ syne ziele, ende syne eere soecken te bewaren/ of anders ware het beter/ dat hy nopt gheboren en ware. Want wat sal 't den mensche baten / of hy de gheheele werelt wonne ende syne ziele schade dede? of wat sal de mensche geven/ daer hy syne ziele mede weder losse / Marc. 8. vers. 36. 37. Ziele verloren, ist al verloren: ziele gewonnen, ist al ghewonnen. Aen de ziele, is de eere vast: want die syne ziele wel bewaert / die sal syne eere wel bewaren / sonder welcke eere / den rijckdom maer dreck ende dupligheyt en is / ghelijck wy lesen Habac.2. vers.6.7.8.9.10.11. Wee dien, die sijn goedt vermeerdert met vreemden goede, Hoe langhe sal het dueren? Hy ladet slechts vele drecks op hem. O hoe ganssch onvoorsiens sullen sy op-waken die u bijten, ende ontwaken die u wech-stooten, ende ghy moet hen ten deele worden: want ghy hebt vele Heydenen berooft, soo sullen u wederom berooven alle overgheblevene van den volcke, om des bloedts wille der menschen, ende om des wrevels wille in den lande, ende in der stadt, ende aen allen die daer in woonen, begaen: Wee dien, die gierigh is ten ongelucke sijns huys, op dat hy synen nest in der hooghte legghe, dat hy den ongheval ontkome: doch uwen raetslagh sal ter schande uwes huys gedijen, want ghy hebt te vele volckeren verslaghen, ende hebt met allen moet-wille ghesondight: want oock de steenen in de mueren sullen schreyen, ende de balcken aen den solder sullē hen antwoorden. Laet een Koopman die maxime vast houden / eere voor goudt: want een arm man/ die in syn vromigheyt wandelt/ is beter dan een rijck man / die verkeert is met syne lippen / ende toont metter daedt dat hy een dwaes is: Item / een arm man is beter dan een leughenaer, Proverb.19. vers.1.22. Want een rechtveerdigh mensche/ die in syne vromigheydt wandelt / diens kinderen sal het naer hem wel gaen/ Prove. 20. vers.7. Daeromme ist oock/ dat de Heydenen / die eenigh verstandt hadden / de eere hebben ghewaerdeert boven alle schatten van de werelt. Want een eerlijck man/is ende blijft een eerlijck burgher / al is hy arm: maer die syne eere over-leeft heeft, die is levende doodt, ende wordt onder lupden met eeren niet meer gerekent. Dit sy nu ghenoegh ghesepdt van de grouwelijcke schant-vlecke van de bancquerouterie, de welcke is eenen schrickelicken dieps-stal/daer dickwils

Cato, omnia si perdas, famam servare memento: quæ semel amissa, postea nullus eris.

wils soo vele eerlicke ende treffelicke lupden door geruineert worden. Volght nu/dat wy oock een woort of twee hier by voegen van eenige andere species van ongherechtigheyt/als met namen de Monopolie, dat is/ wanneer eenige Koop-lupden t'samen spannen om de waren te houdē op eenen onbillicken prijs tot last van de Ghemeynte. Hier over wordt onder andere/ een wee upt geroepē Esa.5.18. Wee den genen, die hen te samen koppelen met loose stricken, om onrecht te doen, ende wagen-zeelen, om te sondigen. Dese Monopolie wordt oock seer scherp by de Keyserlicke wetten verboden/met namen lib.4 Codicis tit. 59. lege 1. alwaer alsulcke onbillicke t'samen-rottinghen/niet alleene van Koop-luyden, maer oock van Ambachts-luyden plat af wort verboden. Van Koop-luyden, het sy datse om-gaen met eteliicke ware/ of stoffe van kleedinghe / of pet anders / hoedanigh dat het sy / datse met geene Octroyen of Privilegien haer selven en mogen behelpen/om dese rotterie te verschoonen / ten ware dat de Hooge Overigheden/ om sekere noodighe redenen/eenen sekeren prijs op sommighe waren ghesedt hadden. Vide grootium de Jure Belli & pacis lib.2.cap. 12. thesi 16. Van Ambachts-luyden, met namen Timmer-luyden, Metselaers, &c. datse niet en moghen courten noch t'samen-rotten in het aen-nemen of over-nemen van eenighe werckē/tot fraude ende last van de Gemeynte. Ende soo wie bevonden wort daer aen schuldigh te zijn/het sy Koopman of Ambachts-man, die wort verklaert verbeurt te hebben alle syne goederen / ende daer-enboven dat hy eeuwelick moet ghebannen worden. Dese wet is seer prijselick/maer sy wort in onsen tijt by verscheyden so Koop-luyden als Ambachts-luyden, seer jammerlick overgetreden/ende daer wort weynigh tegen gedaen/ ende dit is eene van de oorsaken/daer door allerley waren ende hant-werckē/ van dage tot dage soo verdieren ende opslaen/dat vele schamele lupdē ende gemeene burghers daer over suchten / ende daer is qualijck remedie tegen te verwachten/ten sy dat een vroom Koopman en Ambachts-man syne conscientie bint aen diē regel: dat niemandt synen Broeder en verdrucke noch en bedrieghe, want God is een wreker over alle dese, 1.Thess. 4.vers.6.

Daer is noch eene andere spetie van ongerechtigheydt, dat sommige Koop-luyden, die van vermoghen zijn / eenighe smalle Koop-luyden soecken upt te bijten/ende te onderdrucken / op datse haer niet en souden in den weghe zijn. Daer over wort een wee uptgesproken / Esai. 5.vs.8. Wee den genen, die het eene huys aen het ander trecken, ende den eenen acker tot den anderen brengen, tot dat daer gheen ruym meer en zy, dat sy alleene het landt bezitten. Dat daer staet van huysen en ackers, dat past op allerley Waren ende Koopmanschappen / want wy moeten leven, ende laten leven, ghelijck onse Voor-ouders met een goet spreekwoordt wel plegen te seggen. Gelijck dan de nijdigheydt onder alle staten van menschen te mispijsen is/ soo is sy insonderheyt onder de Koop-luyden seer verderffelijck: want

3. Een Koopman moet hem oock wachtē van nijdigheyt tegen andere Koopluyden.

want die God niet en vreesen/worden door de nijdigheyt seer gepryckelt/ datse qualick yemant neffens haer/veel min boven haer/ konnen verdragen/de groote soecké de kleyne te verpicken/haers gelijcke soecken sy te verachten / malkanders credyt te krencken/ten eynde dat sy alleene in haren stijl souden mogen domineren, ende boven sweven. Dit is de oorsake/dat inde rechten, ende Keyserlicke wetten, de Jonckers, ende die in hooge Ampten gestelt zijn/als oock andere personen/die ryck zijn van Erf-goederé/alsulcken Koophandel wordt verboden / die streckt tot nadeel van de steden, ende andere gemeene Burghers, ghelijck wy hier voren de wet hebben by-gebracht/ ex codice lib. 4. tit. 63. l. 3. Laet dan een vroom Koopman de liefde leeren betrachten/want die en is niet afgonstigh, sy en soeckt haer eyghen niet, sy en wort niet verbittert / sy en denct geen quaet/ 1. Cor. 13. Hs. 4. 5. In summa/sy en doet den naesten geen quaet/ ende is alsoo de vervullinghe der Wet, Rom. 13. 10.

4. Een Koopman moet hem wachten van 's Landts diefte,

Een Koopman moet hem wachten van 's Landts-diefte, dat is/ dat hy de Tollen, Licenten, eñ Convoyen, of andere 's Lants middelen, die by de hooge Overigheyt zijn opgestelt/het zy in tijde van Vrede/ of bā Oorloge/niet en fraudere/ noch en verkorte: want wy zijn geleert van onsen Salighmaker/den Keyser te geven, dat des Keysers is, ende Gode, dat Gods is, Matth. 22. 21. Ende van den H. Apostel Paulus, Rom. 13. 7. Dat wy een yeghelijck moeten gheven dat wy schuldig zijn: schattinghe, die wy schattinge schuldigh zijn: tol, dien wy tol schuldigh zijn: vreese, dien wy vreese schuldigh zijn: eere, dien wy eere schuldigh zijn: ende dat niet alleene om de straffe, maer oock om de conscientie, ibid. Hs. 5. Hier van zijn oock verscheyden wetten ende ordinantien by alle souverayne Overighedē gemaeckt die wy niet en behoeven op te halē/ siet met namen. In codice lib. 4. tit. 61. de vectigalibus & commissis. Dese wetten worden in onse tijden oock menighmael vernieut / ende met scharpe straffen gepubliceert: doch niet-te-min/soo leert de ervarenthey/ datter altijt arch-listighe menschen zijn / die 's Landts gherechtighedt/ by dupsent middelen weten te frauderen/soo dat de conscientie / die de vreese Gods voor oogen heeft / den besten bewaerder is van de wettelijcke authoritept der Overigheden / ende 's Landts gerechtighey: In voeghen dat de Overigheden Gods woordt wel moghen in waerden houden/want daer en is niet/ dat haer ampt ende waerdighept soo seer stijft/ als dat/ insonderhedt als sy haer selven waerdighlijck daer na aenstellen/ als dienstknechten Gods, in alle gerechtighey/Rom. 13. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Doch/ overmidts daer somtijts geklaeght wordt/ dat de lasten soo swaer zijn / datse qualijck van den Koopman konnen betaelt worden: dat daer oock wel Collecteurs en Chersters ghevonden worden/ die het opsicht van de voorsz. middelen bevolen is/ die de Koopluyden dickwils groot verlet en ongerief/ ja onghelijck doen / wanneer sy die op-houden tot haren na-deele boven den behoorlijcken tijdt / of onder den naem van gheschencken meer

Objectie wederley

meer af-perſſen als daer toe ſtaet/ ſoo moet by de Chriſtelicke Overigheden ſeer naeuwe daer op ghelet worden/voor-eerſt dat de laſten ſoo redelijck gheſtelt worden/datſe van den Koopman konnen gedraghen worden/ ende datſe die niet lichtveerdelijck en verhooghen/ ſonder op alles wel ghelet te hebben / volghens de wet in còdice lib. 4. tit. 62. vectigalia nova, &c. Ten anderen dat de ghemelte Collecteurs ende Cherſters in den toom ghehouden worden / aen d'eene zijde datſe haren eedt quijten ten profijte van haer meeſter/aen d'ander zijde, datſe niet meer epſſen als daer geſet is / Luc. 3.13. ende dat met behoorlicke diſcretie ende vriendelickheyt/ gelijck die Tollenaers dedē/die het Didrachma epſchten van onſen Heere Jeſu Chriſto/Matth. 17.24. Nietteminſ/ in allen gevalle/ſoo blijft een Koopman in conſcientie verbonden / ſoo wel als een ander Burgher, alle menſchelijcke ordinantie onderdanigh te zijn, om des Heeren wille, 1. Pet. 2. verſ. 13. ende de gheſtelde laſten te betalen / niet alleene om de ſtraffe, maer oock om de conſcientie, Rom. 13. verſ. 5.

5. Koop- moet mma elven tē van pecien nge- ig- die el- by ons ndelt

Daer zijn meer andere ſpetien van ongherechtigheydt, daer een vroom Koopman hem ſelven voor wachten moet / met namen archliſtighe contracten ende obligatien: ongherechtighe proceſſen: valſche eeden uyt gierigheydt: onrechtveerdighe teſtamenten maken of na-jaghen: ſyn woort niet houden: niemant verdrucken met onrecht: lichtveerdighe borgh-tochten: quaelderie oft malle Koopmanſchap: wedt-ſpelen: tuyſſchen en ſpelen met teerlinghen ende kaerten: lorren-draeyen, dat is/ eenighe waren overvoeren naer den vyant/ die verboden zijn/of ſonder 'sLandts gerechtigheyt te betalen. Dit is eene grouwelijcke dieverie/ overmidts datſe niet alleene ſtrijt teghen het achtſte, maer oock tegen het vijfde, ende ſeſte ghebodt: ende dient om den vyandt te ſtercken teghen het Vaderlant: ende int ghemeyn/ allerley valſche treken ende aenſlaghen, om yemandt te bedrieghen: jae ſelfs over-matighe tijdtlijcke bekommeringhe: onwettelijcke begeerte van yemandts goet, &c. Maer overmidts wy van alle deſe ſonden ghehandelt hebben in onſe Practijcke van gheloove, hope, liefde, in de verklaringe van het achtſte ghebodt, fol. 341. ende ſoo vervolghens/ſoo en willen nu jeghenwoordig alle deſe materien niet ophalen/maer wijſen dē Leſer tot het voorſz. tractaet, daer hy ghenoeghſame verklaringe vā alle deſe ſtucken vinden ſal: houdende ons ſelvē nu daer mede te vreden/ dat wy die ſpetien van ongherechtigheydt wat naerder hebbē aengeweſen/die den Koop-handel wat meer onderworpen is/ als andere handelingen der menſchen / op dat eenen vromen Koopman ſynen voet aen een van die ſteenen niet en ſoude ſtooten.

Maer het en is niet genoeg, dat een Koopman hem ſelvē wacht van onghe- rechtigheyt ten zy dat hy hem ſelven oeffene in de ghe- rechticheyt als volght.

Maer overmidts het niet genoegh en is het quade te laten / ten zy dat wy oock het goede doen: ſo en moet een vroom Koopman niet meynen/ dat hy de gherechtigheyt daer mede voldaen heeft/ als hy ſynen naeſten gheen leedt en doet met d'eene of d'andere ſpetie van ongherechtigheydt, ten zy dat hy noch voorder gae om ſynen naeſten goedt te doen.

Want

Want soo wordt ons de gherechtigheyt in de H. Schrifture beschreven / Esai. 1. vers. 16. Wasschet u, reynight u, doet u boose wesen van uwe oogen, laet af van het boose: leert wat goets doen, pooght nae recht, helpt den verdruckten, schaffet den weesen recht, ende helpet der weduwen sake. Ende hier mede accorderen oock de burgherlijcke rechten, want die beschrijven de gherechtigheydt alsoo: dat het is eenen stantvastighen ende ghedurighen wille, om een yeder het syne te gheven. Sy deplen oock de gheheele burgerlijcke gerechtigheyt in dese dry hooftstucken. I. Dat men moet eerlick leven. II. Dat men niemandt en moet leet doen. III. Dat men een yder het syne moet gheven, Instit. Juris. lib. 1. tit. 1. Voor al moet dan een vroom Koopman doen / al dat waerachtigh is, dat eerlick is, dat gherechtigh is, dat reyn is, dat lieffelijck is, dat wel luydt, is daer eenige deught, is daer eenighen lof, die moet hy bedencken: soo doende / sal hy eerlick leven / ende den God des vredes sal met hem wesen / Phil. 4. vers. 8. 9. Als hy daer inne Christo dient / soo sal hy Gode aenghenaem / ende den menschen behaghelijck wesen / Rom. 14. vers. 18. Hy en mach niemant quaet met quaet vergelden / maer besorghen dat eerlijck is in aller menschen oogen / Rom. 12. vers. 17. Hy moet hem selven daer inne oeffenen / om altijdt eene onergherlijcke conscientie te hebben voor God ende de menschen / Actor. 24. vers. 16. Ende alhoewel dat syne meeste betrachtinge moet wesen / om syne conscientie voor God te suyveren / soo moet hy niet-te-min oock pooghen / dat hy niet en doe; dat hy voor alle redelijcke menschen niet en soude konnē verantwoorden. Gelijck den H. Apostel Paulus, als hy de aelmoessen van die van Corinthen, ende van andere kercken over-brachte naer Ierusalem, soo wilde hy niet alleene reysen / maer nam Titum mede (die van de Ghemeynte oock daer toe verkoren wierdt:) want overmits in de Ghemeynte van Corinthen, vele stoute / opgeblasene menschen waren / die seer licht dat uytverkoren vat souden gelastert hebbē / gelijck Diotrephes met boose woorden wel derfde snateren teghen den lieven Discipel des Heeren / den H. Apostel Johannes, 3. Joan. 10. soo droegh den H. Apostel Paulus sorge / dat niemandt met eenighen schijn hem en soude verspen in die overbloedighedt / die van hem bedient wiert: want, seydt hy / wy besorghen dat eerlick is, niet alleene voor God, maer oock voor den menschen, 2. Corint. 8. vers. 20. 21. Hier toe is dan van doen eene groote voorsichtigheydt, dat een vroom Koopman moet soecken te wandelen / niet als de onwijse / maer als de wijse: ende dan sal hy voorsichtigh zijn / als hy wel verstaet ende wel betracht den wille des Heeren / Eph. 5. vers. 15. 16. 17.

Iustitia est constans & perpetua voluntas, jus suum uni cuique tribuens. Iuris præcepta sunt hæc, honestè vivere, alterum nō lædere, jus suum cuique tribuere.

I. Moet een Koopman altijt doen dat eerlick is, voor God en de menschen.

II. Een Koopman moet een ander doen, ghelijck hy wilde dat hem ghe-schiede.

Ten anderen, soo moet een Koopman die gulden spreucke altijt voor ooghen hebben / ende betrachten in alle syne handelingen / die wy lesen Matth. 7. Vs. 12. Al wat ghy wilt, dat u de menschen doen, doet ghy hen dat oock, want dat is de Wet, ende de Propheten. Dese spreucke en is niet alleene ghesondeert in de H. Schrifture,

tuere, maer oock in de Burgerlijcke rechten, ja in het recht der natueren, ende het recht van alle volckeren: daerom is sy van alle eerlicke Heydenen opt ende opt soo seer gepresen ende in waerden gehouden/ want sy is het fundament van alle gerechtigheyt/soo dat de Heere niet sonder oorsake en sept / dat daerinne bestaet de Wet ende de Propheten, wel verstaende als sy spreke van de goede wercken, die de tweede tafel aengaen. Dese spreucke brengt dan mede / voor-eerst, dat hy trouwelijck eñ oprechtelick met een yder moet handelen. Want de oprechtigheyt ende ghetrouwigheydt, zijn de fundamenten van de gherechtigheydt, ghelijck Cicero wel aenwijst lib. 1. officior cap. 9. Ende hy beschrijft de ghetrouwigheyt alsoo/ dat het is eene standtvastighe waerheydt in woorden ende in handelingen. Dese deught is soo noodigh/ datse gherekent wordt onder de merck-teeckenen van de Burgerē des Hemelrijcx/Psal. 15. vers. 1, 2. Heere, wie sal woonen in uwer hutten? wie sal blijven op uwē H. berge. Die sonder vlecke daer henen gaet, ende recht doet, eñ spreeckt de waerheyt van herten. Item/vers. 4. Wie synen naesten sweert, ende houdt het. siet oock Psal. 24. vers. 4. Dat zijn oock de swaerste of gewichtighste stucken in de Wet/oordeel, barmhertigheyt, ende geloove, dat is/ trouwe ende waerheydt / Matth. 23. vs. 23. Eñ alhoewel/dat alle menschē dese deughdē seer vlijtigh moeten waer-nemē/ soo moet evenwel een vroom Koopman insonderheyt daer op letten: want overmits de Koopmanschap niet en kan ghedreven worden sonder credijt, dat is/ een goedt vertrouwen/dat de menschen van malkand'ren hebben/soo kan een yder licht oordeelen/ wat credijt dat een Koopman kan vindē onder de menschē/dewelcke kan overtuygt worden/dat hy in eenighe handelinghen bedrieghelijck, ende trouwelooselijck ghehandelt heeft. Want een vroom man wordt beter geloost op syn bloot woordt, als een leughenaer op synen eedt, op syne obligatie, ja alwaert een schepen-brief. Ende wy staen beschaemt / als wy by Cicero, ende andere eerlicke Heydenen vinden/ sulcke treffelicke onderwijsinghen van trouwe, waerheyt ende oprechtigheyt, die nu by den dupsentsten Christen qualijck eens worden ter herten genomen / jae soo yemandt daer op aendrongh/soude als eenen Simpliciaen ende onnooselen bloet uptgelacchen/ende tot het Klooster der Innocenten verweesen worden. Cicero stelt dan dese twee geballen van Koopmanschap, offic. lib. 3. cap. 7. Of het gebeurde (seydt hy) dat een oprecht man van Alexandrien gebarē zijnde/met veel coorne aengekomen waer tot Rhodis, daer seer grooten hongher / dierte ende gebreck van koorne ware/ ende desen man wel wiste/datter noch vele andere Koop-luyden van Alexandrien gebaren waren / dewelcke hy met schepē vol coorne geladen hadde gesien / datse op den wegh waren/om te zeylen naer Rhodis. De vraege is/of dien eersten Koop-man, 't gene hy weet / die van Rhodis dat behoorde te kennen te geven? of dat hy sulcx verswijgende / syn koorne wel ten alderdiersten verkoopen magh?

Twee notable disputen van oprechtigheyt by Cicero voorgestelt ende beantwoort.

Het eerste exempel.

Het tweede exempel.

macht? Een ander exempel: daer verkoopt een goedt man syn huys om eenighe gebreken / die hem bekent / ende anderen onbekent zijn. Het is pestilentiael / ende vol vuyle dampen / ende nochtans wordt het voor eene gesonde woninghe aengesien: men weet niet datter in alle kameren serpenten / of ander vuyl ongedierte is / dattet huys van krancke stoffe gebouwet is / ende dat het haest vervallē sal: niemant en weet dit / dan alleene den meester van den huyse. Indien dan den verkooper aen den kooper sulex verswyght / ende alsoo syn huys des te dierder verkoopt / dan hy anders dat meynde te verkoopen / soo is de vraghe / of dien verkooper daer aen gherechtelijck, of oneerlijck gehandelt heeft? Hier voert Cicero twee Stoische Philosophen in / die daer over disputeren: den eenen met namen Diogenes Babylonius ontschuldight beyde de verkoopers van het koorne / ende van het huys / die geswegen hadden: maer den anderē / met namen Antipater, Diogenis discipel beschuldight die heftighlick / datse niet als luyden met eeren gedaen en hadden / daer van dat elck syne redenen by-brenght. Maer daer na cap. 8. soo komt Cicero, ende seydt syn eyghen gevoelen / ende oordeelt met Antipater, dat beyde die verkoopers niet als luyden met eeren gehandelt en hadden. Want / seydt hy / al ist dat ghy wel swygen meught / daer eē ander niet aen gelegen en is: soo en meught ghy evenwel om uwe eyghen bate niet swygen / dat is / uyt looshept verberghen / 't gene dat ghy weet / om een ander in het net te brengen. Wie en merckt nu niet (seydt hy) wat maniere van helen dat dit is / ende wat luyden dat sulex betaemt? want dit en betaemt seker geen onbeveynst man, gheen eenvuldigh, vroom, rechtvaerdigh, noch goet man: maer veel eer / een schalck, dubbel, arch-listigh, slim, oneerlijck man, eenen looſen beschyter, ende arch-listigen bedrieger. Ist dan niet schadelijck / alle dese / ende noch meer dierghelijcke schandtvlecke op synē hals te halē? machmen dan met recht lasteren / die de ghebreken van hare waren helen: wat sal men dan seggen van den genen / die 't gebreck van de waren noch met leughens soecken te bedecken ende te versieren? gelijck Cicero op de selve plaetse een gedenck-waerdigh exempel verhaelt van eenen Pythius, eē wisselaer tot Syracusen / die met eene listighe practijcke / synen Hof of Boomgaert / die hy buyten de stadt hadde / aen eenen Roomschen Ridder, met namen Cajus Cannius, een eerlijck ende geleert man / soo diere wist te verkoopen / dat dē kooper van vrome luyden beklaeght / ende van andere die Pythy gelijck waren / wiert upt-gelacchen. Wat duncht u / of dese of dierghelijcke Casus, of gevallen onder Christenen in de vierschare gedisputeert wierdē / hoe vele souden daer zijn / die van 't gevoelen van Cicero souden wesen? souden sy niet veel eer seggen / elck magh koopen dat hy siet. Ick brenge mijn goedt ter marckt, ende magh bedinghen dat ick kan, midts dat ick handele sonder bedrogh, ende de conditie voldoe, die den kooper besproken heeft, dat doende, soo voldoe

Derde exempel, dat met bedrogh vermengt is

ick

ick: want daer des koopers oordeel is, hoe kan daer des verkoopers bedrogh wesen? &c. Maer wat antwoort dien Heydenschen Antipater, daer te vorē gewach van gemaeckt is. Wat segdy? (seydt hy) denckt ghy niet / dat ghy de menschen behoort te helpen / ende het menschelijcke gheslachte / ende 't gemeene beste te dienen? ende gemerckt ghy oock onder sulcken wet ghebozen zijt / oock de selve natuere deelachtigh zijt / dat u welvaert / oock 't gemeene welvaert / ende 't gemeene welvaren / oock u welvaren is: sult ghy dan de menschen / die van uwe natuere zijn / het profijt benijden met u stil-swijgen / datse door u spreken souden konnen deelachtigh worde? wat dunckt u. l. Christen-koopluyden? sullen dese Heydenen in het oordeel niet opstaen / om vele ghenaemde Christenen te verdoemen? ende te verdoemen? want sy hebbē alleene door het licht der natuere, de trouwe ende waerheydt, de eenvoudigheyt ende oprechtigheyt ghepresen / ende hielden dat voor eene maxime, daermē met pemant ter goeder trouwen handelt / dat men oock trouwelijck moet handelen / indien wy anders voor lupden met eeren willen gehouden zijn: ende daermē tusschen Man ende Wijf handelt / dat men daer noch beter ende redelijcker moet handelen. Derhalven seggen sy / moet onder lupden met eeren altijdt recht gehandelt worden: daer en magh niet bedrieghelijck of arch-listelick gheschieden. Liegen en bedriegen moet upt alle Koopmanschappen ende Handelingen gebannen zijn: den verkooper en magh niemandt upt maken / om

chte, dat
Christen van
Heydē
wordē
chaemt
maeckt.
iducia,
nter
nos be-
gier:
arbitrio
uxoriæ,
lius,
rius.

spne waren op te jagen / met hooger te bieden: wederom den kooper en magh niemant upt makē / die de warē tot minder prijse beplt: d'een ende d'ander / soo kooper als verkooper behoorden met een woordt te seggen / hoe dat haer de waren aen / of af-staen / voor wat prijs datse de selve geven of nemen wilden: ghelijck Q. Scævola de sone van Publius, begeerde datmen hem het landt / daer hy kooper of was / eens loven of insetten soude: ende als den verkooper sulcx dede / soo was Scævola soo oprecht / dat hy sepde / dat het meer waerdt was, ende gaf hem daeromme hondert dupsendt meer. Niemandt kan loocchenen (sept Cicero) of dit was een seer goedt man / die dat dede / maer vele souden veel licht seggen / dat het gheen werck en was van een wijs man / overmidts hy het landt dierder kochte / dan het hem verlaten was / want dat was soo vele / als of pemandt syn goet voor minder prijs verkochte / als hem gebodē ware. Maer daer upt komt alle die swarighept ende verderfenisse / om dat de menschen meynen / datter wel sommighe goede lupden zijn / die daerom niet wijs en zijn. Daer upt komt het / dat Ennius seydt / wat helpt het een wijs man, dat hy wijs is, als hy sijn eyghen profijt niet en verstaet? Het welcke oock seker is (seydt Cicero) indien Ennius met my maer daerinne eens ware / wat dat eyghentlick profijtelick is voor den menschē. Want dat hadde hy bewesen cap. 6. datter niet profijtelick en is voor den menschē, dat niet t'samen eerlick ende gerechtigh is.

Vierde exempel van oprechtigheyt.

III. Een Koopman moet oock betrachten de weldadigheyt tegen alle menschen.

Naest de ghetrouwigheydt ende oprechtigheyt, soo moet een wyoom Koopman in grooter achtinge hebben de weldadigheyt: dat is/ dat hy moet trachten alle menschen goet te doen/ met raedt en daet naer syn vermogen. Want dese weldadigheydt, is een deel van de gerechtigheyt, gelyck blyckt Psal.112.9. Hy stroyt uyt, ende geeft den armen, syne gherechtigheydt blijft eeuwighlijck, synen hoorne wordt verhooght met eeren. Dese spreucke wordt seer bequamelick by ghebracht van den Apostel Paulus, ende gepast op de goetdadigheydt aen den armen, 2.Cor.9.9. Dit is van Cicero oock wel aenghemerckt / dewelcke de goetdadigheydt, die men oock goedertierentheyt ende mildtheyt magh noemen / stelt als een deel ende eene gesellinne van de gherechtigheydt, offic. lib.1. cap.7. Ende dese deught moet noodsakelick volgen / upt die gulden spreucke/ die wy hier vorzen ghehoort hebben upt Matth.7.12. Al wat ghy wilt, dat u de menschen doen, doet hen dat desgelijcx. Gelyck wy dan wel wilden / dat yemandt ons goet dede / ende bystont met raedt ende met daet in alle voorvallende saken/soo moeten wy oock doen aen eenen anderen/ naer de gheleghentheydt van onse gaven ende beroepinge. Koninghen, Prinçen, Graven, ende andere Souverayne, ja oock lage Overigheden, konnen seer veel goedts doen / als sy maer Godvruchtigh ende rechtvaerdigh zijn / ende daerom worden sy genadige Heeren ghenaemt/ Luc.22. vers. 25. Gelyck Gideon alle goedt by Israel ghedaen hadde, Jud.8.35. Daeromme worden sy oock des Landts-vaders, ende Voesters vã de Gemeynte genoemt/Gen. 41.vs.43. Jud.5.vs.6. Esa.49.23. Kerckelicke personen konnen oock veel goedts doen / met namen de H. Propheten ende Apostelen, die daeromme genoemt worden / Vaders, wagen Israels ende synen ruyter, kalomnen, ja fundamenten van de Kercke, om dat sy als wyse timmerlieden het fundament geleght hebben 2.Reg.2.vs.12. 2.Reg.6.vs.21. 1.Cor.4.vs.15. Apoc.21. vers.14. Naest de H. Propheten ende Apostelen, soo konnen oock de ordinaire Leeraers der kercken (als daer waren de vrome Priesters in den ouden, ende de Godsalige Predikanten in den nieuwen Testamente) veel goets doen / niet alleene aen de kercke, maer oock aen de Republijcke, als blyckt aen den Hoogen-priester Pinehas, Psal.106.vs.30. aen dē Hoogen-priester Jojada, 2. Chron. 24. vs.2.22. Esra de Schrift-geleerde/ Esra cap.7.8.9. &c. De Macchabeen, met namen Matthathias met synen vyf sonen / dewelcke de ellende van Israel ende Juda seer ter herten namen / Macchab.2. vers.1.2. &c. In den nieuwen Testamente / als Apollos, Act.18. vs.24.25.26.27.28. Timotheus, Titus, Epaphras, Epaphroditus, Ambrosius, Augustinus, Chrysosthomus, Bernardus, &c. Want als de Priesters met gherechtigheydt bekleedt zijn, soo verheugen haer de heylighe daer inne, Psal. 132. vers.10. Want haer lippen moeten de leere bewaren / dat men upt harē mont de wet soecke/ want sy zijn Engelen van den Heere Zebaoth, Mala.2.7. Sy moeten oock voor het volck bidden / om te verkry-

Ende Predikanten.

Hier inne moeten voor gaen de Christelicke Overigheden.

brijgen vergevinge der sonden/ ende af-wendinge van allerley plagen/ Joel 2. vs. 17. Gelijck Samuel ende Esra gedaen hebben / 1. Sam. 7.8. Esræ 8.21. Esræ 9.6. 1. Tim. 2.2. Want sy moeten haer tot eenen muer maken, ende in de rete staen voor het landt als het de Heere voor synen toorne wil bederven/ Hezech. 22.30. Gelijck Amos in synen tijdt dede/ Amos 7. vers. 1. tot 8. Naest dese so konnen de Koop-luyden aen de Gemeynte veel goets doen/ naer ziele ende lichaem / gelijck wy hier vorē ten deele gehoort hebben/ ende hier na noch breeder hooren sullen/ hoe veel goets datse konnen doen tot verbreydinghe van het rijcke Christi / ende voortplantinge van syn H. Evangelium.

Boven dien konnen sy seer veel goedts doen aen haer Vaderlandt. Want overmidts sy ghemeynelick met tijdtlijcke middelen meest gesegent zijn / soo konnen sy inden noot / het Vaderlandt eenen grooten dienst doen met het verschieten van hare penningen/ daerinne dat bestaet de zenuwe van den Oorlogh. Dit heeft ghebleken in de eerste beginselen van onse rechtvaerdighe Oorloghe teghen den Koningh van Spaengien. Want den Nederlandtschen Adel heeft de Vaderlandtsche vryheydt voor-ghestaen met haer bloet, ende de Koopluyden met haer goedt, ghelijck Famianus Strada, den Jesu-wijt/ bekent in syne Nederlandtsche Historie lib. 5. fol. 319. Een exempel van sekeren Spaenschen Koopman die seer rijck was binnen Antwerpen, is hier gedenck-waerdigh/ de welcke anno 1568. tot onderhoudt van het Leger van dē Heere Prinçe van Oraengien, hadde belooft uyt syne eyghene burse op te brengen dry duysendt rijcx-daelders ter maent. Strada, lib. 7. fol. 461. Ende voorwaer / yder broom Burger moet bedencken dat Plato sept/ ende van Cicero is by-ghebracht lib. 1. offic. cap. 7. dat hy niet alleene voor hem selven gheboren is, maer ten deele voor syn Vaderlandt, ten deele voor syne Ouders, ten deele voor syne vrienden. Ende ghelijck alle dingen op der aerden tot 's menschen ghebruyck voort-komen/ soo moeten oock de menschen dencken/ datse voor malkand'rē geborē zijn/ op datse d'eene den andere souden helpen ende profijtelick zijn. Soo dat ons de natuere selve leert / dat wy 't gemeene beste, met verwisselinge van onse gaben / in het geven ende ontfangen, moeten voorderen/ het zy met ons verstandt, konste ende neerstigheydt, het zy met ons geldt, om het menschelijcke ghesel schap onder de menschen te bevestigen. Ende overmidts wy hier eygentlick van geldt spreken / wat konnen wy daer van hebben / als onsen noodtzuft voor ons eñ onse Familie/ ende ten uytersten een eerlijck playsier: want anderssins als wy dat willen besteden aen kostelijcke timmeragien, kostelijcke bancquetten en kleederen, ende andere stucken van wereltsche pracht ende verlustinge: soo moet noodsakelick eene onepndelicke gierichept daer uyt volgen / of sulcken hoogen staet en kan niet lange staende blijven. Ende derhalven luyden / die van eene hooger couragie ende gemoedt zijn / die ghebruycken haer

gelt om andere menschen / insonderheyt het Vaderlant, goet te doen. Soo sepde eertijts Marcus Crassus, dat niemant rijck genoegh en was om in de Republijcke een Overste te zijn, diens renten ende inkomsten niet genoeghsaem en waren, om een leger te onderhouden. Cicero offic. lib. 1. cap. 9.

Een Koopman moet oock aen alle syne wel-doenders danckbaerheyt bewijsen.

Een Koopman **moet oock danckbaerheyt bewijsen teghen alle diegene / die hem opt goedt ghedaen hebben.** Want de aerde en draeght geen onnutter last, als een ondanckbaer menschе. **Daeromme moet een** vroom Koopman, **als hy nu van God almachtigh met eenige tijdtlijcke middelen ghesegent is / vooral gaen overleggen / wat danckbaerheyt dat hy aen** synen Schepper **schuldigh is / die daer is den oorspronck ende fonteyne van allerley segen / ende alle goede gaven / volghens de vermaninghe die wy daer van hebben / Deuter. 8. Vs. 10.** Wanneer ghy gegeten hebt, ende sadt zijt, dat ghy den Heere uwen God lovet, voor dat goede landt, dat hy u ghegheven heeft: soo wacht u nu, dat ghy des Heeren uwes Gods niet en vergetet, daer mede dat ghy syne gheboden, ende syne wetten, ende syne rechten, die ick u heden ghebiede, niet en houdet: dat wanneer ghy nu ghegheten hebt, ende sadt zijt, ende schoone huysen bouwet, ende daerinne woonet: ende uwe runderen, ende schapen, en silver en goudt, ende alles wat ghy hebt, hem vermeerdert: dat hem dan u herte niet en verheffe, ende verghetet des Heeren uwes Godts, die u uyt Egypten-lande, uyt den dienstthuyse gheleydt heeft. **Want dat zijn schandt-vlecken ende geene kinderen / de welcke wanneer sy vet en sadt / dick en sterck gheworden zijn / weelderigh worden / ende laten den God varen / die haer gemaeckt heeft / ende die den rotz-steen hares heyls kleyn achten / Deut. 32. 15. Dit stuck dient voor-al van eenen** Voor-al tegen God synen Schepper.

Christelicken Koopman **wel waergenomen: want overmidts den rijckdom is als een suer-deesem / daer door dat het herte des menschen licht verheven wort / soo laten haer de** Koop-luyden, **die God niet en vreesen / wanneer sy rijck geworden zijn / seer haest voorstaen / dat sy door hare kloeckheyt en verstandt / sulcken macht hebben te weghe gebracht / en schatten van goudt en silver versamelt: dat sy door hare groote wijsheydt eñ hanteringe / soo grooten macht verkregen hebben / daer van worden sy dan stout / om datse soo machtigh zijn: sy laten haer voorstaen / dat niemandt hares gelijcke is / ja datse halve Goden zijn: ende dan zijn sy gemeynelick haren val aldernaest / want God wederstaet den hoovaerdighen / maer den nedrigen gheeft hy syne genade / Ezech. 28. vers. 4. 5. 6. Als nu een** Koopman **ghedacht heeft aen de** danckbaerheyt, **die hy Gode schuldigh is / soo moet hy daerna gaē versinnē / wat instrumenten dat God heeft believen te gebruycken / om hem te segenen: dese en moet hy ock niet vergeten / maer met allerley middelen trachten te bewijsen eene** oprechte danckbaerheyt. **Hier komen** voor-eerst **in consideratie** syne Ouders, **die hem ter werelt ghebracht hebben / die moet hy voor-al** Daer na tegen de Instrumentē, die God gebruyckt heeft om hem te segenen, als met namen syne Ouders.

poo-

poogen te bewijsen eene ghelijcke vergeldinghe : want dat is goedt ende aengenaem voor God, 1. Tim. 5. vs. 4. Daerna moet hy gedencken aen syne Leer-meesters, die hem in de vreese Gods ende goede konsten wel hebben onderwesen / om met eeren door de wereldt / eñ eens met vreughde in den Hemel te komen. Want van onse Ouders hebben wy, dat wy leven, maer van onse Meesters, dat wy verstandt hebben om wel te leven, gelijck Alexander de Groote eens sepde van syn Meester Aristoteles. Naest syne Leermeesters, soo komen syne Meesters, die hem de Negotie, ende de maniere van handelinge geleert hebben / welckers vroodt hy langhe gheseten / ende in welckers huysẽ hy vele vruntschap genoten heeft. Dese weldaet moet hy oock heugen syne leefdage. Naest die Meesters, soo komen die gene / die hem in syne eerste beginselen met raedt en daet hebben by-gestaen / die hem gecrediteert, of syn credijt gesterckt hebben / die hem aen eenige factorie of negotie gheholpen hebben. In summa / alle die gene / die hem opt eenige vruntschap hebben bewesen / al warent maer syne dienstboden en arbeyders, die hem trouwelick gedient hebben / die moet hy altijdt een goedt herte toe-dragen / ende vruntschap bewijsen syne leefdage. Want de danckbaerheyt en mach aen geene tijden noch plaetsen ghebonden zijn : maer die de weldaedt ontfanght, die moet altijdt ghedencken, ghelijck die ghene, diese ghegheven heeft, haest moet vergheten. Dese betalinghe van danckbaerheydt en maeckt ons niet armer / maer rijcker : ende is daeromme van eene ganssch andere natuere / als de betalinge van schulden : want als wy onse penninghschulden betalen / soo worde onse casse ledigh gemaeckt : maer als wy danckbaerheyt betalen aen onse wel-doenders, soo worden wy des te rijcker / overmidts wy daer door onse oude vrienden aen ons verbinden / eñ nieuwe vrienden daer door aen-locken / om onse vruntschap te soecken ende vast te houden. Dan dese danckbaerheyt souden wy overvloedighe redenen ende exempelen / soo upt de H. Schriftuere, als oock upt andere schrijvers konnen bybrengen / soo wy den tijdt hadden / ende des noodt zijnde : maer een yder een / die verstandt heeft / die weet dat wel in syn conscientie / dat het is een groot deel van de gerechtigheyt. Want overmidts de gerechtigheyt tweederley is / te weten de gherechtigheydt in het handelen, die de Rechts-geleerde noemen Iustitia commutativa : daerbeneven de gerechtighepdt in het uptrepcken / die sy noemen Iustitia distributiva : soo kan een yegelijck licht verstaen / dat de deught van de danckbaerheyt behoort onder de leste soorte. Want de upt-repckende gherechtigheydt brengt mede / dat wy naer de mate van ons Ampt / de goede moeten helpen beloonẽ / ende de quade straffen : Ende daer van komt het / dat niet alleene de ware gheloovighe, maer oock de eerbare Heydenen, dese deught altijdt soo hooghe ghewaerdeert ende betracht hebben. Dan elcx sullen wy maer een exempel by-brengen. Onder de geloovige mupt upt den Koninck David,

seer profijtelick.

Sy is een deel van de gerechtigheyt.

Dese deught is altijt neerstigh betracht van alle vrome, als met namen vandẽ Koningh David.

dewelcke in syne verdruckinghen/ soo ten tijden van Saul den Tyran/ als ook van Absalom synē wederspannigen Sone/ vele vrundtschap hadde ghenoten van Jonathan den Sone Sauls, ende van Barsillaï den Gileaditer: dit heeft hy geheught syn leef-daghe. Want hy heeft Mephiboseth, Jonathans sone/ syne tafel geschoncken syn leef-dage/ eñ daerenboven alle de ackers van syn Groot-vader Saul, ende dat om Jonathans wille/ 2. Sam. 9. 7. daerbeneven Chimeham den sone Barsillaï heeft hy ook by hem ghenomen/ ende hem ghegeven alles dat hy begeerde/ 2. Sam. 19. 38. Onder de Heydenen mupt upt Julius Cæsar, de welcke van een seker oudt Soldaet, die hem langhe trouwelijck gedient hadde/ wierdt versocht/ dat hy als Advocaet syn woordt soude voeren/ tegen syne parthye/ die hem t'onrechte in de vierschare beschuldight hadde: den Keyser kiest een verstandigh man upt syne Suite, die den Soldaet na rechte soude verantwoordē. Maer den Soldaet riep over-lupdt/ Heer Keyser, sepdt hy/ als ghy in groot perijckel waert in Bello Actiaco (inden slach by de stadt Actium) soo en hebbe ick gheen ander in mijne plaetse gheset, die voor u soude vechten, maer ick hebbe dat selve gedaen, ende met eenen toonde hy de lidt-teeckenē van de wonden/ die hy daer ontfangen hadde/ soo dat den Keyser beschaemt wierdt/ ende ginck selve den Soldaet verandtwoorden/ upt vreese/ dat hy niet alleene als trots, maer oot ondanckbaer tegen synē ouden ende trouwen dienaer/ ende een vroom Krijghsman soude gerekent worden.

Iae oock van eerbare Heydenen, met namen Iulius Cæsar.

Daer van eē notabel exempel verhaelt wort.

Naest de danckbaerheyt/ so moet een Koopman oock naerstige sorge dragen/ dat hy syne Dienaers, Cassiers, Factoors, Schippers, Arbeyders eerlick loone/ niet alleene naer rigeur van rechte/ dat daer toe staet/ maer als hy merkt dat se hem trouwelick dienen/ soo en moet hy niet nauwe tegen haer sien/ maer haer loonen met eene ruyme mate/ of met eenige vereeringen/ boven den bedonghen loon: want dat maeckt/ dat een Koopman bemint wordt/ ende het komt hem dubbel wederom in: overmits dat die beleefthept/ is eenē bysonderen bandt van getrouwighept: want die van eenen eerlicken vromen aerdt zijn/ die vinden haer selvē dan altijt verbonden/ om aen haer meester dat wederom te vergelden: daer sy anders/ wanneer sy met eene schaerse handt geloont worden/ nimmermeer met sulckē affectie en betrachten het profijt van haer meester. In allen ghevalle/ of mogelick eenigh Koopman niet ghesint/ of niet machtigh genoegh en ware/ eenighe liberaelheydt teghen syne dienaers te bewijsen: soo moet hy evenwel voorsichtigh ende redelick handelen met alle die gene/ die hem toe-behooren/ eñ trouwelick wandelen in synen huyse/ ghelijck den Koningh David dede/ Psal. 101. 3. Hy en magh niet verachten het recht sijns knechts, of syner maget, wanneer sy eene sake teghen hem hebben: want soo hy anders doet, wat sal hy maken, als hem Godt op maeckt? ende wat sal hy antwoorden, als hem de Heere komt te huys soecken? want die den meester ge-

Een Koopman moet alle syne dienaers eerlick beloonen.

ghemaeckt heeft, die heeft oock den knecht ghemaeckt, ende hy heeftse elck even eens bereydt in haer 's moeders lijve, Job 23. vers. 13. 14. 15. Hier op dienen sommighe Koop-luyden wel te letten / die haer selven tegen hare dienaers houden als halve Prinçen, met sulcken extraordinairen graviteyt ja stuerigheyt, datse haer niet en ontsiē/treffelijcke lupden kinderen op te legghen / eenige van de vuylste ende vijlste wercken / die in een hupsgesin te doen zijn / gelijck de Jesuwijten hare novitios laten doen / het welcke Prinçen of Graven, hare Pagien of Lackeyen qualijck souden derven voor ooghen leggen/ want dat zijn slaefachtige wercken, dewelcke van treffelicke lupdē kinderen / die wel op-getrocken zijn/ ende ghemepneliick hare eyghene mont-kostē betalē / niet en behoorden gedaen te worden: want kinderen/die van eenige couragie zijn/ worden daer door mis-moedigh eñ verbittert tegē hare meesters/ Col. 3. vers. 21. als sy sien / datse gelijck halve slaven ghehouden worden/ gelijck Jacob klaeght dat hy ghehoudē wierdt by synen schoon-vader Laban, Gen. 31. vers. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. In sommige quartieren / als in Enghelandt, Portugael, &c. gaen de Koop-luyden noch verder / ende slaen of dreygen hare dienstknechtē dickwils om kleyne oorsaken/ regel-recht tegen de vermaninge Pauli, Eph. 6. vers. 9. Ende ghy Heeren, doet het selve by hen (te weten / by uwe dienstknechten/ die in dien tijdt slaven waren/ verlaet de dreygingen, wetende dat oock uwes selfs Heere in de Hemelen is, ende by hem en is geene uyt-neminge van personen. Het strijdt oock tegen den raedt ende het oordeel van wijse Heydenen. Want hoort / hoe dat Seneca hier van spreeckt/ Epist. 47. aen synē vrient Lucilium. Ich „ hebbe (seydt hy) seer gaerne ver- „ staē uyt die gene/ die by u geweest „ waren/ dat ghy gemeynsamelick „ met uwe dienst-knechten omme- „ gaet (nota/ dat het oot slaven waré) dat betaemt uwe voorsichtig- „ heyt/ende geleerthept. Want wat „ zijn sy? uwe slaven? maer het zijn „ oock menschē. Zijn 't slavē? maer „ het zijn oock uwe hupsgenooten. „ Zijn 't slaven? maer het zijn oock „ uwe vernederde vrienden. Zijn 't „ slaven? ja het zijn mede-dienst- „ knechten: want gy moet denckē/ „ dat de fortuyne, of het ongeluck/ „ diergelijckē swarighept oot over- „ u soudē konnē vrengen. Daerom „ lacche ick met die gene/ die meynē „ datse daer mede souden vermin- „ dert zijn / indien sy eens aten met „ harē knecht. Waeromme meynē „ sy dat? anders dan om dat het ee- „ ne hoovaerdige maniere ende ge- „ woonte is / als de meesters eten/ „ dat daer eenē hoop knechtē rond- „ som de tafel staen. Daer sien wy/ „ dat de Meesters meer eten/ als sy „ verdragen konnē/ ende datse haré buyck met eene groote gulsig- „ heyt vol proppen: soo dat den armē buyck syn officie vergetē hebbende/ met veel meerder pijn hem „ selven moet soecken te ontlasten/ „ als hy hem selvē belast heeft. On- „ derentusschen staen daer de arme „ dienaers en kijcken / ende die en „ mogē hare lippen niet open doē/ „ om eē woort te spreckē. Daer staet „

Advijs van Seneca, hoe dat een meester hemselven moet dragen tegen syne dienaers.

Dit waren de Silentiary.

Merckt de ellende van de arme slaven.

„ een met eene roede, om de minste
„ beselinge te beletten. Jae/ daer en
„ magh haer nauwelijt eenich hoe-
„ sten/ of niessen / of nocken/ of pet
„ anders onverhoets over komen/
„ of sy worden daerom geslagen.
„ Maer indien sy comen een woort
„ te spreken/ en het gebodt van stil-
„ swijgen door eenige occasien te o-
„ vertreden / soo en weet men niet/
„ wat straffe dat men haer sal aen-
„ doen. Soo moeten sy dickwils
„ heele nachtē/ sonder etē/ en sonder
„ spreken / stille staen by hare mee-
„ sters. Hier uyt komt het / dat sy/
„ die in presentie vā hare meesters
„ niet en mogē spreken / achter den
„ rugge van de selve al te veel spre-
„ ken. Daer eertijts die knechtē die
„ niet alleene in presentie van hare
„ meesters/ maer met deselve moch-
„ ten spreken/ en der welcker mont
„ so niet en wierdt toe-genaept/ die
„ warē berept hare halsen voor ha-
„ re meesters te wagen / en het pe-
„ rijckel van de selve te schuttē met
„ haer eygen lichaem. Sy mochten
„ somtijts over tafel eē woort spre-
„ ken: maer al wierden sy op een
„ pijn-banck gelegt om haer mee-
„ ster te verradē/ so swegē sy. Daer
„ nae heeft men een trotz spreeck-
„ woort beginnē te voerē/ dat so ve-
„ le dienst-knechten als yemant heeft,
„ dat hy soo vele vyandē heeft. Maer
„ inder waerheyt is het also/ wy en
„ hebben geene vyandē aen haer, maer
„ wy makense tot vyanden. Ick gae
„ hier vele wreede en onmensche-
„ lijcke handelingen voorby / daer
„ uyt blijckt / dat wy de arme slavē
„ misbruycken/ niet als menschen/
„ maer als beestē: Ick swijge oock/
„ dewijle de meesters over tafel sit-
ten / soo moeten de arme slaven/ „
het speecksel ende sever van haer „
meesters baert vagen/ sy moetē de „
broocken van de dronckigne mee- „
sters onder de tafel rapē/ &c. Hier „
upt sien wy dan / dat selfs eerbare
eñ wijse Heydenē een groot mishā-
gen gehadt hebbē inde trotzsigheyt
eñ hardigheyt/ die sommighe mee-
sters toonē tegē hare dienst-knech-
ten / al waert dat sy slaven waren/
gelijck onse dienaers niet en zijn.
Ondertusschē wete ick wel/ dat al te groote gemeynsaemheyt verachtinge baert, ende datter den Koop-luyden, onder andere meesters/ vele aen gelegē is / datse authoriteyt hebbē over hare bodē. Maer daer toe dient onse vermaningen/ datse niet te verre en moeten gaen/ maer dencken wie dat sy zijn/ eñ wie datse voor hebbē/ te weten / eerlicke luyden kinderen, ende geene slaven / die by haer bestelt worden gemeynelick voor haer gelt / om de negotie te leeren / ende hare meesters alle eerlijcke dien-sten te doen / maer niet om hare voet-vaghen, of schommel-kocken te wesen. De dienaers moetē ock vermaent zijn / als sy vriendelicke ende beleefde meesters hebbē/ datse de vriendelickheyt der selver niet en moeten misbruycken / ghelijck Job seydt cap. 29. 24. Wanneer ick met hen loech, soo en wierden sy niet koene daer op, ende het licht mynes aenghesichts en maeckte my niet kleynder.

Tegenwerpinge beantwoort.

Vermaninge aen de dienaers van Koopluyden.

Tot noch toe hebben wy dan getoont/ hoe dat eē vroom Koopman hem-selven moet dragē ontrent degene/ die boven of neffens, of onder hem zijn/ tegen alle welcke hy moet oeffenen de gerechtigheydt, die bestaet

Een Koopman moet ooc barmhertig zijn tegen den armen.

staet in het wisselen, als ook die bestaet in het uyt-reycken. Nu volght / dat wy ook een weynigh spreken van de barmhertigheyt, die hy moet pleghen teghen den armen ende bedruckten. Want de barmhertigheyt is ook een deel van de gherechtigheydt, als blijckt Psal. 112.9. Hy stroyt uyt, ende geeft den armen, syne gerechtigheyt blijft eeuwighlijck, synen hoorne wordt verhooght met eeren. Dese plaetse wordt gepast op de wercken der barmhertigheyt van den H. Apostel Paulo, 2. Cor. 9. vers. 9. Ende het is seer notabel / dat den Hoogh-geleerden / ende waerden man Gods / D. Beza verklaert in syne Annotationibus, in Matth. 6. 1. Dat hy in twee oude geschreven copien, heeft gevonden het woort gerechtigheyt, in plaetse van Aelmoesse, ghelijck ook den ouden ende gemeynen oversetter, nevens vele oude Leeraers, dat woordt gherechtigheydt behouden heeft. Daerom set het D. Beza ook soo over: siet, dat ghy uwe gherechtigheydt niet en doet voor den menschen, om van haer ghesien te worden: In plaetse / dat onse oversettinge seydt: siet, dat ghy uwe aelmoesse niet en doet voor den menschen, &c. Ende voorwaer / overmidts de gerechtigheyt medebrenght / dat wy elck het syne moeten geven. Soo volght noodsakelick / dat wy naer den regel der gerechtigheyt gehouden zijn den armen aelmoessen te geven: want sy hebben assignatie op ons / van God Almachtigh / die Schepper eñ eygenaer is van Hemel / eñ van Aerde: want de Aerde is des Heeren, ende hare volheyt, Psal. 24. vers. 1.

Wy en zijn maer Rente-meesters, over onse tijdtlijcke goederen / ten opsiene van God / die den oppersten eyghenaer is van alles. Gelijck dan een Koopman schuldigh is eenē wissel-brief of assignatie te betalen / diemen kan bewijsen / dat deughdelick is tot synen laste. Alsoo moet hy ook betalen de Aelmoessen, dewelcke zijn als eeuwige recognitiē, ende onlosbare pensien, die de Heere op onse goederen gestelt heeft. Wy en willen hier tegenwoordigh in de materie van de Aelmoessen niet treden / om wijdt en breedt daer van te handelen / want dat hebben wy elders gedaen in onse laetste basuyne, fol. 536. &c. Maer dat willen wy in het korte maer aenwijsen / dat de Koop-luyden haer selven in dit goede werck seer naerstigh moetē oefenen / om verscheyden redenen / die haer wat naerder gaen / als eenige andere Christenen. Voor-eerst: overmidts sy grooten handel drijven: soo zijn sy schuldigh den Heere te eeren van hare goederen, ende van de eerstelinghen van alle haer inkomen: soo sullen hare schueren (of pack-huysen) vol worden / ende hare wijn-persſen van most overloopen / Prov. 3. vers. 9. 10. Ten anderen, sy moeten maken / dat haren Koop-handel dē Heere hepligh zy: daerom en moeten sy alle hare profijten niet tē schatte vergaderen / of in hare comptoiren verbergē: maer die voor dē Heere woonē / die moeten daer van mede-declē / datse eté / ende sadt wordē / ende wel bekleedt zijn / Esai. 23. vers. 18. Laetse dan aelmoessen geven uyt het gene, dat binnen is, want dan sullen haer alle dingen reyn zijn, Luc. 11. vers. 4.

Redenen, waerom dat de Koop-luyden dese denght insonderheyt moetē betrachten.

1. Reden.

2. Reden.

Ten

3.Reden. Ten derden, de Koop-luyden laten somtijts hare Schepen ende retouren, asseureren / om het perijckel te ontgaen / ende naer rechte zijn sy gehouden sekeren loon daer voor te betalen: soo ist dan oock wel reden / als de Heere hare schepen bewaert / hare retouren ende andere negotie, dickwils miraculeuselick gesegent heeft / datse eenige recognitie doen aen den Heere / voor de genadige assеurance, die syne Goddelicke Majesteyt aen hare goederen bewesen heeft / gheljck David met reden dat epschte van Nabal, om dat hy syne schapen bewaert hadde / maer hy was eenen onbeleefden bock, ende eenen onverstandigen sot, die meynde dat hy niet anders schuldigh en was te betalen / dan dat men in de wereltsche vierschare epsschen konde / 1.Sam.25. vers.6.7.8.9. 10.11. Ten vierden, elck moet aen den armen geven / naer dat hy gelucktigh geworden is / 1.Cor.16.2. Dewijle dan de Koop-luyden somtijts op eene repse / of aen eene sekere parthije, winnen eenige duysenden / daer andere ghemeene Burgers naeuwelijck met haren sueren arbeyt / winnen eenige stuyvers / ende moeten leven van de handt in den eandt: soo is het dan meer als redē / als sy eenighe groote conquesten gedaen hebben / datse oock den armen daer van laten mede-deelen.

4.Reden.

5.Reden. Ten vijfden, den rijckdom heet den Mammon der ongerechtigheyt, om dat een rijck man ghemeyneljck / min of meer / met wat ongerechtigheyt besmet is / of ten minsten is hy een erfghenaem van een onrechtvaerdighe: daeromme moeten sy Daniels raedt haer laten wel-ghevallen / te weten / datse haer moeten los maken van hare sonden door gerechtigheydt, ende ledigh van hare misdaet door weldadigheydt aen den armen, soo sal de Heere gedult hebben met hare sonden / niet upt verdienste / maer upt ghenaden voor Jesum Christum / als sy maer dat doen upt een reyn ende geloovigh herte / Dan.4.24. Ende soo heeft Zaccheus gedaen / dewelcke de helft van syne goederen gaf aen den armen / ende indien hy yemandt yet bedziegelick ontnomen hadde / dat gaf hy vier dobbel weder / Luc.19. 8. Ten sesten, overmidts een rijck Koopman wel kan byster worden: soo wordt het in een Koopman gepreesen / dat hy een goet capitael leght aen vaste goederen: maer eē Koopman en kan syn goedt niet vaster leggen / dan aen den armen / want de Heere God staet daer borgh voor / ende den Hemel is de Hypoteke daer voor / daerom seydt den Wijsen-man, Prov.19.17. Die der armen ontfarmt, die leent den Heere: die sal hem het goede weder vergelden. Soo getuyght oock den Koningh David, Psal.41. vers.1. 2.3. Wel dien, die hem des noodtdruftigen aen-neemt, dien sal de Heere verlossen in der boosер tijdt: de Heere sal hem bewaren ende by den leven behouden, ende hem wel laten gaen op der aerden, ende hem niet geven in syner vyanden wille: de Heere sal hem verquicken op het bedde syner kranckheydt, ghy helpt hem van alle syne kranckheydt. Ende overmidts desen H. Koningh veel deught dede aen den Heyligen, die op der aerden waren / ende dat hy synen lust daerinne hadde / als voor-

6.Reden.

Dives aut injustus, aut injusti hæres.

treffe-

treffelijcke luyden zÿnde voor de oogen des Heeren: soo spreeckt hy oock soo vrymoedigh / dat de Heere was syn goedt ende syn deel, ende dat de Heere onderhieldt syn erfdeel, Psal. 16. vers. 3. 5. Ten sevensten, een Koopman, hoe rÿck dat hy oock is / heeft de hulpe des Heeren dickwils van doen / naer ziele eñ naer lichaem / te water ende te lande / ghelÿck wy dat niet en behoeven te bewÿsen: maer den Wijsen-man heeft ons gewaerschouwt / dat soo wie syne ooren toe-stopt voor het schreyen der armen, dat die oock sal roepen, ende niet verhoort worden, Prov. 21. vers. 13. Daerom roemt den heyligen man Iob, op syne goede conscientie tegen syne vrienden / die meyndē dat hy om eenige stoute sonden / met namen om de sonde van onbarmhertigheydt alsoo ghestraft wierdt / Job 22. vers. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Hebbe ick, seydt hy / den armen haer begeeren ontseydt, ende de oogen der weduwen laten versmachten? hebbe ick mijne bete alleene gegeten, ende heeft de weese daer van oock niet gegeten? want ick hebbe my van joncx op als een vader gehouden: ende van mijnes moeders lijve aen hebbe ick gaerne ghetroostet: hebbe ick yemandt sien om-komen dat hy gheen kleedt en hadde, ende den armen sonder decxsel gaen laten? hebben my niet gesegent syne zijden, doe hy van de vellen mijner lammeren verwarmt wierdt? Job 31. vers. 16. 17. 18. 19. 20. Ghelÿck dan de arme luyden eenen seghen over ons konnen brengen met hare gebeden: soo kan oock haer suchten en schreyen teghen ons / eenen vloeck over ons hooft brenghen / want als sy roepen / soo wilse de Heere verhoozen / overmits hy genadigh is / Exod. 22. vers. 26. 27.

eden.

Ten achtsten, een Koopman, gelÿck oock alle menschen / heeft de hulpe eñ vrundtschap van vele menschen van doene / want wy en konnen malkand'rē niet dervē: daeromme ist / dat de menschen gemeynelick so vele naerstighept doē met woorden eñ met wercken / om te winnen de vrundtschap van die gene / diese dencken datse van doene hebben / eñ daer sy hulpe, addresse, advancement of voorderinge van verwachten: maer nu ist seker / dat wy van schamele luyden de beste, de ghetrouwste eñ de standtvastighste vruntschap hebben te verwachten. Daerom seydt Cicero ergens seer wel / dat het eene groote dwaesheyt is / dat de menschen altÿdt willen geschencken geven aen die gene / die rÿcker zÿn als sy. Want luyden / die rÿck zÿn ende hooghe ampten besitten / die meynen datse het al waerdigh zÿn / ende datse soo geluckig zÿn / datse hare mindere niet van doene en hebben / ende daerom en achten sy niet / datse eenighsins verbonden zÿn / als sy een weldaet van haer minder ontfangē / de selve wederom te vergelden. Maer sy houdent daer voor / datse hare mindere / vrundtschap genoegh bewÿsen / wanneer sy haer verwaerdigē hare weldaden vruntelick aen te nemen / hoe groot datse oock zÿn / overmidts sy dencken / dat die geringe luyden een spierinck uyt worpen, om eenen Cabillau te vangen, ende daeromme hebben sy achterdencken / dat die slechte luyden sulcke groote sakē van haer versoeckē of

8. Reden.

of verwachten / daertegen dat die kleyne gheschencken of weldaden niet en zijn op te wegen. Daer-en-teghen een arm man / als ghy die deught doet / die bekent dat hy dat niet verdient en heeft / noch verdienen en kan: daerom houdt hy hem selven altijdt verbonden tot danckbaerheydt: Ende al ist dat hy dat niet en kan vergeldē / so is hy evenwel altijdt berepdt dat te erkennen met een vriendelick ende toe-ghenepcht herte. Daerom is het seer fijn van pemandt gesepdt / dat een schuldenaer soo langhe 't geleende gheldt niet weder ghegheven en heeft / als hy dat noch by hem heeft: ende als hy dat weder-ghegeven heeft / soo en heeft hy dat niet meer: maer soo en ist niet met de danckbaerheydt, want als pemandt de weldaet vergolden heeft / soo blijft hy evenwel de weldaet behouden / ende in de schuldt van danckbaerheydt: Ende al ist dat hy dat niet vergoldē en heeft / maer danckbaer is / soo heeft hy niet-te-min eenighsins betaelt. In summa, als ghy aen pemandt wildt goedt doen / sepdt Cicero, soo is daer pet dat u beweeght / het zy spn deughtsaem leven / of spnen voorspoedt. Vraeght ghy nu / wat de menschen meest beweeght / om pemant deught te doē? sy sullen antwoorden / haer deughtsaem leven beweeght ons meest. 't Is wel gesepdt (sepdt hy) wierdt het soo gedaen. Maer wie is daer / wanneer daer / aen d'eene zijde een arm man is te helpē / die vroom is / ende aen d'ander zijde eē machtigh rijck man die soo vroom niet en is / die niet voorzal dien rijcken man sal soecken te behagen? want die wy dencken / dat ons best ende eerst beloonen / ende de vruntschap vergelden kan / daer zijn wy meest toe genegen. Maer wy vinden ons dickwils bedrogen / om dat wy de natuere van de rijcke ende arme luyden / als vorzen verhaelt is / niet en verstaen. Cicero, offic. lib. 2. cap. 14.

Gedenckwaerdigh onderscheydt tusschen betalinge van schult, ende van danckbaerheyt.

Ten neghensten, Een Koopman moet dencken / dat hy niet en weet / tot wat staet / dat hy / of spne kinderen souden mogen komen / daer sy de hulpe vā de schamele luydē noch souden mogen van doene hebben. Ende derhalven / datse aen den armen moeten doen / gelijck sy wildē dat 't avondt of morgen / aen haer of de hare soude moghen gedaen worden. Wy en behoeven hier van niet vele exempelen upt oude Historien te ontleenen / onse bedroefde eeuwe levert ons daer van exempelen genoegh tot onsen leedtwesen: dewijle in Duytschlandt, Bohemen, Slesien, Moravien, &c. menighe machtighe rijcke luyden zijn gheweest / niet alleene Koop-luyden, maer oock Edel-luyden, Barons, Graven, Prinçen, Hartoghen, &c. dewelcke in haren voorspoedt veel goedts hebben gedaen aen andere Ballinghen, ende bedroefde luyden / die nu in dit verdrietighe duytsche Oorloge / die 't zedert anno 1620. geduert heeft / ende noch duert / in haren uptersten noot / de hulpe van andere kercken hebben moetē versoeckē / ende oock mildelick hebben ontfangen. Een particulier ende notabel exempel moeten wy hier verhalen van dien waerden / Godvruchtighen / ende Hoogh-geleerden dienstknecht des Heerē / Doctor Franciscus Junius, die in spn leven

9. Reden.

Een notabel exempel van D. Franc. Junius, om t toonen hoe dat de

is

is ghebweest Professor van de H. Theologie tot Leyden. Dese verhaelt in de Historie van syn eygen leven, dat hy student zynde tot Geneven, eens was ghekomen tot de uyterste armoede / dat hy qualick geldt, of broodt, of eenigh decxsel aen syn lijf hadde / overmidts hy door de troublen van Vrancrijck, den wissel van syne Ouders niet en konde krijgen. Hy was gekomen tot sulcken soberen staet/dat hy met een swack lichaem hadde voorgenomen te gaen schēueren / dat is/te wercken aen eenigh bolwerck/ dat daer gemaeckt wierdt. Daer sepdt hy/dat hem de Heere onverhoets te gemoete sondt/soo hy upt de kercke quam/ eenen armen ambachts-gesselle / een Kleermaker van syn ambacht / eñ die Godvruchtigh was. Dese was de sone van eene schamele vrouwe / die ontrent syns ouders huys / in een nauw straetgen gewoont hadde / ende die van syne Moeder/die eene Edele rijcke Juffrouwe was/ in hare armoede veel bystandt hadde ontfangen. Desen Jongman voedt Fran. Junius kennende/hy heucht de weldaet/die syn Moeder van Junij Ouders ontfanghen hadde / hy neemt Junius by hem in syn logement/ eñ hy onderhoudt hem naer syn schamel vermogen/ ontrent den tijdt van seven maenden lanck / het welcke hem daer na van Junij Vader rijckelick betaelt wiert. Siet/hoe dat de weldadigheyt aen den armen te passe komt. Saligh zijn de barmhertighe, want haer sal barmhertigheyt geschieden, Matth.5.vs.7. Ten thienden, ende ten laetsten/soo is dit noch den voornaemsten troost/ die wy hebbē te verwachten / als wy met een geloovigh herte / goedt hebben ghedaen aen dē armen/dat de schamele vrome lupden / die wy tot vrienden gemaeckt hebben door den onrechtvaerdighen Mammon, datse ons sullen ontfangen, als ons ontbreken sal, dat is / als wy sterven ende de wereldt verlaten sullen / in de eeuwige woonstede, Luc.16.vers.9. Dat is dat goede fundament dat wy moeten wech-leggē op het toe-komende/om het eeuwige leven te verkrijgen / 1.Tim.6.vers.19. Want dan sullen wy by den Heere barmhertigheyt vinden in dien dage, 2.Tim.1. vers.18. Want dat wy een van syne minste broederen gedaen hebben, dat sal de Heere rekenen hem gedaen te zijn, Matth.25.vers.40. Yemandt mochte seggen/ waer toe soo vreedt dā de barmhertigheyt hier gesprocken / daer doch de Koop-luyden in't gemeyn / in de betrachtinghe van dese deught seer naerstigh zijn? Antwoort. Ick bekenne gaerne/eñ dancke den Heere daer voor/ datter in ons Vaderlandt vele eerlicke/vrome Koop-luyden zijn/die seer liberael zijn tegen den armen: maer niet-temin / overmidts ons vleesch seer lichtelick lup wordt in den arbeydt der liefden / insonderheyt als het dickwils wederom komt / of dat onse lasten wat vermeerderen/ende onse winninge wat vermindert/ so moeten wy somtijts op-gheweckt worden / op dat wy soudē leeren/in het wel doen niet te vertragē/want tot syner tijt sullen wy maeyen sonder op-houden/Gal.6.vers.9.

Tegenwerpinge beantwoort.

Tot een besluyt, sullen wy hier noch by-voegen sekere specie van gerechtigheyt/ daer dickwils weynigh

Ten laetstē moet een vroom Koopman

d'onnoosele soeckē by te staen, tegen die gene, diese verdruckē willen.

nigh op gelet woordt / te weten / dat een Koopman de schade van synen even-naesten moet helpen af-keeren / want dat moetē wp doen selfs aen onse vyanden, Exod. 23. vers. 4.5. hoe veel te meer aen onse vrienden, Deut. 22. vers. 1.2.3.4. Dit is van Cicero ook seer wel aenghemerckt offic. lib. 1. cap. 9. Daer is (seydt hy) tweederley maniere van ongerechtigheyt. D'eene / alsmen pemant onrecht doet: d'ander / alsmē de macht heeft / om d'ontschuldighe te verlossen van 't geweldt dat hem gheschiedt / ende dat men dat niet en doet. Want die door toorne / of andere verstoorlinge ontsteken zynde / pemandt ongerechtelyck overvalt / die schynt syne handt met geweldt te slaen aen synen med'-geselle: maer die dē verdruckten niet en beschermt / noch het gewelt wederstaet / als hy dat kan doen / die is soo seer schuldigh / als of hy syn Vaderlant / syne Ouders / of andere vriendē ende med'-gesellen / in den noot verliete. Hier dient een vroom Koopman wel op te letten / als hy siet / dat weduwen ende weesen, of andere onnoosele luyden verdruckt worden / dat hy dan doe / als den H. man Iob in synen voorspoedt plagh te doen. Want hy verloste den armen, die daer riep, ende de weesen, die geenen hulper en hadden: den seghen des ghenen, die verderven soude, quam op hem, ende hy verblijde het herte der weduwen: gherechtigheyt was syn kleedt, dat hy aentrock ghelijck als eenen rock, ende syn recht was syne Vorstelijcke beschuttinghe: Hy was des blinden ooghe, ende des lammen voeten:

Gelijck dē H. man Iob in synen tijdt dede.

Hy was een Vader der armen, ende welcke sake hy niet en wiste, die onderfocht hy: Hy brack de backtanden des onrechtvaerdigen, ende trock den roof uyt syne tanden, Job 29. vers. 12. 13.14.15.16.17. Dit is ook de lesse van den Wijsen-man, Prov. 31. vs. 8.9. Doet uwen mont op voor de stommen, ende voor de sake aller die verlaten zijn. Doet uwen mondt op, ende richtet recht, ende wreeckt den ellendighen ende armen. Hier op dient dan een Koopman insonderheydt wel te passen: ende liever van het syne wat te versupmen om dit werck der liefdē te oeffenen / Exod. 23. 5. Overmidts dat daer menige exempelen voorvallen van weduwen, weesen, of andere troosteloose ende radeloose luyden, dewelcke noodsakelick tot eene prope moeten worden aē eenige gierighe harpyen, dewelcke met een bancquerout, met eene duystere archlistige rekeninge, of met eenige andere diefachtige nucke, de onnoosele luyden soude upt-supgen / ten ware datter ergens een man van verstandt ende couragie te hulpe quame. Elck een doe dan, ghelijck hy wilde dat hem geschiede, want dat is het fondament van alle gherechtigheydt, daer mede wp dese tweede hooft-deught beslupten / gelyck wp daer mede begonnen hebben: volght nu de derde deught, dat is de matigheyt. Cap. 3.

Dese deught moet van eē vroom Koopman ook naerstigh betracht worden / want sy is de moeder der ghesontheyt, de suster van de Godsaligheydt, de bewaerster van de rechtvaerdigheydt, de voester van het verstant. Soo datse niet sonder oorsake

Een Koop man moet ooc de m tigheyt b trachten: de welck eene seer kostelick deught is

oorſake en woordt geſtelt onder die dry hooft-deughden, daer toe wy van onſe Salichmaker verloſt zijn/ Tit. 2. verſ. 12. Wat nu aengaet de natuere van deſe deught/ ſy beſtaet eyghentlick in een heyligh ende danckbaer ghebruyck van Godts gaven, naer den lichame, tot Gods eere, ſtichtinghe der Ghemeynte, ende onſe eyghene verquickinge. Want wy en moghen de gaven Godts niet gebruycken naer onſen wille/ maer ſy moeten geheylight worden door het woordt, ende door het gebedt. Want al wat God geſchapen heeft, is goet, ende daer en is niet verworpelick, als het met danckſeggінghe genomen wordt, 1. Tim. 4. verſ. 4. 5. Ende hier upt komt het/ dat den reynen alle dinck reyn is: maer den onreynen ende ongeloovigen is alle dinck onreyn/ dewijle haer eygen gemoedt ende conſcientie beſmet is. Ja ſelve de Heydenen hebben verſtaen / dat de rechtvaerdigheyt, ende de matigheyt niet en konnen/ noch en moghen gheſchepden worden. Want ſy ſtellen in eenen vromen Burgher deſe vier deughden. 1. Voorſichtigheyt. 2. Kloeckmoedigheydt. 3. Rechtvaerdigheydt. 4. Matigheydt. Van deſe deught en behoevē wy oock nu jeghen woordigh ſoo breedt niet te handelen/ overmidts wy elders dat gedaen hebben/ in onſe practijcke, in de verklaringe van het ſevenſte ghebodt: Maer overmidts een Koopman, die rijck is in de werelt/ veel occaſie heeft tot onmatigheyt, want het gheldt kan hem alle dinck te weghe brengen: Soo ſullen wy alleene in het korte eenige aenwijſinge doen/ voor wat ghebreken/ ſtrijdende tegen de matigheyt/ eenē Koopman hem ſelven heeft te wachten. Voor-eerſt dan/ ſoo moet hy hem ſelven wachten voor onmatichepdt in ſpijſe ende dranck/ in de quantiteyt ende qualiteyt. Hy en moet dan geene gewoonte maken van leckerlijck te leven op der aerden/ ende wellusten te hebbē/ ende ſyn herte te voeden/ als in eenen feeſt-daghe, Jac. 5. 5. Dat hy niet en ſoude dencken/ dan aē vreughde ende herten-luſt/ oſſen worghen/ ſchapen ſlachten/ vleeſch eten/ wijn drincken/ ſeggende/ laet ons eten ende drincken, wy ſterven doch morgen, Eſa. 22. 15. Want dit is een krant-merck van dē rijcken Vreck, dat hy dagelicx leefde vrolick ende çierlick, Luc. 16. verſ. 19. Ende de Heere wil de ſulcke met gevanchenisſe/ honger ende doorſt/ ja met den helſchen brandt ſtraffē/ die haer ſelven verre houden van dē booſē dage/ ende ſtaen altoos naer wrevelighen regimente/ die ſlapen op elpen-beenen legeren/ ende bedrijven overvloet met hare beddē/ die daer eten de lammeren van der kudde/ ende de gemeſte calveren/ die daer ſpelen op pſalteren/ ende dichtē liederen als David, die daer drincken wijn upt de ſchalen/ eñ ſalven haer ſelven met balſſem/ ende onderentuſſchen niet eens en dencken aē de ſchade Joſephs, Amos. 6. verſ. 3. 4. 5. 6. Laet dan een Koopman ter rechter tijdt eten/ tot ſterckte/ ende niet tot luſt/ gelijck ſelfs de Koningen en Prinçen behoorden te doen/ Eccl. 10. 17. En laet hem doch ſorge dragen/ dat ſyn herte niet t'eeniger tijdt beſwaert en worde met gulſighept en dronckenſchap/ ende ſorgh-

Deſe matigheyt moet eerſt waergenomen wordē in ſpijſe en dranck.

Hoe dat eē Koopman ſyne tafel moet houden.

sorghvuldigheden deses levens / op dat den dagh des doots ende des oordeels hem niet haestelijck en overvalle : want hy sal als eenen valstrick komen op alle/ die op aerden woonen / Luc.21. vers.34.35. Want een Koopman moet dencken/ dat hy eens rekenschap sal moeten gheven van syne bedieninghe, ende dat hy niet meer en sal moghen regeren, Luc.16.2. Daerom moet hy dese rekeninge in tijdts wel stellen/ het welcke sonder waken ende nuchterheyt niet en kan gedaen worden.

Hoe dat eē Koopman syne maeltijden of bancquetten moet aenstellen.

Yemandt sal vraghen / soude een vroom Koopman niet somtijts mogen houden eene eerlicke maeltijdt/ dat hy soude het vette eten/ ende het soete drincken / om hem selven met syne vriendē te verheugen? Nehem. 8.vs.11. Antw. Ja hy in trouwē/ maer hy en magh geen bras-mael houden / ghelijck Belzazar, Herodes, &c. ende sulcke goddeloose menschen plegē te doen/ Dan.5. Matth. 14. Want naer sulck lacchen, komt treuren : ende naer sulcke vreughde, komt leet, Prov.14.vers.13. Daerom staet daer Luc. 6. vers.24.25. Wee u ghy rijcke, want ghy hebt uwen troost : wee u, die versaedt zijt, want ghy sult hongeren : wee u, die lacht, want ghy sult treuren ende weenen.

Te weten, hy en mach geen brasmael houden.

De erbarenthept leert ock/ dat gemeynelick die buyle bras-malen altijt komen tot een quaet eynde / gelijck het met de voorsz. tyrannen / Belzazar ende Herodes is afgeloopen. Hier van hebben wy ock eene notable plaetse Hose.7. vers.5. Heden is onses Koninck feest, spreken sy, soo beginnen dan de Vorsten van den wijne dul te worden, soo treckt hy de spotters tot hem. Ende dewijle sy met dese brasserie besigh zijn / soo brandt hare ziele gelijck eenen oven, daerom sullen sy ock tot syner tijdt in den yverigen oven geworpen worden / daer weeninge is ende knersselinghe der tanden/ Matth.13.vs.42. Sulcke ontijdige maeltijden zijn selve van de eerbare Heydenen verfoept geweest / daeromme stelt Cicero de selve onder de specien van dertelheyt / als dronckenschap, dansserie, &c. die eē vroom man niet en betamen/ Orat. 23. pro L. Murena. Justinus lib. 30. Historiæ verklaert ock dat selve. Daerentegen eerlicke / eñ stichtelicke maeltijden hebben sy selfs in een Philosooph niet mispresen. Hier toe dient dat fraey tractaet van Plutarchus, dat genoemt is / de maeltijdt van de seven wijse, tomo.1. moral.tract. 30. Item / syne tafel-redenen, verhaet in 9. boecken/ tom.2. moral. tract.1.

Een vroom Koopman magh dan ock wel een maeltijt houden/ ende vrolick zijn met syne vriendē/ maer voor den Heere, Deut.16. vers.11. Altijdt gedenckende / datter eene schrijvende handt is tegen over den kandelaer, om de gasten aen te teecken / die te licht gevonden worden / ende die derhalven als valsch silver van dē Heere sullē verworpē worden / Dan.5.vs.5.6.24.25. &c. Jer.6.30. Het is ock een brandtmerck van de goddeloose/ hem selvē te voeden sonder vreese, Judæ 12. De kinderen Gods daer-en-tegen zijn dā aldermeest bekommert/ als het vleesch soo vele occasie heeft om te sondigen / dat het lichtelick haer soude brenghen tot eenige sonde/ gelijck Job bekommert was met syne kinderen/ daerom stondt hy des mor-

Maer wel eene eerlicke maeltijdt.

morgens vroegh op, als sy by malkand'ren te gaste gingen / hy heylighdese (dat is / hy badt voor haer / ende gasse elck eene goede vermaninge) ende hy offerde naer harer aller ghetal, want Job dachte, mijne Sonen mochten ghesondight, ende God gheseghent hebben in hare herten. Alsoo dede Job alle daghe, Job 1. vers. 5. Dit was onder andere / een recht teecken van syne Godvruchtighepdt. Ende alhoewel dat hy met syne kinderen daer na seer swaerlick van den Heere besocht wierdt / so ist evenwel seker / dat het haer t'samen / den Vader met syne kinderen heeft gedpet tot saligheyt / ende wy moeten daer upt gheleert zijn / ist dat de rechtvaerdige nauwelick saligh en wordt / waer sal de goddeloose / ende den sondaer verschijnen? 1. Pet. 4. 18. Denckt hier aen die grouwelicke maeltijdt / die Absalom eens aenrichtede voor syne broeders / alle des Koninck kinderen / daer Ammon in syne dronckenschap vermoort wierdt / en verswoorde / in syne sonde / 2. Sam. 13. 28. Nademael dan den wegh hier seer slibberigh is / so moetē alle vrome Koop-lieden, ja alle Christenen, wel toesien / dat sy in hare tijdtlicke vreughde van den Sathan niet betrapt en worden / dat sullen sy alsoo doen / wanneer sy haer lichaem soo soecken te vermaken / dat de ziele daer door niet gequetst en worde / maer veel eer / dat hare ziele ende lichaem haer t'samen mogen verheugen in den levendighen God, Psal. 84. vers. 3. Daeromme moetē alle spotterien, vuyle woorden, oneerlickheyt, sotten klap, ende geckerie, upt onse maeltijden gebannen zijn / want sy en betamē geene Burgers des Hemelrijcx / maer liever danckseggínge / ende eenige goede redenē tot noodtsakelicke stichtinge / op datse aenghenaem zijn te hooren / Eph. 4. 29. Item / Eph. 5. 4. Wy en moetē oock niet dronckigh drincken in den wijn / waer inne overdaet is / maer wy moeten vol worden des geestes: sprekende tot malkand'rē met Psalmen ende Lof-sanghen / ende geestelicke Liedekens / singende ende psalmende den Heere in onse herten: Alle tijdt van alle dingen danckende God ende den Vader in den name onses Heeren Jesu Christi / Eph. 5. vers. 18. 19. Derhalven zijn die duyle Santeen, ende dronckaerts groeteniſſen / te verfoepen / daer de luyden worden gedwongen meer te drincken als haer lust / quansuys ter eeren van dese ende van gene / het welcke niet anders en is / als eene listighepdt des Duyvels, om de menschen aen de suyperie, onder eenen eerlicken tijtel / te helpen / daer nochtans sulcke wee over wordt upt-ghesproken / Esai. 5. vers. 22. Wee den genen, die helden zijn om wijn te suypen, ende krijghers om met volle backen te drincken, Item / Joel 1. vers. 5. Waket op ghy dronckene, ende weenet, ende huylet alle wijn-suypers om den most, want hy is voor uwen monde wech-genomen. 'Tis waer / als wy niet en willen doen gelijck andere wereltsche menschen / so sullen wy licht daeromme bespot ende gelastert wordē / maer de H. Schrifture heeft ons daer teghen al gewaerschouwt / ende ghewapent / 1. Pet. 4. vers. 3. 4. 5. Want het is ons genoegh / dat wy dē voorgaen-

2. Matigheyt in spijse en dranck.

den tijdt des lebens der Heydenen wille gedaen hebben / wandelende in wellusten, begheerlijckheden, dronckenschap, brasserie, suyperie, ende grouwelijcke afgoderie: het welcke hen vreemde is, ende lasteren, dat ghy niet mede en loopt in de selve onghebonden overdaet: de welcke sullen rekenschap geven, hem, die bereydt is te oordeelen die levende ende die dooden. Het is eene kleyne sake van menschen gelastert te worden/ als wy van God gepresen worden: want als wy in Christi naem versmaedt worden/ dan zijn wy saligh / want den gheest der eerlickheydt ende den Gheest Gods rust dan op ons / de welcke soo vele hen aengaet / gelastert wordt: maer soo vele ons aengaet/ gepresen wordt / 1.Pet.4. vers.14. Laet ons dan ten minsten in onse maeltijden de matigheydt soo vele betrachten / als eerlicke Heydenen ghedaen hebben / gelijck wy lesen van dē Koningh Assuerus, den man van Esther, dat hy in syn Koninckelick banquet / dat duerde hondert ende tachtentigh daghen, desen regel hieldt/ hy en stelde niemant wat hy dzincken soude/ want den Koninck hadde alle voorstaenders in synen huyse bevolen / dat een yeghelijck soude doen, als het hem behaeghde, Esther 1.8. Ende voorwaer het is onnatuerlick/ soo wel als onschriftuerlijck / datmen pemandt wil dwingen meer te dzincken/ als hem lust / ende men soude dat qualick eene beeste voor voghen leggen. Wie is daer / die een peerdt, of eenigh ander beest, sal doen dzincken boven / ende tegen syn vermogen? Ende of men sage / dat pemandt daermede besigh ware/ om eē peert niet gewelt te doen dzincken boven syn vermogen/ soude men niet seggen / dat hy sot ware? soo dat een seker wijs man van Lacedemonien, als hy was in het gheselschap van eenige andere Griecken, die naer den etē malkand'rē dwongen tot dzincken / soo vraeghde hy met goedt beschepdt/ wel, sepdt hy/ wat maniere is dat: dwinght men malkand'ren hier oock tot eten, als tot drincken? Hy wilde seggen / het eene is soo ongeriemt / als het andere. Ende alwaert dat pemandt sterck honde dzinckē sonder dzonckigh te worden/ so en is hy daerom niet te verschoonen / want niet-temin valt hy in dat wee, daer te voren van gesprocken is/ Esa.5.vs.22. Dewijle hy bedzijft grouwelicke suyperie. Soo dat den Philosoph Aristippus seer wel antwoordē aen eē seker persoon/ die roemde dat hy vele honde dzincken / ende ebenwel niet dzonckigh worden: Het is wat schoons (sepde Aristippus) want eenen muyl-esel kan dat oock wel doen. Want dat beest dzinckt seer gulsigh / ende wordt ebenwel niet dzonckigh. Hier is veel meer van te seggen / wat wy moeten doen en laten/ om onse maeltijden te houdē inde vreese Gods/ maer overmidts wy op eē ander plaetse breeder daer van gesprocken hebben / te weten in onse practijcke, in de verklaringhe van het sevende ghebodt. fol.315. op den tijtel van brasserie en dronckenschap, soo willen wy dit poinct beslupten met de vermaninghe des H. Apostels / Rom.13.13. Laet ons eerbaerlijck wandelen, als in den dage: niet in brassen ende dronckenschap,

æ pithi, æ apithi, drinckt, of gaet wech.

Tegenwerpinge beantwoort.

Den Koning Assuerus hieldt beter order in syn bancquet, als vele Christenē.

De Griecken haddē een vuyl spreeckwoort hier van.

ſchap, niet in ſlaep-kameren ende wulpſheden, niet in kijven ende nijdigheyt: maer doet aen den Heere Jeſum Chriſtum, eñ en beſorght het vleeſch niet tot luſten.

Een Koopman moet hem oock matigh dragen in ſyne kleederen/ dat hy jupſt niet naer en volge alle Spaenſche, Italiaenſche, Portugijſſche, Franſche, Engelſche fatſoenen / die hy ergens gheſien of gehoort heeft: want de Heere is een vyandt van die ſtinckende pracht ende prael/die de menſchen bedrijvē met hare kleederen / overmidts ſy ons behoorden te dienen tot vernederinge / dewijle het zijn als ſijckteeckenen ende brant-mercken van onſe ſonde. Want indien onſe eerſte voor-ouders Adam ende Eva niet geſondight en hadden / ſoo en hadden wy geene kleederen van doene gehadt/Geneſ.3.verſ.10.21. Deſe pracht en wil de Heere in de Vrouwen noch in de jonge Dochters niet verdragen / veel min in de Manſperſonen, maer hy wil gantſche ſteden ende landen daeromme plagen / als te ſien is / Eſa.3. verſ. 15.16. &c. Hy wil de vreemde fatſoenen ſtraffen / ſelfs aen de Koninckx kinderen, Zeph.1.8. Ende het is onder andere een brant-merck van den rijcken Vreck, dat hy dagelijcx met purper ende zijde bekleet was, Luc.16.vſ.19. Deſe kleederen ſullen vol motten worde / ende t'ſpner tijdt alſulcke goddelooſe rijcke / nevens haer gout ende ſilver/dat verroeſt is / tot ghetuygeniſſe weſen/ eñ haer vleeſch verſlindē/Jac.5.3. Deſe wereltſche pracht behoort tot het hoeren-çieraedt, daer den Wijſen-man van ſpreeckt/Pro.7.vſ.10. Ende daerom wordt oock de hoere van Babel ſoo beſchreven / als eene Vrouwe, die bekleedt is met purper ende rooſen-verwe, ende vergult met goudt, koſtelijcke ſteenen, ende peerlen, Apoc.17.verſ.4. Laet dan een vroom Koopman deſe ydelheydt verfoepen / ende hem ſelven met de ſyne/ te vreden houden met een reyn kleedt, gheborduert met ſchaemte ende matigheyt: ende laet de Iuffrouwen der Koop-luyden haer ſelven wachten van vlechtinghe des hayrs / of goudt/ of peerlen / of koſtelicke kleedingen: maer/ 't welck dē Vrouwen betaemt / die de vreeſe Gods vertoonen/ met goede wercken / 1.Tim.2.verſ.9.10. 1.Pet.3. verſ.3.4.5. die breeder hier van leſen wil / die beſie onſe practijcke, fol.291. op den tijtel van lichtvaerdige ende overdadige verçieringe des lichaems.

Hoe dat ſyne huyſvrouw ende kinderē moetē gekleedet zijn.

Een Koopman moet oock mate houden in ſyne wooninge / dat hy niet al te koſtelick ende pompeus hem-ſelven daerinne aen en ſtelle. Want al iſt / dat haer het geldt alle dingen kan te wege brengen / Eccl. 10. verſ.19. Dat oock vele dingen geoorlooft zijn / ſoo en zijn ſy daerom niet altijdt oorbaer of ſtichtelick/1.Cor.10.vſ.23. Want het en voeght niet wel / dat de Koop-luydē woonen als Vorſten, ende de Kramers, als de heerlickſte in den lande/ Eſai.23.verſ.8. Ende de Heere en kan die trotſigheyt niet verdragen/dat ſommige ſeggen in hooghmoedt ende ſtouten ſinne / ticchelſteenen zijn gevallen, doch wy willent met ghehouwen ſteenen weder opbouwen: men heeft moer-beſieboomen afghehouwen, ſoo willen wy

Een Koopman moet oock mate houden in ſyne wooninge.

wy cederen aen de plaetſe ſtellen, Eſa.9.vſ.9. Ende geljck de Heere al hoxts naer de Sundtvloedt, die trotſigheydt geſtraft heeft van die menſchen / die den toxen te Babel wilden timmeren / op dat ſy daermede eenen naem ſouden maken, Gen.11.verſ.4. Soo heeft hy ock den koningh NebucadNezar ſchrickelijck geſtraft / als hy ginck op die Coninckliicke burght te Babel, ende ſprack in hem ſelvē / dat is die groote Babel, die ick ghebouwet hebbe ten Koninckliicken huyſe, door myne groote macht, ter eeren mijner heerlickheydt, Dan.4.27. Want van ſtonden aen wierdt hy van ſyn verſtandt berooft / ende by de beeſten verſtooten. Wie dan ſyne deure hooge maeckt, die ſtaet naer ongeluck, Prov.17.vſ.19. Het is ock een teecken van een wereltſch menſche / daer ons leven hier ſoo kort ende de werelt ſoo vol ydelheydt / vuyligheyt en verdxiet is / dat niette-min pemandts herte daer op ſtaet / dat ſyn huys altijdt ſoude dueren, ende ſyne wooninge voort ende voort, Pſal.49. verſ.12. Maer de kinderen Gods hebben luſt tot een beter huys, dat is dat Hemelſche, 2. Cox.5.verſ.1. Hebr.11.verſ.16. Sy ſoecken een ſtadt, die fundamenten heeft, wiens timmer-meeſter Godt is, Hebr.11.10. Sy verlangen naer dat huys haers Vaders, daer vele wooninghen zijn, daer Chriſtus is henen gegaen / om haer plaetſe te berepden / Joan.14.verſ.1. Laet dan een vroom Koopman te vreden zijn met een eerlick ende bequaem huys, naer ſyne ghelegenthept / want de huyſen moeten zijn gelijck de ſchoenen: niet te ruym, want dan ſloffen zy: niet te nauw, want dan prangen zy: maer ſy moeten op onſen voet paſſen. Soo dat een Koopman, of een andere Chriſten, wel magh een huys timmeren / of koopen / naer de ghelegenthept van ſyne beroepinge / of van ſyne Familie: maer alle pracht en praal moet daer upt gebannen zyn / of anders hebben wy den toxne Gods daer over te verwachten: want de huyſen / ſouden wy die met eene goede conſcientie bewoonē / die moetē doox het woxt ende doox het gebedt / gewyedt ende geheplight woxdē / ſoo wel als onſe ſpyſe / dxanck / kleederen / &c. Deut. 20.5. Maer hoe konnen ſy doox het woxdt ende doox het gebedt geheplight woxden / als wy die miſbruycken tegen het woxt Gods / tot eene vertooninghe van onſen hooghmoet / gheljck den Koningh NebucadNezar dede? Dan.4.verſ. 27. Want al dat wy doen, het zy eeten, drincken, kleeden, timmeren, &c. of yet anders / hoe ſlecht dat het ock weſen magh / dat moeten wy doen ter eeren Gods, 1.Cox. 10.verſ.31. doen wy anders / ſoo ſal de Heere eenen vloeck over onſe huyſen ſenden / als wy leſen Amos 3.verſ.15. Ick wil beyde dat winterhuys ende dat ſomer-huys ſlaen, ende de elpen-beenen huyſen ſullen ondergaen, ende vele huyſen ſullē bedorven worden, ſpreeckt de Heere. Item / Amos 6.verſ.11. Want ſiet de Heere heeft geboden, dat men de groote huyſen ſlaen ſal, dat ſy reten krijgen, ende de kleyne huyſen, datſe holen krijgen. Item / Zephan.1.verſ.13. hare goederen ſullen ten roove worden, ende hare huyſen tot eene woeſtijne; ſy ſullen huyſen bouwen, ende daer

Cicero offic.lib.1. cap.54. Et ut in cæteris habenda ratio, non ſui ſolum, ſed etiam aliorum: ſic in domo clari hominis, in quā & hoſpites multi recipiēdi ſunt, & admittenda hominum cujuſque generis multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis.

daer niet in woonen, sy sullen wijnberghen planten, ende geenen wijn daer van drincken. **Maer insonderheydt hebben wy eenen vloeck over onse kostelicke hupsen te verwachten / als wy de selve timmeren/niet alleene upt trotsigheydt / om onse macht ende heerlickheyt te vertoonen/ maer dat wy de selve timmerē met onrechtvaerdigh goedt / met sweet ende bloet van den armen/of met 't gene dat wy stedē eñ landen ongherechtelick ontstolen hebben.** **Daeromme seydt de Heere Jer. 22.vers.13.** Wee dien, die syn huys met sonde bouwet, ende syne kameren met onrechte: die synen naesten om niet arbeyden laet, ende en geeft hem synen loon niet, ende dencket, wel-aen, ick wil my een groot huys bouwen, ende wijde palleysen, ende laet hem vensteren daer in houwen, ende met cederen beschutten, ende root schilderen: meynt ghy, ghy wilt Koningh zijn, dewijle ghy met cederen praelt? **&c. Insgelijcx seydt de Heere by Amos 5.vs.11.** Daerom dewijle ghy den armen onderdrucket, ende nemet het koorne by groote lasten van hen, soo en sult ghy in de huysen niet woonen, die ghy van gehouwen steenen gebouwet, ende den wijn niet drincken, die ghy in de fijne wijn-bergen geplantet hebt. **Item/ Hab.2.vs.8.9.10.11.12.13.** **Want ghy hebt vele Heydenen berooft/soo sullen u wederom berooven alle overghebleevene van den volcke / om des bloedts wille der menschen / ende om des wrevels wille in den lande/ inder stadt/ende alle die daer in woonen / begaen: wee dien / die gierigh is ten ongelucke syns hups / dat hy synen nest inder hooghte legge / dat hy den ongeval ontkome: doch uwē raetslach sal ter schande uwes hups gedyen/ want ghy hebt te vele volckeren verslagen / ende hebt niet allen moetwille gesondight:** want oock de steenen in de mueren sullen schreyen, ende de balcken aen den solder sullen hen antwoorden. **Wee dien/ die de stadt met bloede bouwet/ ende berepdet de stadt met onrecht: Is het niet alsoo / dat het van den Heere Zebaoth geschieden sal? wat u de volckeren gearbeydt hebben/ dat moet met dē vpere verbranden/ ende daer de lupden moede aen gewordē zijn / dat moet verlozen zijn.** **Daerom lesen wy oock Zach. 5. vers.2. 3. 4.** Dat dien vlieghenden brief, die twintigh ellen lanck, ende thien ellen breedt was, **daer by den vloeck wort verstaen/ die upt ginck over 't geheele landt / dat hy/ segge ick /** quam over het huys des diefs, ende over het huys der ghenen, die by den name des Heeren valschelijck swoeren, ende dat desen vloeck in hare huysen sal blijven, ende verteeren, niet alleene het hout, maer oock de steenen. **Soo dat in plaetse van menschen / wilde dieren daer sullen legeren / ende schrickelicke wilde dieren sullen hare hupsē verbullē: steen-uplen sullen daer woonen / ende veldt-geesten sullen daer huppelē: uplen sullē in hare palleysen singen / ende draken in hare lustige sloten / haren tijdt naerdert te komen / ende hare dagen en sullen niet versupinen/ Esai.13.vs.21.22.** **Wy en souden op dit stuck soo breet niet staen / ten ware dat wy eenen tijdt beleefdē/ daerinne dat de menschen gheen eynde noch mate en**

Klachte over de pracht, die in dit stuck hedensdaeghs gedrevē wort in ons lant.

weten van hare trotzsighept/ ende die/onder andere met hare hupsen/ niet alleene die sp inde stedē bewoonen / maer oock hare speel-huysen of somer-huysen, alsulcken onlijdelijcken pracht bedrijven / alwaert datse Koningen, of Prinçen waren daer sp over weynighe jaren maer gemeene Burgers geweest en zijn. Want sp derven aen een speel-huys wel vertimmeren twintigh, dertigh, veertigh, vijftigh en meer duysendt guldens, dat gheen Burghers fatsoen, maer Prinçen werck is / ende dat doen sp niet sonder groote opspraake / ende rechtvaerdige ergernisse van de goede Gemeynte / die vreemde bedenckinghen daer upt scheppē/ stellende alsoo eere in hare schande / want sp schuymen dickwils hare eygene schande op / als de wilde baren der Zee, Judæ 13. Want indien sp naer de wettē van Ostracismus, ende Repetundarum, eens aengesproken wierdē/ hoe dat sp aen desen overvloedt / die sp soo jammerlick verquisten / gekomen waren / sp souden eene swaere rekeninge te doen hebben: niet-te-min soo sullen sp dese rekeninghe eens moeten doen / ist niet voor de menschen/het sal wesen in de vierschare van den alwetenden ende rechtvaerdigen God, die een vpandt is van alle ongerechtighept / ende die eens sal seggen ten jonghsten dage / gaet van my, ghy werck-lieden van ongerechtigheyt, Matth.7.vs.23. Laet dan een vroom Koopman meer bekommert zijn / om het huys des Heeren te timmeren, als om in een kostelijck gewelft huys te woonen, Hagg.1.vs.4. Ende laet hp gedencken / dat de saligbe Patriarchen/ Abraham, Isaac, ende Jacob, alhoewel sp rijck waren / evenwel in tabernaculen ghewoont hebben, soo wel als de Rechabijten, Jer.35.7. Om te toonē/ datse hier niet t'hupsen behoorde/ maer boven in de Hemel / daer onse burgherschap is/ daer wp een hups hebben van Gode / dat sonder handen gemaeckt/ ende eeuwigh is in de Hemelen/ 2.Cor.5.1. Phil.3.20. Hebr.11.9.

Een Koopman moet oock matich zijn in spnen hupsraedt / daer wp breeder van gesprocken hebben in onse practijcke, fol.300. op den tijtel van prachtighen ende overdadighen huysraedt. Want sommige Koopluyden en houden oock mate noch regel daerinne/maer 't schijnt datse oock de Koninclicke ende Prinçelicke heerlickheydt daerinne soo naer willen komen/als sp konnen/ eben gelijck den Koningh Assuerus dat Koninclick banquet daerom liet aenrichtē/dat duerde 180. dagē lanck / om te toonen den heerlijcken rijckdom sijns Koninckrijcx, ende de kostelijcke heerlijckheydt syner Majesteyt: want daer hingen witte, roode ende blaeuwe lakens (of tapijten) met lijnen ende scharlaken zeelen ghevattet, en silvere ringhen, op marmere calommen: de bancken waren van goudt, ende van silver, op het plaveytsel van groenen, witten, gelen, ende swarten marmer-steenen ghemaeckt: ende den dranck-droegh men op in gulden vaten, ende doorgaens in andere vaten, ende Koninghlicken wijn de volheydt, als dan den Koningh vermocht, Esther 1.vs.6.7. Soo zijn oock somnighe Koop-luyden meer besigh om hare hupsen / als hare zielen

Een Koopman moet oock matigh zijn in synē huysraet.

Hier in is groote overdaedt onder de Koopluyden te sien.

Cicero offic.lib.1 cap. 54. Ampla domus dedecori domino sæpe fit, si est in ea solitudo, & maxime si alio domino aliquando solita est frequentari: odiosum enim est, cum a prætereuntibus dicitur, o domus antiqua, heu quam dispari domino! ornanda est dignitas domo, non ex domo tota quærenda: Nec domo dominus, sed domino domus honestanda est.

zielen te verciere̅ / met kostelicke bufetten, ledekanten, tafels, bancken, stoelen, portalen, met goude leren, tapijten, kostelicke behanckſels, kostelijcke schilderien, porçeleynen, ontallicke goude ende silvere vaten, met albast, marmer, toetsteen, &c. ende sy hebben een behagen daerinne / datse pemandt deſe kostelickheydt mogen toonen / die met verwonderinge de selve aenschout/ ende daer over als verbaest staet/ende sy dencken wepnigh/dat de Heere daer over soo jaloers is/ wanneer wy op sulcke nietige dingen proncken / dat hy seer licht alle die kostelicke ydelheydt soude in de grabbelinge worpen / gheliick hy eens dzepghde aen den vromen Hiskia, die nochtans eē Koningh was/ ende wat meer luysters toequam/ als Koop-luyden, of haers gelijcke. Want als dē Koningh te Babel syne Ambassadeurs hadde ghesonden aen den gemelten Koningh met vrieden ende geschencken / om hem geluck te wenschen dat hy van syne doodtlicke siecktе was gesont ghevorden: soo was Hiskia vrolick met hen / ende weeg hen syn ganssche schat-huys, silver, goudt, speçerie, ende de beste olie, ende de harnaschkamer, ende alles wat in syne schatten voor handen was/ daer en was niet in synen huyse / ende in syne ganssche heerschappie / dat hen Hiskia niet en toonde: doe quam den Propheet Esaia tot den Koningh Hiskia, ende sprack tot hem / wat hebben deſe luyden gesepdt? ende van waer zijn sy tot u gekomen? Hiskia sprack / sy zijn uyt verre landen tot my ghekomen van Babel: Hy sprack / wat hebben sy gesien in uwen huyse? Hiskia sprack / sy hebben dat alle gesien/ dat in mijnē huyse is / ende daer en is niet in mijne schatten dat ick hen niet geweſen en hebbe: doe sprack Esaia tot Hiskia: hoort des Heeren woordt/ Siet den tijdt komt/ dat alle dinck sal wegh gevoert worden naer Babel, uyt uwen huyse/ende wat uwe Vaders vergadert hebben tot op deſen dagh/eñ daer en sal niet overgelaten worden / spreeckt de Heere/ 2. Reg. 10. Vs. 12. &c. Laet dan een vroom Koopman oock hierinne leeren mate houden/ want de natuere is met wepnigh huysraet gedient/ al hadden wy maer een berderen kamerken, een bedde, eenen disch, stoelen en kandelaren, naer de ghelegenthepdt van onse Familie: gelijck den Propheet Elisa daer mede te vreden was / 2. Reg. 4. 10. Wat nu aengaet het çieraedt, ende playsier, 't is waer / de Heere heeft ons oock hierinne wat toe-gelaten / als te sien is / Prov. 24. 4. Door ordentelijck huys-houden worden de kameren vol allerley kostelijcken ende lieffelijcken rijckdom: maer wy en moeten soo dwaes niet zijn als de kinderen/dat wy aen deſe glimpende ydelheden ons herte souden hangen / of onsen sin daer op setten / of de Heere sal het ons ontnemen / of ons daer van rucken/als eenen vogel van syne eyeren / eer hy de selve uytghevroedt heeft / Jer. 17. vers. 11. Want de vreese des Heeren moet onsen schat zijn, Esai. 33. Vs. 6. Ende ons çieraedt moet insonderheyt inwendigh zijn, van dat goudt, dat metten vyere beproeft is, Psal. 45. vers. 14. namelick die verborghen menſche des herten, die gelegen is

Tegenwerpinge beantwoort.

inde onverderffelicke verçieringe eens sachtmoedighen ende stillen geestes, die kostelick is voor God, 1. Pet. 3.vers.4. Soo moeten wy dan leeren sien/niet op het sienlicke/ maer op het onsienlicke: want al wat sienlick is / dat is tijdtlick / maer wat onsienlick is / dat is eeuwigh/ 2.Cor.4.18. Een Koopman moet hem oock matigh draghen in syn playsier/soo in de qualiteyt, als in de quantiteyt. Want al ist dat de Heere onse God soo vriendelick is/ dat hy ons oock eenige tijdtlicke recreatie / ende playsier tot verquickinge van ons lichaem heeft toegelaten/Act.14.17. Soo en mogen wy evenwel dē toom niet te los nemen/of wy soudē den toorne Gods op ons laden / als wy sien / Esai. 22.13. Amos 6.6. Hose.7. vers.4. 5.6. &c. Voor-eerst dan so en magh geen vroom Koopman, soo wepnigh als een ander Christen/ syn vermaken nemen in saken die van God verboden zijn. Want als wy ons lichaem soecken te vermaken/so en mogen wy onse ziele niet quetsen: ende als wy onsen geest soecken te verheugen / soo en moghen wy niet breken de harmonie van de deughden. Daerom moet hem een Koopman niet alleene wachten van overspel, hoererie, brasserie, dronckenschap ende diergelijcke grove sonden/ die selfs stincken voor dē neuse van eerlicke politijcke: maer hy moet hem oock wachten van alle lot-spelen, als het teerlinck-spel, het spel van kaerten, &c. daer wy breeder van ghesproken hebben in onse practijcke, fol. 364. Hy moet hem oock wachtē van alle onkuysche gebaerden / als dansserien, onkuysche schilderien: lichtvaerdighe comædien, tragædien, batementen, kamer-spelen: lichtvaerdige deuntgens ende spelen, die naer oneerbaerheydt smaken / ja selfs het dertele lacchen, dat de Wijsen-man, een dwaesheydt ende dullicheydt noemt/ Eccl.2.2. Hy moet hem oock wachten van alle onkuysche woordē, onkuysche liedekens, onkuysche boecken, ja selfs van spotterie, geckerie, ende sotten-klap, die niet en betamen, maer liever danckseggingе, Eph.5. 4. Hy moet hem noch meer wachten van alle onkuysche daden, van lichtvaerdigh geselschap, &c. Van alle welcke sonden wy breeder hebben gesproken in onse practijcke, in de verklaringe van het sevenste gebodt, fol.279. &c.

Een Koopman moet hem oock mate houden in syn playsier, te weten.

1. En mach hy syn playsier niet nemen in sondige wercken.

Ambrosius.

Een Koopman moet hem oock wachtē voor alle playsier/ dat naer Afgoderie ende superstitie smaeckt/ als superstitieuse beelden, Vastelavonden, Kerck-missen, blye-avonden, als S. Maerten, S. Nicolaes, dry Koninghen avont, nieuwe Jaers avondt, &c. Want wy en moghen ons niet verheugen in't gene/ dat de Heere onse God verbloeckt heeft/ daer onder dat behoort niet alleene de Afgoderie, maer oock alle overblijfselen van Afgoderie, als met namen de dagen Baalim, want de Heere wil die te huys soecken / die de selve waer nemen/Hose.2.vs.12. siet hier van breeder in onse practijcke fol.167.

Een Koopman moet hem oock wachten voor playsier, dat met Afgoderie, of superstitie vermenght is.

Soo en magh dan een vroom Koopman geen ander playsier soecken dan in den Heere, of voor den Heere: dat is / een van tween / of geestelick playsier / daer door ziele ēn lichaem t'samē vermaeckt worden/

Een Koopman moet dan syn playsier soecken in den Heere.

den/Psa.84.3. Nehem.3.11. Want
or dē deſe blijſchap in den Heere, is onſe ſterckte. Of indien hy syn lichaem in't byſonder wat wil vermaken/ hy magh syn broodt wel eten met vreughdē/ ende synē wijn drincken met goedē moedt/ want dat werck behaecht Gode wel. Hy magh oock wel verheugen in de vrouwe syner jeuget/ want die is lieffelick als een Hinde/ ende gunſt-rijck als een Rhee/ Prov.5. verſ.18.19. Want dat is syn deel in den leven/ ende in synen arbeydt die hy doet onder der Sonnen/ Eccl.9.9. Hy magh oock een huys bouwen/ende wijnbergen planten: Hy magh oock wel eenen luſt-hof maken/ eñ allerley vruchtbare boomen daerinne planten: Hy mach oock eenen vyver maken/om het woudt der groener boomen te wateren: Hy mach oock somtijts hem ſelven met eene eerlicke Muſijcke vermakē/ Eccl.2.Hſ.4.5. Et. Hy magh oock met een eerlicke wandelinge/ of ſpeel-repſe te water of te lande/ hē ſelvē met de syne somtijts vermākē: Hy magh oock in eene ſtichtelicke matigheyt, hem ſelven met syne vrienden/ somtijts verheugen/ gelijck hier vorē gehoort is. Maer dit alles moet hy doen met eene groote matigheydt, dat hy synen koſtelijcken tijdt in deſe recreatien ende lichamelijcke plaiſieren niet en verquiſte; oock geen dagh-werck daer van en make: want anders ſal hy t'eenemael verpdelē/ende onbequaem worden/ niet alleene tot syne gheeſtelijcke, maer oock tijdtlijcke beroepinghe. Even gelijck wy dan onſe kinderen/ die ter ſcholen gaen/ wel vergunnen eenige uren om te ſpelen/ tot verquickinge van haren geeſt/ ende oeffeninge van haer lichaem: maer wy en verſtaen niet/ datſe ganſche dagen, weken, ende maenden met ſpelen ſouden doorbrengen: ſoo en mogen wy oock het tijdtlicke vermaeck niet verder gebruycken/ als tot eene vriendelicke mediçijne, om de krachten van onſe ziele eñ lichaem wat te ververſſchē eñ te verſtercken/ maer wy en mogen alle onſen tijdt, oock gheenen langen tijdt daerinne beſteden/ of wy loopen buyten het spoor/ wy ſouden den Heere vertoornen/ de krachtē van onſe ziele ende lichaem verſlappen/ ende alſoo jammerlick miſſen van het oogemerck daer toe dat ons het tijdtlicke plaiſier vergunt is. Gelijck dan de ſpijſe ende dranck miſbruyckt worr/ wanneer die ſtreckt meer tot luſt, als tot ſterckte, ja tot verſwackinge van onſe krachten/ Eccl.10.17. ſo moet oock alſulcken plaiſier met rechte verſoept worden/ dat niet anders en dient dan om de krachten van onſen gheeſt ende lichaem te verſwacken/ gelijck dan alle overdadige ende ontijdige welluſten noodſakelick moeten doen. Ick late ſtaen/ datter onder alle tijdtlicke dinghen niet koſtelicker en is dan den tijdt, want als hy verlooren is/ ſo en kan hy niet wederom gevonden worden: daeromme moeten wy de bequaemheydt des tijdts leeren uyt-koopen, want onſe daghen zijn kort en boos, Gen.47.9. Eph.5.16. Want gelijck in elck jaer maer eene Lente, Somer, Herbſt, ende Winter en is/ welcke tijden van een yder naerſtigh moeten waergenomen ende beſteedt worde tot dat werck/ dat

Want daer en is niet koſtelicker als den tijt.

dat in dien tijdt te doen is : soo en heeft elck mensche / als hy noch tot syne jarē komt (dat dickwils mist) maer eene lente , dat is / de jeught, die hy wel moet waer nemen / om wat goets te leeren / ende syn herte te bezaepen met goet zaedt/dat hem hier ende hier namaels / naer ziele ende lichaem mach te passe komen/ om tot syner tijdt te maeyen sonder ophouden, Gal.6.9. Elck volwassen mensche en heeft maer eenen somer, dat is mannelicken ouderdom, daerinne hy behoorde te zijn als eenen acker / die van den Heere gesegent is / vol vruchten der gerechtigheyt, ter eeren Gods / tot stichtinge syner Ghemeynte / ende welvaren van syn Vaderlandt / Phil. 1.vers.11. Daer en is ock maer eenen herfst, dat is / afgaenden ouderdom , daerinne dat de levende rancken van dien geestelickē wijnstock/Joan.15.5. ende die vruchtbare boomen / die staen ontrent het klare water / hare rijpe vruchten voort-brengen / Psal.1.3. Daer en is ock maer eenen winter, dat is/ den grijsen ende swacken ouderdom, daerinne dat elck Godvruchtigh Christen-mensche/alle de krachten van syne ziele moet versamelen/om de wereldt af te sterven / ende syn leven met Christo te verbergen in Gode/Col.3.vs.3.Even gelijck wy sien dat de boomen in den winter/ alle haer upterlijck cieraedt laten vallen / ende alle haer sap ende levende krachten trecken naer den wortel toe . Al-hoe-wel een gelooVan een vroom man moet altijt versch en vruchtbaer zijn.

Elck moet dan synen tijdt wel waernemē.

vigh mensche in desen deele / de natuere verre te boven gaet : want de rechtvaerdighe groenen altijdt als eenen palm-boom , sy wassen als de Cederen op Libanon : die geplantet zijn in den huyse des Heeren , sullen in de voor-hoven onses Gods groenen : Ende wanneer sy oock oudt worden , sullen sy dan noch bloeyen , vruchtbaer en versch zijn . dat sy verkondighen , dat de Heere soo vroom is , mijnen troost , ende daer en is gheen onrecht aen hem , Psal. 92. vers.13.14.15.16. Maer hoe vele zijnder wel / die alle dese vier tijden beleven / want van dupsendt zijn daer qualick thiene/ die komen tot den grijsen ouderdom . Een groot deel sterven in de Lente , eer sy ter dege tot groote boomen gewoorden zijn : andere sterven in den Somer , in den fleur van haer jaren : weynige komen tot den Herfst , dat is/ over de vijftigh jaren : Het minste getal is van die gene / die tot den Winter, van 70. of 80. jaren komē. Behoordē wy dan niet wel onse dagen te tellen om ons herte tot wijsheyt te begeven ? Psal.90.vers.12. Behoorden wy niet wel te bidden met den Prophete David, Psal.39.vers. 5.6. Dan noch Heere , leert my doch , dat het een eynde met my hebben moet , ende dat mijn leven een merck-teecken heeft, ende dat ick daer van moet : siet , mijne dagen zijn eener handt breedt by u , ende mijn levē is als niets voor u : Hoe ganssch niet zijn doch alle menschen , die nochtans soo seker leven ? Behoorden wy niet geduerigh te waken ende te bidden / op dat ons de Heere magh wacker vindē/als hy komt? Matt. 24.vers.46. Want wat is doch ons leven ? anders als een damp/ die wepnigh tijts ghesien woort/ende daerna vergaet? Jac.5.vers.14. Laet ons dan scherp zijn over onsē tijdt/

Want wy en weten niet of wy oudt sullen worden.

Daerom moeten scherp over onsē tijdt.

tijdt/ want onse dagen loopen snelder als eens wevers spoele/ wy varen daer henen als eené stroom/als eenen slaep / als het gras / dat in kortē verwelckert wordt: Hoe sullen wy dan dat konnē verantwoorden/dat wy onsen tijdt soo onnuttelick door-brengen / ende onse jaren als eene onnutte reden? Psal. 90. vers. 5. 6. Den Keyser Titus Vespasianus plagh te seggen / als hy maer eenen dagh onnuttelick hadde toegebracht/sonder eenigh merckelick profijt te doen / ô vrienden (sepde hy) desen dagh hebbe ick verloren! Een ander Heyden / die een treffelick schilder was met namen Apelles, plagh te seggen: dat men geenen dagh en moeste door-brengen/ of men moeste tē minsten met voorderen/elck in het spne. Waer sullen dan soo vele Christenen blijven/die gansche daghen, weken, maenden, ja jaren door-brenghen / sonder met goets te wercken/maer die bykans niet dan ydelheydt en doen, Eph. 4. 28. 2. Thess. 3. 11. Haer werck en is niet dan spinne-webbe / dat niet en deught tot kleederen / ende haer werck en deught niet tot decken: want haer werck is moeyte / eñ in haren arbeyt is wrevel / Esa. 59. 6. Laet ons dan aen onsen Schepper leeren denckē in onse jeught/eer dat de boose dagen komen / daer van dat wy seggen sullen/sy en behagen my niet/Eccl. 12. 1. Want saligh is hy/die het jock des Heeren draeght van synen jeuget aen / Thren. 3. 27. Gelijck den H. man Job, den Prophete Samuel, den Koningh David, den H. Johannes den Dooper, Timotheus, ende meer andere heylige mannen/ende vrouwen gedaē hebbē/ Job 31. 18. Psa. 22. 11. 1. Sam. 1. vers. 28. Luc. 1. 80. 2. Tim. 3. 15. Maer inden wy de Lente, ja ock een deel van den Somer hebbē laten verstrijcken/ ende dat wy beginnen den Herbst te genaken / ende grijse hayren te krijgen / soo laet ons doch leeren op-mercken/ende den Heere onsen God de eere geven / eer het duyster wordt / ende dat wy onsen voet aen de duystere bergen stootē/ als wy het licht te vergeefs sullen verwachten / daer het doch gansch duyster en doncker wesen sal/ Jer. 13. 16. of anders sal hem de Heere over ons beklagen / gelijck hy dede over Ephraim, Hose. 7. 9. Ephraim heeft oock grauw hayr ghekregen, noch en wil hy dat niet mercken. Laet ons dan ons selven vermanē alle dage / soo lange alst heden genaemt wordt / op dat niemant van ons verhart en worde door de verleydinge der sonde/Heb. 3. 13. Want naer desen tijdt / en is geenen tijdt der genaden meer/Apoc. 10. vers. 6.

Ende die selfs in den grijsen ouderdom niet wijs en worden.

Gelijck wy dan tot noch toe gehoort hebben van de qualitept ende quantitept / die een Koopman in syn tijtlick playsier moet waernemen: soo moet hy ock ten lesten lettē op den bequamen tijdt, die de Heere daer toe vergunt heeft / op dat het playsier niet ongetijdigh en sy / of anderssins soude hy den Heere vertoornen/ de gemeynte Christi ergeren / ende syn eygene ziele quetsen. Voor-eerst dan / soo en mach hy dit tijdtlick playsier niet volgen / als de kercke Gods is in verdruckinge / ende dien-volgens als wy van den Heere gheroepen worden tot weenen / klagen en leet-draghen: want indien wy in sulcke gelegentheyt

Een Koopman en mach syn playsier niet soecken, als Gods kercke in grooten noot is.

heyt besigh zijn met enckel vreughde ende herten-lust, met ossen worgen, schapen slachten, vleesch eten, wijn drincken, seggende: laet ons eten en drincken, want morghen sterven wy, soo dreyght de Heere/ dat hy dese sonde ons niet en sal vergeven, want het is een teecken/ dat wy bloodt zijn van de vreese Gods, het ware geloove, ende liefde des naesten, Esai.22. vers. 12. 13. Siet oock wat swaerder bloetsken dat de Heere over die goddeloose brassers spreeckt / die haer niet eens en bekommeren met de schade Josephs, maer die in tijde van droefheydt / hare herten voeden in eenen feest-dage, Amos 6. vers.3.4.5.6. Eñ voorwaer/indien yemandt ginck maeltijdt houden/of eene dansserie aenrichten / wanneer syn broeder op syn sterven light/ soude men niet seggen / dat hy niet alleene alle conscientie, maer oock alle natuerlijcke affectie, eerbaerheyt ende schaemte verloren hadde? Hoe konnen wy dan ons vleesch vermaken met tijtlicke wellusten/ als wy hooren/ en sien/ en seckerlick weten / dat het met onse broederen, ende de Bruydt Christi soo qualick gaet? voorseker / een van tween moet waer zijn/of wy en zijn geene rechte ledē van het lichaem Christi/ of indien wy dat zijn / soo moeten wy blijde zijn met den blijden, ende weenen met den weenenden, Rom. 12.15. Wy moeten der gevangenē gedencken / ghelijck of wy mede ghevangen waren: ende der bedruckten / als of wy selve in den lichame bedruckt warē/Heb2.13.3. Want als een lit lijdt/soo lijden alle de leden mede / ende als een lit verheert wordt / soo verblijden alle de leden mede/ 1.Cor.12.26. Dit was de reden/ dat dien vromen Uria den Hethiter niet en wilde naer huys gaen/ om syn playsier ende gemack te nemen by syne huysvrouwe (dat hem anders wel gheoorloft was) om dat de Arcke Gods, ende Israel, ende Juda, niet Joab den Veldtheere/ ende des Koninex knechtē/te velde laghen in de tenten/ 2.Sam. 11.vs.11. Daerom was oock den Vorst Nehemia soo treurigh/alhoewel hy in goeden doene was by den Koningh Arthahsastha, als hy hoorde van Hanani, een syner broederē/ met sommighe mannen uyt Juda, dat het met de overgeblevene ander ghevanckentsse soo qualijck stondt in den lande Canaan, datse waren in groot ongheluck ende versmaedtheyt, dat de mueren Jerusalems gebroken, ende de poorten met den vyere verbrandt waren. Als ick nu sulcke woorden hoorde (seyt hy) soo sat ick, ende weende, ende droegh leet twee daghen lanck, ende vastede, ende badt God van den Hemel, Nehem.1. vers.3.4. Siet hoe dat die vrome mannen Gods / de verdruckinge van Gods kercke hebben ter herten genomen/ hoe sullen wy dan voor God konnen verantwoorden alle den overdaet, pomperie, brasserie, dronckenschap, dertelheydt en wulpsheydt, die daer in ons landt bedreven wordt / dewijle dat Gods kercke van't Oosten tot het Westen is in de hooghste verdruckinge ende versmaetheyt / dat wy met Jeremia wel mochten seghen / och, dat ick waters genoegh hadde in mijnen hoofde, ende mijne ooghen traen-aderen waren, dat ick nacht

Want dat strijdt tegē de vreese Gods en de liefde des naestē.

nacht ende dagh beweenen mochte de verſlagene in mijnen volcke ! Jer.9. verſ.1. die ooren heeft om te hooren, die hoore.

Ten anderen, **ſoo en moghen wp** **booz-al geen tijdtlijck plapſier plegen op eenen geſetten** Vaſten-dagh: **want obermidts wp op de Vaſten-dagen** / onſe lichamen moeten kaſtijden, **Lev.23.verſ.32. dat is/ons ſelven vernederen / ende het vleeſch ſyn voedtſel ontrecken / ſoo en kan het ymmers niet beſtaen / dat wp op ſulcke dagen / ons vleeſch noch willen toe-geven in eenige wellu ſten: want** den Bruyd'gom moet dan gaen uyt ſyne kamer, ende de Bruydt uyt hare zale, **Joel 2. verſ.19. Dit verſtondt ſelfs den Koningh te Ninive wel / die liet uptroepen te** Ninive, **upt bevele des Koninck ende ſpner geweldigen** / datter noch menſche, noch ghedierte, noch oſſen, noch ſchapen wat ſmaken ſouden, datmenſe oock niet en ſoude weyden, noch water drincken laten: maer datſe ſouden ſacken om haer nemen, beyde menſchen ende ghedierten, ende tot God heftigh roepen, ende dat een yegelijck hem ſoude bekeeren van ſijnen booſen wege, ende den wrevel ſyner handen, **Jonæ 3. verſ.7.8. Wp bekennen/dat in dat Placcaet wat** extraordinaer **is nopende de beeſten/ende de langhduerighept van het vaſten / maer niette-min die** maxime **blijft altijdt/ als wp ons booz den Heere willen ende moeten vernederen met** vaſten **ende** bidden, **dat alle tijdtlicke recreatie ende plapſier dan moet ophouden: want het zijn contrarie dingen/die op eenen tijdt t'ſamen niet beſtaen en konnen/Marc.2.verſ. 19.20.**

Wp moeten ons oock wachten/ dat wp dien ruſt-dagh des Heeren **in ons tijdtlijck plapſier niet booz en brengen / gelijck ſommige** Koop-luyden **ende meer andere burghers doen/dewelcke op deſen dagh dickwils hare** bancquetten **houden / ſp gaen ſpelen rijdē van het eene dorp in het andere/of ſp gaen goede chter maken in hare** ſomer-huyſen **ende** ſpeel-hoven. **Dit ſtrijdt plat tegen het ooghe-merck ende den ronden text van het** vierde ghebodt, **want den** ruſt-dagh des Heeren **moet ge-**heylight zijn, **dat is / in heplige wercken toe-ghebracht worden/ Exod.20.10. Het ſtrijdt oock tegen Eſai.58. vſ.13.** Soo ghy uwen voet van den Sabbath keert, dat ghy niet en doet wat u behaeght aen mijnen H. daghe, ſoo ſal het eenen luſtigen Sabbath heeten, den Heere te heylighen ende te prijſen. **Ende ſoo hebbē dat verſtaē onſe ſalige booz-ſaten / met namen dien waerden man Gods** Martinus Bucerus, **dewelcke anno 1549. ende 1550. die Engelſche kercken tē tijde eñ booz laſt van Koningh** Eduardus de VI. **heeft helpē reformeren / ende op die occaſie een treffelick boeck aen den wel-gemelten Koningh gheſchreven** de regno Chriſti, van het rijcke Chriſti, alwaer hy / lib.2. cap.10. alſoo ſeydt: de Wet Gods/ aen-„ gaende het oprechte heyligen van „ die dagen / die eygentlick tot den „ Gods-dienſt zijn af-geſondert/ „ moet oock wederom in train ge-„ bracht worden: ſoo dat niemant „ ongeſtraft en blijve/die niet allee-„ ne op die dagē ſoude beſtaē eenige „ lichamelicke wercken te doē / die „ anderſins wel nut / maer bā gee-„ nen

Een Koopman moet hem oock wachten, dat hy den H. ruſtdagh in tijtlick playſier niet door en brenge.

Dat wort beweſen uyt Gods gebodt, dat ſoo verklaert is vā

Martinus Bucerus.

„ nen præſenten noodt en zijn/ maer
„ veel minder moet hy ongeſtraft
„ blijven/die op dese dagen derf upt
„ de Kercke blijvē/upt de H. verga-
„ deringen/ende doen eenige wert-
„ ken des vleeſches/ als vuyl gewin
„ ſoeckē/ of dē Godſ-dienſt van ſp-
„ nē naeſtē verhinderē / met het in-
„ voorderen van ſchuldē/of met pe-
„ mandt te dwingen tot tijdtlijcke
„ beſlommeringē: of ooc/met hem
„ ſelven te begeven tot eenige on-
„ ghebonden ſpelen, ontijdige mael-
„ tijden, of andere ſondige welluſten.
Nota. „ 't Is wel waer/ dat mē het volck
„ tot ſyner tijdt eenige eerlicke ſpe-
„ len moet toelatē: maer nademael
„ dat God op die dagē/die ſynē na-
„ me toegeheylight zijn/ ſo ſcherpe-
„ lick verbodē heeft die lichamelic-
„ ke wercken/ die anderſins nut eñ
„ voorbaer zijn: hoe veel meer moet
„ hy dan vergramt worden/als die
„ dagē ontheylight worde met ſpe-
„ lē/ eñ meeſt met ſchadelicke wert-
„ ken? ſes dagen (ſeydt de Heere) ſult
„ gy u werck doen, te weten/niet al-
„ leene dat diēt/ om dit tegenwoor-
„ dige leven te onderhouden/ maer
„ oock te vermaken. Den ſevenſten
„ dagh is den ruſtdagh des Heeren,dan
„ en ſult gy ganſch geen werck doen,
„ te wetē/geen andere/ dan de Hee-
„ re belaſt heeft op diē dagh te doē.
„ Wāt alle die werckē die hy belaſt
„ heeft / die moeten met de grootſte
„ devotie op de H. dagē gedaē wor-
„ den. Nu/de Heere heeft belaſt dat
„ ſyn volck op deſē dagē in ſynē na-
„ me ſoude by-een-komē/datſe ſyn
„ woort ſoudē hooren/ hare gebedē
„ tot hem ſtorten/hem danckē voor
„ de weldaden/die ſy ontfangē heb-
„ bē/ſyne H. Sacramentē gebruyc-
ken/heylige offerhanden van ael- „
moeſſen offeren/ in ſumma/datſe „
haer ſelven in alle Godſalighept „
ſoudē verſterckē / eñ van nieuws „
bevestigen. Johannes Cuchlinus, die Iohannes
regent is geweest in't Collegie der Cuchlinus.
Ed. Mog. Heeren Statē van Hol-
lant eñ West-Vrieſlant, ſpreeckt alſo in
theſibus de 4o. præcepto. fol. 726. theſi
10. Soo wort dan dē Sabbath van „
ons geheyligt. I. Wanneer wy ons „ Hoe dat dē
te voren bereyden tot de heyligin- „ Sabbath
ge van den aenſtaendē Sabbath/ „ geheyligh
het welcke gedaē wort door gebe- „ wordt.
den/die wy doen in't byſonder/eñ „
door het onderſoecken van onſe „
eygene ſonden/ Mart. 1. 35. Des „
morgens noch ſeer vroegh, ſtont Je- „
ſus op, eñ ginck uyt, eñ hy ginck he- „
nen naer eene woeſte plaetſe, ende „
badt aldaer, eñ het was doen Sab- „
bath. II. Als wy op de geſette tij- „
den / de H. vergaderingen waer- „
nemen/om Gods woordt te hoo- „
ren/de Sacramenten te gebruyc- „
ken/ eñ God den Heere openlick „
inde Gemeynte aen te roepē. III. „
Als de kercke upt is/eñ de verſa- „
melinge der Gemeynte geſchey- „
dē is/ dat wy de reſte van dē Sab- „
bath beſteden in de overdenckinge „
van het woordt/ eñ de creatueren „
Gods/ Act. 17. 11. IIII. Als wy „
doē de wercken der barmhertig- „
heyt/als ſiecken beſoecken/ de ar- „
men helpen/ de geballē ſondaers „
vermanen / de twiſtige parthyen „
vereenigen. Daer-en-tegen ſoo „
wort den Sabbath ontheylight, I. „ Hoe da
Als wy eenige reyſen op diē dach „ ontheyl
aennemē/ſonder't geval van pre- „ wort.
ſenten noodt, Exod. 16. 29. II. Als „
daer merktē op diē dach gehou- „
dē wordē/ als de Heere onſe God „
in-

"insonderheyt van ons moeste ge-
"dient en gepresen worde. III Als
"wy onsen dagelijcxschen arbeydt
"of hantwerck niet naer en laten.
"IIII. Als wy op dien dag ons sel-
"ven te vele toe-geven in jockerie,
"playsier of spelen, daer door ons
"herte verhindert/ of afgetrocken
"wort vande behoorlicke aendacht
"tot de dienst Gods. V. Wanneer
"de uytwendige onderhoudinghe
"des Sabbaths, is sonder de inwen-
"dige kracht der Godsalighedt/
"Esa. 1.14.15. VI. Wanneer den
"Sabbath openbaerlick ontheyligt
"wordt met brassen en suypen, met
"hoererie, &c. want dat is de Sabbath
ter eeren van den duyvel vieren. De-
sen Godsaligen ende geleerde man
heeft dese Theses upt gegeven anno
1597. ende heeft de selve toe-gheep-
gent aen de Predikanten ende Ouder-
lingen van Hollant ende West-Vries-
lant, die doen Synodalijck, tot Enc-
huysen vergadert ware in Iunio des
selven jaers. De klachte van Lucas
Treicatius Filius, gewesene Profes-
sor der H. Theologie tot Leyde, een
treffelick/ Godsaligh ende gheleert
man / die hy doet over de ontheyli-
ginge des Sabbaths, in syn boexken/
genaemt Antidote contre la peste, by
hem uytgegeven anno 1602. hebbe
wy in onse practijcke by-ghebracht
fol. 224. Ruardus Acronius, die laetst
geweest is Predikant tot Schiedam,
een treffelick geleert man/ ende die
seer vermaert is door het dispuyt/
dat hy teghen de Wederdoopers tot
Leeuwaerden ghevoert heeft anno
1596. die heeft sekere verklaringe
over onsen Catechismus uytgegeve
anno 1606. alwaer hy inde verkla-
ringe van het vierde gebodt, over de
ontheylinge des Sabbaths, onder an-
dere/ alsoo klaeght: Daer is een
onevndelick ghetal van die gene/
die op desen dagh/ of upt superst-
tie/ of upt lichtveerdighevt ledigh
gaen / haer selven met kostelicke
kleederen vercieren/ die des somers
haer selven matteren met wande-
len/ ende des winters met de han-
den in den schoot/ by het vier sit-
ten / ende haer selven vermaken
met verschevden kluchten ende
geckerie. Dit is ee seer groot mis-
bruyck van den Sabbath, want de
slaefachtige wercken en worden op
desen dagh niet verboden / even
als of het in hem selve sonde wa-
re/ op een heylighen dagh te wer-
ken/ of dat het niet gheoorloft en
ware te doe wercken van præsen-
ten noot, of dat den ledigh-ganck/
eenen Gods-dienst ware/ ende als
of God met onsen ledigh-ganck
vermaeckt ware: maer ons wort
belast/ dat wy van onse ordinaire
wercken / die van gheenen præ-
senten noot en zyn / ende die wy
konnen upt-stellen / moeten ont-
houden/ Matt. 12. Luc. 13. item/
14. Act. 20. op dat wy niet en sou-
den belet worden / met de andere
lidtmaten der kercke / de H. ver-
samelingen waer te nemen / ons
selven besigh te houden met den
Gods-dienst ende de handelinge
van H. dingen. Daer zyn der ve-
le/ die soo walghachtigh ende de-
licaet zyn/ datse terstont als sy ee-
ne of twee Predikatien ghehoort
hebben / versaet zyn: ende als sy
eens beginnen te walgen/ so ver-
achte sy 't gehoor des woorts, 'tge-
bruyck der Sacramenten, ende an-
dere oeffeninghen der Godsalig-

" hept/eben als of sy geenē Leeraer
" meer van noode en hadden. Dese
" walginge vandē Kercken-dienst/
" is eene peste, daer mede dat den
" Duyvel vele hertē heeft ingeno-
" mē ende verduystert/ op dat hyse
" onversiens soude overvallē. Laet
" ons dan dat/als in alle manieren
" seker geloovē/ dat ock die gene/
" die de gheleertste / ende in Gods
" woort best ervarē zijn/ den dienst
" des woordts van noode hebben/
" Rom. 1.11. Want daer is een al-
" sulcke kracht in 't Woort Gods/
" dat waer dat het oot verhandelt
" ende ghehoort wordt/ soo en ver-
" dwijnt het noyt sonder vrucht/
" maer altijt so brengt het den toe-
" hoorder by of een nieuw verstant,
" of vermaken, of devotie, of het ver-
" weckt in ons de vreese, eerbiedin-
" ge ende liefde tot God / ende het
" suyvert ende versterckt onse herten
" van daghe tot daghe / meer ende
" meer/ Psa. 119. doorgaens/ Phil.
" 3.1. 2. Pet. 1.12. 1. Joan. 2.26.
" Want het woordt Gods / en is
" geē doot ding/ dat sonder kracht
" of meyn is/maer 'tis eenē hamer,
" die de rotzsteenen verslaet/ het is
" levendig en krachtigh, eñ scherper
" als eenigh twee-snijdende sweert,
" eñ het gaet door tot de verschey-
" dinge der zielen/eñ ock des gee-
" stes/zenuwen ende leden/ ende is
" een onderscheyder der gedachten
" eñ meyninge des herten/ Jer. 23.
" 29. Heb. 4.12. So dat het noot sa-
" kelick is/dat wy Gods woort alle
" dage in ons herte/mont ende oo-
" ren hebben/ op dat wy niet en be-
" swijcken. Ten laetsten, soo zijnder
" ock/die op de H. dagen spelē aen-
" richten of op-volghen/sy gheven
haer selven toe in de wellusten/sy
volgen brasserien en suppersen/so
dat Chrysolthomus met rechte ge-
klaegt heeft/hom. 57. over Mat. 17.
Wy komen seer traeg ter kerckē
tot de Goddelicke vergaderingē.
Indien daer ergens een speelman
of comædiant ware / die de stadt
gaende maect/wy loopē alle der-
waerts/eñ wy verslijten wel eenē
halven dagh/ onder den blauwen
Hemel / in het aenschouwen van
sulcke gupchel-spelen. Daer als
God ons aenspreeckt door syne
Propheten ende Apostelen, soo zit-
ten wy en gapen en geeuwē/ock
onder eē dack: ja daer is qualick
yemant/die met sulcken wacker-
hept loopt tot de saligheydt van
syne ziele/ als tot de kamer-spelen.
Derhalven alle dese ende dierge-
lijcke menschē sullen gewisselick
tot syner tijt / hare rechtveerdige
straffe ontfangen. Sulcke ende
diergheliicke klachten over de ont-
heyliginghe des Sabbaths, souden wy
met menigte konnen verhalen upt
oude ende nieuwe Leeraers, met na-
men van onse eerste reformateurs,
ende hare nae-saten / in Duytsch-
lant, Switserlant, Vranckrijck, Enge-
landt, Nederlandt, &c. Maer over-
midts ons ooge-merck is van alle
dese dingen in het korte te spreken/
so en hebben wy maer eenige wey-
nighe getuygeniſſen van onse Lee-
raers by gebracht/om eenige ketel-
achtighe ende losse menschen den
mondt te stoppen / die meynen dat
het maer eene vysigheydt ende præ-
çijlheydt is van eenighe Predikan-
ten / die in weynigh jaren herre-
waerts/soo naeuwe daer op gesien
hebben: daer wy nochtans konnen
be-

bewijsen/ dat niet alleene alle rechtsinnige Leeraers/ de ontheyliginge van den Sabbath, opt ende opt scherpelick bestraft/ maer oock meest alle Synodē van ons Nederlant, insonderheyt van Hollant ende Zeelandt, op alle occasien seer jammerlijck daer over geklaeght hebben. Siet met namen den Christelicken Visscher van Frans Esaussen den Heussen, Predikant op het oost-ende van 't Vlie, daer van dē Sabbath gesprokē wort fol. 90. ende 112. met approbatie des E. Classis van Enchuysen, ghedruckt tot Amsterdam anno 1636. siet oock den Geestelicken opwecker tot rechte devotie, door Thomas Maurois, Fransche Predikant tot Amsterdam, cap. 1. met aprobatie der Professoren tot Leyden. 't Is waer/ dat ons op den Sabbath oock eenig lichamelick vermaeck is toegelaten/ maer dat moet soodanigh zijn/ dat het den openbaren Gods-dienst niet en verhindert/ ende naer den openbaren Gods-dienst, onse sinnen niet en verstroyt noch en ver-ydelt/ dat wy de vrucht daer vā verliesē souden. Het moet dan sulck eē vermaec zijn / daer door dat ons lichaem verquickt/ ende onsen geest des te wackerder wordt om God te prijsen. Want den ganschen dagh komt den Heere toe/ eñ hy moet so geheylight zijn, dat wy onsē voet daer vā moeten afkeeren / om te doen wat ons behaeght/ als voren gehoort is upt Esa. 58. eñ wy moeten dien Psalm wel bedencken/ die expres optē Sabbath gepast is/ te weten Psa. 92. om Gods woorden en werckē te overleggen ende te prijsen upt den gront onses herten. Wy staē hier op wat langer/ overmits datter vele menschē/ eñ onder and're menige Koopluyden zijn/ die haer selvē in het wereltsche playsier op desen dag te vele toe-gheven/ tot onteeringe Gods/ verachtinge van syn gebodt/ ergernisse van syne Gemeynte eñ onuytsprekelicke schade van hare zielen.

Een Koopman moet oock matig zijn in het spreken.

Tot noch toe hebben wy dan gesproken vande mate/ die wy moetē houdē in ons playsier: Laet ons nu een woort of twee oock hooren van de matigheyt, die eē vroom Koopman nevens andere Christenen/ houden moet in het spreken. Want daer vele woordē zijn/ daer en gaet het sonder sonde niet toe: wie daerentegen syne lippē hout/ die is kloeck/ Pro. 10.19. Want upt onse woordē sullē wy gerechtveerdigt of verdoemt wordē/ Matt. 12.37. Daerom moeten wy rasch zijn in het hooren / en traeg int spreken/ Jac. 1.19. Daer is eenen tijdt van spreken/ eñ eenen tijt van swijgen/ Eccl. 3.7. ende het moet een goet spreken zijn dat swijgē verbetert. Hier van hebben de Philosophen menige schoone lesse achter ghelaten/ als met namen Cato, hout dat voor de eerste deught uwe tonge te bedwingē: want die komt God aldernaest / die met verstant kan spreken en swijgē. Dese spreucke accordeert met Jac. 1.26. Jac. 3.2. Cicero heeft oock eene fraeye onderwijsinge daer van na ghelaten / officiorum lib. 1. cap. 53. Onse dagelijcxsche sprake (sept hy) moet vriendelijck/ ende niet hertneckigh zijn/ daer moet oock eenige aengenaemheyt eñ beballigheydt in zijn/ daer Socratis discipelen meest in uptnemen. Wy en moetē oock niet alleene spreken / met upt-sluytinge van andere / als of ons alleene toequa-

Virtutem primam esse puta compescere linguam proximus ille deo, qui scit ratione tacere.

Schoone onderwijsinghe van Cicero, aengaende het spreken.

quame te ſpreken / maer men moet in het ſpreken / als in alle andere dinghen/ ghebeurte houden. Eerſt moet men dan mercken/waer van datter geſproken wordt: zijn 't gewichtige ſaken, daer moet men met een ernſtigh ende deſtig gelaet van ſpreken : zijn 't vrolicke propooſten, daer moet een aenghename ſoetigheyt by zijn. Inſonderheyt moeten wy ons wachten/dat men uyt onſe woorden niet en oordeelt/datter eenigh merckelijck ghebreck in onſe manierē zy : het welcke meeſt plag te gheſchieden / als wy van luyden die niet tegenwoordig en zijn/ ſoecken te ſpreken met eene groote beſigheyt/ om haer te verachten / het zy in ſpotterie, of oock in ernſt , met bitterheydt ende met quaet ſpreken.

Wy Chriſtenē moeten meeſt ſpreken vā onſe ghemeene ſaligheyt, tot Gods eere, ſtichtinge onſes naeſten, ende trooſt onſer conſcientie.

Men ſpreeckt ghemeyneljck in de gheſelſchappen / of van huyſlijcke ſaken, of van 's Landts ſaken, of van de goede konſten, ende geleertheyt. Daerom moeten wy pooghen/ indien de propooſten ſomtijts komen af te dwalen tot eenige andere dingen/die niet te bedupden en hebbē/ dat wy ſtracks de ſelve wederom brenghen tot een van die profijtelijcke hooft-ſtucken. Maer hoe dat het gaet (want alle menſchen en ſcheppen niet altijdt vermaken in eenderley ſake/oock niet altijdt / of op eene gelijcke maniere/) ſo moeten wy altijt neerſtigh toeſien / hoe verre dat onſe propooſten aenghenaem zijn : ende gheljck daer een beginſel is gheweeſt van't ſpreken/ ſoo moet daer oock een eynde zijn/ om met verſtandt op te houden. Ende overmits in gheheel ons leven met goede reden belaſt wordt/ dat wy ſouden vermijden alle beroerten en paſſien, dat is / alſulcke ongheregelde bewegingen des gemoedts/ die naer de redelijckheydt niet en luyſteren : ſoo moeten wy pooghen/ dat onſe propooſten van ſulcke beroerten vry zijn / als namelijck / dat wy niet gram en worden, of dat ſich in onſe woordē niet en openbare eenighe ongheregheldе begeerte , of luyigheyt, of traegheyt, of pet diergelijcke. Ende inſonderheydt moeten wy pooghen / liefde ende eerbiedinghe te bewijſen tegen die ghene/die wy aenſpreken. 't Is waer / daer valt ſomtijdts occaſie voor/dat wy pemant noodſakelijck moeten berijſpen / daer toe dat wy mogelick onſe ſtemme moetē verheffen/ende wat ſcherper woorden ghebruycken. Maer niet-te-min moetē wy poogen/ ons ſelven daer inne ſoo te dragen/ dat wy dat niet en ſchijnen te doen uyt gramſchap : maer dat wy dat doen ſelden / ende als teghen onſen danck/ dat wy pemant moeten beſtraffen/ even gheljck de Chirurgijns noode komen tot ſnijden, of af-ſetten van de leden/ daerom en moeten wy dat nopt doen/ dan uyt noodt/ ende als daer geene andere medicine te vinden en is. Evenwel ſo moet de tooznicheyt verre van daer zijn/ met de welcke niet met beſcheedt / of wel/ en kan ghedaen worden. Men mach dan de beſtraffinghe ſoo doen met ſoetigheyt, dat het meeſte deel daer van vriendelick zy/ſoo nochtans datter behoorljcke ſtatigheydt ende ſtrengigheydt by zy / ſonder bitterheydt. Ja ſelfs die ſcharpigheyt/ die daer is in de beſtraffinge/ moeten wy te kennen geven/dat wy daer by doen ten beſten van den ghenen/ die wy be-

Hoe dat de beſtraffingē moeten geſchieden.

Finis & modus dicendi, non eſt penes dicentem, ſed audientem.

beſtraffen. Voorts/wanneer wy in twist komen/ oock met onſe meeſte vyanden/ ſo is het betamelick ende behoorlic/ alwaert dat yemant ons onbehoorlick toe ſpraeke/dat wy altijt blijven binnen de palen van de ſtatigheyt, ſonder gramſchap. Want al dat met beroerte geſept of gedaē woȝt/dat en kan niet wel/ of geſtadigh/geſept of ghedaen woȝden/ of van de tegenwoordighe perſonen/ die dat hooren of ſien/ ghepreſen woȝden. Ten laetſten ſoo ſtaet het leelijck/ hem ſelven in geſelſchappē te prijſen / inſonderheydt als men roemt ſonder waerheyt / want ſoo ſullen alle de toehoorders u beginnen te beſpotten/als een blaſ-kaeck, of glorieuſen ſoldaet, die roemde dat hy dry mans seven armen af-ghekapt hadde. Laet de Chriſtenen hier op letten.

Ten laetſten, ſo moet een Koopman matigh zijn ontrent de begravinge van ſyn vrienden/ dat hy juyſt daer in niet na en volge de manere van de Edel-luyden, die altijt in haer leven/ende naer haer doodt/ willen uptſteke. Hy moet hem dan wachten van koſtelijcke graven ende verheven tomben, van wapenen en blaſoenen, van pomperie ontrent het lijck in habijten, in maeltijden, want dit woȝt ſeer ernſtig beſtraft in den ſchat-meeſter Sebna, Eſa.22.26. ſiet hier van in onſe practijcke, fol.300. Laet dan een vroom Koopman oock hier inne doē/dat eerlick is, ende wel luyt, of anders ſal hy God vertooȝnen / ende de nijdighept van de groote, eñ de ſpotterie van de kleyne op ſynen hals halen. Dit zy dan ghenoegh geſept tot onderwijſinge van de Koop-luydē, laet ons nu komen tot ons derde poinct, dat is/ de Koop-vaerders, met namē de Maetrooſen, die op Koop-vaert haer ſelven geneeren.

zijn ontrēt de begravinge van ſyne vrienden.

Het derde Boeck/

Van het Ampt der Maetrooſen, die haer op de Koop-vaert verhueren.

Al-hoe-wel wy in de vier eerſte Capittelen van het Compas ſoo vele gheſeydt hebben van het ampt der Zee-varende luyden, dat wy het daer by wel ſouden konnen laten: want wy hebben daer aengheweſen. I. Hoe dat yder Zee-man ſyne reyſe beginnen moet. II. Hoe dat hy hem op de reyſe draghen moet. III. Hoe dat hy ſyne reyſe vol-eynden moet. In welcke dry poincten begrepen is/ vaſt alle 'tgene dat men van het Ampt der Maetrooſen ſeggen kan: Niet-te-min / overmidts de voorgaende regulē meeſt op de Viſſchers geapplicteert ende toe-gepaſt zijn: ſoo ſullen wy in het kort wat ſeghen van 't gene dat de Koop-vaerders eyghentlijck raeckt / ende dat wy te voren ſoo ſpecialijck niet en hebben uptgedruckt. Wy ſullen dan de ſelve order houden/die wy korts te voren in dat tweede hooft-ſtuck

Wat nu hier te verwachten is. en de order van dien.

van het Ampt der Koop-luyden ghehouden hebben/ te weten: I. Hoe dat een Koop-vaerder hem ſelven moet draegen in't ſtuck van de Godſaligheyt tegen God. II. In't ſtuck van de gherechtigheyt teghen ſynen naeſten. III. In't ſtuck van de matigheydt teghen hem ſelven. Want die dry hooft-deughden moeten wy altijdt voor ooghen nemen/ indien wy anders willen saligh worden/ Tit. 2. 12. Aengaende het eerſte, het is ſeer te beklaghen/ dat wy by ervarenthept daghelijck vernemen ende gewaer worden/ dat de Maetrooſen, die op de Koop-vaert varen/ door den bandt ſoo plomp ende onwetende zijn in de hooft-ſtucken van de Chriſtelijcke religie, datſe dickwils van de H. Schrifture niet meer en verſtaen/ als van den Alcoran: ſy en weten (een groot deel onder haer) niet meer van onſen Heere ende Salighmaker Jeſu Chriſto/ als den blooten Naem. Voorts van de kenniſſe van ſyn Perſoon ende Ampt: van ſyne Goddelijcke woorden en wercken: van ſyne trooſtelijcke beloften, ende H. gheboden: van den ſtaet der zielen naer dit leven, van de opſtandinghe der dooden, van het uyterſte oordeel, van den Hemel, ende van de Helle, en weten ſy niet veel meer te ſpreken (eenige wepnighe upt-ghenomen) als de blinde Heydenen in America, oft en ſchoonſten/ als de Joden ende de Turcken doen. Dit is met bloedige tranen te beweenē/ dat die ghene/ die Chriſtenen ghenaemt worden/ haren Heere ende Meeſter niet en kennen/ niet meer dan of ſy naer ſynen naem niet genoemt en waren: want dit is den eerſte wortel van de ongeloovigheyt, ende alle goddeloosheydt, daer door ſoo vele millioenen van ghenaemde Chriſtenen verlozen gaen. Daerom iſt oock dat de Heere in ſyn H. woort ſo dickwils daer over klaegt/ als met namen/ Eſai. 1. verſ. 2. 3. 4. Hoort ghy Hemelen, ende ghy Aerde neemt ter ooren, want de Heere ſpreeckt. Ick hebbe kinderen opghetoghen ende verhooght, ende ſy zijn van my af ghevallen: Een Oſſe kent ſynen Heere, ende den Eſel de kribbe ſyns Heeren, daer-en-teghen Iſrael en bekent het niet, ende mijn volck en verſtaet het niet: O wee des ſondighen volcx, des volcx van groter miſdaet, des booſachtigen zaedts, der ſchadelijcker kinderen, die den Heere verlaten, den heyligen in Iſrael laſteren, ende wijcken te rugghe. Item/ Jerem. 8. verſ. 7. Een Oyevaer onder den Hemel vveet ſynen tijdt, een Tortel-duyve, Krane, ende Swaluwe mercken haren tijdt, wanneer ſy weder komen ſullē: doch mijn volck en vvil het recht des Heerē niet weten. Item/ Hoſea 4. verſ. 6. Mijn volck is verloren, daerom dat het niet leeren en wil, want ghy verwerpt Gods woort, daerom wil ick u oock verwerpen. Item/ 1. Corint. 15. verſ. 34. Ontwaeckt rechtveerdelijck, ende en ſondight niet: vvant ſommighe van u'en kennen God niet, ick ſegge het u lieden tot ſchaemte. De ſchult hier van komt eerſt van de Ouders, die hare kinderen niet wel op en voedē in de vreeſe Gods/ ghelijck de Heere gheboden heeft/ Deut. 6. vſ. 7. Exod. 12. vſ. 26. 27. Pſa. 78. 4. Prov. 1. 8. Eph. 6. vſ. 4. Daer na van de School-meeſters, de welcke dickwils hare diſcipelē ſeer ſlecht

1. Eē Koop-vaerder moet voor al kenniſſe hebben van den waren God, of anders en kan hy niet Godſaligh zijn.

Daer groot gebreck vā is onder de Maetrooſen.

Dat ſeer te beklagē is.

Waer van die groote onweten-heyt van de Maetrooſen komt, te weten, 1. wt trae heyt van Ouders. 2. Van de School-meeſters

ſlecht onderwijſen in de kenniſſe eñ vreeſe Gods: ja ſommighe zijn ſoo los in deſen deele/ datſe de kinderen gantſch niet en onderwijſen in de kenniſſe Gods/ inſonderheydt/ als de Ouders Paepſch, of anders gheſint zijn / om alſoo de Ouders te behaghen / ende hare Schole groot te maken: het welcke een grouwel is/ want indien onſe Scholen ſoo bedorven zijn / wat hebben wy dan tavont of morgen te verwachten/ dan een menghel-moes van alle ſecten, ghelijck in Polen is/ ja eene onghebondene Heydenſche jonckheyt, ende alſulcken ghеſlachte/ als daer ſtaet/ Judſ. 2. verſ. 10. dat God niet en kent, noch de wercken die hy aen Iſrael ghedaen heeft: ſoo ſullen onſe nae-zaten met der tijdt verlaten den Heere onſer Vaderen Godt, die ons uyt het geeſtelijck Egypten (Apoc. 11. verſ. 8.) ghebracht heeft, ende volghen andere Goden nae, met namen de Goden (ende Sancten) der volckeren, die rontſom ons woonen, die ſullen ſy aenbidden, ende alſo vertoornen den Heere onſen God: wy worden oock gewaer/ dat de menſchen meer ende meer beginnē den Heere te verlaten/ ende een walghe te krijghen van ſyn H. woordt/ ende ſuyveren Gods-dienſt, ende datſe wederom beginnen te hellen naer den Paepſchen Baal, ende Aſtaroth: daerom vergrimt oock den toorne Godts ſoo jammerlijck over ſyn volck/ dat hy die in vele plaetſen begint over te gheven in de hant der ghener dieſe rooven, ende hy verkooptſe in de handen haerder vyanden de welcke ſy niet wederſtaen en konnen: want als wy God verlaten / ſoo is onſe beſchuttinghe van ons geweken/ Num. 14. 9. Ja wy ſelve beginnē te gevoelen/ waer wy ons henen wendē/ dat de hant des Heeren teghen ons is ten ongelucke/ gelijck de Heere geſeyt ende geſworen heeft/ Levit. 26. 14. Deut. 28. 15. ende ſo ſullen wy meer ende meer hart gedronghen worden/ ter tijdt toe dat wy ons wederom van herten tot den Heere bekeerē/ Lev. 26. verſ. 40. 41. Ten derden, ſoo rijſt deſe grove onwetenheydt uyt ghebreck van de Catechiſatie, de welcke volgens het oordeel des Nationalen Synodi anno 1618. eñ 1619. in alle kercken behoorde ingevoert te worden. Ende daer inne worden wy beſchaemt ghemaeckt van de Ieſu-wijten ende andere Papiſten, die ſulcken over grooten neerſtigheyt doen / om de jonghe jeught onder haer / het zaedt van hare ſuperſtitien in te planten. Want de kinderen deſer werelt zijn voorſichtigher, als de kinderen des lichts, in haren geſlachte, Luc. 16. verſ. 8. Om dan deſe grove onwetenheyt te verbeteren/ ſo dienen wy nootſakelick te volgē den raet/ die den Hoogh-geleerden man Gods / Martinus Bucerus eertijts ghegeven heeft aen Koningh Eduard de VI. de regno Chriſti, lib. 2. cap. 9. Alwaer hy alſo ſeyt: uwe „ Koninglijcke Majeſteyt ſal gelieven eene wet te maken/ daer door „ de Ouders belaſt worde/ hare kinderen / die den H. Doop hebben „ ontfangen/ ende alſo in het rijcke „ Chriſti / ende het verbont van de „ eeuwige ſalighept zijn aengenomen/ met de hooghſte neerſtigheyt „ op te vrengen/ eñ te onderwijſen „ inden geloove eñ de gehoorſaemheyt onſes Heeren J. Chriſti: eñ „

3. Wt ghebreck van Catechiſatie.

Den raedt van Martinus, Bucerus, om deſe onwetenheyt te beteren.

Het ampt van de Ouders.

"daer behoort een ſekere straffe ge-
"ſtelt te zijn/tegen die gene/die ha-
"re kinderen beſmettē met valſche
"leeringen, ende booſe zeden, of van
"andere laten beſmetten. Daer na
"behoorden de Ouders hare kinde-
"ren te brengen tot de kerckelicke
"Catechiſatie met alle neerſtichept/
"ſoo haeſt als haer verſtant daer
"toe bequaem is. Want indien het
"fundament van de kercke / door
"de Chriſtelicke Catechiſatie niet en
"wort gelegt in de kintſche jaren/
"ſoo ſal de ſtichtinghe der ſelver
"kercke / ſeer beſwaerlijck voort-
"gaen. Die ouders, die maken haer
"ſelven ook ſchuldigh aen eene
"goddelooſe menſchen-diefte, de-
"welcke hare kinderen/dieſe/door
"den H. Doop/ den Heere Chriſto
"hebben toegeheyligt/ook niet en
"poogen met de uyterſte neerſtig-
"heyt te onderwijſen/ eñ bequaem
"te maken tot de ghehoorſaemheyt
"Chriſti. Want als ſy niet en doen/
"dat in haer is/ om hare kinderen
"te onderwijſen/ſo ontſtelen ſy den
"Heere Chriſto hare kinderē/dieſe
"hem op-geoffert hadden / ende ſy
"leveren de ſelve verradelijck in
"handen van den Satan. Ten ande-
Het ampt van de School-meeſters. ren, ſoo moeten de School-meeſters
ook daer toe niet alleē vermaent/
maer by publijcke authoriteyt ver-
bonden worden/om hare diſcipelē/
die haer betrout zijn/ niet alleene te
onderwijſen in de ſpraken, konſten,
ende wetenſchappen, daer ſy profeſ-
ſie van maken/ maer inſonderheyt
ende voor al/in de kenniſſe eñ vree-
ſe Gods, in de Chriſtelicke gebeden,
ende voorts alle'tgene/dat dē Chri-
ſtelicken Catechiſmus aengaet: En-
de op dat hier inne geene faute en
zy/ſoo behoorden de reſpective Claſ-
ſen, neffens de Conſiſtorien, neerſtige
op-ſicht daer op te nemen / dat de
School-meeſters haer ſelven in deſē
deele wel quijten/ ende dat op pene
van kerckelicke cenſure, volgens de
loffelicke placcaten/die op het ſtuck
van de ſchool-ordeninge gemaeckt
zijn by de Ed. Mog. Heeren Sta-
ten van Zeelandt anno 1583. ende
1590. Ten derden, wanneer nu der Het ampt van de Predikanten.
Chriſten-kinderen beginnen te ko-
men tot haer verſtant / ende jaren/
ſoo moeten de Predikanten in alle
Steden ende Dorpen daer toe arbey-
den/ dat de ſelve kinderen gebracht
worden tot de kerckelicke Catechi-
ſatie, daer een treffelijcke order van
ghemaeckt is in het Nationale Sy-
nodus van Dordrecht anno 1619.
dewelcke ghepractiſeert zijnde/ upt-
nemende vruchtē ſoude voortbren-
gen ter eeren Gods/ ende tot ſticht-
inghe der Ghemeynte onſes Hee-
ren J. Chriſti. Ende dit ſtuck moet
inſonderheyt van de Predikanten
ſeer behertigt worden/want ſy ſul-
len moeten rekenſchap geven/ niet
alleen vande volwaſſene, maer ook
van de Chriſten-kinderen de welcke
als jonge plantē door den H. Doop/
in de Chriſtelijcke Ghemeynte zijn
ingelijft/ ende derhalven ook met
rechte onder de Chriſtenen gerekent
worden. Deſe moeten ſy dan ma-
ken tot Diſcipelen Chriſti, ende haer
leeren onderhouden alle het gene, dat
Chriſtus ons gheboden heeft, Matt.
28. verſ. 19. Sy moeten den over-
ſten Herder J. Chriſtum daer inne
na-volghen/ van den welcken ghe-
ſchreven ſtaet/ Eſa. 40. verſ. 11. Dat
hy ſyne Kudde ſoude weyden als ee-
nen Herder, ende dat hy de Lammeren
in

in ſynen ſchoot ſoude vergaderen, ende in ſynen ſchoot draghen, ende de Oyen leyden. Soo moeten oock de Herders, de teere lidtmaten op hare armen draghen/ ende op haren ſchoot vriendelijck houden / Eſai. 66.12. Gelijck onſen Saligmaker met de jonghe kinderen gedaen heeft/ Matth. 19. vſ. 14. Hier toe was Johannes den Dooper oock geſonden/ dat hy ſoude gaen voor den aenghesichte des Heeren / in den geeſt ende kracht Eliæ, om de herten der Vaderen tot den Kinderen te bekeeren, ende de onghehoorſame tot de voorſichtigheydt der rechtveerdighen, om den Heere te bereyden een wel gheſchickt volck, Luc. 1. vſ. 17. Soo betuyght oock den H. Apoſtel Johannes, dat hy ſorge droegh over de zielen van alle ouderdommen van menſchen / niet alleene de Vaders, maer oock de jongelingen ende de kinderen, ende hy ſchrijft ſynen Sendtbrief aen alle dry t'ſamen/ als ſy maer ghekomen waren tot haer verſtandt / 1. Joan. 2. verſ. 13. 14. Gelijck het oock in de Apoſtoliſche kercke is geweeſt een loffelick ghebruyck / dat men der Chriſten-kinderen, als ſy quamen tot hare jaren van diſcretie/ als thien, elve, twaelf, derthien, veerthien jaren/ d'een droeghер/ d'ander later/ brachte tot een van de Biſſchoppen, om van den ſelven in de gront-ſtucken des Chriſtelijcken gheloofs onderwaeght / ende met op-legginghe der handen gheſeghent te worden : gheljck Calvinus dat aenwijſt Inſtit. lib. 4. cap. 19. ſect. 4. Dit is die op-leggинge der handen, daer den Apoſtel van ſpreeckt Hebr. 6. vſ. 1. Daer hy onder andere hooft-ſtucken van den Chriſtelijcken Catechiſmus ſtelt / de leeringhe der Doopen, ende de op-legginghe der handen, gheljck den ghemelten Calvinus in ſyne commentarien over de ſelve plaetſe oock aenwijſt. Ende alhoewel deſe Ceremonie in het Pauſdom ſeer verbaſtaert/ ende tot eene grouweljcke ſuperſtitie verandert is/ gheljck ſy met vele andere dinghen ghedaen hebben / ſoo behoorde niet-te-min dat eerſte ſuyvere ghebruyck / dat van dē Apoſtelē is voort gekomen/ wederom in train gebracht te worden/ gheljck den gemelten Autheur op die twee voorſepde plaetſen/ met goede redē daerom is wenſchende.

Behoorde wederom in train gebracht te worden.

Siet/ 't zijn de rechte middelē/ daer door die grove onwetenheyt onder der Chriſtenen kinderen ſoude konnen gebetert worden. Maer of het ghebeurde/ dat eenigh Zee-varende man, of een ander Chriſten, dat ghelueck niet en hadde ghehadt/ dat hy van ſyne Ouders, Meeſters, ende Predikanten ſoo wel onderweſen ware in de fundamenten van de Chriſtelijcke religie, als dat behoorde: ſoo en moet hy evenwel in die blindtheyt niet blijven ſteken/ gheljck de wereltſche menſchen gemeynelijck doen/ die de duyſterniſſe liever hebbē dan het licht/ om dat hare wercken boos zijn/ Joan. 1. vſ. 5. Joan. 3. 19. Maer als ſy ghekomen zijn tot hare jaren van verſtande/ ende vernemen dat ſy in hare kintſheyt ghedoopt zijn in den name des Vaders, des Soons, ende des H. Geeſtes, ende dat ſy daer door onderſcheyden zijn van Heydenen, Joden, ende Turcken, van welcke ſy een afgrijſen hebben/ ſonder te weten de rechte reden / waerom: ſoo moeten ſy in

Wat een Zeeman doen moet die in ſyne jonckheyt niet wel onderweſen en is.

haer ghemoet daer over beſchaemt worden / dat ſy draghen den name van Chriſtenen, ende dat ſy niet en weten / waerom datſe dien naem draghen / meer als van Heydenen, Joden, of Turcken, want ſy en weten niet / wie dat Chriſtus is in ſyn perſoon, of wat ſyn ampt zy / welcke dat ſyne gheboden oft beloften zijn / die ſy in alle manieren behooren te verſtaen / om eenighe rekenſchap te gheven van haer gheloove, ende haer leven daer nae aen te ſtellen. Sy en weten oock niet / wat den naem van Chriſtenen te ſeggen is / ende hoe dat die eerſt in de werelt gekomen is / het welcke wy leſen Act. 11. Vſ. 26. namelijck dat den eerſten oorſpronck is van de kercke tot Antiochien, want die te voren pleghen te heeten Diſcipelen Chriſti, wierden daer alder eerſt / door Goddelijck ingeven / Chriſtenen ghenaemt. Ende van dien tijt af is deſen naem onder de Chriſtenen gebleven / Act. 26. Vſ. 28. 1. Pet. 4. verſ. 16. niet teghenſtaende dat vele ſectariſe proncken met dē naem van hare Leeraers, ende de Monicken met den naem van hare verſierde patroonen, als Franciſcanen, Dominicanen, &c. Soo dat een Chriſten niet anders en is te ſeggen als een Diſcipel Chriſti: want de Heere heeft belaſt / dat alle die gene / die in ſynen name ghedoopt zijn / ſouden leeren onderhouden alle 'tgene dat hy bevolen heeft, ende dan belooft hy by haer te blijven tot de voleyndinge der werelt, Matth. 28. Vſ. 19. Hier upt volgt nu van ſelfs dat een volwaſſen menſche, die onder de Chriſtenen wil gerekent zijn / ende niet onder de Heydenen, Joden, of Turcken, die en moet niet alleē verſekert zijn / dat hy gedoopt is in dē name des Vaders, des Soons, ende des H. Geeſtes: maer hy moet hem oock laten onderwijſen / als eē Diſcipel in de Schole Chriſti om te gelooven / ende te doen / al dat Chriſtus ghevoden heeft / of anders ſoo maeckt hy ſynen Doop te niete / ſoo vele als in hem is. Want gheljck de Joden, die eertijts beſneden wierden / ſchuldigh waren de gheheele wet Moſis te houden Gal. 5. 3. Soo zijn oock die gene / die gedoopt zijn / ſchuldig de Wet Chriſti te houden / de welcke ghenoemt wordt de Wet des geloofs, Rom. 9. 27. de Wet des gheeſtes, ende des levens in Chriſto Ieſu, Rom. 8. 2. De Koninghlijcke Wet, Jac. 2. 8. Dat lieffelijcke jock onſes Heeren Chriſti, Matth. 11. verſ. 29. 30. Soo nu pemandt een Chriſten wil genaemt zijn / ende hy en weet niet met allen van de Wet onſes Heeren Ieſu Chriſti, ja en doet geen devoir om dat te weten: mach den Heere niet met rechte daer over klagen / als hy dede over de Joden, Eſai. 1. verſ. 3. Een Oſſe kent ſynen Heere, ende een Ezel de kribbe ſyns Heeren: daer-en-tegen Iſrael en bekent het niet, ende mijn volck, en verſtaet het niet. Item / Hoſea 4. verſ. 6. Mijn volck is verloren, om dat het niet leeren en wil: want ghy verwerpt Gods woordt, daerom wil ick u oock verwerpen. Mach men alſulcke baſtaerdt-Chriſtenen niet verwijten: 'tgene den Apoſtel verweet eenige binnen Corinthen, daer zijn, ſeydt hy / ſommighe onder u, die God niet en kennen, ick ſegge het u lieden tot ſchaemte, 1. Cor. 15. 34. Want ware het niet eene groote ſchan-

Hy moet voor al weten, waerom dat wy Chriſtenen ghenaemt worden.

Te weten, om dat wy zijn Diſcipelen Chriſti.

Daerom moeten wy gaen in de ſchole Chriſti, om ſyne geboden ende beloften te verdaen: want

Het is de uyterſte ſchande, dat de Chriſtenen, onſen Heere I. Chriſtum niet en kennen.

ſchande/dat pemandt die tot ſyne jaren gekomē is/ niet en ſoude weten te noemen/ wie ſyn Vader of Moeder gheweest is? ſoude die niet met rechte voor een baſtaert, jae een overwonnen baſtaert gerekent worden/die in groote vuptighept/of erghens aen eenen bieſen-boſch ghewonnē is? Wie kan dan van ſulcke menſchen anders oordeelen/de welcke den name van Chriſtenen willen voeren/ ſonder dat ſy konnē geven reden van wetenſchap/hoe dat ſy aen deſen naem gecomē zijn/ upt wat Vader en Moeder datſe naer den Gheeſt gheborē zijn? Inſonderhept als ſy daer by/ niet anders en leven dan de blinde Heydenen, wat zijn ſy dan beter te achten als baſtaerden eñ ſchant-vlecken, want ſy en konnen niet een teecken toonen van de kinderen Gods, Deut. 32.vſ.5. Joa. 8.verſ.41.42.43.44. Want de kinderen Gods/ die kennen haren Vader Pſal.91.14.ende ſyne ſprake ſeer naeuwe/ Joan.8. vſ.43. Joan.10.vſ.4.27. Sy ghelijcken haren Vader/ ende ſoecken ſyne wercken na te volgen/Mat.5. vſ.45.48. Sy verlangen naer haren Vader/ſy vertrouwen op hem/ ende roepen hem aen in alle hare nooden/ Pſalm 91.verſ.14.15. Sy eeren haren Vader/ende zijn hem ghehoorſaem/Malac.1.6. Joan.8. 49. Laet dan alle vrome Chriſtelijcke Maetrooſen, ende Zee-varende luyden, haer beſte doen/ dat ſy God den Vader/ ende ſynen Sone Jeſum Chriſtum recht leeren kennen ende aenroepen/ eeren en vreeſen: want dan ſullen ſy toonē metter daet/datſe ware Chriſtenen zijn/ ende geene Mahomelucken, Joden, of Heydenen, daer onder datſe niet geerne en ſouden gerekent worden.

Den prijs van onſe Maetrooſen.

De Maetrooſen van ons Vaderlant hebben die eere ende reputatie by alle Natien, die onder den Hemel zijn/dat het zijn ſulcke kloecke, welbevarene, verſtandighe Zee-luyden, ende ſtrijdtbare Helden, als daer erghens in de vier hoecken van de werelt/ Aſia, Africa, Europa, America, te vinden zijn: maer een poinct ontbreeckt haer/ door den vandt/ datſe ſoo klepnen verſtant hebben van de Religie, daer ſy den naem nae voeren/ ende datſe dickwils leven als de Heydenen (of ſomtijts erghet) daer ſy henen komen/ daer door den heyligē naem Gods/ ontheyligh wort/dat men van hen ſeydt/zijn dat Chriſtenen, die hier komen om ons te bekeeren tot den levendigen God? Ezech. 36. verſ.20. Maer als ſy eens de ware Chriſtelicke religie tamelick ſullen beginnen te verſtaen ende te beleven/ ſoo ſal dat den voornaemſten tack aen hare kroone zijn/ dat ſal hare eere, wijſheydt ende verſtandt zijn by alle volckeren/daer ſy henen komen/de welcke dan van haer ſullen ſeggen/ ey welcke wijſe ende verſtandighe luyden zijn dat, ende wat een heerlijck volck? want waer is ſulcken heerlicken volck/totten welcken de Goden aldus nabende zijn/ als de Heere hare God/ ſoo dickwils als ſy hem aenroepen? Ende waer is ſulcken heerlicken volck/dat ſulcke rechtveerdige zeden ende geboden heeft/als deſe Wet/die ſy van haren Meeſter ende Saligmaker Chriſto geleert hebben/Deut.4.verſ.6.7.8. Om nu tot deſe kenniſſe te gerahē/ overmidts de Maetrooſen den meeſten

Daerentegen hare ſchande.

De middelen, om de Maetrooſen tot de kenniſſe Gods te brengē.

ſten tijt van haer leven in Zee zijn/ ſo moeten ſy de H. Schrifture binnen des Schips-boozt neerſtig leſen / ghelijck wy in 't Compas daer van bzeeder geſpzokē hebbē cap. 3. in den tweeden regel, fol. 120. Ende indien ſy in hare jonckheyt niet en hebben leerē leſen/ ſo moeten ſy dat van een van hare Maets leerē wanneer ſy ledighen tijdt hebben / gheliick de Viſſchers doen die vande haven van Ziericzee 't zeyle gaen / die meeſt al leeren leſen / als ſy tot hare jaren ghekomen zijn/ende dat van malkand'rē/ als ſy op de repſe zijn. Of indien eenige van ſo kleynen begrijp waren / dat ſy dat niet en konden leeren (gelijck het ſomwijlen gebeurt) ſoo moeten ſy haer ſelven voegen by pemant / die leſen kan / ende met alle aendacht daer na luyſterē. Sy moeten oock Godſalige t'ſamen-ſpzekingen voeren met hare med'-gheſellen, volghens den derden reghel, cap. 3. fol. 127. ibidem. Als ſy aen landt zijn / ſoo moeten ſy de Predikatie van het Goddelijcke woozdt wel waernemen/ volghens den vierden reghel, cap. 4. fol. 202. ibidem. Sy moeten oock gedurig bidden met den Pzophete David, Pſalm 25. verſ. 4. 5. Heere wijſt my uwe weghen/ leert my uwe paden: leydt my in uwe waerheyt ende leert my/ want ghy zijt de God die my helpt / dagelijcx verwachte ick uwer. Item/Pſal. 119. verſ. 18. opent my de ooghen/ dat ick ſie de wonderen van uwe wet. Als ſy nu eenige kenniſſe hebben ontfanghen/die moeten ſy inde vreeſe Gods maken te beleven/ ſoo en hebben ſy niet te twijffelen/of de Heere ſal haer wijſen den rechten wegh/volgens de beloſte/ Pſal. 25. verſ. 12. 13. 14. Wie is die/ die den Heere vzeeſt? Hy ſal hem onderwijſen den beſten weg: ſyne ziele ſal in den goede woonen / ende ſyn zaedt ſal het lant bezitten. De heymelijcheydt des Heeren is onder die / die hem vzeeſen / ende ſyn verbont laet hy hem weten. Siet hier van vzeeder in onſe Ladder van Jacob, in den tweeden trap. Doch het en is niet ghenoegh / dat een Zee-man eenige kenniſſe heeft van Godt / ende de ware religie: maer hy moet oock het oprechte geloove hebben in ſyn herte/ ſonder het welcke dat wy Godt niet en konnen behaghen. Hebz. 11. verſ. 6. Siet hier van vzeeder in de gemelte Ladder van Jacob, in den derden trap. Hy moet oock belijdeniſſe doen van ſyn geloove/ volghens het ghebodt des Heeren/ Matt. 10. Vſ. 32. 33. Want metter herten ghelooft men ter gerechtigheyt/maer met den monde doet mē belijdeniſſe ter ſaligheyt/Rom. 10. Vſ. 10. ſiet hier van de vooꝛſz. Ladder in den vierden trap. Ten laetſten moet hy ſyn gheloove beleven/ volghens alle de gheboden Gods/ want anders ghelijck het lichaem ſonder de ziele doodt is/ ſoo is het gheloove ſonder de wercken doot/ Jac. 2. 26. Siet hier van vzeeder de ſelve Ladder, in den vijfden trap. Siet hier inne beſtaet de kracht der Godſaligheydt, ende het gheloove der uytverkorenen, want dat en is anders niet / dan de kenniſſe der waerheydt, die nae de Godſaligheydt is, Tit. 1. 1. Ende alhoewel wy van de Godſaligheyt op deſe plaetſe niet en hebben vooꝛ genomen int vzeede te ſpzeken / obermidts wy in het vooꝛſz.

Sy moeten de H. Schrifture leſen, of hooren leſen,

Hoe dat de Viſſchers van Ziericzee leeren leſen,

Sy moeten van de H. Schrifture t'ſamen ſpreken.

Als ſy aen lant zijn ſoo moeten ſy Gods woort neerſtigh hooren.

Sy moeten oock vierig bidden.

Sy moeten hare kenniſſe wel aenleggen.

Een Koopvaerder moet trachten naer het ware gheloove.

Ende de belijdeniſſe van dien.

Ende ſyn geloove wel beleven

vooꝛſz. tractaet van Jacobs Ladder, ende elders dat wijtloopig gedaen hebben: ſo moeten wp niet-te-min de Maetrooſen ende Zee-varende lupden waerſchouwen vooꝛ eenige ſtoute ſonden, die ghemepnelijck onder haer omme-gaen/daer vooꝛ datſe haerſelven nootſakelick moeten wachten / indien ſp hare ziele niet en willen bꝛenghen in het eeuwigh verderven. Voor-eerſt ſoo moeten ſp haer ſelven wachtē vooꝛ die grouwelijcke ſonde van Godſverghetentheydt, Deut. 8. verſ. 11. Deut. 32. vſ. 15. Hoſe. 4. vſ. 6. die anderſins ghenoemt woꝛdt Atheiſterie, daer David van ſpꝛeeckt Pſa. 10. vſ. 4. De goddelooſe is ſtout ende toornigh, dat hy naer niemandt en vraeght, in alle ſyne nucken hout hy God voor niets. Item/Pſal. 14. vſ. 1. De dwaſen ſpreken in haer herte, daer en is gheen God, ſy en deughen niets, ende zijn eenen grouwel in haren weſen, daer en is niet een die wat goets doet. Deſe ſonde is ſeer ghemeen onder de Maetrooſen, want vele onder haer (de vꝛome en willen wp niet te na ſpꝛeken) en leven niet anders / dan of daer gheenen God en ware / inſonderheyt als ſp komen op vreemde havens, of in een vreemt landt, daer ſp niet bekent en zijn: ſp ſeggen / de Heere en ſiet het niet, de God Iacobs en achtet niet: maer den Pꝛopheet antwoꝛdt haer ſeer treffelijck: merckt doch ghy ſotten onder den volcke, ende ghy dwaſen, wanneer wilt gy kloeck worden? die de oore gheplant heeft, ſoude die niet hooren? die de ooghe ghemaeckt heeft, ſoude die niet ſien? die de Heydenen tuchtighet, ſoude dien niet ſtraffen? die den menſche leert wat ſy weten, Pſalm 94. verſ. 7.8.9. 10. ſiet oock Jere. 23. verſ. 23.24. Laet dan een Zee-man ghedencken/dat de Heere onſe God over al is, ende dat niemant ſoo heymelijck en is, die hy niet en ſiet: ende dat ſyne ooghen wandelen door het gantſche landt, ja door alle landen, dat hy ſtercke die ghene, die van gantſcher herten hem aenhanghen, 2. Para. 16. verſ. 19. Daer-en-teghen het aenſchijn des Heeren ſtaet teghen die gene, die quaet doen, om hare ghedachteniſſe uyt te roeyen van der aerden, Pſal. 34. verſ. 17. Want eens ygelijck wegheu zijn ſtracx vooꝛ den Heere / ende hp metet gheliick alle hare gangen: de miſdaet des goddelooſen ſal hem vanghen/ ende ſal met den ſtrick ſpner ſonden gehouden woꝛdē: hp ſal ſterven/ daerom dat hp hem niet en wil onderwijſen latē/ende om ſpner grooter dwaeſheydt wille en ſal het hem niet wel gaen/Pꝛov. 5. verſ. 22.23.24. Laet dan een Zee-man aen ſpnen Schepper vꝛoegh leeren gedenckē/ wiens wonder-werckē dat hp meer vooꝛ ſpne ooghen ſiet / als andere menſchen ſien konnen. Want die op de Zee af-varen in ſchepen/ dꝛijvende haren handel op groote wateren: die ſien aldaer de wercken des Heeren/ende ſpne wonder daden in de diepte/ Pſa. 107. verſ. 22.23. Laet hp ſpnen Schepper van herten leeren vꝛeeſen/van wiens Almogenthept ende tooꝛnighept hp dagelijcx ſoo vele teeckenen ghewaer woꝛdt/ want hp is de Heere van dē Hemel/ die de Zee ende het dꝛooge geſchapen heeft/Jonæ 1. 9. Spnen wegh is in ſtoꝛm ende onweder / ende de wolcken zijn het ſtof ſpner voeten:

Daer nochtans God over al is.

Ende daer de Zee-luyden Gods wonderwercken dagelijcx ſien.

Hp

Hy ſcheldet de Zee / ende maecktſe drooge/eñ alle rivieren verdrooght hy: Baſan ende Carmel verwelckeren / ende de bloeme Libanons verwelckert: de bergen ſchudden voor hem/ende de heuvelen ſmelten / ja de aerde lichtet op van ſynen aenghesichte/ ende het aerdtrÿcke met alle de inwoonders daer inne. Wie ſal dan voor ſyne grimmighepdt blÿven? ende wie ſal beſtaen in de ontbrandinghe ſyns toorns? ſynen heeten toorne wort uptgegoten als vyer / ende de ſteenrotſen worden om verre geworpē van hem/ Nah. 1.verſ.3.4.5.6. Wie weet hier van meer te ſpreken als de Zee-lieden? ſoo datſe wel moghen ſeggen met den Koningh David, Pſa.135.verſ. 5.6.7. Want ick weet/dat de Heere groot is/ende onſen Heere is boven alle Goden: Alles wat hy wil/ dat doet hy / in den Hemel, op Aerden, in de Zee, ende in alle diepten: die de wolcken laet op-gaen van den eynde der aerden / die den blixem met t'ſamen den regen maeckt/ die den wint upt heymelÿcke plaetſen komen laet. Soo dat wy moeten bekennen met den Propheet Ieremia, cap. 10.verſ.6.7. Doch u Heere en is niemant gelijck, gy zijt groot, ende uwen naem is groot, ende kondt het metter daet bewijſen: wie en ſoude u niet vreeſen gy Koningh der Heydenen? Naer u ſoude men ja hooren, want daer en is onder alle wijſen der Heydenen, ende in alle Koninghrijcken uwes ghelijcke niet. Laet hy oock ſynen Schepper leeren aenroepen 'smorghens vroegh / ende'savonts late / overmidts ſy ſoo menighmael in den noodt zijn. Want dat is het ampt van Zee-varende luyden, als in't Compas getoont is cap. 3. regel 7. fol. 148. Wanneer de Heere ſpreeckt/ende eenen ſtorm verweckt die de baren verheft: dat ſy op-varen naer den Hemel / ende dan wederom dalen naer den afgront/dat hare ziele voor den angſt vertſaegt: datſe tuymelē en ſwancken als een dronckig man/ ſo datſe gheenen raet meer en weten: datſe dan tot den Heere moeten roepē in haren noot/ want die kanſe alleene voeren upt hare angſten: hy kan het onweder ſtillē/dat de baren hen legeren: Hy kanſe alleene vrolÿck maken dat het ſtille geworden is / ende hen te lande brengē naer haer wenſchen: dan zÿn ſy oock ſchuldig den Heere te dancken voor ſyne goedertierenthepdt/ ende voor ſyne wonderen/ die hy aen der menſchē kinderen doet: ſy zÿn dan ſchuldig hem in de ghemeynte te prÿſen/ende te roemen by den Ouderlinghen, Pſal.107.verſ.25.26.&c. Hier upt ſien wy dan/ datſe den Heere moeten aenroepen in den noot/ eñ hem dancken naer de verloſſinge. Ende dit hebben ſelve de Heydenſche Schippers verſtaen / die met Jonas in den noot waren / Jonæ 1.vſ.5. 6.14.15.16. Ja ſy moeten haer daghelÿcks werck beginnen met den ghebede, ende dat voleynden met danckſegginghe, als in't Compas beweſen is cap.3. in den eerſten regel/ fol.115. Soo dat een Zee-man, ſoo wel als een ander Chriſten, ſchuldigh is God ſynen Schepper daghelÿcks aen te roepen om alle 'tgene/ dat hy naer ziele eñ lichaem van noode heeft/ eñ hem te danckē voor de verloſſinge eñ andere verkregene weldaden. In deſen deele

Een Zee-man moet oock vierig zijn in de gebeden.

is

is een groot gebreck onder de Zeevarende luyden, want daer zijnder vele onder haer / die niet meer en weten van den Heere te bidden / of te dancken / dan de wilde Indianen doen / die nopt vanden waren God en hebben hooren spreken. Dit is met tranen te beschreyen / dat sommighe ghenaemde Christenen soo qualijck zijn op-gevoedt / want sy en hebben gheen ander verstandt / als het domme vee / dat maer besig is / om syn aes te soecken / en voorder niet. Dit komt al upt die grouwelijcke sonde van Gods verghetentheyt, ende het staet onder de andere brandt-mercken van de goddeloose / datse God niet aen en roepen, Psal. 14. vers. 4. Ende die haer van dese hooshepdt niet en bekeeren / moeten noodsakelijck in hare sonden versmachten / ende eeuwelick verloren gaen / als daer ghescreven staet / Esa. 64. 7. Niemant en roept uwen naem aen, of maeckt hem op, dat hy hem aen u houde, want ghy verbergt u aengheticht voor ons, ende laet ons in onse sonden versmachten. Laet dan elck Zee-man daer op letten / eer het te late wort.

Ten anderen, soo moet een Zeeman hem selven wachten van alle Afgoderie / so inwendigh / als uptwendigh. Dat is / dat hy syn vertrouwen op niemandt anders en stelle / dan op den levendigen God: daer beneven / waer dat hy komt te landen / dat hy hem selvē niet en besmette met den Beelden-dienst, met het aenbidden van het Ouwelken, of andere Paepsche Afgoderie, die in alle Paepsche Landen, ende Koninghrijcken in swanghe gaet / maer aldergrouwelijckst in Italien, Hispanien, &c. daer den Antichrist synen thron insonderheydt gestelt heeft. Laet een Zee-man dan altijdt de Wet des Heeren voor ooghen hebben / de welcke belast in het eerste ghebodt, dat wy God alleene moeten aenroepen, die den Hemel ende d'Aerde gheschapen heeft, ende de waterfonteynen, Matth. 4. 10. Apoc. 14. vs. 7. Soo dat wy geene H. menschen, hoedanigh datse zijn / het zy S. Pieter, S. Pauwels, &c. Ja selfs gheene Enghelen en moghen aenroepen / Act. 10. vs. 25. 26. Act. 14. vs. 13. 14. 15. Col. 2. vs. 18. Apoc. 19. vs. 10. Apoc. 22. vs. 8. 9. Veel min moghen wy hare beelden eenighe eere aen doen / want de Heere heeft dat ront upt verboden in het tweede gebodt, dat wy voor geene beelden en souden buyghen, of eenighen dienst doen, van wat creatueren datse oock zijn, soo wel van die ghene die in den Hemel zijn, als die op der Aerden, ende in de Wateren zijn. Soo dat alle de Paepsche uptvluchten hier niet en mogē helpen: gelijck wy breeder bewesen hebben in onse practijcke fol. 159. 160. in de verklaringhe van het tweede ghebodt. Laet dan een Zee-man leeren bidden met den Wijsen-man, Prov. 30. vs. 7. 8. tweederley bidde ick van u / die woudet ghy my doch niet wegheren / eer ick sterve: Afgoderie ende leughenen laet verre van my zijn. Ende ghedencken aen het Testament van den H. Apostel S. Ian, 1. Joan. 5. 21. Kinderkens bewaert u selven van de Afgoden, Amen. Want het is een merck-teecken van Gods kinderē / datse oock in de heetste vervolginghe / hare knyen niet en willen buygen voor den

Baal,

Baal, ende datſe met haren mont, ſyn beelt niet kuſſen en willen, 1. Regu. 19. verſ. 18. 't Is wel waer / dat een Zee-man, of een ander Chriſten, die repſt in vreemde landen, hemſelven niet lichtvaerdigh in perijckel en moet begheven met onvoorſichtighe woorden oft wercken: maer niet-te-min moet hy altijt de vreeſe Gods voor ooghen hebben / ende niet ghemeyns hebben met die ghene / die eenen vreemden God na-loopen, want de ſmerten van ſoodanighe menſchen ſullen vermenighvuldight worden: daerom en moet hy hare bloedighe dranck-offers niet helpen pleghen, noch hare namen op ſyne lippen niet voeren, Pſal. 16. Vſ. 4. Hy en mach de beeſte, noch haer beeldt niet aenbidden, oock niet een merck-teecken nemen op ſyn voorhooft, of op ſyn rechterhant: of anders ſal hy dryncken van den wijn des toorns Gods / van den louteren wijn gheſchoncken in den dryncknecker ſyns toorns / ende hy ſal ghepijnight worden met vyer ende ſulpher voor de H. Enghelen, ende het Lam: ende den roock haerder pijninge ſal opgaen van eeuwighepdt tot eeuwighept / ende ſy en ſullen geene ruſte hebben dagh ende nacht / die de beeſte, ende haer beelt aenbidden / ende iſt dat yemant het merckteecken haers naems ontfangt, Apoc. 14. verſ. 9. 10. 11. Daeromme hebben die dry H. mannen / Sadragh, Meſach, ende Abed-Nego, haer ſelven liever laten werpen inden vyerighen oven / dan dat ſy voor het beeldt ſouden buygen / dat den Koninghe Nebucad-nezar hadde laten maken / Dan. 3. verſ. 17. 18. Daeromme hebben haer oock ſoo vele duyſent Martelaren laten verbranden / ende andere ontallijcke ende onuytſprekelicke tormenten gheleden / om datſe hare ziele met de Afgoderie van de ghepurperde hoere, die zidt op ſeven berghen, ende die dien vergulden Kelck in de handt heeft / niet en hebbē willen beſmetten. Want al iſt dat den Afgodt, of den Afgoden-offer ſchijnt als niet, of een klepne ſake te weſen / ſoo iſt evenwel waer / dat de Heydenen (ende die hare voetſtappen volgen in hare Afgoderien) 'tghene ſy offeren / den Duyvelen offeren / ende niet Gode: Derhalven moeten wy ons (ſoo lief ons is onſer zielen ſalighept) van Afgoderie wachten / want wy en moghen geenſins met de Duyvelen ghemeynſchap hebben: Ja wy en konnen te ſamen niet dryncken den drinck-beker des Heeren, ende den drinck-beker der Duyvelen, wy en konnen niet deelachtigh zijn der tafel des Heeren, ende der tafel der Duyvelen, 1. Cor. 10. Vſ. 19. 20. 21. Ende het is ſeer notabel / dat den H. Gheeſt in de openbaringhe verhaelt / als een brandt-merck van de Roomſche hoere, dat ſy haer niet en wil bekeeren vande wercken haerder handen / om niet te aenbidden de Duyvelen (wel-verſtaende niet directelijck, want dat ſoude te leelijck luyden / maer indirectelijck, ghelijck de Heydenen eertijdts ooch pleghen te doen) ende de gouden, ſilveren, koperen, ſteenen, ende houten Afgoden, die noch ſien, noch hooren, noch wandelen en konnen, Apoc. 9. 20. Soo moet dan een vroom Zee-man, die repſt in vreemde landen, voor al ſyn ziele bewaren / datſe van die vuyle hoere niet beſmet en wor-

Eerſte tegenwerpinge beantwoort.

Tweede tegenwerpinge beantwoort.

woꝛde: ende onderentuſſchen alle occaſie waer nemen / als hy komt in landen / daer Gods woꝛdt ſuyver ghepꝛedickt woꝛdt / om den openbaren Gods-dienſt met de ware geloovighe te pleghen / de welcke beſtaet in de leere der Apoſtelen, in de brekinge des broodts, de bedeelinghe van aelmoeſſen / ende de Chriſtelijcke ghebeden, Actoꝛ. 2. verſ. 42. Want anders en is het niet ghenoegh / dat wy voor gheene beelden en buygen, dat God verboden heeft / maer wy moeten daerentegen God dienen naer ſyn woort, ende ſyne ghe-boden houden, gelijck het tweede gebodt oock mede bꝛengt.

Ten derden, ſoo moet een Zeeman hem neerſtelijck wachten voꝛ allerley misbꝛuyck van den H. ende verſchrickelijcken Name Gods, als vloecken en ſweeren, ſpotterie ende Gods-laſteringhe. Deſe ſonde (gelijck een yder bekent is) is ſeer gemeen onder de Zee-varende luyden, datſe om een haberen-ſtroo ſweeren by het vleeſch ende het bloet des Heeren, by de H. Sacramenten, by hare ziele ſaligheyt, &c. ſy wenſchen oock malkand'ren toe allerley ongheluck naer ziele ende lichaem / dooꝛ middel van den Duyvel, ende alle ſyne Engelen. Dit is een grouwelijcke ſonde / ende daerom woꝛdt ſy oock in het derde ghebodt ſoo ſcherp verboden / ende een ſwaer bꝛepghement daer aen gehangen / dat de Heere hem niet ontſchuldigen ſal houden / die ſynen name misbꝛuyckt. Ja de Heere wil deſe ſonde aen den hals gheſtraft hebben / Levit. 24. verſ. 15. 16. Seght den kinderẽ Iſraels, wie ſynẽ God vloeckt, die ſal ſyne ſonde dragen: wie des Heeren naem laſtert, die ſal den doot ſterven, de ganſche menigte ſal hem ſteenighen. Als de vremdelinck, ſal oock de landt-beſitter zijn: wanneer hy den name laſtert, ſal hy ſterven. De Heere heeft oock exempelen gheſtatueert van dit bꝛepghement aen diegene / die ſchenen datſe geene menſchen en hadden te bꝛeeſen / als Pharao, Rabſake, Belzazar, &c. Deſe ſonde regneert ſeer jammerlijck onder de Hooghduytſche, de Françoyſen, ende de Engelſche, ende van die Natien is ſy als eene vergiftighe peſtilentie tot ons over gevloghen: ende dewijle ſy ſoo ghemeen is onder de mannen van Oorloghe te water ende te lande / ende niet alleene onder de ghemeene gheſellen / maer oock onder de Officieren, die meynen datſe bykans met geene authoriteyt en konnen commanderen, ten zy datſe den eenen bloeck of den anderen daer by lappen / ſoo woꝛdt ſy naeuwelijck voꝛ ſonde ghereekent / maer ſommige Soldaten en Maetrooſen meynen / dat ſy daer mede mop zijn / ende daer mede toonen datſe mannen van couragie zijn: daerom moet des te nauwer op deſe ſonde ghelet woꝛden / want het is een teecken van de uyterſte goddelooſheydt, ende van eene verwoeſte afghebrande Conſcientie, als de menſchen eene ghewoonte maken van haren naeſten te bloecken / ende haren God te laſteren. Ende het is ſeker / dat om deſe eenige ſonde / al waren daer niet meer / niet alleene heele ſchepen komen te verſincken / maer oock geheele landen verlooꝛen te gaen. Deſe ſonde / is een van de vooꝛnaemſte ooꝛſaken / waerom dat die ellendige verwoe-

Hoe dat deſe ſonde onder de Zee-lieden ſoo verſpreyt is.

Den grouwel van deſe ſonde wort beweſen met exempelen.

Van Duytſchelant.

woeſtinge over Duytſchlandt ghekomen is / die al noch duert / ende wie ſiet het eynde ! Het is gedenckwaerdigh / dat Mr. Perkinz, een treffelijck gheleert man in Enghelant tot deſen eynde verhaelt in ſyn tractaet van de tonge, fol. 26. cap. 5. dat te Nieuburgh in Duytſchlandt eene moeder haren ſone verbloeckt hadde met deſe woorden : Packt u wech, ick wilde dat ghy nimmermeer wederom levendigh en keerde : ende dat den ſone daer op ten ſelven daghe te water ginck / apparentelijck om te ſwemmē / ende hy verdronck: Eene andere moeder brachte haren ſone tot Wittenbergh in de hooghe ſchole / om raedt te vraghen / hoe hy best van den Duyvel ſoude konnen verloſt worden / daer hy van beſeten was : ghevraeght zynde / hoe dat deſe ſwarighevdt het kindt was aengekomen / antwoorde ſy in preſentie van vele / datſe in hare gramſchap eens ghevloeckt hadde / de Duyvel vare in dy, ende dat daterlijck het kindt beſeten was gheworden. Wederom eenige Engelſche Maetrooſen waren ontrent de Franſche kuſtē in perijckel vā ſchipbreucke / door het onweder / ende het zandt daer ſy op verſteken waren. Den meeſten deel ſiende de doot voor oogen / begaven haer tot den gebede / ende bevolen hare ziele in de ghenade Gods Almachtigh: maer daer was onder eenen goddelooſen boeve / die ginck aen d'eene zijde / ende riep de galghe aen / ſeggende: O galghe ſpreeckt voor u recht, ô galge ſpreeckt voor u recht ! Nu deſen goddelooſen menſche quam onder alle andere (ghelijck God dat hebben wilde) behouden

Van Engelant uyt Mr. Perkinz.

te lande : de welcke eenen tijdt lanck in Vranckrijck gheleeft hebbende / daer na wederkeerde naer Enghelandt, daer hy om Peerdendiefte wierdt op-gehangen : Ende ſoo quam de galghe, volghens ſyn begeeren / om haer recht. Dierghelijcke exempelen verhaelt den ghemelten Mr. Perkinz meer in het ſelve tractaet cap. 12. fol. 58. 59. 60. 61. 62. 63. wy en ſullender maer twee van verhalen. Ten tijde des Koninck Eduards waren 20. Edel-luyden t'ſamen te paerde uptgereden / daer onder was eē jonck Edelman upt Corne-val, de welcke ſeer jammerlijck vloeckte eñ grouwelijcke woorden upt-wierp / daer over beſtraft zijnde van een ander upt het gheſelſchap / ſeyde hy / Gods-wonden, ſorght ghy voor my niet, ende voer in ſyne grouwelen voort : tot dat hy quam aen een brugghe / daer hy al ſweerende het peerdt ſoo met ſporen gheſteken heeft / dat het peert knap over de brugghe ſpronck met ruyter, met al, welcke ſoo hy henen voer / riep hy / peert, man, ende al voor den Duyvel ! In Lincolnſhir, was een Edelmans knecht / die altijdt in den mondt hadde / oock om rechte beuſelinghen / Gods dierbaer bloedt : daer over beſtraft zijnde / ginck evenwel voort / tot dat hy van de hant des Heeren ſoo getreft wierdt / dat hy voelde dat hy ſterven ſoude / ende hoorende de klocke klippē / naer de Enghelſche maniere, als daer pemant ſterft ; ſoo ſprong hy op in ſyn bedde / al vloeckende ende ſeggende : by Gods bloedt, deſe klocke klipt om my. Op welcken vloeck / het bloet als met ſtroomen gheloopt is upt alle de junctueren

ſyns

ſyns lichaems / als neuſe, mondt, knyen, hielen, teenen, midtſgaders upt alle andere leden / niet een uptghenomen / ende is alſo verſmoort in ſyne ſonden / ſonder eenig teeckē van berouw over ſyne Gods-laſteringhe te toonen. Een ghedenckwaerdigh exempel iſſer oock ghebeurt aen een Bootſ-gheſelle in het eylandt van Goederee, op den eerſten Ianuarij 1624. De welcke met eenighe Bootſ-gheſellen, van het ſchip van Oorloghe, daer ontrent liggende / was te lande ghekomen / elck met een roer of muſket / om den Schout ende Schepenen van het Oudt-dorp met een Nieuwe-Iaerſchoot te vereeren / 't ſelve ghedaen zynde / is hy met d'andere gaſten van den E. Magiſtraet ghetracteert met eten en dzinckē / inde herberge / ende heel dzonckigh zynde / heeft hy met ſyn roer willen uptgaen / het welcke hem wiert ontraden / overmidts ſyne dzonckenſchap / ende daer by het hardt weder / want het dzoos ſterck / ende ſneeude dapper / ſoo dat hem gheraden wierdt / dat hy ſoude gaen ſlapen: des niet tegenſtaende / ginck hy dooz / ſoo verhaelt wozt / al ſweerende ende vloeckende 'smozghens ontrent thien of elf uyren, ende is derthien daghen lanck ghemiſt gheweeſt / dat men niet en wiſte / waer hy ghevaren was / tot dat hy den 14. dagh is booz den dag gekomen / verhalende dat hy in de duynen hadde gelegen in een hol / vijf hout-voeten lanck / gelyck het daer na van den boozſz. Magiſtraet gheviſiteert is / daer ſyn roer ende fleſſche wiert gevonden / daer het hooft ende voetē dooz het over-hanghen van het zandt / eenighſins waren bewaert geweeſt booz het onweder / maer evenwel waren ſyne voeten verbzoſen / ende wierden de teenen afghheſet / ſoo dat hy niet meer gaē en konde ſyn leefdage. Hy hadde alle dien tyt daer geleghen / als in eene flaute / ſonder eten of dzincken / ſonder kamergangck / of loſſinge van water / ende en wiſte niet hoe of op wat maniere / dat hy in 't boozſz. hol geraeckt was. Siet daer een exempel van de rechtveerdigheyt, ende niet-te-min van de lanckmoedigheydt Gods / over die ellendighe menſchen / die ſoo jammerlyck niet alleene Gods gaven / maer oock ſynen H. Name misbruycken / dat binnen de palen van ons Vaderlandt ghebeurt / ende noch maer twaelf jaren gheleden is / ghelyck wy goedt beſchepdt daer van by ons hebben. Elck een zy dan gewaerſchout dat hy hem booz die grouwelyckе ſonde leere wachten / eer het te late is. Ende laet de Officieren vande ſchepen vermaent zyn / deſe grouwelen buyten ſchipsboort te houden / ende de vloeckers te ſtraffen naer behooren / ten minſten met kielen, of voor den maſt te ſetten, ghelyck eertyds Louys de IX. Koningh van Vranckrijck, genaemt S. Louys, een wet gemaeckt hadde teghens de Gods-laſteraers, datſe met eē gloeyend' yſer op haer booz-hooft ſoude gebzant-merckt wozden / Eſtat de l'Egliſe, fol. 367. of anders hebben ſy Gods oozdeel over het gheheele ſchip te verwachten.

Den Artijckel-brief vande mannen van Oorloge, gedruckt tot Midd. anno 1629. Art. 3. is hier wat te ſlap.

Ten vierden, ſoo moeten de Maetrooſen haer ſelven wachten van Sabbaths-breucke, dat is / dat ſy den H. ruſtdagh, die ſy gemeynclyck

4. Eē Koopvaerder moet hem wachten vā Sabbaths-breucke.

Sondagh noemen/ niet en ontheyligen / noch aen landt, noch binnen ſcheeps-boort. Want de Heere vvil een van de ſeven daghen tot ſynen dienſt geheylight, ende op-gheoffert hebben, gelijck wy in onſe practijcke dat breeder beweſen hebben / fol. 208. &c. Nu deſen ruſtdagh wordt ontheyligt op dryderley maniere.

I. Ende voor al met duyvelſche wercken, als drincken en klincken, danſſen en ſpringhen, kijven en vechten, hoereren en domineren, met lanterfanten ende onnutte ledigheyt, &c.

Siet hier van den Chriſtel. Viſſcher van Frans Eſauſſen fol. 90. fol. 112. die anno 1636. t'Amſterdã gedruct is, met approbatie des Claſſis van Enchuyſen hier voren geciteert.

II. Met wereldtſche bekommeringhen, als koopen en verkoopen, reyſen en rotſen ſonder noodt, met wereltſche rekeninghen, en contracten, &c. III. Met wereldtſch playſier, als bancquetten en maeltijden, ſpelen rijden, ſchieten met den boghe, met bollen en kaetſen, tuyſſchen en ſpelen, &c. Alle deſe wercken moeten op deſen H. dagh naer ghelaten worden / overmidts ſy ons beletten te betrachten het ooghemerck des gebodts / ghelijck wy op die plaetſe wijt en breedt daer van gheſproken hebben. Daeromme moet een vroom Zee-man, als hy aen landt is/ deſen tijdt wel beſteden/ om ſyne ziele te beſorghen of anders ſal hy dat beklaghen in syn uperſte. Ende als hy binnen ſchips-boort is/ſoo moet hy betrachten (ſoo vele in hem is) den regel/ die wy daer van gheſtelt hebben in 't Compas, cap. 3. regula 6. fol. 140. onnoodigh hier te verhalen.

5. Eẽ Koopvaerder moet hem wachten vã wederſpannigheyt teghen ſyne Overſte.

Ten vijſden, ſoo moet een Zeeman hem ſelven wachten van allerley rebellie ende ongehoorſaemheyt teghen ſyne Overſte, want dit ghebreck is onder de Maetrooſen oock ſeer ghemeen/ datſe lichtelijck miſcontentement krijghen tegen hare uyt-reeders, teghen den Schipper, Koopman, Stierman, &c. ende datſe opſtaen tegen hare bevelen. Dit is eene groote ſonde / want elcke ziele moet der voornemelijcke macht onderdanigh zijn, dewijle datter gheene macht en is dan van Gode, ende die machten zijn van God gheordineert. Soo dan, wie de macht wederſtaet, die wederſtaet der ordinantie Gods, ende dieſe wederſtaen, die ſullen het oordeel tegen hen ſelven halen. Siet hier van breeder in onſe practijcke, in de verklaringhe van het vijfde ghebodt, fol. 233. ende in't Compas capit. 3. in den vijfden reghel, fol. 136. daer ſal oock hier naer van volghen in het ſtuck van de gherechtigheyt.

Ten ſeſten, ſoo moet een Zee-man hem ſelven wachtẽ van alle kijven en vechten tegen ſyne med'-gheſellen/het zy dat hy aẽ lant zy/ of binnen ſchips-boort. Want dat is den wegh van Cain, die ſyn broeder doot ſloegh/ ende alle die deſen wegh ingaen / hebben een grouwelick wee te verwachten / Judæ verſ. 11. 1. Joan. 3. Vſ. 11. 12. ſiet hier van breeder in onſe practijcke, in de verklaringe van 'tſeſte gebodt, fol. 254. ende cap. 3. den vierden regel / fol. 134. van't Compas.

6. Hy moet hem oock wachtẽ van kijven en vechten, tegen ſyne med-geſellen, of anderſins.

Ten ſevenſtẽ, moet hy hem wachten van alle onkuyſheyt ende overdaet / als hoererie, overſpel, braſſerie, ſuyperie, &c. maer daer ſal hier na in't ſtuck van de matigheyt breeder van geſproken worden.

7. Hy moet hem oock wachtẽ van alle onkuyheyt, ende overdaet.

Ten achtſtẽ, moet hy hem wachten niet alleene van alle dieverie eñ grove ongherechtigheyt, het zy tegen

8. Hy moet hem oock wachtẽ v

ſyne.

ſyne meeſters / of andere luyden / maer oock van alle ongeoorloofde ſpelen / als teerlinck-ſpel, kaert-ſpel, &c. daer de Maetrooſen ſeer toe geneghen zijn / ende daer wy in onſe practijcke van gehandelt hebben / in de verklaringe van het achtſte ghebodt, fol. 364.

Ten neghenſten, moet hem een Zee-man wachten van allerley lieghen en bedrieghen, van alle achterklap, quaet-ſpreken en laſteren: maer inſonderheydt dat hy hem van den Duyvel, dooz hope van wupl ghewin / of anderſins / noyt ſoo verre en late bekozen / dat hy tot den vyant ſoude overloopen, ſyn meeſter verraden, het ſchip af-loopen, veel min het Vaderlant in 't verdriet brenghen, of diergelijcke ſchelm-ſtucken meer: want behalven dat deſe grouwelijcke ſtucken naer alle burgherlijcke rechten aen den hals gheſtraft wozden / gheljck ſy waerdigh zijn: ſoo zijn oock ſulcke gaſten / Iudas Iſcarioths med'-gheſellen / die ſynen ghetrouwen meeſter verriedt met eenen kuſſe / ende zijn ghewiſſelijck van den Sathan in-genomen / ende verkocht om quaet te doen, daerom hebben ſy oock een ſchzickelijck epnde te verwachten / ten zy datſe miraculeuſlijck bekeert wozden / dat dupſendt teghen een is. Dit ſeggen wy maer tot waerſchouwinghe van eenige wepnige overgegevene rabbauwen en ſchelmen / die niet alleene haer Chriſtendom maer oock den oprechten Nederlandtſchen aerdt verſaeckt ende verloochent hebben. Want oprechte Nederlanders en pleghen geene verraders of moordenaers te zijn: onſe Maetrooſen, en zijn oock (dooz den bandt) daer dooz niet bekendt: Niet-te-min ſoo wozdender eenighe ſulcke baſtaert-maetrooſen ghevonden / die om een haveren-ſtroo / den rock keeren / by den vyandt overloopen, om haer eygen Vaderlandt te bevechten / ende haer eygen burghers te berooven / jae als ſy by den Turck ghevanghen zijn / ſeer licht Mahomelucken wozden / met verſakinghe van het Chriſtendom, om te ghenieten de tijdtlijcke nuttigheydt der ſonde, hangende alſoo hare ziele op den tuyn / die meer weerdt is als gheheel de werelt. Verdzietighe monſters van menſchen: daer van wy mogen ſeggen / dat onſen Heere Chziſtus ſeyde van Iudas Iſcarioth, het hadde dien menſche goet gheweeſt, niet geboren te zijn, Matth. 26. 24.

ders noch overloopers te zijn.

Ten thienden, overmidts een Zee-man dupſentmael de doot vooz ſyne oogen ſiet / ſoo moet hy altijdt ſoecken den Heere te behagen: ende overmidts wy den Heere niet en konnen behaghen / ten zy dat wy hebben een reyn herte, ſoo moet een Zee-man niet alleene letten op ſyne woozden ende wercken / maer oock op ſyn eyghen herte, dat daer gheene quade begheerten in en ſteken / maer veel eer dat hy met den Prophete David mach ſeggen / Pſa. 26. verſ. 2. Proeft my Heere, ende doorſoeckt my, reynight mijne nieren, ende mijn herte. Item / Pſal. 139. verſ. 23. 24. Doorſoeckt mijn God, ende ondervindt mijn herte: proeft my ende ondervindt, hoe dat ick het meyne, ende ſiet, of ick op booſen wegh ben, ende leydt my op den eeuwigen wegh. Wanneer een Zee-man ſoo poogt vooz den Heere

10. Hy moet trachten naer een reyn herte.

Den trooſt, die daer volgt uyt

de Godſaligheyt des levens.

te wandelen / ſoo en konnen hem geene baren te hooghe gaen / want God ſal altijt ſynen toevlucht ende ſterckte zijn / een hulpe in alle groote nooden / die hem raken konnen: daerom en behoeft hy hem niet te vreesen / alwaert dat de werelt verginghe / ende de berghen midden in der Zee ſoncken: wanneer oock de Zee raesde ende wentelde / dat van hare onſtupmighepdt de bergen invielen: ſoo ſal evenwel een gheloovigh Zee-man fijn luſtigh blijven / als zijnde een burger van de ſtadt Gods / daer de voornuttē des trooſtes / ende de heylighe wooningen des Alderhoogſten zijn: deſe ſtadt / is de ghemeynte des levendighen Gods / daer God altijt binnen is / daerom ſal ſy wel blijven: God helpt haer vroegh / Pſal. 46. verſ. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Want Iſrael heeft altijt God tot eenē trooſt / die maer van reyner herten is / Pſa. 73. Vſ. 1. Alſt dan den Heere belieft / ende ons salig is / ſoo kan hy ons bewaren als wy door het water gaē / dat ons de ſtroomen niet en ſullen verſmoren / ende als wy in het vyer gaen / hy kan ons bewaren / dat wy niet en vranden / ende dat de vlamme ons niet aen en ſteke / Eſa. 43. 2. Maer indien het hem belieft ons van hier te halen (gelijck wy doch eens ſterven moeten) ſo en hebben wy evenwel niet te vreesen / wanneer wy oock wandeldē int dal van de ſchaduwe des doodts / want hy is by ons / ſynen ſtock ende ſtaf trooſten ons / ſyne goedertierenthepdt ende barmhertighept ſullen ons volgen ons leefdaghe / ende wy ſullen in ſyn huys blijven tot inder eeuwigheyt / Pſa. 23. verſ. 4. 6. Saligh zijn ſy / die reyn van herten zijn / want die ſullen God ſien / Matth. 5. 8.

Cap. 2.

Hoe dat eē Zee-man de gerechtigheyt moet betrachten in ſyne beroepinge.

Tot noch toe hebben wy dan getoont / hoe dat een Zee-man hem ſelven moet dragen / om hem ſelvē / naer de ghelegenthept van ſyne beroepinghe / te oeffenen in de Godſaligheyt: nu reſt / dat wy oock wat naerder gaen in ſien / hoe dat hy hem ſelven naer de ghelegenthepdt van ſyne beroepinge / moet dragen in de rechtveerdigheydt ende matigheyt. Want alhoewel wy korts te voren alle de geboden Gods doorloopen hebben / om de ſelve teffens / als eenen ſpieghel te ſtellen voor de ooghen van een Zee-man, ende die te paſſen op ſyn conſcientie: Evenwel ſoo en hebben wy de gheboden van de tweede tafel, daer in dat de gerechtigheyt ende matigheyt worden door-geſchreven / maer kortelijck aengeroert / om dat wy haddē voor-genomē van deſe twee deughden in het byſonder te ſpreken / naer de mate van eens Zee-mans beroepinge / gelijck onſe order hier voren mede-brengt. Wat dan aengaet de gherechtigheydt, die een Zee-man, inſonderheydt een Koop-vaerder, moet plegen teghen ſynen naeſten / die wordt ſeer pertinent beſchreven in ſeker duytſch boeck / ghenaemt 't Boeck der Zee-rechten, gedruckt tot Amſterdam, by Hendrick Barentſz. Boeckverkooper in de Warmoeſtraet / anno 1617. In dit boec hebt ghy dat hooghſte ende oudtſte Gothlandtſche Water-recht, dat de ghemeene Koop-luyden ende Schippers gheordineert ende ghemaeckt hebben tot Wiſbuy. Item / de Zeerechten ghemaeckt by Keyſer Karel de vijfde, anno 1551. ende ſynen ſone

Dat wort getoont uyt de Zeerechtē, gedruckt tot Amſterdam anno 1617

ſone Philips de tweede, inhoudende ſekere ordonnantien op 't ſtuck van Aſſeurançe, Bodemerie, ende toeruſtinghe van Schepen. Item/ de Schips-rechten/ gemaeckt by de oude Hanze-ſteden. Item/ de ordonnantien van de Heeren Staten van Hollandt ende Weſt-Vrieſlandt, op 't ſtuck van Admirael-ſchappen, dienende tot verſekeringhe van de ſchepen upt deſe landen varende naer 't Ooſten en Noorwegé. Item/ de ordinantie van de Heeren van Amſterdam, rakende de vaert op Roüan, ende Londen. Dit boeck recommanderen wy alle Koop-vaerders, overmidts dat het in de moederlijcke tale ſeer eenvoudigh ende bondigh voor ooghen ſtelt de palen van de gherechtigheyt, die een Zeeman, inſonderheydt een Koop-vaerder, moet pleghen teghen ſyne uytreeders, ſyne overſte, ſyne med'-ghеſellen, ende alle menſchen, daermede dat hy te doene heeft. Ende overmidts dit boeck voor handen/ ende ghenoegh te krijgen is/ ſoo is ons de moeyte afgenomen/ dat wy in dit ſtuck niet en hoeven te particulariſeren: Alleene willen wy in het korte/ eenige poincten daer upt aentecken/ voor die Koop-vaerders, die ons Compas ſullen leſen/ of dit Geeſtelijck roer gebruycken/ ende dat boeck mogheliick niet by der handt en hebben/ op dat ons Compas en Gheeſtelijck roer in deſen deele niet ghebreckelijck en zy.

Voor eerſt, ſoo moeten alle ſchips-officieren/ als Stiermans, Hooghbootſmans, Schiemans, Timmermans, Buſch-ſchieters, Boettelliers, Kocx, ende voorts alle andere Bootſ-ghеſellen, of Knechten, hen ghevende ten dienſte van eenighen Schipper, van ſtonden aen/ den voorſz. Schipper als haren Meeſter volghen/ helpen en by-ſtaē/ 'tzy in ſyn werck/ of tegen de vyanden/ hem onderdanig ende gehoorſaem zijn/ te water en te lande/ ſonder eenige wederſpannighеyt te gebruycken in eenigher manieren/ ende dat/ 'tzy datſe ghereeden loon ontfanghen/ of niet.

De noodſakelickheyt van deſen Artijckel.

Aen deſen Artijckel is vele gelegen/ of anders moet het ſchip, lijf, en goet in perijckel komen. Daerom heeft den Keyſer ghеordineert/ dat de onghehoorſame Bootſ-geſellen, naer gelegenthеyt van haer delict, met gelt-boete/ of met geeſſelinge/ of ock aen den hals ſouden ghеſtraft worden: inſonderheyt indien door de voorſz. ongehoorſaemheyt/ weder ſpannighеydt/ weygeringhe of gebreck/ 'tſchip vergauweloost/ of eenigh oproer in den ſchepe gemaeckt werde/ daer upt door verſuymeniſſe/ of anders/ 'tſchip ſoude moghen komen in dangier van te vergaen/ te verdrincken/ of te komen in handen van de Zee-roovers.

II. Art. dat alle die in ſchips dienſt zijn, het ſchip niet en mogen verlaten.

Ten II. ſoo moeten alle Schips-officieren ende Boots-gheſellen, Knechten of Jonghens, hoedanigh dat ſy zijn/ af-zeylende met eenigh ſchip/ 'tſelve ſchip wederom helpen brenghen ter gherechter haven/ daer ſy dat hebben helpen uptboerē/ ten zy datſe van den Schipper wyswilligh ontſlaghen worden/ ſonder dat te verlatē/ voor en al eer ſy 'tſelve volkomelick ontladen ende geloſt/ wederom behoorlick geballaſt ende de zeylē van de raepen gedaē hebben. Derhalven alle die gene/ die 'tſchip eer verlaten/ ſonder oorlof van den Meeſter, weſende ſulcken ſchip in

perijckel om te verderven/of genomen te worden vande Zee-roovers, die verbeurt den hals. Ende so wie hem in syn werck te soeckē maect/ des versocht zijnde / sonder noch-tans het schip te verlaten/ of in perijckel te brenghen / die moet met een geldt-boete ghestraft worden.

III. Art. men mach niet aē lant varen sonder oorlof.

III. Gheene Officieren, veel min Bootſ-ghesellen of Knechten, en mogen aen landt varen/ sonder oorloff van den Meester.

IIII. Art. de schipper sal int stuck van Iustitie, by synen eed gelooft worden.

IIII. Indien daer eenige fauten / gebreken / ongehoorsaemheyt / injurien en misbruycken / by eenighe Officieren, Bootſ-ghesellen oft Knechten ghedaen worde / ende dat den Schipper by absentie van andere/ toon soude mogen ontbreken/ soo sal hy op synen eedt gelooft worden.

V. Den schipper en mach niemant injurieren.

V. Niette-min so en mach oock een Schipper of Meester, niemant van de gesellen injurieren / met woorden of wercken.

VI. Een onbedrevē Stierman of Piloot moet gestraft worden.

VI. Een onbedreven Stierman oft Piloot, indien hy hem een ampt onderwint/ dat hy niet en verstaet / ende alsoo 't schip in perijckel brenght/ sal met geesselinghe / of anders naer gheleghenthepdt / ghestraft worden.

VII. De Bootſ-gheſellen moeten den Schipper by staen / in het laden ende loſſen ter upt-weeghser habenen/ des noot zijnde.

VII. De Bootſ-ghesellen moeten den Schipper by staen / in het laden ende loſſen ter upt-weeghser habenen/ des noot zijnde.

VIII. wanneer de huer verschenen is.

VIII. Alst schip op een nieu verballast wordt/ of anders in het wederkeeren gheloſt ende geladē is/ dan is de huere verschenen.

IX. Als de reyse gestaeckt wort, wat daer toe staet.

IX. Als de reyse gheſtaeckt is/vermach den Schipper de Bootſ-gheſellen af te dancken/mits gevende eē vierendeel vande huere.

X. Van de mout koſt op de reyse.

X. Den Schipper is gehouden syne ghesellen dry-mael 'sdaeghs t'eten te geven/ 'smorghens, 'smiddaeghs, en 'savondts, ende dat in redelijcke ende tamelijcke wijse/ter discretien van den Schipper, uptgesteken tempeesten of andere nooden/ als wanneermen moet handelē naer de gelegenthepdt van den noot ende het werck.

XI. De Officieren ende Bootſ-gheſellen moeten de reyse helpen voldoen/ alwaert den Schipper by de Reeders om redenen afgestelt en verandert wiert.

XI. De Officieren ende Maetrooſen moeten de reyse voldoen.

XII. Maer den Schipper syn schip verkoopende ende transporterende aen eē ander/ soo zijn de gesellē van de huere vry/ ende mogen sulcken dienst aen-nemen als sy willen.

XII. Ten ware dat de schipper het schip verkochte,

XIII. Den nieuwen Schipper de voorsz. Officieren, Bootſ-gheſellen, ende Knechten niet en wil aenvaerden / soo sal den ouden Schipper ghehouden zijn de ghesellen van een ander goedt schip / ende koſt te voorsien / om t'huys te brengen.

XIII. Den oudē schipper moet de gasten t'huys helpen.

XIIII. De Officieren ende Bootſ-gheſellen moeten ghedurende hare reyse / onder malkand'ren papselick ende bredelick handelen/ sonder twist of ghevecht/ ende dat op sekere boeten eñ breuckē daer toe staende: te weten/ van Injurien verbael, t' elcke reyse twee gulden: van handt-dadigheydt, ses gulden: van elcke wonde sonder mincke / thien gulden: daer mincke navolght / twintigh gulden, tot behoef van den Heer, boven interest van de parthije: Ende soo pemandt niet op en hout van vechten / naer dat den Schipper, of twee principale Officieren bredē gheleght hebben / die sal verbeuren dubbele pene, of anders ghecorrigeert worden met gheesselinghe / tot den bloede toe/ naer qualitept van de misdaedt.

XIIII. Men moet op de reyse vreedsaem zijn, ende dat op sekere boeten, en straffen.

XV. Soo door het ge-

geſtelt is/dat dē Schipper daer door in ſynen dienſt verachtert wort/ ſo ſal de miſdadighe/ boven 't ghene voorſz. is/den Schipper ghehouden zijn te betalen vierſchat van ſyne huere/ of indiē hy de macht niet en heeft/ ſal getorrigeert worden met geeſſelinge/als boven. XVI. Ende indien pemant binnē ſchips-boort van levendē lijve ter doot gebracht wierdt/ ſoo zijn den Schipper ſoo wel / als d'andere Officieren, Ghe-ſellen en Knechten ſchuldigh/ den miſdadighen vaſt te houden/ te be-waren/ en te leveren in handē van Juſtitie, ter eerſter plaetſe daer ſy aenkomē/ behoorende onder de re-geringhe van het Vaderlandt, om gheſtraft te worden naer den epſch ende ghelegghenthepdt der saken: of anders / indien de Officieren ende ghemeene geſellen den miſdadigen niet wel en bewaren ende leverē in handen van Juſtitie als voren / ſoo ſullen ſy ſelfs / als handt-dadighe ende ſchuldige aengeſproken wor-den/ten ware datſe hen van dē ver-lieſe/of niet leveringe/ van ſulcken miſdadigen konden ſuyveren / den rechter genoeg zijnde. XVII. In-dien pemant op de reyſe ſieck wort/ met eenighe ſware ſiechte bupten 'slandts / ſulcx dat hy aldaer ſoude moeten blijven liggen om gheholpen te wordē/eñ dat de ſelve ſiechte niet toe-ghekomen en ware van vechten / dronckigh drincken / of anderſins by ſyner ſchult: ſoo ſal de Schipper ſulcken perſoon gehou-den zijn ſyne volle huere te betalen/ als of hy de reyſe volbracht hadde / ende verſorghen hem van ſyne be-hoorlijcke voeringe/ende hem daer af in ghelde/ of anders verſekeren.

XVIII. Inſgelijcx indien pemant in ghevecht teghen den vyandt, of Zee-roovers, ghequetſt / verminckt of ghedoot worde/ ſoo ſal den inte-reſt en ſchade vanden gequetſten of verminckten / ende voorts de volle huere/voeringhe / ende betalinghe van den dooden betaelt wordē / als groote havarie van den ſchepe/ ende goede / tot defenſie van welcke het ongheluck gekomen is. Alles ten seggen van goede mannen hun des verſtaende / die daer toe ſullen ver-ſocht worden ter eerſten plaetſen / daer het ſchip ſal aenkomen / wel-verſtaende onder de regeringe van het Vaderlant. XIX. Indien een Boots-gheſelle op de reyſe komt te ſterven de natuerlijcke doot/ in het gunſwaert varen/ſoo ſullen de erf-genamen trecken d'een helft van de huere eñ voeringe: maer ſterft hy in het weder-keeren / ſoo ſullen de erfgenamen trecken de volle huere ende voeringe / midts dat men ſal korten de doot-ſchuldē/ende 'tgene den af-lijvigen op rekeninghe ont-fanghen heeft. XX. Indien pe-mant op de reyſe komt te ſterven/ ſo moet mē syn beſte doen/om hem ergens aen landt te begraven/ ende dat eerlijck naer ſynē ſtaet. Maer het ware te langh alle deſe Zee-rechten te verhalen / wy wijſen alle Zee-varende luyden tot het voorſz. boeck / dat in alle Koop-vaerders-ſchepē behoorde te weſen/ ende nef-fens de H. Schriftuere, neerſtigh gheleſen te worden / inſonderheydt van de Officieren, om haer ſelven daer na te regulerē. Want daer en kan geen ongemack of ongheluck het ſchip over-komen / of gheene twiſten ende krakeelē onder de ge-

XVIII. Die in defenſie van het ſchip, van den vyant of Zee-roovers ge-quetſt wort ſal vergoet worden.

XIX. Indiē een geſelle op de reyſe komt te ſterven, wat de erfgena-mē trecken ſullen?

XX. Men ſal den doode eerlick be-graven, ſoo men kan aen lant komen.

Summa van andere XXXII. Ar-tijckelen.

meene ghesellen, die daer upt niet en konnen gheslist ende geeyndight worden/ als I. Wat men doen sal / wanneer de repse verlet of gestaect wordt. II. Wanneer een schip of schipper van hooger handt ghearresteert/verlet/ende aenghenomen wordt. III. Wanneer een schip in vreemde landen bevracht is / ende verboden wort 't goet upt den lande te voeren. IIII. Hoe dat men de ligh-dagen moet betalen. V. Als een schip verongelukt / of de repse verkort is. VI. Van havarie op schip ende goedt. VII. Dat men Koopmans goedt moet droogh leveren. VIII. Als Koopmans goet beschadigt is/hoe dat men dat vergoeden moet. IX. Koopmans goet leckende/smeltende of verstropende sonder des schippers schult / is tot laste van den Koopman. X. Vanden tijdt/die een Schipper ghesedt is om rekeninge te doē aen syne Reeders, op de verbeurte van twee hondert guldens. XI. Als de schepen malkand'ren beschadighen / deur oorsake/ datse niet wijcken en konnen. XII. Als de schepen malkand'ren schade doen / dryvende van haren ancker. XIII. Als een schip hem selven beschadight/ op eens anders mans ancker. XIIII. Dat men een hoepe op 't ancker moet leggen / of by faute van dien/de schade vergelden. XV. Een schip/dat te diep geladen is / moet men lichten / om te komen ter plaetsen/ daer het ontladen moet. XVI. Vande toe-rustinghe van schepen. XVII. Dat men gheen goet en mach laden in schepen / die niet toe-gherust en zijn. XVIII. Vreemde schippers en moghen gheen goedt upt-voeren / als voor Koop-luyden van hare natie. XIX. Vreemden Koopman vermach een schip te senden van syn landt (wel-verstaende geen vpandt zijnde) om goet te halen/mits toegherust zijnde naer de ordinantie. XX. Elck schip moet naer syne groote/kruys-zeylen voeren. XXI. Elck schip moet naer syne groote/ ghemant zijn met weerbare mannen. XXII. Elck schip moet nae syne groote/ voorsien zijn van Ammunitie. XXI. Van de Admirael-schap, ende order die men daer in houden moet. XXII. Dat men een schip soo moet laden / dat de defensie niet benomen en worde. XXIII. Dat elcke stadt/ ende haven behoorde te houden dry visiteerders. XXIIII. Dat men het schip moet visiteren voor/ ende na de ladinghe. XXV. Dat de visiteerders de schepen moeten visiteren of sy dicht zijn / ende wel voorsien van schips-ghewant. XXVI. Dat de visitateurs moeten op-teeckenē de namen / ende quantiteyt van de ladinghe/ende den Schipper daer van eene cedulle gheven. XXVII. Dat sy de Schippers, Piloten, Boots-ghesellen, &c. den eedt moetē afnemen. XXVIII. Loon van visitatie in't uptvaren ende innekomen. XXIX. Dat de visiteerders / de Schippers moeten korte expeditie doen/ eñ by gebreck/ datse moetē and're des ghestaende te hulpe nemen. XXX. Indien daer verschil is tusschen den visitateur eñ schipper/dat men terstont moet recht doen. XXXI. Dat alle Schippers moeten een charteparthye, of certificatie by hun hebbē: maer datse de selve niet en moeten toonen/ dan den genen die daer toe

toe gherecht zijn. XXXII. Dat de Koop-vaerders in Zee/eenighe ſchepen van de Bont-ghenooten ontmoetende / of voor-by Kaſteelen, Bollewerckē, of andere vaſte plaetſen der ſelver varende/geene and're ſalutatie en mogen doen/ het zy met het ſtrijcken van het top-zeyl, van de focke, maer inſonderheydt met de vlagghe, dan ghelijck haer van hare ſouverayne Overigheden belaſt is te doen. Daer zijn meer andere treffelijcke ordinantien in dat ſelve boeck/ aengaende de toe-ruſtinghe van ſchepen, aſſeurançe, bodemerie, haverie, ammunitie ende monteringhe, taux van de vracht op Ooſten en Weſten, van de Zee-driften, &c. die hier te lanck ſoude vallen te verhalen: maer konnen alle-temael onder deſe titulen ghebracht worden. 1. Dat ſommighe aengaen de Reeders. 2. Sommighe de Schippers. 3. Sommighe de andere Officieren van den ſchepe. 4. Sommighe de ghemeene gheſellen. 5. Sommighe de viſiteerders van den ſchepe: of naer de order van de gheboden Gods, in de tweede tafel begrepen zijnde. 1. Dat ſommighe aengaen het vijfde ghebodt, van de ghehoorſaemheydt teghen de overſte. 2. Sommighe raken het ſeſte ghebodt, van krijven en vechten. 3. Sommighe het achtſte ghebodt, van ongherechtigheydt. 4. Sommighe het neghentſte ghebodt, van quaetſpreken/ lieghen/ en bedriegen/ &c. Alle deſe poincten ende Artijckelen nopende de Zee-rechten, inſonderheyt die by de hooghe of laghe Overigheden van de vereenighde Nederlanden, beveſtight/of naer de ghelegentheydt des tijdts/ naerder verklaert zijn/ moeten by alle Koopvaerders ſeer naeuwe / ende oprechtelijck onderhouden worden / op datſe haer niet en komen te vergrijpen in ongerechtigheyt. Want dit is den reghel van de H. Schrifture / 1. Pet. 2. 13. Soo weeſt dan alle menſchelijcke ordinantie onderdanigh, om des Heeren wille, het zy den Koningh, als den Overſten: Het zy den Stadthouderen, als den genen, die van hem gheſonden worden, tot wrake der quaet-doenders, ende tot prijs der goet-doenders: want alſoo is de wille Gods, dat ghy met weldoen ſtopt de onwetentheyt der dwaſer mēſchen. Wy hebben oock hier voren ghehoort dien gemeynen ende gulden reghel upt Matth. 7. verſ. 12. Dat alle 't ghene, dat wy willen dat ons de menſchen doen ſouden, vvy hen dat oock moeten doen, want dat is de Wet ende de Propheten. Dit zy dan ghenoegh gheſeyt van de gherechtigheyt, die een Zee-man, met namen een Koop-vaerder, moet plegen / laet ons nu komen tot de Matigheydt.

Cap. 3. Een Zee-man moet oock de matigheyt betrachten.

Hier en willen wy niet op-halen/ dat wy hier voren van de matigheyt, als wy ſpraken van de Koop-luyden, in het breede gehandelt hebbē. In het korte en ſullen wy maer eenighe wenighe poincten aenteyckenen/die vande Zee-lieden, inſonderheydt van de Koop-vaerders, ende mannen van Oorloghe, die te waeter dienen/ wel moeten waer genomen worden. Voor eerſt, ſoo moeten ſy de kuyſheyt lief-hebben/ ende in conſcientie betrachten. Want dat is den wille Gods, namelijck onſe heylighmakinghe, dat wy ons onthouden van hoererie; ende dat een

1. Voor al haer ſelven wachten vā hoererie.

ye-

yeghelijck ſyn vat, dat is ſyn lichaem wete te bezitten in heyligheydt ende eere: ende niet in quade bewegingen ende begheerlijckheydt, ghelijck de Heydenen, die God niet en kennen: want God en heeft ons niet gheroepen tot onreynigheydt, maer tot heyligheyt, 1. Theſſ. 4. verſ. 3.4.5.6.7.

Dē grouwel van deſe ſonde wort uyt de H. Schrifture kortelijck aengewesen.

Dſome Zee-luyden **moeten dan gedencken / datſe voeren den naem van** Chriſtenen, **derhalven in wat landen datſe komen/ ſoo moeten ſy haer dragher als** Chriſtenen, **of anders ſullen ſy van den Heere grouwelijck gheſtraft worden. Indien ſy haer dan niet en connen onthouden** / ſoo laetſe trouwen in de vreeſe des Heeren: **want het houwelijck is by allen eerlijck / ende een onbevleckt bedde**: maer de hoereerders ende overſpeelders ſal God oordeelen, **Hebr. 13. Vſ. 4. Want die haer tot deſe duplighedt begeven / ende niet-te-min onder de** Chriſtenen **willen gherekent worden/ zijn grouwelicke** Kerck-roovers, **want ſy maken profeſſie met den naem/ dat ſy** Godts Tempel **zijn / ende dat den Gheeſt Gods in haer woont:** ſoo wie dan den tempel Gods ſchent, God ſal hem ſchenden, **want den tempel Gods is heylich / ghelijck ſy roemen te weſen/ 1. Corint. 3. verſ. 16. 17. Alle oprechte** Chriſtenen **weten oock** / dat hare lichamen, leden Chriſti zijn: **Hoe kan't dan beſtaen/ dat wy de leden Chriſti ſouden nemen / ende daer van maken leden eener hoere: want die de hoere aenhangt / die wordt een lichaem met haer/ maer die dē Heere aenhangt/ die is een gheeſt met hem: daerom moeten wy dan hoererie ſchouwē/ want alle ſonde / die den menſche doet / is buyten den lichame/ maer die hoererie doet/ die ſondigt in ſyn eyghen lichaem/ 1. Cor. 6. verſ. 15. 16. 17. 18. Het en is dan geen wonder/ dat de Heere ſulcken brandt is van hoererie ende van allerley onduyſcheyt: want overmidts hy een** God is van reynen ooghen, **ſoo en kan hy deſe duplighedt niet verdragen/ maer hy ſalſe ſtraffen** hier, **ende** hier namaels. Hier beneden **ſal hyſe ſtraffen met eenen** verkeerden ſin, **ten zy datſe in tijdts bekeeren: Hy ſalſe/ ſegge ick / overgheven tot hares herten luſten / tot onreynigheyt/ ende onteeringhe harer eygener lichamen in haer ſelvē: Hy ſalſe overgeven tot ſchandelijcke bewerginghen / op dat ſy de behoorlijcke vergheldinge haerder booſheyt in hen ſelven ſouden ontfangen: want als ſy niet en bedencken / om God te bekennen/ ſoo ſalſe God overgheven tot eenen** onbedachtſamen ſin, **om te doen / dat niet en betaemt / Rom. 1. verſ. 26.27.28. Want alle die gene/ die ſo wandelen inde pdelheyt hares herten / die worden** verduyſtert in haer verſtandt, **ende meer ende meer verbreemt** van het leven Gods, **door de onwetenthey die in hun is/ door de verblindinge hares herten: dewelcke daer na rockeloos geworden zijnde / haer ſelven begeven tot oneerlijckheyt/ om alle onreynigheyt gierighlijck te bedrijven: want dat bedeckt elijck van hen geſchiet/ dat is oock ſchandelijck om te ſeggen / Epheſ. 4. Vſ. 17. 18. 19. Eph. 5. 12. Deſe ſtraffe is ſeer gruwelijck / want daer en is gheene ſchrickelijcker plaghe / dan dat de menſche door Gods rechtveerdigh oordeel / wordt overghegheven in eenen**

Eerſte redē om dat onſe lichamen zijn tempelen des H. Geeſtes.

Tweede reden, om dat de Heere deſe ſonde ſwaerlic ſtraffen wil, hier en hier namaels.

Hier beneden met eenen verkeerdē ſin.

eenen verkeerden ſin, Eſai. 6. vſ. 10. 2. Theſſ. 2. vſ. 10. 11. 12. Ende daerom wort (onder andere) de Afgoderie ſoo menigmael in de H. Schrifture gheleken by de lichamelijcke hoererie, om datſe den menſche het verſtandt beneemt; want hoererie, wijn ende moſt, maken ſotten, Hoſe. 4. verſ. 11. De Hoereerders worden oock gemeynelick jammerlick geſtraft in hare lichamen/ want ſy worden als een oſſe ter ſlachtbancke ghevoert / ende haer worden voeten aenghedaen / daer men de ſotten mede tuchtight: want ſy en ruſten niet / voor dat haer/ als met eenen pijle / de lever van malkand'ren gekloven wort / ende ſy worden als een vogel met het nette gevangen/niet wetende / dat het hun het leven geldt / Prov. 7. vſ. 22. 23. Want de lippen der hoere zijn ſoet als heunighſeem/ende hare kele is glatter dan olie: maer daer na is ſy bitterder als alſſen/ende ſcherp als een twee-ſnijdende ſweert: hare voeten loopen ten doode onderwaerts/ hare ganghen verreycken de helle/ Pro. 5. vſ. 3. 4. 5. Dit worden de hoereerders eerſt ghewaer/ als ſy het lijf vol pocken eñ leemten krijgen/ſoo datſe levende beginnen te verrotten ende te ſtincken / walgelijcker als doode krenghen / die buyten het geſelſchap der menſchen verſtooten worden. Sy worden oock jammerlijck geſtraft in hare eere/ want die ghene / die haer tot deſe buyghept ghewennen/en worden onder eerlijcke burghers niet gherekent / maer onder de hoeren ende boeven, die uyt een ſtadt van rechte behoorden gebannen te worden. Sy worden oock ſeer jammerlijck gheſtraft in haer goet/ ende tijtlick welvaren/gheljck den verloren Sone, die alle ſyn goet met de hoeren/ ende een overdadigh leven heeft door-ghebracht/Luc. 15. vſ. 13. 30. Ende dit is ſoo klaer / dat wy dat niet en behoeven te bewijſen. Maer het jammerlijckſte van allen is/ dat de hoereerders ende overſpeelders, ende alle die ghene / die hare booſe luſten volghen / zijn gheſloten buyten het Koninghrijcke der Hemelen/om te lijden de ſtraffe des eeuwighen vyers, ſiet 1. Cor. 6. 10. Gal. 5. 19. Eph. 5. 5. Judæ 7. 2. Petr. 2. 14. Apoc. 22. 15. Wel ten rechten ſept dan den Wijſen-man, Prov. 22. 14. der hoeren mondt is eenen diepen kuyl, dien de Heere onghenadigh is, die valt daer inne. Item/ Pro. 23. vſ. 27. 28. Want eene hoere is eenen diepen kuyl, ende een overſpeelſter is eenen enghen kuyl: oock loert ſy als een roover, ende de ſtoute onder de menſchen vergadert ſy tot haer. Laet dan een vroom Zee-man, gheljck oock alle Chriſtenen, wel letten op die ernſtighe vermaninghe van den Wijſen-man, Prov. 5. verſ. 7. 8. 9. Et. Soo luyſtert my nu mijne kinderē/ ende en wijckt niet van de reden mijnes monts: laet uwe wegen verre van haer zijn/ ende naerdert niet ter deurē haers huys: dat ghy niet den vremden en geeft uwe eere/eñ uwe jaren den grouſamen: dat hem gheen vreemde van u vermeugen en verſadighe / ende uwen arbeydt niet en zy in eens anders huys/ ende moetet daer na ſuchtē: wanneer ghy u lijf ende goedt verteert hebt: ende ſpreket / och! hoe hebbe ick de tucht ghehaet! ende mijn herte de ſtraffe verſmaedt! en-

licke middelen.

Hier naemaels worden ſy geſtraft met het helſche vyer.

Derde reden. De trouwe waerſchouwinge van dē Wijſenman.

eñ en hebbe niet ghehoort der ſtemme mijner leeraers, ende mijne ooren niet geneyght tot dien/ die mij leerden? Ick ben ſchier in alle ongheluck gekomen voor allen lieden/ eñ allen volcke? Prov. 5. Vſ. 7. 8. 9. Etc. Siet hoe ernſtigh, hoe krachtigh, hoe beweeghlijck dat den Wijſen-man hier alle menſchē vermaent/ om de hoererie, ende alle vuyligheydt te ſchouwen/ ende tot diē eynde maelt hy ſeer treffelick af/ den ellendigen ſtaet/ daer in deſe ellendighe menſchen verballen/ als ſy een tijdt lanck/ de vuyle wereldt, ende haer ſtinckende vleeſch ghedient hebben/ ende beklaghen dan ghemeenelick haer ongheluck/ als het te late is. Laet dan een Zee-man in tijts daer op letten/ eer hy naer ziele ende lichaem bedorven wort/ ja dat hy met de Sodomiten eeuwelijck daer over ſoude moeten ſuchten/ huylen/ ende weenen in de helle/ Judæ Vſ. 7. Ende een Zee-man en moet daer op niet ſtout worden/ als hy op vreemde havens, ende in vreemde landen is/ daer hy niet bekent en is/ even als of hy daerom des te vryer mochte ſondigen: want de Heere is over al teghenwoordigh/ dewijle hy verbult den Hemel ende Aerde/ Pſal. 139. vers. 1. 2. 3. 4. 5. Jer. 23. vers. 23. 24. Ende derhalven zijn eens yeghelijcx weghen ſtracx voor den Heere, ende hy metet gelijck alle hare ganghen, Prov. 5. vers. 22. Hy en moet daerom in de booſheyt niet voort-varē/ ende ſyn herte verherden/ om datter terſtont geen oordeel en gheſchiedt over ſyne booſe werckē: want alwaert dat een ſondaer hondertmael quaet dede/ ende lange leefde/ ſoo gaet dat evenwel vaſt/ dat het dien alleene ſal wel gaen/ die God vreeſen/ ende ſyn aengeſichte ontſten/ want't en ſal den goddelooſen niet wel gaē/ maer ſy ſullen zijn als eene ſchaduwe/ ende niet lange leven/ die haer voor God niet en vreeſen/ Eccl. 8. vers. 11. 12. 13. Want de miſdaedt des goddelooſen ſal hem vangen/ ende ſal met den ſtrick ſyner ſonden gehouden worden: Hy ſal ghewiſſelijck ſterven (verſtaet/ niet alleene tijdelick, maer oock eeuwelick) om dat hy hem niet en wil onderwijſen laten/ ende om ſyner grooter dwaeſheyt wille/ en ſal het hem niet wel gaen/ Prov. 5. vers. 23. 24. ſiet voorder hier van ons Compas cap. 3. regel. 10. fol. 171. hoe dat een Zee-man op vreemde havens ende kuſten hem ſelven dragen moet.

Wat de Zee-luydē ſoo ſtout maeckt in de hoererie, te weten,

1. Als ſy op vreemde havens zijn.

2. Om datſe terſtont niet gheſtraft en worden.

Een Zee-man moet hem oock wachten voor dronckenſchap.

Om de kuyſheydt wel te bewaren/ ſoo moet de ſoberheydt ende nuchterheyt daer by komen/ want de kuyſheydt ende de ſoberheydt dat zijn ſuſters/ jae tweelinghen van eender dracht/ die niet en konnē geſcheyden worden. Eñ dit is onder andere de oorſake/ waeromme dat ſoo vele Maetrooſen ende Zee-luyden haer ſelvē vergrijpen in onkuyſheyt, om datſe/ door den bandt/ ſoo gheneghen zijn tot gulſigheydt ende dronckenſchap. Want daer zijnder vele (de goede niet te na geſproken) die qualick haren voet aen het lant geſet hebben/ het zy op haer eygen haven/ of op een vreemde/ indien ſy maer eenē ſtuyver in de burſe hebben/ het zy van hare huere, of van hare voeringhe, of plunderinghe (die ter Oorloghe, of op Caperie varen) ſoo loopen ſy alle herberghen ende vuyle koten uyt ende in/ ende zijn

daer

daer beſigh met drincken en ſchincken, braſſen en ſuypen, danſſen ende ſpringhen, ende ſoo worden ſy dickwils hoere-vaſt / eer ſy het weten. Hier voor waerſchouwt ons den Wijſen-man, Proverb. 23. verſ. 29. Waer is wee? waer is leet? waer is ghekijf? waer is klaghen? waer zijn wonden ſonder oorſake? waer zijn roode ooghen? namelijck, daer men by den wijne zit, ende te ſamen komt, om uyt te ſuypen wat in-gheſchoncken is: ſiet dē wijn niet aen / dat hy root is / ende in het glas ſoo ſchoon ſtaet / hy gaet ſijn glat in / doch daer na ſteeckt hy / gelijck een ſlanghe / ende vergiftight ghelijck als een adder: ſoo ſullen uwe ooghen naer andere vrouwen ſien, ende u herte ſal verkeerde dinghen ſpreken: ende ſult zijn, ghelijck eene die midden in de Zee ſlaept, ende als eene, die boven op den maſt-boom ſlaept: ſy ſlaen my (ſeght een dronckaert) doch het en doet my niet wee, ſy ſtooten my aen, doch ick en voelet niet, wanneer wil ick op waken, dat ick het meer gebruycke? De dronckenſchap ende gulſigheydt, is dan den woortel van allerley boosheydt, ende brenght den menſche in allerley ongheluck / ghelijck den Wijſen-man daer ſeer pertinent toont met eene ghelijckeniſſe / die hy ontleent van de Zee-luyden, inſonderheydt de Maers-klimmers, ende andere gheſellen / die dickwils worden ghecommandeert / om het zeyl af te laten / of in te halen ende op te rollen / ſoo datſe als katten haer ſelven aen een touken / oft anders moeten vaſt houden / dat het ſchrickelijck is om te aenſchouwen: Indien ſy dan in ſulcken gheleghentheydt dronckigh oft ſlaperigh waren / ſoude dat niet zijn / om buyten alle twijffel den hals te breken? Nu even alleens doet een dronckaert, al heeft hy ſchoon het landt onder de voeten: want ſyn leven hanght altijdt aen eenen zijden draet / ende den duyvel loopt ghedurigh rontſom als een brieſchende leeuw, ſoeckende wien dat hy verſlinde / ende derhalven moeten wy altijdt waken, ende nuchteren zijn, als den Apoſtel Petrus ons vermaent 1. Pet. 5. verſ. 8. Ja ſelfs onſen Salighmaker, Luc. 21. verſ. 34. 35. 36. Wacht u ſelven, dat uwe herten niet t'eenigher tijt beſwaert en worden met gulſigheydt ende dronckenſchap, ende ſorchvuldigheden deſes levens, ende dat u lieden dien dagh niet haeſtelick en overvalle: want gelijck een valſtrick ſal hy komen over alle die gene, die op geheel den aerdtbodem woonen: daerom waeckt tot aller tijdt, biddende dat ghy lieden meucht waerdigh ghemaeckt worden te ontvlieden alle deſe dinghen, die gheſchieden ſullen, ende te ſtaen voor den Sone des menſchen. Deſe vermaninghe moeten alle Chriſtenen, ende met namē de Zee-luyden, wel ter herten nemen / die de doodt ſoo menigmael voor den oogen ſien / op datſe niet en komen te verſmoorē in hare ſonden. Van dit beeſtelijck ghebreck ware veel te ſeggen / indien ons ooge-merck dat toe-liete: want het is een ghebreck / dat de menſche ſyn verſtandt beneemt / eñ derhalven tot eene beeſte maeckt / of tot een dulle man, want het is eene moet-willighe raſerie: het maeckt lekende ooghen: bevende leden: eene ſtamelende tonge: Het maecht

Daerom moeten wy altijt waken ende nuchteren zijn.

Met namen de Zee-luyden, die de doot ſoo dickwils voor oogē ſien.

Op datſe niet in beeſten verandren.

maeckt den menſche tot een Leeuw, of tot een Swijn, of tot een Aep en Simme. Want ſommighe willen mozren en bechten als een Leeuw, als ſy dzonckig zijn: andere en willen niet anders dan ydelheydt ende dertelheyt bedzijvē/als een Simme: andere willen gaen liggen en ſnozcken / als een Swijn, als ſy vol ende ſadt zijn/ ende gaen dickwils wentelen in haren dzeck eñ uytſpouſel / als eene vuyle Seughe in het ſlijck: dit gebzeck bzengt den menſche tot verlies van ſyn gheſontheydt, van ſyne eere, van ſyn goedt en bloedt, ja van lijf en leven: maer het alderſwaerſte is / dat de dronckaerts uyt den Hemel ghebannen zijn / als te ſien is / Eſa.5.Vſ.14. 1.Coz.6.10. Doch overmidts wy maer beſigh zijn met een Gheeſtelijck Roer te ſchzijven / ſoo en moghen wy hier niet langer op ſtaen/ want een roer en moet niet al te groot ende onbehendig zijn/dewijl het over al moet gebzuyckt wozden/ ende ſyn werck en is maer het ſchip te wenden/ na de rechte ſtreken van 't Compas / dat is het woozt des Heeren. Dit moeten wy alleene hier toe voegē/ dat de Zee-luyden wel andere gaven Gods oock komen te misbzuycken/ maer hare meeſte ende ozdinaire overdaedt beſtaet inſonderheydt in het misbzuyck van den Brande-wijn ende Taback, dewijle ſy die fantaſie hebben/dat deſe twee dinghen niet alleene en dienen tot plaeyſier, maer oock tot merckelicke gheſontheydt: daerom moeten wy de arme ſimpele Zee-luyden hier van wat naerder bericht doen.

Inſonderheyt moet een Zeeman hem wachten voor het misbruyck van den Brandenwijn.

Die wel goet is voor oude.

Aengaende den Branden-wijn, als hy ſuyver ende oprecht is/ te weté/ Wijn van Wijn, ſoo is het seker dat het eene bysondere gabe Gods is/ naer het oozdeel van alle die gene/ die haer op de medicijne verſtaen. Want overmidts dat het niet anders en is / als ſpiritus vini, den gheeſt van den Wijn, ſoo dient hy merckelick vooz oude, koude, ſwacke ende vochtighe lichamen/ tot eene bysondere medicijne: want hy ſterckt de mage / verweckt den appetyt/verwarmt de lever/ verteert het ſlijm / verwackert de levendige gheeſten: maer hy moet op eenen bequamen tydt / met groote voozſichtighept ende matighept inghenomen wozdē / of anders quetſt hy den menſche ſeer jammerlijck/ghelijck alle medicijnen, die averrechts in genomen wozden. Het en is dan gheenen ordinairen dranck, of gheen dzanck tot vermakinghe, daer toe dat den wijn gheſchapen is / om het herte des menſchen, in de vreeſe Gods te verheughen, Judi.9.Vſ.13. Pſal. 104.verſ.15.Pzoverb.31.verſ.6.7. maer het is eene medicijne vooz oude, koude, ende vochtige luyden: Hy moet oock voozſichtelijck ghebzuyckt wozden / niet 'smorghens want de eerſte vochtigheydt / die 'ſmozghens in de maghe ghestozt wozdt/valt ſtracx op de lever/ ende ſoude dien lichtelijck te vele ontſteken/ daerom dat alle wijſe luyden/ hoe rijck datſe zijn/ 'ſmozgens niet geerne wijn en ſullen dzinckē/ ende dat naer den reghel der medicijne: ſoo dat ſwacke, vochtighe luyden / inſonderheyt die arm zijn/van deſē ghediſtilleerden wijn ſouden mogen nuttē/ maer 'savonts naer den eten/ om de maghe te ſtercken / ende de digeſtie, ende het kooctken van de

koude luyden, matelijck genut zijnde.

Wanneer, ende hoe, dat hy moet genut worden.

ſpijſe

ſpÿſe wat te helpen: maer ſy moeten dat doen met eene groote matigheyt/ niet bovē een lepel of twee, of anders ſouden ſy de ſpÿſe te haeſtigh door-jagen / gheliick eenen pot/die te heet wordt aengeſtoockt. Siet nu eens / wat ſchandelicker misbruyck dat by de Zee-luyden, arbeyders, ende andere ghemeyne lupden / met deſen brande-wijn bedreven wort. Want ſy en letten niet eens op hare complexie, of ſy heet of koudt/ drooge/ of vochtigh zÿn: noch op hare jaren, of ſy oudt / of jonck zÿn: noch op den tijdt, of het morgen of avondt is: noch op de mate, of ſy eenen lepel, of een glas, of eene gheheele mudde drincken: ende ſoo veranderen ſy deſe edele mediçijne, tot galle / tot vergift/ ende draken-bloedt / ſoo vele als in hun is. Want den Branden-wijn is voor jonghe / ſtercke / drooge / of anders ſanguine ende kolerijcke lichamen / dat is / die bloedt-rijck/ of anders van de galle gequelt zÿn/ enckel vergift / gelijck wy by ervarenthept (behalven dat de reden dat mede-brengt) hebben bevonden in het beſoecke van verſchepde krancken / gelijck wy dat werck nu ontrent xxxvij. jaren lanck ghedaen hebben/dat ſommige die vele Branden-wijns ghedopen hadden / de natuerlicke warmte hadden upt-ghebluſcht/haren lever verbrant / ende daer door in de water-ſucht, of diergelijcke ellende geraeckt zÿn. Laet dan alle Maetrooſen, Koop-vaerders, Viſſchers, Schippers, mannen van Oorloge, &c. die de ghezonthept van hare ziele eñ lichaem lief hebben/ haer ſelven voor deſe vuyle oberdaet leeren wachten/of anders ſullen ſy dat beklagen/ als het te laete is.

Aengaende den Taback, als hy oock ſchoon ende drooge / ende wel berepdt is / ſoo is het ſeker, dat het is eene gave Gods / ende een bequaem krupdt / dat God tot eene mediçijne van de herſſenen geſchapen heeft/maer en is in Europa niet langhe bekent geweeſt / want hy is in Vrancrijck eerſt ghebracht van eenen Nicotius, daer van hy oock Nicotiaen ghenoemt wordt/ anno 1560. Ende in Engelandt is hy eerſt gebracht door den Ridder/ ende Admirael Françiſcus Drake anno 1564. Dit krupt is heet eñ drooge ontrent den derden graedt, ende daerom is het ſeer bequaem/ met voorſichtigheyt ende matigheyt, genomen zÿnde / om de koude ende vochtige herſſenen/ende de catharren/die daer upt ſinckē in de oogen, ooren, tanden, &c. wat op te droogen / gheliick de reden van de mediçijne, ende de ervarenthepdt/ dat mede-brenghen. Maer al is het ſchoon eene mediçijne / daerom en moet ſy alle daghe / van allerley complexien / ende ſoo oberdadigh/ niet genut worden. Want wie is daer ſoo mal / die mediçijne ſoude willen innemen ſonder noodt, ende dat alle dage, in grooten overvloet? Want mediçijne en is geen dagelijcx voedtſel/maer alleene een hulpmiddel, om de natuere/ die van de quade humeuren oberlaſt/is wat te hulpe komen. Ende met namen dē Taback, al is hy goedt voor de herſſenen, ſoo is hy nochtans een fenijn voor de mage, eñ maeckt eene groote onſteltenisſe in het ganſche lichaem/ als hy aver-rechts wordt in-

Een Zeeman moet oock vermijden het misbruyck van den Taback.

De natuere van dit kruyt, ende het gebruyck van dien.

Waer inne dat het misbruyck beſtaet.

ingenomen / gelijck de ervarenthept genoegh mede-brengt. Het is dan een grouwelick/ende meer als beestelick misbruyck / dat met dit kruydt bedreven wort. Want daer zijn duysenden van menschen / die Christenen willen heeten/ die op desen vuylen smoock soo versot zijn/ gelijck de kinderen op het suycker, ende andere snoeperie, ende de dronckaerts op bier, wijn, ende diergelijcken stercken dranck / sonder te weten de reden / waerom datse soo seer daer toe gheneghen zijn. Daer zijnder/die binnē de 24. urē/ wel 24. pijpen souden uytsupgen/ eñ sp krencken / ja vermoordē hare natuere seer jammerlick/ want als daer geene vochtighept meer en is in de herssenen, soo halē sp de vochtighept van onder op/ als met eene pompe: ende supgen alsoo upt de natuerlijcke vochtigheydt, die het lichaem niet derven en kan. Wp hebben met verscheyden sulcke gesellen gesproken/ die soo over-matigh tot desen roock genegen waren/eñ gebraeght/ wat reden datse daer toe hadden? of het was om voedtsel? of om mediçijne? of om playsier? of om tijdt-verdrijf? sommige antwoorden / datse dit doen om voedtsel, dewijle sp ghewaer worden / datse dan minder broodt ende andere spijse van doene hadden / ja datse somtijdts met een halven stuyver aen broot / des daeghs/ genoegh hadden: wp braeghdē / of sp niet-te-min sterck waren? sp bekendē rondt upt / neen: maer datse wel gevoelden / datse machteloos waren / ja dat dickwils hare beenen haer qualick dragen konden. Daer op seyden wp / datse daer upt konden mercken/soo sp wijs warē/ dat den Taback gheen voedtsel en is/het en kan't oock niet wesen/dewijle het eene mediçijne is / die heet ende drooge is / die de natuere wat neemt / maer niet toe en brengt: ja dat het een fenijn voor de mage is/ gelijck het blijckt / dewijle de mage van alle menschen daer van soo walght/ datse't onderste boven gekeert wort. Den Taback voedt dan op sulcke maniere/gelijck de slechte lupden seggen / dat de sieckte voedt, niet om datse de natuere stercht/ want die moeste sot zijn/die dat geloovē soude/ maer alleene om datse den appetijt beneemt/ want die hertelick sieck is / walght van alle spijse, Psal. 107. vers. 18. Andere seggen/ datse den Taback soo dickwils supgen / om de gesonthepdt / dewijle sp catharreus zijn/ ende een vochtigh hooft hebben/&c. Antwoorde: Dit schijnt wat te wesen: maer waer hebben sp opt gehoort of gheleſen/ datmen alle dage purgatien sal innemen? ja vijf, ses, acht, thiene, twaelve, twintigh, op eenen dagh? Ist eene mediçijne, gheljck wp bekennen / laetse dan ghebruyckt worden in den tijdt der noodt / gelijck Syrach raedt cap. 38. 1. maer niet alle dage. Laetse gebruyckt worden met voorsichtigheyt, dat is/ let daer op / of dese mediçijne past op uwe complexie: uwe herssenen en zijn mogheljck niet koudt of vochtigh / maer drooge en warmachtigh / soo sal u den Taback een vergift ende peste wesen. Colerijcke ende sanguine, dat is / dorre ende bloedt-rijcke lichamen/en dient hp niet: die niet een sot en is / verstaet dat wel. Maer ghp sult seggen/ ick ben

Het misbruyck komt uyt onverstant: want sy en verstaen niet, waerom dat sy desē roock suygen.

Of den Taback voedsaem is?

Of den Taback ge sont is.

ben flegmatijck eñ vochtigh. Antw. dat komt mogelick upt den openen back, dat is/upt overdaet van ſpijſe of dranck: voert eerſt een geregelt leven / dat ghy uwe natuere niet en overlaſt / het ſal apparentelick wel beteren. Want het ſlijm van de mage en moet door gheen Taback geſuyvert worden / maer door matigheyt in ſpijſe en dranck/door alſſen, door aloë, of diergelijcke af droogende mediçijnen, die de mage plegen te ſuyveren. Maer laet het soo zijn/ dat uwe herſſenen koudt en vochtigh zijn / evenwel soo en moet ghy niet alle dage mediçijne innemen/ ook niet altijdt de ſelve / inſonderheydt in ſulcken quantiteyt, want dat en ſal gheen verſtandigh mediçijn-meeſter raden. Want dat alle daghe gebruyckt wordt / daer gewent de natuere soo toe/ datſe daer na in tijt van noot niet en lupſtert. Ende die groote quantiteyt ſal gewiſſelick u meer quaedt / als goedt doen / even gelijck pemandt / die alle daghe hooft-pillen wilde innemen / of op eenen tijdt soo vele teffens / die ſoude gewiſſelick de humeuren meer beroeren/ als ſtillen/ en op-droogen. Ende of pemandt alle dage tiriakel of mithridaet wilde innemen/inſonderheyt in groote quantiteyt, die en ſal daer gheene bate van hebben / wanneer hy met ſweeten/ de peſte ſoude willē tegenſtaen. In ſumma/is den Taback eene mediçijne, ende dat voor de herſſenen, ſo moetſe daer toe alleene gebruyckt worden/ ende dat in den tijdt der noodt / als de catharren in het heetſte van den ſomer, of in het koudtſte van den winter, of in het rijſen / of vallen van het loof / in de lente, of inden herfſt, meeſt ſinckē: laet dit gheſchieden met voorſichtigheyt, met matigheyt, met ſorghvuldigheydt, ghelijck men andere mediçijne plagh in te nemen / of anders ſo ſal de medicijne, in ſenijn veranderē / gelijck de erbarentheyt meer dan te vele leert. Het is ook notabel/dat onſe Voor-ouders/die tot het jaer 1560. eñ 1564. van deſe medicijne niet geweten en hebben/ veel kloecker en friſſcher geweeſt zijn / als hare na-komelingen/ dewijle ſy in ſoberheyt en matigheydt ons verre overtreft hebben / het welcke de beſte medicijne is / t'ſamen-gevoeght zijnde met Godſaligheyt ende naerſtigheyt in onſe beroepinge/die onder de ſonne te vinden is. Nu is daer noch eene derde ende vierde ſoorte/ die ſeggen/ datſe den Taback ſuyghen om playſier, ende om tijdt-verdrijf. Maer deſe twee en zijn gheene antwoorde waerdich/dewijle ſy de gavē Gods ſoo ſchandelick misbruycken / buyten ende teghen het ooge-merck/ daer toe ſy van God gheſchapen zijn. Wy ſtraffen de kinderen / als ſy met broodt ſpelen/want het en is daer toe niet geſchapen / maer tot voedtſel van den menſche: ende dē Wijſen-man beſtraft die menſchen/ die het broodt maken tot lacchen, ende den wijn misbruycken/dewijle ſy meynen dat het geldt haer alle dinck moet te wege brengen / ende hy ſpreeckt een wee over dat landt/ daer de Vorſten vroegh, dat is/ buyten tijdts / eten, Eccl. 10. verſ. 16. Daer-en-tegen hy prijſt die Vorſten ende Heeren, die ter rechter tijdt eten, tot ſterckte, ende niet tot luſt. ibid. verſ. 17. 19. Wat ſoude hy dan

Onſe voor-ouders, die geen Taback ghekent en hebbē, waren ſtercker als wy, en waerom.

Men magh de Medicijne niet gebruycken tot playſier of tijt-verdrijf.

ſeggen van die gene / die met de mediçijne ſpelen / ende haer tijdt-verdrijf daer van maken / niet anders / dan of ſy met de rhabarber, of aloë gingen ſpelen / ſoude hy niet oordeelen / dat ſulcken landt een grouwelick wee heeft te verwachten / daer dit ſpel begint te worden een gemeyne couſtume, een morbus epidemicus, eene doorgaende ſiecke/ſo datter in deſen Taback alleene/ ſonder noodt / ontallijcke tonnen gouts verquiſt worden. Daer wort verhaelt van een Enghelſch Edelman, datter binnen Londen alleene/ bevonden zijn ſeven duyſendt huyſen, die alleene by de neringe van den Taback leven / ende hy maeckt de rekeninge / datter binnen Londen, ſonder de herbergen of drooge gaſterien daerinne te rekenē/daermen wijn en bier tapt / jaerlijcx wordt geconſumeert / een en dertigh tonnen goudts, dry en t'negentigh duyſent, ſeven hondert en vijftigh guldens, dat al in roock wegh vlieght ? Wat dunckt u.l. of men oock eens de rekeninge maeckte/ hoe vele datter jaerlijck binnē onſe Provinçien, ende met namen in de Koop-ſteden, ende Zee-ſteden, als Amſtelredam, Rotterdam, Enchuyſen, Hoorn, Middelburgh, Vliſſingen, &c. In deſen ſmoock verdaen wierdt / ſoude een yder niet ſchricken / die deſe calculatie eens hoorde maken ? ſietmē niet/hoe vele datter zijn/ die alleene van deſen roock leven / ende daer op rijck worden ? Men plagh eens te ſeggen / men kan van den windt niet leven : maer de ervarenthept leert / dat men van den roock kan leven, dat meeſt komt upt de dwaeſhepdt van het arme volck / inſonderheydt de Maetrooſen, die op deſen ſmoock ſoo verſot zijn / gelijck een ſoogh-kindt op de mamme / ja gelijck een dronckaert op bier en wijn/ datſe den ſelven by dage noch by nachte / in Zee / of aen Landt/ niet derven en konnen. Laet dan een Zee-man gedencken/ dat alle (middel-matige) dinghen wel gheoorlooft zijn, maer alle dinghen en zijn niet oorbaerlick : alle dinghen zijn wel gheoorlooft, maer wy en moeten ons onder geenes dincx bedwangh laten brenghen, 1. Cor. 6.verſ.12. Meughen wy ons onder gheens dincx bedwanck laten brengen / ſullen wy ons dan onder den dwanck van vuylen roock, ende ſmoock laten brengen ? Ons leven en is maer als een roock-damp, die wepnigh tijts geſien wordt / ende daer na vergaet/Jac.4.14. Sullen wy dan dat hoghe leven ſoo onnutte-lick door-brengen / dat wy ons daghelijcx werck en tijdt-verdrijf ſullen maken/ van vuylen roock upt te blaſen/en ons natuerlick ſap (ſo vele in ons is) upt te putten / ende upt te drooghen ? Een Chriſten-menſche, ende eene geloovige ziele/ behoorde te weſen als roock-pilaren, geroockt zijnde met Myrrhe ende Wieroock, ende allerley poeder eens Apotekers, Cant.3.6. Dat is/ wy behoorden met opgehevē hoofde/ende groote bypmoedicheyt/met onſe ghebeden ende danck-ſeggingen/op te klimmen tot God in den Hemel/ſonder eenige verhinderinge : Hoe voeght het dan / dat wy het beſte van onſen tijdt / als wy eenighſins mogen ruſten/ ende ons verquicken van onſen arbeyt/ gaen beſtedē om eenen vuylen roock, upt ende

Barnabas de rijcke, inde degelijckheyt des tijts. fol. 89. 90.

Beſluyt, met eene ernſtighe vermaninghe aen de Maetrooſē

Datſe doch deſen vuylen roock nalaten.

Ende daer naer eē der reuc werck trachten

ende in te blaſen/ daer door wy onbequaem ghemaeckt worden om God te dancken/ en daer-en-tegen wederom opgehitſt tot drincken en klincken, als de natuere door den roock upt-gedrooght eñ verhit is: dencken wy niet / dat God / die een verterende vyer is/ oock eens eenen roock des toorns sal blaſen upt ſyne neuſ-gaten / Pſal. 18.9. om die te verderven/ die ſyne gaven soo jammerlick miſ-bruyckē: dencken wy niet / dat dit ongetydigh ende geduerigh roocken en ſmoocken, dat de menſchen in deſe laetſte eeuwe eerſt gevonden hebben/eñ met ſulcken hittighept na-jagen/tot ſchade ende verderf van hare zielen eñ lichamen, een voorſpel is van dē roock der pijninge, daer mede alle goddeloose in de helle ſullen gepijnight worden/ die opgaē sal van eeuwigheydt tot eeuwigheydt: Apoc. 14. vſ. 11. Het en betaemt niet / mijne lieve broeders / dat wy / die tot het licht geroepen zyn/ ons leven in den roock ſullen verſlijten. Laet ons liever ſtaen naer dat reuck-werck van den Engel des verbondts, dat hy in een gouden wieroock-vat opoffert met de gebeden der heyligen/ op den altaer / die voor den throon is: want den roock van dit reuckwerck, sal van de handē des Engels voor God op-klimmen / ende onſe gebeden aengenaem maken tot ſalighept onſer zielen / Apoc. 8. verſ. 3.4. Laet doch alle vrome Maetrooſen dit waernemen. Als nu de Maetrooſen de matigheyt ſoo verre geleert hebben / datſe haer niet en vergrijpen in onkuyſheyt, gulſigheyt ende dronckenſchap, ſoo sal het haer licht vallen in alle andere dingen mate te houden / daer van wy hier voren/als wy ſpraken van de Koopluyden, wat breeder gehandelt hebben. Een woort of twee willen wy hier verberſſchen/ daer in de Maetrooſen haer ſelven/behalven 't gene voorſchrevē is/ menighmael komē te vergrijpen / als met namen in het wereldtſch playſier, ſoo binnen ſchips boort, als inſonderheyt aen landt. Want ſy zijn dickwils beſigh met tuyſſchen en ſpelen, ſoo met de caerten, als met den taerlinck. Dit ſpel en behoorde onder de Chriſtenen niet geleden te worden / overmidts het ſtrijdt teghen de Wet Gods / met namen het derde ende het achtſte gebodt: Het ſtrijdt teghen de oude Conçilien: teghen 't ghevoelen van alle rechtſinnighe oude ende nieuwe leeraers: Het ſtrijdt teghen de beſchreven rechten: Het ſtrijdt ſelfs tegen de wetten / die de Romeynen noch Heydenen zijnde / daer tegen ghemaeckt hebben/ gelijck wy dat breeder hebben ghetoont in onſe practijcke, fol. 364. &c. onnoodigh hier te verhalen. De Maetrooſen vergrijpen haer ooc menichmael met Sabbathſbreucke, dewijle ſy aen landt zijnde/ geene conſcientie en maken van dē openbaren Godſ-dienſt, die ſy nochtans ſoo ſelden krijghen konnen/ maer ſy gaen rijden en rotſen, of ſitten in de herberghen daghen en nachten / niet ruſtende / voor datſe het meeſte part / datſe met perijckel van haer lijf ende leven gewonnen hebben / wederom onnuttelick met perijckel van hare ziele gaen verteeren. Deſen H. ruſt-dagh gaen ſy dickwils beſteden in het caetſen, bal-ſlaen, kloſſen, bollen, kegel-ſpel,

Een Zeeman moet hém oock wachtē van Sabbathſbreucke.

kloot-ſchieten, ſchuyf-banen, ende diergelijcke pdelheden meer/ daerſe veel eer / als ſy behouden aen landt gekomen zijn/naer de vermaninge van den Propheet Pſal.107. verſ. 30.31.32. den Heere behoorden te dancken voor ſyne goedertierenthept/ eñ voor ſyne wonderen die hy aen der menſchen kinderen doet: ſy moeſten hem in de ghemeynte prijſen, ende voor de Ouderlingen roemen, of anders hebben ſy de naeſte repſe wat ergers te verwachten/ Joan.5. verſ.14. De Maetrooſen vergrijpen haer ook veeltijdts in vuyle woordē, in oneerlickheyt, ſotten klap, ende geckerie, daer dickwils vechterie na-volght. Deſe vuyligheyt is allen Chriſtenen ſeer ſcherp verboden/Eph.4.29. En laet gheene vuyle reden uyt uwen mondt gaen: maer iſt dat daer eenige goede reden is, tot nootſakelicke ſtichtinghe, op datſe aenghenaem zy te hooren, Item / Eph.5.verſ.3.4. Maer hoererie, ende alle onreynigheyt, of gierigheyt, laet die onder u.l. niet genaemt worden / gelijck het den heylighen betaemt / noch oneerlickheydt, noch ſotten klap, noch geckerie, die niet en betamen/ maer liever danckſegginge. Daer ſien wy / dat deſen vuylen klap, by de hoererie geſet wordt / als ſuſters en broeders/ want ſy komen beyde uyt een vuyl herte, ja van dē Sathan, die daer is eenen onreynen gheeſt. Laet dan een vroom Zee-man ghedencken/dat de menſchen in den dagh des oordeels, ſullen rekenſchap geven van eenen yegelicken onnutten woorde, dat ſy ſullen gheſproken hebben: want elck een ſal uyt ſyne woorden gherechtvaerdight of verdoemt worden, Matth.12. 36.37.

Een Zee-man moet hem oock wachten van vuyle woorden.

Het is ook een jammerlick miſbruyck van vele Maetrooſen, Viſſchers, Schippers, &c. als ſy aen landt gekomen zijn/ datſe de Speelhoven Boomgaerden, ende andere hoven van de goede burgers / ſonder conſent / by nachte / ende ſomtijts by klaren dage / uyt ende in loopē / roovende het fruyt dat daer in ſtaet / als appelen, peeren, karſen, druyven, &c. ende voorts alles datſe daer vindē/ naer de gelegenthepdt van het ſayſoen des jaers / ſy ſcheuren eñ plucken ook dickwils uyt / met den wortel / met al / de Roſmarijn-boomen, Laurier-boomen, de Bloemē met hare vollē/&c. dit alles doen ſy als een kinderſpel/ ſonder achter-dencken. Want ſy meynen/dat dit maer en zijn wercken van playſier, daer geen macht aen en hangt / daer het in der daet niet anders en is / dan openbare ſtraet-ſchenderie ende dieverie, tegen het achtſte ende het thiende gebodt. Want wy en mogen onſen naeſten niet ontnemen/alwaert maer de waerde van een deut, als het gheſchiedt ſonder ſyn weten en conſent/of het is dieverie. Eñ als pemandt erghens inbreeckt in een huys / dat wel geſloten is / dat is huyſ-brake. Ende als pemandt moetwillens ſynen naeſten qualick bejeghent op 's Heeren ſtrate, of ſcheurt ende breeckt/dat ontrent de ſtrate is/ ende dat wy niet nauwer bewaren en konnen / dat is ſtraetſchenderie. Ende als pemandt uyt den Acker rooft datmē niet en kan op-ſluytē/ ende tot de Landt-bouwerie hoort / dat is Acker-roof. Siet hoe nae dat deſe Hof-diefte

Een Zee-man moet hem oock wachten van acker-roof, ende hof dieſte.

ver-

vermaeghſchapt is aē de grouwelijckſte crimen teghen het achtſte gebodt, daer van eenighe aen den hals geſtraft worden. Ende daerom wort deſe ſonde van den goeden ouden Leeraer Auguſtino, ſoo beklaeght lib. 2. confeſſ. cap. 4. daer hy onder andere ſonden/ die hy in ſyne kintſheyt gedaen hadde / verhaelt datter in de gebuerte van ſyn Ouders Wijnbergh, ſtondt eenen Peerboom, die ſeer geladen was/ maer daer van de vruchten niet ſeer aengenaem en waren / noch van aenſien, noch van ſmaeck, maer dat hy even-wel met eenige ſtoute jongers daer op toe-lepde / om deſen Peer-boom by nachte ſchoon af te plucken/ende te ſchudden. Wy gingen henen/ſeydt hy/eñ quamen ſeer geladen van daer/eñ als wy de Peeren al hadden/ſoo aten wy weynigh daer af/ maer wierpen die voor de ſwijnen, overmidts datſe niet ſeer aengenaem en waren/maer al ons playſier was/ om dat wy yet gedaē hadden / dat ons verboden was. Dit beklaeght hy ſeer jammerlick/ „ ſeggende aldus: Och Heere (ſeyt „ hy) uwe Wet ſtraft ymmers de „ dieverie/ja ſelfs die wet/die in de „ herten der menſchē geſchrevē is/ „ die de booſheyt ſelve niet en kan „ uyt-vagen. Want ſelfs en kan dē „ eenen dief den anderen niet ver„ dragen / noch met goeden oogen „ aenſien. Ja ſelfs eenen rijcken dief „ ſoude qualick konnen verdragen „ eenen / die uyt noot geſtolen had„ de. Ende ick/ o God/ hebbe eer„ tyts oock dieverie willen doen/ eñ „ ick hebbet gedaen / ende dat niet „ uyt eenighen noodt of ghebreck/ „ maer alleene om dat ick een ver„ maken hadde in de ongerechtig„ heyt ende vroodt-vronckenheyt! „ want ick ginck ſtelē/daer van dat „ ick overvloedigh/ ende veel beter „ voorſien was. Ende het en was „ niet ſoo ſeer het geſtolen goet/dat „ ic ſochte/ maer het was de ſonde/ „ eñ de dieverie ſelve/ daer ick een „ vermakē in hadde! o myn God! „ ſiet doch/ ſiet doch/wat eē duyſter „ herte dat ick hebbe/ maer gy hebt „ u daer over ontfarmt / eñ dat uyt „ dē afgront getrocken! want laet „ myn herte nu eens tegē u ſeggen/ „ wat het daer in voor hadde / an„ ders dan dat het moedt-willens „ wilde quaet doen / ſonder eenigh „ vroſyt/ eñ wat ſochte het anders/ „ dan my moedt-willens quaet te „ makē/ ſo dat de oorſake van myne booſheydt niet en was/ dan de „ booſheyt ſelve/ &c. Siet/ hoe dat „ deſen H. man daer over treurt/ dat hy in ſyne kintſheyt gedaen hadde/ daer nochtans vele Maetrooſē ende meer andere / hondertmael erger doen/ als ſy tot hare jaren gekomē zyn/ſonder datſe daer over eens beſchaemt of bekommert zyn: het welcke niet anders en komt / dan uyt eene meer als Heydenſche onwetentheydt, of uyt eene ſchrickelijcke goddelooſheydt, toonende metter daet / datter gheene vreeſe Gods voor hare oogen en is / dewyle ſy de geboden Gods worpen achter haren rugge/ die ſoo rondelick ſeggen: ghy en ſult niet ſtelen: ghy en ſult niet begeeren uwes naeſten wijf, noch huys, noch knecht, noch dienſtmaeght, noch oſſe, noch ezel, noch yet dat uwen Naeſten heeft. Laet dan eenē vromen Maetroos letten op de vermaninge van

Waer uyt dat deſe dieverie ſpruyt.

den H. Apoſtel/ Eph.4.28. Die geſtolen heeft, en ſtele niet meer, maer arbeyde liever, ende wercke met ſyne handen dat goedt is, op dat hy hebbe te geven den genen die noodt heeft.

Een Zeeman en magh oock de boomen niet ſchenden op 's Heeren ſtrate.

Aen deſe ſonde is ooc vaſte eene andere ſtoute dertelheyt/ die ſommige Maetrooſen, **ende eenige andere bedrijven aen de boomen / die om de** ſchaduwe, çieraedt, **of** playſier, **geplant zijn op** ſtraten, wegen, wallen, **&c. die ſy moetwillig dickwils hacken en kerven met** bylē, hou-meſſē, rappieren, meſſen, **ſoo datter qualick van hare handen yet kan ongeſchendt blijven / het zy** ſteene ſtoupen, heckens, poorten, **&c. of yet anders dat ſtaet ontrent 's Heeren ſtrate. Dit is** openbare ſtraet-ſchenderie, **ende een teecken van een** godeloos herte, **dat de menſchen quaet doen/ ſonder eenigē ſchijn van profijt / alleene upt liefde van de ſonde/ ende om de menſchen leedt te doen/ daer mede ſy toonen / datſe zijn upt den vader** den duyvel, **die de ſonde doet /** uyt liefde van de ſonde, ende uyt ſpijt teghen God ende alle menſchen. **Laet dan vrome** Zee-luyden **haer ſelven daer voor leeren wachten / want de Heere heeft rondt upt verboden de boomen te ſchenden of te verderven / ſelfs in belegeringen van ſteden / ten ware om gewichtige redenen van defenſie / of dierghelijcke /** Deut. 20. verſ. 19. 20.

Noch ſtoupen, heckens, poorten, &c.

Want dit is eē duyvelſche booſheyt, quaet te doen, ſonder hope van profijt.

Laetſe ooc gedencken / dat het is eē vrant-merck van de goddeloose/ datſe hare ſpotterie drijven met de ſonde, daer-en-tegen de vrome hebben haren luſt aen den oprechtigen, **Prov. 14.9.** Want de liefde en verblijdt haer niet in de ongerechtigheydt, maer ſy verblijdt haer in de waerheydt, **1. Cor. 13. verſ. 6.** Laetſe dan doen, al dat waerachtigh is, al dat eerlick is, al dat gerechtigh is, al dat reyn is, al dat lieffelick is, al dat wel luydt: is daer eenige deught, is daer eenigē lof, laetſe die bedencken, want als ſy ſoo doen, ſal den God des vredes by haer weſen, **Phil. 4. verſ. 8. 9. Laetſe doch toeſien / datſe voorſichtelick mogen wandelen/ niet als** onwijſe, **maer als** wijſe: **den bequamen tijdt upt-koopende / want de dagen zijn boos: ſoo en ſullen ſy niet onvoorſichtigh zijn / maer leeren verſtaen den wille des Heeren / Eph. 5. 15. 16. 17. Ende hier aen hanght haer eeuwigh ende tijdtlick welvaren: want de werelt vergaet / ende hare begeerlickheyt/ maer wie den wille Gods doet/ die blijft inder eeuwigheydt/ 1. Joan. 2. 17. Verdriet ende benauthey ſal komen over alle zielen der menſchē die quaet wercken/ den** Joden **voornemelick/ ende ooc den** Griecken: **maer prijs/ eere ende vrede allen die goedt wercken / den** Joden **voornemelick/ ende ooc den** Griecken, **Rom. 2. verſ. 9. 10.**

Het

Het vierde Boeck/

Van de vaert op Oost, ende VVest-Indien.

OVermits de vaert op Oost ende West-Indien, van soo grooten gewichte is/ dat/ naer het oordeel van alle verstandige ende oprechte lief-hebbers/ soo van de ware religie, als ons lieve Vaderlandt, niet alleene 't ghemeyne beste, maer ock de voort-plantinghe van het Rijcke Christi, ten hooghsten daer aen gelegen is: soo hebben wy voorgenomen ock een weynigh daer toe te seggen / naer de ghelegenthedt van onse beroepinge/ ten eynde dat niet alleene ons Vaderlandt, maer ock insonderheyt dē Sone Gods/ onsen Saligmaker / die ons dese deure geopent heeft/ de gewenschte vruchten daer van souden mogen ontfangen. Om hier van met orden te spreken/ soo moeten wy letten op dese vijf poincten. I. Wat beyde dese Indien voor landen zijn, ende wanneer sy gevonden zijn? II. Wat wy uyt de beschrijvinge van Oost, ende West-Indien hebben aen te mercken. III. By wat occasie, ende met wat recht, dat wy aen desen handel ghe-raeckt zijn? IIII. Hoe profijtelick en noodigh dat dese vaert is. V. Wat daer moet gedaen worden, om de gewenschte vruchtē daer uyt te trecken?

Afdeelinge van dit Capittel.

Van het eerste.

VAn dit eerste poinct / te weten/ wat voortreffelicker deelē van het aerdtrijck / dat beyde de Indien zijn/ende wanneer sy ontdeckt zijn/ en behoeven wy niet breedt te spreken: overmits nevens den Atlas, dat is / de Afbeeldinge van de geheele wereldt, van den Hooghgheleerden ende wijdt-beroemden Gerardus Mercator, soo vele particuliere beschrijvingē van dese quartieren/ ende Journalen van die gene/ die dese repsen met verstandt ghedaen hebben/gevonden worde/ dat ons desen arbeydt is afgenomen: te meer / overmidts meest alle dese Boecken, en Tractaten, in onse moeders tale te vinden zijn. Dit moetē wy hier alleene verhalen tot eene Inleydinge van de materie / die wy te verhandelē hebbē/ dat beyde dese landen zijn de grootste, de rijckste, de vruchtbaerste, eñ voor het meeste deel / de ghesondtste, ende de playsantste quartierē/ die onder de sonne zijn. Aengaende de groothedt/daer voort getuyght van de Oost-Indien (dat de uyterste pale is van Asien, palende teghen 't Westen aen Persen-landt, ende teghen 't Oosten aen het machtige Koninckrijcke van China) dat daer in bevonden worden vijf duysendt steden, ende dat het langst de Zee-kuste, soo veel spatie/ ende sulcken langen rack begrijpt/ alsmē wel in t'sestigh dagen eñ nachten soude konnen bezeylen: soo dat het sommige oude Caert-schrijvers,

De grootheyt van Oost-Indiē

Plinius lib.6. cap.17.

niet sonder redē houdē voor het derde part van de geheele werelt, welverstaende de oude bekende wereldt, eer America ontdeckt was. In dit landt is eene groote menighte van rivieren/daer onder dat Ganges, de meeste is/ die de Geleerde meynen/ dat in de H. Schrifture genoemt wort Pison, Gen.2.11. Mercator meynt/dat het is die riviere/die nu genoemt wort Rio de Cantaon. Naer

Afdeelinge van Oost-Indien.

dese riviere / plach van outs geheel Oost-Indiē afgedeelt te wordē / wāt het eene deel wort genoemt / India buyten dē Gangem, in de H. Schrifture/het lant Hevila, daermē gout vint/van de Inwoonders wort het genoemt Indostan, Gen.2.11. Het andere deel wort genoemt India binnen den Gangem, anders ock Seria genoemt / eñ van de Inwoonders Macijm of Magni.

Den rijckdom van dit landt.

Den rijckdom van dit lant en behoebe ick oot niet te bewijsen/overmidts de ervarenthept ons geleert heeft / wat ongelooflicke schatte dat 'tzedert dē tijdt van 34. jaren / dat onse vrye Nederlanden daer gehandelt hebben / van daer in het Vaderlant gebracht zijn. Want het brengt in grooten overvloedt voort/ allerley specerien/ als Peper, Wieroock, Nagelen, Gengeber, ende naer het Zuyden, Canneel, Calmus, Nardus, &c. Van daer komt oot Gout en Silver, in groote abundantie/ ende niet wepniger / Koper, Yser, eñ Messinck; als Diodorus getuyght/alhoewel Plinius meynt/dat

Plinius lib.34. cap.17.

het geen Koper of Loot en heeft. Maer die swarighedt is klepne/ want dese slechte metalē zijn elders genoech te vindē/eñ ick geloove dat de Koop-luyden dese Carga in Oost-Indien wepnigh soeckē. Maer dat se meer trachte naer de kostelicke gesteenten/ die in grooten overvloedt daer te vinden zijn/ als Diamanten, Carbonckels, Berylli, Chrysophrasi, Lychnites, ende seer schoone groote Peerlen. De Zijde is daer ook in sulcken overvloedt/dat byna de geheele werelt daer mede kan versien worden. Eñ dewijle inde woestijne vele Elephanten zijn/so zijnder ock te vindē schoone Elephants-tanden, daer men allerley yvoren vaten van maeckt. Daer zijn ock vele medicinale kruyden, ende geneeswortels. Eñ dewijle sy palen aen de machtige Koninghrijcken van China ende Persien-landt, so kan men van daer ock krijgē de konstige eñ kostelicke hant-wercken van de Chinesen, met namen de porceleyne vaten, die sy weten te bachē van Zee-mosselē, of Slecken met Eyerschalen, eñ eenige andere dingen daer by/die sy onder een knedē/eñ eē deegh daer van makē/ het welcke sy onder de aerde begraven/eñ laten het daer wepckē wel tot 80. of 100. jarē/ het welcke sy hare Erfgenamen tot eenen kostelicken schat naer-laten/ eñ sy selve gebruyckē soodanigē deegh / als hare Voor-ouders voor haer ghespaert hebben : houdende also dese maniere van outs af/dat so wie het oude deegh upt neemt/die moet wederom nieuwe in de plaetse leggen/ ende so en kan haer nopt stoffe ontbreken. Van de Chinesen krijgen sy ock die kostelicke medicinen Rhabarber, eñ Radix Chinæ, daer de gesonthept der menschē so vele aē gelegē is. Maer overmits mē meynt dat de Rhabarber de Zee niet wel en kan verdragen / maer dat hy daer door eenighsins syne kracht verlie-

Van wae de porce leyne va komen, de hoe gemaec worden

Van w de Rh ber, Radix næ ko

sen

sen soude / soo wort hy tot ons door Perssien, vele te lande ghebracht. Aengaende de vruchtbaerheyt van dit landt/die is uytnemende. want overmits het alle andere deelen des werelts / in goede situatie / getemperthept van de lucht/ eñ vetticheyt te bovē gaet/ so moet het natuerlicker wijse seer vruchtbaer zijn. Wāt het heeft eē ander aensiē als andere landē/dewijle het heeft eenē anderē opganck eñ onderganck der starren: daer van draeght het tweemael des jaers vruchtē/eñ heeft twee somers, tegen eenen winter. 't Is waer/datter niet veel koorns en wast (apparentelick om dat de Inwoonders noch niet recht daer op getraineert en zijn) maer niet-te-min so draegt het lant in overvloet/garste, rijs, eñ andere vruchtē/diemē metter hant leest: daer zijn oock menger-hande boom-vruchten. Daer en wast oock geē wijn uyt wijnstocken, maer in plaetse van dien hebben sy vin de palma, dien sy uyt boomen perssen: sy hebbē oock honich, die in't riedt wast/daer sy dranc van konnē maken: sy maken oock een soorte van bier/van gerste eñ rijs. Het is oock in dit lant alleene dat wast dat kosteliche Ebben-hout, dat in de timmeragie soo seer geacht wort. Het is oock een gesont landt, daer meestendeel soete Westelijcke winden waepen: doch het en is over-al niet eben seer getempert/ende dat overmidts syne groote. Want naer de linie is het seer heet/ naer het Noorden wat kouder / maer voorts op andere plaetsē wel getempert/ daer de groote hitte / door de soete koele winden seer ghematight ende getempert wordt. Hier uyt volght nu van selfs / dat het een seer lustigh ende playsantigh landt is / als een lust-hof. want het vaste landt is vol rivieren / want Megasthenes getuyght/ datter wel 't sestigh rivieren zijn / die des somers veel overvloepen/ ende het landt vet maken/ dat eene van de oorsaken is van de vruchtbaerheyt des landts. Onder dese rivieren / naest Ganges, zijn de voornaemste / Mandona, Chaberis, Ava, Campumo, Mena, Menon, eñ meer andere. De Eylanden zijn vele eñ menigerley/ maer onder andere zijn de Moluckse Eylanden, door de geheele werelt vermaert / insonderheyt van weghen de naghelen, ende andere specerien/ die van daer komen. Want daer wassen verscheyden specerien / als Muscaten, Mastick, Aloës-hout, Sandal-hout, Canneel, Gember, Peper ende Nagelen, in sulcken menighte/ja oock sonder arbeydt van bouwinge/ dat het te verwonderen is. Maer aengaende andere vruchten / dienende tot onderhout ende spijse / zijn daer weynigh / soo dat de Inwoonders meest leven van 't ghene haer van buyten wordt toe-gevoert / daertegen sy hare eygene waren verwisselen. Onder desen naem van de Molucken zijn insonderheydt dese vijf Eylanden begrepen / Ternate of Tarante, Tydor of Theodori, Motir of Muthil, Machian of Mate, Bachian of Bacianum. Dese Eylanden / overmidts sy onder de linie liggen / en zijn niet gesondt / maer worden niet-te-min om hare kostelicke waren vele besocht / want de menschē achten dickwils het tijdelicke profijt meer / als haer eygen leven. Nu zijnder noch dry groote ge-

De lustigheyt van dit landt.

De rivierē van Oost-Indien.

Vande Moluckse Eylanden.

geweldige Eylanden, die gheson-
der van lucht/ eñ van leef-tocht be-
ter voorsien zijn / die gemeynelick
genoemt worden Japan of Japonia.

Vande Eylanden Iapan, of Iaponia.

Het eerste van dese Eylanden wort eyghentlick Japan ghenoemt / dat in 53. Vorstendommen of Koninckrijcken wordt afgedeelt / onder de welcke dat Meaco, ende Amagunci wel de machtighste zijn. De Hooftstadt van Meaco is seer groot/ ende plach eertijdts in de ronde te hebbē 21. mijlen/ maer is door de Oorlogē nu het derde-paert vermindert. Het tweede Eylandt heet Ximo, ende heeft neghen Koninckrijcken, van de welcke Bungi ende Figer de voornaemste zijn. Het derde Eylandt heet Xicoum, ende begrijpt vier Koninckrijcken. Maer hedensdaeghs heerscht aldaer een Monarch van geheel Japonien, genoemt Taico of Taicosma. In dit landt zijn ongelooflicke schatten / want het is soo goudt-rijck / dat ten tijde van Marcus Paulus Venetus, die daer verkeert heeft / het Koninckklick Palays met goude platē bedeckt was/ niet anders/dan gelijckmen by ons de groote gebouwen / met loot of koper bedeckt. De stadt van Ossaraja onder andere/ is seer machtigh rijck ende heerlick / soo datse van sommige gehouden wordt voor de rijckste stadt van geheel Orienten: want daer is eenen grootē toe-loop van Koop-luyden, onder de welcke die gene die maer middelbaer rijck zijn / ten minsten dertigh duysendt guldens eygen goedt hebben: maer die voor rijcke luyden ghehouden worden / die hebben ongelooflicke schatten. In dit landt zijn vele Christenen, met namen in de stadt

Den rijckdom van Iapan, of Iaponia.

Bungum, die op een bequame plaetse gelegen is. Wat nu aengaet de ontdeckinge van dit groote / rijcke ende kostelicke landt / het is seker/ dat het over vele hondert / ja duysent jaren is bekent geweest / want men kan by dat landt Ophir (daer de H. Schrifture vā meldet 1 Reg. 9.28. 2.Par.9.10. ende daer den Koninck Salomon met dē Koninck Hiram spne schepen henen sondt/die alle drij jaren met de retouren wederom quamen / ende brachten den Koninck menighte van Goudt en Silver, Elpen-been, Simmen en Pauwen, Ebben-hout, of soo andere mepnen / Thynen-hout ende kostelijcke gesteenten) niet anders verstaen als Indien, of het gulden Cherronesus, dat in Indien ghelegen is boven de riviere Ganges, Oost-waert naer dien schoot der Zee / dien sy noemen Sinum Magnum. Dit blijckt / soo upt de langduerighepdt van de repse / als oock upt de waren / of Carga, die dese vlote mede-brachte 1.Reg.10.vers. 22. 2.Chron.9.vs.10. dit is nu alreede geledē ontrent twee duysendt, ses hondert, en een en dertigh jaren: want Salomon heeft in spnen fleur geweest ontrent het jaer naer de scheppinge der wereldt, twee duysendt, neghen hondert, vier en vijftigh. Wy lesen oock in het boeck Esther uytdrucktelick / dat den Koningh Ahasuerus, anders genaemt Artaxerxes, Koningh was van Indien (in't Hebreeusch genaemt Goddou) tot aen Mooren-landt, over hondert ende seven en twintigh landen, Esther 1.vs.1. Dit is geweest in het jaer naer de scheppinghe der wereldt / dry duysendt, vijf hondert ende

Wanneer Oost-Indiē eerst ontdeckt is? te weten over eenige duysent jaren.

Wat het lant Ophir is? 1.Reg. 10.22.

2631.

2954

351

ende negenthiene. Wt de prophane schrijvers en behoeven wp dit niet te bewijsen / overmits nevens Plinius, die van de Indien seer vele schrijft op verscheyden plaetsen/andere Hystorien ende Poëtische schriften daer van vol zijn. Plinius rekent/datse van libero patre, die men oock Dionysius noemt / tot op Alexander Magnus, gehadt hebben 153. Koninghen / de welcke 1911. jaren, ende dry maenden soude ghe-regeert hebben. Maer Alexander Magnus heeft dese landen met syne victorieuse wapenen in korten tijdt veel naerder ontdeckt / ende naer hem meer andere/die hem gevolcht zijn / ende die wat langer in Indien verkeert hebben / als Megasthenes, eñ Dionysius a Philadelpho. Maer alhoewel de Oostersche natien over menichte van jaren met de Indianen gehandelt hebben / soo is het even-wel de waerheyt / dat de natien/die in Europa woonen / dese baert soo wel niet gekent / of om de langdue-righeyt eñ perijckelen van de reyse/ seer ontsien hebben/ tot dat eē seker Portugijs, met namen Guasco Gamma, in het jaer 1497. met eene bysonder kloeckmoedigheydt gezeylt hebbende voor by de Cabo de bonne esperance, ende gheheel Africam rondtsom gevaren hebbende / de natien in Europa den wegh geweseē heeft / om upt de landen onder Europa behoorende/ bequamelick derwaerts te zeylē. Welcke reyse door de ervarenthevdt van verscheyden kloecke wel-bevaren mannen / allenskens meer ende meer/ is korter ende ghemackelicker ghevorden/ daer toe dat verscheyden vermaerde geesten in ons Vaderlandt niet wevnich geholpē hebbē. Dus verre van de Oost-Indien. Wat nu aengaet de West-Indien, anders ghenaemt America, of de nieuwe Wereldt, dit landt is soo groot/dat het tegen de dry andere deelen van de wereldt / met namen Asia, Africa, ende Europa, wel magh vergeleken worden/ gelijck sulcx oogen-schijnlick upt de Landt-caerten, ende met namen de Algemeyne landt-tafels, kan bewesen worden. De ganssche zeylagie om dese nieuwe wereldt, naer uytwijsen van de ervarentste Pilooten, begrijpt in sich ontrent twee en dertigh duysendt mijlen: want men heeftse rontsom gezeylt/ uytgesondert dat deel / dat Noordtwaert gelegen is / welckers kusten noch niet ontdeckt en zijn. Geheel America vordt gedeelt in twee deelen/daer van het eene heet Noordt-America, het andere Zuydt-America. Het vaste landt is seer groot/ de Eylandē zijn ontallick/ die oock in dese nieuwe werelt te vindē zijn. Onder de Eylanden zijn seer vermaert / Cuba, Hispaniola, S. Joan, S. Margariete, Iamaica, l'isle de trinitè, Barmudas, anders genoemt la Gærca, &c. In het vaste landt/ of terre ferme / zijn seer vermaert Virginia, Florida, Venesuela ende het Zuydelijcxste deel van Andalusien, nova Hispania, nova Granada, Popojan, Guyana, of de Amazonen, de machtige Koninckrijcken van Peru, Cartagena, Brasilien, &c. In America zijn oock verscheyden steden / maer geene grooter / als Cusco, die leydt in Zuydt-America, die so groot/sterck ende magnifijck is als eenige stadt in Hispanien of Vrancrijck. Daerbeneven Mexico of

Beschrijvinge van America, of West-Indien.

De groote van dit landt.

Afdeelinge van dit landt.

De grootste steden zijn Cusco.

Mexico.

of Themistitan, welcke light in nova Hispania in de Mexicaensche Provincie/ die niet alleene de voornaemste is in nova Hispania, maer ook in gantsch America. Dese stadt is ook seer wel betimmert/ ende begrijpt in haren ommevang ses Italiaensche mijlen, waer van het eene deel van de Spaenjaerden, het andere van de Ingeborene bewoont wordt. Den rijckdom van America is onuytsprekelijck. want in sommighe quartieren zijn seer rijcke mijnen van goudt en silver, als ook andere metalen ende mineralen, in sulcken overvloedt/ dat het ongelooflijck schijnt / met namen / in nova Hispania, Peru, &c. In sommige quartieren is te vinden groote overvloet van peerlen, met namen in Paria, ende l'isle de crinitè, die den naem daer van gekreghen hebben / la costè de perles. Onder andere is seer notabel / dat sommige Historie-schrijvers verhalen van eenen Koninclijcken Hof, die in America is gevonden/ in welcken de Kruyden en Boomen, met hare stammē/tacken en vruchten / van klaren goude ghemaeckt warē / die soo groot ende in sulcker manieren stonden / als of sy levendigh in dē boomgaert gestaen hadden. Daer heeft ook/soo sy seggen/ ghewees een Koninghlick Salet, in het welcke ghemaeckt stonden alderhande gedierten van Edel gesteenten, ten deele ghestickt, ten deele ghegraveert, ende met alderhande bloem-werck verchiert / ten deele ook van pluym-werck, van allerley couleuren seer kostelick gewrocht. In sommige quartieren is menighte van cattoen en boomwolle, vlas, &c. In andere quartieren groeyt eene ongelooflicke menighte van suycker, als in Brasilien, dat in 14. capitanien wordt af-gedeelt/ daer wy eenige van verovert hebben / die jaerlicx (soo getuyght wordt) aen de Portugijsen van Lisbona alleen / konden leveren / ses en twintigh duysendt kisten suycker, sonder Viane, ende andere Havens, die somtijts pleghen te trecken vijf duysendt kisten, min of meer. In sommige quartieren geest het ook vele speçerien, menighte van taback, &c. maer wat behoeven wy daer op te staen / het is bekent genoegh. Gelijck ook is de vruchtbaerheydt van dese nieuwe wereldt, want die is soo uptnemende / datse niet vele arbeydt en behoeven te doen/om het lant te bouwen/ maer vele kruyden en vruchten groeyen van selfs: andere die sy zaeyen of planten / dat doen sy met kleyne moeyte / als haer Mayz, daer sy brood van backen/als sy dat zaeyen willen / soo en bouwen sy het landt niet/ maer sy gravē kuylkens middelmatigh diepe/ in yder van welcke sy dry of vier granen of korrelkens in steken/en bedecken die met aerde / yder halm of steel hier van brengt dry of vier uptschotsels/ van welcke wederom een ygelijck/ honderd of meer korrelkens can voortbrengen. Dese halmen van de Mayz wassen meer als een mans lengte in de hooghte/ende worden in sommige Provincien / twee-mael in't jaer vergadert. In sommige plaetsen is ook overvloedt van allerley vruchten/die wy in Europa hebben/ als tarwe, garste, allerley moeskruydt, datmen niet der handt leest/ als

Den rijckdom van America.

De vruchtbaerheyt van West-Indien.

als lattouwe, kool, knollen, loock, ajuyn, peterselie, radijs, pastinaken, dol-appels, beete, spinagie, erweten, boonen, linsen, ende dergelijcke meer. Daer zijn oock schoone boom-vruchten/ als Oraengien, Limoenen, Citroenen, Queen, Persicken, Olyven, Moer-belien, ende vele andere vruchten/die ons onbekent zijn. Daer zijn oock Wijnstocken, die druyven draegen / doch daer en wordt gheenen wijn van geperst: niet-te-min sy hebben sekere soorte van Wijn, die sy Chichia heeten. Het is oock een landt / vol leeftocht van Vleesch, van Visch, van Vogelen, van Eyeren, &c. op sommige plaetsen hebben sy overvloedt van Koeyen, Schapen, Geyten, delicate Verckens, Herten, Hasen, Conynen. Aengaende de lucht/ die is door den landt seer gesondt/ uytgenomen ontrent de linie, daer het ordinaris ongetempert is. Hier uyt volght / dat het oock is een seer lustigh ende playsierigh lant/dat in sommige quartieren/ende om verschepden redenen / in rijckdom, vruchtbaerheyt, ende playsier, Oost-Indien te boven gaet. Dese nieuwe werelt, al-hoe-wel sy van oudts herwaerts wel is bewoont gheweest / als blijckt uyt hare steden, dorpen, straten, kostelicke huysen, maniere van regeringhe, ontallicke menighte van menschen, &c. soo en is sy eben-wel in de dry deelen van de oude werelt niet lange bekent geweest / ghelijck dat onder andere van een Gaspar Varrerius krachtigh genoegh bewesē is/ daer hy wederlepdt de versierde marmere calomnen/ met Latijnsche versen daer in gehouwen / die van eenen Hermicus Caijadus, zijnde een Portugijs souden gevonden zijn / ende die de Portugijsen hebben voor gegheven / datse van de Sybillen als eene prophetie souden achter gelaten zijn. Andere seggen / datter in sekere goudt-mijne ghevonden is/ eenen sekeren penninck / daer des Keysers Augusti beeldt op stondt/ de welcke tot eene eeuwige memorie ghesonden is aen den Paus van Roomen, door Johannes Rufus, Eerdts-bisschop van Consenten. Maer het is wonder/ dat in geheel America maer eenen penninck gevonden en is: ende dat in de goudtmijne niet meer als dien eenighen penninck is gevonden. Elck een siet wel/ dat dit rieckt naer bedriegerie. Wy houden het dan met alle verstandighe Caert-schrijvers buyten twijffel / dat dit groote deel des werelts/in Asia, Africa, ende Europa, is onbekent geweest / tot het jaer 1492. Als wanneer het aldereerst is ontdeckt ghevorden van sekeren Genevoys, met namen Christophorus Columbus, door middel ende toe-doen des Koninck van Castilien. Te weten anno 1492. door Christophorus Columbus.

Naer hem is gevolght Americus Vesputius, een Florentijn, de welcke op de bestellinge ende kosten van Emmanuel Koningh van Portugael, van Gades, by ons genoemt het eynde des werelts, by de Spaengjaerden, Cadiz of Caliz is 't zeyle gegaen den 20. Meye 1497. ende heeft aldereerst ontdeckt dien ganschen streeck-landts aen geene zijde van de Linie, daerinne dat Paria ende Brasilia zijn/ ende heeft voor dese kloecke daet/ die beloninge of vergeldinge ghekregen / dat niet alleene die streke landts / maer geheel Ende Americus Vesputius anno 1497.

heel West-Indien, naer synen naem America genaemt is.

Cap. 2.

Het oogemerck, ende de nutticheyt van dit verhael.

Dit kort verhael / dat wy uyt verscheydē vermaerde Caert-schrijvers versamelt hebben / ten dienste van de eenvoudige / die of het gelt niet en hebben / om die groote boecken te koopen / of den tijdt om die te lesen / of de memorie, om die lange beschrijvingen te onthouden / ende met eenigh bescheet te verhalen: dit verhael (segge ick) en doē wy niet / om den tijdt te verdrijvē / of het papier te vullen / maer om twee gewichtige redenen. I. Om dat wy met geen fundament van de Oost ende West-Indische vaert en konnen spreken / of wy moeten eerst / ten minsten in het grosse / verstaen / wat landen / dat Oost, ende West-Indien zijn. II. Overmits dat dit verhael seer stichtelick is / ende ons occasie gheeft tot verscheyden schoone bedenckingen / die een Godvruchtigh Christen-mensche wel ernstelyck moet overleggen tot Gods eere / eñ syner zielen saligheyt. Want voor-eerst soo leeren wy uyt de beschrijvinghe van dese twee treffelycke Landtschappen / daer van d'eene / te weten Oost-Indien, ontrent het derde-part is van de oude wereldt: de andere / te weten America of West-Indien, alleene soo groot is / als de oude wereldt, gheliyck wy hier voren verstaen hebben: Hier uyt leeren wy (segge ick) kennen de oneyndelijcke moghentheydt, wijsheydt ende goedtheydt Godts. Syne moghentheydt, want dat in God onsienlick is / namelick syne eeuwighe mogentheydt ende Godheyt, wordt uyt de scheppinge der wereldt doorsien / dewijle het door de gheschapen creatueren verstaen wordt / op dat de menschen souden staen sonder onschuldt / Rom. 1. 20. Al-hoe-wel wy dan in de oude werelt, ende elck in de plaetse daer wy woonen / exempelen genoegh hebben / om de eeuwige Godheyt, ende Almogentheyt van onsen Schepper te leerē kennē: Niet-te-min / overmidts haer in beyde dese Indien, verscheyden schepselen / eñ wonderwercken des Heeren openbarē / die in onse wereldt onbekent zijn / soo moeten voor-eerst alle die gene / die derwaerts varen / alle dese dingen met eene gauwe ooge insien / ende die niet alleene stellen in hare Journalen, maer met eene H. debotie / deselve pointen in hare memorie, overleggende die in haer herte / ter eeren Gods / tot stichtinghe van haren naesten / eñ troost van hare eygene conscientie. Daer na moeten wy / die dit lesen / of hooren verhalē / het selve ock ter herten nemen / om ons profijt daer mede te doen tot onser zielen saligheyt. Soo heeft den Koninghy David ghedaen Psal. 8. Vs. 2. Heere onse heerscher, hoe heerlijck is uwen naem in allen landen? die du dyne Majesteyt boven de Hemelen verstreckest? Item / Psal. 19. vers. 2. 3. / &c. De Hemelen vertellē de heerlickheydt Gods: de uytspanninge des luchts verkondight het werck syner handen: den eenen dagh vertelt de reden uyt / tot den anderen dagh / ende den eenē nacht gheeft den anderen nacht wetenschap: daer en is geene sprake / noch geene woorden / daer hare stemme niet en wordt gehoort. Haer richtsnoer sterckt sich uyt over het gheheele Aerdtrijck / ende hare reden / tot

Eerste aenmerckinge. Hier uyt leeren wy kennen Gods Almogentheyt, wijsheyt, ende goetheyt.

tot aen der wereldt eynde / hy heeft in haer eene hutte ghestelt voor de Sonne, soo datse is / als een Bruydegom, treckende uyt syne Bruydtskamer, so verheught haer als een sterck helt / berepdt om eenen wegh af te loopen: harē opganck is van d'een eynde der Hemelē / ende haren omme-loop geschiet om hare uytterste eynden / ende niemant en kan sigh verbergē voor hare hitte. Desen lof-zanck en verstaet niemant beter / dan die in dese landen gheweest zyn / wel-verstaende / als sy met eenigh verstandt begaeft zyn: want als sy komen aen geene zyde van de linie, soo ist daer eene geheele andere wereldt / want het heeft daer een heel ander aensien / als in andere landen / daer is eenen anderen opganck ende onderganck vande Sonne, ende de Starren, daer zyn twee somers teghen eenen winter, soo datse daer uyt konnen oordeelen / hoe groot dat de Sonne is / ende hoe snelle datse in 24. urē / den kloot der aerden omme-loopt: sy konnē ock uyt erbarenthevdt spreken van den wonderlijcken loop der Starren: daer beneven van Gods wonderwercken in de Zee, Psal. 107. vers. 24. Sy konnen best verstaen / wat dat te seggen is / Psal. 24. vers. 1. 2. Het aerdtrijck is des Heeren, ende hare volheydt, de wereldt, ende die daer inne woonen: want hy heeftse op de Zee ghegrondt-vest, ende vast ghemaeckt op de vloeden, of rivieren. Sy konnen ock best verstaen / wat dat te seggen is / Psal. 104. vers. 24. O Heere, hoe groot zijn dijne wercken, du hebtse alle met wijsheyt gemaeckt, het aerdtrijck is vol van dijne rijckdommen. Item / Psa. 65. 12. Ghy kroont het jaer met uwe goet-dadigheydt, ende uwe voet-paden druppen van vet. Want ghelyck God daer in toont syne Almoghentheydt, dat hy sulcke gheweldighe groote landen / nevens onse bekende wereldt / geschapen heeft: soo toont hy ock syne wijsheydt daer in / dat hy elck landt wat by-sonders ghegheven heeft: ende syne goetheyt daer inne / dat hy alle syne creatueren / insonderheyt de menschen / soo ryckelyck voorsien heeft / niet alleene van allerley noot-druft, maer daer benevē ock soo velerley dingen / strecken-de tot vermakelijckheydt, selfs van sulcke Heydenen, die synen naem niet en kennen / ende van sulcke Koninghrijcken, die synen naem niet aen en roepen. Hier uyt moetē wy dan vermaendt zyn / God onsen Schepper te dancken / ghelyck den Koning David in de gemelte Psalmē / ende elders meer / ons is voorghegaen / ende seggen met hem / Psal. 104. vers. 33. 34. 35. Ick sal den Heere singhen alle myn leven / ick sal mynen God Psalm-singen / soo lange als ick in wesen ben: dat doch myne aendachtige reden hem aengenaem zy / soo sal ick my inden Heere verblyden: dat doch de sondaers van den aertbodem uyt-geroept worden / ende datter gheene goddeloose meer en zyn (insonderheyt die de eeuwighe moghentheydt, onses Gods / of syne voorsienigheydt loochenen) myne ziele looft den Heere / Halleluja. Laet ons ock hier uyt God onsen Schepper leeren vertrouwē / ende vreesen van ganscher herten: want dewyle hy soo groot van majesteyt ende heerlijckheydt, van kracht ende mogentheyt

Daerom moeten wy onsen Schepper loven en dancken.

Oock leerē vreesen en vertrouwē.

heyt is/ dat de gheheele werelt hem toe komt/ met alles/ dat daer inne is/ dat hy ock de selve noch onderhout ende regeert/ soo sal hy ons wel versorghen van alle goet/ ende bewaren van alle quaedt/ als wy hem van herten dienen naer synen wille/ Psal. 34. Vs. 10. Matth. 6. 32. Want hy is eenen rijcken God/ die ons veel meer kan gheven/ als wy van doene hebben/ 2. Paral. 25. 9. So dat wy moeten seggen met den Koningh David, Psal. 36. vers. 8. 9. 10. O God, hoe kostelijck is dijne goet-gunstigheydt! daerom sullen der menschen kinderen onder de schaduwe van uwe vleugelen vertrouwen: sy sullen ghelaeft worden van de vettigheydt uwes huys, ende ghy sultse drencken uyt de beke van uwe wellusten: want by u is de spring-ader des levens: in u licht sullen wy het licht aenschouwen. Laet ons ock desen grooten God leeren vreesen/ want het aensicht des Heeren staet tegen die ghene/ die quaet doen/ dat hy hare ghedachtenisse uptroepe van der aerden/ Psal. 34. Vs. 17. Ende daer en is gheen landt noch plaetse in de werelt/ daer sy voor den Heere vlieden konnen/ in het Oosten of Westen, Zuyden of Noorden, want syne rechterhant kanse over al vinden/ Psal. 139. vers. 7. 8. 9. Etc. Laet ons ock hier uyt leeren/ onse vyanden lief te hebben/ ende te seghenen/ die ons vervloecken/ wel te doen den genen die ons haten/ ende te bidden voor die ghene/ die ons verdrucken en vervolghen: want soo sullen wy toonen/ dat wy kinderen zijn onses Hemelschen Vaders/ die syne sonne laet opgaen over de boose/ so wel als over de goede/ ende stort synen regen ende tijtlicken seghen/ soo wel over den onrechtveerdigen/ als den rechtveerdigen/ Matth. 5. 44. 45.

Wy moeten ock hier uyt leeren onse vyanden goet doen.

Ten tweeden, soo leeren wy hier uyt de natuere van den waren God, ende hoe dat hy van ons wil ghedient zijn. Want onsen God/ die de werelt ghemaeckt heeft/ ende al wat daer inne is/ dewijle hy een Heere is des Hemels ende der Aerden/ so en woont hy niet in Tempels met handen ghemaeckt: Hy en wordt ock met gheener menschen handen ghedient/ als of hy eenigh dinck behoefde, want hy selve gheeft alleen het leven/ den adem ende alle dinck: ende hy heeft van eenē bloede/ alle gheslachten der menschen gemaeckt/ op den ganschen aerdtbodem te woonen/ geordineert hebbende sekere gheleghentheden der tijden/ ende eynden haerder woninghe/ die hy gheset heeft: op dat se den Heere soecken souden/ of sy hem doch ghevoelen ende vinden mochten/ hoewel hy niet verre en is van eenen yegelijcken onder ons: want in hem levē/ en sweven/ en zijn wy/ gelijck ock sommighe Heydensche Poëten gheseydt hebben/ want wy zijn ock syn gheslachte: wy dan/ die Gods geslachte zijn/ en moeten niet meynen/ dat de Godheydt, den goude, of silvere, of steene stoffe/ door menschen konste ende bedenckinge gesneden/ gelijck sy/ Act. 17. vers. 24. tot 30. Wy en moeten ock niet meynen dat desen eeuwighen, oneyndelijcken, Almoghenden, rijcken God met goudt of silver kan ghedient worden/ op dat hy/ insonderheydt nu in den nieuwen Testamente synen Gods-dienst met gout of

II. Aenmerckinge, wy leeren hier uyt de nature van den waren God, ende den suyveren Godsdienst.

Te weten, dat hy met geen gout of silver te dienen en is, insonderheyt in den Nieuwen Testamente.

of ſilver wil verciert hebben. Want God is een gheeſt, ende die hem aenbidden, moeten hem in den geeſt ende waerheydt aenbidden, Joan. 4. verſ. 24. Ende de heerlijckheyt van de tempels en beſtaet niet in ſilver en gout, maer in den ſuyveren Godsdienſt, die genaemt wort de ſchoonheyt des Heeren, Pſal. 27. verſ. 4. Ende in den throon der ghenaden, dat is/het Evangelium des Koninghrijcx, dat daer te vinden is: want de Heere Chriſtus, die is aller Heydenen trooſt, ende de eere van het huys Iſraels, die maeckt den tweeden tempel vol heerlijckheydt, door ſyne teghenwoordighept/verre boven den tempel Salomons, die van binnen heel vergult was/ghelijck de Heere de Joden daer mede trooſt/die ſuchteden over de ſlechtighept van den tweeden tempel, ende hy verklaert daer by/ indien het met goudt en ſilver te doene ware/ dat hy dat ſelve licht ſoude konnen beſtellē/overmidts het ſilver en goudt/ al ſyne is/ Hagg. 2. Iſ. 8.9.10. Malac. 3. verſ. 1. Daerom ſeyde oock eertijdts Acatius, den Biſſchop van Amiden, dat onſen God niet en eet, noch en drinckt, dat hy daerom geene ſchotelen, noch bekers van noode en heeft. Ende dewijle dat onſe kercke vele gouden ende ſilveren vaten heeft upt der Chriſtenen gheſchencken: ſeyde hy/ ſoo is het recht/ dat men daer mede den hoop der ghevangenen loſſe/ende den behoeftigen ſpyſe. Hiſtor. tripart. lib. 11. cap. 16. ſoo verſtondt het oock Ambroſius den Biſſchop van Milanen: de Sacramenten, ſeydt hy/ en ſoecken gheen goudt, noch en behaghen God niet door het goudt, die om gheen goudt te koopen en zijn: de verloſſinghe der ghevanghenen, is het çieraedt van de Sacramenten. Ende dat zijn in der waerheydt koſtelijcke vaten, die het leven der menſchen van de doot verloſſen: dat is eenē rechten ſchat des Heeren/ die dat (op ſyne maniere) werckt/ dat het bloet Chriſti ghewrocht heeft. Want dan erkenne ick ter deghe het vat daer het bloedt des Heeren in is/ als ick ſie/ dat door beyde/ te weten het bloedt, ende het vat (daer het bloedt in is) de verloſſinghe verkreghen wordt/te weten in deſer manieren/ dat het vat die arme ghevanghene van den vyant verloſt/ die door het bloet Chriſti van hare ſonden verloſt zijn. Ambroſ. offic. lib. 2. cap. 28.

Dit bekennen oock de oude leeraers, ja ſelfs verſtandige Heydenen.

Jae de Heydenen ſelve hebben dit verſtaen/met namen A. Perſius, Satyra. 2. daer hy alſoo ſeydt/ ô ghy opper-prieſters (ſeydt hy) wat doet doch het goudt ontrent den Godsdienſt? te weten/ effen ſoo vele als de poppen doen/ die de maeghden aen Venus offeren: laet ons ſeker aen de Godē liever op-offeren/ dat het leepe geſlachte van den grooten Meſſala niet en kan geven met een goudt-ghewichte. Laet ons ſeker den Goden op-offeren/ recht ende gherechtigheydt, ende een heyligh ghemoet, ende een borſt die doordronchen is van de treffelijcke eerbaerheyt. Ey lieve/brengt dat in de tempels, dan ſult ghy aenghenaem zijn. Ick voor mijn hooft wil ſoo doen/ ende gheen goudt/maer wat ghenepn koorne op-offeren: ware het anders/ ſoo ſouden de Indianen, die ſo rijck van gout en ſilver zijn/ veel voordeels hebben boven ons/ om God te behaghen. Koninghen,

Princen, ende andere rijcke luyden ſouden oock veel voordeels hebben boven den armen / daer nochtans den Heere verklaert / datſe ſeer beſwaerlijck ſullen in den Hemel komen, Matth. 19. vſ. 23. Het ware goet / dat de Roomſ-geſinde, die hare dwalinghen in beyde de Indien oock hebben beginnen te ſtroepen / hier op wel letteden / die ontrent haren Gods-dienſt ſoo ſeer vermaeckt zijn / ende ſulcken behagen hebben in gout, in ſilver, in yvoor, in marmer, in ghesteenten, in zijde ende ſluweel. Want ſy en meynen niet / dat men God recht kan dienen / ten zy dat de kercken op het alderkeurlijckſte zijn op-gepronckt met allerley wereldtſche pompery van gout ende ſilver, koſtelijcke beelden en ſchilderien, koſtelijcke orghelen, ſacraments-huyſkens, oxalen, autaren, vonten, glaſen, ſchrijnwerck, ſluweele caſuyffels, &c. 'Tis waer in den Tempel van Salomon waren oock veel gulden vaten / met namen de vergulde tafel, daer de toon-brooden op laghen / het gouden wieroock-vat, de Arcke des verbonts, al-omme met goude bedeckt / het gouden vat, daer het Manna in was / den gouden kandelaer, de Cherubim der heerlijckheydt / ende den ghenaden-ſtoel, &c. maer Paulus verklaert / dat het was een wereldtſch heylighdom, dat maer en moeſte dueren tot den tijdt der verbeteringe toe, in de welcke dat Chriſtus den Hoogen-prieſter der toekomender goederen, door eenen meerderen volmaeckteren Tabernakel ſoude in-gaen / die ſonder handen ghemaeckt is / dat is / niet van deſen maeckſel / Hebr. 9. verſ. 1. tot 12. ſoo dat alle die uptwendighe ceremonien maer ſchaduwen en zijn ghe-weeſt der toekomender dinghen / maer het lichaem is Chriſti / Col. 2. 17. Niet-te-min en mogen deſe Iootſche ceremonien de Papiſten niet helpen / want ſy waren van God ingheſtelt / tot den tijdt der verbeteringe: maer wat aengaet de beelden ende andere inſtrumenten van gout, ſilver, marmer, albaſt, &c. die de Papiſten misbruycken tot Afgoderie, die en ſchicken ganſch niet in den tempel des Heeren, 2. Cor. 6. 16. want ſy en ſtaen maer tot ſpyt ende verdriet van den Huyſ-heere, Ezech. 8. 3. daerom moeten ſy van de ware gheloovighe als duyſnisſe uyt-gworpen worden / Eſa. 2. 20. Pſa. 115. 4. &c.

Wederleginge van de Papiſtē, die haren Godſdienſt op-pronckē met gout, en ſilver.

Der Papiſten wtvlucht beantwoort.

Ten derden, ſoo leeren wy hier uyt / dat den rijckdom ende de goederen deſer wereldt, ghemeynelijck in den meeſten overvloet worden beſeten van ſulcke menſchen, die Godt niet en kennen, oft niet en dienen naer ſynen wille. Want dat is buyten alle twyffel / datter gheene landen en zijn onder der Sonnen / die meer gheſeghent zijn met gout ende ſilver, diamanten, koſtelijcke peerlen, koſtelijcke ſpeçerien, ende ontallijcke tijdelijcke ſeghenynghen meer / als beyde de Indien. Nochtans ſoo zijn de In-vvoonders ten meerderen deele / wilde menſchen, vervreemdt van de burgherſchap Iſraels, vreemt van de teſtamenten der beloften, gheene hope hebbende, ende ſonder God zijnde in deſe werelt, Eph. 2. 12. Hier uyt volght / dat den rechten rijckdom niet en beſtaet in den overvloet van gout, ſilver, diamanten, peerlen, gronden van

III. Aenmerckinge die God niet en kē nen, word met tijtlic ke goede gemeyne lick meeſt geſegent.

Hier uyt ſ wy dat de tijtlicken rijckdom niet en is het recht goet,

van erve, &c. want dese goederen geeft de Heere ghemeynelijck in de volle mate / aen de luyden deser werelt, die haer deel hebben in desen leben / die de Heere den buyck vult met syne schatten / die daer kinderē de volheyt hebben / ende laten haer overschot haren jonghen / Psal. 17. vs. 14. soo was dien rijcken dwaes, die rijck was in de wereldt / maer niet in God / Luc. 12. vs. 21. soo wiert Judas de burse vertrout / boven de andere Apostelen, Joan. 12. vers. 6. niet om dat de Heere hem lieber hadde / maer hy versochte ende beproefde hem daer mede (ghelijck yemandt een diefachtighen knecht, of dienst-maeght versoeckt met een stuck ghelts) op dat soude kondt ende openbaer worden alles wat in syn herte was / ghelijck hy oock metter daet getoont heeft / dat hy een dief was. Laet dan de rijcke niet hoovaerdigh zijn op haren tydtlijcken ende verganckelijcken rijckdom / want de Indianen, die maer Heydenen en zijn / zijn van silver en goudt, landt en zandt, al vele rijcker: maer laetse hare schatten vergaderen in den Hemel / daer de motte ende den roest niet en schendet / ende daer de dieven niet dooz en graven noch stelen / Matth. 6. vs. 20. Laetse poogen rijck te worden in goede wercken / hen selven een goet fundament weth-leggende in het toekomende / op dat sy het eeuwige leven verkrijgen / 1. Tim. 6. vs. 18. 19. Laetse oock bekennen met den Koningh David, dat de wet des Heeren kostelijcker is dan gout, ende veel schoon gout, Psal. 19. 11. want dit hebben de Indianen, maer 't en mach haer niet helpen. Laet ons seggen met den wel-gemelten Koningh / de wet uwes monts is my liever, als vele duysent stucken gouts ende silvers, Psalm 119. vers. 72. Aengaende de vrome Christenen, die arm zijn naer de wereldt / maer rijck in het gheloove, ende erfghenamen des Koninghrijcx, dat de Heere belooft heeft den ghenen / die hem lief hebben / Jac. 2. vs. 5. Laet die God onsen Vader dancken / dat sy ghesegent zijn met allerley gheestelijcken seghen, in de Hemelsche goederen / in Christo / Eph. 1. vs. 3. soo sal de Heere tot haer seggen / als hy dede tot die van Smyrnen, ick weet uwe wercken / ende verdruckinge / ende armoede, maer ghy zijt rijck: weest ghetrouwe totter doot / ende ick sal u de kroone des levens ghegheven / Apoc. 2. 9.

Ende tot vertroostinge van de arme Christenen die vroom zijn.

Ten vierden, soo leeren wy hier uyt, wat danckbaerheyt dat wy den Heere schuldigh zijn, dat hy ons syn woordt heeft bekent ghemaeckt, daer in dat ons zijn geopenbaert niet alleen syne wijsen ende rechten, maer oock die groote ende heerlijcke beloften in synen l. Soon, mitsgaders alle het ghene dat ons noodigh is tot het leven, ende de Godsaligheyt, dooz de kenntisse des genē / die ons geroepē heeft tot de eerlijckheyt ende deugt: soo en heeft hy niet gedaen aen dese arme Heydenen, noch haer latē weten syne rechten / Psal. 147. vers. 19. 20. Dit woordt is de Koninghlijcke wet der vryheyt, Jac. 2. vs. 8. Dit is het woordt der versoeninghe, het woordt des levens, de spijse der zielen, dit is een kracht Gods ter saligheydt allen den ghenen, die dat gelooven. Laet ons dan / om onse danckbaerheyt dooz desen grooten

IIII. Aenmerckinge, wy leeren hier uyt de waerdigheyt van het woort Gods, ende de kennisse Christi.

ſchat te bewijſen/ ons bedenckē nemen in dit woozdt des Heeren bp dage/ende bp nachte/ Pſal.1.ℓſ.1.

Wat danckbaerheyt wy daer voor aen God bewijſen moeten.

Hier vooz behoozen wp den Heere te loven wel ſeven-mael daeghs, om dat hp ons gheopenbaert heeft de rechten ſpner gerechtighept / Pſal. 119.verſ. 164. Ja ter midder-nacht behoozden wp wel op te ſtaen / om God te loven vooz de rechten ſpner gerechtighepdt. ibid.verſ.62. Dit woozt moet oock rijckelijck onder ons woonen met alle wijſhepdt/ in voegen/dat wp malkand'ren moeten leeren ende vermanē / ende ſinghen den Heere in onſe herten met Pſalmen, ende Lof-zanghen, ende Geeſtelijcke liedekens, Col. 3. verſ. 16. Ten leſten, moeten wp alle deſe woozden ter herten nemen/die ons de Heere daghelijck laet betupgen/ dat wy onſe voeten paſſen naer Gods ghetuygeniſſe, dit moeten wp oock onſe kinderen bevelē ende inſtampen / dat ſp houden ende doen alle de woozden van deſe Koninghlijcke wet: want het en is gheen vergeefs woort aen ons, maer het is ons leven, ende ſoodanighen woozdt ſal ons leven verlenghen / hier beneden op der aerden/ ſoo het ons ſaligh is/of inmers daer boven in den Hemel/ daer vzeugde ende blijſchap de volhept is/ Deut.32.46.47. Daerom moeten wp pooghen ober al/ maer inſonderhept onder die blinde Heydenen, als oock andere / die Godt niet en kennen / onſe wandelinghe eerlijck te houden / als ontſchuldighe, eenvoudighe, ende onſtraffelijcke kinderen Gods, midden in dit kromme/ eñ verzaept gheſlachte/ onder de welcke wp ſchijnen moetē als lichten der wereldt/het woozdt des Heerē voozhoudende/ op dat ſp in 't ghene ſp van ons ſeggen als van quaet-doenders / upt de wercken aenmerckende/ God pzijſen in den dag der beſoeckinge/Phi.2.15. 1.Pet.2.12. So wp dit niet en doē/ ſo ſal het Koningrijcke Gods van ons genomē/ ende een ander volck gegeven wozden / dat ſpne vzuchten ſal voortbzengen/ Matt.21.43. Laet ons dan gedencken waer wp afgevallen zijn/te weten dien grooten pver van onſe ſalighe Voor-ouders, ende beteringe doen/ende doen de eerſte wercken / of anders ſal de Heere haeſtelick comen/ende ſpnen kandelaer upt onſe plaetſe nemen/ iſt dat wp geene beteringe en doen/ Apoc.2.5.

Of anders ſullen wy dit koſtelicke woort quijt worden.

V. Aenmerckinge wy moeten hertelijck beweeght zijn over de blintheyt van d Indianen.

Ten vijfden, ſoo moeten wy van herten beweeght zijn met deſe arme Indianen, die ſoo vele duyſendt jaren in de duyſterniſſe ende ſchaduwe des doodts gheſeten hebben. Daerom moeten wp ons beſte doen/ om deſe blinde menſchen te bzenghen tot de kenniſſe onſes Heeren Jeſu Chziſti/eñ hare eeuwige ſalighept. Ende hier toe moetē ons verſchepden redenen bewegen. Want voor eerſt ſp zijn ſoo wel menſchen als wp zijn / upt eenen bloede gheſchapen / gheliick wp kozts te vozen gehoozt hebben / dat God van eenen bloede, alle geſlachten der menſchen ghemaeckt heeft, die op den ganſchen aerdtbodem vvoonen, Actoz. 17. verſ.26. Ten opſien dan van Adam ende Eva, ſoo zijn ſp ons vleeſch ende bloedt. Zijn ſp Heydenen, dat hebben wp / of onſe Vooz-ouders/ ober acht, of ten upterſten neghen hondert jaren, oock geweeſt. Want Willeboordus heeft alder-eerſt den Heere

Eerſte reden wy zijn all uyt eenen bloede geſchapen.

Tweede reden, on Voor-ouders zijn oock Heydenen geweeſt, gekomen v Japhet.

Heere Chriſtum in deſe landen beginnen te predicken/ende de Afgoden/ die onſe Voor-ouders diendē/ met namen Mercurius ende Iſis, upt te roepen anno 692. Naer hem zijn ghevolght Winifridus, ende Willehadus, beyde Enghelſchen, die dit werck voltrockē hebben anno 755. dat onderſchept is daer alleene tuſſchen ons/dat de Indianen, Egyptenaers, de Mooren, &c. zijn afghekomen van Cham, Noachs tweede ſone: ghelijck de Joden zijn afgekomen van Sem, Noachs oudtſten ſone: ende wy zijn afgekomen van Iaphet, Noachs jongſten ſone. Chus was den oudtſten ſone van Cham, daer van zijn de Mooren, de Aſſyriers, de Babyloniers, ende Indianen afghekomen. Miſraim was ſynen tweeden ſone/ daer van zijn de Egyptenaers afghekomen. Puth was ſyn derde ſone/daer van zijn de Lybiers afgekomen. Canaan was ſyn jongſten ſone/ daer van zijn de Cananiten, ende de Zidoniers afghekomen/ Gen. 10. verſ. 1. 2. 3. Ec. Noteert dat wel/dat vandē vervloeckten Cham, de grootſte, de rijckſte, ende de machtighſte natien zijn afghekomen: ende daerom ſtaet daer oock uptdruckteliick/ dat Nimrod, die een ſone was van Chus, begonſte een gheweldigh jagher, dat is tyran/ te zijn op der aerden/ ſoo dat daer een ſpreeck-woort van quam/ dat is een gheweldigh jagher voor den Heere, als Nimrod. Ende dat het beginſel ſyns rijcks was/ Babel, Erech, Arad, ende Calne, inden lande Zinear, Gen. 10. verſ. 8. 9. 10. Soo hebben de goddeloose gemeynelick de beſte ſoppen op der aerden/ghelijck Iſmael, daer een machtigh volck ende twaelf Vorſten van ghekomen zijn/ Gen. 17. 20. Soo zijnder oock van Eſau, vele Vorſten ende Koninghen ghekomen/ eer de kinderen Iſraels Koningen hadden/ Gen. 36. Vſ. 15. 31. Ec. Soo hadde oock den rijcken Vreck ſyn goedt ontfangen in ſyn leven/ Lazarus daerenteghen het quade/ Luc. 16. Vſ. 25. Laet ons dan ons ſelvē nimmermeer vergapen op den upterlijcken ſchijn deſer werelt 2. Cor. 4. 18. maer liever met Gods volck verkieſen/ quaedt te lijden/ dan de tijtlijcke nuttighedt der ſonden te gebruycken: achtende de verſmaedtheydt Chriſti, meerder rijckdom te zijn/ dan de ſchatten van Egypten (jae van gheheel Ooſt ende Weſt-Indien) want wy moeten met Moſes leeren ſien naer de vergheldinghe des loons, Hebr. 11. verſ. 25. 26. Onderentuſſchen moeten wy met deſe arme Heydenen bekommert zijn/ om haer tot Chriſtum te brengen/ ghelijck de Saxones, ende de Enghelſchen, eertijdts met onſe Voor-ouders zijn bekommert gheweeſt/ ghelijck wy daer ſtracx verſtaen hebben. Te meer, moeten wy dit doen/ overmits deſe Indianen ſoo liberael zijn/ om ons mede te deelen van hare vleeſſchelijcke goederen, als ſilver ende gout, diamanten, gheſteenten, peerlen, ſpeçerien, ſuycker, &c. Soo zijn wy dan ſchuldigh haer van onſe gheeſtelijcke goederen deelachtigh te maken/ ghelijck de Ioden eertijts aen andere Heydenen gedaen hebbē/ Rom. 15. 27. Hier toe ſtaet oock aen te mercken/ dat de ontdeckinge van deſe landen, ende de bezeylinghe der ſelver/ aen onſe natien juyſt is bekent geworden ontrent dien tijt/

Derde reden, de Indianen deelen ons mede van hare vleeſchelicke goederen: ſoo moeten wy haer mede deelen van onſe geeſtelicke goederen.

dat God Almachtigh de hoere van Babel, dat is/het rijcke van dē Antichrist, sulcke slagh heeft beginnen te gheven in Europa, dat te dier selver ure eene groote Aert-bevinge is ghewoorden/ ende het thiende deel van die groote stadt (die gheestelijck genaemt wort Sodoma ende Ægyptus) is ghevallen/ ende daer zijn in de Aert-bevinghe ghedoot namen van menschen seven duysent, ende de andere zijn verschrickt ghewoorden/ ende hebben den God des Hemels eere ghegheven/ Apoc. 11. Vs. 13.

Vierde reden, de reformatie in Europa, ende de ontdeckinghe van de Indien, zijn vast geschiet op eenen tijt.

De reformatie in Europa, ende de ontdeckinghe van de Indien, zijn dan vast ontrent eenen tijdt geschiedt/ daer mede de Heere heeft willen toonen/ dat nu den tijt ghekomen was/ dat het Evangelium des Koninghrijcx door de geheele werelt soude ghepredickt worden, tot ghetuyghenisse allen volckeren, op dat de volheydt der Heydenen soude inkomen, daer op dat volghen moet de bekeeringe der Joden, ende dan sal het eynde komen, Matth. 24. vers. 14. Rom. 11. vers. 25.

Vijfde reden, het is soo gepropheteert vande Christelijcke kercke, dat sy de Heydenen sal brengē tot de kennisse Christi.

Ende dit is oock over langhe ghepropheteert door de H. Propheten, met namen Esa. 60. vers. 1. 2. 3. 4. 5. Etc. Maeckt u op, wordt licht, want u licht komt, ende de heerlijckheydt des Heeren gaet over u: want siet/ duysternisse bedeckt het aerdtrijck/ ende donckerheyt de volckē/ doch over u gaet op de Heere/ ende syne heerlickheyt verschijnt over u: Ende de Heydenen sullen in uwen lichte wandelen, ende de Koninghen in den glants, die over u op-gaet: Heft uwe ooghen op/ ende siet rontsomme/ dese alle komen versamelt tot u/ uwe sonen sullen van verre komen/ ende uwe dochteren ter zijdē opgevoedt worden: dan sult ghy uwen lust sien/ ende uwe herte sal hem verwonderen/ ende uytbreyden/ wanneer haer de veelheyt aen der Zee tot u bekeert, ende de macht der Heydenen tot u komt: want de veelheyt der kemelen sal u bedecken/ de loopers uyt Midian ende Epha, sy sullen uyt Saba alle komen/ goudt ende wieroock brengen/ ende des Heeren lof verkondighen: Alle kudden in Kedar sullen tot u versamelt komen/ ende de bocken Nebajoth sullen u dienen/ sy sullen op mijnen aenghenamen Altaer gheoffert worden/ want ick wil het huys mijner heerlickheyt verciren: wie zijn die/ die daer vlieghen als de wolcken/ ende als de duyven tot haren vensteren? de Eylanden wachten op my/ ende de schepen aen der Zee/ van langen tijdt herwaerts/ dat sy uwe kinderen van verre hier toe brenghen/ met haren goude ende silver/ den Name des Heeren uwes Gods/ ende den heyligen in Israel/ die u heerlijck gemaeckt heeft: vreemde sullen uwe muyren bouwen/ ende hare Koningē sullen u dienē/ want in mijnen toorne hebbe ick u geslagen/ ende in mijne ghenade ontferme ick my over u/ Etc. Dese woorden zijn soo klaer/ als of sy met de stralē vande Sonne geschrevē waren/ dat de Christelijcke kercke in den nieuwē Testamente/ haer beste moet doen/ om de Heydenen te bekeeren/ die soo lange in de duysternisse geseten hebben. Laet ons dan ons selven hier inne quijtē/ elck na de mate van syne gavē ende beroepinghe/ of de Heere soude dat van onsen handen eysschē/ Mat. 25. 26. Luc.

Luc.22.vſ.32. Rom.15.vſ.18.19. 20.21.

Ten ſeſten, ſoo openbaert hem in deſe arme Indianen, eenen diepen afgront der wijſheydt ende der kenniſſe Gods, die wy moeten aenbidden, ende niet te nauwe onderſoecken, op dat wy niet verſtonden en worden. Want wie kan daer reden van gheven / waerom dat deſe arme Indianen ſoo langhe in de duyſterniſſe gheſeten hebben / daer ſy ſoo wel menſchen zijn / als wy / uyt eenen bloede gheſchapen? wilt ghy ſeggen / om datſe afgekomen zijn van den vervloecten Cham, of van Chus ſynen ſone / gheljck de Egyptenaers ende Cananiten van Mizraim, en van Canaan, &c. ſoo is de antwoorde ghereedt / dat de Sone niet en ſal dragen de misdaedt des Vaders, noch de Vader de misdaedt des Soons, maer des rechtveerdighen gherechtigheydt ſal over hem zijn, ende des onrechtveerdigen ongherechtigheyt ſal over hem zijn, Ezech.18.verſ.20. Wy en konnen dan anders niet antwoorden / dan dat God met ſyn goet mach doen, dat hem belieft, Matth. 20. verſ. 15. daerom en moghen wy tegen hem niet twiſten / om dat hy ons geene rekenſchap en gheeft van alle ſyn doen / Job 33.verſ.13. want hy is ghenadigh / dien hy ghenadigh is / ende hy ontfermt hem / dien hy ontfermt: ſoo dat het niet en gaet naer pemants willen noch loopen / maer naer Gods ontfarmé / Rom. 9. verſ. 15.16. Laet ons dan met den Apoſtel upt-roepen / O diepen rijckdom der wijſheydt / ende der kenniſſe Gods / hoe onbegrijpelick zijn ſyne oordeelen / ende onbevindelijck ſyne weghen / Rom. 11.vſ. 33. want wy en weten anders niet te ſeggen / dan den Sone Gods dede / Ja Vader, het heeft u alſo behaegt, Matth. 11. verſ. 26. Is daer pemant / die dit nauwer wil onderſoecken / die ſie voor hem: want die te veel honigh eet / dat en is niet goet / ende wie ſware dingen onderſoeckt / dat wordt hem te ſwaer / Prov. 25.27. Laet ons liever deſe aenmerckinge gebruycken tot onſer ſtichtinghe / ende op-weckinge in de Godſalighevdt / gheljck den Prophete Moyſes eertijdts dede in ſynen tijdt / Deut.7.7. de Heere en heeft u lieden niet aengenomen / ende u verkozen / om dat uwer meer waren / dan alle volckeren / want ghy zijt het wepnighſte onder alle volcken. Item / Deu.9.4.5. Wanneer de Heere uwe God / de Heydenen ſal uytgeſtooten hebben voor u henen / ſoo en ſegt niet in u herte / de Heere heeft my hier in geleydt / dit landt in te nemen / om mijner gherechtigheydt wille, ſoo doch de Heere uwe God deſe Heydenen verdrijft voor u henen / om haer goddelooſen weſens wille: want gy en komt hier niet in / haer landt in te nemen / om uwer gherechtigheydt, ende uwes oprechten herten wille: maer de Heere uwe God verdrijft deſe Heydenen om hares goddelooſen weſens wille / dat hy het woort houde / dat de Heere geſworen heeft uwen Vaderē / Abraham, Iſaac ende Jacob. Soo weet nu / dat u de Heere uwe God / niet om uwer gherechtigheydt wille, dit goede landt geeft in te nemen / nademael gy een halſtarrigh volck zijt: de rechte reden wijſt hy dan aen / Deut. 10. verſ. 14.15. Siet / den Hemel / ende aller

Ende God over ſyne genade prijſen.

Maer ons ſelven niet verheffen boven de Heydenen.

Hemelen Hemel/ ende de Aerde/ende alle wat daer inne is/ dat is des Heeren uwes Gods: noch heeft hy alleen tot uwen vaderen lust gehadt, dat hyse beminde, ende heeft haer zaedt verkoren nae hen, u lieden over allen volcken, als het hedensdaeghs staet. Merckt/ ghelijck de kinderen Israels niet en waren aenghenomen tot Gods volck/ noch gebracht in het landt van beloften/ om eenighe hare uytnementheydt of gherechtigheyt boven andere volckeren/ maer alleene door/ ende uyt oorsake van Gods vvel-behaghen: soo en zijn ock wy Christenen tot Gods volck niet aengenomen/om onser gherechtigheydt wille/ want wy zijn van natueren ook kinderen des toorns, ghelijck de andere, Eph. 2. vers. 3. maer alleene naer het welbehaghen syns willens, door Jesum Christum/ in hem selven/ op dat wy souden dienen tot prijs syner heerlijcker genadē/ in de welcke hy ons aenghenaem ghemaeckt heeft in den beminden/ Eph. 1. vers. 5. 6. Wy die dan van natueren Heydenen zijn/ moeten God door dese genade prijsen/ gelijck geschreven is: Hierom sal ick u belijden onder de Heydenen, ende uwen naem singen/ Rom. 15. 9.

VII. Aenmerckinge: wy siē in de Indianen, wat wy zijn van natueren,

Ten sevensten, soo konnen wy in de Indianen, als in eenen Spieghel aenmercken, vvat dat de menschen zijn van natueren, sonder de kennisse Christi, ende het licht der weder-geboorte, te weten soo dom ende onverstandigh, als een veulen van eenen Woudt-ezel, Job 11. vers. 12. want de Americanen, oft de West-Indianen, maer insonderheyt in Brasilien, zijn meest wilde menschen, die God haren Schepper niet en kennen/ja de Brasilianen en dienen gheenen God / maer zijn het waer-seggen ende teecken-bedieden, soo inmers daer van getuyght wort / toe-ghedaen/ ende worden van den duyvel daer door soo betoovert /datse daer door dickwils van hare sinnen berooft worden. De mannē eñ vrouwen gaen gantsch naeckt / sonder eenighe schaemte. Het zijn menschen-eters, ende daerom gaen sy hare vyanden/die sy in de oorloghe vangen/ eerst vet maken/ eñ slachten die daer na in hare feesten, ende dansen met vrolijckheyt over hare doot/braden deselve/ende etense op. Andere zijn wat redelijcker/ gelijck die van Virginea, want die hebben eenen afkeer van menschen-vleesch te eten: sy gheloven ock de onsterffelijckheydt der zielen, ende datter eenen oppersten God is/ die van den beginne gheweest is/ ende die andere mindere Goden onder hem heeft/ gelijck de Griecken ende Romeynen ock ghelooft hebben: maer dat hebben sy ghemeyn met andere Americaensche volckeren/ datse haren meesten tijdt in dansen en springhen, onmatigh vreten en suppen/ besteden. Aengaende de Heydenen in Oost-Indien, die hebben over vele hondert, jae eenighe duysent jaren, occasie ghehadt/ om wat beter onderwesen te zijn/want daer woonen in Oost-Indien, niet alleene Inboorlinghen van haer eygen volck / Item / Persianen, Schyters en Mooren, maer ock Joden (mogheljck van die 10. stammen / die naer Assyrien ghevoert waren / soo sommighe meynen) ende Christenen, daer van sommige roemen/ dat-

De wreetheyt van de Brasilianen.

't Geloove van de Heydenen in Virginea.

't Geloov vande Oo Indianen

Niet te staende datter i Oost-In woone vele Jo ende C stenen.

datſe van den Apoſtel Thomas onderweſen zijn / andere zijn upt Europa daer geplant / inſonderheyt in Iaponia, daer vele Roomſ-gheſinde zijn/met namē inde ſtadt Bungum: niet-te-min zijn ſy ſoo dom in hare verſierde Gods-dienſten/datſe ſtellen dryderley Goden, daer van de vooznaemſte zijn Amida ende Xaca, die ſy ſeer ootmoedigh aenbidden: daer zijn noch andere, die ſy Fotoquos noemen/van de welcke ſy verwachten het toekomende levē: Ten derden ſoo hebbenſe noch eenighe byſondere kleyne Goden, dieſe Camis noemen / deſe bidden ſy aen om huys ſaken, om goede gheſontheydt, om rijckdom, ende om kinderen te krijghen. Aen deſe / ende dierghelijcke Afgodē doen de Indianen hare offerhanden/ ghebeden/ende beloften/ ende het is ſeker / dat den duyvel onder den ſchijn van deſe Afgoden ghedient wozdt / volghens 1. Cozint. 10. vſ. 19. 20. wat ſegge ick dan? dat den Afgod wat is? of dat den Afgoden-offer wat is? neen / maer dat de Heydenen wat ſy offeren, den duyvelen offeren, ende niet Gode, ende ick en wil niet, dat gy met de duyvelen ghemeynſchap hebt. Ja die van Calecuta het welcke een van de grootſte ſtedē is in het vaſte landt van Ooſt-Indien, jae van geheel Orienten, bidden openbaerlijck eñ directelijck den duyvel aen/ dien ſy afmalen met eene kroone op ſyn hooft / met vier hoozнen / met een rupm open back-hups / met vier uptſtekende tanden/ met eenen leelijcken neuſe/met ſchzickelijcke ooghen/ met een afgrijſelijck aenghesicht / ſyne handen zijn als haken / ſyne voeten als hane-pooten. De mueren van de Capelle zijn met duyvels geſchildert/ in elcken hoeck zit daer eē/die van koper gemaeckt is/ die van alle kanten ſchijnē vper ende vlamme upt te ſpouwē/om de zielen ſeer jammerlijck te verbzanden / &c. Aen den opperſten duyvel offeren ſy wekelijck het bloedt van eenen haen in een ſilveren vat / dat vol vperighe kolen is/met een wieroock-vat vol wieroocx / ende andere wel-rieckende ſpeterien/ ende eer ſy deſe offerhande doē/ ſo klincken ſy eerſt met eene ſilvere belle. Haren Koningh en wil oock gheene ſpijſe nutten / vooz al eer dat vier van ſyne Prieſters, van de Koninghlijcke tafel een deel aen den Duyvel gheoffert hebben. Het en is dan niet wonder, dat den H. Gheeſt ſepdt / dat de Heydenen wat ſy offeren, den duyvelen offeren, ende niet Gode. Want alle Afgoden-dienaers, die van den levendighen God af-wijcken / ende het ſchepſel vereeren boven den Schepper / die te prijſen is in der eeuwighepdt / dienen den Sathan, directelijck, ofte indirectelijck, dat is/ ghemiddelt of onghemiddelt. Directelijck, ghelijck die van Calecuta. Indirectelijck, ghelijck daer ghetupght wozdt van de Ioden, die nochtans roemden op den Godt Abrahams, Iſaacx, ende Iacobs, dat ſy den Veldt-duyvelen gheoffert hebben, ende niet haren Gode, Deut. 32. verſ. 17. het welcke alſoo wozt uptghelepdt/ Pſal. 106. verſ. 36. 37. Sy dienden haren afgoden, die ghedyden haer ter ergherniſſe: ende ſy offerden hare ſonen, ende hare dochteren den duyvelen: ende vergoten ontſchuldigh bloedt, het bloedt harer ſonen ende harer dochteren,

Want ſy bidden opentlijck den duyvel aen, onder eene vreeſelicke gedaente.

Ia alle Afgoden-dienaers, dienen den duyvel, directelijck, gelijck deſe blinde Heydenen.

Of indirectelijck gelijck eertijts de Ioden.

teren, die offerden ſy den Afgoden Canaan, dat het landt met bloedtſchulden bevleckt wiert. **Soo wort daer oock ghetupght van de ghenaemde** Chriſtenen, **die tot Afgoderie verballen zyn/ ende door de plaghe der** Turcken (**die door de** vier Engelen **worden bedupt/die aenden grooten water-stroom** Euphrates **gebonden waren/ ende met de** ſeſte Baſuyne **onthondē zyn/om de** Chriſtenen **te plagē) niet bekeert en zyn/ datſe haer niet en hebben bekeert van de wercken haerder handen/** om niet aen te bidden de duyvelen, ende de gouden, ende ſilveren, ende eerinen, ende ſteenen, ende houten Afgoden, die noch ſien, noch hooren, noch wandelen en konnen: **datſe oock haer niet en hebben bekeert van hare** dootſlaghen, noch van hare vergiftingen, noch van hare hoererie, noch van hare dieverie, **Apoc.9. 13. 14.20.21.** Merckt, **als de menſchen** de beelden aenbidden, **dat is/ daer door dupgen/om die te vereeren/of God daer door te dienen/ ghelyck** de Afgoden-dienaers **die upt-bluchten altyt in den mont hebbē/Exod. 32. verſ.4.5. 1.Regu. 12. verſ. 28. Jer.2.Vſ.22.23. Soo oordeelt den H. Geeſt/** datſe de duyvelen aenbidden, **om datter eben ſo weynig gemeynſchap is tuſſchen den** Tempel Gods, **ende** de afgoden, **als tuſſchen** Chriſtus **ende** Belial, **2.Cor.6. Vſ.15.16. Daer en zyn oock maer twee geeſtelyche Koninghryeken/ daer alle menſchē onder behooren/ te weten/onder het eē/ of onder het ander/daer en is gheen derde. Het eene is** het rijcke der duyſterniſſe, **vol Afgoderie ende leugenen/ daer de arme menſchen blindelinge geleydt worden tot de** ſtomme Afgoden, **1.Cor.12.Vſ.2. ja tot den** duyvel ſelve, **want** afgoderie **ende** tooverie **gaen ghemeynelyck t'ſamen/ 1.Sam.15.verſ.23. Act. 8. verſ.9. Actor. 13. verſ.8. ſiet oock Exod. 7.verſ.11.22. Dan.2.verſ.2.Dan. 5. verſ.7. Het andere is** het rijcke Chriſti, **daer in dat de menſchen/ van den dupbel ende de ydele Afgoden worden bekeert tot** den levendighen God, **die den Hemel ende de Aerde/ ende de Zee ghemaeckt heeft/ ende al wat daer in is/ om alſoo verghevinghe der ſonden te krygghen door Jeſum Chriſtum/ ende deel onder die ghene/ die door den geloove in hem geheyligt zyn/ Act. 14.15. Act.26. 18. Col. 1.13. Eñ dewyle de Heere Chriſtus alleene Koningh is over dit rijcke/ daerom moetē ſyne onderſatē hem dienen naer ſynen wille/ ende niet naer blinde** couſtumen **oft** inſettinghen der menſchen, **Matth. 15. 9. want ſy moeten levē niet na menſchelyche begheerlyckheden/ maer na den wille Gods/ 1.Pet.4.Vſ.2.** Merckt oock, **dat de Afgoderie nopt alleen en gaet/ maer ſy is ghemeynelyck vergeſelſchapt met vele andere grouwelyche ſonden/als** doot-ſlaghen, vergiftinghe, hoererie, ende dieverie. **Ende daerom iſt/dat deſe ellendighe** Indianen, **die ſoo tot de** Afgoderie **gheneghen zyn/ oock gheen ſwarighedt en maken van** hoererie, **ende** het vergieten van onnooſel bloedt, **op het alderſchrickelyckſte. Want ghelyck ſy op vele plaetſen de manieren hebben/ datſe hare doode lichamē/ inſonderheyt van groote perſonagiē verbrandē tot aſſchē: ſo iſt oock waerachtig/ dat**

Ende nu de afgeweken Chriſtenen

Eerſte nota over dien text.

Waerom dat den H. Geeſt van de Afgoden-dienaers getuygt, datſe den duyvel dienen.

Tweede nota over dien text, Apo. 9.13 De Afgoderie en gaet noyt alleen.

dat het ghebeurt is anno 1633. dat in de Koninglijcke ſtadt Hegel, ontrent Amboina, in het eylant Baly, des Koninghs Moeder ghestorven was/dewelcke aldaer/naer de wijse des lants/aldus gehandelt wert. Haer doode lichaem wiert ghedragen in eenen tooren van riedt gemaeckt / met kosteliycke kleederen/ ende cierlijcke figueren behangen / ende dat met eene suijte van dry hondert mannen, die het lijck droegen tot op den oever der Zee/daermen het doode lichaem soude verbranden. Ter selver stont wierden op die plaetse / twintigh van hare dienst-maeghden ghebracht/ in rosbaren cierlijck toe-gemaeckt: dese dochters ter plaetse comende/wierden uyt het rosbaer oft lictiere ghenomen / ende elck op eenen hoop houts / in eenen houten back / als eenen langhen trogh ghestelt: elck van haer wiert aen de voeten ende armen van dry mans personé vast gehouden/ ende van een ander/met eenen poenjaert/ die sy Eris noemé/ van onder af/ het herte afgesteken/ die daer na noch eens van bové/ by de strote nederwaerts/het herte een steeck gaf: daer na hief hy de poenjaert om hooghe/ seer jammerlijck bebloedt zijnde / ende toonde dien aen de ommestaenders / als of hy een broom sept upt-gericht hadde. Het lichaem beswijckende/tracken haer de voeten upt/ ende lepden dat in den troch/alle de kleederen vant lijf getrocken zijnde / wiesschen het lichaem met water/endt staken den brandt in't hout / daer soo vele bywerpende/ tot dat alle de lichamen tot asschen verbrandt waren: de asschen latense daer na van de Zee wech-spoelen. Siet waer toe dat den duyvel, die een menschen-moorder is van aenbeginne / de arme blinde menschen weet te brenghen/ ende het en is niet wonder / want Augustinus ghetuyght lib. 7. de civitate dei cap. 7. dat de Heydenen al over langhe zijn ghewoon geweest sulcke grouwelijcke offerhanden te doen aen hare Afgoden / met namen Saturnus, dien sy pleghen kleyne kinderen / of somtijts oock groote menschen/op te offeren/ gelijck namentlijck die van Carthago, ende oock de Françoysen (verstaet/ dewijle sy noch Heydenen waren) overmidts het menschelijcke gheslachte / het beste zaedt, ende het nobelste bloedt van alle dieren is. Ende I. Ludovicus Vives, een seer geleert man/ teeckent daer op aen/ dat de ghemelte Heydenen, ja oock de Romeynen selve/ dese grouwelijcke offerhanden ghedaen hebben aen Eso, aen Teutan, ende Mercurius, ende volghens Plinij schrijven/ dat de Romeynen dese grouwelijcke maniere eerst hebben beginnen naer te laten / op het ghebodt des Keysers Tiberij: Andere schrijven dat toe den Keyser Augusto: Andere den Keyser Claudio: Immers is dat seker / dat anno 657. naer den bouw van Roomen, hier van een Placcaet ghemaeckt is/ datmen in 't ganssche Keyser-rijcke van Roomen, geene menschen en soude moghen offeren/ ende dat het onder de regeringhe van den Keyser Adrianus, by-nae in de gheheele wereldt heeft beginnen op te houden / alhoe-wel Iupiter Latialis, noch in den tijdt van Tertullianus, jae selfs van Eusebius ende Lactantius, menmen-

Bewijs daer van uyt Augustino.

Ende uyt I. Ludovicus Vives.

Wanneer het opoffe-ren van menschen tot Roomen verboden is.

Ende in de werelt op-gehouden is.

menschen-bloet ghe-eert ende ghedient wiert. Hier upt sien wy dan/ dat de arme Indianen, de eerste niet en zijn / die dese grouwelen plegen/ maer dat den duyvel al van oudts/ de gheleerste, ende de politijckste natien / die daer opt onder de Heydenen gheweest zijn / met sulcken schrickelijcken blinthept heeft weten te betooveren. Gelijck oock den gheleerden Seneca, ende vast alle Stoische Philosophen / in dat gheboelen waren / dat het gheene sonde/ maer eene prijselijcke daedt is / hem selven om te brenghen / wanneer men siet / dat men in slavernije / of in andere schande / soude moeten leven. Seneca Epist. 70. wel ten rechten sepdt dan den H. Apostel / Rom. 1. vers. 22. Daer sy hen selven voor wijs hielden, zijn sy dwaes gheworden: ende ghelijck sy het niet bedacht en hebben God te bekennen, alsoo heeftse God overghegeven om te doen, dat niet en betaemt: vol aller ongherechtigheyt, &c. verstandeloos, trouweloos, sonder natuerlijcke liefde, sonder verbondt, onbarmhertigh. ibid. vers. 30. Hier upt sien wy dan/ hoe blindt dat wy zijn van ons selven/eer wy door den gheest/ ende het woordt Gods wedergheboren worden: wy sien oock / hoe krachtigh dat den duyvel werckt in de kinderē der ongehoorsaemheyt: wy sien oock/dat de Afgoderie, ende de wreetheydt altijt t'samen gaen. Laet ons dan Godt dancken dat hy ons beter kennisse ghegheven heeft/ende hem bidden / dat hy Afgoderie ende leughenen verre late van ons zijn/Prov. 30.8. 1. Joan. 5.21. Op dat wy onsen eenigē waren God/Vader/Sone eñ H. Geest

Niettemin de Stoische Philosophen, met namen Seneca, prijst dat de mēschen haer selven ombrengen, als sy staen in perijckel van schande of slavernie.

Besluyt van dese Aenmerckinge.

moghen dienen in heplighept/voor hem/ sonder vreese / alle de daghen van ons leven/ Luc. 1. vers. 74. 75. Amen.

VIII. Aenmerckinge wy siē in de Indianen, dat de kinderen deser wereldt, voorsichtigher zijn, dan de kinderen des lichts in haren geslachte, Luc. 16. vers. 8. Want alhoewel sy in Goddelijcke dinghen soo dom ende onwetende zijn/ soo zijn sy evenwel / door den bandt / seer loos in dinghen / die de wereldt / ende dit tydtlijcke leven aengaen. Ende op dat wy beginnen van de Chinesen, die in't stuck van den Gods-dienst so dom zijn/ dat se den Hemel houden/ voor den grootsten van alle Goden, daerom dat se ock aenbidden de Sonne, de Mane, ende Starren, jae den Duyvel selve / ghelijck die van Calecuta (welcken sy afschilderen/ ghelijck men hier in Europa doet) op dat hy hun/ soo sy seggen/ geene schade en soude doen: dese lupden zijn niet-te-min in tydtlijcke dinghen soo erbaren / als eenige natie onder der Sonnen is. Want in allerley handt-werck zijn sy soo verstandigh, konstigh ende net, dat haer werck meer schijnt van de natuere, als van menschē handen gemaeckt te zijn. De konste van de Boeckdruckerie, die in Europa niet langher en is bekent geweest/ dan van het Jaer 1440. ghevonden binnen Haerlem, by Laurens de Costere, die is al langhe te voren in China, bekent gheweest. Ende het gheschut, groot en klein/ dat de hoghels met de kracht van het bus-poeder seer verre kan schieten / is van seker Hoogh-duytsch alder-eerst gevonden / ende den Venetianen ontdeckt

Dat blijcken de Chinesen.

Want zijn seer verstandigh in allerley konsten.

Poli. de Inventor. lib. cap.

anno

anno 1380. Maer beyde dese konsten / daer van d'eene soo profijtelijck / d'andere soo schadelijck is voor het menschelijcke gheslachte / zijn by de Chinesen soo langhe bekent gheweest / datse niet en weten aen te wijsen den tijdt, of den Autheur, wanneer, of van wien, dat sy gevonden zijn. Van het Porçeleyn, dat daer ghemaeckt wort / hebben wy hier voren ghesproken. Het is wonder / dat van de behendigheydt, subtijlheyt, neerstigheydt, ende politijcke loosheydt van dese natie verhaelt wort. Nopende hare behendigheydt, sy weten waghens te maken / die sy al zeylende ghebruycken over het landt / daer mede datse in seer korten tijt / seer veel wegs konnen af-leggen. Sy hebben in haer lant 250. vermaerde Steden / met ontallicke Dorpē / die seer bewoont zijn. In de stadt Fuschco is eenen toren / die op 40. marmeren calomnen staet / die 40. hout-voeten hooge / ende 12. voeten in de ronde zijn / 't welck een soo kostelicken eñ treffelijcken stuck werckx is / dat het naer 't seggen der Portugesen, alle de voornaemste gebouwē van ganseh Europa verre is overtreffende. De poorten van hare steden zijn alle te samen kostelijck gebouwt tot verwonderens toe. De stratē van hare steden / zijn alle tsamen recht op een linëe ghetrocken / ende soo ruym / datter 10. oft 15. ruyters nevens malkand'ren daer door rijdē konnen. Aengaende hare neerstigheyt, daer in nemen sy soo upt / datse alle natien tot een exempel konnen dienen / want het is daer een groote schande / ledigh te gaen, sy en zijn oock daer toe niet genegē / daerom zijn sy altijdt met eenighen arbeydt besigh / te water / of te lande. Het lant / dat van natueren seer vruchtbaer is / weten sy met sonderlinghe konstē / noch vruchtbaerder te maken. Te water zijn sy soo bedreven (wel-verstaende ontrent hare kusten) dat men meent / datter op de schepen niet min volck en woont / als te lande. Aengaende hare politijcke loosheydt, sy houden in hare regeringhe / ten opsien vande wereldt / sulcken treffelijcken order / datse in sommige stucken vele Christenen beschamen. Sy hebben eenen Koningh in het ganssche landt / dien sy noemē een Heere van de wereldt, ende eenen Sone des Hemels, dien sy groote gehoorsaemheyt bewijsen. Desen Koningh overmidts het rijcke seer groot is / heeft onder hem eenen Viçeroy, dien sy Tutan noemen. Desen Viçeroy doet scherpe Justitie, niet alleene over straetschenders ende moordenaers, maer oock over dieven, welcke laetste sy ghemeyneljck totter doot toe geeselen / seer onghenadelijck. Lichte vrouwen, of hoeren, en laten sy in hare steden niet woonen. Ende het over-spel straffen sy met de uyterste straffen. Selden / of byhans nimmermeer / reysen sy buytē haer lant: sy en laten oock geen vreemdelinck in haer lant komen / insonderheyt in het binnenste van het rijcke / dan met goede pas-poort, ende wy-ghelepde daer toe van den Koningh verkreghen. Aengaende de Heydenen in Oost-Indien, daer wordt by verscheyden Historie ende Kaert-schrijvers ghetuyght / datse al van oudts in Politijcke dingen soo verstandig zijn gheweest / datse hare burgherie onder-

Sy zijn oock seer loos in de politie.

Het blijckt oock aende Oost-Indianen.

Die seer politijck zijn in hare regeringe, want

onderscheyden hebben in seven ordens, of staten van menschen. Daer van de eerste orden bestondt uyt de Philosophen, die ghenoemt worden Brackmannen of Gymno-sophisten, dese besorgen eygentlick den Godsdienst, daer beneven soo oeffenen sy haer selven in de Philosophie, Starrekijckerie om toe-komende dinghen te voor-seggen / ende de medicine, dese zijn by de Koninghen ende de Ghemeynte in grooter achtinghe / daerom zijn sy vry van alle andere lasten / ende moeyen haer alleene met haer ampt.

De 1. order bestaet uyt Philosophen.

De tweede orden bestaet uyt de Bouw-lieden, of Acker-luyden, die haer alleene met den acker bekommeren / ende betalen aen hare Koninghen, het vijfde deel van de vruchten.

2. Order uyt acker-luyden.

De derde orden bestaet uyt de Herders, die haer alleene moeyen met de vee-neeringe / ende de jacht.

3. Order uyt schaep-herders.

De vierde orden bestaet uyt de Handt-werckers, ende Konstenaers, die by haer in grooter waerden zijn / want sy niet alleene van alle schattinghe vry zijn / maer krijgen daer-en-boven oock / hoore ne uyt des Koninghs Hof: dewijle sy altijdt besigh zijn met het maken van wapenen, van ghereedtschap, die noodig is tot de lant-neeringe / ende andere nutte ende noodige instrumenten.

4. Order uyt Ambachtsluyden.

De vijfde orden bestaet uyt de Soldaten, die naest de Landtluyden den meesten hoop zijn / die worden van jonex op gheoeffent in septen van oorloghe / om te schieten met boghen op een hayr / ende met javelijns, oft schichten te werpen / ende de Elephanten waer te nemen / die ter oorloghe ghebruyckt worden.

5. Order uyt Soldaten.

De sesde orden zijn de Ephori of Op-sienders, die aen haren Koninghy bekent maken / al wat daer in Indien gheschiedt.

6. Order uyt opsienders van het volck.

De sevenste orden zijn de Raedts-personen, die in't getal wel de minste zijn / maer daer toe pleghen van outs maer gekoren te worden de Edelste, ende verstandighste, want dese pleghen ghemeynlijck de Koninghen te assisteren met haren raet / alle twijffelachtighe dinghen slechtende / ende voorts de regeringhe des landts sigh onderwindende. Wt dese worden oock de Oversten ende Vorsten ghekoren.

7. Order uyt Raet personen

Dese seven ordens willen niet ver wisselt, ver menghebben

Dese ordens pleghen van outs soo onderscheyden te zijn / dat niemandt synen staet of orden en mochte veranderen: soo dat een Soldaet, geen Boer, of een Boer, geen Soldaet en mochte worden: geen Hant-wercker en mochte een Philoosooph, of ter contrarien / een Philosooph, een Handt-wercker worden. Ja dat meer is / een persoon van d'eene orden, en mochte geen vrouwe trouwen / die uyt eene andere orden gesproten was. Daer zijn oock eertijdts by de Indianen, sekere overste daer toe ghestelt geweest / om de vreemdelinghen te beschermen teghen allerley overlast: ende soo sy kranck wierden / om deselve door de bestemde medicijns te cureren: soo sy storven / om die te begraven / ende hare goederen / die sy achter-lieten / aen hare naeste vrienden / die haer bekent waren / te bestellen. Sy hebben oock Richters om de misdadigen te ondersoecken / ende volgens hare wijse / ende maniere te straffen. Hier uyt konnen wy oordeelen / dat dit volck van outs niet en zijn onvernuftigh geweest / maer datse de politijcke dingen / naer haer fatsoē / met verstant be-

Sy sor oock de vre delin

Ende scher Iustit

belepdt hebben. Nopende de Americanen, of die van Weſt-Indien, het is ſeker / dat die van Ooſt-Indien dooz den bandt/ looſer en politijcker zijn als de Americanen, want die van Ooſt-Indien hebben over eenighe hondert, ja duyſendt jaren met andere natien in Aſia ende Africa gehandelt / daer dooz datſe ſeer geſlepen zijn / eñ de Americanen niet/ ghelijck wy hier vozen ghehoozt hebben/ datſe aen de andere deelen/ eñ natien van de oude wereldt, eerſt zijn bekent gewozden anno 1492. Maer niet-te-min/ſoo konnen wy mercken upt den bouw van hare ſteden, van hare tempels, verſchepden treffelicke weghen, upt hare handt-wercken, upt hare manſere van regeringhe, &c. datſe niet onverſtandigh en zijn/ maer ſubtijl en loos, gelijck anders de Ooſterſche natien dooz den bandt daer van beroemt zijn. Van hare booznaemſte ſteden Cuſco ende Mexico hebben wy hier vozen gehoozt. Aengaende hare tempels, ſy hebben in Nova Hiſpania eertijdts vele koſtelijcke ende pzachtighe tempels ghehadt/ die den Afgoden, ja den Duyvel ſelve toe-gheeygent waren / die de Spaenjaerden eertijts met den naem van Cu genoemt hebben. Inſonderheydt ſoo was in de ſtadt van Mexico, een ſeer vermaerden tempel / ter eeren van den Afgodt Vitziliputzly, de welcke ſeer groot van begrijp was / ende hadde eenen ſchoonen boozhof van binné. Nopende hare gemeene ſtraten of wegen, ſoo is booz-al memozabel/ datter verhaelt wozdt van twee ghemeene ſtraten / of wegen / waer van de eene dooz rouwe ende harde bergen / ende de andere over het blacke veldt geplavept was/ van de ſtadt Quito af / in Peru gelegen/ tot aen de ſtadt Cuſco, ſich ſtreckende over de vijf hondert mijlen: welck werck des te wonderlicker is / alſmen aenmerckt de exceſſive groote ſteenen / de welcke niet met peerden en oſſen (dieſe doen ter tijt geene en hadden) maer met menſchen handen daer gebzacht ende verbeſight zijn geweeſt. die ſtrate/ die over het blacke velt henen gaet/ is aen weder zijden met mueren bevesticht/ſy is vijf-en-twintigh voeten bzeet / tuſſchē welcke dat beerckens vloepē/ welcker kantē beplant zijn met boomkens / die ſy molli noemen. Den anderen wegh, die dooz de ſteen-klippen is gehouwē/ ende dwers dooz de bergen loopt/ is van gelijcke bzeete / hebbende de leeghe ende diepe vallepen (ſoo als het de natuere des landts verepſchte) op-gevult ende geeffent. Deſe weghen heeft den Koninck Guinacava (dewelcke by onſer boozouderen tijdt noch gheleeft heeft) doen repnigen / ende de verballen mueren wederom doen op-maken ende verciеren: want anders ſoo is dit werck in ſich ſelfs veel ouder/ eñ van geene eens menſchē ouderdom. Daer waren oock verozdineert op yder dagh-repſe/ ſeer ruymme / treffelicke ende geneughelicke herbergen, die ſy tambos noemen/ daerinne de geheele ſuite des Koninckx logeren konde. deſe twee weghen / zijn ſulcke treffelicke ende wonderbaerlicke ſtucken werck/ datſe wel monſteren mogen / tegen de booznaemſte gebouwen van de werelt/ ende met namen diē muer/

we ende harde bergen.

Den anderen door het vlacke velt.

Eenē treffelicken muer die dē Koning van China gemaeckt heeft over 200. jaren, tot beſcherminge van ſyn landt, 500. mijlen lanck.

die den Koninck der Chineſen, genaemt Tzintzoo, over de twee honderd jaren ghebouwt heeft teghen 't Noorden van China, om ſyn lant te beſchermen teghen de Tarters, die een ſeer ſtrijdtbaer volck zijn. Deſen muer met de bergen/ die daer aen vaſt zijn / ſtrecken haer tot op vijf hondert mijlen weeghs, ende den gemelten Koninghheeft deſē muer laten maken / als hy de Chineſen van het jock ende de tyrannie der Tarters (welcke ſy 93. jaren gedragen hadden) zijnde eenen kloecken ende voorſichtigen Vorſt / verloſt hadde. Nopende haer hant-wercken / deſe Indianen, inſonderheydt van Mexico, ende daer ontrent in Nova Hiſpania, zijn konſtige meeſters/ inſonderheydt in allerley vogel-vederen by een te vlechten/ ende in het hanteren van vellen van wilde beeſten: ende wat de pluymen aengaet / die weten ſy van alderhande coleuren ſoo by een te voegē/ datmē ſigh niet genoegh daer over en kan verwonderen: ende ſy zijn in deſen haren arbeydt ſoo onverdroten / datſe dickwils geheele daghen daer mede beſigh zijn ſonder eten of drincken / om alles net ende fraey te ſtellē/ja menighmael brengen ſy veel tijdts deur / alleene in het aenſchouwen van eene eenige pluyme, die ſy van alle kanten/dan in de Sonne, dan in de ſchaduwe houden / om te ſien / hoe die ſelvige ſich op het beſte ſoude konnen ſchicken ende voegen/ het zy dan rechts of aver-rechts. Vt deſe vederen weten ſy allerhande ghedierten te conterfeyten / ende na te maken/ ja ook bloemen ende kruyden, ende dat ſoo aerdich/dat het niet anders en ſchijnt / dan als of ſy naer het leven gedaen waren. Maer de principaelſte ende voortreffelickſte onder alle Konſtenaers zijn de goudt-ſmeden, die in hare konſte ſoo behendigh ende ſubtijl zijn / ſoo datſe alle 't gene haer voorkomt/ ſtracx naer het leven ſoecken af te beelden: inſonderheyt ſoo toonē ſy hare konſte in het ſmelten, waer door ſy dan alle kruyden/ja oock de geringhſte dingen ſeer aerdigh weten af te beelden / ſoo datter weynich verſchil is tuſſchē deſelve hare hant-wercken/ende de natuerlicke ſchepſelen. Wat nu ten laetſtē aengaet hare maniere van regeringe, ſy zijn alle t'ſamen hare Koningen, ſoo in pays als in oorloghe ſeer gehoorſaem / ende elck paſt op ſyn werck. Maer ſoomen de ſtadt van Mexico in het byſonder wil aenmercken (die nu onlancx door eene extraordinaire afloopinge van water / meeſtendeel vergaen ende verdroncken is.) ſoo wordt daer van getuyght / dat men daer heeft konnen bevinden (politijckelick ghe-ſproken) eene volmaeckte maniere van regeringhe, burgherlicke maniere van leven / politie met den aenkleven van dien / ende dat niet alleene in de ſtadt/maer ook in het ganſche rijcke van Mexico. Ende naer dien deſe ſtadt het hooft ghe-weeſt is van 't ganſche Koninghrijcke / ſoo is het ook / dat allerley volckerē haer aldaer metter woone / of om koop-handel te dryven/ hebben nedergheſlaghen: ja daer was ſulcken ordeninge / dat alle natien hare byſondere geordineerde plaetſen hadden / alwaer alle vijf dagen marckt ghehouden wierdt/ daer

Ende in' gout-ſme den.

De rege ringe va de Amer canen.

Is ſeer litijck, ſonderl in het r vā Mex

Bewijs daer va

De behendigheyt vā de Americanen in allerley hantwercken.

Met namen in het vlechten van de vederen.

daer van alle dingen overvloedigh te koope waren. Daerbeneven ſoo hadde oock een yder handt-werck, eñ elcke ſoorte van Koopmanſchap, hare bysondere beſtemde plaetſe, die van anders niemant en mochte beſlagen worden / waer upt dan genoeghſaem te ſpeuren is / wat eene loffelicke politie dat daer geweeſt is. Want geen ſtadt of huys en kan beter geregeert worde / dan wanneer elck menſche / ende elcke ſake / hare bysondere plaetſe geordineert is / ende wel bewaert wort / het welcke van deſe Indianen ſeer fraey plagh onderhoudē te worde. Deſe aenmerckinge dient ons / om hier upt de goetheydt Gods te leeren kennen / dat hy in de natuerlicke menſchen noch eenigh verſtandt heeft laten overblijven / nopende de natuerlijcke ende politijcke ſaken / op datſe niet t'eenemael in beeſten ſouden veranderen. Daerom ſtaet Pſal. 94. verſ. 10. dat God de Heydenen tuchtight, ende dat hy de menſchen leert, wat ſy weten. Soo is oock te verſtaē die plaetſe Joan. 1. Hſ. 9. dat de Heere Chriſtus verlicht alle menſchen, die in de wereldt komen. want wy en konnen niet eene boncke van verſtandt / ſelfs in natuerlijcke ſaken, hebben / dan van hem alleene. Ten anderen ſien wy / dat de Libertijnen, ende andere lauwe Chriſtenen, die altijdt roemen op haer natuerlick verſtandt ende politijck leven, indien ſy niet voorder en komen / datſe niet een haer beter en zijn / dan de blinde Heydenen, die naer advenant / ſoo wel politijck verſtandt, ende een politijck leven hebben / als ſy doen. Ja daer zijnder / die ghetuygen van ſommighe Americanen, datſe met politijcke deughden van ghehoorſaemheyt, mildigheyt, getrouwigheydt, oprechtigheydt, vriendtſchap, matigheydt, kloeckmoedigheydt in het verdragen van pijne, van honger, ja van de doodt ſelve, ſoo vertiert zijn / datſe tegen de beſte Griecken ende Romeynen ſouden mogen gemonſtert / ende in bilance gheleght worden. Nu is het ſeker / dat nopende de politijcke deughden, datter vele vermaerde perſonagiē onder de Griecke eñ Romeyne geweeſt zijn / die ten jongſten dage teghen vele ghenaemde Chriſtenen ſullen opſtaen / om haer te verdoemen / gelijck onſen Salichmaker verklaert van de Koninginne van het Zuyden, datſe tegen de ongeloovige Joden ſoude op-ſtaen / Matth. 12. 42. Laet ons dan beſlupten / dat het ſonder geloove onmogelick is God te behagen, Hebr. 11. verſ. 6. Ende dat de ongeloovighe laſteren / datſe niet en weten (gelijck de Epicureiſche ende Stoiſche Philoſophen handelden met den H. Apoſtel Paulo Act. 17. verſ. 18. ende datſe natuerlick weten, als de onredelijcke beeſten, daer in vergaen ſy, Judæ 10. Want al haer doen is enckele dwaeſheyt / ende ſpinne-webbe / ſoo lange als ſy niet en komē tot de vreeſe Gods / die het beginſel is vā de ware wijſheyt. Ten laetſten, overmidts wy ſien / dat de kinderen deſer wereldt / ſoo vele met de wereldt op hebben / datſe geene koſten / moeyte / noch arbeydt en ſparen / om hare huyſen, ſteden ende landen vaſt te maken: om haer ſelven op te pronckē / al waert maer met voghel-vederen, gheljck de arme Indianen doen:

Want de blinde Heydenē gaen haer daer in te boven.

Sonder geloove iſt onmogelijck God te behagē.

Laet ons dan voor-al den Hemel ſoecken door de kenniſſe Ieſu Chriſti.

Laet ons dan / die burgers des Hemelrijcx zijn / of ymmers daer voor willen uptgaē / ons beste doē / dat wy moghen gheraken in die stadt, die fundamenten heeft, wiens Timmer-meester ende Schepper God is / Heb.11.10. Ende dat wy mogen hebben die rechte verçieringe, te weten den verborgen menschedes herten, die gelegen is in de onverderffelicke vercieringhe eenes sachtmoedigen ende stillen geestes / die kostelick is voor God / 1.Pet.3. vers.4.

IX. Aenmerckinge. God heeft alle natien ende volckeren geset de eynden haerder woninge.

Ten negensten, soo mercken wy in dit verhael van de Oost en̄ West-Indien, dat dien goeden al-wijsen God, die alle geslachten der menschen, van eenen bloede geschapen heeft om op den ganschen aerdtbodem te woonen, dat hy oock gheordineert heeft sekere ghelegentheden der tijden ende eynden haerder wooninge, die hy geset heeft, Act. 17.Vs.26. Want dese Indianen zijn geplant / de eene in de Oost, d'andere in de West-Indien, even gelijck andere volckeren geplant zijn / sommige in Asia, andere in Africa, andere in Europa. Elck landt heeft oock syne gesette tijden, ende jaerscharen, van dagh ende nacht, van Lente, Somer, Herbst ende Winter, elck naer de gelegenthept van syn climaet. Hier moeten wy voor-eerst de wijsheydt ende de goedertierenthept van onsen Schepper leerē erkennen / ende hem daer voor prijsē / dat hy alle dinghen soo wijsselick gheordineert heeft / ende dat het ganssch aerdtrijcke vol is van syne goederen, Psal.104.vers.24. Want al ist dat hy in voorleden tijden alle Heydenen heeft laten wandelen in hare wegen: soo en heeft hy evenwel hem selven niet onbetuyght gelaten / dewijle hy haer soo wel / als ons / heeft goet gedaen / ende noch doet / ons / elck naer de gelegenthepdt der landtschappen / regen van den Hemel ende vruchtbare tijden ghevende, ende onse herten vervullende met spijse ende vrolijckheyt, Act.14.vers.16.17. Dit doet hy al / op dat de menschen dē Heere souden soecken / of sy hem doch gevoelen ende vinden mochten / hoewel hy niet verre en is van eenen pegelijcken van ons: want in hem leven / en sweven / en zijn wy / gelijck ock sommige Poëten gesept hebben / want wy zijn oock syn geslachte, Act.17.vers.27.28. Dese aenmerckinge dient dā seer / om de al-wijse voorsienighepdt Gods te leeren kennen / ende is een van de argumenten, daer door dat de blinde Heydenē tot de kennisse van den waren God moeten gebracht worden. Ten anderen soo moeten wy hier upt vermaent zijn / dat wy elck met onse woon-plaetse moeten te vredē zijn / die ons de Heere of door de geboorte, of by ghelegenthepdt van onse beroepinghe, ghegeven heeft / sonder vele te verlangen naer veranderinge / want alle veranderinghe en is gheene verbeteringhe. Elck landt, elcke stadt, elck dorp, heeft syne ghemacken ende ongemacken / even gelijck de hupsen / die van de menschen bewoont worde / want daer en is gheene volmaecktheyt op der aerden, maer de creaturen zijn der pdelhept onderworpen / ja de aerde is verbloeckt om onsent wille / om dat wy onsen Schepper vertoont hebben. Laet ons

Ende te soecken

Wy m oock e met or woonp se te v zijn: ge de Ind nen, noyt h landt verlat

Hier uyt leeren wy de wijsheyt ende goetheyt Gods kennen. Om hem te prijsen.

ons dan gedencken / dat God geſet heeft het eynde van onſe wooninghe / ſoo wel / als van onſen gheboorten-dagh, ende ſterf-dagh, ende derhalven niet lichtvaerdigh veranderen / gelijck de Indianen dat bysonders hebben boven alle andere natien, datſe nopt en zijn verhupſt upt haer Vaderlandt, maer ſy zijn met haer landt ende woonplaetſe te vreden. Dit dient aengemerckt van dryderley ſoorte van menſchen. Eerſt van Koninghen en Prinçen, die ſelden met haer eygen landt te vreden zijn / inſonderheydt dat trotſe ende hoovaerdige huys van Ooſten-rijck, dat ſyne vlercken ſoeckt upt te breyden over de ganſche wereldt / want de Jeſuwijten beelden den Koningh van Spaengjen dat in / dat hy Monarcha moet zijn over de geheele wereldt / ende dat ſynen tijtel van Catholijcken Koningh, dat ſelve oock medebrenght. Hier van komen die trotſe devijſen plus oultre, noch al voorder: nec ſpe, nec metu, ick en hope / noch en vreeſe niet: un Dieu, un Pape, un Roy, een God, eenen Paus, eenen Koningh, want ſoo preeckten de Spaenjaerden, als ſy de Weſt-Indien met gewelt innamen / O Cacique ende Indianen van dit vaſte landt, van alſulcken vlecke, of plaetſe, wy laten u. l. weten, datter eenen God is, eenen Paus, ende eenen Koningh van Caſtilien, welcke Heer over deſe landen is, komt, terſtondt om hem d'obedientie te geven: doet ghy dat niet, ſoo weet, dat wy u met oorloge vervolghen ſullen, dooden, ende vangen, &c. Hoe ſy voorts deſe predikatie deden / ende wat daer op volghde / ſullē wy hier na hooren / maer ghy hoort daer de maxime, die ſy dryven. Hier upt komt oock dien trotſé tijtel van de Koningen van Spaengjen / naer datſe een bosch van tijtelen hebben geſtelt in Europa, ſoo voegen ſy daer by / Koningh van de Eylanden, van beyde de Indien, en van den vaſten lande der Zee Oceanus, dominateur in Aſia eñ Africa. Deſe Catholijcke Koningen dencken weynigh aen dat wee, dat ſtaet / Eſai. 5. verſ. 8. Wee den genen, die het eene huys aen het ander trecken, ende den eenen acker aen den anderen brengen (hoe veel te meer / het eene rijcke aen het andere?) tot dat daer geen ruym meer en zy, dat ſy alleene het landt beſitten. Sy hebben oock al vergeten / dat wee, dat geſproken is door den Propheet Habacuc, cap. 2. verſ. 12. 13. Wee dien, die de ſtadt met bloede bouwet, ende bereydet de ſtadt met onrecht! Iſſet niet alſoo, dat het van den Heere Zebaoth geſchieden ſal? wat u de volckeren gearbeydet hebben, moet met vyere verbranden, ende daer de lieden moede aen geworden zijn, moet verloren zijn? De ganſche wereldt is bekent / hoe dat dē Koningh van Spaengjen aen een groot deel van ſyne Koninghrijcken ende Heerlickheden, met namen aen ſyne pretenſe Koninghrijcken van de Indien ende Portugael ghekomen is / daer wy hier na wat van te ſpreken hebben. Elck een weet oock wel / hoe dat dē Keyſer van Duytſch-landt, van de Koninckrijcken van Bohemen ende Hungarien, die beyde electijf zijn / dat is / door verkieſinge ghegeven worden / ende van de vrye Rijcx-ſteden, ſyn eyghen patrimonie, ende erf-

Als blijckt uyt hare trotſe devijſen, en tijtelen.

Deſe begeerlickheyt ſtrijdt tegen de H. Schrifture.

Nochtans is het huys vā Ooſtenrijck op ſulckē maniere groot geworden,

erf-goet wil maken. Wy mercken dan dat dit trotſe hups met ſyn eygen landt niet te vreden en is/daerom mochte men bepde / den Keyſer van Duytſch-lant ende dē Koningh van Hiſpanien wel eens aenſpreken / gheliick wy leſen / dat de Gymno-ſophiſten, dat is / de Prieſters ende Philoſophen in Ooſt-Indien, Alexander de Groote in ſynen tijdt aenſpraken / als hy quam met ſyn leger / om dat landt met geweldt in te nemen/dat hem niet toe en quam/eñ daer van de Inwoonders hem niet geoffenteert of beleedight en haddē. Want daer wort verhaelt / dat Alexander by haer ginck/ om haer te groetē/ ende ſyne vrundtſchap aen te bieden / overmidts het ſeer gheleerde mannen waren / vraeghde haer daerom/ wat ſy van hem begeerden: begheert dat ghy wilt (ſeyde hy) ick ſalt u. l. gheven. Sy ſeyden tot hem/ geeft ons de onſterffelickheyt, want daer en is geen goet, dat wy meer begeeren. Alexander antwoorde daer op / dewijle ick ſelve ſterffelick ben, hoe ſoude ick u. l. dan de onſterffelickheydt konnen geven? bekent ghy dat (ſeyden ſy) dat ghy ſterffelick zijt, ende derhalven naer u doot met ſeven voeten aerden ſult moeten te vreden zijn, waerom en zijt ghy dan met u eygen landt niet te vreden, dat ghy van u vader ge-erft hebt, maer ſoeckt de gheheele wereldt t'onrechte u te onderwerpen, die u niet toe en komt? ſoo dat Auguſtinus wel ten rechte ſeydt / dat de Koninghrijcken, daer de gherechtigheydt niet in ſwange en gaet, niet anders en zijn dan groote roof-neſten: ende dat de rooverien niet anders en zijn dan kleyne Koninghrijcken. Want de menighte van ſulcke menſchē ſtaet oock onder eenen Overſten, ſy hebben oock een ſeker verbondt van maetſchap onder den anderen/ ſy deelen oock den buyt onder malkand'ren / volgens ſekere ordinantie. Indien de booſheyt nu ſoo groept door dē toe-loop van vele booſe menſchē datſe plaetſen innemen, haren ſtoel vaſt ſetten, ſteden innemen, volckeren t'onder brengen, ſoo krijghen ſy ten leſten den naem van een Koninghrijcke, eñ dat niet / om dat hare gierigheyt of begheerlickheydt is wech-genomen/ maer om datſe nu ſchijnen de ſtraffe van de Iuſtitie ontwaſſen te zijn. Soo dat eenen ſekeren Zeeroover, die van Alexander de Groote gegrepen was/den ſelven ſeer fraey ende met waerheydt antwoorde. Want als dē Koningh hem vraeghde / wat hem overginck, dat hy de Zee ſoo in roeren ſtelde? wat gaet u over (ſeyde hy met eene ſtoute vrymoedigheydt) dat ghy de geheele werelt in roeren ſtelt? Ick worde/ ſeydt hy / een Zee-roover genoemt/ om dat ick dat met een kleyn ſchipken doe: maer ghy wort een Keyſer genoemt / om dat ghy dat met eene groote vlote doet. Daerom noemt Lucanus den ſelvē Alexander eenen geluckigen Zee-roover, eñ ſtruyck-roover, ende hy beſtraft met reden ſyne onverſadelijcke begheerlickheydt / dat hy niet te vreden en was met de landē/ die hem van ſyn Vader waren na-gelatē/ maer dat hy alle landen ende rivieren/ onder andere den Euphrates in Perſien, ende de riviere Ganges in Indien met bloet geverwt hadde. Het was een

Maer de Indianen ſullen daer tegen opſtaen, om dat te verordeelen.

Gelijck ſy Alexander de Groote eens verordeelt hebben.

Met eene treffelijcke antwoorde.

Auguſt. lib. 4. de civitat. dei, cap. 4.

Een Rijck ſonder gerechtigheyt en is maer een roof-neſt

Eene noble antwoorde een Zeeroover, Alexander de Groote

Ende van den ſelven 't oordeel Lucani.

Lucanus lib. 10. pellæi pr les veſan Philippi felix pra jacet ter rum, vi dice fa &c. Ludibri ſervatus erat, no utile m do editu exempl

een exempel sept hy / seer schadelick voor de gansche werelt / ende daerom en konde syn ryncke niet bestaē / maer hy moeste bespot worden / dat een man wilde heerschen over soo vele landen, ja dat was schadelick, dat scheen moghelijck te wesen. 't Is waer / dat sulcke onrechtvaerdighe heerschappien ende Koninghrijcken niet voort en komen / noch en groeyen / sonder Gods voorsienighept / want hy set de Koninghen op ende af, als te sien is / Dan. 2. Dan. 4. Dan. 7. en 8. Apoc. 13. item / 17. item / 18. maer als sulcke tyrannen tot het hooghste schijnen geklommen te zijn / soo stootse de Heere ter neder / gelijck wy lesen van den Koningh van Assyrien, Esai. 10. vers. 13. 14. daerom dat hy spreeckt / Ick hebbe het door kracht mijner handt uytgericht, ende door mijne wijsheyt, want ick ben kloeck: Ick hebbe de landen anders ghedeylt, ende hare inkominge gerooft, ende gelijck als een geweldige, de Inwoonders ter aerden geworpen: ende mijne hant heeft de volckeren gevonden, gelijck als een vogel-nest, ende ick hebbe alle landen t'samen geraept die verloren zijn, daer niemandt een veder en verroert, of den beck op sparret ende tzisset. siet oock Esa. 14. vers. 12. &c. van den Koningh te Babel, siet Dan. 4. en 5. van den Koningh te Tyro, Ezech. 28. van den Koningh van Egypten, Ezech. 29. van de Hoere van Babel, Apoc. 18. Laet dan alle Koningen en Prinçen leeren lupsteren naer de vermaninghe van den Koninghlijcken Propheet, Psal. 2. vers. 10. 11. 12. Soo laet u nu onderwijsen ghy Koninghen, ende laet u tuchtigen ghy Richters der aerden: dient den Heere met vreesen, en verblijdt u met beven: Kust den sone dat hy niet en toorne, eñ ghy omkomet op den wege, want synen toorne sal haest aenbranden, doch wel allen, die op hem vertrouwen.

II. Sy zyn ooc te bestraffē die noyt met hare woonplaetse ende beroepinge te vreden zijn.

Ten anderen, dient dese aenmerckinge waergenomē te worden van die gene / die nopt met hare woonplaetse te vredē en zijn / maer slachten de hoeren, die wildt ende ongebonden zijn, dat hare voeten in haren huyse niet blijven en konnen, nu is sy buyten, nu op der straten, eñ loert aen allen hoecken, Prov. 7. vers. 11. 12. Soo en zijn sy oock nopt te vreden met hare tegenwoordige woon-plaetse, noch beroepinghe, maer sy zijn een volck in haer herte dwalende / ende en hebben de wegē des Heeren nopt gekent / Psal. 65. vers. 10. Want sy en slaen hare oogen niet eens op de voorsienigheydt Gods, door de welcke hy alle ghesla chten der menschen / de eynden haerder wooninge, eñ haerder beroepinge geset heeft, Act. 17. vers. 26. Rom. 12. 6. &c. 1. Cor. 7. 24. 1. Pet. 4. 10. maer willen altijdt van het eene bedde op het andere / gelijck de siecke lupden / klagende altijdt over het onghemack van bupten / daer nochtans de rechte oorsake van hare onruste / binnen haer selvē te vinden is. Laet ons dan te vreden zijn met onse woon-plaetse ende beroepinge / insonderheydt als wy daerinne met gestadige geduerigheydt, ende sonder verhinderinge, den Heere dienen konnen / 1. Cor. 7. vs. 35. Want anderssins is het verdrietigh te woonen in een landt / daer geen water, dat is geestelijcken troost /

Tegenwerpinge beantwoort.

voor onse ziele/ en is, Psal.63.vers. 2. Ja de Heere belast ons uyt te gaē van Babel, op dat wy hare sonden niet en souden deelachtigh worden, ende van hare plagen niet ontfangen, Apo. 18.Vs.4. Het en is dan niet alleene geoorloft te vlieden van d'eene stadt, of landtschap in d'andere/ als wp vervolcht worden/Mat.10.23. Maer wp souden toonen / dat wp Christi niet waerdich en warē / indien wp onse huysen of ackers, vader of moeder, sonen of dochteren, susters of broeders, liever hadden dan dē Heere/Matth.10.37. Mar. 10.29. Luc.14.26. Want hoe kan een recht kindt Gods / ende eē uptverkozen schaep onses Heeren Jesu Christi / woonen in een stadt of lant, daer synen oppersten Herder Jesus Christus upt gebannen is? want de uptverkozenen volgen het Lam, al waer het gaet, ymmers soo verre als sy konnen/Apoc.14.Vs.4. Want waer een doot lichaem is, daer sullen oock de Arenden vergaderen, Matth.24.vers.28. In sulcken gelegenthepdt moeten wp dan dencken / dat God ons aenspreeckt/ gelijck hp dede Abraham, den Vader der gheloovighen / gaet uyt u Vaderlandt, ende van uwe maeghschap, ende uyt uwes Vaders huys, in een landt, dat ick u wijsen sal, Gen.12.1.

Wy mogē, ja moeten verhuysen, in tweederley geval.

I. Als wy wonen in een landt, daer wy God niet dienē en konnē.

Daer ys noch eene andere gelegenthept om te verhupsen / als wp oogschijnelick van den Heere beroepen worden op eene andere plaetse / soo dat wy in onse conscientie daer van overtuyght zijn, dat wy naer geene veranderinghe ghedraeft noch ghejaeght en hebben, maer dat dē Heere onsen dienst / naer het oordeel van die ghene / die over ons te seggen hebben / wil gebruycken op eene andere plaetse / soo moeten wp ons onderwerpen de roepinge des Heeren / gelijck den H. Apostel Paulus ende Barnabas gedaen hebben / Act. 13.2. Al waert schoon/dat wp in de jegenwoordige plaetse / daer wp nu zijn/ den Heere wel dienen konden. Ten derden, soo is daer noch eene gelegenthepdt om te verhupsen/ als wp woonen onder ongeruste menschen / die den vrede haten/ daer over den Propheet klaeght/ Psal.120. vers.5.6.7. Wee my dat ick een vreemdelinck ben onder Mesech, dat ick moet woonen onder de hutten Kedar: Het wordt mijner zielen lanck te woonen by dien, die den vrede haten: Ick houde vrede, doch wanneer ick spreke, heffen sy krijgh aen. In sulcken gelegenthept is het oock gheoorloft te verhupsen / want wy zijn van God tot vrede geroepē, 1.Cor.7.15. Daerom heeten de kinderen Gods / de stille of vreedsame in den lande, Psal. 35.vers.20. Soo is Abraham verhupst van het Zuyden des landts Canaan, om den vrede te koopen/ want daer was altijdt twist tusschen de Herderen van Abrahams vee/ eñ de Herderen van Loths vee/ Gen.13.7. so verhupsde Isaac oock van Gerar, naer Rechoboth, om dat de Inwoonders van Gerar hem geweldt deden / nopende het water dat hy gegraven hadde / maer als hy tot ruste gekomen was/ so sepde hy/ nu heeft ons de Heere ruymte gemaeckt; ende laten wassen in den lande, Gen.26.vers.22. Soo is Jacob verhupst upt syns Vaders hups naer Mesopotamia, by syn Oom Laban, tot dat de toornigheydt van sy-

2. Of als wy door onse beroepinge, op een ander plaetse, van God geset worden.

3. Daer is ee derde ge val, dat w mogē ver huysen, te weten on twist te mijden,

ſpnen broeder Eſau wat gheſtilt was / Gen.27.verſ.43.44. Daer is eene vierde gelegentheyt, daerinne dat het gheoorloft is ſpne woonplaetſe te veranderē/ te wetē/ wanneer wp in de ſtadt of landt, daer wp woonen / den koſt niet krijgen en konnen/het zp door dieren tijdt / of bp ghebreck van neeringe. Soo trock Iacob upt het landt Canaan naer Egypten, volgens den raedt van ſpnen ſone Ioſeph, om in den dieren tijdt / die noch vijf jaren dueren ſoude/ met ſpne familie/die ontrent tſeventigh zielen ſterck was/ verſorght te worden/Gen.45.verſ. 9.10.11.Gen.46.1. Soo trock ooc Elimelech met ſpne hupſvrouwe Naëmi, met ſpne twee ſonen Mahelon ende Chilion, naer het lant der Moabiten, om in den dieren tijdt/ hem ſelven aldaer te generen/Ruth 1.verſ.2. Maer hier moeten wp voor ons ſien / dat wy om een ſchotel moes, onſe eerſte gheboorte niet en verkoopen, gelijck Eſau, Hebr. 12.verſ.16. Want wp moeten voor al ſoecken Gods rijcke, ende ſyne gerechtigheydt, dan ſullen alle andere dinghen ons toe-geworpen werden, Matth.6.33. Het is oock meer als reden/dat wp voor-al werchen om de ſpijſe die niet en vergaet/ende die duert tot in het eeuwige leven / die ons den Sone des menſchen alleene geven kan / Joan.6.27. Dit zijn vaſt alle de gelegentheden / daerinne wp ons ſelven mogen geruſt ſtellen / als wp verhupſen upt onſe woon-plaetſe/ daer upt wp merckē konnen / dat wp dat niet en mogen doen upt dertelheydt, upt nieuſ-gierigheyt, upt hoovaerdie, gierigheyt, welluſtigheyt, Et. maer alleene uyt noodt, wanneer onſe ziele, of lichaem perijckel loopen / ter plaetſe daer wp woonen / of dat wp merckelijck op eene andere plaetſe van God geroepen zijn. want het wort voor een kruys/maer geene weelde gerekent/ dat wy niet en hebben eene ſekere woonſtede, 1.Cor.4.verſ.11. Hebr.13.verſ.14. Laet ons dan te vreden zijn met het tegenwoordighe (ſoo vele mogelick is) want hy heeft geſeydt, ick en ſal u niet begeven of verlaten, Hebr.13.verſ.5.

III. De jonghe luyden zijn oock te beſtraffen, die te lange reyſen doen buyten 'slants, alleene uyt weelde ende dertelheyt.

Ten derden, ſoo dient deſe Aenmerckinghe waergenomen te worden van de jonge luyden, die ſoo veel tijdts beſteden in het peregrineren, of reyſen buyten s'landts, datſe door de weelde, of anderſins/ haer eyghen Vaderlandt vergeten/ of ymmers beginnen te verachten. Dit is eene groote faute/want wp zijn gheboren voor-eerſt om God onſen Schepper te dienen/ daer naer om Gods ghemeynte bp te ſtaen naer de mate van onſe gaven ende beroepinge / ten laetſten om ons eyghen Vaderlandt deught te doen. Daerom ſept Auguſtinus, dat wy ons Vaderlandt moeten in ſulcker waerden houden, als onſe moeder. lib.1. de lib. Arbitr. cap. 14. Hp prijſt oock Nectarium, dat hp ſyn Vaderlandt ſoo lief hadde / dat hp niet alleene en verſtondt/maer oock met ſyn levē / ende metter daet beweeg/ dat vrome luyden / qualick eynde of mate en weten/om haer Vaderlant deught te doen. Tomo.2. Epiſt. 202. inprincipio. Elders ſept hp / dat die ſyn Vaderlandt niet en bemint, die al te grooten luſt heeft in het reyſen buyten 's landts. Want indien ghy u Vaderlandt lief hebt (ſept hp)

Want wy moeten poogē ons Vaderlant deught te doen.

Bewijs daer van uyt Auguſtinus.

soo sal het u bitter vallen/van daer te zijn. die in syn Vaderlandt geen vermaken en heeft/die en heeft niet dan bitterheydt en verdriet te verwachten. Item, die haet syn Vaderlandt, die meynt dat het met hem wel gheschelt is / als hy buyten 's landts is. in Psalm 93. De Heydenen selve hebben dit wel aenghemerckt / met namen Plato, die wel derf seggen / dat hy niet wijs en is/ die dat niet en verstaet / dat hy syn Vaderlandt moet setten boven syn Vader, Moeder, eñ alle syne vrienden: ende datter niet eerwaerdiger noch heyliger en is / als het selve: datter oock by God, of de menschen die verstandt hebben / niet en wordt meer geacht als den dienst/ die ghedaen wordt aen het Vaderlandt: ende dat wy dat meer moeten eeren/ gehoorsaem zijn (ja oock alwaert dat wy niet seer vriendelick daer van getracteert en wierden) met soetigheyt toe-gevē/ meer als ons eygen Vader, ende indien het ons wat belast te doen/ dat ons hardt dunckt: dat wy dat moeten ontraden/ soo veel als wy konnen/ of indiē wy dat niet en konnē ontraden/dat wy dat doen moeten / of anders met patientie verdraghen/ alle 't gene / dat ons van het selve wordt op-geleght. Plato in Critone. lib. 28. fol. 484. Elders seydt hy / dat sulck eene sith alderbest sal draghen tegen syn Vaderlandt ende syne mede-burgers, die dat rekent voor de meeste eere / dat hy door dē dienst aen syn Vaderlant magh verheven worden/ende dat hy in desen dienst / volgens de wetten van het Vaderlandt, alle andere syn leven langh magh te boven gaen. lib. 34.

Wt Plato, ende andere Heydenen.

de legibus fol. 797. Poëten slaen wy voorby/ niet-te-min soo is het niet min soet / als met de waerheyt/ geseydt van eenen / die uyt syn Vaderlandt gebannen was / Ick en wete niet (seydt hy) hoe dat het komt, dat alle menschen sulcken treck hebben tot haer Vaderlandt, ende datse dat soo qualick vergeten konnen. Item/ het is vele waerdt na by syn Vaderlant te zijn. De jonghe luyden doen dan qualijck / die soo lange buyten 's landts blijven / datse haer eygen Vaderlandt schier vergheten (ick spreke van die gene / die dat uyt dertelheydt doen/ sonder noodt, of sonder beroepinghe) want sy en quijten hare conscientie niet teghen haer Vaderlandt, daer God, ende de natuere haer aen verbonden hebben. Hier van is het spreeck-woort gekomen / Iotum gustavit, datmen seydt van die dertele quantē/ die op de uytlandtsche manieren, courtoisyen, weelden ende wellusten, soo verleckert zijn / datse eene walge krijghen van haer eygen Vaderlandt, dat is soo veel/ als of yemant eene walge kreegh van syne eygene Ouders, insonderheydt als sy eerlijck waren / ende hem gheen leedt gedaen en hadden. Andere, die wederom t'huys komen / sullen alletijdt den mondt vol hebben van 'tgene/dat in andere landen ommegaet/ende onderentusschen soo kennen sy qualick haer eygen Vaderlandt, in wat staet dat het is/ hoe dat wy in de oorloghe gheraeckt zijn/ wat onse Voor-ouders voor-de Vaderlandtsche vryheydt al ghelegden hebben / ende welcke dat hare oude ghewisse maximen zijn / om de selve teghen onsen erf-vyandt staen-

Ovidius, nescio qua natale solum dulcedine cunctos ducit, & immemores non sinit esse sui. Idem lib. 2. de Ponto. Et aliquid patrijs vicinum finibus esse.

1. Faute, van onse jonge luyden in dit stuck, datse haer Vaderlant verachten

2. Faute datse haer eygen Vaderlant niet en kennen: de oude maximen van dien

ſtaende te houden. Dit brengt ons ſeer veel quaedts ende ſchade in het landt / dat kinderen van rijcke luyden, die meeſt met witte-broot zijn op-ghevoedt / ende niet veel ſnee geſien en hebben, of van de ſtudien niet vele vergeten en hebben / mepnen datſe groote meeſters zijn / ende wel hooge ghepromoveert / als ſy een jaer vijf of ſes bupten 's landts geweeſt zijn / ende luſtigh den jonckher geſpeelt hebben in Vrancrijck, Engelandt, Italien, &c. datſe daer na in een vreemdt habijt, met wildt hayr (tegen 1. Cor. 11. 14.) geleerſt ende geſpoort, t'huys komen / inſonderheydt ſoo ſy met brieven van meeſterſchap ghewapent zijn (die ſy ghemeynelick wel diere betaelt hebben) ende onderentuſſchen zijn ſy dickwils maer vreemdelinghen te Ieruſalem, die qualick yet weten, wat daer in deſe daghen gheſchiedt is, Luc. 24. verſ. 18. ymmers dooz den bandt (de goede niet te na geſproken) hebben ſy dickwils ſo veel verſtandt van de materie van onſen ſtaet, als vande ware Religie, daer ſy in hare wellusten / haer hooft niet ſeer mede ghebroken en hebben. Niet-te-min mepnē ſy / dat de ſtoelen op 't Stadt-huys al ſtracx behoozden gereedt te zijn / daer ſy op ſitten ſouden / eben als of ſy Ridders van Maltha, of van Ieruſalem warē / die eene groote repſe / ende bopagie booz het gemeyne beſte, ghedaen hadden. Dit en ſegge ick niet / om vrome, nuchtere geleerde jonge luyden te beſchamen / of om haer eene matighe ende voorſichtige peregrinatie, die niet te lanck en is / te ontraden / maer alleene om de gemeene droefheydt van alle trouwe Patriotten bekent te makē / die dupſentmael daer over ſuchtē / dat vele jonge luyden verbaſtaert ende veraert zijn van hare ſalighe Voorouders, die niet alleene vele quade exempelen van bupten / in ons lant brengen / tot ergerniſſe van de onbooꝛſichtige jeught: maer die niet en ruſten / booꝛ datſe in de regeringe zijn op-getrocken / ende als ſy daer toe gekomen zijn / haer niet en laten ſeggen / noch en achtent niet / want ſy gaen altoos henen in duyſteren, al ſouden beven alle de fundamenten der aerden, Pſal. 84. verſ. 5. Laet dan alle vrome jonghe luyden, ja alle verſtandige vrome burgers, dat booꝛt van de wijſe luyden onthouden / neſis peregrinus domi, maeckt dat ghy geen vreemdelinck en zijt in u eygen Vaderlandt / of anders ſullen wy van de Chineſen, eñ blinde Indianen verooꝛdeelt booꝛden.

6 Faute, vermetelheyt, als ſy eenen turf hooge verheven zijn.

Ten thienden, behalven dat de Indianen met haer Vaderlandt te vreden zijn / ſoo zijn daer noch eenighe andere burgherlijcke deughden van haer te leeren, daerinne datſe vele ghenaemde Chriſtenen beſchaemt maken. Als ten 1. hare eenvoudigheydt, want die van Ooſt-Indien booꝛden daer van ghepreſen / dat ſommige van haer leven ſonder beſchreven wetten: Andere reguleren haer oock naer de beſchreven wettē, in de welcke ſy ſeer ſlecht ende ſimpel zijn / gelijck oock in haren handel / het welcke dan meeſt daer upt blijckt / datſe niet kijfachtigh en zijn: want in upt-geleende waren / of diergelijcke dingen / en ghebruycken ſy gheene getuygen, of zegels, maer gelooven malkanderen

X. Aenmerckinge: van de Indianē moeten wy eenige politijcke deughden leeren, met namen 1. Eenvoudigheyt.

d'ren simpelick / by haer woordt: die gene/die bevonden worden valsche getuygen te wesen/ die worden de voorste leden van hare vingeren af-gehouwen: die pemant van een lidt berooft heeft / die en moet niet alleen het selve lijden / maer hem wort daer-en-boven de handt afgehouwen. Ende soo pemant een konstenaer van een hant of ooghe berooft heeft/ die verbeurt dē hals.

Met Iustitie.

Sy zijn meestendeel ongeleert / ende doen alle dingen by memorie/ waer is dese eenvoudigheydt onder de Christenen te vinden?

2. Sy zyn met harē staet te vreden, ende respecteren malkand'ren.

Ten II. sy zijn ock elck met hare order ende staet te vreden. In Oost-Indien zijn van outs seven staten geweest/ gelijck hier vorē gheroort is / elck is met synen staet te vreden/ eñ houden malkand'ren in respect / sonder jalousie , een yder na de mate van syne beroepinghe. Hare Koningen zijn sy seer gehoorsaem. Den Adel hebbē sy in grooter achtinge / naer ouder gewoonte. Hare Priesters , genoemt Brackmannen of Gymno-sophisten, zijn by de Koningen , soo wel als by de Gemeynte/in grooter waerden/daerom zijn sy vry van alle andere lastē, ende moeyen haer alleene met haer ampt. Die van Iaponien hebben onder haer vijf stenden of staten van menschen. Eerst de Tonos , dat is/ hooge eñ lage Overigheden. Ten tweedē, de Geestelicke. Ten derdē, den Adel ende voornaemste Borgers. Ten vierden , de Ambachtsluyden , eñ allerley konstige handtwerckers. Ten vijfden , de Huysluyden eñ Boeren. Elck een neemt het syne waer/ ende is daer mede te vreden. Laet ons ock soo doen.

Insonderheyt in Iaponia.

3. Sy zijn vreemdt van gierigheyt.

Ten III. Al is't datse by haer hebben de gouwe ende silvere mijnen , de diamanten , peerlen , ende andere kostelicke juweelen , soo en zijn sy even-wel by lange met sulcken gierighedt niet beseten/ als de genaemde Christenen. Ja van de Americanen wordt getuyght / datse het goudt , silver , ende peerlen seer weynig achtē/ ende datse veel meer achten voghel-vederen , daerinne datse haer voornaemste cieraedt eñ rijckdom stellen. Van Oost-Indien weten wy van oudts uyt ervarenthept / datse een kinder-spiegeltjen , een stuck ysers , slechte teeckenkens , een mes , eene byle , &c. veel meer achten/als goudt en silver : Wat ist dan voor eenen oevel / dat de Christenen soo rasen ende woelen naer goudt en silver , even als of al haer welvaren naer ziele ende lichaem daerinne gelegen ware / daer wy weten in tegendeel / dat den rijcken beswaerlick sal in den Hemel komen , Matth. 19. vers. 23. Ende nopende onse lichamen / dat niemant en kan leven van synen overvloedt , Luc. 12. vs. 15. Ja den rijckdom dient dickwils tot schade van syn meester/ want de rijcke vordē menighmael seer jammerlick om haer goudt en silver vermoort / gelijck de Honighbyen om haren honigh versmoort ende vermoort worden / gelijck Barth. de la casa klaeght / dat de Spaenjaerden in het innemen van de West-Indien over de twintigh millioenen onnooselе menschen / door die dupbelsche begeerlickheyt naer gout eñ silver, vermoort hebben. siet Eccl. 5. 12. Laet onse wandelingen dan zijn sonder gierigheyt , ende pogen voor al rijck te zijn indē Heere.

Ten

Ten IIII. te meer moeten wp ons vā de gierighept wachtē/ovēr-midts wp van de Indianen konnen leeren / dat de natuere met weynigh te vreden is. Want dooz den bandt eten ſp kruyden en wortelen, rijs, mayz, boom-vruchten, viſch ende vleeſch, eyeren, &c. ſulcx als ſp krijgen konnen / ende ſp zijn friſch en geſont / jae veel beter te paſſe / als wp zijn / want ſp en hebben ſoo vele ſiechten niet / als wp doen.

Ten V. ſoo dienen ſp om ons beſchaemt te makē/dewijle ſp de doot ſo kleyn achten/gelijck wp hier voren fol. 125. van die 20. maeghden/ die haer ſelvē met het lijck van hare Koninginne lieten verbranden geſept hebben / daerſe nochtans geene hope en hebben van het toekomende leven / of ymmers ſeer weynige van haer / ende dat vele Chriſtenen ſoo ſchricken vooz de tijtlicke doot / als vooz het hooghſte ende opperſte quaedt, daer ſp nochtans profeſſie doen van de onſterffelijckheydt der zielen, van de opſtandinghe des vleeſches, ende het eeuwige leven. De oude ſchrijvers/ die van de Ooſt-Indien geſchreven hebben / verklaren dat de vrouwen van de Indianen daerinne eene eere ſtelde / datſe met hare doode Mans mochten verbrant worden: Maer hoe vele zijnder wel onder de genaemde Chriſtenen, die haer om dē name Chriſti ſouden laten vranden? Jae hoe vele zijnder wel / die dien liefdendwanck gevoelen/ daer den Apoſtel van ſpreeckt/2. Corint. 5. vſ. 14. 15. Want de liefde Chriſti bedwingt ons, als die wy dit gevoelen hebben, iſt dat een voor allen geſtorven is, ſoo zijn ſy alle gheſtorven; ende hy is voor allen gheſtorven, op dat ſy die leven, niet meer hen ſelven leven, maer den genen, die voor hen geſtorven ende weder op-geſtaen is: Laet ons dan over-naerſtigh zijn/ het zy inwoonende of upt-woonende om hem te behagen/ 2. Corint. 5. verſ. 9. Laet ons oock ſeggen met Thomas den Apoſtel / laet ons oock gaen, op dat wy met hem ſterven, Joan. 11. 16. Want wp hebben eenen anderen trooſt / als de arme Indianen, te weten/dat getrouwe vooꝛt / Iſt dat wy met hem gheſtorven zijn, ſoo ſullen wy oock met hem leven: Iſt dat wp verdzagen / ſoo ſullen wp met hem heerſchappen: maer indien wp hem verloochenen / hp ſal ons oock verloochenen / 2. Timot. 2. verſ. 11. 12.

Ten VI. ſoo moeten wp oock naerſtigheydt van haer leeren / elck in onſe beroepinghe. Want ſy zijn elck ſeer beſigh om haer werck te doen / inſonderheyt de Ooſt-Indianen, die elck in hare order ſeer beſich zijn / om die wel te vullen naer dit verſtandt/ dat ſy van God ontfangen hebben. Sy houden de Konſtenaers ende Ambachtſ-luyden in grooter waerden / als vozen gehoozt is / die by ons upt eene ſotte trotſigheyt/ by-na zijn gekomen in verachtinge / tegen de oude maxime van onſe Voor-ouders. De Chineſen nemen upt in naerſtigheydt/ ende zijn vyanden van onnutte ledigheyt, als vozen geſeydt is: daer onſe jongelingen nu beginnen ſoo te verbaſtaerden/ datſe meynē/ dat den ledigh-ganck, een poinct d'honneur, een punct van eere is / quanſuys als of daer upt bleeck / datſe rijck genoegh waren / om op hare ren-

6. Sy zyn ſeer naerſtigh in hare beroepinge.

Hoe ſchadelick dat de ledigheyt is.

renten te leven / dat met vele verre van daer is / ende ghenomen het ware ſo/ſoo en mach even-wel niemant ledigh gaen/ hoe rijck dat hy oock zy / overmidts de ledigheydt ſtrijdt niet alleene tegen de natuere, maer oock tegen de H. Schriftuere, ende de ordre van goede Politie. Teghen de natuere / want die en heeft niet te vergeefs gheſchapen. Teghen de H. Schriftuere / die de ledigheyt over-al beſtraft / als een oor-kuſſen des duyvels, ſtrijdigh teghen onſe beroepinge, ende eene oorſake van kommer ende armoede, Prov.6.verſ.6. tot 12. 1.Tim. 5.13. 2.Theſſ.3.11. Tegen de ordre van Politie, want die en laet niet toe/ dat eenigen burger ledigh zy: daerom hadden de Romeynen eertijts alſulcke ordinantie/ dewijle de ſtadt in haren fleur was / dat geen burger en mochte op de straten van Roomen gaen/ of hy moeſte draegen in ſyne handt het teecken van ſyn ampt/ daer hy af leefde/ op dat een yder mochte weten / dat hy leefde van ſynen arbeydt/ ende niet van het ſweet van andere. Ende deſe Wet wierdt van een yder ſoo onderhouden. Voor den Keyſer wierdt gedragen eene brandende vyer-panne: den Raedt liet voor hem draghen eene ſtraf-byle: de Prieſters droegen eenen hoet / bynagelijck eene huyve: de Raedtſ-heeren, eene maniere van ſchelpen/ als van ſchildt-padden in hare armen: de Rechters, een memorie-tafel: den Ridtmeeſter, eenen yſeren heerhamer: de Hoopmans een wimpelken: de Orateurs, eenen boeck: de Schermers, een ſweerdt: de Snijders, eene ſchare: de Smeden, eenen hamer: de Silver-ſmeden, een kleyn aenbildt: de Timmer-lieden, eene rye: de Metſelaers, een trouweel: de ſchoe-makers, eene elſſe/ &c. ende ſoo voorts elck in het ſyne. Het was oock eene oude ordinantie/ die ſcharp onderhouden wierdt / dat gheen burgher van Roomen (die de Roomſche Privilegien ghenieten wilde) ſynen ſone thien jaren oudt zijnde / en moeſte niet meer ledigh achter ſtratē laten gaen. Den Richter, die het opſicht binnen Roomen daer op hadde / en mochte niet toelaten/ dat een kindt boven ſyn thien jaren, als een kindt, eenige kindtſheydt op de ſtraten ſoude bedrijven/ maer de ouders waren gehouden dat kindt te beſtellen bupten Roomen, om geleert te worden in d'eene of d'andere konſte of wetenſchap/ of anders borge te ſtellen / dat het binnen Roomen niet onbehoorlijcx bedrijven in ſoude. Ja daer wordt verhaelt van den Keyſer Marcus Aurelius, dat hy ſyne kinderen liet Ambachten leeren in hare jonckheyt / ſeggende / dat hy liever hadde, dat ſyne kinderen als Ambachtſluyden begoſten, ende als Keyſers voleynden, dan datſe als Keyſers ſouden beginnen, ende als Ambachtſluyden ſouden voleynden: ghelijck Dionyſius den tyran van Syracuſen, doe hy om ſyne tyrannije/ upt ſyn Koninckrijcke was verdreven/ met ſchool-houden ſynen koſt heeft moeten winnen te Corinthen, ſoo dat hem ſyne konſte / die hy in ſyne jonckheydt gheleert hadde/ ſeer wel te paſſe quam. De Indianen ende Chineſen, ſullen nevens de oude Griecken ende Romeynen tegen ons opſtaen om ons te veroor-

Ende de loffelicke ordinantie van de Romeynen daer tegē.

In vita Marci Aurelij cap. 2.

Nopende de volwaſſene.

Nopende de opvoedinge der kinderen.

Marcus Aurelius de Keyſer, ſyne kinderen ambachten leeren, waerom.

De Heyd nen ſull tegen o opſtaē, onſe le heyt te oordee

dee-

deelen/ die van onſe Voor-ouders ſo verbaſtaert zijn / dat wy beginnen eere te ſtellen in onſe ſchande, dat is/ in onnutte ledigheydt, ende meer andere buyligheden / die daer aen vaſt zijn. Want indien wy ſoo voortgaen / ende dat elck een wil den joncker ſpelen op officien, ende benefiçien van het Landt / ſonder dat hy met ſyne handen of ſinnen wat goedts weet te wercken, ſoo is het eene rechte voor-bode van onſen onderganck/ beyde in de Kercke ende Politie. Want de Kercke is een gheeſtelijck lichaem, daer Chriſtus het hooft van is / uyt den welcken 't geheele lichaem t'ſamē gevoeght ende t'ſamen gebonden/door de toegevoeghde leden/ uyt de werckinge, nae de mate eens yeghelijcken lidts, het lichaem doet waſſen / tot ſyns ſelfs op-bouwinghe inder liefde/ Eph. 4. verſ. 16. De Politie of de burgherſchap, is ook een burgherlick lichaem, dat geene fay-neants, of doe-nieten en kan verdraghen/ overmidts de lamme leden/die niet en doen/het lichaem beſwarē/ ende onbequaem maken/om hem ſelven te beſchermen ende te onderhoudē. Daerom is die order in onſe nabuerige Provintie van Hollandt te prijſen / daer Tucht-huyſen zijn geordineert voor de boeven/eñ werckhuyſen voor de ledige lanterfanten/ die haer eygē ſweet niet riecken en mogen / maer die op het ſweet van andere leven willē/ als onnutte laſten der aerde/ die maer geboren en zijn / als ratten en muyſen/ om het graen te verſlinden.

Ten VII. moeten wy van de Indianen ook leeren / datter geene natie of volck, gheen landt, gheen ſtadt, geen dorp, en kan beſtaen ſonder Overigheyt, ende vaſte regeringhe. Want wy hebben hier voren gehoort van de Indianen, beyde in de Ooſt ende Weſt-Indien, als ook van de Chineſen, datſe elck hare Koningen, ende byſondere maniere van regeringe hebben / volgens de wetten en couſtumen van haer landt / die ſy ook ſeer preçijs ende ſtrictelick onderhouden. Laet ons hier upt vermaent zijn de wettelicke regeringhe in waerden te houden / die te gehoorſamen / ende te beveſtigen naer ons vermogen. Laet ook de Overigheden, Hooge ende Lage daer op letten/datſe haer dragen als Vaders des Vaderlandts, want ſy zijn geſtelt om de goede te beſchermen/ ende de quade te ſtraffen: ſy moeten maken / dat wy onder hare regeringe / een ſtil ende gheruſt leven moghen leyden / in ware Godſaligheydt ende eerbaerheyt. Daerom moeten ſy doen als den Koninck David, ſy moeten in haren tijdt recht richten: Inſonderheyt als het landt beeft ende alle de Inwoonders/die daerinne zijn/ gelijck het dickwils gebeurt / ſoo moeten ſy ſyne calomnen vaſt houden, Pſal. 75. verſ. 3. 4. Deſe calomnen zijn de ware Religie, ende Iuſtitie: om die vaſt te maken/moeten ſy doen / als ſtaet Pſal. 101. verſ. 1. 2. 3. Et. Sy moeten ſingen van ghenade ende gerechtigheydt, ende den Heere voor-al loof-ſingen en dancken: ſy moeten voorſichtigh ende redelick handelen by dien / die haer toe-behooren/ ende trouwelick in haren huyſe wandelē: ſy en moeten geene booſe ſaken voornemen/ ſy moeten de overtreders haten, ende

Hier uyt moeten de onderſaten haer ampt leeren.

Ende de Overigheden deſgelijcx.

ende niet laten by haer blijven: een verkeert herte moet van haer wijcken/ende den boosen niet lijden: die spnen naesten hepmelijck achterklapt, dien moeten sp wech-schuppen/ als oock die gene/ die een stout ghebaer, ende hooghen moedt hebben: Hare oogen moeten sien naer den trouwen in den lande, ende naer vrome dienaers, datse by haer woonen: valsche luyden en moeten sp in haren hupse niet houden / de leugenaers en moghen by haer niet ghedpen: bpoegh moeten sp verdelgen alle goddeloose in den lande / datse alle quaedt-doenders uptroepē upt de stadt des Heeren. so doende/ sullen sy haren throon bevestighen door gerechtigheyt, Prov. 16. 12.

8. Die van Mexico zijn seer naerstigh om hare kinderen wel op te voeden.

Ten VIII. soo moeten wp in het bysonder noch wat leeren van de Inwoonders van Mexico, eene geweldighe stadt in Nova Hispania, daer wp kortsts te vpzen van gesprzoken hebben. Dese Americanen, dewijle sp in haren fleur waren (want de stadt is nu seer geswackt dooz den waters-noodt) zijn soo sozghvuldigh ende naerstigh geweest in het optrecken van hare kinderen/ dat het te verwonderen is: want sp lieten die onderwijsen / naer haren staet ende fatsoen, in allerley wetenschappen en konsten, of in de Koopmanschap, daer sp meest bequaem toe warē / want sp verstonden / datter niet in de werelt en was / dat meer konde strecken tot het welvaren van de Republijcke in het gemepn/ ende de familien in het bysonder / als de goede kindertucht. So hebbē dat oock verstaen de verstandige Griecken ende Romeynen, met namen Plutarchus, die daer van eē treffelick tractaet heeft na-gelaten / dat het eerste is onder spne Moralia. Tomo. 1. Num. 1. de educatione liberorum. Alwaer by cap. 2. seer scherpelick bestraft die Ouders/die seer naerstigh ende sozghvuldigh zijn om hare kinderē veel rijckdommen achter te laten/ eñ ondertusschen niet eens bekommert en zijn/ hoe datse die rijcdommen gebzupcken souden / ja die het gelt verplupsen/datse aen de onderwijsinge der kinderen bestedē moeten. Ende by getupght daer/ dat Crates, eenen oudē Philosooph, dickwils plagh te seggen / indien het hem mogelick ware/ dat hp gaerne soude klimmē op de hoochste plaetse in de stadt, om de burgerie aldus aen te spzeken: Wel menschen, waer wilt ghy henen? die soo bekommert zijt om uwe kinderē veel al gelt en goedt achter te laten, ende onderentusschen en zijt ghy niet eens bekommert met uwe kinderen, aen wien ghy dat sult achter-laten. Want dit is eben al eens (sepdt Plutarchus) als of pemant seer bekommert ware met spnen schoen/maer gheensins met den voet / die den schoen dzagen moet. Hp verhaelt oock van eenen anderē Philosooph, met namen Aristippus, aen wien eenen dwasen / doch rijcken Vader, spnen sone wilde besteden / om van hem geleert te wozden. Den Vader vraeghde hem / wat hp epschte vooz de onderwijsinge van spnen sone? duysendt drachmas, sepde den Philosooph. Hola, sepde den Vader, dat is te vele, want voor dien prijs soude ick wel een treffelicke slave koopen. Dat is waer, antwoozde den Philosooph, doet soo, soo sult ghy twee

Bewijs daer vā u Plutarchu

Crates.

Aristi

Duysdrachzijn hdert sche nen

Soo waren oock de Griecken ende de Romeynē.

twee ſlaven hebben, een voor niet, dat is, uwen Soon, ende een, dien ghy koopen ſult. Ende in goeder trouwen (ſeydt Plutarchus) Is het niet ongherijmt, dat men de kinderen van jonghs op leert eten met hare rechterhandt: ende men beſtraftſe, ſoo ſy de ſpijſe aentaſten met de ſlinckerhandt: ende onder-en-tuſſchen en draeght men gheene ſorghe, datſe van jonghs op gheene ſlinckſche, maer rechte redenen moghen aenhooren: maer wat volght daer uyt (ſeydt hy cap. 3.) als deſe lieve Vaders, hare kinderen ſoo qualijck op-ghetrocken ende onderweſen hebben? want als de kinderen nu tot mannelijcken ouderdom ghekomen zijn / ende datſe niet en zijn ghewent tot een geſchickt en manierlijck leven / maer in teghendeel verſopen in allerley vuyle ende beeſtelijcke wellusten: dan beginnen deſe ellendighe Ouders eerſt te beklaghen / datſe hare kinderen niet beter en hebben laten onderwijſen / als het te late is / ende gheen profijt en kan doen / dan quellen en tormenteren ſy haer ſelven ſeer jammerlijck over het onghebonden ende roeckeloos leven haerder kinderē. Want ſommighe voeghen haer ſelven by ſlecht en vuyl gheſelſchap / te weten pluym-ſtrijckers ende teloor-leckers, die de dwaſe jonghelinghen naer den mondt ſpreken / zijnde niet beter als peſten ende verdervers van de jonghe jeught: Andere loopen by dertele ende prachtighe hoeren en ſnoeren, ende verquiſten daer hare eere / gheſonthepdt / ghelt en goet / ende al datſe hebben: Andere doen niet dan dincken en ſlempen: Andere en doen niet dan ſpelē en dobbelen / of dertele bras-malen volghen: Jae andere komen dickwils tot grouwelijcker ſchelm-ſtucken / als overſpel, ſtraet-ſchenderie, ende hazarderen dickwils haer leven / om eene eenighe vuyle ende ſotte gheneuchte. Maer indien ſy onder de diſcipline van eenen Philoſooph waren op-ghegroept / ſoo en ſouden ſy (apparentelijck) haer ſelven tot ſulcke vuyle ghebreken niet overgegeven hebben: maer ſouden lieber het gebodt van Diogenes ghevolght hebben / het welcke ſchijnt vreemt te zijn ten eerſten aenſiene / maer inder daet ſtreckt tot een goet eynde: namelijck / dat het profijtelijck is eens te gaen in een hoeren-huys, wel verſtaende niet om vuyligheydt te doen / maer om te leeren verſtaen wat onderſcheyt datter zy tuſſchē het reyn playſier dat niet en koſt, ende de vuyle gheneuchten en welluſten, die de menſchen ſoo diere koopen. Laet dan alle Chriſten-ouders nauwe lettē op de op-voeding van hare kinderen / volgens Gods bevel. Deut. 6. 6. 7. Ende de Apoſtoliſche vermaninge, Eph. 6. 4. ende de exempelen van alle Heylighen, inſonderheydt Abraham den Vader der gheloovighen / Gen. 18. 19. Of anders ſullen deſe blinde Heydenen teghen ons opſtaen / om ons te veroordeelen.

Eéne notable ſpreucke van Diogenes.

Yemant mochte ſeggen op alle 'tghene / dat wy in de thiende Aenmerckinghe hebben verhaelt van eenighe Politijcke deughden van de blinde Heydenen: wat behoeven wy doch van de blinde Indianen, ende Americanen te leeren / dewijle wy hebben de H. Schriftuere / daer in dat den wegh der ſalighepdt ons ſo volmaecktelick geopenbaert is?

Tegenwerpinge beantwoort.

daer op is de antwoorde/ dat het wel waer is / dat Gods woordt is onſes voets lanteerne/ ende eē licht op onſen weghe/ Pſal. 119. vſ. 105. Maer overmits/ dat vele genaemde Chriſtenen niet waerdighlijck en wandelen naer hare beroepinghe/ dewijle ſy de tucht haten, ende werpen de woorden Gods achter haren rugge, Pſal. 50. verſ. 17. In voeghen/ al iſt ſchoon dat haer van de Wet Gods vele ghepredickt ende gheſchreven wordt / datſe dat houden voor eene vreemde leere, Hoſe 8. verſ. 12. Soo zijn ſy waerdig/ datſe gheweſen worden tot de ſchole van de Heydenen, niet alleene de geleerde Griecken ende Romeynen, maer ſelve de blinde Indianen ende Americanen, die in vele poincten (gheliick wy nu beweſen hebben) verſcheyden baſtaert-Chriſtenen beſchaemt maken. Ende soo heeft de Heere eertijdts / de afvallighe Ioden ter ſchole ghegaen by de blinde Heydenen, met namen Jerem. 2. verſ. 10. 11. 12. Gaet henen in de Eylanden Chittim, ende ſiet toe, ende ſendet in Kedar, ende merckt met vlijte, ende ſiet toe, of het aldaer alſoo toe-gaet: of de Heydenen hare Goden veranderen, hoewel ſy doch geene Goden en zijn: maer mijn volck heeft doch ſyne heerlijckheydt, verandert in eenen onnutten Afgod: den Hemel ſoude hem daer over ontſetten, verſchricken en beven, ſpreeckt de Heere: want mijn volck doet eene dobbele ſonde, my, dē levenden Borne, verlaten ſy, ende maken hen hier ende daer uyt-ghehouwen bornen, die doch vol holen zijn, ende en geven gheen water. Gheliick dan dat volck / dat nae Gods Naem ghenoemt is / den Heere dickwils tot yver verwecken met het ghene/ dat gheen God en is, ende hem terghen met hare ydelheden/ soo wilse oock de Heere wederom yverigh maken met die/ die gheen volck en zijn, ende tergen met eene ſotte natie, Deu. 32. verſ. 21. Daerom ſondt hy ſynen knecht Iona eertijdts tot de Niniviten, om te bevestigen dat woort/ dat hy ſpreeckt / Ezech. 3. verſ. 6. Ick en ſende u niet tot groote volcken/ die eene vreemde reden / ende onbekende ſprake hebben / welcke woorden ghy niet verſtaen en konnet: ende wanneer ick u alreede tot den ſelven ſondt, ſoo ſouden ſy u doch geerne hooren. De Heere wil dan de Joden overtuygē ende beſchaemt maken door ſulcke blinde Heydenen, gheliick onſen Saligmaker oock doet / Matth. 11. verſ. 21. 22. 23. 24. Door de exempelen van Tyro ende Sidon, jae Sodoma ende Gomorrha ſelve. So doet oock den Apoſtel Paulus 1. Corint. 5. verſ. 1. 1. Cor. 15. 33. Tit. 1. 12. Laet ons dan toeſien/ dat wy in die acht poincten, die wy daer verhaelt hebben/ ende meer andere / die wy om de korthevdt voor-by ſlaen/ vande arme Indianen niet veroordeelt en worden.

Sommighe Chriſtenen moeten by deHeydenē rer ſcholen geſonden worden.

Gelijck eertijts de Ioden geſonden wierden.

Ten elfſten, ſoo leeren wy uyt de gheleghenthevdt van de Ooſt ende West-Indien, de oneyndelijcke ende onbegrijpelijcke Majeſteyt van onſen God. Want hy metet alle de Wateren die in de werelt zijn/ Zëen ende Rivieren, met der vuyſt / ende hy vat den Hemel metter ſpannen/ hy begrijpt den ganſchen kloot der aerde met eenē drielinck / hy weegt de berghen met een gewichte / ende de

XI. Aenmerckingen uyt de legentheyt van Oſt ende West-Indien wy leeren uyt de oneyndelijcke Majeſteyt Gods.

de heubelen met eener waghe: Hy is de wijſheydt ſelve / ſoo dat den Propheet ten rechten vraeght / wie onderrichtet den geeſt des Heeren? ende wie is ſyn raedt-ghever / die hem onderwijſt? wien vraeght hy om raedt / die hem verſtant ghebe / eñ leere hem den wegh des rechts? ende leere hem de bekentenisſe / ende onderwijſe hem in dē wegh des verſtandts. Hy is oock ſoo groot, dat alle Heydenen zijn gheachtet, als een druppel die in den eemer is, ende als een ſchardeken, dat in de vvaghe blijft, ſiet de Eylanden zijn als een kleyne ſtof: Alle Heydenen zijn als niet voor hem, ende even als een ydel ende nietigh dinck gheachtet: Derhalven als deſe Goddelijcke Majeſtept met upterlijcke offerhanden ſoude moeten ghedient worden / den Libanon ware te wepnigh ten vpere / ende alle ſyne ghedierten te wepnigh totten vrantoffer Eſa.40. vſ.12.13.14.15.16.17. Deſe worden zijn vol Majeſteyt, die niemant beter en kan verſtaē / dan die beyde de Indien, ende meer andere landen door-wandelt / ende vele groote ende machtighe wateren over ghezeylt heeft / met eene warckere ooge / ende een aendachtigh verſtandig herte. In het kort moeten wy ſoo vele daer toe ſeggen tot prijs van onſen Schepper, ende onderwijs van de Eenvoudige. De Revieren die in de wereldt zijn / zijn by nae ontallijck / maer ſy rijſen alle t'ſamen upt de Zee, ende loopen wederom daer henen / Eccl. 1. vſ.7. Deſe Zee, is die groote verſamelinge der wateren / die dē Heere op den derden dagh geſchapen heeft / Gen. 1. 10. Deſe Zee is tweederley / want d' eene wordt ghenoemt de buyten-Zee by de Griecken, anders Oceanus, van wegen hare ſnelheyt / om datſe den ganſchen kloot der aerden rondtſom loopt / deſe gaet alle andere verſamelinghen van water te boven / in de lengte, ende in de breete, want ſy loopt den ganſchen aerdtbodem door / ende ontfanght als eenen Afgrondt (ghelijck ſy oock in de H. Schriftuere ghemeynelijck soo ghenoemt wordt / met namen Gen. 7. vſ. 11. Gen. 8. verſ. 2.) alle andere wateren. Ende dewijle ſy de gheheele wereldt door-loopt / ſoo wordt ſy ghemeynelijck genoemt naer de Eylanden, havens of hoofden, daer ſy voor-by loopt. Want op d'eene plaetſe wordt ſy genoemt de Weſterſche, op d'andere de Ooſterſche Zee: Elders wordt ſy ghenoemt de Moorlandtſche, de Spaenſche, de Schytiſche, de Franſche, de Enghelſche, de Hoogh-duytſche, de Noort-Zee, de Yſ-Zee, &c. Elders wordt ſy ghenoemt met nieu-ghevonden namen Maredelzur, oft de vreedtſame Zee, de Zee van Lazarus, de Indiaenſche Zee, Lanchidol. Deſen Oceanus heeft vele ſinus ofte boeſems, met namen ſinus Arabicus, Perſicus, Gangeticus, Magnus, Sarmaticus, Mexicanus ende Vermilius. Sinus Arabicus, dat is de roode Zee. Perſicus, wordt nu ghenoemt Meſendim, loopende tuſſchen Arabien en Perſſien. Gangeticus, wordt nu ghenoemt Golfo di Bengala. Magnus, naer ſyne groote. Sarmaticus loopt met een lanck reck naer het Ooſten, tuſſchen Cherſoneſus Cimbrica, dat is / Denemarcken ende Noorweghen. Mexicanus, die loopt tot de ſtadt Mexico, in America.

1. Oceanus of de buyten-Zee.

Deſen Oceanus wort genoemt met verſcheyden namen, naer de Eylanden, of havens, daer ſy voorby loopt.

Ende heeft vele boeſems.

Vermilius deſen ſchoodt loopt tuſſchen het hooft van Californien, ende Nova Hiſpania, dit en zijn maer ſinus, ſchooten oft boeſems van deſen Oceanus. Anderſins de twee grootſte oft vermaerſte Zëen, die daer upt ſpzupten / zijn Fretum Gaditanum ende Megallanicum. Fretum Gaditanum wozdt nu genoemt Golfo de las Yegas. Fretum Megallanicum is ghenoegh bekent/ ende wozdt soo ghenoemt naer Ferdinandus Megallanes, dien vermaerden Portugijſſchen heldt / die anno 1520. den kloot der aerden rontſom gezeylt/ ende deſe Zee/ die naer ſynen naem ghenoemt is / alder-eerſt over-ghevaren heeft: ſommighe voegen eene derde Zee daer by/ te weten Anian, dat is die Zee, die daer loopt tuſſchen de upterſte palen van America naer het Weſten, ende de upterſte palen van Tartarien naer het Ooſten. Andere minder Zëen, als mare Siculum, Gallicum, Euboicum, Helleſponticum ſlaen wp booz bp. Dit zp ghenoegh van den Oceanus. Nu is daer noch

Maer de dry voornaemſte Zëen, die daer uyt ſpruyten, zijn
1. Fretum Gaditanum:
2. Fretum Megallanicum:
3. Fretum Anian.

II. Mare Mediterraneum, of de Middelantſche Zee.

mare Mediterraneum, de Middelandtſche Zee, die de Griecken noemen de binnen-Zee. deſe begint tuſſchen Abila, ende Calpen, het welcke twee upterſte hooſden zijn van Africa ende Hiſpanien, ende loopt dwars booz het lant / ende maeckt het ſcheptſel tuſſchen Africa, ende Europa. Deſe Zee wozt wederom naer de ghelegenthept van de landen/daer ſp boozbp loopt/ met verſcheyden namen ghenoemt/ te weten de Spaenſche Zee, de Zee van Majorque ende Minorque, de Franſche Zee, Ligufticum, anders riviera di Genoa, de Siciliaenſche, Adriatiſche, Ioniſche, Cretiſche, Ægyptiſche Zee, item/ de Zee van Pamphylien, van Syrien, Archipelago, die Aſien van Europa deelt/ de Zee van Myrtus, van Icarus, Pontus, Propontis, mare Caſpium. Ende hier ſtaet aen te mercken/ dat alle deſe Zëen hare namen hebben ontfanghen/ of van de Provinçien, gelijck de Spaenſche, Aſiatiſche Zee: of van de Eylanden, ghelijck de Zee van Siçilien, van Creta, van Brittannien: of van de volckeren / als de Franſche Zee, of van de ſteden/als de Adriatiſche Zee, of van 't Climaet des Hemels, als de hooge, of laghe Zee, want de hooge is de Ooſterſche, de laghe is de Weſterſche Zee: of naer de Koningen/ als de Ioniſche Zee: of van de ongheluckighe geballen van de menſchen/als de Zee van Icarus, Myrtus, Helleſpontus, nu ghenoemt le bras S.George, die ſoo ghenoemt wozdt van Helle, Athamantis dochter/ die daer inne verdzoncken is: of van de ozder haerder gelegenthept / als Propontis. Het welcke daerom ſtaet aen te mercken/ om dat ſommighe daer upt eenig recht willen pzetenderē/om dat de Zee naer haer lant ghenoemt wozdt / als mare Ibericum, Brittannicum, &c. welck argument ſoo ſlecht is / dat het gheene antwoozde waerdigh en is. Siet/ alle deſe Zëen, met de onepndelicke Rivieren, die daer upt ſpzupten/ die meet onſen God alle t'ſamen met ſpner bupſt (om ſo te ſpzeken) ende hp ſet haer het zandt / of de ſteenklippen/tot eenen oever/daerſe alle tijt in blijven moeten/ ſo datſe daer niet meer over gaen en mogē/ ende of ſp ſchoon bzupſſen / ſoo en vermoghen ſp doch niets/ende of hare gol-

Wort oock genoemt nae de landen, daer ſy voor by loopt.

Den oor ſpronck v alle de be naminge der Zee,

Of den naem v de Zee eenigh recht g

God re geert a deſe Z ende d ten.

golven ſchoon woeden/ ſo en mogē ſy doch daer niet over gaen/Jer.5. 22. ſiet oock Job 26.10. Job 38. Ps. 8.9.10.11. Prov. 8. 29. Daer uyt blijckt de oneyndelijcke kracht dā onſen Schepper/dewijle hy deſe groote waterē niet alleene geſchapen heeft/ maer noch teghenwoordigh ſo regeert/ datſe syn bevel preciys gehoorſaem zijn in't vloeyen en ebben, in alle ſtormen en tempeeſten, ſonder dat te overtreden.

Wat nu aengaet den Kloot der Aerden, die is ſoo geweldig groot/ gelijck wy hier voren in de beſchrijvinghe van de Ooſt ende Weſt-Indien ghehoort hebben/ ende nochtans en heeft die geene fundamenten/daer ſy op ſteunen mach/ want ſy is op de Zee ghefundeert, ende op de vloeden vaſt ghemaeckt, Pſalm 24.verſ.2. Soo dat den Propheet wel ten rechten ſeydt/ datſe de Heere draeght met synen drylingh, dat is/ als eenen kloot op dry vingheren/ want anders en kan sy niet ſtaende blijven. Daer zijn oock ontallijcke/ ende gheweldighe bergen de gheheele werelt door/ daer mede dat hy niet alleene het aerdtrijcke verciert/ maer oock landen ende lieden van malkand'rē geſcheyden heeft/deſe en heeft onſen Schepper niet alleene gheſchapen/ Prov. 8. Ps. 25.26. maer hy weeghtſe als met eene bilance/ ende hy kan die doen rooken en bevē/ alſt hem belieft/Exod.19.18. Pſal. 114. verſ. 4.5.6.7.8. Pſal.104. verſ.8.10.18. Ja hy ſet de berghen om/ eer sy het ghewaer worden/ die hy in synen toorne ommekeert. Hy beweeght een landt uyt ſyne plaetſe dat ſyne pilaren beven, Job 9.verſ.5.6. Daer van ſeyden de Syriers, van den God Iſraels, hare Goden (ſeyden sy) zijn bergh-Goden, daerom hebben sy ons overwonnen, ô! dat wy met hen op den ſlechten velde ſtrijden mochten, wat gheldt het, wy ſouden hen overwinnen, 1.Reg.20.Ps.23. Maer dit was eene jammerlijcke blintheydt van de Syriers, want God heeft soo wel de leeghten, als de berghen ghe-
Hy regeert over bergē en dalen.
ſchapen/ als daer ſtaet Pſal. 104. Want de aerde is des Heeren, ende hare volheydt, de werelt, ende die daer in woonen, Pſal.24. verſ.1. Daerom dat oock de Heere/ eenen Propheet ſont tot Achab, ende liet hem aenſeggen: ſoo ſpreeckt de Heere, daerom dat de Syriers hebben geſeyt, de Heere zy een God der bergen, ende niet een God der leeghten, ſoo hebbe ick alle deſen grooten hoop in uwe handen ghegeven, dat ghy wetet, ick zy de Heere, 1.Reg.20. verſ.28. Ende sy ſloegen van de Syriers, hondert duyſent voet-volcks op eenen dagh: ende de overgeblevene vlodē nae Aphek in de ſtadt/ ende eenen muer viel op de overgheblevene ſeven en twintigh duyſent mannen, ende Benhadad haren Koningh vluchtede oock in de ſtadt/ van d'eene kamer in de andere. Hier uyt ſien wy oock met eenen/ dat alle Heydenen niet hare kracht/ teghen den Heere niet meer en zijn te achten/ als een druppel waters, die in den eemer is/ of een ſchardeken, dat in de waghe blijft hanghen. Want hy doode de ganſche eerſte werelt door het water/uytgenomen Noë met syn huysghesin/ Gen.7.28. Hy verſtroyde de volckeren/ die verſamelt waren in den lande Sinear, om daer te timmeren den toorn van Babel, ende
Soo dat de victorie in den ſtrijt, alleene in ſyne handen ſtaet.

dat alleene door de verwerringhe van hare talen / Gen. 11. vers. 1. 2. 3. tot 10. Hy vernielde vier machtighe Koninghen, door de handt van Abraham, den Vader der gheloovighen/ Gen. 14. Hy keerde om Sodoma ende Gomorrha, Seboim ende Adama, met vyer uyt den Hemel / ende dat om hare grousame onnatuerlicke sonden/die sy gedaen hadden/Gen. 19. Hy temde Pharao, ende de Egyptenaers door thien schricklijcke plagen/ ende ten lesten verstoorde hy hem in de roode Zee/ met ses hondert uytgelesene Wagenen, Peerden ende Ruyteren, ende de voornaemste van synen heyr-leger/ Exod. 14. 7. Hy heeft de Amalekiten verslagen door de handt van Iosua, Exod. 17. Daer beneven Sihon den Koningh tot Hesbon, ende Og den Koningh tot Basan, door het beleyt van Moses synen dienst-knecht / Deut. 2. Daer na xxxj. Koningen/ door de handt van Iosua, Josu. 12. vers. 9. tot het eynde. Hy heeft de kinderen Israels menigmael verlost uyt de hant van hare vyanden / in de tijden der Richteren, met namen zijn seer vermaert de victorien van Barack ende Debora tegen de Cananiten, Jud. 4. Van Gideon tegen de Midianiten, Jud. 7. Van Iephtach tegen de Ammoniten, Jud. 11. Van Simson teghen de Philisteen, Judi. 15. en 16. Hy heeft het ganssche leger der Philisteen in de vlucht ghebracht / door Ionathan, ende synen wapen drager 1. Sam. 14. Hy heeft door de hant van den Koning David geslagen / de Philisteen, de Moabiten, de Ammoniten, de Syriers, &c. 2. Sam. 8. Om kort te maken/ in den tijt van Assa den Koning heeft hy verslaghen seer miraculeuselick Serach den Koningh der Mooren, die sterck was tienmael hondert duysent mannen 2. Par. 14. 9. Inden tijt van den Koningh Iosaphat, heeft hy verslaghen in eener nacht/ door de hant van eenen Enghel/ hondert ende vijf en tachtentigh duysent mannen, in het legher van Senacherib, Esa. 37. 36.

Wat nu aengaet den Kloot des Hemels, daer inne dat de Philosophen telen/sommighe acht, sommighe neghen, sommige thien circkels, ghelijck wy dat ghetoont hebben in de laetste Basuyne, fol. 218. De Mane stellen sy in den ondersten circkel: Mercurius in den tweeden: Venus in den derden: Sol in den vierden: Mars in den vijfden: Iupiter in den sesten: Saturnus in den sevensten: Cælum Stelliferum in den achtsten: Cælum Crystalinum, dat sommige noemen primum mobile, in den negensten. Desen ganschen Hemelschen Kloot vaet de Heere onse God / als met eener spannen: Hy spreeckt tot de Sonne, so en gaet sy niet op/ende versegelt de Starren: Hy breydt den Hemel uyt alleen / ende gaet op de baren der Zee: Hy maeckt den Wagen aen den Hemel/ ende Orion, eñ het seven-ghesternte, ende de Starren teghen het Zuyden: Hy doet groote dingen/ die mẽ niet doorgronden en kan/ ende wonderen/dier geen ghetal en is / Job 9. vers. 7. 8. 9. 10. Hy telt de Starren, ende noemtse alle met namen/Psa. 147. 4. Hier uyt leeren wy dan/als uyt eenen klaren spieghel / kennen de Majesteyt van onsen Schepper. Want daer en is gheenen tijt, by „ synen eeuwigheyt te gelijckē: geene „ plaet-

Nopend den Kloot des Hem

Die va Heere met ee spanne

Ende alle de ren by me. H uyt bl de uy mend jesteyt Gods

„ plaetſe, hy ſyne oneyndelijckheydt:
„ gheen verſtant, hy ſyne wijſheydt:
„ geene deught, hy ſyne goetheydt:
„ geen werck, hy ſyne mogentheyt:
„ eñ nochtans al watter in de we-
„ relt geſchapē is/dat is van God:
„ den tijdt is gheſchapen van ſyne
„ eeuwigheydt: de plaetſen van ſyne
„ oneyndelijckheyt: Het verſtant van
„ ſyne wijſheyt: de deught van ſyne
„ goetheyt: Al dat weſen heeft/van
„ ſyne mogentheyt. Ende daerom
„ heeft deſe gheſchapene werelt/ee-
„ nigſins eene gelijckeniſſe Gods/
„ eenighſins niet. Sy heeft eenige
„ gelijckeniſſe van God / om dat ſy
„ het werck is van dien opperſten
„ volmaeckten werck-meeſter, daer
„ in dat de werckinghe, niet en ver-
„ ſchilt van dē werck-meeſter, maer
„ daer inne is ſy hem ongelijck, om
„ datſe geſchapen, ende veranderlijck
„ is. Want al dat ghemaeckt wort/
„ dat lijdt/ende al dat lijdt/dat lijdt
„ van ſyn machtiger. Maer ander-
„ ſins/gelijck daer een God is/ ſoo
„ is daer oock eene werelt: die is
„ volmaeckt, overmits ſy geſchapē
„ is van den Alder-volmaeckſten: ſy
„ is goet, overmits ſy gheſchapen
„ is van den Alder-beſten: groot,
„ overmits ſy geſchapen is van dē
„ Aldergrootſtē. Want daer en kan
„ niet onvolmaeckt of quaet zijn/dat
„ van den Alder-volmaeckſten ende
„ Alder-beſten God ghemaeckt is.
„ Hy iſt alleen/die dit gheweldighe
„ ſtuck-werck met alle ſyne inſtru-
„ menten en elementen, alle licha-
„ melijcke ende gheeſtelijcke crea-
„ tueren, uyt niet geſchapen heeft ter
„ eere van ſyne Majeſteyt, door ſyn
„ woordt, daer door hy dat bevolen
„ heeft: door ſyne wijſheyt, daer door
hy dat geordineert heeft: door ſy-
ne kracht, daer door hy dat uytge-
voert heeft. Daerom heeft alder-
eerſt Pythagoras, dit ſchoone ſtuck
werck / naer ſyn cieraet genoemt
Coſmos, dat is/çierlick: de Latini-
ſten noemen dat oock Mundum,
naer ſyne volmaeckte ſuyverheyt,
ſo Varro meynt. Wy noemen dat
met den Hooghduytſchen, in onſe
tale werelt, of in het Hoogduytſch
wolt, in het Engelſch worldt, naer
de kracht/die God daer aen ghe-
toont heeft/ende noch doet: of na
de ween, ende verwerringhe, die
door de ſonde daer in gekomē is.
De Hebreen noemen die thebel, dat
is/ vermenginghe, om de verſchey-
denheyt der creatueren/die daer in-
ne zijn: of ſoo ſommighe meynen/
om dat door den Sunt-vloet, de Zee
met het drooghe vermenght wiert.
Deſe werelt was van onſē Schep-
per / boven ende beneden, van bin-
nen ende van buyten, volmaeckt ge-
ſchapen / het welcke onder andere
blijckt uyt hare rondigheydt, want
dat is een volkomen mate: maer
door de ſonde / is ſy der ydelheyt on-
derworpen, Eccl. 1. 1. Rom. 8. 20.
Iae de ganſche wereldt, is nu in het
booſe gheleghen, 1. Joan. 5. Vſ. 19.
Daerom verwachten wy nieuwe
Hemelen, ende eene nieuwe aerde,
naer ſyne belofte / daer in dat recht-
veerdigheydt woont: want als den
dagh des Heeren ſal komen/als een
dief inder nacht/ſoo ſullen deſe He-
melen met een ſterck ghedruyſch
voor-by gaen / ende de Elementen
ſullen branden ende vergaen / ende
de Aerde, met de wercken/ die daer
in zijn / ſullen verbranden: ſoo dat
ons herte aen deſe ſichtbare wereldt,

„ Waer de werelt haren naem van heeft in allerley talen.

Waerom dat de werelt rondt is?

Van waer de ydelheyt in de werelt gekomen is?

Ende waer toe dat ons dat dient.

hoe ſchoon datſe is / niet en moet blijven hanghen: maer dewijle dit alle t'ſamen moet vergaen/ſo moeten wp neerſtigh zijn in H. wandelinghen ende Godtzuchtigheden: verwachtende eñ haeſtende tot den toecomenden dagh Gods/ doo2 den welcken de Hemelen ontſteken ende vergaen ſullen / ende de Elementen branden ende ſmelten / 2. Pet. 3. Vſ. 10. 11. 12. 13.

I. Nuttigheyt van deſe Aenmerckinghe is, om God te prijſen in ſyne wercken.

Deſe Aenmerckinghe moet ons dan dienen/ gheenſins / om de werelt te beminnen / of daer aen vaſt te kleven / ghelijck de luyden deſer wereldt, die haer deel hebben in dit leven: maer om onſen Schepper te prijſen/ ende ſyne deughden te verkondighen/ die daer blincken in de ſchepptinge der werelt/ met namen ſyn eeuwighe moghentheydt ende Godheyt, daer beneven ſyne oneyndelijcke wijſheydt ende goetheydt, ghelijck de heylighe mannen Gods/ onſen Schepper daer over ghetuyghen hebben/ Pſal. 8. Pſal. 19. Pſal. 104. Pſal. 145. Et.

II. Nuttigheyt is, dat wy ons moeten wachten, dat wy den oneyndelicken God niet af en beelden.

Ten anderen, dat wy hier uyt ſouden leeren de dwaeſheyt ende Godelooſe vermetelheydt van de Afgoden-dienaers, die deſen oneyndelijcken, onſichtbaren God/ tegen ſyn uptghedruckt ghebodt / beſtaen te conterfeyten, ende af te ſchilderen: want ghelijck dit onmoghelijck is om te doen/ ſoo is het oock onbetamelijck ende gantſch onbehoorlijck. Want het is onmoghelijck.

Het is onmoghelijck, want niemant en heeft God opt gheſien/ Joan. 1. 18. 1. Tim. 6. 16. Wie is daer dan/ die naer waerheydt / den Heere onſen God kan conterfeyten / ende na-maken? Het is oock onbetamelijck, ende onbehoorlijck: Het is oock onbetamelijck.

want de Heere heeft dat rondt upt verboden / Deut. 4. verſ. 15. 16. Et. Deut. 5. Vſ. 8. Eſa. 40. verſ. 18. Et. Eſai. 44. Vſ. 9. 10. Et. Eſai. 45. Vſ. 16. Eſa. 46. Vſ. 5. 6. 7. 8. Rom. 1. Vſ. 23. 24. Ende merckt, dat de Heere / onder andere redenen / daer mede hy ſyn verbodt beveſtight/ in de gemelte plaetſen / ende elders / ſeer dringht onder andere/ op deſe redenen. 1. Om dat niemant ſyne gedaente ghеſien en heeft. 2. Om dat ſyne Majeſteyt onbegrijpelick is, als blijct upt de ſchepptinghe der wereldt. 3. Om dat ſyne Majeſteyt onteert wordt, als ſy by eene ſterffelijcke creatuere vergheleken wordt. 4. Om dat wy ſoo doende, dat is/ als wy God door beelden willen dienen, onſe ziele ſouden verderven. Om verſcheyde redenen

Soo doen dan de papiſten merlick God de beelden willen eeren.

Hier upt ſien wy dan / dat de Papiſten ſeer jammerlijck verdoolt zijn / de welcke onder andere Afgodiſche beelden, oock laten maken de beelden van de H. dryvuldigheyt (ſoo ſy ſpreken) te weten / den Vader in de gedaente van een oudt man met eenen grijſen baert / ende eene Pauſelijcke kroone op ſyn hooft: den Sone in de ghedaente van een jongh man: ende den H. Gheeſt in de ghedaente van eene duyve. Deſe beelden zijn ſoo ghemeen in Vranckrijck, ende meer andere Koningrijcken ende Lantſchappē/ die den Paus onderworpen zijn / datſe oock dickwils worden uptghehanghen/ als teeckenen/ om herberghen ende andere hupſen te onderkennen. Soo ſeghghen ſy in Vranckrijck / Monſieur N. eſt logé a la trinité: mijn Heer N. is gheloogeert in de H. dryvuldigheyt. Nochtans is het eē ſwaer diſpupt onder de Papiſten, hoe eñ op wat maniere dat. Daer noch onder kandt

dat men deſe beelden ende meer andere vereeren moet/ovvermidts dat het Concilium van Trenté met ſulcken liſtigē dubbel-ſinnighept daer van ſpreeckt/ Seſſ.25. Maer Bellarmijn doet de verklaringhe daer over met deſe vijf propoſitien:

I. Dat de beelden van den Heere Chriſtus, ende van de Heylighen moeten vereert worden, niet alleene per accidens, dat is, door een toeval, ende oneyghentlijck, maer oock per ſe, ten opſien van haer ſelven, ende eyghentlijck, ſoo dat de eere aen de beelden bepaelt wordt, ghelijck ſy in haer ſelven worden aenghemerckt, ende niet alleene ten opſien van het ghene, dat daer door wordt uytghedruckt.

II. Maer niet-te-min, wat aengaet de manieren van ſpreken, inſonderheydt als men tot het volck in de Predikatien ſpreeckt, ſoo en mach men niet ſeggen, dat men eenighe beelden met den dienſt van latria aenbidden moet, maer men moet ter contrarien ſeggen, datſe op die maniere niet en moeten aengebeden worden.

III. Als men nochtans ſpreeckt van de ſake ſelve, ſoo mach men dat wel toe-laten, dat de beelden per accidens, ende oneyghentlijck moghen vereert worden met de ſelfde ſoorte van eere, daer mede dat het exemplaer of het principale voorbeelt vereert wordt, dat daer door wordt uytghedruckt.

IIII. Maer gheen beelt en mach per ſe, ende eyghentlijck, vereert worden met ſulcken eere, daer mede dat het voor-beeldt vereerdt wordt, ende derhalven en mach gheen beeldt vercert worden, met den dienſt van latria, wel-verſtaende per ſe; ende eyghentlijck.

V. Derhalven, den dienſt, die men eyghentlijck, ende per ſe den beelden moet bewijſen, dat is ſekeren onvolmaeckten dienſt, de welcke by maniere van Analogie ende reductie, behoort tot die ſoorten van dienſt, die men aen het voor-beelt ſchuldigh is te bewijſen.

De arch-liſtigheyt van deſen Cardinael.

Deſen Cardinael toont dan metter daet/dat hy een is van die gheeſten/daer voor dat den Apoſtel ons ghewaerſchouwt heeft / Epheſ.4. verſ.14. Op dat wy niet meer kinderen en zijn/ als die beweeght ende omghevoert worden met allerlep winden der leere/ in ongheſtadighept der menſchē / door de liſtigheyt, die ſy gebruycken, om met dwalingen te beſpringhen. Want hy wil de grouwelijcke Afgoderie van de Roomſche hoere, blanchetten ende op-topen/ met eenighe ſubtijle ende geſchilderde diſtinctien: maer eylaeen! hy wort voor Gods rechtveerdigh oordeel / ghegrepen in ſyne liſtighept/want de Heere kent der wijſen overlegginghen, dat ſy ydel zijn, 1. Corint.3. verſ.19.20. Want alwaert dat hy met ſyns gelijcke/ Ieſuwijten, ende andere liſtige vyers van de hoere van Babel (die daer is de moeder der hoererien, ende grouwelen der aerde, Apoc. 17.5.) Dele looghe namen/ met vele zeepe daer toe / om de ghemelte hoere te waſſchen/ ſo ſchijnt doch hare ondeught dies te meer voor den Heere Zebaoth: ſo dat wy haer met den Propheet Ieremiam wel moghen vraghen / hoe durft ghy dan ſeggen, ick en ben niet onreyn? Ick en hanghe den Baalim niet aen? ſiet aen, hoe ghy

En mach de Roomſche hoere niet helpē.

het drijvet in den dalen, ende bedenckt, hoe ghy het uyt-gherichtet hebt, ghy loopt rondtſom, als eene Kemelinne in der hitten: ende als een wildt in der woeſtijne pleeght, wanneer het van grooter hitten ſnuyft ende loopt, dat het niemandt op-houden en kan: wie het weten wil, die en derf niet wijdt loopen, aen den vierdaghen ſiet men het wel, Jerem. 2. verſ. 22. 23. 24. **Wy en willen nu in deſen dool-hof niet treden/ovenmidts wy breeder hier van ghe-ſproken hebben / in onſe** practijcke, **in de verklaringhe van het** tweede ghebodt: **merckt alleene voor dit-mael / dat** Bellarmijn **rondt upt be-kent.** Ten eerſten, Dat men de beelden moet vereeren, **niet alleene** per accidens, **ende** oneygentlijck, **maer ook** per ſe, ende eygentlijck, **ſoo dat de eere aen de beelden bepaelt wort/ ghelijck ſy in haer ſelven worden aen-ghemerckt: dat is immers rondt ende plat upt ghe-ſproken.** Ten tweeden, merckt, **dat hy ook bekent/**dat men de beelden moet vereeren met alſulcken ſoorte van eere, als het exemplaer of voor-beeldt, dat daer door beduydt wordt, **dat is / de beelden van** God, Vader, Sone, ende H. Gheeſt, **met den dienſt van** latria, **dat is/** Goddelijcke eere, **ovenmidts deſe drie perſonen/ den waren God zijn: de beelden van** Maria, **de moeder des Heeren/met den dienſt van** Hyperdoulia, **dat is/**meer als dienſtbaerheydt, **want dien dienſt ſeggen ſy / dat** Maria **toekomt: de beelden van andere** Sancten, **met den dienſt van** doulia, **dat is/** dienſtbaerheydt, **want dien dienſt/ ſeggen ſy / dat de ghemeene** Sancten **toe-komt.** Merckt ten derden, **ſyne blau-we excuſen ende bijghe-bladeren / daer mede dat hy deſe dupligheydt bedecken wil / te weten / eenighe maghere** diſtinctien, **die in de H. Schriftuere niet bekent en zijn / jae die openlijck ſtrijden tegen het** eerſte, **ende** tweede ghebodt, ghy en ſult gheene andere Goden hebben voor mijn aenſchijn: ghy en ſult u gheen beeldt of ghelijckeniſſe maken, noch van dat boven in den Hemel, noch van dat beneden op der Aerden, noch van dat in de wateren onder der Aerden is: en buyght u daer voor niet, noch en dientſe niet, &c. **Tegben den ronden text van deſe twee ghe-boden / en ghelden deſe maghere diſtinctien niet/ van** latria, doulia, Hyperdoulia: propriè, impropriè: per ſe, per accidens: cultus imperfectus, qui fit Analogicè, & reductive: **want het verbodt is abſolupt /** en buyght u daer voor niet, ende en dientſe niet. Ten anderen, **de diſtinctien en zijn niet ghefondeert in die heylighe Schriftuere.** Ten derden, **ſy en konnen van een** ſimpel menſche, **ja ſelfs van een** gheleert menſche, **niet wel verſtaen worden.** Ten vierden, **hare eyghene** Propheten **ſtaen be-kent / dat** vele eenvoudighe **ende** ſlechte luyden, niet alleene op de Sancten, maer oock op hare beelden, meer haer vertrouwen ſtellen, als op Chriſtum. Polyd. Virgil. lib. 6. de Inventor. cap. 13. **Ende** I. Ludovicus Vives **bekent /** dat vele Chriſtenen, **verſtaet** de Papiſten, de Sancten ende Sanctinnen, even al eens eeren als God. Ende ick en kan (**ſeydt hy**) by vele van haer niet mercken, dat daer eenigh onderſcheydt is, tuſſchen het gevoelen dat ſe hebben van de Sancten, ende 't ghevoelen, dat de Heydenen had-

Want hy bekent ront uyt, dat men de beelden moet vereeren eygentlijck, ende in haer ſelven

Met ſulcke dienſt als het voor-beelt toekomt, dat daer door beduyt wort.

Ende al iſt, dat hy deſe

vuyligheyt daer name eenige blauwe di-ſtinctien bedecken wil.

So en kon nē evenw ſyne diſtin ctien niet helpen, en de waeron

hadden van hare Goden. Vives in Annotat. in 8. lib. de civitate caput 27. **Het blijckt oock wel uyt de** Mirakel-boecxkens **van** Halle, Scherpenheuvel, &c. **Deſe gheleerde luyden / ende meer andere met haer / ſpreken rondt / uyt den grondt hares herten / ende beklaghen / dat de arme ſlechte luyden / van hare** Prieſters **ſoo qualijck onderweſen worden.** Merckt ten vierden, **dat den** Cardinael **deſe** Cautele **ende waerſchouwinghe daer by voeght** / dat al iſt, dat men de beelden ſoo moet eeren, als wy nu ghehoort hebben, dat men evenwel voor het volck dat niet en mach predicken: **daer mede hy ſyne arch-liſtighheydt wil te kennen gheven / dat deſen ganſchen handel van de** Afgoderie, **ghelijck voorts alle de andere** kramerien **ende** hoerachtighe treken **van de** hoere van Babel, **niet anders en is / als eene** diepte des Sathans, **ende** een verborghentheydt der ongherechtigheydt, **die men voor den ghemeynen man verberghen moet. Ende derhalven komen deſe uytvluchten van** Bellarmijn **veel te ſlecht teghen de** bekende waerheydt, **ghelijck oock de kale excuſen van de** Roomſche hoere, **ſyne moeder / die alſoo ſijntjens weet te praten / ghelijck eene** vuyle hoere, **die haren mondt afvaeght / ſeggende /** ick en hebbe geen quaet ghedaen, **Proverb. 30. verſ. 20. Want ſoo ſpreeckt ſy in het** Concilium van Trenten ſeſſ. 25. de Invocatione, &c. De beelden Chriſti, ende van de H. Maghet ende moeder Gods, als oock van andere Sancten, die moeten inſonderheydt in de kercken gheſet ende ghehouden worden, ende men moet aen de ſelve de behoorlijcke eere ende reverentie bewijſen: maer gheenſins als oft men gheloofden, dat daer eenighe goddelijckheydt, of kracht in ſoude ſteken, daerom datſe ſouden moeten ge-eert, of yet van haer begeert worden: of dat men ſyn vertrouwen op de beelden ſoude moeten ſtellen, ghelijck eertijts gheſchiede van de Heydenen, die hare hope op den Afgoden ſtelden: maer om dat die eere, die aen de beelden beweſen wordt, gherefereert ende gevoeght wordt tot de voor-beelden, die daer door vertoont worden: ſoo dat wy door de beelden, die wy kuſſen, ende daer wy ons hooft voor ontblooten, ende onſe knyen buyghen, Chriſtum aenbidden, ende de Sancten vereeren, die daer door vertoont worden. Het welcke door de decreten van de Concilië, met namen, het tweede Concilium van Niceen, teghen de beeldt-ſtormers alſoo beveſtight is. Wort onderſocht, ende wederleyt.

Merckt hier ten eerſten / dat deſe heylighe Vaders **belaſten** / dat men de beelden van den Heere Chriſtus, van de maghet Maria, ende van andere Sancten ſal ſetten ende behouden in de kercken. Eerſte doorlinghe van dit Concilium.

Konnen ſy van deſe ordinantie wel ſeggen / ghelijck den H. Apoſtel ſpreeckt van het heylige Avondtmael / ick hebbe het van den Heere ontfanghen, dat ick u lieden ghegheven hebbe, **1. Cor. 11. verſ. 23. Accordeert dit wel met het bevel onſes Saligmakers / dat hy gaf aen ſyne H. Apoſtelen / als hy ten Hemel voer /** leert haer onderhouden al dat ick u lieden bevolen hebbe, **Matth. 28. 20. Waer heeft de Heere doch dit belaſt /** dat men deſe beelden voor al ende inſonderheydt, in de kercken ſetten ende houden ſoude? **Heeft hy dat niet geboden / maer wel**

wel uytdrucktelijck het teghendeel te weten / dat wy den Vader moeten aenbidden in den gheest, ende inder waerheydt, Joan. 4. vers. 23. Wie zijn sy / die wijser willen zijn als den Sone Gods, de wijshepdt des Vaders / die syne schapen / niet door stomme beelden, maer door de levendighe Predikatie van syn woordt wil onderwesen hebben, Marc. 16. vers. 15. Rom. 10. vers. 17. Wat schick heeft toch den Tempel Gods met den Afgoden? 2. Cor. 6. vers. 16. Wat kan ons doch sulcken beeldt helpen / dat de meester ghebeeldet heeft? ende het valsche ghegoten beeldt / daer op hem de meester verlaet / dat hy stomme Afgoden make? Wee dien, die tot den houte spreeckt waeckt op! ende tot de stomme steenen, staet op! hoe soude dat leeren? siet het is met goudt ende silver overtoghen, ende daer en is gheenen adem in hem: maer de Heere is in synen H. Tempel, de ganssche wereldt zy voor hem stille, Hab. 2. vers. 18. 19. 20. Merckt ten tweeden / dat sy willen / dat men de beelden behoorlijcke eere, ende reverentie sal bewijsen. Maer welck is dese behoorelijcke eere? dat en dorven sy niet verklaren / maer Bellarmijn ende syns ghelijcke / hebben ons dat verklaert / als voren ghehoort is / regel-recht tegen den text van het tweede ghebodt, ende hondert andere plaetsen / die daer toe dienen. Niet-te-min sy druckten upt / dat men de beelden kussen moet, synen hoet daer voor af doen, ende de knyen buyghen. Hoe accordeert dit met Gods ghebodt / en buygt u daer voor niet, noch en dientse niet, want ick ben een jaloers God, sterck ende yverigh, &c. Dit kussen van de beelden en hebben sy van de H. Propheten ende Apostelen niet gheleert / maer van Ieroboam den sone Nebath, die Israel sondighen dede, ende syne goddeloose na-saten / daer van staet Hose. 13. 2. Doch nu maken sy der sonde veel meer / ende van haer silver, maken sy beelden, hoe sy het slechts bedencken konnen / namelijck Afgoden, de welcke doch ydele smeden-werck zijn; noch predicken sy van den selven / de menschen die offeren vvillen, moeten de kalveren kussen. Maer de rechte gheloovighe hebben van den Prophete David gheleert / niet eenighe beelden te kussen, maer den Sone Gods, op dat hy niet en toorne, Psal. 2. vers. 12. ende haer hoogste vermaken bestaet daer inne / dat sy van desen Sone, haren Bruydegom / wederom ghekust worden, gelijck de Bruyt des Heeren bidt / Can. 1. vers. 1. De Vaders van Trenten willen oock / dat wy voor dese beelden souden ons hooft ontblooten, ende onse knyen buyghen. Maer wy hebben leeren knielen / ende nedervallen voor den Heere die ons ghemaeckt heeft, Psal. 95. 6. Ghelijck den Prophete Daniel, alhoewel den Koningh Darius dat verboden hadde / knielde des daegs drymael op syne knyen (niet voor een beeldt,) maer badt, loofde ende danckte synen God, als hy dan te voren plag te doen, Dan. 6. vers. 10. Hier op antwoorden sy / maer als wy soo buyghen voor de beelden / soo bidden wy Christum aen / ende vereeren de Sancten. Antwoorde. Even soo sepde Ieroboam den sone Nebath oock / als hy de gulden kalveren hadde laten maken / om daer voor te buyghen: dat zijn

De tweede dolinge, Aug. in Psal. 149. qualis homo es, qui idola colis? qualis homo es, qui dimisisti eum, a quo factus es, & adoras quod fecisti? melior est faber quam quod fabricat faber. si fabrum adorare erubescis, adorando quod faber fecit, non erubescis?

Tegen pinge antwo

zijn uwe Goden, Iſrael, die u uyt Egypten-lant geleyt hebben, 1. Reg. 12. verſ. 28. **Hy wilde ſeggen/** dit zijn memorien van den waré God, die u uyt Egypten ghebracht heeft. **Want anderſins en was noch** Ieroboam, **noch de kinderen** Iſraels **ſoo bot noch onverſtandigh niet/ datſe ſouden ghedacht hebben/ dat** die twee klompen goudts, **die nu verſch ghegoten waren/ den waren God ſouden zijn/ die hare Daders uyt** Egypten **ghevoert hadde/ dat nu over de** vijf hondert jaren **gheleden was: ſy meynden dan den waren God daer door te vereeren/ daerom ſeggen ſy/ Jerem. 2. verſ. 23.** Ick en ben niet onreyn, ick en hangne den Baalim niet aen, **ſy willen ſeggen/ al dat wy doen/** doen wy ter goeder intentie, **ende ter eeren Gods: even ghelijck** Micha, **een man op het ghebergte** Ephraim, **een beelt liet maken van dat ghelt/ dat ſyn moeder verloré hadde/ met eenen** lijf-rock, **ende watter meer toebehoorde/ want de moeder ſeyde/** ick hebbe dat gelt den Heere geheylicht: **ende** Micha **ſeydt daer na/ als hy een** Levijt **tot eenen Prieſter ghekreghen hadde/** nu weet ick, dat my de Heere ſal wel doen, naer dien ick een Levijt tot een Prieſter hebbe, **Judi. 17. verſ. 2. 3. &c. Sy deden dan deſen dienſt** (**ſoo ſy meynden**) ter eeren van den waren God. **Maer dewijle ſy deden teghen Gods ghebodt/ ſoo ſtrijckt de Heere van alſulcke verſierde Godſ-dienſten/ een ander vonniſſe/ met namen/ Eſai. 2. verſ. 8. 9.** oock is haer lant vol Afgoden, ende bidden aen (**of buyghen haer voor**) harer handen werck, dat hare vingheren ghemaeckt hebben; daer bucket hem de ghemeyne man, daer verootmoedighen hem de jonckeren, dat en ſuldy hen niet vergeven.

Merckt ten 3. datſe de ſchaemte van hare Afgoderie **met dat bijghebladt willen bedecken/** om datſe gheene Goddelijckheydt ofte kracht en ſtellen in de beelden, ghelijck eertijdts de Heydenen ghedaen hebben (**ſoo ſy ſeggen**) die op de Afgoden haer vertrouwen ſtelden. Derde dolinge van dat Concilium.

Antwoort. Dit en is niet meer als een doeckjen tegen't bloeden: want wy hebben hier voren ghehoort/ dat I. Ludovicus Vives, **eenen ſeer geleerden** Spaengiaert, **dat rondt uyt bekent/** dat vele Chriſtenen, de Sancten ende de Sanctinnen even al-eens eeren als God: Ende dat hy niet en konde mercken by vele van haer, dat daer eenigh onderſcheyt is tuſſchen 't ghevoelen, datſe hebben van de Sancten, ende het ghevoelen dat de Heydenen hadden van hare Goden. **Ende dat** Polydor. Virgilius **bekent/** dat vele eenvoudighe ende ſlechte luyden, niet alleene op de Sancten, maer oock op hare beelden, meer haer vertrouwen ſetten als op Chriſtum. Wort wederleyt van haer eygen Propheten.

Sy ſullen mogheljck antwoorden/ dat die ghemelte gheleerde perſoonen **maer ſpreken van** ſlechte luyden die op de Sancten, ende hare beelden haer vertrouwen meer ſtellen, als op Chriſtum. **Antwoorde. Laet het ſoo weſen/ evenwel ſoo blijckt daer uyt/ datter** Chriſtenen, **ende** vele Chriſtenen **zijn/ ghelijck ſy ſeghen/** die de Sancten en Sanctinnen even al-eens eeren als God, ende dat men niet en konde mercken by vele van haer, datter eenigh onderſcheydt is tuſſchen 'tghevoelen, dat ſy hebben van de Sancten, ende 't ghevoelen dat Tegenwerpinge beantwoort.

de

de Heydenen hadden van hare Go-
den. Alwaert dan / dat hare beel-
den waren ingheſtelt van H. Man-
nen, ende recht-ſinnighe Conçilien
(als ſy niet en zijn) ſoo en ſouden
ſy evenwel niet beter zijn als den
lijf-rock van Gideon, daer het gan-
ſche Iſrael hoererie mede bedreef/
ende wierdt daerom Gideon, ende ſyn
huys ter ergherniſſe, Judic. 8. verſ.
27. Ick ſal meer ſeggen / alwaert
dat de Papiſten konden bewijſen van
hare beelden, dat men van de me-
talen ſlanghe kan bewijſen / te we-
ten / datſe van God waren ingheſtelt
(dat haer onmogelijck is te bewij-
ſen) ſoo ſouden evenwel onſe ſalige
voor-ſaten / de eerſte reformateurs
van de vervallen hutte Davids te prij-
ſen zijn / datſe de ſelve beelden, als
eenen ſteen der ergherniſſe upt den
weghe ghenomen hadden / om de
grouwelijcke Afgoderie, die ſoo vele
jaren daer mede ghepleeght is in
het Chriſtendom, even gheljck den
Koningh Hilkia daer over ghepre-
ſen wordt / dat hy niet alleene de
hooghten wech nam, de calomnen
brack, ende de Haghen der Afgoden
uytroeyde, maer dat hy ock brack
de metalen ſlange, die Moſe gemaect
hadde / want tot dier tijdt toe hadden
haer de kinderen Iſraels gheroockt,
ende men hietſe Nehuſtan, 2. Reg.
18. verſ. 4. Daer beneven ſy doen
de arme Heydenen groot ongelijck /
als ſy haer na gheven / datſe eenighe
Goddelijckheydt ſtelden in de beel-
den, of datſe haer vertrouwen daer op
ſtelden. Want de Heydenen, hoe
blindt datſe waren / en waren noch
ſoo bot noch onverſtandigh niet /
datſe houte ende ſteene blocken, voor
hare onſterffelijcke Goden ſouden

Alle beelden moeten uyt-geroeyt worden, die ſtrecken tot ergerniſſe van de ge-meynte.

Alwaert de metalen ſlanghe ſelve.

De Papiſten beliegen de Heydenen.

Wat de Heydenen hielden van de beelden,

ghehouden hebben / want ſy ghe-
loofden dat hare Goden in den He-
mel waren / daerom noemden ſy
die ſuperos, ende deos immortales,
dat is / Goden die onſterffelick zijn /
ende in den Hemel woonen / met
namen Iupiter, die ſy hielden voor
den opperſten God, die ſy hielden
voor den meeſter van den donder,
blixem, reghen, &c. Deſen hielden
de Romeynen voor den patroon van
de ſtadt Roomen, ende het ganſche
Roomſche rijcke, daerom hadden
ſy tot ſynder eeren eenen tempel
getimmert op eenen hoogen bergh /
dien ſy Capitolium noemden / om
dat ſy in het graven van de funda-
menten / een doodts-hooft van een
menſche vonden. Van deſen Ju-
piter gheloofden ſy / ghelijck den
Poëet ſeydt Jovis omnia plena, het
is al vol van Iupiter. Ende daer
van Lucanus ſeydt / God woont, al-
daer den Hemel, de Aerde, ende de
Zee is, ja waer eenighe kracht is: wat
willen wy de Goden elders ſoecken?
Het is al Iupiter, dat ghy ſiet, jae dat
beweeght wordt. Van deſen Jupiter
ſeydt Varro, dat hy ock van die volc-
keren ghedient wordt / die maer ee-
nen eenighen God en dienen / maer
datſe hem met eenen anderen naem
noemen. Soo hadden die van A-
thenen eenen Altaer opgericht voor
den onbekenden God, Actor. 17. 23.
Lucanus ſeydt / dat de Ioden dienden
eenen God, die hy niet noemen en kon-
de. Is dit ſoo (ſeydt Auguſtinus) te
weten / dat men Iupiter ſonder beeldt
kan dienen, waerom is hy dan te Roo-
men ſoo miſhandelt, dat men eenen
beeldt tot ſyner eeren heeft op-ghe-
richt, ghelijck oock andere Heydenen
gedaen hebben? want dit heeft ſelve

ende van hare Godē, blijckt uyt

Lucanus lib. 8. Eſt que dei ſedes, ubi terra, & pontus, & aër, & cælum & virtus: ſupero quid quæri mus ultra? Iupiter eſt quodcunque vides, quodcunque move ris.

Lucan. lib. 2 dedita ſacris incerti Iudæi:

Wt Varro ſoo die v Auguſtin geciteert wort.

aen

aen den ghemelten Varro ſoo ſeer miſhaeght/alhoewel daer een quade couſtume van de ſtadt Roomen was ter contrarien / die hem ſoude doen ſwijghen hebben/ dat hy niettemin dat derf ſeggen en ſchrijven/ dat die ghene, die de beelden alder-eerſt hebben inghevoert onder de volckeren, dat die de vreeſe Gods wech-genomen, ende de dwalinghen vermeerdert hebben, Auguſtin. de civit. lib. 4. cap. 9. Het is oock bekent/ dat de kinderen leeren in de ſcholen upt de verſkens van Cato: Indien God een geeſt is, ghelijck ons de Poëten leeren, ſoo moet hy inſonderheydt met een reyn herte ghedient worden. Wat dunckt u lieden/ doet men de Heydenen dan gheen onghelijck / als men die ſulcken beeſt-achtighen bottigheydt toeſchrijft / datſe hout en ſteen hielden voor hare Goden, ende datſe daer op haer vertrouwen ſtelden? want ſy ghevoelden ſoo wel als de Papiſten (ick ſpreke van verſtandighe Heydenen) dat hare Goden in den Hemel waren, maer dat de beelden waren alleene memorien ende uyterlicke teeckenen van de ſelve. Leeſt de excuſen/die Ambroſius, Auguſtinus, ende andere oude leeraers verhalen/ dat de Heydenen in haren tijdt bybrachten/om hare Afgoderie te verſchoonen / als met namen/ die opghepronckte Oratie van Symmachus, eenen Heydenſchen Gouverneur van de ſtadt Roomen aen den Keyſer Valentinianum, daer Ambroſius ſeer treffelijck op gheandtwoordt heeft/ tom. 3. epiſt. 30. ſiet oock wat Auguſtinus verhaelt in Pſalmum 113. tom. 8. fol. 1306. Want als de Heydenen over hare Afgoderie beſtraft wierden / ſoo antwoordden ſy/ ick en eere dat ſichtbaer beelt niet, maer den God, die daer onſichtbaer woont. Maer om dat deſe Afgoden in de H. Schrifture ſomtijdts Duyvelen ghenoemt worden / als Pſal. 106. verſ. 37. ende 1. Cor. 10. verſ. 20. ſoo antwoordden die Heydenen, die wat ſupverder wilden zijn van Religie, ick en eere dat beelt niet noch oock den duyvel, maer door die lichamelijcke ghedaente, ſie ick maer een teecken van 'tghene, dat ick eeren moet. Want ſy dupden hare beelden alſoo / datſe ſeggen / dat door ſommighe de aerde bedupdt wordt / daer van pleghen ſy te noemen den tempel van Tellus, dat is d'aerde: door het beeldt van Neptunus verſtaen ſy de Zee: door het beeldt van Iuno, verſtaen ſy de lucht: door het beelt van Vulcanus, het vyer: door het beelt van Venus, de morghen-ſtarre, ende ſoo voorts/ door het eene de Sonne: door het andere/ de Mane: of eene andere Starre, of creatuere / die wy niet en ſouden konnen verhalen/ſeydt Auguſtinus. Als wy nu wederom haer verwijten (ſeyt hy) datſe lichamen, of lichamelijcke dinghen aenbidden en eeren / met namen de Aerde, de Zee, de Lucht, het vyer, die wy daghelijck gebruycken moeten (want over de Hemelſche creatueren, als de Sonne, Mane, Starren, en zijn ſy ſoo beſchaemt niet/ om dat wy die met ons lichaem niet raken, noch bereycken en konnen, maer ten upterſten met de ſtrale van onſe oogben aenſchouwen) ſoo weten ſy wederom daer op te antwoorden datſe die lichamelijcke elementen niet en eerē/ maer de Goden, die daer ſitten als.

De excuſen van de Heydenen, om haren beelden dienſt te verſchoonen.

als præſidenten, om de ſelve te regeren. Soo doen dan de Papiſten de Heydenen ongheluyck/als ſy haer nae-gheven / datſe eenighe Goddelijckheyt ſtelden in de beelden, of datſe haer vertrouwen daer op ſtelden, want ſy ghebruyckten al de epghen excuſen / die de Papiſten nu ghedueright in den mondt hebben: want ſy gheloofden dat hare Goden in den Hemel vvoonden, maer datſe alleene door de beelden wierden vertoont, tot eene memorie. Soo maeckten oock de Heydenen binnen Epheſen onderſcheydt tuſſchen hare Godinne Diana, ende het beeldt, dat ſy mepnden dat van den Hemel, (of van Jupiter) afghekomen was, Act. 19.verſ.35. Ende even gheluyck ſy de Heydenen, die anders ſchuldigh ghenoegh waren/ongheluyck doen: ſoo doen ſy oock de Ioden, de weltke ſy nae-gheven/ als ſy het gulden kalf in de woeſtyne hadden op-gherieht / datſe dat aenbaden, als Godt ſelve, Exod. 32.vſ.9. Dit doen ſy al daerom / om die maxime ſtaende te houden / dat Afgoderie eyghentlijck, jae ten opſien van de beelden, anders niet en is, dan wanneer daer eenighe beelden met Goddelijcke eere vereert wordē, als Goden, of ten minſten als ſulcke Goden daer door vereerdt worden, die van natueren gheene Goden en zijn. Bellarm. de Imag. lib. 2. cap. 13. Maer deſe maxime is t'eenemael valſch/ als 'tblijckt/ Exod. 32. want de kinderen Iſraels ſeghen daer tot Aharon, dewyle Moſes op den bergh was/ om met den Heere te ſpreken veertigh daghen ende veertigh nachten: maeckt ons Goden, die ons voor-gaen: daer toe gheven ſy hare oor-ringhen / die Aaron nam van hare handen/ende bewerp het met der griffie / ende maeckten een ghegoten kalf daer van / ende ſy ſpraken / dat zijn uwe Goden Iſrael, die u uyt Egyptenlandt gheleydt hebben. Hoe is dat nu ghelooflijck/ dat de ganſche ghemepnte van Iſrael (uptghenomen ſommige Leviten) jae Aharon ſelve / ſoo dol ende uptſinnigh ſouden gheweeſt zijn/ dat ſy ſouden gheloeft hebben/ dat een ghegoten kalf, dat verſch ghegoten was, ſoude den waren God zijn, die haer uyt Egypten ghevoert hadde? Want hoe loos dat den Duyvel is, ende hoe groot dat de kracht der dwalinghe ende Afgoderie is: ſoo en iſt evenwel niet te ghelooven / dat eene ganſche gemepnte/ die ſoo wel onderweſen was/ jae Aharon ſelve/ die met ſynen broeder Moſes, alle die treffelicke mirakelen in den name des Heeren ghedaen hadde / in ſoo korten tijt/ ſo ſouden betoovert zijn / datſe een doodt ſtuck metaels, dat Aharon met ſyne eygen handen het fatſoen ghegheven hadde/ als den waren God ſouden aenghebeden hebben. Het blijckt oock anders uyt het vijfde verſ. als Aharon liet uptroepen / morghen is het Feeſt van Iehova, dat is / van den vvaren God, te kennen gevende/ dat hy dit kalf niet meer / als ter eeren van den waren God ghemaeckt hadde. Ghelijck oock Micha dat beelt maechte Judic. 17. ende Ieroboam den Sone Nebath die gulden kalveren, te Dan ende te Bethel 1. Reg. 12. Ende als Moſes deſe ſonde beſtraft of verhaelt/ ſoo en ſeydt hy niet/ datſe het kalf, als God hadden aenghebeden, maer alleene/ dat Aharon het volck ontbloodt hadde (te weten

Komē over een met de excuſen der Papiſten.

Dio perous

De Papiſten belieghen oock de Ioden, die het gulden kalf vereerden.

Als ſy ſeggen, datſe dat kalf voor haren God hielden.

Waerom datſe dat ſeggen.

want het blijckt anders uyt de woordē van 'tvolck

Maer inſonderheyt van Aharon den Hoogen prieſter.

Wiens exempel intentie dien Mic Iud. 17. e Ieroboa den Son Nebath, wilden n volghen Het blijc oock uy de beſtr finghe v Moſes.

van

van de genade Gods) om ſchande te behalen by hare vyanden, verſ. 25. Item/ Deut. 9. vſ. 16. Dat hy ſagh/ af-komende van den bergh datſe haer teghen den Heere haren Godt beſondight hadden, dewijle ſy een gulden kalf hadden ghemaeckt, ende haeſt van den weghe af-getreden waren, die haer de Heere hare God geboden hadde: dat is van den regel ende maniere van den ſuyveren Godtſ-dienſt, die in het tweede ghebodt is voorgeſchreven. Ende dit is de maniere van ſpreken / die de Heere ſelve gebruyckt/ Exod. 32. vſ. 8. Soo wort deſe ſonde oock verhaelt Pſal. 106. 19. 20. Sy maeckten een kalf in Horeb, ende buyghden ſigh voor een gegoten beeldt: ende veranderden hare eerlijckheyt (dat is haren God) in eene ghelijckeniſſe van een Oſſe, die gras eet. Hare ſonde was dan eyghentlick teghen het tweede ghebodt, dat ſy den waren God wilden afbeelden door de ghelijckeniſſe van een kalf/ waer inne ſy wilden na-botſen de quade exempelen / die ſy van jonck op in Egypten gheſien hadden. Even ſoo deden oock de Heydenen, wanneer ſy de eerlijckheydt des onverderffelijcken Gods (nota) hebben verandert tot verghelijckinghe van een beeldt des verderffelijcken menſches, ende der vogelen, ende der vier-voetige, ende kruypende ghedierten. Sy en hebbē dan juyſt niet gemeynt / dat die ſtomme beelden God waren, maer ſy hebben den onſterffelicken Godt op verſchepden manieren willē afbeeldē/ maer daer inne verſchilden ſy van de Joden, datſe ſoo veel kenniſſe niet en hadden van den eenighen waren God, maer ſy droomden een ontallicke menighte van Goden, nochtans ſoo / datſe Iupiter kenden voor den opperſten, ende den Koningh van alle Goden. Hier mede zijn de upt-vluchten van de Vaders van Trenten nu genoegh beantwoort: maer ten overvloet / dewijle wy op dit propoost zijn/ ſoo ſullen wy met een woort of twee/ de upt-vluchten van Bellarmijn beandtwoorden: want dewijle hy merckte / wanneer die maxime wordt omme-geſtooten / die de Papiſten ſtellen / te weten / dat Afgoderie, anders niet en is, dan wanneer eenighe beelden met Goddelicke eere vereert worden, of ten minſten, als ſulcke Goden daer door vereert worden, die geene Goden en zijn: dat dan den Roomſchen Godſ-dienſt, die nu gedreven wordt / van Afgoderie niet en kan verſchoont worden / ſoo gaet hy eenige krancke ſtutſelen of ſteunſelen upt den hoeck ſoecken/ om die Paepſche maxime ſtaende te houden. de Imag. lib. 2. cap. 13.

Bellarmins beſchrijvinge van de Afgoderije wort beantwoort.

Voor-eerſt, ſeydt hy / dat de Ioden geenſins en hebben op-ghericht het gulden kalf, als een teecken van den waren God: want ſy en hadden dat niet van doene (ſeydt hy) overmidts ſy hadden de wolcken-calomne by dage, ende de vier-calomne by nachte. Ergo ſy en verſochten gheen lichamelick teecken van den waren God, maer eenen lichamelickē God. Antwoordt. Wy en ſeggen dat niet/ dat ſy een bloot teeckē verſochtē/ want ſy ſeggen ſelve / maeckt ons Goden, die ons voorgaen, Exod. 32. 1. maer dat ſeggen wy / dat ſy hebben verſocht eene Afgodiſche vertooninghe van den waren God, ende dat naer

Ende ſyne inſtantie van het gulden kalf wederleyt.

Syne eerſte inſtantie.

de maniere / die sy gesien hadden in Egypten, want die dienden haren Afgodt Apim onder de ghedaente van een swart kalf, gesprickelt met witte plecken / gelijck Bellarmijn op de gemelte plaetse met waerheyt dat oock verhaelt: maer daer uyt en volght niet / datse den Afgodt der Egyptenaers, of sijns gelijcke, hebben willen aenbidden, want sy wisten wel, dat dien Afgodt haer uyt Egypten niet geleydt en hadde: de proclamatie van Aharon strijdt oock daer tegen / Morgen is het feest van Jehova, Exod. 32. vers. 5. met welcke proclamatie ende protestatie van Aharon, Bellarmijn geenen raedt en weet/ maer hy wringht die in seven faetsoenen / doch te vergeefs. Het is oock eene sobere eere / die Bellarmijn den Hoogen-priester Aharon aendoet / als hy hem nageeft/ dat hy de gemeynte van Israel, soo jammerlick soude verboert hebben/ dat hy die volgens de maniere van de Egyptenaers soude gebracht hebben tot de aenbiddinghe van den Egyptischen Afgodt, in stede van den waren God. De sonde van Aharon is swaer genoegh in haer selven/ al en verswaren wy die niet/ bupten ende tegen de waerheydt. Denckt oock eens / hoe fijn dat hem dit exempel van Aharon te passe komt / om eene andere Paepsche maxime staende te houden / dat de kercke, maer insonderheyt den Hoogen-priester, of (soo sy spreken) het hooft van de kercke, niet dolen en kan, gelijck hy dat dryft lib. 3. de Ecclesia milit. cap. 14. Als nu de onse daer tegen/ onder andere argumentē/ by brenghen het exempel van Aharon den Hoogen-priester/ dat hy het gulden

Bellarmijn belieght den Hoogen-priester Aharon.

Ende strijd tegen hem selven, als hy elders seght, dat het hooft der kerckē niet dolen en kan.

kalf gemaeckt heeft: soo antwoort hy daer op / in het selve boeck cap. 16. Dat Aharon op dien tijdt noch geen Hoogen-priester en was, maer dat hy dat eerste geworden is, Exod. 40. dat oock het lichaem van de kercke doen niet en was afgeweken/ overmidts alle de Levitē van dese sonde vry waren, ende dat wil hy bewijsen upt Exod. 32. 26. Antw. Den Cardinael soeckt het futsel-boeck/ want het is wel so/ dat Aharon eerst gesalft eñ bevestight is in syn ampt/ Exod. 40. maer hy was lange te voren van Godt tot het Hooghepriesterdom beroepen, als blijckt Exod. 28. ende 29. Nu is het seker/ dat de salvinge, ende die andere uyterlicke ceremonien van kleederen, &c. en maken eygentlick den Overpriester niet / maer de goddelicke beroepinge, als blijckt upt Hebr. 5. vers. 4. ende niemandt en neemt hem selven die eere aen, maer die van God daer toe geroepen wort, gelijckerwijs oock Aharon. Daerbeneven den Cardinael grijpt hemselven by den neuse / als hy seydt/ eodem cap. Ad secundum, dat Moses op dien tijdt, alleene was het hooft der kercke: want indien de salvinghe tot dat ampt soo noodigh is / dat Aharon sonder de selve niet en konde zijn het hooft der kercke: soo en wast Moses oock niet / want hy en is nopt daer toe gesalft: Ick late staen vele andere ongerijmtheden / die onder desen uytvlucht schuplen: want niemandt en heeft opt het hooft der kercken gewees/ of konnen wesen / als Christus alleene, Eph. 1. 22. Ghy en sult oock dien naem nergens inde H. Schrifture op pemandt ghepast vinden

Syne uy vlucht tegen w beant- woort,

No

ick

(ick ſpreke in die beduydeniſſe) dan op Chriſtum alleene. Daerbeneven ſoo iſt ſeker / dat Moſes nopt / noch booz / noch na die gheſchiedeniſſe Exod. 32. het Hooge-prieſter-ampt bedient heeft / hy en is ook van God nopt daer toe beroepen gheweeſt / maer wel tot eenen Overſten eñ Richter, om de kinderen Iſraels te verloſſen en te leyden uyt Egypten, ende te regeren in alle Godſaligheydt / gerechtigheyt ende eerbaerheyt / Exod. 3. 10. Exod. 18. 13. Act. 7. verſ. 25. 35. 36. Het is ook eenen grooten Propheet gheweeſt / Deut. 18. 15. dieſ-gelijcken dat onder Iſrael niet en is op-geſtaen / uptgenomē onſen Heere J. Chriſto Deut. 34. 10. maer Hoogen-prieſter en heeft hy nopt geweeſt / dat en ſal ook den Cardinael, of niemant bewijſen / ende daer upt ſoude volghen naer Bellarmijns ſeggen / dat de kercke eenen tijdt lanck ſonder ſichtbaer hooft gheweeſt is, het welcke ſy niet gaerne bekennen en ſouden. Dat boozts den Cardinael ſeydt / dat alle de Leviten van de ſonde van Afgoderie zijn vry gheweeſt, dat en is ook niet waer: want het blijckt anders / upt Exod. 32. verſ. 29. Doe ſprack Moſes, vullet huyden uwe handen den Heere, een yegelijck aen ſynen Sone ende Broeder, dat huyden over u. l. den ſegen gegeven worde. Item / Deut. 33. verſ. 9. Wie tot ſynen Vader, ende tot ſyner Moeder ſpreeckt, ick en ſie hem niet: ende tot ſyn Broeder, ick en kenne hem niet: ende tot ſynen Sone ick en weet hem niet: die houden uwe redenen, ende bewaren u verbondt. Wt welcke twee plactſen wy konnen merckē / dat de Leviten niet alle t'ſamen en zijn opzecht gebleven / maer alleen ſommige, die op het gebodt van Moſes, haer naeſte bloet niet verſchoont en hebben. Aengaende Exod. 32. verſ. 26. dat den Cardinael hier tegen in brengt / alwaer Moſes ſept / hier tot my, die den Heere toebehoort, doe verſamelden haer tot hem, alle kinderen Levi. Daer op is de antwoozde gereedt / te weten / niet jupſt / dat alle de Leviten, als in dit ſept ontſchuldigh zijnde / tot hem verſamelt zijn / want het tegen-deel hebben wy nu beweſen: maer alleene / dat alle die tot hem verſamelt wierden, Leviten waren, ende geene andere. In ſumma / indien Aharon den Hooghen-prieſter met het ganſche volck Iſraels, eenige Leviten uptghenomen / ſoo grouwelick ghedwaelt hebbē / datſe niet alleene tot eenen vreemden Godtſ-dienſt, maer ook tot eenen vreemden God verballen zijn / ſoo ſiet eens / wat ſtaet dat ghy kondt makē van die Paepſche maxime, die het eenige fundament is van het ganſche Pauſdom, te weten / dat de kercke niet en kan dolen. Soo dat Bellarmijn, ende ſyns gelijcke / als ſy Aharon den Hooghen-prieſter met het lichaem der gemeynte veroozdeelen / ſo veroozdeelen ſy haer ſelvē / want ſy die ſo oozdeelē / doen het ſelve / Rom. 2. verſ. 1. De tweede uptvlucht van Bellarmijn is / overmidts de Joden hebben ghemaeckt een gulden kalf, meer als een ſchaep, of wat anders, datſe dat exempel voorſeker aen de Egyptenaers geleert hadden: ende derhalven, datſe ghemeynt hebben, dat dat kalf, den God des Hemels was, ende datſe daerom ſulcken

De uyterlicke kercke kan dolen, tegē de Paepſche maxime.

Bellarmijns tweede Inſtantie van het gulden kalf wordt beantwoort.

beeldt van een kalf ghemaeckt hebben. **Antw.** Dat de Joden **van de** Egyptenaers **hebben gheleert** / de ghedaente van een kalf te vereeren, **dat is buyten twijffel/ende dat hebben wy hier voren toe-ghestaen: maer daer uyt en volght niet** / dat Aharon **met de** gantsche ghemeynte van Israel, **sulcke botte beesten souden geweest zijn** / **dat sy souden geloost hebben** / dat den God van den Hemel, een kalf is: **of** dat sulck een kalf, den Godt van den Hemel is: **of** Bellarmijn **moeste met eenen bewijsen** / **dat** Aharon **ende de** gansche ghemeynte van Israel, **alsulcken** Metamorphosis, **of veranderinghe/ voor-sekeren tijdt soude overgekomen zijn** / **gelijck wy lesen van** Nebucadnezar, **Dan. 4. vers. 13. 22.** Dat het menschelijck herte van hem ghenomen, ende een beestelick herte ghegeven wierdt, tot dat de seven tijden over hem omme waren. **Soo lange** / **als hy dat niet bewijsen en kan** / **soo magh hy dat** kalveren **wijs maken** / **maer geen** menschen, **die verstant hebben/ende die** Aharons proclamatie **gheleesen hebben** / **Exod. 32. vs. 5.** Morgen is het feest van Jehova. **De sonde dan van** Aharon, **ende de gemeynte van Israel** / **en is niet tegen het** eerste, **maer teghen het** tweede ghebodt, **(ick en spreke niet naer de** Paepsche **rekeninghe van de thien geboden: maer soo gelijck sy staen Exod. 20. Deut. 5.) dat is** / sy en hebben den waren Godt niet willen verlaken, ende een doodt kalf in de plaetse stellen, **want den** Duyvel **selve soude hem schamen over alsulcke dullicheydt: maer** sy hebben den waren God met sulcken gedaente, quansuys, willen vereeren, **gelijck sy in** Egypten **ghesien hadden** / **dat die Heydenen haer Afgodt** Apim **vereerden. Even soo seggen sy oock tot** Samuel **1. Sam. 8. 5.** settet eenen Koningh over ons, die ons richte, gelijck als alle Heydenen hebben. **Het welcke geensins soo en is te verstaen** / **datse eenen** Heydenschen Koningh **wilde hebben: maer sy begheeren** veranderinghe van regeringhe, **naer sulcken faetsoen/ gelijck de** Heydenen **hadden. Even soo seggen sy hier teghen Aharon/** maeckt ons Goden, die ons voorgaen: **dat is** / wy willen den Heere wel dienen, maer wy willen beelden hebben, gelijck de Egyptenaers, ende andere volckeren hebben, om ons te geleyden. **Soo worden** de beelden, Goden **genoemt** Catachrestice, **oneygentlick/om datse quansuys vertooninghen zijn van den God** / **die de menschen dienen willen. soo worden** Labans **beelden** / Goden **genoemt Gen. 31. vs. 30. 32. Gen. 35. vers. 2.** De derde uytvlucht **van** Bellarmijn is, datter menighmael staet in de H. Schriftuere, dat de kinderen Israels vreemde Goden ghedient hebben, als van Cananiten, Amoriten, Moabiten, Ammoniten, **&c. ende dat gaet hy met vele plaetsen bewijsen/als Josu. 24. Deut. 32. &c. jae daer staet somtijdts** / datse den veldt-duyvelen ghedient hebben. Derhalven **sepdt hy** / soo en hebben de Joden, den waren God niet aenghebeden, of ghemeynt aen te bidden door de beelden, of uyterlijcke Afgoden. **Antw.** Bellarmijn **is altijdt** Bellarmijn, **dat is** / **eenen** bedrieghelijcken sophist, **die sonder onderschepdt** / **het eene onder het** ande-

Ende is te veel ongeriemt.

Waer den knoop legt van de quæstie, nopende het gulden kalf.

Dat w verkla met ee ander empel, den ee Conin der Io

Bell mijn de in wed

End listig ontd

andere brouwt / om de eenvoudige wat ſtoffe in de ooghen te blaſen. Want wie is daer doch onder onſe Leeraers, die dat opt ontkent heeft / dat de kinderen Iſraels onder de Richters ende de Koninghen, menighmael het eerſte gebodt, ſoo wel als het tweede, hebben overgetreden / dat is / datſe niet alleene den waren God op eene verkeerde maniere hebben willen dienen door de beelden, het welcke ſtrijdt teghen het tweede ghebodt: maer datſe oock menighmael / den Heere harer Vaderen God verlaten hebben, dieſe uyt Egyptenlandt gheleyt hadde, ende datſe andere Goden hebben na-gevolght, oock de Goden der volckeren, die rondtſom hen woonden, ende datſe die aengebeden, ende den Heere vertoornt hebben. Want naer den doot Ioſua, ende de oudtſte, die lange na Ioſua leefden / ende alle de groote werckē des Heeren gheſien hadden / die hy Iſrael gedaen hadde: ſoo verlieten ſy al meer en meer den Heere / ende dienden Baal ende Aſtaroth, Jud. 2. verſ. 7. 12. 13. 14. Jud. 3. verſ. 7. Jud. 6. verſ. 25. Jud. 10. verſ. 6. 13. 1. Sam. 7. vſ. 3. Ja den veldtduyvelen ſelve, Pſal. 106. verſ. 35. 36. 37. 38. 39. 2. Par. 33. verſ. 5. 6. 7. Het is dan ſoo verre van daer / dat wy dat ontkennen ſouden / dat wy (des noodt zijnde) wel hondert plaetſen ſouden konnen by-brengen / om te bewijſen / dat de ſichtbare kercke, inſonderheydt Eccleſia repreſentativa, dat is / die geſtelt zijn om de kercke te regeren / als Prieſters, Over-prieſters, Schriftgheleerden, Phariſeen, &c. ſoo ſchrickelick dwalen konnen ende dickwils ghedwaelt hebben / dat de Prieſters niet eens en dachten, waer is de Heere: ende dat de geleerde den Heere niet en achten, ende de herders de lieden van hem voeren, ende dat de Propheten propheteren van Baal, ende dat ſy den onnutten Afgoden aenhangen: doende alſoo eene dobbele ſonde, dewijle ſy den Heere, de fonteyne des levenden waters verlaten, ende maken hen hier ende daer uytgehouwen bornen, die gheen water en houwen, Jer. 2. verſ. 8. 13. Ja wy ſouden wel konnen bewijſen / dat die gene die voor bouw-luyden in het huys des Heeren worden aenſien / datſe wel den waren hoeckſteen komen te verwerpen, Matth. 21. verſ. 42. Maer wat magh dit den Cardinael al helpen / om ſyne verſierde maximen van de Afgoderie ſtaende te houden / te weten / dat dat alleene Afgoderie is, alſmen eenige beelden eert als Goden, of datmen daer door vereert die gene, die geene Goden en zijn? Want om deſe maxime om verre te ſtootē / ſoo en seggen onſe Theologanten gheenſins / dat de Ioden altijdt den waren Godt gedient hebben, door de beelden, ende onder de gedaente van de Heydenſche Afgoden, want dat en kanmen met de waerheyt niet ſeggen: maer dat ſeggen ſy / ende dat willen wy ſtaende houdē / dat die dry exempelen van Afgoderie, die wy leſen Exod. 32. Jud. 7. 1. Reg. 12. alleene genoeghſaem zijn / om die Paepſche maxime den hals te breken: overmidts wy konnen bewijſen met de klare letter van den text / dat de Intentie van de Joden op die dry plaetſen niet anders en is geweeſt / dan den waren God te dienen

Om de Papiſten beſchaemt te maken.

Maer wy ſeggen, dat de Paepſche beſchrijvinge van de Afgoderie niet en deught.

Ende dat bewijſen wy onder andere redenen, uyt drie exempelen, die ons genoeg zijn.

op eene Heydensche maniere, door uyterlijcke beelden, **even ghelijck nu de** Papisten **doen/ want sy seggen wel rondelick**/ dat zijn uwe Goden Israel, die u uyt Egypten ghebracht hebben: Morghen is het feest van Jehova: Ick hebbe dat geldt aen Jehova geheylight: **welcke woorden van geen** doot kalf **en konnen verstaen worden. Dan daerinne verschillen sy van de** Papisten, **dat se** Godt alleene, **ende geene** Santen, **en willen dienen door de** beelden, **ghelijck nu de** Papisten **doen / die daeromme sondigen tegen** het eerste, **ende** het tweede gebodt **t'samē: daerinne verschillen sy oock/ dat de** Papisten **Godt willen dienen met** beelden van menschen, **ende van eene** Duyve, **daer die gemelte** Joden, **insonderheyt** Exod.32. **ende** 1.Reg.12. **dat deden met beelden van** Kalveren, **maer dat is voor God even grouwelick / als blijckt upt het** tweede gebodt, **item/** Rom. 1.**vs.**23. **daer de** menschelijcke beelden, **in het stuck van** Godts-dienst, **soo grouwelick worden gerekent/ als** de beelden **van** vogelen, **ja van** vier-voetighe, **ende** kruypende gedierten. **Om dan dese materie van de** Afgoderie **te beslupten / laet ons bidden met den** Wijsen-man, Afgoderie ende leugenen laet verre van my zijn, **Prov.30.vers.8. Laet ons gedencken aen de vermaninge van** S. Paulus, hierom mijne lieve, vliedt van den Afgoden-dienst, 1.**Cor.10. vers.14.20. Laet ons gedencken aen de vermaninge van** S. Pieter, **dat wy ons niet alleene en moeten wachten van** wellusten, begheerlijckheden, dronckenschap, brasserie **ende** suyperie, **maer oock van de** grouwelijcke Afgoderie, 1.**Pet.4. vs.3. Laet ons gedencken aen de leste vermaninge/ ende als het Testament van** S. Jan, kinderkens wacht u selven van den Afgoden, **Amen.** 1.**Joan.5.vs.21. Ende dat wy dit poinct hier so breedt gehandelt hebben/ dat is insonderheyt om drie redenen. I. Om dat wy naest** het gebodt Gods, **gheen stercker argument en konnen vinden teghen de** Afgoderie, als de gheschapene wereldt: **daer upt dat blijckt die** eeuwige mogentheyt, majesteyt, **ende** onbegrijpelijcke Godheydt **van onsen Schepper** / die met geene beelden en kan na-gebeeldt worden, **sonder de hooghste onteeringe van onsen Schepper/ als blijckt** Esai.40. **vs.**41.44.45.46. Act.14.**vs.**15. **Et.** Act.17.24. Rom.1.20. **in welcke plaetse dit argument van de** scheppinghe der wereldt, **tegen de** Afgoden-dienaers **wijdt en breedt worden uptgemeten. soo dat wy niet en konnen ledigh staen/ als wy spreke van de** scheppinghe **ende** regeringhe der wereldt, **gelijck wy nu een tijdt lanck daerinne zijn besigh geweest/ of wy moeten ten minsten dese materie aenroeren/ ende de kracht van het** Goddelijcke argument, **teghen alle** Afgoden-dienaers **bewijsen en aendringhen tot haerder behoudenisse. Ten II. obermidts de** Papisten **nu vele jaren achter malkand'ren / de arme blinde** Heydenen **in** Oost **ende** West-Indien, **met hare Afgoderie seer jammerlick gheergert / ende van het ware** Christen-geloove **af-geschrickt hebben: soo moeten onse** Predicanten, Siecken-troosters, **ende andere** Christenē, **die derrewaerts varen / grondigh in dit**

Hoe dat de Ioden van de Papisten inde Afgoderie verschillen.

Besluyt van dese materie, dat wy alle Afgoderie moeten versoeyen.

Waerom-me dat wy dit poinct hier soo breet handelen. 1.Reden,

2.Red

dit ſtuck onderweſen zijn / om de arme verdwaelde Heydenē niet alleen van de Heydenſche, maer oock van de Paepſche Afgoderie af te brengen. Ten III. overmidts de Papiſten nu eenige jarē herwaerts / inſonderheydt 't zedert de reductie van Venloo, Roermonde, Maeſtricht, &c. in ons lieve Vaderlandt / de oogen ſeer op-geſteken hebbē / ſoo moeten alle trouwe Predicantē ernſtelick daertegen waken / om de Wolven van den Schaep-ſtal Chriſti af te keeren: de Chriſtelijcke Overigheyt moet oock volghen de voetſtappen van de Godſalighe Koninghen, haer beſte doen / om den ſuyveren Godſ-dienſt voort te planten / ende alle hooghten en hagen Baals upt te roepen. Alle andere Chriſtenen, maer inſonderheyt vrome Koop-luyden, moeten haer oock wachten / datſe onder ſchijn van tijdtlick ghewin / van de hoere van Babel niet bedrogen en worden / op datſe niet en varen als die Koopluyden, daer van dat ſtaet Apoc. 18. verſ. 10. tot 12. Ende derhalven en mogen ſy in de Ooſt ende Weſt-Indien, daer ſy met Authoriteyt te gebieden hebben / door hare Generaels ende Raden, die ſy ſtellen in hare Steden en Forten, nopt toelaten / dat die ſuyple Paepſche Afgoderie, onder wat deck-mantel dat het zy / daer ſoude getolereert ende toe-gelaten worden / Apoc. 2. 20. indien ſy anders den ſegen van haren handel niet en willen verlieſen / ja den vloeck des Heeren op haer halen / gelijck de kinderen Iſraels gedaen hebben Jud. 2. verſ. 14. 11. plat tegen het gebodt des Heeren / Deut. 7. vſ. 4. 5. Daer is veel meer van de Afgoderie te ſeggen / maer overmits wy hier eygentlick ſchrijven voor Koop-luyden ende Koopvaerders, ſoo ſullē wy voor ditmael de ſake daer by laten berusten / verhopende door Gods genade / op een ander tijdt / ende beter occaſie / breeder daer van te ſpreken. Biddende vrientlick aen alle die gene / die verlicht zijn / datſe haer van alle Afgoderie willē wachten: ende die gene / die alſnoch in de blintheyt ſtekē / datſe willen gedencken aen Gods gebodt / eñ die ernſtige vermaninge / die de Heere doet tegen de Afgoderie, Eſai. 40. vſ. 44. 46. Aen ſulcx denckt doch ghy overtreders, ende gaet in uwe herten, Eſai. 46. verſ. 8. Eer ghy van God in eenen verkeerden ſin worgt overghegeven / dat ghy ſoo blindt ende doof ſult worden, als de Afgoden ſelve, Pſal. 115. verſ. 8. Pſal. 135. verſ. 18. Rom. 1. verſ. 24.

Beſluyt van deſe materie.

Ten twaelfſten, ſoo leeren wy uyt de beſchrijvinge van de Ooſt ende Weſt-Indien, die ſoo groot / ſoo rijck / ende ſoo machtigh zijn: Hoe groot, hoe rijck, ende hoe heerlick dat den derden Hemel moet zijn, dat huys des Vaders, die ſtadt die fundamenten heeft, wiens timmer-meeſter God is. De reden van het gevolgh is deſe: om dat buyten allen twijffel / den Hemel veel heerlicker is als de Aerde, want den Hemel is den throon Gods, ende de Aerde en is niet meer als ſyne voet-banck, om ſoo te ſpreken / Eſa. 66. 1. Matth. 5. vſ. 34. 35. Nu verſtaet dat elck een wel / datter groot onderſcheydt is tuſſchen eenen Koninghlicken throon, ende ſyn voetſchabelle. Ende derhalven / als de

XII. Aenmerckinghe: Wy leeren uyt de beſchrijvinge van Ooſt ende Weſt-Indien, hoe groot ende heerlick dat den Hemel is.

Heere de uptnementheydt van ſyne majeſteyt, ende van ſyne weghen/ wil uptzuchen / ſoo gebzuyckt hy ozdinaris deſe gelijckeniſſe / dat hy in den Hemel woont, ende de menſchen op der Aerden, als arme aertwozmen/ Pſal.2.4. Pſal.115.vſ.3. Eccl.5.1. Item/ Eſa.55.9. Soo vele hooger als den Hemel is boven de Aerde, ſo zijn oock mijne wegē hooger als uwe wegen, eñ mijne gedachten als uwe gedachten.

1. De groote van dē Hemel, boven de Aerde, is oneyndelick, of immers onbegrijpelick.

Als wy dan ſien / dat den Kloot der Aerden ſo uptnemende groot is/ ende dat ſoo ontallijcke millioenen van menſchen daer op woonen/ ſoo moeten wy bedenckē by ons ſelvē/ hoe groot moet dan den Hemel zijn, dat den throon Godts is? Want de Aerde en is niet meer als de voetbanck des Heeren, ghelijck nu gehoort is / die by den Koninghlicken throon nopt en is te gelijcken. Ende voorwaer / overmidts de Aerde eyghentlijck maer en is de woonplaetſe van de menſchen van eene eeuwe teffens: ende dē Hemel moet haten de ontallicke Legioenen van de H. Engelen, Dan.7.verſ.10. Hebr. 12.vſ.22. midtſgaders de gemeynte der eerſt-geborenen, ende de geeſten der volkomen heylighen, dat is / alle uptverkozene / die geweeſt zijn / ende noch weſen ſullen tot het eynde der wereldt toe: ſoo ſiet een pegelijck / dat in het huys des Vaders vele woninghen moeten zijn, ghelijck onſen Salighmaker oock getuyght Joan.14.2. Daerom wort oock deſe ſtadt gemeten op twaelf duyſent ſtadien, ende ſy light vierkant/ om ſoo te ſpreken/ want hare lenghte, breete, ende hooghte zijn gelijck/ Apoc.21.vſ.16. Die twaelf duyſendt ſtadien, twaelf mael verdubbelt / die brenghen upt / honderd vier-ende-veertigh duyſendt, het welcke dat getal is van de uptverkozene/ dat geteeckent ſtaet / Apoc. 7.4. Apoc.14.1. om te toonen/ dat ter in den Hemel plaetſe genoegh is voor alle uytverkorene. Want dit getal / ende deſe mate en moeten niet voorder verſtaen worden / als menſchelijcker wijſe, dewijle de menſchen plegen te rekenen/ als ſy eene groote gaſterie willen houdē/ de ruymte / die de gaſten naer hare proportie van doene hebben. Den Kloot der Aerden heeft veel onlandts/ dat niet bewoonbaer en is/ want op ſommige plaetſen is het veel te koudt tegen 't Noorden, als Spitſberge, Groenlandt, &c. op ſommighe plaetſen is het veel te heet / als ghy te na de Linee komt/ tegen't Zuyden, als terra Auſtralis nondum cognita, genaemt terra del fogo, bezuyden de Magellaenſche Zee. Maer den Hemel is over-al bewoonbaer / want de Sonne en kan ons daer niet ſteken / noch de Mane, noch hitte, noch koude: dewijle het Lam, dat midden in den throon is, ons ſal hoeden, ende beweghen tot de levende fonteynen der wateren, ende God ſal alle tranen van onſe oogen af-waſſchen, Apoc.7.verſ.16.17. Den Kloot der Aerden tegen den Hemel gerekent/ en is maer als een bal, eñ de menſchen niet meer / als ſprinckhanen, die daer op woonen: Alle Heydenen en zijn maer als een druppel waters, die in den eemer blijft/ ende als een ſchardeken, dat in de wage blijft: ja ſiet / alle die groote Eylanden, daer wy hier voren van gehoort heb-

Bewijs daer van.

Verklaringe daer van by gelijckeniſſe.

hebben / en zijn maer als een kleyne ſtof, Eſai. 40. verſ. 15. 22.

Als wy oock aenſien den rijckdom, ende den overvloedt van alle tijdtlicke goederen / die in de werelt zijn / als goudt, ſilver, geſteenten, peerlen, &c. ſulcken menighte van gedierten, vogelen, viſſchen, boomvruchten, aerdt-vruchten, ſuycker, zout, &c. dienende tot voedtſel van den menſche. Wederom ſulcke menighte van wolle, cattoen, ſijde, vlas, &c. dienende tot decxſel van den menſche: ſoo moeten wy dencken / wat een overvloedt / dat daer boven in den Hemel moet zijn / daer God is alles in allen: want daer is den ſtroom des levendighen waters, komende upt den throon Gods ende des Lams: En in het middē van de ſtrate van dit Hemelſch Jeruſalem, ende op beyde zijden des ſtrooms / is den boom des levens, draghende twaelf vruchten, alle maenden ghevende ſyne vrucht, ende de bladeren des booms dienen tot gheſonthepdt der Heydenen, Apoc. 22. verſ. 1. 2. Dien ſtroom levenden waters, dat is / de volheydt des H. Geeſtes, van de welcke ſoo pemant drincht / inder eeuwighept niet en ſal dorſtē / maer het ſal in hem worden eene fontepne des ſpringenden waters in dat eeuwige leven / Joan. 4. 14. Dien boom des levens, dat is / onſen Emmanuel, Ieſus Chriſtus, dat verborghen manna, dat broodt, dat uyt den Hemel ghekomen is, hy is dat broodt Gods, dat de werelt het leven geeft / want wie van deſen boom des levens, ende dat Hemelſch broodt eet / die ſal inder eeuwighept leven / Joan. 6. verſ. 33. 58. Het is dan onmogelijck / dat de uytverkorene, die in den Hemel zijn / immermeer ſouden hongher of dorſt lijden / Apoc. 7. 16. want wie ſoude konnen verhongheren / die deſen boom des levens, ende dit verborgen Manna by hem heeft: wie ſoude konnen verdorſten / die deſen ſtroom levenden waters voor hem heeft: In Ooſt ende Weſt-Indien zijn twee Oogſten des jaers / inſgelijcx oock in het geluckigh Arabien, alwaer de Ackers meeſt hondert-voudighe vruchten voort-brengen: ende daer zijn wijn-ſtocken (ſoo de Hyſtorie, ende Caert-ſchrijvers ghetupghen) die twee mans qualick konnē omvademen / waer van de druyven oftroſſen een cubit of elle-boge lanck zijn: Anthonio de Herrera, Chronijck-ſchrijver van den Koningh van Hiſpanien, getupght / ende hy noemt den man / die in thien jaren / van twee Oyen kreegh veertig duyſendt ſchapen: maer deſen boom des levens gheeft alle maenden ſyne vrucht, ende de bladeren ſelve, dienen tot gheſontheydt der Heydenen. Daerbeneven alle die ſchoone vruchten van Ooſt ende Weſt-Indien, van rijck Arabien, ja van de geheele wereldt / die vergaen alle t'ſamen met den gebruycke / ende en konnen de menſchē niet eene ure levens geven / als haren tijdt gekomen is: maer deſen boom des levens, die oock met eenen de ware wijn-ſtock is / die maeckt dat wy inder eeuwighept niet en ſterven. So dat den Koningh David wel met rechte magh ſinghen / Pſal. 23. verſ. 1. De Heere is mijn Herder, my en ſal niet ontbreken: Hy weydet my op eene groene landouwe, ende voert my ten verſchen water: Hy ver-

Wonderlijcke vruchtbaerheyt van Ooſt ende Weſt-Indien, als oock rijck Arabien.

Maer evenwel en is ſy by den boom des levens niet te gelijcken, ende waerom.

Den overvloet van het huys Gods, wort van dē Ko-

ninck David seer treffelick beschreven Psalm 23. Psalm 36. Psalm 65.

verquickt mijne ziele, hy voert my op de rechte strate, om sijns naems wille: Ende wanneer ick alreede wandelde in duysteren dale, soo en vreesde ick doch geen ongheluck: want ghy zijt by my, uwen stock ende staf troosten my: ghy bereydet voor my eenen disch tegen mijne vyanden, ghy salft mijn hooft met olie, eñ schenckt my vol in: dat goede ende barmhertigheydt sullen my volgen mijn leefdage, ende ick sal blijven in den huyse des Heeren eeuwighlick. **Item/ Psal.36. vers.7.8.9.** Hoe dierbaer is uwe goedertierentheydt, ô God, dat der menschen kinderen onder de schaduwe uwer vleugelen vertrouwen: sy worden droncken van de rijcke goederen uwes huys, ende ghy drenckt se met wellusten, als met eenen stroom: want by u is de levendighe fonteyne, ende in uwen lichte sien wy het licht. **Item/ Psal.65.vers.2.** Wel dien, dien ghy verkiest, ende tot u laet, dat hy woone in uwe hoven: die heeft rijckken troost van uwen huyse, uwen H. Tempel.

3. Het playsier en vreugt van dē Hemel is soo groot, dat het aerdtsche playsier maer ydelheyt ende jammer daer tegen is.

Als wy oock sien het playsier, **dat upterlick in dese wereldt is aen te sien / dat** David **beschrijft Psal.65. 10. tot het eynde / Psal.104. doorgaens. Ende daer** Salomon **soo vele proeven ende genuts van ghehadt heeft/ als eenigh mensche in de wereldt / Eccl.2.vers.4. tot 11. Soo moeten wy in goeder ernst eens bedencken / wat** vreughde **ende** playsier, **dat daer moet in dē Hemel zijn: want** dit playsier **hier beneden / en is niet meer / als ydelheyt eñ jammer:** eñ **daerom als het** Salomon **alles geproeft hadde inde volle mate / want hy sprack in syn herte/ wel aen ick wil wel leven, ende goede dagen hebben: Al dat syne oogen wenschten/ dat liet hy hen toe / ende hy en wegerde syn herte geene upterlicke blijschap/ op dat het vrolick soude zijn in alle synē arbeydt/ want hy hieldt dat voor syn deel van alle synē arbeydt: maer ten lesten bevondt hy/** dat het al ydelheydt ende jammer was: **soo dat hy sprack** totten lacchen, ghy zijt dul, ende tot de vreughde, wat maeckt ghy? **Eccl.2. Vs.1.2.10.11. daerom sept hy oock Prov. 14. vers. 13.** Naer lacchen komt treuren, ende naer de vreughde komt leet. **Ende onsen** Salighmaker **noch klaerder Luc.6. Vs. 24.25.** Wee u ghy rijcke, want ghy hebt uwen troost: wee u die versaedt zijt, want ghy sult hongeren: wee u die lacht, want ghy sult treuren ende weenen. **siet oock Jac. 5. vers.1.2.3.4.5.6. Het en is oock niet wonder/ dat het** wereltsch playsier, **met** ydelheyt **ende** jammer **soo** gelardeert **en door-spickt is / want** de ganssche wereldt is vervloeckt om onser sonden wille, **Genes.3.vers. 17.** ende alle creatueren zijn der ydelheyt onderworpen, **niet willens/ maer om synent wille/ diese onderworpen heeft/ Rom.8.20. De** Philosophen **deelen de sichtbare werelt** in twee Klooten **of rondeelen / te weten /** in den Kloot des Hemels, **ende** den Kloot der Aerden. **Of om wat distincter te spreken /** het Hemelsche ende lichtende rondeel, **dat** boven de Mane is: **ende** het elementaire rondeel, **dat** onder de Mane is. **Dat** eerste rondeel **vervaet die Hemelsche lichten / als de** Sonne, **de** Mane, **de** Starren, **dat wederom in verscheyden** Orbes **of ron-**

Wat Salomon oordeelt van het aerdtsche playsier.

Extrema gaudii luctus occupat.

De ydelheydt van het aerdtsche playsier wort bewesē de ydelheyt, die alle creaturen nu derworpen zijn.

Globus cœlestis. Globus terrestris.

Regio Æthera sive cœlestis: Regio mentaria sive sublunaris.

rondeelen onderſcheydē is/ als boven gheoort is. Dat andere rondeel, dat de elementen begrijpt/ ende daerna elementaris ghenoemt/ woordt / dat is generatie ende corruptie onderwoorpē/ ende dat en begrijpt niet alleene de elementen, als daer zijn lucht, water, aerde, vier: maer oock de lichamen, die daer upt zijn t'ſamen geſtelt / die wederom in vijf gheſlachten worden afgedeelt. Want ſommige zijn ſoodanigh/ datſe niet volkomelick gemenght en zijn / die meteòra ghenoemt worden / als ſnee, hagel, donder, blixem, regen, windt: Andere zijn volkomelick gemengt/ maer ſonder leven / als harde ſteenen, marmer, metalen. Andere hebben bloot leven/ als boomen en planten: Andere leven en gevoelen/ gelijck de beeſten: Andere hebben weſen/leven/ gevoelen en verſtant/ als de menſchen. Welcke is daer nu van alle deſe creatueren, die vrij is van de ydelheydt, die door onſe ſonde in de wereldt ghekomen is: want aengaende de Sonne, de Mane, de Starren, die worden van haren Schepper ſomtijdts in haren loop geſtut / tot ſtraffe van de menſchen/ die hem vertoornt hebben/ ghelijck wy leſen Exod. 10. verſ. 21.22.23. dat de Heere tot eene negenſte plaghe over Egypten, ghe-ſonden heeft taſtelicke duyſterniſſe, dat de Egyptenaers in dry daghen malkand'ren niet en ſagen. Ter contrarien heeft hy wederom de Sonne doen ſtille ſtaen te Gibea, eñ de Mane in den dale Ajalon, ſo dat eenen dagh twee daghen lanck was, op dat het volck des Heeren haer ſouden wreken aen hare vyanden/ Joſu. 10. vſ. 12.13.14. So is oock de Sonne verdupſtert in de Lente, ontrent Paeſſchen, als de dagen eñ nachten natuerlicker wijſe even lanck zijn/ als onſen Salighmaker ſpnē geeſt op-gaf/ dat is / ten twaelf uren op den middagh/ Matth. 27. Het woordt daer ghenoemt de ſeſte ure, te weten naer den opganck der Sonnen, ende de dupſterniſſe duerde tot de neghenſte ure, dat is/ tot dry uren naer den middagh. Yemant mochte ſeggen / dit zijn geweeſt extraordinaire ſtraffen. Antw. 't Is waer/ maer even-wel ſien wy/ wat verwerringe dat de ſonde die groote Hemelſche lichten kan toe-brengen: ja noch dagelijcx toe-brengt/ overmidts de Sonne in den ſomer/ inſonderheydt in de warme landen, die in Aſia, Africa, ende America, teghen 't Zuyden liggen / ſoo heet op het hooft ſchijnt ontrent de middagh, dat de menſchen de hitte qualick konnen verdragen/ Pſal. 19.7. In onſe landen en gaen wy oock niet dry / met namen in de Hondtſdaghen, in den Hoy ende Tarwoogſt, want die alſdan in het veldt moeten wercken/ die weten/ wat te ſeggen is / te draghen de hitte der Sonnen, ende den laſt des daeghs, Matth. 20. vſ. 12. De Mane ſteeckt ons wederom met groote koude in den winter/ ſoo dat Jacob ſeydt met de waerheyt/ Gen. 31. vſ. 40. Des daeghs verſmachte ick van hitte, ende des nachts van koude, ende geenen ſlaep en quam in mijnen oogen. Ende als God de menſchen ſtraffen wil / ſoo kampen oock de Starren teghen hem / gelijck wy leſen van Siſera, Jud. 5. 19. Aengaende de meteòra, dat is / alle die veran-

Tegenwerpinge beantwoort.

De ydelheydt van dē tweedē Globus, die de elementē vervaet.

de-

wort bewesen.

I. Van de meteora, dat is snee, hagel, donder, blixem, &c.

deringen van onweder / die onder ende beneden de Mane gegenereert worden / dat is buyte disputt / dat se groote onsteltenisse brengen in de lucht / te water / ende te lande / als blixem, donder, hagel, snee, dampen, storm-winden, ontijdighen of onmatigen regen, &c. siet daer van exempelen Exod. 9. 18. 1. Sam. 12. 18. Job 1. vers. 16. 19. Psal. 8. 15. 14. 15. Psal. 147. 8. 16. 17. 18. Jonæ 1. 4. Act. 27. 20. Nopende de

2. Vande Metalen.

metalen, insonderheyt goudt en silver, wat versmoren daer menschē / eer die upt de aerde gegraven worden? wat versmoren daer menschē naer ziele ende lichaem, eer sy wat verkrijgen konnē / om hare begeerlickheyt eenighsins te voldoē? wat versmoren daer oock menschē naer ziele ende lichaem / die dese metalen niet wel ghebruycken en konnen? Aengaende de boomen en planten,

3. Van boomen en planten.

de wijn-stocken staen dickwils jammerlick / de vijge-boomen klaeghlick / daer toe de granaet-boomen, palm-boomen, appel-boomen, ende alle boomen op den velde, als sy verdorrē van hitte en droogh te / of als sy van het fenijn worden opghegeten / soo dat de vreughde der menschen menighmael tot jammer wordt, Joel 1. 12. Wat aengaet de

4. Van de beesten.

beesten, sommige zijn tegen ons verhit ende ingespannen / om ons leet te doen / als leeuwen, beyren, wolven, wilde varckens, &c. Andere tamme ghedierten, als peerden, koeyen, schapen, &c. sterven ons dickwils af / door d'eene plage of d'andere / tot merckelicke straffe van de menschen. siet exempelē hier van / Exod. 9. vers. 3. 25. Jer. 14. vers. 5. 6. Dan de ydelheyt en 't verdriet / dat de menschen onderworpē zijn / en behoeven wy niet vele te spreken / want dat is bekent genoegh / dat de menschen van natueren ydelder is dan de ydelheyt selve, ende dat alle syn doen, niet dan ydelheydt en is, Psal. 49. vers. 14. item / Psal. 62. 10. Eñ daerom en ist geen wonder / dat dese ydelheydt door Gods rechtvaerdigh oordeel / gevult wort met onuytsprekelick verdriet ende miserie, daer wy breeder van gesproken hebben in onse daghelijcxsche Bedenckingen, op den Maendagh. In summa / wy worden gewaer / dat de wereldt / niet anders en is als een dal der tranen, ende datter gheen recht, veel min volkomen playsier en kan wesen / om dat de aerde soo verdorven is / want alle vleesch heeft synen wegh bedorven op aerden, Gen. 6. 5. 12. soo dat de aerde vervloeckt is om onser sonden wille, Gen. 3. 17. Want daer moet noodsakelick verdriet ende benautheydt komen over alle zielen der menschen, die quaedt wercken, der Ioden voornemelick, maer oock der Griecken, Rom. 2. vers. 9. Maer daer boven in dē Hemel, daer sal eeuwige vreught op onse hoofden zijn, vreught ende herten-lust sullen wy om-grijpen, daer-en-tegen smerte ende suchten sullen wech moeten, Esa. 35. 10. Daer en sullē wy noch honger noch dorst lijdē / des daeghs en sal ons de Sonne niet stekē / noch de Mane des nachts / Psal. 121. 6. Apoc. 7. 16. De reden is / om dat in het aensichyn des Heerē is vreughde de volheyt / ende lieffelick wesen tot syner rechterhandt eeuwighlijck / Psal. 16. 11. By hem is de fontepne des lebens / ende in synen lichte sien wy

5. Van de menschē

Besluyt dese ydheyt, e de rede daer va

Hier wordt schre volm heyt Hem vreug ende den dien.

wp het licht Psal.36.9. daer is den tabernakel Gods met de menschen/ ende hy sal met hen woonē/ ende sy sullen syn volck wesen / ende God selve met hen sal haer God wesen: ende God sal alle tranen van hare oogen af-wasschen / ende de doot en sal niet meer wesen / noch droefheyt, noch geschrey, noch pijne en sal meer wesen / want dat eerste is dan al werck gegaen / Apoc. 21. 4. Want het Lam, dat midden in den throon is / salse hoedē ende salse bewegen tot de levende fonteyne der wateren / soo dat God alle tranen van hare oogen sal af-wasschen/ Apoc.7.17. daer en sal geen vyandt meer wesen/daerom sullen de poorten doorgaens open staen / eñ noch daeghs/noch des nachts toe-gesloten worden / Esai.60.11. Ja daer en sal gheenen nacht meer wesen: want de Sonne en sal des daeghs niet meer schijnen / ende den glants der Mane en sal ons niet behoeven te lichten / overmidts de Heere ons eeuwigh licht/ ende onsen God onsen pryys sal wesen: daerom en sal dese Sonne niet meer ondergaen/ of dese Mane haren schijn verliesen/ want de Heere sal ons eeuwig licht zijn / ende de dagen onses leets sullen een eynde hebben: daer en sal oock gheen vyandt zijn naer ziele/ noch naer lichaem/want dat volck dat daer woonen sal / sullen enckel rechtvaerdighe zijn / ende sy sullen den nieuwen Hemel, ende de nieuwe Aerde, die wy verwachtē/daerinne dat gerechtigheydt woont, eeuwelick besittē/ als zijnde de spruyte van de plantinge des Heeren / ende een werck syner handen tot synen pryse: daerom en salmen geen wel meer hoozen in dese stadt Gods, ende in dit beloofde landt, noch alle syne lant-palen en sal noch schade/ noch verderdē wesē/ maer de mueren der stadt sullen heyl, ende hare poorten sullen lof heeten/ Esai.60. vers.18. tot 22.

Als wy oock sien de heerlijckheyt, ende de tijdtlijcke glorie van dese sichtbare wereldt, soo moeten wy eens gaen bedencken/ wat heerlijckheyt dat daer boven in den Hemel sal wesen. Want indien hier op der aerden eenighe heerlickheydt te vinden is / die in onse oogen wat glinstert / gelijck het koper en bleck in de oogen van de kinderen: wat heerlickheyt moet dan daer boven zijn: want de Aerde en is niet meer als de voetbanck des Heeren, maer den Hemel is den throon Godts, die hy tot den thzoon synder heerlickheydt/eñ tot eene woon-plaetse van syne kinderen / afgheseondert heeft. Alle vleesch hier op Aerden en is maer hoy, ende alle syne heerlijckheydt als een bloeme op den velde: het hoy is haest verdoozet/ eñ de bloeme verwelckert/soo haest als maer den Gheest des Heeren daer over blaest/want de menschen en zijn maer hoy: Ick segge noch eens / het hoy is haest verdoozet/ ende de bloeme verwelckert / maer het woozdt onses Gods / daer van wy de verbullinghe in den Hemel verwachten / blijft inder eeuwighept/ Esai.40.6.7.8. Wie heeft opt heerlicker geweest / als Salomon? want hy hadde so veel knechten en maeghden / ende soo grooten hofgesinne / dat hy dageliex tot syne tafel van doene hadde dertigh cor (dat is Hoogh-duytsche malder) se-

4. De heerlickheyt van de werelt, en is niet met allen tegen de Hemelsche glorie.

De reden daer van.

Bewijs daer van, uyt het exempel van Salomon, die uytermatē heerlick was.

In't Hebreeuſch, Barburim abuſim, gallinaceos laginatos, pagninus. ſiet Ioſeph. Antiq.lib. 8.cap.2.

ſemel-meel, ende t'ſeſtigh cor ander meel: thien gheméſte runderen, twintigh weye-runderen, hondert ſchapen, uptghenomen herten, en rheen, en gemſem, en gemeſte voghelen: want hy heerſchte in den gantſchen lande op deſe zyde des waters / van Tiphſach aen tot Baza toe / over alle Koningen / op deſe zyde des waters / ende hy hadde vrede van allen ſynen onderdanen rondtſom: ſoo dat Juda ende Iſrael ſeker woonden / een yegelijck onder ſynen wijnſtock, ende onder ſynen vijge-boom, van Dan tot Berſaba toe, ſoo langhe als Salomo leefde. Ende hy hadde veertigh duyſendt waghen-peerden, ende twaelf duyſendt Ruyters, 1.Reg. 4.verſ.22.23.24.25.26. Ende de-wyle hy beſigh was met den bouw des Tempels, ſoo hadde hy t'ſeventigh duyſendt arbeyders, die daer laſt droegen / ende tachtentigh duyſent, die daer timmerden op den bergh / daer-beneven dry duyſent, ende dry hondert Ampt-luyden, die over het volck heerſcheden / dat daer aen den wercke arbeyde / 1.Reg.5.Vſ. 15.16. dat is t'ſamen / een hondert, dry en vijftigh duyſendt, ende dry hondert, die alleene met den Tempel beſigh waren. Hy was oock ſoo machtigh van goudt en ſilver, dat hy liet maké twee hondert ſchilden van den beſten goude / ſes hondert ſtucken goudts dede hy tot eenen ſchildt: ende dry hondert kleyne ſchilden van den beſten goude / elcken ſchildt van dry pondt wegens. Hy vergulde den Tempel van boven tot beneden / uptgenomen het plaveptſel. Het meeſtedeel van de gereetſchap oock van gout, of koſtelick verguldt / als de Arcke des verbondts, de tafel daer de toonbrooden op laghen / eenen gulden altaer: vijf kandelaers ter rechter / eñ ter ſlincker zyde / voor dē choor / met gulde bloemen, lampen en ſnutters: daer toe ſchalen, vaten, beckens, lepels, ende pannen van louteren goude: oock waré de herten aen de deure des huys / binnen in het alderheylighſte, ende aen de deure des huys des Tempels / al van goudt / 1.Reg.7.verſ.48 Ja alle de drinckvaten des Koninex waré van gout, ende alle de vaten in ſyn huys van den woude Libanon, waren oock van louter goudt. Want het ſilver en achtemen niet ten tyden Salomo, want dat was ſoo abundant / als de ſteenen / ende het Cederen-hout, als de wilde vijge-boomen in de valepen. Ende niemandt en behoeft ſigh daer over te verwonderen / waer dat dē Koningh alle het gout haelde. Want ſyn jaerlicx inkomen / alleene aen goudt / was ſes hondert ende ſes en t'ſeſtigh centener, dat is / 666. talenten goudts. Behalven wat van de Kramers, eñ Koopluyden, ende Apotekers, ende van alle Koninghen van Arabien, ende van alle Vorſten in dē lande quam. Behalven oock ſyne Schepen / die met de Schepen van Hiram naer Ophir voeren / die alle dry jaren eene repſe maeckten / ende brachtē gout, ſilver, yvoor, ſimmen ende pauwen, 1.Reg.10.verſ.14. tot 23. Maer het voornaemſte deel vā ſyne heerlickheyt beſtondt in ſyne wijſheydt: want de Heere gaf hem ſeer groote wijſheydt, en verſtandt, ende een ruym herte (dat is groot begrijp) als zandt aen den oever der Zee: ſoo dat

In't Hebreeuſch, Barburim abuſim, gallinaceos laginatos, pagninus. ſiet Ioſeph. Antiq.lib. 8.cap.2.

Syne tafel.

Syne vreedſame regeringe.

Synē rijckdom.

Hoe vele arbeyders dat aen dē Tempel timmerdē.

De heerlickheyt van den Tempel.

De heerlickheydt van ſyn palleys.

Salomo jaerlijc inkome

Syne ſte he lickhē beſto ſyne te wij

dat de wijſheydt Salomons grooter werdt, dan aller kinderen teghen 't Ooſten, ende aller Egyptenaers wijſheydt: Ia hy was wijſer dan alle menſchen, oock boven Ethan den Eſraiter, Heman, Chalchal ende Darda, ende was beroemt onder alle Heydenen rondtſom: **Hy ſprack** dry duyſent ſpreucken, **ende ſyne** geſangen **waré** duyſent en vijve: **Hy ſprack oock van alle natuerlicke dingen / van** de Ceder-boomen **op** Libanon, **tot aen den** Yſoop **toe / die upt de mueren waſſet: Hy ſprack oock van** Vee, **van** Vogelen, **van** Wormen, **ende van** Viſſchen: **ſoo dat van allerley** Koningen, Natien, **en** Volckeren, **ſommige quamen om** Salomons **wijſheydt te hooren: want hy was grooter in** wijſheyt **en** rijckdom, **dan alle Koningen op aerden: ſoo dat de ganſche wereldt luſt hadde om** Salomo **te ſien / ende ſyne wijſheydt te hooren / die hem God in ſyn herte gegeven hadde: ende een pegelick brachte hem geſchencken / als** ſilveren **en** gulden gereedtſchap, kleederen, harnaſch, ſpeçerien **en** kruyden, peerden **ende** muylen **jaerlijcx / 1. Reg. 4. verſ. 29. tot het eynde / 1. Reg. 10. verſ. 23. 24. 25. Soo dat** Salomon **met der waerheydt ſeydt** / dat hy hadde ſoo vele knechten en maeghden, en hofgheſin, ende ſulcken have aen runderen en ſchapen, ende ſulcke ſchatten van goudt en ſilver, die hy vergaderde van allerley Koningen ende landen: dat hy oock hadde ſoo vele ſangers en ſangerſſen, ende allerley ſnaren-ſpel, ende welluſt der menſchen, dat hy uyt nam boven alle die gene die voor hem te Jeruſalem geweeſt waren, maer het byſonderſte was ſyne wijſheydt, de welcke, niet tegenſtaende alle ſyn wereldtſch playſier ende heerlickheydt, by hem bleef, **Eccl. 2. verſ. 7. 8. 9. Want de Heere hadde ſyn beloſte aen hem volbracht / die wy leſen 1. Reg. 3. verſ. 12. 13.** Siet, ick hebbe u een wijs ende verſtandigh herte gegeven, dat uwes gelijcken voor u niet geweeſt en is, ende naer u niet op-komen en ſal: daer toe, dat ghy my niet ghebeden en hebt, hebbe ick u oock ghegeven, namelick rijckdom ende eere, dat uwes ghelijcken niemandt onder den Koningen en is tot uwen tijden. **Wie iſſer dan in heerlickheydt by** Salomon **te gelijcken? want daer zijn naer** Salomons **tijden / wel vele** rijcke **eñ** machtige Koningen **en** Prinçen **geweeſt / die meer landts hebben beſeten / ende meer inkominge gehadt als** Salomon, **met namen de Koninghen van** Aſſyrien, **van** Babylonien, **van** Perſſen, **van** Griecken-landt (**inſonderheyt** Alexander de Groote) **de Keyſers van** Roomen, **als** Julius Cæſar, Auguſtus, **&c. maer in** wijſheyt **gaet** Salomon **haer alle t'ſamen te boven / ende daerom heeft hy** meerder heerlickheydt **gehadt / als een van allen? Nochtans ſiet eens / de ydelheydt van de wereldtſche glorie: want als** ſyne heerlickheydt **op het meeſte glinſterde / gheljck** de Sonne **op den middagh / ſoo begonſte ſy te hellen naer** vernederinge **ende** verduyſteringe, **als** de Sonne **teghen den avondt / inſonderheyt als hy dronckigh zynde door den voorſpoet / begonſte te doen / dat den Heere miſhaeghde / het welcke in het breede beſchreven ſtaet 1. Reg. 11. verſ. 1. tot 9. Doe verweckte hem de Heere ver-**

Salomons heerlickheyt, gaet de heerlickheydt van alle Koningen en Princen te boven, en waerom.

Fortuna vitrea: cum ſplendet, frangitur.

Ende nochtans was ſy minder, als eene Lelie op dē velde.

verscheyden wederpartijders / met namē/ Hadad den Edomiter: Reson den sone Eljada, die synen meester Hadad Eser den Koninghe te Zoba ontloopen was: Jeroboam den sone Nebath, den eyghen dienaer van Salomo: welcke alle t'samen Salomon vele moeyte gemaeckt hebben in syn leven/ eñ noch meer aen syne nakomelingen/na syne doot. Want naer syn doodt / is syn rijcke gescheurt / soo dat de thien stammen gevallen zijn tot Jeroboam den sone Nebath, de andere twee en zijn maer aen syn huys gebleven / volgens het verseggement des Heeren 1.Reg.11.vers.11.12.13. Soo dat den Sone Gods, de wereltsche heerlickheyt van Salomon, minder acht als eene Lelie op den velde / want sy was seer haest verwelckert / als sy niet ondersteunt en wierdt door de kracht ende genade des Heeren/ Matth.6.29. Soo ist dan gelegen met alle glorie ende heerlijckheydt van de werelt, sy gaet voor-by als eenen roock: de reden is/ om datse niet massijf en is / noch gebult met dueracht ige substantie/ maer sy bestaet ten meestendeele in uytwendige pomperie, ende ten schoonsten in opinie van menschen, soo dat dese wereldtsche heerlijckheydt rijst of daelt/ naer het goet-dunckē van de wereldtsche menschen, die gemeynelick veranderlicker zijn / als den windt in de Meye: want sy en verheffen de personen maer om profijts wille, Judæ 16. Ende so worden de wereldtsche menschen, (die met sulcken besighedt dese vdele schaduwe na-loopen / gheljck de kinderen naer de schaduwe aen den wandt grijpen) gemeynelick gheloont/ datse nopt en gevoelē sulcken vreught, als sy tot eenige hooghedt worden op-getrocken / als sy wel droefheyt gevoelē / wanneer sy van boven / neder gestooten worden: Ende daer en volght nopt sulcken glorie naer pemandts victorie / als daer wel schande volght naer syne nederlage: daerom seydt Augustinus wel ten rechten in Psalmos. Dat de ydele glorie deser wereldt, eene bedrieghelijcke soetigheydt is, eenen vergeefschen arbeydt, eene geduerighe vreese, ende eene periculeuse hoogheyt, daer van het beginsel is sonder voorsichtigheydt, het eynde is met rouwe, ende voorsichtigheydt die te late komt. Maer de heerlickheyt in den Hemel die is gelijck den Hemel selve / dat is/ suyver, volmaeckt, ende onveranderlick. Sy is suyver, want de bruydt / des Lams wijf / sal daer bekleedt worden / met repnen ende blinckenden sijnen lijnwade/ want dat sijne lijnwaet/ zijn de rechtvaerdighmakingen der heyligen / Apoc.19.8. Sy is eben gelijck de vreught des Hemels is/ te weté/ onverderffelick, onbevleckelick, ende onverwelckelick, 1. Pet. 1. vers. 4. Sy is oock volmaeckt, want onse vernederde lichamen sullen veranderen / ende gelijckformigh gemaeckt worden den heerlicken lichame J. Christi/ Phil.3.21. Wy sullen met hem sitten in synen throon/ gelijck hy met synen Vader in den throon geseten is/ Apoc.3.21. met een woordt/ wy sullen hem gelijck zijn/ want wy sullen hem sien ghelijck hy is / 1. Joan.3.vers.2. Dese heerlickheydt is oock onveranderlick, want het is eene onverderffelijcke kroone,

1.Cor.

Beslyt van de aerdtsche glorie.

Noto Augustin oordeel van de wereltsche glorie: d wel staet aen te mercken

Hier te wort g stelt de heerlic heyt v den He

Die s is.

Die v maec

Die and is.

1.Cor.9.25. ende een onbeweeghlick Koninghrijcke, Hebr.12. verſ. 28. ſoo dat wy met hem ſullen regneren van eeuwigheydt tot eeuwigheyt, Apoc.22.5. Deſe aenmerckinge dient ons daer toe / om ons herte van deſe werelt af te trecken. want wy en zijn hier benedē niet anders als pelgrims ende vreemdelinghen, als alle onſe Voor-vaders, Pſal. 39.13. Maer onſe burgerſchap is boven in de Hemelen/van waer wy dē Saligmaker verwachten Jeſum Chriſtum:die onſe vernederde lichamen alſoo veranderen ſal / als kortſ te voren geſeydt is / nae de krachtige werckinge / daermede hy alle dingen hem ſelven kan onderwerpen/Phil.3.21. Iſt dan/dat wy met Chriſto opgeſtaen zijn/ ſoo moeten wy ſoeckē het gene/ dat boven is/daer Chriſtus is/ſittende ter rechterhandt Gods: wy moeten beſorgen dat boven is / niet dat op der aerden is/Col.3.vſ.1.2. Ende ſoo hebben gedaen die ſalighe Patriarchen, Abraham, Iſaac, eñ Jacob: want die beleden / datſe gaſten ende vreemdelinghen waren op der aerden: ende ſy hadden luſt naer een beter Vaderlandt, dat is / dat Hemelſche, want God hadde haer een ſtadt berepdt/Heb.11.vſ.13.16. In deſe ſtadt is de volheydt der vreughden, ende lieffelijck weſen ter rechterhandt Gods, Pſalm 16. Daer ſal den ſchijn der Mane weſen / als den ſchijn der Sonne, ende der Sonnen ſchijn ſal ſeven-mael klaerder zijn / Eſai.30.26. niet dat wy eene upterlijcke Sonne of Mane ſullen van doene hebbē: want daer en is geenen nacht / daerom en ſullen wy het licht der keerſſe, of der Sonne niet gebreck hebben / want de Heere God ſal ons licht zijn/ Apoc.22.5. Maer de rechtvaerdige, die haer licht ontfangen van den Heere Chriſto / die daer is de Sonne der gerechtigheydt, ende die hier beneden beginnen te lichtē als de Mane, die ſullē daer boven blincken/ als de Sonne, in het Koninghrijcke hares Vaders/ Matt.13.43. Ende wat aengaet de heerlickheyt Chriſti, die hier beneden gebloncktē heeft als de Sonne, inſonderheyt als hy ſyne maieſtept vertoonde op den H. Bergh, Matth.17.2. (Want hy hadde van God den Vader/eere eñ heerlickheyt ontfangē/ 2.Pet.1. vſ.16.17.) Die ſal boven in dē Hemel ſeven-mael, dat is / oneyndelick klaerder weſen / want dan ſal hy verklaert weſen met de klaerheyt/die hy by dē Vader hadde / eer de werelt was/Joan.17.5. Dit zy genoegh van de gelegentheydt van de Ooſt, ende Weſt-Indien, eñ wat daerinne is aen te mercken.

CAP. 3. *Van't derde poinct.*

By wat occaſie, ende met wat recht, dat wy aen den handel op Ooſt ende Weſt-Indien geraeckt zijn.

OM dan met ordre van deſen handel op Ooſt ende Weſt-Indien voorder te ſpreken: ſoo komt nu dit derde poinct in bedenckinge / te weten / by wat occaſie, ende met wat recht dat wy aen deſen han-

handel op beyde de Indien geraeckt zijn, die ons van de Spaengjaerden ende hare adherenten soo seer benijdt worꝛt. Ende dit poinct dient nootwendig ondersocht/ niet alleene/om dat wy daer dooꝛ souden beweeght worꝛden den Heere te danckẽ / die dit werck soo wonderlick belepdt/ende upt kleyne beginselen/ soo verre gebꝛacht heeft / dat onse vyanden verbaest staen/ eñ wy met alle opꝛechte Patriotten van ons Vaderlandt/ moeten bekennen/dat is van den Heere gheschiedt , ende het is wonderlijck in onsen ooghen: maer dit ondersoeck is ook nooddigh om onse vyanden den mont te stoppen/die van dese navigatie seer lasterlick spꝛeken / als van eenen onrechtvaerdigen handel , welckers retouren ende pꝛofyten niet anders en soudẽ zijn als eenen kancker ende peste , om alle de andere middelen van een Koopman te ruineren / ende te verslinden / gelijck eenen onbeschaemden lasteraer booꝛgheeft in seker fameus libel , genaemt rijpen raedt , ende salighe resolutie , &c. gedꝛuckt in s' Graven-Haghe anno 1635. Aengaende de eerste occasie van desen handel / die is geweest seer kleyn ende verachtelick. Daer is geweest een seker Nederlander, met namen Pieter Houtman , die lange op de Portugijsische schepen gevaren / ende in Oost-Indien gehandelt hadde / soo dat hy in den grondt verstont / wat pꝛofyten dat daer te halen waren. Desen Houtman wierdt daer na in Portugael op seker occasie ghevanghen gestelt/ ende alsoo hy tot syner ontslakinge eene merckelicke somme gelts van doene hadde / addꝛesseerde hy hem aen eenighe Koop-luyden tot Amsterdam, dien hy beloofde (so sy hem hielpẽ) in recompense te openbarẽ/ al 't ghene de Oost-Indische repse/ ende handelinge / aenginck / hun grootelick aenpꝛyjsende de excessive pꝛofyten/ die daer te doene waren ende alsoo is eerst dooꝛ 'tbelept van die van Amsterdam , ende eenighe Koop-luyden van Antwerpen daer residerende/ de sake in consideratie genomen / alder-eerst ontrent het eynde van het jaer 1594. Hier is hy gekomen / dat den Koningh van Hispanien, Philips de II. niet tegenstaende dat onse Schepen op Hispanien voeren op Licenten , ende consent van dẽ booꝛsz. Koningh, gelyck sy nu noch varen op Brabandt en Vlaend'ren , dat hy evenwel om een haveren-stroo / onse vry Nederlanders geduerigh geplaeght heeft met het eene arrest , op het andere/ tot dat ten laetsten anno 1595. alle navigatie ende negotie van de vereenighde Nederlanden op Hispanien verboden is: daer dooꝛ de Regenten van ons Vaderlandt zijn genootsaeckt geweest / andere wegen ende middelen te soecken/om de navigatie ende Koop-handel van dese Landen te booꝛderen op beyde de Indien, als ook op Afriken, Egypten, Syrien , ende Griecken-landt , met namen Alexandrien , Tripoli , Patrassa , ende booꝛts dooꝛ alle de landen / die beseten worꝛden van den grooten Turck: maer booꝛ-eerst op de Oost-Indien , gelyck wy nu koꝛtelick sullen aenwyjsen. De Heeren Staten dan van de vereenighde Nederlanden hebben in't leste van 't jaer 1594. ter instantie van eenige vermaerde Koop-luyden, ende op het

van Achem in Oost-Indiẽ, door aenhitsinge vande Portugijsen verradelick vermoort is. Siet Metren lib. 22 fol. 445 van de editie, de anno 1614 item lib. 24. fol. 478.

Tweede occasie, de arrestẽ van dẽ Koning van Hispanien,

Eerste occasie vandẽ handel op Oost-Indiẽ

Sommige meynẽ, dat desẽ Houtman, die selve is, die Emmanuel van Metren somtijdts noemt Cornelis Houtman, die anno 1599 van dẽ Secretaris vã dẽ Koning

Derde occasie, he soecken een naer der straet naer Oo Indien.

het aengheven van vele bezeylde Stier-luyden, ende geleerde Caert-ſchrijvers, eenen wegh doen ſoecken lancx het Noort-ooſten, om te zeylen lancx Tartarien, na de landen van Cathay, China, ende Ooſt-Indien, om alſoo de Eylanden van Iapan, de Philippinas, eñ Molucken te beſoeckē/ die nu dooz de twee navigatien van de Engelſche, te wetē Sir Françoys Draeck Ridder / ende Thomas Candiſch, die des wereltſch kloot haddē omgezeylt/ meer ende meer ontdeckt waren. Hebbē daerom uptgeſonden eenige Schepen/ met namen eē van Amſterdam met een jacht/ onder 't beleydt van Willem Barentſſz. een van Enchuyſen onder 't beleydt van Jan Huygens van Linſſchoten, die eertijdts in Indien ghewoont hadde / met Iſebrandt Veccales ende een van Campvere in Zeelandt, onder Cornelis Corneliſſen. Deſe Schepen hebben naer groote moeyten ende perijckelen / ten leſten eene ſtrate gevonden op Ooſt-Indien, die meer als twee duyſendt duytſche mijlen kozter is / dan de vaert van de Portugijſen, lancx de Cabo de bonne eſperance, ende veel ſekerder / bevrijdt van Zee-roovers, ende veel min perijckel van ſieckten onderwozpen / overmidts datſe niet en behoeven te paſſeren de linee Æquinoctiael, ghelijck de Portugijſen, in't gaen en keerē/ viermael moetē doen. Deſe ſtrate hebben ſy gevonden ſeer wonderlick in een miſtigh weder / buptē alle hope ende apparentie / want ſommige van haer gaven den moedt verlozen/ ende de Maetrooſen wierdē ongewilligh/ want dewijle haer in Auguſto, ſeer veel ijs ende Zee-monſters ontmoeteden/ ſoo vreeſden ſy niet ſonder reden/ datſe niet dooz en ſouden konnen / inſonderheydt de Amſterdammers, die haren cours hooger hadden genomen / als hare med'-geſellen/ wel tot 77. graden Noozt-waerts/ ſouden daerom licht gereſolveert hebbē te keeren/ die anders hoopten veel te ontdecken. Maer de andere twee Schepen hebbē eenige Eylanden ghevonden / die ſy oock namen gegeven hebben. Sy hebben dan deſe ſtrate ghevonden/ merckelick dooz Godes beſterinｇe / al hadden ſy daer henen geſtiert geweeſt / daer booz ſy oock God danckten. Want ſy vonden deſe ſtrate ſeer bequaem en diep/ zeylbaer ſoo wel met groote / als met kleyne Schepen. Deſe ſtrate (zijnde vijf of ſes mijlē lanck) doozzeylende / quamen ſy in eē grooter/ wijder/ en warmer Zee/ daer ſy het ijs booz haer ſagen ſmelten / ende quamen ſoo op de kuſten van Tartarien, ontrent de riviere Obbe, daer ſy Eylanden/ volck/ eñ vruchtbaer landt vonden. Sy gaven de landen namē/ ende de ſtrate noemden ſy de Naſſouſche ſtrate, ende naer haer duncken/ ſoudē ſy deſelve dooz gevaren hebben/ indien ſy laſt/ bevel / ende nootdzuft gehadt hadden: niet-te-min zijn ſy met blijſchap wederom naer de ſtrate ghekeert / ende hebben alomme daer merck-teeckenen opgericht / ende naer datſe de Amſterdammers, hare maets gevonden hadden / zijn ſy wederom naer huys gekeert. Deſen wegh is van de Engelſche menighmael geſocht / maer niet gevonden/ al-hoe-wel ſy verſcheyden

De Engelſche en hebbē deſe ſtrate noyt konnen vinden.

kusten ende rivieren ontdeckt hebben / maer dese strate en hebben sy nopt gevondē/ Anno 1553. is hier mede bestigh geweest den Ridder Hugo Willougby, met Richard Chancelor. Willougby die verstack met syn volck in Groenlandt, daer hy met syn volck verbroos eñ sterf/ gheliick sy daerna stijf verbroren gevonden zijn / met alle hare gereetschap/schriften/ ende testamenten / die sy gemaeckt hadden. Chancelor geraeckte in Moscovien, ende ontdeckte die baert/ die de Engelsche ende Nederlanders 't zedert naer Moscovien gebruyckt hebben/ ende noch jeghenwoordigh doen/ Anno 1556. is daer mede besig geweest Steven Boroch: ende daerna anno 1570. Arthurper, ende Charles Jackman, Engelsche, ende Olivier Brunel upt Hollant, die dese Noortooste passagie na Tartarien, voorby Vaygats gesocht hebben / maer te vergeefs / alhoewel Brunel dat prosijt dede / dat hy ontdecte de rivière van Pechora. Maer alle dese (alhoewel het schijnt / datse niet verre van den wegh geweest en zijn) en hebbē dese passagie niet konnē vinden. De Engelsche hebben ock in't Noordt-westen, lancx de kusten van America, ende terra Nova, of Nova Francia, eene andere passagie gesocht / met namen Sir Marten Forbisscher dry mael met vele Schepen: daer na Ihon Davids, die de kusten wel twee hondert Mijlen voorder ontdeckt heeft / eñ mepnde te vinden/dat America een Eylandt was / ende 't selve van achter / van 't Noorden naer 't Zuyden te bezeplen/ende over te schepē naer China, maer tot noch toe en hebben sy dat niet konnen volbrengen. Daer upt wy mercken konnen de bysondere genade / die God Almachtigh de Vereenighde Nederlanden daerinne bewesen heeft / dat hy die Nassousche strate lancx het Noort-oosten, aen onse gemelte vlote soo wonderlick eñ genadelick ontdeckt heeft/ die van geene andere natie noch en was gevonden. Dese vlote met dit rapport dan t'huys gekomen zijnde / soo hebben de Heeren Staten besloten dese vaert te voorderen/ ende wederom sevē Schepen uytgesonden lancx de selve passagie / waer van de ses souden door varen/ ende een soude weder-komē om rapport te doen: sommige daer van waren geordineert / voor elcken Koopman daer in te laden eenigerhande goederen/vry sonder vracht te betalen/ soo gaende als wederkeerende: eenige souden daer ontrent overwinteren / om te weten hoe lange den winter ende vorst daer duert / daer toe gereetschap mede nemende/om stoven op te slaē. Maer dese Schepen in't Noordt-Oosten varende/ hebbē anno 1595. in de Nassousche strate te vele ijs gevonden / ock door contrarie winden quamen sy daer veel te spade: niet-te-min hebben aldaer naerder ende meerder particularitepten verstaē: daer op in't naeste jaer 1596. wederom eenighe andere Schepen derwaerts gesonden zijn. Daer zijn ock in het voor-jaer 1595. upt Hollandt dry groote Schepen af-gesonden met een jacht / treffelick toe-gerust van dubbele masten / anckers / cabels / dry dubbel zeylen / geladen met eenige Koopmanschap en gelt/ ende met goede ordinantie voorsiē/ om

De vierde occasie.

om langhs de Cabo de bonne esperance (dat de passagie van de Portugijsen is) te varen naer Oost-Indien, ende alsoo beyde de passagien te proeven/ende voorts daer te dryven/ of ymmers te versoecken/Civilen ende eerlijcken Koop-handel, sonder pemandt te beschadighen/ nochtans gewapent zynde/om alle gewelt te wederstaen/ des noodt zynde. Soo is dan dese vaert op Oost-Indien allencxkens ghegroept ende toegenomē in onse vereenighde Nederlanden van't jaer 1594. ende zijn vast in elck jaer 1595. 1596. 1597. 1598. verschepdē kleyne vloten uptgesonden/ (daer van de Hystorie te lanck soude zijn/om te verhalen) tot dat sy ten laetsten in eene schere ende vaste Compagnie versamelt eñ besloten zijn anno 1602. De voornaemste voorderaers ende aendrijvers van dese navigatie op Oost-Indien (die wy in de Hystorie vinden konnen/ende die alle vrome Patriotten daer over ter eeren gedencken moeten) zijn geweest in Hollandt, Hendrick Hudde, Reynier Pauw, Pieter Diricxssen Hasselaer, Jan Janssen Carel, Jan Poeppe, Hendrick Buyt, Dierick van Osse, Syvert Pietersssen, ende Aert van Grooten-huyse. Ende in Zeelandt, d'Heer Jacob Valck, Thesorier van Zeelandt, Christoffel Roels, Pensionaris van de Heeren Staten van Zeelandt, Balthazar Moucheron, ende meer andere Koop-lupden. Maer die negen gemelte Hollandtsche Koop-lupden zijn de eerste geweest anno 1594. die vier nieuwe Schepen hebben doen maken/ te wetē/twee groote/zynde twee hondert ende dertigh lasten/ het eene was genaemt Mauritius, het ander Hollandia, een van hondert en dertigh lasten/ genaemt Amsterdam, met eene pynasse/ ghenaemt het Duyfken, groot xxv. lasten/ of vyftigh vaten. Dese Schepen geassisteert zynde van de Heeren Staten van Hollandt, met metale stucken/ ende wel toe-gerust/ hebben sy de repse aengenomen op Oost-Indien, om aldaer een vaert te beginnen/ ende eenen vasten Handel met de Indianen te maken van specerien/ insonderheydt ter plaetsen/ daer de Portugijsen geen ghebiedt en hadden/ om alsoo de overlasten der Spaengjaerden te ontvlieden/ ende niet langher ghenoot saeckt te zijn 't selve met soo grooten perijckel in Portugael te halen/ alwaer de Castilianen of Spaengjaerden vele Portugijsen, onder pretext van religie/ voor de Inquisitie wisten te verjagen/ daer van dat vele in Hollandt quamen/ende met hare familiē tot Amsterdam neder-sloegen. Dese vier nieuwe Schepen zijn gewapent geweest met xxiij. metale stucken/met xliij. pssere gotelingē/ ende xxxvj. steen-stucken/ ende voorts voorsien met alle noodtzuft tot eene lange repse/ op hebbende ontrent twee hondert eñ vyfstigh mannen. Aldus uptgereedt zynde/zyn sy upt Texel 't zeyle gegaen den 2. Aprijl anno 1595. ende zeylden naer Cabo de bonne esperance: sy ontmoeten onderweghen eene Portugaelsche Carake, die den Aertsbisschop van Goa voerde naer Indien, die sy genoegh machtigh waren/maer volgende haren last/ en misdeden die niet/ maer voeren aen boort/ ende toonden malkand'rē vryndtschap.

De voyagie van de vier eerste schepen.

Het Cabo kregen sy den 2. Augusti daerna in't gesichte / daer het volck veel sieck werdt/ ende stoyven/ dies onthielden sy haer (hebbende het Cabo omgezeylt) ontrent het Eylandt Madagascar, of S. Laurens genaemt/ alwaer sy twistigh wierden onder den anderen (een ongeluck/dat soodanige voyagien dickwils onderwoypen zijn / ende seer soygelick is) ende hebben haer aldaer in't Eylandt van S. Maria lange onthouden. Ende wederom hare reyse voyderende/ zijn sy anno 1596. den 11. Junij onder het Eylandt van Sumatra gekomen: ende hebben alsoo die landen aldaer alomme besocht. Daerna zijn sy gekomen in't Eylandt Java Major, in de Koop-stadt Bantam, alwaer sy Koop-luydē vonden uyt Turckien, China, ende uyt andere landen/ soo dat sy haren Koop-handel van Peper ende andere specerië begonnen: maer zijn door nijdigheydt van de Portugijsen, in suspicie gebracht by den Gouverneur van 't landt / die ten lesten van de Portugijsen, omghekocht zijnde / der Hollanders vyandt gewoyden is. Dat ongeluck nauwelick ontkomen zijnde/ zijn sy wederom geballen in een ander / dewijle sy van de Indianen onder decxsel van vyandtschap bykans overballen wierdē/ daer etteliche van de Hollandtsche gecommitteerde/ eñ den principalē Schipper doorsteken wierden: alsoo datse niet volkomelick en konden haren Koop-handel dryven / noch haren last voldoen. Waer over sy siende/ datse seer gheswacht waren van volck/ een van hare schepen/ te weten Amsterdam, ledigh maeckten/ ende in vyandt staken/ om d'andere des te beter te mannen. Dit geschiede den 11. Janu. 1597. ende resolveerden weder te keeren naer het Vaderlandt, ende quamen aen het Eylandt Baly, ghelegen Beoosten van het groote Eylandt Java Major, alwaer sy van den Koningh wel getracteert wierden / soo dat daer twee Hollanders vry-willigh aen landt bleven. Van daer wel voorsien zijnde van Vivres, met namen rijs/water/ ende anderē noodruft/ als daer te bekomen was/ so zijn sy den 21. Martij 1597. naer huys gezeylt/ ende passeerden den 7. Meye wederomme de Cabo de bonne esperance. Den 25. Meye daer aen volgende / voeren sy voor by het Eylandt S. Helena, daer sy vele Portugijsche Caracken vonden / soo datse daer niet en dorsten verversschē / gelijck sy wel wenschtē/ maer voeren door/ niemant ontmoetende/ so dat sy den 11. Augusti tot Texel in quamen voor Amsterdam, zijnde in min dan vijf maenden van Java of Baly t' huys gekomen / als sy twee jaren ende vijf maenden hadden uyt geweest: van de twee hondert en vijftigh mannen/ maer ontrent t' neghentigh t'huys brengende / soo datter hondert ende t' sestigh waren achter ghebleven. Sy brachten oock eenige Indiaensche jongers mede / twee van Madagascar, twee van Sumatra, een van China, met eenighe andere. De jongers leerden de Nederlandtsche tale wel / ende hebben de gelegenthept van haer landt breeder te kennen gegeven. Die ghemelte negen Koop-luyden van Amsterdam, met eenighe andere / hoe-wel sy de

Haer ongeluck.

Haer wederkomste

Vijfde occasie vande handel op Oost-Indi

de profijtelijckste reyse niet gedaen en hadden/ soo hebben sy nochtans anno 1598. wederom gereselveert eene andere vlote upt te sendē/ hebbende Gerardt Bicker, een treffelijck Koopman tot Amsterdam, in plaetse van een die gestorben was/ aengenomen. Ende alsoo sy verstonden / dat daer ock eene andere Compagnie ghemaeckt was / om Schepen upt te senden naer Oost-Indien, soo hebben sy haer t'samen ghevoeght / om malkand'ren niet te verhinderen: dese nieuwe waren Vincent van Bronckhorst, Simon Janssen Fortuyn, Govaert Dierickxsen, Cornelis van Kampen, Jacob Thomassen, Elbert Simonssen 't Ionckjen, ende Jan Harmanssen, t'samen zijnde seven nieuwe/om de Compagnie te versterckē. Sy dan t'samen-ghevoeght zijnde/ gingen anno 1598. toe-rusten / ses groote eñ treffelicke Schepen/ met namē/ Mauritius, Amsterdam, Hollandia, Gelderlandt, Zeelandt, en Vtrecht, met twee Pinassen, genaemt Vriesslandt ende Over-Yssel. Den Admirael over dese acht schepen was Jacob van Neck, den Vice-Admirael / Wybrandt Warwijck, ende voorts seven Gecommitteerde Raden/ daer onder was den vermaerden Heer Jacob Heemskerck (die anno 1607. voor Gribalter met groote eere gebleven is) die in de laetste Noort-Ooste reyse ock geweest was/ alle erbaren eñ kloecke mannen/ van volck ende noodzuft wel voorsien/ ende zijn uptgevaren upt Texel, den 1. Mey 1598. wederom na Java toe. De selve Compagnie heeft daerna noch vier schepen doen maken / om anno 1599. wederom derwaerts te sendē/ ende alsoo de vaert te continueren / ende te vorderen. De Zeeuwen en hebben ock niet stille geseten / maer Balthazar Moucheron, boven gheselt/ eē vermaert Koopman/ heeft met de spne/ insonderheyt met Cornelis Munnicx, &c. ock twee schepen naer Oost-Indien ghesonden/ met namen den Leeuw ende Leeuwinne, daer Ian Davidssen, zijnde een Engelsman, eñ erbaren Piloot, mede voer/ ende Cornelis Houtman, die op de Amsterdamsche schepen lestmael Commijs eñ principaelste beleyder geweest was. Daerbeneven hebben Adriaen Hendrickxsen ten Haeff, ende Laureys Bacx met hare mede-reeders/ dry schepē toegerust/ te weten de Sonne, de Mane, ende de lange Barcke, waer van de Mane, zijnde het principaelste/ onder Engelandt komende / verongelückt ende gebleven is / by gebreck van qualick geballast te zijn / als ock om dat de poorten van 't geschut open stonden / ende niet wel bewaert en waren / soo is het omgevallen ende gesoncken: de andere twee zijn vroegh in April upt-geloopen/ eñ hebben hare reyse gevordert. dese twee voerē naer Bantam, daer sy Peper laden/ maer quamen niet geheel vol-laden t'huys. De seste occasie.

Aengaende die acht schepen van de Hollandtsche Compagnie onder den Admirael Iacob van Neck, die quamen den 20. Julij 1598. by de Cabo de bonne esperance, gelijck sy den 1. Mey waren upt-geloopen upt Texel, ende zijn vele perijckelen ende haperingen door ghekomen. want sy kregen naer den 20. Julij/ sulcken tempeest/ datse den anderen Voyagie van acht Schepen uyt Hollant.

verlozen/ ſo dat de dry ſchepen daer van arriveerden tot Bantam in Java Major dē 26. Novemb. in de ſeven-ſte maent naer datſe upt-ghezeylt waren: de andere vyf ſchepē quamen daer eerſt dē 1. Janu. 1599. ſy vondē daer groote quantitept van Peper/ ſoo datſe vier ſchepen daer-mede vol-ladē / de andere vier ſonden ſy naer de Molucken, om aldaer ladinge te ſoecken. Die vier ſchepen/ die eerſt geladen waren/ onder 't gebiedt van Jacob van Neck, keerden weder in Texel, den 19. Julij/ 1599. hebbende maer upt geweeſt veerthien maenden ende 19. dagē/ ſoo datſe goedt pro ſyt gedaen hadden: ſy hadden onderwege ock aen geweeſt in't Eylant S. Helena, alwaer ſy haer ſelvē overſcht hadden. Als de dry van de acht ſchepē eerſt tot Bantam quamen/ ſo waren ſy daer noch bekent van de andere reyſe: de Indianen ende Portugijſen, meyndē datſe daer ontrent hadden liggen Zee-rooven / daeromme ſy met haer niet en wilden handelen/ maer alſoo ſy by de Hollanders ſagen een man upt China gheboren/ met namen Abdol, die ſy d' eerſte reyſe met haer in Hollandt geboert hadden / ende nu met haer wedergekeert was / ende hun ſyne reyſe verhaelde/ ſo warē ſy wille-kome/ ende by den Koningh, of regent van dat quartier dyuntelick ontfangen. Deſen Abdol (in Indien onder haer een ſlave geweeſt hebbende) verhaelde al wat hy in Hollandt geſien hadde / daer over ſy ſeer verwondert warē/ maer inſonderheyt als ſy hoorden / dat het water des winters daer toe-vroos/ namelick de Binnen-landtſche Zee, ende de ſoete wateren/ ende dat de menſchē niet alleene over dat gevroſen water konden gaen / maer datſe ock met paerden / wagens ende ſleden/ daer over konden ryden: dat ock Hollandt een dry landt was / daer geene ſlaven en waren te vinden/ maer dat elck man ende vrouwe/ dry / ende ſyn eyghen meeſter en vrouwe was: die niet langer aen yemandt verbonden en waren om te dienen / dan ſy ſelfs en wilden: datter ock in Hollant ſulcke ſchoone Steden waren / fraeye hupſen/ ſchoone kerckē/ menighte van ſchepen / &c. Dat de Hollanders ock dertigh jaren oorloge geboert hadden tegen dē grooten Koningh van Spaengien (die in Indien ghenoegh bekent is / hoe machtigh dat hy is) ende datſe noch ryck gebleven waren / met diergelycke particularitepten meer / die de Indianen maer half en geloofden/ om dat het ſaken waren / die by haer vreemdt ende ongehoort waren. De andere vier ſchepen voeren de twee tot Bantam, ende quamen ock korts daer na t'hups / wel geladen zynde met noten Muſcaten / ende met Macis of Foelie / de leſte twee liepen in het Eylandt van Ternate, ende laden daer nagelen/ ende quamen wederom tot Bantam, ende alomme volck ende goederen latende / zyn ock koſtelick geladen t'hups gekomen.

Hare wedercomſte.

De Indianē zijn verwondert over de gelegentheyt van ons landt.

Wat aengaet de Zeeuſche Compagnie, die anno 1598. haddē upt-geſonden de Sonne, de Mane, ende de lange Bercke, die hebben ock ſware reſcontren ende perycklen uptgeſtaen. want de Mane bleef in't upt-varen / als voren gehoort is / dewyle ſy qualick geballaſt was/

Voyagie van de Zeeuſche ſchepen.

was ende ſloegh om voor Douveren, onder Engelandt. De twee andere/de Sonne, ende de lange Bercke, voeren naer Bantam, ende quamen met Peper t'huys / doch niet vol-laden zijnde.

Nopende den Leeuw ende Leeuwinne van B. Moucheron niet de ſyne / deſe trafikeerden in het Eylandt van Sumatra, in de ſtadt/ende met den Koningh van Achem, alwaer ſy den Koningh van Achem eenen dienſt dede in de Oorloghe/ die hy voerde tegen den Koningh van Yor ſynen vyandt/ daer door ſy ſyne vrundtſchap wonnen/ende begoſten voor haer geldt Peper te laden: maer den Opper-commijs Cornelis Houtman, hem ſelven niet voorſichtigh genoegh draghende/ is door aenrittinge der Portugijſen, in ſuſpitie eñ haet van den Koningh gekomen / ende is ten laetſtē onder ſchijn van vrundtſchap / van des Koninck Secretaris overvallen geworden/ ende dat op deſe maniere: Deſen Secretaris heeft de occaſie waer-genomen / als een deel van Houtmans volck aen landt was/ is daerom als vrundt den voorſz. Houtman komen beſoecken in het ſchip/ den Leeuw, met een grooten hoop Indianen, ende zijn van den Commijs wel getracteert geweeſt: de Indianen ghebruyckten eenighe krupdē/die ſy in den dranck leyden/ om de Hollanders dronchen te maken: dat gedaen zijnde / hebben ſy den overſtē Houtman in ſyn kamer/ met meer andere / ſeer ſchandelick vermoort: den Schipper/ ende eenige andere / ontſprongen beneden in het ſchip/daer ſy met dien Engelſchen fameuſen Piloot / Ihon Davidſchen hun ter weere ſtelden/ ſoo verre/ dat de Indianen (alhoewel ſy boven meeſter van 't ſchip waren) ten leſten daer upt gedreven wierden / dewijle den Schipper een ſtuck geſchuts af-ſchoot: daer door het ander ſchip / de Leeuwinne, haerſelven oock ter weere ſtelde / ende hare med'-geſellen te hulpe quamen / ſoo dat de Indianen het ſchip moeſten ruymen / ende over boort ſprongen / met groot verlies van haer volck. Als dit ſtuck den Indianen ſoo qualick gheluckt was/ ſo ſondt den Koningh aen dē onder-Commijs / le fort geheeten/die met meer andere aen landt was / vrede aenbiedende / hoewel daer vele van ſyn volck upt miſ-verſtandt vermoort waren (ſoo hy ſeyde) dat hy even-wel te vreden was met hun te handelē / de Hollanders die hy noch by hem hadde/ ontſlaen/ ende hare ladinge van Peper toe-latē/ midts datſe hem een van hare ſchepē ſouden geven tot eene vereeringe/ende voor rantſoen dan hare med'-geſellen: maer deſen onder-Commijs met deſe boodtſchap aen boort gekomen zijnde / heeft geradē de conditie van dē Indiaenſchen Koningh niet aen te nemē/ ende den Indianen niet voorder te vertrouwen / ſeggende / dat hy geloofde / dat hun volck meeſt al vermoort waren/ ſo datſe wech zeylden naer verſchepden onder-handelingen / met een deel Pepers / ende met haer gelt/ weder naer huys toe: onder wegē quamē ſy by het Eylandt Ceylam, alwaer ſy rijs ende water kregen tot hare victalie / ende quamen in Julio anno 1600. t'huys/wel twee derde-parten van haer volck verloren

De reyse van Ioris Spilbergē.

lozen hebbende. Niet-te-min / alhoewel dese reyse maer redelick geluckt en was / soo heeft Moucheron met de spne / als Cornelis Munnicx, Simon Iasparssen Perduyn, ende Pieter van Herke, het naeste jaer 1601. den vijfden Meye / wederom dry schepen derwaerts gesondē / onder het belepdt van Ioris van Spilbergen, die den 24. Meert anno 1604. seer rijck geladen t'huys quamen.

De eerste Compaignie reedt wederom toe, voor de derde reyse, onder Iacob Willemsz.

De eerste Compagnie van Amsterdam, eer hare acht boven-gemelte schepen waren t' huys gekomen / hadden anno 1599. den vierden Meye / onder den Admirael Steven vander Hagen, dry schepen upt-gesondē / met namen de Sonne, de Mane, eñ de Morgen-starre: maer alsoo sp in Julio des selven jaers vier van haer schepen wel geladen met Peper hadden t' huys gekregen / soo hebben sp de selve terstondt wederom upt-gereedt / onder den Admirael Iacob Willemssen eñ Vice-Admirael Cornelis van Heemskercke, de welcke upt-voeren den 21. Decemb. 1599.

De tweede Compaignie vā Brabandtsche Coopluydē rust oock eene vlote uyt onder PieterBoth

Andere Koop-luyden / meest Brabanders, insonderheyt van Antwerpen, siende dat die oude Compagnie, nu hare schepen voor de derde repse upt-sonden / hebben oock eene nieuwe Compagnie op-gherecht / ende vier schepen toe-gerust / die sp noemden Nederlandt, Vereenighde Landen, Nassau, ende 't Hof van Hollandt, onder den Admirael Pieter Both van Amersfort, die mede den 21. Decemb. 1599. met de vier andere van de oude Compagnie, upt-voeren / ende zijn wel geladen t'huys gekomen / ontrent twee jaren daerna. De selve nieuwe Compagnie heeft wederom anno 1600. twee schoone schepen / ontrent van dry hondert lasten, upt-ghereedt / ghenoemt den swarten ende witten Arendt, die upt-voeren den 2. Julij anno 1600. met ses schepen van de oude Compagnie, ende zijn oock vol geladen t' huys gekomen ontrent twee jaren daerna. Dese ses schepen van de oude Compagnie, waren genoemt naer de ses oude / ende groote steden van Hollandt, te weten Amsterdam, dat Admirael was / Dordrecht als Vice-Admirael, Goude, Delft, Leyden, Haerlem, elck groot by de vijf hondert lasten, met dertigh soo metale / als psere stucken / daer Admirael over was Iacob van Neck: sp hadden elck op hondert tachtentigh, hondert veertigh, hondert t' sestigh mannen / sp voeren upt (als gesepdt is) den 2. Junij anno 1600. ende zijn daer na in verschepden tijden rijckelick t'huys gekomē / daer van eenige by de dry jaren hadden upt geweest: sp hadden hare ladinge meest ingenomē tot Patane, op het vaste lant van Malacca,

Beyde de Compaignien sendē wederom andere vloten.

Onder Iacob van Neck.

Toerustinge van de Zeeusche Compaignie.

Anno 1601. den 28. Janu. zijn wederom upt-gevaren / vier treffelicke schepen / die upt-gereedt waren van de Zeeusche Compagnie, met namen Zeelandia als Admirael, Middelburgh, de lange Bercke, de Sonne, onder 't belepdt van Gerard de Roy, ende Laurens Bigger: sp hadden boven noodtdruft van victualie / ende eenige Koopmanschappen / wel 450. duysent gulden in Spaensche realen aen gelde / soo dat die vier schepen wierden geestimeert op ses hondert ende t' sestigh duysendt guldens, die oock door

Zeelandia was van 550. vaten, de reste na advenant.

Gods

Gods genade / seer goede repse gedaen hebbē / eñ behoudē zijn t'huys gekomen.

In het selve jaer zijn upt Texel geloopen / derthien schepen in eene vlote/waer van vier waren van de oude Compaignie, onder d'Heer Jacob van Heemskercke, ende vier van de nieuwe Compaignie, onder Jan Grenier: noch vijf van de oude Compagnie, die apart waren / onder Wolfert Harmanssen. Dese derthien schepen waren genaemt/Gelderlandt, Zeelandt, Utrecht, Amsterdam, Hoorn, Enchuysen, Alckmaer den swarten Leeuw, den rooden Leeuw, den Wachter, het Duyfken, &c. waer van de meeste helft 600. baten / ende eenige grooter waren/ ende dese warē gedestineert op verschepden plaetsen in Oost-Indien, om aldaer te traffikeren. Waer van de acht van dese schepē/ gekomen zijnde op de hooghte van 14. graden / ontmoeteden den 19. Mepe/derthien Spaensche Oorloghsschepen, die haer besprongen/ soo dat over beyde zijden eenige doot bleven/eñ vele gequetst: den Spaenschen Vice-Admirael wierdt seer beschadight ende doorschoten van het grof geschut / insgelijcx den rooden Leeuw van onse zijde/de welcke een Jacht was / ende zijn alsoo van den anderen gekomen ende voort-gevaren. Maer de Jacht seer doorschoten zijnde/hebben de goederen/ ende een deel van 't volck gelost ende over genomen/ende de selve met seven mannen wederom te rugghe naer Hollandt gesonden/ daer sy behouden aen quamen. Alle dese schepen zijn namaels wel geladen t'huys gekomen.

Met de voorsz. vloten ende Compagnien, is het dan noch al redelick af-geloopen / al-hoe-wel niet sonder groote perijckelē: ende hier mede soudē wy nu gaerne de Oost-Indische vaert beslupten: maer om de memorie, ende voorsichtigheydt te leerē / als oock om God te danckē / dat de vaert op Oost-Indien nu soo vepl ende vry gworden is/ soo sullen wy noch maer van eene vlote verhael doen / die upt-gezeylt was anno 1598. eñ daer van anno 1601. het rechte beschepdt vernomē wierdt: Dese vlote bestondt in vijf Schepen, upt-gereedt van Pieter Verhagen met de syne (daer van sy heet Pieter verhagens Compagnie) onder 't belepdt van Iaques Mahu, Simon de Cordes, Gerard van Beninghen, Sebald de Waerdt metten ervaren Stierman / Dierick Gerritssen China, van Enchuysen. Dese vlote was afgevaren van Rotterdam. Haré Admirael Iaques Mahu, sterf onder de Linee, dat was haer eerste ongeluck. Sebald de Waerdt, alsoo hy van d'andere/door ende in de strate Magellane versteken was/ soo wiert hy door contrarien wint wederom in de strate gedreven/ende is met vele tormenten / ten lesten/ als hy twee jaren/ ende een maent/ upt geweest hadde/met xxxvj. mannen wederom t'huys ghekomen. De Pynasse van dese vlote/ als sy in de Zuydt-Zee was / in Peru negotierende met den Piloot Dierick Gerritssen, werdt aldaer verrast ende gevangen in het Eylandt van S. Diago, met xxb. of xxx. mannen/ tot Lima gevangen gevoert / van daer sy meest door Spaengjaerden gerantsoeneert zijn/ ende de voorsz.

De Compagnie van Pieter Verhagen, onder Iaques Mahu, heeft vele ongelucken.

Die-

Dierick Gerritſſen China, is wel te huys gekomen. van de drp andere ſchepē en is geen recht/ noch groot beſchepdt gehoort. Simon de Cordes was met een ander ſchip aen het Eylandt S. Maria geweeſt/ van daer hp met 23. mannen naer terra Ferma ginck / genaemt laupe, ende werden van de Indianen (die mepndē/dat het Spaengjaerdē waré)doodtgeſlagen. De twee andere/ te weten dē Admirael, ende het ſchip van Jacob Quack, hebbende niet boven de t'ſeſtigh mannen / verſtaken in Japan, daer den Admirael in quam tot Bouge, noch ſterck zynde xxb. mannen / waer van noch elf ſtorven/ de reſterende beerthiene hebbē door gebreck van volck / 't ſchip tot Alonza gelepdt / op xxxvj. graden/ ende een half: het volck wierdt toegelaten een ſchip te bouwen / ende te zeplen / waer het hun beliefde/ maer ſy en waren dat niet machtigh te doen. Dit rapport wierdt in Janu. 1601. gebracht aen Captepn Olivier van Oort, van eenen Portugijs, van Manilla gekomen/ wonende te Japan. Daerna brachten andere ſchepen upt Indien tydinge / dat den oberſten Iacob van Neck met ſpne twee ſchepen / voor het Kaſteel van Tidore in de Molucken, hadde gevonden twee Portugaelſche ſchepen/met een van deſe ſchepen van Mahu, dat de Portugijſen genomen hadden / ende dat den voorſz. van Neck, den Portugijſen dat ſelve gaerne ſoude afgenomen hebben/maer dat het hem miſluckte / overmidts hem wel acht of negen mannen afgeſchoten wierden. Eenige jaren hierna / ſoo is daer van deſe ſchepen van Mahu, noch eenigh retour van nagelen upt Indien geſonden / oock in redelicke quantitept / eñ daer is noch eenigh volck wonderbaerlick afgekomen. Dit is het meeſte verlies / dat de Hollanders in hare Ooſt-Indiſche vaert, tot die date gehadt hebben/ vindende de Strate van Magellan moepelick ende ſorgelick / maer is daer na beter verſocht / eñ neerſtelick beſchreven / tot dienſte van de Nakomelingen/ onnoodigh hier te verhalen.

Ende dit is wel het meeſte verlies van de Hollanders geweeſt op Ooſt-Indiē

Maer overmidts wy daer mentie gemaeckt hebben van Captepn Olivier vander Oort, zynde een Hollander, al-hoe-wel hy eygentlick de Ooſt-Indiſche vaert niet en hadde voorgenomē: niet-te-min overmits ſyne reyſe oock daer toe diende / om de Ooſt ende Weſt-Indiſche vaert naerder te openen voor de vrye Nederlanders, ende om ſynen naem eerlyck te ghedencken / ſoo moeten wy eē woordt of twee van ſyne kloeck-moedige ende periculeuſe repſe verhalen. Ferdinandus Magellanes, zynde een Portugijs. hadde anno 1520. dē kloot der aerden omme gezeylt om beyde de Indien, inſonderheydt de nieuwe wereldt, dat is / America, naerder te ontdecken. Hy heeft gevonden de ſtrate Magellane, die ſoo naer hem genoemt woordt. Anno 1579. is gevolght Franciſcus Draeck, een Engelſman, om de voorſz. kuſtē naerder te ontdecken ten dienſte van de Engelſche natie, die oock ſeer ter Zee ervaren is. Anno 1587. is gevolght Thomas Candiſch, inſgelyck een Engelſman, ende hebben elck eenighe kuſten ende rivieren ontdeckt. Ten laetſten is gevolght Olivier

Verhael vā de wonderlijcke reyſe van Olivier van Oort.

Wie dat de Cloot der aerden om gezeylt hebben, te weten

1. Ferd. Magellanes.

2. Franc. Draeck.

3. Thomas Candiſch.

Olivier vander Oort, zijnde een Hollander, de welcke anno 1598. met vier schepen is upt geloopen naer de strate Magellane, om te doen de selve reyse/die Ferd. Magellanes, Fran. Draeck ende Th. Candisch voor hem gedaen hadden/ te weten/ om den Kloot der weereldt om te zeplē. Maer hy heeft op syne reyse/ seer veel tegen-spoet gehadt/ als twist onder syn volck / kleyne voorraedt van Koopmanschap/ eñ dewijle hy de schepen van Mahu meest volghde/ so was hy allomme gewacht ende beset. Hy heeft wel 32. schepen van den vyandt verbrandt / ende met twee groote Gallioenen, van thien, ende veerthien hondert vaten groot / die van Manilla quamen/slaeghs geweest: dan syn Jacht wierdt genomen / ende syn schip was oock al ingenomen/ maer hy is wederom / door Gods bysondere genade / meester van synen vyandt geworden / die sonck met vijf hondert mannen, hy verliesende maer ses mannē, ende twintigh gequetste. Hy hadde genomen verscheyden schepen/die veel goudt eñ silver voor den Koningh in hadden / maer eer de Spaengjaerden genomen wierden/hadden sy dat alle over boort geworpen. Hy en brachte syne upt-reeders gheen profijt t'huys / als hy t'huys quam in Augusto 1601. lancx de Cabo de bonne esperançe, ja hy en quam maer met syn grootste schip t' huys / ende 45. gesonde mannen, die al in zijde gekleedt waren/ om te toonen / alhoe-wel sy quamen sonder profijt, datse even-wel niet en quamen sonder eere van groote victorien / ende bysondere mannelicke couragie, want sy hadden den vyandt groote afbreucke ghedaen / ende meerder vreese aengejaeght / die ons Vaderlandt daer nae is te passe gekomen: gheljck oock de victorie van den Heer Jacob van Heemsk-kercke anno 1607. voor Gribalter, want den vyandt heeft upt dese ende dierghelijcke slaghen / de Nederlandtsche couragie leeren kennen / soo dat hy daerna onse schepen op Oost-Indien soo licht niet en heeft derven aentasten. Desen van Oort hadde twee van syne schepen / selve verbrandt/ ende dat by ghebreck van volck. De Jacht groot zijnde hondert vaten, was hem ontnomen/ymmers soo veel hy wiste / ende met een eenigh schip quam hy te huys / naer dat hy den Kloot der aerden omgezeylt hadde. Siet/dit zijn de eerste beginselen gheweest van dit treffelijcke ende profijtelijcke vaert op Oost-Indien, ende van die machtighe Compagnie, die nu beroemt is door geheel de werelt/ tot schrick van onse vyanden / ende tot lupster ende steunsel van onsen staet. Dese Oost-Indische generale Compagnie, die is eerst besloten anno 1602. ende dat om verscheyden ghewichtige redenen. Want overmidts niet alleene de vrye Nederlanders, maer oock de Enghelsche ende de Françoysen, de ooge al hadden op de Oost-Indien, die oock verscheyden vloten derwaerts gesondē hebben/met namen de Engelsche, die op de Nederlanders begonden jaloers te wordē: dewijle datter oock upt verscheyden havens vande vereenighde Nederlanden, ende van verscheyden Compagnien, dagheljcx schepen naer Indien gesonden wier-

Als oock d'Heer Iacob van Heemskercke.

Besluyt van 't voorgaēde verhael.

De redenē vande Oost-Indische Compagnie.

wierden / sonder eenige correspondentie d'eene metten anderé te houden/eñ dickwils alle op eene plaetse waren gedestineert / ende also malkand'ren 't voordeel ontnamen/ eñ schade aendedē/sonder datse poochden nieuwe plaetsen ende kusten te besoeckē: dewijle dat oock de krachten ende middelen van verschepden kleyne Compagnien ghesplet zijnde / minder konde bestaen tegen de perijckelen van de Zee/ tegen 't gewelt van den vpandt/ midtsgaders andere verliesen ende ongelucken/ die den Koop-handel onderworpē is: insonderheyt ooc om datter anderssins tusschen de Landts-luyden seer licht jalousie / twist ende oneenighept soude konnen ontstaen/ tot nadeel van onse negotie, ende tot groot voordeel van onsen gemeynen vpandt: Soo is daer ten laetsten anno 1602. gheresolveert eene vereeniginge te maken van alle de Negotianten ende Koop-luyden, die daer op te varen gehandelt hadden/ of noch in het toekomende souden willen handelen/eñ deselve te brengen onder eene Societeyt, of generale Compagnie, om naer so groote aventueren ende perijckelen / ende excessive kosten / die in soo groote vopagien te verwachten zijn/ malkand'rē niet te bedervē/ maer goede correspondentie te houdē / eñ niet alsoo op eene plaetse te varen/maer haer te verdeelē/ende andere kusten ende havens te soecken / oock om malkand'ren (des noodt zijnde) bp te staen ende te beschermen tegen alle vpanden/ende voorts in het gemeyn beraetslagen / wat nootelick ware tot dese navigatie / ende den rechtvaerdighen Koop-handel, ende voor-al tot het ghemeyne welvaren van onse vereenighde Nederlanden.

Discoursen daer over.

Naer dat dan over dit stuck vele discoursen/by-een-komsten / ende beraetslagingen tusschen de Koop-lupden waren gehouden/soo zijn sp ten laetsten in s'Graven-Hage geaccoordeert ende verdraghen den 20. Maert 1602. hebben oock het Octroy van de Hooghe Mogende Heeren Staten Generael daer op verkreghen in de maendt voorschreven/gelijck het selve door den druck genoegh bekent is/onnoodigh hier in't lange te verhalen. In't korte/ zijn dit de fundamentele Artijckelen: dat in den tijdt van xxj. Jaren, geene andere Compagnie op Oost-Indien, upt de vereenighde Nederlanden en sal moghen upt-varen/ noch handelen/waer voor de Compagnie aen't gemeene Landt sal betalen xxv. duysendt guldens, die ingeleght sullen werden in de eerste rekeninge van thien jaren, die ingaen sal anno 1603. in welcke thien jaren niemant meer in de Compagnie sal mogen komen/ dan die hun tusschen desen tijdt ende September sullen verklaren / hoe vele sp in de voorsz. Compagnie sullen begeerē in te leggen / het welcke sp betalen sullen ter vermaninge van de Bewindt-hebbers, ontrent eene derdepaert tot de upt-redinge van 't jaer 1603. ende tot het jaer 1604. een ander derde-paert. ende tot de upt-redinge van 't jaer 1605. het leste derde-paert. De vierde uyt-reedinge sal ghedaen worden upt de retouren van de eerste equippagie/als die goederē verkocht zijn/ende van de uytgaende schepen/dry maendē/ naer

Sy wort besloten in Martio 1602.

De fundamentele Artijckelen van het Octroy.

naer datse sullen vertrocken wesen. Ende als de thien jaren verstreken zijn/ soo salder een generael slot van rekeninge gemaeckt worden/ sulcx dat alle de restanten, die in Indien sullen wesen / ende de dependentien van dien / aen de volgende Compagnien sullen komen / het zy by taxatie of andersins / soo men dat best vindē sal/ ende dan sal der openinge wesen/dat men daer sal mogen inkomen/of uptgaen/ die wil: die van Amsterdam sullen de halve equippagie / of upt-redinge hebben: die van Middelburgh een vierde-paert. Delft, Rotterdam, Hoorn ende Enchuysen, elck een sesthiende paert. Daer de schepen upt-varen/ daer sullen sy wederom in-komen. De specerien/ sullē op de voorschreven ses plaetsen, daer kameren van Bewindt-hebbers zijn / verkocht worden op Amsterdams gewichte. Ende als d'eene of d'ander kamer sal uptverkocht zijn / of datse niet gheprovideert en zijn van specerien of ander Koopmanschappē / so sullen sy van de kamer / die geprovideert is / ontbieden soo vele als sy sullen konnen verkoopē/die hun de gheprovideerde kamer sal moeten laten volgen / soo langhe tot dat het al verkocht is. Daer is ock geordineert seker ghetal van Bewindt-hebbers, die in elcke kamer wesen souden/te weten/ Amsterdam twintigh: Middelburgh twaelve: In d'andere Kamers, elck seven. Ende als daer yemandt komt af te sterven/ soo sullē die van de kamer/ daer sulcx geschiedt / dry personen denomineren upt de participanten, zijnde bequame personen / ende die eene goede somme in de Compagnie participiperen/daer upt de Heeren Staten van die Provinçien, een sullen upt-kiesen.

Wt de ses kamers sullen seventhien personen ghekosen worden/ te weten / de Bewindt-hebbers van Amsterdam sullender acht kiesen: Middelburgh vier: Delft en Rotterdam twee: Hoorn ende Enchuysen ock twee: den seventhienden sal wesen van Middelburgh, of van de Mase, of van Noort-Hollant, per vices/ ende by gebeurte. Welcke personen t'samen sullē komen / alsmen die beschrijven sal / om mette meeste stemmen te resolveren / met hoe veel schepen datmen varen sal/ op wat plaetsen / ende voorts alle dingen tot den handel betreffende/ insgelijck als de schepen wederom komen/hoemen daermede handelē sal. Wat by het Collegie van seventhiene sal geordineert worden/ dat sullē de andere particuliere kamers moeten uptvoerē/ ende in het werck stellen: ende de plaetse/ daermen dit Collegie beschrijvē sal / sal wesen ses jaren achter malkand'rē tot Amsterdam, ende dan twee jarē tot Middelburgh: dan wederom ses jaren tot Amsterdam, ende dan wederom twee jaren tot Middelburgh, sulcx datter gheene beschrijvinghe in d'andere vier Steden (overmits sy alle t'samen met Amsterdam in eene Provincie liggen) vallen en sal. Dit zijn in effecte/ kortelick de fundamentele Artijckelen van de generale Oost-Indische Compagnie, die tot desen handel t'samen toebrachten ses ende tsestigh tonnen goudts. Ende upt kracht van dit accoort ghesloten den 20. Maert 1602. in s' Graven-Hage, soo zijn van

De vergaderinge vā de 17. wat haren last is.

Het Capitael vā dese Compaignie, was 66 tonnen gouts.

van Amſterdam in dat ſelve jaer uptgeſonden ſes ſchepen: van Middelburgh dry: van Rotterdam twee: van Delft een: vã Enchuyſen twee: daer van eenighe gereedt waren noch in de ſelve maendt: eenige in de naeſte maendt/ende ſy vermochten in twee vloten af te varen.

Eerſte uytreedinge vãde Compagnie.

Dese 14. ſchepen waren voor het accoort al ghereedt / maer zeylden niet-te-min upt / tot gemeene bate ende ſchade / van de gemeene participanten. Daerna heeft de voorſz. Compagnie verſchepden treffelijcke vloten / van jare tot jare uptgeſonden / als met namen eene vlote in Decemb. 1603. daer Admirael

De vlote van Steven vander Hagen.

van was Steven vander Hagen, ende de Vice-Admirael Cornelis Sebaſtiaenſſen. Daerna wederom eene andere vlote in't beginſel van't jaer

Van Corn. Matelief.

1605. daer Admirael vã was Cornelis Matelief van Delft, die ſelve Bewindt-hebber was: ende Olivier van dẽ Vivere, als Vice-Admirael. Eene derde vlote hebben ſy uptgeſonden anno 1606. den 12. Meye/ daer Admirael van was Paulus

Van Pauwels van Caerden.

van Caerden, ende Vice-Admirael Arent Maertenſſen ende soo vervolgens / tot date deſer. Ende al-hoewel deſe Compagnie, in hare eerſte beginſelen/vele ſuckelingen/perijckelen te water ende te lande / ende verſchepden andere ſware reſconters heeft moeten upt ſtaen / ſo is ſy

De eerſte ſuckelingẽ van deſe Compagnie.

even-wel metter tijdt / door Gods genade / soo wonderbaerlick geſegent / datſe ongelooflicke ſchatten in het Vaderlandt ghebracht heeft/in ſpijt van alle hare vyandẽ. Ende overmits de vaert in't eerſte ſeer ſorgelick / ende langh-duerigh was / ſoo is metter tijdt/ ende door ervarenthept op alles soo nauwe gelet / inſonderheydt op de ſtrate, diemẽ paſſeren moet / op de vivres, op de remedié tegẽ 't ſcheur-buyck, ende andere ſieckten / op de ſchipſghereetſchap ende ammunitie van Oorloghe / als ock gheneralijck op de order ende diſcipline, die te water eñ te lande moet onderhouden worden: dat de fundamenten van de Compaignie, door Gods byſonderen ſegen / ſoo vaſt geſtelt zijn/ dat onſe vyandẽ daer voor beven. Ende hier en konnen wy niet verſwijgen/ den byſonderen ſegen/ die God Almachtigh aen de Compagnie beweſen heeft anno 1616. als wanneer hy behalven de ſtrate die anno 1520. gevonden was van Ferdinandus Magellanes, die daerom ock naer den ſelven woordt genoemt de ſtrate Magellane, gelijck hier voren is aengeroert / door den dienſt van Jacob le Maire, ende Willem Corneliſſen Schouten, ontdeckt heeft/ eene andere ſtrate, die gheleghen is onder den 55. graedt, ende 36. minuten aen gheene zijde van de ſtrate Magellane, alwaer de Noordelijcke of Æthiopiſche Zee, ende de Zuydelijcke, of mare del zur, byna aen malcand're komen/ ſoo dat door deſe ſtrate den doorganck veel korter/ende met minder moeyte ende perijckel is / als door de ſtrate Magellane. Het welcke den Koningh van Hiſpanien ock verſtaende/ ſulcx heeft ter hertẽ genomen / dat hy twee ſchepen met t'ſeſtigh mannẽ (meeſt Hollanders, waer onder was eenen Johannes de Witte, van Amſterdam) van Liſbona liet uptruſten / ende met proviande voor twee jaren voorſien/

Strate Maire gevon anno 1

ten

ten eynde datse de gheleghenthepdt van dese strate naerstelijck souden doorsoecken/ eñ insonderhept daer op letten / of men dese strate niet en soude konnen slupten / als men op de eene of d'andere zijde een fort maeckte. Dese schepen zijn dan in October anno 1618. upt Lisbona uptgeloopen/ onder 'tghebiedt van Ian de More: maer als sp aldaer waren aengekomen/ soo bevonden sp dese strate, even gheliick sp in de Nederlandtsche kaerten ontworpen is/alleen scheen het/datse daer inne niet eens en waren/ seggende datse soo breet niet en was / als de kaerte upt-wijst / anders accordeerden sp in alle de reste/ende den Koningh en heeft de strate niet konnen slupten / die de Heere geopent hadde / die na den Admirael/diese gebondē heeft/ wordt ghenoemt de strate le Maire. Dit zp genoeg van de eerste occasie, beginselen, voortganck, ende bevestinghe van de Oost-Indische Compagnie.

Wat nu aengaet de West-Indische Compagnie, daer is wel over langhe naer ghetracht / maer sp is veel tragher voort-gegaen / als de Oost-Indische, ende dat om verschepden redenen / die hier niet alle en konnen verhaelt worden/ maer insonderhept/om dat de Spaengiaerden ende Portugijsen daer soo sterck waren/dat het meest met den punct van den lemmer soude moeten gehaelt worden. Gelijck wp dan hier voren verstaen hebben dat anno 1594.ende 1595. eenige schepē zijn gesonden/om te ontdecken de vaert op Oost-Indien (op occasie/ dat den Koning van Spaengien, onse schepē die op Hispanen voeren / geduerigh plaeghde met het eene arrest, op het andere) soo heeft men op dien tijdt eenighe voyagien beginnen te doen op Brasilien, ende meer andere havens in de West-Indiē: met namen is in den somer 1595. eē seker schip upt Zeelandt ghevaren / dat in min dan vier maenden ghevaren was naer het Eylandt la Margarita in West-Indien, het was daer ghelost ende wederom geladen/ende heeft behouden reyse ghedaen in soo korten tijdt. Insgelijcx zijn oock andere schepen behouden t'huys ghekomen van Castel del Myna, op de kusten van Africa, bykans onder de linee Æquinoctiael, die kostelijck geladen/ met veel louter gout, zijn t'huys ghekomen. Het heeft onse Nederlanders oock de spoze gheghe-ven/ als sp hoorden/ dat de Enghelschen in Junio 1595. ses oft acht vpandts Schepen / geladen met Suycker, Brasilien-hout, Peper, ende andere Indische waren ghenomen / ende daerenboven met hulpe van eenighe Françoysen, de voornaemste sterckte ende Koop-huys van den Koningh in Brasilien, (te weten Fernamboucq, dat onse nu verovert hebben) met gewelt hadden inghenomen/ende xxxij. dagen inghehouden / in welcken tijdt sp vijfthien van hare schepen hebben geladen met suyckeren, ende resterende Speçerien van eene groote Carake, oft Oost-Indisch schip / dat daer verdroncken was / ende zijn dese Enghelschen met verlies van ontrent tsestigh mannen (die van de Portugijsen verslaghen wierden) van daer ghekomen. Hier upt voordeelden onse Nederlanders, dat de sterckten van den Koningh in West-

Fernamboucq van de Engelsche ingenomen, ende wederom verlatē.

Indien, niet so vast ende onverwinnelijck en waren / als sy van sommighe gemaeckt wierden: ende dat dese voyagie voor haer so wel open stondt / als voor Enghelsche, ende Fransoysen.

Dese vaert neemt toe anno 1598.

Anno 1598. als den Koning Philippus de II. ghestorven is / is dese vaert seer ghegroept ende toe-ghenomen / nevens de Oost-Indische. Want daer zijn van Rotterdam, in dat jaer toe-gherust vier treffelijcke schepen, met eene Pynasse: waer van den Admirael ghenaemt was de Hope, groot twee hondert en vijftigh lasten: den Vice-Admirael was ghenaemt de Liefde, groot hondert ende veertigh lasten: Het derde was 't Gheloove, groot hondert en 't sestigh lasten: Het vierde was de Trouwe, groot hondert eñ twintigh lasten: het vijfde, was de Pynasse, ghenaemt de blijde Boodtschap, groot twintigh lasten. Den Admirael van dese Vlote was Jaques Mahu, den Vice-Admirael Simon de Cordes, den principalen Piloot / was Dierick Gerritsen van Enchuysen. Dese vlote (daer wy hier voren oock mentie van ghemaeckt hebben / op een ander occasie) was uytgerust van Pieter Verhaghen met syne mede-staenders / ende is den xxvj. Junij / 1598. 't zeyle ghegaen uyt den Briele, daer waren op ontrent de vijf hondert mannen, ende daer onder vele geoefsende Soldaten. Dese namen hare repse op Brasilien, om soo te varen door de strate Magellane volgende de kusten van Chily ende Peru, naer de Philippinen, ende soo naer China of Japan, ende haren handel gedaen hebbende / langhs de Cabo de bonne

De vlote van Pieter Verhagen, onder Iaques Mahu doet eene reyse naer Brasilien.

esperance, des werelts kloot om zeylende / wederom thuys te komẽ. Ende ter avontueren te besoecken eenighe Eylanden / las californias genoemt / twee of dry hondert mijlen van Nova Spania, gheleghen in de mare del zur, waer van ontrent dese tijt schryven was ghekomen / van de stadt los Angelos, achthien mijlen van Mexico gheleghen / van date den 8. Octob. 1597. daer volck ghesonden was om dat te conquesteren / die met verlies van twintig mannen te rugghe ghedreven waren / naer datse eerst gevonden hadden / dat de selve landen seer rijck waren van gout ende silver-mijnen: als oock van seer groote eñ schoone Orientaelsche peerlen, die op ander-half vadem daer ghevanghen worden in groote quantiteyt / passerende in schoonte ende groote de peerlen van 't Eylandt Margarita: soo dat den Vicroy van Mexico, eenen burger van daer / henen sont / om die te conquesteren met 2. hondert mannẽ: sy rapporteerdẽ oock / datse de voorsz. Eylanden, in acht daghen / van het vaste lant konden bezeylen. Daer zijn oock in het selve jaer uytghesonden by Balthazar Moucheron, onder de Authoriteyt van Prince Mauritz. Hoogl. Nem. ettelycke schepen en krygh's-volck / ontrent dry hondert mannen / uyt alle Compagnien uytgelesen / onder den Capitein Iuliaen Kleerhamer, om in te nemen het Eylandt / ghenaemt Ysole del principe, voor-by Guinea, gheleghen in Africa, by de linee Æquinoctiael, ende het Eylandt van S. Thomas, het welcke rijck was (soo men seyde) van suycker, tot dien eynde vele suycker-bac-

Op seker advijs gekomen van de stadt los Angelos,

Den rijckdom vande Eylanden las californias.

De vlote vã B. Moucheron, na Ysole del principe, en S. Thome,

backers mede nemende/ende and're Ambachts-lupdē/ mepnende mette inwoonders (wesende Portugijsen) bzientelijck te overkomen: welck Eylandt soude mogen dienen booz een goede herberghe van alle Nederlandtsche schepen/dien wegh barende / ende om met meerder versekerthepdt te handelen / als eenen Hulscher ende Garzia ghedaen hadden/ die mepnden het Kasteel del Mina in te nemen/ maer warē van de Moren ende andere bedzoghen / daer Hulscher doot bleef/ eñ Garzia weder quam. Daerom wiert dit krijghs-volck mede gesonden/ende namen mede kalck/steen/ende pser om te bouwen. In dat selve jaer zijn meer andere schepen / soo van Rotterdam, als elders upt-ghebaren/sommige naer Oost, sommige na West-Indien, so dat men rekent/ dat in dat jaer 1598. wel tachtentigh groote schepen upt-ghebaren zijn/so naer Java ende andere plaetsen in Oost-Indien, als oock naer West-Indien, Brasilien, Castel del Mina, ende so lancx alle kusten van Guinea, ende andere Eylanden.

Anno 1600. als de vaert op Oost-Indien nu tamelijck sterck was/soo hebben de vereenighde Nederlanden, om hare negotie te vermeerderen / dese vaert op de West-Indien noch meer gebozdert / ende hebben veel groote schepen upt-ghesonden naer de West-Indische onbewoonde Eylanden/om Zout te halen (dat daer ghebacken wozt booz de hitte van de Sonne/van het Zee-water/ dat op de klippen ghesmeten wozt) dit zout is seer krachtigh ende substantieel / dat niet en kost / dan de bloote vracht / ende de moepte om t'schepe te doen als men dat vande klippen af-neemt / eñ dit grof zout wozdt in onse Nederlanden, met namen in Zeelandt gheraffineert ende her-zoden tot goedt profijt. Dese vaert quam hun wel te passe/ om dat de vaert op de kusten van Africa eñ Guinea, booz de menighte van schepē/ die van alle landē daer voeren / nu boztaen soo grooten profijt niet en konde gheven/als sp in 't eerste wel dede. Daerom hebben sp ghetracht met dese vaert op de zoute Eylanden, allencxkens een handelinghe in de West-Indien te bzenghen/ sonder te soecken eenige conqueste daer te maken/ maer lieber eenighe arme Indianen teghen het Spaensche ghewelt te beschermen/om also daer mede in traffijcke te komen/ het welcke in dien tijt al seer apparent was / datter metter tijdt eene treffelijcke handelinghe upt groepen soude / obermidts de Nederlanders allerley Indiaensche waren de helft beter koop konnen gheven als de Spaenjaerden doen / booz hare groote Spaensche lasten ende tollen/ die sp bzagen moeten.

Het oogemerck van ons volck in dese vaert.

Soo dat den Koningh van Hispanien ontrent dese tijt (maer te late) is ghewaer ghewozden/dat het eenen dwasen raedt booz hem gheweest is / de Nederlanders de vaert op Hispanien te verbieden: dewijle hem dat veel beter hadde geweest/ den Nederlanders de Spaensche vaert met stille oogh-lupckinghe toe te laten / dan de selve booz den noodt te dwinghen / andere vaerden te soecken. Ende het was eene dubbele dwaesheyt/ dat den Spaensche Raet, om hare boozgaende faute te verbeterē/ dē Koningh in bedencken

Den Koningh van Hispanien merckt syne faute in het verbieden van de Spaensche vaert.

Hy soeckt de faute te verbeterē, maer te vergeefs.

gaven/ of het niet goet en ware/den Nederlanders de vaert eñ den handel op Indien toe te laten / midts conditie / datse derwaerts gaende ende keerende/ souden moeten aenleggen in Hispanien, ende daer de Spaensche Tollen komen betalen / om den Koningh alsoo syne Domeynen t' huys te brenghen / daer de Hollanders ende de Zeeuwen om ghelacchen hebben / dat de Spaenjaerden soo dwaes zyn / datse alsulcke sotte kluchten den Koningh derven in de buyst steken: want dat ware sonder noot/den Koningh het swaert in de handt ghegheven/ om haer te dooden. Als dan den Koningh van Hispanien sagh / dat het Vossen-vel hem niet dienen en wilde / om de Hollanders upt beyde de Indien te bannen met listighevt: soo heeft hy anno 1601. door den Adelantado of Admirael van de straete van Gribalter, de Nederlandtsche Facteurs, ende andere Koop-luyden in Hispanien ende Portugael, seer strenghelijck verbolght / ende ghetracteert naer den eysch van het Leeuwen-vel, beschuldighende dese Facteurs, ende Koop-luyden, datse voor de Nederlanders, of met de selve handelden/ ende datse Spaensche realen tot voorderinghe van hare Indische reysen / upt den lande ghevoert hadden/teghen syne ordinantie. Daer werden oock Galeyen ende Krygs-volck reede gemaeckt/ om in Nederlandt te senden / onder den Marquis Sancta Cruçe. De fame ginck oock/ datter eene vlote soude volgen van 80. Schepen/ende 14. Galeyen / met acht duysent Spaenjaerden, ende dat den Heere van Wacken, zynde Admirael van Vlaenderen, die in Spaengien ghekomen was met eenighe Duynkerckssche schepē / daer over hoopte te commanderen: dan het scheen/ dat hy een Nederlander zynde / van de Spaenjaerden misvertrout wiert/ ende dat hy oversulcx in Hispanien, van droefheyt ende onghenoughte/ ghestorven was. Daer na is het ghebeurt anno 1605. dat den Koningh tot Lisbona ende elders / tot bekommeringe van onse vaert op Oost ende West-Indien, den 9. April een Placcaet liet publiceren / daer by wel expresselijck wiert verboden dat gheen vreemde / van wat Natie hy oock mochte wesen / alwaer hy schoon een Inwoonder, of vrye genaturaliseert in Portugael, of in Hispanien, voortaen in eenigher manieren en soude mogen trafiqueren / handelen of varen in eenighe plaetsen der conqueste vande kroone van Portugael, voor by de Eylanden Anzoras ende Madera, als te weten in de Oost-Indien, in Brasil, tot Angola, op de kusten van Guinea, Bennin, Malaguerta, tot in de Eylanden van S. Thomè, of Cabo verde, of tot eenighe andere plaetsen/ by de Portugijsen ontdeckt / of ghevonden/ of die by haer noch souden mogen ontdeckt worden. Daer enboven / dat gheene Portugijsen en sullen moghen gebruycken / of hun voortaen laten dienen van eenighe schepen/of vreemde personen / geene Portugijsen zynde / in eenige van de voorsz. plaetsen. Item/ dat alle vreemde / gheen Portugijsen zynde (sonder aensien / of sy langhe jaren daer ghewoont hebben / of niet) wonende in de voorsz. landen van stonden aen moeten t'huys keeren in.

Eerst door het Vossen-vel.

Daer na door het Leeuwen-vel.

Als met wapenen.

Ende vigereuse placcaten.

in Portugael: te weten / die van de Oost-Indien met de eerste Caracquen, ende die van Brasil, ende andere plaetsen / over beyde zyden van de Cabo de bonne esperançe, binnen een jaer naer de publicatie van dit Placcaet. Voorder soo weder-roept den Koningh, alle syne Licenten, aen eenighe vreemde te voren vergunt / van te mogen in de voorsz. plaetsen handelen ende trafikeren / &c. ende dit alles op lijf-straffe, sonder ghenade of conniventie / sonder appel of eenighe redemptie. Dese rigoreuse Placcaten in Spaengien ende Portugael, in plaetse datse de vaert op Oost ende West-Indien souden verhinderen / soo hebben sy den Nederlanders, als ock den Enghelschen ende Françoysen, eene groote spoze geweest / om de vaert op beyde de Indien te voorderen / voortaen ock met ghewelt / ende by septen van Oorloghe. Want alle Potentaten ende vrye volckeren in Christen-rijck voordeelden / dat als seer onbehoorlijck / dat beyde de Oost ende West-Indien, den Spaengiaert als eygen souden blijven / ende voor alle andere natien op-gesloten / ende dat ghemelte Spaengiaert, die alleene ghenieten soude / om alle syne ghebueren te onderdrucken ende overvallen / dewijle hy niet alleene met de Indische waren syne monopolie wilde drijven over gheheel Christen-ryck / maer socht te insonderheydt daer mede te voorderen syne ghepretendeerde heerschappije van de groote Zee Oceanus, om alsoo met de uptnemende ende ongeloofljcke schatten van beyde de Indien, hem selven meester ende Monarcha te maken van gheheel Christen-rijck, jae waert mogelijck van de gheheele werelt. Derhalven soo hebben de Enghelsche anno 1606. ende 1607. niet alleene hare begonnē vaert op Oost-Indien gevordert: maer hebben ock anno 1607. twee nieuwe Compagnien op-gherieht met Octrope van Jacobus VI. Koningh van Groot Britannien, om nieuwe landen te gaen bezeylen ende bewoonen / meest door raedt ende bestieringhe van Richard Haccluyt, die alle de verre reysen van de Enghelsche beschreven heeft / ende d'Heer Johan Popham, Opperrechter ende Raedts-heer in Engelandt, een kloeck verstandigh man / ende van grootē aensiene / die jupst in Junio 1607. ghestorven is / ende seer beklaeght wiert van de Enghelsche natie, insonderheyt van de Handelaers op beyde de Indien: gheljck ock Johannes Davids, den vermaerden Capitein ende Piloot in het beginsel van 't voorgaende jaer 1606. van de Chinesen vermoort was. Niet-te-min soo zijn dese twee Compagnien met haer voornemen voortgegaen. De voornaemste hoofden van de eerste Compagnie waren / Thomas Gates, George Sommers, beyde Ridders / Ricchard Haccluyt Clerck, Eduward Maria Wincfield, met meer andere Kooplupden van Londē. De participanten van de andere Compagnie waren / Thomas Hamond, Rauloig Gilbert, Willem Packer, George Popham, met meer andere van de stedē / Bristel, Excester, ende Pleymouth. Dese die hebben volle macht ende Octroye ghekreghen van den Koningh Jacobus, om te gaen wonen / eñ Colonien te planten in Virgina,

Derhalven hebben de Engelsche hare Voyagie op Oost ende West-Indien versterckt.

De voornaemste beleyders daer van Richard Haccluyt, Iohan Popham.

Iohan Davids.

Hoofden van de eerste Compagnie in Engelant.

Hoofden van de andere Compagnie.

Octroy vā Koningh Iacob VI.

in America gelegen / dat de Enghelsche pretenderen haer alleene toe te behoorē/ als by haer eerst ontdeckt zijnde/ soo sy seggen. Den Koningh dan het voor-nemen van dese synde onderſaten seer prijſende / als een werck / dat metter tijdt grooteliick mochte strecken ter eeren Gods / verbreydinge van de ware Christelijcke Religie, ende bekeeringe van de arme Indianen, zijnde wilde ende ongeloovighe menschen/ om die te brengen tot de kennisse Gods/ende tot een eerlijck leven / ghelijck den Christenen betaemt: Soo heeft hy bevpde dese Compagnien verleent Octroye, om haer voor-nemen in het werck te stellen / te weten / de eerste Compagnie , datse souden mogen neder-slaen tusschen de 34. ende 41 1. graden/ende besitten alle het Landt, Bosschen, Havenen, Rivieren, Visscherien , Mijnen, &c. van daer sy eerst sullen neder-slaen / tot vijftigh mijlen toe lancx de kusten / naer het Westen ende Zuydt-westen, soo de kusten liggen / met alle de Eylanden teghen over gheleghen / binnen 't begrijp van Hondert mijlen : Die tweede Compagnie vergunt hy/ datse soude beginnen haer te planten naer haer goet-dunckē/ tusschen de 38. ende 45. graden van de voorsz. Latitude, lancx de selve kusten van America , naer het Westen, ende Zuydt-westen, ofte naer het Zuydē, als de kusten liggen/ &c. datse van alle goudt ende silvermijnen, den Koningh souden gheven een vijfde part, ende van andere mineralen een vijfthiende. Datse daer sullen mogen gheldt munten van wat metalen sy willen / ende dat onder haer hours ende ganck

Voor de eerste Compagnie.

Voor de tweede.

doen hebben. Datse uyt Enghelant haer volck sullē mogen uytvoeren/ met alle hare goederē ende waren/ vry van alle tollen voor seven jaren lanck/ met verbodt / dat niemandt dat selve en sal moghen doen / dan die van haer ghesel-schap zijn / op verbeurte van schip en goedt : dat oock niemant anders daer eenighe Colonie en mach planten/ dan met consent vande voorsz. Colonie: ende soo eenige van 's Koninghs onderſaten daer wilde trafikeren/ datse dat sullen moghen toe-laten / hun afnemende tol van twee ende een half ten honderden / ende van de vreemde vijf ten honderden / ende dat ten profijte van de Compagnie voor xxj. jaren / daer na souden de tollen voor den Koningh wesen. De kinderen daer geborē/ sullen alle-tijt vrye Engelsche wesen. Voorts verbiet hy scherpelick eenige vrunden ter Zee te beschadigē/ ende dat op sware straffe.

Ghelijck dan de Enghelsche, de Oost ofte West-Indische vaert niet en hebben willen quiteren / niet te-genstaende datse vrede met Hispanien gemaeckt hadden / overmidts sy oordeelden / dat het street teghen alle natuerlijcke ende burgherlijcke rechten, dat men haer soude beletten de ghemeene Zee ende Lucht te gebruycken/ om haren handel ende negotie te dryven met voorgaende consent van haren Souverayn, ghelijck alle natien gewoon zijn / daer sy dencken profijt te doen: So hebben oock ontrent dese tijt verscheyden Koop-luyden in ons Vaderlandt daer op beginnen te letten / of men niet en soude eene vaste ende wel-gheregelde Compagnie konnen op-rich-

Op dit exempel hebbē o Koop-lu den ooc eene We Indische Compag willen o richten.

richten op de West-Indien, oft America, gelijck alreede anno 1602. eene vaste Compagnie op de Oost-Indien gemaeckt was / daer van de Vereenighde Nederlanden alreede seer goede neeringhe / ende groote profyten begonsten gewaer te worden. Hier toe heeft onder andere seer ghearbeydt Willem Usselincx, een vermaert Koopman van Antwerpen, die eenighe jaren in Hispanien, ende de Eylanden van de Ascores, in West-Indien, alomme verkeert hadde/ende hem wel geinformeert van den handel ende gheleghenthepdt van America, of West-Indien. Over sulcx heeft hy alomme by verschepden Koop-luyden, als ock by syne Excellentie Prins Maurits hooghloflicker Memorie/ ende de Heeren Staten van den lande/ door ghesaghen verschepden goede middelen / die daer toe dienden: gelijck hy ock daer inne seer ghestijft ende geholpen is van wijlen den Hoog-geleerdē Petrus Plancius, Predikant tot Amsterdam, die in de Cosmo-graphie seer erbaren was/ mitsgaders van verschepden Patriotten tot Amsterdam ende Middelburg, die dit stuck met dē voorsz. Usselincx sterck voort dreven / als eene sake/ daer de Vereenighde Nederlanden ten hooghsten aen gheleghen was/niet alleene om de commerçie ende neeringhe in het landt te vermeerderen/ maer ock metter tijt de Nederlandtsche Oorloghe, van hier op een andere plaetse te diverteren/ende de macht van den Koningh van Hispanien te breken/ het welcke konde te wege gebracht worden met der Koop-luyden gelt/ sonder de middelen van het landt daer mede te beswaren. Oft wiert dies te beter ghelooft / dewijle het blijckelijck was / dat den Spaenjaert noch vele vpanden hadde in de West-Indien, die sterck waren/ende niet lichtelijck te overwinnen / insonderhept als sy van d'onse geassisteert wierden/ om den Spaenjaert te wederstaē/ so door toe-voer van wapenen/als ock wanneer mē de Indianen leerde paerden te gebruycken/ eñ haer selven in de wapenen/ ende Oorlogsche behendigheden te oeffenen/om den gemelten Koning syne schatten aldaer te doen consumeren. Want het kenneljck was dat den Spaenjaert, van het Eylandt Trinidad, tot de linee Æquinoctiael, noch gheene plaetsen / of sterchten en hadde. Dese ende diergelijcke redenen / met meer andere heymelijcke intelligentien, die soo niet en konden noch en diendē verbreyt te worden / wierden van den voorsz. Usselincx met de syne voortgebracht / waer over hem belast wierdt een polise, of brief van verbondt te bewerpen/om te besien/ of men wel soo vele participanten, ende alsulcken capitalen Summe soude konnen binden / om de West-Indische Compagnie vast te maken. Ende de salie was soo verre ghebracht / datter alsulcken polise, of verbondt-brief ontworpen was/ die den Koop-luyden in het ghemeyn wel behaegde / insonderhept als sy verstonden / datter onlanghs verschepden vruchtbare/ so vaste landē, als Eylanden waren ontdeckt/ van goede gesonde lucht/ bewoont van goedt ende vriendelijck volck / die naer de kennisse ende vrundtschap van de Nederlandtsche natie, verlang-

Discours dat het doenlick is, den Koningh in West-Indien aen te tasten.

Concept vā de West-Indische Compagnie.

Is aengenaem by de Koop-luyden, ende waerom?

Tijtlicke insichten by de liefhebbers van't lant.

langhden/die men wiste dat vpanden van de Spaenjaerden waren/ende daerom wenschten teghen de Spaensche tyrannie gestijft ende ghesterckt te wordē. Insonderheyt het volck binnen 'slants/dat so Barbarisch niet en was/maer tamelick cijvijl ende burgherlijck / niet naeckt gaende/ maer gekleet op hare wijse/ende goederhande: daermē metter tijt soude mogen Colonien planten/ ende van ons volck over-boeren/ om hun te leeren het landt behoorlick bouwen ende oeffenen:dewijle het bequaem is/ om Suycker, Gember, Olije, Wijn, Indigo, Cattoen Hoppe, ende andere vruchten te planten: te meer dewijle het landt alreede verschepden kostelicke ghewassen voortbrachte / dienende tot goede ende kostelicke verwen / boven de mijnen van Gout, Silver, ende andere mineralen, die de zenuwen zijn van den Oorlogh: welcke landen metter tijt ock goeden afreck souden maken van verschepdē waren ende hant-wercken/ die in ons lant overvloepen: boven dien / dat op de Zee-kusten der selver landen/ grooten overvloet van Zout wort bevonden/ daer men altijt/ by ghebreck van beter negotie/ de schepen mede kan ballasten. Behalven den

Geestelicke insichten, by de liefhebbers vande ware religie.

werelds chen seghen, die daer te verwachten was/wierden de lief-hebbers van de vvare ghereformeerde Religie seer gheanimeert tot desen handel/ door de hope/ dat het rijcke onses Heeren Iesu Christi daer door soude ghevoordert worden/dewijle mē door dese occasie/die arme blinde menschen het salighmakende gheloove, ende de kennisse onses Heeren Jesu Christi soude moghen inplanten / die tot noch toe / of in de Heydensche blintheyt, of in de Pauselijcke dwalinghen ende superstitien waren opghetrocken/ende dat niet sonder ghewelt ende tyrannie / in plaetsen daer den Koning van Hispanien te seggen hadde. Ghelijck dan vele Koop-luyden ende andere Patriotten, om de voorsepde / ende meer andere redenen/ hier toe gheneghen waren / soo is de sake ten laetsten soo verre gebracht / ter instantie niet alleene van de meer gemelte Koop-luyden, maer ock van verschepden Steden ende Leden in onse Provinçien, daer wijlen den Hoogh-gheleerden Heer/ Mr. Fransoys Francken, Raedts-heer in den Hoogen raet, seer toe geholpē heeft/ dat daer een concept van Octroye voor de West-Indische Compagnie ontworpen/ ende op het papier gebracht is/ ende daer was apparentie van ratificatie ende consent van de Hooghe Mogende Heeren Staten Generael, jae het stondt eyndelijck daer op om toe-gestemt ende in het werck ghestelt te worden: maer wiert op-gehouden / ende ten laetsten t'eenemael ghestaeckt door de handelinghe van den Treves, daer toe anno 1607. van 'spants zijde seer plausible eñ aengename voorslaghen wierden gedaen / die anno 1608. stercker wierden aengebonden / gelijck sy ock niet op en hielden voor datse anno 1609. in April/ de sake ten eynde gebracht hadden/ eerst met die hope / datse onse natie souden slupten beyde upt Oost ende West-Indien: daer na met dat succes/ datse immers de geconcipieerde West-Indische Compagnie in den dop versmoort hebben / door welckers

Den Rae heer Fra ke helpt werck v deren.

Maer we gestut d den Trev

Het ooge merck va den vyan in den voorsz. handel.

kers voort-ganck den Spaenjaert, op het hooghste bekommert was / overmidts hy daer op syn herte wordt aengetast. Den schrick van den vyandt/ die hem soo seer porde om Treves te versoecken met de vereenighde Nederlanden, was seer vermeerdert door die treffelijcke vlote van xxvj. schepen van Oorloghe/ ende vier victualie schepen/ die den Koningh in synen eygenen nest gingen besoecken op de kusten van Hispanien, anno 1607. daer als Admirael over commandeerde dien manhaften/ wijt-beroemden Heer Jacob van Heemsk-kerck, die menighe treffelijcke voyagie hadde ghedaen / maer insonderheydt anno 1597. om de passagie lancx 't Noorden by Nova Zembla (daer nopt mēschen geweest en warē) naer China te soecken. Eñ daer na anno 1604. als hy ten tweeden male als Admirael, Oost-Indien besocht / ende in de strate Sypirta pura, eene ghewelddige Portugijsische Carake verovernde/die treffelijck voorsien was van goedt gheschut / ende bemant met acht hondert mannen, die hy vermeesterde met twee kleyne schepē / die t'samē maer op en hadden twee honderdt mannen, alwaer hy syne voorsichtigheyt ende kloeckmoedigheydt alsoo ghetoont hadde/ dat hy voor de bequaemste wierde gehouden/ om over dese treffelijcke vlote te commanderen. Dese vlote liep uyt Texel, den 25. Meert 1607. ende tasten de Spaensche schepen aen/ zynde xxj. in getale/ daer onder dat waren thien Gallioenen, liggende onder de bescherminge van het geschut van het Kasteel ende de stadt van Gibalter, op den 25. Aprīl daer aen volghende. Den Spaenschen Admirael van des vyandts schepen was/ Don Iohan Alvarez d'Avila, een out ende ervaren Krijgs-man/ die den Koningh, ende Don Ian van Oostenrijck lange ghedient hadde / ende op syn schip was synen eygenen sone Capiteyn, die even soo genoemt was als syn Vader. Den Admirael d'Avila hadde op/ ontrent seven hondert mannen: syn Viçe-Admirael vier hondert en vijftigh/ de reste op het minste twee hondert en vijftigh: soo datse t'samen gerekent wierden vier duysent mannen. Dese machtighe vlote / liggende onder den roock van't geschut/ soo van de Stadt, als het Kasteel, heeft niet-te-min dien kloecken heldt Heemsk-kercke ridderlijck aenghetast/ende hy selve met syn schip/den Spaenschen Admirael vervolght/ tot binnen in de Baye, naer de stadt toe: want eer Heemsk-kercke aenquam/ soo meynde d'Avila, dat hy met syn Gallioen alleen/ de gheheele Nederlandtsche vlote wel soude weerstaen hebben/ ende hy konde qualijck ghelooven/ datse het herte souden hebbē/om hem te besoecken onder het Canon van de stadt ende 't Casteel: maer als hy sagh dat onsen Admirael op hem aenquam/soo hackte hy syne kabels af / ende stelde op de loop / naer de stadt toe. Heemsk-kerck vervolghde hem/ loopende voor by den Spaenschē Viço-Admirael, ende de Gallioenen, die hy liet liggen aen de slincker-hant/ ende liet syn Ancker reede hangen voor den boeg/ met bevel niet te laten vallē/ voor datse aen den Spaenschen Admirael waren / ende datse het hoorde kraken: Hy belaste ock

Beschrijvinge van 'svyants vlote, onder Don Iohan d'Avila

Den Spaenschen Admirael wijckt.

den Busschieter niet te schieten voor datse dicht aen malcand'rē wären: Hy beval den Stierman aen 't roer te staen / ende hy beloofde hondert realen van achten aen de jonghers/ die den Spaenschē Admirael de vlagghe souden af-halen / ende is alsoo recht op den Spaenschen Admirael aenghezeylt: maer eer sy malkand'ren raeckten/ so heeft d'Avila eerst gheschoten met een van syne voorste stucken : daer op Heemskercke heeft geantwoort met beyde syne boegh-stucken / ende heeft synen vpandt wel dapper ghetreft/ met eenē hem aenboort geklampt/ ende terstont syn Ancker laten vallen: maer also den Spaenjaert synen tweeden scheut schoot/ so heeft den hoghel een jonghman (staende met een musket reede om te schieten) te midden weegh genomen / ende met eenen onsen Admirael syn slincker been/ boven aen 'tlijf / op seer weynigh na af genomen/ soo dat hy in syne wapenen staende neder viel: Het selve yser/ nam noch achter hē een man/ staende met den londtstock ghereedt/ om een stuck aen te steken / de rechte handt af. Onsen Admirael aldus ghevallen zijnde/ ende syn doot gheboelende/soo heeft hy noch naer syn vermoghen / syn volck ghesterckt ende vermaent/ voort te gaen als sy begonnen hadden / ende belast een ander in syne plaetse te stellē/ bevelende met eenē in syne laetste woorden/ synen geest in de handen des Heeren : Hy stont/ doe hy ghescheten wierdt / in syn volle harnasch gewapent/ met een sweerdt in de handt voor den mast/ 't helmet op het hooft/ ende is alsoo als een recht Edelman ridderlick in

Hy begint te schieten.

Heemskercke wort geschoten.

Hy sterft.

Syne laetste woordē.

syne wapenen ghestorven / dan syne doodt wierde verswegen voor de Maetroosen, tot dat de victorie verkregen was. Want niet tegenstaende dat Heemskercke doodt was/ so hebben niet-te-min d'onse mannelijck ghevochten/ ende door Godts ghenade de victorie behoudē/ alhoewel niet sonder veel bloetstortinghe/ten weder-zyden. Den Spaenschen Admirael was oock/ gelijck den onsen/met den tweeden scheut doot ghebleven/ synen Sone wierdt ghevangen/syn schip wiert gheplundert/ alle syne papieren, advijsen, ende secrete instructien van den Koningh van Spaengien, zijn daer ghevonden/ onderteeckent Jo el Rey. Daer hy vernomen wiert het strengh bevel/ dat hun gegeven was / niet alleene om de Nederlanders te vervolgen / maer oock andere natien, die de selve eenighsins toe-gedaen waren. Dit ghevecht was vreesselijck/ alhoewel het niet langh en duerde / te weten van dry of vier uren na-middagh/tot na den Sonné ondergang toe. Behalven de twee Spaensche Admiraels, zijnder noch vijf Gallioenen gantsch verbrandt/ met een groot schip van Oorloge / ende een schip datse ghenomen hadden/ met een groot Lubeecks schip. Een Gallioen wiert in den gront ghescheten ende ghesoncken: de twee resterende Gallioenen zijn aen den gront gedreven/ waer van het eene scheen ghevorsten ende verdorven te zijn / het ander wiert gheacht voortaen onbruyckelijck te wesen. Voorts isser noch aen de grondt gheraeckt een Fransch-man, een Rotterdammer, ende een Enckhuyser Schip : dry

De onse vechtē ni te min mā nelijck,en krijgen de victorie.

Den Spaen schē Adm rael blijft oock.

Syn Sone wort gevangen.

Wat last hadde van den Koningh.

De Gallioenē worden bedorven.

Fran-

Fransoysen die daer teghen haren danck ingebracht waren / ende gemant met Spaenjaerts, soo haest sy van haer weeh ghevlucht waren / zijn 's nachts onder de Nederlandtsche vlote ghekomen / ende soo ghesalveert. Int verhael van dese Hystorie wort wat bysonders aenghemerckt / om te bewijsen de wonderlijcke voorsienigheyt, ende ghenade Gods teghen de arme ghevangene / Den Spaenschen Vice-Admirael, hadde ses of seven ghevangene op syn schip / siende dat hy bespronghen was van onse schepen / so wilde hy op alle aventuere / syn schip van de ghevangene ontlasten / dies hy terstont eenen Spaengiaert sont / om die te doorsteken: dan den selven tot dat werck gaende / wiert ghestoten: terstont wiert een ander gesonden / die een Moor was / als die besigh was om die plaetse te openen / daer de ghevangens waren / wiert ooch geschoté: daer na de vliegende pssere kogels braken de kettens van de ghevangene / ende wierden alsoo los: ende alsoo den Vice-Admirael overvallen ende verbrant wierdt / soo salveerden haer dese gevangene ooch by de Nederlanders, God danckende voor hare miraculeuse verlossinghe, volghens Psalm 107. vs. 10. 11. 12. 13. 14. 15. Dese Victorie, alhoewel sy ons Vaderlant niet veel tytlijck profijt in en bracht / overmidts de Gallioenen van den vyant meest verbrant ende bedorven waren / ende derhalvé voor plunderinge niet veel en kost overschieten / dat wy ooch ontrent hondert mannen verlozen / ende wel vijftigh, of 't sestigh gequetste: niet-temin soo heeftse onsen staet, groote reputatie, ende den vyandt grooten schrick toe-ghebracht / die nopt en hadden ghelooft / dat de Nederlanders sulcken couragie souden ghehadt hebben / datse sulcken machtigen vlote / onder den rooch van een Stadt ende Kasteel souden derven besoecken: maer naer datse metter daet bevonden hadden / dat de oude Nederlandtsche Couragie, die in de beginselen van onse troublen, in alle de 17. Provincié, maer insonderheyt in Hollandt en Zeelandt ghebleken heeft / noch niet en was verstorvé / soo is den Spaengiaert daer door gedwongen geweest (nevens andere redenen) om den Tréves af te bedelen / op sulcke conditten als hy krijghen konde / want daer was een verschrickinghe van den Heere op haer gevallen / volghens de belofte Gods / Exod. 23. vs. 27. 28. Want sy waren verbaest / siende dat ons volck / alhoewel minder in ghetale / als sy waren / vochté als Leeuwen, dewijle vele van haer de Spaensche tyrannie, in Hispanien, ende elders / geproeft hadden. Volgens de verklaringhe van de ghevanghene, soo en is daer van de vier duysendt, die op de Spaensche Vlote waren / de helft niet afghekomen / ende daer waren bové de 200. gequetst. Ons meeste verlies was / de doot van dien kloecken Heldt / den Admirael Heemsckercke, die men meent / soo hy geleeft hadde / dat hy soude ghepoogt hebben / de stadt van Gribalter, of het landt daer rontsomme te plunderen / ende voorts alle de Baeyen ende Havens aen de middel-Zee schoon te maken / het welcke door syn doodt alles onverbolght bleef. Daer bleef ooc onder and're / een

Capiteyn langē Hendrick ſeer beklaeght naeſt Heemſkercke. Op deſe Victorie is den Treves gevolgt.

een kloeck Capiteyn van onſe zijde/ met namen langhen Hendrick, die naeſt den Admirael ſeer beklaeght wierdt. Op deſen ſlagh is daer na den Treves ghevolght / ende ſoo is de West-Indiſche Compagnie achter gebleven/ tot groot nadeel van ons landt (ſoo in't ghemeyn geoordeelt wiert) eñ tot vreughde der Spaenjaerden, die nu eenighſins haren adem konden ſcheppen/ van alle de confuſien, muyterien, t'achterheden, beroerten ende verſchrickinghen, &c. daer ſy door de Nederlantſche Oorloghe in gheraeckt waren. Want

Ende de West-Indiſche Compagnie geſtut.

dat is den ouden aert ende looſheyt van den Spaengiaert, dat hy ſeer ſchoon weet te ſlupten / als hy onder de voet is: maer ſoo haeſt/ als hy wederom te beene gheraeckt is/ ſoo is hy ſoo trots, dat hy niet en is te ghenaken: inſonderheyt als hy ſiet / dat wy tot Treves gheneghen

Noteert de looſheyt der Spaenjaerden.

zijn / ſoo kruypt hy achterwaerts/ ende hout hem koel ende ſtijf / als eenen vuylen vryer, die een dochter beſlapen heeft/ gelijck wy meer als eens/eñ noch onlancx/ ſyne Spaenſche trecken zijn ghewaer ghewoorden. Laet ons dan ghedencken de leſſe van onſen Saligmaker Matt. 10. vſ. 17. wacht u voor de menſchen. Ende van den Wijſen-man Prov. 26. verſ. 24. 25. Den vyandt wordt bekent by ſyne reden, want hy leght bedrogh in ſyn herte: wanneer hy ſyne ſtemme vriendelick maeckt, ſoo en ghelooft hem niet, want ſeven grouwelen zijn in ſyn herte.

De West-Indiſche Compagnie wort anno 1621. wederom

Als nu den Treves gheeyndight was den 9. April anno 1621. ſoo is de West-Indiſche Compagnie wederom levendigh ghewoorden/ ende is ſonder moeyte ende langhe inſtantien / by de Hooghe Moghende Heeren Staten Generael toe-gheſtaen ende Gheoctroyeert, ſtracks naer het eynde van den Treves, te weten den 3. Juny 1621. de ſubſtantie van dit Octroy, behelſende 45. Artijckelen / beſtaet voortelick daer inne: I. Dat van nu voortaen/ den tijdt van 24. Jaren lanck / gheene Inboorlingh of Ingheſetene van deſe landen/ en ſal mogen varen of handelen/ dan alleen upt den naem ende van weghen deſe Vereenighde Compagnie, op de kuſten ende landen van Africa, van den Tropico Cancri, tot Cabo de bonne eſperançe, noch op de landen van America, of West-Indien, beginnende van't Zuydt-eynde van terra Nova, door de ſtraten van Magellanes, le Maire, of andere ſtraten ende paſſagien, daer ontrent gheleghen/ tot de ſtrate van An Jan, ſoo op de Noort-Zee, als op de Zuydt-Zee, noch op eenige Eylanden, aen de eene ende andere zijden/ende tuſſchen beyden ghelegen/ mitſgaders op de Auſtratele, oft Zuyder-landen, ſtreckende ende liggende tuſſchen beyde de Meridianen, rakende in't Ooſten, de Cabo de bonne Eſperançe, ende in het Weſten, het Ooſt-eynde van Nova Guinea inclups: dit alles op de verbeurte van ſchepen en goederen/ ſo wie bupten conſent van deſe Compagnie, op de voorſz. kuſten ende landen ſoude komen te varen of te handelen: wel-verſtaende / dat de Zout-vaert op Punto del Rey ſal moghen werden ghecontinueert / op alſulcke conditien ende inſtructien/ by de wel-ghemelte Heeren Staten daer van verleden / of te verlijden/ ſonder aen deſen Octroye anders te we-

levendigh ende geaſſisteert.

De fundamentele Artijckele van het Octroy.

wesen verbonden. II. De voorsz. Compagnie, sal binnen de Limiten voren ghenoemt/op den naem ende Authoritept van de Ho. Mo. Heeren Staten Generael, mogen maken Contracten, Verbonden ende Alliançen met de Prinçen, ende naturele van den lande daer inne begrepen/ ook Fortereſſen ende verſekertheden bouwen: ook Gouverneurs aen nemen/ ende volck van Oorloghe, Item/Officiers van de Iuſtitie, ende tot andere nooteliicke dienſten/ tot conſervatie van de plaetſen/onderhoudinghe van goede Ordre, Politie, ende Juſtitie: datſe ook Colonien ſullen mogen planten/&c. welverſtaende/ dat de Compagnie ſal ghehouden zijn ſucceſſivelijck/ aen hare H. M. te communiceren/ ende over te leveren ſoodanighe Contracten ende Alliançien, als ſy met de voorsz. Prinçen ende Natien ſullen gemaeckt hebben: mitſgaders de ghelegenthept van de Fortereſſen, verſekertheden, ende populatien, by hun-lieden ter handt ghenomen. III. De ghemelte Heeren Staten beloven ook/ naer de conſtitutie van 't lant/ ende ghelegenthept der saken/ de voorſeyde Compagnie te voorſien met ſoodanigh volck van Oorloghe, van Commandement, ende van Fortificatien, als noodigh ſal weſen/ mits dat de ſelve by de Compagnie ſullen werden betaelt ende onderhouden. IIII. Sy beloven ook datſe gheene ſchepen/ gheſchut oft ammunitie van deſe Compagnie, tot dienſt deſer landen en ſullen nemen/ dan met conſent van de ſelve Compagnie. V. Alle de goederen van de Compagnie ſullen binnen 'slants vry zijn van alle tollen, ende bupten 'slants van alle Convoyen ende Licenten, den tijdt van acht jaren, ende naer de expiratie van 8. jaren/ ſal op de continuatie naerder gelet worden. VI. Om deſe Compagnie te regeren/ ſullen daer zijn vijf kamers van Bewindthebbers, als een binnen Amſterdam, die hebben ſal de adminiſtratie van vier neghende-paerten: een kamer in Zeelandt, voor twee neghende-paerten: een kamer op de Maſe, voor een negende-part: een kamer in 't Noorder-quartier voor een neghende-part: een vijfde kamer in Vrieſlandt, midtſgaders Stadt en Landen, voor een neghende-part. De kamer van Amſterdam ſal hebben xx. Bewindt-hebbers: de kamer van Zeelant xij. de kamers van de Maſe ende het Noorder-quartier elck xiij. de kamer van Vrieſlandt, Stadt ende Landen, ook xiij. welverſtaende dat in de kamer van Amſterdam, niemant tot Bewindthebber en ſal mogen gekoren worden/ dan die in de Compagnie participeert voor ſyn eyghē/ ter ſomma van ſes duyſent guldens: In de kamer van Zeelandt, vier duyſendt guldens: In de andere kamers/ inſghelijcks vier duyſendt guldens. VII. De eerſte Bewindt-hebbers ſullen dienen den tijdt van ſes jaren, dien tijdt verſtreken zijnde/ ſal een derde-part afgaen by lotinge: twee jaren daer aen ghelijcke derde-part, ende d'andere twee volghende jaren/ het leſte derde-part, ende voorts ſucceſſivelijck/ de outſte in dienſte zijnde/ laten afgaen. In plaetſe van de af-gaende/ of af-ſterbende/ ſullen by de Bewint-hebbers, ſo blijvende/ als afgaende/ midtſgaders

by

by de hooft-participanten, dzy ghedenomineert wozden / daer upt de respective Provinçien een sullen kiesen. Eñ die wozden gereken voor hooft-participanten, die soo veel participeren/ als een Bewindt-hebber, VIII. De rekeninge van de Equippagie sal gedaen wozdē/ dzy maenden naer 'tvertreck van de schepē: ende van de retouren, ende de verkoopinge der selver/ sullē de respective kamers/ aen hare H. Mog. eñ aen malkand'ren staet overleveren soo dickwils sy daer toe versocht wozden: Ende alle ses jaren / sal eene generale rekeninghe ghedaen wozden van alle / so uyt-reedingen als retouren, midtsgaders van de winste ende verlies van de Compagnie, te weten / een van de negotie, ende een van den Oorlogh, elck apart: welcke rekeninge in 't openbaer sal wozden gedaen/ nae voorgaende affixie van billetten / ende men sal uyt-deelinghe doen van de winste van de negotien, soo dickwils als men bevinden sal / datter tiē ten hondert geprofiteert sal zyn. IX. De generale vergaderinghe van dese Compagnie sal bestaen upt negenthien personen, te weten/ van Amsterdam acht: upt Zeelant vier: van de Mase twee: upt het Noorder-quartier twee: upt Vriesland Stadt en Landen twee: den negenthienden persoon sal gedeputeert wozden by de Heeren Staten Generael. Dese 19. personen sullen alle saken de Compagnie aengaende mogen beslupten / wel-verstaende dat in saken van Oorloghe de Approbatie van de Resolutie, by hare H. Mog. sal versocht wozden. Dese generale vergaderinghe sal de eerste ses jaren gehouden wozden binnen Amsterdam: de twee volgende jaren in Zeelandt, ende soo verbolgens van tyde / tot tyde. Indien in die generale vergaderinghe, eenige wichtighe saken voor-vielen / daer inne sy niet en konden verdragen/ of beswaert waren om malkand'ren te over-stemmen / soo sal de finale decisie staen by hare H. M. X. De Bewindt-hebbers en sullen gheene schepen, waren, of goederen, haer int geheel/ of deel aenkomende/ aen dese Compagnie, mogen leveren of verkoopen: noch vande selve Compagnie, eenighe Koopmanschappen of waren koopen / of doen koopen / directelijck oft indirectelijck, noch portie noch deel daer in hebben/ op de verbeurte van een jaer haerder provisie, die contrarie desen bevonden wozdt ghedaen te hebben / ten profyte van den armē/ eñ van haer Bewint-hebberschap verlatē te wozden. XI. De Bewindt-hebbers sullen gehouden wesen by affixie van billetten/ te notificeren/ so dickwils sy eenighe waren ende Koopmanschappen van nieus sullen hebben ontfangen/ ten eynde een yder daer van tydelijcke kennisse mach hebben / al eer tot eyndelijcke verkoopinghe sal werden ghyprocedeert. Ende dat alle de waren van dese Compagnie, die by den ghewichte verhandelt wozden / verkocht sullen wozden op eenderley gewichte/ te weten op de swaerte / van't ghewichte van Amsterdam. XII. Dat de personen of goederen vande Bewindt-hebbers niet en sullen arrestabel zyn / om van hun te hebben rekeninghe van de Administratie van de Compagnie, noch ock om

de

de betalinge van de gagien/of loon van die ghene/ die sy in dienste van de Compagnie ghebruyckt hebben: maer die gene/die sulcx pet op hunlieden sal willen pretenderen/sullen ghehouden zijn de selve te betrecken voor hare ordinarise Rechters. XIII. Ende of het ghebeurde/ dat pemandt de Scheep-vaert, negotie, handelinghe, of traffijcke van dese Compagnie, contrarie het alghemeyne recht, of oock teghen het inhouden vande voorsz. tractaten, verbonden ende entrecourssen, in eenige maniere wilde beschadigen of hinderlijck wesen/ sullen hun daertegen moghen defenderen/ende reguleren in conformiteyt van de instructie, by ons daer van te geven. XIIII. Beloven oock hare Hog. Mog. de selve Compagnie teghen eenen pegelijcken te sullen maintineren ende defenderen in de vrye Zee-vaert ende traffijcke, ende ten dien sijne de selve te hulpe komen met de Somme van thien tonnen goudts, te betalen in vijf jaren/daer van de eerste tvvee tonnen goudts sullen worden gefourneert/so haest het eerste termijn by de participanten sal wesen opgebracht: wel-verstaende/dat hare Ho. Mog. met de helft van de voorsz. somme/ dat is/ vijf tonnen goudts, sullen ghenieten en draghen winste ende resico, ghelijck alle andere participanten in dese Compagnie ghenieten ende draghen sullen. XV. Ende in gevalle door een machtigh ende geduerigh belet/ in de voorsz. Zee-vaert ende traffijcke, de saken in de Limiten van dese Compagnie, wierden ghebracht tot eene openbare oorloge/ soo beloven hare Ho. Mog. deselve Compagnie (soo vele 'sLandts gheleghentheydt sulcks eenighsins sal toe-laten) tot hare assistentie te geven sesthien schepen van Oorloghe, het minste groot hondert ende vijftigh lasten/ met vier goede wel-bezeylde Jachten, het minste groot veertigh lasten/ zijnde behoorlijck ghemonteert, ende voorsien van alles: oock van metalen ende ander gheschut/ende behoorlicke quantitept van Ammunitie, midtsgaders van dubbelt/ loopende eñ staende wandt/zeylagie/touwen/anckers/ ende andere toe-behoortē/ sulcx die op alsulcke groote expeditie behoren versien ende gebruyckt te worden. Behoudens dat die voorts sullen worden ghemant, ghevictualieert ende onderhouden tot koste van de Compagnie. Ende dat de Compagnie sal ghehouden zijn daer by te voughen ghelijcke sesthien schepen van Oorloghe, met vier Jachten, ghemonteert ende voorsien als voren/ om ghelijckelijck tot defensie van de traffijcke, ende alle exployten van Oorloghe ghebruyckt te worden: midts dat alle de schepen van Oorloghe, ende de Koopvaerdie schepen (die mede sulcx sullen worden toe-gherust ende ghemant alst behoort) sullē staen onder eenen Admirael, by hare Ho. Mog. daer voor te stellen/naer voorgaende advijs van de voorsz. generale vergaderinge: ende datse sullen volghen hare Ho. Mog. Commandementen, midtsgaders de resolutien van de Compagnie, om des noodts zijnde/ ghelijckelijck ten Oorloghe ghebruyckt te worden/ sulcx nochtans/ dat de Koop-vaerders buyten noodt/hare ladinghe niet en sullen ha-

Ende beloven daer toe 16. schepen van Oorloge.

Midts dat hare H.M. eenen oppersten Admirael over de vlote stellen sullen.

hazarderen. XVI. Ende ingevalle het soude mogen ghebeuren/ dat de landen in hare lasten merckelijck souden mogen worden verlicht/ eñ dat dese Compagnie in sware lasten van Oorloghe soude komen te verballen: soo beloven hare H. M. de voorsz. subsidie sulcx te vermeerderen/ als den staet van de Landen sal mogen lijden/ende de saken van de Compagnie sullen komen te verepsschen. XVII. Oordonneren oock hare H. Mog. dat in ghevalle van Oorloghe/ alle prinsen, die op de vyanden, of oock op de Zee-roovers, binnẽ de voorsz. limiten/ by de Compagnie, of by den ghenen/ die den selven tot haerder assistentie sullen worden by-gevoeght/ soude mogen verovert worden: oock de goederen/ die upt krachte van hare H. Mog. Placcaten, sullẽ worden aengehaelt/ naer af-trecktnghe van alle noodelijcke kosten/ als oock van de schade/ die de Compagnie in't veroveren van elcke prinse, soude mogen hebben gheleden: midtsgaders de gerechtigheydt van syne Excellentie, als Admirael, ende het thiende part van de Officiers, Boots-volck ende Soldaten, die de prinsen ghedaen sullen hebben/ sullen blijven ter disposítie van de Bewindt-hebbers van de voorsz. Compagnie: midts dat daer van sal ghehouden worden rekeninge apart, ende verscheyden van de rekeninghe van de negotien ende commerçien, ende dat het Provenu van de selve prinsen sal worden ghe-employeert tot de Equippagie van de schepen/ ende betalinghe van het volck van Oorloghe, fortificatien, besettinghen, ende dierghelijcke saken van Oorloghe/ ende defensie te Water ende te Lande dependerende/ sonder dat men daer van sal doen eenighe distributie/ ten ware dat het selve Provenu soo groot werde bevonden/ dat men sonder swackinge van de selve defensie/ ende na dat de onkosten van de Oorloghe souden zijn betaelt/ eenighe merckelijcke parthije soude moghen upt-deelen/ de welcke geschieden sal apart, ende ghescheyden van de distributien van de commerçien. Ende sal de verdeelinge gedaen worden/ een thiende part voor de gemeene sake van de vereenighde Nederlanden, ende de reste onder de participanten van dese Compagnie, elck een pondts ghelijcke/ naer rate van syn inghelept Capitael. XVIII. Behoudelijck nochtans/ dat alle de prinsen ende goederen/ upt kracht vande Placcaten aenghehaelt/ inghebracht/ ende te rechte gestelt sullen moeten werden ter judicature van de Radẽ ter Admiraliteyt van de quartieren, daer die ingebracht sullen zijn/ om by de selve kennisse ghenomen/ ende gesententieert te worden op de deughdelijckheydt of ondeughdelijckheyt van de selve prinsen. XIX. De Bewindt-hebberen van dese Compagnie sullen solemnelijck beloven en sweren/ datse hun in hare administratie wel ende ghetrouwelijck sullen dragen/ goede ende deughdelicke rekeninge doẽ van hare handelinge: datse in alles sullen bevorderen 't meeste profijt van de Compagnie, ende der selver schade beschutten/ soo veel mogelijck sal zijn: datse den meesten van de participanten, int opbrengen ende uytdeylinge van de penningen/ niet meer voordeel en sullen doen/ als den minsten:

Wat men met de beuyten doen sal.

datse

datse in't innē ende ontfangen van de uytstaende schulden, den eenē niet meer als den anderen/ en sullē verschoonen: dat sy voor haer eyghen rekeninghe participeren/ ende ghedurende haer Bewint-hebberschap sullen blyven participeren alsulcken somme van penningen/ als by desen Octroye zyn gheordineert: midtsgaders datse alle ende een yder van de poincten ende Artijckelen in desen vermelt / voor soo veel haer aengaet / sullen naer-komen ende onderhouden / doen naer-komen ende onderhouden naer haer uyterste vermoghen. XX. Alle welcke Privilegien, vryheden, ende exemptien, mitsgaders de assistentie hier vooren verhaelt / in alle hare voorsz. poincten ende Artijckelen, hare Hooge Mog. de voorsz. Compagnie, met goede kennisse van saken/ hebben gegunt / verleent / belooft/ ende toe-gesept: gheliyck sy de selve gunnen/verleenen/ende toe-seggen mits desen: belovende hun de selve te doen/ ende laten ghenieten rustelijck ende vredelijck: ordonneren over sulcx/dat de selve sullen wordē onderhouden ende achtervolght by alle Overigheden, Officieren, ende Ondersaten van de Vereenighde Nederlanden, sonder daer teghen te doen / directelijck of indirectelijck, soo wepnigh binnen als buyten de selve vereenighde Nederlanden, op peyne van daer over / als beletters van 't ghemeene welvaren der selver Landen/ende overtreders van hare Hoog. Mog. ordonnantie/gestraft te worden aen lyf ende goet. Beloven daer-en-boven hare Hoog. Mog. dat sy de Compagnie in 't inhouden van desen Octroye, sullen mainteneren ende staende houden, by alle Tractaten van Payse, Alliançen ende entrecourssen met de nae-ghebuerde Prinçen, Rijcken, ende Landen, sonder yet gedaen of gehandelt te worden dat tot verminderinge van desen soude mogen strecken. Ontbiedē daerom/ende bevelen wel expresselijck alle Gouverneurs, Justiçieren, Offiçieren, Magistraten ende Inwoonders der vereenighde Nederlanden, datse de voorsz. Compagnie ende Bewindt-hebbers van dien rustelick ende vredelick laten ghebruycken het volkomen effect van desen Octroye, Consent ende Privilegie: cesserende alle contradictien / ende empeschementen ter contrarie/ &c. Actum in 's Graven-Haghe, den 3. Junij 1621. was gheparapheert I. Magnus, Ut. ende ter Ordonnantien van de Hoogh-ghemelte Heeren Staten Generael, onderteeckent C. Aerssen.

Daer na is dit Octroye den 24. Martij/ ende den 10. Junij 1622. gheamplieert met de Zout-vaert op West-Indien, te weten/dat niemant binnen de 24. jaren van het voorsz. Octroye, van de Ingheborene of Ingesetene der vereenighde Nederlanden, uyt de selve landen/ of uyt eenige andere rijcken ende landen/ directelick of indirectelick en sullen vermoghen te varen op de voorsz. Zout-vaert van Punto del Rey, anders als uyt den naem / ende van wegen dese Compagnie. 1. Amplia-tie van het voorsz. Octroy.

Den 13. Februarij 1623. is het voorsz. Octroye, onder anderen/ daer mede geamplieert/dat de Steden / daer gheene Kamers en zyn/ in-leggende uyt hare ghemeenten/ hondert duysendt gulden, of meer/ 2. Amplia-tie.

op behoorlijcke nominatie van de Hooft-participanten, ende over elcke hondert duyſent gulden, ſullen moghen ſtellen een Bewindt-hebber, in ſulcken Kamer, daer ſy goedt vinden ſullen hare penninghen in te brenghen.

3. Ampliatie. Den 21. Junij 1623. is noch by hare Ho. Mog. geapprobeert seker accoort tuſſchen de Bewindt-hebbers, ende de Hooft-participantē van de voorſz. Compagnie ghemaeckt/ beſtaende in twaelf artijckelen, ende ſtrechende om in alles goede ordre ende reglement te houden / ende te ſtabilieren / tot contentement van de participanten.

4. Ampliatie. Den 16. Octob. 1624. is ten laetſten by hare Ho. Mog. volghens ſekere Acte, alle ende yder participanten toe gelaten/ haer inghelept Capitael te mogen vergrooten met vijftigh ten honderden, ſoo om de negotie in verſcheyden quartieren te dryven/ als oock om te letten op de defenſie van de Compagnie teghen hare vpanden/ ende namentlick op de conſervatie van de Bahia todos los ſanctos, die doen verovert was / als oock om noch voorder occupatien te doen/ daer toe groote ende exceſſive koſten moeſten aenghewent worden. Siet/ dit is de ſumma van het Octroye, ende de fundamentele wetten, daer de West-Indiſche Compagnie op is gheſondeert / die wy daerom in het korte hebben willen verhalen/ niet alleene om verſcheyden laſteraers den mont te ſtoppen/ die mogelijck het Octroye nopt gheſien en hebben/ of indien ſy dat gheſien hebben / het ſelve moetwillig verdraeyen / even als of deſe Compagnie eyghentlijck beſtondt in de Caperie of Vry-buyterie, daer nochtans een yder/ die niet gepaſſioneert en is/ upt het bloote verhael van het Octroye, wel dupdelijck kan verſtaen / dat het ooghen-merck van de Compagnie eyghentlijck is/ de negotie ende den Koop-handel op de kuſten / ende landen van Africa ende America, ende dat in alle vriendelijckheydt ende burgherlijcke beleeftheyt met de Koninghen, Prinçen, ende andere Ingheſetene van de voorſz. landen te voorderen: maer aengaende onſen erf-vpandt den Spaengiaert, ende ſyne Adherenten, die ons in de voorſz. negotie wil bekommeren / of t'eenemael belettē/ dat de voorſz. Compagnie van hare Hoog. Mog. volghens het recht van alle volckeren, voort toegelaten te letten op hare defenſie, ende voorts den voorſz. vyandt af-breuckte te doen/ volgens de wetten van den lande/ mits dat alle prinſen ſullen moeten geexamineert worden by de reſpective Kamers van de Admiraliteyt, die van de Hooghe Overigheydt daer toe geſtelt zijn/ om ſententie te wijſen over de deughdelickheydt oft ondeughdelijckheyt der ſelver prinſen: ende daer benevē dat van de voorſchreven prinſen ſal gehouden worden rekeninghe apart, ende verſcheyden van de retouren van de negotie, ende dat om verſcheyden redenen/ die licht te bedenckē zijn/ ende met namen om die notable redē/ die in het Octroye wordt upt-gedruckt/ te weten/ om dat de Provenu van de prinſen, in een landt daer den vpant ſoo ſterck is / meeſt moet ghe-emploieert worden in de Oorloge, die met exceſſive onkoſten daer moet ghe-

Naer de veroveringe van de Bahia todos los ſanctos.

Waerom deſe Artijckelen hier ſoo breet verhaelt worden.

Te weten eerſt om d laſteraers den mont te ſtoppen

gheboert worden/gelijck men oock van't eerste beginsel af/rekeninghe daer op gemaeckt heeft.

Ten anderen, soo dient oock het verhael van dese Artijckelen, gelijck oock de summa van het Octroye van de Oost-Indische Compagnie, (die wy hier voren hebben aengeteeckent) tot een fundament van verschepden vermaninghen ende opmerckingen, die wy aengaende den handel in beyde de Indien hebben aen te wijsē/als wy eerst tot montstoppinge van eenige lasteraers, ende ghespaingioliseerde ghesellen / de gherechtighepdt van desen handel soo op de Oost als West-Indien, wat naerder sullen ondersocht hebben/ daer toe wy volghens onse belofte nu gaen treden.

Met wat recht wy aen desen handel op Oost ende VVest-Indien gheraeckt zijn?

Dit dispuyt soude onnoodigh zijn/ ten ware datter sulcke bittere ende ghespaingioliseerde ghesellen/ binnen ende buyten 's landts waren / die niet alleene de gherechtigheydt van desen handel op beyde de Indien, maer oock de ganssche Oorloghe, die wy nu over de t'sestigh jaren teghen den Koningh van Hispanien ghevoert hebben / wel derven in twijfel trecken. Welcke gasten niet en zijn oprechte Nederlanders, maer verbastaerde kinderen van onse vrome voor-ouders, de welcke met sulcken couragie, met soo kleyne middelen, ende onghelooflijcke perijckelen, de hitte des daeghs ghedraghen / ende de stoelen ghesedt hebben / daer wy op sitten. Gheljck met namen dien lasteraer, wiens fameus libel in 's Graven-Haghe ghedruckt is/ anno 1635. Onder den titel van rijpen raet, ende salighe resolutie, &c. daer wy hier voren eens van ghewaeght hebben: de welcke onder andere dupligheden/dit fenijn uytbraeckt fol. 6. en 7. om de herten van de eenvoudighe Patriotten, van desen handel te degousteren, ende afkeerigh te maken / daer hy alsoo sepdt: wederom soo veel als negotie ende Koop-handel aengaet, het is buyten allen twijffel, dat de Spaensche negotien, alle andere negotien te boven gaen: soo dat die ghene, die vry ende gherust in Hispanien mogen negotieren, zijn oock deelachtigh byna van alle negotien des werelts: want peys ende vrede hebbende met Spaengien, soo hebben sy oock vryen handel met Napels, Sicilien, Sardeynen, Milanen, ende andere Provinçien, aen de kroone van Spaengien dependerende. Item, peys hebbende met Spaengien, wordt oock seer ghefaciliteert de negotie met Roomen, Toscana, Genua, Luca, Levante, Syrien, Ægypten, ende meer andere. Item / tracterende met Spaengien, trecken oock tot hen alle den rijckdom van Oost ende West-Indien. Gy sult tot my seggen (sepdt hy) wy weten den wegh naer de Indien genoegh te vinden, of het den Spaengiaert lief of leedt is. Ick wil u dit toe staen (sept hy) maer daer is een groot verschil tusschen rechtveerdigē ende onrechtveerdighen handel. Voorwaer onsen Oost-Indischen handel is soo-

danigh (ſeydt hy) dat ick de goederen aldaer gheconqueſteert, achte te weſen, als eenen kancker ende peſte, om alle andere middelen van eenen Koopman te ruineren, overmidts die on-uytſprekelicke onrechtveerdigheydt, met de welcke die gerooft ende vergadert zijn, &c. dat dien lasteraer daer op het papier upt braeckt/ dat wordt van vele bittere Papisten, ende Iesu-wijtſche, Spaenſ-gesinde ghesellen hier ende daer in het hepmelijcke ghemumpelt/ja in volle gheſelſchappen overlupt ghedreven: daerom moeten wy volgens ons ooghe-merck dat wy voor hebben/ oock in het korte daer op antwoorden. Wy willen nu overslaen de onbeschaemde dwaelheydt van deſen lasteraer, die ons de Spaenſche negotie wil aen-prijſen boven alle de negotien, die daer in de wereldt zijn/ even als of hy met kinderen te doene hadde/ die niet en weten/ wat daer in de wereldt omme gaet: want deſe ſotte recommandatie van den Spaenſchen handel (die onſe Koop-luyden upt ervarenthepdt ghenoegh kennen/ende die de tyrannie/ die den Spaengjaert tot het jaer 1598. tegen haer volck, ſchepen ende goederen, t'elcken om een haveren-stroo/ gheplecght heeft/ niet licht vergheten en ſullen) is meer waerdigh uptgelacchen/ als beantwoort te worden. Maer nopende de onrechtveerdigheydt, die hy de handelinge op Ooſt-Indien aenwijſt('tis wonder/ dat hy ſwijght van de West-Indien, want apparentelijck en hout hy dié handel niet ſuyverder/ als den anderen) daer op moeten wy nootſakelick antwoordē/ want dat raeckt de conſcientie vā menig treffelick Koopman, eñ vromen Burger, die wy volgēs ons ampt ſchuldig zijn te onder-richtē upt Godes H. Woort/ of anders te waerſchuwen voor haer verderf.

't Welcke oock de tale is van bittere Papisten, ende Spaenſ-gesinde gaſtē.

Wort beantwoort.

1. Aenghewesen ſyne dwaelheyt.

Ten 2. ſyne laſteringe vā onrechtveerdigen handel wederleyt.

Voor eerſt dan/ ſoo protesteren wy/ dat wy hier niet willen verſchoonen pemandts particuliere vuyligheden, die met deſen handel beſigh is/ hy zy hooghe, oft laghe, het zy Bewindt-hebber, Commandeur, Generael, Koopman, onder-Koopman, Commijs, onder-Commijs, Capiteyn, Lieutenant, Soldaet, Maetroos, &c. want van verborghene ſaken en konnen wy niet voordeelen/ elck is de wachte over ſyne eyghene ziele bevolen: want wie onrecht doet, die ſal dat onrecht draghen, dat hy ghedaen ſal hebben, ende daer en is gheene uytneminghe van perſonen, Coloſſ. 3. verſ. 25. Maer wy willen alleene verantwoorden deſen handel in't ghemeyn, volgens de fundamentele wettē, die daer van gheſtelt zijn in beyde de Octroyen, van Ooſt-Indien, anno 1602. ende van Weſt-Indien anno 1621. Even ghelijck wy in conſcientie verſtaen/ dat onſe Oorloge tegen den Koningh van Spaengien gefundeert is, in Goddelijcke, ende menſchelijcke wetten: maer daerom en willen wy niet verantwoorden/ alle de vuyligheydt ende ongherechtigheydt, die van deſe of ghene/ in ende ontrent de Oorloghe ghedaen wordt/ maer verfoepen dat van ganſcher hertē/ ende beſtraffen dat met allen ernſt, gelijck ons de Heere belast heeft/ Eſa. 58. Hſ. 1. 2. Timot. 4. Hſ. 1. Wy seghen dan/ dat onſe handelinghe op Ooſt ende Weſt-Indien, ſo genomen als

Nochtans met onderſcheyt, dat wy willen verantwoorden, niet yemāt particuliere vuyligheden.

Die wy niet en weten.

Maer de fundamenten van deſen handel in't ghemeyn.

Gelijck mē oock moet oordeelen van onſe Oorloge tegen den Spaenjaert.

Onſen handel op Ooſt ende Weſt-Indiē, ſtaet

als

als ghesepdt is / ghefundeert is op dubbel recht. Eerst, het recht van pays: daer na, het recht van Oorloghe. Het recht van pays brengt mede/ dat wp vry ende vranck moghen handelen ende negotieren met alle natien ende volckeren, die met ons in vrede staen, ende dat in alle redelickheyt ende billickheydt: soo heeft den Koningh David gehandelt met Hiram dē Koning te Tyro, 2. Sam. 5. vers. 11. Den Koningh Salomo insgelijck/ 1. Reg. 5. vs. 6. So heeft den selven Salomon, met den Koningh Hiram, t'samen schepen ghequippeert/ op Ophir (dat sommige meenen / dat nu Peru is) om van daer te halen gout en silver, yvoor, simmen en pauwen, 1. Reg. 9. vers. 27. 28. 1. Reg. 10. vers. 21. 22. Soo is het dan een Koopman gheoorloft syne schepen toe te rusten ende uytsenden/ om syne neeringe te dryven in verre landē, Prov. 31. 14. Waerom en soude het dan de Inwoonders van onse vereenighde Nederlanden niet vry staen / met de Indianen te handelen / soo in Oost als in West-Indien, ende dat in eene eerlijcke vrye negotie: want wp en hebben/ noch en soechē/ geene Oorloghe teghen die arme blinde Heydenen, noch sy teghen ons (ten zy datse van de Spaengiaerden of Portugijsen daer toe opgehitst worden) maer wp staen met haer / daer sy van den Spaengiaert niet overmeestert en zijn/ in goedē vrede ende eenighept. Den voorsz. lasteraer, ende Autheur van den rijpen raedt sepdt hier tegen/ dat anno 1610. eenighe van d'onse hebben ghehandelt met sommighe Chinesen, die sy hondert duysendt patacons op de handt hebben ghegheven / ende twee hondert duysent, par wissel op Bantam gheassigneert: ende als de Chinesen aldaer om haer geldt quamen/ datse met spot van daer ghedreven zijn: ja dat ongoddelicker is/ dat d'onse/ de schepen van de Chinesen, met onse vlote varende/ hebbē beroost/ gesoncken/ ende alle het volck over boort gworpen. Antw. Wy en geloouen desen lasteraer niet op syn woort/ ten zy hy dat goet doe/ ende waer make: want onse natie en is niet gewoon soo te handelen/ gelijck de Spaengiaerden ende Portugijsen wel pleghen met die arme Heydenen om te springhen / daer van wy hier na wat te seggen hebben / wy houden 't dan voor eene openbare verdichte calumnie, tot dat hy dat bewesen heeft / volgens den reghel in rechte / Affirmanti incumbit probatio, die wat sepdt voor de waerheydt / die moet bewijsen: maer ghenomen / dat dit soo gheschiet ware (als wy achten neen) soo en raeckt dit het fundament van de Compagnie niet / maer het ware een grouwelijck schelm-stuck / dat waerdigh ware aen den hals ghestraft te worden / soo vele als daer toe raedt of daet ghegeven hebben: want daer staet ghescreven / dat niemant synen broeder en verdrucke, noch en bedrieghe, want God is een wreker over allen desen, 1. Thessal. 4. vers. 6. Het recht van Vrede, gheeft ons dan recht / om met de Indianen te handelen / maer in alle gherechtigheydt ende billickheydt: die anders doet/ die misbruyckt de Octroyen van de souverayne Overigheden, tot syn eyghen verderfenisse / ghelijck vele Soldaten / de

wort beantwoort,

Oorloghe misbruycken/ die de lesse van Johannes den Dooper verghe-ten hebben / Luce 3. vers. 14. En doet niemandt overlast, en beschuldight niemant valschelick, ende weest te vreden met uvve besoldinghe. Maer dese abuysen en nemen niet wegh het recht van den Oorlogh, daer wy nu gaen van spreken/eben soo weynigh als het bedrogh van een particulier Koopman, het recht van den Koop-handel kan wech nemen. Ghelyck wy dan met de Indianen moghen handelen volghens het recht van pays en vrede, so moghen wy ock tegen den Spaengjaert handelen/ volghens het recht van de Oorloghe. Want met sulcken recht / als wy de Oorloghe teghen den Koningh van Hispanien voeren in de Nederlanden, soo voeren wy ock de selve Oorloghe teghen hem in beyde de Indien, of over al/ daer hy syne brandtschap teghens ons bewyst / te water of te lande. Dat nu onse Oorloghe teghen den Koningh van Spaengien rechtveerdigh is/ dat en behoeven wy hier niet te bewysē: dewyle dat hondertmael/ en meer is bewesen/ soo by de Heeren Staten van den Lande, in verschepden Tractaten, met namen in dat Placcaet daer inne sy den Koningh van Spaengien hebben afgeswozē/in date den 26. Julij 1581. Dit is ock seer treffelick bewesen by wylen/den Heere Prince/ Willem van Nassau, Hoogl. Memorie in syne vermaerde Apologie teghen den Ban van den Koningh van Spaengien, gedruckt tot Leyden by Charles Sylvius, geswozen Druckker der Staten 'sLandts van Hollant anno 1581, met eenen brief van dē wel-gemelten Heere Prince, aen den Koninghen, ende andere Potentaten van de Christenheyt, ghedateert tot Delff, den 4. Februa. 1581. Voeght hier by ontallicke particuliere tractaten van Theologanten, Rechtsgheleerde ende andere Patriotten van het vereenighde Nederlant, die dese quæstie soo treffelyck uyt Goddelijcke ende menschelijcke rechten hebben beantwoordt ende ghedecideert / dat voor de Nakomelinghen qualyck eenighe occasie is overghebleven/om yet daer toe te doen/ ten ware alleene / om het ghevoelen van hare conscientie te verklaren, ghelyck wy ghedaen hebben/ desen aengaende / in onse practijcke in de verklaringhe van het vijfde ghebodt, fol. 245. Desen grondt dan vast staende (ghelyck hy doet) dat onse Oorloghe teghen den Koningh van Hispanien rechtvaerdigh is / soo moghen dan onse Hooge Overighe-den, of die gene/die van harent wegen daer toe last of Octroye hebben ontfanghen / teghen den gemelten Koningh, ende syne adhærenten, gebruycken het recht van Oorloghe, wel-verstaende behoorlick bepaelt zynde / binnen de limiten van de Goddelicke, ende menschelicke wetten: van de menschelicke wetten en wil ick niet veel seggen / dat bevele ick andere / die daer van professie maken: siet met namen die geleerde dry boecken, die Hugo de Groot onlancx in het Latijn heeft uytgheghegeven de Jure belli & pacis, van het recht van Oorloge ende vrede / gedruckt t' Amsterdam anno 1632. by Willem Blauw. Dit seggen wy alleene in het korte / dat volgens alle menschelicke wetten, ende het recht van

Ten 2. op het recht van Oorloge, tegen de Spaengjaerden.

Want soo rechtveerdigh als onse Oorloghe is tegen den Koningh van Spaengien in Nederlandt.

Dat hondertmael bewesen is

Soo rechtveerdigh als oock onse defensive ende offensive Oorloge tegen hem, in beyde de Indien.

Daer toe worden gheleght vier vaste maximen.

van alle volckeren, deſe vier maximen vaſt gaen/ende buyten diſpuyt zyn. I. Dat yder een mach ſoecken eene eerlijcke handelinghe, om hem ſelven te gheneren, ende ſtaende te houden. II. Dat een yder hemſelven mach beſchermen, ende ſtaen op ſyne defenſie teghen die ghene, die hem willen leet doen. III. Dat men ghewelt met gheweldt mach afkeeren. IIII. Daer de Oorloghe rechtveerdigh is, daer zijn oock de prinſen (of den buyt) rechtveerdigh. Volghens deſe maximen, ſoo en konnen de fundamentele wetten, van beyde de Compagnien, op Ooſt ende Weſt-Indien, alſoo die in beyde de reſpective Octroyen zyn neder-geſtelt /met geene reden gediſputeert worden. Want waerom en ſouden de Heeren Staten vande vereenighde Nederlanden, hebbende nu door Gods genade verkregen eene vrye regeringe, ende abſolute authoriteyt (wel-verſtaende onder Gods Woordt, ende naer de wetten van't Landt) ende derhalven ontſlagen zynde van de Pauſelicke ende Spaenſche tyrannie, (die in het ſtuck van deſe navigatie, andere natien plagh uyt te ſlupten) ſiende hare Steden vol volcks / ende dat ſeer induſtrieus, actijf, gaeuw ende wacker, ter Zee bedreven boven alle andere natien, waerom en ſouden ſy (ſegge ick) hare onderſaten niet mogen de handt openen / om haer profyt te ſoecken in beyde/de Ooſt ende Weſt-Indien, ſoo wel als de Enghelſche, de Franſoyſen, ende meer andere natie doen? waerom en ſouden ſy nu / daer wy by den Koningh van Spaengien ſelve/anno 1619. in het eerſte Artijckel van den Treves verklaert zyn voor vyve landen/ gelyck wy oock daer voor erkent worden by alle Koningen, Prinçen, ende Republijcken in Chriſtenrijck, jae de ganſche werelt door (uytgenomen onſen erf-vyandt, die ſyn voordt nu wederom in haelt/ende ſyne Adhærenten) waerom en ſoudē ſy/ſeggh ick/ deſe occaſie niet waer nemen/ die haer te voren by Keyſer Karel de vijfde, ende ſynen Soon Philips den tweeden, belet ende verhindert is/ende dat tegen alle recht ende redē/onder dat pretext/ quanſuys! om dat de Spaengiaerden ende Portugijſen, Weſt-Indien eerſt ghevonden/ ende Ooſt-Indien eerſt bezeylt haddē? waerom en ſouden de vereenighde Nederlanden, ſiende dat haren handel ende Zee-vaerdt op Spaengien dagheliyck ſorgheliycker wierdt/ inſonderheyt in't jaer/ als Philippus de II. ſterf/te weten/anno 1598. om datſe aldaer te verwachten hadden gheduerige arreſten van haer ſchepen / confiſcatie van hare goederen/ghevanckeniſſen van hare Schippers ende Koop-luyden, onder pretext datſe uyt Nederlandt quamen / of datſe moeſten van de Inquiſitie aldaer/ over het ſtuck van haer gheloove onderſocht worden, of datſe den Koningh moeſten dienen/ meeſt ſonder loon, of kleynen loon, ende dat dickmael teghen haer ghemoedt, ende Vaderlandt: Waerom en ſouden ſy (ſegge ick) de occaſie niet moghen waer nemen/ ende de middelen gebruycken in deſen uyterſten noodt, om uyt de Oorloghe eenigh profyt te rapen / daer mede dat ſy de Oorloghe des te beter teghen haren vyandt mochten onderhouden/ende niet lichtelick weder-

Met het oordeel van andere Potentaten

Maer inſonderheyt met het recht der naturen, en van alle volckeren.

Wy zijn oock vandē Koningh daer toe gedwongē door ſyne Arreſten, ende 'tverbot van de Spaenſche vaert.

om onder het Spaensche Jock, ende de verbloeckte Inquisitie geraken? Ende dewijle ons landt sonder de Zee-vaert niet bestaē en kan/waerom en souden wy dan onse vryheyt, gaven / en middelen / die ons God ghegeven heeft / niet moghen ghebruycken / niet alleene om onse familien te onderhouden, de neeringhe te verbeteren, onse Maetrooſen werck te gheven, maer insonderheydt om Gods eere te verbreyden, onsen staet vast te maken, onsen vyandt de zenuwen van den Oorlogh af te snijden, daer mede hy gheheel Europa, ende bykans de gheheele wereldt in roeren stelt? welcke zenuwen niet en liggen in Spaengien, noch te Napels, noch in Sicilien, Sardeynen, Milanen, Majorque, &c. maer sy liggen in beyde de Indien, daer hy syne goude ende silvere mijnen heeft/ ende daer alle syne ducaten, pistoletten, matten of stucken van achte, van daer komen. Waerom en souden de vereenighde Nederlanden, die nu zijn eenen vryen staet, niet moghen varen ende handelen de gansche wereldt door / soo wel als andere Natien, ende dat met Indianen soo wel/als met andere volckeren/in alle burgherlijcke civiliteyt, billickheydt ende gherechtigheydt? Ende wat de Spaengiaerden ende Portugijsen aengaet / indien sy ons hadden met vrede gelatē/ men soude haer apparentelijck wel onghemoept ghelaten hebben / want het eerste ooghe-merck van onse Negotianten op Oost-Indien was / stillen handel ende Koopmanschap te drijven: gheene conquesten te maken: niemanden te beschadighen, te terghen, of oorsake van questie te gheven: dan wel te moghen staen op hare defensie of teghen-weer, soo wie haren eerlijcken handel wilde beletten ende teghen-staen: maer overmits de ghemelte Spaengiaerden ende Portugijsen teghen onse Nederlanders soo verbittert zijn / datse niet en hebben connen noch willen verdraghen/ datse in den eenen hoeck/ of den anderen/ hare neeringe souden dryven/daer sy gheen van beyden by beschadight wierden / als met namen op die kusten ende landen / die sy noch niet beset en hadden: soo hebben de onse noodsakelick haer selvē moeten stellen in posture van Oorloge, offensive ende defensive, volghens de maximen, die hier vorē upt de menschelijcke rechten zijn by-ghebracht. Want wat recht of reden is dat/ dat wy onsen erf-vyandt, den Koningh van Spaengien, alleene sullen laten besitten rustelijck ende vredelijck/alle de kostelijcke vruchten en schatten/ beyde van Oost ende West-Indien (als quansups een Monarcha van de gheheele wereldt / ghelijck de Iesu-wijten synen tijtel/ Rex Catholicus, uptleggen) om niet alleene de selve waren en vruchten/als een Monopolier van gheheel Christenrijck, upt te venten / ende te pennewaerden/ naer syn goet-duncken/ de selve beswarende met sware ende onlijdelicke tollen, naer syne believte/ op dat alsoo gheheel Europa, upt syn hant alleene soude moeten haver eten: maer dat hy ook de schatten van beyde de Indien soude ghebruycken als een swaert/ om ons/ nevens andere landen in Europa te dooroghen/ jae den hals af te snijden / of in eene eeuwighe sla-

Want ons landt en kan de vrye Zee-vaert niet dervē.

Wy hebbē dat selve recht, dat andere natiē hebben

Het eerste oogemerck van onsen handel op Indien, was niemant te krencken, maer simpelick met

de Indianen te handelē, nochtans te staen op noodige defensie.

Maer wy zijn van onse vyanden tot openbare Oorloge in Indien gedwongē soo wel als hier te lande.

slavernie te houden / naer ziele ende naer lichame? 'tis waer / dat den Koningh onder syne prachtighe tytelen/ oock voert den tytel van Koningh van de Eylanden, Indien, ende vaste landen der Zee Oceanus, maer met wat recht dat hy daer aen gekomen is / sullen wy hier nae hooren: nu willen wy alleene dat seggen in't voor-by gaen/dat de groote Zee Oceanus, is als eenen hoogen ende algemeynen wegh, die van God Almachtigh geschapen is/ op dat de Landen ende Natien malkanderen besoecken souden / ende met onderlinghe vrientschap ende gerieffelijckheden malkand'ren by staen/ derhalven alle menschen gemeyn ende eben na is / soo wel als de Lucht, soo dat het strydt teghen het recht van alle volckeren, dat den Koningh hem selven daer van wil meester maken. Dit sy genoeg van de menschelijcke rechten.

Wat nu aengaet de Goddelijcke rechten, die zijn in desen deele ons niet teghen / maer plat voor ons/ als sy maer wel verstaen/ende conscientieuselijck gheexactiseert worden na behooren. Want voor eerst, nopende het payselijcke recht van vriendelijcke commerçie ende handelinghe met alle natien en volckeren, die met ons in vrede staen / en meyne ick niet/ dat ick dat van nieus upt de H. Schriftuere/sal behoeven te bewijsen/ overmits geen redelijck menschе dat licht disputeren sal/ ten ware dat sommighe Philosophen wierden by-gebracht/ dewelcke om het bedrog/dat steeckt tusschen den kooper ende verkooper, als oock om de veelboudige bekommeringen/ die in desen handel steken / ende de ruste des ghemoets niet wepnigh en beletten/ dese handelinghe van de Koopmanschap periculeus houden / maer daer hebben wy hier voren cap 1. ten overvloet van gheseyden. Soo rest alleene het recht van den Oorlogh, of dat kan bestaen met de H. Schriftuere: maer daer hebben wy elders breeder van gheseyden/ insonderhept in onse noodighe verbeteringe, gheschreven teghens Françoys de Knuyt, Bisschop der Menniſten tot Ziericzee, cap. van het Ampt der Overigheyt, op de derde reden, fol. 208. 209. Et. Item / in ons Geestelijck Compas, cap. 3. reghel 9. fol. 158. ende wy sullen hier na / daer van noch wat moeten handelen: derhalven/ om geen redijten te maken / soo wijsen wy den leser tot de ghemelte Tractaten, of tot het ghene hier na in het vijfde capittel sal volghen. Voor ditmael sal het genoegh zijn/ dat wy lesen Hebr. 11. vers. 33.34. dat de gheloovige Patriarchen, Richters, Koninghen ende Vorsten, door het gheloove hebben Koninghrijcken overwonnen, gerechtigheyt ghewracht, beloften verkreghen, der Leeuwen muylen gestopt: de kracht des vyers uytgelescht, sy zijn de scherpte des sweerts ontvloden, uyt kranckheydt sterck geworden, krachtigh gheworden in den strijt, ende datse vreemde heyr-leghers hebben doen wijcken. Daer in sien wy/ dat de Heyligen in den ouden Testamente, niet alleene Oorloghe gevoert hebben/ maer oock / datse dat in, ende door den geloove, ghedaen hebben. Aengaende de plaetsen ende exempelen des nieuwen Testamentes, al hadden wy maer die eene plaetse

Het recht van de Oorloge hebben wy elders bewesen.

In't korte, wordē daer toe maer dry Schrifttuer-plaetsen by-gebracht, te weten, Hebr. 11. vers. 33,

Luc.3.14. **Luc.3. 14. die wp hier vozen hebben bp-ghebzacht die ware ghenoegh: want** als de Soldaten **quamen tot** Iohannes den Dooper, **vzagende** wat ſy moeſten doen, om ſalig te worden? **ſo en vermaent hp haer niet/ het ſweert af te leggen / maer alleene datſe de wapenen niet en ſouden miſbzupcken** / om yemandt overlaſt te doen, ende datſe niemandt valſchelijck en ſouden beſchuldigen, ende datſe te vreden ſouden zijn met hare beſoldinghe. **Eene plaetſe ſullen wp noch daer bp voeghen upt**

Apo.13.10. **Apoc. 13. verſ. 10.** Iſt dat yemandt ghevanghen leydet, die ſal in de ghevanckeniſſe gaen: Iſt dat yemant met den ſweerde doodet, die moet met den ſweerde ghedoodet worden: Hier is de lijdtſaemheydt ende het gheloove der Heylighen. **Daer upt wp ſien/ dat de** Juſtitie, **ende** rechtveerdighe Oorloghe, **daer dooz de** booſdoenders, **ende de** openbare vyanden, **naer hare verdienſte gheſtraft wozden / niet en ſtzyden teghen de** lijdtſaemheydt, **noch teghen** het geloove der Heylighen. Want de Overigheydt en draeght het ſweerdt niet te vergheefs: want ſy is Gods dienareſſe, ende wreeckſter tot ſtraffe der ghener, die quaedt doen, **Rom. 13. verſ.4.**

Maer wy moeten de Oorloghe voeren in den geloove, ende in de gerechtigheyt.

Het komt dan altemael daer op aen / dat wp in conſcientie moeten verſekert zijn / dat wp voeren eene rechtveerdighe Oorloghe, **gheliick** de Heyligen **in den** ouden **ende** nieuwen Teſtamente **ghedaen hebben / ende dat wp die voeren** in den gheloove, **ende** in de gerechtigheyt: **ghelijck wp hier nae wat bzeeder daer van ſpzeken ſullen in't 6. Boeck.**

Wt het ghene wp tot noch toe kozteliicken verhaelt hebben / kan een pder / die niet ghepaſſioneert en is/ dupdelijck genoegh verſtaen/ dat wp aen den Handel **in** Ooſt **ende** de Weſt-Indien **gherechtelijck ghekomen zijn/ niet alleene naer** menſchelijcke, **maer oock naer** Goddelijcke wetten, **ende derhalven / dat het onbeſchaemde** laſteraers **zijn / die deſen** handel **noemen eenen** ongherechtighen handel, ende dat de goederen, die ſoo geconqueſteert zijn, niet anders en zijn, als eenen kancker ende peſte, om de andere goederē van een Koopman te ruineren ende te bederven.

Beſluyt. Derhalven zijn wy aen den Handel opOoſt en deWeſt-Indien gerechtelick gekomen.

Maer hier wozden inſonderheyt vijf Argumenten **teghen ghebzacht/ om** deſen handel, **de Patriotten van ons landt teghen te maken/ die wp eerſt moeten beantwoozdē/ eer wp van deſe materie ſcheyden / dewijle het is** een poinct van conſcientie, **daer een** Godvruchtigh Koopman **grondigh beſchepdt behoozde van te hebben/ om trooſt te hebben in ſyne conſcientie** / want al dat uyt den geloove niet en is, dat is ſonde, **Rom. 14. verſ. 24.**

Wederlegginge van vijf tegenwerpingen onſer vyanden, tegē onſen handel op beyde de Indien.

Het eerſte Argument is, **dat de** Hollanders **gheen recht en hebben/ om op beyde de** Indien **te varen of te handelen/ overmidts den handel op** Ooſt **ende** Weſt-Indien, **jae den eyghendom van de ſelve landen / ten deele aen de** Portugijſen, **ten deele aen de** Spaengjaerden **gheſchoncken is / van den** Paus Alexander de ſeſte, **de welcke te vozen ghenoemt was** Rodericus Borgia, **zynde een gebozen** Spaengjaert, **van** Valençen, **de welcke** Paus **wierdt anno** 1492.

1. Tegenwerpinge, genomen vande giſte van dē Paus Alexander de ſeſte.

Antw. Het is waer / dat ontrent deſen tijdt eenen grooten twiſt gereſen

reſen is tuſſchen de Spaengjaerden ende Portugijſen, ende dat over de navigatie ende handelinghe op de Indien, overmidts elcke natie van die twee/ even gierigh zynde/ hare palen soo breedt heeft willen uyt breyden / datſe malkand'ren ſochten uyt te ſtupten/ waer ſy konden: soo dat door de Authoriteyt van deſen Paus, ende eenighe andere / die hy nam tot ſyne Aſſiſtenten (op dat deſe twee partyen malkand'ren niet en ſouden in den wegh zyn) deſe nieuwe werelt in twee deelen is afghedeelt: daer van byſondere beſchrevene conditien ende Artijckelen zyn gemaeckt gheworden/ als namelyck/ dat voortaen alle 'tghene/ dat gevonden was/ of noch gevonden mochte worden door de Zeevaert, van de Eylanden des Atlantiſchen Zees (die men eertyts Heſperides plag te noemen) af te reken en/ tot in Orienten toe / ſulcx ſoude den Portugijſen eyghen toekomen: ende 'tghene van daer / naer het Weſten strecht / dat ſoude den Caſtilianen of Spaengjaerden toe komen. Alſoo is dan door den blyt ende moeyte deſer natien, America bekent geworden: ende de begeerlickheyt des gewins/ heeft de Portugijſe allencxkens soo verre ghedreven in Orienten, dat de Caſtilianen wilden ſuſtineren / dat de Portugijſen in de poortie der Caſtilianen gevallen waren: welcke nieuwe oneenigheydt niet en heeft konnen geſtist worden/ als door het voordeel ende uytſpraeke van Ferdinandus Magellanes. Want deſe zynde een gheboren Portugijs, ghedreven zynde door miſnoeghen ende haet/ die hy tegen ſynen Prince Emmanuel gheſchept hadde/ vermits (soo hy meynde) ſyne gedane moeyte niet genoegh gerecompenſeert en waren/ gaf voor uytſprake dat de Moluckſche Eylanden (daer de queſtie over viel) den Caſtilianen toe behoorde: derhalven is hy anno 1519. van Keyſer Karel de V. afgeveerdight geweeſt/ om de ſelve Eylanden door eenen anderen wegh te beſoecken: 'twelck hy ock gedaen heeft/ dirigerende ſyne reyſe alſoo/ dat hy uyt Spaengien ſynen cours nam recht naer het Zuyden, tot den 52. gradum latitudinis, daer na keerde hy ſynen wegh naer het Weſten, paſſerende eenen verre ende ongeloofflicken weg/ door het benedenſte Hemiſphærium, tot dat hy eyndelyck met ſyne ſchepen/ aen der Sonnen opganck, ende de geſochte Moluckſche Eylanden ghearriveert is. Van daer keerden ſyne med'geſellen wederom naer Spaengien door het bovenſte Hemiſphærium, langs de kuſten van Aſia ende Africa, omſeylende alſo met eene wonderbare kloeck-moedigheyt/ den gheheelen kloot der werelt. Het welcke voor deſen niemandt beſtaen en hadde.

Nopende de Moluckſche Eylanden.

Syne wonderlijcke reyſe.

Ende Magellanes ſelve / eer hy de Molucken noch ghevonden hadde/ wiert van de Wilde, in eenen ſtryt verſlagen: maer ſyne med'-geſellen/ naer datſe de Molucken op-gedaen hadden/ wierden ock met hare ſchepen verſtropt/ ghevangen ende opgehouden/ alſo dat maer een eenig ſchip daer van behouden in Spaengien weder gekeert is/ geladen met Speçerie ende Peerlen, die in ſommige Eylanden, soo groot als duyven eyeren gevonden worden. Dit is de Hyſtorie van de Pauſelijcke gifte, daer de Portugijſen en Spaengjaer-

Magellanes ſterft.

Wtnemende Peerlen in ſommige Eylanden van Indien.

giaerden, altijdt ſoo breedt op roemen en ſnoycken. Maer dit argument en is van geender waerden/ om onſe natie met eenigen ſchijn/de navigatie, ende den handel op beyde de Indien te ontnemen. Want ten

Eerſte antwoorde op dit argument,

I. ſoo en raeckt ons deſe Pauſelijcke uytſprake niet meer/ als de Italianen, Franſoyſen, Engelſche, Hooghduytſche, Denemarckers, &c. die al over langhe op deſe kuſten ſoo wel repſen ende handelen/als wy doen.

Tweede antwoorde.

Ten II. deſe ſententie vanden Paus, is een van tween / of het is eene minnelijcke uyt-ſprake, by maniere van Arbitragie, gelijck eenige twiſtighe parthien wel pleghen eenen of meer ſcheydts-luyden t'ſamen te verkieſen / om haer different te beſliſſen ende neder te leggen: is het ſoo / ſoo en raeckt ons deſe uytſprake niet/want de uytſprake van Arbiters of ſeghſ-mannen en verbindt niet voorder / als de twiſtighe parthijen, die haer ſelven t' ſamen ende gheljckelijck / by maniere van Com-promis, onder het ſeggen van alſulcke Arbiters geſubmiteert hebben: ſeggen ſy / dat het gheene uytſprake en is / maer eene definitive ſententie, of eene vrye ende ſouveraine gifte, daer door den voorſz. Paus explenitudine poteſtatis (ſoo ſy ſpreken) beyde de Indien alſoo heeft afghedeelt ende weeh-ghecſchoncken aen deſe twee natien, de Portugijſen ende de Caſtilianen: ſoo vraghen wy / wie dat den Paus die macht ghegeven heeft om weeh te gheven / ende te ſchencken het gheene/ dat hem niet toe en komt? gheljck eertijdts Atabaliba, den Koninghvan Peru, de Spaengiaerden vraeghde / wat recht dat ſy hadden, om hem ſijn lant te nemen? de Spaengiaerden antwoorden daer op / dat den Paus van Roomen dat lant aen den Koninghvan Spaengien ghegeven hadde. Atabaliba, den Heydenſchen Koning/antwoorde daer op ſeer wel / den Paus (ſeyde hy) daer ghy van ſpreeckt, moet wel eenen grooten ſot zijn, dat hy aen een ander geeft het ghene, dat hem niet toe en komt. Want alle de vaſte landen, ende Eylanden in beyde de Indien, die eenighſins bewoont zijn / hebben van outs ghehadt hare eygene Koninghen, Republijcken, Wetten ende Rechten, daer onder dat ſy ſtaen/ ende gheregeert worden/ na hare maniere ende wijſe. Wat heeft doch den Paus hier over te ſeggen? Ick en wil nu niet ſpreken van Goddelijcke oft menſchelijcke wetten / dewijle den Paus hem ſelven laet voor-ſtaen / dat hy boven alle beyde gewaſſen is / dat hy naer rechte, uyt de volheyt van ſyne macht, kan ende mach diſpenſeren over het recht decretal. lib. 3. tit. 8. cap. 4. om het welcke te verklaren ende te beveſtighen / de Gloſſa ſeydt / dat den Paus diſpenſeert teghen den Apoſtel, teghen de regulen van den Apoſtel, teghen het oude Teſtament, over beloften, over eeden, &c. gheljck ſy elck ſtuck bewijſt uyt de Pauſelijcke decreten, Paulus de II. ſeyde teghen Platina, dat hy alle rechten hadde beſloten in het koffer van ſyn borſt, ende dat hy daeromme naer gheene rechters en vraeghde, Platino in Paulo II. Wy ſullen dan voor ditmael onſe moeyte ſparen/om de H. Schriftuere, de oude Conçilien, de oude Vaders, of de Burgherlijcke rechten by te brenghen: want den Antichriſt, die

Bewijs van,

Tegen d hoogmo ende de goddelo pluym- ſtrijcker van den Paus,

Inſtantie van de Spaenjaerden ende Portugijſe wederleyt,

Den Paus en heeft geen recht of macht om de Indien wech te geven.

die hem selven verheft/ niet alleene boven St. Pieter ende St. Pauwels, maer ooch boven alle het ghene, dat God of Godsdienst ghenaemt wordt, en lupstert naer gheen van allen: maer laet hy ten minsten naer syne eyghene pluymstrijckers, ende ghesworene slaven lupsteren / te weten/ de Iesu-wijten, de welcke rondt upt bekennen / dat den Paus daer toe/ noch recht, noch macht en heeft/ om de Landen ende Koninghrijcken wech te geven, van die ghene, die onder hem niet en staen, jae onder den stoel van Roomen noyt ghestaen en hebben. Want Bellarmijn, die de Hoogheydt van den Paus soo seer heeft willen op-pryncken / als pemandt van allen/ die dryft nochtans dese maximen, ende wil die staende houden teghen alle die ghene/ die daer teghen spreken. I. Dat den Paus gheensins en is Heere ende Meester van de ganssche wereldt. II. Dat hy oock niet en is Heere ende Meester van de gantsche Christenwereldt. III. Dat hy selfs gheene tijdtlijcke jurisdictie en heeft over eenighe plaetsen directè, dat is, reghelrecht als tijdtlijck, wel-verstaende naer het Goddelijcke recht. IIII. Maer dat alle de tijdtlijcke opperste macht, die den Paus heeft, dat hy die heeft indirectè, dat is, tot sulcken eynde, dat de tijdtlijcke macht, de gheestelijcke dienen, ende tot vvelvaren der kercken strecken moet. siet Bellarmijn de pontifice tom. lib. 5. cap. 2. 3. 4. 5. 6. Alle dese maximen die komen hier te passe/ maer insonderheydt de eerste, daer inne dat desen Cardinael vol-mondigh bekent/ cap. 2. dat den Paus gheene heerschappije noch meesterschap en heeft over de gantsche wereldt, ende hy bewijst dat treffelijck/ so met plaetsen van de H. Schriftuere, als ooch met redenen, ende ghetupghenissen van andere Paepsche Doctoren.

Die vā Bellarmijn treffelick bewesen wort.

Onder de plaetsen van de heylighe Schriftuere / die hy verhaelt/ zijn dese notabel / Matth. 22. vers. 21. Gheeft den Keyser, dat des Keysers is, dat spraeck onsen Salighmaker van eenen Heydenschen Keyser. Hier op seydt Bellarmijn, Nota, datter staet in den text, reddite, non donate, quæ sunt cæsaris, dat is/ gheeft wederom, dat is (seydt hy) dat hem gherechtelijck toe komt. Hy brengt ooch by Rom. 13. vers. 7. reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal, &c. dat is/ gheeft wederom een yeghelijck, dat ghy schuldigh zijt: schattinghe, dien ghy schattinghe schuldigh zijt: tol, dien ghy tol schuldigh zijt, &c. ende den Apostel, seydt hy / belast daer/ dat men de Heydensche Prinçen sal gehoorsaem zijn om der conscientien wille. Voor seker, seyt hy/ en zijn wy niet ghehouden in conscientie ghehoorsaem te zijn sulck eenen, die gheen ware ende wettelijck Prinçe en is. Hy brenght ooch by 1. Cor. 5. vers. 12. wat hebbe ick te oordeelen die gene, die buyten zijn? Hy brenght ooch redenen by/ om dat te bewijsen. Voor eerst, seydt hy / soo en heeft de Heere Joan. 21. vers. 15. aen Petrus gheene andere bevolen, dan syne schapen: maer de ongeloovighen en zijn gheene schapen. Ergo. Ten anderen soo zijn de ongeloovighe Prinçen, rechte ende opperste Prinçen van hare Koninghrijcken: want hare heerschappie en staet niet ghefundeert in de ghenade, of in het ghe-

Met plaetsen der H. Schriftuere.

Met redenen.

gheloove, maer in den vryen wille, ende de reden, ende ſy en komt niet voort uyt het Goddelicke recht, maer uyt het recht van alle volckeren, als blijckt daer uyt, om dat God in beyde de Teſtamenten de Koninghrijcken der Heydenen beveſtight, **Dan. 2. verſ. 37.** Ghy Koningh zijt een Koningh aller Koninghen, dien God van den Hemel Koninghrijcken, macht, ſterckte ende eere ghegheven heeft. **Item/ Matth. 22. verſ. 21. Rom. 13. verſ. 7.** Ten derden, **ſoo bewÿſt hy uyt de voorgaende reden/** indien den Paus gheen Heere noch Meeſter en is van de Provinçien, die de ongheloovige beſitten, ſoo volght daer uyt, dat hy gheen Heere en kan zijn van de ganſche werelt, of men moeſte ſeggen, dat die Provinçien tot de ganſche wereldt niet en behooren. **Hy brenght oock ghetuyghenisſen by/ van andere** Paepſche Doctoren **ſyne med'-gheſellen/ om deſe** maxime **te bewÿſen/ met namé van** Johannes de turre-cremata, lib. ſecundo, ſummæ de Eccla. cap. 113. **Alwaer hy alſoo ſeydt:** men mach niet ſeggen, dat den Paus alſulcken juriſdictie heeft in het tijdtlijcke, door het Pauſelijcke recht, dat hy daerom ſoude moeten ghenoemt worden den Heere van de gheheele wereldt. **Item**/Franciſcus Victoria, relectione 1. de poteſtate Eccleſiæ, quæſt. 6. Den Paus, **ſeydt hy**/ en is geen Heere van de ganſche wereldt. **Dit leeren oock/ ſeydt hy/ verſchepden andere** Doctoren: **Ten leſten ſoo gaet** Bellarmijn, **om deſen grondt wel vaſt te leggen/ beantwoorden de voor-naemſte** teghen-werpinghen **van andere** Paepſche Leeraers, **die den** Paus **Heere ende Meeſter wil-**

Met getuyghenisſen van andere Paepſche Doctoren.

Hy wederlegt oock de contrarie tegenwerpingen, als

len maken van de ganſche wereldt. D'eerſte teghenworpinghe **is deſe:** dat wy de ongheloovighe Prinçen moeten ghehoorſaem zijn (**ſeggen ſommighe** Papiſten) dat is daerom, om dat alle Prinçen zijn Stadt-houders van den Paus. **Daer op antwoordde** Bellarmijn **ſeer wel/** den Paus en ſoude ſulcke Stadt-houders niet begheeren: ende indien hy konde, ſoo ſoude hy ſeer geerne de Koninghrijcken van de ongheloovighe, gheven aen de gheloovighe Prinçen. Het is oock ſpottelijck, dat Godt aen den Paus ſoude het recht ghegheven hebben over alle de Koninghrijcken van de gheheele werelt, ende dat hy hem noyt de macht en ſoude ghegheven hebben, om dat recht te gebruycken. De 1. teghenwerping

De 2. teghenwerping

De 2. teghenworpinghe **is deſe:** Nochtans is den Paus den gheeſtelijcken Monarch over de geheele wereldt, alhoewel hy noyt deſe opperſte heerſchappie over de gheheele wereldt en heeft konnen oeffenen. **Daer op antwoordt** Bellarmijn **alſoo/ dat den** Paus **ghenoemt wordt** den gheeſtelijcken Monarch over de gheheele wereldt, niet om dat hy de heerſchappie heeft over alle de menſchen, die in de ganſche wereldt zijn, maer over alle Chriſtenen, die door de gheheele wereldt verſtroyt zijn. Daer beneven ſoo is hy oock den geeſtelijcken Monarcha op conditie, dat is, indien de gheheele wereldt tot het gheloove bekeert wierdt, ſoo ſoude den Paus oock de gheeſtelijcke heerſchappie hebben over de ganſche wereldt. Ten laetſten, ſoo wordt hy alſoo ghenoemt, om dat hy het recht heeft, om Predikanten te ſenden door de gheheele wereldt, om het Evange-

gelium te verkondighen.

De derde **teghenwoꝛpinghe is ghenomen van de gifte van den** Paus Alexander, **daer van dat wy hier spꝛeken/ ende luyt alsoo:** Maer (**seggen sommighe**) den Paus Alexander de seste, heeft de nieuwe ghevonden wereldt uytghedeylt aen de Koninghen van Spaengien, ende Portugael. **Daer op antwoꝛdt** Bellarmijn **alsoo**/ dat den Paus dese nieuwe werelt tot dien eynde niet en heeft uytghedeelt, op dat die Koninghen van Spaengien en Portugael (**nota**) de ongheloovighe Koninghen van de nieuwe wereldt souden gaen beoorloghen, ende haer landt in nemen: maer alleene, op datse derwaerts souden voeren de Predikanten van het Christen gheloove, ende datse de selve Predikanten, ghelijck oock die gene, die van haer tot het Christen gheloove bekeert wierden, souden beschermen en bewaren: Ende met eenen, op dat den Paus soude beletten de twisten ende de Oorloghen onder de Christen Prinçen, de welcke in die nieuvve landen, hare negotie wilden drijven. **Daer hebben wy nu in het bꝛeede verstaen/ hoe dat** Bellarmijn, **zynde een** Iesu-wijt, **ende vermaert** Cardinael, **dese questie van de** Pauselijcke gifte **voꝛ ons beplept heeft/ soo dat wy wel moghen swyghen/ als** onse vyandē **voꝛ ons verantwoꝛden** / want daer en is gheen eerlijcker noch vaster ghetuygheniſſe, dan dat ghy krijght van uwen vyandt, **die doꝛ de kracht der waerheydt/ ende van selfs daer toe ghedꝛonghen woꝛt. Wy willen nu dan verswyghen / wie dat** Alexander de seste **gheweest is/ te weten / dat hy doꝛ** duyvelsche practijcken **tot den** Pauselijcken stoel **gheklommen is / ende dat hy met den** Sathan (**die hem verscheen in de ghedaente van een** proto-notaris) **een compacht ghemaeckt hadde/ dat hy soude regeeren** elf ende acht, **het welcke den armen** Paus **verstondt** van elf, ende acht jaren, **dat is** negenthiene, **maer den** Sathan **verstondt dat van** elf jaren, **ende** acht maendē, **ende so wiert den** Paus **ellendigh bedꝛoghen.** L'estat de l'egliſe, **fol. 497. dat willen wy nu alle t' samen oversiaen/ ende wy sullen de antwoꝛde op dat** eerste argument **vā de** Pauselicke gifte **beslupten met de verskens van den Chꝛistel.** Poëet Sedulius, **dte de** Roomsche kercke **noch openlijck singht in de** Christ-dagen, **ende van** Bellarmijn **woꝛden by-ghebꝛacht /** lib. 5. de Romano pontif. cap. 3. **dte alsoo lupden:**

Christi rijc en is van dese werelt niet: soo de Roomsche kercke selve bekent.

Hostis Herodes impie,
Christum venire quid times?
Non eripit mortalia,
Qui regna dat cælestia.

Dat is/

Herodes wreedt, en boos van lust,
Wat maeckt u Christi komst' ontrust?
Geen' aertsche kroonen hy en rooft,
Die 's Hemels kroon ons sedt op 't hooft.

Desen Hymnus, **oft dit ghesangh** (**segt** Bellarmijn) wordt van de gansche kercke opentlijck ghesonghen, **ende woꝛt derhalven van haer geapꝛobeert. Daer upt volght noodsakelijck een van beyden/ of dat den** Paus **de macht niet en heeft / om de** aerdtsche kroonen **te rooven / ende weck te schenckē aen wien hy wil:**

Daer uyt volgt een van tween; of dat den Paus geene macht en heeft om

of

Aertſche rijckē wech te geven,

of dat hy meer is / als den Heere Chriſtus was / dewijle hy op der aerden wandelde: want die ſeyde gheeft den Keyſer, dat des Keyſers is, Matth.22. verſ.21. Mijn rijcke en is van deſe werelt niet, Joan. 18.vſ. 36. Ende hy ontweeck, als hem de ſchare wilde Koningh maken. Wy gheven Bellarmijn met ſyne med'-gheſellen den keur / om te kieſen wat ſy willen. By provinciale zijn wy blijde / dat Bellarmijn in 't ſelve cap. daer hy dit gheſangh verhaelt / volmondigh bekent / dat den Paus geen Heere noch Meeſter en is, ſelfs van de Chriſten-werelt: ende brengt onder andere / deſe reden by / om dat te bewijſen / die ſeer vaſt gaet. Want / ſeydt hy / indien de ſake ſoo ware / ende dat naer het Goddelijcke recht (als ſommighe Papiſten dryven) ſo moeſte dat beweſen worden upt de H. Schriftuere, of ten minſten upt de Apoſtoliſche traditie. Maer in de H. Schriftuere en hebben wy daer niet van / maer alleene dat den Paus gheghheben zijn de ſleutelen des Hemel-rijcks (dat neemt Bellarmijn voor waerachtigh op / maer dat is oock valſch / gheljck wy elders beweſen hebben) maer van de ſleutelen van het aerdtrijcke en gheſchiedt daer gheene mentie: de parthije / die ons hier inne tegen is (ſeydt hy) en brengt ooch geene Apoſtoliſche traditie voort. Ergo. Ten anderen, (ſeyt hy) ſoo en heeft Chriſtus aen niemandt de tijdtlijcke kroone ontnomen / dieſe toe quam / ende hy en doet dat alſnoch niet: want Chriſtus en is niet ghekomen / om dat te verderven / dat wel gheſtelt is / maer om dat te volmaken. Als dan een Koningh, Chriſten voort / ſoo

Of dat hy niet en is den Stadthouder Chriſti.

Bellarmijn bekent oock, dat den Paus geen Meeſter en is van de werelt, ja ſelfs van de Chriſten-werelt.

en verlieſt hy ſyn aerdtſch Koninghrijcke niet / dat hy met rechte beſat / maer hy verkrijghter een nieuw recht tot het Koninghrijcke der Hemelen. Wy wenſchten wel / dat deſen, Cardinael by deſe maxime ghebleven / oft de ſelve wel onthouden hadde in ſyne dry boecken de tranſlatione imperii, waer dat hy ſtaende hout / dat den Paus door ſyne Authoriteyt, ende met recht, de Keyſers kroone verſet heeft van de Griecken, op de Franſoyſen, ende wederom van de Franſoyſen, op de Hooghduytſchen ende onder de Hooghduytſchen, van d'eene familie in d'andere. Hoe dat deſe ſleupten accorderen / en konnen wy niet verſtaen: want hy heeft te voren bekent / dat den Paus de ſleutelen niet en heeft van het aertrijcke. 't Is waer / wy kennen ſyne Ieſu-wijtſche ſolutie wel / van directè & indirectè. Want hy leert ende dryft / dat den Paus gheene tijtlijcke Juriſdictie en heeft directelijck, lib. 5. de pontifice, cap. 4. 5. Niette-min dat hy de ſelve heeft indirectelijck, ibidem cap. 6. 7. 8. Maer hier inne ſpreeckt hy hem ſelven opentlijck teghen / want hy hadde te voren bekent capittel 3. dat van de ſleutelen van het aertrijcke, ganſch gheen ghewagh en wordt ghemaeckt in de H. Schriftuere, jae ſelfs, datter gheene Apoſtoliſche traditie van en is te vinden. Wordt daer gantſch gheene mentie van ghemaeckt / ſoo en deught ſyne diſtinctie niet van directè ende indirectè, quia non entis non ſunt accidentia: dat niet en is / daer en kan mē niet van ſeghen. Jae deſe diſtinctie en is niet anders / dan eene openbare contradictie, ende ſtrijdende reden. Want 'tge-

Maer elders wederſpreeckt hemſelve

Welcke contradictie niet en kan verſchoont wordē met ſyne verdichte diſtinctie van directè en indirectè.

Want naer ſyn eygen ſeggen, en is ſy niet bekent in de H. ſchriftuere, noch in de Apoſtoliſche traditie.

't gene dat quaedt is / als het directelick ghedaen wordt / dat en kan niet goedt worden / alst indirectelick gedaen wordt. Als by exempel/een onderſaet en mach ſyn Prinçe gheen quaedt doen directelick, maer even ſoo weynigh mach hy dat doen indirectelick. Ende daer upt komt het / dat gemeynelick in alle Placcaten van Souverayne, daer pet verboden wort/deſe Jeſu-wijtſche diſtinctie wordt uptgheſloten / directelick of indirectelick. Het is oock eene openbare ſpotterie / daer Bellarmijn ende andere Jeſu-wijten, de Chriſten-Prinçen mede by den neuſe lepdē. Want eē Koningh/die ſyn kroon verlieſt/ en is met geene diſtinctien te papen. Want wat mach hem dat helpen/ als hy ſyne kroone verlieſt / of hy die verlieſt directelick, of indirectelick, met de rechter of de ſlinckerhandt, als hy evenwel die quijt is? want het is even / als of een beul/ den patient wilde vertrooſtē op het ſchavot: weeſt te vreden, ick en ſal u hooft niet af-ſlaen met een ſweert, maer ick ſal 't op ſyn Engelſch, met een baergie of met eene byle af-hacken. Het ware dan beter / dat de Jeſu-wijten rondt upt-ſpraken/ ſoo ſy het meynen / ghelijck eertijdts Alexander Peſantius, eenen Doctor Theologiæ binnen Roomen, in den tijdt van de Venetiaenſche quæſtie, tegen den ſtoel van Roomen, ſeker boeck gemaeckt heeft vā de Immuniteyt ende vryheydt van de kerckelijcke perſonen, ende van de macht des Paus, alwaer hy pag. 45. alſoo ſeydt: den Paus heeft door Goddelick recht ſeer volle macht, over de ganſche wereldt, ſoo in't geeſtelijcke, als in het wereldtſche. Ende daer ſtaet op den kant / Papa jure divino eſt directè, dominus orbis, dat is/ den Paus is door Goddelick recht, ende directelick, Heere van de ganſche werelt. Ende dit boeck is gedediceert aen den Paus Paulus V. die doen regeerde / die geene beenen daer in gebonden en heeft/ als of daerinne pet ware contra Catholicam fidem, teghen het Catholijck geloove, ſoo dat wy ſien / dat Bellarmijns diſtinctie niet anders en is / als een doecksjen tegen 't bloeden/ende anders niet. Maer dit zijn de Ieſu-wijtſche treken, om ter dege te vorderen de verborgentheyt, der ongerechtigheydt, ende om dien ongerechtigen man ſtaende te houden / wiens toe-komſte van den beginne af / geweeſt is / na de werckinge des Sathans, in alle macht ende wonderheden der leughen: ende in alle verleydinghe der ongerechtigheydt, in alle die gene / die verlozen gaen / daerom datſe de liefde der waerheydt niet en hebben aengenomen / om ſaligh te worden/ 2. Theſſ. 2. Vſ. 7. 8. 9. 10. Het eerſte argument van de Pauſelijcke gifte, houden wy dan ſoo beantwoordt/ dat niemandt lichtelick daer door en ſal bedrogen worden/of hy moeſte openbaer ſot / of betoovert zijn/ overmidts de Ieſu-wijten ſelve daer over beteutert ſtaen. Laet ons nu gaen ſien / of het tweede wat beter ſlupt. Dit tweede argument is daer van genomen / om dat de Portugijſen ende Caſtilianen (ſoo ſy ſeggen) beyde de Indien, eerſt gevonden hebben: derhalven dat de Hollanders (ſoo noemen ſy gemeynelick onſen ſtaet) geen recht en hebben/

Beſluyt van de Pauſelicke gifte.

II. Het tweede argument, genomen vā het ontdecken van de Indien.

om daer te handelen/ veel min/ om eenige plaetsen in te nemen. Antwoorde. Het bloot vinden en geeft geen recht van eygenschap, dan alleenlick in die dingen, die te voren niemant toe en quamen: het welcke met geene waerheyt van beyde de Indien en kan geseyt worden: want alle de vaste Landen ende Eylanden in beyde de Indien (die eenighsins bewoont zijn) hebben van outs gehadt hare eygene Koningen, Republijcken, wetten, ende Coustumen, gelijck hier vorens bewesen is: ende derhalven en magh dat vinden niet helpen / niet meer / dan of de Indianen, Spaengien ende Portugael eerst gevonden hadden/eer dat de Spaengjaerden ende Portugijsen haer quamen besoecken: of dat eenige wilde Cariben, Canibalen, of andere menschen-eters, of de Chinesen, (die seer loos ende erbaré zijn) met hare Schepen, Booten en Canöen, het landt van Africa, of Persien eerst hadden besocht / eer men haer besochte / ende datse daer upt hadden willen beslupten / dat Hispanien, Portugael, Africa, Persien, &c. haer toe quamen/om datse die voor haer volck ontdeckt hadden / ende derhalven dat de geheele wereldt haer recht verloren hadde/om op die landen te handelen / ja de Inwoonders, ende Koningen selve / die dese Landen te vorē toe quamen? wie soude dit beslupt met patientie konnen aenhoorē? want het gaept als een oven / ende daer en is noch slot/ noch reden inne. Ja maer/seggen de Spaengjaerden ende Portugijsen, de Indianen en zijn maer wilde ende Barbarische menschen, hare jurisdictie en is niet te achten, niet meer als van wilde beesten, die naer allen rechte van de menschen moghen getemt of overvallen worden. Antw. Dat is van de Oost-Indianen openbaer valsch / want die hebben over duysent en duysent jaren, seer verstandigh en kloeck gheweest / gelijck wy hier vorē in het Hystorisch verhael van de Indien hebben aengewesen: Aengaende de Americanen in West-Indien, daer zijn sommige plaetsen / daer sy kleyne redelijckheydt gebruycken / als met namen in Brasilien, maer op vele andere plaetsen/ zijn sy seer loos / als hier vorē gehoort is. Maer in allen gevalle / of d'eene natie wat dommer is als d'andere / daer mede en verliesen sy het recht of de heerschappie van haer landt niet / niet meer als een sot menschē / den eygendom van syn goet en verliest/ om dat hy sot is, maer het wordt hem wel ontnomen/ om dat hy dat niet en weet te bewaren: doch syn recht en is daerom niet te minder. Gelijck dē laetstē Vorst van 't huys van Gulick ende Cleve, met namen Hans Willem, die gestorven is anno 1609. den 25. Martij/daerom niet en verloos den eygendom van syne landen ende heerlichheden/als Gulick, Cleve, Bergen, Marck, Ravensburgh, Ravesteyn, &c. om dat hy met kranck-sinnigheyt voor syne doot besocht was. Het is dan van Plutarchus in synen tijt wel gesepdt / dat het pretext / dat sommige gebruycken / datse Barbarische natien beoorlogen, om die te temmen, niet anders en is als eenen deckmantel van heerschappie-sucht, ende geldt-sucht. Ja selfs de Spaensche Doctoren in de Godheyt bekennen/ dat

1. Antwoorde daer op.

Instantie van onse parthyen daer tegē.

wort v derlegh

Want s onwaer achtigh

Sy is on rechtigh

Sy is ver foeyt van verstandi ge Heyd nen.

Ende van Paepsche Doctoren

dat

dat deſen uytvlucht/ van wilde menſchen te brenghen tot manierlijckheydt ende zeebaerheydt, ghelijck Alexander de Groote, eñ de Griecken ſomtijdts gheſocht ende voorgewendt hebben/niet anders en is/ als eenen Goddeloosen ende oneerlicken vondt, om ſyne paſſien van eer-gierigheyt ende geldt-gierigheyt daer mede te bedecken. Boven dié/ wy ontkennen wel exprefſelick/dat de Portugijſen gheheel Ooſt ende Weſt-Indien eerſt ghevonden hebbé. Want aengaende Ooſt-Indien, dat is over dupſendt ende dupſendt jaren bekent geweeſt / gelijck wy hier voren in het Hyſtoriſch verhael bewesen hebben. Het is wel waer/ dat anno 1497. een ſeker Portugijs, met namen Guaſco Gamma, voor de natien in Europa, dē wegh naer Ooſt-Indien wat naerder ontdeckt heeft: maer volght daer uyt / dat niemandt dan de Portugijſen, op Ooſt-Indien en ſoude mogen handelen? dat ſlupt even ſo vele/ als of wy ſeyden / overmidts de konſte van de Druckerie anno 1440. binnen Haerlem alder-eerſt gevonden is van eenen Laurens de Koſtere, dat derhalven geene andere natie/ de konſte van Druckerie en magh na-volgen / of gebruycken / dan alleene de Hollanders? of overmits het Hollanders zijn geweeſt / die de Naſſauſche ſtrate, of de ſtrate le Maire alder-eerſt ghevonden hebben/ volght daer uyt wel/ dat niemandt voor die ſtraten en magh varé/ dan alleene Hollanders? of overmidts Nova Francia alder-eerſt ghevonden is van de Françoyſen, ende Virginea van de Engelſche (ſoo ſy ſeggen) volght daer uyt/dat niemant op die kuſté en magh handelé/ dan alleene Françoyſen ende Engelſche? Ick en meyne niet dat de Portugijſen ende Spaengjaerden dit beſlupt ſouden toe-ſtaen / als het is tot haren na-deele. Laet dan elcke natie te vreden zijn/ datſe de eere hebben/ datter treffelijcke luyden uyt haer geſproten zijn / die wat byſonders hebben uytgevondē tot nuttigheyt ende 't proffijt van het menſchelicke geſlachte (gelijck wy den Portugijſen in het ſtuck van de Navigatie, gaerne die eere willen op-dragen/ onder andere natien, datſe daer toe treffelijcke helden hebben uyt-ghelevert) maer daer uyt en volcht niet met eenighen ſchijn van recht, dat alle 't gene / dat eenige natie ghevondē heeft/ datſe dat alleene moeten houden voor haer ſelven / met uytſluytinghe van alle andere natien: want dit ſtrijdt tegen recht, teghen reden, teghen de natuere van de goetheyt, tegen de natuere van de liefde, met een woordt/ tegē alle Goddelijcke, ende menſchelijcke Wetten. Het ſtrijdt teghen recht, want al dat wy vinden/en is onſe niet / als voren bewesen is: tegen reden, want wat reden is dat/dat eene of twee natien, die ſoo uytnemende groot niet en zijn / als de Portugijſen en Spaengjaerdē, ſouden beſitten als haer eyghen goedt/ eerſt een rupm derde-part van de oude wereldt, dat is Ooſt-Indien, ende noch eens de gheheele nieuwe wereldt, dat is America, die alleene ſoo groot is / als de geheele oude wereldt, ende dat alleene onder dien tijtel / om datſe den wegh naer die landtſchappen wat naerder ontdeckt hebben? eñ inſonderheyt tot ſulcken

Ende met redenen.

Want het ſtrijt tegen recht.

Tegen reden.

epnde / om daer mede de gheheele wereldt in ſlavernije te houden? Het ſtrijdt oock tegen de natuere van de goetheydt ende deughtſaemheydt: want omne bonum eſt ſui communicativum, het goet is van die natuere / dat het gedeplſaem is / gelijck de Sonne. Het ſtrijdt oock tegen de natuere van de liefde, want de liefde en beſorght niet alleene, dat haer eygen is, maer oock, dat des anderen is, 1.Cor.13.verſ.5. Ende daerom en is ſy niet af-gunſtigh, maer vriendelick. Het ſtrijdt in ſumma tegen alle Goddelicke wetten, want de H. Schriftuere ſpreeckt een wee, ende eenen vloeck upt over die ghene / die het eene huys aen het andere, ende den eenen acker aen den anderen trecken, op dat daer geene ruymte meer en zy, maer dat ſy alleene het landt beſitten, Eſai.5.verſ. 8. Hoe ſal 't dan gaen met ſulcke trotſe ende Hoogh-moedige Princen, die ſulcken op-geblaſen Symbolum, of devijs voeren / Non ſufficit orbis, een wereldt en is my niet genoegh? welcker herte ſtaet om te verdelgen / ende upt te roepen / niet weynigh volckeren? denckē ſy niet / datſe eens ſullen varen / als dē Koningh van Aſſyrien? daer van alſoo geſchreven ſtaet / Eſai. 10. verſ. 12.13.14. Doch wanneer de Heere alle ſyne werckē upt-gericht heeft op den bergh Syon, ende te Jeruſalem, ſoo wil ick te huys ſoecken de vrucht des Hoogh-moedighen Koninck van Aſſyrien, ende de heerlijckheydt ſyner hoovaerdigher oogen: daerom dat hy ſpreeckt / Ick hebbe het door de kracht mijner handt uytgericht, ende door mijne wijſheyt, want ick ben kloeck; Ick hebbe de landen anders ghedeylt, ende hare inkominghen gherooft, ende ghelijck een gheweldighe, de inwoonders ter aerden gheworpen: ende mijne handt heeft de volckeren ghevonden, ghelijck als eenen Voghel-neſt, dat ick hebbe alle landen te ſamen gheraept, ghelijck als men eyeren op-raept, die verloren zijn, daer niemandt een veder en verroert, of den beck op-ſperret, om te pijpen? Als den tijtel van den Koningh van Aſſyrien verandert is ende in plaetſe geſtelt den Koningh van Spaengien, moet ghy niet bekennen / datſe broeders zijn, die malkand'ren ſoo na gelijcken / als het eene ey / het andere? Kennen wy ſyne oude devijſen niet: plus oultre: nec ſpe, nec metu: dat ſyn rijcke niet vergaen en kan, om dat het nacht ende dagh van de Sonne beſchenen wordt: daer-beneven ſyne trotſe tijtelen / Heere van de Eylanden, ende vaſte Landen der Zee Oceane: dominateur in Aſia ende Africa: wat is daer dan voor alle andere Koninghen en Princen, voor alle natien ende volckeren, over-geſchoten? te weten niet anders dan deſen trooſt / dat de Aerde des Heeren is, ende wat daer inne is: den aerdtbodem, ende al wat daer op woonet, Pſal.24. verſ.1. Ende dat de Heere, den ſchepter der goddelooſen niet altoos en ſal laten blijven over het hoopken der rechtvaerdigen, op datſe hare handt niet uyt en ſtrecken ter ongherechtigheydt, Pſal. 125. verſ.3. Want wie hem ſelven verheft, die ſal vernedert worden: maer wie hem ſelven vernedert, ſal verheven worden, Luc.18.14. Het ſtrijdt oock teghen menſchelijcke wetten;

Tegen de deught.

Tegen de liefde.

Tegē Goddelicke wetten.

Den Koninghvan Aſſyrien ende van Spaengien zijn broeders.

Trotſe devijſen vande Koninvan Spaengien.

Tegē menſchelicke wetten.

wetten: want de Zee staet voor alle man open / als de Lucht: ende de Navigatie ende trafijcke is alle natien by/tot allerley natien (die geene vpanden en zijn) door het recht der volckeren. Wat nu aengaet America, wy ontkennen ooch / dat de Portugijsen ende Spaengjaerden alle de kusten van die kostelijcke nieuwe wereldt ghevonden hebben: want een deel is van de Engelsche, een deel van de Fransche, een deel van ons gevonden: Ende of sy die al heel gevonden hadden / sy en zijn niet machtigh die geheele nieuwe wereldt te besetten: nu is het scher naer den reghel van de rechten, dat in het stuck van heerschappie, of heerlicken eygendom, het niet genoegh en is / een landt of plaetse met syne oogen te vinden/ ende met syne voeten te betreden: maer eerst moet ghy met eenen rechtvaerdigen tijtel dat in-nemen/ende daerna soo besitten ende besetten, dat ghy u selven kondt mainteneren in de possessie, ende besittinge van dien. Hebt ghy gheenen rechtvaerdighen tijtel om in te nemen / soo en kondt ghy nopt recht krijgen: Hebt ghy geen kracht om in te houden/ soo verliest ghy 't gebruyck van de heerschappie / maer het lieght den Koningh van Hispanien aen alle beyde: want hy en heeft nopt recht gehadt om de Indien, soo Oost als West-Indien in te nemen. Ende hoe groot dat hy is/hy en is even-wel niet machtigh om die Landē te besetten/ende hem selven te mainteneren in de possessie van beyden: Hier upt volght dan / dat het tweede argument van de Portugijsen ende Spaengjaerden, soo wepnig deucht/ als het eerste, te wetē/ dat haer beyde de Indien toekomen om datse die (soo sy seggen) gebonden hebben. Volght nu het derde argument, genomen van het recht van de Oorloghe. Want de Castilianen ende Portugijsen seggen/ dat haer beyde de Indien toe-komen door het recht van Oorloge. Antwoorde. Het seggen is goede koop/ maer laet ons eens ondersoeckē/of sy dit met waerheyt seggen. Om dit te verstaen / soo moeten wy weten / dat het naer Goddelicke ende menschelijcke wetten niet genoegh en is/ dat men eenige roerende of onroerende goederen, als Landen, Steden, Schatten, &c. verkrijght ende wint met de wapenen / maer het moet eerst blijcken / dat het zijn rechtvaerdige wapenen: of anders souden de Piraten ende Zee-roovers, die dickwils groote schatten conquesteren door hare rooverie, (gelijck die grouwelicke Roovers van Algiers, die vrienden en vyanden sonder onderscheyt aentasten) ooch mogen roemen op het recht van den Oorlogh, het welcke voorseker alle Christen-menschen, niet sonder schrick/verfoeyen sullen. Niemant en magh dan allegheren het recht van de Oorloge, of hy moet eerst toonen / dat het fundament van syne Oorloghe rechtvaerdigh is. Wy vraghen nu de Portugijsen ende Spaengjaerden, wat recht dat den Koningh van Hispanien ghehadt heeft / om de Indianen soo in Oost, als in West-Indien, den Oorlogh aen te doē? waer in/of waer mede/ hebben doch dese arme Heydenen den Koningh van Hispanien beleedight? wat hadde hy doch op hare personen, of op hare Landen, ende

III. Haer derde Argument genomen van het recht van Oorloge. Wort wederleght.

Want sy en hebben noyt recht gehadt om de Indianen te beoorlogen.

goederen te pretenderen? voorſeker het alderminſte niet / als hy 't recht ende de gerechtigheyt ſoude volgen: ſommige van haer/ om niet t'eenemael ſtom te ſtaen / allegeren twee redenen. De eerſte reden is / om dat de Indianen gewepgert hebben/ met de Portugijſen ende Spaengjaerden in het vriendelijcke te handelē/ ende te trafiqueren: De andere reden is/ om datſe gewepgert hebben het Roomſche, dat is/ het Paepſche geloove (dat ſy t'onrechte Catholijck noemen) aen te nemē. Antw. De eerſte reden is openbaer valſch/ want het is bekent upt hare eygen Hyſtorien, ende de ſchriften van de Monicken, die in't eerſte/daer by en ontrent zijn geweeſt / als Bartholomæus de la Caſa, ende meer andere/ dat de Heydenen als Tammeren haer ontfangen hebben / ende berepdt zijn geweeſt in het vriendelicke met haer te handelen: maer als de arme Heydenen ghetrouwelijck vrede hielden, ſoo hieven de Spaengjaerden, ſonder recht of reden, ja verradelick, als de Heydenen daer op niet verdacht en warē/ den krijgh aen. Ick beroepe my hier op de ſchriften van la Caſa, eñ meer andere / dte ſelve Spaengjaerden geweeſt zijn. De andere reden van het geloove, ſlupt immers ſoo wepnigh: want behalvē dat het geloove met gewelt niet en is in te ſtampen / ſoo en hebben ſy ook te voren de rechte middelen niet gevruyckt/ om de arme Heydenen tot het gheloove te vrengen/ ſoo dat behoorde. Siet daer van de vroevige klachtē van la Caſa, die hier te lanck zijn om te verhalen. Daer is geweeſt een ſeker Minder-broeder van Zzee, met namen Amandus Zirizeenſis, die een Chronijcxken heeft naer gelaten/ van de ſcheppinge der wereldt tot het jaer 1534. Dat van den geleerden Françiſcus Titelmannus, ook eenen Minder-broeder, is uptgegeven anno voorſepdt / met ſeer groote recommandatie/ ſoo van dē Autheur, als van 't boeck: daer staē achter eenige vrieven by / geſchreven upt America anno 1529. ende 1531. daerinne ſekere Minder-Broeders, met namen Martinus de Valentia, ende Petrus de Gante, Alias de Mura, ſchrijven aen haren overſten, datter van haer ende hare mede-broeders / wel thienmael hondert duyſendt Indianen ghedoopt waren / ende ſy proteſteren / datſe dat met de waerhepdt ſeggen (ut vere loquar, non autem hyper bolicè, ſepdt Valentia) Petrus de Gante ſepdt / dat hy met ſynen Socius, alleene in de Provincie van Mexico, hadde gedoopt boven de tweemael hondert duyſent, ja ſoo vele / datſe niet te tellen en zijn. Hy ſepdt ook/ datſe ſomtijdts op eenen dagh hadden gedoopt / acht duyſendt, ſomtijdts thien duyſent, ſomtijdts veerthien duyſent. Maeckt daer upt uwe rekeninge van de reſte / of de Spaengjaerden wel reden hadden/ om over de hertneckigheyt vā deſe arme Heydenen te klagen? Maer genomen / het ware ſoo / dat deſe Heydenen het gheloove ſoo ſtracx/ jae ganſch niet en hadden willen aen nemen / is dat wel reden / om haer ſulcken grouwelijcken Oorloge aen te doen / of veel eer ſulcken Tyrannie over deſe arme menſchen te drijven / dat den voorſz. la Caſa proteſteert in het eynde van syn boeck/

Hare eerſte Inſtantie wederleyt.

Door haer eygen Propheten.

Haer tweede Inſtantie wederleydt.

Door hare eygen Propheten.

boeck / dat de schade ende verlies / welcke de kroone van Castilien ende Leon, om dese sake is over-gekomen / ende op geheel Spaengien noch komen sal / midts de moorderie ende verwoestinghe, die de Spaengjaerden in de West-Indien gepleeght hadden / soo groot was / dat de blinde dat souden sien, de doove dat souden hooren, de stomme dat souden roepen, ende dat het de wijse souden oordeelen. Ende dewijle (seydt hy) ons leven niet veel langher en kan dueren (want hy was een oudt man / die ontrent vijftigh jaren aldaer verkeert hadde) soo roepe ick alle de Hierarchien ende Chooren der Engelen, alle de Santen ende Heyligen van dat Hemelsch Hof, alle menschen des wereldts, ende insonderheydt die hierna leven sullen, tot ghetuyghen, van 't getuygenisse dat ick geve, ende de ontlastinghe van mijne conscientie, die ick doe, dat soo verre syne Majesteyt, den Spaengjaerden toe-laet die voorsz. duyvelsche ende tyrannische deylinghe (niet tegenstaende de wetten, ordonnantie, ende penen, die quansuys daer tegen ghemaeckt zijn) dat alle de Indien in korte daghen sullen verwoest ende sonder volck zijn: ghelijck nu is het groote Eylandt Espagniola, ende d' andere Eylanden ende vaste Landen, over de dry duysent mijlen weeghs, sonder het voorsz. Eylandt Espagniola, ende syn bevanck: ende dat om de voorsz. sonden, soo vele als ick in de H. Schriftuere lese, God geheel Hispanien met afgrijsselicke geesselen sal kastijden, ende moghelijck t' eenemael verwoesten. Voyts te voren hadde hy verhaelt / dat de

Statie Casa de Itheyt Spaē-den,

destructien, overlast, fortse, onrechtvaerdigheydt, wreedtheydt ende moorderien, die ghedaen ende ghepleeght waren teghen d' Indianen, soo groot, soo afgrijsselick, soo openbaer ende notoir waren, dat de tranen, het schreeuwen, ende 't bloedt van soo vele onnoosele menschen, klommen tot boven in de opperste Hemelen, ende datse niet en souden op-houden, voor ende aleer datse van Godt ghehoort vvierden, ende datse daerna souden neder vallen ende sigh verspreyen over de ganssche wereldt, ende datse soo grouwelijck, vervaerlick, onmenschelijck ende verschrickelijck in de ooren van alle vreemde natien souden klincken, dat noodtsakelijck daer uyt soude volghen in de herten ende conscientien van alle die gene, die dat hooren souden, sulcken grooten schandael, afgrijsselickheydt, abominatie, haet ende infamie van de Spaensche natie, ende de Koningen van Castilien, datse de schade daer van langhe ghevoelen, ende te late beklaghen souden. Aengaende de middelen, die de Spaengjaerden gebruyckt hadden om de Heydenen te bekeeren / daer van getuyght den gemelten Autheur aldus: Hier dient wel by-ghevoeght (seydt hy) dat van 't beginsel af tot nu toe, dat is anno 1542. de Spaengjaerts niet meer sorge gedragen en hebben, om te voorderen ende te procureren, dat den Indianen het Christen-gheloove soude gepredickt worden, dan of het honden, of andere beesten geweest waren. Ia hebben met opsetten wille den religieusen dat verboden met vele afflictien ende persecutien, die sy hen hebben veroor-

Prophetie van la Casa, tegen de Spaengjaerden.

Wat middelē dat de Spaenjaerden hebbē gebruyckt om de Indianen te bekeeren?

ſaeckt, datſe hun niet en ſouden predicken: want hun dochte, dat het een beledtſel was, om 't goudt ende rijckdommen van de Indianen te verkrijgen, die ſy door hare begeerlijckheydt haer ſelven belooft hadden: Ende noch hedenſ-daeghs (ſeydt hy) en is in heel Indien niet meer kenniſſe van God, of hy is van hout, van den Hemel, of vander Aerden, dan daer over hondert jaren was, ten ware in Nova Spania, het welck is een kleyn hoecxken van Indien, daer religieuſen geweeſt hebben. Ende alſoo zijn ſy al verloren ghegaen, ende gaen verloren, ſonder gheloove ende Sacramenten. Ick broeder Bartholomeus de las Caſas, of Caſaus, broeder van St. Dominicus (ſeydt hy) ben door de genade Gods ghekomen in't Hof van Spaengien, om te beneerſtighen ende ſolliciteren, dat de helle uyt Indien mochte ghe-worpen worden, ende dat de ontallicke menighte van zielen, die door den dierbaren bloede onſes Heeren Ieſu Chriſti verloſt zijn, niet en ſouden verloren gaen in der eeuwigheyt, maer datſe haren Schepper ſouden leeren kennen, ende ſaligh werden: ende om de compaſſie, die ick hebbe met mijn Vaderlandt, welck is Caſtilien, dat God om ſoo groote ſonden teghen zijn H. geloove ende eere, als oock teghen den naeſten ghedaen, dat niet en ſoude verderven. Dit hebbe ick ten verſoecke van eenighe notable perſonen, die yverden over de eere Godts, ende med'-lijden hadden met de ellende van andere, in het gheſchrift vervaet, ende volbracht tot Valentia op den 8. Decemb. 1542. als alle de voorſz. verdruckinghen, gheweldt, tyrannien, moorderien, rooverien, deſtructien, jammer, verwoeſtinge, benautheyt, ende alle calamiteyten, in alle hoecken van Indien, daer Chriſtenen zijn, op het hooghſte waren, al-hoe-wel het op d'eene plaetſe grouwelicker toe-ginck, als op d'andere. **Siet / daer hoort ghy de bekenteniſſe van een** Monick, **een gebozen** Spaengjaert, **ende een** yverigh man **in ſyne religie / wat hy gevoelt** van de Oorloghe, **die de** Spaengjaerden **in** America, **tegen de arme** Indianen **gheboert hebben / ende hoe valſchelijck datſe hare** grouwelicke tyrannie, **met den deckmantel van** Religie **bekleedt hebben. Want de** Spaengjaerden **en hadden** geene religie **in dē ſin / maer** hare vervloeckte gierigheyt, **ende ſy verhinderden ſelve de** Monicken (**ſo vele ſy konden**) **datſe onder de** Indianen **niet predicken en ſouden: ſoo en hadden ſy dan over de** Indianen **niet te klaghen: Ende genomen dat de arme** Indianen **het** Roomſche geloove **niet en hadden willen aen-nemen: ſoo en hadden ſy even-wel geen reden / om haer te beoorlogen / volgens 't gevoelen van verſchеydē** Theologanten, Canoniſten, **ende** Rechtſ-geleerde **onder de** Papiſten: **onder andere is ſeer notabel de verklaringe / die den Cardinael** Cajetanus **hier van doet in** ſummâ Thomæ **22. Art. 8.** Eenighe ongheloovige en zijn noch naer rechte, noch inder daet, den Chriſten-Prinçen in hare tijdelijcke juriſdictie onderworpen. **Alſoo** wierden der Heydenen bevonden, die noyt den Roomſchen rijcke onderworpen gheweeſt zijnde, alſulcke Landen bewoonen, in welcke den

II. Antwoord

Cajetani gevoelen, nopende die vrage, of men de Heydenen mach haer landt ontnemen, of dwingen tot het geloove.

naem

naem Christi noyt en is bekent geweest. De Heeren van alsulcke Landen, hoe-wel sy ongheloovigh zijn, zijn nochtans wettelijcke Heeren, het zy datse Koninghen zijn, of andere Politijcke Heeren. Sy en konnen oock om hares ongheloofs wille, van hare heerschappie niet berooft worden, dewijle de heerschappie het recht toe-komt, dat van menschen gheschelt is, ende het ongheloove staet onder 't Goddelijcke recht, ghelijck hier voren beweesen is. Hier van weet ick, datter eenighe Wet is, beroerende de tijdelicke saken. Tegen dese en vermagh gheen Koningh, gheen Keyser, ja selfs de Roomsche Kercke, gheene Oorloge te voeren, om hare Landen in te nemen, of om haer tijdelick te onderwerpen: overmidts daer gheene wettighe oorsake en is, om krijgh te voeren, alsoo Iesus Christus, wesende een Koningh der Koninghen, dien de macht ghegeven is in den Hemel, ende op der Aerden, gheene Soldaten ghesonden heeft, om de wereldt met ghewapender handt te besitten, maer H. Predikers, als schapen onder de wolven. Ick en vinde oock niet, dat in't oude Tastament, al waer men 't beloofde Landt met gewapende hant heeft moeten in-nemen, eenige Oorloghe den Inghesetenen aengheseydt is, om datse niet geloovigh en waren, maer wel, om datse gheenen door-tocht en hebben willen vergunnen, of om datse hun hadden beschadight, gelijck de Midianiten hadden ghedaen, of op datse 't landt, dat hun van Godt ghegheven was, souden verkrijghen. Daerom soüden wy ten hooghsten sondigen, indien wy 't gheloove onses Heeren Iesu Christi, door dat middel souden soecken voort te planten: wy en souden oock gheene rechte Heeren van haer wesen, maer wy souden groote roovers wesen, ende souden gehouden zijn 't gene wy genomen hadden, weder te geven, als onrechtvaerdige bestrijders, ontweldigers, ende besitters van ander luyden goederen. Men behoorde tot hun (te weten de Heydenen) goede ende Godsalighe Predikers te senden, die haer met Goddelicke woorden, ende goede exempelen souden tot Godt bekeeren: ende niet sulcke luyden, die haer verdrucken, berooven, schandaliseren, verpletteren, ende maken haer kinderen der hellen, tweemael meer, dan sy zijn, gelijck de Pharizeen deden. Naer dese maximen wort verhaelt / dat den Spaenschen Raedt, ende Theologanten, met namen de Dominicanen, (gelijck Barth. de la Casa was) menighmael geadviseert hebben, datmen de Americanen, niet met Oorloghe, maer met de Predikatie van Gods woordt alleene, behoorde tot het gheloove te brenghen. Maer de Spaensche tyrannen zijn niet-temin met hare grouwelijcke tyrannie, ende moorderie voort-gegaen / tot droefheyt ende herten-leedt van alle luyden / die eenige voncke haddē van conscientie. Hier uyt volght nu onwederspreckelick / dat de Oorloghe / die de Spaengjaerden ghevoert hebben teghen de Indianen, onrechtvaerdigh is / ende derhalvē dat sy t'onrechte allegeren het recht van de Oorloge, als eenen wettelijcken tijtel, daer door dat sy dese Landen souden geconquestert ende

Hier uyt blijckt dat de Spaenjaerdē noyt Oorloghsrecht gehadt hebben, tegen de Indianē.

Sy en hebben oock noyt de Indianen ganſch overwonnen met de wapenen.

gewonnen hebben. Maer behalvē de queſtie de Jure, van het recht/ ſo is daer noch eene andere queſtie de facto, van de daet: want gelijck wy nu beweſē hebben dat de Spaengjaerden ende Portugijſen, noyt recht en hebben gehadt/ om de Indianen, ſoo in Ooſt als in Weſt-Indien te beoorloghen: ſoo ontkennen wy oock wel exprеſſelijck / datſe deſe geheele Landen oyt met de wapenen gewonnen hebben. 'tIs wel waer / datſe ſoo in de Ooſt als in de Weſt-Indien, vele quartieren overmeeſtert ende overweldight hebbē/ daer de Koningen van Spaengien over de hondert jaren, ongeloofliche ſchatten upt-getrocken hebben: maer niet-te-min/ ſoo zijnder noch vele kuſten ende quartieren over-ghebleven / die ſy noyt in haer geweldt gehadt hebben / gelijck wy in de wederleggінge van het vierde argument wat naerder ſullen bewijſen / daer toe dat wy nu komen. Dit vierde argument is genomē van het recht van præſcriptie. Want de Portugijſen ende Spaengjaerden, als ſy ſien / datſe met de voorgaende Argumentē van de Pauſelijcke gifte, van de eerſte ontdeckinge, van het recht van Oorloghe niet door en konnen / ſoo vallen ſy ten leſten op het recht van præſcriptie, ende ſeggen / dat de Zee, die naer Indien leydt, ende 't recht om die te bezeylen, als oock de Landen van de Indien, ende dien-volghens den Koop-handel met de Indianen, haer eygen toe-komt, door 't recht van præſcriptie, dat is, om dat ſy ontrent de hondert jaren (ſoo ſy ſeggen) de voorſz. Zee ende Landen, alleene beſeten hebben. Antw. Voor-eerſt

Derhalvē is haer derde Argument valſch.

IIII. Haer vierde Argument, genomen vande præſcriptie, of lange poſſeſſie.

ontkennen wy dat wel exprеſſelick/ 't gene ſy ſeggen / want het is al te kennelick / dat in de voorgaende eeuwe verſcheydē natien ende volckeren, op beyde de Indien gebaren ende gehandelt hebben / als de Enghelſche, de Franſche, de Denemarckers, daer wy hier voren van geſprоken hebben: ende by namen/ ſoo is het openbaer/dat d'Arabiers, ende de Chineſen, al van eenighe hondert jaren af / tot deſen huydigen dagh toe/ met de Ooſt-Indianen gehandelt hebben: Ja het en is noch geene hondert jaren geleden/ dat de Venetianen, die in Europa woonen / door den toe-voer ende 'tover-ſetten van Alexandriē, bynaden gheheelen Coop-handel op de Ooſt-Indien ghehadt hebben: ſoo dat het openbaer valſch is / datſe allegeren van deſe præſcriptie. Indien het oock ſoo is / dat haer deſe Negotie alleen toe-komt/ waerom en hebben ſy dit in hare verbonden van vrede, die ſy in de voorige eeuwe/ meer als eens hebben ghemaeckt met verſcheyden Prinçen ende Potentaten in Europa, met namē/ met de Koningen van Vrancrijck ende Engelandt, dit recht niet voren upt bedongen? ende inſonderheyt in dē Vrede, die ſy gemaeckt hebben met Jacobus de VI. Koningh van Engelandt anno 1604. die ſy daerna vernieuwt hebben met den jegenwoordigen Koningh/Carolus de I. want de Engelſche noch de Franſche en hebben noyt dē handel op beyde de Indien willen quiteren ende onderlaten / ghelijck ſy alſnoch dapper daerinne voort-varen. Ende gelijck de Portugijſen ende Caſtilianen den Handel niet alleene en heb-

1. Antwo daer o tooner dat har roē val is, de ſa inder d

Want ſ hebben Negoti Indiē n alleene ſeten.

ben

ben beſeten/ ſo en hebben ſy oock de Zee, ende het Landt niet alleene beſeten. Want aengaende de Zee, die hebben de voorſz. Natien ſo wel gebruyckt / als de Portugijſen ende Caſtilianen. Aengaende het Landt, daer zijn in Ooſt-Indien vele bekende Landen ende gefrequenteerde of wel-beſochte Koninghrijcken, daer de Portugijſen ende Spaengjaerden geen beſit en hebben / als met namen het groote Eylandt van Madagaſcar of S. Lorenzo : op de Golfo de Bengala, is Orixa, Bengala ende Aracan: de Koningrijcken van Pegu, van Inichalaon, van Syanie, van Camboya, van Canchinchinar, het groote rijcke van China, het rijcke Eylandt van Sumatra, van Java Major ende Minor, van Baly, met veel meer andere/ dat vrye Heeren ende Landen zijn / daer de Portugijſen ende Caſtilianen niet meer en hebben op te ſeggen / als eenige andere natien. Onſe eerſte Ooſt-Indiſche vaert is gheweeſt op het Eylandt van Java Major in de Koop-ſtadt Bantam, ende daer na op't Eylandt van Sumatra, eertijts Taprobana by de oude ghenoemt. Dit Eylandt light recht over Malacca, begint tegen over de Golfo van Bengala, op den vijfden graedt aen de Noordt-zijde, ende ſoo ſtreckende Zuydt Zuydt-ooſt, voorby Malacca, volepndende by het Eylandt van Java Major op ſes graden aen de Zuydt-zijde. Hier en hebben de Portugijſen gheene vaſtigheyt/ dan dryven haren handel op Pedix ende Achem. Dit Eylandt heeft ſommighe Koninghen, doch den principaelſten is den Koningh van Achem, daer hier voren van geſproken is. Boven dit alles / is daer Magallanica, dat men by giſſinge grooter mepnt te weſen / als eenigh van d'andere deelen der wereldt, daer is noch weynigh vaert of kenniſſe van : ende daer mochte metter tijdt wel grooten handel/ eñ profijten vallen. Dit landt en is noch by eenige natien in Europa, niet beſet of ingenomē. De Spaengjaerden zijn daer wel somtijts aen landt geweeſt : maer de voorder ontdeckinge en is haer by den Koningh van Hiſpanien tot noch toe niet toe-gelaten.

Wat America aengaet / daer zijn noch ſeer vele vrye Landen, tegen de mepninge van vele / die ghelooven / dat de Spaengjaerden, alle die landen beſet/ ingenomen / ende onder hare gehoorſaemheyt gebracht hebben/ of ten minſten/ datſe alle de beſte landen in hebbē / ende dat in de plaetſen/ daer de Spaengjaerden niet en zijn / niet byſonders te halen en is. Dan om te bewijſen/ dat dit een groot miſ-verſtandt is / ſoo en behoeven wy niet anders voort te brengen/ als alleene 't quartier van Peruana, 'twelck een deel van America is / dat ontrent vijf hondert duyſendt vier-kante mijlen landts begrijpt / daer geene Spaengjaerden en komen. Zijnde 't ſelve lant ontrent duyſendt Spaenſche Mijlen lanck / van ſeventhien-half in eenen graedt, ende op een plaetſe/ oock ſoo breedt. Ende alſt gelijck breedt ware/ ſoo ſoude het thien-mael hondert duyſent mijlen groot zijn / daer de Spaengjaerden maer hier en daer den voort van en hebben. Ick swijghe van America Septentrionalis, daer ſy aen de Ooſt-zijde niet en ko-

Bewijs, nopende de Weſt-Indien.

Met namen Peruana.

America Septentrionalis.

komen over den Tropicus Cancri. Ende den Koningh van Spaengien geeft jaerlicx tribuyt aen de Chichimecas, dat zijn de volckeren, die ontrent den Tropicus woonen / op dat ſyne onderſaten met vredē in de Silver-berghen ſouden moghen arbeydē / die onder haer gebiedt / ende op hare grenſen liggen. Yemandt mochte verwondert zijn / waerom dat de Portugijſen ende Spaengjaerden niet meer landen en hebben ingenomen? maer daer is licht op te antwoorden. Want aengaende de Portugijſen, behalvē datſe nu oberheert zijn van den Spaengjaert, naer de doot van harē laetſten Koningh Don Sebaſtiaen, die in den ſlagh teghen den Koningh van Barbarien anno 1578. doot bleef / met de voornaemſte Heeren ende Edel-luyden van dat Koninghrijcke, daer door datſe ſeer geſwackt zijn: behalven oock / datſe tegen de Spaengjaerden ſeer jaloers zijn / dewijle ſy met rechte vreeſen / dat de Spaengjaerden in hare conqueſten / haer klauwen licht ſouden in ſlaen: ſoo hebben ſy oock werck genoegh met harē handel inde Braſilien, in Africa, ende dat deelken / datſe hebben in de Ooſt-Indien. Nopende de Spaengjaerden, die gebreeckt het ten deele aē volck, want ſy hebbē van nu af meer landen / als ſy beſetten of gebruycken konnen. Want Hiſpanien is al te kleynen landt / om gheheel Ooſt-Indien te beſetten / dat als een derdepart van de oude wereldt is: ende daerenboven noch geheel America, dat alleene ſoo groot is / als de reſte van de geheele wereldt. Anderſdeels / ſoo moeten ſy dat naer-latē / om dat de Indianen op vele plaetſen

Den Koningh van Spaengjen geeft ſelve tribuyt in ſommige plaetſen van Weſt-Indien.

Tegenwerpinge beantwoordt.

Waerom de Portugijſen niet meer in en nemē in de Indien.

Waetom de Spaengjaerden niet meer in en nemen?

haer ſtercken tegen-ſtandt hebben gedaen / ende noch doen. Want ſy woeren alſnoch / op acht of thien plaetſen Oorloghe tegen malkand'ren / ſoo om haer uyt te houden, als om haer (de Spaengjaerden) uyt te drijven uyt die plaetſen / die ſy in hebben / om datſe ſelve gevoelt / of van hare Voor-ouders ghehoort hebben / hoe wreedelick dat de Portugijſen ende Spaengjaerden daer geleeft hebben / ſo datſe met rechte beſchroomt zijn haer dieper in te laten. Wt het gene nu verhaelt is / blijckt genoeghſaem / dat het openbaer valſch is / dat de Portugijſen ende Spaengjaerden roemen van het recht van præſcriptie, want ſy en hebben noyt gheruſte noch vreedtſame poſſeſſie gehadt van beyde de Indien, of van geen van beyden / ja oock niet van het meeſte deel van een van beyden: ſommige ſeggen / datſe altijdt de beſte Landen hebben inghenomen: maer dat en is oock niet abſolupt waerachtigh. Want het is wel ſoo / datſe ſeer vele, goede, vruchtbare, ende rijcke Landen beſitten: maer datſe alle de beſte Landen beſitten, dat en is niet waerachtigh. Want als de Spaengjaerden eerſt in de Indien quamen / ſoo en ſagen ſy juyſt niet naer de beſte ende vruchtbaerſte landen, maer naer den meeſten overvloedt van goudt en ſilver, dat alreede uyt de mijnen gegraven / ende by de Indianen beſeten wierdt. Maer op de geſonde lucht, vruchtbaerheydt, of onvruchtbaerheyt des landts, daer hebben ſy weynigh op gheſet. Waer door het velen van haer vergaen is / gelijck de fabel van Midas verhaelt / die verkreegh naer ſynē ſotten wenſch / dat

Beſluyt de præſcriptie facto.

Inſtantie van de Spaengjaerden antwoort.

De gierigheyt der Spaenjaerden heeft de wijsheyt bedrogen.

dat alle 't ghene dat hy aenraeckte, in gout soude veranderen, **waer over hy ten lesten soude moeten sterven hebben / als hy sagh dat syne spijse in gout veranderde / ten ware / dat** Bacchus (**soo de** Poëten **praten**) **syner ontsarmt hadde. Alsoo zijn de** Spaengjaerden **met sulcken** duyvelschen hittigheydt naer het goudt gheloopen, datse vergaten de keucken te besorgen, **ende daer over zijnder veel dupsenden van honger gestorven.**

Gheljck wy dan nu ghetoont hebben / dat dit argument / dat de Spaengjaerden **ende** Portugijsen **by brengen van de** præscriptie, **valsch is de facto, inder daet: soo sullen wy oock toonen / dat het valsch is de Jure, naer rechte. Om dit te verstaen / soo moeten wy voor de eenvoudige eerst in het korte verhalē / wat het** recht van præscriptie **is / te weten** / een sekere toe-latinge, of toe-stemminge van eygendom, spruytende uyt de continuatie van possessie, geduerende den tijdt, die van de wetten daer toe gestelt is. **Wy en willen hier niet al te diepe treden in de** subtijle quæstien **van de** Juristen, **wat onderscheydt datter is tusschen** præscriptio **ende** usucapio: **oock niet op het nauste onderzoecken het onderscheydt tusschen** roerende, **ende** onroerende goederen, **oock niet het disputt / datter is** van den tijdt, **&c. Dit willen wy al overslaen: maer dat seggen wy /** dat eene bloote possessie, sonder meer daer by, gheene præscriptie en kan maken, maer daer moet eenen goeden tijtel, getrouwigheyt, en vromigheyt by komen. **Eenen** goeden tijtel **is alsmen op een** behoorlijcke, maniere, **ende** loffelicke order, **eerst ghekomen is aen eenige sake / als** by koop, by gifte, by erffenisse, **of dierghelijcke** eerlijcke tijtelen. **Maer andersins / die** by dieverie, of rooverie **het verkreghen heeft / alwaert dat hy dat lange besseten hadde / dat en maeckt geene** præscriptie. **Maer indien** den tijtel van de possessie **goedt is / ende datter** ter goeder trouwen **ghehandelt is / ende dat de** continuatie van den tijdt **daer op volght / dat maeckt** goedt recht **van** præscriptie. **Dat wy seggen** ter goeder trouwen, **dat verstaen wy alsoo / dat elck een** in syne conscientie **moet versekert zijn / dat hy oprechtelick met synen naesten gehandelt heeft / sonder by syn weten / yemant verkort te hebben / maer dat hy behoorlick gehandelt heeft / niet alleene in de** vierschare van de werelt, **maer oock in de** vierschare van de conscientie. **Want sonder** dese getrouwigheydt, **soo en is den upterlicken handel met de menschen niet met allē waerdigh / overmidts de** wereldtsche menschen **so valsch zijn / datse lichtelick eenen stock vinden / om yemandt te slaen / sy weten hare** boose saken **te voorderen / ende eenen** schijn van recht **te geven / al-hoe-wel** hare conscientie **haer overtuyght** / datter geene vreese Godts voor hare ooghen en is, **ende datse naer die** Wet der natueren **niet en hebben ghehandelt / die alsoo sepdt:** dat ghy niet en wilt, dat men u doe, doet dat geenen anderen. De goddeloosheydt sit ordinaris in een koren-mate, **dat is / sy bedeckt haer altijt met een** schijn van recht, **want** dat is de gheštalte in den gantschen lande, **alsoo wy**

Bloote possessie sonder gerechtigen tijtel, en maeckt geene præscriptie.

Nota.

lesen

De Spaengjaerdē en hebbē geē recht tot de Indiē, noch de Indiaenſche Zee: daerom en magh haer de lange poſſeſſie niet helpē.

leſen Zach. 5. verſ. 6. 7. 8. Alwaert dan ſchoon / dat de Spaengjaerden ende Portugijſen, eene vreedtſame poſſeſſie hadden van beyde de Indien, van de Zee die daer henen lepdt / ende den Koop-handel, die daer gedreven wordt / hondert jaren lanck geduerende (als ſy niet en hebben) ſoo en mach haer evenwel dat niet helpen / niet meer als het de Phæniciers mochte helpen / dat ſy in Hiſpanien geballen waren / om dat in te nemen / als ſy vernomen hadden / datter verſchepden goude ende ſilvere-mijnen in waren / ende voerden daeromme groote Oorloghen tegen de natuerlicke Spaengjaerts, die te voren eē ſtil ende vreedſaem volck waren / alſoo I. Ludovicus Vives ſeydt in lib 8. de civitate dei, cap. 9. ook niet meer / als het de Mooren of Moriſken heeft moghen helpen / datſe over vele hondert jaren met groote hoopen in Hiſpanien ingeballen waren / ende dat lange ingehouden hebben / welcker uytwerpinge daer na / de eerſte occaſie van de Spaenſche Inquiſitie geweeſt is. ſiet van deſe Moriſken, Emma. Meteren lib. 3. anno 1569. Bor. lib. 3. van den oorſpronck, &c. anno 1566. ook niet meer / als het de Danen heeft mogen helpen / datſe anno 841. de Zeeuſche Eylanden ingenomen / ende eenen merckelicken tijdt beſeten hebben Vide Chronicon Jac. Endij. lib. 2. cap. 4. Al hadden dan de Spaengjaerden ende Portugijſen, over de Indiaenſche Zee, over de Indiaenſche Landen, ende de Indiaenſche Commercien, de jaren van præſcriptie, ſoo en konnen ſy even-wel niet allegeren het recht van præſcriptie, overmidts

Bewijs van gelijcke exempelē.

Oorſpronc van de Inquiſitie.

Beſluyt van deſe antwoorde int gemeen.

den eyghendom, die ſy pretenderen / ſtrydt tegen Goddelicke ende menſchelijcke wetten, ja tegen het recht van volckeren. Van de Goddelicke ende menſchelijcke wetten hebben wy hier voren geſproken / onnoodigh nu te verhalē. Dit willen wy alleene in het korte hier by voegen. Aengaende den eyghendom, die ſy pretenderen op de Indiaenſche Zee, ende de trafficque, die daer gedreven wordt / dat ſtrydt teghen 't recht van alle volckeren. Want het ſtaet alle vrye volckeren vry / met vrye volckeren te handelen ende te trafiqueren / volgens 't recht der volckeren. Dat de vrye Nederlanden dat niet eer ghedaen en hebben / dat en kan haer geen præjudicie aenbrengen / want tot het jaer 1581. zyn ſy geweldelick ende t'onrechte daer upt gehouden door de Placcaten van Keyſer Carel de vijfde, ende ſynen ſone / Philips de tweede, van het jaer 1581. tot anno 1594. hadden de vereenighde Provinçien ſoo vele met het beveſtigen van hare vryheyt te doen / datſe aen de Indien niet en mochten dencken: maer daerom en warē ſy haer recht niet quyt. Want deſen regel wordt geſtelt van de Doctoren in de Rechten, dat in die ſaken, die in yemandts vrye wille-keur ſtaen, in voeghen datſe alleenlick de werckinghe van de maeht, ende niet eenigh nieuw recht mede en brengen, ſelfs den tijdt van duyſendt jaren gheene præſcriptie en ſoude konnen maken, ſoo affirmativè, als negativè. Want 't gene yemandt vry-willigh doet / dat hadde hy moghen naer-laten: ende 'tgene hy vry-willigh laet / dat hadde hy mogen doen / indien het hem

Tegen pinge antwoe

Eenen no tablen re gel, no pende de præſcrip tie.

hem goedt ende oorbaer ghedacht hadde. Anders/ wat soude daer ongerijmder wesen/ als wanneer yemandt van ons in't bysonder niet altijdt met een ander en kan handelen ende trafikeren/ dat het daerom hem niet en soude vry wesen metten selven te handelen/ als sulcx hem soude mogen goedt duncken/ ende pas geven? Hoewel de Zee, de Rechts-geleerde verstaen/ dat die van natueren voor alle menschen open staet, soo wel als de Lucht, ende datse derhalven allen menschen toekomt: ende dat het ghebruyck van dien, allen menschen gemeen is. Daerom seydt Celsus, de Oevers ende Stranden, daer het Volck van Roomen over te gebieden heeft/ die achte ick/ datse het Roomsche volck toe-komen: maer het ghebruyck van de Zee, is ghemeen aen alle menschen. Ja in de Institutien van het Burgherlijcke recht staet alsoo: sommige dingen zijn voor het recht der natueren, aen alle menschen gemeen/ andere alleene aen de Republijcke, of 't gemeene beste. Voor het recht der natueren, zijn dese dingen gemeen/ de Lucht, het vloeyende dat is/ reghen-water, ende de Zee, ende derhalven den Oever der Zee: maer de Rivieren, ende de Havens die komen toe 't gemeene beste. Instit. lib. 2. tit. 1. Daerom verhaelt Valerius Maximus lib. 9. cap. van C. Sergius orata, voor wat vreemdts ende ongehoort/ dat hy eenighe Zeen, die hem souden eygen zijn, verçiert heeft, daerinne hy voor eenighe Sassen of dierghelycke konstige wercken/ den vloedt der Zee/ heeft weté te onder-schepen. Soo dat over de Zee, of over de commercien, na rechte/ geene præscriptie en kan vallen: reden is dese/ om dat de præscriptie komt upt het recht der Romeynen: maer de ghemeynschap van de Zee, ende de commercien komt en spruyt upt het recht der natueren, ende van alle volckeren: nu is het seker/ dat het recht der natueren, ende van alle volckeren, veel nobelder/ en sterckter is/ als de particuliere rechten van de Romeynen, of eenige andere natie: want het particulier moet altijdt wijcken voor het alghemeyn: gelijck ock het jonckste voor het oudste: ende het swackste voor het sterckste. Ten anderen, soo en konnen de Roomsche rechten niemant verbinden/ dan Romeynen, of die onder het Roomsche rijck staen/ of ten minsten/ die dese wetten vry-willigh hebbé aengenomen: maer wat raeckt dat vrye Koningen ende volckeren, die onder het Roomsche rijck niet en staen/ of de Roomsche wetten noyt en hebben aenghenomen? Wat nu aengaet de Landen van beyde de Indien, al hadden de Spaengjaerden die soo lange inghehadt/ als de Morisken of Sarazijnen, het rijcke van Granaden in Hispanien hebben beseten/ dat is ontrent seven hondert jaren, soo en soude het even-wel de Portugijsen of Spaengjaerden niet mogé helpen: de reden is/ als boven gesepdt is/ om dat de bloote possessie, ende continuatie van tijdt, sonder eenigen anderen rechtvaerdighen tijtel, gheene præscriptie en kan maken. Of anderssins/ souden de Koninghen van Hispanien, de ghemelte Morisken of Sarazijnen kracht ende ghewelt aengedaen hebben: wanneerse die volc-

De Zee en de Commercien en zijn de præscriptie niet onderworpen.

Applicatie van dese antwoorde op de Landen van Indien.

De Moriſken hebbē Granaden ingehadt 700. jaren.

volckeren uyt Hiſpanien verdzeven hebben. Want deſe Moriſken hadden het rijcke van Granaden alder-eerſt gefundeert / naer datſe Rodericum dē Koningh der Gotten overwonnen hadden / ende eē groot deel van Spaengien onder haer geweldt gebzacht: ende ſy hebben deſe heerſchappie ingehoudē over het rijcke van Granaden tot het jaer 1492. als wanneer ſy eerſt verdzeven / of gedwongen zijn / dooz Ferdinandus, den Groot-vader van Keyſer Carel de vijfde, onder 't beleydt van Gonſalvus de Groote, die deſe Sarazijnen ten deele verjaeght / ten deele tot gehooꝛſaemheyt / ende de belijdeniſſe van het Chriſten-gheloove gebzacht heeft / daer dooz dat den vooꝛſz. Ferdinandus alder-eerſt den naem kreegh van dē Paus, van Rex Catholicus, den Catholijcken Koningh, daer nu de Koningen van Hiſpanien alſnoch mede pzoncken. Ende deſe Mooren hadden daer geregeert ontrent ſeven hondert jaren, als al-reede is aengeweſen, Chron. Carionis lib. 4. fol. 620. item, lib. 5. fol. 1048. Hier geven wy dē Spaengjaerden den keur / of Ferdinandus wel recht heeft ghehadt / om de vooꝛſz. Mooren uyt het rijcke van Granaden te verdzijven / ende Philippus de II. anno 1569. om de ſelve t'eenemael uyt te roepen / of niet? Hebben de gemelte Koningen daer toe recht gehadt / om de Mooren te verdzijven / ende uyt te roepē / die ontrent 700. jaren aldaer gewoont ende geregeert hadden / ſoo moeten ſy beliennen / dat de bloote poſſeſſie, hoe langhduerigh datſe is / geene præſcriptie en kan maken: ſeggen ſy / dat de gemelte Koningen daer

Van waer dat den tijtel Catholijcken Koningh gekomen is?

Het exempel van de Moriſken in Spaengjen, is een muyl-bant voor de Spaengjaerden.

aen qualijck gedaen hebben (als wy dencken neen) ſo ſtrijckē ſy een vonniſſe tegen haer ſelven / ende ſoo beſitten de Spaengjaerden haer Vaderlandt / met geenen goeden tijtel. Watſe dan antwooꝛden / ſy zijn genepen / ende moeten nootſakelick haer ſelven verooꝛdeelen. Want de Koninghen van Spaengien en zijn met gheenen rechtvaerdighen tijtel aen de Indien gekomen / noch met het recht van Pays, noch met het recht van Oorloge, als hier vooꝛen beweſen is: daerom en magh haer geene bloote poſſeſſie helpen. Maer de Indianen mogen met beter fundament allegeren het recht van præſcriptie, want ſy en hebben hare reſpective Landen niet alleene ſoo vele duyſent jaren beſeten / maer ſy konnen ooch ſeggen / dat God Almachtigh, die Meeſter is van de geheele wereldt / haer dat landt gegeven heeft om te beſitten / want hy heeft alle gheſlachten der menſchen uyt eenen bloede geſchapen, op den gantſchen aerdt-bodem te woonen, gheordineert hebbende ſekere ghelegentheden der tijden, ende eynden haerder wooninghe, die hy gheſet heeft, Act. 17. verſ. 26. Ende ſoo allegeerden eertijdts Iephtach, den geloovigen Richter het recht van præſcriptie tegen den Koningh der Ammoniten, als hy ſeyde / dat de kinderen Iſraels, dry hondert jaren gewoont hadden in dat landt / dat de Ammoniten nu quamē epſſchen: maer hy en laet het niet by de bloote præſcriptie, maer hy voeght daer by / het recht van eene rechtvaerdighe Oorloghe, midtſgaders het recht van de Goddelijcke gifte, als te ſien is / Jud. 11. verſ. 14. tot 28.

De In hebbe recht præſc over landt.

Laet

Laet dan de Portugijsen ende Spaengiaerden daer uyt gheleert zijn te allegeren rechtveerdighe præscriptie, die op so goede ende vaste gronden gefundeert staet/ of anders en sullen geene verstandige ende onpartijdighe menschen ghelooven/ datse meer recht hebben tot beyde de Indien, als eertijdts de Morisken aen het rijcke van Granaden, het stift van Toledo, ende meer andere treffelicke quartierē in Hispanien hadden.

Als nu de Portugijsen ende Spaengiaerden sien / datse met haer voorseyde argumentē niet voor en konnen / om de vrye Nederlanders uyt beyde de Indien te bannen: soo beginnen sy ten lesten te picken op de prinsen, die onse Negotianten op Oost ende West-Indien, soo den Portugijsen, als den Spaengiaerden, volghens den in-hout van de Octroyen, van de Heeren Staten Generael deser Provinçien aen haer verleent/ somtijts ontnomen hebben. Want sy seggen / dat het gheen Koop-luyden oft Koop-vaerders werck en is/ malkanderen ter Zee aen te tasten/ ende te veronghelijcken: Insonderheyt beklaghen haer de Portugijsen, die van oudts groote Privilegien ende Vryigheden ghehadt/ ende ghebruyckt hebben in Nederlandt, soo voor de af-sweeringhen van den Koningh van Spaengien, als daer nae. Allegeren daerom voor eerst sekere Vryheden ende Sauvegarden, hun ende hunne Suppoosten vergunt by de Staten Generael van alle de Nederlanden, ghedateert tot Brussel, den 22. October 1577. daer na geconfirmeert tot Amsterdam den 19. Junij 1581. daer nae wederom den 11. Feb. 1588. daer na wederom in 's Graven-Hage den 30. Julij 1592. ten lesten den 2. October. 1600. in den Haghe voorseydt. In dese Sauve-garden worden hare Consuls of Natie, geconfirmeert hare oude Privilegien, die sy pretenderen ontrent 200. jaren ghenoten te hebben / waer inne haer met hare Vrouwen ende Kinderen, Huys-ghesinnen, Suppoosten, Meublen, Koopmanschappen, &c. verleent wordt in de vereenighde Provinçien vry ende onghemolesteert te moghen resideren ende te handelen / gheljck de ingheborene van dien: ende die buyten de vereenighde Landen woonen in neutrale plaetsen, te mogen trafiqueren in alles/ ghelijck de voorsz. Portugijsche Inwoonders/ die nemende in hare Protectie ende Sauve-garde, mede alle hare Schepen, Schips-volck, Goederen, Koopmanschappen, die sy uyt Portugael, oft andere Koninghrijcken, in de Geunieerde Provinçien souden moghen brenghen / vergunnen haer die te verhandelen ende uyt te voeren naer hare believte/ midts betalende ghewoonlijcke rechten, ende teghen den Staet van de Landen niet te attenteren, of te corresponderen met den Koningh van Hispanien, of met andere vyanden des landts te houden: prolongerende mede dese Sauve-garden, voor den tijdt van vier maenden, of het ghebeurde / dat de Heeren Staten van den Lande, hun die quamen op te seggen / voor eenigh accident van Oorloghe/ dat de Geunieerde Landen, Steden/ ende Leden soude komen overvallen / oft dierghelijcke occasien meer. Naer het in nemen van de stadt van Antwerpen,

Limitatie van dese Sauve-garden.

werpen, ende de veranderinge van het Koninckrijcke van Portugael, dat in de handen van dē Koningh van Spaengien gevallen was anno 1582. ſo hadde deſe natie noch verkregen anno 1592. den 30. Julij in 's Graven-Haghe, Ampliatie van de voorſz. Vryheden, te weten/ dat die binnen Antwerpen eñ andere plaetſen onder den vyant ſouden reſideren / niet-te-min de ſelve Vryheden ſouden genieten ſoo volkomelijck/ als die in neutrale Landen woonachtigh waren / ſonder nochtans perſoonlijck te mogen overkomen dan met ſpeciale paſſe-poort. Ende eyntelijck hebben ſy anno 1600. dē 2. Octob. in s'Graven-Haghe verkregen/ dat ſy over Liſbona of Portugael, op Braſilien ſouden mogen handelen/ende hare goederen in de vereenighde Nederlanden brenghen ende gebruycken / wel-verſtaende alletijdt onder conditie / datſe tegen den ſtaet deſer Landen niet en ſouden attenteren. Ampliatie van de voorſz. Sauve-garden, doch met behoorlijcke Limitatie, als voren.

Wt kracht van deſe Octroyen ende Privilegien, ſoo hebben de Portugijſen van Antwerpen ende Amſterdam, hun geopposeert tegen den Fiſcael van't Landt anno 1602. als twee Zeelandtſche ſchepen die Caracque, ofte Spaenſche Gallioen hebben in-gebracht den 20. Julij des ſelvē jaers / die ſy den 16. Martij te voren verovert hadden / op de reede van 't Eylandt S. Helena, die geſchat wierdt ontrent vijfthien tonnen gouts. Want als de deuchdelickheyt of ondeuchdelickheyt van deſe prinſe, voor de Heeren Raden van de Admiraliteyt in Zeelandt (daer ſy in gebracht was) wierdt gedisputeert: ſo concludeerde den Fiſcael ten profijte van de Compagnie, die deſe twee ſchepen hadde uyt-gereedt, dat de prinſe deughdelijck was/ inſonderheydt om deſe redenen / om dat de Zeeuwen, als ſy de Caracque alder-eerſt genaeckten/ vrede haddē aengeboden als vrunden / maer datſe daer op hadden ghekreghen eene aver-rechtſche ende ſpytighe antwoorde / datſe ketters ende dronckaerts waren: dat ooch die van de Caracque, dateliick op dat woordt de eerſte Hoſtiliteyt haddē getoont/ dewijle ſy met dry ſtucken / twee mannen hadden doot-geſchoten / ende noch een ander ghequetſt in de langhe Barque: waer door de Zeeuwen genootſaeckt waren hun in defenſie te ſtellen op de langhe Barque, die wel eene ure lanck ſchoten op de Caracque, eer het ſchip Zeelandia daer konde by komen/ ende datſe daer na t'ſamē-der-hant ſoo lange teghen de Caracque hadden gevochten / datſe genootſaeckt was hare touwē af te hackē / ende dicht onder het Eylandt te loopen: maer dat de Zeeuwen gheſtadigh haer volgende/ hare hooft-touwen, cordagie, ende ſtaende-wandt afſchoten / om haer tot parlementeren te dwinghen / daer toe den patroon van de Caracque niet en wilde verſtaē/ voor dat hy bevont/ datſe over de 13. voeten waters in hadden / waer door ſy gedwongen waren de Vrede-vane op te ſteken/ ende om genade ende het leven te bidden. Het welcke hun van den Capiteyn van't ſchip Zeelandia wiert toe-geſeydt / midts datſe ſouden over-leveren alle Peerlen en geſteenten, die in't Gallioen waren/ ende datſe het ſchip dry daghen ſouden

De Portugijſen oppoſeren haer tegen den Fiſcael van't Lant, ſteunende op hare Privilegien anno 1602

Hiſtorie vā de Caracque in-gebracht anno 1602

Wonderlijcke victorie van de Zeeuwen.

Deſe Caracque wa geballaſt met Pepe hadde in vele Peerlen, Diamantē, La

ezar, er- s, on- ochte ende ochte -lake- ijn- n van en, meer en lijckē aet, was orlo- ege- ls een beste en: at de giers ieer- latse ba et- ke benen ge- vier-

souden boven water houden met pompen/ daer toe groote naerstigheyt wierdt gedaen ten weder zijden/ wozpende vele kostelijcke goederen over-boozt / die in den wech waren/ overmidts het schip te diepe/ende onbehoozlick geladē was. Dese Caracque was groot vijf hondert of meer lastē/hadde op ontrent vier hondert mannen, ende seventhien Metale stucken: de Zeeuwen daerentegē en haddē in beyde hare schepen / niet boven hondert en ses en dertigh mannen, het welcke den Portugijsschen Patroon, of overste van de Caracque so speet ende quelde/dat hy op de Zeeuwen begeerde/ dat men hem soude doot-schieten/ ende de reste van sijn volck de gheloofte houden: maer hem wert van onse zijde gheantwoozt / dat men de gelooste aen een yegelick moeste houden / ende niet aen sommighe. De Portugijsen hebbē bekent in het schepen/ indien sy meester hadden ghewozden/ datse de Zeeuwen rouwer souden gehandelt hebbē/ ende bedanckten daerom de Zeeuwen van 't goedt tractement / ende getrouwigheyt in het houdē van hare beloften. Want het bleeck by de stucken / dat de boozsz. Portugijsen anderen last hadden om met d'onse te handelen. Want in het visiteren van de schips papieren is bevondē het bevel ende last vanden Vice-roy tot Goa, datse de Hollanders ende Zeeuwen souden wachten onder 't Eylandt St. Helena: ende op den Autaer in de Cappelle vā St. Helena, is ghevonden eenen brief van't schip of Gallioen St. Valentijn, datse daer een maendt op de Ree van St. Helena ghelegen hadden/ om de Nederlanders te wachtē: maer datse ghenootsaeckt waren te vertrecken / uyt vreese van honghersnoodt/ende gebreck van victualie.

d'Heer Fiscael concludeerde dan teghen de Portugijsen, dat in de prinse van dese Caracque, alle hare Privilegien ende Vryheden haer niet en konden helpen / overmidts sy niet als vrunden / maer als openbare vpanden ghehandelt hadden: ghelijck oock naer lange procedueren/ de sake by d'Heeren van de Admiraliteyt alsoo verstaen is / dat de boozsz. Caracque, deughdelijcke prinse was/ ende datse volghens de wetten van't landt / by de Compagnie, die de Zeeusche schepen hadde uyt-gereedt/ soude moghen aenvaerdt wozden.

Sententie van de Admiraliteyt in Zeelant, tegen de Portugijsen.

Ende op dat de Portugijsen in toe-komende tijden haer niet meer vergrijpen en souden in't mis-duyden van hare Privilegien, so hebben de Heere Staten Generael der vereenighde Nederlanden, eene verklaringe over dese Octroyen van de Portugijsen gemaeckt ende uyt-gegheven/ gedateert in s'Graven-Haghe den 12. Septemb. 1603. daer van den inhoudt is/ dat de verleende Sauve-garden aen de Portugijsen gheweest zijn ende noch waren/ dat de traffikerende Portugijsen, in de vereenighde Nederlanden woonende, met hare Vrouwen ende Kinderē/ midtsgaders hare goederen / ghenieten sullen binnen de selve Landen/ de protextie der Heeren Staten: dat insghelijcx de goederen / die by de boozsz. handelende Portugijsen, in de Vereenighde Nederlanden woonende, uyt de selve Landē/ naer andere landen sullen wozden getrans-

Verklaringe van de Heerē Staten Generael, nopende de Sauve-garden aen de Portugijsen vergunt, in date den 12. Septem. 1603.

pozteert / volgende haer Octroy ende Licent-brieven daer toe verleent / of noch te verleenen: datse alsoo sullen ghenieten de pzotexie van de wel-ghemelte Heeren Staten vande vereenighde Nederlanden, te water ende te lande/als andere Ingesetene: Maer als de Portugijsen van Brasil ende van S. Thomè, op Lisbona, of andere vyantlicke havenen / of van de selve vyantlicke havenen op Brasil ende S. Thomè, of oock van de voorsz. ende andere vyantlycke havenen/op neutrale, of van neutrale, op de voorsz. ende andere vyantlycke havenen ende landen souden willen handelen: soo en sullen hare personen/schepen en goederē/ op den selven handel bevonden/upt krachte van de voor-gaende Sauve-garden, Acten of Appoinctementen, gheene pzotextie der Heeren Staten moghen pzetenderen of ghenieten: Maer als sy vande schepen van Oorloge deser Landen/ of andere verovert zyn / sullen ghehouden worden voor goeden prinse, niet teghenstaende dat upt de voorden van de voorgaende Sauve-garden, of Acten / ander verstant soude mogen genomē worde/ welcke voorden/ of sulcken verstant van de selve / wel expzesselyck by desen gederogeert worden.

Besluyt van dese antwoorde, nopende de Portugijse.

Wt dit verhael konnen wy mercken/ wat daer van de Portugijsse Privilegien is/ daer sommighe ghepassioneerde gesellen dickwils soo veel feeste van gemaeckt/ eñ groote op-spzake teghen beyde de Compagnien van Oost ende West-Indien mede verweckt hebben/even als of de Portugijsen twee witte voeten hadden/datse niet en soudē konnen verbeuren/wat hostoliteyt of vyantschap datse oock teghen de vrye Nederlanders souden konnē bewysen. Want wat recht of reden is dat / datse de vryheydt van het Landt souden genieten/ende als vzunden getracteert worden/ wanneer sy haer selven vertoonen als openbare vyanden van den staet deser Landen/ ende de Geoctroyeerde Compagnien, die daer van dependeren? Ende dit is quansuys den onrechtveerdighen handel, die den Autheur van den rijpen raedt, de Oost-Indische Compagnie verwyt / datse 'tzedert het Jaer 1610. tot 1635. over de hondert ende twintigh millioenen silvers gherooft hebben, als blyckt kan upt de boecken van de Majores: Hy mochte wel daer by setten / of met eenen rekenen/ de Silvere vlote des Koninghs van Spaengien, die gheschat wierdt waerdigh te zyn tusschen vijf ende ses millioenen Ducaten, dewelcke komende van Nova Spania, van den kloecken ende Edelen Heldt / Pieter Pietersen Heyn, wonderbaerlyck verovert is / op den 8. September 1628. ontrent de Baye van Matanca, ende dat ten pzofyte van de West-Indische Compagnie. Ick en weet niet waerom dat desen rijpen berader, of (soo sommighe hem noemen) den onrijpen verrader van de Vaderlandtsche vryheydt (die gheschzeven heeft anno 1635.) de West-Indische Compagnie niet soo wel op syn tonneel en vzenght / als de Oost-Indische? wat daer onder schuylt/ en kan ick niet begrypen. Maer in allen ghevalle/laet de prinsen van de Oost ende de West-Indische Compagnie, soo groot zyn/als sy willē/ick en hebbe over

De lastegen van rijpen r beantwoort.

Die hy spouwt gē de O Indisch met ver swijgē v de Wes Indische Compagnie.

Staet van verschil nopende de prinse

over die rekeninge niet geseten/ ick en wil die oock niet ondersoecken/ want den knoop van de questie en light daer niet: maer dat moeste dē voorseyden lasteraer bewijsen / dat alle dese prinsen ondeughdelick ende ongherechtigh waren, ende dat de Majores, dat is / de Bewindt-hebbers, of de Overste van wegen de Compagnie, om te verhallen de excessive onkosten in het maken van verschepden Forten in Oost-Indien tot hunne verseckeringhe / hadden bevolen aen hare Capitepnen in Indien, al te rooven, datse vinden konden, soo wel van vrunden, als van vyanden. Ende dat nochtans alle de schatten van de gemelte Compagnie soo ghesmolten waren, dat het hun onmoghelijck was, hunne Consoorten ende Crediteurs hun Capitael te restitueren. Ende alwaert sake (seydt hy) dat dese schatten noch in esse waren, wie en soude niet schroomen van dese groote onrechtvaerdigheydt te participeren? Het is een oudt spreeck-woordt / een leughenaer moet eene goede memorie hebben. Want desen lasteraer knoopt daer met korte woorden dry of vier stoute leugenen aen malkand'ren / die soo grof zijn/ datmense met vingeren tasten kan. Want om van onder op te beginnen / hy seydt / dat het Capitael van de Oost-Indische Compagnie soo gesmolten is, datse niet machtigh en zijn hunne Crediteurs te betalen, of het Capitael te restituëren: daer het nochtans voor alle die ghene/ die maer ter loops en weten / wat daer in het landt omme-gaet/ baerblijckelick is / datter geen Capitael, naer het voordeel van alle verstandige in de affairen van de weereldt/ beter versekert en is / als op de Oost-Indische Compagnie: soo datter gheene renten in het landt promptер betaelt en worden / als van de Oost-Indische Compagnie: geene Capitalen, alsmen die van doen heeft/ promptер gerestitueert: ende dat het voor eene bysondere vrundtschap wordt gerekent / dat pemandt eenighe Capitalen op die Compagnie magh aenleggen / al ist datse over lange niet en zijn gewoon / noch gesindt/ meer te betalen als den penninck twintigh, of vijf pour cento, daer andere Comptoiren ghewoon zijn te geven den penninck sesthiene. Dat is dan eene notoire / vette / gladde / welghemeste leughen / dat de Oost-Indische Compagnie hunne Crediteuren niet betalen en kan. Want die leughen is soo onbeschaemt / gelijck de Jesu-wijten logen van den Eerwaerdigē D. Theodorus Beza, dat hy doot was / ende dat hy voor syne doot / de ware Gereformeerde Religie versaeckt hadde/ daer nochtans den goeden ende treffelicken man Gods, niet alleene in het leven was / oudt zijnde ontrent de lxxx. jaren / maer oock naer synē ouderdom kloeck ende wel te passe / gelijck hy dese onbeschaemde leugen van syne doot, maer insonderheydt van syne verstierde apostasie, seer treffelijck wederlegdt heeft / in de voor-reden van de laetste Editie, vande Versie, ende Annotatien, over het nieuwe Testament, by hem selve uytgegeven anno 1598. De tweede leughen is / dat de Oost-Indische Compagnie hare Consoorten, of Participanten, haer Capitael niet betalen

Dez. leugē, datse de Participanten hare Capitalen (des noodt zijnde) niet en kan betalen,

en kan. Het contrarie is meer dan bekent: overmidts de rijcke luyden hare Actien op Ooſt-Indien rekenē voor haer profijtabelſte goet: Ende andere / die haer Capitael van doene hebben / verkoopen hare Actien tot hare grootſte contentement / naer ende boven haer eygen wenſchen. Soo dat nootſakelick een van tween moet volgen/ of dat deſen laſteraer niet met allen en weet van de ſakē/die in ons lant omme-gaen / of dat hy eenen onbeſchaemden leughenaer is / die ſyn voorhooft met berdt beſchoten heeft. De derde leugen is / dat de overſte van de Ooſt-Indiſche Compagnie, hare Capiteynen in Indien belaſt hebben te rooven al dat ſy ſouden konnen krijgen, ſoo wel van vrunden, als van vyanden. Antw. Deſe leugen is oock ſoo grof ende onbeſchaemt/ datſe haer ſelvē genoeghſaem weder-leydt. Want alwaert dat de Bewindt-hebbers, of andere Overſte van de Compagnie dat in den ſinne hadden / ſoo en ſouden ſy evenwel dat niet konnen doen/ſonder haer ſelvē de meeſte ſchade ende ſchande aen te doen/ ſoo wel hier te Lande, als in de Indien ſelve. Want alle prinſen, ende beupten/ moeten hier te Lande/voor de Heerē van de Admiraliteyt, volgens de gemeene wetten van het Landt/ ende ſpecialick naer uyt-wyſen van de Artijckelen van het Octroye, ghediſputeert ende ge-examineert worden. Indien men nu vernemen konde (gelijck ſulcke klachten haeſt overvliegen) dat de Compagnie, of hare Suppooſten, de Vrunden, of Bondtghenooten van het Vaderlandt begonſten aen te taſten / ende qualick te tracteren / ſoo ſouden ſy in ſtede van profijt/ de grootſte ſchade ende ſchande op haren hals laden. Hier toe en ſullen wy maer een exempel by-brengen van twee Hollandtſche ſchepen, die in't jaer 1600. een goet accoort met dē Koning van Achem getroffen haddē/op dē 28. Decemb. des ſelven jaers. Den Commijs van deſe ſchepen was Paulus van Caerden: den inhoudt van het accoort was ſoodanigh / dat den Koningh haer ſoude leverē 1800. barren Pepers / te betalen naer de leveringe/ ende dan noch boven den geaccoordeerden prijs / betalen vijf ten honderden, van 't gelt ende goederen/ voor het inkomen ende uyt-varen/ ende daer-beneven het ordinaris weegh-geldt: dat voorts niemant en ſoude moghen koopen noch laden / voor dat deſe volle leveringe gedaen ware. Maer alſoo daer gekomen was een Portugijs Ambaſſadeur, zynde een Franciſcaen, of Minder-broeder, ſoo heeft hy den Heydenſchen Koningh, die in twyffelinghe ſtondt / of de vryndtſchap ende den handel met de Portugijſen hem niet nutter en ſoude zyn / als met de Nederlanders, ghepersuadeert de Hollantſche ſchepen te vermeeſteren met hare ladinge / daer toe verſoeckende de aſſiſtentie van de Portugijſſche ſchepen van Malacca. Dies om de Hollanders te bedriegen / ſchonck den Koningh/ den Hollandtſchen Admirael, alle de gevangenen / die hy gehouden hadde anno 1599. van twee Zeeuſche ſchepen / (daer wy hier voren van geſproken hebben) met namen den Leeuw ende Leeuwinne, die hy door aenritſinge van de Portugijſen, oock

De 3. leugen, datſe hare Capiteynen belaſt hebbē, te rooven op vrundē ſoo wel, als op vyandē.

Een no
bel exe
pel van
Koning
van Ac
om de
laſtera
beſcha

Valſch
van de
voorſz
Konin

ooch schandelick bedrogen / ende den Opper-Commijs Pieter Houtman, door synen Secretaris/verradelick van achter / in presentie des Koninck, hadde doen vermoorden. Den Admirael daerentegen gaf dē Koningh sekere parthye van Lakenen / Carsayen / met eene notable somma van Realen van achten. Den Koningh ende syne Edel-luyden hochtē ooch veler hande andere Koopmanschappen / op rekeninge van de leveringe. Dit alles niet tegenstaende / soo en wierdt de leveringe niet volbracht (het welcke eē grouwelick bedrogh/ ende schelmerie was dandē voorsz. Koningh) maer de Hollanders moestē met hare oogen aenschouwen / dat eenige Arabische schepen van Mecha, die sy op de reede gevonden hadden/ dagh elicx hunne ladinge / die sy gekocht/ende ten deele betaelt hadden / in-namen : mogelick / om datse wat meer daer voor gaven/ sonder dat sy eenige leveringe konden krijgen : het welcke hun seer verdroot/alsmen wel denckē mach. Oversulcx sondt den Hollandtschen Admirael, aen den Koningh eensge Gesanten/om sigh te beklagen/dat het accoordt niet voldaen en wiert/ niet-te-min voeghde hy daer by diverschе presenten/aen den Koningh, ende andere / door de welcke hy dachte dat de sake soude konnen gebetert worden / aenhoudende tot voldoeninge van het contract, of restitutie van de ontfangen goederen : het welcke den Koningh weygerde te doen / ten ware hem noch acht duysendt Realen van achten/ gereedt getelt wierden. Daer op dat onsen Admirael antwoorde/ dat hy volghens 't contract ongehouden was sulcx te doen/ ende dat hy by synen Prinçe, ende principale dat niet en soude konnen verantwoorden. Dus verre en was op de Hollanders niet te seggen/ dan datse eerlick ende ter goeder trouwē gheprocedeert hadden. Maer als sy sagen / datse met sachte middelen by den Heydenschen Koningh niet en voorderden/ soo namen sy eene extreme resolutie, te weten / datse alle de schepen / die op de reede lagen/souden aentasten/ om alsoo by forme van represalien, den Koningh te dwinghen tot volbrengen van het contract, ende de leveringe van de beloofde gevangene / die haer geschoncken waren/van dē Leeuw ende Leeuwinne. Ende als jupst den volgenden nacht / alle de gevangene / die aen 't landt waren/ ontbloden waren / soo sy best konden/ende aen boordt gekomē/ sommige met eene schuyte / sommige al swemmende / so datter maer een en verdronck : soo zijn sy daer na met gemeen advijs/op de Arabische schepen gevallen / de selve ingenomen / doch sonder bloedt-storten of wreedthedt / alsoo 't volck meest gevloden was / ende de reste wierden wel getracteert. Dese schepen waren negen / dry Roomsche, dry Gengeraten, twee Lengalen, met een Portugijs schipken / daer den Franciscaen der Portugijsen Ghesandt mede gekomen was. Des anderen daeghs schreef den Admirael, aen dē Koningh, dat hy bereydt was synen koop te voldoen / volgens 't accoort / of anders/den Koningh niet willende / dat hy syne t'achterheyt op eē andere maniere

Extreme resolutie vande Hollanders.

Nochtans met eenige moderatie.

ſoude ſien te krÿgen. Hier over ge-
boodt den Koningh op haer te ſchie-
ten: dies ontboden ſy hem weder-
om/datſe de voorſz. neghen ſchepen
ſouden in brant ſteken / ende ober-
midts het ſchieten continueerde/ ſo
ſtaken ſy het vyer in het Spaenſch,
of Portugijs ſchipken / ende des an-
deren daeghs noch in twee andere
ſchepen / waer door den Koningh
het ſchieten dede op houden. Den
Admirael die preſenteerde alſnoch
reparatie van de verbrande ſchepē/
ende ontſlakinge vande andere/ſoo
den Koningh het contract vol-dede:
ſoo niet/ dat hy ſyne leveringe vin-
den ſoude aen den Peper van de dry
Arabiſche Schepen/ die den Peper
vaſt in haddē/ die den Koningh hun
verkocht hadde: Ende alſoo alle
deſe preſentatien te vergheefs wa-
ren / ſoo hebben ſy den Peper ten
leſten by order / dat is by inventaris
ende rekeninge, waer van sy copie
gaen den Koningh ſonden/overgeno-
men / nemende den Peper op reke-
ninge / ende in recompenſe bā hare
goederen en geldt/ dat den Koningh
van haer hadde/ ende zÿn daer na
voort-gevaren naer een ander Ey-
landt, met namen Pulo, om met de
Commiſſariſen vanden Koningh te
ver-effenen / indiē het hem gelieſde
eenige te ſendē/ dat hy niet en dede.
Maer alſoo den overgenomen Pe-
per meer beliep/dā haer toe-quam/
ſo heeft dē Hollandtſchen Admirael,
in Bantam provisie gelaten/ om dat
ſur-plus te betalen/eñ zÿn alſoo naer
huys gekeert/ende tot Vliſſingē wel
aengekomen.

Beſluyt van deſe Hiſtorie.

Wt deſe Hyſtorie ſien wy/dat den
Koningh van Achem, niet eerlick
met ons volck gehandelt en hadde/
ende dat daerentegen de Hollanders
tegen hem niet en hadden miſdaen/
maer de mate ſoo vol gemetē/ datſe
over-liep. Niet-te-min/overmits
ſy om den Koningh te dwingen tot
voldoeninge van syn contract/ſche-
pen hadden aengetaſt / die neutrael
waren/te weten Arabiers, ſoo heeft
den Fiſcael van de Admiraliteyt in
Zeelandt, deſe ſchepen op hare we-
der-komſte aengeſprooken / en be-
ſchuldight van gewelt ende vyant-
ſchap tegen neutrale vrienden ghe-
bruyckt te hebben / ende daer over
wierdt by forme van arreſt, hondert
laſten Pepers van hun af-ghehou-
den / welcken Peper de gedaeghde
ontkenden in ſulcker voegen over-
genomen te hebben / maer alleene
volgens 't recht van Repreſalien,
hun by commiſſie ende brievē van
d' Heer Prinçe Maurits, Hooghер
memorie vergunt. Ten leſten zÿn
de ſchepen ontſlagen / mids borge
ſtellende voor vijftigh duyſendt gul-
dens, preſenterende den geintereſ-
ſeerdē/ voor alle competente Rech-
ters / en tot allen tÿden / te rechte
ſtaen. Ende als nu korts daer na
twee Factoors van de geintereſſeer-
de Arabiers in Hollandt over qua-
men / den eenen weſende van Buda
in Hungarien, den anderen een Ma-
moluck ende verloochent Chriſten,
gebooren in Sicilien, ſoo hebben de
Bewindt-hebbers met de ſelve ghe-
accoordeert / te weten / datſe hare
Meeſters ſouden betalē de ſomma
van vijftigh duyſendt gulden, ende
is daer van gemaeckt een publijck
inſtrument, daer mede ſy bekenden
van wegen hare Meeſters voldaen
te weſen. Hier upt ſien wy/ dat het
eene ſtoute leugen is/ ende ganſch
con-

Twee F
toors v
de Arabi
komen
gen ove
de Holl
ders.

Sy acco
deren n
de Bew
hebbers

contratie de Wetten van ons lant/ dat men eenighe vrunden, of neutrale personen, de minste schade of hindernisse soude doen/ ende soo wie daer op achterhaelt wort (ghelijck sulcke dinghen altijdt uyt komen) datse niet en sullen ongestraft blijven: niet teghenstaende in de Politijcke vierschare dickwils vele verschooningen by-gebracht worden/ ghelijck dese Hollanders allegeerden/ datse ten opsien van den Koning van Achem volgden het recht van represalien, ende ten op-sien van de Arabiers datse verbolghden haer eyghen goet/ dat sy t'onrechte ghenomen hadden/ &c. Maer onse Republijcke is seer jaloers daer vã/ datse niet geerne de vrunden en souden offenceren/ ende derhalven en soude niemandt lichtelijck dat derven bestaé/die geerne soude blijven in 't Vaderlandt. Ten anderen, wat de Indianen aengaet/ het ware de meeste dullighept van de werelt/ de selve te offenceren/ want wy moetẽ met haer handelé/ sy zijn op haren eyghenen nest/ende zijn sterck/ sy worden oock ghestijft van de Portugijsen en Spaengjaerden: soo dat het voornaemste steunsel van onsen Handel in Oost ende West-Indien, moet zijn de oprechtigheydt ende vriendelijckheydt, daer inne de Nederlanders boven alle andere natien/ met namen de Portugijsen ende Spaengjaerden, plegen upt te mupten. Daerom verhaelt onse Hystorie int jaer 1603. dat twee van onse schepen waren geloopẽ naer China, die te Patana ende Cochinchina aenquamen/ daer sy met den Chinesen in vruntschap handelden/ende met der minnen beyde de schepẽ vol-laden. De Chinesen merchende/datse niet dan vriendelijcken ende vredelijcken Handel en socht/ ende geene conqueste, alsoo de Portugijsen over hare gebueren deden/ende als sy saghen/ datter Oorloge tusschen de Portugijsen ende de Nederlanders was/ soo hebben sy den Nederlanders best betrout: daer sy te voren meynden ende ghelooft/ dat alle de witte menschen, den Portugijsen of Spaengjaerden subject waren: Alsoo dat onse Agenten van daer schreven/ dat den handel van China voor hun open was/ ende datse van Bantam twee schepen souden derwaerts senden/gelijck sy deden/ eñ van daer noch dry groote schepen na de Molucken, alsoo dat de Oost-Indische vaert anno 1602. ende 1603. seer prospereerde/ eñ brochtẽ mede diverssche Gesanten van verschepden Koninghen ende Princen in Oost-Indien, als met namen den Koningh van Achem oft Sumatra, hadde met de twee schepen/ die de Caracque verovert hadden by het Eylandt S. Helena, den 6. Martij 1602. gesondẽ eene treffelicke Ambassade aen den Prince Maurits, met gheschencken/ om de Nederlanden te besichtighen/met namen Abdulzamat, die tot Middelburgh storf den 9. Augusti/ oudt zijnde 71. jaren/ ende wiert daer eerlijck begraven: Item/ Zeri Mahomat, ende Meras San, die Prince Maurits in't Legher voor de Grave in September des selven jaers ginghen besoecken/ by haer hebbende eenen Nederlander, die hare tale wel sprack/ met namen Leonard Warner, dien sy Pusque Camis noemden. Soo maeckte den Koningh Fimala, die Koningh was

Dit wort bewesen met een exempel vande Chinesen.

De welcke liever met ons volck handelen, als niet de Portugijsen, of de Spaengjaerden.

van 't Eylandt Zeylon, woonende in de ſtadt Gandy, eē verbondt met Joris Spilberge, van wegen de Heeren Staten Generael, ſyne Excellentie Prince Maurits, ende de Ooſt-Indiſche Compagnie, tegen de geſpaignioliſeerde Portugijſen, die den Koningh ſuſpect waren / ende meer andere Hollanders ende Zeeuwen, het welcke vaſte bewijſen zijn / dat onſe natie ſoo qualick met hare vrienden niet en handelt / als deſen laſteraer uyt geeft / van den Admirael Frans Hendricxſen Wittaert anno 1610. dat hy oneerlick met de Chineſen ſoude gehandelt hebben: ende Jan Diericxſe Lam anno 1617. ende 1618. met de Indianen, het welcke geen redelijck menſche en ſal gelooven / tot dat hy dat ſal bewesen hebbē / want wy hebben hem alreede op dry grove leughenen betrapt / ſoo dat hy in de reſte geen geloove en meriteert: want die ſoo ſtoutelick derf liegen van dingen / die dagelijcx binnen 's landts omme-gaen / ende alleman bekent zijn: wat en ſoude die niet liegen van dingen die ſoo verre van ons geſchieden? hadde hy doch die leſſe onthouden / van verre lieght men ſchoon, ſoo en ſoude hy ſoo onbeſchaemdelick niet uytgeblaſen hebben / dat de kinderen in ons lant beter weten. Hiermede houden wy dan dien laſteraer ende ſyns gelijcke / genoegh beantwoort. Maer ſommige eerlijcke luyden zijn niet-te-min daerinne beſwaert / dat Koopluyden ofte Koop-vaerders malkand'ren ter Zee, of te Lande ſoecken aen te taſten, ende in de Negotie te bekommeren, ende dat beklagen ſy niet ſonder reden / want wel dien, die barmhertigh is, ende gaerne leent, ende richtet ſyne ſaken uyt, dat hy niemandt onrecht en doet, Pſalm 112. verſ. 5. Ende wy en moeten ons niet generen van den goddelooſen broode, noch drincken van den wijn des wrevels, Pro. 4. verſ. 17. Maer hier moeten wy wijſſelick onderſcheyden / wat het goddelooſe broot, ende den wijn des wrevels te ſeggen is / te weten / als wy yemandt onrecht doen, inſonderheyt met opſet ende geleyder lage, want dat is den aerdt der goddelooſen / datſe niet en konnen ſlapen, voor al eer datſe quaet gedaen hebben: ſy en konnen niet ruſten, ten zy datſe ſchade gedaen hebben, Pro. 4. verſ. 16. Als vrome luyden vrede houden, ſoo heffen ſy krijgh aen, Pſal. 120. Vſ. 7. Maer met deſe ende meer andere ſpreucken / en wordt het recht van eene rechtvaerdige ende nootſakelijcke Oorloghe, niet wech-ghenomen / ghelijck wy hier nae wat breeder bewijſen ſullen / te weten cap. 6. daer van de Oorloghſ-vaert geſproken wordt. Want de onbillijckheydt van de wederparthye, verweckt dickwils gherechtighe Oorloghen: Ende dan iſt alleene nut tot de wapenen te komen / als de gerechtigheyt by den vyandt geene plaetſe en kan vinden, Caſſiod. Variarum lib. 3. Epiſt. 1. Ende ſoo ſeydt Cicero offic. lib. 1. datter tweederley middelen zijn om te kampen / eē door woorden, een ander door geweldt: Alſmen dan het eerſte niet bekomen en kan / ſo moet men ſich keeren tot het tweede. Hier van hebben wy oock verſcheydē exempelen in de H. Schriftuere, met namen / Deut. 2. 25. van de Oorloge / die

Wort beantwoort in't gemeyn.

4. Leugen, nopende twee Admiraels Wittaert, en Lam.

Wy hebbē naer de waerheyt van deſe twee poincten naerſtigh vernomen by de Ooſt-Indiſche Camer in Zeelandt, ende bevondē, dat het grouwelijcke leugens zijn, die deſen laſteraer uyt ſmijt.

Schrupule van eenige vrome luyden nopende de prinſen ter Zee, of te Lande.

die de kinderen Israels hebben moeten voeren teghen de Moabiten. Item/ Jud. 11. ende 2. Sam. 11. tegen de Amoniten. Wat nu aengaet onse Compagnien op Oost ende West-Indien, al-hoe-wel wy alle particuliere feyten van d'onse niet en konnen/ noch en willen verantwoordē/ dewijle sy ons niet bekent en zijn: even-wel als wy insien de Artijckelē vande respective Octroyen, ende 't gene onse Historien ghetuygen van de order ende procederen/ die onse Negotianten volgens de selve gehouden hebben: soo en konnen wy niet anders oordeelen/ of sy hebben eene rechtvaerdige sake tegen onse vyandē/ soo Portugijsen als Spaengjaerden; want sy hebben over-al/te water eñ te lande/ d'onse in hare eerlicke Negotie soecken te beletten ende te verhinderen/ de arme Indianen daer toe op te hitsen/ om de Nederlanders t'eenemael uyt die Landen te verdrijven/ ende alle vreedtsame handelinge af te snijden: Ende als sy tot haer voor-nemen niet en hebben connen geraken/ soo hebben sy somtijdts seer wreedelick op d'arme Heydenen dat gaen wreken: gelijck wy daer toe maer een exempel en sullen verhalen/ dat geschiet is anno 1602. Als de Portugijsen de onse niet en konden beletten in Bantam hare negotie te drijven/ soo zijn sy t'zeyle gegaen ende gevaren naer Amboina, een Eylandt van de Moluccas, daer sy aen't eynde een Casteel hadden/ dat sy versterckt hebben: ende hebben de arme Heydenen daer uyt seer getyranniseert/ om datse te voren met de Nederlanders gehandelt hadden/ ja sy hebben de Nagel-boomen, die daer waren/ af-gehouwen/ ende vele uyt-geroeyt. Den beleyder hier van was Don Andrea Fortade, die Generael van de Portugijsche Armade was/ by hem hebbende 800. Portugijsen, vele Mestisen (dat zijn Portugijsche kinderen/ van Indiaensche vrouwen gheboren) ende de reste waren rechte Indianen, opgenomen in Palimbona ende Sumatra, doodt-vyanden van die van Bantam, ende naer datse soo treffelick tegen de boomen ghevochten hadden/ soo bleven sy eenen tijdt lanck tot Amboina liggen. Dese wreethey is meer als Barbarisch, ende en kan niet anders/ dan den toorne Gods ontsteken/ ende sware Oorlogen verwecken onder de menschen. Het ware dan wel redelick/ dat Koop-luyden malkanderen niet en quetsten/ want hare handelinghe bestaet in vrede, ende de vriendelicke entre-coursen onder malkand'ren/ die d'onse in't eerste seer blijtelick gesocht hebben sonder pemants schade/ alsoo hier voren dickwils is aengewesen: maer overmits de Portugijsen ende Spaengjaerdē naer geene vreedsame woorden en hebbē willē luysteren/ maer hebben haer selven willen aenstellen/ als Meesters ende eygenaers van alsulcke Landen/ die haer niet toe en quamen/ gelijck eertijdts dede den Koningh der Ammoniten, soo hebben d'onse ten lesten moeten comen tot rechtvaerdige wapenen, gelijck eertijts Jeptach dede/ met sulcken protestatie/ als wy lesen Jud. 11. 25. dat den voorsz. Richter tegen de Ammoniten dede: Ick en hebbe niet aen u gesondight (seydt hy) ende ghy doet soo qualick by my/

Daer beleyder van was Don Andrea Fortado.

Wy en zijn dan geene oorsake vande Oorloge in Indien, soo weynigh als in Nederlandt, maer de Spaenjaerden ende Portugijsen.

Gelijck eertijts de Ammoniten deden tegen Jeptach.

my/dat ghy teghen my krijget: de Heere gheve heden een oordeel tusschen Israel, ende de kinderen Ammon. Want de dwasen en konnen voor syne ooghen niet bestaen, hy haet alle die ghene, die ongherechtigheyt wercken: Hy sal de leughen-sprekers verderven, de Heere heeft een grouwel aen den bloet-gierighen ende valschen, Psal. 5. vers. 6.7. Ende dewijle sy niet alleene onse natie, maer oock de arme Heydenen, daer op sy in het minste niet en hadden te pretenderen / seer jammerlijck berooft/ geslaghen/ ghetyrannniseert/ ende vermoort hebben: soo en heeft de Heere alsulcke grouwelen niet langher konnen verdraghen/maer heeft nevens de Engelsche, Fransche, &c. oock onse natie ghesonden/ om sulcke tyrannen wat in den toom te houden/ ende de arme Indianen uyt hare klauwē te verlossen / volgens dat verseyt/Esa.33.vs.1. Wee doch u, ghy verstoorder, meynt ghy, dat ghy niet en sult verstoort worden? ende ghy verachter, meynt ghy, men sal u niet verachten? wanneer ghy het verstooren gheeyndight hebt, soo sult gy oock verstoort worden: ende wanneer ghy des verachtens een eynde gemaeckt hebt, soo sal men u wederom verachten. Ende volghens de belofte/die de Heere doet aen syne gemeynte/ Zach.2. vers.7.8.9. Huy Zion, die ghy woonet by de dochter Babel, ontloopt: want soo spreeckt de Heere Zebaoth, hy heeft my ghesondē tot de Heydenē, die u liedē berooft hebben: Hare macht heeft een eynde: wie u aentast, die tast synen oogh-appel aen: want siet, ick wil mijne handt over haer beweghen, datse sullen eenen roof worden, dien die hun gedient hebben, dat ghy sult ghewaer worden, dat my de Heere Zebaoth ghesonden heeft: dit sy dan ghenoegh gesept/ van het recht, daer door wy aenden handel op Oost ende West-Indien ghekomen zijn. Laet ons nu komen tot het vierde poinct, dat is/ de nuttigheyt, ende de nootwendigheyt van dese treffelijcke vaert op beyde de Indien.

Daerom worden sy rechtveerdelick gestraft.

Van't Vierde.

Hoe profijtelick, ende noodigh dat dese vaert is?

Cap. 4.

Waeromme dat dit poinct noodig onderlocht is?

DIt poinct is oock noodig onderlocht/ overmidts dese vaert vele vyanden heeft / sommighe uyt onwetenheydt, sommighe uyt booshеyt ende nijdigheyt, de welcke dese vaert menigmael soecken verdacht te maken / soo by vrome Koop-luyden, als by de hooghe ende laghe Overigheden van onse vrye vereenighde Nederlanden. Insonderheyt soo openbaert hem dit fenijn/ als men met den vyandt begint te handelen van Treves, of stille-stant van de wapenen. Want overmits de vaert op beyde de Indien, den Koninghe van Hispanien is eenen doorn in synē voet/ eē stekel in syne ooge/ ende eene motte in syne thesorē: soo is dit altijdt syne eerste ende leste Conditie, daer hy opdringht door syne Gesanten/ als hy met ons soude Treves maken / om de wapenen neder te leggen in de Nederlanden, dat wy oock souden moe-

Te weten, om dat dese vaert vele vyanden heeft, oock in onse landt.

moeten ruymen beyde de Indien, ende dat wy ons souden te vreden houden met de vaert ende traffijcke in Europa: immers dat wy hem beyde de Indien, als syn vry eygen goet/ rustelijck ende vredelijck souden laten besitten. Dit en behoeven wy niet te bewijsen / want de discoursen, debatten, disputyen, contestatien, ende protestatien, die hier over ten weder zijden gevallen zijn anno 1608. int maken vanden Treves, ende wederom anno 1632. in die gheheymde handelinghe vande Spaens-ghesinde, zijn alleman ghenoegh bekent. Als nu eenige personen van onse zijde / die somtijdts wat te veel swangher gaen met den Treves, om die te verkrijghen op sulcke conditien/ als sy wesen konnen / mercken dat de Spaensche altijdt haren voet stooten tegen desen dorpel/ so gaen sy om een haverenstroo disputeren de vaert op beyde de Indien, insonderheyt op de West-Indien, te weten/dat wy die/sonder schade ende nadeel van de gemeene sake, wel souden konnen derven / overmits dat maer het profijt van eenige particuliere daer aen vast en is: dat het oock in de West-Indien, met de punct van den lemmer / al moet gehaelt worden: dat het lant daer toe contribueren moet / daer wy onse penningen wel elders hebben te besigen / &c. ende veel meer andere blamen ende lacken / die sy op dese vaert weten te leggē/ quansuys! upt liefde van haer Vaderlant/ende souden daerom seer licht ghenegden zijn/ ja wel sterck daer toe helpen raden/dat wy liever den Koningh van Hispanien daer inne souden accommoderen / ende hem beyde de Indien naer synen wensch inruymen / midts dat hy beyde de Compagnien eenigh contentement doe voor hare actien ende pretensien, die sy daer op hebben/ ende dat wy alsoo onse eyghene ruste ende vrede souden koopen in Nederlant.

Hoe schadelick dat dese disputē zijn.

Sulcke discoursen vlieghen dickwils door het landt / ende worden somtijdts ghevoet van die ghene/ dien het minst betaemde/ maer het zijn inder waerheydt schadelijcke maximen, die van sommighe/het sy wetende of onwetende/ ghedreven worden/tot stijvinge van de Spaensche Monarchie, die onsen vyant in het hooft heeft/ ende tot eene merckelijcke verswackinghe/ende dempinghe van onsen staet.

De nuttigheyt ende nootwendigheyt vā dese vaert, wort bewesen met 15. consideratien.

Om dit te bewijsen/ en willē wy niet op-halen alle het ghene / dat wy in onse Koopmans-Jacht van de nootwendigheyt van de vrye Zee-vaert in't gemeyn / verhandelt hebben/ in de vijfde leere fol. 129. daer wy by namen twaelf consideratien hebben by-gebracht fol. 138. waerom dat onse vereenighde Nederlanden, sonder de vrye Zee-vaert niet en konnen staende blijven. Maer wy sullen alleene / eenighe van de voor-naemste consideratien voorstellen/die eyghentlijck/ de vaert ende handelinghe op beyde de Indien aengaen / om te toonen / dat onse vereenighde Nederlanden daer aen soo vele gheleghen is/dat het is een van de voornaemste steunsels van onsen staet.

De 1. consideratie is, om datter geene profijtelicker negotie en

I. Want voor eerst, overmidts ons landt (menschelijcker wijse) sonder de Negotie ende Koopmanschap niet en kan bestaen / ghelijck wy in onse Koopmans-Jacht ghe-

toont

is onder de Sonnen, als op beyde de Indien.

toont hebben fol. 138. &c. ende geen verstandigh persoon dat en kan loochenen: so ist seker/dat onder de cappe des Hemels / ende onder alle de ontdeckte eñ bekende deelen van den kloot des aerdt-bodems / de negotie met gheen beter profijt en kan gedreven worden/ als in beyde de Indien, ende dat niet alleen om

Ende waerom?

datter geene rijcker Waren / noch kostelicker Koopmanschappen en konnen gevonden worden / als in beyde de Indien: maer ooc/om datse nerghens en zijn in meerder overvloedt/ ende derhalven en konnē sy nergens tot minder prijse verkregen worden/als daer. Dese Waren ende Koopmanschappen en behoeven wy niet te verhalen / dewijle sy door onse handelinge op de voorsz. quartieren / insonderheyt Oost-Indien, nu ontrent de veertigh jaren geleden / alleman genoegh bekent zijn: met namē die groote menighte van rauwe ende geverwde Zijde, Fluweelen, Damasten, Armosynen, Lampersen: Die groote menighte van Cattoenen, van Indigo, van alderley Speçerien, eñ Drooguen, die ontallick zijn: die groote menighte van Yvoor, van Porçeleynē, van Ebben-hout, Brasilien-hout, rauwe Huyden, &c. Maer voor-al die ongeloofliicke menighte van Gout en Silver, van Diamanten, Peerlen, ende allerley gesteentē: Daerbeneven die groote menichte van Zout, van Suycker, ende dupsentderley andere Waren/ daer den Koningh van Spaengien, ende syne Portugijsen, te vozen Monopolie mede gedreven hebbē/ende die wy upt hare handen ten diersten hebben moetē koopen / naer haer eygen goetduncken. Soo datter geene Negotie in de werelt en is/ die ten opsien van het profijt / hier by is te gelijcken. Gelyck oock de erbarenthept geleert heeft / wat ongeloofliycker schatten / dat desen handel / in het midden van den Oorlogh / in soo wepnigh jaren / in ons landt gebracht heeft.

De tweede reden.

D'eerste reden.

II. Daer en is geen landt onder der Sonnen / dat naer advenant/ van syne groote ghesegent is met sulckē menighte van kloecke/ wackere / erbarene / ende couragieuse Maetroosen, eñ Zee-varende luyden / als ons landt is: Dese luyden moet ghy werck geven / ja de handen vol werck / of gy wapentse tegen u selven: Want sy en konnen niet ledigh zijn / sy en konnen haer oock te lande niet generen / want dat strijdt tegen hare natuere ende op-voedinge / maer de Zee is haer Element, daerinne moeten sy leven en sweven/woelen ende swemmen/ gelijck de visschē in het water/ ende soo sy geen goet en doen / soo sullen sy quaedt doen / gelijck gemeynelick de ledigheyt, is de baer-moeder van allerley sonden. Dat sommige nu meynen/mē soude die luyden ander werck geven / het zy op de Buysen en Pincken, om Harinck ende Visch te vangen: Of op de Koop-vaert, op Engelant, op Vranckrijck, op Oost-landt, Noorwegen, Denemarcken, Sweden, Moscovien, Groenlant, &c. Daer op is de antwoorde gereedt / dat alle dese baerden/ by ons evenwel gedreven worde/ ende genoegh bemant zijn: maer de menighte van onse Maetroosen is soo groot / dat qualijck het seste paert daer mede kan werck ge-

De 2. consideratie, or dat ons lā vol Zee-va rende luy den is, di de hande vol wercx hebben moeten.

Tegenwerpingh wederleght.

gelevert worden / gelijck het daer upt blijckt/dewijle de vaert op Oost ende West-Indien, sulcken menighte van volck van doen heeft/ want daer zijn somtijdts drie of vier hondert mannen op een schip: ende de Compagnie van Oost-Indien, hadde al Anno 1608. (als sy maer ses jaren oudt en was) onder haer gebiedt/ hondert ende t'sestigh schepen, met acht duysent, ende acht hondert Maetroosen, makende eene Koninckl[ijcke] macht ter Zee / voornemelijck dewijle het is seer bequaem ende geoeffent volck / wel bedreven in allerley arbeydt eñ perijckelen/ die in sulcke verre reysen menighmael voor-vallē. Heeft die Compagnie soo veel volcx ter Zee werck gegeven/dewijle sy noch soo jonck / ende als in de wiege lagh/ denckt wat volck datse nu van doene heeft? Hier is nu by-gekomen t'zedert het jaer 1621. dat is ontrent 16. jaren geledē/die West-Indische Compagnie, die vele swaere Oorlogen voeren moet/gy meught bedenckē/ hoe veel volcx dat sy van doene hebben/ ende niet-te-min is de menighte van ons Zee-varende volck soo groot/datter altijdt meer overschieten / als te kort komen. Ick swijge nu / dat dese vaert op Oost ende West-Indien, eenen bequamen toevlucht is/ voor allerley mannen/die in nooden ende schulden steken/ ende eens bedroefden herten zijn / gelijck eertijts David, de Overste was / van sulcke vier hondert mannen / eer hy Koningh wierdt/ 1. Sam. 22. 2. Desen toevlucht is vele te waerderen/ ghelijck een yder licht bedencken kan.

III. Ons Landt is vol Handtwerckers ende Arbeyders, de welcke met dese handelinge op Oost ende West-Indien seer besigh worden gehouden / met namen Schip-timmer-luyden, Smeden, Seyl-wevers, Seyl-makers, Schoen-makers, Kleermakers, Mes-makers, Backers, Brouwers, Huy-vetters, Suyckerbackers, Panne-mans, ende Zoutverkoopers, Osse-weyers, Metselaers, Timmer-luyden, Schippers, Schuytenaers, Voer-luyden, Arbeyders op strate, &c. Alleene den handel van de rauwe zijde, levert eenighe duysenden van menschen/ jonck en oudt/soo vele werck/datse eerlijck haer broodt daer by winnen honnē / sonder yemant lastigh te vallen.

De 3. consideratie, om dat ons Landt vol Hant-werckers is, die anders niet bequamelick leven en konnē.

IIII. Ons Landt/soo kleyn als het is / heeft meer vruchten ende ghewas (door Gods genade) als wy binnen 's Lants verdoen honnen/als Boter, Kase, Harinck, Visch, Traen, Erweten, Boonen, Haver, Garste, &c. Hier van moeten wy ons ontlasten / of vele Waren souden komen tot seer slechten prijse: daerom is het beter dat wy dese eñ dergelijcke Waren selve consumeren / dan dat wy onsen algemeynen vyandt daer mede verstercken/ ende tegen ons wapenen/ ghelijck dickwils van eenige Lorre-draeyers gedaen wort / teghen d'ordre van de Regeringe, insonderheydt in sulcke tijden / als den Vyandt meest benauwt is / of ons soeckt te benauwen / gelijck by ervarenthey[t] ghenoegh bekent is.

De 4. consideratie, om dat in ons Lant meer vruchten zijn, als wy van doene hebben.

V. Ons Lant is vol Koop-luyden, soo groote/als kleene/die haer op de Negotie soo wel verstaen/als eenige Natie doet/onder de Sonne.

De 5. consideratie, om dat ons Landt vol Koop-luyden is,

De-

die binnen de enghe Zee niet en konnen, of mogen bepaelt worden,

Dese oorze van notable Burghers, die het Landt soo vele goedts konnen doen / soo ten opsien van de ghemeene sake, als van verschepden Handt-werckers ende Arbeyders die sy te wercke stellen / die en kan noch en mach binnen de Enge Zee, ja binnen Europa niet bepaelt worden/ (insonderheyt soo het nu door ghedurighe Oorlogen beroert is) of ghy neemt haer den moedt ende couragie in hare Negotie: ghy verweckt jalousie eñ nijdigheyt onder haer / die van eenen stijl zijn / ende aen een kael/mager/ been knagen: gy slupt hare burse/ ende brengt de kancker daer inne: ghy doetse verdwijnen met hare hups-gesinnen/ overmidts den handel op Vranckrijck, Enghelant, Duytschlant, Oostlandt, &c. ende andere quartieren van Europa, door de Piraterie, ende beroerten van Oorloghe / soo onbeyl ende bekommert is/ datse hare meesters qualijck voeden ende onderhouden kan: Ja vele vrome Koop-luyden worden ten lesten gebracht tot sulcke extremiteyten, datse failleren, ende haer credijt breken moeten / het welcke voor een eerlijck herte/ een van de swaerste torrentē is/die hem konnen over komen onder de Sonne/Anno 1608. waren twintigh duysendt personen, die participeerden in de Oost-Indische Compagnie. Maeckt nu eens de rekeninghe/hoe vele datter zijn/ die participeren in beyde de Compagnien, ende wat schade ende interest/ dat soo vele vrome Lantsaten souden komen te lijden / by de inbreucke van dese twee Gheoctroyeerde Compagnien! Hier op antwoorden sommige/die niet verder en sien / als haren neuse langh is / dat als wy maer Vrede of Treves hadde met den Koning van Spaengien, dat dan den vryen handel op Spaengien, alle andere negotie kan op-wegen/ja te boven gaen: want/ seggen sy / beyde de Indien, maer insonderheyt Oost-Indien, zijn verre van ons/ ende daerom moet die Negotie met groote moeyten en kosten/ja met groote perijckelē/ so van Volck / als van Schepen / te Water/ ende te Lande/ ghedreven worden: maer Spaengien is ons na-by / ende die vry en gherust in Spaengien mogen negotieren / zijn oock deelachtigh bynae van alle negotien des wereldts: want Paps en Vrede hebbende met Spaengien, so hebben wy oock den vryen handel op Napels, Sicilien, Sardeynen, Milanen, ende andere Provinçien, die staen onder de Kroone van Spaengien. Als wy oock Vrede hebben met Spaengien, soo wort ons oock geopent de Negotie op Roomen, Toscana, Genua, Luca, Levante, Syrien, Egypten, &c. Ja/ als wy tracteren met Spaengien, so konnen wy oock tot ons trecken alle den rijckdom van Oost ende West-Indien, eñ dat met minder moeyte ende kostē/ als wy nu doen. Antwoorde. Dit is eyssen den sanck van dat soete sluytghen / dat wy hier voren ghehoort hebben van dien erghen schalck, die den onrijpen raedt, ende onsalighe resolutie heeft uytgheghéven anno 1635. Doch het en is niet de pijne waerdigh / dat wy van nieus daer op antwoorden / overmidts wy hier voren ghetoont hebben / dat het niet anders en is/als 'tgesanck van de Syrenen, die haer onthielden (soo

De ongerijmtheyt van desen genwerpinge. wort ontdeckt

Tegenwerpinge wederleyt.

(soo de Poëten dichten) ontrent den Oever van Siçilien, ende wisten soo soet te singen / dat vele Schippers / die daer voorby voeren / daer door bedrogen wierdē / want als sy wilden naerderen / om daerna te lupsteren / soo wierden sy bedrogen / ende brachten haer selvē met lijf en goet om den hals. Dit Treur-spel soude den onrijpen rader met ons ock gaerne spelē: maer eylacen! syn bedrogh is voor de vrye Nederlanders al ontdeckt / ende hy en kan nu niemandt bedriegen / dan die moetwilligh wil bedrogen wesen. Want het praetjen is vele te mal / dat ons desen Achitophel wil wijs-maken: dat de Spaensche Negotie, alle andere Negotien te boven gaet. Want wat is daer doch uyt Spaengien te halen / als Spaensche Vijgen en Rozijnen, Citroenen, Limoenen, Castanien, ende ten schoonsten Spaensche Wijnen, het welcke de beste carga is / die van daer komt. Maer eylacen! dese Esculenta & Poculenta, dese etelicke ende drinckelicke Waren / en mogen ons niet helpen / wy en konnen daer mede alle Koopluyden geen werck geven / veel min upt-voeren dien swaren Oorlogh / die wy nu ontrent 70. jaren tegen Spaengien gevoert hebben. Maer / seggen sy / wy konnen door Spaengiē deelachtigh zijn alle de negotien van de geheele wereldt / als Napels, Siçilien, &c. ja selfs van Oost ende West-Indien. Antw. Siet doch / wat kinderlicker deuntjen dat dit is / om kinderē in slaep te wiegen / want den Koningh van Spaengien is onsen gesworen vyandt / ende desen wijsen raedt-man wil ons wijs maken / dat wy niet beter en konnē doen / dan dat wy tot synen heerdt om over komen / ende upt syne hant haver eten / mondekens mate, effen soo vele als den Koningh, (die ons soo gunstigh is / als alleman bekent is) met synen Spaensche raedt, soude goet-vinden / dat ons gesont ware / op dat het ons niet qualick bekomen en soude. Wel! wat meynen de lupden / datse met eenē hoop kinderen / of met sotten te doen hebben? wie sal yemant raden / dat hy 2. Reden, over seven durpels sal gaen soecken / dat hy op eenen bodem, ende over eenen durpel krijgen kan? wie sal 3. Reden, yemandt raden / dat hy aen synen Vyandt, sal Tol geven tegen xxx. of meer pour cento, dat hy sonder Tollen, vry ende onbelast kan t'huys krijgen? wie sal yemandt raden / 4. Reden, dat hy sal guijteren eenē vryen handel, om dien te verwisselen tegen eenen onvryen, ende onsekeren handel, daer onsen vyandt / absoluyt Heere ende Meester van soude wesen / om onse schepen ende goederen op syne havens te arresteren / soo dickwils als hem dat soude goetduncken? wie sal yemandt raden / 5. Reden, dat hy sal guijteren eenē handel / die hy magh drijven sonder omme-siē / ende dat hy sich moetwilligh soude gaen werpen in de klauwen van de vervloeckte Inquisitie, ende hare moordadige Espions, die met duysenden achter stratē loopē en swermen in de Landen / die staen onder de Kroone van Spaengien, maer insonderheyt in Spaengien selve / daer onse Koop-luyden ende Maetrooſen, om een haveren-stroo / om eē woort spreckens / om een grijntjen, om een boeckjen, dat onverhoedts in haer schip gevonden wordt / ja om niet

met allen / woꝛden aengheranſt / geknebelt / in't heyligh huyſken ge-woꝛpen / daer ſy duyſent tegen een / moeten haren hals laten / of den Heere haren Godt verloochenen. Waer is daer eē redelick menſchе / die deſen raedt ſoude pꝛyſen ende na-volgen? Maer / ſommige ko-
3. Tegen-werpinge. men booꝛt met deſe inſtantie, dat wy ons behooꝛden te contenteren met ghelyckе traffijcke ende Zee-vaert, als wy hadden booꝛ het be-gin van dē Ooꝛlogh / ja noch ſtaen-de den Ooꝛlogh / ter tyдt toe dat wy op Ooſt ende Weſt-Indien heb-ben beginnen te handelen / dat is / hoꝛts booꝛ de doot van Philips II. Koningh van Spaengien. Antw.
Wederlegt met de oc-caſie van deſe vaert. Den Koningh van Spaengien met ſyнen Spaenſchen raedt, is ſelfs de booꝛſake / dat wy ons met ſulcken traffyckе ende Zee-vaert niet en konnen noch mogen contenteren. Want onſe vrye Nederlanders ſul-len langhe gheheugen / hoe datſe ſtaende de Spaenſche vaert, die ſy
Die gekomen is van dē Koning van Spaengien ſelve. tot het jaer 1595. gedꝛeven hebben / in Spaengien zyn onthaelt geweeſt / met het eene Arreſt op het andere / met de Inquiſitie niet alleene van hare ſchepē / en goederē / maer oock hare perſonen / ſoo dat haer goedt en bloedt / t'aller uren heeft geſtaen in de handt van een Rabbaut, die haer verklickē / ende d'eene of d'an-dere querelle wilde om den hals werpen: tot dat ten laetſten / dē Ko-ningh eene roede booꝛ hem ſelven geplucht heeft / als hy den handel van de vrye Nederlanders op Spaen-gien, ende andere ſyне Landen ver-boden heeft. Hoe konnen wy ons dan met die vaert contenteren / daer wy ſoo miſhandelt / ja met gewelдt uyt-geſtooten zyn? men ſal ſeggen / 4. Tegen werpinge den Koningh is nu wyſer ghewoꝛ-den / ende hy wil ons nu de Spaen-ſche vaert gaerne inruymen / midts dat wy blyven uyt beyde de Indien.
Wederle met drie redenen Antw. Het is wel te gelooven / dat hy op die conditie / ons nu ſal ge-ven de beſte booꝛden van de we-reldt: maer een verbrandt kint ontſiet het vyer: dat gheſchiedt is, dat kan geſchieden:
1. Rede Het is een oudt ſpꝛeeck-booꝛdt / eenen verſoenden vyandt en is niet te ghelooven: de wolven en beteren niet van ouderdom. Is hy dan wyſer gewoꝛden / het kan weſen: maer Gode ſy danck / wy zyn oock dooꝛ erbarentheydt booꝛ-ſichtiger gewoꝛden / dat wy onſen vyandt ſoo licht niet en gelooven.
2. Rede Ick ſwyghe noch / al mochten wy de Spaenſche vaert, nevens de Franſche ende Engelſche vaert, vry en vranck gebruycken (als wy niet en vertrouwen / dat het lange due-ren ſoude) ſoo en kan even-wel deſē handel / alle onſe Koop-luyden ende Zee-luyden niet werck ghenoegh leverē / om haer huys booꝛ te ſtaen / late ſtaen / dat dē handel ſoude ba-ſtandt zyn / om den Koningh van Spaengien het hooft te biedē te Wa-ter ende te Lande / ghelyck wy nu ſoo vele jaren gedaen hebben.
3. Red Ick ſwyge oock / dat onſe kleyne Landtſchappen / dooꝛ Gods ge-nade ſoo krielen van volck / dat wy noodſakelick Colonias buyten plan-ten moeten / volgens de belofte / die de Heere aen ſyне Kercke ghedaen heeft (daer hy ons uyt louter barm-hertigheydt een deelken van laet deelachtigh woꝛden) Eſai. 54. Cap. 2. 3. Maeckt het ruym uwer hutten wydt, ende breydt uyt de tapijten

uwer

uwer wooninge, ſpaertſe niet, treckt uwe reepen lanck, ende ſteeckt uwe naghelen vaſt in: want ghy ſult uyt-breken ter rechter, ende ter ſlincker zijden, ende uwe zaedt ſal de Heydenen erven, ende in de verwoeſte Steden woonen. **Item/ Pſal. 72. verſ. 8.** Hy (**de Sone Gods**) ſal heerſſchen van de æene Zee tot aen d'andere, ende van het water, tot aen der wereldt eynde. **Ende dewijle wy dagelijcx bidden/** Vader, u rijcke kome, **ſoo zijn wy ſchuldigh daer toe te helpen/ dat het rijcke Chriſti onder die blinde menſchen ſoude mogen verbreydt worden / tot ſyns Naems eere/ende ſalighept van vele zielen. Want dit is** de volheyt der Heydenen, die noch inkomen moet, **volgens de belofte/ Rom. 11. Vſ. 25. gelijck onſen Salighmaker ock voorſeydt heeft/ Matth. 24. Vſ. 14.**

VI. **Indien wy de vaert op Ooſt ende Weſt-Indien, of een van beyden komen te quiteren/ter contemplatie van dē Koningh van** Spaengien, **ende ſyne ſuppooſten/ſoo quiteren wy** onſe vryheyt, **die onſe ſalige genereuſe Voor-ouders ſo diere gekoſt heeft/eer ſy de fundamenten daer van hebbē konnen leggen/ ende die ons alle dage noch ſoo vele koſt/ om** dien Tijtel **te maintenerē/ daer wy ſoo lange voor gekampt hebben/ ende die den Koningh van** Spaengien, Art. 1. **van den** Treves, **die geſlotē is met deſe** ſeven Provinçien **den 9. Aprīl 1609. gedwongen is gheweeſt ons toe te ſtaen/ want de Eertſ-Hartogen van** Brabandt, Albertus **ende** Iſabella, **verklaren daer/ſoo in haren naem/als in den naem van dē Koningh van** Spaengien, **datſe te vreden zijn te tracterē met de voorſz. Heeren** Staten Generael **van de** vereenighde Provinçien, **in qualitept/ende als de ſelve houdende voor** vrye Landen, Provinçien, ende Staten, op de welcke ſy luyden niet en pretenderen. **Is dat ſoo / zijn wy** vrye Provinçien (**ghelijck wy zijn**) daer op den Koningh niet en heeft te pretenderen, **waerom ſullen wy dan uyt beyde de** Indien, **of uyt een van die/gebannen zijn/meer als andere** Natien **ende** Volckeren, **die onder den** Koningh **van** Hiſpanien **niet en ſtaen / als** Franſche, Enghelſche, Denemarckers, Sweden, **&c. Yemandt ſal ſeggen / maer ten zy dat wy den Koningh van** Spaengien **hierinne wat accommoderen/ſo en konnen wy nopt komen tot een eynde van den Oorlogh / het zy door** Treves, **of** Pays, **of anderſins: overmidts de** Ambaſſadeurs **van dē Koningh van** Spaengien, **die over het maken van den** Treves **ſaten/ te weten** Ambroſius Spinola **met ſyne med'-geſellen / dat wel rondelick verklaerden dē 13. Febr. 1608. dat ſy het** Artijckel **van de** vryheyt ende Souverayniteyt van de vereenighde Nederlanden conſenteerden, ſoo het daer lagh, **met reſerve nochtans/ indien in alle de andere poincten verdraghen wierdt / daerinne ſy verhoopten / dat de** Staten **voor den Koningh van** Hiſpanien, **ende** Eertſ-Hartoghen, **mede wat doen ſouden in de ſaken van** Indien, **dewijle ſy van nu af / voorts bynden ſullen weſē/ende dat deſe Landen daermede geopent ſal weſen de profijtelicke vaert van** Spaengien. **Ende inde diſcourſſen/ die daer op vielen/ ſeyden ſy/** dat het ſtuck van de

Tegenwerpinge wederleght uyt onſe Hyſtorie.

Emm. Metren. Edit. 1614 lib. 29. fol 586.

Want daer uyt blijckt wit onſen vyant inſonderheyt voor heeft in dē Treves.

Indien het meeſte was (**nota**) dat den Koningh van Spaengien , tot deſe ſoo groote preſentatien ende handelinghe beweeght hadde . **Ende alſmen quam tot den** Artijckel **van de** vrye Traffijcque **in alle de** Rijcken , Havens , Steden , **ende** Landen **van beyde de** parthien , **met ſulcken beſcherminge / ende geene meerder beſwaringe / als de Ingeſetene ſelve : ſoo verklaerden terſtont daer by** de Gedeputeerde **van den Koningh van** Spaengien , **ende de** Eertſ-Hartoghen , datſe niet en verſtonden onder de ſelve vrye Traffijcke te begrijpen , de vaerten van de Indien , met alle de ſtreken van dien : maer dat de Onderdanen van deſe Landen , daer van promptelick ſouden moeten deſiſteren . **Daertegen de** Ghedeputeerde **van de Heeren** Staten (**ſeydt de Hyſtorie**) **dapper conteſteerden** / meynende dat ſulcx ſtrijden ſoude (**nota**) tegen de vryheydt van de Landen , ende 't vrye gebruyck van de Zee , dat oock haren ſtaet niet lijden en konde daer uyt te ſcheyden. **Eñ om dat d'andere heel vaſt daer by bleven / zijn ſy aldaer ſonder yet voorder te doen dan diſputeren / van den anderen geſchepden . Dit is dan het voornaemſte** point **geweeſt / 't welcke naderhant met groote behementie ten weder-zijdē gedebatteert wierdt / daer upt dat klaerlick bleeck (ſeydt de Hyſtorie) dat den** Koningh **ende de** Eertſ-Hartogen , **den voorſz. tijtel van** vrye Landen , **aen de** Staten **niet verkoopen en wilden** om niet, **maer bedacht waren haer. diē naem wel te doen betalē / hopende dat by deſe middel / de macht van de** Staten **ſeer ſoude af-nemen / ende die van hare** Meeſters **in rijckdom eñ traffijcque ſeer toe-nemen : waer upt metter tijdt (naer aller menſchen voordeel) wel ſoude mogen volgen** den onderganck van dien ſtaet , **die nu met ſoo grooten parade / ſcheen** vry geſtelt **ende verhooght te zijn .** **Het gaet dan vaſt / dat indien wy onſe dier gekochte** vryheyt **willen maintineren / ſoo en mogen wy de** Indien **beyde t'ſamen / of een van die / niet quiteren / of wy quiteren met eenen** onſe vryheyt, **ende ſtellen ons ſelven tē ſpotte by onſe vyanden / ende wy geven haer het ſweerdt in de hant / om ons eeuwelick te beoorloghen / ende ten laetſten eens onder hare tyrannie te brengen / daer onſe ſalige Voor-ouders / met ſoo groote perijckelen upt ontworſtelt zijn . Hier dienде breeder gheantwoordt op die tegen-werpinge van het** eynde van den Oorlogh , **maer dat ſal hier na volgen.**

Beſluyt van deſe conſideratie.

Aen d'andere zijde, dat onſe voorſaten verſtaen hebben, dat de vryheyt, ende het welvaren van deſe Landē , ten hooghſten aen deſe vaert gelegen is.

VII. **Daer wy den vyant meeſt klemmen / daer moeten wy hem meeſt aentaſten .** Want verloren ſlaghen , ende ſchoten en helpen niet : maer men moet den vyandt grijpen by de kele , ende hem aentaſten op ſyn herte , daer het hem meeſt wee doet , ende daer ſijne doodlicke wonde light . **Soo dede** Hannibal, **als hy de** Romeynen **ginck beſoecken op haren eygenen neſt / tot in't herte van** Italien **toe . Soo hebben de** Romeynen **die van** Carthago **wederom beſocht / ende aenghetaſt / daer het haer meeſt wee dede : ſoo hebben opt ende opt gedaen / die de Oorloghe met vernuft ende verſtandt gevoert hebben / gelijck de Oorloghe moet gevoert worden / Prov. 20. 18. Dat nu onſen Erf-**

De 7. conſideratie, dat wy onſen vyandt daer meeſt moetē aentaſten, dat het hem meeſt wee doet.

vyandt

vyant, den Koningh van Spaengien, op gheene plaetſe meer ſenſibel is/ ende nergens met meerder ſmerte en kan aengetaſt worden / als in beyde de Indien, dat is ſoo klaer/ als de ſtrale van de Sonne. Want voor-eerſt, ſoo heeft hy dat ſelve getoont / ende rondt uyt bekent / ſoo menighmael als hy met ons in eenige handelinge gekomen is / inſonderheyt 1608. in het maken van dé Treves, eñ wederom anno 1632. ende 1633. in die gheheymſde / ende gemaſkeerde handelinge (daermen ons ſulcke ſchoone præſentatien quanſuys ! quam aenbieden) dat hem de Indien, hooghſt eñ laeghſt/ aen het herte liggen: dat de behoudinge daer van / de eerſte eñ meeſte reden is / waeromme dat hy ons alle die ſchoone præſentatien doet. Ende hy heeft oock anno 1608. ende 1609. met alle ſyne inſtantien, ſmeeckingen, conteſtatien, ſiniſtre practijcken, &c. ſoo vele te weghe gebracht/dat wy voor den tijdt van twaelf jaren, uyt de Weſt-Indien gebannen waren. Wederom anno 1632. ende 1633. is dit diſpuyt al wederom te berde gekomen/ eer dē Koningh ter dege / procuratie aen ſyne Geſanten verleent hadde. Ende als hy ſagh/ dat daer toe weynigh apparentie was/dat beyde de Compagnien, de Indien voor hem ſouden inrupmē/ ſoo heeft hy liever de handelinghe af-ghebroken / ende trotſelick laten ſteken / dan dat hy Treves ſoude maken met de vereenighde Nederlanden, alleene ten opſiene van Nederlandt, daer ſyne Onderſaten in de overheerde Provinçien, met uytgherechten halſe/ ende om gewichtige redenen / naer verlangden. Ten anderen, de reden is oock klaer / waerom dat hy met de Indien ſoo ſeer beladen is. Want daer yemandts ſchat is, daer is ſyn herte, gelyck onſen Salighmaker leert Mat. 6. 21. Maer wie en weet niet / dat de vooznaemſte ſchatten van den Koningh van Spaengien, daermede dat hy geheel Europa in ontſagh houdt / gelegen zyn in de Indien ? daer zyn ſyne goude ende ſilvere mijnen: daer zyn die koſtelycke geſteenten en Peerlen: daer is die ontallycke menighte van Suycker, en Zout, &c. ende dupſentderley koſtelicke waren / de welcke hy / of ſelve beſit / in eygendom/ of aen ſyne Portugijſſche ende Spaenſche Negotianten, op ſulcke conditien, Tollen, ende Licenten ten leene uyt geeft / dat hy jaerlyck daer uyt treckt ſulcken menighte van Millioenen, daermede dat hy gheheel Chriſten-rijck in roere houdt/ want alle ſyne andere Koninghrijcken, Hartoghdommen, Graefſchappen, Baronien, ende Heerlijckheden, die hebben meeſt al / haer eygen inkomē van doen: Ja ſommige en zyn maer Voeſter-kinderen, die hem vele al koſtē/ende weynigh inbrengen: Hy wort oock van de Paggædors, ende andere / die over het ſuyvel gaen, dapper beſtolen/inſonderheyt in de plaetſen / die verre van hem zyn / als in de ryncken van Napels, Siçilien, Sardeynen, Majorque, Minorcque: Item/in de Hartoghdommen van Ooſtenrijck, van Brabandt, van Milanen, &c. In de Graefſchappen van Bourgondien, van Vlaend'ren, &c. Hy heeft oock vele ende ſware Oorlogen te voeren/inſonderheyt in Nederlandt, in

2. Reden.

Italien, &c. Ende by-na over-al/ want syn hant is tegen een yegelijck, ende eens yegelijcx handt is teghen hem, Gen. 16. vers. 12. ende dat door syne onlijdelicke trotsigheydt ende hooghmoedt / want hy beeldt hem selven in (ende de Jesu-wijten stijven hem daerinne) dat hem toe-komt de Monarchie van gheheel de werelt, volgens syne debijsen / Unus Deus: unus Papa: unus Rex: Eē God: eē Paus: eē Koningh. Non sufficit orbis, eene wereldt en is my niet genoegh: plus oultre, noch al voorder: ende dien trotsen Tijtel / dominateur in Asia ende Africa: Hoe waert nu moghelijck/ dat hy dat groote / sware lichaem van syne heerschappie/daer van de leden soo verre van den anderē geschepden zijn/ soude konnen voedē/ onderhouden/ beschermē/ ende andere daer door in vreese houden / tē ware dat hy gestijft wierdt met de Indiaensche schatten, als met zenuwen / om dat groote schrickelicke lichaem eenighsins op te houden/ dat het niet en soude ter aerdē vallen/gelijck een lam lichaem, dat in de zenuwē verslapt ende ontnastelt is. Daer moet dan den Koningh van Spaengien aengetast worden/ daer syne kracht in ghelegen is/ dat is / in de Indien. Snijdt hem die locken af, soo sal hy zijn gelijck een ander mensche, Jud. 16. 17. dat is/ gelijck eē andere Koningh of Prinçe, ja soo vele swacker / om dat de deelen van syne heerschappie seer verstroyt zijn / daer de heerschappie van Vrancrijck, Engelandt, &c. seer dichte in malkand'ren gesloten is.

Besluyt van dese considératie.

De 8 considératie, om dat wy

VIII. Indien wy quamen de Indien te ruymen/soo sullen wy den Oorlogh geduerigh ende alleen op onsen bodem hebben. De reden is klaer / want als den Koningh van Spaengien, beyde de Indien rustelijck ende vredelick magh besitten/ nmmers ten opsiene van de vereenighde Nederlanden, die hy meest ontsiet / soo trecken wy hem dien grooten doorne uyt synen voet/die hem soo doet hincken ende krepel gaen / ende wy gheven hem het swaerdt in de hant/ om ons de kele af te snijden. Want als hy dan maer vrede heeft met Vrancrijck eñ Engelandt, gelijck hy met Engelandt alreede heeft/ ende met Vrancrijck door interessie van den Paus, licht soude konnen krijgen (gelijck de vergaderinge tot Ceulen al over lange daer toe geleght is) wie is hem dan in dē wegh/ dan wy alleene? of wy dan in Oorloge blijven/ of Treves maken/ wy sullen hebben het slaep-laken met de garen, ende den wolf by den ooren. Want blijven wy in de Oorloge / gelijck wy ontrent de 70. jarē gedaen hebben/ so sullen wy die alleene moeten voeren op onsen bodem / eñ onse Frontieren sullen des te meer perijckel loopen / als onse krachten soo seer verswackt / ende de syne so seer sullen gestijft zijn / soo dat hy als eenen grimmighen beyr / dien syne jonge ontnomen zijn / ons met alle syne krachtē sal komen bespringen: Komen wy tot Treves, soo ist noch ergher / want eenen versoenden vyandt, insonderheydt den Spaengjaert, en is niet te vertrouwen: Hy sal ons over-al/heymelick of openbaerlick / directelijck of indirectelijck, onder het eene pretext / of het andere/eenigh voordeel soeckē af te sien.

sonder d
se vaert,
de Oorl
ge gedu
righ op
sen bode
sullen h
ben.

Bewijs
daer va

1. Red

2. R

sien. Ende alst al ten schoonsten komt / soo en behoeft hy den Keyser van Duytsch-landt maer tegen ons op te hitsen / (die gemeynelick syne creatuere is) ende de neutraliteyt doen op seggen / ende ons de eene querelle of d'andere om den hals werpen / gelijck wy in den voorgaenden Treves, ende daer na / wel degelijck zijn gewaer geworden / met de stedē van Gulick, Wesel, &c. De meeste swarighedt is / als hy ons met den Treves sal in slape gewieght / ende met een soet praetjen / beyde de Indien ontsutselt hebben / soo sullen wy verdwijnen van dage tot dage / gelijck yemandt van de teeringe sterft: ende dat ten deele by verlies van neeringe / ten deele by inlandtsche twisten ende beroerten / die hy door syne seminarisen, onder ons zaepen sal / gelijck wy in de voorgaende Treves, door de droevige erbarenthept niet dan te vele bevonden hebben.

IX. Alle Souverayne Prinçen ende Republijcken zijn altijdt seer jaloers over hare Authoriteyt eñ Reputatie, ende en sullen niet gaerne hare Jurisdictie aen yemant inruymen / of de minste kracke lijden in hare Authoriteyt, ten ware datse met gheweldt daer toe gedwongen wierden. Dit is soo klaer / dat het gheen bewijs van noode en heeft. Wat reden ware het dan / dat onse vereenighde Nederlanden hare vrye Zee-vaert souden quiteren / die wy van God, ende de nature, ontfanghen hebben / ende dat wy ons de mate daer van / sullen laten stellen door onsen ghesworen Erf-vyandt, den Spaengjaert? Wat reden ware het oock / dat de vereenighde Nederlanden souden quiteren de Jurisdictie van soo vele schoone Steden ende Forten / die sy door de Wapenen / van beyde de respective Compagnien, in beyde de Indien, verkregen hebben? Wat reden ware het oock (ja wat dwaesheyt en ware het niet) dat wy aen den vyandt souden inruymen / ende vrywilligh over gevē / twee van de voornaemste tacken van onse Kroone, dat is / de Souverayne regeringhe van onsen staet? want elck een / die een voncke van verstant heeft / die weet wel / ende en kan niet ontkennen / dat onse Negotie, ende handelinge / in beyde de Indien, is als de twee columnen van Hercules, daer door dat onsen staet niet alleene merckelijck gestijft / maer oock redoutabel ende ontsagelick is geworden door de gansche wereldt / by allerley Natien ende Volckeren, niet alleene de ghenaemde Christenen, maer oock Heydenen, Turcken, Persianen, Tarters, Mooren, Abyssiniers, Moscoviten, &c. Hier over staen onse vyanden verbaest / als sy gedencken / dat ontrent de Hollantsche kusten, in weynigh jaren / upt eenighe Visch-schepen (soo sy seggen) eene Republijcke is ontstaen / die haer hooft so seer begint te verheffen / datse te Lande niemandt als Meester en wil / ende te Water niet en kan verdragen. Ja die groote vloten van schepen / door den grooten Oceanus, sendt naer de uyterste deelen der aerden / om aldaer Colonien te planten. Fam. Strada lib. 1. de bello belgico: Onse vrienden zijn hier over verblijdt. Barbarische natien, als Turcken, Persianen, Mooren, &c. wenschen ons geluck daer over /

3. Reden. om dat onsen staet daer door groote Reputatie gekregē heeft by alle Natien.

Ende eenē schrick gemaeckt by onse vyanden.

Ende blyschap by onse vrienden.

over / ende hebben begonnen met ons Alliancen ende Verbonden te maken. In summa/de Heere heeft ons upt den stove op gerichtet/ende upt den dreck verheven / ende onsen staet gheset nevens de Vorsten, ja by de Vorsten syns volcx, Psal.113. vers.7.8. Hy heeft ons eenen grooten naem gemaeckt / als den naem der grooten op Aerden, 2.Sam.7. vers.9. Door het middel van dese twee Compagnien, soo heeft ons de Heere geholpen van de twisten des volcx (onse vyanden) ende heeft ons gheselt tot een hooft der Heydenen, een volck dat ons niet en kende, dat dient ons: soo haest als hare ooren van onsen staet hoorde / soo hebben sy ons gehoorsaemt/alhoewel sommige van dese vreemde (op-gehitst zynde van de Portugijsen eñ Spaengjaerden) sigh maer gevepnsdelick en hebben onderworpen: niet-temin / soo zyn dese vreemde verbaelen / ende hebben gezittert upt hare sloten / Psal. 18. vers. 44. 45. 46. Wie is daer nu/die maer een vonckie van verstant heeft/ ende de minste vonckie van oprechte affectie tot het Vaderlandt, die soude derven seggen / dat het oorbaer ende geraden ware (ja dat het eens de pyne waerdigh ware / dit poinct in bedencken te nemen) dat wy vrywilligh aen onsen vyant souden overgeven sulckẽ grooten segen, macht, Authoriteyt, Reputatie, Jurisdictie, die ons God Almachtigh door het middel van dese twee Compagnien gheghéven heeft / ende datter contemplatie van onsen vyandt, om eenen bedriegelijcken ende schandelijcken Treves daer voor te hoopen / die ons tot ons verderf ende ruine soude strecken / gheljck het Troyaensche Peerdt, de stadt van Troyen dede / naer datse dat met grooten arbeydt ende moeyte hadden inghehaelt? Sapienti Pauca. Die verstandt heeft / die merckt haest/ waer wy wesen willen / ende dat wy niet en spreckẽ/ dan dat door de ervarenthey soo klaer is/ als de Sonne selve.

Besluyt van dese consideratie, dat mẽ dan om Treves of anderssins, de conquestẽ in beyde de Indiẽ noyt en behoorde te quiterẽ.

X. Naest de Authoriteyt ende Reputatie, soo en zyn alle Souverayne niet meer jaloers/ dan over de Zee, ende de vrye Zee-vaert, gelyck kennelijck is/ ende wy dat hebben aengewesen in onse Koopmans-Jacht, fol.142. numero 9. Insonderheyt ten opsien van onse Republijcke, soo is de Zee (menschelicker wijse) geweest het beginsel van onse vryheyt: het fundament van onse Republijcke: den luyster, de kracht, ende de zenuwe van onsen staet. Dit en behoeven wy niet te bewysen / want het is bekent by onse vrunden ende vyanden / gelyck wy dat hebbẽ aengewesẽ in onse voorsepde Jacht fol.138.&c. Wat dwaesheyt ende dullighey ware het dan/ dat wy onsen vyandt/ die Authoriteyt sullen opdragen / om ons de Zee af te palen/ hoe wydt eñ breedt dat wy zeylen mogen. Want/kan hy ons upt de Indien bannen / gelyck hy ons eens upt Spaengien ende Portugael gebannen heeft / hy sal ons metter tyt / wel upt Vranckrijck ende Engelandt, jae upt de Noordt-Zee bannen (daer toe dat de Duynkerckers nu eenighe jaren herrewaerts dapper haer beste gedaen hebben:) ende soo mogen wy ten lesten de geheele Zee wel quiteren/ende met Isaschar ons verheugen in

De 10.co
fideratie
om dat al
Souveray
ne altijt j
loers zijn
over de
Zee, en
de Zee-
vaert.

Maer in
sonderh
staet on
Provinc
daer op
letten.

Overm
wy mer
schelick
wijse ar
ders nie
bestaen
konnen

in onse Schaepſ-hutten, Deut.33.18. Ende ons generen met onse Lantbouwerie / gelijck arbeyders / die met de spade wercken : maer ons Landt is soo kleyn/dat het seste, ja het thiende part van ons volck/ daer by niet leven en kan: daerbeneven/ als wy het bolle-werck van de Zee quijt zijn / soo is ons Landt soo swack / dat wy daer niet lange en sullen inne blijven/maer den vyant sal ons haest daer upt stooten volghens de oude maxime ende Prophetie van onse Voor-ouders / imperator Maris, terræ Dominus: De Zee gewonnen / is het Landt gewonnen : de Zee verloren / is het Lant verloren : die dat niet en verstaet/ die en verstaet niet met allen.

XI. Sommighe antwoorden hier op / alwaert dat wy den Koninck van Spaengien daerinne wat accommodeerdē / dat wy hem onse portie in de Indien, met namen de Brasilien, inrumden voor eenen seker en tijdt/ dat wy daer mede onse vryheyt niet en souden quijt wesen/ noch alle hope verloren hebben/om de voorsz. kusten / of diergelijcke/ wederom in te nemen / als ons de occasie daer toe soude geboren zijn/ met het uptgaen van den Treves, of anderſins. Antwoorde/ dese uptvlucht is so kael ende mager/ datse qualick antwoorde waerdigh is. Want voor-eerst, so is het de uperste dwaesheydt / vry-willigh / ende sonder noodt / upt syn voordeel te schepden / ende het selve den vyandt over te geven / dat met soo groote kosten / moeyten / ende perijckelen verkreghen is. Alle beginselen van groote dingen zijn swaer, volgens dat Griecsche spreeck-woort/ duscola ta kala, dat is/ schoone ende heerlicke dingē/ zijn swaer : Maer als nu de meeste kosten ende perijckelen zijn uptgestaen / ende dat de bitterheyt van dē wortel hyna verteert is (om soo te spreken) datmen daerna de sake sal laten steken/ende den Erf-vyandt de vruchten latē genieten / dat is eene sake / die strijdt tegē alle natuerlicke redelickheyt. Want dat is eenen swaren bloeck/ wanneer pemand met eene vrouwe ondertrout is / ende datse van een ander beslapen wort : Dat pemant een huys bouwt / ende dat niet en kan bewoonen: dat hy eenen wijngaerdt plant / ende dat hy van de vruchten niet en kan ghenieten/ Deut.28. vers.30.39.40. Daerbeneven / soo gaet dat vast / volgens het voordeel van alle verstandige/ so wy de Indien, Oost of West, of een deel daer van / komen te quiteren/ ende daer op gerustelick gaen slapen / naer dat wy het slaep-kruyt van eenen bedriegelijcken Treves sullen ingenomen hebben / dat wy dan wel mogen staet maken / van inder eeuwigheydt upt Indien gebannen te blijven : want den Koningh van Spaengien sal dan wel konnen versekert zijn/ dat wy hem syne Indien niet lichtelick meer en sullen komen ontnemen/ als beyde de Compagnien gedissolveert ende ghescheurt / de Maetroosen verstropt / of tot synen dienste sullen verlockt zijn : ende als de Indianen, die nu onse Bondt-genooten zijn/ of wreedelick uptgeroept / of onse doot-vyandē sullen geworden zijn : om dat wy haer het Verbondt, ende Trouwe niet gehouden en hebben/ die wy haer belooft hebben : Ten

Sic vos non vobis fertis aratra boves: Sic vos non vobis vellera fertis oves : Sic vos non vobis indificatis aves: Sic vos non vobis mellificatis apes.
2. Reden.

leſten als de Koop-luyden ſullē verſtropt/ of geintimideert/ ende verbaert gemaeckt zÿn/ om ſulcken ſwaren ſtuck wederom te verbatten. Laet nu de verſtandige oordeelen/wat apparentie dat daer is/ dat wy opt ſoo verre ſullen komen/ om eenen vaſten voet in beyde de Indien te verkrÿgen / als wy nu met groote koſten ende perÿckelen in den tÿdt van xxxvj. Jaren/ of daer over verkregen hebben.

De 12. conſideratien, om dat de Octroyen vande Hoo: Mog: Heeren Staten Generael, expreſſelic mede brengen, dat men geene tractatē en ſal makē tot nadeel van de Compagien.

XII. Hier upt volght / dat men beyde de Compagnien ſoude aendoen het grootſte onghelÿck / dat men in deſe materie ſoude konnen bedencken / overmidts de Hooghe Mog. Heeren Staten Generael, de wel-ghemelte Compagnien, Octroye verleent hebben/ om deſen handel in beyde de Indien aen te vangen / onder exprẽſſe conditie/ dat hare Hooge Mog. beloven de reſpective Compagnien, by den inhoudt van de voorſz. Octroyen te ſullen mainteneren ende ſtaende te houden, in alle tractaten van Pays, Alliancen ende Entre-courſen met de naghebuerde Prinçen, Rijcken ende Landen, ſonder yet ghedaen of gehandelt te worden, dat tot verminderinge van deſen ſoude mogen ſtrecken. Op dit fundament zÿn beyde de Compagnien geſlotē / op dit fundament hebben ſy gedragen de hitte des daeghs / ende alle die uptnemende perÿckelen / die op ſulcke ſware exploicten gemeynelick zÿn te verwachten. Hier vozen hebben wy ghehoort in de 4. conſideratie, datter anno 1608. wel twintigh duyſent perſonen waren / die daer participeerden in de Ooſt-Indiſche Compagnie: daer nae is de Weſt-Indiſche Compagnie op-ghericht/ daer inne dat oock eene groote menighte van Sarticipanten is/ die onder de Hooft-participanten ſchuplē/ die en hebben tzedert Anno 1629. tot nu toe/dat is/ in acht jaren, niet getrocken van haer geldt. Deſe Compagnie wierdt op-gericht in't jaer 1621. met tachtentigh tonnen gouts: ende in't jaer 1637. is dit Capitael noch verhooght met 25. à 30. tonnen gouts: van deſe groote ſomme en hebbē ſy geene retouren getrocken/dan anno 1629. voorſz. Hier upt kan een yder die verſtant heeft / oordeelen / wat ſchade ende nadeel / dat men beyde de Compagnien, met namen de Weſt-Indiſche (daer het den Koningh van Spaengien meeſt op geladen heeft) ſoude aen doen/wanneer ſy hare conqueſten in Braſilien, of elders / ter contemplatie van den Koningh van Spaengien, ſoudē moeten ruymen. Hier op wordt geantwoordt / dat men de Compagnie, van 's Koninghs weghen ſal contentement doen voor alle hare Actien ende pretenſien, die ſy hebben op de Braſilien, of eenige andere kuſten, die ſy den Koningh ſouden inruymen. Antw. Elck een kan wel dencken / hoe dat contentement toegaet/ als yemant teghen ſynen danck / upt ſyn huys / of upt ſyne gronden van erve geſtooten wordt/ te weten/ eſſen gelÿck Achab beloofde aen dē onnooſelē Naboth, indien hy den Koningh wilde ſÿnen Wÿnbergh geven / om eenē Kool-hof daer van te maken/ dewÿle hy ſoo dicht aen ſÿn huys lagh / hy ſoude hem eenē beteren Wÿnberch daer voor geben/of ſoo het Naboth behaegde/hy wilde hem ſilver daer voor

Tegenwerpinge beandtwoordt

No
Den K
ningh
Spaen
wil on
conte
ment
gelijc
Achab
Nabo
dede,

voor geven / soo vele als hy waerdigh was. Maer wat antwoordt Naboth, Dat late de Heere verre van my zijn (sept hy) dat ick u mijns Vaders erve soude geven, 1. Reg. 21. vers. 2. 3. Dese antwoorde van Naboth is pertinent / ende hadde den Koninck behooren te contenteren/ indien hy gerechtighlick hadde willen handelen. Want als onsen naesten syn goet niet bevel en is/soo en valt daer geen contentement, alwaert dat ghy dat dubbelt betalen woudt. Ende gelijck Naboth groote reden hadde/ waerom dat hy synen Wijnbergh niet en wilde verkoopen/ want daer en was geenen noot/ die hem perste om syn goet te verkoopē: Ende al hadde hy noot gehadt/ soo en mochte hy even-wel dat anders niet verkoopē/ dan onder syne stamme/ ende niet langer/ dan tot het Jubileè toe / volgens Gods Ordonnantie/ Levit. 25. 10. Maer Achab wilde den Wijnbergh absoluyt koopen / eeuwelick ende erffelick/voor hem ende syne nakomelingen. Even soo wil den Koningh van Spaengjen met de Compagnien mede handelē / hy wil haer af koopen/dat haer niet bevel en is: Hy wil de Indien, of onse poortie/die wy daer inne hebben/ oock koopen eeuwelick ende erffelick, om ons met onse na-saten/ eeuwelick daer uyt te bannen: Hy wil oock dese Koopmanschap met ons drijven/ daer hy van onse maeghschap niet en is/ maer onsen openbaren vyant, om hem selvē rijck ende machtigh/ ende ons arm eñ beropt te maken. Denckt eens / wat een soeten contentement dat uyt dese Koopmanschap volgen kan / te weten even sulcken/ gelijck wanneer inde overheerde Provinçien, de Jesu-wijten, of andere Papen ende Munnicken, yemandts huys of erve begeren/ om een Klooster of Capelle daer op te timmeren / sy willen dat quansuys koopē/ of de waerde daer van betalen (soo sy seggen) maer sy leven soo met de lieden/ indien sy dat niet gewilligh over en geven / soo spreken sy / gelijck de Sonen van den Priester Eli, hare jongers hadden leeren spreken/ ghy sultet my als nu geven, soo niet, soo sal ick dat met gewelt nemen, 1. Sam. 2. vers. 16. In summa / eenen koop / die geforceert is / en kan geen contentement geven / al waert / dat yemant eens soo veel wilde geven / als het goet waerdigh ware. Yemandt mochte seggen/ dat de Compagnien niet en konnen seggen / gheljck Naboth, dat het haers Vaders erve is / dewijle sy de poortie / die sy in de Indien hebben / met de wapenen / of anders door hare neerstigheyt geconquesteert hebbē. Antw. De Spaengjaerden ende de Portugijsen en hebben niet meer recht aen beyde de Indien, als wy en doen/ of noch vele minder / gheljck wy hier voren op syne plaetse getoont ende bewesen hebben/ onnoodigh hier te verhalen: maer al ist dat wy de Negotie in beyde de Indien van onse Voor-ouders niet ge-erft en hebben/ dewijle sy voor de Oorloge/van den Koningh van Spaengjen gheweldelick daer uyt-gebannen waren: soo hebben wy even-wel de vrye Zee-vaert van onse genereuse Voor-ouders ghe-erft/ ende wy souden waerdigh zijn van onse Nae-saten verfoeyt ende uyt-

Eenen geforceerden koop en kan noyt contentement geven.

2. Tegenwerpinge beantwoort.

1. Reden

upt gespogen te worden/ indien wp dese vryheydt niet en mainteneerden / eben gelijck onachtsame ende sorgeloose Ouders/dewelcke groote Capitalen van hare Voor-saten ge-erft hebben/ende die de selve onnuttelick gaen verquisten ende verquanselen met drincken, schincken, quaelderie, ende malle Koopmanschappen, soo datse door haer quaet regiment/ ten lesten bedelaers van hare kinderē maken/die met rechte van alle verstandige menschen misprysen/ende van dē H. Apostel Paulo, ergher worden gerekent / dan

2. Reden. ongeloovige, 1.Tim.5.8. Boven dien/ soo brenght de natuere ende de Schriftuere dat mede / dat wp moeten sorgen voor onse kinderen / gelijck onse Voor-ouders voor ons gesorght hebben / in alle gherechtighept. Want de kinderen en moeten voor de Ouders geene schattē vergaderen, maer de Ouders voor de kinderen, 2.Cor.12. vers.14. Gelijck dan elcken Hups-vader is te prysē/ wanneer hp de erffenisse van syne Voor-ouders soeckt te verbeteren/ midts dat hy voor-al soecke Godts Rijcke, ende syne gherechtigheydt, Matt.6.33. Soo moeten wp oock de vrye Zee-vaert, die wp van onse Voor-ouders ge-erft hebben/ soecken te benesticieren ende verbeterē/ gelijck sp door den handel op Oost ende West-Indien seer verbetert is: dewijle wp ongelijck meer lasten ende schattingen hebben op te brengen tot onse noodighe defensie, meer als onse Voor-ouders hebben

3. Reden. moeten doen. Andersins te seggen/ dat wp ons behoorē te contenteren met gheljcke traffijcke ende Zeevaert, gheljck onse Voor-ouders hadden voor de Troublen van den Oorlogh / dat en is anders niet/ dan datmen ons gaerne saghe in gelijcke ghestalte / ende soo klepn van vermogen/ als wp in den aenvanck van dē Oorlogh waren/dan soude den Spaengjaert niet alleene de Indien, maer oock ons vrye Nederlandt, dat onses Vaders erve is/ seer goeden koop konnen krygen/ daer ons God voor bewaren wil.

Daerbeneven / so staet wel te note- 4. Reden
ren / al ist dat wp voor den Oorlogh / op de Indien niet en hebben gevaren noch gehandelt / dat wp niet-te-min het recht ende de vryheyt gehadt hebben/ om dat te moghen doen Jure gentium, naer het recht van alle volckerē/welck recht ons niemant en heeft konnen benemen / al ist dat den Koningh van Spaengien, in het ghebruyck van dat recht / de vrye Nederlanden voor den Oorlogh / met listighepdt verhindert ende gesteupt heeft. Het is wat anders / te disputeren van het recht, dat pemandt heeft tot eene sake/het is wat anders te sprecken van het ghebruyck van dien. Gelijck vele onder ons recht hebben tot eenige goederen / gelegen in Brabandt, Vlaenderen, Arthoys, Henegouwe, &c. maer die vermits den Oorlogh / haer recht niet gebruycken en konnen. Al ist dan dat Dē Kon
den Koningh van Spaengien (als en heef
zynde Heere van dese Landē op se- noyt re
kere conditien / voor de Troublen) gehadt,
de Nederlanders upt beyde de In- de vrye
dien heymelick gehouden heeft ter derland
contemplatie van syne Portugijsen te bann
ende Spaengjaerden, soo en heeft hp uyt bey
eben-wel daer toe noch recht/ noch de Indi
reden gehadt / door dien hp bp eede

was

was verbonden/ dese Landen ende de Ingesetene van dien/te mainteneren ende te handt-haven by hare Privilegien ende Vryheden, daer onder dat de minste niet en was/ de vrye traffijcke ende Zee-vaert, de gansche wereldt door / overmidts de Zee, ende de Lucht, voor alle vrye Volckeren open staen / ende derhalvē so wel voor ons / als voor de Portugijsen en Spaengjaerden. Ende dewijle dese sake so onbillick was / soo en heeft den Koningh de Nederlanden nopt expresselijck dese vaert derven verbieden / als eerst anno 1598. wanneer hy hier van een expres Artijckel heeft gemaeckt in dat dubbel-sinnigh transport van de Nederlanden, aen den Cardinael Albertus ende syne dochter Isabella Clare Eugenia, alwaer het achtste Artijckel alsoo luydt: Item, op conditie, ende niet anders, dat onse voorsz. Dochter, de Infante, ende haren Man, noch eenighe van hare successeuren, aen de welcke de voorsz. Nederlanden sullen gedevolveert zijn, en sullen in gheenderley manieren houden handelinghe, traffijcke, of contract in de Orientaelsche ende Occidentaelsche Indien, noch en sullen derwaerts senden eenigerhande soorte van Schepen, onder wat Tijtel, verhael, of pretext het ten voorsz. deele soude moghen wesen: op pene, dat de voorsz. Landen sullen gedevolveert zijn, in dien ghevalle van de voorsz. contraventie. Ende indien eenige Ondersaten van de voorsz. Nederlanden haer begaven naer de voorsz. Indien tegen het voorsz. verbodt, datse de Heeren der voorsz. Landen alsdan sullen hebben te kastijden, met penen, konfiscatien der goederen, ende met andere noch swaerder, jae selve met de doot. Dit transport is ghedateert in Madril den 6. Meye/ anno 1598. Maer dit Artijckel streedt tegen den eedt van den Koningh, dien hy aen dese Landen gedaē hadde: derhalven soo hebben die voorsz. Hertogen haer selven wel konnen verbijl maken/eñ bannen uyt beyde de Indien, maer geensins de Ingesetene deser Landen / uyt kracht van hare Privilegien: soo dat wy blijven by dat oude Recht ende Vryheyt, die onse salige Voor-saten voor het begin van den Oorlogh altijdt ghehadt hebben / te weten de vrye traffijcke ende Zee-vaert over de gansche wereldt / die ons niet anders / dan door gewelt van wapenen en kan ontnomen worden. Dat wy nu dit recht ende dese vryheydt aen onsen Erf-vyandt souden gaen verkoopen voor eene somme van penningen/ dat en ware niet alleene op het hooghste schadelijck / maer oock schandelick / overmits dese vryheyt behoort inter regalia, ende de poincten van de Souverayneteyt ende Vryheyt deser Nederlanden, welcke Vryheyt tegen geen gelt en is op te wegen / gelijck by alle verstandige genoegh bekent is.

Regalia superant omnem æstimationem.

XIII. Indien wy quamen de Indien te quiteren/ soo en souden wy niet alleene beyde de Compagnien, maer oock de Indianen, die met ons in een verbondt zijn / het hooghste ongelijck aendoen/ datmen bedencken kan. Want het is kennelick/ dat beyde de Compagnien, in den naem / ende van wegen de Heeren Staten Generael, hebben verscheyden Verbonden ende Alliancen gemaeckt

De 13. considératie, indien wy de Indien quamen te quiteren so souden wy onse Bontgenooten in Indien groot ongelijck aendoen,

maeckt met verſcheyden Koningen ende Prinçen in beyde de Indien, met namen die gheſwozene vyanden zijn van de Portugijſen, ende Spaengjaerdē. Dat wy nu deſe onſe Bondt-genooten ſouden abandonneren/ ende overgeven ter diſcretie van ſulcke wzeede vyanden / die ſy op ons geloof/ende om onſent wille / op haren hals gehaelt hebben/ dat en ware booz God / noch geene lupden met eerē te verantwooz-den. Want ſy hebben met deſe Alliancen/ de Spaengjaerden ende Portugijſen ſoo geoffenceert / datſe dat inder eeuwigheyt niet en ſullē vergeten / maer indien ſy eens wederom quamen meeſter te wozden/ſoo ſullen ſy naer haren wzeeden aerdt/ dat ſelve aen het goet ende bloedt van de arme Indianē ſoeckē te wzeken / gelijck ſy eens gedaen hebben anno 1603. aen die van Amboina, een Eylant van de Moluccas, daer ſy aen het eē eynde een Caſteel hadden/ dat ſeer ſterck was/ daermede dat ſy die arme Heydenen ſeer jammerlick Tyzannijſeerden/ om datſe te bozen met de Nederlanders gehandelt hadden: Ja ſy hebben de Nagel-boomen af-gehouwē/ ende vele uytgeroept/ende dat onder het belepdt van Don Andrea Fortado, die beter verſtandt hadde / om tegen de boomen, als de menſchen te vechten. Dit hebben ſy gedaen/ dewijle onſe Vlote lagh booz Bantam, daer ſy van de Heydenen ſeer gekareſſeert wierden/als hare verloſſers uyt handen van de Portugijſen: wat ſoude het dan weſen / als onſe vloten t'eenemael van de kuſtē ſouden geſchepden zijn/ buytē hope van de ſelve meer te verwachten?

Want wy ſouden die overgeven inde handē van hare vyanden.

Die om onſent wille, de arme Heydenen dickwils ſeer jammerlick miſhandelt hebbē, met namen die van Amboina.

ſoo wy dit dan quamen te doen/ wy ſouden ons ſwaerlick teghen den Heere beſondigen/ die wil dat wy ons verbondt ſouden houden dat wy beſworen hebben, al ware het teghen onſe vyanden / ghelijck wy leſen mogen / Pſal.15.4. Dat het een is van de merckteeckenē vande burgers des Hemel-rijcx / dat wy houden, dat wy onſen naeſten gheſworen hebben. Ende als den Koningh Saul het verbondt / met de Gibeoniten ghebzoken hadde / dat Ioſua, ende de oudtſten Iſraels beſwozen haddē/alhoewel onbedachtelick/Joſu.9.15. Soo quam eene plaghe daerom over het landt Iſraels, te weten eenen dieren tijdt/ dry jaren achter een geduerende/ ten tijden Davids, welcke plage niet en konde af-geheert wozden / booz al eer datter ſeven Mannen van Sauls geſlachte waren op-ghehanghen/ 2.Sam.21.6. Daerom is oock Zedekia, den leſten Koningh Juda, ſoo ellendigh omgekomen / om dat hy ſynen eedt ende trouwe gebzoken hadde tegen den Koningh te Babel, Ezech.17. verſ.12. tot den eynde toe: want wy en mogen geen quaet ſmeden tegen onſen naeſten, die op trouwe by ons woont, Pzov.3.29. Het is oock eē van de bzant-mercken van de goddelooſe / datſe zijn trouweloos, ſonder verbondt, ende onbarmhertigh, Rom.1.Vſ.31. Te meer moeten wy beweeght zijn deſe arme Heydenen goedt te doen/om datſe ons in onſē noot menichmael hebben by-geſtaen / ende oock ten deele inſtrumentē geweeſt van ons tijdtlijck welvaren / ende bernederinge van onſen Erf-vyandt, die te bozen ſoo trots was / dat hy niet en was

Het is een grouwel voor God 'tverbon te breke dat wy m yemant maeckt hebben.

Bewijs daer va uyt exe pelen.

De In hebbē veel g gedae ende bewe tegen vyand

was te genaken / maer dooz onſe Negotie op beyde de Indien, is hy ſoo gematteert/ dat hy t'elcken om Treves heeft moeten ſmeecken / dat hy machteloos gheworden is, ende gebeeft heeft in ſyne floten, Pſal. 18. verſ. 45. 46. Wy vertrouwen dan/ dat de goede ende getrouwe God niet en ſal toe-laten/dat wy deſe arme Heydenen ſouden verlaten/ende als eene pzope aen hare vyanden over geven: want ſoo wy dat quaemen te doen/ ſoo en ſouden wy namaels by haer/ of andere / geen geloove meer vinden / als wy ſonder noot haer ſoudē verlaten/ende onſe trouwe bzeken/die wy aen haer gegeven hebben. Wy ſouden oock by onſe eyghen Ingheſetene vooztaen wepnigh geloove vinden/wanneer wy haer de belofte niet en pzeſteerden / die in het Octroye belooft is/ daer onder ſoo vele dupſent Participanten zyn / ende ſoo vele kloecke Zee-varende mannen / die haer met deſe vaert moeten generen / ende die liever haer leſte goet ende bloet willen avontueren/als onſen Erfvyandt ſoo vele voozdeels toe te geven.

XIIII. De voozgaende Conſiderationen zyn ſeer bedenckelick ende van grooten gewichte by alle verſtandige/ maer (om niet al te lanck te maken) ſoo ſullen wy maer twee daer by voegen / de welcke / onſes bedunckens / van ſulcken Impozzantie zyn/ datſe alleene / dit ſtuck konnen vuyten alle diſpuyt ſtellen. Hier van is de eerſte / ende de veerthiende in ozde / dat wy ſonder de vaert op beyde de Indien, naer alle menſchelijcke apparentie, niet licht een eynde van onſe Oorloge en hebben te verwachten. De reden daer van is klaer / want wy en konnen niet geraken uyt de Oozloge teghen den Koningh van Spaengien, die nu ontrent de 70. jaren geduert heeft/ of wy moeten daer uyt geraken / of dooz Treves, of dooz Pays, of dooz eene finale overwinninge. Dooz Treves en konnen wy daer uyt niet geraken / overmidts den Treves niet anders en is/dan eenen ſtille-ſtandt van Wapenen/ voor eenen ſekeren tijdt: onder-en-tuſſchen moeten wy alle-tijdt in de wapenen blyven / ende met negen oogen toeſien/ op dat wy van onſen vyandt niet erghens bedzoghen en wozden. In allen gevalle/ alſt al ten beſten komt/ ſoo moetē wy weederom treden in de Oozloge / als den tijdt uyt is / ende als wy vele goede occaſien verſuymt / vele van onſe oude ende trouwe Soldaten verlozen/ onſen vyandt verſterckt/ ende ons ſelven geſwackt hebben/ dooz gemackelicke ſozgeloozheydt/ ende ongewoonte vande wapenen/ ja als den vyandt alle de ſecreten van ons landt dooz-kropen / ende veel fenyns ende twiſten daer inne geſaeyt heeft/gelyck wy in dē voozgaenden Treves, van Apzil 1609. tot Apzil 1621. wel degelyck zyn gewaer gewozden. Dooz Pays en konnen wy daer uyt oock niet geraken / overmidts dat den Koningh van Spaengien niet en is ons ghelijcke, maer hy pretendeert (dooch t'onrechte) dat hy Heere is van deſe vrye Nederlanden: die maxime en ſal hy/ noch ſynen Raet /inder eenwigheyt niet laten vallen/ want hy meynt / dat dit behoozt onder ſyne Regalia, ende Koninghlijcke Domeynen;

Bewijs daer van,

Want wy en konnen uyt de Oorloge niet gerakē, dan door een vā deſe dry wegen, te weten,

I. Of door Treves, maer die en kan de Oorloge niet eyndigen, maer ons veel ſchade toe brengen,

II. Of door Pays: maer die en konnē wy met den Spaengjaert niet maken met vaſte ſekerheyt.

meynen: Daerom ſal hy ons wel Vrede preſenteren / ghelyck Iuſtus Lipſius, Erycius Puteanus, Campanella, ende andere van ſynen rade/ hem menighmael geraden hebben / want hy gevoelt wel / dat hy wepnigh profijt doet by de Oorloge / ende dat hy in tijde van Vrede, meer advanceren ſoude met eene tonne Goudts werck te ſchencken/ als hy doet met een Millioen te conſumeren in den Oorlogh: maer hy ſal ons altijdt den Vrede preſenteren / met ſulcken midts ende conditie, gelyck hy dooz d'Heer Petrus Peckius, Cancelier van Brabant liet proponeren op dē 23. Martij anno 1621. in s'Graven-Hage, in de vergaderinghe van de Hooge Mog. Heeren Staten Generael, te weten/ dat hy als eenen goedertieren Heere, ende Prinçe, deerniſſe heeft met de Nederlanden, die ſoo lange met de roede / van de Oorloge ghegeeſſelt zijn/ende dat hy de ſelve gaerne ſoude brengen tot eenē goeden vaſten vrede / midts dat wy hem ſoudē erkennen vooz onſen natuerlijcken Prinçe, ende ons ſelven begeven onder ſyn gebiedt. Is dit niet wel genieſt? om daer op Amen te ſeggen? Wat dunckt u/ſoude den Koningh van Spaengien niet wel eenen uytnemenden ende geluckigē Orateur zijn / indien hy ons alſoo met een ſoet praetjen wiſte in ſlaep te wiegen / ende ſeven ſulcke bloeyende Provinçien te ontfutſelen / die hy nu ober de 60. jaren / met alle ſyne krachten te water ende te lande / te vergeefs aengetaſt/ende verbolght heeft? Wat dunckt u/indien hy dat konde te wege brengen / met ſulcke geſmeerde woorden, ſoude hy niet

Bewijs daer van.

Want den Koningh en ſal ſyne pretenſien op deſe Provincien noyt quiteren.

Als blijckt uyt de Oratie van Peckius, anno 1621.

behoozen geſtelt te wozden / onder/ ja boven / alle de vermaertſte Orateuren, die opt in de wereldt gheweeſt zijn / als Neſtor, Demoſthenes, Iſocrates, Cicero, Quintilianus, &c. Souden wy dan niet wel mogen ſeggen gelyck een Poëet ergens ſeydt / dat men dan eerſt ſoude mercken, wat dat de wel-ſprekentheyt kan uytrichten. Maer de ghenereuſe vrye Nederlanders hebben van haren Salighmaker geleert / Matth. 12. verſ. 16. 17. datſe wel onnooſel moeten zijn als de duyven, maer niet-te-min oock voorſichtigh als de ſlangen, ende datſe haer moeten wachten voor de menſchen, inſonderheydt ſulcke/ die ſy weten/ dat eene gereede handt daer van hebben / om de onnooſele Schapen Chriſti over te leveren in de Raedthuyſen, om die te geeſſelen in hare vergaderinghen: ja oock / om die dooz dupſendt tozmenten om den hals te bzengen / ende dat alleene om Chriſti wille, gelyck onſe ſalige Dooz-ouders de Spaenſche goedertierentheyt, meer als genoegh gepzoeft hebben. Het was dan eene Propoſitie, die niet geene patientige oozen was aen te hoozen / daerom is ſy den 25. Martij daer aen volgende/ van de Hooge Mog. Heeren Staten Generael met deſe cenſure gebzandt merckt / datſe intolerabel was in eenen vryen ſtaet, ende dat alſulcke perſonen ende Orateuren inhabijl zijn, om in ſulcken hooghen ende treffelijcken Collegie te compareren, die met ſulcke Propoſitien voozt-komen/ obermidts wy ſelfs na de verklaringe van dē Koningh van Spaengien vrye Provinçien ende Landen zijn, daer op den voorſz.

Ovid. in Metamor. Et quid f cundia p fit, tum d num ap ruit.

Die r recht de Ho Mog. ren S Gene voor lerab verkl is.

voorſz. Koningh niet en heeft te pretenderen, Artijckel 1. van den Treves. Mercht nu/den Koningh van Spaengien, ende de vereenighde Nederlanden, zijn soo langhe in openbare Oorloghe geweest tegen malkand'ren: genomen nu/sy wierden t'samen de Oorloge moede/ende sy wilden t'samen Pays ende Vrede maken absolutelick. Hoe sullen dese twee parthyen malkand'ren verstaen? want sy dryven elck eene maxime fundamenteel, daer het gheheele stuck op aen-komt/daer inne dat is eene openbare contradictie. Want den Koning en wil met ons anders geenen Vrede maken/ dan met desen/ midts, dat wy hem kennen voor onsen natuerlicken Heere, ende Prince. De Heeren Staten van de vereenighde Provincien daer-entegen/die verklaren / ende dat met recht / dat die conditie intolerabel is, ende dat sulcke personen/die de selve derven proponeren in eene volle vergaderinghe van de hooghste regeringhe deser Landen / inhabijl zijn / om in desen staet pet te propooneren. Hoe sullen dese twee parthien dan konnen accorderen / om Pays ende Vrede te maken? voor seker/ die maer eene boncke van verstant heeft/die siet wel / datse niet konnē accorderen / niet meer als Ja ende neen, licht ende duysterniſſe. Daerom moet noodsakelijck de eene / of d'andere wijcken. Dat nu den Koningh van Spaengien soude wijcken/wie sal dat gheloouen/ die niet sot en is? of indien hy mogelijck de Mijne maeckte/ als of hy wijcken wilde/ gelijck hy eens gedaen heeft in den Treves, Art. 1. hy sal dat soo besteken/ende soo beleggen/ met so vele haken ende oogen/ met so vele steerten/van dubbel-sinnighe woorden ende conditien, dat hy tot aller uren kan daer upt springen/gelijck hy niet alleene met ons/maer oock met syne eygene Dochter / Isabella Clara Eugenia gedaen heeft. Want hy en sal die Peerle van de 17. Provinçien, nopt van syne Kroone laten af-plucken (soo vele in hem is) al soude hy alle syne in-komsten daer inne schieten / gheljck hy soo vele jaren nagaens ghedaen heeft. Daerom mercht / als hy/ ende syn swagher Albertus van Oostenrijck, met syne huysvrouwe / de Infante voorsz. hadden verklaert/datse met ons souden handelen als met vrye Landen, daer op datse niet en hadden te pretenderen, ende maechten eene groote parade, als of sy ons vele gheghe ben hadden: soo en heeft nochtans den voorsz. Hartogh in syne Placcaten, die hy ghemaeckt heeft korts daer aen / ende voorts den Treves geduerende/ nopt naerghelaten te voeren de tytelen / als Grave van Hollandt ende Zeelandt, Heere van Utrecht, en Friesland, &c. Ende den Koningh in alle Tractaten die hy met andere Princen ghemaeckt heeft/ en kent ons niet anders / dan voor Rebellen: In alle syne Paspoorten noemt hy ons soo/ hoe seer dat wy oock daer teghen protesteren / want Heeren, Peeren en rotten niet. Siet nu eens / hoe supver dat wy bewaert zijn met die verklaringhe/ die den Koningh met de Eertſ-Hartoghen, van onse Vryheyt ghedaen hebben anno 1609. in den Treves. Voor seker/hadde wy gheene andere fundamenten ende verseker inghen van onse Vryheyt,

Quando ergo rex videbit eos (Hollandos) ita disposi-tos, ut velint ad arbitrium suum vivere, id est, secundum Catholicæ religionis institutas: quando eos fecerit suos eisque subjectis bonas & sanctas leges suæ pacis imposuerit, tunc pax erit.

Bewijs daer van uyt den voorgaenden Treves

Manet alta mente repostum judicium Paridis.

Brevi deponentur odia, et statim cedet ex animis furor: si hostes (Hollandi) deum regemque velint agnoscere. lib. supra citato, fol. 41.

Ia selfs uyt het cõtract Antenuptiael van syn eygene dochter, de Infante Isabella.

wy souden sober voorsien zijn. Eñ wat willen wy ons beklagē/ want den Koningh heeft met syne eygene dochter/ de Infante soo gehandelt/ als blijckt uyt het contract Antenuptiael, dat hy tusschen syne dochter/ ende Albertus van Oostenrijck gheteeckent heeft anno 1598. den 6. Meye/ daer belooft hy met syne dochter/tot eene dote, ende bruydtschat/ te gheven de 17. Provinçien, maer hy hangt daer thien Artijckelen aen/ met sulcken behendighen Spaensche looshеydt/ lupdende van stucke tot stucke/ Item, op conditie, ende anders niet, soo dat Albertus ende Isabella, in effecte gheene Souverayne, maer Vasallen ende Leenheeren waren van Spaengien, die sonder Koninghs raet ende goedtduncken/ selfs in kleyne dinghen/ haer noch reppen noch roeren en mochten/ het zy datse kinderē krеghen/ of gheene/ sy bleven altijdt genagelt als een Leen, aende Kroone van Spaengien, gelijck alle-man bekent is. Meynt ghy dan/dat hy ons/ die hy voor Rebellen houdt/ liever heeft als syne eyghene Dochters? Laet ons doch so mal niet zijn/ want de treken ende streken van Spaengiē en zijn ons niet onbekent.

Dē Koning en sal ock syne sententie, die hy teghen dese Landē heeft ghewesen, met voorgaende advijs van de Inquisitie anno 1568. niet licht herroepen, dan geveynsdelic.

Houdt dan dat vast/ den Koningh en sal die maxime niet laten vallen inder eeuwighеydt/ dat de Landen hem toe-komen, ende dat wy Rebellen zijn, die Philippus de II. syn Groot-Vader anno 1568. den 26. Febru. (volghens het advijs vande Spaensche Inquisitie, dat hy te voren daer op versocht ende ghesien hadde/ in date den 16. Feb. des selven jaers) by openbare sententie verwesen/ ende namaels nopt herroepen heeft/dat alle/ende ygelijck Onderdaen der Nederlanden, ende het ganssche lichaem van dien (uytgenomen alleenlick/ die in de informatie ghenoteert zijn/ welcker namen den Koningh by hem hout/ om de selve tot syner tijdt in de Nederlanden te verkondighen) begaen hebben het verbloeckte crimen læsæ Majestatis, soo wel van wegen hare openbare Apostasien, Ketterien, afvallinghen van God, ende (soo hy seydt) van onse heylighe moeder de Kercke, ende van hare Catholijcke gheboden ende ghehoorsaemhеydt: als oock/om dat die/die haer bepnsden Catholijck te wesen/geē devoor gedaen en hebbē/ daer toe sy nochtans Gode, ende syne Majesteyt, ten aensien van de Catholijcke Religie, eñ haer ieder Eedt verbonden waren/ om te weder staen de algemeyne ende openbare Apostasien, Ketters, eñ seditieusen, met alle hare macht ende vermogē/ eñ te beletten sulcke schelmerien, dat haer in't beginsel seer licht om doen was: maer ter contrarien en hebben sy sulcken H. belet niet alleene na-gelaten/ maer hebben haer daer inne verheugt/eñ daerom zijn sy met rechte gheacht fauteurs ende aensetters der selver schelmerie. Gelijck oock/die onder den naem van de Edele, eñ Onderdanen gepresenteert hebben Requesten ende Remonstrantien teghen de Alderheylighste Inquisitie, de Apostaten ende Ketters, onder decxsel van deught/hebben aengheset ende opgerupt. Condemneert derhalben alle de voorsz. Nederlanders, sonder aensien van sexe of ouderdom ghestraft te worden/gelijck by de rechten tegen sulcke misdoenders geor-

By welc
sententi
hy verw
heeft al
Ingesei
van de
Lander
wel Pa
als Ge
formee
uyrgesl
eenige
weyni
die hy
uyt en
druck

di-

dineert is. Willende ende ordinerende syne Majesteyt, die pretendeert by sulcken ernstighen sententie, een exempel te stellē/ ende vreese te maken in toekomendē tijde/ voor alle syne Nakomelingen/ dat de executie van dese sententie/ sonder eenighe hope van gratie, of dissimulatie, hebbe haer volkomen effect/ in soodanigen orde ende maniere/ als in tijde ende stonde den Fiscalen in Nederlandt sal bevolen worden. Dese sententie ligt daer noch/ ende en is nopt geannulleert noch her-roepē/ wy en hebben ook gheen staet te maken/ datse inder eeuwigheyt by den Koning van Spaengien sal herroepen worden/ insonderheyt/ soo lange als de gepretendeerde fundamenten daer van blijven/ dat is/ soo langhe als wy niet ghesint en zijn/ ons selven wederom te begevē onder de gehoorsaemheyt van dē Paus van Roomen, ende den Coning van Spaengien, dat wy vertrouwē door Gods ghenade / dat de vrye vereenighde Nederlanden inder eeuwigheydt niet doen en sullen. Het gaet dan vast / dat den Koningh van Spaengien syne maxime, ende ghepretendeerde heerschappie over dese Landē inder eeuwigheyt niet en sal quiteren/ dan geveynsdelijck, om syn personagie te spelen / gelijck hy anno 1609. in den Treves ghedaen heeft. Dewijle dan den Koningh niet wijcken en wil van syne maximen, so staet nu te besien / of de vereenighde Nederlanden wel souden konnen eñ willen wijcken van hare dier-ghekochte vryheyt naer ziele ende naer lichaem/ die sy nu ontrēt de 70. jaren/ door Gods genade/ in het midden van soo vele troublen ende perijckelen, te Water / ende te Lande/ tegen eenen soo machtigen vyandt/ met haer goet ende bloedt/ soo mannelick verdedigt/ eñ staende gehouden hebben: Waer ick hope/ dat my de moepte ontnomen is/ om de Navigatie op dese vrage te bewijsen. Want onse Christelicke Overigheden, ende Regenten van dese vrye Provinçien, hebben daer van soo vele ende overbloedige proeven ghegeven/ met verschepden courageuse resolutien, ende Heroïcque antwoorden tot verschepden tijden/ als ook met soo vele mannelijcke ende Heroïcque daden; behalven dat onse aengheborene vryheydt soo diepe geschreven is in de hertē van alle oprechte Nederlanders, gelijck ook de Pauselijcke ende Spaensche tyrannie soo vast gewortelt is in de memorie van alle die ghene/ die de Goddelicke waerheyt ende 's Landts welvaren beminnen/ dat wy niet en behoeven eens daer aen te twijffelen/ late staen / dat wy de Negative vreedt souden behoeven te bevestighen/ soo langhe als wy maer eene druppel van dat genereuse bloedt van onse salighe Voor-Ouders by ons hebben. Want de natuerlijcke vryheydt, is sulck eenen schat, daer van de waerde onwaerdeerlijck is: daeren-teghen de dienstbaerheydt onder sulcke Tyrannen, als den Paus ende den Spaenjaert zijn / is soo oneerlijck/ schaemtelijck / ende grouwelijck / dat een eerlick vroom gemoedt / insonderheydt dat met de kenniſſe der waerheydt verlicht is/ lieber sterbē wil/ als de selve te verdragen / gheljck onse Voor-saten met haer exempel ons zijn voorgegaen. Die dan dese schijve maer

Koningh niet te hopen.

Bewijs daer vā uyt verscheyden couragieuse resolutiē van de Heeren Staten Generael.

Diogenes interrogatus, quid effet in vita optimum? Libertas, inquit: Hæc enim semel amissa, non facile recuperatur.

Philippus Macedo dicebat cuidâ Spartiatæ: quid nunc facietis Lacedæmonii? At ille inquit, quid aliud, nisi quod fortiter moriemur: quando nos soli Græcorum Liberi esse, non aliis parêre didicimus: nemo servire cogitur, qui mori paratus est. Plutarc. ân Lacon.

eens en soude beginnen te roeren in onse regeringhe, die en is niet waerdigh dat hy ghehoort worde: maer is hy een Ingeseten, soo is hy waerdigh ghestraft te worden/ als dryvende saken/ strydende tegen de fundamenten van onsen staet: Is hy een vreemde, soo en verdient hy geen minder censure, als Petrus Peckius daer over ontsingh den 25. Martij anno 1621. in de volle vergaderinghe van de Heeren Staten Generael. In somma/ om kort te maken/ siet maer tot desen propoosste/ die mannelijcke resolutie/ ende genereuse antwoorde/ die de Heeren Staten Generael ghegeven hebben/ op de Propositie van Meester Ottho Hertius, ende Jeronimus Coomans, als Ghedeputeerde van Ernestus, Ertz-Hartogh van Oostenrijck, &c. als Gouverneur Generael van 'sKoninghs wegen in de Nederlanden den 27. Meye 1594. Dese Ghedeputeerde deden eene Oratie van weghen haer Meester/ in de vergaderinge van de Heeren Staten Generael, daer toe tenderende/ dat hare Hoog. Mog. souden gelieven te verstaen/ om een accoort van Pays en Vrede met Spaengien aen te gaen/ om verscheyden redenen/ die sy verhalen in hare Propositie gedateert den 16. Meye anno voorsept/ maer insonderheydt/ overmidts dat de Oorloghe niet en kan/ noch en behoort eeuwigh te dueren/ dewijle sy vele onsalighe vruchten voortbrengt. Ten anderen, dat alle wereldtsche dinghen haren tijdt ende saysoen hebben/ ende gheljck daer is eenen tijdt van diffidentie, datter ock daer nae moet volghen eenen tijdt van confidentie, dat men malkand'ren behoort te vertrouwen/ ende alsoo te voorsien tot syne/ ende syner nakomelingē versekerthept. Ten derden, dat het geenen Prinçe, Staet, of Republijcke opt ten besten vergaen is/ het wepgeren ende afslaen van eene eerlijcke, ende versekerde aengheboden Vrede-handelinghe. Ten vierden, datter gheene beter occasie tot dese Vrede-handelinge en konde gevonden worden/ als haer nu jegenwoordigh presenteerde/ overmits syne Hooghepdt/ Ernestus, Ertz-Hartogh van Oostenrijck, die nu Gouverneur was van des Koninghs weghen/ een seer sachtmoedig/ ende Vrede-lievende Prinçe was/ eñ dat hy dat humeur van synen Heer-Vader, den Keyser Maximiliaen den tweeden, ghe-erft hadde/ dewelcke geweest was sulcken bysonderen ende uytnemenden instrument/ om alle publijcke twisten ende mis-verstandē/ so in't sept van Religie, als van de Republijcke, te accommoderen/ in bilance te houden/ ende ter neder te leggen/ dat syns gheljcke niet vele en is gesien geweest in voorleden tijden: Ende dat haren Meester/ den Hartoghe Ernestus de voet-stappen van synen Heer-Vader ghedachte na te volgen/ &c. Hier op hebben de Heeren Staten Generael ghegeven eene treffelijcke ende magnifijcke antwoorde/ die waerdigh is gelesen te worden/ daer inne sy eerst verhalen den uytersten noodt/ die de Nederlanden tot den Oorlogh gedwongen heeft/ te weten/ om de Nederlandtsche Vryheden, Privilegien ende Gerechtigheden in het Generael, ende der Provinçien, Leden, Steden ende Ingheseetene van die/ in het bysonder voor

Couragieuse antwoorde van de Heeren Staten Generael aen de Gesanten vandē Ertz-Hartogh Ernestus, anno 1594.

Propositie van de Gesanten.

Antw van d ren S op de

voor te staen / ende te beschermen / teghen de Spaensche tyrannie, ende hooveerdighe heerschappie, die sy gedreven hebben over de consciencien / lichamen ende goederen van de Ingesetene deser Landen / mitsgaders over hare Vrouwen ende Kinderen. Ten anderen, sy beklagen haer over verschepden Vredehandelingē, die den Spaengjaert haer hadde aengeboden in voorgaende tijden / ende noch laetst anno 1588. daer den Koningh altijt met arch-listighedt eñ bedriegerie hadde omgegaen om de eenvoudige oprechte Nederlanders met het Vossen-vel te vangen / overmits hy haer met het Leeuwen-vel niet en konde vermeesteren. Datter nu oock niet beter en was te verwachten / overmidts niet onbekent en was de grouwelijcke ende exectable moorderie / die de Spaensche noch onlangs hadden poogen in het werck te stellen aen de doorluchtighe personen, hare goede geallieerde vrunden / den Koningh van Vranckrijck, ende de Koninginne van Engelant, als oock de twee Sonen van syne Excellentie, mijn Heere den Prins van Oraengien, Hooghen memorie / te weten Prince Maurice, met synen Broeder Hendrick Frederick, die doen maer thien jaren oudt en was. Ende gelijck den Spaensche Raedt altijt is bysant geweest van de Nederlanden, oock voor het begin van den Oorlogh / datter oock geene apparentie en is / dat de humeuren van de selve teghen de Nederlanden ten besten souden veranderd zijn / overmidts sy nu van de Nederlanden ten hooghsten geoffenceert zijnde (naer hare opinie) voorseker de selve nu niet favourabelder en sullen zijn / als voor de offensie: het is oock niet apparent / dat sy dese Landē (daer op sy recht willen pretenderen) beter of vruntelicker souden handelen / als sy de Koninghen ende Koninghrijcken van Vranckrijck, Engelandt, ende Schotlandt, die in recht, digniteyt, ende Authoriteyt haers gelijcke zijn / tot noch toe gehandelt hebben. Beslupten over sulcx / overmits sy geene verseckeringhe in de Vrede-handelinghe en konnen vinden, ende datse soo menighmael in vorige tijden daer door bedroghen ende gebeten waren, datse ghedachten te blijven by hare rechtveerdighe wapenen / vertrouwende op hare goede sake, ende op den Almachtigen God, verwachtende van syne Almoghenthedt ende onveranderlijcke handt ende goedighedt (dewijle sy t' allen tijden overwogen hebben / ende noch wel konnen overweghen / dat alle wereldtsche saken veranderlijck zijn) eene ghenadige ende loffelicke uytkomste van hare rechtveerdighe sake, niet alleene voor de vereenighde Nederlanden, maer oock voor de andere Nederlandtsche Provinçien, tot voorderinge van Gods eere, van syn H. Woordt ende welvaert der Nederlanden voorsz.

Wat het oogemerck van dē Koning altijt geweest is inde Vredehandelingē met dese Provincie.

Dese antwoorde van de Hooghe Moghende Heeren Staten Generael is seer notabel / want wy merken daer inne kortelick / dat alle de Vrede-handelinghen, die de vereenighde Nederlanden met den Koningh van Spaengien zijn aenghegaen / staende den Oorlogh / altijdt op bedrogh ende valscheyt gelegen hebben / te weten om de Provinçien

onder malkand'ren twistigh ende oneens te makē: om eenige groote Personagien van de Unie af te trecken door heymelicke geschenckē ende beloften: om verraderien ende schelmerien aen te richtē: om ons op het onversienste te overvallen: ende diergelijcke Spaensche treken aen te richten. Dit kan naeckteliick bewesen worden (des noodt zijnde) upt de Historie van dē Vrede-handel, tot Breda anno 1575. tot Gent anno 1576. tot Ceulen anno 1579. Dese dry handelingen hadden haer soo wel gheleert/ dat sy 1588. de vierde handelinge tot Borborgh in Vlaenderen, daer sy van de Koninginne van Engelandt seer vriendelick ende ernstelijck toe versocht wierden / met eene stantvastige resolutie, ende manneliicke couragie hebben gewepgert ende af-ghesla-gen/ daer de Landen nochtans op dien tijdt/in seer soberen stact stonden. De redenen van hare resolutie meughdy lesen/by Em. van Metren lib. 14. int jaer 1587. op het eynde. De summa daer van is / dat alle dese aenbiedinghen van den Spaenschen Vrede, niet anders en zijn/ als Spaensche treken, om de landen van een te scheuren / het volck ongewilligh te makē tot Contributiē, om de Papisten teghen de Ghereformeerde gaende te maken / om het volck upt het lant te locken/ om de Ghereformeerde Religie te onderdrucken/ende om de landē op haer onversienste te overvallen / de Koninginne des niet teghenstaende/ heeft hare Gesantē naer Borborgh gesonden/maer dewijle de Ghedeputeerde van weder zijden besigh waren om van Vrede te handelen/ soo is de Spaensche vlote overghekomen/ soo dat men het Canon ter Zee heeft hoorен los-branden in de Bataille / die de Engelsche, geassisteert zijnde met onse schepen / de Spaensche Armade gelevert hebben. Daer was het Vossen-vel van den Spaengjaert ontdeckt/daer de Heerē Staten van dese Landen/hare Majestept van Enghelandt voor gheWaerschout hadden. Van dien tijt af/ zijn de vereenighde Nederlanden seer beswaert geweest/om hare oore te leenē tot eenige aenbiedinge van Spaensche vrede, overmidts de erbarenthept haer gheleert hade/ dat het niet anders en waren dan Spaensche vyghen, om het lichaem van onsen staet te ontstellen/ ende in het verderf te helpen. Daer upt komen die devysen, als Maximen van onse Voor-ouders/ die sy op hare penninghen geslagen hebben: Pax patet insidiis: den Spaensche vrede is vol bedroghs: salus tuta bello: 's Landts welvaren is best versekert door de Oorloghe: præstat pugnare pro patriâ, quam simulatâ pace decipi. Het is beter te vechten voor het Vaderlandt / als door eenen gheveynsden Vrede bedroghen te worden. Liber vinciri Leo pernegat. Den Nederlandtschen Leeuw en wil met Spaensche stricken gansch niet gebonden zijn: Equo ne credite Teucri: Wacht u voor het Tropaensche Peert. Alle dese devysen slaen daer op / dat den Spaengjaert niet en is te ghelooven. Eñ voorwaer hoe konnen wy hem ghelooven/die onsen ghesworen vyandt is / ende die ons soo menighmael bedrogē heeft? Ende die van den Paus kan gedispenseert worden van

Bewijs daer van uyt alle de voorgaende handelingen.

Maximen van onse Voor-ouders, nopende den Vrede met Spaengie

Dewijle de Vrede-handelinge te Borborgh duerde anno 1588. soo quam de Spaensche vlote.

Redene waeron dat wy Spaenj niet ge ven en gen.

van synen eedt / al hadde hy dien noch soo hooghe ende diere/ aen de ghenaemde Ketters ghedaen / ghelijck den Keyser Sigismondis ghedispenseert wierdt van synen eedt/ dien hy ghedaen hadde aen Iohannes Huz, ende Jeronimus van Praga in 't Concilium van Constantz anno 1415. sess. 19. præsens sancta Synodus, &c. daer staet op den kant/dat gheen vry-gheleyde de Ketters en mach helpen, die hare ketterien hertneckelijck verdedigen. Dat is te seggen met ronde woorden / dat men de Ketters gheen gheloove en behoeft te houden. Ende op dat men dit niet alleene en soude passen op de vrye-gheleyden, soo sepdt den Canon voorschreven / al ist dat den Keyser, Koninghen, oft andere wereldtsche Prinçen den Ketters vrygheleyde hebben verleent, oft met wat bandt datse haer verbonden hebben, dat evenwel dat gheen præjudicie aen het Catholijcke gheloove, oft aen de Kerckelijcke Jurisdictie, en kan, oft oock en behoort toe te brenghen, datse daer door souden belet worden Inquisitie te doen op de doolinghen van de voorseyde personen, of behoorlijck teghen haer te procederen, ende haer te straffen, naer den eysch van de Justitie, &c. Maer wat wonder ist/ dat de Pausen haer selven die Authoritept aentrecken/ datse Koninghen en Prinçen derven dispenseren van den eedt / die sy aen de ghenaemde Ketters ghedaen hebben? want sy derven haer selven wel dispenseren van de Eeden ende Verbonden, die sy aen een ygelijck/wie hy zy/ghedaen/ of gesloten hebben / als met namen Alexander de seste, die geen ander Ambacht en dede, als de luyden te bedrieghen, hy en leyde syn verstandt nerghens anders aen: Hy vont oock in synen tijdt stoffe ghenoegh, om dat te pleghen. Noyt en hadde een man meer krachts, om eene sake te verseckeren, of die met schrickelijcker eeden dat bevestighde, of die syne eeden min gehouden heeft: ende nochtans verginghen hem spne bedriegerien altijdt wel: wetende / hoe men de werelt daer inne behoorde te handelen. N. Machiavel, de principe cap. 18. Daeromme sepdt spne Excellentie Prince Willem, Ho. Memor. met de waerheyt / dat die ghene, die professie van de Paepsche Religie ghedaen hebben, met namen de Papen, eenen anderen eedt aen den Paus hebben, die sy hoogher achten, dan dien sy aen haer Vaderlandt ghedaen hebben, Apologie fol. 67. Dit soo zijnde / wat vastighept konnen wy in den Spaensche Vrede hebbē? Wat verseckeringe can ons pemant doen / of gheven / dat den Koningh spn woort ende eedt beter sal houdē/nu dat hy van ons (quansups!) ten hoogsten geoffenteert is/ beter als sijn Groot-Vader Philippus II. gedaen heeft/ die de Privilegien van de Nederlanden in spne blijde inkomste anno 1549. besworen / ende daer na soo grouwelijck onder de voeten getrapt heeft? In summa/ onse salige Door-satē/insonderhept 'tzedert anno 1588. hebbē altijt geoordeelt/ datse onse Oorloghe door eene Vrede-handelinghe met Spaengien niet en kan ter neder-geleght worde/om redenē die te voren verhaelt zijn / ende die men noch veel meer soude konnē daer by voegen. Die voorder hier van wil siē/ mach

Dese reden is van den oudē Heere Prince wel aengemerct in syne Apologie.

Besluyt van dit poinct. wy en konnen geene verseckeringe hebben indē Spaenschē Vrede, om uyt de Oorloge te geraken.

leſen de conſideratien op de Pacificatie van Ceulen, anno 1579. Item nootelijcke conſideratien op de Vrede-handelinghe van Borborgh, anno 1588. welck boecxken van Eman. van Metren geciteert wordt lib. 14. anno 1588. daer van dat het fundament ende de concluſie loopt op deſe ſententie/ una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem, dat is te ſeggen in duytſch/ gelijck den Autheur dat verklaert / dat wy wel moeten ghetrouw zijn, maer onſen vyandt noyt betrouwen, maer alleene op God/ ende onſe goede ſake vertrouwende / ende ſtantvaſtelijck ons recht maintenerende / verwachten eene ſaligh uythomſte / tot 'sLandts welvaren/ ende onſer verſekeringe naer ziele ende lichaem. Want anders/ indien wy eens onghewapende ſchapen worden, ſoo ſullen wy buyten twijffel van deſe wolven verſlonden worden. Laet ons dan ghedencken het woort van den Wijſen-man, Proverb. 26. verſ. 25. 26. Dat den vyandt hem weet te veynſen met ſyne lippen, hoe wel dat hy in het herte valſch is: Al iſt dan dat hy dan ſyne ſtemme vriendelijck maeckt, ſoo en ghelooft hem niet, want ſeven grouwelen ſteken in ſyn herte. Dit leert ons oock den Prophete David, Pſal. 55. verſ. 21. 22. Want ſy leggen hare handen aen ſyne vreedſame, ende ontheylighen ſyn verbondt: haren mondt is gladder dan boter, ende hebben doch krijgh in den ſinne: hare woorden zijn ſachter dan olye, ende zijn doch bloote ſweerden. Ja/ dit is oock de leſſe van onſen Salighmaker, Matth. 10. verſ. 16. 17. Weeſt onnooſel als de Duyven, ende voorſichtigh als de Slanghen; ende wacht u voor de menſchen.

Beveſtight met het woort Gods.

III. Reſt dan, dat wy uyt de Oorloge niet en konnen geraken, dan door eene finale overwinninge.

Dewijle wy dan uyt de Oorloge niet en konnen geraken/ noch door Treves, noch door Vrede-handelinghe, als nu overbloedigh bewesen is: ſoo reſt dan/ dat wy niet anders en konnen daer uyt gheraken/ dan door eene finale overwinninghe. Want daer en zijn gheene andere weghen / dan die dry; ende dewijle die twee eerſte zijn toe-gheſtopt / door faute ende argliſtighepdt van onſe vpanden/ ſo en ſtaet daer geenen anderen wegh voor ons open/ als dien de Zwitſers zijn ingegaen/ anno 1257. want daer en is geene Republijcke in de werelt/ die naerder met de onſe over-een komt/ als de ſelve. Want ſy wierden oock jammerlick ghetyranniſeert van 't huys van Ooſtenrijck, ten leſten na vele patientie / namen ſy aen de rechtveerdighe wapenen, om hare ghemeynte te verloſſen uyt de handen van die grouweliche Tyrannen die altijt plaiſier hebben ghehadt/ om haer ſelven groot te make/ met verdruckinge van de onnooſele, die haer niet miſdaen en hebben/ eñ ſy hebben/ met de hulpe van God Almachtigh/ ſoo langhe ghevochten/ datſe haren ſtaet tot vryheydt ghebracht hebben / die ſy noch teghenwoordig genieten ſonder yemants opſprake: ſiet het boeck/ ghenaemt de Republijcke van Zwitſerlandt, beſchreven door den Hoogh-ghe leerden Joſias Simlerus, in ſyn leven Profeſſor van de heylige Theologie, tot Zurich. Gelijck de Zwitſers ons zijn voorgegaen.

Yemandt mochte ſeggen/ dit is eenen harden/ onghebaenden ende periculeuſen wegh: want wat apparentie is daer/ dat wy ſulcken grooten ende machtigen Potentaet ſou-

Tegenw pinge b antwoo

ſouden overwinnē/als dē Koningh van Spaengjen is? Antw. 't Is soo/ deſen weeg ſchijnt wat harder ende periculeuſer te zijn / om te komen tot het eynde van de Oorloge/ als eene Vrede-handelinghe: maer even-wel inder daet en is hy ſo hart ende periculeus niet / als hy wel ſchijnt / als wy maer recht vatten/ wat by eene finale overwinninghe verſtaen wordt. Want de meyninge en is juyſt niet/dat wy ſoo lange moeten Oorlogen/ tot dat den Koningh van Spaengjen ganſch t'onder gebracht is: want dat en behoeven wy niet meer te doen / als de Zwitſers, die haren vryen ſtaet wel konnen verdedigen/ al-hoe-wel de Koningen van Spaengjen noch leven/ ende op harē ſtoel ſitten: maer dit is de meyninge / dat wy den Koningh van Spaengjen ſoo mat moeten maken/ende ſoo vele werck leveren / tot dat hy ſelfs de Nederlandtſche Oorloge moede wordt / eñ dat wy de verſekeringe in onſe handen hebben/dat hy ons met ſijne tanden niet ſeer bijtē / of met ſijne hoornen niet meer ſtooten en kan: want wy en hebben geene andere verſekeringe te verwachten / dan wy ons ſelven en maken (door Gods genade) met onſe rechtvaerdige wapenen. Nu de hoornen ende tanden van den Koningh van Spaengjen, en liggen in Spaengjen niet / noch in Napels, noch Sicilien, noch Sardeynen, noch Minorque, noch Majorque, noch te Milanen, &c. want dat zijn al Boeſter-kinderen/of ten minſten vogels / die haer eygen bet van doene hebben: maer ſijne hoornen waſſen in beyde de Indien, daer het goudt ende het ſilver, eñ andere koſtelicke Waerē van daer komen. Snijdt hem deſe locken af / hy ſal ſoo tam worden, als een ander menſche: ende die te voren niet geene ketenen te binden en was / die ſal wel met een vlaſſen ſnoer konnen gebonden worden. De reden hier van is klaer / want het geldt is de zenuwe van de Oorloghe: als dan deſe zenuwe van den Spaengjaert vermindert / of af-gheſneden is/ ſijnen luſt tot Oorloghen ſal hem vergaen / gheljck Bernardus erghens ſeydt van het timmeren, dat den luſt tot timmeren niet en vergaet met timmeren, maer als de burſe begint te proteſteren tegen haer meeſter, datſe uyt geput is. Soo oock / als den Koningh ter dege begint te gevoelen/dat ſijne burſe plat is / ende dat ſijne Indiaenſche mijnen te Water ende te Lande bekommert worden / ſoo ſal hy moeten banqueroet ſpelen, gheljck ſijn Groot-Vader meer als eens gedaen heeft / met namen den 29. November / 1596. ende hy en weet ſijn Credijt by de Hoofſche Negotianten niet ſtaende te houden / dan met aſſignatien op ſijne Indiaenſche vloten, want de ſervitios Ordinaris, ende Extraordinaris, de verkoopingen van Offiçien, Conſumptien, Compoſitien ende andere Extraordinaire dingen, die in Spaengjen vallen / die en zijn maer eene boone in den Brou-ketel, die aen deſe ſware Oorloghe weynigh mogen helpen. Siet daer van het Contract van den gemelten Koningh, dat hy met ſijne Hoofſche Negotianten ghemaeckt heeft in't jaer/als hy ſterf/ dē 14. Febr. 1598. dat geciteert wordt by Em. Metren in ſijn 19. Boeck / anno voorſeydt.

van ſijne goude ende de ſilvere mijnen in de Indien.

Pecunia nervus belli.

Bewijs daer van.

Siet het kort verhael van dē ſtaet van Hiſpanien, gedruckt t' Amſterdam anno 1633.

De handelinge van dē Koning met syne Hoofsche Negotianten, rust in sonderheyt op syne Domeynen in Indien.

Als nu dese Assignatien worden infructueus gemaeckt door het ontnemen van syne Tollen, Mijnen, en Vloten, soo moet hy noodtsakelick syn Credijt verliesen: syn Credijt gebroken zynde/soo en kan hy syne arme Soldaten niet betalen/insonderheyt overmidts dat syne Paggadors, eñ andere die over het supbel gaen/haer selven so segenen/dat de helft van syne Ducaten qualick ter goeder handt komt: de Soldaten onbetaelt zynde/ soo moet den Koningh noodsakelyck komen in vele ende verscheyden Confusien, insonderheyt van Mutinatien, daer mede hy al over lange is geplaeght geweest/ tot groote verachteringhe van syne trotse desseynen, als met namē binnē Valenchijn, anno 1570. binnen Antwerpē anno 1574. noch eens in de selve stadt anno 1576. voor Ziericzee, ende vast alomme/ in den tijdt van den Grooten Commandeur van Castilien, anno voorsept. In Arthoys ende Henegouwe: ende binnen Rijnberck anno 1593. tot Gelder anno 1597. binnen Liere, ende op't Kasteel van Antwerpen, anno 1598. In de Schanssen van S. Andries ende Creveceur, ende het Kasteel tot Carpen, binnen Diest, ende tot Hamont, anno 1600. De Bootsgesellen tot Antwerpen anno 1601. tot Hoogh-straten anno 1602. noch eens aldaer anno 1606 tot Linghen ende Olden-zeel, anno 1609. Dese Muyterien ende confusien zyn bekent/ behalven die gene/ die in het heymelick gesmoort zyn/ ende die zyn hem meest overgekomen / als wy op de Oost ost West-Indien, hem noch weynigh schade konden doen: wat soude het dan

Die Hypoteke swack vallende, so moet hy syn Credijt verliesen: ende vande muyterien verteert worden.

wesen / indien wy eens met louter gheweldt / beyde syne Indien quamen aen te tasten/ghelyck wy door Gods genade/ in beyde alreede eenen tamelyncken voet ghekreghen hebben. Indien wy dan gheerne souden komen tot het eynde vanden Oorlogh, ende tot eenen eerlijcken ende wel-versekerden Pays ende Vrede, tot maintenue van onsen staet, van de ware Religie, van onse Vryheydt, beyde naer ziele ende naer lichaem/ soo moeten wy nootsakelyck onse vrye Zee-vaerdt staende houden / ghelyck wy bewesen hebben in onse Koopmans-Jacht, fol. 140. ende met namen continuerē/ stijven ende hant-haven onse Negotie, op beyde de Indien; sonder welcke Negotie/ wy den voet op het hooghste souden stijven / ons selven verswacken/ onse voornaemste traffijcke ende neeringe verliesen / ja ock ons Credijt ende Reputatie by onse Geallieerde, ende de geheele werelt voor/ op het hooghste krencken/ soo dat vrunden ende vyanden, ons ten lesten/ van onse so treffelicke macht ontbloot stende/ souden beginnen te verachten/ of immers kleyn werck van ons makē/ als konnende qualyck (naer hare opinie) een stroo ontwee bijten. In summa/ wy beslupten met alle verstandighe Patriotten, die de gheleghenthept van onsen staet verstaen ende oprechtelyck lief-hebben ende behertigen/ dat wy sonder de vrye Zee-vaerdt met namen onse vermaerde Negotie op beyde de Indien, nopt met eere ende Reputatie, noch met behoorlycke versekeringhe ende vastigheydt en konnen gheraken upt die bloedighe Oorloghe / die nu soo vele ja-

In summa het eynde van onse Oorloge is ter Zee gelegen.

Met name in de vaer op beyde de Indien

jaren gheduert heeft. Siet hier van breeder Hugo de Groot in syn Tractaet, gheuaemt mare liberum, dat is / vrye Zee-vaert, met namen Cap. 13. Daer van den in-houdt is / dat de Hollanders het recht van de Indiaensche commerçien behooren te behouden, het zy in Vrede, 't zy in Treves, 't zy in Oorloghe. Ende hy verhaelt daer (onder andere) ten desen propooste/twee notabele spreucken upt Demosthenes, te weten / dat die ghene, die vry willen wesen, behooren te schouwen alle conditien, door de welcke hun wetten ghestelt worden, (verstaet van hare vyanden) dewijle soodanighe conditien tot de slavernije aldernaest komen. Item / Alle menschen strijden gheerne, soo langhe, ende soo seer, als sy immermeer moghen, voor de dinghen, daer sy onghelijck in lijden, maer voor eens anders begeerlijckheydt (verstaet strijdende teghen hare vryheydt) en willense niet strijden.

Yemandt mochte hier op dencken / dat den Oorlogh eene scherpe roede / ende eenen swaren last is / ende indien dē Koning van Spaengien daer door ghematteert wordt / die sulcken machtighen Potentaet is / dat het ons met der tijdt oock wel mochte verbelen / ende dat onse vrye Zee-vaert, ende de Indiaensche Negotien, die gheweldighe lasten niet alle te mael en konnen op-oosen. Antwoordt. Daer en is niemant soo slecht / of hy en weet wel / dat de Oorloghe eenen swaren last ende eenen scherpen gheessel is. Maer wat sullen wy doen? de onbillickheydt van den vyandt, die veroorsaeckt dickwils gherechtige Oorloghen: ende men moet somtijdts tot de wapenen komen, als de gherechtigheydt by den vyant gheene plaetse en heeft. Ende als men tegen sulcken onbillijcken vyandt ghespannen is / soo en kan men tot gheenen eerlijcken noch vasten vrede gheraken / dan door de Oorloghe. Dit is van Augustinus wel aengemerckt lib. 19. de Civitate dei, Cap. 12. Alwaer hy seydt / ghelijck daer niemant en is, die niet en soude willen vrolijck zijn, soo en is daer oock niemandt, die niet gheerne Pays ende Vrede en soude willen hebbē. Want oock die ghene / die de Oorloghe begeeren / en soecken niet anders als te overwinnen: soo soecken sy dan door de Oorloghe, tot eenen eerlijcken Pays en Vrede te komen. Want wat is anders de overwinninghe / als de onderwerpinghe of dempinghe van die ghene / die teghen u vechten? Als dan dat ghedaen is, dan sal het Pays ende Vrede zijn. Soo wordt dan de Oorloghe ghevoert / oock van die ghene / die door de wapenen ende 't hooghste gebiedt / hare militaire kloeckheydt willen bewijsen / met die intentie / om tot Vrede te komen. Soo dat den Vrede, is het ghewenschte eynde van de Oorloghe. Want alle menschen soecken Vrede door de wapenen / maer niemant (insonderheydt die vroom zijn) en soeckt de Oorloghe / door de Vrede-handelinghe. Want oock die gene / die den Vrede / daer sy in zijn / soecken te beroeren / die en haten evenwel eyghentlijck den Vrede niet / maer sy soecken alleene den Vrede te maken naer haer goet-duncken. Sy en weygheren dan den Vrede niet, maer sy soecken

Wt Augustino. Die leert. dat dē Vrede het eynde is van de Oorloge, ende hoe dat toegaet

ken

Tegenwerpinge van de laſtē van de Oorloge beantwoort.

ken ſulcken Vrede, als ſy geerne hadden. Wat nu aengaet/de laſten ende de onghemacken van de Oorloghe/die worden menighmael voorghewent van die ghene/die blindelinghe tot eenen gheveynſden Trelinghe tot eenen gheveynſden Treves, of bedrieghelijcken vrede loopen: maer daer op en paſt gheene antwoorde beter/dan die de Heeren Staten Generael gaven aen de Koninginne van Enghelandt, die haer ſeer riet/ om deſe ende meer andere redenen / tot de Vrede-handelinghe tot Borborgh, anno 1587. te weten/ dat te conſidereren ſtondt / dat den ſtaet van de Gheunieerde Landen, niet en mochte/ of en konde / of en behoorde/voorſoo deſperaet gehouden te worden / in 't regard van 't vermoghen, of van den wille van't opbrengen der contributien, tot de ghemeene defenſie noodigh/ aengeſien by de ſelve Landen/ gedurende de twee jaren van het Gouvernement van den Grave van Leyceſter, alleene tot de loopende laſten van de Oorloghe / in de ſelve twee jaren / te Water ende te Lande gevallen / meer in gelde opghebracht was / als tachtentigh hondert duyſent gulden. Ende de Landen wel ende met orde gheregeert zijnde/ waren machtigh (ſeggen ſy) niet alleene gelijcke contributien te continueren / maer noch meer op te brengen: ende wort met reden ghetwijffelt/of opt die gene/ die voor de handt-houdinge van de ware Religie, ende hare Vryheden, de wapenen hebben moeten aen-nemen, opt meerder middelen gehadt hebben: ſulcx dat oock/ naer menſchen oordeel / eene goede uytkomſte haerder ſake ſtont te verhopen. In regard van de gheleghenthept / ende ſterckte van de Landen / die noch vereenight zijn/ en ware niet te gelooven/ datter in de werelt eenighe ſtercker waren/ dan de ſelve/dewijle in dien tijt/anno 1587. noch meer dan d'helligh, ſoo neden als herckten waren in het Landt/daer op ſy ghetrooſt waren des vpandts ghewelt te verwachten / ende oock te wederſtaen/ ſulcx dat dies aengaende / de ſaken van het Landt / oock niet en mochten/ of en behoorden/ als deſperaet ghehouden te worden. Nopende de oneenigheden, ende differentie in de landen weſende / in den tijdt voorſchreven / dat die ſelvighe waren te aſſopieren oft ſtillen met de ceſſatie / of ſtille-ſtandt van den Vredehandel, ende met het ſtellen van goede orde / om alle ſaken met goede correſpondentie te beſpeyden / maintenerende een yghelijck ſyn recht/ ampt ende authoriteyt, 't welck tot dien tijdt niet en ware gheſchiedt/ weſende den oorſpronck van alle miſverſtanden. Ende naer datſe het perijckel van den Vrede-handel, met vele redenen beweſen hebben/ ſoo beſlupten ſy deſe couragieuſe reſolutie alſoo: In de maintenue van deſe rechtveerdige ſake, behoort men voor-al op Gods hulpe ende ghenade te letten, als rakende ſyne eere, glorie, ende ſyn heylſaem woordt: te meer, overmidts men Godes hulpe ende ghenade ſoo dickmael gheſpeurt ende verſocht hadde, gheduerende deſe Oorloghe. Siet/ ſoo groot was de couragie van onſe ſalighe ende ghenereuſe Voor-ouders / in ſulcken droevighen tijdt / als de ſaken van het Lant ſeer bekaept ſtonden: wat reden hebbē wy dan/ om nu van de ge-

Van de ſterckte onſer Provintien.

Tegenw. van de oneenigheden beantwoort.

Nota. anno 1586. ende 1587. hadden de Provincien opgebracht tachtentigh tonnen gouts.

Met de antwoorde vā de Heeren Staten aen de Koninginne van Engelant, anno 1587.

Nota, het fundament van onſe Oorloge.

Treffelijck beſluyt van de antwoorde der Heeren Staten.

Ons Land is ſeer ſterckt dert an 1587.

ghenade des Heeren te mis-vertrouwen/ daer hy ons 'tzedert soo gesegent heeft van het jaer 1588. tot nu toe / met soo vele schoone Victorien te Water ende te Lande: met soo vele treffelijcke Steden ende Forten: met soo grooten overvloet van tijtlijcke middelen: met sulcke volckrijcke Steden ende Dorpen: met die treffelijcke Navigatie op Oost ende West-Indien: met sulcken eendrachtigheyt vry-willigheyt des volcx in het op-brenghen van schattinghen ende contributien, in summa / met meer seghentinghen/ als wy vertellen konnen. Laet ons dan maer den Heere vreesē/ende syn H. woort in weerden houden: Laet ons God Almachtigh alleene vertrouwen, ende den vyant mis-trouwen: Laet ons maer eendrachtigh zijn in de maintenue van de ware Religie, ende de Justitie: Laet ons de vryheydt des Landts, ende de vrye Zee-vaert wel staende houden: Laet ons door gheene redenen ter werelt afwijcken van de Navigatie op beyde de Indien: Laet ons voor-al soecken Gods eere/ ende 'tghemeene beste/ ghelijck onse Voor-ouders gedaen hebben: Laet ons van hare loffelijcke maximen niet af-wijcken: soo en hebben wy niet te twijffelē/ of de goede God en sal het goede werck/ dat hy aen ons begonnē heeft/ volbrengen tot syns naems eere/ ende ten besten van ons lieve Vaderlandt. Want de hant onses Gods is ten besten over alle die gene, die hem soecken: ende syne sterckte ende toorne over alle, die hem verlaten, Esra 8. vers. 22. Dan sullen wy met een vertrouwen moghen seggen: God is ons een vertreck ende sterckte/ eene hulpe in de benautheden / seer wel versocht: daerom en sullen wy niet vreesen/ al soude men het Aertrijcke versetten/ eñ dat de gebergh-ten in't herte van de Zee omstruyckelden: soo dat hare wateren vruysten/ ende beroert waren / ende dat de bergen daverden van hare hooghe op-varen. Niet-te-min sullen de beken van de Riviere / de stadt Gods verheughen / welcke is het Heylighdom der woonsteden des Alderhooghsten: want God is in't midden binnen haer / sy en sal niet beweeght worden/ God salse helpē met den krieck van den dageraet: de Heydenen moghen beroert/ ende de Koninghrijcken beweeght worden/ als God syne stemme maer eens laet hooren/ so moet het aertrijcke wech drijven: maer de Heere Zebaoth is met ons/ de God Jacobs is ons een hoogh vertreck/ Psalm 46. vers. 1. tot 9. Laet ons maer/ als Gods volck/ naer hem hooren/ ende in syne wegen wandelen: soo sal hy onse vyanden in korten neder-slaen / ende syne handt teghen onse weder-partijders keeren: soo dat die ghene/ die den Heere haten/ haer selven uyt vreese gheveynsdelijck souden moetē onder hem houden/ maer onsen tijdt sal dan eeuwigh dueren, Psalm 81. vers. 14. tot. 17. Wat sullen wy dan hier toe seggen? Soo God voor ons is, wie is ons tegen? Rom. 8. vers. 31. Maer dan is de Heere met ons / als wy met hem zijn: maer soo wy hem verlaten / soo sal hy ons oock verlaten/ 2. Paralip. 15. vers. 2. Dus verre van de veerthiende consideratie, laet ons nu komen tot de vijfthiende ende laetste.

XV.

De 15 consideratie, om dat aen dese vaert hangt de voorderinge van het rijcke Iesu Christi, onder de Heydenen.

XV. De vijfthiende ende laetste consideratie, **om te bewÿsen de noodwendighepdt van de Navigatie op Oost ende West-Indien, is dese**/ om dat door dese Navigatie, de eere Gods, ende het rijcke Christi, ten hooghsten kan ghevoordert worden. **Want het is seker**/ **dat alle** ware Christenen, **ende oprechte kinderen Gods**/ **voor-al moeten besorghen de eere Gods**/ **want daer toe zÿn wy geschapen**/ **verlost**/ **geroepen**/ **gherechtveerdight**/ **gheheylight**/ **jae verkozen voor de grondt-leggtnge der werelt**/ op dat wy souden zijn tot prijs van syne heerlicke genade, **Eph. 1. vers. 6. Dat is de** eerste bede, **die ons de Heere geleert heeft** / uwen name werde geheylight, **Matth. 6. vers. 9. dat is dien ouden stock-regel van de kinderē Gods**/ Niet ons, niet ons, Heere, maer uwē naem geeft eere, om uwer genade ende waerheyt wille, **Psal. 115. vers. 1. Het is dan bupten allen twÿfel**/ Het zy dat wy eten, of drincken, of yet doen, dat wy dat al moeten doen ter eeren Gods, **1. Cor. 10. vers. 31. Want hem behoort de** majesteyt **ende** ghewelt, **de** heerlijckheydt, overwinninghe **ende** danck, **want alles wat in den Hemel**/ **ende op der Aerden is** / **dat is syne**: **syne is het rijcke** / **ende hy is verhoogt ober alle dinck ten obersten**: **syne is den rijckdom ende eere voor hē**/ **hy heerschet ober alle dingen**/ **in syne handt staet alle kracht ende macht** / **in syne handt alleene staet het**/ **een yeghelijck groot ende sterck te maken**/ **1. Paral. 29. vers. 11. 12. Aen de** eere Gods, **is vast de voorderinghe van** syn Koninghrijcke, **want daeromme staen die twee** beden **by malkand'ren** / uwen naem worde geheylight: u rijcke kome. **Dit** rijcke Gods, **wort ons belast voor-al te soecken**/ **met de** gherechtigheydt, **die daer toe behoort**/ **ende dan hebben wy die belofte**/ dat alle dese dinghen ons sullen toe geworpen worden, **Matth. 6. vers. 33. Derhalven**/ **soo moeten alle oprechte** Christenen **in alle haer doen ende laten**/ **gheduerigh hare ooghe daer op hebben** / **om de** eere Gods, **ende** het rijcke Christi **te voorderen**/ **of anders en konnen sy gheenen** rechten seghen **krÿgen ober alle het ghene**/ **dat sy voornemen. Dat nu de** eere Gods, **ende het** rijcke Christi, **door de** Navigatie **op beyde de** Indien **seer kan gevorderd worden**/ **dat is so klaer**/ **dat het geen bewÿs van doen en heeft. Want** voor eerst **soo worden Gods wonder-werckē daer door ontdeckt tot syns naems eere** / **die ons anders souden onbekent wesen. Dese reden wÿst den Prophete** David **aen**/ **Psa. 107. vers. 23. 24.** Die met schepen op de Zee varen, ende drijven haren handel op groote wateren: die des **Heerē** werck ondersocht hebben, ende syne wonderen inder Zee. Ten anderen, **soo worden de** Christenen **die eene voncke van conscientie hebben** / **daer door op-geweckt om den Heere te danckē**/ **wanneer sy voor hare ooghen sien**/ **wat eene uptnemende genade**/ **dat de Heere ons** Christenen **ghedaen heeft** / **dewÿle hy ons met syne salig-makende kennisse verlicht heeft** / **daer hy soo vele** duysenden, **ja** millioenen **van menschen**/ **soo vele** hondert, **jae** duysendt **jaren heeft voorby gesien**/ **ende als** wilde menschen (**ten grooten deele**) **latē wandelen in hare wegē**/ **daer wy nochtans**

Ende om dat te vorderen, zijn wy verbonden in conscientie.

Door onse 1. bede: uwē naem worde geheylight.

Als oock de 2. u rijcke kome.

Dat nu de 1. bede, door dese vaert op Indien, gevoordert wort, dat blijckt uyt dese redenen.

1. Redē, dat Gods wonderwercken door dese occasie bekent worden.

2. Redē, dat wy door worden verweckt tot danckbaerheyt.

tangs moeten bekennen/ dat wy van natueren niet een hayr beter en zijn/ als sy/ Eph.2. vers. 1.2.3. 2.Tim. 1.vers.9. Tit.3.Hs.3.4.5.6.7. Dese reden wort van den H.Prophete Moses aenghewesen/ Deut.4. vers. 37. Deut.7.Hs.6.7.8. Deut.10.Hs. 14.15. Item/ van den H.Prophete David,Psal.147.vers.19.20. Hy doet Iacob kondt syn woordt, Israel syne wijsen ende rechten: soo en doet hy gheenen Heydenen, noch en laet hen niet weten syne rechten. Item/ van den Propheet Esaia, cap. 60. vers. 1.2.3. Maeckt u op / wordt licht / want u licht komt / ende de heerlijckheyt des Heeren gaet over u: want siet, duysterniſſe bedeckt het aertrijcke, ende donckerheyt de volcken, doch over u gaet op de Heere, ende syne heerlickheyt verschijnt over u: Ende de Heydenen sullen in uwen lichte wandelen / ende de Koninghen in den glants / die over u op-gaet. Dit moet ons dan beweghen om den Heere van herten te dancken voor syne genade/ghelijck eertijdts deden de kinderen Israels, ende den Prophete David upt haren naem/Psal. 103.7. Hy heeft syne weghen Moses laten weten, de kinderen Israels syn doen. Met dese reden weckt hy (onder andere) syne ziele op/ om den Heere te dancken. Ende soo moeten wy Heydenen den Heere voor syne ghenade prijsen, gelijck den Apostel ons vermaent/ Rom.15.vers.9.10.11. Ten derden, soo leeren wy hier door kennen den onwaerdeerlicken schat van het H. Evangelium/ eñ de kenniſſe Christi/ want wy mercken aen de arme Indianen, dat de menschen van natueren zijn buyté Christum, vervremt van de Burgherschap Israels, eñ vremt van de Testamenten der beloften, gheene hope hebbende, ende sonder God in de werelt: maer in Christo Iesu, zijn wy, die voor-tijden verre waren/na by ghewordẽ door het bloet Christi, Eph. 2. vers. 12.13. Jae wy mercken aen dese Indianen, die soo vele gout ende silver, kostelijcke peerlen, ende andere kostelicke Waren in haer Lant hebben/ende evẽwel soo ellendigh aen hare ziele gestelt zijn / dat die alleene rijck zijn/ die rijck in God zijn, Luc. 12. vers. 21. Apoc. 2. vers. 9. Ende dat het den menschе niet en kan baten, alwaert dat hy de gheheele wereldt wonne, als hy schade lijdt aen syne ziele: want wat sal de menschе gheven, daer hy syne ziele mede weder losse? Marc. 8.vers.36.37. Dan leeren wy eerst recht verstaen / hoe vast dat gaet dat woordt van den Apostel/Phil. 3.vers.8. Iae, ick achte alle dinghen schade te zijn om de waerdigheyt der kenniſſe Christi Iesu mijns Heeren, om wiens wille ick alle dinghen voor schade gherekent hebbe, ende achte, dat het dreck zy, op dat ick Christum winne: Yemandt mochte seggen / dese bedenckingen konnen wy wel hebben / alwaert dat wy op de Indien niet en handelden. Antw. 't Is waer/maer so sterck/ noch so beweeghlijck niet / dan als wy dat voor onse ooghen sien/ of van gheloofbare personen / onse Landtslupden / dat hooren vertellen / die met de Indianen ghehandelt / ende hare jammerlijcke blindtheyt met hare ooghen aenschouwt hebben. Ten vierden, Het Evangelium des Koninghrijcks dat moet door de gheheele werelt ghepredickt worden, tot

Tegenwerpinge beantwoort.

De tweede bede van het rijcke Gods wort hier door

ghe-

oock ghevoordert seer treffelijck.

ghetuyghenisse allen volckeren, voor het eynde der werelt, Matth.24.vs. 14. Het rijcke Christi **moet verkeypt worden** tot aen der wereldt eynde, Psal.2.vs.8. Psal.72.vs.8. **Dit en is tot noch toe niet geschiet/ gelijck wy in het beginsel van dit** Capittel **bewesen hebben/ want (om andere redenen nu voorby te gaen)** America, **dat het grootste deel vande werelt is/ is by** de oude **onbekent gheweest / ende is eerst ontdeckt anno** 1492. **dat is over** 145. **jaren. Hier toe soo moeten wy dan arbeyden/ om het** rijcke Christi **te verkeypden/** ende den reuck van syne kennisse in alle plaetsen te openbaren, 2.Cor.2.vs. 14. **Ja wy moeten daer inne** eergierigh zijn **met den H. Apostel** / om het Evangelium te predikē, daer Christus noch niet genaemt en is, Rom.15. vs.20. **Of is synen naem daer genoemt van eenige** Papen, Monicken **of** Iesu-wijten (**die als** Sprinckhanen **de gheheele werelt door vlieghen/ om het groene gras op te etē/ ende de menschen te quellen)** Apo. 9.vs. 4.5. **soo en hebben sy evenwel** Christum niet suyverlick gepredickt, **maer die arme menschen soecken te brengen onder den naem van** Christus, **tot den** Antichrist: **onder den naem van de** Christelijcke Kercke, **tot de gemeynschap van de** hoere van Babel: **onder den tijtel van** Godsdienstigheydt, **tot grouwelijcke** Afgoderie: **onder den schijn van** ootmoedigheydt **ende** reynigheyt, **ende** het lichaem niet te sparen, **tot schrickelijcke** superstitien, **die alle in-ghebracht zijn naer** insettinghen **ende** leeringen der menschen, **ende die vergaen met den ghebruycke**/ als zijnde dinghen van gheener waerden, Col. 2. vers.18. **tot het eynde toe. Jae tot** leeringhe der Duyvelen, **dewijle sy sommighe menschen** verbieden het houwelijck, **te weten / hare** ghevleeschte geestelijckheydt, **ende in't ghemeyn** alle menschen, **die onder haer staen /** te onthouden van spijse, die God geschapen heeft, om te ghebruycken met danckseggínge den geloovighen, ende die de waerheyt bekennen, 1. Tim.4. vers.1.2.3. **Als wy dit hooren / of sien/ soo moeten wy in onsen geest met verighedt ontsteken worden/ als wy sien/ dat de** suppoosten **van de** hoere van Babel, **soo neerstig zijn/ om de geheele werelt onder hare** Afgoderie, **ende** tyrannie **te brenghen/** Act. 17. vers. 16. **Ende datse met sulcken besigheyt ende heeten yver / omme-loopen Zee ende Lant/ om de menschē** Paepsch **te maken / ende als sy dat gheworden zijn/ datse daer van maken/** sonen der hellē, tweemael meer, als sy zijn, Matth.23.15. **Wie isser dan/ die een druppel heeft van** Christelijck bloet, **die niet en sal poogen/ om dese arme blinde** Indianē **te verlossen uyt den muyl des** Leeuws, **het sy datse noch steken in hare** Heydensche blintheydt, **die haer aengeboren is / of dat sy overghebracht zijn tot de** Paepsche Afgoderie, **welcke niet anders en is /** als de verborghentheydt der ongherechtigheydt, **die soo wel met de eeuwighe verdoemenisse gedreycht wort/** als **de** Heydensche Afgoderie, Apoc.14. vers.9.10.11. **Indien daer dan** eenighe vermaninghe is in Christo, **is daer** eenighe vertroostinghe der liefde, **is daer** eenighe ghemeynschap des gheestes, **zijn daer** eenighe hertgrondelijcke beweginghen ende ontfar-

Want de armeIndianen steken in jammerlijcke blintheyt.

Ende al ist dat in sommige plaetsen Papen enMonickē zijn, die en brengense maer van d'eene blintheyt in d'andere

Daerom moeten met vier heyt ove haer ont steken z

Gelij Paulu over van M donie

farmingen, Phil. 2. verſ. 1. ſoo moeten wy mede-dooghen hebben met deſe arme blinde Heydenen, dewelcke ſtaen en roepen ende bidden/ gelijck dien Macedoniſchen man/ dien Paulus ſagh in een gheſichte / die badt / ſeggende: Komt over in Macedonien, ende komt ons te hulpe, Act. 16. verſ. 9. Want het is daer nu / in vele plaetſen in Ooſt ende Weſt-Indien ſoo verre ghekomen met de Indianen (ghelijck wy dagelijcx advijſen krijgen van onſe mede-broeders) datſe beginnen hare aenghebozene blintheydt ende dolinghen te mercken / ſy beginnen oock de ſuperſtitien van het Pauſdom te verfoepen / ende bekennen/ datſe wel weten, datter eenen God is, die Hemel ende Aerde gheſchapen heeft, maer datſe niet en weten, hoe datſe hem dienen moeten: verſoecken daerom ernſtelick, dat men haer doch Leer-meeſters wil beſtellen, om haer te onderwijſen. In Ooſt-Indien zijn alreede verſcheyden Kercken ende Scholen, daer alreede de Indiaenſche kinderen fraey gecatechiſeert wozden: daer de volwaſſen perſonē op hare belijdeniſſe/ ten H. Abontmale wozden toegelaten/ daer eenige Indianen, Ouderlinghen zijn van de kercke/ ja daer eenighe Indiaenſche Studenten beginnen de Latijnſche ſpzake te leeren / op hope/ dat men t'abont of mozghen daer van Predikanten ſoude makē/ op datſe dien ſegen mochten hebben / datter Propheten uyt hare kinderen, ende Nazarenen uyt hare Jonghelinghen ſouden verweckt worden, Amos 2. verſ. 11. Waer is daer nu een oprecht Chriſtē gemoet, dat niet en ſoude ontſteken wozden/ om deſe arme lupdē te hulpe te komen/ ende hare ziele upt den verderve te verloſſen/ even gelijck den Apoſtel Paulus, als hy dat ghеſichte van dien Macedoniſchen man ghеſien hadde / ſoo ſochte hy terſtont te reyſen naer Macedonien, verſekert zijnde, dat de Heere hem met ſyne Mede-broeders gheroepen hadde, om hen het Evangelium te verkondighen, Actoz. 16. verſ. 10. Ende voorwaer / wy zijn daer toe verbonden / niet alleene door den aert der liefden / die daer beſozght/ niet alleene/ dat haer eygē is/ maer oock dat des anderē is/ 1. Coz. 13. 5. Phil. 2. 4. Ende wy moeten ons over die arme menſchen ontfarmen / eñ haer uyt den vyere grijpen, Iudæ verſ. 22. 23. Wetende/ dat ſoo wie eenē ſondaer van de dwalinge ſynes weghs bekeert / die ſal eene ziele van de doot verloſſē/ ende vele ſonden bedecken/ Jac. 5. 20. Maer daer benevē / ſo zijn wy oock ſchuldenaers aen de arme Indianen, want indien deſe Heydenen ons van hare vleeſſchelijcke goederen hebben mede-gedeylt/ ende ons Landt vol goudt ende ſilver ghemaeckt / ſoo moeten wy haer van onſe gheeſtelijcke goederen oock mede-deelen/ Rom. 15. 27. Ten laetſten, ſoo is dit oock het oogemerck gheweeſt van een groot deel / ja het beſte deel der Patriotten, die in beyde deſe Compagnien, van Ooſt ende Weſt-Indien gheteeckent hebben / dat het rijcke Chriſti daer door ſoude ghevoordert wozden: want vele hebben dat verklaert/ ende de Hyſtorie ghetuyght dat oock/ dat dit een is gheweeſt vande voornaemſte redenen/ om de Weſt-Indiſche Compagnie te voorderen anno 1607. alhoewel

Om het rijcke Chriſti daer te vorderen zijn wy verbonden
1. Door Chriſtelicke liefde.
2. Door Chriſtelicke danckbaerheyt.
3. Om dat die het oogemerck is geweeſt vā vele vrome Participanten in de Compagnie vande Weſt-Indien.

Als blijckt uyt onſe Nederlantſche Hyſtorie.

ſy noch 14. jaren daer nae geſtuyt wierdt/te weten tot anno 1621. dat boven den wereltſchen ſegen, by de continuatie van ſulcken handel te verhopen ware / dat't ſelfde ſoude ſtrecken tot Godes eere ende loſ/ die daerinne beſtondt / dat het ſaligh-makende geloove / ende het Evangelium onſes Heeren Jeſu Chriſti/ metter tijt daer ſoude mogē voort-geplant worden / daer men tot nu in de Heydenſche Afgoderie geleeft hadde / of daer men de Pauſelijcke dwalingen, door het middel van de Spaenſche tyrannie, aenghenomen hadde: Emm. Metren. lib. 28. anno 1607. Dit is buyten diſpuyt / oock gheweeſt het voornaemſte ooghemerck van het beſte deel der Participanten, in de Ooſt-Indiſche Compagnie, gheliick wy vele vrome Koop-luyden dat hebben hooren verklaren/ gelijck oock de Heeren Bewindt-hebbers, met het op-voeden van ſoo vele Studenten in de H. Theologie, ende het ſenden van ſoo vele Predikanten, tot laſt van de Compagnie, metter daet beweſen hebbē. Dit is oock het voornaemſte fundament geweeſt van de Engelſche Compagnie, op Ooſt-Indien, daer toe Koningh Jacob, Octroye ghegeven heeft anno 1606. om dat het was een prijſelick werck / dat metter tijdt grootelicx ſoude ſtrecken tot Gods eere ende glorie / ende verbreydinghe van de Chriſtelicke Religie, om de Wilde ongeloovige menſchē te brengen tot de kenniſſe Chriſti / ende Burgerlicke Civiliteyt/daerom heeft den Koningh (ſo hy ſeydt) by openbare patente/ ende Octroye, eenige Engelſche Koop-luyden, toegeſtaen dat ſy verſochten anno 1606. volghens het Octroye voorſz. ghedateert den 10. Aprīl/ anno voorſept. Hier upt blijckt dan/ dat het is een point van conſcientie, dat wy moeten ons beſte doen / om het rijcke Chriſti te verbreyden onder die arme blinde Heydenen, die ſoo vele duyſent jaren geſeten hebben in de duyſterniſſe ende ſchaduwe des doots / ten eynde dat wy door Gods genade / hare oogen mogen open doen / op datſe van de duyſterniſſe haer mochten bekeerē tot den lichte / eñ van de macht des Duyvels tot God / op datſe vergevinge der ſonden ontfangen / ende deel onder die gene/ die door het geloove in Jeſum Chriſtum geheyligt zijn/ Act. 26. 18. Want wy moeten aen andere doen / gelijck wy willen/dat ons geſchiede/ ende gelijck eertijts andere aen onſe Voor-ouders gedaen hebben. Want het en zijn noch niet vele meer / als negen hondert jaren, dat onſe Voor-ouders oock Heydenen geweeſt zijn. Want Willeboordus, geboren upt Saſſen-landt, ende af-geſonden upt Enghelandt, heeft alder-eerſt het Evangelium aen de Vlaminghen, Hollanders, Zeeuwen, ende Vrieſen ghepredickt anno 692. berghеſelſchapt zijnde met twaelf med'-geſellen/ende heeft het beeldt van den Afgod Mercurius in ſtucken ghebrokē te Weſt-Cappelle in Walcheren, ende is daerna gheworden Biſſchop van Utrecht. Daerna is ghevolght anno 755. Winifridus een Engelſman, in den tijdt van den jongen Pipinus, Koningh van Vranckrijck: ende daer na Willehadus, inſgelijcx een Engelſman, in den tijdt van Carolus Magnus: daer van den eer-

Dit is oock het oogemerck geweeſt van de Ooſt-Indiſche Compagnie.

Dit is oock een van de oorſaken van de Engelſche Compagnie op Ooſt-Indiē anno 1606

Wy moetē aen deſe Heydenen doen, gelijck eertijts andere aen ons ghedaen hebbē.

Met name Willeboordus, anno 692.

Winifr ende W lehadus anno 7 die der me Ch aen on Voor- ders al eerſt h ben b gemac

eerſten / meeſt in onſe Eylanden is beſigh gheweeſt / den anderen in Vrieſlandt ende Neder-Saxen, ende hebben ghetimmert op de fundamenten / die Willeboordus gheleght hadde / dat is nu geleden 929. jaren. I. Endius in Chron. Zelandiæ. lib. 2. fol. 134. Gelijck dan andere met onſe Voor-ouders zijn beweeght geweeſt / ſoo moeten wp oock beweeght zijn met andere / of anders ſullen de Papiſten, Jeſu-wijten, &c. met haren blinden yver / in't voordeel tegen ons opſtaen / om ons te verooordeelen / die ſoo naerſtigh zijn om te voorderen het rijcke van den Antichriſt, ende dat wp het thiende-part ſoo vele / niet en doen om te voorderen het rijcke Chriſti. Eñ waerom meynen wp anders / dat ons de Heere / nu ontrent de 40. jaren ſulckē openinge gegevē heeft / om de Indianen te beſoecken / anders dan dat hp ons van hare tijdtlicke ſegeningen ſoude mede-deelen / ende dat wp daer door ſouden beweeght worden / hp maniere van eene H. vergeldinge / om haer van onſe geeſtelicke gaven wat mede te deplen tot haerder onderwijſinge / ende vertrooſtinghen / ter ſalighepdt / Rom. 1. verſ. 11. Ende dit is een van de Prophetien, die noch te vervullen ſtaen / voor den jonghſten dagh / dat eerſt de volheyt der Heydenen moet inkomen, ende daer op ſal volgen de bekeeringe der Joden, ende alſoo ſal gheheel Iſrael ſaligh worden / Rom. 11. vſ. 25. 26. Ende dit is al over lange belooft door den Propheet Eſaiam cap. 60. doorgaens / maer met namē verſ. 4. 5. 6. De Heydenen ſullen in uwen lichte wandelen, ende de Koningen in den glants, die over u opgaet: Heft uwe oogen op, ende ſiet rondtſomme, deſe alle komen verſamelt tot u: uwe Sonen ſullen van verre komen, ende uwe Dochteren ter zijden opgevoedt worden. Dan ſult ghy uwen luſt ſien, ende uytbreken, ende uwe herte ſal hem verwonderen, ende uytbreyden, wanneer haer de veelheyt aender Zee, tot u bekeert, ende de macht der Heydenen tot u kome. Item / verſ. 8. 9. Wie zijn die, die daer vliegen als de wolcken, ende als de Duyven tot haren venſteren? De Eylanden wachten op my, ende de Schepen aender Zee van langhen tijdt herrewaerts, datſe uwe kinderen van verre hier toe brengen, met haren goude ende ſilver, den Name des Heeren uwes Gods, eñ den Heyligen in Iſrael, die u heerlijck gemaeckt heeft. ſiet oock Eſai. 66. vſ. 19. 20. Yemandt mochte hier op ſeggen / dat deſe Prophetien al verbult zijn van den tijden der Apoſtelē aen / die laſt hadden / om het Evangelium te predicken alle creatueren, Marc. 16. 15. Ende om de getuygen des Heeren te zijn tot aen der werelt eynde, Act. 1. vſ. 8. Antw. Dat is seker / dat door den doot Chriſti / het afſchutſel des middel-muyrs gebroken is / ſoo dat die gene / die verre waren / nu zijn na-by geworden door het bloet Chriſti / Eph. 2. verſ. 13. 14. Ende de H. Apoſtelen zijn ſeer naerſtigh ende getrouwe geweeſt in de bedieninge van haer Ampt / met namen den H. Apoſtel Paulus, den Leeraer der Heydenen, die overvloedelicker gearbeydt heeft als de andere / welverſtaende niet hy / maer de genade / die met hem was / 1. Cor. 15. 10. Want hy heeft die geheele Landt-

Tegenwerpinge beantwoort.

De H. Apoſtelen hebben het H. Evãgelium op vele plaetſen gepredickt

streke van Jerusalem aen / tot Illyricum toe / verbult met het Evangelium Christi: dewijle hy was een dienaer Christi tot de Heydenen, om het Evangelium Gods heplighlijck te bedienē/op dat de offerhande der Heydenen Gode soude aengenaem worden/ ende gheheylight door den H. Geest / Rom. 15. vers. 16. tot 22. Maer evenwel/soo ist oock seker/ dat de volheydt der Heydenen alsnoch niet en is in-ghekomen/ want America is alleene so groot/ als de dry andere deelen van de wereldt, ende dat en is maer 145. jaren/ aen de Christenen, ende meer andere natien/bekent geworden / also wy hier voren hebbē aengewesen: Het blijct oock daer upt/ dat die volheydt der Heydenen alsnoch niet en is inghekomen/ want daer op sal stracx volgen de bekeeringe der Joden, gelijck wy hoyts te voren verstaē hebben/upt Rom. 11.

Maer niet in America, dat noch niet bekent en was.

Vers. 25. 26. In summa/als wy dese 15. consideratien recht insien / ende wel overweghen in de Bilance des Heylighdoms, soo sullen wy bevinden/ dat wy in conscientie verbonden zijn/elck naer de ghelegenthept van syne beroepinghe/ om dese Navigatie op beyde de Indien te stijven/ ende te voorderen/want daer hangt aen de voorderinghe van het rijcke Christi, soo wel/als de versekeringe ende versterckinghe van ons lieve Vaderlant. Hier by sullen wy nu dat vierde poinct van de vaert op beyde de Indien laten berusten / te weten de nuttigheyt, ende nootwendigheydt van dese vaert: die breeder daer vā lesen wil/ die mach na-soecken die discourssen, die anno 1608. op dit stuck ghemaeckt zijn/ende die Em. van Metren in syne Hystorie heeft inghevoert/lib. 29. fol. 585. tot 590. inklups. Wy gaen voort tot het vijfde poinct, dat is/

Besluyt van alle dese xv. consideratien tsamen.

Van't Vijfde.

Wat daer moet gedaen worden, om de gewenschte vruchten uyt dese Navigatie op Oost ende VVest-Indien te trecken, tot Godes eere, ende ten besten van ons lieve Vaderlandt.

Cap. 5.

Inleydinge tot dit poinct.

WT het voorgaende blijckt dan genoeg/hoe nut ende nootwendigh dat dese Navigatie op beyde de Indien is: maer obermidts het niet genoeg en is/dat wy weten/ dat eene sake moet gedaen worden/ten zy dat wy oock met eenen weten ende verstaen/ hoe ende op wat maniere datse moet ghedaen worden / want het faetsoen gheeft het wesen aen de sake: so sullen wy nu voortelick eens gaen insien/ wat daer moet gedaen worden/om de ghewenschte vruchten upt dese vaert te trecken: want den Sathan is seer loos / als hy een goedt ende treffelijck werck niet en kan stupten/ so soeckt hy gemeynelijck vele hinder-palen in dē wegh te worpen / om het rechte faetsoen te bederven/ ende alsoo het geheele werck onvruchtbaer te makē. Gelijck wy dan elders een Geestelijck Com-

Forma dat esse rei.

Viſſchers, aen te wijſen / hoe datſe hare repſe hebben aen te ſtellen / ter eeren Gods / ende tot haer geeſtelick ende tijdtlick welvaren / ſoo ſullen wp hier in ſpeçie voorſtellen / eenige vaſte regels, als ſtreken van een Compas, daer op dat alle die gene / die op Ooſt of Weſt-Indien handelē / het zp datſe hier aen lant blijvē / of datſe ſelvè de repſe doen / geduerigh hare ooge moeten houden / op datſe niet ergens eenē miſſlag en doē / daer door dat ſchoone werck ſoude verbrodt / of de gewenſchte vruchtē van deſen grooten Oogſt ſouden verlozen worden. De voornaemſte regulen, zijn deſe /

I. Eerſt ende voor-al / ſoo moet deſen ganſchen handel aengheſtelt worden ter eeren Gods, naer het voorſchrift van ſyn Heyligh woordt, of anders en is daer gheenen rechten ſegen op te verwachten. Deſen regel en behoeven wp nu van nieus niet te bewijſen / want wp hebben hem kortſ te voren inde 15. conſideratie beweſē / dat wp voor-al moeten ſoeckē het Koninghrijcke Gods, ende ſyne gerechtigheydt, ende dat wy alſdan eerſt hebben te verwachten, dat alle tijdtlicke dingen ons ſullen toegeworpen worden, Matth. 6. verſ. 33. Wy moeten alle dingen doen ter eeren Gods, ſelfs eten ende drincken, dat de ſlechtſte werchen zijn / die wp doen konnē / hoe veel te meer ſulcken grooten ende treffelicken werck / als daer is deſe Navigatie? de eere Gods, is het uyterſte eynde van onſe ſcheppinge, ende her-ſcheppinge, daeromme moet dit weſē het doel-wit van alle onſe gedachten / woorden / eñ werchen / Pſal. 19. 25. De Heere moet zijn ons Alpha, ende Omega, het begin eñ het eynde van alle onſe handelingen / Apoc. 1. 8. Met hem moeten wp beginnē / met hem moeten wp vol-eynden / want alle dingh is uyt hem, ende door hem, ende tot hem, hem zy de heerlickheydt inder eeuwigheydt, Amen, Rom. 11. 36. Onſe hulpe komt van den Heere, die Hemel ende Aerde geſchapen heeft, Pſal. 121. 2. Het is dan meer als reden / dat wp hem de eerſtelingen, ende de thienden op-offerē van alle 't gene / dat wp ter handt nemen / Pro. 3. 9. die dan dit ſware werck ſoo beginnen / die hebben trooſt in hare conſcientie: want de Heere heeft belooft / dat die ghene, die hem eeren, die wil hy oock eeren, ende die hem verachten, die wil hy oock verachten, 1. Sam. 2. verſ. 30. Wat haer over-komt / de Heere wil haer dat upt-dragen tot ſaligheyt haerder ziele / volgens ſyne belofte / Pſal. 91. verſ. 14. 15. 16. Hy begeert mijner, ſoo wil ick hem uyt helpē: hy kent mijnē name, daerom wil ick hem beſchutten: hy roept my aen, ſoo wil ick hem verhooren, ick ben by hem inder noot: Ick wil hem daer uyt trecken, ende tot eeren maken: Ick wil hem verſadigen met langh leven, ende wil hem toonen mijn heyl. Daer-en-tegen / die alle hare ſaken niet aen en leggen ter eeren Gods / die ſullen wel veel begeren, maer niet hebbē: ſy ſullen benijden ende vierighlick begeren, ende niet konnen krijgen: Ja ſy ſullen bidden ende niet ontfanghen, daerom datſe qualick bidden, om dat ſy dat in hare welluſten verdoen ſouden, Jac. 4. 2. 3. Want ſy vergeten de twee eerſte beden die het funda-

Die Gods eere niet en ſoecken te vorderē, en konnen geenen rechten ſegen hebben.

ment zijn van alle de reſte/ uwen naem worde geheylight, u rijcke kome. Overſulcx/ſoo en roepen ſy dē Heere niet van hertē aen/ maer ſy blarren op hare legeren/ ſy verſamelē hen om koorne ende wijns wille/ eñ zijn den Heerē ongehoorſaem/ Hoſe 7. 14. In ſumma/die hare ſaken niet en richten tot dat ooghe-merck / om Gods eere te voorderen / die mogen eenen tijdtlijcken ſegen krijgen/ gelijck Cain, Gen. 4. verſ. 17. Iſmael, Gen. 17. 20. Eſau, Gen. 27. 39. ende vele andere luyden deſer werelt / Pſal. 17. 14. Job 21. Cſ. 7. tot 17. maer van den voornaemſten ſegen, dat is het recht der eerſt-geboorte, zijn ſy verſteken inder eeuwigheyt/ ſoo dat haren diſch haer moet worden tot eenen ſtrick / tot vergeldinge/ ende tot eē val/ Pſal. 69. 23. gelijck het met den rijcken Vreck gegaen is / Luc. 16. 19. Om nu de eere Gods in deſen handel / gelijck in alle andere ſaken/ te bevorderē/ ſoo moeten wy geduerigh onſe ooge houdē op de H. Schrifture, gelijck David dede/ Pſal. 119. 59. Ick beſinne mijne wegen (ſeydt hy) eñ leere mijne voeten tot uwe getuygeniſſen: wy moeten ons bedenckē met luſt nemen in de Wet des Heeren/ ende daer van ſprekē dagh ende nacht/ Pſal. 1. 2. Dan ſullē wy wijſſelick handelen/ het ſal ons oock wel gelucken/ alle 't gene dat wy voornemen/ Joſu. 1. 8. Maer verbloeckt zijn ſy/ die van ſijne geboden feylē/ Pſal. 119. 21. Deſen eerſten regel is dan / als de Noort-ſtarre, ende de Lelie van het Compas, daer alle de andere regels nae draeyen moeten.

Om Gods eere wel te vorderen, ſoo moetē wy geduerigh letten op de H. Schrifture

II. Den tweeden regel is, dat beyde de Octroyen reſpective, die de Hooge Mog. Heeren Staten verleent hebben, op beyde de Handelingen van Ooſt ende Weſt-Indien, ſtrictè moeten onderhouden worden. Want die Octroyen zijn de Fundamenten, niet alleene van de Authoriteyt, ende Permiſſie, maer oock van het Contract ende Conditien, de welcke Originelijck tuſſchen de Participanten beſloten zijn/ ende die van de Heerē Bewindt-hebbers beeedight worden: Ende derhalven ſoo moeten ſy ſtrictè onderhouden ende waer-genomen worden / of anders rijſen daer vele miſ-contentementen, ende doleancen upt / de welcke den luyſter, de eenigheydt, eñ de vaſtigheyt van deſe loffelicke Compagnien metter tijdt ſouden verſwacken/ ende den quaet-ſprekers oorſake geven om te laſteren. Hier moet dan gelden dien regel/ 1. Theſſ. 4. verſ. 6. Dat niemandt ſijnen broeder en verdrucke, noch en bedrieghe, want God is een wreker over allen deſen. Ende alle Chriſtenen moeten navolghen het exempel van den H. Apoſtel Paulus, de welcke Bewindt hebbende van ſeheren tijdtlicken ontfangh, toeſagh, dat hy van niemandt en ſoude beriſpt worden, in die overvloedigheyt, die van hem bedient wierdt: Ende hy beſorghde het gene dat eerlick was, niet alleene voor God, maer oock voor de menſchen, 2. Cor. 7. verſ. 20. 21.

Den II. regel, dat de Octroyen van beyde de Compagnien, ſtrictè moetē onderhouden worden.

III. Eñ overmits onſen God/ een God is van Ordre, ende vrede/ ende niet van verſtoringe / daerom moeten oock in deſe ſware Navigatien, Negotien, ende Tochten, alle

Den III. regel Artijc brieve van b de Co pagni

alle dingen eerlijck ende met ordre geſchieden, 1. Cor. 14. verſ. 33. 40. Derhalven ſoo moeten oock nauwe onderhoudē ende geexecuteert worden / die loffelicke Artijckelen ende Ordinantien, de welcke by beyde de Compagnien reſpective ghemaeckt zijn / om by hare dienaers / ſoo te Water / als te Lande geobſerveert te worden / daer van dat ſommige aengaen de Authoriteyt van Hooge ende lage Overigheyt: ſommige den Godſ-dienſt / ende de bedienaers van dien: ſommige de Negotie: ſommige de Militie: ſommige de Juſtitie: ſommige de kranckе eñ gequetſte: ſommige die in dē dienſt van de Compagnie ſterven / ende hare teſtamenten: ſommighe het advancement van die gene / die getrouwelick gedient hebben: ſommige de beloninghe van hare dienaers: ſommige het poinct van meſnage. Den Artijckel-brief van de Ooſt-Indiſche Compagnie, behelſt ſeſthien titulen: die van de Weſt-Indiſche, behelſt veerthien titulen, welcke titulen alle t'ſamen ſeer noodigh zijn om goede ordre ende diſcipline, vrede ende eenigheyt, Authoriteyt ende Juſtitie, eñ voor-al om Godvruchtigheyt, gerechtigheyt, ende barmhertigheydt te onderhouden / als ſy maer behoorlick gheexecuteert en worden / als met namen

I. Van de Overigheyt, hare Authoriteyt, ende wat gehoorſaemheyt een yder daer aen ſchuldigh is. Ten II. van den Godſdienſt, Predicanten eñ Siecken-trooſters. Ten III. Van de Ordre, die men op de ſchepen houden ſal. Ten IV. Van den inganck ende verval-dagh der maentgelden. Ten V. Van de verbeteringe der gener, die in hooger Ampten geſtelt worden. Ten VI. Van den particulierē Koop-handel, der gener, die in den dienſt van de Compagnie varen. Ten VII. Van de Botteliers, Quartier-meeſters, eñ van't rantſoen. Ten VIII. Van de wapenen, ende ſcheeps-inſtrumentē. Ten IX. Van 'tgroſ geſchut. Ten X. Van de ſiecken, Barbiers, ende wat daer toe behoort. Ten XI. Van de teſtamentē, ende goederen der overledenē. Ten XII. Ordre op verſcheyden delicten, ende diſ-ord'ren, op de reyſen vallende. Ten XIII. Van de onderhoudinge deſer Artijckelen, ende de executie van alle ſententien, als oock van den Provooſt. Ten XIV. Van't gene den Soldaten in't particulier aengaet. Ten XV. Van de vrye luyden in Indien. Ten XVI. Van't obſerveren eñ be-ëedigen van deſen Artijckel-brief: Item / van de Inſtructie van den breeden ende particulieren ſcheepſ-raet. Deſe titulen verhalē wy daerom in het kort / op dat een yder ſoude verſtaen / dat by de twee reſpective Compagnien, een bequame order op alle dingen geſtelt is / te Water ende te Lande / welcke order / nevens de Artijckelen van de reſpective Octroyen, het ſteunſel / eñ het fundament is van beyde de Compagnien, ende zijn als maximen van ſtaet, dewelcke daerom ſeer nauwe moetē onderhouden worden / want anders als de poſten beginnen te beven / ſoo moet noodſakelick 't ganſche getimmer perijckel loopē. Gelijck dā de Heeren Bewint-hebbers aen d'eene zijde / een wackere ooge daer op moeten hebben / dat alle dingē ordentelick

Waerom dat deſe tijtelē hier verhaelt worden, te weten,

I. Om te toonen de ſchoone order van deſe twee Compagnien.

II. Om een yder te vermanen tot ſyn ampt.

lijck ende gerechtelick mogen toegaen/volghens de meer-ghemelte Octroyen ende Artijckelen: ſo moeten oock aen de andere zyde/ den GouverneurGeneracl, de Raden van Indien, ende Viçe-Gouverneurs, Commandeurs, opper ende onder-Koop-luydē, Capiteynen, Schippers, Aſſiſtenten, ende andere Officieren, daer voor ſorghe draghen/dat deſe Artijckelen, nevens de Octroyen, van niemant moet-willigh overtreden/ of ghevioleert en worden/ dewijle het onmogelijck is ſulcken grooten ende ſwaren corpus, daer ſoo vele leden aen vaſt zijn/ ſonder eene vaſte, ende præciſe order, lange in ſtate/ ende over eynde te houden. Gemerckt dat Ariſtoteles met de waerheyt ſept/ dat de onordentelijckheyt tegen de natuere is, ende dat de order, is de eyghen natuere van alle ghevoelighe creatueren. lib. 3. de cælo. Ende elders ſept hy oock ſeer wel/ dat de Hemelſche ſchepſelen daerom veel vaſter ende ſekerder zijn, als de Aertſche, om dat de order van de Hemelſche creatueren, veel vaſter ende onſekerder gaet: daer-enteghen onder de menſchen, ende andere ſterffelijcke creatueren, gaet ſy veel loſſer ende onſekerder. de partibus animalium lib. 1.

Want ſonder eene vaſte order en kan niet in de werelt beſtaē.

Den IIII. regel: vooral moet ſorge gedragē worden, datter bequame Predikantē naer beyde de Indien geſonden worden.

IIII. Ende overmits dat Gods woordt, is het eerſte ende onwanckelbare fundament van alle goede ende vaſte orde/ niet alleen in geeſtelijcke, maer oock in tijdtlicke ſaken (want daerom was den Koninghe David verſtandiger als ſyne Raedtſ-heeren, om dat hy hielt het bevel des Heeren/ Pſal. 119. 100. ghelijck wy oock Art. 1. beweſen hebbē) ſo moet daer voor-al ſorge ghedraghen worden/datter Godvruchtighe/ wel-geleerde/ende bequame Predikanten, ſoo naer de Ooſt, als Weſt-Indien, mogen ghe-ſondē worde/ dewelcke niet alleen te Water/maer oock te lande/niet alleene onder onſe Landtſ-luyden, maer oock onder de Indianen, Portugijſen, &c. eñ andere/daer ſy ontrent komen/Gods woort moghen predicken/by tyde ende by ontyde/ om de onwetende te onderwijſen/ de ongeregelde te vermanē/om de kleynmoedige te vertrooſten/ende de krancke op te helpen. Want ſy hebben met tweederley volck te doen/eerſt met onſe Landtſ-luyden/ die Chriſtenen genaemt worden/eñ onder-en-tuſſchen zijnder vele onder (de goede niet te na geſproken) die ſeer onwetende zijn in de kenniſſe Chriſti, het zy aengaende ſyn perſoon, of ſyn ampt: ſyne vernederinge: ſyne verhooginge: ſyne trooſtelijcke beloften: ſyne H. geboden ende ordinantien, met namen ſyne H. Sacramenten: ſyne Chriſtelijcke Diſcipline: ſyne toekomſte ten oordeele: de oeffeninghe van bidden, en danckſeggen: de eeuwighe vreught, die de ware gheloovighe/ ende de eeuwige pijne, die de goddeloose eñ ongeloovighe ſullen ontfanghen: ſy zijn oock ſeer onwetende in de kenniſſe van haer ſelvē, hoe de menſche eerſt gheſchapen is: hoe dat hy in de ſonde, ende de ellende ghe-raecht is: hoe dat hy daer upt kan ende moet verloſt worden: hoe dat hy van ſyne verloſſinghe kan verſekert worden/ waer dat onſe zielen varen, als ſy ſcheyden upt den lichame/ hoe eñ door wiens kracht onſe lichamen ſullen opſtaen, &c.

De noodwendigheyt van deſen regel wort beweſen, I. Om datter vele onwetende ende ongeregelde menſchen derwaerts varen.

Die in't minſte ge ne kenni en hebb vande Ch ſtelijcke religie.

In

In ſumma / daer zijnder vele, die God niet en kennen, wp ſeggen dat tot ſchaemte van die gene/die daer aen ſchuldigh zijn/ 1. Cor. 15. 34. De Chriſtelicke Religie, ende de verborgentheyt der Godſaligheydt, is haer als eene vremde leere, Hoſ. 8.verſ.12. Andere pzoncken daer op / dat ſp wat gheleſen ende gehoozt hebben/ van de grondē aengaende de ware Chriſtelicke Religie, maer ſp leven erger als Heydenen. Sp ſeggen wel/ datſe God kennen / maer ſp verloochenen hem metter daet / dewijle ſp grouwelick zijn/ende ondeugende, ende tot alle goede wercken onbequaem, Tit. 1. 16. Indien onder dit volck de Prophetie quame op te houden/ wat ſoude het ten laetſten weſen? ſp ſouden voozſeker alle die gene/ die ontrent haer zijn / wildt ende woeſt maken: ſp zijn dan ſaligh/ die de Goddelicke leere waer nemen eñ hanthaven/ Pzov. 29. 18. Hier tegen moeten dan deftige eñ getrouwe Leeraers gheſtelt wozden / die daer zijn vol kracht, ende Geeſt des Heeren, vol recht eñ ſterckte, dat ſy Jacob ſijne overtredinge, ende Iſrael ſijne ſonde derven kondt doen, Mich. 3. 8. Sp moeten ſtraffen/ dzepgen/ vermanen/ met alle lanckmoedichept eñ leere/ 2. Tim. 4. 2. Jae ſp moetenſe dapperlick ſtraffen / op datſe in het gheloove geſont wozden/ Tit. 1. 13. Want indien de Lantſ-luyden, die upt het Vaderlant komen/eñ die Chriſtenen genaemt wozden/ haer ſelven niet wel aen en ſtellen in haer leven/ maer haer dzagen als kinderen Belials, wat bzucht is daer dā te verwachtē onder de arme blinde Heydenen, die den waren God niet en kennen / eñ die dooz deſe grouwelicke exempelē dickwils ſoo ge-ergert zijn/ datſe ons volck verbloetkē/ gelijck ſp eertijts de Spaengjaerden gedaen hebben. Want dit is nu de andere ſoozte vā volck/ daer de Predicanten mede te doene hebben/ als ſp aen lant komen: Dooz-ſeker / hier moet groote wijſheyt, voorſichtigheyt, naerſtigheyt, vriendelickheyt, ende onverdrietigen arbeyt aengewent wozden/ om deſe arme blinde menſchen ſoo verre te bzengen / datſe naer de waerheyt beginnē te lupſterē/ om hare oogen op te doen, datſe hen van de duyſterniſſe bekeeren tot den lichte, van de macht des duyvels tot God, op datſe vergevinge der ſonden ontfangen, eñ deel onder die gene, die door den geloove inden Heere Jeſum Chriſtum geheylight zijn, Actoz. 26. 18. Het is dan te beklagē/ dat menigmael ſulcke ſlechte / ongheleerde / onerbarene / loſſe Predicanten derwaerts geſondē wozden: want wp houden't daer vooz/ ende geen verſtandighe en ſal ons dat konnen/ of derven loochenen/ dat den dienſt des Goddelijcken, wooztz/ ſoo op de Ooſt ende Weſt-Indiſche bloten/ als met namen in de quartieren van Ooſt ende Weſt-Indien, naer dat ſp gelandet zijn / ſulcken ſwarē dienſt is/ ende daer ſoo vele gaven toe verepſcht wozden / als daer ergens in eenighe van onſe kercken/ binnē de ſeven Provinçien, kan ghevonden wozden. Want vooreerſt overmits ſp onder ſchozpioenen/ eñ ſcherpe doozнen moeten wandelen / ſoo moeten ſp uytmupten in Godſaligheyt, of anders

II. Om datter vereyſcht wort groote wijſheyt om de Heydenen te bekeeren.

Hier uyt blijckt, dat den dienſt van de Predicanten in Ooſt ende Weſt-Indien, ſulcken ſwaren dienſt is, als daer ergens in onſe Provincien te vinden is.

Daerom moeten ſy eerſt uytmuyten in Godſaligheyt.

ſouden ſy lichtelick door de onſuyvere verkeeringe der boosē besmet worden: want quade t'samen-sprekingen verderven goede zeden, 1. Cor. 15.33. Sommige van deſe booſ-wichten geven dē Nazarenen wijn te drincken/ende vermengen hare grimmigheydt daer onder/ om haer te bespotten/ eñ gebieden dan den Propheten, ſeggende/ ghy en ſult niet Propheteré, Amos 2.12. Den Propheet Esaias was ſelve bekommert/ om dat hy gevoelde sijne eygene ſwackheyt/ ende daerbeneven woonde onder een vuyl volck. Wee my, (ſeydt hy) ick ben bedorven, want ick ben van onreyne lippen, ende woone onder een volck van onreyne lippen, Esai. 6.5. Ten anderen, ſy dienē grondigh geleert te zijn/niet alleene inde H. Theologie, maer ooc in de Talen, inde Hyſtorien, in de Philoſophie, Aſtronomie, Coſmo-graphie, Geographie, ende meer andere wetenſchappen.

Ten anderē ſy moeten grondigh geleert zijn, met namen

1. In de H. Theologie, In de Theologie, dat wijſt hemſelven/ ende daerom ſullen wy dat bewijs laten aenſtaē/ want hoe ſal hy andere leeren den wegh der saligheyt/ die ſelve dien niet en verſtaet? want anders ſal hy dat verwijt moeten hoorē/ gelijck de Leeraers der wet/ die niet en wiſten, wat ſy ſeydē, of wat ſy beveſtighden. 1. Tim. 1.7. Inde Talen moeten ſy oock ervaren zijn/ met namen in

2. Inde Oriētaelſche talē, als oock in de Maleyſche ſprake, de Orientaelſche talen, Hebreeuſch, Arabiſch, Syriſch, &c. want behalvē dat deſe talē ſeer dienſtigh zijn/ om de H. Schriftuere te verſtaen/ ſoo komen ſy inſonderheydt in die quartierē wel te paſſe/ ende geven eene goede aenleydinge tot de Maleyſche tale, de welcke is als eenen Dialectus Communis, eene gemeyne ſprake/ die by meeſt allē den Indianen kan verſtaen worden: ſy moetē oock de Hyſtorien van allerley Natien wel geleſē hebben/ met namen van de Griecken, ende Romeynen, die eertijdts in Indien gehandelt hebbē: Item/ de Journalē, eñ Hyſtorien van de Spaengjaerden, Portugijſen, Engelſche, Franſche, Hollanders, Zeeuwē, &c. de welcke beyde de Indiē, in de twee leſte eeuwen ſeer gefrequenteert eñ bezeylt hebben: ſy moeten oock grondige kenniſſe hebbē van de Philoſophie, niet alleene vande reden-kavelinge, maer oock van den loop der natueren (die ſy noemen Phyſica) om de Heydenen, die de Authoritept van de H. Schriftuere noch niet en kennen/ upt de Scheppinge der werelt te overtuygen/ dat God is: datter maer een God is: dat de zielen der menſchen onſterffelick zijn: dat God door ſijne voorſienigheydt, Hemel, Aerde, Zee, met al dat daer in is, onderhoudt ende regeert, Rom. 1. verſ. 19. tot 23. &c. Ende voorts alle die eerſte fundamenten van de ware Religie, de welcke den Hooggeleerden/ ende wijdt-vermaerdē Heere du Pleſſijs, ſeer treffelijck heeft verhandelt in ſijn boeck/ genaemt de la veritè de la Religion Chreſtiene, dat in duytſch is overgeſet met den tijtel van Bybel der natuere, welck boeck alle Predikanten, met namen/ die op Ooſt ende Weſt-Indien varē/ behoorē op haren duym te hebben: ſy dienē oock wel ervarē te zijn inde Aſtronomie, dat is de kenniſſe van dē loop der Starrē: in de Coſmo-graphie, dat is beſchrijvinge van dē Kloot des We-

3. Inde Hyſtorien, inſonderheydt van Indien,

4. In de Philoſophie, met name Logica & Phyſica,

Ende waerom,

Sy moeten den Bydder natuere op haren duym hebben.

5. Sy moeten oock eenigh ren zijn de Aſtronomie

Werelts: met namen in de Geographie, dat is/ de beſchrijvinge vā die Landen in't byſonder / daer ſy te doen hebben / daer toe ſoo veel behulps is in allerley talen/dat het eene ſchande ware/voor een Predikant, dat hy hier inne een vremdelingh ſoude zijn / ende dat hy ſoude moeten ſtom ſtaen / als hier van geſprooken wort: ick late ſtaen/dat hem deſe dingē ſeer te paſſe komen in ſyne Predikatien, ende vermaninghen, om de menſchen/ſoo Chriſtenen, als Heydenen, op te wecken/ om dē Heere te dancken/gelijck de H. Propheten ende Apoſtelen met haer exempel ons zijn voor gegaē/ met namen Iob, cap.38.39.40.41. David, Pſal.8.19.104.147.Eſaias, cap.40. Ieremias, cap.5. verſ.22. 23.24.Daniel, cap.2.vſ.36.tot 46. Amos, cap.4. 13. Paulus, Act.14. vſ.15.16.17. Act.17.vſ.24.tot 32. Een Predikant, die naer deſe quartierē reyſt/ moet oock ſeer voorſichtigh zijn / dat hy hem niet ergens/ in leere, of leven, of regeringe van ſyne Gemeynte/en verbroepe/of en misgrijpe/ want dan ſoude hy vele van ſyne Authoriteyt, ende gunſte verliеſen: Hy moet ock couragieus zijn/ dat hy niet licht en verflauwe of den moet verlooren en gebe/ al iſt dat hy vele moet paſſeren van den genē/ diē het minſt betaemt/want ſoo hebben ſy ock ghedaen / den Propheten, die voor ons gheweeſt zijn/ Matth.5.12. Ende de Heere draeght de Starren, dat is/de trouwe Leeraers/ in ſyne rechterhandt, Apoc.1.20. Hy ſal dan ſyne trouwe Dienſt-knechten wel bewaren / tegen die gene / dieſe willen beleedigen / Jerm.1.18.19. Ezech.2.6.

Daer-en-tegen/ die van den wege af-treden, ende vele in de Wet ergeren, ende het verbondt Levi verbreken, die ſal hy onwaerdt ende veracht maken voor den ganſchen volcke/als ſouteloos zout, dat nergens toe en deught/als om buyten gevorpen/ ende met de voeten der menſchen vertreden te worden / Mala.2.verſ.8.9. Matth.5.13. Hy dient ock wel / eer hy van landt vaert/ tamelijck erbaren te zijn in de regeringe der kercke: want overmidts vele ſware caſus lichtelijck voorvallē/ wanneer hy ſynē dienſt in die quartieren doet / ſoo behoort hy te vorren al redelijck gewapent te zijn/ met eene grondige kenniſſe van de caſus conſcientie, van de Kercken-ordeninghe, ende de Practijcke van dien / met meer andere dingen/die daer toe behoorren. Wie en ſiet nu niet / wat eenen ſware n dienſt dat is/ den dienſt van Predikanten, die naer Ooſt ende Weſt-Indien geſonden worde? Het ware dan te wenſchen / ja het is hooghnoodigh/ dat by die gene / dien dit aengaet / daer op wat naerder gelet worde: want de erbarenthept heeft dickwils gheleert / wat het voor onheplen in brengt/wanneer de Predikanten in leere ende leven niet wel gheſtelt en zijn / want van ſulcke Propheten te Ieruſalem komt de Huycchelrie in't ganſche landt, Jerm.23. verſ.15.

Hy moet ervarē zijn in deKerckelicke regeringe.

Ende wat daer aē dependeert.

Beſluyt van de nootwendigheyt van deſe reden.

Maer pemandt ſal ſeggen / dat is bupten allen twijffel/datter niet dan Godvruchtige, wel geleerde, ende ervarene Predikanten dienen geſonden te worde naer Ooſt ende Weſt-Indien, maer wat raedt/ om die te bekomen? want men bevint dage-

Vraghe, waer ende hoe dat mē ſulcke Predikanten bekomen ſal.

dagelijcx/ datter ſeer weynige zijn/ die van dē Heere wel begaeft zijn/ die luſt hebben / om deſe repſe aen te nemen: ende de ſchaerſheyt daer van groept hoe langs hoe meer/ ſo dat ock de Heeren Bewindt-hebbers van beyde de Compagniē daer over beginnē te klagē. Antw. Ick gheloobe/ dat het ſoo is: maer wy moeten ſien / waer aen dat het hapert/ of anders en can de faute niet ghebetert worden. De ſchult dan (op dat wy oprechtelijck ende vry-moedelick ſprekē/ ſoo dat behoort) en is niet gheheel aen eene zijde.

Wort beantwoort met aenwijſinge.

Waer uyt dat de ſchaerſheyt van bequame Predicantē naer de Indien rijſt.

Maer ten deele by de Heeren Bewindt-hebbers, om datſe geene / of niet in genoeghſamen getale/ Studenten daer toe op en voeden/ ghelijck die vande Ooſt-Indiſche Compagnie pleghen te doen. Ten deele by de Commandeurs op de vloten/ ende te Lande/ daer ſy aen-komē/ overmidts ſy de Predikanten ende haren dienſt ſulcken reſpect niet toe en draghen/ als daer toe ſtaet/ ende als haer van Gods weghen toekomt/ 1. Theſſ. 5. verſ. 11. 12. Ten deele by de Studenten, eñ ſommige Predikanten, die daer toe bequaem geoordeelt worden. Aengaende de Heeren Bewindt-hebbers, die van West-Indien en voeden der afſnoch geene op: doch inde eerſte beginſelen, die gemeynelick hart eñ ſcharp zijn / en is dat ſoo ſeer niet te verwonderen/ inſonderheyt ſoo lange als de Compagnie, als eenen vaſten nagel, niet en was ingeſlagen aen eene vaſte plaetſe, ende datſe daer niet en hadde eenen ſtoel der eeren, ten dienſte van Gods kercke, ende ons Vaderlant, Eſa. 22. 23. Wy vertrouwen dan / dat de ghemelte Heeren/ nu voortaen/ wat naerder daer op letten ſullen / overmidts God Almachtigh de voorſchreve Compagnie nu eenige jaren herrewaerts/ ſoo gheſegent heeft/ datſe in Braſilie, een forme van eene Republijcke beginnen op te richten.

1. Te weten, eerſt by faute van de Heeren Bewindthebbers, die geene Studenten daer toe op en voeden, ſoo ſy plegen.

De reden daer van nopende de Compagnie o de Weſt Indien.

Aengaende de Heeren Bewindthebbers van Ooſt-Indien, die hebben over eenige jaren met grooten lof dat beginnē te doen: daer na is het werck van dat Seminarium wederom ghеſtackt / apparentelijck om eenighe onghemacken/ van de Studenten ſelve (te weten / eenighe van haer) die daer upt geſchepden zijn/ of het goet oogemerck van de gemelte Compagnie niet en hebben voldaen naer behooren/ gelijck wy ſomtijdts met droefheydt verſtaen hebben. Maer men moet een goet werck/ om eenighe onghemacken ſtracx niet ſtaken. Want den Duyvel is ſoo loos/ als hy ſiet / dat wy met een goedt werck beſich zijn/ inſonderheyt dat Gods eere, de ſtichtinge van ſijne ghemeynte, ende onſe ſaligheyt aengaet/ ſoo is hy terſtont in de weer/ om een deel hinderpalen in den wegh te werpen / ende ons alſoo in dat goedt voornemen te ſtupten. Ghedenckt wat Moyſes dien H. Man Gods weder-baren is/ als hy de kinderē Iſraels ſoude verloſſen upt Egypten, niet alleene van Pharao ende de Egyptenaers, maer van de kinderen Iſraels ſelve/ die meer als thienmael teghen den Heere gemurmureert / ende tegen Moſes ghemupteneert hebben/ ſoo dat den H. Man niet alleene weemoedigh, maer ſomtijts miſ-moedigh, wierdt/ Exod. 5. 21. Exod. 14. 11. Exod. 16. 2. Exod. 17. 2. 3.

Maer di redener moeten goede werck verhin ren.

Want eens in goeder ernſt, goet w begon hebber die en moeté licht ve flauwe

Num.

Num. 14. verſ. 2. Num. 16. verſ. 2. 41. Gedenckt/ wat reſcontren/ dat Eſra, Nehemia, Zerubabel den ſone Zealthiel, ende de kinderen Iſraels, die upt de ghevanckeniſſe van Babel waren weder gekeert/ hebbē moeten uptſtaen/ niet alleene van hare vyandē, maer oock van haer eygen volck, als ſy beſigh waren/ om den Tempel, ende de ſtadt van Jeruſalem wederom op te timmeren. ſiet daer van Eſra 9. doorgaens. Nehem. 4. 7. Item/ cap. 5. 6. 13. Gedenckt/ wat droevіger reſcontren datter zijn voor-ghevallen/ als de Arcke des Verbondts wierdt ghebracht upt het Landt der Philiſteen naer Kiriath-Jearim, ende van daer/ naer Gibea, 1. Sam. 6. vſ. 19. Wederom/ als ſy van Gibea ſoude gebracht worden naer Jeruſalem, 2. Sam. 6. verſ. 7. Ja gedenckt (om kort te maken) dat alle H. mannen/ Patriarchen, Propheten, Apoſtelen, oude ende nieuwe Leeraers, die Gods kercke hebben ſoecken te reformeren, opt ende opt zijn ghewaer gheworden/ als ſy Gods huys hebben ſoecken te timmeren/ dat den Sathan dat altijt heeft pooghen te verhinderen/ ſiet met namen Zach. 3. vſ. 1. Ja laet ons ghedencken/ dat wy qualijck eenigh goedt werck konnen ter hant nemen tot behandinghe van onſe eyghene ziele/ als Gods Woordt te hooren, oft te leſen, de H. Sacramenten te ghebruycken, God te bidden, ende te dancken, &c. of wy worden ghewaer/ dat den Sathan ſoeckt dat door veelderley liſtighedt te ſtupten/ of onbruchtbaer te maken. Maer daeromme en moeten wy terſtondt den moet niet verlooren gheven/ of het werck ſtaken/ maer ghewapent zijnde met de wapenen der rechtveerdigheydt, ter rechter ende ter ſlinckerhandt, door eere ende door oneere, door laſteringhe ende prijs, ſoo moeten wy door-dringhen als kloecke Soldaten, die voor een klein gherucht niet verbaert en zijn/ ende ſtrijden alſoo eenen goeden ſtrijdt, behoudende het gheloove ende de goede conſcientie, 2. Cor. 6. verſ. 7. 8. 1. Tim. 1. verſ. 18. 19. Wy moeten eenen goeden moet hebben/ ende arbeyden/ verſekert zijnde/ dat de Heere by ons is in ſulcken heyligē werck/ Hag. 2. verſ. 5. Ende dat het eene groote eere is/ dat wy den eerſten ſteen mogen leggen aen het huys des Heeren, ghelijck Zerubabel den Vorſt eens dede/ als men riep/ gheluck ende heyl, geluck en heyl. Ende dat het eenen grooten ſeghen ſoude brengen over de ganſche Compagnie, als ſy het huys des Heeren niet alleene en beginnen te fonderen, maer datſe dat oock poogen te vol-eynden, Zach. 4. verſ. 7. 9. Want die ſyne handt aen den ploegh ſlaet, ende achterwaert ſiet, die en is niet bequaem tot den Koninghrijcke Gods, Luc. 9. 62. Wy vertrouwē dan/ dat de gemelte Heeren Bewint-hebberen van de Ooſt-Indiſche Compagnie, dat Seminarium, datſe eens aengevanghen/ ende nu voor eene wijle/ ende om ſekere redenē geſtaeckt hebben/ wederom met eene H. couragie herbatten ſullen/ op datter in dat nieuwe Jeruſalem, dat in die quartieren ghetimmert wordt/ wachters op de mueren moghen beſtelt worden, die den ganſchen dagh ende nacht nimmermeer en ſwijgen ('s daeghs met Predicken, 's nachts met bidden)

So hebben wy Gods ſegen daer op te verwachten.

maer

maer die des Heeren altijdt gedencken mogen, op dat by haer geen ſtil-ſwijgen en zy, Eſai. 62. verſ. 6.

II. De tweede faute is van de Commandeurs ende andere Officiers

Aengaende de Commandeurs, eñ andere Officiers op de Vloten, ende te Lande, het is ſeker dat eenige van haer / (de goede niet te naegeſproken) dickwils de vrome Predikanten, gelijck wy eenighe treffelijcke mannen gekent hebben / die upt eenen H. yver / ſonder noot / zijn derwaerts gevaren / in kleyn reſpect gehouden / jae ſomtijdts qualick bejegent hebben / wanneer ſy met trouw-hertige ende vrymoedige vermaningē / hare conſcientie hebben ſoecken te quijten. Hier van hebbē wy niet alleene vele droevige klachten gehoort / maer verſcheyden klaeghlicke brieven geſien / van mannen / die vroom ende oprecht / wel geleerdt ende treffelick begaeft waren / datſe ſomtijdts van eenige ſnoode Officiers ſoo bejeghent zijn / ghelijck dien Propheet bejeghent wierdt van den Koninghe Amazia, 2. Par. 25. 16. Dit doet de mannen Gods ſuchten / ende die dan niet extraordinaris van dē Heere begaeft zijn met eene geeſtelicke couragie, gelijck den Propheet Micha, datſe zijn vol kracht ende geeſt des Heeren, vol recht ende ſterckte, datſe Jacob ſijne overtredinghe, ende Iſrael ſyne ſondē derven kondt doen, Mich. 3. verſ. 8. Voor-ſeker ſoo en is het niet wonder / dat ſy / ende haers gelijcke / niet alleene in haren dienſt verſlauwen / maer oock beſwaert zijn ſulcke dienſten meer aen te nemē / daer ſy van ſulcke ſnoode menſchen, die dickwils niet waerdigh en zijn den naem van Chriſtenen te voeren / ſoo onbebbelick ende onbeleefdelick bejeghent worden. Dit en seggen wy niet / om vele vrome Commandeurs, ende andere Officieren, beſchaemt te maken / maer om ſulcke rauwe gaſten, die ſomtijts maer ſchuym van volck en zijn / in hare conſcientie te raken / datſe leeren gedencken aen dat woordt van onſen Salighmaker / Luc. 10. Hſ. 16. Wie u. l. hoort, die hoort my: wie u. l. verworpt, die verworpt my: ende wie my verworpt, die verworpt den genen, die my geſonden heeft. Dit is dan de tweede reden / daer upt dat rijſt de ſchaerſheyt van vrome ende wel-geleerde Predikanten: want ſy weten / dat haren laſt is / hare ſtemme te verheffen als eene Baſuyne, ende den huyſe Iſraels te verkondigen hare overtredinge, Eſa. 58. verſ. 1. Om Zions wille en moghen ſy niet ſwijghen, ende om Jeruſalems wille en moghen ſy niet inhouden, tot dat hare gerechtigheydt opga, als een glants, ende haer heyl ontbrande, als een fackel; Eſa. 61. 1. Sy moeten de gerechtigheyt predicken in de groote gemeynte, het en is dan niet ſonder reden / datſe daer over ſuchten / als ſy dat niet doen en mogen: jae het is onlijdelick dat haren mondt van ſulcke ſnoode menſchen ſal geſtopt worden, Pſal. 40. verſ. 10.

Bepalinge vā deſe b ſtraffinge dat die vrome Comman deurs, e de andere Officiere niet aen gaet.

Die de vrome Predicanten dickwils kleyn reſpect toedragen.

Dit maeckt vele vrome Predicantē ongewillig tot deſen dienſt.

III. De derde reden van de meergemelte ſchaerſheyt / die komt van de Studenten, ende Proponenten ſelve. Want ſommige van haer zijn ſoo delicaet / ende ghemackelick / datſe liever ſeven, acht, jae thien jaren ſoudē gaē ſonder dienſt / naer datſe hebben beginnen te proponeren, (dat is met heymelicke / of oock openbare Predikatiē haer ſelvē tot den

De der reden deſe ſchaer heyt i de Stu ten en Propo ten ſe

den Kercken-dienst te ghewennen/ ende bequaem te maken) dan datse eene repse/ voor eenen sekeren tijdt/ naer Oost of West-Indien souden aen-nemen/niet tegenstaende/datse daer toe bequame gaven naer ziele ende lichaem van God Almachtigh ontfangen hebben. Insonderheyt/ als sy 't geluck souden hebben van vrome ende Godvruchtighe Commandeurs, ende andere Officieren, 'twelck eenen bysonderen segen op dese repse is / te Water ende te Lande. Voor-seker/ dese personen toonen / datse niet seer bekommert en zijn met dat groote werck van de bekeeringe der Heydenen : datse ook niet seer wacker en zijn / om haer talent tot winninghe aen te legghen : sy en over-legghen ook niet genoegh / wat ongelooflicker arbeydt / verdriet / moeyte / ongemack/eñ perijckelē/dat de H. Apostelen hebben moeten uytstaen / eer sy de fundamenten van de Christelijcke Kercke gheleght hebben in Judæa, Samaria, ende tot het uyterste der Aerden, Act. 1.8. Want sommige van haer hebbē het H. Evangelium gepredickt (soo de Kerckelijcke Hystorie ghetuyght) aen de Parthers, met namen den Apostel Thomas: Andere aen de Mooren, met namē Mattheus: Andere aē de Indianen, met namē Bartholomeus: Andere in Schythien, met namen Andreas: van Petro seggen sy / dat hy gepredickt heeft in Ponto, Galathia, Cappadocia, Bithynia, ende alle de om-liggende Provinçien. Van den Apostel Johannes, dat hy meest ghepredickt heeft in Asien. Euseb. lib.3. cap.1.2. Niceph. lib.3. cap.1. Van den Apostel Paulo blyckt het uyt de Handelingen der Apostelen, wat al swaere ende moeyelicke repsen dat hy gedaen heeft / om het H. Evangelium te predicken onder de Heydenen : want hy heeft geheel die Lant-streke / van Jerusalem tot Illyricum toe / verbult met de kennisse des H. Evangeliums: ende hy is daerinne eergierigh geweest met eene heylige eergierigheydt, om het Evangelium te predicken / daer Christus noch niet ghenoemt en was, Rom. 15. vs. 19.20. Sy en overleggen ook niet / dat het eene schande is voor Kerckelijcke personen, dat sommige treffelicke Politijcke Heeren, uyt liefde des Vaderlandts, dese repsen in onsen tijdt seer vry-willigh eñ blymoedigh aennemen/ te weten verscheyden Generaels, eñ vrome Commandeurs naer Oost-Indien : wederom verscheyden Heeren Bewindt-hebbers, die als opperste Raden repsen naer de West-Indien, ja selfs / dat een treffelick Heldt uyt het doorluchtighe huys van Nassau, dien het hier te Lande aen't advancement niet en konde ontbreken/met eene Heroicque couragie, dese repse heeft aengenomen/ als Gouverneur Generael in Brasilia, om aen het lieve Vaderlandt, ende de Compagnie, in die quartieren wat goets te doen. Hoe sullen lupden van onse order, die daer toe begaeft zijn / dit konnen verantwoorden / dat Politijcke personen, alle dese ongemacken niet en ontsien / om aen onse Republijcke wat goets te doen : ende dat wy soo veel yvers niet en toonen / om het rijcke Christi te verbreyden onder de blinde menschen / daer van eenige seer erbarmelick roepen met dien Macedo-

Iae daer vele Politijcke Heeren in onsen tijdt, dese ongemackē gewilligh opnemen uyt liefde van het Vaderlandt.

Als met namen Graef Maurice de Nassau, ende verscheyden Bewindthebbers.

Te meer, overmits de Ieſu-wijten ſoo neerſtigh zijn, om te vorderen het rijcke van den Antichriſt.

cedoniſchē man / komt ons te hulpe, Act.16.9. Ja hoe ſullē wy dat konnen verantwoorden / dat de Ieſu-wijten, ende andere ſpinck-banen van de hoere vanBabel, ſulcken onverſietigen blinden over aenwenden / om te voorderen het rijcke der duyſterniſſe; ende dat wy ſoo weynigh doē / om te vorderen het rijcke der genaden, om die arme menſchen te brengen tot de kennisſe van hare ſaligheydt / op datſe bekeert zynde van de duyſterniſſe tot den lichte, ende van de macht des Duyvels tot God, eens moghen krygen vergevinghe der ſonden / ende deel onder die gene / die door het geloove inden Heere Ieſum gheheylight zyn / Act. 26.18. 't Is waer / ick wete wel / dat de Ieſu-wijten ende haers gelycke / naer de wereldt andere voordeelen hebben / als wy doen / want behalven / datſe vele in ghetale zyn: datſe oock met geene hupſ-houdinge belaſt en zyn: datſe oock over al thuys zyn / ende wel gecareſſeert worden / daerom datſe haer over deſe repſen even ſoo weynigh hebbē te bekommeren / als over hare dienſten / die ſy aen den Paus doen hier te Lande / ja minder als de Generaels ſelve: ſo zyn ſy daer-en-boven by de hare in ſeer groot Credijt ende Reputatie: ſy voeren over-al het Hooge woordt: ſy worden gekent in Politijcke ende militaire ſaken: ſy worden treffelyck ghetractteert / ende hebben van alles het beſte / ghelyck den reghel van Loyola oock mede-brengt. In ſumma / overmidts ſy dienen den God op aerden, dat is / den Paus, ſo ontfangē ſy oock van hem vele ende overvloedighe aertſche beloninghen, volghens de preſentatie van den God deſer wereldt: Alle deſe dinghen ſal ick u gheven, indien ghy neder-vallet, ende my aenbiddet, Matth. 4.9. Soo dat de Papiſten, over dien Ieſu-wijtſchen over ende devotie ſoo ſeer niet te roemen / of daer op te ſnorcken hebben. Doch niet-te-min / ſoo en mach deſe exceptie ons niet geheel verſchoonen (alhoewel ſy ſommighe onverſtandige eenigſins kan den mont ſtoppen / die altydt klaghen over den klepnen over van de Predikanten) want wy moeten altydt ſien op de exempelē van de H. Propheten ende Apoſtelen, die hondertmael, ja duyſentmael, meer hoon ende ſmaedt-hept / moepte ende arbeydt / onghemacken ende perijckelen / hebben moetē uytſtaen in haren dienſt / als pemandt van ons ſouden konnen uytſtaen / Matth. 5. Vſ. 11. 12. Jac. 5. verſ. 10. Hebr. 11. verſ. 36. 37. 38. Door het geloove, ende liefde Chriſti, moeten wy dit alle t'ſamen overwinnen / 1. Joan. 5. verſ. 4. Even ghelyck Moyſes, die liever verkoos met Gods volck quaet te lyden / dan de tijdtlijcke nuttigheyt der ſonden te ghebruycken: Achtende de verſmaetheyt Chriſti, meerder rijckdom te zyn / dan de ſchatten van Egypten, want hy ſagh naer de vergheldinghe des loons, Hebr. 11. verſ. 25. 26. Soo verklaert oock den H. Prophete David, dat den yver van het huys des Heeren hem verſlonden hadde, ende dat de laſteringhen der ghener, die den Heere laſterden, op hem ghevallen waren, Pſalm 69. verſ. 10. Soo heeft oock den Vorſt Nehemia, upter maten vele ſwarigheyts ende ongemack voor Gods Kercke upt-geſtaen / daer van dat

Die evenwel daer over niet ſeer en konnē roemen, overmidts ſy naer de werelt hebbē, al datſe ſouden konnē wenſchen.

Maer even wel en ka deſe excep tie ons voo den Heere niet ver- ſchoonen.

Want v mē Pred kantē, m ten de H Prophet ende Ap ſtelen v gen.

Dewel nergen gelet e hebbe om G rijcke verbre

dat hy geene beloontnghe en verwachtede op der aerden / maer alleene in den Hemel/ Nehem. 13. 14. 22. 31. Soo heeft oock dē H. Apostel Paulus seer vele moeten lijdē om den Name Christi/ Actor. 9. 16. Ja/ hy en achtede nerghens op, noch en hieldt sijn leven niet dierbaer voor hem-selven, op dat hy synen loop met blyschap soude vervullen, ende den dienst, welcken hy van den Heere Iesu ontfangen hadde, om het Evangelium der ghenaden Godts te betuyghen / Actor. 20. 24. Soo hebben oock alle de H. Apostelen den Heere na-gevolght in seer groote verdruckingen, daerom sullen sy oock in dē dagh der weder-gheboorte, als den Sone des menschen sal sitten in den Throon synder heerlickheydt/ oock sitten op twaef throonen, oordeelende de twaelf gheslachten Israels, Matt. 19. 28. Luc. 22. vs. 28. 29. 30. Voor-al/ moeten wy bedencke/ dat Iesus Christus onsen oppersten Herder, den Leydtsman ende volmaker van ons geloove, voor de vreughde/ die hem voorgheset was / heeft het krupte verdragen/ ende de schande veracht / ende is nu gesetē ter rechter-handt des throons Gods. Ja/ hy heeft sulck een tegen-sprekē der sondaren tegen hem verdragen/ op dat wy niet en souden slauw of slap worden in ons gemoet: Hoe verre zijn wy van daer / die noch tot den bloede niet en hebben wederstaen/ strijdende tegen de sonde? Hebr. 12. vers. 2. 3. 4. Moeten wy dienen: hy was oock ghekomen om te dienen, ende niet om ghedient te worden, ende syn leven te gheven tot eene rantsoeninghe voor velen/ Matth. 20. 28. worden wy somtijdts qualijck toe-gesproken: sy hebben den Huysheere wel derven Beel-zebub noemen/ hoe veel te meer hebben dat te verwachten syne Huys-ghenooten? den discipel en is boven den Meester niet / noch den dienaer boven synen Heere: Het is den discipel genoegh/ dat hy is gelijck sijn Meester, ende den Dienst-knecht, dat hy is gelijck sijn Heere/ Matth. 10. vers. 24. 25. Den H. Apostel heeft dit oock moeten verdragen/ 1. Cor. 4. 12. Wy worden schandelijck aengesproken, ende seghenen: wy worden vervolght, ende zijn lijdtsaem: wy worden gelastert, ende bidden: wy zijn gheworden als een uyt worpsel deser wereldt, ende aller menschen uyt-vaeghsel, tot noch toe. Worden somtijts onse vermaninghen veracht? het is onsen Saligh-maker oock al wedervaren. Ghedenckt/ sepdt hy/ des woordts dat ick u gesepdt hebbe: de dienst-knecht en is niet meerder dan synen Heere: ist datse my vervolght hebben/ soo sullen sy u oock vervolgen: hebben sy mijn woordt ghehouden, soo sullen sy het uwe oock houden / Joan. 15. 20. Is dese reyse vele onghemacken onderworpen? Den H. Apostel Paulus heeft al dupsendt-mael meer upt-gestaen/ want hy heeft drymael schip-breucke gheleden, nacht ende dagh heeft hy in de diepte gheweest/ op de reyse menighmael geweest in perijckelen van water-stroomen / in perijckelen van moorders / in perijckelen van syn gheslachte / in perijckelen van de Heydenen/ in perijckelen inder stadt / in perijckelen in de woestijne/ in perijckelen inder Zee/ in perijckelen onder de valsche broeders / in arbeydt en vermoeyt-

heyt, in waken menichmael/in honger en dorſt, in vaſten menighmael/ in koude ende naecktheyt: Beneven alle deſe ſwarigheden/ die hem van buyten aenquamen/ ſoo wierdt hy gedzongen van het gene hem dagelijcx overviel/ namelick de ſorge van alle gemeynten, 2. Cozinth. 11. verſ. 25. tot 29. ſiet oock/ 1. Cozin. 4. verſ. 11. 12. 13. Tot op deſer uren lijden wy honger en dorſt, ende zijn naeckt, ende worden geſlagen met vuyſten, ende en hebben geene ſekere woonſtede. Soo en moeten dan vzome Studenten, of Predikanten, die daer toe bequaem zijn/ende ernſtelick verſocht wozden/om een wepnigh ongemacx/haer ſelvē niet ontrecken/ om aen die arme blinde Heydenen, ſo in Ooſt, als in Weſt-Indien, wat goets te doen: maer ſy moeten altijt die gulden ſpzeucke vooz oogen hebben / ja dien ganſchen Sendt-brief, die Auguſtinus geſchzeven heeft aen de Monicken (die in dien tijdt als onſe Proponenten waren) van het Eylandt Capraria, Epiſt. 81. ſoo vermanen wy dan u. l. Broeders, in den Heere/dat ghy u vooznemē wel bewaert/ende tot den eynde toe daerinne volhardet. Ende indien de Moeder, de H. Kercke, uwen dienſt van noode heeft / dat gy den ſelven niet aen en neemt met al te grooten voortvarentheydt ende opgheblaſentheydt: dat ghy oock den ſelvē niet en wepgert of af en ſlaet upt eene aenlockende luyigheyt: maer dat ghy met een ootmoedigh ende ſachtmoedigh herte den Heere ghehoozſaem zijt. Ende dat ghy doch uwe ledigheydt ende ghemack niet en ſtelt boven de ſtichtinghe der Kercken. Want

Een ſchoone vermaninge uyt Auguſtino, hoe dat haer de Predikanten ende Proponenten ontrent de beroepinge tot het Predick-ampt hebben te dragen.

als de Kercke in barens noodt is, indien dan gheene vrome luyden haer en wilden dienen of by ſtaen, hoe ſouden dan Gods kinderen gheboren worden, ja indien in vorighe tijden haer niemandt en hadde willen dienen, ghy en ſoudt ſelve van haer niet geboren zijn. Deſe vermaninge Auguſtini is ſeer notabel: want inder waerheydt/ indien de heylige Propheten, Apoſtelen, Evangeliſten, d'oude Leeraers, onſe eerſte Reformateurs, ſoo gemackelick hadden geweeſt / als ſommige nu zijn/ hoe ſoude Gods Kercke alſoo verbzeydt geweeſt zijn in alle quartieren van de wereldt / als ſy in voozgaenden tijden geweeſt is / ende noch is/ tot verwonderinge van alle vzome ende verſtandighe menſchen / want het Evangelium is dooz-gebzoken als een wit Peerdt: daer een op ſit, die eene kroone op ſijn hooft heeft, ende eenen boge in ſijne handt, die uyt gaet overwinnende, en op dat hy overwinnen ſoude, Apoc. 6. 2. Ende dit is al geſchiedt niet dooz menſchelicke kracht of geweldt / maer alleene door den geeſt des Heeren, Zach. 4. vſ. 6. Nochtans belieft het den Heere deſen ſchat te leggen in aerden vaten, op dat de uptnemende macht ſoude blijcken te zijn upt God/ende niet upt ons/ 2. Coz. 4. 7. Het is dan van dē Heere geſchiedt/ ende het is een wonder vooz onſen oogen/ Pſal. 118. 23. Om dan dit vierde Artijckel te beſlupten/ van dē Godſ-dienſt, de welcke den grontſlagh moet zijn vā deſe twee wijdtberoemde ende noodige Compagnien op Ooſt, ende Weſt-Indien: ſoo moet daer vooz-al ſozge gedzagen wozden datter nopt gebzeck en zy van

Beſluyt van deſe vermaninge aen de Predikanten ende Proponenten.

Omdā ſchaer van klo Predik in beyd Indien betere moetē dry m len in werck ſtelt v

van bequame mannen, die den ſuyveren Godſ-dienſt, ſoo te Water als te Lande / met vrucht ende ſtichtinghe bedienen moghen / ter eeren Gods / ende tot ſalighepdt van ſoo vele duyſent zielen, daer toe (onſes bedunckens) deſe drp middelen noodigh zijn:

Voor-eerſt, dat beyde de Compagnien, overmidts haer de Heere nu merckelijck geſegent heeft (inſonderheyt die van Ooſt-Indien, die nu 45. jaren out is) met eene groote Juriſdictie, ende vaſten voet te Lande / met treffelijcke Victorien tegen hare vpanden / ende overvloedighe retouren, tot vreughde van onſe Lantſ-lupdē / ende ſpijt van de vpanden / datſe elck (segge ick) behoozen op te richten een ſeker Seminarium ende queeckerie van jonghe Studenten, gheboren van eerlijcke Ouders, van goedt getuygeniſſe nopende hare gaven / leere ende leven / ende dat tot ſulcken ghetal / als de Eerwaerdighe Heeren Bewindthebbers, reſpective / naer rate van hare vloten te Water / quartieren te Lande / ende de ghelegenthept van hare middelē / ſullē bevinden te behoozen: gelijck de Heeren Bewindthebbers van Ooſt-Indien over eenighe jaren gedaen hebben: te weten op ſulcke conditien / dat elcke Camer jaerlijcx ſal ſchrijven / of doen vernemen / by de Claſſis of Synode, die haer de naeſte is / datſe haer van tijde tot tijde / gheliefven behent te maken eenige bequame jonghelingen / van goeder hope / die in de Talen, Conſten ende wetenſchappen, ſulcke fundamenten gelegt hebben / datſe bequaem worden geoordeelt om te repſen naer de Hooge ſchole, die dan vooruts hare Studia Academica, voor ſekeren tijdt van jaren / tot laſte van de Compagnie ſouden voltrechē / ende dan repſen naer de quartieren daer ſy ghedeſtineert zijn / voor ſoo vele tijts als ſy onder malkandren ſouden konnen accorderen.

Ten anderen, overmidts daer nu eenige jaren herwaerts overvloedt is geweeſt van Studenten in de H. Theologie, die dickwils vele jaren gaen / eer ſy konnen gevoordert worden: dat de Heeren Bewindthebbers met reden ſouden moghen verſoechē aen de Ed. Mog. Heeren Staten van de reſpective vereenighde Proventien, dat alle de Alumni, die voortaen tot s'Landts koſt worden aengenomen / ſullen gehouden zijn / haer ſelven (als ſy daer toe bequaem worden geoordeelt / ende de Kercken hier te Lande / harē dienſt noch niet en behoevē) de beroepinge naer Ooſt ende Weſt-Indien, ſoo wel als hier te Lande / te onderwerpen: welverſtaende / met voorgaende kenniſſe ende toe-ſtemminge vā hare Mecænates: want het en is geen reden / datſe hier ſullen ledigh gaen / daer den Wijngaert des Heeren in die quartieren (daer Gods Kercke, ende ons lieve Vaderlandt ſoo vele aen gelegen is) by gebreck van Arbeyders, by-na moet woeſt blijven liggen. De Studien zijn nu ſoo overvloedigh / ende ons Landt is geſeghent met ſoo vele gauwe geeſten, indien deſe conditie van de Heeren Staten, ende Ledē van dien die de diſtributie van deſe burſen hebben / den jonghen Studenten, of hare Ouders ende vooghden, maer en worpt voor-ghehouden / daer en

II. Dat de Alumni van het Landt op deſe conditien worden aengenomen, datſe de kercken in Indien voor ſekerē tijt ſouden dienē, als ſy hier noch niet en konnen geemployeert wordē

Hoe dat dit ſoude moeten en konnē gedaen worden.

is niet aen te twijffelen/of daer sullender vele zijn/ die met beyde hare handen daerna grijpen sullen. Het bestaet oock in reden/ indien sy tot des Landts kost worden op-gheboedt/ om Gods Kercke te dienen/ als sy daer toe bequaem zijn/ datse haer selven de beroepinge des Heeren dan onderwerpen/ de welcke in onse tijden wederom spreeckt/ op sekere wijse/ gelijck hy dede Act. 13. 2. Scheydet my uyt Barnabam ende Saulum, tot den wercke, daer ickse toe gheroepen hebbe. Want het is nu den tijdt/ dat de Heere de Prophetie van nieus wil laten verbullen/ daer wy van lesen/ Esa. 60. vers. 1. 2. tot 13. Item/ Esa. 66. vers. 12. tot 22. Het Evangelium des Coninckrijcx moet door de gheheele wereldt gepredickt worden, tot getuygheniſſe allen volckeren, ende dan sal het eynde komen: Matth. 24. 14. De volheyt der Heydenen moet eerst inkomen/ eer de bekeeringhe der Ioden te verwachten is/ Rom. 11. vers. 25. 26. Ende de Studenten en moeté haer selvé niet ongeluckigh rekené/ als sy daer gaen Predicken/ overmidts den H. Apostel daerinne eé groote ende bysondere eere stelde/ dat hy het H. Evangelium mochte Predicken, daer Christus niet ghenaemt en was, op dat hy niet en soude op een anders fundament timmeren/ Rom. 15. 20. Wy en konnen oock niet alle tsamen op eene plaetse of in een landt Predicken/ maer wy moeten vrymoedigh ende blymoedigh volghen de beroepinghe des Heeren, wetende dat het Aerdtrijck des Heeren is, ende hare volheydt: de ganssche wereldt, ende die daer inne woonen/ Psalm 24. 1.

Dit middel is redelick, en doenlick.

Het is oock eerlick, ende godde-lick.

Omne solum, viro forti patria est.

De Heydenen pleghen te seggen/ dat alle Landt is een Vaderlandt voor een Man, die kloeckmoedigh is: maer wy mogen seggen met beter recht/ dat elck Landt is ons Vaderlandt, daer wy God wel dienen konnen: te meer overmits wy weten/ dat God alle geslachten der menschen van eenen bloede geschapen heeft, om op den ganschen aertbodem te woonen, ende dat hy gheordineert heeft sekere ghelegentheden der tijden, ende eynden haerder wooninghe, die hy gheset heeft, Act. 17. 16. Komen wy onderen-tusschen te sterven/ wy weten/ dat wy hier gheene blijvende stadt en hebben, maer wy soecken de toekomende, Hebr. 13. 14. Ende hier hebben trouwe Leeraers eenen bysonderen troost/ want die sullen lichten, als des Hemels glans, ende die gene, die daer vele ter gherechtigheydt wijsen, als de Starren, altoos ende eeuwighlijck, Dan. 12. 3. Dit middel is dan seer redelijck, ende dienstelijck, om dit goede werck te voorderen.

Seneca. Patria est ubicunque bene est.

Ende da hanght nen byso deren se gen aen

Het derde middel is/ overmidts het wel noodigh is/ datter in die quartieren niet alleene Godvruchtige, ende wel-geleerde, maer oock eenighe ervarene, ende beproefde Predikanten worden henen ghesonden/ de welcke als wijse Timmermeesters, het fundament moghen leggen, 1. Corint. 3. 10. Ende by de welcke/ de jonghe luyden moghen dienen in het H. Evangelium, als Sonen by hare Vaders, Philip. 2. 22. Soo dienē de Heeren Bewint-hebbers vande respective Camers, oock te versoecken/ elck by de Synode, die haer de naeste is/ ende daer de

Camer

Kamer is op-gericht/ dat haer jaerlijcx ten minſten een vroom, geleert, ervaren Predikant magh bergunt worden/ inſonderheyt/ die wat ſterck is van lichame/ende van tamelicke couragie ende vierigheydt (gelijck daer / ſoo nu / ſoo dan / eenige treffelicke mannen / die hier te Lande in actuelen dienſt waren/ met grooter lof ende ſtichtinge/ſoo naer Ooſt, als naer Weſt-Indien gerepſt zijn / ende groote dienſten aldaer gedaen hebben) om dat groote ende treffelicke werck te voorderen. Dit middel/alhoewel het wat ſwaerder ende moepelicker is om te practiſeren, als de twee voorgaende/ ſoo heeft evenwel de ervarenthept geleert / dat het doenlick is: maer om eene vaſte order daer van te maken/ gelijck men anno 1601. 1602. en 1603. de Zeeuſche Predikanten ghefonden heeft in de belegerde ſtadt van Ooſtende, ende anno 1603. en 1604. naer Calis in Vrancrijck, ende ghelijck de Hollandtſche Predikanten jaerlicx in het Leger geſonden worden/ ſoo moeſtmen deſen wegh ingaen. I. Dat deſe Predikanten niet langer en ſouden verbonden worden/als twee, oft ten upterſten dry jaren: te weten aen lant, ende dat tot contentement van hare Kercke, die ſy hier laten/ als oock hare Familie: Ten ware/ datſe daer zijnde / in conſcientie verſtonden / datſe daer beteren dienſt voor Gods Kercke konden doen/als hier op hare plaetſe. Ten 2. ſy moeſten meerder reſpect ende ontſagh hebben / ſoo te Water als te Lande / als ſommige vrome lupden tot noch toe wel ghehadt hebben. Deſe conditie / al iſt datſe mogelick eenige wereltſche hooftden ſal vreemt ſmaken / is evenwel ſchriftmatigh, ende noodigh, inſonderheyt onder dat wilde woeſte volck/daer onder dat ſy wandelen moeten. Dit iſt/ dat den Apoſtel belaſt / 1. Theſſ. 4. verſ. 12. 13. Ende wy bidden u. l. broeders, bekent die gene, die onder u arbeyden, ende u voorſtaen in den Heere, ende u vermanen: ende houdtſe in grooter waerden, om haers wercks wille, weeſt vreedſaem met hen. Item/ 1. Cor. 4. verſ. 1. Soo achte ons dan een yeghelijck menſche, voor Dienaers Chriſti, ende uyt-deylders der verborgentheden Gods: Item/ 1. Tim. 5. vſ. 17. De Ouderlingen, die wel regeren, ſullen dobbelder eere waerdigh geacht worden, voornemelick die arbeyden in den woorde ende leere. Item/ Hebr. 13. vſ. 17. Weeſt uwen voorgangers gehoorſaem ende onderdanigh, want ſy waken voor uwe zielen, als die rekenſchap geven ſullen, op datſe dat doen meugen met vreughden, ſonder ſuchten, want dat en is u niet profijtelick. Item/ 1. Tim. 4. vſ. 12. Niemandt en verachte uwe jonckheyt. Item/ Tit. 2. 15. Spreeckt dit, ende vermaent, ende ſtraft met allen ernſt, dat u niemant en verachte. Demandt mochte hier op ſeggen / hier is al ſorge voor gedragen by de Heeren Bewindthebbers van de reſpective Compagnien, in harē Artijckel-brief. Tit. 2. alwaer vijf Artijckelen ſtaen / van den Godſ-dienſt, Predikanten ende Siecken-trooſters: beyde de brieven/ ſoo van Ooſt als Weſt-Indien, zijn bynа van eenderley inhout. Antw. Het is waer / die Artijckelen ſtaen daer/ ende zijn prijſelick/ als ſy wel

De noodwendigheyt daer van.

Tegenwerpinge beantwoordt.

onderhouden worden / te weten het 1. teghen de vloeckers, ſweerders ende Godſ-laſteraers. Het 2. tegen de beſpotters van de Predikanten ende hare vermaningen. Het 3. ende 4. tegen de moetwillige verſuymers van de H. oeffeningen, ſoo van Gods woordt te leſen, als de Chriſtelicke gebeden. Het 5. tegen de knibbelaers, ende ergerlicke diſputeerders, nopende het ſtuck van de Religie. Maer even-wel / ſoo en kan niet ontkent worden/dat de trouwe Predikanten ende hare vermaningen, ſoo te Water als te Lande / by dat onbeſupſte volck ſoo niet en worden geacht / als wy te voren upt Gods woordt beweſen hebben / dat haer naer het Goddelick recht toe-komt. Het welcke een vaſt bewijs is / dat die Artijckelen, al-hoe-wel ſy goet zijn / even-wel niet ſuffiſant en zijn / om de Goddelicke Authoriteyt van den Godſ-dienſt, ende de eere van den Kercken-dienſt (die tot bedieninghe des ſelfs van den Heere is ingheſtelt) voor te ſtaen teghen moedtwillighe verachters, ſoo dat behoort: wat hier aen gebreeckt/ ende watter noch by diende ghedaen te zijn / hadden wy liever in het privè aen eenige van de Heeren Bewindt-hebbers te openen / als hier breedt van te ſchrijven. Eenige van onſe mede-broeders, die in die quartieren geweeſt zijn/ meyne ick oock/ dat eenige notable poincten hebben aen-geweſen / als ſy van daer zijn t'huys gekomen. Want niemandt en kan met beter fundament van eene ſake oordeelen/ dan die de ſake met verſtandt gehandelt heeft / dewijle hy door de Practijcke, 't gebreck van de Theorie bevonden heeft. Een woort willen wy voor dit mael alleene daer toe ſeggen / dat de Officiers door den bandt mepnen / dat deſe Artijckelen niet anders als teghen 't gemeyne grauw geſtelt zijn / ende niet tegen die gene / die in de Cayjute zijn/met namen de Commandeurs, Opper ende onder Koop-luyden, Capiteynen, Schippers, &c. overmidts de Predikanten in vele dingen/ beneden haer geſtelt worden / ende mepnen overſulcx / dat de Predikanten over haer niet te ſeggen en hebben / niet meer als Voor-leſers, die in de Kercke gheſtelt worden / om een Capittel upt de H. Schrifture voor te leſen / welcke verkeerde bedenckinge ganſch ſtrijdt tegē het woordt Gods, als voren bewesen is / ende breeckt t' eenemael de kracht ende Authoriteyt van dien Heyligen ende waerdigen dienſt, die van dē Apoſtel genoemt wordt/een ſchoon, oft treffelick werck, 1. Tim. 3. 1. Hier is meer toe te ſeggen/ maer wy ſullen dat ſparen tot eene andere gelegenthepdt / want dat woordt moet van een Predikant altijdt bedacht wordē/dat ſtaet/Tit. 2. 15. ſpreeckt dit, ende vermaent, ende ſtraft met allen ernſt, dat u niemandt en verachte: of anders en kan ſijnen dienſt geen profijt doen.

De Artijckelen, die hier op gemaeckt zijn in de Artijckelbrieven, zijn wel goet,

Maer niet ſuffiſant om deſe conditie te præſteren.

Bewijs daer van.

Ten derden, ſoo moeten de Heeren Bewindt-hebbers, vrome ende wel-gheleerde Predikanten verſorghen van een eerlijck tractament, daer mede ſy niet alleen haer ſelvē/ hare Studien, ende Familien, onbekommert ende met eeren konnen onderhouden: maer oock (indiē ſy op de repſe/ of in de Indien quamen te ſterven) om hare nakomelingen/

De 3. ditie.

We-

Weduwe ende Weesen eenen teerpenninck naer te latē / op datse met dien troost moghen upt de wereldt schepden / dat hare Weesen gheene bedelaers en sullen wesen naer hare doot / het welcke voor eenen vloeck gherekent wordt Psal. 109. Vs. 9. 10. Ende overmidts de Predikanten soo wel Vaders zijn van hare Familien, als Herders van hare Cudde, soo is het wel reden / datse daer mede ooch bekommert zijn: want ist dat yemandt den sijnen, ende voornemelijck sijnen Huys-ghenooten niet en voorsiet, die heeft het geloove verloocchent, ende is ergher dan een ongeloovighe, 1. Tim. 5. 8. Het en is dan niet sonder reden / ghelijck sommige wereltsche menschē meynen (die de Predikanten qualick eene bete broodts gunnen / ende die haer benijden / dat God, ende de natuere haer ghegeven hebben) dat de Predikanten met hare Vrouvven ende Kinderen eenighsins bekommert zijn / insonderheydt als sy die verre / moeyelijcke ende periculeuse reysen aengaen / niet wetende / of sy sullen weder-keeren: want overmidts sy met de Negotie gantsch geene winninghe en konnen doen / ghelijck de Commandeurs, opper ende onder Coop-luyden, Capiteynen, Schippers, Assistenten, die dickwils rijck t'huys komen: soo is het meer als reden / datse hebben een eerlijck tractament, daer van / boven de kosten (de welcke in die quartieren seer diere zijn) wat magh over-schieten voor hare Vrouwen ende Kinderen, het zy datse leven of sterven. Hier by en sal ooch de Compagnie niet verliesen / maer een dubbele winste doen / als sy maer vrome eñ trouwe Predikanten krijgen konnen: want voor-eerst heeft de Heere belooft / wanneer wy sijn Huys ende sijne Dienaers wel versorgen / dat hy de vensteren des Hemels sal open doen, ende de volheydt van den segen daer af gieten, Mala. 3. 10. Ten anderen, vrome Predikanten zijn de instrumenten / om de ongehoorsame te brenghen tot de voorsichtigheydt der rechtvaerdighen, ende om den Heere te berepden een wel geschickt volck, Luc. 1. 17. Nu kan een yder wel bedroedē / dat het profijt van de Compagnie best gevoordert wordt / als hare Dienaers ende Officiers den Heere vreesen / ende in conscientie handelen / daer toe dat de geduerige ende ernstighe vermaninghen upt den woorde des Heeren seer nut eñ noodigh zijn. Want daer de Prophetie uyt is, of op-houdt, daer wort het volck wildt ende woest: wel daer-en-teghen, die de Wet handthavet, Prov. 29. 18. Siet / dit zijn (naer ons oordeel) de rechte middelen / om altijdt stoffe te vinden van vrome ende bequame Predikanten, soo naer Oost, als West-Indien: daer op dat in de vreese Gods wel dient ghelet / by den genen / dien dat aengaet / of anders soo en kan daer geenen rechten segen over beyde de Compagnien verwacht worden. Want den suyveren Godsdienst is het fundament van allerley segen / beyde naer ziele ende naer lichaem / ghelijck by alle verstandige vrome Christenen dat bupten disput gestelt wordt. siet hier van Lev. 26. Deut. 28. Josu. 1. vers. 7. 8. Mala. 3. vers. 10. 11. Wy souden hier ooch by voeghen / hoe dat vrome Predikanten, hare Leere, Leven, ende

Het welvaren vā beyde de Compagniē kan van vrome Predikantē seer gevordert worden.

Hoe dat vrome Predikanten harē dienst betrachten moeten.

Sudien hebben aen te ſtellen tot ſtichtinghe / maer overmidts wp dat wijdt ende vreedt ghedaen hebben in ons Hemels-belegh, in de VII. Leere, van Fol.113. tot het eynde toe/ſoo en willen wp dat hier niet ophalen/ maer wijſen alle vrome Proponenten, ende jonghe Predikanten daer toe / nevens vele andere ſtichtelijcke Tractaten, die daer van zijn upt gegaen. Wp ſouden hier oock wel wat dienē bp te voegen van de Siecken-troosters: maer overmidts wp daer van wijdt ende vreedt gheſprooken hebben in onſe laetſte Baſuyne fol.602. tot 611. ſoo en willē wp dit oock niet op-halen/ te meer overmits wp hebben voorgenomen door Gods ghenade / tot ſijner tijt / een exprez Tractaet daer van upt te gheven: dat willen wp hier alleen met een woordt of twee ſeggen / dat aen de bequaemheydt van deſe lupden oock ten hoogſten gelegen is / ende datter ſeer ernſtelijck op moet ghelet worden / overmits dat haer de ſalicheyt van ſoo vele zielen betrouwt wordt. Want al iſt dat in de Predikantē, die openbaerlijck Gods woordt predicken/ vele meerder gaven van gheleertheyt, verſtandt, oordeel, memorie, welſprekentheydt, vrymoedigheydt, voorſichtigheyt, &c. vereyſcht worden: evenwel zijn daer eenighe gaven / die d'eene ſoo wel moet hebbē als d'andere / indien ſy harē dienſt met eenighe vrucht ende ſtichtinge bedienen willē. Voor-eerſt de Godſaligheydt ende Godvruchtigheyt: want indien eenen Siecken-trooſter niet Godvruchtigh en is / dat hp wel ſorge draeght voor ſijne eygene ziele/ hoe ſal hp konnen ſorghe draghen voor de zielen van andere? want ſoo yemandt ſijn eyghen huys niet en weet te regeren, hoe ſal hy de Ghemeynte Godts beſorghen? 1.Tim.3.5. Eenen Siecken-trooſter is als eenen Medicijn-meeſter der zielen: daer is dan groote conſcientie toe vereyſcht/ gelijck oock in eenen Medicijn-meeſter des lichaems, dat hp de arme Patienten met eene hertelijcke compaſſie aenſie / ende gheene verkeerde remedien moetwillens in en ghebe / dat is / datſe den krancke lupden geene kuſſens en maken onder hare armen/ ende peluwen onder hare hoofden/ bepde oude ende jonghe, om de zielen te vanghen: dewijle ſy die zielen ten leven voordeelen/die doch niet leven en ſullen / ende wederom die zielen ter doot verooordeelen/die doch niet ſterven en ſullen / ende ontheyligen alſoo den Name des Heeren onder ſijnen volcke / om eene handt vol garſte, ende eene bete broodts, door hare leughenen het arme volck bedriegende/dat gemeenelijck gaerne leugenē hoort/Ezech.13.vſ.18.19. Ten anderen, ſoo is tot dit werck een bpſonder Gheeſtelijck verſtandt van noode: want eenen Siecken-trooſter en moet niet alleene wel ervaren zijn inde H.Schrifture, maer hp moet hem oock redelijcker wijſe verſtaen op de Anatomie der ziele, dat is / op de gevallen der conſcientie, die ſoo menigherley zijn / als daerna hp-na ſieckte des lichaems zijn/daer wp elders van gheſprooken hebben in ons Hemels-belegh, fol.135. daer Mr. Perkins, Doctor Ameſius, ende verſcheyden andere treffelijcke mannen groot licht toeghebracht hebben. Ten derden, ſoo is daer

Van de Siecke-trooſters.

Wat aen dit Ampt gelegen is.

Wat gaven dat daer toe vereyſcht worden.

1. Godſaligheyt.

Ende een goede co ſcientie ſyne bed ninge, en waer in d dit beſta

2. Geeſte verſtan

Van d vallen conſci tie.

is daer eene groote voorsichtigheydt toe van doene / datse een woort weten te spreken tot syner tijdt, want dat is als vergulden appelen in silveren schalen, Prov.25.vs.11. Want daer is eene geleerde tonge toe van doene / om met den monde te spreken ter rechter tijt, Esa.50.4. Want even gelijck zaeyen en maeyen, ploegen en eggen, het snoeyen ende het hacken van de boomen / elck tot syner tijdt moet gedaen worde / Eccl. 3. vers. 2. Soo moeten oock de bestraffinghen, vermaningen, ende vertroostingen, elck tot syner tijdt gedaen worden. Want de bestraffingen moeten gedaen worden / niet als de lupden dronckigh of toornigh zijn / maer als sy nuchteren / ende wel bedaert van sinnen zijn. Want anders klopt ghy voor eens dooven mans deure, of als de man niet t'huys en is. Dit verstont de wijse Abigail wel / want sy en bestrafte haren dwasen man Nabal, niet in syne dronckenschap / maer 's morgens / als hy nuchter was / 1 Sam. 25.vs.36.37. Soo moet men oock doen met toornighe luyden, want dewijle sy toornigh zijn / moet men haer goede en vriendelicke woorden geven / Prov. 15.1. gelijck Abigail oock dede met David, 1. Sam. 25.24. tot 32. Insonderheyt moeten de bestraffingen gedaen worden / als het herte gebroken ende verslagen is / door eenige besoekinge ende straffe des Heeren / gelijck Daniel dede met Belzazar, den Koningh te Babel, Dan.5.vers.22. 23.24. Na de bestraffingen van de particuliere sonden / die u van dien krancken of gequetsten persoon bekent zijn / soo moeten dan volgen vriendelicke vermaningen, als heelplaesters / daerinne dat de remedien ende middelen moeten aengewesen worden / om die ziele ter genaden te brengen / ende met God haren Schepper te versoenen / gelijck Daniel dede met Nebucad-Nezar, Dan.4. vers.24. Petrus met syne toe-hoorders te Jerusalem, Act. 2.38. Act.3.vers.17.18. Ec. met Simon den Toovenaer / Act.8.22. Op dese vermaninghe, moet dan eerst volgen de vertroostinge, als ghy siet / dat den patient recht vernedert ende gebroken van herten is (immers soo vele / als een mensche van buyten kan oordeelen) want de Heere en wil niemandt troosten, dan die oprechtelick vernedert is, ende treurt over syne sonden, Psal.51.19. Esai.61.1. Matth.5.4. 2 Cor.7.6. Soo heeft Petrus gedaen met syne toe-hoorders / die ter dege vernedert waren / Act. 2. vers. 38.39. Act.3.vers.17.18.19.20. Ten vierden, soo moet daer by eenen Siecken-troosters, eene H. vrymoedigheydt zijn / dat hy de groote, soo wel als de kleyne, derf hare sonden onder den oogen setten / gelijck de Predikanten oock moeten doen / Esai. 58.vs.1. Mich.3.8. Of anders soo en kan hy nopt op een goet fundament troosten / maer hy sal slechts den muer plaesteren met loos kalck, het welcke met den eersten storm / slagh-regen of hagel-buye / wederom sal af-vallen / Ezech.13.10. tot 17. Daerom moeten sy oock noodsakelick onstraffelick van leven zijn / gelijck in de eerste conditie is aengewesen / of anders en konnen sy noch gunste / noch aensien hebben ontrent haer volck / sy en konnen

Ten derde moet hy vertroosten.

4. Een Siecken-troosters moet oock vrymoedigh zijn.

oock gheenen seghen hebben over haren dienst: maer sy sullen hoozen met het eerste woozt / medice cura te ipsum, Medicijn-meester geneest u selven/Luc.4.23. Item / turpe est Doctori, cum culpa redarguit ipsum: Het is eene schande booz een Leeraer / als hy selve schuldigh is aen het gene / dat hy in een ander berispen wil. Ten vijfden, soo moet

5. Een Siecken-trooster moet oock vriendelick zijn.

eenen Siecken-trooster seer vriendelick zijn / even gheljck een Vader tegen syn Kindt, insonderheyt als het sieck is / om een yder te vermanen, te troosten, ende te betuygen, datse doch waerdighlick wandelen / als lieve kinderen, ter eeren Gods / die haer geroepen heeft tot sijne eerlickheydt ende Koninghrijcke/ 1.Thess.2. Vs.11.12. Ja sy moeten soo vriendelick zijn / als eene Voester ontrent hare kinderen, die sy op-voedt/ende over de patienten, ja over alle menschen, die ontrent haer zijn/so hertelick beweegt zijn / datse berepdt zijn haer te geven / niet alleene het Evangelium Gods, maer oock haer eygen leven, overmits sy die lief-hebben: daerom en moetē sy oock nopt met flatterende woorden omme-gaen/ noch met een decxsel der gierigheyt, noch eere van menschen soeckende, noch als menschen soeckende te behagen, maer Gode / die alleene de herten beproeft: want sy moeten gedencken/alhoewel sy booz menschen beroepen zijn/dat even-wel God Almachtigh eyghentlick haren Meester is / die haer het Evangelium betrouwt heeft / om in het bysonder dat den menschen booz te dragen/ dien sy daerom booz-al moeten soecken te behaghen / 1.Thess.2. vers.4. tot 9. Ten sesten, soo moet

6. Een Siecken-trooster moet seer naerstigh zijn in sijne Studien, ende in sijnen dienst.

een Siecken-trooster seer naerstigh zijn / ende sijnen tijdt wel besteden/ of in het lesen van de H. Schriftuere/midtsgaders andere stichtelicke boecken/die hem mogen versterckē in syne beroepinge: of in het besoecken ende vermanē van syne patienten, ende dat naer de gelegenthepdt van haren noodt/naer ziele eñ naer lichaem. Sy moeten dan gedenckē die Apostolische vermaninge, so wel/ als de Predikanten, 1.Tim.4.vers. 13.14.15.16. Houdt u aen het lesen, vermanen, ende leeren, tot dat ick kome: vergeet niet de gave / die in u is / die u gegeven is booz de Prophetie/ met de op-leggynge der handen des Ouderlinghschaps: Beneerstight dit, weest hier in besigh, op dat uwē voortganck in allen openbaer worde: Hebt acht op u selven, ende op de Leere, blijft hier inne volstandigh: wanneer ghy sulcx doet/ ghy sult u selven behouden / ende die u hoozen. Ten sevensten, soo

7. Een Siecken-trooster moet begaeft zijn met Geest der gebedts

moet een Siecken-trooster wel begaeft zijn met den geest der genaden, ende des Gebedts, Zach. 12. Vs.10. Dat is / dat hy bequamelick sijne gebeden kan fozmeren ende schickē naer eens yders noodt / eñ dat met wijsheyt, met ordre, met kracht, met vierigheyt, ende met sulcke woordē, niet die de menschelijcke wijsheydt leert, maer die den Geest Gods leert. Want sulcke krachtighe ghebeden der Rechtveerdigen vermogen vele, Jac.5.vers.16. Ende dat is eē van de bysonderste deelen / die in het Siecke-troosten verepscht wozden/ als blijckt / Jac.5. vers.14. Wanneer een Siecken-trooster soo ghestelt is / soo is het eene edele ziele, die

Wat aē nē vroe Siecke troostē gelegē

die vele waerdigh is / insonderheyt op sulcke groote vloten, die zijn als de Arcke Noë, daer soo vele reyne ende onreyne dieren t'samen vergadert zijn: want sy konnen met particuliere vermaninghen ende vertroostingen dickwils soo vele doen/ als een Predikant in dierghelijcke gelegenthepdt. Maer het is te beklagen / datter soo weynige te vinden zijn/ die met de voorschreve gaven begaeft zijn / maer ter contrarie vele / die met haer los en ongebonden leven, of met haer los verstandt ende onervarentheyt in geestelijcke saken / dickwils alle gunste ende aensien in haer Ampt verliesen/tot groot nadeel vã de arme zielẽ/daer over sy gestelt zijn. Daerom dienen de Heeren Bewindt-hebbers ock op dit stuck serieuselijck te letten/ ende niemandt tot dit Ampt aen te nemen/of toe te laten/dan die daer is van bekende vromigheyt ende Godsaligheyt: ende die voorts een tamelijck examen kan uytstaen/dat hy in de grondt-stucken des Christelijcken gheloofs, ende de verborghentheydt der Godsaligheydt sulcx gheoeffent is / dat hy met verstant daer van kan spreken / tot stichtinge, vermaninge, ende vertroostinge, want sy zijn als kinderẽ der Propheten, daer van staet 2. Reg. 2. 3. Ende haer Ampt wort beschreven 1. Cor. 14. 3. Ende om dit des te beter te doen/so sal daer vele toe helpẽ indien sy niet alleene in de Godsaligheydt, maer ock door het kruys wel gheoeffent zijn: want dan konnen sy seggen met den Apostel/ 2. Cor. 1. vers. 3. 4. Gelooft zy God ende de Vader onses Heeren Iesu Christi, de Vader der barmhertigheden, ende Godt aller vertroostingen: die ons vertroost in alle onse verdruckinge, op dat wy die alle, in wat verdruckinghen sy zijn, mogen vertroosten, door de vertroostinghe, daer mede wy selve van God vertroost zijn. Het en is dan sulcken slechten Ampt niet / als het by velen wel gehouden wordt / maer het zijn gheestelijcke Mediçijn-meesters, om de zielen te gheneesen / van soo vele hondert Christenen, daer sy over gestelt zijn/die meer waerdich zijn / als alle de schatten van Indien. Wy beslupten dan met Elihu: dat God in den droom des gesichts inder nacht / wanneer den slaep op de lupden valt / wanneer sy slapen op het bedde: dan opent hy de oozen der lupden/ eñ verschrickt se/ ende onderwijst se: dat hy den mensche van sijn voornemẽ wende / ende bescherme hem voor hoovaerdye / ende verschoont sijn ziele voor den verderve/ende sijns levens/dat het niet door het sweerdt en valle: Hy straft hem met smerten op sijn bedde / ende alle sijne beenderen strengelijck: Ende richtet hem sijn leven also toe/ dat hem voor de spijse grouwelt / ende sijne ziele / dat se gheenen lust tot eten en heeft: sijn vleesch verdwijnt / dat hy niet wel sien en magh / ende sijne beenen werden verslaghen/ datmense niet gaerne en siet: dat sijne ziele naket ten verderve / ende sijn leven tot den dooden: soo dan een Enghel, een van duysenden, met hem sprake, om den menschе te verkondigen, hoe hy recht soude doen: soo sal hy hem ghenadigh zijn, ende segghen: Hy sal verlossen worden, dat hy niet onderwaerts en vare in't verderven, want ick hebbe eene versoeninghe ge-

Pertinente beschrijvinge van dẽ Siecken-troost, uyt het boeck Iob, cap. 33.

ghevonden: ſijn vleeſch groent weder/ als inder jeught/ende laet hem wederom jonck werden: Hy ſal God bidden/ die ſal hem ghenade bewijſen/ ende ſal ſijn aenſicht ſien laten met vreughden/ ende ſal den menſche naer ſyne gherechtighepdt vergelden: Hy ſal voor den lupden bekennen ende ſeggen/ ick ſoude geſondight/ende het recht verkeert hebben/ doch het en hadde my niet nutte geweeſt: Hy heeft mijne ziele verloſt/ dat ſy niet en voere in het verderven/ maer dat mijn leven het licht ſien ſoude/Job 33.vſ.15. tot 29. In deſe ſchoone woorden hebben wy eene pertinente beſchrijvinge van den Siecken-trooſt: Aen d'eene zijde/wat het Ampt van den Siecken-trooſter zy: Aen d'andere zijde/ wat het Ampt van dē Patient zy: Ten laetſten/ wat treffelijcker vruchtē dat daer uyt voort-komen/ als den Siecken-trooſter, ende den Patient, elck haer Ampt wel doen in de vreeſe des Heerē. Het Ampt van een Siecken-trooſter is/ ende dat hy hierinne met een Predikant gemeen heeft/ dat hy is als een Enghel ende geſante des Heeren, om den Patient te verkondighen/ wat hy behoorde te doen/ om met God verſoent te wordē. Daerom moet hy hem eerſt de Wet/ ende daerna het Evangelium verkondigen. De Wet moet den Patient verkondigt worden op dat hy daer door ſoude komen tot kenniſſe/ ende eene Goddelijcke droefheyt over ſyne ſonden/ Rom. 3.20. Rom.7.7. Het Evangelium moet hem verkondigt worden/ op dat hy daer door ſoude komen tot de kenniſſe Chriſti, ende het ware geloove/het welcke het rechte middel is om getroost te worden/daerom wordt het genoemt het woordt der verſoeninge, 2. Cor. 5. 19. Den Patient moet dan ſyne ſonde bekennen/haten ende laten/want dan ſal hy barmhertighepdt ontfanghen/ Prov. 28. 13. Hy moet ook Chriſtum met den waren gheloobe aennemen/ende dat gheloobe belijden/ want met der herten ghelooft men ter gherechtigheydt: maer met den monde doet men belijdeniſſe ter ſaligheyt, Rom. 10.10. Hy moet ook den naem des Heerē hertelick aenroepen in ſijnē noot/ ende oprechte beteringe beloven/want dan ſal hy verhoort worden/ Pſal. 50. verſ. 14.15. Pſal. 91. verſ. 14.15.16. De vruchten van dit treffelijck werck zijn/ dat den Patient ſal verkrijgen vergevinge van ſijne ſonden/ ende eene ſalighe uytkomſte in leven of in ſterven/Jac. 5.vſ.14.15. Komt hy te ſterven/ ſoo ſal hy gaen door de doodt/ in het leven/ Joan. 5.24. 2. Cor. 5.1. Komt hy daer door/ſoo ſal hy den Heere dancken/ende ſijne beloften betalen/ſeggende: Eer ick verootmoedight werd: ſoo dwaelde ick, maer nu houde ick u ghebodt: Het is my lief, dat ghy my verootmoedight hebt, dat ick uwe rechten leere, Pſal. 119. verſ. 67. 71. Het Ampt van een Siecken-trooſter is dan een treffelijck Ampt, daer door dat zielē te winnen zijn/ het welcke een koſtelijck werck is/ Jac. 5.20. Ende die dat wel doen/ die moeten gherekent worden onder de Ouderlingen, Jac. 5.14. Ja onder de Enghelen ende ſandt-boden Gods/ Job 33.23. Ende al-hoe-wel daer ſeer weynighe te vinden zijn/ een uyt duyſendt, die ſoo begaeft zijn/ als

Daerinne ſtaen ons dry poincten aen te mercken.

I. Het Ampt van den Siecken-trooſter.

II. Het Ampt van den Patient.

III. De vruchtē, die hi uyt volgē

Beſluyt dat men vrome Siecken trooſter eerlic teren, e de ong gelde v ſtooten moet.

als wel te wenſchen ware: niet-te-min/wanneer ſy de beginſelen hebben van de gaven / die boven verhaelt zyn/ſoo moeten ſy in grooter waerden gehouden / ende eerlick getracteert worden: daer-en-tegen onverſtandige, ongeregelde, ende ergerlicke geſellen moeten verſtooten worden / op dat den ſegen des Heeren over de vlote, ja de ganſche Compagnie ſoude mogen verwecht worden/ Matth.6.verſ.33.

jſdē daer elet n op neyn- eyde ien.

V. Als nu de Heeren Bewindthebbers wel gelet hebben op de Predikanten ende Siecken-troosters, die in haren dienſt zyn / ſoo moeten ſy oock wel letten op den ſtaet der Chriſtelicker gemeynte, de welcke in beyde de Indien geplant wordt. Want de Kercke Gods is / als den Bergh Zion, die de vreugde is van de ganſche Aerde / Pſal.48.verſ.3. Sy is als het herte van den ſtaet, dat eerſt leeft, ende leſt ſterft. De hulpe moet ons komen van het Heyligh-dom, ende allerley ſegen eñ ſterckte/uyt Zion, Pſal.20.3. Daerom moet Gods huys voor-al gebouwet worden/of wy en konnē geenen ſegen hebbē/ Hagg.1.2. tot 12. Om nu het huys des Heeren in beyde de Indien wel te bouwen/ ſo en is daer niet alleene toe van doene / datter vrome/geleerde ende bequame Predikanten zyn / gelyck alreede in den voorgaenden Artijckel beweſen is: maer daer moet oock goede order ende diſcipline zyn / onder alle die gene/die in den dienſt van de Compagnie zyn / ſoo Heydenen, als Chriſtenen, datſe alle t'ſamen dē H. Kercken-dienſt in eeren houden/dat is/datſe Godes H. Woort vlytigh aenhoren / ende met eerbiedinge waernemen alle de openbare oeffeningen der Godſaligheyt / op datſe in het ware geloove ende vreeſe Gods / recht mogen onderweſen ende verſterckt worde. Ende voor eerſt wat aengaet de ghenaemde Chriſtenē, die daer zyn / overmidts daer vele ongeregelde Goddeloose menſchen onder zyn/ die dē Godſdienſt ſeer kleyn achten / ſoo moeten ſy door Politijcke authoriteyt daer toe gedreven worden/ om den Godſ-dienſt waer te nemen / ter eeren Gods/ ſtichtinge van de ghemeynte / inſonderheyt die daer uyt den Heydenen verſamelt wordt/ ende tot ſalighedt haerder zielen.

Eerſt onder die gene, die Chriſtenen genaemt worden.

Want indien de Heeren Bewindthebbers reden hebben in haren Artijckel-brief. Tit. 2. Datſe op het ſtuck van den Godſ-dienſt eenighe Artijckelen gemaeckt hebben / dieſe te Water, of in de Schepen willen onderhoudē hebbē (gelyck ſy doen) ſoo hebben ſy niet min/ maer meer reden / dat de ſelve of diergelyckе Artijckelen oock te Lande ſoudē onderhouden worden / overmidts de Licentie ende onghebondentheydt, meerder en ſtouter is te Lande, als te Water, dewyle te Lande meer occaſien daer toe gegeven worden: de ongeregelde menſchen hebben oock te Lande ruymer veldt / als te Water, want ſy en zyn ſoo dichte niet gebocht onder de oogen van hare Overſte: de ſchandale is oock meerder te Lande, als te Water, overmidts ſy daer groote ergherniſſe geven aen de Heydenen, die noch ganſch onwetende zyn in de kenniſſe Chriſti. Deſe Artijckelen zyn vijf in getale/ die in groote billichedt beſtaen / ende die daerom (mu-

Dat die den Godſdienſt te Lande waernemē, ſoo wel als te Water.

Want te Lande is meerder noodt, als te Water.

Daerom moeten die vijf Artijckelē van dē

Artijckel-brief, die ſtaen Tit. 2. oock te Lande waer genomen worden, mutatis mutandis.

(mutatis mutandis) **te Lande / ſoo wel als te Water behoorden onderhouden te worden: den inhoudt daer van is deſe:**

1. Artijckel

1. Niemandt en ſal den naem des Heeren moghen misbruycken, het zy met vloecken, ſweeren ende lasteren, met blaſpheme propooſten, geckernien, of aenderſins, op de verbeurte van thien ſtuyvers, ende arbitrale correctie, naer gelegentheydt van de lasteringhe ende blaſphemie, die daer geſeydt, of geſproken ſullen zijn.

2. Artijckel

2. Oock en ſal niemandt hem vervoorderen den Predicker, of den Vermaender van Godes H. Woordt, te beriſpen, te beſchimpen, turberen, of in eeniger manieren, in de bedieninge van ſijn Ampt, of beroepinge, te beletten, op pene van arbitrale correctie.

3. Artijckel

3. Voorts, ſoo wanneer 's morgens voor den vroegh-koſt, ende 's avonts naer het avontmael, van yemant daer toe gecommitteert zijnde, de gebeden geſproken, of Godes woordt geleſen wort, ſal een yegelijck van wat qualiteyt hy zy, hem ſchicken, om 't ſelve met eerbiedinge reverentelick te hooren.

Dit moet gepaſt worden op den Sabbath, ende den Godſ-dienſt, die dan te Lande gedaen wordt.

4. Artijckel

4. Ende ſoo hem yemandt abſenteerde, als het teecken werdt gedaen, ten ware met conſent, die ſal verbeuren voor d'eerſte reyſe, 't wijn-rantſoen, ende eenen gulden daer-en-boven: voor de tweede mael, dubbel: ende ſal ten derdē male, daer over bekeurt zijnde, van het quartier gelaerſt worden.

5. Artijckel Artijckel-brief van Weſt-Indiē ſegt Art. 5.

5. Niemandt ſal eenige queſtien, of diſpuyten van religie moveren of voort-brengen, op verbeurte van elcke reyſe, een deel van ſijn huere te verbeuren, ende ſoo uyt de ſelve diſputyten, eenigen haet, of twiſt reſe, ſullen de Autheurs, boven de voorſeyde verbeurte, arbitralick geſtraft worden.

Gelijck nu niemandt en is / die redelick verſtandt ende conſcientie heeft / of hy en vindt de voorſz. Artijckelen **meer als billick / om te** Water **onderhouden te worden / ſoo is het ock meer als reden / overmidts daer vele** ongeregelde menſchen **zijn / die haer begevē in dienſt van beyde** Compagnien, **de welcke daer onder de** Heydenen **ghelandt zijnde / grouwelicke** ſchandalen **aenrichtē / ongelijck meer ende ſwaerder als te** Water, **dat hier op behoorlick gelet worde / met namen op het moetwilligh verſuymen / eñ ſtout verachten van den** openbaren Godſ-dienſt: **want ſoo dit niet gedaen en wort / inſonderheyt op den** Sabbath, **of den** dagh des Heeren, **ſoo is het ſeker datter nopt eene bloeyende ghemeynte en kan ghebouwt worden: want** daer de prophetie ophoudt, daer wort het volck wildt ende woeſte, wel daer-en-tegen den genen, die de Wet handthaven, **Prov. 29. 18. Gelijck dan een** Vader des huyſ-geſins **die Authoriteyt heeft over** ſijne kinderen: **ende een** Heere **of** Meeſter **over** ſijne dienſtboden: een School-meeſter **over** ſijne Diſcipelen, **dat hy de ſelve brenghe tot de Kercke / ende den** openbaren Godſ-dienſt, **het zy metter minnen / of met ontſagh van upterlicke ſtraffe: ſoo heeft ock elcke** Compagnie **reſpective / of de** Overſte, **die van harent wegen geſtelt zijn / die** Authoriteyt, **om alle die gene /** die in haren dienſt zijn, **eerſt met**

op pene, van dry dagen in het Galioē geſtelt te worden te water, ende tē broode.

De Overſten van wegen de Compagnien in beyde de Indiē, hebben Authoriteyt, om alle die gene, die in den dienſt vā de Compagnie zijn ter kerckē te brengē ſoo wel als de Ouders hebbē over hare kinderen, ende de Meeſters over hare Dienſtboden.

Bewijs van uyt Gods woord

met vrientlijcke vermaningen/eñ goede exempelẽ: ende wanneer die niet en helpen/met eenige boeten of andere penen, te dryven tot waerneminge van den openbaren Godtsdienſt, volghens dat woordt onſes Saligmakers Luc. 14.23. Gaet in de wegen ende tuynen, ende dwingtſe in te komen, op dat mijn huys vol worde. Over welcke woorden Auguſtinus ſeer wel ſept Tomo 7. lib. 2. contra. 2. Epiſt. Gaudentij, cap. 17. dat ghy liede dan meynt (ſept hy) dat men de ongewillige niet en behoort tot de waerheyt te dwingen/ daer inne dwaelt ghy/ niet wetende de ſchriften, noch de macht Gods, dewelcke de menſchen dickwils door dat middel ghewilligh maeckt/ als ſy eerſt onghewilligh daer toe ghedrongen worden. Wat dunckt u/ hebben de Niniviten daerom tegen haren danck/ pænitentie ghedaen; om datſe van haren Koninck daer toe ghedreven wierden? want den Prophete Ionas hadde nu alreede/ de ſtadt dry dagẽ lanck door-wandelt/ ende den toorne Gods aen de ganſche ſtadt verkondight. Waer toe was dan des Koninck bevel noodigh/ dat men Godt ootmoedelijck ſoude aen-roepẽ, de welcke niet en ſiet op den mondt, maer op het herte, anders dan om datter eenige onder hen warẽ/dewelcke de Goddelijcke door-ſeggingen niet en geloofdẽ/ noch daer na en draegden/ dan als ſy door de uyterlijcke macht verſchrickt wierden? ſoo wort dan door ſulcken Koninckſlijcken bevel, vele menſchen occaſie gegeven/ om de ſalighept door Chriſtum te verkrygẽ/ jupſt tegen u lieden gevoelẽ/ die daer meynt/ dat dit al van ſelfs moet komẽ, want al iſt dat de menſchen in't eerſte ſchynen ghedwonghen te komen tot het Avondtmael van dien grooten Huyſ-heere, evenwel ſoo bevinden ſy daerna in haer herte/ groote oorſake vã blyſchap/ datſe daer toe gekomen zyn. Want de Heere heeft dit beyde voorſeydt/ ende vervult: want als hy eenighe verworpẽ hadde/te weten de Ioden, die ſoo langhe door de Propheten genoodigt waren/eñ weygerden te komen/elck doende ſijne ontſchult: ſoo ſept de Heere tot ſijnen Dienſtknecht/ gaet uyt in de ſtraten ende wijcken der ſtadt, ende brenght de arme, ende ghebreckelijcke, ende kreupele, ende blinde hier in: ende de Dienſtknecht ſeyde/ Heere het is ghedaen, gelijck ghy bevolen hebt, ende daer is noch plaetſe: doe ſeyde de Heere tot den Dienſtknecht/gaet uyt in de weghen ende tuynen, ende dwinghtſe in te komen, op dat mijn huys vol worde. Wat wonder iſt dan (ſept hy) dat hy ſterft van honger/ ende ghebreck van Geeſtelijcke ſpyſe/ die tot dit Avondtmael niet en is te brenghen/ noch vrywilligh ghelevdt/ noch met uyterlijcke Authoriteyt ghedwonghen zynde? want die twee middelẽ worden daer aengeweſen/Luc. 14. van het vriendelijck leyden, of brenghen, ſtaet verſ. 21. van het dwinghen verſ. 23. den ſelvẽ Autheur ſpreeckt hier van oock tom. 2. Epiſt. 50. ad bonifacium, fol. 218. 219. men ſoude (ſeydt hy) niet ongerijmdelijck hier toe konnen by-brenghen die Apoſtoliſche ſententie 2. Cor. 10. 6. wy hebben bereyde wrake teghen alle onghehoorſaemheydt, als uwe ghehoorſaemheydt ſal vervult weſen. Want ſoo

Item, Luc. 14. 23.

Itẽ, 2. Cor. 10, 6.

soo heeft de Heere selve / tot sijn groot Avondtmael, de gasten eerst bevolen te leyden, daerna te dwinghen. Want als sijne dienst-knechten teghen hem seyden / het is ghedaen dat ghy bevolen hebt, ende daer is noch plaetse: soo seydt hy / gaet in de weghen ende tuynen, ende die ghy Lieden vindt, dwingtse in te komen. Soo dan / in die eerste, die inghelevdt wierden / is volbracht die eerste ghehoorsaemheydt: In die andere, die ghedwongen wierden / is de onghehoorsaemheydt bedwonghen, ende ghetemt. Want wat is dat anders te seggen / datter eerst staet / brenghtse hier in: daer na / dwinghtse in te komen. Ende hy seydt daer na seer wel / niemandt en behoeft hem daer over te beklaghen, dat hy ghedronghen wordt, maer hy moet letten, waer toe dat hy ghedronghen wordt, te weten / of het goedt is / of quaedt. Want van de Donatisten (seydt hy) moghen wy wel met de waerheyt seggen / datse niemant tot het goedt en dwinghen, want alle die sy dwinghen, die dwinghen sy om quaedt te doen. Maer van ons (sept hy) en konnen sy niet bewijsen / dat wy yemandt tot quaet dwinghen, ende sy en willen tot het goede niet ghedwongen wesen, ja sy seggen / dat men dat niet en behoort te doen / daer nochtans onsen Heere Christus, den Apostel Paulum eerst gedwongen, daer na gheleert heeft: hy heeft hem ghedwonghen, als hy hem ter aerden sloegh / ende met blinthevdt strafte: Ende daer na heeft hy hem genesen / ende onderwesen door Ananiam, Act. 9.

Non quia coguntur, reprehendant: sed quò cogantur, attendant.

Repalinge van den

Soo dat de Christelijcke Kercke, in sulcken Liefden-dwangh, den Heere tot een exempel heeft. Ick segge Liefden-dwang, want wy verfoepen de verbloeckte Inquisitie, ende Conscientie-dwangh van de Spaenjaerden, ende haers gelijcke: maer teghen ongeregelde menschen prijsen wy gheldt-boeten, ende andere moderate straffen, die Augustinus daer prijst in de gemelte plaetse / ende die van Menno Simons selve gepreesen worden / ende genoemt redelijcke middelen, sonder tyrannie en bloedt, ende hy verstaet dat men de openbare verleyders, die de arme ellendighe zielen / hy soo vele honderd duysenden in 't verderven leyden / daer door behoort te beletten / sy zijn dan Papen, Monicken, Predikanten, gedoopte, of ongedoopte. fondament-boeck fol. 102. die voorder van desen dwanck van Authoriteyt wil lesen / die sie den Eubulus van W. Teellinck, cap. 29. op dat dan niemant onse woorden en verdraepe / wy en verstaen anders geenen dwanck, dan gelijck een Vader gebruyckt teghen sijn Kindt: eenen goeden Meester tegen synen Knecht, om hem in de deught ende Godsalighevt op te brengen. Ende desen Liefden-dwangh en kan niemandt met reden teghen-spreken / als hy van de Commandeurs van de respective Compagnien, te Lande ghebruyckt wort (daer den noot meerder is) want sy moeten den selven wel toestaen ende prijsen te Water, daer den noodt minder is: want het is seker / dat de ghemelte Compagnien over hare Suppoosten ende Dienaers, soo vele gesaghs / ende Authoriteyt hebben daer te Lande, daer sy hooghe ende lage Jurisdictie pleghen / als te water, ende binnen

dwanck van Authoriteyt, ontrent den Godsdienst.

Besluyt van dit cours: Protestatie van den Autheur

Schips-

Schips-booʒt/ daer ſy haré Schipsraedt hebben.

Dat wy tot noch toe geſept hebben van de ongeregelde Chriſtenen, dat moet ock verſtaen woʒdē van de Heydenen, inſonderheydt die in dienſt van de gemelte Compagnien zijn: want ſimpele vermaninghen noch weynigh by haer ghelden/als die booʒ de conſcientie niet en woʒden aenghepoʒt / dewijle ſy niet en verſtaen de nutticheydt ende noodwendigheydt van de ſake/ daerſe toe vermaent woʒden: ſy ſeggen wel op hare ſpʒake/ ja, ja, betul, benar, dat is/ wy ſullent doen / maer daer en volght niet anders op / ende ſlachten den geveynſden ghewilligen ſone, Matth. 21.30. Soo datſe booʒ 't eerſte / als onwillighe kinderen, booʒ vʒeeſe van de Politijcke macht, tot de Kercke moeten ghetrocken woʒden: verwachtende dat middeler tijdt/ God de Heere hare herten ſal ghewilligh maken/ ende trecken booʒ het gehooʒ van ſijn H. Booʒt. Ende dit en moet ons niet onghemʒemt duncken / want ſoo zijn eertijdts de Vrieſen, ende andere Heydenen, booʒ den Politijcken arm, tot het Chriſtendom ghetrocken/als de Hyſtorien vermelden: Ende overmidts de Portugijſen te vozen booʒ ſekere boeten/de Heydenen gedʒonghen hebben om ter Miſſe te gaen/ ſoo bekennen de Heydenen ſelve/dat dit de rechte oozſake is / waerom datſe ſoo traghelijck komen tot den ſuyveren Godts-dienſt van onſe gemeynte/ om datſe booʒ geene boeté daer toe geconſtringeert en woʒdē. Hier moet dan metten eerſten / by de Overſte van wegen de reſpective Compagnien, in Ooſt ende Weſt-Indien, op gelet worden, of anders ſal den bouw van de Kercke Chriſti aldaer/ten deele booʒ de blintheydt van de Heydenen, ten deele/ende inſonderheydt booʒ de ongeregeltheydt eñ goddeloosheydt van de genaemde Chriſtenen, traghelijck booʒtgaen. Daerom ſept den Wijſeman ſeer wel / Pʒov. 26. verſ. 3. Eene ſweepe is voor het Peert, een toom voor den Ezel, ende eene roede voor den rugge der ſotten: daerom noemt hy ock de woorden der Wijſen, prickelen ende naghelen, die diep ingeſlaghen zijn, Eccl. 12. verſ. 11. Om te kennen te gheven / dat even ghelijck de Oſſen tot het ploeghen/ met het ſteken van prickelen, of ſcharpe pinnen woʒden booʒt-gedʒeven/ dat ock alſoo de onghereghelde menſchen, booʒ ſcherpe ende ernſtighe vermaninghen, t'ſamen-ghevoeght met behooʒlijcke ſtraffen, moeten aengepoʒet woʒdē tot vʒomigheyt ende Godſaligheydt / ende ter contrarien afgeſchʒickt van hare ſonden ende bupligheden.

Bewijs daer van uyt Salomons leſſe.

VI. Ende ghelijck daer gheene wercken en konnen ghedaen woʒden / ten zy datter eenē behooʒlijckē ende rechtmatighen tijdt toe geſtelt woʒde: ſoo moet booʒ-al ſoʒge ghedʒaghen woʒden by de Overſte, in Ooſt ende Weſt-Indien, dat den H. Ruſt-dagh, of den dagh des Heeren niet ontheplight / maer in teghendeel met eene H. reverentie ende devotie wel onderhouden woʒde/volghens den inhoudt van het vierde ghebodt, dat wy bʒeeder verklaert hebben in onſe practijcke van Gheloove, hope, liefde fol. 208. tot 233. wy hebben ock hier vozen cap. 2. daer wy ſpʒaken van het Ampt der

Den VI. tegel om den Godſdienſt wel waer te nemen, ſoo moet den Ruſt-dagh naerſtigh geviert worden.

Bewijs daer van uyt het vierde gebodt.

Coop-luyden, dit ſtuck met verſchepden redenen eñ getuygeniſſen van onſe ſalige Voorſaten wyt-laapigh bevestight. Onder andere is ſeer notabel het getuygeniſſe vandē Godvruchtigen eñ Hoogh-geleerden Dr. Martinus Bucerus (die met Dr. Petrus Martyr, eñ Paulus Fagius, de fundamenten geleght heeft van de reformatie in Engelant) lib. 2. de regno dei, cap. 10. alwaer hy alſoo ſeyt: ſchryvende aen dē Koningh/ „ Eduardus de ſeſte: Men ſal oock „ moeten op-halen de Wet Gods, „ die daer handelt van de H. dagē/ „ die eygentlick tot den Godſ-dienſt „ geeygent zijn/om de ſelve recht te „ hepligen: Alſoo dat niemant on„ geſtraft en blyve/ die daer beſtaet „ eenige lichamelicke wercken/ die „ anderſins wel nut/maer evenwel „ niet en zijn van tegenwoordighe „ noodſakelickheyt, op deſe dagen te „ plegen: eñ noch minder moet mē „ niet ongeſtraft laten/ die daer be„ ſtaen ſonder noodt / de H. verſa„ melingen te verſuymen/ eñ wer„ ken des vleeſches op deſe dagē aen „ te richten/ als bupl gewin ſoechē/ „ ende den Godſ dienſt van de Ge„ mepnte te beroeren/door het ma„ nen van penninck-ſchuldē/ eñ ſy„ ne broeders alſoo te dwingen tot „ wereltſche handelingē. Item/die „ daer beſtaen op deſe dagē haer ſel„ ven te begevē tot ongeregelde ſpe„ len, tot ontijdige braſſerien en mael„ tijdē, eñ diergelijcke buyle verma„ kingen ende welluſtē meer. 't Is „ waer/ men moet het volck tot ſpe„ ner tydt wel eenige eerlicke ſpelen „ toe-latē: maer overmits God de „ Heere / alle lichamelicke wercken, „ die anders nut eñ profytelic zijn/ op deſe dagē ſo ſtrengelick verbo„ dē heeft: hoe veel ſwaerder wort „ hy dan vertoornt / als deſe dagen „ ontheplight worden door eenige „ pdele/ eñ gemeynelick ſchadelicke „ wercken van ongeoorloft playſier? „ ſes dagen ſult gy arbeyden, ſepdt dē „ Heere/ ende alle u werck doen, dat „ noodigh is/niet alleene tot onder„ houdinge/ maer oock tot verma„ kinge van dit tegenwoordige le„ ven: maer den ſevenſten dagh, is dē „ ruſt-dagh des Heeren, dan en ſult gy „ ganſch geen werck doen: wel-ver„ ſtaende geen werck / dat God op „ dié dagh niet gebodē heeft te doē: „ want die wercken/ die hy gebodē „ heeft/die moeten op die H. dagen „ met de hooghſte devotie gepleeght „ worden: Nu/God heeft gebodē/ „ dat ſyn volck/in ſynen naem / op „ deſe dagen ſoudē t'ſamen komē/ „ om ſyn woort aen te hooren: om „ hare gebeden tot hem upt te ſtor„ ten: om hem voor de ontfangene „ weldaden te dancken: om ſyne „ Sacramenten deelachtigh te wor„ dē om heylige offerhandē van act„ moeſſen te offerē: in ſumma om „ alle oeffeningē van de Godſalig„ hept te plegen. „

Daerom moet oock uwe Maje„ ſteyt bedenckē/datter geenē Wet„ gever en is / die by God te gelijc„ kē is/het zy in wijſheyt/of in pro„ fytelickheyt van de wetten / naer „ ziele/eñ naer lichaem: datter oock „ niemant en is/ die tegen de over„ treders meerder goedertieren„ heyt ſoude konnen bewijſen/wel„ verſtaende eene oprechte eñ ſalige „ goedertierenthepdt. Nochtans „ heeft dē ſelvē God/de Godſ-dien„ ſtige onderhoudinge vāde H. vier„ da-

Daer na vā onſe eerſte Reformateurs, met namē Martinus Bucerus, anno 1550.

De welcke een treffelijcke verklaringhe doet over

het vierde Gebodt, lib. 2. de regno Chriſti, cap. 10.

Hy toont oock dat God de Sabbath breucke ſtrengelick wil geſtraft hebben

„ dagen ſo ſcherp beveſtight/dat hy
„ den Sabbath-breker, van het gan-
„ ſche volck heeft belaſt te ſteenigē:
„ ten eynde / dat het ganſche volck
„ haer ſelvē van ſulcke booſen feyt
„ ſouden ſuyverē/ eñ datſe alle t'ſa-
„ men/ ende yder van hun/ ſulcken
„ ſpijt ende oneere, die dē Heere ge-
„ daen was / ſoudē helpen wreken.
„ Want overmidts alle 't gene dat
„ wy zijn/dat wy hebben / ende dat
„ wy leven/dat wy dat alle t'ſamen
„ hebben ontfangen/eñ noch dage-
„ licx ontfangē/dooz de onverdiēde
„ genade Gods: ſoudē wy dan niet
„ met goedē rechte/alle dage behoo-
„ rē hy eē te komē/om hem te danc-
„ kē/eñ om de Godſ. dienſtichept in
„ ons te beveſtigē / eñ te vernieuwē
„ dooz ſijn woort eñ de Sacramenten
„ (die hy daer toe heeft ingeſtelt) de
„ ware Godſalighept/eñ om te doē
„ de H. Gebeden/ die hy geduerigh
„ van ons vereyſcht? Wat is het
„ dan dooz eene ongeſchickte God-
„ deloosheyt, ende verachtinge van
„ de Goddelicke Majeſteyt, dat de
„ menſchen niet eenen dagh ter weke
„ daerinne willen beſtedē/om te be-
„ trachten die oeffeningen/ die daer
„ dienen tot ſyner eeren/eñ haerder
„ zielen ſalighept? Daerbenevē ſoo
„ zijn wy ook ſo ſwack eñ kranck
„ van geloove/ dat ons de verſterc-
„ kinge eñ vernieuwinge daer van
„ ſeer noodigh is. Wie ſoude dan
„ met woordē genoeghſaem konnē
„ uytdzucken/wat een grouwel, eñ
„ wat eē ſchelm-ſtuck dat het zy/dat
„ wy ſoo vele dagen beſteden in onſe
„ eygene werckē/dat is/inde werc-
„ ken aengaende dit tijtlicke leven/
„ eñ dat dooz de gunſte ende het ge-
„ bodt Gods/ eñ dat wy ondertuſ-
ſchen ſo weynige dagen, die ter ee- „
rē van ſijnen naem/ ende tot ver- „
ſterckinge eñ op-queeckinge van „
de Godſalighept in ons zijn toe- „
geeygent/dat wy die/ſegge ick/dē „
Heere niet geheel en willen Heyli- „
gen/eñ beſteden tot het volbzengē „
van onſe eygene ſalighept? Ja/ „
dat wy de Majeſteyt Gods, op de- „
ſe dagen/ ſwaerder gaen vertooz- „
nen eñ tergē/als op andere dagē/ „
gelijck het meeſte deel van dē ge- „
meenen hoop doet? Het is dan in „ Hy toont
aller manierē/ het ampt van uwe „ oock, dat
Majeſteyt, de Authoziteyt van de „ de Chriſte-
Goddelicke Wet, tegē deſe ſo groo- „ lijcke Ove-
te onteeringe Gods, ende tegen die „ righeden
groote ende ongebondene ontheyli- „ moeten de
ginge van de H. Ruſt-dagen/op te „ authoriteyt
halen: ende daerinne te volgen de „ vā dit vier-
exempelē van de Godſalige Prin- „ de Gebodt
cen, welcker wettē over dit ſtuck „ ſtaende
noch dooz handē zijn C. de Ferijs, „ houdē, ge-
gelijck ick hier bozē ook aenge- „ lijck eer-
weſē hebbe. Deſe Prinçen en heb- „ tijdts de
ben op deſe dagen niet willen toe- „ Chriſtelijc-
laten / noch Kamer-ſpelen, noch „ ke Keyſers
Tournoy-ſpelen, noch de droevige „ gedaē heb-
Schou-ſpelen van de beeſten / die „ ben.
malkand'ren verſlonden. Eñ ſy „
hebbē alle die gene/die op deſe da- „
gen/ſulcke ſpelen aenſchouwt / of „
haer ſelven met ander oneerlick „
playſter beſmet hadden/ gheſtraft „
met verlies vā haer ampt/ inſon- „
derheyt indiē ſy de wapenē boer- „
den / ende confiſcatie van haren „
erf-goederen. „

Want ten zy dat de menſchen „ De noodt-
dooz de dagelicxſche onderwijſſin- „ wendig-
ge upt dē woozde Gods/dooz Hey- „ heyt van
lige vermaningen, eñ dooz de Ko- „ ditGebodt.
ninghlicke Authoriteyt, daer toe „
werden gebzacht/ ende wederom „

„ gewent gemaeckt/ om dien tijdt/
„ die tot de oeffeninge van de H.
„ Religie/ eñ den Godſ-dienſt toe-
„ geeygent is / ganſch ende gaer te
„ Heyligen/ eñ te beſteden in ſulcke
„ wercken ende oeffeningen eñ dat
„ met veel meer naerſtigheyt ende
„ ſorghvuldigheyt/alſmen ſiet dat-
„ ſe andere dagen waernemen / die
„ tot hare eygene betrachtingen eñ
„ genegentheden/of ock tot de be-
„ dieninge van't gemeene beſte zijn
„ toe-geeygent/obermits dat God
„ veel meerder is/als alle menſchē:
„ ſoo iſt onmogelick, dat het rijcke
„ Chriſti, onder ſulcke menſchē, oyt
„ recht ſoude konnen herſtelt wordē.

Klachte, dat de mēſchen haer tijtlick profijt, ende playſier beter waernemen, als hare ſaligheyt.

„ Want men ſiet / met wat eene
„ ſorghvuldigheyt / met wat eene
„ nauwe voorberepdinge / dat de
„ menſchē gemeynelick haer ſelvē
„ begeven / om die Vier-dagen ten
„ vollen waer te nemen ende te on-
„ derhoudē/die van de Prinçen, Re-
„ publijckē, of Collegien zijn inge-
„ ſtelt/ alleene om het volck te ver-
„ maken: eñ hoe geruſtelick datſe
„ op die dagē/ alle andere ſaken eñ
„ affairen/ hoe profijtelick eñ noo-
„ digh datſe ock zijn/ upt harē ſin
„ eñ bezijdē ſettē. Ja/wat segge ic!
„ Als daer maer een Bruyloft en is
„ van gemeene perſonē/ of eē mael-
„ tijt van eenige goede vrunden/ of
„ eenige andere vergaderinge / die
„ tot vermakelickheyt/ eñ herten-
„ verluſtinge is ingeſtelt/men ſiet/
„ met wat eene blijtigheyt / dat de
„ menſchen haer ſelvē gereedt ma-
„ ken/eñ aenſtellē/ om die te beja-
„ gen / die haer ter bruyloft / ter
„ maeltijdt/of tot diergelijcke ver-
„ gaderinge geroepen hebbē /ende
„ hoe gereet datſe zijn/om allean-
„ dere bekommeringē eñ affairen/
„ voor dē tijt upt harē ſin te ſetten.

Beſluyt van Martinus Bucerus, over de verklaringe vā het vierde gebodt.

„ Wat eene groote verachtinghe
„ wordt dan van de menſchen aen
„ God beweſen / als ſy die dagen/
„ die van onſen God zijn ingeſtelt/
„ tot ſynē dienſt / ende tot betrach-
„ tinge vā onſe eeuwige ſalighept/
„ ſoo ſtoutelick derven verſuymē/
„ ende niet eens en poogen/ om die
„ behoorlick te beſteden eñ waer te
„ nemē? Het is dan het Ampt van
„ Koningen en Prinçen, ende van
„ alle die gene / die God met eene
„ Souverayne macht, als Herders
„ over ſyn volck geſtelt heeft/ datſe
„ dit quaet met alle hare krachten
„ tegenſtaen / ſo met het makē van
„ H. Wetten, als ock met uytvoe-
„ ringe van dien/ door rechtvaerdi-
„ ge straffē tegē de moetwille over-
„ treders der ſelver.

Daer hoort ghy / met wat een ernſt/yver/ eñ kracht van redenen/ dat deſen waerdigen man Gods, die een van onſe voornaemſte reformateurs in de voorgaende eeuwe gheweeſt is/aendzijt de onderhoudinge van het vierde gebodt, als eē byſonder noodigh middel, om de ware Religie, eñ de rechte Godſalighevdt den menſchē in te planten. Wat hy voor eē man geweeſt zy/ blijckt onder andere/upt het getuygeniſſe vā dien trouwē dienſt-knecht Chriſti/ I. Calvinus, die hem naer ſyne doot dat getuygeniſſe geeft. In Epiſtolis, ad viretum fol. 99. Als ick daer aen dencke (ſeydt hy) wat een groot verlies dat de Kercke Gods over gekomen is door de doot van deſen man, ſoo gevoel ick, dat mijn herte by-nae in ſtucken geſcheurt wordt. Item/ad Farellum, fol. 384. Ick en hadde

Wat een treffelick man dat Mart. Bucerus geweeſt zy

hadde van de doot van Bucerus niet geſcheven, op dat ick mijne eygene wonde niet en ſoude ververſſchen ende verdubbelen: want als ick by my ſelven overlegge, wat ſwaerder verlies dat Gods Kercke door de doot van deſen eenen Man geleden heeft, ſoo en iſt niet mogelijck, of ick moet wederom t'elcke reyſe met eene nieuwe droefheydt ghepijnight worden. Hy ſoude Engelant grooté dienſt konnen doen hebben. Hy was in Engelandt gekomen met Paulus Fagius, ontboden zijnde van Thomas Cranmerus, Aertſ-biſſchop van Cantelbergh, dien treffelickē dienaer Chriſti / in April anno 1549. ende hy is geſtorven dē 27. Febru anno 1551. ſoo dat hy geen dry volle jaren daer geleert en heeft. Dit boeck heeft hy apparentelick geſchreven anno 1550. ende is naer ſyn doot upt-gegaen anno 1557. ſoo dat het nu ontrent 87. jaren oudt is / het welcke ick daerom aenwijſe / om dat ſommige meynen / dat het maer eene nieuwe vyſigheydt en is van eenige puriteynen, dat men ſoo ſeer aendringht op de onderhoudinge van het vierde gebodt: daer het nochtans een gebodt Gods is in de Wet der Zeden, ſonder welcx onderhoudinge / dat het rijcke Chriſti, de ware Religie, ende de rechte Godſaligheydt, nopt ter dege en kan gevoordert worden. Ende ſoo iſt altijdt verſtaen by alle Godſalighe Prinçen, ende Leeraren, ghelijck wy hier voren cap. 2. hebben aengeweſen. Die Wet de Ferijs, die Bucerus hier voren heeft by-ghebracht/ſtaet in Codice. lib. 3. tit. 12. lege 11. die in effecte alſoo luydt:

„ De heylighe daghen, die aen de Alderhooghſte Majeſteyt zijn toe-ge-„ eygent / en willen wy niet / datſe „ in eenigh wereldtſch plaiſter be-„ ſteedt / of met eenige quellingen „ van tijdtlicke rechts-vorderingen „ ontheplight worden. Derhalven „ ſoo bevelen wy / dat den dagh des „ Heeren, altijdt in ſulcken eere eñ „ eerbiedinge ſal blijvē / datter gee-„ ne rechtelicke executien op deſen „ dagh gedaen en worden: datter „ niemant over penningh-ſchuldē „ gemaent / of van wegen eenige „ vorgh-tochten gemoept en wor-„ de: dat de Deurwaerders ſwijgen: „ dat de Advocaten ruſten: dat men „ op dien dagh geene informatien „ en neme: dat de vreeſſelicke ſtem-„ me vā dē uytroeper (om pemants „ goet te verkoopen) ſwichte: dat „ de twiſtende parthien harē aſem „ ſcheppen van krijven en proceſſen/ „ ende datſe / voor deſē dagh Treves „ houden: dat de parthien op deſen „ dagh by een komen / ſonder vree-„ ſe: Laetſe op deſē dagh leetſchap „ toonen aen malkand'ren: laetſe „ ſprekē van vrede / ende minnelic-„ ke accoorden. Onderentuſſchen „ ſoo en verſtaē wy niet / dewijle wy „ op deſē Godſ-dienſtigen dagh wil-„ lē geruſt hebbē / dat pemant door „ deſe occaſie / hem ſelven ſoude be-„ geven tot vuyl playſier, of dertel-„ heyt: dat de Kamer-ſpelē, of Tour-„ noy-ſpelen, of de droevige ſchou-„ ſpelen van de wilde beeſten, geene „ vrighept int minſte / op deſē dagh „ aen en nemen: ja alwaert / dat dē „ dagh van onſe geboorte, op deſen „ dagh quame te vallen / ſoo verſtaē „ wy / dat alle die vreught / die-„ mē dan plach te toonē / ſal upt ge-„ ſtelt worden tot op eenen anderen „ dagh.

De Wet van den Keyſer Iuſtinianus, nopende het vieren van den dagh des Heeren.

Nota. Dē Keyſer verbiet alle vuyl ende dertel playſier op deſen dagh.

» dagh. Ende ſoo wie opt op deſen
» dach hem ſelvē ſal latē vindē inde
» Schou-ſpelen, of dat den Deur-
» waerder van eenighen Richter ſoo
» ſtout is/ dat hy onder den deck-
» mantel vā eenige Publijcke of par-
» ticuliere ſakē, deſe Wet of Ordinan-
» tie ſoude dervē overtredē/diē ver-
» ſtaen wy/ dat hy ſal geſtraft woz-
» dē met verlies van ſyn Ampt/en-
» de verbeurte vā ſyn erf-goet. Het Placcaet van Politie in Zeelandt, ende verſchepden Politijcke Ordinantien in andere Provinçien van onſe Unie, zijn ook tegen die onghereghelde Sabbathſ-breucke, al over vele jaren gemaeckt: ſoo dat wy vertrouwen/dat de Heeren Bewindt-hebbers van beyde de Compagnien, midtſgaders hare Genetaels eñ Commandeurs, in de plaetſē van hare Jurisdictie, ernſtigh daer op ſullen letten / dat den dagh des Heeren daer te Lande/voortaē wat beter ſal onderhouden worden ter eeren Gods/ ſtichtinge van die teere gemeynte/ende ſalighept van ſoo vele duyſent zielen/die haer betrout zijn.

Politijcke Ordinantiē op dit ſtuc, in onſe Provinciē.

Beſluyt van deſen regel.

VII. Als daer nu goede orden geſtelt is op het waernemen van den uyterlicken Godſ-dienſt, ende de onderhoudinge vanden Chriſtelijcken Ruſt-dagh: ſoo moet daer ook wel gelet worden op de Kerckelijcke Diſcipline, volghens de Ordinantie onſes Heeren Ieſu Chriſti, Matth. 18. verſ. 15. 16. 17. 18. ende des H. Apoſtels Pauli, 1. Cor. 5. verſ. 1. tot den eynde toe. Item/ 1. Corinth. 5. verſ. 21. tot den eynde toe. Want even gelijck de ſuyvere Leere, ende den waren Godſ-dienſt, is de ziele van de Kercke Chriſti: ſoo is de Chriſtelicke Diſcipline, de zenuwe van de ſelve, ſonder de welcke / de Kercke ten leſten moet worden / als een Lam, ende machteloos lichaem, dat hem ſelven niet ſuyveren / jae qualijck roeren ende bewegen kan. Wy en hebben niet voorgenomen van dit gewichtigh ſtuck/voor dit mael/in het breede te handelen/overmidts wy elders dat gedaen hebben / in ons Hemels-belegh, fol. 196. tot 203. Dat willen wy nu alleene aenwijſen / dat onſe ſalige Voorſaten / die kloecke Helden / eñ Reformateurs van de Chriſtelijcke Kercke, in de voorgaende eeuwe / in dit ſtuck ſeer vlijtigh geweeſt zijn / volgende daerinne de voet-ſtappen van de Apoſtoliſche primitive Kercke, om nevens de ſuyverheydt der Leere, de Chriſtelicke Diſcipline wederom op te richten / ende te beveſtigen. Om niet kanckt te maken / ſoo en ſullen wy maer aenwijſen / dat Martinus Bucerus, dien vermaerden eñ grooten Reformateur van de Kercke Chriſti / ſoo in Duytſchlandt als in Engelandt, hier van geſchreven heeft. lib. 1. de regno Chriſti, cap. 8. 9. 10. Daer ſtelt hy de Kerckelicke Diſcipline, als het derde deel van den Kercken-dienſt. Want het eerſte deel, te weten / de bedieninge van het Goddelicke woordt, hadde hy verhandelt cap. 6. ende dat gedeelt in ſeven hooft-ſtucken. 1. In het voorleſen van de H. Schriftuere. Ten 2. in de verklaringe der ſelver. Ten 3. in de uytlegginge, ende beveſtinge van de gront-ſtucken des geloofs. Ten 4. in de vermaninghen ende op-weckinghen tot de Godſaligheydt. Ten 5. in de Catechiſatie.

Want dat is de zenuwe van de Kercke: gelijck de ſuyvere Leere, de ziele daer van is.

Ende ſoo is het verſtaen by onſe ſalige Voorſaten de Reformateurs der Kercke

Met name Martinus Bucerus die de kelicke Diſcipli ſtelt, als derde d van der Kercke dienſt.

Dē VII. regel. De Kerckelicke Diſcipline moet in de Indiaenſche Kercken, oock ſcharp onderhouden worden.

Ten

Ten 6. in de conferentien, ende vriendelijcke diſputatien. Ten 7. in de particuliere onderwijſinghen, vermaningen, beſtraffingen, vertroo-ſtingen, die aende particuliere Chriſtenen ten hupſe ghedaen worden. Van het tweede deel, te weten de bedieninge der Sacramenten hadde hy geſproken cap. 7. ende getoont/ niet wat eene reverentie/ dat de H. Sacramenten, te wetē/ den H. Doop, ende het Avondtmael des Heeren, behoorden bedient te worden. Nu van het derde deel, te weten / de Chriſtelicke Diſcipline, gaet hy ſpreken cap. 8. 9. 10. ende hy ſtelt de Chriſtelicke Diſcipline, in deſe dry ſtucken. 1. In de particuliere vermaningen, de welcke alle Chriſtenen, maer inſonderheyt de Opſienders der Gemeynte, ſchuldigh zyn aen de Lidtmaten van de Gemeynte te doen / volgens den regel Chriſti, Matth. 18. Ende toont daer ſeer levendigh met klare plaetſen / ende redenen upt de H. Schriftuere/ hoe noodigh / dat deſe particuliere vermaninge, is: ende met wat reſpect ende reverentie datſe van alle Chriſtenen behoorde ontfangen te worden cap. 8. Ten 2. in de openbare Cenſuren teghen de moetwillighe ſondaers/ ende de penitentie/ die ſy behoorden te bewyſē / eer datſe wederom in den ſchoot der Kerckē opgenomen worden. cap. 9. Ten 3. in de Cæremonien van den ordinairen Godſ-dienſt, ende de ſuperhepdt van de Tempels, ende gehoor-plaetſen/ daer den Godſ-dienſt geoeffent wordt / daer hy geene wandelingen, ydele klappernien, &c. in het minſte/ niet en wil toegelaten/ of geduldet hebben. cap. 10. Deſe poincten/ jae die ganſche boecken de regno Chriſti, van het rijcke Chriſti, zyn aller op-merckinge waerdigh / eñ behoorden daerom naerſtelick/ niet alleene van Predikanten, maer oock van Chriſtelicke Overigheden, geleſen ende gepractiſeert te worden. Want ſulcke treffelicke mannen/ zyn nevens/ eñ volgens de H. Propheten ende Apoſtelen, onſe Voorvaders ende Leer-meeſters, daer by dat wy moetē ter ſchole gaen/ want ſy hebben als wijſe timmer-meeſters, de fundamenten geleght vande reformatie der Kercken, ende wy moeten toeſien/ dat wy wel daer op timmeren / of anders en ſullen wy nopt goet werck daer van makē/ 1. Cor. 3. verſ. 10. Een diergelyck tractaet heeft oock uptgegeven dien waerdigen man Gods / I. Calvinus, dat te vinden is in ſyne Opuſculis Theologicis fol. 366. genaemt / vera Eccleſiæ reformandæ ratio. De rechte maniere / om de Kercke te reformeren. Maer van de Diſcipline in het byſonder/ handelt hy in Inſtitutione, lib. 4. cap. 12. dit is alleman bekent/ overmidts dat Boeck oock in duptſch is overgeſet. Ende hoe ernſtigh dat hy geweeſt is om deſe Chriſtelicke Diſcipline voor te ſtaen/ ende hoe nootſakelick dat hy de ſelve geacht heeft / tot ſtichtinge van de Gemeynte Chriſti/ dat kan geſien wordē over-al in ſyne ſchriften/ maer inſonderheyt in ſyne Epiſtolis, Sendt-brieven / als met namen ad Fratres Delphinates. fol. 274. Sommige ſouden lieber hebben/ (ſept hy) dat eē pegelyck hem ſelven ſoude dragen naer ſyn eygen goetduncken/ ende meynen/ dat het genoegh is / dat Gods woordt open-

So iſt oock verſtaen vā I. Calvinus, in verſcheyden plaetſen.

Maer inſonderheyt in ſyne Send-brieven.

baerlijck geleert wordt. Even/als of de Kerckelijcke Discipline, van den Heere te vergeefs of qualijck ware ingheſtelt/ om alle belijders van het geloove/ in order te houdē. Ende om dat te bewijſen/ en ſullen wy niet meer/ als dit gemeē exempel ghebruycken. Wat ſoude ons leven/ende wackerheyt van ons leden zijn/ indien de ziele alleene in het lichaem ware/ eñ datter geene zenuwen ontrent en warē/ of datſe ſoo ſlap waren/ datſe haer Ampt niet en deden? want 't gehoor van het woordt Gods is, als de ziele van de Kercke: maer de goede Order ende Diſcipline, is in plaetſe van de zenuwen, om de goede gheſtalte van dat lichaem te onderhoudē. Daer op ſiet oock den Apoſtel/ 1. Corint. 14.33. Daer hy alſoo ſeght/dat onſen God, niet en is een God van verſtooringe, maer van vrede. Item/ fol. 336. door deſe looſheyt (ſeyt hy) pooght den Sathan over-al/de Ghemeynte Chriſti te verderven/ te weten/ als hy de ſuyvere Leere, die daer is als de ziele van de Kercke, niet t'eenemael en can uytblusſchē/ ſoo ſoeckt hy de zenuwen van het lichaem/ dat is/ de Diſcipline, te ontbinden ende af te ſnijden/op dat alſoo de lidtmaten ontbonden ende los ghemaeckt zijnde/ daer na eene droevige verſtooringhe ſoude volgen. Item/ fol. 337. onderentuſſchē wenſche ick die Ghemeynten gheluck/ ende ben blijde met haer/ de welcke nevens de ſuyvre Leere, ſoo vele andere uytnemende goederen van den Heere ontfangen hebben. Want het en is niet kleyn te achtē/ datſe ſulcke Herders hebben/ van de welcke sy wel geregeert/ ende in goede order onderhouden worden/ datſe in't ſtuck van't leven ſoo wel gheſtelt zijn/ datſe ſulcken fraepen ghedaente hebben/ datſe met ſeer goede Diſcipline begaeft zijn, die wy te rechte moghen noemen den beſten, jae den eenighen bandt van gehoorſaemheyt. Want wy worden met groote moeyte ghewaer/ wat de Diſcipline vermach/ dewijle wy daer na trachten/ ende qualijck door eenige maniere daer toe gheraken konnē. In ſumma/ om kort te makē/ ſoo verklaert den voorſz. Leeraer fol. 275. dat alwaer daer anders niet/om de noodſakelijckheyt van de Diſcipline te bewijſen/ dat alleene den naem die wy voeren/ te weten van de Gereformeerde Kercke, behoorde genoegh te zijn/ welckē naem mede-brengt dat wy moetē toeſien/ dat wy niet wederom en ſouden verballē int ſtuck van Leere, of Leven, gheljck de Kercke te voren verballen was. Want dit perijckel en is ſonder de Diſcipline niet te keeren: want alle die de tucht haten, die en maken geene ſwarigheyt/ om Gods woorden achter haren rugge te werpē/ Pſal. 50.17. Wat nu aengaet/ de forme van de Diſcipline, daerinne moeten wy altijt letten/nevens Godes H. woort/ op de practijcke van de beſt-geſtelde Gereformeerde Kercken, daer inne de Kercke van Geneven, van outs plagh upt te nemen: welcker voornaemſte regulen te vinden zijn in de ghemelte brieven, fol. 124. Item/ 228. Editionis 1575. apud Petrum Sanctandreanum. Daer zijn oock voorhanden de Kercken-ordeningen van de Kercken in onſe Provinçien, daer van (ſoo ick bericht ben) een kort

Daer hy de Diſcipline oock ſoo noodigh acht, als de zenuwen in het lichaem.

De ſuyvere Leere en is ſonder de Diſcipline niet te bewaren.

Beſchrijvinge van eene welgeſtelde Kercke.

Sonder Diſcipline en kan de Gereformeerde Kercke harē naem niet behouden.

Wat ordre dat men de Diſcipline houden mo

De practijcke va de Diſcipline in de Kercke Geneve ende de kercken ordenin van deſe Provinc

koyt extract naer Oost-Indien ghesonden is / om de Kercken aldaer / daer na te regeren. Dit dient oock gedaen naer de West-Indien: ende die gemelte Canones van de Kercke van Geneven, dienen van alle Predikanten wel gheleſen te woyden: want sy geven groot licht in allerlep voorvallende saken. Gelijck oock de Sendt-brieven van I. Calvinus, eñ Theodorus Beza, de welcke zijn als Kerckelicke consultatiē over allerlep swarigheden / die een Predikant, in de regeringe der Kerckē konnen voorvallen.

VIII. Als daer nu behoorlicke order, ende Discipline ghestelt is voor de volwassene, insonderheydt die voor lidtmaten der Ghemeynte willen uptgaen: so moet oock ernstelick gelet woyden op de queeckerie van de Gemeynte / dat is / op de Scholen, ende Catechisatie, om de jonge kinderen, ende andere aenkomelingen, grondigh te onderwijsen in de vreese Gods, ende de ware kenniſſe onses Heerē Iesu Christi. Aengaende de Scholen, dat is bupten alle dispupt / dat de Ghemeynte Christi in geene plaetse met vzucht en kan geplant woyden / ten zy datter op de Scholen wel gelet woyde. Want dat is de queeckerie, daer de jonge plantsoenen moeten gefaetsonneert woyden / om metter tijdt die te bzengen tot de belijdenisse van het ware geloove / eñ tot de stichtinge des lichaems Christi. Daeromme woyden in onsē Christelijcken Catechismo, quæst. 103. over de verklaringe van het vierde Gebodt, die twee middelen met groote redē t'samen-gevoeght / om den Sabbath recht te hepligen / ende de Gemeynte behoorlick te stichten / te weten / den Kercken-dienst of het Predick-ampt, ende de Scholen, eñ dat die t'samen naerstelick moeten onderhouden woyden / of dat anders den Sabbath niet en kan behoorlick geviert woyden. Want even gheliick het geloove is uyt het gehoor, ende het gehoor uyt Gods woordt, Rom. 10. 17. Ende daer de Prophetie op-houdt, daer moet het volck nootsakelick wildt ende woest worden, Prov. 29. 18. Soo en kan oock het geloove ende de ware Religie niet wel voort-geplant woyden / ten zy dat de kinderen van jonex op wel onderwesen woyden / eer sy van de begheerlickheden der jonckheydt, ende de aenlockinghen van de wereldt bestreden woyden. Want indien ghy den zaey-tijdt in de Lente niet wel waer en neemt / soo zijt ghy versteken van uwen Oogst. Daer moet dan sorge gedzagen woyden / dat de kinderen van jonex op wel onderwesen woyden / of anders en hebbē de Ouders niet te verhopen / datse opt eenen rechten segen daer over sien sullen. Ende overmidts de kinderen niet grondigh en konnen onderwesen woyden in de ware Religie, ten zy datse met eenen in hare jonge jaren leeren leſen, en schrijven: ende diemen denckt tot eenighe ampten te gebzupcken in de Kercke, of in de Politie, datse oock op getrocken woyden in de kenniſſe van Talen, Konsten, Wetenschappen, Faculteyten, &c. so moet daer wel op gelet woyden / datter over al goede Scholen ende School-meesters zijn / naer de gelegenthept van de Steden ende Dorpen, of anders sullen de

Ende de opvoedinge der kinderen.

Daerom moet daer op de Scholen wel gelet wordē.

kinderen op-groepē als wilde wouters, ende onbesnoepde boomen/jae als veullens van eenen woudt-ezel, Job 11. 12. Dit verstondt Julianus den afvallighen Keyser wel/ want als hy voorgenomē hadde de Christelijcke Religie upt te roepen/ soo heeft hy een Placcaet gemaeckt/ waer by den Christenen verboden wierdt/datse in de geleerthepdt der Griecken niet en soudē onderwesen worden: datse oock hare poëten, of andere schrijvers niet en souden lesen/ ja datse niet en souden besoeckē de gemeene Scholen: ende dat om reden/ (seyde hy) op dat haer verstandt ende tongen door de geleertheydt ghesleepen zynde/ sy de Heydensche disputeerders niet lichtelyck en souden konnen wederstaen/ de Heydensche Religie wederleggen/ ende de Christelijcke Religie verheyden ende bevestighen. Niceph. lib. 10. cap. 25. Dit verstaen oock de Iesu-wijten wel/ dewelcke in alle Landen, Steden, ende Vlecken, daer sy als Sprinckhanen overgevlogen/ ende haer selvē nedergeset hebben/ eene bysondere wackere sorge draghen voor de Scholen, ende om de Ouders aen te locken/presenteren sy (quansuys!) de kinderen om niet te leeren/ maer sy weten haer salaris wel te krijgen met eene andere behendighept: eñ om de kinderē aen te locken/ so wetē sy de teere jonckhept/ een aes naer harē appetijt te koockē/ want de eerste teere jeught onderhouden sy met aerdige printjens, ende figueren: die wat ouder worden/ die vereeren sy met eenen fraeyen boeck: die noch voorder komen/ die onderhouden sy met schoone beloften, &c. Dit is een

Dit is wel verstaē van de vyanden vā de Christelicke Religie, met namen Julianus den Apostaet,

De welcke de Christenen bande uyt de Scholen.

Ende de Iesu-wijtē, die de kinderen presenteren, quansuys! om niet te leeren.

Ende sy locken de kinderen aē met verscheyden lock-asen.

van de bysonderste middelen/ daer mede sy het rijcke van dē Antichrist sterck bevestigen: ende derhalven/ so moet daer van onse zyde dapper tegen ghewaecht worden/ of wy toonen/ dat wy geenen rechtē yver en hebben/ om het rijcke Christi, ende de salighepdt der menschen te voorderen. De ervarenthept heeft oock gheleert in vele plaetsen van Oost-Indien, wat eene bysondere vrucht datter met goede onderwijsinge in de Schoolen onder de Heydenen aldaer kan gedaen worden. Wt allen en sullen wy maer een exempel verhalen van Amboina in de Molucken, daer van wort alsoo geschrevē den 18. Septemb. 1635. Daer zyn boven in't geberghte/ eñ op andere plaetsen meer Amboineesche Dorpen/ daer nopt geen Predikant gewoont en heeft: maer daer wordt alle dry maenden in de drooghe tijdt (want daer zyn sekere maenden/ in de welcke dat het gedurigh regent) visite ghedaen van een Predikant ende Ouderlinck, om de kinderen in de Schole te ondersoecken/ wat sy in het leeren gheavanceert hebbē/ als mede om den Christelijcken Doop te bedienen/ ende de verlooste personen in den Houwelyckē staet te bevestighen. Voor dese Indianen die gheene Predikanten en hebbē/ werden des Sondaeghs eenige gheschreven Maleysche Sermoenen, in yder Dorp/ van den School-meester voor-gheleſen. Doch metter tijdt/ soo is de meeste vrucht van de Scholen te verwachten/ die op gansch Amboina, negen ende twintigh zyn: Alwaer de kinderen van jonghs op/ in de Religie, ende Christelijcke Ghebeden van de Mee-

Wat profijt sy daer mede doē.

Den staet van de Scholen t'Amboina in Oost-Indien.

Daer zijn 29. Scholen t'Amboina.

Meeſters werden onderweſen: ende zyn in de kleyne Scholen dertigh, in ſommige vijftigh, t'ſeſtigh, ende meer kinderen / behalven noch het getal der gener / die van de Scholen gelicentieert zyn: waer onder eenige heel expert leſen ende ſchrijven konnen: welcke noch alle Saterdaghe hare gebeden voor den Meeſter moeten op-ſeggen / ten eynde ſy die niet en ſouden vergeten. Daerbenevē ſo werdt oock des avonts in alle Dorpen ontrent het Caſteel, ende op het geberghte / een avondtgebedt ghedaen van den Meeſter, of eenen kloecken School-jonghen, daer niet alleen alle de kinderen van pder Dorp/maer oock verſcheyden bejaerde toe-komen / ende werdt haer inde Amboineſche tale/het Vader onſe, het geloove, ende thien geboden voorgeleſen / het welcke de kinderē van woordt tot woorde nae-ſeggen / op dat oock die gene/ die niet ter Schole en gaen / de gebeden leeren mochten. Hebben mede goet gevonden een kort eenvoudigh formulier van de noodtwendighſte vraegh-ſtucken der Religie, in plaetſe van de gebeden, haer des avondts te laten voorleſen / in vraghen ende andtwoorden kortelijck t'ſamen geſtelt/'twelck de kinderen na-ſeggende/allencxkens van buyten leeren / ende ſal dit voor eene Catechiſatie verſtrecken/die anderſins/om de veelheydt der kinderen ende Dorpen, hier niet en kan gepractiſeert worden/ latende onderentuſſchen haer noch twee mael 's weecx/ de ordinaire gebedē voorleſen. In dien tijdt / te weten anno 1635. was daer oock een yverigh gheleerdt Predikant, die noch eene particuliere Schole hieldt van thien Amboineſche jonghe lupden / waer onder een was / die hier in het Vaderlandt gheweeſt is / ende die de Latijnſche tale heel wel verſtondt: deſe wierden dagelijcx in de beginſelen van de Theologie ghecatechiſeert ende onderweſen/ om t'avont of morghen/ ſoo God Almachtigh ſijnen ſeghen daer toe gheliefde te gheven/als proponenten, onder het opſicht van de Predikanten, de Inwoonders in haer eygen moederlijcke tale te onderwijſen. Hier upt ſiē wy/ wat eene groote vrucht datter upt de Scholen, die onder de Indianen ghehouden worden / te verwachten is / wanneer ſy maer met behoorlijcke order worden gheregeert / ende met Authoriteyt van de Heeren Bewindt-hebbers, of hare Overſte, die ſy aldaer hebben/ gheſtijft worden. Maer hier is eenige klachte / gelijck wy upt ſekere advijſen van het ſelve jaer verſtaen hebben / die lupden alſoo: 't getal van de ghedoopte kinderen is hier ſeer groot/ doch werden geene van ons gedoopt / of de Ouders, ten minſten een van beyden / zyn ge-Chriſtent. Deſe geboren Chriſtenen zyn de eerſte ſpruytē der Gemeynte/die men niet en behoorde te laten verwilderen/ maer van joncx op in de Scholen te cultiveren / ende den Heere toe te heyligen / datſe alſoo upt de borſtē der Gemeynte/welcke de Scholen zyn / mochten ſupgen de redelicke ende onvervalſchte melck/ 1. Pet. 2. 2. die in de Chriſteliche ghebeden / ende leere des Catechiſmi begrepen is / ende daer door tot een wel geſchickt volck dē Heere opwaſſen/ daer metter tijdt de

Thien Studenten in Amboina geboren, worde daer opgevoedt in de Theologie.

Wat daer aen de Scholen in Indiē noch gebreeckt.

de ledematen der Ghemeynte upt ſouden voortkomē. Maer hier valt vp eene groote klachte: want de Ouders door onverſtandt ende anderſins / wepgheren dickwils hare Kinderen ter Schole te ſenden / of treckenſe teghen wille ende danck van de Meeſters ende Predikanten daer upt: ſoo geven ock vele Dorpen niet het vierde part van hare Kinderen, daerſe ten tijde van de Portugijſen, deſelve alle-te-mael in de Schole moeſtē ſenden. Hier dient dan noodigh van de Overigheydt in voorſien / die niet te vergheefs den naem en draeght van Voeſter-heeren, ende Soogh-voeſters der Ghemeynte, Eſa. 49. verſ. 22. 23. maer ghelijck daer aenghewеſen wordt / om door hare ſorghe ende macht / de kinderen / die in den ſchoot der Kercken ghebooren worden / door de leere ende onderwijſinghe / die in de Scholen ghedaen wordt / tot dienſt ende aen-was der Ghemeynte / te doen op-voeden / ende de Meeſters, midtſgaders de Predikanten, welcken de onderwijſinghe ende opſicht der Scholen in't particulier bevolen is / de behulpſame handt te bieden.

Hoe dat deſe gebreken ſoudē konnen gebetert worden,

Daerom verſochten de Predikanten aldaer ernſtelijck aen de reſpective Hooghe Overigheydt op Batavia, aen de welcke ſy rekenſchap ſchuldigh waren te doen / ten eynde / dat upt den naem ende van wegen hare Ed. een Placcaet over gantſch Amboina ſoude ghepubliceert worden / dat alle Chriſtenen, ſoo wel ſlaven als vrye luyden, die hare kinderen door den Doop het Chriſtendom hebben laten in-lijven / ghehouden ſouden zijn / een ygelijck de ſijne / op den ouderdom van acht jaren, of daer ontrent / ter ſcholen te ſenden / ende dagelijcx te laten continueren: de meyſkens tot haer twaelf jaren / ende de jonghers niet minder / als tot haer veerthien jaren / ſonder dat pemant ſijne kinderen binnen dien ſelven tijdt / upt de ſchole ſoude mogen trecke / of ſonder kenniſſe ende conſent van de Predikanten ende Meeſters, ganſche weken eñ maenden t'huys houdē / op pene van eene ſware boete te verbeuren / die anders ſoude mogen doen.

Concept vā School-ordeninghe, daer van de Predikanten aldaer, ratificatie verſoeckē aen de Hooge Overicheyt te Batavia.

Anderſins ſoo ghebeurt het / dat dickwils / eene groote menichte van kinderen / in het wilde langs de Dorpen loopen / die al over acht of thien jaren gheDe Indianen moet met boet in ontfag gehouden worden,

doopt zijn / van de welcke de Ouders noch wepnig dienſt konnē trecken / ende die nerghens beter / dan tot de Schole bequaem zijn: waer van eene lijſte ende regiſter upt de Doopboecken ſoude konnen ghetrocken / of door particuliere viſite van de huyſen / op yder Dorp op gheſchreven worden. Voorts ſoo dienen de boeten tot de maintenue van't Placcaet, met allen ernſt vergadert te werden / het welcke upt den naem van de Hooghe Overigheydt, door den Meeſters, met kenniſſe van de Predikanten, of daer gheene Predikanten en zijn / met kenniſſe van de Hoofden in de Dorpen / alder-gheboegelijckſt kan gedaen werden: mits dat teghen de wederſpannighe / de Meeſters door de Politijcke macht de handt gheboden worde.

Wie de boeten hoort te vergade

Nochtans / ſoo moet in deſen ock eene diſcrete moderatie gebruyckt werden: want somtijts zijn de Indiaenſche kinderen weeſen / die dagelijcx haren koſt ſelve gaen ſoeckē: somtijts zijn de Ouders, of een van beyden

Nochta moet d met diſ te mod tie ged worde

beyden sieck/ of oudt/ of anderssins gebreckelijck/ of die maer een kindt en hebben/welckers hant-reyckinge sy niet en konnen missen. Somtyts ghebeurt het oock/ dat de Ouders met de corre corren uyt zyn/ in den tijdt van nagelen ende Padij te plucken/ in welcke gevalle/ door de directie der Predikanten, naer redelijckheyt altijdt kan gehandelt worden. Het ware mede goedt/jae seer noodigh/ dat by de Overste order gestelt wierde/dat met kennisse van de Hoofden in yder Dorp/ eenighe boeten gheordineert wierden teghen die gene/ die voor desen uyt de Schole verlost zynde/ hare ghebeden t'eenemael vergeten hebben/ soose tegen de naeste visite, die selve niet wederom en leeren: of die van den Meester ghedagh-baert zynde/ om voor de Predikanten in de visite, hare gebeden te komen op-seggen/ niet en willen compareren/'twelck haer tot verschepden reysen wedervarē is/ ende daerinne dat sy geene andere remedie en weten te ghebruycken. Want wat helpen doch de onderwijsingen in de Schole, indien het de kinderen niet en onderhouden/ maer dateliick komen te vergeten/ ende als sy uyten vreese zyn/ dat het wederom van haer soude geeyscht worden? Aengaende nu de Collecte van de boeten, die diende by de Consistorie bewaert/ ende tot onderhoudt van eenighe personen geemployeert te worden/ die daer noodigh zyn/ om by de huysen/ de slaven ende slavinnen van de Duytsche, eñ Amboineesen (welcke slaven een groot deel noch onghe-Christent zyn) de gebeden te gaen leeren/ het welcke een heyligh ende noodigh werck is/ gelijck een yder die verstant heeft seer lichtelick can oordeelen. Dit zy dan genoegh gesept van de nootsakelickheyt/ ende de Discipline, van de Scholen in Indien, daer op met den hooghsten ernst wel diende gelet te worden by de Heeren Bewindt-hebbers van de respective Compagnien, want anders en konnen die arme blinde menschen/dien wilden aerdt niet uyt trecke/om also niet alleene tot Burgerlijcke redelijckheyt ende eerbaerheyt, maer oock tot de vreese Gods, ende de kenniss onses Heeren Iesu Christi, gebracht te worden.

Adde quod ingenuas didiciss fideliter artes: emollit mores, nec sinit esse rudes.

Wat nu aengaet de Catechisatie, hoe nut ende noodig dat die is/ dat en behoeven wy hier niet breedt te bewijsen/ want ick meyne/dat alle verstandighe Christenen daer van overtuygt zyn. Want benevens de H. Schrifture, die daer van spreeckt in vele plaetsen/ met namen Gen. 18. vs.17. 18.19. Exod.12. vs.26. 27. Deut.6.vs.6. tot 10. Psal.78. vs. 2.3.4. Eph.6.4. 2.Tim.3.15. Heb.5.vs.12.13.14. Heb.6.vs.1.2. So sien wy oock/ dat dit gebruyck in de Apostolische primitive Kercke seer naerstich is onderhoudē/ja het is een bysonder Ampt by haer gheweest/ datse eenige treffelijcke gheleerde mannen stelden tot Catechisten, gheliick Origenes, Pantenus ende Heraclas zyn gheweest in de Gemeynte van Alexandrien. Euseb. lib. 6. cap. 15. Augustinus heeft een treffelijck boeck daer van geschreven/ de Catechisandis Rudibus, hoe dat men de onwetende menschen moet onderwijsen/ dat te vindē is/ onder syne Opera, tomo 4. fol. 894. dat van alle Predikanten wel dient ge-

De Catechisatie moet in de Indiē ooc vlytig geoeffent worden.

Want die wort scherp belast inde H. Schrifture.

Sy is naerstig onderhouden in de primitive Kercke.

gelesen te worden. Daer zijn oock op dē naem van Cyrillus, Bisschop van Ierusalem, upt-gegaen sekere Catechetische onderwijsingen, te weten / 18. Catecheses illuminatorum, ende V. mystagogicæ, maer sy zijn met rechte suspect, ende gewraeckt van gheleerde mannen / siet daer van Perkinzum, in problemate de Ementito Romanæ fidei Catholicismo. fol. 40. Item / Andr. Rivet, in specimine critici sacri, lib. 3. cap. 8.9.10. Die voorder van de noodtwendighedt van't Catechiseren lesen wil / die sie met namen Martinum Bucerum de regno Christi, lib. 1. cap. 6. Ioh. Calvinum Institut. lib. 4. cap. 19. sect. 13. Andr. Hyperium, in Opusculis Theologicis, Tomo 1. fol. 436. daer een treffelick tractaet de Catechesi te vinden is / daer van den oorspronck / nuttighept / noodtwendighedt / ende oorze van't Catechiseren, kort ende bondigh gheSprzoken wordt. Siet oock de Acta Synodi Nationalis, laetst tot Dordrecht gehoudē anno 1618. eñ 1619. sess. 17. fol. 46. Dat alle t'samen op te halen / soude te langh vallen: dat willen wy nu alleen in het korte seggen / datter is driederley Catechisatie: daer van de eerste moet gedaen worden by de Ouders, volgens Deut. 6. vers. 6. Eph. 6. vs. 4. De tweede moet gedaen worden by de School-meesters, dewelcke daerom moeten zijn gesont in de Leere ende vroom van Leven, ende moeten oock eerlijck onderhoudē worden / want het is eene sware ende moeyelicke bedieninge. De derde moet gedaen wordē by de Leeraers der kercken, volgens Gal. 6. vers. 6. Heb. 6. 1. 2. Ende hier van hadden de Joodsche Leeraers noch een schaduwe behoudē / ten tijde onses Heeren Jesu Christi / gelijck Bucerus in sijn voorsepde boeck de regno Christi, lib. 1. cap 6. dat wel heeft aengemerckt / over Luc. 2. vers. 46. Het en is niet te seggen als dese dry Catechisatien t'samen gheboeght worden / wat treffelijcker vruchtē datse souden voort-brengen in de Kercke Christi. Ende al-hoe-wel de Predikanten van Amboina, hier vooren in haer advijs gesepdt hebben / dat de Catechisatie daer te Lande noch niet en kan gepractiseert worden: soo en is even-wel hare meyninge niet / gheljck blijckt upt het voorgaende ende navolgende van haer discours, dat men dan de Catechisatie geheel soude moeten naer-laten / maer sy verstaen dat alleene van de derde Catechisatie, die by de Predikanten moet ghedaen worden ontrent de kinderen, maer gheensins ontrent de volwassene. Want dat is seker / dat de kinderen by de Ouders eñ School-meesters alderbest konnen onderwesen worden / want die zijn dagelijcx daer by / ende die konnen alderbest haer werck daer van maken: maer aengaende de Catechisatie van de volwassene, die light op de schouderen van de Predikanten, ende sy moetē die nootsakelick wel besorgē / of andersins en sullen sy nopt eene bloeyende Gemeynte konnen stichten. Sy moeten oock op de Scholen eene wackere ooghe houden / gheljck die vroeders van Amboina daer inne nebens andere te prijsen zijn / datse soo doen / of andersins verliesen sy de queeckerie, daer den boomgaert van de Gheme ynte mede moet beplant wordē.

Denckt

Sy wort vā onse Reformateurs sterck aengedrongē.

Sy is laetst bevestight in't Synodo Nationali, tot Dordrecht anno 1618

Driederley Catechisatie moet daer onderhouden worden.

Dit moet in de Indiē soo wel, als hier te Lande gedaen worden.

Denckt hier wederom aen de waerhepdt van de Iesu-wijten, die sp over-al aenwenden / om de teere jeught, het vuyle ende vervalschte melck, datse upt de borsten van de hoere van Babel getrocken hebben/ door hare arghlistige Catechisatien in te schenckē. Wel te rechte klaecht onsen Salighmaker Luc. 16. vs. 8. Dat de kinderen deser werelt voorsichtigher zijn, dan de kinderen des lichts in haren gheslachte.

IX. Als nu het huys des Heeren, ende den rechten Godts-dienst wel besorght is / want daer hangt aen de eere Gods, de saligheydt van soo vele duysendt zielen, ende het welvaren van de wijt-beroemde respective Compagnien: so moet nu oock ernstigh gelet worden op de Hoofden van de Politie, van de Justitie, van de Negotie, van de Melitie, te Water ende te Lande/ als met namen den Gouverneur Generael, Vice-Gouverneurs, Admirael, Vice-Admirael, Commandeurs, Raden, Colonnellen, Capiteynen, Schippers, Coop-luyden, Commisen, Assistenten, Schrijvers, &c. Datse doch mogen zijn mannen van goedt getuyghenisse / redelijcke luyden, die God vreesen, waerachtigh, ende die der gierigheyt vyandt zijn, want sulcke luyden zijn waerdigh, datse over andere gheskelt worden om te commanderen, naer den raedt van Jethro, ende die is van den Heere gepresen/ eñ van Moyses nagevolght/ Exod. 18. vs. 21. tot den eynde toe. De eerste gabe/ is redelijckheyt, dat is wijsheydt ende verstandt, alsoo dat verklaert wort/ Deut. 1. vers. 13. De tweede gabe / is de vreese Gods, dat is de ware Godsalighepdt/ spruytende upt repnder herten/ goeder conscientie / ende ongeveynsden gheloove/ 1. Tim. 1. vs. 5. Dese tweede gabe/ is dē wortel van de eerste, want het beginsel der wijsheyt is de vreese des Heeren, Prov. 1. vers. 7. De derde gabe / is waerheyt, dat is/ de liefde der waerheyt ende oprechte getrouwighept: dese gabe spruyt upt de tweede, want het is een vrucht van de vreese Gods. De vierde gabe/ is een af keer van de gierigheydt: dese gabe spruyt upt de twee voorgaende/ want die God vreest, ende de gerechte waerheydt lief heeft, die moet noodtsakelijck een vyant zijn van gierighept ende ongerechtighept. Dit zijn de rechte gaben / die over-al in de Overicheden verepscht worden / met namen Exod. 23. vers. 1. tot 10. Deut. 1. vers. 13. tot 18. Deut. 16. vers. 18. tot 21. 2. Chron. 19. vers. 5. tot 11. Wanneer sulcke rechtvaerdighe de overhandt hebben, soo gaet het seer fijn toe: wanneer daer-en-teghen de goddeloose op-komen, soo keert het om met de lieden, Prov. 28. vers. 12. Want als een Vorst sonder verstant is, soo gheschiedt daer veel onrechts: vvie daer-en-teghen de gierigheydt hatet, die sal langhe leven. ibid. vers. 16. Ende wanneer een goddeloose over een arm volck regeert, dat is een brullende Leeuwe, ende gierigen Beyre. ibid. vers. 15. Derhalven / soo en ist gheen wonder/ als de Goddeloose op komen, dat haer de luyden verberghen: maer wanneer sy omme komen, dat der rechtvaerdighen vele worden. ibid. vers. 28. 't Is waer/ dat de Heeren Bewindt-hebbers van de respective Compagnien, in hare Artijckelbrie-

Principem profiteri. Adeo de authoritate juris, nostra pendet authoritas: & revera majus imperio est, submittere legibus principatum: & oraculo præsentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus.

Wat gaven dat daer in de Overigheden verepscht worden.

Wat schade dat daer komt van godloose Overste.

Tegenwerpinge wederleyt.

brieven hebben gheſtelt pertinente Inſtructien, eñ ſcharpe eeden, naer de welcke yder een van hare dienaers, hem ſelvē heeft te reguleren: maer het is ſeker / daer de voorſz. gaven van verſtandt, vreeſe Gods, ghetrouwigheyt, ende gherechtigheyt niet en zijn / daer en zijn geene banden aen te beleggen / gelijck alle verſtandighe licht bevroeden konnen. Daer van komt dat ſpreeck-woort: Is den man goedt, ſo is den brief goet: Is den man quaet, ſoo is den brief quaet, dat is / hy en magh niet helpen. Op dit ſtuck moet dan met allē ernſt gelet worden / ende dat naer het gewichte / ende de Importantie van de Ampten, daer yder een toe gheroepen wordt. Want hoe dat de Ampten Hooghер ende Importanter zijn / hoe dat de perſonen meer goet / of quaet konnen doen / die daer toe geroepen worden. Hier en moet dan niet gelden lief of leedt, maeghſchap, vrundtſchap, &c. maer alleene de beſte gaven van vromigheyt, verſtandt, eñ ervarentheyt. Derhalven gelijck de Gouverneurs Generael, met rechte belaſt zijn / datſe in Indien, geene perſonen tot Raden, of tot eenige Ampten, Officien ende Bedieningen, onder haer Gouvernement en ſullen ſtellen / als die gene / die ſy verſtaen ende bevinden ſullen / de ervarentſte, vroomſte, getrouwſte, ende bequaemſte tot den ſelven Ampt te weſen: ſoo moeten oock voor-al de Heeren Bewindthebbers daer op letten / datſe hier te Lande / geene andere Officieren, Hooge of Lage aen en nemen / of met hare Vloten af en ſenden / dan die daer zijn van bekende vromigheydt, ende bequaemheydt tot dat Ampt / daer toe ſy haer ſelven preſenteren: of anders en ſal de eere Godts noyt recht gevoordert / ſyne Kercke niet geſticht / of 't profijt van de Compagnie niet recht behertight eñ beſorght wordē. Laetſe dan met den Koningh David ſien naer de trouwe in den Lande, ende trachten naer vrome Dienaers: Laetſe alle leugenaers ende valſche luyden werch jagen: Laetſe voegh verdelghen alle Goddelooſe, ende alle quaetdoenders upt roepen upt de ſtadt des Heeren, Pſal. 101. verſ. 6.7.8. Want het wordt allenthalven vol Goddelooſe, als ſulcke ſnoode lieden onder de menſchen heerſchen, Pſal. 12. Vſ. 9. Hemandt mochte hier op ſeggen / dat men hem ſelven moet behelpen met de riemen / diemen heeft / eñ dat het jupſt niet alle t'ſamen en konnē treffelicke lupden zijn / die in den dienſt van de reſpective Compagnien, naer Ooſt, of Weſt-Indien repſen. Antwoorde / de mepninghe van dit Artijckel en is niet / dat alle de Maetrooſen, of Soldaten, alle t'ſamē jupſt even degelijck moetē zijn: want alhoewel dat ſeer te wenſchen ware / dat is even-wel qualick te verhopen: de mepninge en is ock niet / dat alle de Officieren, tot de minſte toe / even ſeer met wijſheydt, ervarentheydt, vromigheyt, &c. moetē begaeft zijn: want dat en is ock qualick te verwachten. Maer dat is de mepninge / dat de Heeren Bewindt-hebbers, indien ſy rechten ſegen willen hebben over haren handel / geene perſonē eenigh Bewindt, of Commandement en moeten geven te Water / of te Lande / die met eenige ſtoute

Hoe de Ampten hooger zijn, hoe daer naerder op gelet moet worden.

De Heeren Bewindthebbers en moeten geene Officieren ſtellē, dan die bequaem zijn tot haer werck

Tegenwerping beantwoordt.

Verklaringe van deſen reg-

ſon-

ſonden, als duyple blecken gheteeckent zijn / die van den Prophete David verhaelt worden / Pſal. 10. Pſalm 12. Pſalm 14. Pſalm 101. Vſ. 4. 5. 6. 7. 8. Item / van den Apoſtel Paulus, Rom. 1. verſ. 29. 30. 31. 32. 1. Cor. 6. verſ. 10. 1. Cor. 5. verſ. 11. Gal. 5. Vſ. 19. 20. 21. Als met namen Afgoden-dienaers, vyanden ende beſpotters van de ware Religie, vloeckers, laſteraers, verachters Gods, ſijnes Woordts, ende der H. Sacramenten, alle doot-ſlagers, kijvers, vechters, alle Echt-brekers, hoereerders, dronckaerts, dieven, roovers, tuyſſchers, gierigaerts, ende alle die gene die een ergerlick leven leyden. Want ſulcke luyden / die God niet en kennen / of haren God niet getrouw en zijn / die en ſullē nopt haer Meeſter recht getrouw zijn / want ſy zijn verſtandeloos, trouweloos, ſonder natuerlicke liefde, ſonder verbont, onbarmhertigh, Rom. 1. verſ. 31. Maer vā dit poinct ſal hierna lib. 5. in den 8. Artijckel, wat breeder gheſproken worden / daer gehandelt wordt van de verbonden met de ongeloovige.

X. Als nu de Hoofden wel gheſtelt zijn te Water ende te Lande / ſoo is te verhopen / dat het ganſche corpus van de Ghemeynte, of den gemeenen man, ſoo op de Vloten, als te Lande, het zy datſe in dienſt van de Compagnie, of vrye luyden zijn / in goede tucht ende order, ſullen konnen ghehouden worden. Want dit is ganſch noodigh om het rijcke Christi, eñ het welvaren van de Compagnie in die quartierē te voorderē: want anders ſulle die arme blinde Heydenen onſe Natie verbloecken / gelijck ſy eertijdts de Spaengjaerden ende Portugijſen verbloeckt hebben / ende toonen noch haren aenghebornen haet teghen de ſelve / daer ſy eenighſins konnen eñ mogen. ſiet hier van het tractaet van Barth. de la Caſa, Item / het diſcours van de Ooſt-Indiſche Compagnie, lib. 29. van Emm. de Meter, fol. 586. edit. 1614. Het is dan te beklagen / datter dickwils ſulcken goddelooſheydt by onſe Natie in die quartieren ghepleeght wordt / die wy ſchricken te verhalen / ende daer wy nochtans meer als te vele van bericht zijn. Want daer zijnder ſommige van onſe Natie (de vrome niet te nae geſproken) die het erger maken als de Heydenen, met vloecken en ſweren, drincken en klincken, tuyſſchen en ſpelen, hoereren en domineren, braſſen en ſuypen, jae met openbare verachtinghe van het woordt Gods, ende den oprechten ſuyveren Godſ-dienſt. Een volck dat den naem van Chriſtenen niet waerdigh en is te dragē: een volck van Sodoma ende Gomorrha, daer qualick eenighe ſalve aen te ſtrijcken / of beteringe te verwachten is. Hier op moet gelet worden / ende die Goddelooſe moeten verdelght worden upt den Lande / ende alle ſulcke quaedt-doenders upt der ſtadt des Heeren / Pſal. 101. 8. Of anders en kan dat rijcke Chriſti daer niet recht gheplant / of de Compagnie recht geſegent worden. Want vervloeckt is hy, die den blinden dwalende maeckt op den wegh, ende alle het volck ſal ſeggen, Amen, Deut. 26. verſ. 18. Gelijck dan de Kerckelicke Diſcipline ſcherpelick moet geoeffent worden tegen die gene / die voor Broeders, ende Lidtmaten

Tegen alle ſtoute ſondaers van onſe Natie.

Die met haer quaet leven de blinde Heydenen ergeren.

der Gemeynte / willen uyt-gaen/ 1. Cor. 5. Vſ. 11. 2. Theſſ. 3. 14. Soo moet oock de Juſtitie te Water/ eñ te Lande/ vigileren tegen alle enorme feyten ende ſchelm-ſtucken, die daer ſtrijden niet alleene tegen Godes H. Woordt/ maer oock tegen alle eerlicke Burgerlijck wetten/ met namen teghen den Artijckelbrief te Water/ ende tegẽ de Politie, die daer te Lande is op-gerecht. Met namẽ moet daer ſcharpe achtinghe ende toeſicht op-genomen worden / dat by onſe Natie niet en worden bedreven die Crimen, ende ſchelm-ſtucken / daerom dat de Spaengjaerden eñ Portugijſen, van de Indianen uyt-gheſpoghen ende verbloeckt worden. Deſe grouwelicke ſchelm-ſtucken zijn inſonderheydt vijf in getale. 1. Openbare goddelooſheyt/ die ſy over-al/ ende in alle hare Procedueren, maer inſonderheydt daerinne getoont hebben / datſe niet meer ſorge gedragen en hebben voor de zielen van de Indianen, dat haer het Evangelium ſoude gepredickt worden/ niet meer dan of ſy beeſten geweeſt en waren: ja dat erger is/ ſy hebben hare Prieſters ende Monicken wel expreſſelick dat ſelve verboden / dewijle ſy meynden/ dat dat ſoude strijden tegen haer ooge-merck / om goudt ende rijckdommen te vergaderen: ende derhalven hebben ſy de ghemelte Prieſters veel leeuts aenghedaen/ op datſe niet predickẽ en ſouden: la Caſa, fol. 123. Sy hebbẽ deſe goddelooſheyt ooc daermede bewesen / datſe geſpot hebben met haer eygẽ Religie / want als ſy menighmael den Indianen in de Weſt-Indien, hare Afgoden ende ſtomme blocken ontnomen haddẽ / ſoo hebben ſy de arme Heydenen wederom gedwongen / de ſelve te loſſen met menighte van gout ende ſilver, ſijvende alſoo de blinde Heydenen in hare grouwelijcke Afgoderie, die daer uyt niet anders en kondẽ oordeelen/ dan dat de Heydenſche, ende Paepſche Afgoderie, malkand'ren ſeer naby gelijck waren / uptgenomen dat onder de Paepſche Afgoderie, eenen gierighen duyvel verborgen was / die met geen goudt of ſilver en was te verſadigen/ daer hare Afgoden ſoo niet toe genegen en waren. Ten II. ſoo hebben de Spaengjaerden teghen de Americanen bewesen ſchrickelicke trouloosheyt: want ſy en hebben noch eere, noch eedt, noch verbondt, aen de ſelve gehouden: maer als de arme ſchapen dickwils meynden/ dat het al Pays ende Vrede was/ ende overſulex ſonder ſorge waren / ſoo zijn ſy by dage / ende by nachte/ van de gemelte Spaengjaerden verradelick overvallen/ verbrandt/ vermoort/ vernielt/ dat het ſonder tranen niet en kan geleſen worden. Een exempel is notabel / van Atabaliba Koningh van Peru, de welcke van eenen Spaenſchen tyran gegrepen zijnde anno 1531. beloofde voor ſijn rantſoen vier millioenẽ Caſtilianen, maer in plaetſe van vier millioenẽ/ gaf hy vijfthien millioenen / dat is/ elf millioenen meer / als hy belooft hadde / maer alſt rantſoen getelt was / ſoo wierdt hy niet-te-min verweſen / dat hy ſoude gebrandt worden. Deſen ellendigen Coningh ſijn vonniſſe hoorende / braeghde/ wat hy haer ghedaen hadde: ende waerom datſe hem wildẽ verbranden:

Inſonderheyt moet onſe Natie haer wachten van die ſonden, die de Spaengjaerdẽ in de Indien bedreven hebbẽ, met namen

1. Openbare goddelooſheyt.

2. Trouweloosheyt gelijck inſonderheyt ghehebben gen der Koningh van Per met naem Atabali

den? hebt gy my niet belooft (ſeyde hy) dat ghy my ſoudet ontſlaen/als ick u ſoo veel gouts gave? Eñ ick hebbe u ſoo veel meer gegeven/ als ic u belooft hebbe: Als gy ymmers ſoo wilt doen/ ſendt my lieber naer uwen Koningh van Spaengjen, &c. met meer andere propoſten ende klachten/die hy dede: maer daer en was geen gehoor/ hy moeſte ſtervē ſonder eenige genade.

Ten III. ſo hebben de Spaengjaerden daer bedreven grouwelicke onkuyſheydt / ſoo dat ſy aldaer van God met eene extraordinaire plage geſtraft zijn / die te voren onbekent was/te weten de Spaenſche pocken, die daerom genoemt wordt ſcabies Hiſpanica, want die is upt de Indien alder-eerſt in Spaengjen ghebracht / ende van daer in Vranckrijck, ende ſoo voorts in gheheel Europa. Siet het Mediçijn-boeck van Chriſtoffel Wirtzung, dat overgeſet is van Carolus Battus, parte 4. cap. 3. fol. 494. De duyſigheden/die daer van haer gedaen zijn / zijn te ſchandelick om te ſeggen/ Eph. 5. vſ. 12. Want ſy hebben metter daet getoont/ dat ſy kinderen warē van dat groote Babylon, de moeder der hoererien, ende grouwelickheden der Aerde, Apoc. 17. verſ. 5.

Ten IIII. ſoo hebben de Spaengjaerdē daer oock getoont eene verbloeckte gierigheyt, ende gepleeght ſchrickelicke rooverie ende onghe-rechtigheydt. Want ſy hebben ſoo gebrandt door eene onverſadelicke begeerte van goudt ende ſilver/ dat la Caſa ſeydt / dat de Spaengjaerden, de duyvelen ſelve wel ſouden aengegrepen ende berooft hebben / indien ſy maer goudt gehadt hadden.

Een exempel en ſullē wy maer verhalen van eenen Spaenſchen tyran/ daer van la Caſa alſoo ſchrijft/ daer hy ſpreeckt van Nova Spania, Panuco, eñ Xaliſco. Sekeren Tyran/ ſeydt hy / gaende voor viſitateur, meer van de borſten ende goederen, om die te rooven/dan van de zielen, of perſonen der menſchen / vondt dat ſeker Indianen hielden hare Afgoden verborgen / dewijle de booſe Spaengjaerts hen gheenen beteren God geleert en hadden? Hy vinck de Heeren / ende hieltſe gevangen/ tot datſe hem de Afgoden gaven/ meynende datſe van goudt, of van ſilver warē: ſiende dat hy bedrogen was / kaſtijde hyſe ſeer wreedelick ende t'onrecht / ende op dat hy niet en ſoude gefruſtreert/of ledigh blijven van 't gene hy geſocht hadde/ (dat was rooven) ſoo bedwongh hy de voorſchreven Caciquen of Princen, datſe hem de voorſchreven Afgoden af-koopē ſouden / het welcke ſy deden / gevende alle het goudt ende ſilver, dat ſy konden vinden/ om die te aenbidden / ſoo ſy plegen/ voor den waerachtigen God. Dit zijn (ſeydt hy) de wercken eñ exempelē/ die de rampſalige Spaengjaerts doen ende geven/ende dit is de eere/ die ſy den Almogenden God / in Indien hebben aengedaen. Op deſe maniere (ſeydt hy) pijnighden ende dooden ſy vele Heeren, ende Caciquen van dien Lande/ op datſe hen goudt ende ſilver gheven ſouden. Jae ſy hebben ſoo verduyvelt gheweeſt op het goudt ende ſilver, datſe in ſommige quartierē van honger geſtorven zijn / overmidts ſy geene ſpijſe en wiſten te krijgen by haerſelven / eñ datſe de Indianen gedoot

Daer van een grouwelick exempel verhaelt wort.

Dat van la Caſa, eenen Monick, vervloeckt wort.

of verjaeght hadde/die haer anderſins daer van hadden konnen ende willen verſorgen/gelijck ſy in't eerſte deden.

V. Eene duyvelſche wreetheyt.

Ten V. upt de voorſchrevē grouwelicke ſondē/ die de Spaengjaerden daer bedreven hebben / is gevolght eene onmenſchelicke / ongehoorde/ ende duyvelſche wreedtheydt, die wy ntet en ſouden derven verhalē/ ten ware dat hare eygen Propheten, met namen den voorſz. la Caſa, een Monick van Dominicus order, namaels een Biſſchop, het ſelve ſchriftelick hadde na-gelaten. Ut eē geheel boſch van droevige exempelen / en ſullen wy maer eenighe wepnige verhalen / die gebeurt zijn ontrent Nova Spania anno 1525.

Daer van eenige exempelen verhaelt worden.

1 Exempel van wreetheyt.

Daer was eenen Spaenſchen Tyran in de Provincie van Panuco, dewelcke onder andere wreedtheden/ vele vrye Indianen tot ſlavē maeckte/ ende ſandt die met volle ſchepen naer Cuba ende Eſpaniola, daer ſy die beſt konden verkoopen/ende en ſtieldt niet op/ voor dat hy die ganſche Provinçie verwoeſt hadde. Eñ

2o. Indianen wordē verkocht voor een merrie-peert.

het gebeurde daer / dat men voor een merrie-peerdt, gaf tachtentigh Indianen. Merckt/ hoe kleyne dat de menſchen by die tyrannen geacht wierden/die nochtans met eene redelicke ziele geſchapen zijn/ ſoo wel als andere menſchen.

2. Exempel

Daer was een van ſijn geſelſchap / die om ſynen hof te bemueren/die ſeer groot was / ſteppte acht dupſent Indianen, om ſijn werck te doen/ ſonder hen pet te betalē/ of t'eten te geven: Inder voegen / datſe van honger op den ſtaenden voet doot vielen/ nochtans en vraeghde hy daer niet naer/ noch en hadde in't minſte geē mede-lijden daer mede. Den voorſchreven Tyran trock upt de Provincie van Mexico, tuſſchen vijfthien, a twintigh duyſent menſchen/ om te dragen de bagagie van hem ende de ſijne / als hy binnen s'lants ginck tyranniſeren / die tracteerde hy alſoo / datter geen twee hondert vā wederom en quamē/ want door ſijne wreethept was hy de oorſake/ dat ſy aldaer ſtorven. 3. Exempel.

4. Exemp

Den ſelven Tyran quam in de Provincie van Mechuacan, weſende veertigh mijlen van Mexico, ende ſo vruchtbaer ende vol van volck / als Mexico. Als den Koningh van dat quartier hem te gemoete quam in proceſſie/ met ontallick veel volcx / hem bewijſende alle liefde ende dienſt / ſoo werdt hy terſtont van deſen Tyran gevangen / om dat men ſeyde / dat hy ſeer rijck was van goudt ende ſilver/eñ om dat hy hem vele ſchatten geven ſoude / ſoo pijnighde hy hem inder manierē als volght. Hy boepde hem de voetē / eñ ſtreckende het lichaem neder/ende bindende de handen aen een berdt/dede de voetē vaſt aen't vyer/ ende daer ſtondt eenen jongen die hadde eē quiſpelken gedoopt in olie / daer mede dat hy t'elcke reyſe de voeten droopte / om het vel wel door te rooſtē: op d'eene zijde ſtondt eenē fellen Spaengjaert, met eenen geſpannen ſtalen boge/ mickende met den pijl / op des Koninck herte: op d'andere zijde/was eenē anderen beul met eenen fellen ende ſeer grouwelicken hondt/dien hy tegen hem ophitſte / ende ſoude hem in eenē oogenblick verſcheurt hebben/ ende dat al / op dat hy door pijne ende vreeſe alle ſijn goudt geven ſoude: tot dat een Monick van

Merckt d duyvelſc wreethe van deſe Tyran.

Fran-

Franciscus Ozden dit verstaen hebbende / hem den armen Patient upt de handen trock / maer hy was soo gematteert / dat hy daer af storf. Soo dede hy met meer andere Heeren / om haer silver ende goudt te krijgen. Desen Tyran trock voorder boven Mechuacan in de Provintie van Xalisco, welcke was vol van volck / gelijck een Bie-korf vol Byen / seer bewoont ende vruchtbaer / want het is eē van de vruchtbaerste ende wonderbaerste van Indien. Daer was een stadt vol volcx / seven mijlen groot. Als hy nu quam in de voorschreven Provincie, soo quamen de Heeren, ende 'tgemeene volck met presenten ende blijschap / om hem t'ontsangen / soo men daer alomme plagh te doen. Maer niettemin / soo begost hy terstont sijne gewoonlicke wreethept ende boosheydt / ghelijck oock alle de andere tyrannen daer te lande deden, om te komen tot haer ooge-merck / dat sy voor haren God houden / dat is het gout. Hy verbrande de blecken / hy dingh de Casiquen ende Prinçen, hy pijnigdese / hy maecktese tot slaven / soo vele als hy daer kreegh / hy leyde met hem ontallick vele Indianen, al geketent. De vrouwen / die gebaert hadden / gingen geladen met packen / die dese t'onrecht genaemde Christenen hen op-leyden / niet konnende hare kinderkens mede nemen / maer overmidts den arbeydt ende swackheydt van honger / wierpen sy die langhs de wegen / daerder ontallicke veel verlozen gingen. Een sulcken booswicht nam met geweldt eene jonge dochter / om daer mede sijne buylicheydt te bedrijven / eñ als de moeder hem tegenstondt / om hem de selve te ontweldigen / soo trock hy sijn geweer upt / ende kapte de moeder de hant af: daer na de dochter / om datse tot de buyligheyt niet consenteren en wilde / gaf hy vele steken / eñ vermoorden de selve. Den voorschreven Tyran dede eene groote menighte voor slaven aenteerkenē / niet alleene mans ende vrouwen / maer oock kinderen van een jaer / die noch hingen aen de borsten van hare moeder / oock andere van twee, drie, vier, a vijf jaren / niet tegenstaende dat sy papsibelick hem tegen ginghen / soo dede hy eens met sekere vier honderdt mans en vrouwen, behalven andere sonder getal / die niet te rekenen en zijn. 7. Exempel

Ende als hy sijne helsche wreedtheden ende moorderien gheeyndight hadde / soo settede hy 't landt in die ordinaire ende tyrannische slavernie, welcke alle die Spaensche tyrannen van Indien, plegen op dat volck te leggen, ende hy consenteerde / sijne Hof-meesters, ende alle de andere van sijne Suite, te doen ongehoorde wreedthepdt om van de Indianen gout ende tribupt te trecken: met namen was daer eē van sijne Hofmeesters, die daer doode vele Indianen, die hangende / levendigh vrandende / ende worpende voor de felle honden / af houwende voeten, armen, hoofden, tongen upt snijdende / &c. daer de Indianen nochtans stille ende in Pays waren / eñ geene oorsake en gaven van vyantschap in het alderminste: maer sy wildense verbaert maken / op datse haer des te beter dienen / oock gout ende tribupt geven soudē / ende dat al voor desen vreesselicken Tyran. Generale exempelen van wreetheyt. 1. Harde slavernie. 2. Moorderie door hangen, branden, felle honden, &c.

3. Gheeſſelinghe &c. Ick late ſtaen veel geeſſelen, wreede ſlaghen met ſtocken, ſouffletten, ende andere ſoorten van wreethept/ die ſy hun alle dage / ende t' aller uren aen dedē. Men ſept van deſen

4. Brandtſtichtinghe door 't gheele lant. Tyran, dat hy alleene in dat rijcke van Xaliſco deſtrueerde ende verbrande acht hondert Dlecken: ende als de Indianen upt deſperatie / ende volgens de Wet der natueren, haer ſelven ten laetſten ter weere ſteldē/ ende eenige Spaengjaerts doot-ſloegen / hen ſelven ſterck makende in ſekere ſteenrotzen: ſoo heeft deſen

5. Verwoeſtinghe van gantſche Provincië. Tyran daer door geterght zijnde/ deſe arme Indianen daer na overvallen / ende met ſulcke menighte vermoort / datſe hy-na dat groote ſchoone Landt verwoeſt hadden: zijnde deſe onſaligh Chriſtenen ſoo verlaten van Godt in haren verkeerden ſin / datſe daer over gheen wroeghen en hadden in hare conſcientie/ maer danckte God quanſups! over haer recht vaerdige victorie: even ſepdt la Caſa, gelijck die tyranniſche moordenaers, daer Zacharias den Propheet van ſchrijft cap. 11. verſ. 4. 5. Soo ſpreeckt de Heere mijn God, hoedt de ſlachtſchapen: want hare Heeren ſlachtenſe, ende en houdent voor geene ſonde: ſy verkoopenſe ende ſprecken, gelooft zy de Heere, ick ben nu rijcke geworden. Maer wy loopen te verre in het verhalen van de wreethepdt / die de Spaengjaerden in de West-Indien ghepleeght hebben/ want den tijt ſoude ons ontbreken/ ſouden wy alle hare ſchelm-ſtucken verhalen/die ſy daer gepleeght hebben/ ende daerom dat den voorſz. la Caſa ghepropheteert heeft / dat Spaengjen noch ſal verſincken / indien ſy niet en komen tot ware bekeerouw ende bekeeringe. Want hy verhaelt in't eynde van ſijn boeck/ dat de Spaengjaerden in den tijt van 45. a 48. jaren in de West-Indien hebben vermoort ende omgebracht twintigh millioenen menſchen: ſoo dat de Spaengjaerden aen hare Afgodinne / de gierigheydt, alle jare meer menſchen geoffert hebben/als de Indianen in geheel Indien doen in hondert jaren.

Somma vande menſchen, die de Spaengjaerden in West-Indien vermoort hebben is 20. millioenē.

Pemandt mochte nu vraghen/ waer toe dit verhael van de grouwelen / die de Spaengjaerden in de West-Indien ghepleeght hebben? Antw. dat verhael dient ons/ niet alleene om de natuere van onſe erfvyanden te leeren kennen / ende ons te waerſchouwen/ dat wy ons voor haer wachten ſouden: maer inſonderheyt tot het propooſt, dat wy nu voor hebbē/ ende daer toe den Apoſtel de quade exempelen van de ongeloovige Jodē verhaelt/ 1. Cor. 10. verſ. 6. tot 12. Ende deſe dingen zijn geſchiedt, ons tot exempelen, op dat wy ons niet en laten deſ quaedts geluſten, gelijck ſy gheluſt hebben: ende dat wy niet en worden Afgoden-dienaers, gelijck ſommige van hen / gelijck geſchreven is / het volck ſat neder om te eten/ ende te drincken/ende ſtondt op om te ſpelen: ende dat wy niet en hoereren, gelijck ſy gehoereert hebben/ ende daer vielen op eenen dach drye ende twintigh dupſendt: ende dat wy Chriſtum niet en verſoecken, gelijck ock ſommige van hen verſocht hebben/ende ſy werden vande ſlangen verntelt: ende dat ghy niet en murmureert, gelijck ock ſommige van hen gemurmureert hebben/

Waer toe dat dit verhael dient.

1. Nuttigheyt.

2. Nuttigheyt.

Op dat wy ons van ſulcke grouwelen ſouden leeren wachten.

Paſce pecora occiſionis: quæ qui occidebāt, non dolebant, ſed dicebant, benedictus Deus, quia divites facti ſumus.

Beſluyt van de Spaenſche tyrannye in de West-Indien.

ben / ende ſy werden vernielt van den verderver: deſe dingen zijn alle gheſchiedt als exempelen, ende zijn beſchreven tot onſer vermaninghe, op dewelcke het eynde der wereldt gekomen is. De exempelen van de Spaengjaerdē dan/ die by alle vrome Chriſtenen verfoept worden / die moeten ons daer toe dienen / dat wy ons ſelvē van ſulcke ende diergelijcke grouwelen leeren wachten / op dat wy hare ſonden niet deelachtigh en worden / ende van hare plaghen niet en ontfanghen/ volgens de Prophetie van dē meergemelten Monick, la Caſa, want die ſeydt alſoo / fol. 170. van de Franſche copie, gedruckt t' Antwerpen anno 1579. God ſal (ſeydt hy) om de voorſeyde ſonden (gelijck ick door de H. Schriftuere, daer van wel bericht ben) geheel Hiſpanien grouwelick plagen, ende mogelijck ganſch ende t' eenemael verwoeſten. Laet ons dan / gelyck wy van Babel zyn uytgegaen/ ons oock wachten van de ſonden van Babel, op dat wy van hare plaghen niet en ontfanghen/ Apoc. 18.4. Yemant ſoude mogen ſeggen / dat onſe Natie van ſulcken aert is/ datſe vpandt is van die Spaenſche gebreken / ende derhalven dat wy daer voor niet te vreeſē en hebben. Antwoordt. Wie hem laet duncken, dat hy ſtaet, die ſie toe, dat hy niet en valle, 1. Cor. 10. vſ. 12. Daer beneven / ſo moeten wy oock onderſcheyt maken tuſſchen die vijf grouwelē/ die wy nu van de Spaengjaerden verhaelt hebben. Want al iſt dat ſommige daer van ſoodanig zyn / datſe van alle oprechte Nederlanders met een af-gryſen verfoept worden/ met namen trouloſheydt, ende wreedtheydt: niet-te-min van de dry andere en is onſe Natie (de goede niet te naer geſproken) ſo geheel ſuyver niet/ met namē/ onkuyſheydt, gierigheydt, ende goddeloosheyt / of ten minſten kleynachtinghe van de Religie, ende den ſuyveren Godſ-dienſt. Om dit te bewyſen/ en behoeve ick niet vele proeven by te brengen: want de ſake is ſoo notoir/ datſe geē bewys van doene en heeft. Hier moet ſcherp op gelet worden / dat doch ons volck in de Ooſt ende Weſt-Indien, met haer quaedt leven / den naem Gods niet en doen laſteren, of anders en is daer geen profyt te doen onder die arme blinde Heydenen: gelijck de H. Schriftuere dat ſelve wel dupdelick / ende met grooten ernſt aenwyſt / Eſai. 52. vſ. 5. Ezech. 36. 20. Rom. 2. verſ. 24. 1. Pet. 2. verſ. 12. Het ware dan te wenſchen/ dat onſe Natie eenighſins ſochte na te volgē het exempel van vele vrome Engelſche, die haer ſelvē onlancx hebben neder-geſet in Nieu-Engelandt, daer van een ſeker Engelſch Predikant alſoo ſchryft / upt Boſton in Nieu-Engelandt anno 1633. ontrent het eynde des jaers. Om alles (ſeydt hy) in een woordt te eyndighen / ſoo verquickt boven al mijn ghemoedt, de wijſheydt, ſuyverheydt, ende oprechtigheydt van de Magiſtraten: de getrouwigheydt van de Predikanten: de ſuyverheyt ende vryheydt van de Goddelicke ordinantien, in de gemeynſchap van ſo veel vrome Chriſtenē: het welcke maeckt, dat dit Nieu-Engelandt aen my, ende vele vrome onder ons, ſchijnt te weſen eene voorloopende ſchaduwe, van dien nieuwen Hemel, ende die nieu-

Soo en is ſy evenwel niet ſuyver van Godde-looſheyt, gierigheyt, ende on-kuyſheyt.

Daer door dat den naem Gods gelaſtert wort.

Daerom moetē onſe Nederlanders in beyde de Indien, poogen na te volgen het exempel van de Engelſche in Nieuw Engelant.

Dewelcke een ſpiegel zijn van rechte reformatie,

nieuwe Aerde, welcke naer het getuygeniſſe van den Apoſtel Petrus, te ſijner tijdt ſal gheopenbaert worden, 2. Pet. 3. verſ. 13. Om dan daer toe te geraken / ſoo moet daer / nevens de Diſcipline der kercken / daer van geſproken is Art. 7. by de Overſte, die van wegen de reſpective Compagnien daer toe geſtelt zijn / ſcharpe Juſtitie ghedaen worden teghen alle die gene / die ongoddelick levē / gelijck daer in de Artijckel-brieven van elcke Compagnie, daer op ſeer goede ordre geſtelt is / ſoo langhe als de repſe te Water duert / met namen tegen Godſ-laſteraers, vloeckers, ſweerders, ſpot-vogels, moetwillighe verſuymers van den Godſdienſt: Item / dobbelaers, tuyſſchers, dronckaerts, vechters, doot-ſlagers, &c. ſtet daer van den Artijckel-brief van Ooſt-Indien, Tit. 2. Vſ. 12. 13. Item / dē gemelten brief van Weſt-Indien, Tit. 2. 11. 12. Deſe delicten ende dierghelijcke / die moeten te Lande ſoo wel geſtraft worden / als te Water, inſonderheyt aen alle die gene / die in den dienſt van de Compagnie zijn / ende daer de Overſte der ſelver / als Heeren ende Meeſters, over te ghebieden hebben. Daeromme ware te wenſchen dat die orden / die de Heeren Bewindthebbers, op het ſtuck van Juſtitie te Water geordineert hebben / oock te Lande wel wierdt onderhouden / wel-verſtaende mutatis mutandis, gepaſt zijnde naer ghelegenthepdt van het landt: want den noodt is daer ymmers ſoo groot / onder die arme blinde Heydenen, als te Water / op dat ſe door de roeckelooſheyt ende onghebondenheydt van onſe Natie, niet gheergert en worden / gelijck wy hier voren op ſijn plaetſe dat breeder beweſen hebbē: gelijck ſy eertijdts door de goddelooſheydt van de Spaengjaerden ſeer geergert / eñ in het Heydendom geſtijft zijn. Hier dienen tot een beſlupt / wel twee vragen beantwoordt / die van ſommige vroome lupden / die in de Compagnien participeren / gevraegt worden / met namen. I. Of de Heeren Bewindt-hebbers in hare Juriſdictie, ſoo in Ooſt, als Weſt-Indien, met een goede conſcientie / wel mogen toe-laten / de openbare oeffeninge van de Paepſche Religie? Ten II. of men de Indianen wel tot ſlaven mach koopen ende verkoopen / gelijck de Spaengjaerden ende Portugijſen gewoone zijn te doen? maer wy ſullē deſe twee caſus conſcientie, upt-ſettē tot het eynde van dit vierde Capittel, daer ſullen wy upt Godes H. Woordt / ende regt-ſinnige Leeraers, dan antwoorde geven op beyde deſe vragen, ende andere / des noodt zijnde.

XI. Onder andere ſtucken / die te Lande moeten waer-ghenomen worden / om daer goede Order, Politie, ende Chriſtelicke ſtichtinghe te onderhouden / ter eeren Gods / ende om die arme blinde Heydenen tot de Chriſtelijcke Religie te locken: ſoo moet inſonderheydt oock wel gelet worden / op de materie van het Houwelick, midtſgaders oprechte kuyſheydt eñ eerbaerheydt, daer de Heere onſe God / ons eenen ſcharpen regel van geſtelt heeft in het ſevenſte gebodt van de Wet der Zeden. Eñ dit is van dien Hooghgeleerden Martinus Bucerus ſeer wel aengemerckt in dat treffelicke boeck / dat wy hier voren meer gealegeert

Hoe dat mē daer toe gheraken kan, te weten door goede Diſcipline, ende ſcharpe Juſtitie.

Gelijck dē Artijckel-brief te Water daer op order gheſtelt heeft.

Twee Vragen: 1. Van het toelaten vāde Paepſche Religie in onſe Juriſdictie in Indien.

2. Van het koopen ende verkoopen der ſlaven.

Sullen hier na beantwoort worden.

Den XI. regel. Daer moet gelet worden op het Houwelick vā onſe Natie in Indien.

Mitſgaders kuyſheyt en eerbaerheyt.

legeert hebbē/ de regno Chriſti, van het rijcke Chriſti, lib. 2. alwaer hy van't 15. cap. tot het 48. toe/alleene handelt van deſe materie/ende van alle de vraghen, ende ghevallen der conſcientie, die op dit ſtuck konnen bedacht worden: want hy verſtont wel / dat Gods kercke nopt recht en kan gheplant / of ter dege geſticht worden / ten zy dat op dit poinct behoorlijcke orden gheſtelt / ende ſtricte onderhouden worden: want anderſins ſullen de menſchen / inſonderheyt in die heete Landen, in beeſten veranderen / die regel noch Wet en kennen / maer alleene volghen de drift van hare domme natuere.

Voor-eerſt dan/ ſoo moet teghen de overſpeelders ende hoereerders ſcharpe Juſtitie gedaen wordē/naer den regel van het woort Gods, ende andere loffelicke wetten daer van zijnde. Met namen ſoo behoorden de overſpeelders ende overſpelerſſen aen den hals gheſtraft te worden/ overmidts dat het is eene ſulcken grouwelicken ſonde/daer door dat God op het hooghſte onteert: de gemeynte Gods ontſticht: de Republijcke geſchent: het echte bedde ontſuyvert: de kinderen gebrantmerckt: de eyeren in eenen vreemdē neſt geleght / ende de rechte erfgenamen hare gerechtigheyt ontſtolen / de ziele ende lichaem van beyde delinquanten op het hooghſte ontſuyvert / alle eere ende trouwe onder de voeten getrapt: jae den toorne Gods over Landē eñ Lieden verweckt wordt. ſiet daer van Jerm. 5. vſ. 7. 8. 9. 10. Mala. 2. 14. 1. Cor. 6. 16. ende in onſe practijcke, in de verklaringe van het ſevenſte gebodt, fol. 324. Et. Daerom heeft de Heere gewilt / dat den overſpeelder ende overſpelerſſe, beyde aen den hals ſouden geſtraft worden/ Levit. 20. 10. Deut. 22. 22. Ende deſe Wet is ſoo redelick/ datſe ſelfs accordeert met de Wet der natueren, ende het recht van alle volckeren. Want meeſt alle volckeren/die daer in de wereldt zijn / hebben het overſpel, opt ende opt ſoo hardt geſtraft/ of met de doot/ of met ſulckē onteeringe / die niet minder en is/ als de doot / gheliick M. Bucerus dat bewijſt lib. 2. de regno Chriſti, cap. 33. Item / P. Martyr, in 2. lib. Samuelis cap. 12. fol. 141. verſo. De Arabiers ſtraften dat met de doot: De Egyptenaers ſneden de overſpelerſſe de neuſ-gaten open/ eñ ſchenden het aenſicht alſoo/ datter geene boeven meer behagen in hadden. Zaleucus den Wet-gever van de Locrenſen, wilde dat den overſpeelder eñ overſpelerſſe/ beyde de oogen ſouden upt-gheſteken worden. Eñ als ſynen ſone daer na van overſpel overtuygt wiert/ eñ het ganſche volck voor hem badt/ ſoo heeft hy hem ſelven/ ende ſynen ſone/elck een ooghe upt-gheſteken/ om de Wet te voldoē. De Laciadæ, of Placiadæ, ſtraften de overſpeelders ontrent de ſchamelheyt/in dat lidt daer ſy de ſonde mede ghedaen hadden. De Gortinæi ſtraftenſe met eene eeuwighe infamie. De Cumæi ſetten de overſpelerſſe op eenen oneerlicken ſteen, ende daer nae op eenen Ezel, eñ voerden die door de geheele ſtadt/om beſpot te worden. De Hooghduytſche plegen eertijts de overſpelerſſe, haer hayr af te ſnijden/ ende naeckt te ſtellen/voor alle

Die de Heere met de doot wil geſtraft hebben.

Ende dit accordeert met het recht der volckeren, met namen

De Arabiers.

De Egyptenaers.

De Locrenſen.

De Laciadæ.

De Gortinæi.

De Cumæi.

De Hooghduytſche.

alle hare vrienden/daer na van haren man over strate te laté voeren/ ende dapper met stocken af-smeren. De Crotoniatæ lieten de overspeelders levendigh verbranden. Plato wil die ghestraft hebben met eeuwige infamie. Aristoteles insgelijcx. Diogenes wil/ datmense ophangen soude. De Griecken ghaven oorloff / om sulcke duyle menschē doot te slaen / soo sy op het feyt bevonden worden: De Romeynen insgesijcx / insonderheyt in de Wet van twaelf tafelen. Lex Julia, die is te vinden in digestis lib. 48. Tit. 5. lege 20. Patri. & lege 24. Marito. Item/ in Codice lib. 9. Tit. 9. Die geeft de Vader oorloff/ om den overspeelder / die hy by syne Dochter vint: Item/den Man, om den overspeelder / die hy by syne Vrouwe vint / t'samen om te brengen. De Gotthen, eene Barbarische Natie/ straften de overspeelders aen den hals: Mahumeth, den Turckschen Propheet, wilse soo geslagen hebben/ datter by-na de doot na volgt. Het is dan te beklaghen/ dat de Christenen door den bandt soo slap zijn / om dese grouwelicke sonde te straffen/ ende het is een van de oorsaken / waerom dat het Christendom over-al soo jammerlick van den Heere ghestraft wort volgens Jer. 5. 7. Daerom moet van de Heeren Bewindt-hebbers, volgens Gods woordt, ende de ghemelte rechten van soo vele volckeren/ met namen de loffelicke practijcke, die nu noch is te Geneven, ende in eenige Oostersche Steden, tegen dese grouwelijcke sonde / eene scharpe Wet ghemaeckt / ende van hare Overste in Indien, strictelick ghe-

De Crotoniatæ.
Het oordeel van Plato.
Aristoteles.
Diogenes.
De Griecken.
De Romeynen.
Lex Julia.
Mahumeth.
Clachte, dat de Christenen in het straffen vā dese sonden soo slap zijn.
Practijcke van de Republijcke van Geneven.
Eenige Steden in Oost-Iant.

executeert worden / of anders soo sal onse Natie, soo wel van de Indianen verbloeckt worden / als opt de Spaengjaerdē ten desen aensiene verbloeckt zijn.

Ten anderen, soo moet ock de hoererie geweert worden/ ende dat volgens de Wet des Heerē Exo. 22. 16. Deut. 22. 28. Te weten/ wanneer pemant een maegt met schoone woorden bepraet/ ende alsoo beslapen heeft / dat hy ghedwongen worde die te trouwē/ insonderheyt wanneer daer belofte van trouwen is voor-gegaen: of alwaert datter geene trou-belofte en ware / indien sy te voren als eene eerlicke Dochter/ ter goeder naem ende fame gestaen heeft: want den hoereerder en kan haer / op geene andere manere weder geven/ dat hy haer genomen heeft / te weten / hare eere, dan door de trouwe, gheliyck den jonghen Vorst Sichem dat presenteerde te doen aen Diana, Jacobs Dochter / Gen. 34. vers. 1. 2. 3. 4. Anderssins/ wanneer het een openbare hoere is/soo moetse gebannen/ ende den hoereerder op het minste/ eenige dagen te water ende te broode geset worden.

Ten anderen moet de hoererye gestraft worden.
Of met volgende trouwe aen eerlicke dochters.
Of met banniſſement aen openbare hoeren.

Ten derden, soo en behoorden gheene Christenen te trouwen met ongedoopte Heydensche Vrouwen, want dat strijdt tegen het woordt Gods / 2. Corinth. 6. vers. 14. ende teghen de Burgerlijcke Rechten, in Codice, lib. 1. Tit. 9. lib. 6. Ne quis Christianam mulierem in matrimonium Judæus accipiat. Daer over teeckent dien vermaerden Rechtsgheleerden Dionysius Gothofredus alsoo aen: geen Jode en mach wettelijck trouwen met eene Christelijcke

Tē derden, soo en behoorden geen Christenen te trouwē met ongedoopte Heydensche Vrouwen.
Want dat strijt tege Gods woort.

lijcke

lijcke Vrouwe, of gheene Chriſtelijcke Vrouwe, met een Iode, Jae dat Crimen wort ſoo ſwaer gherekent / als overſpel. Dit verbodt (ſeydt hy) heeft oock plaetſe in andere ſecten, in voegen dat Catholijcke, of rechtſinnighe Chriſtenen, met de goddeloose niet trouwen en mogen. Maer genomen/ſy waren t'ſamen verlooft: (ſeydt hy) Antwoorde. Sulcke belofte moet te niete gedaen worden. Het is dan een groot misbruyck/ dat ſommige van onſe Natie, gaen verloven met Heydenſche Vrouwen, eer ſy tot de kenniſſe onſes Heerē J. Chriſti gebracht zijn. Ja ſy gaen daer by ſlapen/eer ſy ghetrout zijn / ende krijgen ghemeynelick de walge daer van / eer ſy tot de trouwe geraken. Hier upt rijſt een ſware ergerniſſe/ ſoo onder de Heydenen, als de Chriſtenen: want indien ſy hare belofte breken / ſoo worden ſy (jae alle de Chriſtenen, om harent wille) van de Indianen verbloeckt: Indien ſy hare belofte houden / ſoo laten ſy haer quanſuys! doopen / maer op ſoo kleynen fondament / ende met ſoo kleyne kenniſſe / datſe meer wilde, als redelijcke menſchen ghelijck zijn. Dit is tot groote ſmaetheyt eñ verachtinge van het Chriſtendom, ja tot injurie van dien goeden naem, die over ons aengeroepen is. Jac.2.7. Hier moet dan noot-nootſakelick order op geſtelt zijn/ of anders ſtaet daer eene groote verwoeſtinge/ſoo in de Religie, als in de Politie, upt te verwachten: want upt ſulcke vermengingē van Chriſtenen met Heydenſche vrouwē, worden Meſtiſen, dat is/ gemenghde menſchen geborē/ de welcke gelijck ſy van buyten / half wit, half ſwart zijn / ſoo zijn ſy oock van binnen/half Heydenſch, half Chriſten: ſy ſpreken oock half Aſdodiſch, half Iodiſch, dat is / half Heydenſch, half Chriſten, ende dat is ſoo grouwelick / dat den Vorſt Nehemia, ſulcke mannen / die dat ghedaen hadden/daer over niet alleen en beſtrafte eñ vloeckte, maer hy ſloeghſe oock / eñ nam eenen eedt van hen/ datſe ſoo niet meer doen en ſouden, Nehem.13.vſ.23.24.25. Dat ſelve leſen wy oock van den Prieſter Eſra cap.9. verſ.1. tot den eynde toe/als hy hoorde/ dat de Ioden haer ſelven hadden vermenght met de Heydenen, ende het Heyligh zaedt gemeen gemaeckt / ende dat ſelfs de handt van de Overſte, ende de Raedtſ-heeren, de vooraemſte was in deſe miſdaet: ſoo ſcheurde hy ſijne kleederen,ende ſijnen rock, hy trock oock het hair uyt ſijn hooft, ende uyt ſijnen baert, ende ſat eenſaem ende treurigh, tot op het avondt-offer, ende alle die Gods woordt vreeſden, verſamelden by hem, eñ hy bede daer dat ſchoon ende bewegelick ghebedt / op deſe occaſie / dat daer beſchreven ſtaet. Hy ſcheydt oock ſulcke onwettelijcke Houwelijcken van malkanderen / als te ſien is / cap. 10. daer upt wy konnen oordeelen / wat een grouwelicken miſdaet dat dit is/ wanneer die ghene die Chriſtenen genaemt worden / alſoo onteeren de heyligheyt des Heeren, ende boeleren met eenes vremden Gods dochter, Malach. 2. verſ. 11. Yemant mochte ſeggen / dat was ſulcken ſonde in het oude Teſtament, maer nu in het nieuwe Teſtament, en iſt geen ſonde. Antw. Het contrarie

Ende het is ſeer ſwaer genomen van Nehemia.

Eſra.

1. Objectie wederleght.

dat

dat blijckt upt 2. Cor. 6. verſ. 14. En treckt gheen jock met den ongheloovigen: want wat gemeynſchap heeft de gerechtigheydt met de ongherechtigheydt? of het licht met de duyſterniſſe? wat eendracht heeft Chriſtus met Belial? of wat deel heeft de geloovige, met den ongeloovighen? Hemandt ſal weederom ſeggen/ magh dan een Chriſten, ganſch niet trouwen met eene Heydenſche, of Indiaenſche Vrouwe? Antw. Ja hy in trouwen/ maer midts conditie / dat het geſchiede in den Heere, dat is / volghens Gods Ordinantie, ende in ſijne vreeſe. Deſe Ordinantie ſtaet upt-gedruckt Deut. 21. verſ. 11. 12. 13. t' ſamen-ghevoeght met Pſal. 45. Vſ. 11. te weten/ dat ſulcken Heydenſche Vrouwe eerſt moeſte onderweſen worden in de ware Religie, ende daer van belijdeniſſe doen: dat wierdt bedupdt door het af ſcheeren van het hayr, het beſnijden van de nagelen, het afleggen van de kleederen, daer ſy in gevangen was, ende de treurigheydt over haer Vader ende Moeder, een maendt lanck geduerende. Dat dit de rechte bedupdeniſſe is / dat blijckt upt Pſal. 45. verſ. 11. 12. Hoort Dochter, ſiet daer op, ende neyght uwe ooren, vergeet u volck, ende uwes Vaders huys: ſoo ſal de Koningh luſt aen uwe ſchoonheyt hebben, want hy is uwe Heere, eñ ghy ſult hem aenbidden. Dit wordt naer de Letter geſproken tot de Dochter Pharao, die Salomo troude/ als blijckt 1 Reg. 11. 1. Eer hyſe dan troude / moeſte ſy haer ſelven laten onderwijſen in de ware Religie, eñ verſaken de ſuperſtitien, ende Heydenſche Afgoderien, daerinne dat ſy op-gevoedt was. Soo was Ruth de Moabitiſche onderweſen / eer ſy troude met den Godſaligen Boaz, den Out-grootvader van den Koningh David, Matth. 1. 5. Ruth 4. 13. Want ſy hadde te voren die belijdeniſſe van haer geloove gedaen tegen Naëmi haer Schoon-moeder/ ſeggende/ u volck is mijn volck, ende uwe God is mijn God, Ruth 1. 16. Soo was Salmon den Vader van Boaz, oock getrouwt met Rachab, die te voren eene waerdinne ende hoere hadde geweeſt te Jericho, maer ſy wierdt eene gheloovige ende Godſalighe Vrouwe / lange te voren / eer ſy troude/ Joſu. 2. Vſ. 9. tot 14. Hebr. 11. 31. Soo was Uria den Hethiter getrouwt met Bath Seba, die daer was eene verſtandige/ vrome vrouwe/ maer hy was te vorē vermaert door ſijn geloove / ende ydver tot de Godſalighept. Als de Indiaenſche Vrouwen dan bekeert ende tot het ware geloove gebracht zijn / ſoo datſe rekenſchap konnen gevē van haer geloove/ ende datſe dat bewijſen met alſulcke vruchten/ die de bekeeringe waerdigh zijn / ſoo iſt geoorlooft / dat een Chriſten met haer ſoude trouwen/ maer anders niet: want anders en kan daer niet meer gemeynſchap weſen / als tuſſchen licht ende duyſterniſſe. Nochtans bekenne ick / als ſy al bekeert zijn/ datter wat is in de natuere van de Indianen, dat walgelijck is voor onſe Natie, te weten hare aengevorene ſwarigheydt ende vuyligheyt, ſoo dat de kinderen / die upt ſulcke Houwelicken voort-komen / niet en zijn rechte Nederlanders, maer Meſtiſen, eñ gelijck geele Mooren, dat

2. Objectie wederleght.

Hoe verre dat eē Chriſten magh trouwē met eene Heydenſche Vrouwe.

Dit wordt verklaert met Schrifturlicke regulen.

Ende exempelē.

Van de dochter Pharao.

Van Ruth.

Vā Rachab.

Van Uria den Hethiter.

Hoe de Indiaenſche Vrouwen moeten geſtelt zijn, eer de Chriſtenen haer trouwen mogen.

Daer is ooc een Politijck ongemack in ſulcke houwelicken.

dat te wenschen ware / dat konde verhoedt worden/waert mogelick: niet-te-min / als sulcke Vrouwen bekeert zijn / soo en raeckt dat de conscientie niet / maer alleene materie van Politie. Yemant soude mogen vragen / overmits de Houwelicken met de Indiaensche Vrouwen / soo vele swarigheden eñ ongemacken mede-brengē naer ziele, ende naer lichaem: nae der zielen, om datse dickwils haer selven latē doopen sonder fundament/ alleene op hope van met Christenē te trouwen: naer den lichame, om dat de natuere van hare lichamen te vele verschilt van de onse: of daer geenē raedt en soude konnen ghevonden worden/om die plaetsen/die wy besitten in Oost ende West-Indien, te populeren met onse eygen Natie, so mannen als vrouwen? Antw. Wy hebben menighmael hier aen gedacht/ want daer is Gods Kercke, ende onse Republijcke tē hooghsten aen gheleghen: het welcke by de Heeren Bewindt-hebbers van de Oost-Indische Compagnie, over eenige jaren oock wijsselick is overleght / ende haren yver is daerinne seer te prijsen / datse geene kosten gespaert en hebben / om eenighe Vrou-personen van onse Natie daer te planten: maer sy hebben eenige ongemacken daerinne gevonden. I. Datse weynigh geschickte Vrouwen, of Dochters, hebben konnen vindē/die berepdt warē derwaerts te varen. Ten II. dat de Vrouwen van onse Natie, soo haest als sy de Linee gepasseert zijn/ door de groote hitte meest onvruchtbaer worde/ of soo sy kinderen voort-brengen/ datse gemeynelick seer swack ende teer zijn. Op het leste ongemack moet eerst gelet worden / ende het is de pijne waerdigh / dat de welgemelte Heere Bewint-hebbers van beyde Compagnien, daer over eens versoecken grondigh advijs ende consultatie van de kloeckste ende ervarenste Professoren, ende Doctoren in de Mediçine, die wy hier te Lande hebben/ insonderheyt die in Italien ende elders gereyst hebben/ of het onghemack van de Indiaensche lucht/dat de vrouwen van onse Natie daer onderworpē zijn/indien het niet heel en kan weth genomen worden (soo wy vreesen) of het ten minstē niet en soude eenigsins konnen versacht of getempert worden door eenighe natuerlijcke remedie, het zy van medicamenten, of diēte, of andersins / gelijck hare konste mede-brenght / want dit en raeckt eygentlick onse Professie niet / dan alleene per accidens, door een toeval/ gelijck te voren is aengewesen. Als tegen dat onghemack eenighe remedie konde gevonden worden/ soo is ons Ampt tegen het eerste onghemack te helpen voorsien / te weten/ dat alle Predikanten behoorden daer toe te arbeydē/ als de Heeren Bewindt-hebbers sulcx geraden vinden / om Vrou-personen naer Oost, of West-Indien te senden / om die plaetsen / die wy daer besitten/ met onse Natie te besetten / ende aldaer eene Colonie te planten: dat eenige vrome ende geschickte huyshoudende Vrouwen ende Kinderen, met haren Man / ende Vader des huys-gesins derrewaerts trecken/ om de eere Gods, de voort-plantinge van de ware Religie, midtsgaders het wel-varē van ons liebe Va-

Op het ongemack vā de lucht moeten de Medicijnmeesters letten.

Hoe dat mē tot bequame stoffe van vrome Vrouwen soude konnen geraken?

Te weten, dat men gansche familien derwaerts sende.

Vaderlandt, in die quartieren te vooꝛderen. Elck Weeſ-huys in de groote ſteden / behooꝛde oock jaerlicx eenighe houbare Dochters upt te leveren / elck naer rate van ſpne groote / die geſchickt ende bequaem ſouden zijn om dit goet vooꝛnemen van de Heeren Bewindt-hebbers te ſtijven / ende upt te voeren. So hebben eertijts de kinderen Iſraels, vier hondert deernen, die overgeſchoten waren van de Burgeren te Jabes in Gilead, geſchoncken aen de overgeblevene mannē van den ſtamme Benjamin, die waren ſes hondert mannē / op dat dien geheele ſtamme niet en ſoude upt-geroept wooꝛden upt Iſrael. Ende om de reſterende twee hondert mannen aen wijven te helpen / ſo hebben ſy deſelve eenen raedt gegeven / dat ſe ſouden loeren op het jarigh feeſt / dat te Silo gehouden wierdt / ende dat ſe van de dochterē / die bupten Silo, ten danſſe gingen (te weten / eenen dans upt debotie / naer de maniere van die tijden / gelijck Mirjam, Aarons ſuſter met de Jootſche vrouwen danſte / Exod. 15. 20. Ende David vooꝛ de Arcke des Heeren, 2. Sam. 6. 14.) elck een Wijf ſouden nemen / ende ſy belovē dat tegen de Ouders van de Dochters te ſullē verantwooꝛden / Jud. 21. verſ. 12. tot 23. Maer dat leſte exempel is Extraordinaris, dat ons niet en ſtaet na te volgen / dan ſoo verre / dat wy ons beſte moeten doen / om Gods Kercke te ſtichten naer ons vermogen. Maer vooꝛ al moet ſoꝛge ghedꝛagen wooꝛden / dat geene onreyne, of lichte Vrouwen derwaerts geſonden en wooꝛden / want die en ſoudē anders niet zijn als Moabitiſche hoeren, om den tooꝛne Gods over het volck des Heeren te verwecken / gelijck den valſchen Pꝛopheet Bileam, aen Balack den Koningh der Moabiten dien raedt ghegeven hadde / om de kinderen Iſraels te bꝛengen onder den tooꝛne / ende bloeck des Almachtigen / Num. 25. verſ. 1. 2. 3. &c. Dit zy genoegh van het XI. Artijckel.

Ende datmē eenige geſchickte Dochters neme uyt de Weeſhuyſen.

derwaerts geſonden en worden.

Want Gods Kercke en magh daer niet vergaen.

Maer men moet toeſien, datter geen lichtvaerdige Vrouwē, of Dochters

XII. Nu volght het twaelfſte, dat is / eene noodige waerſchouwinge / hoe dat onſe Natie met de Indianen moet handelen in de Commercien ende Koopmanſchap, volgens het achtſte gebodt, te weten / voorſichtelijck, vriendelick, ende getrouwelijck. Deſen Artijckel is ſeer noodigh / want daer wooꝛden / niet alleene by onſe Natie, maer ooc by andere Chriſtenen, die met de Indianen Negotierē / dickwils grove miſ-ſlagen begaen / daer mede datſe haer ſelvē / ende hare Meeſters bꝛengen in jammerlicke ſchade eñ ongeluck / om datſe niet en kennen de natuere van de Heydenen, of datſe upt roeckeloosheydt / geene ſoꝛghe en dꝛaghen / om wijſſelick met haer te handelen ende te wandelen. Voor-eerſt dan / ſoo is daer toe van doene groote voorſichtigheydt: want overmidts onder de Indianen, niet alleene vele Wilde menſchen zijn / die qualick konnen reden-kabelen: maer dat oock vele van haer tegen de Chriſtenen in't gemeen ſeer verbittert zijn / inſonderheyt in de Weſt-Indien, om dat ſy van de Spaengjaerden (die quanſuys! oock vooꝛ Chriſtenen uptgaen) ſoo getyꝛanniſeert ende miſhandelt zijn: datſe oock van de Portugijſen menighmael tegen onſe Na-

De XII regel: onſe Natie moet met de Indianen wijſſelick handelen.

De nootwendicheyt van deſen regel.

Waer inne dat deſe wijsheyt beſtaet, te weten

1. In voorſichticheyt.

Natie worden op-gehitst: soo moet ons volck ghewaerschouwt zijn/ datse haer niet te vele en vertrouwen / maer altijt naer haer ommesien / ende met achter-dencken onder haer handelen ende wandelen. Wy souden tot desen propooste menighe exempelen konnen by-brengen / soo uyt de Hystorien, als uyt de Journalen van Oost ende West-Indien, hoe qualick dat het sommige van onse Natie, nevens verscheyden Engelsche ende Fransche, bekomen is/ datse de Indianen te vele betrouwt hebben. Om niet vele exempelen op te halen/ soo wijsen wy den Leser tot het gene / dat wy in het tweede poinct van dit Capittel verhaelt hebben van de grouwelicke moort, die de Indianen, op-gehitst zijnde van de Portugijsen, onder decksel van vrundtschap / ghedaen hebben aen den persoon van den vermaerdē Commijs, Pieter Houtman, die een van de eerste eñ voornaemste aenleyders is gheweest van de vaert op Oost-Indien, de welcke anno 1599. seer verradelijck van den Secretaris van den Koningh van Achem, in presentie van den Koningh, op syn eygen schip ghenaemt den Leeuw, daer hy den Koningh met syn volck wel getracteert hadde / van achter is door-steken. De selve Indianen meynden dat geheele schip volcks te vermoorden/ ten ware dat den Schipper hē mannelick hadde te were gestelt/ eñ met hulpe van syn med'-geselle de Leeuwinne, die grouwelicke moordenaers van syn voort gedrevē hadde. Niet lange daer na/ te weten anno 1600. is Paulus van Caerden, als Commijs over twee Schepē/ in Sumatra aengekomen / ende door aen-ritsinge van seker Franciscaen, zijnde een Portugijsschen Ambassadeur, van den voorsz. Koningh van Achem, seer schandelijck teghen alle eere ende trouwe / bedroghen. Soo is oock dien vermaerden Piloot, ende Capiteyn, Johan Davids, zijnde een Engelsman, seer grouwelijck vermoort van sekere Chinesen, die hy als Ostagiers in syn schip ghenomen / ende uyt sorgheloosheyt/ niet ontwapent en hadde / anno 1605. siet Metren lib. 27. anno 1607. daer hy dese repse verhaelt. Sulcke ende dierghelijcke exempelen souden wy seer vele konnen verhalen / soo van Oost-Indien, als West-Indien, daer van sommige noch seer versch zijn / maer het is onnoodigh/ alsoo de sake ghenoegh bekent is. Laet dan onse Natie ghedencken aen de vermaninge onses Heeren Christi/ Matth. 10. vers. 16. 17. Weest onnoosel als de Duyven, ende voorsichtigh als de Slangen: eñ wacht u voor de menschen.

Johan Davids anno 1605.

II. Men moet met de Indianen handelē in vriendelickheyt,

De tweede deught/die onse Natie onder de Indianen moet betrachten/ is vriendelickheydt. Want overmidts die arme blinde Heydenen, seer jammerlijck misshandelt ende ghetyrannisseert zijn van de Spaengjaerden ende Portugijsen, daer door datse in't gemeyn tegen alle Christenen verbittert zijn / ende haer weynigh deught gunnen/ als sy dat beletten konnē: soo moet ons volck toonen / datse van eenen anderen aert zijn/ als de Spaengjaerden ende hare Complicen, ende datse niet anders en soecken als vreedtsame Negotie, ende vriendelijcke Commercie, ende dat selfs tot profijt van de India-

De nuttigheyt, ende nootwendigheyt van dese deught,

Indianen, naer ziele ende naerlichaem/ghelijck den Nederlandtſchen aert, ende de eerſte oprichtinge van beyde de Compagnien, dat mede-brengen/ſoo ſy dat doen/ ſoo ſullen ſy de Indianen metter tijt/locken tot het oprechte Chriſten geloove, ende door vaſte vruntſchap aen haer verbinden: Aen de andere zijde ſullen ſy de Spaengjaerden ende Portugijſen daer door eene groote af-breucke doen/want ſy ſullē door ons exempel ſoo ſtinckende ghemaeckt worden by de Heydenen, datſe geen gunſte, noch gheloove meer by haer en ſullen vinden / inſonderheyt als ſy de Indianen teghen ons volck ſoecken op te hitſen/ gelijck ſy menighmael gedaen hebben. Laet de onſe dan bedenckē die vermaninge van den Apoſtel/Phil.4.5. Uwe vriendelickheyt zy allen menſchen bekent: de Heere is na by.

Tereńt. Adelph. Act. 1. Scena 2. & errat longè meâ quidem ſententiâ, qui imperium credat gravius eſſe aut ſtabilius, vi quod fit, quam illud quod amicitiâ adjungitur.

III. Men moet met de Indianē handelen in getrouwigheyt.

De derde deught / die ſy moeten betrachten / is ghetrouwigheydt. Want dat is de bloeme van de gerechtigheydt, ſonder de welcke dat niemant voor een eerlijck Burgher, ick late ſtaen/ voor een vroom Chriſten, en kan ghehouden worden. Gelijck wy dan onſe Broeders niet en moghen verdrucken noch bedriegen, want God is een wreker over alle deſe, 1. Theſſ.4. verſ.6. Hy brengt de leughenaers om, ende hy heeft eenen grouwel aen den bloedt-gierigen ende valſchen, Pſal.5.verſ.7. Soo moeten wy inſonderheyt onſe wandelinghe eerlijck houden onder de Heydenen: op dat ſy in het gene, datſe van ons ſeggen, als van quaet-doenders, uyt de goede wercken aenmerckende, God prijſen in den dagh der beſoeckinghe, 1. Petr. 2. verſ. 12.

De noodtwendigheyt van deſe deught.

Die anders doen / die maken, dat den Naem des Heeren, om haerent wille / ghelaſtert wordt onder de Heydenen, ghelijck gheſchreven is/ Rom. 2. verſ.24. Sy maken, dat de Heydenen het Chriſten-geloove vervloecken/ ende alſoo in hare grouwelicke Afgoderie geſtijft worden. Sy maken, dat hare Meeſters, de Heeren Bewindt-hebbers dat ſelve moeten ontgelden tot haren onſchult/ want den handel van de reſpective Compagnien wordt dan daer door ghelaſtert ende verachtert/ by vrienden ende vyanden, gelijck men wel dencken kan. Indien dan eenighe particuliere ontrouwelijck met de arme Heydenen handelen/ die moeten volgens de Burgerlijcke wetten daer over geſtraft worden. Want hier teghen is over langhe eene Keyſerlijcke Wet ghemaeckt/ Codicis lib. 1. tit. 11: l. 6. Chriſtianis, die lupdt in effecte alſoo. Wy belaſten alle Chriſtenē, die inder daet ſulcks zijn / of immers daer door willen uytgaen / wel expreſſelijck/ dat niemant van haer/ den Joden, of Heydenen, (die vreedtſamelijck leven, ende gheene beroerte teghen de Wetten ſtrijdende aen en richtē) ſigh en verbordere haer eenigh leet te doen/misbruyckende het aenſien ende Authoritept van de Religie. Want indien ſy ghewelt komen te doen teghen vreedtſame perſonen / of datſe hare goederen quamen te rooven/ſoo verſtaen wy/ datſe niet alleene en moeten weder-gheven/ datſe genomen hebben/ maer datſe oock (midts datſe van 't onrecht overtuygt zijn) dubbel ſoo vele ſullen op-leggen. Voorts wat aengaet de Gouverneurs van de Pro-

Particuliere perſonē dan, die de Indianen ongelijck doen,

Moeten geſtraft wordē naer de Keyſerlicke Wetten.

Of andere moeten Officiers

vinctien / Commandeurs, of andere voornemelijcke Officieren, indien sy geene Justitie en oeffenen teghen dese ongerechtigheyt / maer sulcke stucken van hare Lants-luydē ongestraft laten geschieden / soo laetse gedenckē / datse de selve straffe sullen onderworpen zijn / die de voorschrevē delinquanten selve verdient hebben met hare ongerechtigheyt.

XIII. Het derthiende eñ laetste Artijckel / dat van ons volck / die de vaert op Oost ende West-Indien, eñ daer door het rijcke Christi, ende s'Landts welvaren gaerne gevoordert saghen / wel moet waer genomen worden / is dat beyde de Compagnien met eene mannelijcke couragie moeten gemainteneert, ende sonder op-houden ghecontinueert wordē / of anders en konnē wy de gewenschte vruchtē daer uyt noyt verkrijgē. De voornaemste vrucht, is de bekeeringhe van die arme Heydenen: dese vrucht en konnen wy niet ter dege pluckē / ten zy dat dit groote werck ghecontinueert worde. Want het is eene ganschе nieuwe werelt van menschen / daer toe moet eenen merckelijcken ruymen tijt zijn / eer alle dese millioenē van menschen het suyvere Evangelium souden konnen hooren / ick late staē / datse tot het geloove souden konnen bekeert worden. want de Heere doet alle dinck fijn tot syner tijdt: ende de menschе en kan niet verstaen / noch het begin / noch het eynde van de wercken / die God doet: men arbeyde hoe men wil / so en kan mē doch niet meer uptrichten / Eccl. 3. Vs. 9. 11. Dat sien wy aen den Apostel Paulus, als hy in Mysiam ghekomen was / soo versocht hy met de syne door Bithinien te reysen / maer de Geest en liet hem dat niet toe / Actor. 16. 7. De Inwoonders van Bithinien, hebben daer na het H. Evangelium door eenen anderen Apostel ontfangen / als blijct 1. Pet. 1. 1. maer als Paulus dat voor hadde te doen / soo en was haren tijt noch niet daer. Gelijck daer dan eenen seker tijt van God bestemt was / om de Heydenen in Asia, Africa, ende Europa te bekeeren / ten tijde der Apostelen, als blijckt Marc. 16. 15. Act. 10. 28. Act. 13. 2. Eph. 3. Vs. 5. 6. Soo is daer oock van God eenen tijdt bestemt om de Heydenen in Oost eñ West-Indien te bekeeren: want het Evangelium des Coninckrijcx moet door de geheele werelt gepredickt worden, tot ghetuygenisse allen volcken, ende dan sal het eynde komen, Matth. 24. 14. Dit is de volheydt der Heydenen, die eerst moet inkomē / eer dat de Ioden sullen bekeert worden / Rom. 11. 25. Hier moet noodsakelick eenen ruymen tijdt toe zijn van eenighe hondert jaren, gheljck de eerste bekeeringhe van de Heydenen, naer de Hemelvaert Christi, rupm drie hondert jaren ghehadt heeft / tot de bekeeringe van Constantinus de Groote, ende eenigen tijt daer na: want dat werck en is al loopende niet te doen / maer gelijck het koren uyt der aerden spruyt, Marc. 4. vers. 28. Derhalven alle die gene / die de eere Gods, ende de voorderinghe van het rijcke Christi, in dit groote werck voor hebben / gheljck dese Participanten pretenderen te doen / die en moeten niet licht verflauwen / noch hare handē latē traegh

God roept alle natien, en menschen tot syner tijt.

Gelijck hy gedaen heeft ten tijden der Apostelen, ende daer na tot Constantinus de Groote.

Men moet een goet werck niet alleen beginnen, maer oock vol-eyndē.

worden: maer ſy moeten doen gelijck Boaz, want als hy een goedt werck voor hadde/ ſoo en ruſtede hy niet, voor dat hy dat ſelve ten eynde ghebracht hadde, Ruth 3. verſ. 18. Ende dat was eene byſondere eere ende trooſt voor Zerubabel, gelijck ſijne handen het huys des Heeren gefondeert hadden, dat hy oock dat ſelve ſoude voleynden, Zach. 4. verſ. 9. Want die ſyne hant aen den ploegh gheſlaghen heeft, ende te rugge ſiet, die en is niet bequaem tot het Koninckrijcke Gods, Luc. 9. 62.

II. De tweede vrucht is, de beveſtinge van onſen ſtaet.

De andere vrucht, is die maintenue ende beveſtinghe van onſe Republijcke, gheljck wy hier voren beweſen hebben in het derde poinct van dit Capittel, met verſchepden bondige conſideratien, die een pegelijck wel verſtaen kan/ die met een voncke van redelijck verſtandt begaeft is/ onnoodigh hier te verhaſen. Want het eynde van onſe Oorloghe light ter Zee: ende de Zenuwen van den Koningh van Spaengjen, onſen Erf-vpandt / liggen in beyde de Indien: deſe Zenuwen moeten wy hem af-ſnijden/ of wy en hebben inder eeuwigheyt / hier beneden geene ruſte, of vrede te verwachten. Gheljck dan deſe vaert op Ooſt ende Weſt-Indien met eene groote couragie begonnen is / ſoo moet ſy ock met eene mannelijcke couragie teghen alle hare vyanden gemainteneert worden/ ende daer toe zijn van noode/ inſonderheydt deſe drie middelen:

Die wy niet en konnen bekomen ſonder de continuatie van deſe vaert.

Om deſe vaert te continueren, ſoo moetē dry middelen waer genomen worden.

1. Eendracht tuſſchen de Bewindthebbers, ende de Participanten.

Eerſt ſoo moet daer eene H. Eendracht zijn/ tuſſchen de Heeren Bewindt-hebbers, ende de ghemeyne Participanten. Want een rijcke, dat teghen hem ſelven ghedeylt is, en kan niet ſtaende blijven, Matth. 12. verſ. 25. Iſt dat ghy malkand'ren bijt (ſeydt den Apoſtel) ſiet toe, dat ghy van malkand'ren niet verteert en wordt, Gal. 5. 15. Dit is van onſe Voor-ouders wijſſelijck overleght/ de welcke na de af-ſweeringe van den Koningh van Spaengjen, de welcke by de Heeren Staten Generael gedaen is/ den 26. Julij/ 1581. in s'Graven-Hage, tot haer Wapen ghenomen hebben een bundelken met pijlen, ende tot haer devijs/ Eendracht maeckt macht. Dit devijs moet de Heeren Bewindt-hebbers; ende Hooft-participanten altijdt in de memorie / ende in het herte gedruckt zijn/ of anders en konnē de reſpective Compagnien niet ſtaende blijven/ of recht ghevaren worden. Alwaert dan/ datter ſomtijts eenighen onluſt, jalouſie, twiſt, of diſpuyt reſe tuſſchen de reſpective Camers, of tuſſchen de Heeren Bewindt-hebbers, ende Participanten, het zy over materie van rekeninghe, equippagie, vergeven van Officien, particulieren handel, &c. gelijck het lichtelijck in ſulcken grooten handelinge kan gebeuren/ ſoo en moeten ſy even-wel tegē malkand'ren niet verbitteren / maer ſy moeten malkand'ren inder liefden verſtaē/ ende dat volgens de fundamentele Artijckelen van beyde de Campagnien, te weten de reſpective Octroyē ende Artijckel-brieven, in de welcke eene pertinente, ende vaſte order geſtelt is / naer de welcke alle voorvallende ſaken moeten beſloten / eñ allerley diſpuyten gedecideert ende bereffent worde. By die order moet het blijven / want dat is den rechten bandt van vrede eñ eenigheyt: en-

Concord res parv creſcunt.

In allerl diſpuyte

Middele om den vrede t onderh den.

ende de Heeren Staten Generael zijn als Ruwaerts eñ beschermers van de selve Order / overmidts dat sy voorsyronckelijck in hare Authoriteyt gegront-vest ende bevestigt is.

Ten anderen, soo en moeten de Participanten, van d'eene of d'andere Compagnie, den moet niet verloren gheven / of hare couragie laten sincken / al ist dat de retouren niet altijdt en zijn naer wensch / maer in tegendeel / datter somtijts voorvallen eenighe sware rescontren, gelijck het in het beginsel van de Oost-Indische Compagnie, met verschepden Vloten gegaen is / insonderhept met de Vlote van Olivier van Oort, van Jaques Mahu, van Paulus van Caerden, &c. ende meer andere. Soo heeft de West-Indische Compagnie, 'tzedert het jaer 1621. als sy begonnen is / seer vele suckelingen / ende harde slaghen gehadt: maer daerom en moet mẽ de couragie niet laten sincken / of moedeloos upt het werck schepdẽ: want alle wijse lupden weten dat / dat alle beginselen van groote dinghen swaer zijn: Het en kan ock anders niet wesen: want wel begonnen, is half gewonnen, ende derhalven soo hebben de beginselen soo vele moeyte inne / als de helft van't geheele werck / insonderhept daer wy met eenen bitteren, ende machtighen vyant te doene hebben: want dié moet gy eerst matteren / ende u voorhooft toonen met eene mannelijcke couragie, niet teghenstaende dat u int eerste alle dingen schijnen te loopen in den wint, ende tegen stroom, of anders en is daer nimmermeer pet loffelijcks upt te richten. siet hier van breeder onse Koopmans-Jacht, fol. 105. tot 129.

Denckt aen 'tbegin van onse Oorloge anno 1566.

Denckt hier aen de beginselẽ van onse Oorloge, hoe supr dat in't eerste / de sake daer upt ghesien heeft / van 't jaer 1566. tot het jaer 1588. maer insonderhepdt ten tijde van Margariete, Princesse van Parma: van Duc d'Alba, Don Louys, den grooten Commandeur van Castilien, &c. Laet ons dan bedencken / dat die ghene die geerne de karne hadde, die moet de note kraken: ende dat men ghemeynelijck / door kleyne portalen ghebracht wordt, in groote kamers. Ende al ist dat eene goede sake in 't eerste veel hurten ende aenstooten moet verdragen / datse evenwel ten laetsten sal triumpheren. Ende derhalven soo is het een teecken van kleyne couragie, ja van ongheloovigheydt, dat sommighe Participanten, op het gherucht van eene quade tijdinghe / straex den moet laten sinckẽ / hare Actien willen quyt makẽ / alwaert dickwils tot vijlen, ende slechten prijse, ende maken alsoo een quaet gheroep onder de Gemeynte / ghelijck de ongheloovighe verspieders maecktẽ onder de kinderen Israels, om haer af te schricken van het beloofde Lant, Num. 13. vers. 32.

Nucleum desiderans, nucem frangat.

Per angusta, ad augusta.

Tandem bona causa triumphat.

De rechte couragie is gelegen in de middelmate.

Gelijck het aen de andere zijde / eẽ teecken is van lichtveerdigheydt, ende kleyn verstant, dat sommighe op occasie van eenighe Victorie, of eenighe andere goede tijdinghe / de Actiẽ op jagen bupten alle schreve / eñ koopẽ dickwils vele meer daer inne / als hare middelen verdragẽ connẽ / door welcke onvoorsichtige losse handelinge / verscheydẽ Koopluyden, ende meer andere Burghers, haer selvẽ / eñ hare Familien in den

Dat men de Actien in beyde de Compagniẽ niet te vele en verachte, op eenige quade tijdinge.

Of te hooge en steygere, op eenige Victorie.

grondt geruineert hebben. Beyde dese extremen en zijn niet te prijsen/ maer seer te bestraffen. Want sy zijn ghelijck de kortsighe alteratien van sieche luyden/ die de humeuren des lichaems niet wel ghetempert en zijn. Want die eerste die hebben een rigorem, ende bevende koude van kortsige luyden/ insonderheyt die met de quarteyne besocht zijn/ die qualijck met eenigh vyer is te verwarmen. De laetste, die hebben een æstum, eene brandende hitte, die qualijck met eenighen dranck is te versadigē. Maer aen weder-zijdē kan een yder oordeelē/ dat het van binnen niet wel gheselt en is. De rechte mate, ende temperature, is dan eene ghesonde natuerlijcke warmte, die eenige koude van buyten kan verdragen / ende die ebenwel met sulcken onlijdelicken dorst niet ghequelt en zijn: dat is/ die in desen handel op Oost, of West-Indien wil participeren, die en moet voor geē kleyn gerucht verbaert zijn want bloode, ende vertsaeghde Soldaten moeten t'huys blijven, op dat sy haerder broederen herte oock niet verbaest en maken, gelijck haer herte is, Deut. 20. 8. Jud. 7. 3. Aen de andere zijde en moeten sy oock niet al te stout, ende vermeten zijn/ datse souden wandelen in groote dinghen, die haer te hoogh zijn, Psal. 131. 2. Sy en moeten oock niet so gierigh zijn / datse met hare ooge ghelijck alle de Actien souden verslinden/ want daer is een wee uytghesproken over die gene / die het eene huys aen het andere trecken, ende den eenen acker aen den anderen brenghen, tot dat daer gheen ruym meer en zy, even als of sy alleene het Landt moesten besitten,

Want beyde de extremen zijn periculeus.

Dit wort verklaert met de gelijckenisse vā kortsige luyden.

Applicatie van dese gelijckenisse.

Een ander gelijckenisse, ontleent vande Oorloge.

Applicatie daer van.

Esa. 5. vs. 8. Maer de rechte mate is/ dat yder Heer, Coopman, Burgher, &c. in desen handel in-legge ende avontuere / soo vele als sijnen staet, ende ghelegentheyt kan verdraghen / sonder hem selve met interesten, of dierghelijcke lasten te beswaren/ ende dat insonderheydt ter eeren Gods, voort-plantinghe van het rijcke Christi, ende mainteneue van onse Republijcke tegen de tyrannije van den Spaengjaert, onsē Erf-vyant: maer met dese voorsichtigheyt, dat hy sijne rekeninge make / alwaert datter gheen tijdtlijck profijt van sijn Capitael en quame (gelijck beyde de Compagnien inde eerste beginselen/ wat gequelt/ maer daer na/ de respective Participantē rijckelick beloont hebbē) dat hy daer door niet gequetst/ veel min gheruineert en worde/ maer dat hy blijve de selve man/ staende op sijne vrye vaste beenen, als te vozen. Siet dese voorsichtige couragie, ende couragieuse voorsichtigheyt, sal een treffelijck steunsel zijn / om dit groote ende wonderlijcke werck/ in beyde de Indien staende te houden.

Wat mate men houd moet in het koope van de Actien.

Te weten dat elck staet mak naer syne burse.

Want ons couragie moet ge- tempert zijn met voorsich- tigheyt.

Maer nu moet daer noch een derde steunsel by komē/ dat eygentlijck staet by de Hooghe machten van het Landt / te weten/ dat hare Hooghe Mog. doch vast houden de belofte / die sy aen beyde de Compagnien, in hare respective Octroyen ghedaen hebben / dat is / datse de respective Compagnien, by den inhoudt van de voorsz. Octroyen sullen mainteneren, ende staende houden, in alle tractaten van Pays, Alliancen, ende Entre-coursen met de

3. De belofte van hare Hooge Mog. aen beyde de Compagn en gedae moet ge- presteert worden. Te weten dat men beyde de Compag nien in a tractaten

de na-ghebuerde Prinçen, Rijcken ende Landen, ſonder yet ghedaen of gehandelt te worden, dat tot verminderinge van deſen ſoude mogen ſtrecken. **Maer overmits wy hier van in het** vierde Capittel **hier voren** Art. 12. **breeder geſproké hebben/ ſoo en willen wy dat niet wederom op-halen/ te vreden zijnde/ dat wy hier van de memorie eens ververſcht hebben tegen ſommige** onvoorſichtige, **eñ heete** Treviſten, **de welcke op de minſte occaſie/ als daer maer eens van** Treves **gerept en worpt/ de** fundamenten **van de** Weſt-Indiſche Compagnie **ſoo los ſoecken te maken (ſoo vele in haer is) dat/ ten ware hare** Hooge Mog. **wijſer ende voorſichtiger waren/ den** Koningh **van** Spaengjen **ſeer lichtelick/ in dit ſtuck ſoude** geaccommodeert, **eñ** deſen doorne uyt ſijnen voet, **ſeer goeden koop/ ende voor een** kleyn meeſter-geldt **ghetrocken worden/ het welcke onſe nakomelingen ſouden beklagé/ inder eeuwigheyt/ gelijck hier voren breeder is aengeweſen.**

Nu ſouden wy komen tot het vijfde Boeck, **te weten de vaert op** Turckien: **maer wy hebbé hier voren belooft/ dat wy eerſt ſullen beantwoordé eenige** Caſus conſcientiæ, **dat is/** twijffelingen der conſcientie, **die in den handel op** Ooſt **ende** Weſt-Indien **voorvallen/ die nootſakelijt moetē verklaert worpdē/ om de Heerē** Bewindt-hebbers, **eñ** hare Dienaers, **upt Gods woort recht te beraden/ tot gerustigheydt haerder conſcientie. Deſe** Dubia, **of** caſus conſcientiæ, **zijn inſonderheyt dry.** I. Of men de openbare oeffeninge van 't Pauſdom aen den Portugijſen, die in onſe Juriſdictie wonen in Ooſt of Weſt-Indien, met eene goede conſcientie magh toe-laten? **Ten** II. Of men de Indiaenſche ſlaven wel magh koopen ende verkoopen? **Ten** III. Of de reſpective Compagnien met eene goede conſcientie, de beuyten mogen trecken, die op den vyandt, ſoo in Ooſt als Weſt-Indien gehaelt worden? **maer van de** derde vrage **is wat geſproken in het** 3. Capittel **deſes Boecx/ ontrent het eynde / ende ſal** lib. 6. **breeder daer op geantwoort worden.**

Van't eerſte.

Aengaende de eerſte vrage, of men den Portugijſen, die onder onſe Juriſdictie, in Ooſt ende Weſt-Indien wonen, om eenighe Politijcke redenen, niet en ſoude moghen toelaten de openbare oeffeninge van de Paepſche Religie? **Daer op antwoorden wy rondt upt/** neen. **De redenē van ons** neen **zijn openbaer voor alle die gene/ die de regulē vā de H.** Schriftuere, **ende de** maximen **van de jegenwoordige** Roomſche Kercke, **in dē gront verſtaē. Want voor-eerſt, ſoo is het ſeker / dat de Heere alle vrome** Overighedē, **prechs belaſt heeft / alle** Afgoderie, **midtſgaders alle de** Inſtrumenten, **die daer toe dienen/ t'eenemael upt te roepen in alle de plaetſē van hare** Juriſdictie, **Exod. 34. verſ. 13. Num. 33. 52. Deut. 7. 5.** Ten anderen **alle** Koningen **ende** Prinçen, **die dat gedaen hebben/ ſoo in den** Ouden **ende** nieuwen Teſtamente, **worden daer over van den Heere geprefen/ als** Aſſa, Joſaphat, Hiſkia, Joſia, Conſtantinus **de** Groote, **&c.**

De eerſte vrage is, of men de openbare exercitie vā de Paepſche Religie, in Indien, onder onſe Juriſdictie mach toelaten? Antwoort, Neen: Dit wort bewesen met ſeven redenen.

1. Reden, van Gods gebodt.

2. Reden, van de exēpelen, van Godſalige Princen.

Daer-en-tegen andere Koningen, die de Afgoderie of ſelve geſticht/ of toegelaten hebben/ zyn daerom van den Heere miſprezen eñ ſtrenghelijck gheſtraft ghewozden/ als Salomo in ſpnẽ ouderdom/ 1. Reg. 11. verſ. 4. tot 12. Achaz, Joram, Amazia, eñ eenige andere Koninghen Iuda: Maer inſonderheydt Ieroboam den ſone Nebath, Achab ende Iezabel, midtſgaders alle de Koninghen van Iſrael, 1. Reg. 12. 26. tot het eynde/ ende ſoo voozts doozgaens in de boeckẽ der Koningen, ende der Chronijcken, gelijck alleman bekent is. Ten derden, de Afgoderie is eenen dienſt van den Duyvel ende niet van God, Pſal. 106. 37. 1. Coz. 10. 20. Apoc. 9. 20. Daeromme en mogen wp met de Afgoderie geene gemeynſchap hebben/ ſoo weynigh als met de leugenen, maer wp moeten bidden/ ende trachten/ dat deſe vuyligheyt verre van ons zy, Prov. 30. 8. 1. Joan. 5. verſ. 21. Want daer is tuſſchen den Tempel Gods, ende de Afgoden, ſoo weynigh gemeynſchap/ als tuſſchen licht ende duyſterniſſe: de gerechtigheyt ende ongerechtigheydt: Chriſtus ende Belial, 2. Coz. 6. verſ. 14. 15. 16. Ten vierden, de Heere beſtraft dat in de gemeynte van Thiatyren, datſe de vrouwe Jezabel toe-lieten te leeren, ende ſyne Dienſt-knechten verleyden, te hoereren, ende Afgoden-offer te eten, Apoc. 2. 20. Ten vijfdẽ, de maximen van de Roomſche Kercke zyn ſoodanigh/ datſe geene conſcientie en maken om harẽ eedt te breken, als ſy maer profijt weten te doen tot voordeel (ſoo ſy ſeggen) van de Catholijcke Roomſche Religie. ſiet

3. Reden, om dat Afgoderie, duyvels dienſt is.

4. Reden, om dat de Heere die beſtraft, die ſyne Dienſt-knechten laten verleyden.

5. Reden: om dat de Papiſten, van dẽ Paus konnẽ gediſpenſeert wordẽ van harẽ eedt: derhalven.

Concilium van Conſtantz, ſeſſ. 19. Daeromme ſeydt Prince Willem van Naſſau, hoogher memorie/ in ſyne Apologie fol. 67. dat al-hoewel de Heere Staten van de Geunieerde Provinçien, in de beginſelen van den Oorlogh/ tot s'Landts behoudt/ goet ende nuttelijck hadden bevonden/ dat d'eene ende d'andere Religie ſoude onderhouden worden: datſe niet-te-min naer-der-hant door de dertelheyt, ſlimme practijcken ende verraderien van de vyanden/ die daer onder gemenght waren/ geleert ende gewaerſchouwt zyn ghewozden/ dat haren ſtaet in ghevaer ſtondt van te komen tot eene uyterſte bederffeniſſe, ten ware datſe de exercitie van de Roomſche Religie ſchorſten ende verboden: om dat die ghene (ſeydt hy) die Profeſſie van de ſelve deden, immers ten minſten de Papen (ghelijck ſy oock elders alomme doen) eenen anderen eedt aen den Paus hebben, dien ſy hooger achten, dan den genen, dien ſy aen haer Vaderlandt hebben. Inder voeghen, dat in de volle vergaderinghe van de Heeren Staten van Hollandt ende Zeelandt, deſen Artijckel, van eene Religie alleene (te weten de Gereformeerde) opentlijck toe te laten eendrachtelijck beſloten ende verwillight is. Ten ſeſten, Hier upt is gevolght die order/ die by de Heeren Staten Generael, van tijde tot tijde/ met openbare Placcaten beveſtight is/ dat men de Paepſche Religie nopt opentlijck en heeft willen toelaten/ maer ſtrichtelijck verboden/ nochtans met dat bedingh/ dat elck een in ſyne conſcientie ſoude onghemoleſteert blijven, ende binnen

en maghmen haer niet vertrouwen.

Deſe redewort vanouden Princevan Oraengjaen-gedrongen ſyne Apologie, fol. 6

Nota

Merckt oude mamen vanonſe Voſaten.

6. Reden om dat Placcate vande Hren Staten Generade openbare excitie vahet Paudom vebieden

ſijn

htans
er In-
tie, of
ick
con-
itie.

ehoor-
i dese
r in
en
ge-
nt te
en.

eden,
at
toe-
ge in
en seer
ide-
s.

t de
lenen
ē daer
ge-
nt tot
chrin-
in het
sten-

sijns huys God soo dienen, sonder conventiculen aen te richten, gelijck hy voor den Heere soude dencken te verantwoorden. Ouermidts nu de Heeren Bewindt-hebbers, de Jurisdictie die sy besitten in Oost ende West-Indien, dryven ende plegen in den naem, ende van wegen de Heeren Staten Generael, soo verstaet een yder / datse ock in desen deele / de Placcaten ende Ordonnantien van onse regeringhe soo naer behoorden te volgen / als de gelegenthept van dat Lant eenighsins kan verdragen. Ten sevensten ende ten laetsten / soo is daer een bysondere reden / die de Indien eygentlick raeckt / waerom dat de Papisterie, in die quartieren / niet alleene soo wepnigh / maer noch minder moet getolereert worde / als in dese onse Provincien. Want ouermidts die arme Heydenen t'eenemael onwetende ende blint zijn in de kennisse Christi: soo en konnen sy niet anders / als ten hooghsten geergert worden / wanneer sy mercken / die verdeelthept onder de Christenen: ende dewijle sy gheene kennisse en hebbē van de H. Schriftuere, soo en konnen sy geen onderschepdt maken / wie van ons beyden / te weten de Gereformeerde, of de Papisten, den rechten Godsdienst eñ het ware geloove heeft of niet: wat konnen sy dan anders beslupten naer haer blindt verstandt / dan gelijck de Libertijnen, die vleeschelick gesint zijn / datter aen de Religie niet vele gheleghen is: of dat het rechte onderscheydt niet te vinden en is: dat het daerom beter is hemselven in dit stuck neutrael te houden / om d'eene / of d'andere parthie, niet te offenceren / of te vertoornē: siet / so set ghy voor die arme blinde menschen, eenē steen des aenstoots / die sy niet en konnē overstappē / maer noodsakelick moetē sy jammerlick vallen / tot de uytterste schade van hare ziele / gelijck de Heere klaeght over die van Thiatyren, datse de vrouwe Iezabel lieten leeren, ende sijne Dienst-knechtē verleydē, Apoc. 2. vers. 20. Nu weten wy / dat den vloeck is uytghesproken over die gene / die eenen blinden dwalende maeckt op den wege, ende alle het volck moeste daer Amen op seggē / Deut. 27. 18. Wy beslupte dan met goet fundament / dat men de Portugijsen, of andere Papisten, in beyde de Indien, niet en behoorde toe te laten de openbare oeffeninge van hare Afgoderien ende Superstitien, soo verre als daer reycken de palen van onse Jurisdictie: maer indien sy vreedtsamelick onder ons volck daer willen wonen / datse behoorden getracteert te wordē volgens de Ordinantien van de heylige Schriftuere / met namen / Apoc. 2. 20. ende de Placcaten van de Heerē Staten Generael over de Geunieerde Provinçien, te weten / datse in stilligheydt / God mogen dienen binnen hare huysen, soo sy dencken voor sijnen throon te verantwoorden / maer datse haer moetē wachten / van conventiculen, ende openbare schandalen. Ick wete wel / dat hier eenige tegen-werpingen / van Papisten ende andere Secten, worden teghen-gheworpen / maer die sullen hier na lib. 5. in de quæstie, van de verbonden met de ongeloovige Art. 13. in het breede beantwoordt worden.

Sy zijn vervloeckt die de blinde doen dwalen.

Besluyt van dese vrage.

Met sekere bepalinge.

De tegenwerpingen worden wederlegt hier na lib. 5.

Van't tweede.

De tweede vrage is, of men de Indiaensche slaven wel magh koopen, en verkoopē?

Volght nu de tweede Vrage, **of** geval der conscientie, **nopende** de slaven. **Den staet van de** quæstie **is dese**: of onse Koop-luyden, of andere Christenen, sommige Indianē, tot slaven mogen koopen, ende in haer werck gebruycken, ende wederom verkoopen, alst haer gelegen komt? **Op dese** vrage **wort van sommige**/ rondt uyt **geantwoordt** Jae: **van sommige** rondt uyt, Neen: **maer wy antwoorden** met onderscheyt, **want eenighsins ist geoorlooft/eenighsins niet/ eñ dat naer bevint/ ende gelegenthept der saken: ende dewijle dit is een** swaer stuck, **soo sullen wy ons gevoelē/ dat wy upt de** H. Schrifture, **ende verschepden treffelicke** Theologantē **geput hebben/ verbaten in sekere** Theses, **of korte voorstellingē/ om onse meyninge dupdelick te verklaren.**

De antwoordt is met onderscheyt voor-gestelt in 16. Artijckelē.

Siet P. Martyr, in Genes. cap. 9. 25. Item, And. Rivet, in Exod. 21. vers. 2. 3. 4.

I. De slavernie, of dienstbaerheyt, is tweederley: **de eene is** gheestelick, **de andere is** lichamelick. De gheestelijcke slavernije is, als een menssche staet onder het gheweldt van den duyvel, ende van de sonde, soo dat sijn verstandt verblindt, synen wille verdorven is, ende dat alle de leden van syn lichaem, zijn wapenen of instrumenten der onreynigheydt ende ongerechtigheydt, in voegen dat sulck een menssche wandelt in de begeerten sijns vleesches, doende den wille des vleesches, ende der gedachten: **soo zijn sy alle/die daer wandelen** naer den loop deser wereldt, **naer den** oversten der macht des Luchts, **ende van dien** onreynen Geest, **die daer werckt in de kinderen der ongehoorsaemhepdt. Van dese** slavernie **wordt seer vele in de** H. Schrifture **gesproken/ met namen Joan. 8. vers. 34. Rom. 6. vs. 16. tot het eynde des Capittels toe. Eph. 2. vers. 2. 3. Hebr. 2. vers. 14. 15. 1. Joan. 3. vers. 8. De** lichamelicke slavernie is, als yemandt volgens het recht der volckeren, staet onder eens anders geweldt, als sijnen eyghenen **Heere**, die nochtans naer het recht der natueren, sijnen Heere niet en is. **Dese** slaven **worden by de** Rechts-gheleerde, **genoemt** servi, a servando, non a serviendo, **dat is/ niet van wegen de** dienstbaerheyt, **maer de** bewaringe, **die de** Meesters **aē haer doē. Want als de** Keysers, Koningen, **of andere** Prinçen, **in de oorloge/eenige van** hare vyanden **eertijts vingen/ so lieten sy deselve** verkoopen, **maer niet** dooden, **ende soo wierden sy bewaert: sy heeten oock** Mancipia, **om datse van hare vpandē/metter handt gegrepen zijn. siet** Institut. Imperiales lib. 1. tit. 4. **Van dese** slavernie **of** dienstbaerheydt **heeft de Heere sekere Ordinantiē gemaeckt in het** oude Testament, **Exod. 21. vers. 1. tot 12. Levit. 25. vers. 39. tot het eynde. Deut. 15. vers. 12. tot 19. Jer. 34. vs. 8. tot het eynde. In het** nieuwe Testament **wordt hier van oock mentie gemaeckt/te weten so verre/dat de** Dienstknechten **worden vermaent** hare Heeren **gehoorsaem te zijn in alle gerechtigheyt: ende de** Heerē, **datse over** hare Dienst-knechten **souden heerschē in alle goedertierenthept. siet 1. Cor. 7. vers. 21. tot 25. Eph. 6. vers. 5. tot 10. Coloss. 3. vs. 22. tot het eynde. Col. 4. 1. Philem. vs. 10. tot 18. Van dese dienstbaerhepdt zijn vele** Keyserlicke Wetten, **niet na-**

Den 1. Artijckel vervaet de beschrijvinge van de slavernie.

Want daer is tweederley slavernie.

1. Geestelijcke slavernie, ende wat die zy.

2. Lichamelijcke slavernie, en de wat die zy?

Servi, a servando,

Mancipia, 1. E. manu capti.

Van dese slavernie zijn Ordinantien, niet alleen in het oude, maer oock in het nieuwe Testament

Ende overal in de

namen / Instit. lib. 1. tit. 4. tot 10. daer van de verklaringe te vinden is in digestis, & in Codice, op ontallijcke plaetsen / onnoodigh hier te verhalen.

II. Allerley dienstbaerheyt, soo wel de tweede, als de eerste, strijdt teghen de eerste natuere, daer inne dat den mensche oorspronckelijck van God gheschapen was: want hy is geschapen naer het evenbeelt Gods, in oprechte wijsheydt, heyligheyt, ende gerechtigheyt: soo dat hy naer der zielen vry was van alle sonden en vlecken: ende naer den lichame, was hy een Heere over de dieren der Aerden, de Voghelen des Hemels, ende de Visschen inder Zee, Gen. 2. vers. 26. 27. 28. Eph. 4. 24. Col. 3. vers. 10. In summa/ beyde naer ziele, ende naer lichaem, en kende hy geenen anderen Heere, als God synen Schepper, die hem ziele ende lichaem gegeven hadde. Ende daeromme seggē de Rechtsgheleerde met waerheyt / dat de dienstbaerheyt is tegen de natuere.

III. Het is dan alleene door de sonde, dat de menschе in dese dubbele slavernie gevallen is: want hy was waerdigh te vervallen in de vuylste, ende swaerste slavernie, overmidts hy het soete jock van synen schepper niet en wilde onderworpen zijn. Hier upt is dan gesproten die geestelijcke slavernie. Want die sonde doet / die is der sondē dienstknecht / Joan. 8. 34. Rom. 6. 16. 2. Pet. 2. 19. Hier upt is ook gesproten de lichamelijcke slavernie, onder het gewelt van andere menschen/ gelijck blijckt aen Cam ende synen sone Canaan, die daerom van den rechtvaerdigen Noach wierdt vervloeckt / ende ghenoemt een knecht der knechten, Gen. 9. vs. 25. Daeromme wierden ook de Gibeoniters van Josua vervloeckt/ dat onder haer de slavernie niet en soude ophouden / om hout te houwen/ ende water te dragē ten huyse Gods / om datse de Ghemeynte Israels bedroghen hadden/ Josu. 9. vers. 21. tot den eynde toe.

IIII. Dat dan sommige menschen, ende volckeren, naer den lichame vry zijn (gelijck onse vrye Nederlanders) dat is eene bysondere ende onverdiende ghenade Gods, soo wel als de geestelijcke vryheyt: (al-hoewel de gheestelijcke vryheyt, de lichamelicke soo verre te boven gaet/ als den Hemel, de Aerde doet) want sy hebben alle gesondigt / ende zijn verhindert te komen tot de heerlijckheyt Gods/ Rom. 3. 23. Soo datse alle t'samen de slavernie verdient hebben.

Art. IIII. dat sommighe menschen, en volckeren, vry geboren zijn, is eene bysond're genade Gods.

V. Niet-te-min soo laet God de Heere, somtijdts sijn eyghen volck, ende syne liefste kinderen, worden slaven van menschen, om haer te vernederen, als oock om haer geloove ende patientie te oeffenen: insonderheyt oock om haer te kastijden, als sy hem niet gedient en hebben naer behooren: Hy doet dat somtijdts tot vernederinge, ende oeffeninge van geloove, ende patientie: gelijck wy sien aen den vromen Ioseph, Gen. 37. vers. 28. 36. Item/ de kinderen Israels, in Egypten, Gen. 15. vs. 13. Exod. 1. vers. 9. tot 15. Of tot kastijdinge, gelijck wy sien in de kinderen Israels, Jer. 25. vs. 3. tot 12. Jer. 27. vs. 12. Ende dit beklaeght Nehemias, cap. 9. 36. Siet, wy zijn heden ten daghe knechten, ende in

Art. V. Waerom dat God syne lieve kinderen, somtijts slaven laet worden?

den Lande, dat ghy onſen Vaderen ghegheven hebt, te eten ſyne vruchten ende goederen, ſiet, daer zijn wy knechten in. **Hier upt blijckt / dat het eene onbeſchaemde leugen is / die de Ioden ſtoutelijck upt-werpen teghen onſen Saligh-maker. Joan.8. verſ.33.** Wy zijn het zaet Abrams (ſeggen ſy) ende en hebben noyt yemandt ghedient: hoe ſeght ghy dan, ghy lieden ſult vry worden. **Want het blijckt upt het ganſche** oude Teſtament, **dat hare** Voor-ouders **menighmael** ſlaven **gheweeſt waren onder verſchepden** Koningen **ende** Tyrannen, **met namen de** Egyptenaers, Cananiten, Moabiten, Ammoniten, Philiſteen, Aſſyriers, Chaldeen, **&c. Deut.15.15. Jud.2.14. Ende doe ſy dat ſprake / waren ſy onder** ſlavernie **van den** Keyſer **van** Roomen, **ende den** Schepter **was ganſch wech-ghenomen van** Iuda, **ſoo dat ſy geen** hals-gerichte **meer en hadden / om pemandt te dooden / Joan.18.31.**

Hier uyt blijckt, dat de Joden logen, als ſy ſeyden, datſe noyt yemant gedient en hadden.

Art. VI. De Heere Chriſtus heeft ons verloſt van de geeſtelicke ſlavernie.

VI. Onſen Saligh-maker Ieſus Chriſtus heeft ons door ſyne doot, alleene vry ghemaeckt van de geeſtelijcke ſlavernie des duyvels, ende der ſonde. **Joan.8.vſ.36.** Soo u lieden de Sone vry maeckt, ſoo zijt ghy waerlijck vry. **Item / Hebr.2.verſ.14.15. Dewijle dan de kinderen vleeſch ende bloet deelachtigh zijn / ſo is hy oock deſgelijcx deelachtigh geworden der ſelver /** op dat hy door ſyne doot te niete maken ſoude den genen, die de macht des doots hadde, dat is dē duyvel: eñ verloſſen ſoude alle die met vreeſe des doots, alle haer leven lanck der ſlavernie onderworpen waren. **Maer aengaende de** lichamelijcke ſlavernie, **daer van en heeft ons den** Sone Gods **niet verloſt / want de** gheloovighe Dienſtknechten **worden overal vermaent /** hare Heeren gehoorſaem te zijn, niet alleene den redelijcken, maer oock den harden: **haer ſelven vertrooſtende met de** geeſtelijcke vryheyt, **die ſy door den Heere Ieſum Chriſtum / ſoo wel als de** vrye perſonen, **verkreghen hebben / 1.Cor.7.verſ.21.22. Eph.6. Vſ.5.6.7.8. Coloſſ.3.verſ.22. tot het eynde / 1.Tim.6.verſ.2. Philem.16.**

Maer niet van de lichamelicke.

Art. VII. Alle Chriſtenē moeten noch-tans ſtaen naer de lichamelicke vryheyt, om den Heere Chriſto de te beter te dienen.

VII. Niet-te-min moeten alle Chriſtenen oock ſtaen naer deſe lichamelijcke vryheydt, om den Heere Chriſto, des te beter met gheſtadige ghedurigheydt te dienen, **1. Cor.7.21.** Zijt ghy dienſtbaer geroepen, weeſt niet bekommert; maer ſoo ghy oock kont vry wordē, gebruyckt dat liever. **Want een** ſlave **is veel nauwer ende harder ghebonden aen** ſijn Meeſter, **als een vrouwe aen** haren Man: **Ende nochtans pryſt den** Apoſtel **daerom den** Maeghdelijcken ſtaet, **om dat hy ghevoeghlijcker is / om** den Heere met gheſtadighe ghedurigheyt, ende ſonder verhinderinghe te dienen, **1. Cor.7. verſ.35. Hoe veel bequamer ende ghevoeghlijcker is dan deſe** lichamelijcke vryheydt: **Ende derhalven moeten alle** Chriſtenen, **met namen de** vrye Nederlanders, **deſen ſchat hooghe waerderen / want het is een van de meeſte ſchattē / die onder de Sonne zijn. Exod.20.2. Pſal.81.7.**

Art. VII. Alle Chriſtenē hebben de lichamelicke vryheyt verkregen van de Chriſten Princen.

VIII. Deſe lichamelijcke vryheydt, is allen Chriſtenen aldereerſt gheſchoncken geweeſt van de Chriſtelijcke Keyſers, ende Koninghen, over de thien hondert jaren, met namen

namen van de Koningen in Vranc-rijck, ende dat uyt liefde, ende ter eeren van de Chriſtelijcke Religie: **te meer / overmidts den valſchen Propheet** Mahometh, **om ſijne grouwelijcke** ſecte **te verbreyden / alle die gene / die** ſijne Wet **ſouden volgen / de** lichamelicke vryheydt **belooft heeft.** ſiet Rivet, in Exod. 21. verſ. 2.3.4. **Item /** I. de Serres **anno** 724.

IX. I X. Derhalven overmidts alle Chriſtenen, die van Chriſtenen geſproten zijn, met deſe vryheydt geboren zijn: ſoo en moghen ſy van geene Chriſtenen, tot ſlaven ghemaeckt, of verkocht worden inder eeuwigheyt. ſiet Codicis lib. 1. tit. x. **uytgenomen ſulcke** Chriſtenen, **die** Mahumelucken **worden / ende de** Turcken **of** Saracenen **dienen tegen de** Chriſtenen: **want die worden ergher gherekent /** als ongeloovige. I. Molanus lib. 3. de Canonicis, cap. 32. Aijala, lib. 1. cap. 1. **Aengaende de** Turckſche, **of** Spaenſche **tyrannen / die de** Chriſtenen **hare** vryheydt **met gheweldt ontnemen / die ſullen dat voor God hebben te verantwoorden / ſoo wel als den** Antichriſt **met ſyne** Complicen, **die** Koopmanſchap **drijven** met de lichamen, **ende** zielen der menſchen, **Apoc. 18. verſ. 13.**

X. De Chriſtenen tot ſlaven ghebruyckt worden, midts datſe in eene rechtvaerdighe Oorloghe gevangen: of van hare Ouders, of andere deughdelicke Meeſters, voor eenen rechten prijs gekocht zijn, **gelijck verhaelt wordt / dat ordinaris gheſchiedt in** Angola. **Want dit accordeert met de** Goddelicke Wet, **Levit. 25. verſ. 44.45.46.** I. Molanus, de Canonicis, lib. 3. cap. 37.

XI. Wy en hebben gheen recht, om de Indianen te beoorloghen met eenighe Oorloghe offenſijf: **maer wel / om ons ſelven te** defenderen, **als ſy van ons niet geterght noch beleedight zijnde / onſe** vreedſame Negotie **beletten willen / gelijck ſy meer als eenmael door aenritſinge der** Spaengjaerden, **ende** Portugijſen **gedaen hebben. Deut. 2. 25. &c.**

Art. XI. Wy en hebbē geē recht, om de Indianē Oorloge offenſijf aē te doen: maer wel, om ons ſelven te defenderē.

XII. Als de Chriſtenen ſulcke Heydenſche ſlaven gebruycken, ſoo moeten ſy die tracteren naer den regel der H. Schriftuere, in alle redelickheydt ende vriendelickheydt, gelijck onſe Chriſtelicke Religie medebrenght: **dat is / ſy moeten voor eerſt ſorge dragen over** haer ziele, **datſe tot het rechte gheloove moghen bekeert worde / gelijck** Abraham **den Vader der gheloovigen / ſorghe droegh over ſijne** Dienſt-knechten, **Geneſ. 17. verſ. 23.27. ende de Hoopman** Cornelius, **over ſijne** Dienſt-knechten **ende** Soldaten, **ſoo wel als over ſijne** Maeghſchap, **ende** ſonderlinckſte Vrunden, **Actor. 10. verſ. 7.24. Ende** naer den lichame, **moete ſy ſoo over haer heerſchen / datſe gedencken / datſe oock eene Heere in de Hemel hebben / ende datter by hem niet en is uytneminge van perſone / Eph. 6.9. Col. 4.1. Of anderſins / wanneer ſy van hare** Meeſters **miſhandelt of getyranniſeert worden / ſoo gheeft de Heere haer oorloff om weth te loope / ende hy en wil niet / dat pemant / daer ſulcke arme ſlaven haren toevlucht nemen / haer verrade / of in de handen van hare** Mee-

Art. XII. De Heydēſche ſlaven moetē van de Chriſtenen, redelijck ende vriendelick gehandelt worden. Ende waer inne dat die vriendelickheyt beſtaet.

Meeſter ſal overleverē/ Deut.23. verſ.15.16. Prov.30.Vſ.10. Soo dat Johannes Molanus, zijnde een Papiſt, met rechte ſeer hertelick beſtraft alſulcke Chriſtenē, die eenige wreedthepdt tegen hare ſlaven gebruyckē/daer nochtans onſe Voorouders (ſepdt hy) byna de ganſche Chriſten-wereldt door / ſoo uytnemende vriendelick tegen hare ſlaven geweeſt zijn/ datſe de ſelve om Chriſti wille, de lichamelicke vryheyt geſchoncken hebben. lib.3. de Canonicis, cap.32. Inſonderheydt en betaemt deſe wreedtheydt geene Nederlanders, die van natueren altijt plegen vriendelick te zijn/ ende daerom zijn ſy oock onder de Chriſtenen ſeer gereedt geweeſt / om hare ſlaven de vryheyt te ſchencken/ gheliick hy dat verhaelt in't ſelve boeck, cap.34. ende bewijſt dat met ſekere Ordinantie van Vrouw Margariete, die gheweeſt is Gravinne van Vlaend'rē: ende uyt het advijs van den Hoogen Raedt van Mecchelen, gegeven aen Keyſer Karel, anno 1521. den 7. Martij. over de quæſtie, van ſekerē gelen Moor, ghenaemt Simon, die ſlave hadde geweeſt van een Portugijs, ende die ſijn Meeſter ontloopen was/ welcken Meeſter by dē Keyſer, in ſijnen ſecreten Rade, verſochte / dat ſijn ſlave wederom in ſijne handē ſoude gelevert worden: maer dē Raet van Mecchelē gaf den Keyſer voor advijs / dat het verſoeck van den Meeſter ongefondeert was/ overmits dat / volgens de oude couſtumen van onſe Natie, de ſlavernie in onſe Nederlanden over langhe was opghehouden / ende dat alle menſchen hier in hare vryheydt beſchermt wierden: daer over dat N. Clenardus ſchreef uyt Fez, aen den Abt van Tongerloo: Ick hoore (ſepdt hy) dat men in Brabandt, ende die andere Landen/ die den Keyſer toekomen / buyten Spaengjen, geene ſlaven en magh beſittē/ maer datſe datelick vry worden/ oock teghen den danck van haer Meeſter.

Vide Azorium, Inſtit. part.3. lib.1.cap.4 fol.22. Imo etiam illis (dominis) eſt interdictum, ne eos (ſervos) aſperè, durè & ſupra modum inhumaniter tractarent.

Een notabel advijs van't Hof vā Mecchelen, nopende de ſlaven, gegeven aen Keyſer Karel de V.

XIII. De Chriſtenen en vermoghen de Indiaenſche ſlaven niet te brenghen tot eene ellendiger ſtaet, naer ziele, of naer lichaem, als ſy te voren waren, maer wel tot eenen beteren ſtaet: ende derhalvē en mogen ſy de ſelve niet verkoopen aen Spaengjaerdē, Portugijſen of andere wreede menſchen, die tyrannie dryven over hare zielen ende lichamē: want dat ſtrijdt tegen de liefde, eñ de gerechtigheydt, Matth.7. Vſ. 12. Al dat ghy wilt, dat u de menſchen doen ſullen, doet ghy lieden hem dat oock, want dat is de Wet ende de Propheten, Prov. 10. Vſ.12. De rechtvaerdige ontfarmt hem ſijnes Vees: daer-en-teghen het herte der goddelooſen, is onbarmhertigh. Moeten wy ons ontfarmen over ons Vee / veel meer over onſe dienſt-boden/ Prov.30.10. Verradet den knecht niet tegen ſijnen Heere: hy mochte u vloecken, ende ghy ſoudt de ſchuldt moetē dragē. Maer ſulcke ſlaven worden verradē/ die aen Spaengjaerden, of Portugijſen verkocht zijn/want menſchelicker wijſe/ zijn ſy dan bedorvē naer ziele, ende naer lichame, als ſy in hare handen komen.

Artijckel XIII. De Chriſtenen en vermogen de ſlaven niet te brengē tot een erger conditie, maer wel tot eene betere.

Siet Codicis lib.1. tit.10. N. Chriſtianum Mancipium, Hæreticu vel Iudæu vel Paganus, habe at, vel po ſideat, ve circumci dat.

Daerom magh me de ſlaven aen Portugijſen, o Spaenjae den niet verkoopē

XIIII. Trouwe ſlaven, inſonderheydt die vrome Chriſtenen worden, moeten eerlijck beloont, ende naer

Art. XIII Trouwe ſlaven, vrome

naer sekeren tijdt van jaren vry gheiſtenen laten worden, op datse niet misмoeden, digh en worden, ende des te beter tē naer tot het Christen-gheloove moghen ren tijt gelockt worden. Want dan worjaren den sy onse Broeders, gelijck Onegelaten simus. Philem. 16. ende derhalven len. moetē sy dan/ als Broeders getracteert worden/volgens het IX. Art. hier voren. Ende dit accordeert ijs met de Wet Gods, Exod. 21. vſ. 2. van. Levit. 25. vſ. 48. Deut. 15. vſ. 12. &c. Jer. 34. vſ. 8. 9. &c. Want wy en mogen over onse Broeders niet strengelick regeren, maer ons vreesen voor onsen God, Levit. 25. vers. toeten 43. 46. Eñ wanneer sulcken trouock wen slave vry wordt/ soo en mogen naer wy hem niet ledigh uyt onsen huyse ters laten gaen, maer wy moeten hem ert wat geven / om hem selven mede len te generen / Deut. 15. vers. 12. 13. eenige 14. Aengaende den tijdt van de los-latinge, die en kan niet redelicker gestelt worden/ als hy van den Heere gestelt is/ dat is/ seven jaren, wel-verstaende te rekenen van sijne bekeeringe tot het Christen-geloove, want van dien tijdt / is hy onsen Broeder geworden. Ende dit is van I. Molanus wel aengemerckt / dat men de rechte slaven onder slavernie magh houden / soo lange als sy niet en willen komen tot de Christelicke Religie: maer als sy haer selvē het lieffelicke jock onses Heeren Jesu Christi willen onderwerpen / dat de Christelicke liefde dan mede-brengt / datse van het joch vande menschelicke slavernie ontslagen worden. lib. 3. de Canonicis, cap. 37.

XV. De Koopmanschap/die in het Pausdom, met namen onder de Spaengjaerdē ende Portugijsen, met de Zielen, ende Lichamen der menschen, niet alleene van Indiaensche slaven, maer oock Mooren, jae van wrome Christenen, die dē Paus voor haer hooft niet en willen bekennen/ gedreven wordt / is eene vervloeckte / ende Antichristische kramerie, die sy voor God, noch voor redelicke Menschen, nopt en sullen konnē verantwoordē/ Apo. 18. 14. Siet daer van de klachten van Barth. de la Casa, in sijn kort verhael van de Destructie van de Indien, daer van wy een deeltgē hier voren hebben by-gebracht in dit Capitt. Art. X. met namen/datse de arme Heydenen in de West-Indien, die haer niet hadden beleedight/noch daer op sy niet en hadden te pretenderē/ met Duysenden, ja met Millioenē hebbē vermoort/ de reste tot slaven gemaeckt / ende soo wreedelick mishandelt dat het sonder tranen niet en kan gelesen worden / ja sy hebben tachtentigh Indianen gegeven voor een Merrie-peert; gelijck wy daer verstaen hebben. Siet oock de klachten van den meer-gemelten I. Molanus, lib. 3. de Canonicis cap. 32. soo dat wy verwondert zijn/dat dē selven Molanus, eodem libro, cap. 37. daer van den Tytel is/ de servis Hispaniæ, de Spaengjaerden noch eenighsins soeckt t'excuseren met eenige magere redenē/ daer hy nochtans bekent met Bartholo den Jurist, dat menschē die Christenē zijn/ nergens in Christenrijck verkocht en worden/ende dat de slavernie onder de Christenen, over lange is opgehouden. Hier op antwoordt hy/ 1. dat de Spaengjaerden vele Oorlo-

die in het Pausdom, met namen onder de Spaenjaerden, ende Portugijsen, met de arme slavē gedreven wort, is eene vervloeckte kramerie.

Bewijs daer van.

De redenē van Molanus, daer mede hy de Spaengjaerden excuseren wil, worden wederlegt.

Want hy spreeckt tegen hem selven.

Barth. lib. 11. digestī novi, ad legem, Hostes.

Syne eerste reden.

logen voeren teghen de Turcken, Mooren, ende andere ongeloovige, dat het daerom geen wonder en is/ datſe ſulcke ongeloovige, die ſy ſouden mogen dooden / tot ſlaven make. Ten 2. dat de Spaengjaerdē dit niet alleene en doen/maer oock die van Siçilien, Napels, Venegien ende meer andere Natien, die dickwils moetē Oorloge voeren tegen de vpanden van Chriſtenrijck. Ten 3. om datſe alle tijdt in de Poſſeſſie van de ſlaven gheblevē zijn/tegen de maniere van de Italianen, Françoyſen, Hooghduytſchen, Nederlanders, ende alle andere Chriſtelicke Natien. Maer deſe excuſen en mogē de Spaengjaerden niet verſchoonen. Want voor-eerſt, ſy beſitten ende verkoopen oock Chriſtenē tot ſlaven, naer ſijn eygen bekentenisſe/ ende dat is tegen het recht, dat haer van Chriſtelicke Prinçen geſchoncken is. Ten anderen, ſy maken Indianen tot ſlaven, eñ dat met duyſenden / die ſy in geene rechtvaerdige Oorloge gevangen/ noch vā rechte Meeſters gekocht en hebben. Ten derden, ſy gebruycken tegen hare ſlaven, eene Turckſche, jae Duyvelſche wreedtheydt / het welcke naer ſijn eygen bekentenisſe/in geene Meeſters, tegen wat ſlaven dat het weſen mogen / en is te lijden noch te verdragen. Tegen deſe redenen en helpē geene exem-

Syne 2. reden.

Syne 3. reden.

Wederleginge van de 1. redē.

Wederleginge van de 2. redē.

pelen van Siçilianen, Neapolitanen, Venetianen, &c. Want wy moeten leven naer regulen, niet naer exempelen: daer beneven / hy bekent daer ſelve / dat de Spaengjaerden hier inne doen tegen het exempel van alle andere Chriſtenen. Aengaende die Natien, die hy daer noemt/ die hebben dat geleert van de Spaengjaerden, maer de Spaengjaerden niet van haer: eñ derhalvē en ſlupt dat niet meer / als of eē goddelooſen Vader, hem ſelvē verſchoonde met het exempel van ſijnē Sone, de welcke hoererie/dronckenſchap/&c. eñ andere duyſe ſonden aen ſijn Vader geſiē eñ geleert hadde/ ende de ſelve navolghde.

De 3. r
is plat
gen he
dewijle
poſſeſſi
tegen h
recht ni
en kan
pen dat
andere
Chriſte
beveſtig
hebben

XVI. Tot een beſlupt/ſullen wy hier by voegē eene ſchoone ſententie uyt Auguſtino, lib. 4. de civitate, cap. 3. Eē vroom man, ſept hy/is vry, al ware hy een ſlave: maer een quaedt man, is een ſlave, al ware hy een Koningh: want hy is eē ſlave, niet van eē menſche alleen, maer (dat veel ſwaerder is) van ſoo vele Meeſters, als hy gebrekē heeft. Laet dit vrome ſlavē dienen tot trooſt: eñ godlooſe Heerē tot waerſchouwinge. Nu ſoudē wy komen tot de derde vrage, van de beuyten, maer overmidts deſe vrage de Oorloge aengaet/ ſoo ſullē wy die ſparē tot het 6. boeck. Laet ons nu voortgaē tot het V. boeck, van onſen handel met de Turcken.

Art. XV
Alle vro
menſch
zijn vry
ende all
goddelo
zijn ſlav

Het

Het vijfde Boeck.

Van onse Handelinge met de Turcken.

WY hebben hier vozen verstaen / dat de Vereenighde Nederlanden, anno 1594. ende 1595. merckende/dat de Spaensche vaert, haer wierdt afgesnedē/of immers soo bekommert ende besnedē dooz gedurige Arresten, sware Tollen en Licenten, ende insonderheyt met de Spaensche Inquisitie, dat het niet mogelick en was / de selve vaert sonder perijckel naer ziele eñ lichaem langer te continueren/ haer selvē op andere Navigatien hebben beginnē te bedenckē/eñ dooz-eerst bp der hant genomē de Navigatie op Oost-Indien, die van jare tot jare seer gegroept is/insonderheyt van het jaer 1598. tot 1602. als wanneer eē Generale Geoctroyeerde Compagnie is opgericht: Maer overmits dese vaert in't eerste sozgelick eñ langh-durigh was/ende dat wp binnen's Landts soo vele kloecke Maettrosen eñ wel-bevaren Mannen hebben / dat het jammer ware/datse soudē ledigh gaen: soo hebbē eenige Koop-luyden gepzactiseert eene andere Vaert eñ Handelinge op Afriken, Egypten, Syrien, Grieckenlandt, met namen op Constantinopolen, Alexandrien, Aleppo, Tripoli, Patrassa, &c. ende voozts op alle de Landen eñ Dominien van den Grooten Turck, waer toe sp hebbē versocht aenden Koningh van Vrancrijck, dat spne Majesteyt soude gelievē dooz sijnen Ambassadeur tot Constantinopolen residerende/de sake in't Hofvandē Turck te recommanderen / dat de Vereenighde Nederlanden de selve vzphepdt van Navigatie ende Handelinge, souden mogen genieten in alle Landē eñ Havens/staende onder de groote poorte van den voozseyden Keyser, die de Fransche Natie was genietende: Dese interessie soude den Enghelschen Ambassadeur vooz onse Natie gaerne gedaen hebbē / ten ware de Engelsche Koop-luyden over de Nederlanders hadden jaloers geweest/die in sulcken ghevalle / ock souden moeten helpen dzagen hebben de over groote onkostē van de Turcksche pracht, die sulcke Ambassadeurs, Agenten, Baily, of Konsuls aldaer, dagelijcx moeten gedoogen: Het welcke oor de rechte oorsake was/ waerom dese voozsz. Nederlandtsche Koop-luyden/op harē eygenē naem alsulcken Octroy niet verbolght en hebbē/hoewel nochtans de vrye Nederlanders aldaer ghenoegh bekent ende beroemt warē/ soo van wegen hare Negotie, als insonderheydt ten opsien van hare mannelicke couragie, dat sp de Oozloghe (in soo klepne Landen wonende) soo lange jaren gevoert hadden tegen soo machtigen ende grooten Potentaet, als daer is den Koningh van Hispanien, daer de Turcken (die mepnen dat het niet dan met vleeschelijcke middelen/ ende schzickelicke Legers te doen is) seer over verwondert eñ verbaest

Waerom de onse door vremde Ambassadeurs dit versocht hebben.

baest staen. So is dan anno 1598. door de gemelte interessie verkregen dit Octroy, dat wy niet alleene om de memorie/ maer oock tot mont-stoppinge van de lasteraers hier by voegen/ die meynē dat onse Natie, ick en weet niet/ wat Verbondt met den Turck ghemaeckt hebbē/ daer het nochtans niet anders en raeckt als de Entrecourssen ende vrye Commercie, de welcke naer Goddelicke ende Menschelicke Wetten/ wy staet met alle Volckeren ende Natien/ wel-verstaende/ behoudens de goede conscientie/ eñ de gerechtigheyt. Het Octroy dan gelijck het in de Turcksche tale beschreven is/ soo ist oock eenen Turckschen ende Barbarischē stijl/ vol trotse ende hoogh-draevende woorden/ ende luydt alsoo:

Het Octroy van den Grooten Turck, gegeven aen de Vereenighde Nederlanden, anno 1598.

Metten heyligen zegel van den Hoogen staet, ende machtige wooninghe van de Hooghe, ende ware Goddelijcke auditorie ende raedt, met hulpe van den Hoogen God, sy dit ons gebodt: Alsoo den Ambassadeur van den Gebieder, of Koningh van Vranckrijck die resideert aē onse Hooge poorte, of Pallaps/ by supplicatie gesonden aen onse Keyserlijcke audientie, heeft verklaert/ hoe dat by de Registers, Acten, eñ Hooge Privilegien, so wel oude als nieuwe/ gheconsenteert aen de Gebieders, of Keysers over Vrancrijck, blijckt/ dat alle Natien/ vpanden van onse poorte, mogen komē onder de bantere ende name van den selvē Gebieder of Koningh van Vrancrijck, in alle steden ende plaetsē van onsē rijcke/ om Koophandel te dryven: Ende overmits de Koop-luyden vanden staet van Vlaend'ren of Nederlandt, hebben laten verstaē den wille/ die sy hebben/ om te komē met hare schepē/ geladen met Koopmanschappen/ tot de Steden eñ Havens van den onsen/ om te trasiqueren/ soo wel in de vermaerde stadt vā Constantinopolen, Scio, Alexandria, Aleppo, als in andere havenē eñ plaetsen van onsen rijcke/ komende/ als geseydt is/ onder de baniere/ of naem van dē Gebieder of Koningh van Vrancrijck, om te mogen komen ende keerē/ ende op open vrye geleyde blijven rusten/ verhandelende hare Koopmanschap sonder eenigh letsel: Soo heeft dē voorsz. Ambassadeur versocht particuliere Acte ende Privilegie/ conform de selve/ die de Françoysen hebben/ om versekert te mogē wesen/ ende sonder vreese vā eenigerhande bekommernisse. Waer vā ons zijnde verklaers gedaen/ hebben geconsenteert dit ons heyligh zegel, ende Hooge teecken, of zegel en gebodt/ dat van nu voortaen aen de Koopluydē van Vlaend'ren, komende by Zee/ of by lande/ met hare Koopmanschappē om te handelen in de voorsz. Havens ende plaetsen van onsen rijcke/ alleenlick trachtende hare traffijcke/ onder de baniere eñ naem van den gebieder of Keyser van Vrancrijck, ende onder de beschuttinge van hare Consuls, op de vojagien/ weghen/ plaetsen ende herbergen/ soo wel sy luyden/ Koop-luyden/ als hare goederen ende schepen/ dat onse Visiers, Gouvernateurs van onse rijcken/ Rechters, de Ontfangers der tributen/ onse Zee-Capiteynen, noch sy/ noch haer volck/ ende andere/ die onder on-

Hy mee de Vere nighde derland

Hy me de Ver nigde vincie voren

onse gehoorsaemheydt staen / haer luyden niet indringē/noch moepen en sullen in eenigerhande maniere: Ende also de Fransoysche Koopluyden gaen / komen/ ende trafikeren / soo sullen oock vermogen de voorsz. Vlaminghen te gaen / te komen ende te traffikeren onder het Vry-geleyde, onder deselve baniere/ eñ naem van den voorsz. Regeerder of Koningh van Vranckrijck, sonder dat haer sal worden gegevē eenighe hinderinge / of quellinge/ noch binnen de plaetsen of straten/ daer sy eygentlijck sullen woonen/ alsoo begrepen is in de Privilegie/ die wy vergunt hebbē aen de Fransoysen. Ende alsoo geven wy hier van de wete ende 'tgebodt/dat men gehoorsame/ende geloove gebe aen ons Merck, ende Hooghen zeghel, als boven vermaent staet/ ende dat sulcx alsoo gevolgt zy. Beschreven in onse Keyserlijcke stadt van Constantinopolē, in't eynde van de Mane Ramazan, in't jaer Mahomets 1006. dat is in April/in't jaer onses Heeren Christi 1598.

taet oren.

Aengaende de Artijckelen van't Octroy, of Contract, dat de Fransoysen hebben van den Turck (daer dit Octroy relatijf toe is) is van date 1569. in October, ende begrijpt achtien Artijckelen, genoegh conform de Privilegien den Venetianen vergunt/ inhoudende alle vryheyt/ sonder eenig tribupt of molestatie/ alsoo die tot Parijs zijn ghedruckt anno 1570. by Iohan de Bourdeaux, daer toe wy den Leser wijsen / die naerder bescheydt daer van hebben wil. Doch al-hoe-wel dit Octroye anno 1598. was verkregen / ende dat onse Coop-luyden van dien tijdt af/ soo nu/ soo dan/op de Turcksche Havens hebben beginnen te handelen/ so is even-wel desen Handel eerst volkomelic gestabilteert/ door het faveur van Chalil Passa, Overste Lieutenant of Admirael van de Turcksche Zee, ende door het wijs belevdt van onsen Ambassadeur/ d'Heere Cornelis Hage, die in Septemb. 1611. naer Constantinopolen verreyst is/ ende aldaer groote diēsten tot noch toe gedaen heeft. Siet Baudart. Memorien lib. 33. fol. 10. 11. 12. Et. Dese Negotie wort onse vrye Nederlanders oock benijdt van de Spaengjaerden, ende hare Adhærenten: daeromme lasteren sy ons/ gelijck sy oock de Fransoysen doen/ om dat wy quansups! eē Verbont met den Turck gemaeckt hebben/ die daer is een gesworen Vyandt van het Christendom. Antw. Wy en willen hier niet op-halen alle de Argumenten/die seker Fransche Priester, ende Doctor in de Rechten, over dit stuck tegen de Spaengjaerden ghescreven heeft tot verdedinge van den Koningh van Vranckrijck, ende sijne Onderseten / in seker boeck / genaemt / Alliances du Roy avec le Turc & autres, Justifiees contre les calomnies des Espagnols, & de leurs partisans, Imprimé a Paris anno 1626. avec Privilege du Roy, & dedié au Cardinal de Richelieu. Par G. le Guay, Priester eñ Doctor in de Rechten. Dat willen wy alleene daer upt aenwijsen/ dat den gemelten Priester met de waerheyt verhaelt upt de discourssen van den Cardinael d'Ossat, die een gesworen Vyant was van de Spaengjaerden, ende met eenen / een seer geleert man/ ende groot Politijck, dat

De lasteringē van onse vyanden, nopende dit Verbondt.

Worden beantwoort.

de Koningen van Spaengien, mitsgaders het ganſche huys van Oostenrijck, al over lange hebben gesocht Hemel eñ Aerde te bewegen/ om niet alleene met de Turcken, maer oock met de Perſianen, eñ andere ongeloovige volckeren/ welcker macht ſeer groot ende schrickelick is/ verbonden te makē/ om alsoo dies te beter haer voornemē te voorderen/ dat is te geraken/ tot de Monarchie, eñ generale heerſchappye van geheel Europa. Hy verklaert oock/ dat den Koningh van Spaengien, noch op den dagh van hunden tolereert in ſijn Koninghrijcken van Granaden ende Valençen, de overblijfſelen van de Moriſquen, die Mahomets geſint / ende naer het jaer 1569. (daer hier vorē van gheſproken is) zijn over-geſchoten. Wy weten oock / dat de Keyſers van Duytſchlandt, altijdt met den Turck ſoethē Vrede te maken / als ſy te ſwack zijn / of datſe andere vpanden ontrent haer hebben / die ſy gaerne ſouden overvallen: ſoo dat de Spaengjaerden, ende andere Spaenſ-gheſinde gheſellen/ wel dienen te letten op het woordt van den Apoſtel / Rom.2.verſ.1. Daerom en zijt ghy niet ontſchuldigh, ô menſche die een ander oordeelt: want daer mede, dat ghy eenen anderen oordeelt, veroordelt ghy u ſelven, dewijle ghy, die daer oordeelt, het ſelve doet. Dat is genoegh / om ſulcke laſteraers den mont te ſtoppen. Maer om de conſcientien van de Coop-luyden, ende andere goede Patriotten in het lant te onderwijſen / ende geruſt te ſtellen: ſoo moeten wy hoorelick eens gaen onderſoecken upt het woordt des Heeren/ hoe verre dat wy Verbonden mogen maken met ongeloovige menſchen, overmidts het eene materie is/ die dickwils voorvalt/ ſo binnē/ als buyten s'Lants/ eñ ſeer ſpitſ-vindigh van ſommige gedisputeert wordt / dewijle de H. Schriftuere alſulcke Verbonden ſeer ſcherpelick en dickwils beſtraffet/ als met namen / Deut.7. verſ. 2.3.4.5.6. Jud.2.vſ.1.2.3. 2.Paral.16.verſ.1. tot 10. 2.Paral.19. verſ.1.2.3.Ec. Als wy deſe quæſtie geheel ſouden upt-putten/ ſoo heeft ſy ſoo vele in / dat daer toe alleene/ een geheel Tractaet ſoude van noode zijn / eñ dat en brengt ons ooge-merck niet mede/ maer wy ſouden dan buyten 't ſpoor loopē: daerom ſullen wy alleene eenighe gronden voor-ſtellen/ die wy buyten diſpuyt houden / by alle die gene / die in de H. Schriftuere eenighſins ervaren zijn/ ende die genoegh zijn/ om ons ooge-merck te voldoen.

Hier van wordē geſtelt 15. A tijckelen uyt de H. Schriftur

Hoe verre dat men Verbondē magh makē met ongeloovige.

I. Stellen wy buyten alle diſpuyt / dat het gheloovighe Prinçen ende Magiſtraten geoorlooft is, alſulcke Verbonden te maken met de ongeloovige, die daer toe ſtrecken: om malkand'ren gheen leet te doen, maer Vrede te onderhouden, Commercien ende Handelingen van Koopmanſchap t'ſamen te drijven, ende voorts andere gemacken ende gherieffelijckheden t'ſamen ende aen weder-zijden te ontfanghen, ſonder yemandts ſchade. Want ſulck een verbondt heeft Abraham gemaeckt met Abimelech, den Koningh der Philiſtheen, Gen.21.vſ.22. Ende dat ſelve is by Iſaac daer nae vernieuwt eñ beveſtight/ Gen.26.23. Sulcken verbondt heeft Jacob gemaeckt

I. Art. G loovige Princē e de Overi heden m gen met ongeloov ge een ve bondt ma ken van vreedtſa handelin gen.

4. maeckt met Laban, ende met eede bevestight / Gen.31.44. Sulcken verbondt heeft David ghemaeckt met Hiram den Koningh van Tyro, 2.Sam.5. vers.13. met Tohu, den Koningh van Hemath, 2.Sam. 8. vs.10. met Nahas den Koningh der Ammoniten, 2.Sam.10. vers. 1. ende met de Syriers, naer dat sy verwonnen waren / 1.Chron.19. vers.19. Sulcken verbondt heeft Salomo oock gemaeckt met Hiram den Koningh van Tyro, 1.Reg.10. 22. Item / met den Koningh van Ægypten, naer dat hy sijne Dochter getrouwt hadde / 1.Reg.10.28. Ende diergelijcke verbonden zijnder seer vele in voortijden geweest / ende zijn alsnoch / tusschen Christen-Prinçen ter eenre / ende Heydensche, of Mahometische Natien ter anderer zijde / sonder eenighe op-sprake van verstandige ende Godt-geleerde mannen: want dese verbonden zijn gemaeckt volgens dien regel / Rom.12.18. Soo het meugelick is, soo vele in u. l. is, met alle menschen in vrede levende. Item / Phil.4.5. uwe vriendelickheyt zy allen menschē bekent.

II. Het is gheoorlooft aen een Christelijcken Prinçe, of Magistraet, in kas van noodt, hem selven te onderwerpen eenen ongeloovighen Prinçe, wiens wapenen dat hy niet wederstaen en kan, naer dat hy alle wettelijcke ende behoorlicke middelen ghebruyckt heeft, volgens het oordeel van de Propheten, of andere Godt-geleerde mannen, ende dat om de ware Religie, ende de ruste van sijne Onderzaten te beschermen ende voor te staen naer vermoghen. Want soo heeft Rehabeam gedaen / volgens den raedt ende bevel van den Propheet Semaja, 2.Chron.12. vers.17. Ec. Ezechias of Hiskia met Sanherib, den Koningh van Assyrien, 2.Reg.18.vs. 14. Soo heeft Jeremias oock sterck geraden aen den Koningh Zedekia, dat hy hem soude overgeven aen den Koningh te Babel, Jerm.38. vers. 17. ende de Koningen Juda worden daer over scherpelick bestraft van den Propheet Ezechiel, om datse vertrouwende op de hulpe van den Koningh van Ægypten, dat verbondt hadden gebroken / datse met den Koningh te Babel gemaeckt en besworen hadden / Ezech.17.12.13. 14.15. Ende in dese gelegenthepdt vermaent den Propheet Ieremia de Joden / datse voor den Koningh te Babel souden bidden / Jer.29.7. ende onse Salighmaker / Matth.22. 21. Geeft den Keyser, dat des Keysers is, ende Gode dat Gods is, Item / Paulus, Rom.13.1. Alle ziele zy der voornemelicker macht onderdanigh: want daer en is geen macht, dan van Gode.

III. Wanneer het ghebeurt, dat gheloovighe personen woonen onder ongheloovighe Prinçen, het zy als natuerlijcke Onderzaten, of anders overwonnen zijnde door het recht van Oorloghe: soo moghen sy tot beschermighe van haer Vaderlandt ende 't gemeene beste, de wapenen draghen teghen de vyanden der selver, het zy als Overste, of gemeene Soldaten. Want soo heeft Naaman van Syrien sijnen Koningh gedient / oock naer sijne bekeeringe / want hy was een Veldt-hooftman des Koninghs van Syrien, 2.Reg.5. 17.18.19. Soo heeft den

III. Artijckel. De geloovige, als sy onderzatē zijn van ongeloovige Princē, mogen de selve met de wapenē dienen, tot voorstandt van haer Vaderlant.

Hoopman Cornelius, met eenighe vrome Soldaten / den Keyser van Roomen ghedient naer sijne bekeeringhe/ onder de bende genaemt de Italiaensche, Actor.10.vs.1.7. Soo heeft Sergius Paulus, Stadthouder geweest van den Keyser, in het Eylant Cypren, Actor.13.vs.12. Soo hebben ock de Soldaten / die van Iohannes den Dooper ghmaent wierden/in den dienst gebleven van den Keyser van Roomen, Luc. 3. vers. 14. Soo hebben lange te vozen Daniel met sijne vry med'-ghesellen/ groote diensten gedaen aen de Koninghen van Babel ende Perssien, Dan.3. Item cap.4.5.6. Nehemias ende Mardochai hebben gedient de Koningen van Perssen, Nehem.1. Esther 6. So heeft daer een geheel regiment Christenen gedient onder den Keyser Marcus Aurelius, dat hy noemde het blixemende Regiment, om dat hy door hare gebeden/ eens eenen wonderlicken regen verkregen/ ende dickwils van sijne vyanden verlost was / Chron. Carionis. lib. 3. fol. 254. in Marco Antonio, philosopho. Soo hebbē Iovinianus, Valentinianus, met vele andere Christenen, ghedient onder Julianus den Apostaet, wel-verstaende teghen ongeloovighe vyanden.

IIII. Artijckel. Geloovige Onderseten mogē verssoecken de hulpe van hare ongeloovige Overigheden, tegen hare vyanden.

IIII. Wanneer het gebeurt, dat de gheloovighe onderdruckt worden van eenighe ongheloovighe, die met haer staen onder de selve Hooghe Overigheydt : soo moghen de gheloovighe tot hare bescherminge verssoecken ende ghebruycken de hulpe van hare ongheloovighe Overigheden. Soo hebben de Koninginnen Esther ende Mardochai verssocht ende gebruyckt de hulpe van den Koningh Assuerus tegē de godeloose conspiratie van Haman, die de Kercke des Heeren wilde uyt roepen / Esther cap. 7. Soo heeft Nehemias versocht vryheden van den Koningh Assuerus aen den Landtvooghdē op gene zijde des waters/ ten eynde datse hem souden convoyeren met Ruyters en Knechten tot Jerusalem toe/ Nehem.2.vs. 7.9. Soo heeft Paulus versocht van den Gouverneur, dat hy soude gheconvoyeert worden naer Cæsareen, met Ruyters en Knechten/ om onderwege niet vermoort te worden van eenighe boeven / die syne doot geswozen hadden/ Actor.23.vs.17. Soo appelleert hy ock tot den Keyser, om van sijne vyanden niet verscheurt te wozdē/ Actor.26.11.

Niet-te-min / soo en ist niet geraden/dat de gheloovige / hare ongeloovighe Overigheden moepelyck vallen met hare klachten / dan in den uytersten noodt, ende dat om te bewijsen haer vertrouwē op God/ ende hare liefde tegen dē Naesten: daerom was Esra soo schrupuleus/ om convoye te versoecken van den Koningh van Perssen, Esra 8.22. siet 1.Cor.6. vers. 1. tot 9. Item/ Philipp.4.vers.5. Bepalin van dit Artijck

V. Maer het en is niet geoorloft aen geloovige Prinçen ende Overigheden, eenige Verbonden te maken, met ongeloovige Prinçen, tot nadeel van de ware Religie, daer sy professie van doen, ende daer sy, volgens het woordt Gods, in hare conscientie van overtuyght zijn. Want sulcke Verbonden strijden teghen God / ende sijn H. Woordt / ende die en konnen nopt seghen in brengen / want sy maken Oorloge met God : sy ver- V. Artikel. M magh Verbo maken nadeel de war Religi

verraden de H. waerheydt: sy diese maken/vreesen de menschē meer/ als God: sy doen tegen dat woort/ geeft Gode, dat Gods is, Matth. 22. vers.21. ende daerom en konnen sy niet wel gelucken. Sulcken Verbondt was het / dat Achas den Koningh Juda maeckte met Thiglath-Phillesser, den Koningh van Assyrien, dien hy gaf alle het silver en goudt / dat in den huyse des Heeren was/ende om den Heydenschen Koningh te behagen / soo nam hy de mate van den Altaer, die te Damascus was / ende sandt de modelle, of de gelijckenisse daer van tot Uria dē Priester / om eenen Altaer daer na te maken: op desen Altaer liet Achas offeren/ brandoffer/ spijs-offer ende dranck-offer: daer-en-tegen den metalen Altaer, die voor den Heere stondt/ nam hy wech / dat hy niet en soude staen tusschen den Altaer / ende den huyse des Heeren / maer stelde hem aen den hoeck des Altaers, tegen 't Noorden, 2. Reg. 16. vers. 10. &c. Jae / hy sloot de deure toe aen den huyse des Heeren / ende maeckte hem altaren in alle hoeckē te Jerusalem: ende hy offerde den Goden te Damascus, ende sprack / de Goden der Koningen te Syrien die helpen hen, daerom wil ick hen offeren, datse my oock helpen, soo doch de selve hem ende den ganschen Israel tot eenen val waren / 2. Paral. 28. vers. 23. 24.

VI. Men magh oock geene Verbonden maken met ongheloovighe Prinçen, uyt ongeloovigheyt, ende misvertrouwen van God, even als of wy sonder haer niet en souden konnen geholpen worden. Dit ist / dat de Heere soo menighmael bestraft in de kinderen Israels, datse meer stonden op den Koningh van Egypten, als sy een Verbondt met hem hadden / als op den Heere selve. siet met namen / Esai. 8. vers. 12. 13. Ghy en sult niet seggen, een verbondt: dit volck en spreeckt nergens van, dan van verbondt: vreest u niet alsoo, gelijck als sy doen, ende en laet u niet grouwelen: maer heylight den Heere Zebaoth, dien laet uwe vreese ende verschrickinge zijn: soo sal hy eene heyliginge zijn: doch eenen steen des aenstoots / ende eenen rotz-steen der ergernisse / den tween huysen Israels, tot eenē strick ende val dē Burgeren te Jerusalem. Item/ Esai. 30. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Wee den afvalligen kinderen, spreeckt de Heere, die sonder my raedt slagen, ende sonder mijnen Gheest bescherminghe soecken, om te hoopen d'eene sonde over de andere: die henen af trecken in Egypten, ende en vraghen mijnen mondt niet, datse hen stercken met der macht Pharao, ende hen beschermen onder de schaduwe Egypti, want de sterckte Pharao sal u ter schande gedyen, ende de bescherminghe onder de schaduwe Egypti, tot smaedtheydt. Hare Vorsten zijn wel geweest tot Zoan, ende hare Ambassaden tot Hanes gekomen: maer sy moeten doch alle ter schanden worden over den volcke/ dat hen niet nut zijn en kan / noch ter hulpe / noch anders tot nutte/ maer alleen tot schande ende spot. Want Egyptē is niets/ eñ hare hulpe is te vergeefs/ daerom Predike ick daer alsoo van / dat Rahab sal stille daer toe sittē. Siet oock/ Esa. 31. 1. 2. 3. Wee den genē, die trecke

Siet Andr. Rivet. in Hose. 5. vers. 13. fol. 199.

in Egypten om hulpe, ende verlaten hen op Peerden, ende hopen op Wagenen, dat der selver vele zijn, ende op Ruyters, daerom dat sy sterck zijn, ende en houden hen niet tot den heyligen in Israel, ende en vraghen niet naer den Heere: **doch hy is wijs/ ende brenght ongeluck hier toe / ende en wendet sijne woorden niet/ maer sal hem op maken tegen het huys der boosen / ende tegen de hulpe der quaedt-doenders: want** Egypten **is menschе / ende gheen** God, **eñ hare Peerden zijn vleesch/ ende gheen** geest: ende de Heere sal sijne handt uytstrecken, dat den helper struyckele, ende dien de hulpe wordt, valle, ende alle t'samen ommekomen. **Hier upt sien wy/ hoe jaloers dat de Heere is over sulcke verbonden: want het gaet de eere van sijne** Majesteyt **te nae/** dat de menschē haer verlaten op menschen, **ende** dat sy vleesch voor haren arm (**dat is kracht**) houden, ende alsoo met haer herte van den Heere wijcken, **daerom heeft hy elders den bloeck daer over upt-gesproken /** dat sulcke lieden souden zijn als de heyde in de woestijne, ende datse niet en souden sien den toe-komstigen troost, maer datse souden blijven in dorren, in de woestijne, in eenen onvruchtbaren lande, daer niemandt en woont, **Jer.17.vs.5.6.** Yemant **sal vraghen /** waer uyt kan men dat weten, dat sulcke verbonden met ongeloovige Prinçen, wordē gemaeckt uyt ongeloovigheyt, ende mis-vertrouwen Gods? **Antwoorde. De brandt-mercken van de** ongheloovigheydt, **staen in dese** twee texten **te voren verhaelt / te weten/** eerst wanneer de menschen sonder den Heere

De teeckenen, daer uyt mē weten kan, dat sulcke verbondē komen uyt ongeloovigheyt.

Het eerste teeckē: alsmen met

raedtslagen, **Esa.30.1. dat is/ wanneer sy niet te rade en gaen met** God, **door aendachtige ende vierighe** ghebeden: **ende wanneer sy niet eens en letten op het** woort des Heeren, **wat daer geboden of verboden is: maer volgen onbesuyst ende blindelinge / haren eygenen kop / of eenige raedtslaghen van** Achitophel, **dat is van wereltsche menschen /** die haer niet en houden tot den heyligen in Israel, maer vragen niet naer den Heere, **Esai.31. vs.1. Daer nochtans** Christelicke Overigheden, **ende alle andere menschen/ die God vreesen /** den Heere moesten gelooven, want dan sullen sy seker zijn: sy moesten oock sijne Propheten gelooven, want dan souden sy geluck hebben, **2.Paral.20. vs.20. Het is oock een vast teecken van** ongeloovigheydt, **wanneer de menschen /** sonder den Gheest des Heeren bescherminge soecken: **dat is / wanneer sy meynen / dat het te doen is met vele** Ruyters **en** Knechten, **met** machtighe Legers, vele Ammunitie van Oorloge, **&c. sonder eens daer op te letten / of oock den Heere aen hare zijde is / die alleene de victorie kan geven /** want daer en helpt geene wijsheydt, geen verstandt, gheenen raedt tegen den Heere: ende de Peerden worden wel ten strijdt-daghe bereydt, doch de overwinninge komt van den Heere, **Proverb.21.vers.30.31. Derhalven mogen wy wel de middelen gebruycken / maer wy en mogen ons vertrouwen daer op niet setté/ want dat was de sonde van Assa dē Koningh/ in sijnē ouderdom/ in het 39. jaer sijns Koninckrijcx/ als sijne kranckheydt seer toenam aen sijne**

Het t teeck men scher ge so sonde Geest Heere

ſijne voeten/ ſoo en ſochte hy in ſijne kranckheyt den Heere niet, maer de Mediçijn-meeſters, 2. Par. 16. verſ. 12. Ende hy vertroude meer op Benhadad dé Koningh van Syrien, als op den Heere, als Baeſa den Koningh Iſraels teghen hem quam ſtrijden: daerom ſondt hy hem goudt ende ſilver, dat hy genomen hadde uyt den ſchat in den huyſe des Heeren, ende in den huyſe des Koninghs, ende liet hem ſeggen / daer is een verbondt tuſſchen my ende u, tuſſchen mijnen Vader, ende uwen Vader, daerom ſende ick u dit ſilver ende goudt, dat ghy het verbondt met Baeſa den Koningh Iſraels varen laet, dat hy van my aftrecke. Te dier tijdt quam Hanani de Siender, tot Aſſa den Koningh Iuda, ende ſprack tot hem: Om dat ghy u op den Koningh te Syrien verlaten hebt, ende en hebt u niet op den Heere uwen God verlaten: daerom is de macht des Koninghs te Syrien uwe handt ontkomen. Waren niet de Mooren-lieden ende de Lybiers eenen grooten hoop, met ganſch vele Waghenen ende Ruyteren? noch gaſſe de Heere in uwe handt, doe ghy u op hem verliet? want des Heeren ooghen ſien alle Landen, dat hy ſtercke die ghene, die van ganſcher herten aen hem zijn: ghy hebt ganſch ſottelijck gedaen, daerom ſult ghy van nu af krijgh hebben, 2. Par. 16. Vſ. 1. 2. tot 10. Hier upt ſien wy niet alleene / wat een ſchadelijcken ghebreck dat dit is voor Landen en Lieden, maer oock dat het ſulcken ſmettelijcken ſieckte is/ daer oock vrome Overigheden mede konnen beſmet worden/ als ſy wat te veel lupſteren naer verkeerde Politijcke advijſen, die niet en accorderen met het woordt des Heeren. Want Aſſa was anders eenen vromen Koningh/ die dede in't beginſel van ſijne regeringhe / dat recht was / ende den Heere ſijnen God wel behiel/ 2. Par. 14. verſ. 2. Ende als Serach den Koningh der Mooren teghen hem quam met een ſchrickelijck Leger van thienmael hondert duyſendt mannen, ſoo vertroude hy op den Heere ſijnen God / ende riep hem aen met een gheloovigh herte / ſeggende: Heere by u en iſſer gheen onderſcheydt te helpen door vele, of daer gheene kracht en is: helpt ons Heere onſe God, want wy verlaten ons op u, ende in uwen Naem zijn wy ghekomen teghen deſen grooten hoop: Heere onſe God, tegen u en vermagh geen menſche wat. Eñ de Heere plaeghde de Mooren, voor Aſſa ende Iuda, datſe vloden, 2. Par. 14. verſ. 9. 10. 11. 12. Maer naer die groote Victorie, verſlapte hy in het gheloove/ ende en betroude niet op den God ſijner Vaderen / ſoo dat behoorde. Daer is noch een klaer teecken van ongheloovigheyt, als de menſchen/ de vruntſchap van de werelttſche ende onghelooviche Prinçen, of andere Hooghe machten, ſoo hooghe achten/ datſe om haren't wille niet en ontſien / God Almachtigh te vertoornen: want als wy ſoecken menſchen te behagen / ſoo en konnen wy geene ghetrouwe dienſtknechten Chriſti blijven / Gal. 1. verſ. 10. want de vriendtſchap der werelt, is vyantſchap tegen God: ſoo wie dan der werelt vrient wil zijn, die wort Gods vyandt geſtelt, Jac. 4. 4. Ende dit neemt de Heere ſoo qua-

Het derde teecken: Wanneer men de vruntſchap van de ongeloovige Princen ſo hoog acht, dat mē om harent wille niet en ontſiet, God te vertoornen.

ſieck- in on- ovig- is ſeer telick.

lijck/ dat hy oock in sijne kinderen/ die uyt soet-voerigheyt wat te vele toe-geven in saken / die sijne eere aengaen, dat op het swaerste sal straffen / ende te huys soecken. Daer van wy een klaer exempel hebben in Eli, die anders eē vroom man was / want overmits hy sijne twee sonen Hophni ende Pinehas niet ernstigh ghenoegh en strafte over de grouwelen / die sy deden: soo spreeckt hy hem aldus aen: Waerom slaet ghy van achter uyt tegen mijn offer ende spijs-offer, die ick geboden hebbe inder wooninge? ende ghy eert uwe sonen meer dan my, dat ghy u lieden mestet van den besten aller spijs-offer mijns volcx Israels, daerom soo spreeckt de Heere de God Israels: Ick hebbe gheseydt, u huys, ende uwes Vaders huys souden wandelen voor my eeuwighlijck: doch nu spreeckt de Heere: Het zy verre van my: maer wie my eert, dien wil ick oock eeren: wie my daer-en-tegen veracht, die sal wederom veracht worden, 1. Sam.2. vers.29.30. Hier dienen dan alle Christelicke Prinçen ende Magistraten wel op te letten: want als God met ons is, wie is ons tegen? Rom.8. vers.31. Ende wederom/ als God tegen ons is, wie kan ons helpen? want het en is niet jupst door groote heyr-legers / of uyterlicke kracht te doen / maer door den Geest des Heeren, Zach.4. vers.6. Ende soo hebben onse salige Voorsaten dit Landt niet ingenomen/ ende verlost uyt de klauwen van de Spaensche Inquisitie, door haer sweerdt, ende haren arm en halp hen niet: maer uwe rechterhandt, ô Heere Zebaoth, uwen arm ende het licht uwes aenghesichts: want ghy hadt een wel-gevallen aen hen, Psal.44. vs.4. Indien wy dan door den geloove willen kampen, gelijck de heylighe Patriarchen, Richters, ende Godsalige Koninghen ghedaen hebben / Hebr.11. vers.33. Soo moeten wy voor-al / ons verbondt met God vast maken, seggende met den Propheet Jeremia, cap.14. vers.20.21. Heere, wy bekennen ons Goddeloose wesen, ende onser Vaderen misdaet, want wy hebben teghen u gesondight: doch om uwes naems wille en laet ons niet gheschendet worden, en laet den throon uwer heerlijckheydt niet bespottet worden, ghedenckt doch, ende en laet u verbondt met ons niet ophouden. Dan sullen wy met troost Of ande
konnen seggen / God, ghy zijt de en kon
selve mijn Koningh, ghy die Jacob sy geen
hulpe toe-seght: door u willen wy troost h
onse vyanden ontwee stooten, in uwen Naem willen wy ondertreden, die hen teghen ons setten: want ick en verlate my niet op mijnen boghe, ende mijn sweerdt en kan my niet helpen: maer ghy helpt ons van onse vyanden, ende maeckt ter schanden die ons haten, Psalm 44. vers.5.6.7.8. Gedencht hier/dat wy staende onse Noch ge
Oorloge / de meeste Victorien hebben gekregen met weynigh volcx, eñ wisse vi
dat wy met groote heyr-legers meest torie.
zijn ter schande gekomen. Want Nota.
den Heere is noch soo gesint/als hy sprack tot Gideon, Jud.7. vers.2. Des volcx is te vele, dat met u is, dat ick soude de Midianiten in hare handen geven: Israel mochte hem beroemen tegen my, ende seggen, mijne handt heeft my verlost. Die dit leest/ die versta het.

Vermaninge aen de Overigheden, datse voor-al het verbondt met God moetē vast maken,

VII. Hier

VII. Hier uyt volght met eenen/ dat het seer periculeus is met ongheloovighe Prinçen verbonden te maken, offensijf ende defensijf. Reden is dese/ overmidts sy seer verschillen in het ooghe-merck, ende de maximen van den Oorlogh/ soo vele als het licht van de duysterniſſe. Want gheloovige Prinçen ende Overigheden, en hebben in hare Oorlogen anders niet voor/ als de eere Gods, de maintenue van den suyveren Godsdienst, ende de Justitie, om hare Onderſaten te beschermen of te verloſſen uyt de handt van alle Tyrannen ende gheweldighers: maer de ongheloovighe Overigheden, dewijle sy vleeschelijck ghesint zijn/ soo en besinnen sy niet, dan het gene, dat des vleeſches is, Rom. 8. vſ. 5. Dat is haer eyghen eere, ende uytbreydinghe van hare heerschappije: daerom staet haer herte om te verdelghen ende uyt te roeyen niet weynigh volckeren: sy en achten de ware Religie, niet hooger als eene Superstitie, ende ghepretendeerde Religie: ghelijck den Koninghh van Assyrien eens spraeck/ Esa. 10. vers. 7.8.9. &c. Zijn mijne Vorſten niet al-te-mael Koninghen? Is Calno niet/ als Carchemis? Is Hemath niet/ als Arphad? Is Sammaria niet/ als Damascus? Ghelijck als mijne handt gevonden heeft de Koninghen der Afgoden, soo doch hare Afgoden stercker waren/ dan die te Ierusalem ende Samaria zijn: soude ick Ierusalem ende hare Afgoden niet doen/ ghelijck als ick Samaria ende hare Afgoden gedaen hebbe? Eben soo spreeckt Sanherib den Koninghh van Assyrien, Esa. 36. vers. 18.19.20. Daer vergelijckt hy den waren God, by de Afgoden der Heydenen, de Goden van Hemath, van Arphad, van Zepharvaim ende van Samaria, dat is/ de gulden Calveren te Dan ende te Bethel. Ghelijck sy van de Religie oordeelen/ soo oordeelen sy oock dickwils van de Justitie ende gerechtigheyt der sake, die sy drijven tegen hare vyanden/ die sy beverhte willē/ te weten/ niet naer den reghel van Gods woordt, of de Burgerlijcke gerechtigheyt, of het recht van alle volckeren, maer naer de maximē, die sy in haer hooft hebben/ dat is/ naer dat haer profijtelijck/ of schadelijck duncht te wesen: gelijck dien snooden Florentijn seydt/ dat het een Vorst noodigh is/ sijn rollekē so te spelen/ dat hy somtijdts een Beest, somtijdts een Mensche moet gelijck zijn. Ende dat daerom de oude Scribenten, de Vorsten dit bedechtelick hebben willen leeren/ als sy schrijven/ dat Achilles, eñ meer andere jonge Edel-luyden gestelt waren onder de discipline van Chiron den Centaurus, niet anders daer mede willende beteecheⁿen/ dan overmidts desen Meester/ half mensche, half beeste was/ dat het eē Vorst noodigh is/ die behendighept te weten/ om hem selvē met die twee natueren te behelpen/ ende dat d' eene/ sonder d' andere niet dueracht igh en is. Ende overmits een Vorst gedwongen is de beesten somtijdts nae te botsen/ dat hy dan van alle dieren insonderhept moet kiesen de natuere van den Vos, ende den Leeuw: van den Vos, om dat den Leeuw hem niet ghenoegh en kan wachten/ voor de touwen ende netten: van den Leeuw, om dat dē Vos te swack is/ om hem selvē tegē

Geloovige ende ongeloovige Princē volgen ganſch contrarie maximen van regeringe, soo in Pays, als in Oorloge.

Bewijs daer van uyt N. Machiavel.

Wiens godlooſe maximen verhaelt worden.

den Wolf te beſchermē. Soo moetmen dan een Vos zyn / om het bedrogh der netten te weten: Ende wederom een Leeuw, om de wolvē te verjaghen / ende te verſchricken: maer die ſlechtelyck niet dan den Leeuw en willen ſpeelen, die en verſtaen het ſpel van hare perſonagie niet wel. Waer door, een wijs ende wel bedacht Heer, ſijn gheloof ſoo ſcherp niet en kan, of en behoort te houden, als ſoodanighen onderhoudinge tot ſijne ſchade ende achterdeel ſtreckt, ende dat de ghelegentheden ende nootſakelickheden, die hem de trouwe hebben doen beloven, alreede voorby, ende te niete ghegaen zijn. Voorwaer (ſeydt hy) indien alle menſchen goedt waren / ſoo ſoude deſe Leere te laken zyn: maer gemerckt de ghewoonlycke booſheyt der ſelver / ende datſe u ſelve 't geloobe niet en ſouden houden / ſoo en zyt gy oock niet gehouden / hem dat te houden. Ende men moet niet vreeſen (ſeydt hy) dat een Vorſt niet altydt genoeghſame reden en ſoude vinden / om dit vreḗ des geloofs / eene verwe te geven. Men kan onepndelycke exempelē op dit propooſt bybrengen / hoe vele Vrede-handelingen, hoe vele Beſtanden, door de ongetrouwigheyt der Vorſten zyn ghebroken gheweeſt / ende dat die gene / die alderbeſt den Vos gheſpeelt ende na-ghebotſt heeft / ſijne saken veel eer te boven gekomen is. Nochtans (ſeydt hy) is het even-wel noodig / deſe natuere ſeer te verbergē / ende groote gheheymſtheyt te gebruycken. Want de menſchen zyn gemeynelick ſoo eenvoudigh / ende buyghen ſoo ſeer na de tegenwoordige nootſakelyckheyt / dat den bedriegher altydt pemandt ſal vinden / die hem ſal laten bedriegen. Ende om u hier van eē verſch ghetuygeniſſe te verhalen: Alexander de ſeſte, Paus van Roomen, en dede noyt ander Ambacht, als de luyden bedrieghen, noch en leyden ſijn verſtandt, nerghens anders aen. Hy vondt oock in ſijnen tydt ſtoffe genoegh / om het ſelve te plegen: nopt en hadde een man meer krachts om een ſake te verſekeren / of die met ſchrickelicker eeden dat beveſtighde / of die ſyne eeden min ghehouden heeft / eñ nochtans vergingē hem ſyne bedriegerȳē altyt wel / wetende hoemen de werelt daer in behoorde te handelē. N. Machiavel de Principe. cap. 18. Siet doch / wat grouwelicker maxmie, dat deſen godlooſen menſche / de wereltſche Prinçen ende Overigheden ſoeckt in te planten: 't Is waer / ick wete wel / dat niemant den naem en wil voeren / dat hy in die ſchole gelegen heeft / gelyck deſen duyplen Meeſter oock die cautele daer by ſtelt / datmen deſe konſten ſeer verbergen ende bedecken moet: maer niet-te-min ſoo heeft den Koningh David al in ſijnen tyt / aen ſijnen Voorſaet / den Koningh Saul ende ſijne Hovelingen, ſoo vele geſien ende gehoort / dat ſijne Pſalmen daer van vol zyn / maer inſonderheydt / Pſalm 36. verſ. 1. De overtredinge des Goddelooſen (ſeydt hy) ſpreeckt in't binnenſte van mijn herte, daer en is geene vreeſe Godts voor ſijnen ooghen. Hy wil ſeggen / de Goddelooſe mogen ſo ſchoon ſpreken als ſy willen / maer ick hope / datſe my niet bedriegen en ſullen: want hare goddeloosheyt is ſoo openbaer / eñ ick

Het is dan goedt, op den Heere te vertrouwen, ende hem niet te verlaten op Vorſten, Pſal. 118. 9. Pſal. 146. 3.

Want ſy vinden ſeer haeſt een ſtock, om yemant te ſlaen.

Wacht u voor de menſchen, Matt. 10. 17

Alexand de 6. Pa van Ro eenē ſn dē bedr ger, en meynee gon boe

Wtvluc beant- woort.

ick ben daer van soo overtuyght/ dat de daden haren Meester beschaemdt maken: want het zijn menschen sonder verbondt, trouweloos, onbarmhertigh, Rom.1.vs.31. Hier uyt sien wy dan / hoe periculeus dat het is met sulcke Prinçen ende Overigheden, sulcke nauwe verbonden te maken/ dat ghy hare vrunden, voor uwe vrundē: ende hare vyanden, voor uwe vyanden soudt houden. Want sy konnen haer selven los-maken / soo dickwils / als het haer goet dunckt/daer toe dat haer nopt excusen eñ uytvluchten en ontbreken/gelijck dien snooden Florentijn dat met de waerheyt sept: maer aende zijde van de oprechte ende geloovige parthie, soo moeten sy alletijdt het onder-spit delven / dewijle sy haer selvē met sulcke treken niet en weten te behelpen / Psal.10.2.3.4. &c. Psal.12.vers.2.3.4.&c. Daerbeneven soo en kan sulcken verbondt/ offensijf ende defensijf, niet wel gemaeckt worden tusschen de geloovige, ende ongeloovige: want de vrunden van de geloovige, zijn ghemeynelijck vyanden van de ongeloovige: ghelijck Micha den sone Jemla, een vroom Propheet des Heeren / was seer lief-ghetal ende aengenaem by den Koningh Josaphat: maer Achab seydt van hem/ ick ben hem gram, want hy en Propheteert my niet goedts, maer enckel quaedt: dit verdroot Josaphat te hooren/ daerom seydt hy daer op/ den Koningh en spreeckt niet alsoo, 1.Reg.22.8. Gelijck het daer was met dien eenen Propheet, soo gaet het met geheele Kercken ende Ghemeynten, ja somtijdts met geheele Republijcken, ende Volckeren, dat die gene / die vrunden zijn van de eene parthie, zijn somtijdts vyanden van de andere parthie, dewijle sy gheene gheluckte maximen en volgen. Hier by komt eene derde reden, om dat Godsalighe Prinçen ende Overigheden gaerne den mondt des Heeren raedt vragen, eer sy de Oorloghe / of diergelijcke swaere stucken aenvangen/ gelijck David, Assa, Hilkia, ende meer andere altijdt zijn gewoon geweest te doen/ ja Josaphat selve / als hy met Achab soude ten strijde gaen / en was niet gerust / eer hy dit gedaen hadde/ 1.Reg.22.vers.7.9. Maer de ongeloovige Prinçen, die verachten dat/ of sy gaen met valsche Propheten te rade / die haer naer den mondt spreken/ gelijck Zedekia dede / den sone Cnaena, met syne med'-gesellen/ ibid. vers.11.12.13. Ten vierden, so en komen dese verschillende parthien niet over-een/in de maniere van Oorloghen: want geloovige Prinçen ende Overigheden houden dat voor het fundament van alle militaire wetten, ende het eerste Artijckel in hare Artijckel-brieven, als sy met haer Leger te Velde trecken teghen hare vyanden / datse haer voor-al moeten wachtē van alle quaet, dat is allerley sonden / Deut.23. vs.9. Ende dat men moet strijden in den geloove, ende met eene goede conscientie, volghens de Goddelicke wetten / die wy daer van hebben/Deut.20. vers.1.2.3. &c. maer de ongeloovighe Prinçen en letten daer op so nauwe niet/maer zijn te vreden / datse couragieuse eñ trouwe Soldaten hebben / al waren sy voorts de rouwste ende ongeregeltste gesellen / die sy wesen mogen.

Derde reden.

Vierde reden.

Ja

De rechte couragie komt uyt den gelooue, ende goede conſcientie.

Jae ſy meynen bynа / dat de Godſaligheydt, ende de couragie van een Soldaet / malkand'ren teghen zijn het welcke eene tooverie is die den Sathan de wereltſche menſchen wijs-maeckt: daer nochtans de geſonde reden, ende de ervarentheydt van alle tijdē daer tegen zijn: want niemant en can beter couragie hebben / dan die op God vertrouwt/ ende wandelt met eene goede conſcientie. want de goddelooſe vliedt, en niemant en jaeght hem: de rechtvaerdighe daer-en-teghen is, als een jonck Leeuwe, Prov. 28. verſ. 1. De goddelooſe en kan niet beſtaen in ſijn ongheluck: daer-en-tegen de rechtvaerdighe is oock in ſijne doot vrymoedigh, Prov. 14. verſ. 32. De geloovighe weten/ iſt datſe leven, datſe den Heere leven: iſt datſe ſterven, datſe den Heere ſterven: Het zy dan datſe leven, of ſterven, datſe des Heeren zijn, Rom. 14. verſ. 8. Jae dat meer is/ dat Chriſtus haer leven, ende ſterven haer ghewin is, Philipp. 1. verſ. 21 De ervarentheyt heeft dat oock geleert van de H. Patriarchen, Godſalighe Richters ende Koninghen, die door het gheloove Koninckrijcken hebben overwonnen, zijn krachtigh gheworden in den ſtrijdt, ſy hebben vreemde Heyrlegers doen wijcken, Heb. 11. verſ. 33. 34. Wanneer ſulcke Helden dan trecken in den ſtrijdt teghen hare vyanden/ alſien ſy ſchoon Peerden ende Waghenen/ ende ſulcken Volck / dat grooter is als ſy / ſoo en vreeſen ſy even-wel niet / noch en verſchricken niet / ende ſy en laten haer niet grouwelen / dewijle ſy weten / dat de Heere haren God met haer is, om haer te helpen, ende te kampen tegen hare vyanden, Deut. 20. verſ. 1. 2. 3. 4. Maer dit fundament van couragie/ is voor de oogen der ongheloovighen verborgen. In ſumma/ de gheloovighe Prinçen ſoecken te voeren Bella Iehovæ, de Oorloghen des Heeren, dat is ter eeren Gods/ in ſijnen Naem / ende naer ſijnen wille/ daer wy van leſen Exod. 17. verſ. 16. Num. 21. Vſ. 14. 2. Sam. 10. Vſ. 12. Ende daerom ſtaet ſelfs op de bellen van hare Peerden de heyligheyt des Heeren, Zach. 14. verſ. 20. De ongeloovighe Prinçen daeren-teghen voeren meeſt den krijgh teghen de heylighen, Apoc. 13. verſ. 7. Dat is / den Heyr-legher der Heyligen, ende de beminde ſtadt, Apoc. 20. verſ. 9. Of ſoo ſy de Oorloghe voeren teghen haers ghelijcke/ ſoo en doen ſy dat even-wel niet in den gheloove, naer den reghel van Godes H. Woordt / maer alleene upt trotſigheydt, eergierigheydt, ende wraeckgierigheyt, ende daerom en konnen ſy God in dat werck niet behagen / niet meer / als de Roomſche Keyſers, of die voor haer zijn gheweeſt / de Koninghen van Aſſyrien, van Babel, van Perſſen, ende van Griecken-landt ghedaen hebben. Daerom moeten wy gedencken die generale waerſchouwinge/ die den H. Apoſtel ons doet/ 2. Cor. 6. verſ. 14. 15. 16. 17. 18. Treckt gheen jock aen met den ongheloovighen: want wat mede-deel heeft de gherechtigheyt met de ongerechtigheyt? ende wat ghemeynſchap heeft het licht met de duyſterniſſe? Ende wat eendracht heeft Chriſtus met Belial? of wat deel heeft de gheloovighe met den ongeloovigen? Ende wat ſchick heeft dē Tempel Gods met dē Af-

Beſluyt dit Artikel.

Beveſtigt met een treffelijck Schrift-plaetſe.

met pelē.

men sa-

Afgoden? De exempelen leerē ons oock/dat sulcke verbonden/ offensijf ende defensijf, tusschen gheloovige ende ongheloovige, nopt wel geluckt en zijn / met namen dient hier toe dat ghedenck-waerdigh exempel van den vromen Koningh Josaphat, de welcke om eenige Politijcke insichten, sonder den mondt des Heeren raedt te vragen/ alsulcken verbondt hadde gemaeckt met den goddeloosen Koningh Achab, tegen den Koningh van Syrien. Want als Achab hem vraeghde/ wilt ghy met my trecken in den strijdt naer Ramoth in Gilead? Soo antwoorden Josaphat den Koningh Israels, Ick wil zijn als ghy, ende mijn volck als u volck, ende mijne peerden als uwe peerden, 1. Reg. 22. vers. 4. Maer als hy in den strijdt van den vyandt benauwt/ ende beset was / soo voelde hy eerst sijne faute/ doe schreyde hy tot God, ende de Heere halp hem door sijne genade / ende wende den vyandt van hem, om sijns Naems wille / 2. Paral. 18. vers. 31. Maer als hy wederom t'huys quam met vreden te Jerusalem, so ginck Jehu, den sone Hanani, den Stender / hem tegen / ende spraeck tot den Koningh Josaphat: sult ghy soo den Goddeloosen helpen, ende lief-hebben die den Heere haten: ende om dies wille, is over u dē toorn des Heeren. Gelijckewel doch is wat goedts aen u gevonden, dat ghy de Hagen hebt uytgevaeght uyt den Lande, ende hebt u gerichtet God te soecken. Daer upt sien wy/dat de Heere seer vertoornt is over sulcke verbonden, ende dat hy oock sijne liefste kinderen daer over wil te hups soechē/ ten zy dat-se haer bekeeren. Yemandt mocht-te seggen / wat swarigheyt is daer in sulcken verbondt gelegen, als de geloovige ende ongeloovige t'samen inspannen teghen eenen gemeynen vyandt? Antw. Den Koningh van Syrien was in dat voorsz. exempel/ oock eenen ghemeynen vyandt van beyde parthyen: maer niet-te-min is sulcke verbont dooruachtich/alst soo nauw ende enge besloté is/ overmidts de maximen van d'eene, ende d'andere parthye, niet en accorderen: want de geloovige worden soo deelachtigh de sonden der ongeloovigen / ende ontfanghen mede van hare plagen. Nochtans bekenne ick / dat het wy wat anders is/als de Legers verschepden/ende niet in een gesmolten zijn / want dan soude het konnen ghebeuren/ dat d'eene den anderen soude konnen helpen tegen eenen ghemeynen vyant, sonder perijckel van de conscientie: soodanigh schijnt het verbondt geweest te zijn / tusschē Judas Macchabæus, ende de Romeynen, 1. Macchab. 8. vs. 17. Et. Laet ons dan ons vermaken nemen in de heyligen, die op Aerden zijn, want die zijn heerlick, Psal. 16. 3. Want de Heere onse God wil zegenen / alle die haer zegenen, ende vervloecken, die haer vervloecken, Gen. 12. vs. 3. Ende dat leert ons oock den Artijckel van de gemeynschap der Heyligen, als een lidt lijdt/soo lijden alle de ledē mede: ende als een lidt verheerlickt wordt/ soo verblijden alle de leden mede / 1. Cor. 12. vers. 26. Philipp. 2. vers. 1. 2.

Tegenwerpinge beantwoort.

Noodige verklaringe van desen Artijckel.

Siet hier van breeder Artijckel 13. fol. 443.

VIII. Het en is een gheloovigh Prince of Overigheyt, niet geraden, sijn Leger te verstercken; met openbare

Het VIII. Artijckel. Het en is een geloo-

vich Prince niet geraden, syn Leger te verstercken met goddeloose menschen. Siet P. Martyrum in Jud. 4. vers. 17.

bare Coddelooſe menſchen. **De reden is** / overmidts de Heere niet met haer en is, **daerom en is niet gheraden/ alſulcken volck tot assistentie ende hulpe aen te nemen. Hier van hebben wy een schoon exempel in** Amazia **den Koningh** Juda, **dewelcke als hy soude gaen strijden teghen de** Edomiten, **soo hadde hy aenghenomen uyt** Israel, **dat is de** thien stammen, **die de** gulden Calveren **dienden** / honderdt duysendt **stercke Krijghs-lupden**/ om hondert Centener silvers, **maer daer quam een** man Gods **tot hem/ ende sprack** / Heer Koningh, en laet het heyr Israels niet met u komen: want de Heere en is niet met Israel, noch met alle kinderen Ephraim. Want soo ghy komt, dat ghy eene koenheydt bewijst in den strijdt, soo sal God u vallen laten voor uwe vyanden: want by God staet de kracht te helpen, ende om te laten vallen.

Een Centener is eē talent: Talentum regium argenti, bedraeght elck, 1125. oncen silvers, of Rijcxdaelders.

Bewijs van desen Artijckel met een treffelijck exempel van Amazia.

Amazia **sprack tot den** man Gods, Wat sal men dan doen met de hondert centeners, die ick den Krijghsknechten van Israel ghegheven hebbe? den man Gods sprack, de Heere heeft noch meer, dan dies is, dat hy u gheven kan. Doe scheyde Amazia de Krijghs-knechten af, die tot hem uyt Ephraim ghekomen waren, datse henen ginghen aen hare plaetse: doe vergrimden haren toorne teghen Juda ganssch seer, ende toghen wederom aen hare plaetse met grimmigen toorne. Ende Amazia kreegh eenen goeden moedt, ende leyde sijn volck uyt, ende toogh uyt in het zoudt-dal, ende sloegh der kinderen van Sier thien duysendt: Ende de kinderen Juda vinghen harer thien duysent levendigh, ende voerdense henen op de spitse eens rotz-steens. ende stietense vander spitse des rotzsteens, datse alle te mael borsten, **2. Paral. 25. vers. 6. tot 13. Dese geschiedenisse is gedenck-waerdigh/ want daer uyt blijckt/ dat het op het uyterste periculeus is/ syn Leger te verstercken met** openbare ongheloovige, of Goddelooſe menschen: **want de redenen zyn klaer/ te weten** / om dat God niet met haer en is, **daerom en konnen sy gheene hulpe doen/ dewijle het alleene staet aen syne** Majesteyt, **de** Victorie, **of** de Nederlaghe **te gheven.** Amazia **is oock door dese redenen soo beweeght gheworden / dat hy lieber syn gheldt verloren heeft / dat hy alreede / die** hondert duysent mannen **op de handt ghegeven hadde: Jae syn landt / ende syn eygen leven in perijckel gestelt / overmidts desen groote hoop door dese af-danckinghe / seer gheterght ende verstoort waren / dan dat hy den Heere daer door soude vertoornen / ende hy is ghewaer geworden** / dat de Victorie noyt sekerder en is, dan als wy God aen onse sijde hebben: ende dan is hy aen onse zijde, als wy met hem zijn, ende naer sijnen raet luysteren, **2. Par. 15. vers. 2. Het ware te wenschen/ dat alle** Christen-Prinçen **ende** Hooghe Overigheden **daer op wel letteden: want het en is in de Oorloghe niet te doen met** veel volck, **maer met** goedt volck: **Het en is niet te doen met den** vleeschelijcken arm, **maer met** de kracht **ende** ghenade des Alder-hooghsten. **Nemandt sal vragen/ of men geene Soldaten en magh aen-neme/ dan die professie doen van de ware Religie/ ende die deselve wel beleven!**

Open van d empe

De wo derlijc geho saemh vā Am

Ende Victo

Not

Tegen pinge antwo

Ende

Ende waer dat men sulck een Leger halen sal / overmits de soldaten (door den handt) geene Kerck-meesters en zijn? volgens dat woordt / weynigh geloove, ende Godsaligheyt is onder de soldaten te vinden. Antwoorde. Dat en is de meyninghe van desen regel niet / dat men geene andere soldaten en soude moghen aen-nemen / dan die lidtmaten zijn van de Gemeynte, ende buyten alle op-sprake, want dat en is hier beneden niet gegeven: wy lesen oock / dat den Patriarch Abraham, als hy ginghy strijden tegen de vier Koningen, die synen neve Loth gevangen hadden / dat hy niet alleene syne Knechten mede nam / die in syn huys geboren / ende besneden waren / te weten 318. maer hy nam oock met hem de mannen Aner ende Escol, die wel met hem in een verbondt waren / maer apparentelick niet en waren besneden / Gen. 14. vers. 13. 24. Maer dat willen wy seggen / dat men geene geheele natie van ongeloovige ende goddeloose menschē en behoorde aen te nemen, om sijn leger mede te verstercken: gelyck Abraham geene Sodomiten in syn leger genomen heeft. Want dat en is niet anders / als den toorne Gods over een lant gehaelt / dewijle dat God niet met haer en is, eñ daerom komt sulcke aenneminge voor-seker uyt ongheloovigheyt, dat men op den vleesschelicken arm meer vertrouwt / als op de kracht des Heeren / die de Victorie alleene in syne hant heeft / sonder dat hy aen groote, of kleyne middelen, gebonden is: daer beneven / overmidts de eerste militaire wet is / als men te velde trecht / dat men sigh moet wachten van alle quaet, Deut. 23. vs. 9. Soo wort het ganssche Leger door die goddeloose troupen in perijckel ghestelt / want quade t'samen-sprekingen verderven goede zeden, 1. Cor. 15. 33. Daeromme worden wy over-al gewaerschouwt / het goddeloose geselschap te vermyden / indien wy anders onse ziele bewaren willen / Psal. 1. vers. 1. Psal. 26. vers. 4. 2. Cor. 6. 17. Apoc. 18. 4. Ende dese vermaninge en is niemant noodiger / als de Krijghs-luyden, die soo vele occasien hebben tot sondigen. Ten anderen, soo is oock de meyninge van desen regel / dat men voor al de vyanden van het geloove, of openbare goddeloose menschen, die lebē als Croaten, of andere wilde menschen, niet en behoorde tot Officieren te maken in de Militie, immers soo weynigh / als in de Politie: want het wort allenthalven vol goddelooser, daer sulcke snoode luyden onder der menschen kinderen heerschen, Psal. 12. vers. 9.

IX. Het en is een Christen niet geoorloft te vechten tegen syne mede-broeders, ende gheloofs-verwanten, wel-verstaende als mede-broeders, om de ware Religie uyt te roeyen, of t'onderdrucken. De meyninge van desen regel is / dat een vroom Soldaet, of Burger, niet en vermagh in goeder conscientien / de Wapenen te voeren / tegen diegene / die eben dierbaren geloove met hem deelachtigh zijn: wel verstaende / dat hy hem selven aen een vreemdt Prince, die niet en is synen Souverayn, en behoort te verhueren / of in dienst te begeven tot nadeel van de ware Religie: of indien het

IX. Art. Het en is een Christen niet geoorloft te vechten tegen syne mede broeders, tot nadeel van de ware Religie. Verklaringe vā desen Artijckel. Siet And. Rivet. in Hose 5. vers. 13. Distinguendum ergo inter fœdus initum cum infidelibus,

adverſus alios infideles, & adverſus fideles, prius cum æquis conditionibus licitum eſſe fatemur, de poſteriori, cum Martyre negamus

het is ſynen Souverayn, ende Hooge Overigheydt, ſoo moet hy die wel ghehoorſaem zyn in alle gherechtighe ſaken, alwaert oock teghen ſyne mede-broeders, als ſy haer ſelven Criminelijck vergrijpen teghen de Wetten van het Landt, gheljck de elf ſtammen ſtreden tegen den ſtamme Ben Jamin, om de Juſtitie voor te ſtaen / Judicum cap. 20. ende 21. maer gheenſins in die proceduren / die ſimpelick worden ghedaen / upt haet van de ware Religie. Deſen regel ſoo uptgeleght zynde / is klaer / ende derhalven buyten diſpuyt (ſoo ick achte) by alle verſtandighe Chriſtenen. Want dat yemant ſoude kampen teghen ſyne eygene mede-broeders, daer op dat niet anders en is te ſeggen (immers met waerheydt) als dat ſy belydeniſſe doen van het ware gheloove / dat is t'eenemael monſtreus, ende ſtrijdigh niet alleen teghen God, tegen 'tgheloove, teghen de Liefde, tegen de ghemeynſchap der Heylighen, teghen de goede conſcientie, maer oock teghen de natuere ſelve. Het ſtrijdt teghen God, want ſoo wie ſyne kinderen aentaſt / die taſt aen den Oogh-appel van ſyne ooghe, Zach. 2. verſ. 8. Ende daeromme riep de Heere Jeſus uyt den Hemel / Saul, Saul, wat vervolght ghy my? Acto. 9. vſ. 4. Dit verſtont Gamaliel wel / als hy riet / dat men de ghevangen Apoſtelē niet en ſoude doodē / maer ontſlaen: want indien dit werck uyt God is (ſeyde hy) ſoo en kondt ghy dat niet breken, op dat ghy niet t'eenigher tijdt bevonden en wordt tegen God te ſtrijden, Acto. 5. verſ. 38. 39. Het ſtrijdt teghen 't gheloove, niet alleene / om dat niemant die God vreeſt / trooſt en kan hebbē in dit werck / als ſtrydigh zynde teghen het woort Gods: maer oock / om dat dit ſchrickelijck werck / directelijck daer toe ſtreckt / om het geloove uyt te roeyen: ende daerom beklaegt den H. Apoſtel dat ſoo ſeer (alhoewel hy dat upt onwetenthept gedaen hadde) ende bekent / dat hy niet waerdigh en was een Apoſtel genoemt te worden, om dat hy de ghemeynte Gods vervolgt hadde, 1. Cor. 15. verſ. 9. 1. Tim. 1. vſ. 13. Want hy hadde vele Heylighen in de ghevanchenisſe geſloten / macht van de Over-Prieſters ontfanghen hebbende / ende als ſy ghedoodt wierden / bewillighde hy daer inne: Ja in de vergaderinghen hadde hy die dickwils ghepynight / ende bedwongen te laſteren / ende overvloedelijck op hen raſende / verfolghde hy die in de vremde ſteden / Act. 26. verſ. 9. 10. 11. Beklaeght den H. Apoſtel dat ſoo ſeer / daer hy dat uyt onwetentheyt ghedaen hadde: hoe ſullen ſy dan ontvlieden / die wetens ende willens dit ghedaen hebben / ter contemplatie van eenighe ongheloovighe Prinçen ende Overigheden? Het ſtrijdt oock teghen de Liefde, want alle gheloovighe zyn een lichaem: Het is dan onnatuerlijck / dat daer tweedracht ſoude zijn in den lichame, want de leden moeten ghelijcke ſorghe voor malkanderen draghen: Ende iſt, dat een lidt lijdt, ſoo lijden alle de leden mede, ende iſt dat een lit vereert wordt, ſoo verblijden alle de leden mede, 1. Cor. 12. verſ. 25. 26. Alle die hare ziele gerepnight hebben in de gehoorſaemhept der waerhept / door den Gheeſt / tot onghevepnſde broederlijcke liefde / die moeten mal-

Wanneer die teghen de broederſchap kampen, die kampen tegen God.

Siet de predikatie van Johan Doucher, gedaen den 14. Septem. 1625. binnen Amſterdam,

Tegen 'tGeloove.

Bewijs van deſen Artijckel.

malkand'ren vierighlijck lief-hebben uyt reynder herten, 1. Pet. 1. vs. 22. Sy moeten het Broederschap lief hebben: God vreesen: ende soo den Koningh eeren, datse de vreese Gods, ende de liefde van het Broederschap laten voor-gaen / 1. Pet. 2. vers. 17. Hoe kan dan met dese Liefde bestaen/dat wp tegen malkand'ren strijden ende vechten? want willen wp malkand'ren soo bijten ende eten / soo sullen wp malkand'ren verteeren/Gal. 5. vs. 15. Het strijdt oock tegen de gemeynschap der Heyligen, want die brenght mede vermaninge in Christo, de vertroostinge der Liefde, de gemeynschap des Geestes, ende hert-grondelijcke bewegingen ende ontfarmingen, Phil. 2. 1. Hoe kan 't dan met dese gemeynschap der Heyligen bestaen/ dat wp teghen malkand'ren vechten souden? Het strijdt oock teghen de goede conscientie, want die brengt mede / dat wp om den name Christi vele swarighept moeten verdragē/ lijdende t'onrechte/want dat is genade/ als wp soo lijden om de Goddelicke conscientie, 1. Pet. 2. vs. 19. Maer dat is eene afgebrande, ende duyvelsche conscientie, als wp het ware gheloove in onse eyghene mede-broeders gaen bestormen / ghelijck de Mahomelucken, ende verloochende Christenen doen. Het strijdt oock teghen de natuere selve, want niemandt en heeft sijn eyghen vleesch oyt ghehaet, maer hy voedt ende onderhoudt het, ghelijck oock de Heere de Ghemeynte: om dat wy leden zijn sijns lichaems, van synen vleesche, ende van sijne beenen, Eph. 5. vers. 29. 30. Hier upt sien wp dan / wat grouwelijcker sonde dat het is / wanneer de Soldaten/ Hooghe of Laghe, den Duyvel gaen dienen om gheldt (soo sp spreken met een goddeloos spreeck-woort) dat is / sp begeven haer in dienste/ om te vechten / soo wel tegen / als voor het ware gheloove, daer sp belijdenisse van gedaen hebben: gelijck onse Theologanten, ende Predikanten in Zwitserlandt, over-al daer van klaghen / dat menighe Zwitsers gaen dienen sulcken Heer, of Prinçe, als sp krijghen konnen/ het zp voor/ of teghen hare eygene mede-broeders. Vide P. Martyrum in 2. Sam 2. de bello fol. 193. So zijnder oock verscheyde Engelsche (alhoe-wel sp voor den bant staet maken van de Religie, die sp belijden) die in de Ghereformeerde Religie zijn opghetrocken/ende die haer in dienst gaen begheven van den Koningh van Hispanien, om hare gheloofs-genoten te bevechten: 't Is waer/dat sommige seggen tot hare verschooninge / datse dickwils bedrogen zijn/meynende haer selvē te begeven inden dienst van d'Heeren Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden, onder 't beleydt van den Heere Prinçe van Oraengien, datse haer selven daerna binden in den dienst van den Koningh van Hispanien, of sijnen Stadt-houder in de Overheerde Provinçien: maer dat is voor-eerst eene groote lichtvaerdighept/ datse geen naerder onderzoeck en doen / eer sp hare vingeren op-steken: daer beneven / als sp konnen toonen / datse soo schandelijck bedrogen zijn / soo hebben sp reden om daer over te klagen/ende te toonen/dat haer sulcken eedt leet is / die sp teghen hare conscientie

sulcke Krijghsluyden, die den Duyvel om geldt dienen.

De militiâ mercenariâ. Lucan. lib. 10. Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur, venalesque manus: ibi fas, ubi maxima merces.

Tegenwerpinge beantwoordt.

Hoe dat de Christenen eertijdts Heydēsche Princē gedient hebben.

ghedaen hebben. Dat Regiment Christenen, dat den Keyser Marcus Aurelius diendē: eñ daerna andere Christelicke Soldaten, die den Keyser Julianus den Apostaet dienden / die waren wijser ende conscientieuser: want die waren haren Meester wel gehoorsaem tegen de Heydenen, ende andere vpanden van het Keyser-rijck, maer sy en wilden nopt eenigh leet doē aen hare medebroeders, die sy wistē/ dat ontschuldigh waren. Ende hier toe is seer gedenck-waerdigh de ghescheydenisse / die wy lesen / 2.Paral.28. vers.6. tot 16. daer staet dat Pekah den sone Remalia, den Koningh Israels, in sekeren strijdt teghen den Koningh Juda, hadde verslagen van de kinderen Juda, hondert eñ twintigh duysendt op eenen dagh/ die alte-mael kloecke mannen warē/ om datse den Heere / harer Vaderen God verlieten: ende datse van hare broederē gevanckelick wech-voerden twee mael honderdt duysendt, Vrouwen/Sonen/ende Dochterē/ ende namen daer toe grooten roof van hen/ende brachten den roof tot Samaria. Maer Obed den Propheet des Heeren, die ginck upt/den Heyr-leger tegen / die nae Samaria quam / ende sprack tot hen: Siet/ dewijle dat de Heere uwer Vaderē God over Juda toornigh is / heeft hyse in uwe handen gegeven: ghy liedē dan hebtse verwoorgt so grouwelick/ dat het in dē Hemel reyckt. Nu denckt ghy lieden daer toe / de kinderen Juda, ende Jerusalem u te onderwerpen tot Knechten ende Maeghdē: Is dat dan geene schult by u. l. tegen den Heere uwē God? Soo hoort my nu/ ende brenght de gevangene weder henen / die ghy lieden hebt wech-gevoert van uwe broederen/want des Heeren toorne is over u lieden vergrimmet. Doe maeckten hen op sommige van dē voornaemstē der kinderē Ephraim, te weten Azarja de sone Johanan, Berechia den sone Meselimoth, Jehilkia den sone Sallum, ende Amaza den sone Hadlai, tegen die gene/ die upt den Heyre quamē: ende spraken tot hen: Ghy en sult de gevangene hier niet in-brengen: want ghy lieden denckt slechts schuldt voor den Heere op ons te brengē/ op dat ghy onser sonde eñ schuldt dies te meer maket/ want der schuldt is alreede te vorē meer als te vele / ende den toorne over Israel vergrimmet: doe lieten de gewarnaschte / de ghevangenen ende dē roof/voor den Oversten / ende voor de ganssche Ghemeynte. Doe stondē de mannē op/ die alsnu by name ghenoemt zijn/ ende namen de gevangene / ende alle die daer bloot onder hun warē/ togen sy aen van den geroofden/ ende kleedense/ eñ togen hun schoenen aen/ ende gaven hen te eten ende te drincken/ende salfdense / ende voerdense op Ezelen alle die swack waren / ende brachtense na Jericho totter Palm-stadt by hare broederē/ ende quamen weder tot Samaria.

Een treffelick exempel van Pekah den Koningh Israels, die tegē Gods volc groote wreedtheyt dede.

Maer wiert daer over bestraft.

Ende de noenig barmtighe

Dit exempel is waerdigh met gulden letteren geschreven te zijn in den Artijckel-brief, maer voor-al in de herten van alle Christelijcke Soldaten, ten eynde datse daer upt leeren / hoe qualick dat het den Heere neemt / dat sijne kinderen mishandelt worden: ende dat vrome Soldaten, nopt wreedtheyt en moghen plegen tegen die gene / die overwon-

'tGebr van di exem

1. Nu heydt

2. Nu heydt

wonnen / ende gevangen zijn / of dat het de Heere wreken sal: datse ttig- oock insonderheyt moeten verschoonen hare broederen, die naer ttig- Gods name ghenaemt zijn: datse oock reverentie ende gehoorsaemheyt moetē bewijsen tegen de mannen Gods, als sy van Gods wegen / uyt sijn H. Woordt vermaent worden / of anders datse van den Heere sullē gestraft worden. Eñ merckt / yt. dat dese Soldaten behoordē onder de thien stammen / die tot Afgoderije verballen waren: wat behoorden dan sulcke te doen / die professie doen van de ware Religie?

X. Men behoort geen Pays of Treves met den vyandt, of andere ongeloovige Prinçen te maken, op schandelijcke, dat is, goddeloose, of oneerlijcke conditien: goddeloose conditien zijn / die teghen Gods woort strijden / daer wy hier vorē Artijckel 5. van gesproken hebben: oneerlijcke conditien zijn / die tegen 's Landts gerechtigheyt, maer insonderheyt tegen het recht van alle volckeren strijdigh zijn. Al sulcken verbondt was het / dat Nahas den Koningh der Ammoniten presenteerde den Burgeren te Jabes in Gilead, de welcke hy door belegh soo verre gedwongen hadde / dat de belegerde hem lieten aenseggen / maeckt een verbondt met ons, soo willen wy u dienen: daer op antwoorden Nahas den Koningh / soo wil ick een verbont met u lieden maken, dat ick u. l. alle t'samen de rechter ooghe uyt-steke, ende make u. l. ter schanden onder het ganssche Israel: Ende als de Overste tot Jabes daer op haer beraedt versocht hadden seven daghen lanck, soo sonden sy tot den Koningh Saul, ende lieten hem aen-seggen wat haer wedervaren was / voor den ooren des volcx: waer over alle het volck hare stemme op-hief ende weende: ende Saul dat verstaen hebbende / wiert den Geest Gods vaerdigh over hem, als hy soodanige woorden hoorde / ende sijnen toorne vergrimde seer: ende hy nam een paer Ossen / ende hieuwse in stucken / ende santse in alle Landt-palen Israels door de boden / ende liet seggē: Wie niet upt en trecht Saul ende Samuel na / diens Kunderen sal men alsoo doen: doe viel de vreese des Heeren op het volck, datse uyt toghen als een eenigh man, 1. Sam. 10. vers. 1. tot 8. Wanneer dan den openbaren vyant, of eenigh ander ongeloovigh Prinçe goddeloose, of oneerlijcke conditien voor-slaet om Pays, of Treves te maken: gheliick Peckius dede aen onsen Staet, van weghen den Koningh van Hispanien, anno 1621. soo en behoort men die niet aen te nemen / maer liever het uptterste te wagen / vertrouwende op de ghenade Gods, ende de gerechtigheyt van onse sake, dat den barmhertigen ende rechtvaerdigen God niet en sal toe-laten, dat den Schepter der goddelooſen altijdt soude blijven op het hoopen der rechtvaerdigen: op dat de rechtvaerdige hare handt niet uyt en steken tot ongherechtigheyt, Psal. 125. vers. 3. Want de Heere / die rechtvaerdich is / sal eens de reepen der goddelooſen af-houwen: soo dat die gene / die op Zion gram zijn / sullen tot spyer tijt moeten te rugge keerē / ende ter schande worden / Psal. 129. vers. 4. 5. Soo hebben dit oock verstaen onse saligh

Applicatie van dit Artijckel.

ende genereuse Voor-ouders, als het blijckt upt hare bedijsen: Recuperare, aut mori: pax patet insidijs: pro lege & grege: præstat pugnare pro patriâ, quam simulatâ pace decipi.

Tegenwerpinge beantwoordt.

'tIs waer / het is eene swaere bedenckinghe / als de geloovige haer selven bevinden in sulcken swaren noodt/ghelijck die van Jabes in Gilead, daer wp nu van verhaelt hebben: Insgelijcx den Koninghe Hiskia, als de stadt van Ierusalem van Senacherib belegert was / ende als hp moeste hoozen alle die grouwelijcke lasteringhen van Rabsake: want het is dan eenen dagh der droefenisse, des scheldens ende lasterens, ende het gaet even toe, als wanneer de kinderen tot aen de geboorte ghekomen zijn, ende dat daer geene kracht en is, om te baren, Esa. 37. vers. 3. Maer niet-te-min en moeten wp nopt doen teghen onse conscientie, of de gherechtigheydt van onse sake, dooz slau-hertighept verraden / maer ons met vzpmoedighept begeven tot den throon van Gods ghenade, met vasten en bidden, ghelijck Hiskia daer ghedaen heeft / ghebzupckende de middelen die ons noch zijn over-ghescheten / ende soo boozts den Heere de sake bevelen / seggende: Staet op Heere, verheft uwe handt, vergeet de ellendighe niet: waerom sal de goddeloose God lasteren? ende in sijn herte spreken, ghy en vraghet daer niet na? ghy siet het immers, want ghy beschouwet de ellendighe, ende den jammer: het staet in uwen handen: de arme bevelent u: ghy zijt der Weesen helper: Breeckt den arm des Goddelooscn, ende soeckt het boose, soo en sal men sijn goddeloos wesen niet meer vinden: de Heere is Koningh altoos ende eeuwighlijck, de Heydenen moeten uyt sijn Landt omme-komen: het verlanghen der ellendighen hoort ghy Heere, haer herte is ghewis, dat uwe oore daer op mercket: dat ghy recht doet den Weesen ende armen, op dat de menschc niet meer en trotse op aerden, Psalm 10. vers. 12. tot het eynde.

Hoe dat wy ons in sulcken noodt dragen moeten?

De middelē gebruyckē, die daer noch zijn.

Ende God in den geloove aenroepen.

Te weten, God vertrouwen.

XI. Men magh om sijnen Koophandel ende Negotie in eenigh Lant te drijven, hem selven niet besmetten met Afgoderije, of eenige andere superstitien, die daer strijden tegen het geschreven Woordt Gods. Desen Artijckel is oock bupten disput bp alle die gene / die de vreese Gods hebben / ende met eene goede conscientie soecken te wandelen/gelijck vrome Christenen behoozen te doen. Want wat soude het den menschc baten / dat hp de geheele wereldt wonne / ende spne Ziele schade dede? of wat sal den menschc geben/ daer hp spne Ziele mede wederlosse? Marc. 8. vs. 36. 37. Daerom moet een vzoom Koopman, soo wel als een ander Christen, booz-al spn Ziele soecken te bewaren / behoudende het geloove, ende de goede conscientie, de welcke sommige verworpende, hebben schip-breucke geleden in het gheloove, 1. Timot. 1. vers. 19. Al ist dan/dat een Koopman vaert Oost, West, Zuydt, en Noordt, hier bp de Heydenen, daer bp de Turcken, daer bp de Pausgesinde: soo moet hp even-wel spne Ziele altijt bewaren / dat hp hemselven niet en besmette met sulcke grouwelen / die daer omme gaen/ eñ die God Almachtigh verboden heeft

heeft / of het ware beter / dat hy de Koopmanschap nopt ghekent en hadde. Van de Heydensche, ende Turcksche grouwelen en behoeven wy niet vele te spreken / overmidts dat de selve soo schrickelick zijn / dat die gene / die maer den naem dan Christenen voeren / daer van een afgrijsen hebben : de Heydenen ende Turcken en ghebruycken ock sulcken dwanck niet / om andere Natien tot hare grouwelicke Afgoderien te brenghen of te dwinghen / als wel de Papisten doen : uytgenomen dat de Turcken de ghevanghen Christenen dickwils soo mis-handelen / datse de selve dwinghen om hare Turcksche besnijdenisse aen te nemen / met alle de duyghelheden die daer aen vast zijn : maer anders vrye Koopluyden, of Koop-vaerders en vallen sy niet moeyelijck / als sy maer met de Turcken over 't stuck van Religie in geen dispuyt en komen / want dat is by den grooten Turck verboden op lijf straffe. Maer de meeste swarighept is / als de Koopluyden, Koop-vaerders, of andere Nederlanders, die verlicht zijn door de stralen van het ware geloove, komen te handelen ende te trafikeren op alsulcke Landen ende Provinçien, daer den Antichrist meester is / die met sulcken furie procedeert / dat hy alle die gene, die het beelt der beeste niet aen en bidden, wil gedoot hebben : ende hy maeckte alle, de groote ende de kleyne, de rijcke ende de arme, de vrye ende de dienstbare, datse een merck-teecken moeten draghen op haer rechterhant, of op haer voorhooft : ende dat niemandt en magh koopen noch verkoopen, dan die dat merck-teecken heeft, of den naem der beeste, of het getal haers naems, Apoc. 13. 15.16.17. Dese merck-teeckenen zijn kruyçen en vanen op het voor-hooft, op de borst, &c. het vormsel, het wie-water, bollekens, of teeckenen aen een gesnoert (die sy lasterlick pater-nosters noemen) om hare rooscn-hoeykens eñ roose-kranskens te mumpelen / ende by douzijnen op te tellen / gelijck men appelen en peeren doet : voor-al de biechte, de misse dickwils aenschouwen / den broodt-god soo in de kercken / als op de straten aen-bidden, eñ te voete vallen / voor de beelden over-al sijne reverentie doen / op de vry-dagen, maer insonderhept in den vasten, geen vleesch of eyeren eten, &c. ende diergelijcke ontallicke beuselingen meer. Siet hier vindt hem een Koopman, of Koop-vaerder, of ander Christen, die beter onderwesen is / seer verstelt / als hy komt in de Paepsche Landen. Want den Antichrist, die daer domineert over hooghe ende laghe Overigheden, wil met geweldt / dat een yder naer sijne pijpen sal dansen : Hy heeft ock espions overal / die scherp daer op letten / hoe dat haer niet alleene de Inwoonders, maer ock de Vremdelinghen, die van buyten daer aenkomen / al dragen ontrent het stuck van Religie, of sy naerstigh zijn / om sijne levereye, ende voorseyde merck-teeckenen te dragen / of haer niet ergens een vry woordt en ontvalt / om haer eenige moepte ende calaingne aen te doen / ende daer toe is insonderhepdt seer dienstigh de Sodaliteyt, die van de Jesu-wijten versint is / om de leecke luyden, ende ghemeene Burghers

De listen van dē Antichrist, om de schapen Christi in het net te krijgen.

Met namen de Sodaliteyt der Iesu-wijte,

aen te locken / (onder belofte van ghemeynschap van alle de Kloosterlijcke verdienſten) niet alleene tot het naer-komen van hare Superſtitien, maer oock tot het aenbrenghen van alle 't gene / datſe meynen dat den ſtoel van Roomen tegen gaet. Deſe Inquiſitie en is nerghens rigoureuſer als in Spaengjen en Portugael, ende andere Landē/ die daer zyn onder de regeringe van den Koningh van Spaengjen: want deſe Catholijcke Koningen gaē in deſen ꝑber / alle Natien, oock de Italianen, jae bꝑna den Paus ſelve / te boven. Wat ſal dan een Koopman hier maken? want aen d'eene zyde wordt hy van den vleeſchelijcken arm ghedreyght met gevanckeniſſe, met confiſcatie van ſyne goederen / jae met lijf-ſtraffe, ſoo hy de Antichriſtiſche merck-teeckenen ende levereye niet dragen en wil: Aen d'andere zyde wordt hy van God Almachtigh gedreyght met de helſche pijne, ſoo hy dat doet / ghelyck wy leſen / Apoc. 14.verſ.9.10.11.12. Ende de derde Engel is hen gevolght, ſeggende met luyder ſtemme: Iſt dat yemandt de beeſte aenbidt ende haer beeldt, ende een merck-teecken neemt op ſijn voor-hooft, of op ſijn rechterhandt: die ſal oock drincken van den wijn des toorns Gods, van den louteren wijn, geſchoncken in den drinckbeker ſijns toorns, ende ſal ghepijnight worden met vyer ende ſulpher voor de heylige Engelen, ende voor het Lam: ende den roock harer pijninghe ſal opgaen van eeuwigheydt tot eeuwigheydt, ende ſy en ſullen geene ruſte hebben dagh ende nacht, die de beeſte ende haer beeldt aenbidden, ende iſt dat yemandt het merck-teecken haer naems ontfangt: Hier is de lijdtſaemheydt der Heylighen, hier zijn die de geboden Gods houden ende het geloove Ieſu. Hier upt ſien wy dan / dat een geloovigh menſche, die verkeert in Paepſche Landen, geklemt wort aen weder-zyden: want dē Antichriſt dreyght hem met de tijdtlicke doot, indien hy ſijn merck-teecken niet en ontfangt/ ende hem als dē Stadt-houder Chriſti, den na-ſaet van S. Pieter, het hooft, ende het fondament van de Catholijcke Kercke op Aerdē niet aen en bidt: Onſen Heere Jeſus Chriſtus, den Koningh der Koningen / ende Heere der Heeren / die dreyght hem aē de andere zyde met de eeuwige doot, indien hy dat doet: die dan niet ſot en is / die ſal liever vallen in de ongenade van den Antichriſt, want die en kan niet meer als het lichaem dooden, ende de ziele en kan hy niet dooden: maer den Heere Ieſus Chriſtus, die is machtigh om beyde ziele ende lichaem te verderven inder hellen, Matth.10. Vſ.28. Hier wort dan de lijdtſaemheyt der Heylighen bewroeſt: Hier worden onderkent/ wie dat die zyn die de geboden Gods houden, ende het geloove Jeſu. Sommige willen haer ſelven daer mede in ſlape wieghen / dat God inſonderheydt in den Geeſt wil ghedient zijn, gelijck hy ſelve een Geeſt is, ende dat hy ſoo nauwe niet en ſal rekenen/ al iſt dat wy ſomtijdts upt noodt ons ſelven upterlick moeten voegē naer den tijdt / ende huplen met de wolven/ daer onder dat wy ons bevinden / ende ſy miſ-bruycken hier toe de woorden/ Joan.4. verſ.24.

Item/

De Inquiſitie

dreyght de Chriſtenen met de lichamelijcke doot.

Maer de Heere Ieſus dreygt de dienaers van den Antichriſt met de eeuwige doot.

Die da wijs is liever len in onger van d Antic als va ſen H Ieſus ſtus.

Wtvlu van ſo mige derleg

Item / de woorden Rom.2.vs.28. 29. Die en is geen Iode, die in't openbaer een Iode is: maer die is een Iode, die in't verborghen een Iode is. Daerbeneven de exempelen van Nicodemus ende Ioseph van Arimathæa, de welcke Discipelen Christi waren / maer bedeckt uyt vreese der Ioden, Joan.3.vers.2. Joan.19. 38. Antw. Desen ellendigen uytvlucht en is niet meer als een Vyge-bladt, ende en kan de schaemte van die vertsaeghde huychelaers niet bedeckē. Wāt aengaende de plaetse Joan.4. vers. 24. de meyninge van die plaetse en is niet / dat God met het lichaem niet en wil ghedient zijn / want het teghendeel is waerachtigh / te weten / dat wy God moeten eeren, soo wel met ons Lichaem, als met onsen Geest, want wy en zijn onses selfs niet, maer wy zijn diere ghekocht, soo dat wy met lijf eñ ziele Gode toe-komen, 1.Cor. 6.19.20. Soo is dan de meyninge van die plaetse anders niet / als blijckt upt het voorgaende eñ navolghende / dat de Heere onse God niet meer en wil gedient zijn inden Tempel te Jerusalem, met die upterlicke Ceremonien, die door Moyses waren ingestelt: maer veel meer met dien redelicken of geestelicken Godsdienst, daer van staet / Rom. 12.vs.1. Hebr.8.vs.9.10. Hebr.9. vs.9.10. Hebr.10.vs.8.9. 1.Pet.2. vs.5. Aengaende de plaetse Rom. 2.vs.28.29. daer van en is ook de meyninge geensins / dat wy God met ons lichaem niet en moeten dienen / maer dat het niet genoegh en is / dat wy God upterlijck dienen met de lippen, als het herte verre van hem is, maer dat wy door-al van binnen moeten besneden zijn / ende God dienen in den Geest ende waerheydt, of dat wy anders hem niet en konnen behagen. Ghelijck dat ook geleert wort Matt.15.8. Gal.5.6. Philip.3.3. Nopende de Exempelen van die twee H. mannen / Nicodemus ende Ioseph van Arimathæa, die zijn plat tegen haer: want het is wel soo / dat haer gheloove een tijdt lanck is swack gheweest / soo datse gheene openbare belijdenisse en derfden doen van den name Christi, welcke hare swackheydt ons niet meer en staet na te volghen / als d'andere ghebreken van de Heyligē: maer niet-te-min / als de Heere was in sijne uyterste versmaedtheyt, hanghende aen den krupce tusschē twee moordenaers / soo heeft de kracht van haer gheloove door-ghebroken / want sy zijn stoutelijck tot Pilatum ghegaen, begeerende het lichaem Iesu, Marc. 15.43. Joan.19.38. Ende als sy oorlof gekregen haddē / soo hebben sy dat met hare eygene handen afgedaē van den krupce / ende hebben dat selve heerlic begravē / niet ontsiende den toorne der Iodē: soo dat dese exempelē plat tegen haer zijn. Ick late nu aenstaē / indien het soo ware / dat wy ons naer de ghelegenthept van den tijdt wat voegen ende behulpen mochten: soo souden alle de H. Martelaers, dwasen geweest hebben (met reverentie zy het ghesproken) wanneer sy haer leven niet en hebben lief gehadt totter doot toe, maer hebben dat selve bereydwilligh voor den name Christi overgegeven / Apoc.12.11. gelijck met namen gedaen hebbē den H. Martelaer Stephanus, Act.7. vers. 58.

Antwoort op de exēpelen van Nicodemus ende Ioseph van Arimathea.

Want die exempelen zijn plat tegen haer.

Anders soudē oock de H. Martelaren te vergeefs geleden hebben.

Jacobus, den broeder des Heeren/ Act.12.2. Ende Antipas die getrouwe getuyge/ Apoc.2.vers.13. Ende die groote schare, die niemant tellen en kan/ uyt alle natie/ ende geslachte/ ende volck/ ende tonge/ die ghekomen waren uyt groote verdruckingen/ dat is/ die verslaghen waren om het woordt Gods wille/ ende om 't getuygenisse datse hielden/ Apoc.6. vers.9. Apoc.7. vers. 9.14. Gelijck de Hystorien van de H. Martelaren van den tijden der Apostelē aen tot nu toe/ verschepdē treffelijcke getuygen hebben aengeteeckent onder alle Natien eñ Volckeren, al-hoe-wel het duysentste part daer niet en is te vindē: maer God kent de sijne: ende indien de Heere versamelt de tranen van sijne kinderen in eene kruycke, ende telt alle hare suckelingen, Psal.56. vers. 9. Hoe vele te meer sal hy de druppelen van haer bloedt tellen, dat sy storten om synent wille: want de doot syner Heyligen is kostelijck in de oogen des Heeren, Psal.116. vers.15. Hierom ist / dat die seven duysendt knyen haer-selven niet en hebben willen buyghen voor den Baal, ende met haren mondt den Afgodt niet willen kussen, 1.Reg.19. vers.18. Rom.11. 4. Ende dat wort daer aengeteeckent als een merck-teecken van de verkiesinge der genaden. Hierom ist ook / dat die dry H. mannen, de med'-gesellen van Daniel, haer-selven hebben laten worpen in den vyerigen oven, ende Daniel selve in den kuyl der leeuwen, om datse hare ziele met geene Afgoderie en hebbē willen besmetten / noch van den dienst van den lebenden God in het minste af-wijchē/ Dan.3. vers. 17.18. Dan.6. vers.10. Wat hoeden dese H. mannen dat te doen / indien men van buytē in't stuck van de Religie magh bepnsen / ende de heucke naer den windt hanghen? Het gaet dan vast/ dat onsen Saligh-maker getuygt Marc.8. vs.35.38. Eñ dat moetē alle vrome Christenen voor eenen stalen regel houden: wie sijn leven wil behouden, die sal't verliesen: ende soo wie sijn leven sal verliesen om Christi, ende om sijns Evangeliums wille, die sal't behouden: want, sepdt de Heere/ soo wie hem mijns ende mijner woorden sal geschaemt hebben in dit overspeligh ende sondigh geslachte: diens sal hem den Sone des menschen oock schamen, als hy sal komen met sijne H. Engelen in de heerlijckheydt sijns Vaders. Pemant sal vragen/ of wy dan over-al gehouden zijn te doen belijdenisse van ons geloove / ende ons lichtvaerdigh in het perijckel te werpen? Antwoorde. Het beste is / dat wy uyt gaen van Babel, op dat wy hare sonden niet deelachtigh en worden, ende van hare plagen niet ontfangen, Apoc.18. vers. 4. Maer als wy immers uyt onmijdelijcke noodtsakelijckheydt / onder of ontrent de Pypers van de hoere van Babel moeten wandelen/ soo moeten wy altijdt letten op de lesse van onsen Salighmaker Matt. 10. vers. 16.17. Siet, ick sende u, als schapen midden onder de Wolven: daerom weest voorsichtigh gelijck de Slanghen, ende onnoosel als de Duyven: ende wacht u voor de menschen, want sy sullen u over-leveren in de raedt-huysen, ende in hare vergaderingen sullen sy u geesselen. Wy en moeten dan het heylige den hon-

Dat grouwelick is om te dencken.

Wy mo dan blijv by het woordt ses Heer. I. Christ Marc. 8 vers. 35 &c.

Tegenwerping beantwoordt

honden niet geven, noch onſe peerlen werpen voor de ſwijnen: op dat ſy de ſelve met hare voeten niet en vertreden, ende hen ſelven omkeerende, ons niet en verſcheuren, Mat. 7. verſ. 6. Maer het is wat anders te ſwijgen, het is wat anders te veynſen: want wy en behoeven ſtracx onſen geeſt niet upt te gieten voor een yder/die ons voor-komt: maer het en is ons niet geoorlooft den Afgod te kuſſen, of daer voor te buygen, of het minſte teecken te geven / dat wy gemeynſchap ſouden hebbē met de wercken der duyſterniſſe / die wy liever straffē moeten/ als wy eenigh profijt daer mede weten te doen / Eph. 5. 11. Wy en mogen dan hare med'-geſellen niet weſen/maer wy moeten wandelen als kinderen des lichts. ibid. Vſ. 7. 8. Op dat wy onbeſchuldigh-lick zijn ende eenvoudigh/ ende onſtraffelicke kinderen Gods / midden in dat kromme ende verdraept geſlachte/onder de welcke wy ſchijnen moeten als lichten der wereldt, Phil. 2. verſ. 15.

XII. Het en is niet gheoorlooft, om de Negotie of Koopmanſchap in een Landt te verbeteren, of om andere Politijcke redenen, dat eene Chriſtelicke Overigheyt, die beter onderweſen is, de openbare exercitie van de Afgoderie, of diergelijcke laſteren in ſijne Juriſdictie ſal toe-laten, veel min ſelve oprichten. De reden is / om dat d'Afgoderie, ende diergelijcke grouwelen / van God verbloeckt zijn/eñ daerom iſt onmogelick/dat daer eenigen zegen op volgen ſoude. Dat d'Afgoderie van God verbloeckt zy / dat getuygen duyſent plaetſe in de H. Schriftuere/ met namen/ Exod. 20. 4. Exod. 32. Vſ. 7. 8. 9. 10. Deut. 27. 15. Eſa. 40. Vſ. 18. 19. Eſai. 44. Vſ. 9. Ec. Eſai. 46. Vſ. 5. Ec. Jer. 44. Vſ. 15. tot 24. Ezech. 16. eñ 23. doorgaens. Item/ Ezech. 8. verſ. 5. tot. 12. Ezech. 20. verſ. 27. tot 40. Rom. 1. verſ. 23. 24. 25. 1. Corint. 10. verſ. 14. tot 23. 1. Pet. 4. 3. 1. Joan. 5. 21. Apoc. 9. verſ. 20. 21. Ende daerom worden alle de Koningen Iſraels, of van de thien ſtammen, van Jeroboam den ſone Nebath af / tot Hoſea den ſone Ella toe/de welcke was den laetſten Koningh Iſraels, 2. Reg. 17. verſ. 1. daer mede ghebrandt-merckt / dat ſy om verkeerde Politijcke inſichten / ſtaende hielden de Afgoderije van de gulden Calveren te Dan ende te Bethel, op dat de kinderen Iſraels t'eenemael ſouden verbreemdē van Jeruſalem, ende van den huyſe Davids: daer anderſins de Heere geordineert hadde / dat alle manshooſden van 20. jaren / ende daer boven / drie mael des jaers ſouden verſchijnen voor dē Heere Zebaoth, in den Tempel te Jeruſalem, eñ datſe hare offerhanden daer brengen ſouden / Deut. 16. verſ. 16. Dat God dit bevolen hadde / verſtondt Jeroboam den ſone Nebath ſeer wel/ ende den Propheet Ahia van Silo hadde hem dat wel duydelick aengeſept/ indien hy hoorde alle 't gene dat de Heere hem gebieden ſoude/ ende dat hy wandelde in de wegen des Heeren / ende dede dat hem behaeghde/ houdende ſijne rechten eñ geboden / gelijck als ſijnen knecht David gedaen hadde / dat de Heere ſoude met hem zijn / ende hem een beſtendigh huys bouwen / gelijck hy David gebouwet hadde / ende

beant, ex quibus nullum metuendum ſit veræ Religioni periculum, aut præjudicium. And. Rivet in Hoſe. 5. 13.

Siet de Remonſtrantien van de Kerckē van Hollandt, Zeelandt, ende Weſt-Vrieſlandt, aen de Ed. Mog. Heerē Staten der ſelver Provincië, nopende de openbare toe-laringe van de Afgoderie.

Bewijs van deſen Artijckel.

dat de Heere hem soude Israel geven: ende dat de Heere het zaet Davids om dies wille soude verootmoedigen/nochtans niet eeuwighlick / 1.Reg.11.vs.38. Maer Jeroboam dachte in sijn herte / het Koninckrijcke sal nu wederom tē huyse Davids vallen: want dit volck sal opgaen offer te doen in des Heeren huys te Jerusalem, ende soo sal het herte deses volcx hem keerē tot haren Heere Rehabeam, den Koningh Juda, ende sal my verworgen/ ende wederom tot Rehabeam den Koninck Juda vallen: daerom hielt dē Koningh eenē raedt/ ende maeckte twee gulden Calveren, ende sprack tot hen: het is u. l. te vele / op naer Jerusalem te gaen / siet, daer zijn uwe Goden, Israel, die u uyt Egyptenlandt gheleydt hebben: ende hy settede het eene te Bethel, ende het andere te Dan. Ende dat werdt tot sonde, 1.Reg.12. vers.26. tot 30. Ende hier van ist / dat Jeroboam den sone Nebath, dat brant-merck/ van den H. Geest is ingedruckt/ soo dickwils als van hem gesproken wordt / dat hy dien tytel voert ende draeght op sijn voor-hooft/ Ieroboam den sone Nebath, die Israel sondigen dede. Ende van alle sijne na-saten / alhoewel d'eene erger is geweest als d'andere / wordt gesepdt/ datse wandelden in de wegen Ieroboams des soons Nebaths, die Israel sondigen dede. Ende dit is de voornaemste oorsake gheweest van de ruine van dat Koninckrijcke, alsoo wy moghen lesen / 2.Reg.17. vers.7. tot 24. Want doe de kinderen Israels teghen den Heere haren God sondighdē/ diese upt Egyptenlandt gelepdt hadde / upt der handt Pharao des Koninghs in Egypten, ende andere Goden vreesden: ende wandelden naer de zeden der Heydenen, die de Heere voor den kinderen Israels verdreven hadde / ende deden als de Koninghen Israels: Ende de kinderen Israels vercierdē hare saken tegen den Heere haren God / die doch niet goet en waren/ namelick dat sy hen hooghten bouweden in allen steden / bepde in borchten ende in vaste steden / ende richteden Calomnen op / eñ Hagen op alle hooge Bergen, ende onder alle groene Boomen: ende roockten aldaer op alle hooghten, gelyck als de Heydenen, die de Heere voor hen wech-gedreven hadde / ende bedreven boose stucken/ daer sy den Heere mede vertoornden: eñ dienden den Afgoden, daer de Heere tot hen van gesepdt hadde / ghy en sult sulcx niet doen: Ende wanneer de Heere betupghde in Israel ende Juda, door alle Propheten ende Sienders, ende liet hen seggen / keert om van uwe boose wegen, ende houdt mijne Geboden ende Rechten, naer alle Wetten, die ick uwen Vaderen geboden hebbe, eñ die ick tot u gesonden hebbe door mijne Knechten de Propheten: soo en hoorden sy niet / maer verharden hare necken / als de necken harer Vaders/ die niet en geloosden aen den Heere haren God: daer toe verachteden sy sijne geboden ende sijn verbondt, dat hy met haren Vaderen gemaeckt hadde / ende sijne getuygenisse, die hy onder hen dede / maer wandelden hare pdelhept na/ ende werden pdel / gelyck als de Heydenen, die rondtsom hen woonden/ van de welcke de Heere gheboden hadde/ sy

Toelatinge van de Afgoderie komt uyt het verstant des vleesches.

Ende is de ruine van Landē ende Lieden, als blijckt 1.Reg.17. vers.7. &c.

ſy en ſouden niet doen, als ſy: doch ſy verlieten alle geboden des Heeren hares Gods, ende maeckten hen twee gegoten Calveren, ende Hagen, ende baden aen alle heyr des Hemels, ende dienden Baal: ende lieten hare Sonen ende Dochteren dooꝛ het vper gaen / ende gingen met Waerſegginge ende Tooverije om/ ende gaven hen over te doen / dat den Heere qualijck behiel / hem te vertooꝛnen: doe wierdt de Heere ſeer tooꝛnig over Iſrael, ende dedeſe wech van ſynen aengeſichte / dat daer niet over en bleef / dan den ſtamme Juda alleen: daer toe en hielt oock Juda de geboden des Heeren hares Gods niet, ende wandeldē naer de zeden Iſraels, die ſy gedaen haddē: daerom verwierp de Heere alle het zaet Iſraels, ende dzongſe/ eñ gaffe in de handen der roovers/ tot dat hyſe wierp van ſynen aengeſichte. Daer ſien wy dan / dat d'Afgoderie is gheweeſt de hooftſonde, daer dooꝛ dat die bloeyende Koninckrijcken ſoo van de thien ſtammen, als oock van Juda ende Ben Jamin, zyn ter ruine gekomen: daer alle Natien ende Volckeren haer ſelven wel mogen aen ſpiegelen / inſonderheydt onſe bloeyende ende gheſegende Republijcke, die de Heere ſoo wonderlijck / dooꝛ eene machtige handt, ende dooꝛ eenen uyt-gherecken arm, ende dooꝛ ſeer verſchrickelijcke daden, ende dooꝛ ſoo kleyne middelen heeft verloſt upt de Tyrannie van den Koninghvan Hiſpaenien, upt de duyſterniſſe ende ſlavernie van die Roomſche hoere, eñ die grouweljcke Spaenſche Inquiſitie. Want indien wy beginnen te veranderen van ons oude maximen, ende wederom de exercitie van de Roomſche Afgoderie beginnen openlijck toe te laten / ſoo moghen wy wel verſekert zyn / dat wy het Troyaenſche peert in-halen/ ende de poypen leggen/ om onſen ſtaet in brandt te ſteken. Want de ſonde van Afgoderie, gelijck ſy ſtrijdt tegen de twee eerſte, ende grootſte gheboden van de Wet Gods/ is oock de hooghſte ende ſwaerſte ſonde die-men bedencken kan / want het is eene geeſtelijcke hoererie ende overſpel, daer dooꝛ dat de menſche ſyne trouwe breeckt tegen den Heere ſynen God/ als hy met ſyn herte van hem wijckt / eñ pet ſtelt in plaetſe/ of nevens God/ om daer op te vertrouwen: of dat hy God anders wil dienen/ als hy uptdzuckteljck in ſyne Wet geboden heeft / in het tweede ghebodt/ 't welck hy meer als dupſent mael elders ingeſtampt heeft. Want dit is eene tooverie, ende duyvelſchen dienſt, ghelijck de H. Schrifture rondelijck ſoo ſpreeckt / Pſal. 106. verſ. 36. 37. 38. 39. 1. Coꝛ. 10. verſ. 20. 21. Apoc. 9. 20. Ende daerom is de Heere ſoo jaloers daer over/ dat hy deſe ſonde wil te huys ſoecken in het derde ende vierde lidt der gener, die hem haten, Exod. 20. vſ. 5. Want eben ghelijck een man wel vele gebreken ende ſwackheden in ſyne hupſvrouwe wil verdragen/ maer het overſpel geenſins: want de grimmigheyt des mans pvert/ ende en verſchoont niet tot den tijt der wrake: ende en ſiet geen perſoon aē/ die daer verſoene/ ende en neemt het niet aen / wanneer ghy oock alreede vele ſchencken woudet/ Prov. 6. 34. 35. So en wil oock de

Afgoderie is de hooghſte ſonde.

Het is eene geeſtelicke hoererie.

Het is tooverie. Ende duyvels-dienſt.

Dit wordt verklaert met eene gelijckeniſſe van uyterlick overſpel.

de Heere onse God / dese grouwelijcke sonde, ende echt-brekerije in sijn volck niet verdraghen: maer hy belast sijne Propheten het oordeel daer over te spreken/ alsoo wy lesen Hose.2.vers. 1.2.3.4. Spreeckt het oordeel over uwe Moeder, sy en zy mijn Wijf niet, ende ick en wilse niet hebben: heetse hare hoererije van haer wech doen, ende harē overspeelderije van haren borsten, op dat ickse niet naeckt uyt en trecke/ ende daer henen sette/ als sy was/doe sy gebooren werdt / ende dat ickse niet en make als eene woestijne / ende als eē doorre lant/dat ickse niet van dorste sterven te late: ende my over hare kinderen niet en ontfarme/ want sy zijn hoeren-kinderen: ende hare Moeder is een hoere, ende diese gedragen heeft / houdt haer schandelijck/ ende spreeckt/Ick wil mijne boelen naer-loopen / die my geven / Broodt, Water, Wolle, Vlas, Olie ende Drincken. Ende dese gelijckenisse wort in't breede/ seer aerdigh, seer ernstigh, ende beweeghelijck uyt-gemeten Ezech.16. ende 23. Onder de figure van twee hoeren, daer van d'eene hiet Ahala, d'andere Ahaliba, dat is Samaria ende Ieruſalem, daer over de Heere dit vonnisse uyt spreect/om hare grouwelijcke Afgoderije wille/die te voren wijt-loopigh beschreven was: daerom sullense de mannen straffen / die het recht vol-brengen/alsmen de overspelerssen, ende bloedt-vergietersschen straffet/want sy zijn overspelerssen, ende hare handen zijn vol bloets: daerom alsoo spreeckt de Heere Heere/Doert eenen grooten hoop over haer henē op / eñ geefse in de grabbelinge/ ende ten roobe: dat sy de selve steenighen/ ende met hare sweerdē door-steken/ende hare Sonen ende Dochteren verwurgen/ eñ hare huysen met vyere verbranden: alsoo wil ick de ontucht in den Lande een eynde maken/dat haer alle Vrouwen (dat is Volckeren) daer aen stooten sullē/ ende naer sulcker ontucht niet doē/ ende men sal uwe ontucht op u lieden leggen/ ende sullet uwer Afgoden sonde dragen / op dat gy lieden gewaer wordet / dat ick de Heere Heere ben/Ezech.23.45.46.47.48.

Want de Heere en wil de Afgoderie in syn volck niet verdragen.

Maer straffen op het grouwelijckste.

Vemandt soude hier op mogen antwoorden / dat den Heere wel seer vertoornt is, op die Overigheden, die de Afgoderije selfs oprechten, teghen het licht van hare conscientie, alleene om eenighe wereltsche redenen: maer dat hy dat soo qualick niet en sal af-nemen van die Overigheden, die d'openbare oeffeninghe van de Afgoderije, om beters wille toe-laten, ende door de vingeren sien, sonder de selve te straffen. Antwoort. Desen uyt-vlucht en magh de slappe Overigheden niet helpen: want men magh geen quaet doen, of toe-laten/ op dat daer goet uyt kome, Rom.3.8. Het is ock een valsch goedt, dat verkreghen wort door quade middelen. Hier van is een ghedenck-waerdigh exempel in den Koningh Salomo, de welcke tegen Gods gebodt hadde genomen Moabitische, Ammonitische, Edomitische, Zidonitische ende Hetitische Vrouwen: Ende als hy nu oudt was / nepghden syne Wijvē syn herte tot vreemde Godē, dat sijn herte niet ganssch en was met den Heere sijnen God, als het herte synes Vaders Davids: Alsoo wandelde

Eerste tegen-werpinge van het ondescheyt tusschen toelaten, ende oprichten beantwoort.

Met het exempel van Salomo, die de Afgoderie toeliet in syn Koninckrijck

delde Salomo Astharoth nae / den God der Zidoniten, ende Milcom den grouwel der Ammoniten: ende Salomo dede/dat den Heere qualick behtel / ende en volghde niet ganschelick den Heere, als sijn Vader David: Doe bouwede Salomo een hooghte aen Camos den grouwel der Moabiten, op den Bergh/ die voor Jerusalem light / ende Moloch den grouwel der Ammoniters: Alsoo dede Salomo, alle sijne uytlandische Wijven, die harē Goden roockten ende offerden: de Heere dan was toornigh op Salomo, dat sijn herte van den Heere den God Israel geneyght was, die hem twee-mael verschenen was: ende hem sulcx geboden hadde / dat hy andere Goden niet en soude nae-wandelen/ ende hy doch niet gehoudē en hadde/ wat hem de Heere gebodē hadde: daerom sprack de Heere tot Salomo, dewijle dat sulcx by u geschiet is, ende en hebt mijn Verbondt, ende Gheboden niet gehouden, die ick u gheboden hebbe, soo wil ick oock het Koninckrijcke van u scheuren, ende uwen Knecht geven, 1. Reg. 11. 1. 2. tot 12. Merckt/ Salomo en heeft syne Religie niet opentlick versaeckt, noch selve aen den Afgoden geoffert gelijck Jeroboam den sone Nebath gedaen heeft / 1. Reg. 13. Vs. 1. Maer hy heeft alleene ter contemplatie van syne Vrouwē/eñ om sijne gebueren / de Heydensche Koningen te behagen / eenige Cappellen voor de Afgoden gheopent/ ende openbare exercitie van de Afgoderie toe-gelaten, maer niet-te-min soo was den toorne Gods tegen hem ontsteken seer swaerlick/ overmidts dat hier upt bleeck / dat sijn herte niet ganseh en was met den Heere sijnen God, als het herte sijnes Vaders Davids, die de Afgoden soo verfoepde / dat hy hare namen niet en wilde op sijne lippen voeren, dan met veronwaerdinge/ Psal. 16. vers. 4. Dese sonde heeft dan veroorsaeckt niet alleene de ruine van het huys van dē Koningh Salomo, maer ooch van dat schoone ende bloeyende Koninckrijcke. Want die ter contemplatie van eenige menschen / of upt eenige wereldtsche insichten/sulcke grouwelen toe-laten/ die eeren de menschen meer als God, die sy niet eens en derven eenen sueren opslagh gevē/ om Gods eere voor te staen / ende daerom salse de Heere ter schanden maken: want de Heere wil eeren die hem eeren, ende die hem verachten, sullen wederom veracht worden, 1. Sam. 2. vers. 30.

Sommige antwoorden hier op/ datter groot onderscheydt is tusschen de Heydensche ende Paepsche Afgoderie, dewijle de Heydenen, den waren God niet en kenden/ ende eerden die ghene / die van natueren geene Goden en waren, Gal. 4. vers. 8. Als Astharoth, Milcom, Dagon, Baal, Bel, Nebo, &c. Item/ Iupiter, Venus Mercurius, Mars, &c. Maer dat de Pausgesinde professie doen van den eenigen warē God/ onderscheyden in dry ghetuygen: maer dat alleene Curia Romana, dat is het Roomsche Hof, den Paus met sijne Cardinalen, midtsgaders eenighe Paepsche Conçilien, ende alderlaetst het Conçilium van Trenten, hebben goet gevonden / datmen de Heyligen soude aen-roepen als Middelaers, ten eynde datse onse

Tweede tegenwerpinge, genomen van het onderscheyt tusschen de Heydensche ende de Paepsche Afgoderie, wort beantwoort.

Met namen het blancketsel van de Paepsche Afgoderie, uyt het Concilium van Trenten.

Voor-

Voor-ſpraken ſouden ghelieven te zyn by den Heere onſen God: dat men oock hare reliquien ſoude vereeren / overmidts hare lichamen zyn geweeſt Tempelē des H. Geeſtes: ende ten laetſten / dat men de Beeldē van den Heere Chriſtus, van Maria de moeder Gods / ende van de andere Heyligen, in de Tempelen inſonderheydt behoorde te hebben ende te behouden/ ende de ſelve behoorlycke eere ende reverentie bewyſen/ niet als of men geloofde/ dat daer eenige Goddelyckheyt/ of kracht ſoude in weſē/ daerom datſe ſouden moeten vereert worden/ of van de ſelve yet begeeren/ of dat men syn vertrouwē daer op ſoude ſtellen/ gelyck eertyts de Heydenen gedaen hebben / die op de Afgoden haer vertrouwen ſtelden: maer alleene / om dat die eere / die aen de Beelden bewesen wordt / ghedupdt wordt op de voor-beelden, die daer door vertoont worden: ſoo dat sy door de beelden, die sy kuſſen/ende daer voor datſe harē hoet af doen/ ende hare knyen buygen/ Chriſtum aen-roepen / ende de Heyligen vereeren / daer van dat de Beelden de ghelyckeniſſe draghen. Conc. trid. ſeſſ. 25. Soo dat naer haer ſeggen/ ſulcke perÿckel niet en is in de toelatinge van de Paepſche Afgoderie, als van de Heydenſche. Antwoort. Het en is niet nieuw / dat de Afgoden-dienaers, hare ſaken weten op te ſmucken ende te vercieren tegen den Heere haren God / die niet goedt en zyn: ende datſe met de onbeſchaemde hoeren, haren mondt vaghen, ſeggende, Ick en ben niet onreyn, ick en hanghe den Baalim niet aen: want dit is al de oude maniere ghewees van de afvallige kinderen Iſraels, 2. Reg. 17. 9. Jer. 2. 23. Jae van de Heydenen ſelve/ alſo wy hier voren bewesē hebben: maer niet-te-min / ſoo mogen wy wel antwoorden met den Propheet Ieremia, alwaert dat de Papiſten haer-ſelven met looge ende vele ſeepe wieſſchen/ dat even-wel hare ondeught dies te meer ſchynt voor den Heere Zebaoth: want men behoeft maer aen te ſien / hoe dat sy het dryven in Italien met den Afgod van Loretto: in Spaengien met S. Iacob van Compoſtelle: in Brabant met de blockē van Halle ende Scherpen-heuvel, &c. ende hoe sy het upt-richten op hare Feeſtdagen, ter eeren van de Heyligen, ja hare ordinaire Roſarien, Breviarien, Hortulus animæ, &c. ſoo ſal men ghewaer worden / datſe rontſom loopen / als een Kemelinne inder hitten/ Jerm. 2. verſ. 23. 24. Wy en behoeven dan deſen uptvlucht nu in het vreede niet te beantwoorden / want wy hebben dat korts te voren gedaen in de elfſte aen-merckinge op de gelegenthept van bepde de Indien: daer wy getoont hebben upt hare eyghene Propheten, dat vele Chriſtenen (te weten Papiſten) de Santen ende Santinnen even aleens eeren als God: ende dat sy niet en konnen mercken, datter eenigh onderſcheydt is tuſſchen 't ghevoelen, datſe hebben van de Santen, ende 't ghevoelen dat de Heydenen hadden van hare Goden. *I. Ludovicus Vives in octavum lib. de civitate Dei. capittel 27.* Item / dat vele eenvoudighe ende ſlechte luyden, niet alleene op de Santen, maer oock op hare Beelden, haer vertrouwen meer

Eerſte antwoorde.

meer ſtellen, als op den Heere Chriſtum. Polyd. Virg. de Inventoribus. lib. 6. cap. 13. **Wy hebben oock de vooznaemſte** uytvluchten **van de** Papiſten, **nopende hare** Afgoderie **wederlepdt in onſe** Practijcke, **in de verklaringe van het** eerſte, **ende het** tweede ghebodt. **Item** / in de gemeyne regulen om wel te bidden, **fol. 109. Wy hopen oock tot ſyner tijdt noch wat vzeeder te toonen de** grouwelijcke Afgoderie **van de** Roomſche Kercke. **Vooz ditmael is het genoegh / dat wy hier vozen daer van gheſtelt hebben. Maer overmidts wy nu ſpzeken** vã Chriſtelicke Gereformeerde Overigheden, **die van de waerhepdt overtupght zijn / ſoo behoozden ſy beter onderwesen te zijn / dan dat ſy haer ſelven ſouden laten bedziegen van de** Advocaten **ende** Procureurs **van de** Roomſche hoere, **die het** booſe **goedt / ende het** goedt **boos heeten / die upt** duyſterniſſe **licht / ende upt** licht **duyſterniſſe maken / die upt** ſuer **ſoet / ende upt** ſoet **ſuer maken / Eſai. 5. verſ. 20. Laetſe dan liever ghelooven den mondt des Heeren / die de** Afgoderie **verbloeckt heeft / duyſent-mael ende meer / by de** H. Propheten **ende** Apoſtelen, **maer inſonderheyt / Deut. 27. verſ. 15.** Vervloeckt is hy, wie eenen Afgod of gegoté beelt maeckt, eenen grouwel des **Heeren**, een werck van des werck-meeſters handt, ende ſettet verborgen, ende alle het volck ſal antwoorden, ende ſeggen, Amen. **Item / Levit. 26. verſ. 1.** Ghy en ſult u geenen Afgod maken, noch Beelden, ende en ſult u gheene Calomnen oprichten, noch geenen teecken-ſteen ſetten in uwen Lande, dat ghy daer voor aenbiddet, want ick bẽ de Heere uwe God. **Laetſe liever bidden met den Wyſen-man** Agur, **Vzov. 30. verſ. 8.** Afgoderie ende leugenen laet verre van my zijn. **Laetſe gedencken aen het** Teſtament **van den H. Apoſtel** S. Ian, Kinderkens bewaert u ſelven van den Afgoden, Amen, **1. Joan. 5. verſ. 21. Laetſe oock gedencken aen de beſtraffinge / die onſen** Salighmaker **doet aen den Engel der Gemeynte van** Thyatiren, **Apoc. 2. verſ. 20.** Maer ick hebbe een weynigh tegen u, dat ghy de vrouwe Jeſabel, die ſeydt, dat ſy eene Propheterſſe is, laet leeren, ende mijne Dienſtknechten verleyden, om te hoereren, ende Afgoden-offer te eten. **Ten leſten laetſe gedenckē aen de waerſchouwinghe van den Doozluchtighen / Hoogh-ghebozen** Furſt, **den Heere Prince** Willem van Naſſau, Prinçe **van** Oraengien, **Hooghcr memozie / de welcke verklaert in ſijne** Apologie fol. 67. **dat al-hoe-wel** de Staten **van de** Vereenighde Nederlanden, **in den beginne tot 's Landts behoudt / goet ende nuttelick ghevonden hadden / dat** d'eene, **ende** d'andere Religie (**te weten** de Gereformeerde, **ende** de Paepſche) **ſoude onderhouden wozden:** datſe even-wel naerderhandt, door de dertelheydt, ſlimme practijcken, ende verraderien van de vyanden, die onder ons geweeſt zijn, geleert ende ghewaerſchouwt zijn, dat haren ſtaet in gevaer ſtondt, van tot eene uyterſte verderffeniſſe te komen, ten ware datſe de exercitie van de Roomſche Religie ſchorſten ende verboden: om dat die gene, die Profeſſie van de ſelve deden, immers ten minſten de Papen

Derde antwoorde uyt de Apologie van wijlen den HeerePrince van Orangien, Hoog. me.

De welcke verklaert, dat de opẽbare exercitie van de Paepſche Religie met de ruſte ende ſekerhevdt van ons Landt niet beſtaen en kan.

(ge-

(ghelijck sy alomme oock elders doen) eenen anderen eedt aen den Paus hadden, den welcken sy hoogher achteden dan den genen, dien sy aen haer Vaderlandt hadden. In der voegen/dat inde vergaderinge van de Staten binnen Leyden geschiedt/ende daer na in de Vereeninginge ende verbintenisse der Landen van Hollandt ende Zeelandt te samen / desen Artijckel eendrachtelijck is verwillight gewordẽ: 't welck den vyanden selve niet en kan onbekent wesen/gemerckt dat ten tijde van de Vrede-handelinge tot Breda, als belangende 't poinct van de Religie, de vyanden der selver by-brachten/ dat dese veranderinge door het toe-doen ende aenvoeren van sommighe particuliere personen soude by-gekomen zijn/ soo wierdt hen daer-en-tegen getoont 't accoordt ende de verwilliginghe van alle de Steden met den zegel der selver bevestighe.

Instantie van de Papisten. Maer soo men woude by-brengen (seydt sijne Hoogh-gemelte Excellentie) dat dies niet tegenstaende/die gene die verjaeght zijn (te weten de Papisten van hunne exercitie) groot recht hebben van te klagen / gemerckt dat hun de belofte niet en is gehouden gewordẽ / hoe-wel dat ons het selve niet aen en gaet (seydt hy) nochtans willen wy tot

Wordt beantwoordt. verantwoordinge van de Staẽ van Hollandt en Zeelandt soo veel seggen / dat dese klachte seer qualick soude gefondeert zijn: dewijle dat het geene reden en is, dat sulcke luyden souden genieten een Privilegie of

Nota. sonderlicke vryheydt, door 't middel van 't welcke sy het Landt in des vyandts handt willen overleveren, jae der Onderdanen lijf en goedt verraden, midtsgaders niet een, twee of dry van hare Privilegien alleenelijck, maer alle de Franchysen ende Vryheden, van ouden tijden buyten aller menschen gedachteniſſe, ende van geslachte tot geslachte, by onsen Voor-saten ende Voor-ouderen zijn bewaert ende onderhouden gheworden.

Derde genwe pinge beant- woord

Hier mede is nu met eenen beantwoordt / de derde teghen-werpinge, die van alle secten in ons Vaderlandt wordt voort-ghebracht ende sterck ghedreven / te weten/ dat wy de Oorloghe tegen den Koningh van Hispanien hebben aenghenomen om de Vryheydt der conscientien, ende derhalven, dat men allerley secten, behoorde toe te laten openbare exercitie van hare Religie, soodanigh als sy wesen magh.

Wat gent vryh conf te seg is.

Antwoorde. Voor-eerst soo en verstaen dese luyden niet / wat Vryheydt van conscientie te seggen is. Want dat en is niet eene ongerege lde ende onghebondene dertelheydt/dat een yder / al ware hy een Heyden, Jode, of Turck magh spreken en preken/schrijven eñ wrijven alles wat hy wil/ eñ dat hem soude mogen in den kop schieten. Want dat en is geene vryheydt van conscientie, maer eene vryheydt des vleesches, die God verboden heeft/ Gal.5. vers.13. Want ghy zijt tot vryheydt gheroepen Broeders: alleenlijck dat ghy de vryheydt niet en gebruyckt tot eene oorsake den vleesche, maer dient malkand'ren door de liefde. Daer upt sien wy/datter is tweederley vryheydt, die de ziele aengaet (want van de Politijcke vryheyt, daer de Rechtē van sprekē/

Dae twe vryh beh Poli vryh dae hie vā ken

lib.

lib. 1. Instit. tit. 4. de Jure personarum, en handelen wy hier niet) want daer is eene Geestelicke vryheydt, daer toe wy geroepen zijn/ ende die ons de Sone Gods met sijn dierbaer bloet verworvē heeft/ de welcke daer inne bestaet 1. Dat wy van den Sone Gods zijn vry gemaeckt van de slavernie der sonden, ende des duyvels, daer van staet/ Joan. 8. vers. 34. 35. 36. Wie sonde doet, die is der sonden dienstknecht: maer soo de Sone u. l. vry maeckt, soo zijt ghy lieden waerlick vry. Item/ Rom. 6. vers. 18. 19. 20. Item/ Rom. 8. 2. Ten tweeden/ dat wy verlost zijn van den vloeck des Wets, op dat hy ons soude maken tot gesegende kinderen Abrahams, Rom. 8. vers. 1. 33. 34. Gal. 3. 13. Ten derden/ dat wy verlost zijn van het jock der Ceremonien, die ingestelt waren tot den tijdt der verbeteringe toe/ als de besnijdenisse van de voorhuyt des vleesches, het onderscheydt van spijse ende dranck, de uyterlicke offerhanden van brantoffer, soen-offer, spijs-offer, danckoffer, vullen-offer, &c. verscheyden wasschingen ende rechtvaerdighmakingen des vleesches, verscheyden jaer-ghetijden van Paesschen, Pinxteren, Loof-hutten-feest, Glaesfeest, nieuwe manen, &c. Van alle dese Ceremonien zijn wy nu verlost door onsen Heere Jesum Christum, als te sien is/ Gal. cap. 3. 4. 5. Col. cap. 2. 3. Hebr. 7. vers. 8. 9. 10. In dese dry poincten, bestaet de rechte vryheyt der conscientien, die ons den Sone Gods verworven heeft/ daer toe wy gheroepen zijn, ende daer inne dat wy moeten staende blijven, ende ons niet wederom met het jock der dienstbaerheydt laten bevangen, Gal. 5. vers. 1. 13. Maer nu is daer noch eene vryheydt des vleesches, daer ons den Apostel in de gemelte plaetse voor waerschouwt/ ende die de Libertynen gaerne souden invoeren/ namelijck/ wanneer de mensche syn vleesch den toom los laet tot alle wercken des vleesches, ende dat onder deckscl van vryheydt. Dese vruchten des vleesches worden ons verklaert/ Gal. 5. vers. 19. 20. 21. Onder die duyple vruchten, zijnde neghenthiene in getale/ staen ook secten, dat is/ wanneer de menschen sonder reden opgeblasen zijnde door den sin des vleesches, haer selven in-steken in 'tgene sy niet ghesien en hebben, ende scheyden niet alleene haer selven af van het lichaem der kercken, maer soecken oock andere qualijck te regeren, eyghen-willigh onder schijn van ootmoedigheyt ende Godsdienstigheydt, Col. 2. vers. 18. Ende sulcke ghesellen staen dickwils op/ uyt het midden van de Ghemeynte, die verkeerde dinghen spreken, om de Discipulen af te trecken, achter hen, Act. 20. vers. 30. Dat zijn dan Sectarisen, die eene andere leere leeren, die niet over-een en komt met de ghesonde woorden onses Heeren Jesu Christi ende de Leere, die naer de Godsaligheyt is: want sy zijn op-gheblasen, ende en weten niet, maer zijn uytsinnigh in vraghen ende woorden-strijden, uyt de welcke komt nijdt, twist, lasteringe, quade bedenckingen: verkeerde argueringen der menschen, die verdorven sinnen hebben, ende van de waerheydt berooft zijn, ende achten dat de Godsaligheydt ghewin zy, voor

Ende eene vryheyt des vleesches.

Wat daer by verstaen wort.

Te weten, eene ongebondentheyt, om te doen allerley vruchten des vleesches.

Als onder andere secten drijven.

Wie dat Sectarisen zijn.

deſe menſchen waerſchouwt ons den Apoſtel, eñ belaſt ons / van haer te wijcken, 1.Tim. 6. verſ 3. 4. 5. Deſe onheplige maniere van knibbelen/ende pdel-ſpreken/met tegenſtrijdende redenen van de valſchelijck genaemde wijſheyt, 1.Tim.6. verſ.20. wordt van ſommighe met eenen op-ghepronckten tijtel verciert/ ende genaemt de vryheydt van Propheteren, daer het beter mocht te ghenaemt worden/ eene onghebonden licentie van laſteren, alſoo het den H. Apoſtel Paulus noemt 1. Tim. 1.20. Want die propheteert, die moet propheteren naer de mate des geloofs, Rom. 12.7. Ende die ſoo prophēteert/die ſpreeckt dē menſchen ſtichtinghe, ende vermaninge, ende vertrooſtinge, 1.Cor. 14. Vſ.3. Ende daer eene vergaderinge van Propheten is / daer mogen twee of dry ſpreken/ maer de andere moeten oordeelen: Ende indien dat het eenen anderen / die daer ſit gheopenbaert is / ſoo moet de eerſte ſwijgen: Ende ſo konnen alle de Propheten, de eene na den anderen propherē, op dat ſe alle gheleert ende ghetroost worden: Altijdt met dat bedīng/dat de geeſten der Prophetē,den Propheten onderworpen zijn. Want Godt en is niet een oorſpronck der verſtooringe/ maer des vredes/ gheljck in alle Gemeynten der Heylighen. Soo moeten alle dinghen eerlijck / ende met order gheſchieden. Want niemant en moet dencken / dat hy ſoo vol-leert is / dat Godts woordt eerſt van hem / of alleene tot hem gekomen is: Ende die hem laet voorſtaen / dat hy een Propheet, of een Gheeſtelijck man is / die moet bekennen / dat 't gene dat den H. Apoſtel daer ſchrijft/dat het des Heeren geboden zijn: maer wie onwetende is / die deſe order niet volgen en wil/ die sy onwetende / 1.Cor. 14. verſ. 29. tot het eynde. Want iſt dat yemandt ſchijnt genoeghte te hebben in kijven, wy en hebben die gewoonte niet, noch de Gemeynte Gods, 1.Cor. 11. Vſ. 16. Die dan ſpreeckt, die moet ſpreken als Gods woordt, 1.Pet. 4. 11. Ende hy moet blijven by de eenigheyt des geloofs, de welcke inſonderheydt beſtaet in de kenniſſe des Soons Gods, Eph. 4. verſ. 13. Want niemandt en kan een ander fundament leggen, dan dat gheleyt is, namelick Jeſus Chriſtus, 1.Cor. 3. 9. Dit fundament brenght mede/ dat wy moeten hebben de ſuyvere kenniſſe van ſyn perſoon, de welcke ſeer treffelick beſchreven wordt Rom. 1. verſ. 1. 2. 3. 4. Ende den Apoſtel ſtelt daer inne de ſumma van ſyn Evangelium, te weten / dat Jeſus Chriſtus onſen Heere / is ghewordē upt den zade Davids naer den vleeſche: ende krachtelick beweſen te zijn / Gods Sone, naer den Geeſt der heyligmakinge / door de opſtandinge upt den dooden. De kenniſſe van ſyn Ampt hebben wy daer in het ſelve cap. verſ. 16. 17. Want / ſept den Apoſtel, ick en ſchame my des Evangeliums Chriſti niet, want het is eene kracht Gods ter ſalighept allen den genen die geloven/ den Joden voornemelick/ ende ook den Griecken: want de gherechtigheydt Gods wort daer door ontdeckt / upt gheloove tot gheloove/ gheljck gheſchreven is / de gerechtighe ſal uyt den gheloove leven: dat is / sy worden om niet gerechtvaer-

Die niettemin haer ſelven willen behelpen met de vryheyt van propheteren: maer t'onrechte.

Libertas prophetandi quid ſit?

De vryheyt vā propheteren heeft twee palen.

1. Den Geeſt der Propheten is den Propheten onderworpen.

De fide Eccleſiæ judicat Eccleſia.

2. Sy moet gericht zijn naer de mate des geloofs.

Wat by deſe maniere verſtaen wort.

Het fundament daer van is de kenniſſe Chriſti.

Soo van ſyn perſoon, a ſyn Am

vaerdight / namelick upt sijne genade / dooz de versoeninge in Jesu Christo geschiedt: welcken God vooz-gheselt heeft tot versoeninghe / dooz den gheloove in sijnen bloede / dooz de vergevinghe der voozleden sonden. Ende hier upt volght nu dit beslupt / dat wp houden met den Apostel / dat de mensche gerechtvaerdight wordt door den gheloove, sonder de wercken des Wets, Rom.3. vs.24.25.28. Ende dese Leere gaet hy naerder verklaren ende bewijsen in de volgende twee Capittelen, Rom. cap. 4. en 5. Item/Hebz.7.8.9.10. Niette-min soo moeten wp ons selven geduerigh oeffenen in goede wercken, want de rechtvaerdighmakinge en wozdt nopt gegeven sonder de Heylighmakinge, want het bloedt ende den geest Christi gaen altijdt t' samen / alsoo den Apostel daer nae gaet bewijsen/ Rom.6. vers.7. 8. 9. 10. 11. 12. Dit is de rechte vryheydt van propheteren, ende wp wenschtē/ datse alle soo pzopheteerden / wp souden haest eens wesen/ 1.Coz.14. vs.5. Maer aengaende die ongebonden licentie van lasteren die en dient niet anders / dan tot verkeeringe der toe-hoorders/want haer woordt verteert als een kancker, dewijle sy van de waerheydt gedwaelt zijn, 1.Tim.2.vs.17.18. Want sy en behouden het fundament, noch het hooft niet, waer uyt het geheele lichaem door aenvoegingen, ende t'samen-bindinghen toegedient ende t'samen-ghevoeght, op wast met Goddelijcken wasdom, Col.2. vers.19. Eph.4. vers.15.16. Alsulcken Licentie en bzenght niet anders dan Libertinisterie ende Atheisterie in een Landt / ghelijck een yder bekent is van Thomas Muncer anno 1522. De Munsterse Weder-doopers, anno 1535. met namē Jan van Leyden, den Munsterschen Koningh, Knipper-dollinck, de Naeckt loopers tot Amsterdam, David Joris, Hendrick Niclaes, Loy de Schaly-decker van Antwerpen, die dzeef met Hymenæus ende Philetus, datter gheene opstandinghe des vleesches hier nae te verwachten en was, ende dat de natuerlijcke doot de verrijsenisse was, ende dat dan de ziele (die niet sondighen en konde) wederom tot God keerde, van daer die gekomen was, ende dat de lichamelicke aengeboren quellingen, de menschelicke ellende, ende de verrottinge des vleesches, de rechte helle was, ende datter geene andere helle te vreesen en was. Siet Emm. van Meteren lib.1. fol.5. in't jaer 1540. Soo is noch onlanghs binnen Haerlem opgestaen eenen Goddeloosen boeve/ ende grouwelickē Atheist, met name Johannes Torrentius, die sulcke grouwelen upt sijnen goddeloosen mondt heeft upt-geblasen / dat hy niet waerdig en was de Sonne te aenschouwen / of de Aerde te betreden. Soo is in Polen op-gestaen dien grouwelickē Ertz-ketter Faustus Socinus met sijne Discipelen/die sulcke grouwelen op het papier geklaedt heeft / aengaende dē Persoon, ende het Ampt onses Heeren Jesu Chzisti / nevens andere ontallicke doolinghen / dat een opzecht Christen-mensche de hayzen daer van te berge rijsē/al-hoe-wel hy dat heeft/ boven die andere gemelte rase-bollen, dat hy syne grouwelen met eene bysondere subtijlheydt / ende wel-

Qui deum negat, quem ipsi dæmones confitentur dignior est tortore, qui cruciet, quam Philosopho, qui doceat, P. Molinæus, de cognitione dei, fol.32.

spzekenthept / weet op te pzoncken. Ick vzaghe nu alle vrome ende redelijcke Patriotten van ons Vaderlandt, die maer eenighe voncke van conscientie, ende een dzuppel van Christelijck bloedt hebben / of dese goddeloose ongebondentheyt, is die vryheydt der conscientien, daer onse vrome ende salighe Voor-ouders, de Wapenen vooz aengenomen hebben teghen den Koningh van Hispanien? Voozseker / is dat de vryheyt, daer wp vooz ghevochten hebben / soo zijn onse vzome ende genereuse Voor-saten te beklagen / dat sp vooz sulcke monsters, ende grouwelijcke beesten, haer goedt ende bloedt geavontuert hebben / daer wp lieber teghen behoozen te kampen, gelijck den H. Apostel Paulus te Ephesen, teghen de beesten ghevochten hadde, 1.Coz.15.32. Want wp zijn schuldigh sulcke onheylighe ende ydele spraken, jae God-lasteringhen te wederstaen, of anders sullen sy tot meerder goddelooshеyt gedyen, 2. Tim. 2. vers. 16. Ende sulcke dry Herders heeft de Heere verdelght in een maendt, te weten Pharizeen, Sadduceen, en Esseen, Zach. 11. vers. 8. Maer het is verre van daer / dat onse salighe Voor-ouders dat eens souden ghedzoomt hebben / haren hals vooz sulcke vuyligheden ende grouwelen te wagen / of in't grosse / vooz sulcken onbepaelden ende ongetoomde licentie, als nu sommige dzijven willen: want al zijn onse Voor-ouders naer dē lichame doot / sp spzeken even-wel in de Hystorien, wat haer voornemen ende intentie geweest is / datse met sulcken wonderlijcken couragie, met soo groote perijckelen, ende soo kleyne middelen, die sware Oozloghe teghen soo machtigen Potentaet hebben aengenomen. Om hondert andere plaetsen nu vooz bp te gaen / soo verhalen sp het fundament ende den oozspzonck van de troublen, in de vooz-reden van de Religions-vrede, die gemaeckt is den 22. Julij / anno 1578. daer sp alsoo spzeken: Eenen yeghelicken is kennelick ghenoegh, dat de tyrannische Placcaten die eertijdts ghemaeckt zijn op het feyt van Religie, door het ingeven, raedt ende toedoen van de vreemde, ende sonderlinghe van de Spaensche natie, sonder de Staten des Landts daer op te hooren, ende t' zedert met langhs soo meer rigeur eñ onverdraeghelijcke strafheydt onderhouden, de welcke den oorspronck zijn van alle onse teghenwoordighe swarigheden, als ter occasien van dien in eenigher manieren, des Landts Privilegien, Rechten, loffelicke Coustumen, verbroken ende onder de voet ghebracht, ende eyntelijck eenen jammerlicken krijgh veroorsaeckt heeft, de welcke aengenomen is bp de bpanden des Vaderlandts / tot onse upterste slavernie eñ verderfenisse: ende alsoo daer tegen geene andere remedie en was / dan bp alle Provinçien van herwaerts over in een verbondt te komen / soo is daer upt ghespzoten de Pacificatie van Gendt, &c. Merckt / sp leggen tot het fundament van den Oorlogh, ende den oorspronck van alle de Troublen in Nederlandt, de tyrannische Placcaten die eertijdts ghemaeckt waren bp Keyser Carel anno 1521. op het feyt van Religie, upt kracht van welcke Placcaten, in de tijden van Keyser Carel alleene / in

n. Voor wat vryheyt dat onse Voor-ouders gevochten hebbē, ende wy noch vechten?

Te weten, niet voor die vleeschelicke ongebondentheyt.

Maer vo die geest licke vry heyt der conscien tien, teg de bloe ge Placc tē, ende Spaensch Inquisiti

Bewijs daer van uyt de a vande Re gions-v de anno 1578.

De begin selen van de Inquis tie in Ne derlant anno 15

in Nederlandt waren omgebracht/ boven de vijftigh duysent menschen, die om het stuck van Religie onthalst/ verdroncken/ gehangen/ gedolven ende verbrandt zijn. Ende in't eerste zijnder vele omgebracht om seer kleyne oorsaké/ als om dat sy onnooselick eenigh vleesch hadden gheghegeten op verboden dagen/ of om dat sy eenighe boeckens ghehadt of gelesen hadden / daer van datse dickwils den inhoudt niet toe en stonden / maer naer haer verstandt veroordeelden : oock Papen ende Monicken, die wijven hadden ghetrouwt, om hoererie te vermijden, ende dergelijcke redené meer. Boven dit vervolgh, alsoo 't selve weynigh scheen te voorderen / soo heeft het den Keyser goet gedacht/ dat men de Inquisitie, dat is / t'ondersoeck van de conscientie in't stuck van het geloove, op de Spaensche maniere soude invoeren / de welcke in Hispanien ingevoert was tegen de Mooren of Sarasijnen, ende Joden in Granada, nae dat de selve aldaer zijn overwonnen geweest. Want men bevondt/ dat sonder de voorsz. Inquisitie, vele lupden (ende principalick die haer kondé stille houden) van haer gheloove niet en souden konnen overtuyght worden/ van teghen de Placcaten gedaen te hebben: en dat men haer oversulcx aen lijf ende goedt niet en konde straffen / noch oock naer de rechten van den Lande niet en vermochte met pijnigen te ondersoecken. Sy bedachten dan desen last den Gheestelijcken personen te bevelen / die macht souden hebben / om de lupdé te ondervragen / niet alleene van haer eyghen geloove / maer oock wat sy van het geloove van andere wisten.

Dese maniere van procederen scheen den Nederlanders al in dien tijdt / dewijle de Overigheden noch Paepsgesint waren / veel te strenghe / ende tegen de Privilegien ende vryheydt der Landen te strijden, die gheene gheestelijcke Jurisdictie in dat stuck en behoorden onderworpen te zijn / insonderheydt alsoo het getal der Lutheranen, Protestanten, of Ghereformeerde (soo men die noemde) naer het vertreck des Keysers, in de Nederlanden seer toe-genomen was / ende dat hare gebuerē alomme deselve voor Christenen hielden / ende derhalven soo wierden sy voor vervolgers der selver gerekent : met welcke gebueren / ende omliggende Landen sy in hare Koopmanschappē t'samen handelden/ende wel geneerden/als Duytschlandt, Vranckrijck, Engelandt, Schotlandt, Denemarcken, ende Oostlandt, die de selve leeringhen of aengenomen, of ten minsten gheleden ende toegelaten hadden / den meestendeel de selve Protestanten, ende Ghereformeerde, voor oprechte Christenen houdende. In welcke gebuer-landen/ de Nederlanders nootsakelick moesten verkeeren ende hanteren / om hare Commercien eñ Koopmanschappen, die sy alomme dreven/ ende den gemeynen man en konde van de selve hare ghebueren / die ghewoon waren alle de Nederlanden door/ maer insonderheydt tot Antwerpen te verkeeren / soo quaden gevoelen niet hebben / als de Inquisiteurs, ende Spaengjaerden daer van hadden / die hare Morisken, Sarasijnen,

Daerom en hebben de Nederlanders de selve niet konnē verdragen.

Te meer, om dat de Protestantē in Nederlant seer vele waren.

Ende in andere omliggende Landen voor goede Christenen gehouden wierden.

Tegen het oordeel der Inquisitie.

Als oock bleeck uyt hare belijdenisse.

eñ Joden veel beter achteden: overmidts sy by ervarenthepdt gewaer wierden/dat vele onder hen / die in Nederlandt verkeerden / in haren handel eñ wandel oprechte luyden waren / vol geloofs, wel ervaren in de H. Schriftuere, verciert met gherechtigheydt, liefde ende waerheyt: die geenen anderen God aen en baden / dan den eenigen waren God, onderscheyden in dry personen: die de vergevinge van hare sonden / alleene sochten ende verwachten door dat dierbare bloedt onses Heeren Iesu Christi: die de H. Schriftuere alleene/ hielden voor het suyvere woordt Gods/ ende het fundament van haer geloove: de twaelf Artijckelen, voor het oprechte korte begrijp van het Christen-geloove: de thien geboden des Heeren, voor den eenigen volmaeckten regel van haer leven: het gebedt des Heeren, voor een volmaeckt formulier van alle gebeden: die den H. Doop, ende het H. Avontmael in grooter waerden hielden / als zegelen van het nieuwe verbondt, van onsen Saligmaker ingestelt/ tot versterckinge van ons geloove/ tot syner gedachtenisse / ende tot veldt-teecken van het Christendom: die bekenden dat men sonder goede wercken niet en konde salich worden / overmidts het geloove sonder de wercken doot was: die gheloofden datter zijn twee sleutelen des Hemelrijcx, die de ware Christelijcke Kercke, ende hare Pastooren betrouwt zijn / om den Hemel voor de ware gheloovige/ ende boetvaerdige menschen open te doen/ eñ daer-en-tegē om de ongeloovighe ende onboetvaerdighe

Die kortelick verhaelt wort.

daer uyt te slupten / met namen de Predikatie des H. Evangeliums, ende den Christelicken Ban: die hare Overigheden in grooter waerden hieldē ende verepdt waren alle gehoorsaemhept te bewijsen / midts dat het niet en streedt teghen het geschreven woort Gods: die groote Charitate deden aen den armen/ vreemdelingen/ ende alle gebrecklicke menschē: In summa/die met meerder yver / vromighepdt ende Godsalighepdt/ haer geloove sochten te beleven/ als sy eenige Roomsche Catholijcke kenden / ende die dagelijcx toonden/ datse de wereldt veel minder achteden/ als de Papen ende Monicken dedē/ die voor Geestelijcke personen ghehouden wierden/ overmidts sy met eene bysondere stantvastighepdt / volgens de exempelē van de H. Propheté, Apostelen, ende andere salige Martelaers, haer geloove met den bloede bezegelden. Dit was de gemeyne opinie onder het volck/ van den genen / die men Lutheranen, Protestanten, of Evangelische, ende Gereformeerde noemde. Hierom ist geschiedt / als Keyser Karel anno 1550. eene maniere van Inquisitie wilde inbrengen / dat de Nederlanden, ende insonderhept Brabandt, ende boven al die van Antwerpen, daer tegen gheweest zijn / als die achten/ dat den vreemden Koopman daer door soude verdreven worden. Oversulcx hebben sy door middel van de Regente doen zijnde / te weten Vrouw Maria, des Keysers suster / de Weduwe Douagiere van Hungarien, soo vele te wege ghebracht (die ter liefdē van de Nederlanden, selve repste naer Ausburgh

Hare Christelicke wandelinghe.

Ende Christelicke stantvastigheyt.

Niet-temin heeft Keyser Karel de de Inquisitie willen voordere anno 155

op

op den Rijcx-dagh) dat die rigoureuse Placcaten zijn versacht / ende de Inquisitie achter-ghebleven is / overmidts sy mondelick vertoonde by den Keyser haren Broeder / dat den staet ende de gelegenthept der Nederlanden sulcx was / dat sy die maniere van procederen niet en konden verdragen. Het welcke in Spaengien van de Kamer van Inquisitie so qualick genomē wierdt / datse de voorsz. Regente, by den Keyser voor eene ketterſche Prinçesse ghescholden hebben / daer sy nochtans bleef by de professie van het Roomsche, of Paepsche geloove, ende den Keyser daer mede sulcken dienst ghedaen heeft / dat de Nederlanden, die sonder consent van de Staten, geene lasten en behoefden te betalē / daer na geenderley lasten of schattingen den Keyser in sijnen noodt gewepgert hebben / ende oock naderhandt aen den Koninghe Philips sijnen sone / tot wiens behouf / by de voorsz. Nederlanden wel veertigh millioenen guldens, in negen jarē tijts / tot subsidie van de Fransche Oorloghe zijn verstreckt geweest / niet tegenstaende hy deselve Landē (insonderhept de Provincie van Vlaend'ren) met de Inquisitie hadde beginnē te beswaren / om dat sy met Arthoys ende Henegouw, aen Vrancrijck paelde. Naer den Paps van Vrancrijck, als de Landen om hare Extraordinaire goede dienſten hoopten soeter ghetracteert te worden / soo heeft Doctor Sonnius, die anno 1559. naer Roomen gherepst was / upt den naem van Philips de 2. Koninghe van Spaengien, aldaer van dē Paus Paulus Quartus, Bullen verkregen van den 19. May 1559. die daer na van sijnen na-saet Pius Quartus, bevestight zijn / den 8. Martij 1560. om op te richten drie Eertſ-bisdommen, ende verschepden nieuwe Bisdommen in de voorsz. Nederlanden, ende dat onder pretext, om dat de selve Landen soo rijck / machtigh / ende vol volcx waren / ende soo breedt eñ wijdt onder andere oude Bisdommen strecken de / datse geene behoorlicke sorge voor hare schapen en konden dragen. Ende dese nieuwe Bisschoppen soudē genieten de goederen / renten ende inkomen van de principaelste Abdien. Alle 't welcke te weghe ghebracht was ende gereedt / om ter executie gestelt te worden / sonder dat de oude Bisschoppen of Abten daer van wisten / of oock dat de Staten van de Landen, de Heeren Edele, of den Steden eenigh consent daer over gebraeght was. Waer van den Koninghe in Zeelandt zijnde / voor sijn vertreck naer Spaengien de tijdinge kreegh / maer hy wiste dat alle t'samen te verswijgē / om redenen die hy daer toe hadde. Als dit naer het vertreck des Koninghs, alle de Nederlanden door / kenneliick geworden was / soo heeft het selve alomme by Hooghe ende Laghe, groote op-sprake ghegeven / als dat het was eene nieuwigheydt sonder consent der Landen ingheſtelt / dat de oude fundatien hier door verbreemt wierden / de Landen van hare gewoonlicke Abdien berooft / de Kloosters van hare præeminentien ghedepossedeert / de Staten in hare vergaderinghen met nieuwe Bisschoppē (die men ooc van vreemdelingen mochte maken) bedwon-

't Pretext van dese nieuwigheyt.

Het inkomen van dese Bisschoppen.

Murmuratie daer over gevallen.

gen ende overheert / de goederen van de Kloosters anderen gegunt/ de Aelmoessen, die men inde voorsz. rijcke Kloosters tot bystandt van den armen plagh upt te deelē/ gediverteert / alles teghen de Vryheydt eñ Privilegien van de Landen, ende tot groote onruste vande gemeynte strecкende: so dat sy niet anders en konden gelooven / dan dat onder dien deckmantel / de Spaensche Inquisitie schuylde / die men alsoo bedecktelick meynde in te voeren: dewijle upt de Bullen van dese nieuwe Bisschoppen klaerlick bleeck / dat elcken Bisschop in sijne Cathedrale Kercke soude confererē negen prebenden, ende de besitters van dien souden gehouden zijn hem te assisterē in het werck van de Inquisitie, ende twee daer van soudē selve Inquisiteurs wesen. Dele van haer lieten hen ock voorstaen / dat men daerom de Spaengjaerdē hadde willen in het Lant houden / eñ dat mē daerom eene nieuwe Regente upt Italien ontboden hadde (te weten Vrouw Margariete, Princesse van Parma) die in de Nederlantsche saken geheel onervaren was / op dat het gheheele bewindt dies te meer soude hangen / aen den Cardinael Granvelle, den nieuwen Aertsbisschop van Mecchelen, ende aen andere dierghelijcke Spaensche creatueren, die gheheel dependeerden aen den Koningh, den Spaensчen Raedt, midtsgaders aen het Collegie alias het heyligh Officie van de Inquisitie in Spaengjen. Dese Inquisitie was dies te hatelijcker/ overmidts de Nederlanders noch indachtigh waren / dat Keyser Karel de vijfde anno 1539. De Privilegien van de Stadt van Gent hadde gepooght te besnijden / 't welck hem nochtans op dien tijdt niet en geluckte / door eenige die hem wederstonden / waer over hy groote straffe dede / selve daeromme upt Spaengien door Vrancrijck repsende / eñ pretendeerde op die occasie/ alle dese Nederlantsche Provinçien, onder eene Monarchie, eñ Koninglicke regeringhe te brengen (die sy absolute Authoriteyt noemen) te weten / dat men alle de Provinçien, die nu elck hare bysondere eñ verscheyden Privilegien hebben/souden brengen onder eene Koninghlijcke regeringhe, onder een recht, eenderley mate ende ghewichte: maer alsoo den Keyser, door veelderley Oorlogen / ende andere swarigheden/is belet geweest / om te komen tot sijn voornemen/ soo heeft hy dit selve sijnen Sone, Koningh Philips, moetē naer-laten. Als nu den Koningh dit sochte te volbrengen / soo heeft hy voor-eerst tot dien eynde/ eenen Vrede besloten met den Koningh van Vrancrijck Henricus de II. ende meynde nochtans de Spaensche Knechten ende andere Guarnisoenen in de Nederlanden te laten/ niet teghenstaende den Vrede, die hy met Vrancrijck gemaeckt hadde / tegen den welcken hy het selve Krijghs-volck ghebruyckt hadde. Welcke Guarnisoenen, de Nederlanden upt krachte van hare Privilegien, onlancx daerna hadden doen vertrecken. Ten anderen onder 't pretext van de Roomsche Catholicke Religie te voorderen / soo hebben de Spaengjaerden ende andere ghespaingioliseerde Raedts-heeren, bergramt wesende / om dat sy upt kracht

nincrijc te make

En gelu niet.

Daero wilde sone d uytvo

Ende wat mi len.

Het desеyn van Keyser Carel, om van de 17. Provincien een Ko-

kracht van de Privilegien, nergens in eenige Officien en konden gheraken / goet gevonden dit middel in het werck te stellen / ende de Religie tot eenen deck-mantel te ghebruycken / gheljck de Hovelingen van den Koninghe Darius deden tegen Daniel, Dan.6.5. ende Haman tegen de Joden, Esth. 3.8. hoe-wel daer na by de stucken gebleken is/ dat sy met het breken van de Privilegien, niet anders en socht̃en dan eene volkomene absolute heerschappye, ende geene Religie, die sy wel wisten aen d'eene zyde te stellē / als sy haer desseingh tegen was/ gelyck sy eertyts in America gedaen hadden: soeckende daer-beneven met excessive Schattingen, sonder consent van de Staten van den Lande/ het Landt uyt te putten / ende de Spaengjaerden daer mede ryck te maken/gelyck sy eertyts met de ellendige Americanen, met namen in Peru, gehandelt hadden / gelyck het selve genoeghsaem blyckt by de sententien des Koninckx tegen de Nederlanden gewesen den 26. Febr. 1568. Item/anno 1576. daer by hy verklaert/dat alle ende een ygelyck Onderdaen der Nederlanden, ende 't gansche lichaem van dien (uytgenomen eenige / die in de Informatie genoteert zyn / welcker namen hy tot synen tyt soude bekent makē) haddē begaē het verdoeckte Crimen læsæ Majestatis, divinæ & Humanæ (te weten eben gelyck Naboth, 1. Reg. 21. 10.) in dē hoogsten graedt, ende dat van wegen hare openbare Apostasien, Ketterien, Afvallingen van God, ende de H. Moeder de Roomsche Kercke, ende van hare Catholijcke geboden ende gehoorsaemheydt: Ende wat aengaet de Roomsche Catholijcke, om datse haer maer gebeynst hebben (seydt hy) Catholijck te wesen/ dewyle sy gheen devoir gedaen en hebben/ om te wederstaen de Algemeyne ende openbare Apostasie eñ Apostaten, Ketters, Seditieuse, met alle hare macht ende vermogē/ om sulcke schelmerien te beletten / dat haer in't beginsel seer licht was om doen / gelyck sy daer toe aen God, ende synne Majesteyt ten aensien van de Catholijcke Religie, ende haren eedt verbonden waren/maer ter contrarien en hebben sy sulcken Heylighen belet niet alleene naergelatē/maer hebben haer daerinne verheught / daeromme zyn sy met rechte gheacht Fauteurs ende aensetters der selver schelmerie: gelyck ock die gene / die onder den naem van Edele ende Onderdanen hebben ghepresenteert Requesten ende Remonstrantien teghen de Alderheylighste Inquisitie, die hebben de Apostaten ende Ketters aengheset ende op-gerupt onder 't decxsel van deught. Derhalven soo condemneert synne Majesteyt alle de voorsepde/sonder aensien van sexe of Ouderdom, ter straffen eñ pynē/ by de Rechten gheordineert tegen sulcke misdoenders: willende ende ordinerende synne Majesteyt, die pretendeert by sulcken ernstigē Sententie, een exempel te geven/ dat alle synne Nakomelingen/ die straffe eñ pyne van dese Sententie / sonder eenige hope van gratie of dissimulatie, haer volkomen effect hebbe / nochtans in soodanigen order ende maniere/ als in tyde eñ wyle den Fiscalen in Nederlant sal bevolē worden.

Selfs de Roomsche Catholijcken.

Ende de Heeren Edele die de Requeste gepresenteert hadden anno 1566.

Den Koningh verklaert oock, dat de Nederlanders alle hare Privilegien verbeurt hadden.

Daer na heeft hy anno 1576. verklaert / dat alle Vryheden ende Privilegien der Landen verbeurt waren / die niet alleene den Spaengjaerden, maer oock eenige voorgaende Hertogen ende Graven, die Nederlandt geregeert hebben / seer zijn in den wegh gheweest / datse gheene absolute Authoriteyt daer over en hebben konnē oeffenen. Want dese Nederlanden zijn volghens hare Privilegien, wel vijf hondert jaren lanck geregeert geweest / naer de maniere van eene populaire regeringe, participerende ten deele van de Aristocratia, ten deele van Democratia, seer verschepden van eene Monarchie. De voorsz. Privilegien, ende het vreedsaem ghebruyck van de selve / wordt by de verstandighe toe-geschreven daer van gekomen te zijn / om dat de Ingesetenen van dese Landen / haer met Coopmanschappen, Handt-wercken, eñ Zeevaert, van ouden tijden / in alle oprechtigheyt ende eenvoudigheyt hebben soecken te generē / meer als andere Natien, trachtende naer Vrede / ende vliedende den Oorlogh (soo vele mogelick is) om te beter haer profijt te doen in de Negotie, soeckende niemant leedt te doen / maer liever wat te verdragen / als het lijdelick is. Hier door zijn sy rijck gheworden / ende vol volcx / besittende in eē kleyn begrijp ende ombanck / soo vele groote machtighe Steden, als gheen Landt in Europa. Ende overmidts sy hare oude Lantsheeren, menighmael groote diensten hebben ghedaen in hare Oorlogen met volck ende geldt / meer als sy gehouden waren te doen / soo hebben sy metter tijdt sulcke Vryheden ende Privilegien gekregen / als nauwelick eenich ander volck inde werelt doet. Eñ overmits verschepden van hare Hertogen eñ Graven, over hare Privilegien zijn jaloers gheweest / met namen Philips de Goede, ende Carolus den strijdtbaren synen sone / die de selve eens poogh den te besnijden ende te verdelen / maer om dat upt te voeren / heeft de goetheydt van den eenen / ende de hevigheyt van den anderen / dat belet: soo zijn de Nederlanders daer na in't gebruyck ghekomen / datse niet lichtelick eenighen Over-heere en sullen erkennen of aen-nemen / voor ende al eer hy hare Privilegien ende Charteren persoonlijck bevestight ende besworen heeft: daer op nemen sy hem aen / ende anders niet / ende op die voorwaerde sweren sy hem trouwe eñ onderdanighedt / ende hulden hem met blijde in-komsten in hare Provinçien ende Steden, gelijck sy aen Keyser Carel de V. ende synen sone Philips ghedaen hebben / blijckende by de blijde in-komsten daer van zijnde / in date den 5. Julij 1549. Daer van den lesten / dat is / den 58. Artijckel alsoo luydt: Item / gheloven wy hen (de Staten van Brabant) voorts meer / voor ons, onse oiren ende nakomelingen, dat wy nimmermeer allegeren noch voort-brenghen en sullen / noch doen allegeren / dat wy die voorsz. Vryheden, Rechten, Privilegien, Charteren, Coustuymen, Usancien ende Heer-brengen, die wy hier voren in't gemeyn geconfirmeert hebben ende geratificeert / niet schuldigh en soudē zijn te houden: mits / of upt dien / dat wy hen die poincten ende Artijckelen, hier voren

De oudtheyt, ende oorspronck van dese Privilegiē.

De nuttigheyt daer van.

Hoe seer dat die over lange zijn benijt geweest van hare eygen Landtsheeren.

Door wat middel de Nederlanders die staende ghehouden hebben.

Te weten den eedt van hare Princen, daer van de summa verhaelt wort, uyt de blijde in-komste anno 1549

vozen in't byſonder, of in't ſpeciael, niet gegeven / verleent / of gelooft en hebbē: d'welck wy niet en willen/dat hun daer aen eenigh letſel/ hinder / of præjudicie inbzengen of dzagen ſal. Ende om dat wy willen eñ begeeren/dat alle die voozſz. poincten, artijckelen, giften, gelofte, confirmatien ende vaſtigheden, vaſt ende geſtadigh gehoudē wozden ende blijven/ſonder bzeken ten eeuwighen dage: Soo hebben wy die alghemeynlijck den Prælaten, Clooſterē ende Godſ-huyſen, Baenrotſen, Ridderen, Steden ende Vryheden, allen onſen goeden lupden ende Onderſaten der voozſz. Landen van Brabandt, ende van Overmaſe, haren Oiren ende Nakomelinghen, gheloofſt in goeder trouwen / ende op 't heyligh Evangelie lijflijck gheſworen, voor ons/ onſe Oiren ende Nakomelinghen, nae d'aflijvighepdt ons voozſz. Heere ende Vader / vaſt ende gheſtant te doen/eñ daer teghen nimmermeer te doen/ te doen doene / noch laten gheſchieden in eenigher manieren. Ende waert ſake, dat wy, onſe Oiren ende Nakomelingen hier teghen ginghen, quamen of deden, by ons ſelven, of yemandt anders, in al, of in deele, hoe ende in wat manieren dat ware: ſoo conſenteren wy ende willen coordē onſen voorſz. Prælaten, Baenrotſen, Ridderen, Steden, Vryheden, ende allen anderen onſen voorſz. Onderſaten, dat ſy ons, onſe Oiren ende Nakomelingen, geenderhande dienſten doen ſullen, noch onderhoorigh weſen, in geenderhande ſaken die wy behoeven, of die wy aen haer begeeren of verſoecken mochten, totter tijdt toe, dat wy hen alſulcken gebreck als te hans hier voren geroert is, wederdaen verricht, ende daer af volkomelijck af-gelaten ende vertogen ſullen hebben. Daer toe wy willen, decerneren, ende verklaren, dat terſtont alle Officieren geſtelt ter contrarien deſer mijner inkomſt, ſullen verlaten zijn. Ende dat voozts oock alle 't ghene/ dat nu vooztaen ter contrarīē van des vozen geroert ſtaet / geatteenteert mochte wozden / van geender waerden zyn noch gehouden en ſal mogen wozdē in toekomenden tijde. Ende al ſonder argeliſt. In welcker dingen oirkonden ende eeuwige vaſtighept hebben wy Keyſer ende Prinçe voozſz. onſe ſegelen hier aen doen hangen. Gegevē in onſe ſtadt van Leuven, den vijfden dagh van Julio, in't jaer onſes Heerē 1549. van onſen Keyſerrijcke van ons Caerle het 30. Eñ van onſe rijckē van Caſtilien, ende anderen het 34. Aldus onderteeckent: Charles Phillippes. Eñ daer onder ſtont noch geſchzeven by den Keyſer: ende mijn Heere den Prinçe. Ende geteeckent by dē Audiencier, ende eerſte Secretaris Vereycken. Ende was deſen voozſz. bzief gezegelt met Keyſers, ende des Prinçen zegelen / in rooden waſſche/ in goude ende ſwarte zijde ſnoeren. Ende onder ſtont noch gheſchzeven. Gecollationeert ende bevonden accozderende met ſijnē ozigenelen / by my Ian Facuwez. Hier zijn noch by twee Additien by Keyſer Carel vergunt aen de Staten van Brabandt, om ſijne blyde inkomſte te voozderen / de eerſte beſtaende in thien Artijckelen, gegevē tot Gent, den 12. Apzil anno 1515.

naer

naer Paesschen. De tweede, bestaende in sesthien Artijckelen, gegeven binnen Brugge, den 26. April des selven jaers 1515. beyde gheteeckent / uyt den naem ende van wegen Carel, in dien tijdt zijnde Prince van Hispanien, ende Hertogh van Bourgongien, by synen Secretaris, Haneton. Hier uyt konnen wy nu licht oordeelen, dat de eerste oorsake van de Troublen in Nederlant, zijn geweest de Rigoureuse Placcaten gemaeckt op het sept van Religie, eerst by den Keyser, daer nae by synen sone Philips de II. scherpelick geexecuteert door de Princesse van Parma, Duc d'Alba (die in den tijdt van syn Gouvernement, dat is / in ses jaren, hadde doen struyckelen door beuls handen / alleene om het stuck van Religie, achthien duysent menschen) ende de volgende Gouverneurs, van wegen den Koningh, in Nederlandt. Uyt de Placcaten is de Inquisitie gesproten: uyt de Inquisitie zijn de nieuwe Bisschoppen gesproten: uyt de nieuwe Bisschoppen, is den Bloedt-raedt gesproten: uyt den Bloedt-raedt, is een gemeene in-breucke van alle des Landts Privilegien gesproten / die den Koningh van Spaengien soo diere besworen hadde / als voren gehoort is / dat hy de Ondersaten ontslaet van sijne gehoorsaemheydt, soo hy in't alderminste tegens 's Landts Privilegien quame te doen, of gedooghde ghedaen te worden. Soo spreeckt hy dan syn eygen vonnisse / ende dat is het fundament vã onse ware / langh-durige / ende rechtvaerdige Oorloge, daer door onse salige Voor-satē, vertrouwende op God / ende op hare goede sake / haer selven ende hare nakomelingen hebben gepooght te verlossen van de Inquisitie, ende Tyrannie van Spaengien, daer door sy in gedurige slaverye gehouden wierden naer ziele, ende naer lichaem. Dat is / de vryheyt daer wy dus langhe de Wapenen voor gheboert hebben / maer geensins die ongebonden Licentie, dat allerley Atheisten ende Libertynen, Heydenen, Joden, Turcken, of haers gelijche / souden genieten openbare vrye oeffeninge van de lasteren ende grouwelen, die sy in haer hooft begrepen hebben.

Dat dit soo is / dat blijckt uyt alle de Placcaten, die de Heeren Staten Generael van de vereenighde Nederlanden, tzedert den Oorlogh op het stuck van de Religie gemaeckt hebben: oock uyt de Alliancen ende Verbonden, die sy met andere uytheemsche Princen ghemaeckt hebben: oock uyt de formulieren van eede, die sy hare Gouverneurs ende Officiers, Hooge ende Lage, hebben doen besweren. Uyt allen en sullen wy maer een staelken verhalen / uyt het Placcaet, dat hare Hooge Mog. gemaeckt hebben op het stuck van Religie, tegen de Remonstranten anno 1619. dē 3. July. Alwaer sy ontrent het eynde van 't voorsz. Placcaet alsoo spreken: Verklaren niet-te-min klaer ende wel expresselick, onse meyninge of intentie noyt gheweest te zijn, of oock noch niet te zijn, dat yemant van alle de Inwoonders van de Landen sal mogen worden geinquieteert, ondersocht of gemoleſteert over sijn particulier gevoelen of conscientie, of over sulcken ordre, verklaringe, of oeffeninghe, als hy in sijn eygen huys,

Ende dat is het fundament van onsen Oorlogh, om dat dē Koningh synē eed gebroken heeft.

Bewijs daer van.

Want indē eedt des Koninghs staet sijn vonnisse, dat hy wijst over hem selven.

Besluyt v dese ant woorde daer uyt blijckt voor wat vryheyt de wapen hebbē ae genome

Bewijs v dit beslu uyt del caten, v bondē, f mulieren van eed der Hee Staten nerael. Siet hie van de morien Guill. B dartius, lib 39. quarto, anno 16 fol. 383 &c. of 10. in fo Met nar het Plac caet ánn 1619.

Daer inn hare Ho Mo: ver klaren, v sy by de vryheyt der con scientie verttaet

huys, of voor sijn eygen huysgesin in stilligheydt, sonder by-een-komsten van anderen van buyten, met voorlesen, singhen, of vermanen sal willen doen: maer dien aengaende genieten sullen de vryheydt van conscientie, tot noch toe in dese Landen ghemaintineert. **Wt dese verklaringe vande Heeren** Staten Generael **blijcken openbaerlijck dese twee stucken.** Eerst, **wat hare Hooge Mog. by de** Vryheydt van conscientie **verstaen / te weten / niet eene** ongebonden licentie, **dat** alle secten, **hoedanigh die wesen mogen / souden spreken / preken / schrijven / wrijven / ende doen openbaerlick / alle 't gene datse willen: maer** dat niemandt, wie hy zy, in sijne conscientie soude gemolesteert worden, **ende daer-beneven /** dat hy in stilligheydt, in sijn eyghen huys, sonder by-een-komsten van buyten, sijn huysgesin soude mogen vermanen ende onderwijsen, **soo hy soude te rade worden / ende voor God soude willen verantwoorden.** Ten anderen, **soo verklaren sy / dat men in dese Landen de** Vryheyt van conscientie **tot noch toe soo verstaen heeft / ende dat men de selve met de wapenen tegē den Koningh van** Spaengjen, **soo lange gemainteneert heeft / ende noch dagelicks is maintenerende. Dese verklaringhe wordt oock bevestight van onsen eersten Hystorie-schrijver /** Emm. van Meteren, **die seer eenboudigh eñ onpartijdigh van dit stuck schrijft in 't beginsel van syn 16. boeck / in't jaer 1590. In't stuck vande** Religie (seyt hy) **daer 'sLants regeringe veel aen gelegen is / hebben sy (de Heeren** Staten **van den** Lande) **altijdt een opsicht gehadt / te volghen de nodtelicke resolutie van de** Staten **der** Generale Nederlanden, **ten tijden van wijlen den** Prince **van** Oraengjen, **naer-komende den** Religions-vrede, **hebbende eenen grouwel / dat de menschen souden dencken** de conscientien te dwingen, **anders dan met goede leeringe / goede wercken of leven / ende gebeden. Ende bevindende de** Ghereformeerde, **wel de pverighste tot de** Vryheyt **ende** welstandt des Vaderlandts, **midts dat sy by gelijcke persecutiē van de** Spaengjaerden **aen den anderen gehecht waren / soo hebben de Landen op die selve meest haer fundament gemaeckt: den** staet, **ende de** regeringe, **bestaende van soo vele hooftden ende gesintheden / hebben sy gesocht ende getracht sulcke verscheydden gesintheden ende opinien al te vereenigen tot** de deught, **ende** liefde des Vaderlandts, **daer sy principalick de ooge op hadden / om hare staende Oorloghe: In welcke** eenigheyt, **hare vastigheyt bestondt / als sy met haer ghemeyn /** generael zegel, **van** by-een-gebonden pijlen **uyt-druckte. Waerom sy niemant / (hoe vreemde secte hy in-brochte) in syne conscientie hebben willen tasten of soecken / dan** seditieuse secten, **als eenighe** Munsterse Herdoopers, **die quade opinien van de Overigheyt hebben / om dat sy het quaet met den sweerde straffen / sulcke en consenteren sy geene vergaderinge opentlick te houden. D'andere** secten, **die in die Landen van oudts te vele zijn (God betert) hebben sy voor den jegenwoordigen tijt / bequaemst gedocht met de Predikatie van de** Gereformeerde.

Dat de regeringe niemant in syne conscientie en heeft willē dwingen.

Maer evenwel eygentlick aengenomen in hare beschermingе de Gereformeerde Religie.

Met uytsluytinge van seditieuse secten.

Re-

Religie te dempen / met bevel daer nae te leven in broederlicke liefde / om alsoo metter minnen die te gewinnen. De Ghereformeerde tot dien eynde in hare gemeynten gebruyckende Christelicke straffe, of Discipline, om alle schandael naer haer vermogen te weren. Die van de Confessie van Ausburgh, die haer van de Ghereformeerde willen afsonderen / wert alleenlick tot Predicatie ende exercitie op hare manière / oogh-luyckinge in eenighe Steden ghedaen. Den Roomsch-Catholijcken en werdt oock gheene opentlijcke exercitie vergunt, Politischer wijse / om de Gheloghe wille / by provisie die schoutende voor eenen tijdt / tot dat op de selve voorder soude mogen worden gheresolveert by de Landen, of Staten Generael, naer eenen wel-ghefondeerden eñ verseckerden Vrede. De voorsz. Catholijcken en hebben geene swarighedt in't doopen / of begraven: ende in het trouwen is geordineert by Publijck Placcaet, dat alle die ghene / die van de Gereformeerde Religie niet en zijn voor den Magistraet op het Stadt-huys (nae behoorlijcke af-roepinghe) wettelick te samen gegeven of getrouwt worden. Ende om te bewijsen / dat sy Eenigheydt, Religie, ende Vryheydt, alleenlijck voor oogen hadden / hebben sy in dit jaer 1590. eenen penninghen doen munten / daer op d'eene zijde stondt twee handen in trouwe besloten / met ses pijlen vast gehecht / met dese Latijnsche woorden / deo Juvante: op d'ander zijde eene stercke pilaer, gefondeert op eené vier-kanten grootē boeck / ghenaemt Religie, ende boven de pilaer stont den hoet, daer men vryheydt mede figureert: desen pilaer wert vast gehouden by ses sterckе armen / beduydende de ses Vereenighde Provincien van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Vriesландt, Over-Yssel, ende Utrecht, (want Groeningen is daer nae eerst gereduceert / anno 1594.) met dese inscriptie onder het fundament Religie, Hâc intimur, ende boven den hoet der vryheyt / hanctuemur, als of sy seggen wilden / uyt kracht van trouwe ende eenigheydt, gefondeert op de Religie, behouden wy met Gods hulpe, onse Vryheydt. In summa de vryheydt der conscientie Theologicè ghenomen / bestaet in dry poincten, die wy hier voren upt de H. Schriftuere hebben neer-ghestelt: maer Politicè verstaen zijnde / gheljck men die in de Vereenighde Nederlanden altijdt verstaen heeft / bestaet daer inne dat de conscientie niet en wordt ghedwonghen met eenigh uyterlick geweldt, om te doen daer sy teghen strevelt, of daerinne sy niet volkomelijck gherust ende te vreden is. Ick bekenne / dat den Religions-vrede, die anno 1578. den 22. Julij / binnen Antwerpen ghemaeckt is / wat meer schijnt mede te brengen / maer Religions-vrede, ende vryheydt van conscientie, die en zijn het selfde / maer verschillen / gelijck een gedeelte, van sijn geheel: daerbeneven soo en is oock selfs in den ghemelten Religions-vrede niet meer begrepen / als de exercitie van de Gereformeerde, ende Roomsche Religie, als blijckt upt de acte van het voorsz. Accoort, Art. 2. 3. 4. 5. 6. Ende dewijle de Roomsch-gesinde, t'zedert dat accoort van

Met conniventie van de Lutersche.

Met verbodt van de openbare exercitie des Pausdoms.

Soo dat de regeringe deser Landen, altijt gemainteneert heeft tsedert anno 1588. sulckē vryheyt, die gebouwt staet op de ware Religie.

Hoe dat de vryheyt de conscientie Politicè verstaen wort?

Nota. Libertas conscientiæ sumitur passivè, cum conscientia fruitur libertate solutâ, Religione (quâ vere judicat) omnia & singula exercitia tam publica, quam privata curè obvanda: posteriora hæc libertas, seductoribus qui tem

van Religions-vrede anno 1578. ende de Unie van Utrecht, die den 23. Janu. 1579. daer op gevolght is / daer van de Religie gesproken wordt Art. 13. Haer selven alsoo gedragen hebben / vermidts hare dertelheydt, slimme practijcken, ende verraderien van de vyanden, die onder haer waren, dat men de exercitie van hare Religie heeft moeté schorten ende verbieden, ten ware dat de Regenten van het Landt / den staet ende 't wel-baren van dien hadden willen brengen tot de uterste ruine ende verderffenisse / gelijck wy hier voren upt de Apologie van sijne Excellentie, mijn Heere den Prince van Oraengjen, Hooger Me. verstaen hebben: soo volght / dat de Heeren Staten Generael, naer dien tijdt gheene andere professie ghemaeckt en hebben / dan alleene de openbare exercitie van de ware Ghereformeerde Religie te mainteneren: Nochtans altijdt met dat bedingh / dat een yder particulier in sijn Religie vry sal moghen blijven / ende dat niemandt ter cause van Religie sal mogen achterhaelt ende ondersocht worden / volghens de Pacificatie van Gendt, die gemaeckt is den 8. Novem. 1576. alwaer Art. 4. wordt gheaveert / dat van nu voortaé de Inwoonders ende Onderseten, soo van d'eene als d'andere zijde, van wat Lande van herwaertsover, of van wat staet, qualiteyt of conditie hy zy, over-al sullen mogen hanteren, gaen en keeren, woonen ende trafikeren Koopmansgewijse, ende andersins in alle vrydom ende versekertheydt, wel-verstaende sonder te gheven openbare schandael of ergernisse. Hier mede accordeert in dit stuck den Religions-vrede, ghemaeckt anno 1578. Art. 7. daer staet / dat niemandt om 't feyt van de Religie sal mogen ondersocht of nae-ghesproken worden in eenigher manieren, ter cause van 't gene hy doen sal binnen synen huyse. Hier toe is oock relatif dat 13. Art. van de Unie van Utrecht, daer de Pacificatie van Gendt ten desen poncte geallegeert wordt. Dit is de vryheydt der consicientien, die tot noch toe in de vereenighde Nederlanden ghemainteneert is / maer gheensins die onbepaelde ende ongeregelde licentie van de openbare verleyders, ende lasteraers: Ende dese bepalinge is soo redelick / dat selfs Menno Simons, die sulcken vreemden ghevoelen hadde van het Ampt der Overigheydt, ende de bedieninge van het sweerdt, de Overigheden selfs daer toe vermaent in sijn Fundament-boeck, ghedruckt anno 1583. fol. 102. verso. dat sy de openbare verleyders (die de arme ellendige zielen / by soo vele hondert duysenden soo jammerlick in't verderven leyden) met redelicke middelen (verstaet sonder tyrannie ende bloedt) beletten souden / sy zijn dan Papen, Monicken, Predikanten, gedoopte of ongedoopte. Soo hebben dat oock de Remonstranten verstaen / dewijle sy de Overigheden in verschepden steden van Gelderlandt, Hollandt, Utrecht, Over-Yssel, &c. aen hare koorde hadden. Elck een weet wel van de scherpe Placcaten van de manné van Schielandt, van Utrecht, ende de procedueren / die daer op gevolght zijn / die ons nu niet en lust op te halen: Ende dit deden de Heeren van die respec-

Int accoort van dē Religions-vrede.

In de Unie vāUtrecht.

't Gevoelē van Menno Simons, nopende de vryheyt der conscientie.

't Gevoelen van de Remonstrantē desen aengaende, dewijle sy d'overhant hadden.

Met de reden van dien.

respectiue steden en plaetsen onder dat pretext / quansups ! om datter maer eene Ghereformeerde Kercke in de Landē van onse Unie en behoorde gemainteneert te worden. Want haer was wijs ghemaeckt / dat de Remonstranten de rechte Reformatie nu gheraeckt hadden / dewijle sy voerē die schoone leverege/ destructo fato, assertâ pietate : dat is/ dat sy door het nederleggen van de Goddelicke voorsienigheydt, gelijck die in onse Kercken gheleert wordt / de Godsaligheydt wilden voorderen : daer nochtans de H. Schriftuere, de voorsienigheyt Gods, daer door dat hy alle dingen doet naer den raedt sijns willens/ Eph. 1.vers.11. (Soo dat Gode alle sijne wercken niet alleene van eeuwigheyt aen bekent zijn/ Act.15.vs.18. maer sijnen raedt is ock onveranderlick / Psal.33. vs.11. Rom.11. vs.29. Want hy is God / ende en verandert niet / 1.Sam.15. vs.29. Mala.3. vers. 6.) Dese syne eeuwighe ende onveranderlicke voorsienigheydt (segge ick) wordt in de H. Schriftuere alomme gheleght / tot een bysonder fundament van onsen troost, Matth.10. vers.29.30.31. Act.4.vs.28. Rom.8. vs.28.29.30. tot het eynde. Ende met eenen/van de ware Godsaligheydt, Psal.94.7. Psal.139.vers.1.2.3. tot het eynde/ maer insonderheyt vers.13.14.15. 16. Eccl.3. vers.14. Jae dese luyden zijn ten laetsten soo verre gekomen / datse wel rondelick derven verklaren/ datse met allerley secten en menschen konnen in vrede leven, uytgenomen met de Contra-remonstranten, of gelijck sy spreken de Calvinistе Kercke, de welcke onlangs de besluyten van het Synodus van Dordrecht ghemaeckt ende bevestight heeft/[a] met de welcke geē vrede noch eenigheydt en kan gehouden worden, sonder merckelick perijckel ende nadeel van de saligheydt, overmidts sy vyandt is van de waerheydt ende vrede. Maer anderſins en mijden, noch en verdrijven sy niemandt, die maer Godsalighlijck, (naer hare manere) ende vreedtsamelijck met haer wil leven, in Christo. [b] Sy drijven alleene verre van haer, alle Godelooſe, onheylighe (soo sy seggen) wereldtsche, twist-gierighe, quaet-sprekende, onghehoorsame, onversoenlijcke, lasterachtighe menschen, die daer zijn sonder verbondt, trouweloos, vol nijdts, moordts, gekijfs, bedroghs, booser zeden, onbarmhertigh, onrechtvaerdigh. Dit is de eere (seggen sy) van hare Societeyt. Ende door dit veldt-teecken willen sy gaerne onderscheyden zijn van alle andere secten, insonderheydt van die, daer het al gheoorlooft is, uyt genomen te verschillen in poincten van Religie. Dit is hare uyterste pale ende merckesteen. [c] Ende de voorsz. Remonstranten en meynen niet / dat daer vele aen gelegen is, over wat hooftstuck des geloofs dat het verschil valt, als maer dat hooft-stuck, God ende de Godsaligheydt niet en quetst, ende die dat selve belijdt, van herten bereyt is in vrede te leven met die gene, die van hem verschillen. Ende derhalven en vinden sy geene wichtige redenen genoegh/ om jupst alle ketterien over-al / ende met namen alsulcke te veroordeelen / die ontrent het hooft-stuck van de H. Dry-eenigheydt gevonden worden : want hoe

Het devijs der Remonstrantē wat dat beduyt.

De voorsienigheyt Gods is het fundament van onsen troost, ende de Godsaligheyt.

I.

Maer nu konnen de Remonstrantē met alle secten in vrede leven, uytgenomen metteContra-remonstranten. Apologia pro confess. rem. fol.18.19.

a Soo en sprake in het be ginsel va hare dis puytē ni als sy sey dat het verschilh schrapsel van eene nagel nie waerdigh en was, e de dreve sterck de onderlin verdraeg saemhey

b Hoe waerach dat dese roem zy blijckt v aen die gasten, vast war aen het dessein van den Prince moort, yveraen waren v hare So teyt. D warenM sterische broeden

II.

De Rem stranté voelen de H. D eenighe

c Den A stel Jo nes spr anders, dese lee niet en brengh ontfan hem in huys n ende e

hoe vele menschen (seggen sy) zijn daer wel/die die puncten verstaen/ ende met een ontbouwen geloove aen nemen d: te weten/hoe dat den Vader, den Sone, ende den H. Geest van den anderen onderscheyden zijn, realiter, an formaliter, an ratione, eñ diergelijcke onnodelicke quæstien dat hooft-stuck aengaende: Derhalven/alwaert dat yemandt niet en verstone/dat den Sone van eeuwigheydt aen uyt het wesen des Vaders, door het verstaen geboren ware: of dat den H. Geest van den Vader ende den Sone, of van den Vader door den Sone, voortquame door dē wille: of dat hy anderssins van den persoon des Soons ende des H. Gheestes een quaedt ghevoelen hadde: of ten lesten dat hy niet en verstondt / of Vader, Sone ende H. Geest onderscheyden personē zijn, realiter, of formaliter, of ratione, die en derven sy niet verdoemen, als hy maer gelooft / dat men eenen God Godsalighlick moet dienē in Christo Jesu, synen eenigh-gebornē Sone/ende dat dē H. Geest voortkomt van die beyde / ende die voorts sijn leven naer het voor-schrift des Evangeliums soo aenstelle / dat hy den Vader in synen Sone eere/ ende pooghe met heyligher ende Godsalighe gebeden / de ghenade des H. Gheestes van beyde te versoecken. Verre sy dat van den Remonstranten (seggen sy) dat sy soo vele ende ontallijcke duysenden van heylige zielen, soo gereedt als eene spongie/ upt dē boeck des eeuwigen levens souden uytschrabbē/ om de onwetenthepdt van die dingen / die genoegh zijn om het verstandt van de alder-geleertste te oeffenen/datse die konnen verstaē/ of vinden dat sy mogelijck die verstaē/soo zijn't even-wel sulcke magere ende subtijle saken/dat het hyna onmogelijck is de selve/een ander wijs te maken. Apologia Remonstrantium fol. 53. soo seggen sy oock ibidem fol. 93. van de menschwerdinge onses Heeren I. Christi e, dat het wat anders is te ontkennen/ dat Christus een mensche soude zijn: het is wat anders te seggen/ dat Christus niet en is geboren uyt de substantie van sijne moeder: want het eerste en kan niet ontkent worden/ sonder perijckel van de saligheyt: maer het tweede kan soo wel ontkent worden / insonderheydt dan / als men gelooft/ dat geene menschen / wie sy zijn / uyt de substantie van hare moeder geboren worden, gelijck vele Wederdoopers gelooven. Want soo wordt dese geheele quæstie, niet meer als natuerlick: ende wie sal die decideren of op-losse sonder perijckel van dwalinge: soo bekennen sy oock van de Erf-sonde, datse om eygentlick te spreken, de selve niet en houden voor sonde, die Adams na-komelinghen soude waerdigh maken, om van God gehaet te worden: oock niet voor sulckē quaet, dat op de maniere van straffe/eygentlick genomen / van Adam soude voort-vloeyen op synē nakomelingen/ maer alleene voor een quaet, dat is/eene swackheydt, een gebreck, of wat anders soo mē dat noemen magh/dat van Adam, die van de oorspronckelijcke gherechtigheyt berooft was / op synē nakomelinghen wordt voort-geteelt / &c. ibidem fol. 84. Soo seggen sy oock van de verrijseniſſe des vlee-

8. ende onsen Catechismus, vrage 25. Alioquin pervidere arcana dei, & nosse ejus essentiam, nulli creaturæ est datum, imo nec Angelis, quia finitæ facultatis ad infinitum objectum nulla est proportio.

III. Haer gevoelen van de menschwerdinge Christi.

e Dat is nochtans het fundament van het Evangelium Pauli, dat Christus is uyt dē zade Davids naer den vleesche, Rom. 1. 3. 2. Tim. 2. 8.

IIII. Haer gevoelen van de Erfsonde.

V. Haer gevoelen van de opstandinge des vleesches.

Nota. Scheppinghe van nieuw vleesch in substantie, en is geene opstandinge des vleesches. Siet Iob 19.26. 1. Cor. 15.53.

vleesches, **datse die vraghe stellen onder** de curieuse vraghen, **liever dan onder** de nutte vragen, of dese eygene lichamen souden opstaen, of dat God andere lichamen scheppen soude? **datse wel bekenden/ datter geloofbare redenē waren ten weder zyden/ maer dat** dese quæstie **niet bondigh en soude konnen geslist worden/ soo lange als dat niet eerst voorseker ende vast en staet/** of dit lichaem een wesentlijck deel van den menschе is, of alleene een instrument van de menschelicke ziele, **dewyle sy den dienst van het lichaem in** dit leven **van doene heeft/ om haerselvē daerinne op te houden/ende dat in het** toekomende levē **gansch niet noodigh en sal zyn. Datse dese vrage Gode wilden bevelen/ die deselve in de** toekomende wereldt **sal stissen/als wanneer wy eerst verstaen ende gevoelē sullen/ of God Almachtigh ons** het selve, **of** een nieuw lichaem **geven sal.**

VI. Haer gevoelen van het oude Testament, ende de beloften van dien.

ibidem fol. 219. **Sy seggen oock/ dat het seker is/ datter nergens in het** oude Testament, een klaer ghebodt en is te vinden van het geloove in Jesum Christum: dat oock de belofte van het eeuwige leven met ronde termen of woorden daer niet en is te vinden [f] ibid. fol. 151. **Ick swyghe verscheyden andere** poincten, **soo de** vijf **bekende** Artijckelen **met den** aenkleven van dien, **als oock van de** rechtvaerdighmakinge, **van** het gheloove, **van** het onderscheyt des ouden ende nieuwen Testamentes, &c. **Ende dit is quansuys de leere/die ons** de eenigheydt **ende** de Godsaligheydt **in het Landt soude brengen! daer het inder daet niet anders en is/ als eene** deformatie, **ende** Kancker **van de** ware Gereformeerde Religie, **also deselve uyt Godes H. Woort in de** Nederlantsche belijdenisse, **ende** Catechismus **van den** Paltz, **nevens** de belijdenisse **van andere** Ghereformeerde Kercken, **in het** Syntagma Confessionum **worden voor-gestelt: want** de belijdenisse der Romonstranten, **midtsgaders de** verklaringe, **ende** verantwoordinge **der selver is soodanigh/ dat niet alleene den gront ende** suyverheydt der Leere, **maer oock** de eenigheyt **van** Gods Kercke, **ende** de Godsaligheyt **daer door verteert ende verslonden worden: Alhoewel wy bekennē/datter** eenvoudige herten **zyn onder de belyders der selver/ die door verscheyden lasteringen/ van** Jerusalem **zyn uytgegaen/**in hare eenvoudigheydt, **ende die niet en verstaen dē woortel der sake/2. Sam. 15.11. Ick gebe dan alle vrome onpartydige** Christenen **te bedencken/ of de Hooghe Mog. Heeren** Staten Generael **van de** Vereenighde Nederlanden, **niet groote ende ghewichtige redenen hebben gehadt/niet alleene om het** Synodus Nationael **van** Dordrecht **by een te roepē: maer naer dat de fameuse** vijf Artijckelē **der** Remonstranten **by vast alle de openbare** Gereformeerde Kercken **van** Europa **geexamineert ende gedecideert/ ende de** Nederlandtsche Confessie, **ende** Catechismus **gerevideert waren: te verklaren in de** Approbatie **van de selve** Synode, **in date den 2. July 1619.** dat sy niet meer ter herten nemende, als de eere van Gods H. Naem, de behoudenisse ende voortplantinghe van de ware Ghereformeerde Religie (wesende het

f Wy geloovē met Petro, ende andere H. Apostelen, dat de H. Propheten, ende andere geloovige des ouden Testamentes, door de genade des Heerē Jesu zijn saligh

het fundament van den welſtandt, ende den bandt van de eenigheydt der Vereenighde Nederlanden) midtſgaders de eenigheydt, ruſte ende vrede der Kercken, als mede de behoudeniſſe van de eenigheydt der Kercken deſer Landen, met alle de uytlantſche Gereformeerde Kercken, van de welcke ſy haer niet en hebben konnen, nochte moghen afſonderen: datſe derhalven het voorſz. oordeel, ende ſententie des Synodi gheſien, rijpelijck verſtaen, geexamineert ende overwogen hebbende, de ſelve in alles volkomelijck hebben gheapprobeert, gheconfirmeert ende geratificeert, ghelijck ſy de ſelve approberen, confirmeren, ende ratificeren midts deſen: willende ende ſtatuerende, dat gheene andere Leere, aengaende de voorſz. Leerpoincten in de Kercken deſer Landen ſal werden gheleert of ghedreven, als dewelcke het voornoemde oordeel conform is. Ordonneren ende bevelen dien-volghende hare Hooghe Mog. alle kerckelijcke vergaderinghen, Kercken-dienaren, Profeſſoren ende Doctoren in de H. Theologie, Regenten van Collegien, ende voorts allen ende eenen yegelijcken, dien dit eenighſins concerneren of aengaen magh, haer in't exerceren van hare dienſten ende bedieninghen, ghetrouwelijck ende oprechtelijck in alles hier na te reguleren, ende ghedragen. **Hier upt ſien wy/dat de Hooghe Mog. Heeren** Staten Generael **van de** Vereenighde Nederlanden, **niet alleene profeſſie maken van alleene de** Gereformeerde Religie (**ſoo vele de** openbare exercitie **belangt**) **te mainteneren/ maer oock wat ſy by de** Gereformeerde Religie **verſtaen/ te weten** die Religie, **dewelcke nevens** Godes H. Woordt, **accoordeert met** de openbare belijdeniſſen **van alle de uytlantſche** Gereformeerde Kercken, van dewelcke ſy haer ſelven (**ſoo ſy rondelijck bekennen**) niet en hebben konnen noch moghen afſonderen, **te kennen ghevende/ dat ſy ende** hare Voorſaten, **met de** gemelte Kercken, **altijdt in** eenigheyt **gheſtaen hadden. Soo dat het is eene notoire miſ-grepe/ ende eene kale uytvlucht/die ſommige voort brengen/ om de** Poolſche diſpuyten **der** Remonſtranten **te verſchoonen/** Apologia Grootij, cap. 3. **te weten/ dat het woordt** Reformatie, **of** Gereformeerde Religie, **al** van oudts by de Politijcke, **ende** Regeerders deſer Landen, **anders of in eenen anderen ſin is genomen/ als by de** Kerckelijcke: **overmidts dat** vele Kerckelijcke **daer door verſtonden** eene over-een-ſtemminghe in alle poincten met hare Leeraers: **maer dat de** Politijcke **daer by verſtonden**/eenen dienſt Gods, gheſuyvert van grove (Pauſelijcke) abuyſen, ende voorts in't ſtuck van't ghevoelen over diſputable poincten, niet al te nauw zijnde ghelimiteert. **Wie heeft ſyne dagen alſulcke beſchrijvinghe gehoort van de** Ghereformeerde Religie, **het zy van** verſtandighe **ende** vrome Politijcke, **of van** verſtandighe **ende** vrome Predikanten? **Want nopende** verſtandige **ende** vrome Politijcke, **die met ernſt van de** Religie **ſpreken/ die weten wel/ dat de** Ghereformeerde Religie, **alleene die** Religie **is/ dewelcke van de** Ghereformeerde Kercken **aenghenomen/ openlijck**

Wederleginge van die gene, die de Gereformeerde Religie ſeer ongeriemdelick beſchrijvē, als eē leeſt die paſt op allemans voeten, uytgenomen grove Papiſten,

Want die beſchrijvinge en is noyt by verſtandige ende vrome Heeren aengenomen.

Want die verſtaen wel, dat groote ongeriemtheden daer uyt ſouden volgen.

beleden / ende gheoeffent wordt / ende dat die moet onderſcheyden / ende bekent worden upt hare gedruckte belijdeniſſen, die over lange zijn by een gevoeght: maer geensins upt de ſchriften van Eraſmus, Anaſtaſius Veluanus, Gellius Snecanus, Clement Maertenſſen, Taco Sibrants, Mr. Hubert van Utrecht, Caſpar Coolhaes, Cornelis Wiggertſſen, Hermannus Herbertſſen, &c. Anderſins indien dat de beſchrijvinge ware van de Gereformeerde Religie, dat het is eenen Godſ-dienſt, gheſuyvert van grove Paepſche abuyſen, ende voorts in't ghevoelen over diſputable poincten, niet al te nauw ghelimiteert: wat iſſer dan in den wegh / dat men door die groote ſchuer-deure niet en kan invoeren allerley Wederdoopers, Socinianen, Libertijnen, &c. want die beſtraffen alle te male / die grove Paepſche abuyſen, maer in't gevoelen over diſputable poincten (ſoo ſy ſpreken) en willen ſy niet al te nauw gelimiteert zijn. Ende het ſchijnt / dat de Remonſtranten daer henen willen / dewijle ſy seggen / datſe niemandt en willen mijden, noch van hare Societeyt verjagē, die maer Godſalighlick eñ vreedtſamelick met haer wil leven in Chriſto. Al iſt dan, dat yemant van haer ſoude mogen verſchillen over eenige hooft-ſtucken des geloofs, hoedanich dat het oock zy, alwaert aengaende de kenniſſe Godts, ende ſijns Soons Jeſu Chriſti, dat daer niet aen gheleghen en is, als maer dat hooftſtuck God, ende de Godſaligheydt niet en quetſt: dat dit haer velt-teecken is, daer door dat ſy gaerne van alle ſecten willen onderſcheyden zijn.

(Daer de Remonſtranten geene ſwarigheydt in en vindē.)

Veel min by verſtandige ende vrome Predikanten.

Aengaende / dat deſen Autheur ſeydt / dat vele Kerckelicke perſonen, by de Gereformeerde Religie verſtaen / eene over-een-ſtemminge in alle poincten met hare Leeraers, ick en weet niet / wie dat die Kerckelicke perſonen zijn / ende op wat fondament dat ſy ſoo ſpreken: want Kerckelicke perſonen, die eenigh verſtandt hebben / die weten wel / hoe dat het examen, ende de beveſtinge van de Predikanten in de Gereformeerde Kercke toegaet / te weten / datſe niet en worden gepraemt om te onder-teyckenen de particuliere ſchriften van deſe / of geene Leeraers: maer ſy moeten verklaren / dat ſy de ſchriften des ouden ende nieuwen Teſtamentes houden voor het eenighe woordt Gods, ende volkomene Leere der ſaligheydt, ende datſe verwerpen alle leeringhen, die daer teghen ſtrijden: maer overmidts daer oock moet zijn in de Kercke Gods, ende dat in de verklaringhe van de H. Schrifture, ende de onderſcheydinge van verſchillende Leer-ſtucken / den Geeſt der Propheten, de Propheten moet onderworpen zijn, volgens 1. Cor. 14. 32. ſoo is een Predikant gehouden te onderteyckenē de formulieren der eenigheydt, die daer zijn in de Chriſtelicke Gereformeerde Kercke, namelijck de belijdeniſſe des geloofs, den Chriſtelijcken Catechiſmus, die openlick in de Kercke gheleert wordt / midtſgaders de verklaringhe over de vijf fameuſe Artijckelen, anno 1619. tot Dordrecht gedaen. Want de Kercke moet van de Leere der Kercken oordeelen, gelijck deſen

Ende waerom?

Au-

Autheur elders seer wel seydt. Die dese Leere in syne conscientie soo niet en verstaet/ of en gelooft/ die en kan met gheen reden/een Gereformeert Predikant blyven/ dewyle hy de Gereformeerde Leere niet toe en staet. Of dan mogelyck hier of daer een Predikant, synen Meester of Meesters, die hem onderwesen hebben/wat sucht ende respect toedroegh/ghelyck dat niet vreemt en is/ soo is hy even-wel ongehoudē/ jae het ware onbetamelyck/ ende hem niet mogheliyck/ alle de particuliere opinien van sijn Meester of Meesters, aensien ende Authoriteyt te geven, maer hy moet blyvē binnen de palen van Godes H. Woort, ende de formulieren der eenigheydt, die de Christelijcke Gereformeerde kercke daer upt/ ende naer den regel van dien gemaeckt heeft. Den voorsz. Autheur stelt dan eene beter beschryvinghe van de Christelijcke Gereformeerde Leere, upt het Tractaet dat de Heeren Staten Generael met de Croone van Engelandt ghemaeckt hebben anno 1585. alwaer Art. 11. alsoo staet. Den Oversten ende Gouverneur van hare Majesteyts Guarnisoenen, sullen eedt doen van getrouwigheyt tot hare Majesteyt, oock mede tot de Staten Generael, tot behoudenisse der selver steden ende plaetsen, ende dependentien: oock tot onderhout van de ware Christelijcke Religie, ghelijck die jeghenwoordelijck in Engelant, ende in de Geunieerde Landen gexerceert wort. Met dese beschryvinge/ die by de Heeren Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden, nevens Koninginne Elisabeth, van Hooghe ende gesegende memorie/ ghemaeckt is over de vijftigh jaren, wordt dan die nieuwe, Politijcke, ongeriemde beschryvinghe van de Gereformeerde Religie om-ghestooten: Ende die beschryvinghe van de Heeren Staten Generael, die sy doen in de Approbatie van de Nationale Synode van Dordrecht, wordt daermede bevestight/te weten/ dat de ware Gereformeerde Religie is/die by de Algemeyne, Ghereformeerde Kercken in Enghelandt, Vranckrijck, den Paltz, Nassau, Geneven, Nederlandt, Zwitserlandt, Embden, Bremen, &c. is aenghenomen, ende in dien tijdt opentlijck in de Kercken gheleert ende gheoeffent wierdt, volgens Godes H. Woordt, ende gedruckte belijdenisse daer van synde. Ende dit is die Religie, daer van den Autheur elders bekent/ dat de Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, deselve tot noch toe met hare Authoriteyt ende vermoghen ghevoestert/ de Leeraers der selver upt de ghemeene middelen mildelyck onderhouden hebben/ende niet toe-gelaten/ dat ter eene andere Religie openbaerlijck soude gesien of gehoort worden, altijdt met dat bedingh/ als hier voren meermael verhaelt is/ dat een yder particulier in syne Religie vry sal mogen blijven, ende dat niemant ter cause van dien sal achterhaelt of onderzocht worden. Ende dit is vast het ghene/ dat wy in desen twaelfsten Artijckel, niet alleene volgens Godes H. Woordt, maer oock de oude maximen, ende practijcke van onsen staet, gaerne souden staende houden.

Daer mede dat die ongeriemde beschrijvinge gedoot wort.

Hi proceres igitur, qui reformatam Religionem authoritate atque opibus suis foverunt hactenus, magistros ejus suo ex ærario liberaliter sustētarunt, aliam Religionem in publico nullam passi sunt conspici aut audiri: Hi sunt quos, &c. Grotius de pietate ordinum Hollandiæ.

XIII. Hier upt volght nu van

XIII. Art. dat de Hoo-

ge Overichedē ſchuldigh zijn de Afgoderie wech te nemen uyt de plaetſē, die ſy veroveren.

ſelfs / als de Hooghe Chriſtelijcke Overigheydt, door het recht van de Oorloghe, of anderſins, door wettelijcke ſucceſſie ende erffeniſſe, &c. eenighe ſteden, of plaetſen verovert van Afgodiſche menſchen, datſe naer den reghel van Gods woort ſchuldigh zijn niet alleene de openbare oeffeninghe van de Afgoderie, maer oock de Afgoden ſelve, ende alle de inſtrumenten tot den Afgoden-dienſt ſtreckende, door hare Authoriteyt wech te nemen. **Deſen Artÿckel volght dupdelÿck uyt den voorgaenden. Want indien eene** Chriſtelijcke **ende** Godvruchtighe Overigheydt, **de openbare oeffeninghe van** Afgoderie, **ende dierghelÿcke** grouwelen **in ſÿn eyghen landt niet en magh toe-laten/ſoo volght van ſelfs/dat hy oock deſelve duplighheden met geene goede oogē en moet aenſien / maer weeh-nemen / volghens ſyne authoritept / uyt het openbaer geſichte der menſchen/ja de inſtrumenten van** Afgoderie **verbÿſſelen / in ſulcke** ſteden **ende** plaetſen **daer hy door het** recht van Oorloge, **door** erffeniſſe, **of anderſins/nu meeſter van geworden is. Ende dit is het gene / dat de Heere den** Overſten, **van de** Ioodtſche Republijcke **ſoo menighmael belaſt/ als ſy het** beloofde landt **ſouden innemen / datſe dateliick alle de** Afgoden, **ende alle inſtrumenten van de** Afgoderie **ſouden weeh-ruymē/ op datſe den Nakomelingen niet en ſouden ſtrecken tot ergherniſſe. Hier toe dienen ſeer vele ende verſcheyden plaetſen in de boecken** Moſis, **maer met namen Exod. 34. verſ. 11. tot 16.** Houdt, dat ick u lieden heden ghebiede; ſiet, ick wil voor u uytſtooten de Amoriters, Cananiters, Hethiters, Pherefiters, Heviters, ende Iebuſiters: Hoedt u dat ghy niet een verbondt en maket met den Inwoonders des Lants, daer ghy in komet, datſe u niet tot ergerniſſe onder u en worden: maer hare altaren ſult ghy omſtorten, ende hare Afgoden verbreken, ende hare Hagen uytroeyen: want ghy en ſult gheenen anderen God aenbidden, want de Heere heet een yveraer, daerom dat hy een yverigh God is: op dat, wanneer ghy een verbondt met den inwoonders des Lants maket, ende wanneer ſy hare Goden na hoereren, ende offeren hare Goden, datſe u niet en noodigen, ende ghy van haren offer etet. **Item/ Num. 33.51.** Spreeckt met den kinderen Iſraels, ende ſeght tot hen: wanneer ghy lieden over de Iordane ghegaen zijt in het landt Canaan, ſoo ſult ghy lieden alle Inwoonders verdrijven voor uwen aengeſichte, ende alle hare pilaren, ende hare gegoten beelden ombrenghen, ende alle hare hooghten te niete doen: dat ghy lieden dat Landt alſoo in neemt, ende daer in woont, want u lieden hebbe ick dat Landt ghegheven, dat ghy het in-neemt. **Item/ Deut. 7. verſ. 5.** Maer ſoo ſult ghy lieden met hen doen, hare Altaren ſult ghy verſcheuren, hare Calomnen breken, hare Haghen af-houwen, ende hare Afgoden met den vyere verbranden: want ghy zijt een heyligh volck den Heere uwē Gode. **Daer over wort den Koningh** Aſſa **oock gepreſen/ dat hy niet alleene de grouwelen weeh en nam uyt den Lande** Juda **ende** Benjamin, **maer oock** uyt de Steden, die hy gewonnen hadde, op het geberghte Ephraim; **maer overmidts**

Siet de Remonſtrantien van de Kercken vā Hollant, Zeelandt, ende Weſt-Vrieſlandt, aen de Ed. Mog. Heerē Staetē der ſelver Provincie, nopende de openbare toelatinge van de Afgoderie.

Item/ den Spiegel der waerheydt van Godſcalcus Altius Aeltius.

Het zy by recht van Oorloge.

2. Chron. 15. verſ. 8.

midts de kinderen Israels dat ghebodt soo precijs niet en waren naghekomen/ als dat wel behoorde: daerom heeftse de Heere soo heftigh daer over bestraft/ Jud. 2. vs. 1.2.3. Ende daer quam een Enghel des Heeren van Gilgal tot Bochim, ende sprack: Ick hebbe u lieden uyt Egypten opwaerts geleyt, ende in het landt ghebracht, dat ick uwen Vaderen ghesworen hebbe, ende sprack, ick en wilde mijn verbondt met u lieden niet laten eeuwighlijck: midts dat ghy niet en soudt een verbondt make met den Inwoonders des lants, ende hare Altaren breken: doch ghy en hebt mijner stemme niet gehoort, waerom hebt ghy dat ghedaen? Doe sprack ick, Ick en wilse niet voor u verdrijven, datse u ten stricke worden, ende hare Goden tot een nette. De kinderen Israels zijn oock door dese ernstighe bestraffinghe soo beweeght geweest, **ghevoelende hare sonde/ dat den H. Geest getuyght/** als den Enghel des Heeren sulcke woorden ghesproken hadde tot alle kinderen Israels, dat alle het volck t'samen hare stemme hebben op-geheven ende gheweent, daer van datse oock de plaetse hebben ghenaemt Bochim, ende offerden aldaer den Heere, **om hem wederom te versoenen. Aengaende nu de** Landen **ende** Steden, **die de** Hooge Overigheden **verkrijgen by** succeßie **of** erfenisse: **Elck een is bekent upt de boecken der** Koninghen, **dat alle de Koninghen** Israels, **dat is/ van de** thien stammen **daer over worden gebrant-merckt/ om datse de** guldē Calveren **niet upt en roepden/ als sy quamen in de regeringhe/ die** Jeroboam **den sone** Nebath **alder-eerst gevonden ende ingestelt hadde: daeromme staet daer t'elckemael van de selve Koningen/** datse wandelden in de weghen Jeroboams des Soons Nebaths, die Israel sondigen dede, eñ datse daer van niet af en weken. **Soo wort het ock eenige goddeloose Koningen** Juda **te laste geleght** (**met namen** Ioram **den sone** Iosaphats) **datse** wandelden in de wegen der Koningen Israels, gelijck als het huys Achabs ghedaen hadde, **2. Par. 21. vers. 6. Soo staet daer ock van den Koningh** Ioas, **die anders dede dat den Heere wel behiel/ soo langhe als den Hooghen-Priester** Iojada **leefde/ maer naer den doot** Iojada, **quamen de Overste in** Iuda, **ende baden den Koningh seer ootmoedelijck/ om de** Afgoderie **wederom op te richten/** doe hoorde haer de Koningh: ende sy verlieten het huys des Heeren, des Gods harer Vaderen, ende dienden den Hagen, ende den Afgoden: doe quam den toorne des Heeren over Iuda ende Ierusalem, om deser harer schuldt wille, **2. Par. 24. 2. 17. 18. Het is ock eene vlecke/ die verscheyden Koningen** Iuda **wort op het voorhooft gedruckt/ die anderssins ghepresen worden/** datse de Hooghten niet wech en namen, maer datse het volck noch lieten offeren ende roocken op de hooghten: **ghelijck met namen geseyt wort van** Ioas **dewijle hy noch vroom was/ 2. Reg. 12. 2. 3. Item/ van** Amazia **synē sone/ 2. Reg. 14. 3. 4. ende van meer andere. Daer-en-tegen soo worde de vroomste Koningen** Iuda **daer over seer hooge geprese/ datse alle de** Afgodē **ende de instrumenten van** Afgoderie **hebben upt-ge-**

Daerom worden de goddelooße Koningen van Israel daer over bestraft, om datse de Afgoderie niet uyt en roeyden.

Daerentegen de vrome Koningen Iuda worden daer over gepresen, om datse alle overblijfselen van Afgoderie wech namen, als

roept/ die sy in't beginsel van hare regeringhe/ in hare landt-palen gebonden hebben. Als met namen
Assa. Assa, daer van staet dat hy dede, dat recht was, ende den Heere synen Godt wel beviel: ende dat hy de vreemde Altaren af-brack, ende de Hooghten, ende de Calomnen, ende dat hy de Haghen af-hackte: ende dat hy Juda liet seggen, datse den Heere den God harer Vaderen souden soecken, ende doen na de Wet ende geboden: daerom nam hy wech uyt allen steden Juda de Hooghten ende Afgoden, want het Koninckrijcke was in ruste ende stilte voor hem, 2.
Iosaphat. Par. 14. Vs. 2. 3. 4. 5. Van Josaphat staet/ dat de Heere met hem was/ want hy wandelde in de voorgaende weghen sijns Vaders Davids, ende en socht te Baalim niet: maer den God sijns Vaders/ ende wandelde in syne gebodē/ ende niet naer de wercken Israels: daeromme bevestighde hem de Heere het Koninckrijcke, ende ganssch Juda gaf Iosaphat geschencken, ende hy hadde rijckdom ende eere de volheyt: Ende doe sijn herte moedigh werdt in de weghen des Heeren, nam hy voortaen wech de Hooghten ende Hagen uyt Juda, 2. Chron. 17. Vs. 3. 4. 5. 6.
Uzia. Soo staet daer oock van Uzia, dat hy dede dat den Heere wel beviel/ gelijck sijn Vader Amazia ghedaen hadde: ende dat hy dē Heere socht/ so lange als Zacharia leefde/ den Leeraer in de ghesichten Gods: ende soo langhe als hy den Heere socht/ soo liet hem God alle dinck wel gelucken/ 2. Par. 26. 4. 5. Soo
Ezekia. staet daer oock van Hiskia, dat in synen tijdt/ alle de Israeliten uyt-togen/ die in de steden Juda gebonden wierden/ ende datse de Calomnen af-braken/ de Hagen af-hackten/ ende datse alle de Hooghten ende Altaren af braken uyt den ganschē Juda, Ben Jamin, Ephraim ende Manasse, tot dat sy die te niete maeckten/ 2. Par. 31. 1. Ja hy pverde soo seer in den suyveren Gods-dienst/ dat hy niet alleene de Hooghten, Calomnen ende Hagen uyt en roepde/ maer hy brack oock de metalen Slange, die Mose gemaeckt hadde/ want tot dier tijdt toe hadden de kinderē Israels aē haer geroockt/ eñ men hietse Nehusthan: Ende hy wierdt hier over soo gepresen/ dat hy den Heere den God Israels alsoo vertroude/ dat naer hem sijns gelijcke niet geweest en is onder allē Koningē Juda, noch voor hem geweest en was: Hy hinck den Heere aen/ ende hy en weeck niet achter van hem af/ ende hy hielt syne geboden/ die de Heere Mosi geboden hadde: daerom was de Heere met hem, ende waer hy uyt-toogh, handelde hy kloeckelijck, 2. Reg. 18. vers. 4. 5. 6. 7. Soo staet daer oock van dē Koningh Josia, dat hy dede/ Iosia.
dat den Heere wel beviel/ eñ wandelde in de weghen sijns Vaders Davids, eñ en weeck niet/ noch ter rechter/ noch ter slincker-handt: want in den achtsten jare sijns Koninckrijcx/ doe hy noch een jongelinck was/ begonst hy te soecken den God synes Vaders Davids: ende in den twaelfsten jare, begonst hy Juda ende Ierusalem te reynigen van de Hooghten, ende Haghen, en Afgoden, ende ghegoten Beelden: ende liet voor hem af breckē de Altaren Baalim ende de Beelden daer boven op/ hieuw hy daer boven af:

ende

ende Hagen, ende Afgodē, en Beelden brack hy / ende maeckteſe tot ſtof / ende ſtroydeſe op de doode graven der gener/ die hen geoffert hadden. Ende verbrande het gebeente der Prieſters op den Altarē, ende repnighde alſoo Juda ende Jeruſalem, 2. Par. 34. Vſ. 2. 3. 4. 5. In ſumma/die de H. Schriften met eenige aendacht ende H. opmerckinge geleſen heeft / die moet bekennen/ dat opt ende opt is de hooghſte eere geweeſt van Koningē, Prinçen, ende andere Hooge Overigheden, voor het aenſchyn van God Almachtigh/ datſe in alle de palen van hare Juriſdictie, volgens hare Authoritept/alle Afgoderie, midtſgaders de Afgoden ſelve met alle de Inſtrumentē die daer toe behooren / hebben wech-genomen ende uptgeroept / ende dat dit het vooꝛnaemſte fundament is geweeſt van allerley ſegen ende geluck / over haer ende hare Onderſaten / ſoo naer ziele als naer lichaem: daerentegen/dat dat opt eñ opt is geweeſt de leelickſte ſchantvlecke ende brant-merck van Koningen, Prinçen, ende andere Hooge Overigheden, of datſe de Afgoden in de palen van hare Juriſdictie ſelve hebben op-gericht/gelyck Jeroboam dē ſone Nebath de guldē Calveren, ende Achab den Baals dienſt gedaen heeft: of datſe de Afgoderie die hare Booꝛ-ſaten geplant hadden/ getolereert ende booꝛ de vingeren geſien hebben/ ende dat dit de vooꝛnaemſte booꝛſake is geweeſt van de ruine van hare Huyſen, Koninckrijckē ende Provinçien. Want dat booꝛdeel Gods gaet vaſt/dat hy upt-geſpꝛoken heeft in het gebodt: Want ick ben de Heere uwe God, een jaloers God, die daer te huys ſoecke de miſdaet der Vaderen tot den kinderen, tot in het derde ende vierde lidt der gener, die my haté, Exod. 20. 4. Item / Deut. 27. 15. Vervloeckt is hy, wie eenen Afgod of gegoten Beeldt maeckt, een grouwel des Heeren, een werck van des werck-meeſters hant, ende ſettet verborgen, ende alle het volck ſal antwoorden, eñ ſeggen, Amen. Daerom ſeydt David Pſal. 16. verſ. 4. De ſmerten der ghener, die eenen vreemden God begiften, ſullen vermenighfuldight worden: Ick en ſal hare bloedige dranck-offers niet plegen, noch en ſal hare namen op mijne lippen niet voeren. Item/Pſal. 97. verſ. 7. Schamen moeten hen, alle die den Beelden dienen, ende hen der Afgoden beroemen: bidt hem aen alle goden. Het fundament van dat booꝛdeel Gods is oock klaer. Want voor-eerſt, ſoo is de Heere onſe Godt ſeer jaloers over ſyne eere: daerom ſeydt hy Eſai. 42. 8. Ick de Heere, dat is mijnen Name, Ick en wil mijne eere geenen anderen geven, noch mijnen roem den afgoden. Ten anderen ſoo is hy ſoo jaloers over de afgoden, als een Koningh of Prinçe is over de boelen, die met ſyne huyſvrouwe wat te familiaer zyn / eñ die hare affectie ſoeckē tot haer te locken: daerom vergelyckt hy de afgoden over-al hy boelen, ende oneerlijcke vryers, die eē eerlick man ſyne hupſvꝛouwe ſoecken te ontvꝛyen. Ezech. 16. ende 23. Ende al iſt/ dat het volck/ dat naer ſynē Name genoemt is/ vele excuſen gebꝛuycken tot haerder verſchooninge/ te weten/ datſe

Gods. Exod. 20. 4

Dat ſtaet op gewiſſe redenen. 1. Reden.

2. Reden.

wel beter weten / datse niet onreyn en zijn, noch geene onreynigheydt voor en hebben / maer datse haer wel wachtē sullen van den Baalim aen te hangen: soo en is even-wel dien overigē God / die herten ende nierē door-gront / met sulcke magere excusen niet te vredē / maer hy seght rondt upt / wanneer ghy u alreede met looge wiesschet, ende na-met vele zeepe daer toe, soo schijnt doch uwe ondeught dies te meer, voor my, spreeckt de HeereZebaoth, Jerm. 2. Vs. 22. 23. Want even geschick het niet en betaemt / dat eenen buyten pol, of hoeren-jager sal geset worden in des waerts stoel, soo en is daer oock geen schick tusschē den Tempel Gods, ende de Afgoden, 2. Cor. 6. Vs. 16. Want de Beelden en staen maer in de Kercken / tot verdriet en spijt van den Huys-heere, Ezech. 8. Vs. 3. Ende daeromme ist oock / dat den Keyser Constantinus de Groote, soo haest als hy gekomen was in de regeringe van het Keyser-rijcke, als de Afgoden der Heydenen, upt de Tempelen, ende andere openbare plaetsen van sijne Jurisdicte heeft uptgeroept / ende hy heeft in plaetse van dē geplant de oeffeninge van de Christelijcke Religie. Want hy verstondt seer wel / dat de Hooghe Overigheydt moet bewaerder zijn van beyde de tafelen, ende datse moet besorgen dat hare Ondersaten eerst leven in alle Godsaligheyt, daer na in eerlickheydt, 1. Tim. 2. 2. Het is dan eene groote faute / dat vele Hooge Overigheden in desen deele soo slap ende sorgeloos zijn / even als of sy daer voor niet en souden moeten verantwoorden / of sy in haren tijdt / Gods raedt hebben soecken te dienen, of niet / ghelijck David in sijnen tijdt gedaen hadde / Act. 13. 36. Ende of sy oock moedigh zijn geweest in de wegen des Heeren, om de hooghten ende Haghen uyt Juda uyt te roeyen, gelijck Josaphat, 2. Chron. 17. vers. 6.

Bevestight met het exempel van den Keyser Constantinus.

Eerste tegenwerpinge van Politijcke insichten.

Maer hier wordt tegen geworpen / dat eene Hooge Christelicke Overigheydt, dickwils Politijcke redenen heeft / waeromme dat sy niet raetsaem en vint / de Publijcke Afgoderie ende alle de instrumenten van die werck te nemen / upt de stedē ende plaetsen / die sy verovert door het recht van Oorloghe, of anders sins by succesie, &c. als voor-eerst in belegeringe van steden / die de Afgoderie toe-gedaen zijn / datse te voeger ende gereeder haer-selven sullen overgeven / indien haer de exercitie van de Paepsche Religie opentlick wordt toe-gelaten: dat oock andere Steden ende Provinçien, die soo gesint zijn / daer door sullen aengelockt wordē / om haerselven te laten reduceren tot de eerste Unie, &c. Antw. Men magh geē quaet doen, op dat het goede kome, Rom. 3. 8. Reden is / overmits het gheen recht goedt en is / dat door quade middelen verkregen wordt. Maer dat is een quaedt middel, dat yemant om Politijcke insichten, eenigh Verbondt of Accoort maeckt met den ongeloovigen / daer uyt dat eenigh perijckel of nadeel voor de ware Religie te vreesen of te verwachten is, ghelijck den Hooghgheleerden Andræas Rivetus seer wel segt in Hoseam cap. 5. vers. 13. fol. 199. Want de Religie en moet niet ghetempert worden naer de Po-

wort beantwoordt met verscheyden bondige redenen.

1. Reden.

Politie, maer de Politie naer de Religie, dat is naer den reghel van Gods woort. Want de Overigheden, zijn Gods dienaers, ende hoe Hooge datse zijn / soo moeten sy even-wel schrijven Dei gratiâ, dat is/datse regeren door Gods genade, Rom. 13.4. Derhalven soo en mogen sy niet doen teghen Gods ordonnantie/ of anders en hebben sy noch segen / noch gheluck te verwachten/2.Chron.17.vers.4.5. 2. Chron.20.20. Gelijck dan de Ondersaten den Keyser moeten geven, dat des Keysers is, maer soo / datse voor-al Gode moetē geven, dat Godes is, Matth.22.21. Sy moeten eerst God vreesen, ende daer na den Koningh eeren, 1.Pet.2.17. Soo moeten ock de Overigheden, soo Hooge als sy wesen mogen / den Heere dienen met vreesen, ende haer verblijden met beven: sy moeten den Sone kussen, dat hy niet en toorne, ende op dat sy niet om en komen op den weghe: want sijnen toorne sal haest aenbranden, doch wel allē dien, die op hem vertrouwen, Psal.2. vs. 11.12. Indien sy dan den Heere behagen willen / als mannen naer sijn herte, soo moeten sy alle den wille des Heeren doen, ende in haren tijdt Gods raedt pooghen te dienen, gelijck den Koningh David, den, Act.13. vers.22.36. Daerbeneven soo en kan niemandt / eens anders recht weck geven / insonderheydt wanneer hy hooger is / als hy: maer God is die Alder-hooghste, dien hoogen Hoeder over de hooge, Eccl.5.7. Derhalven soo mogē de Hooghe Overigheden van haer eygen recht weck geven/ soo vele als sy willē (of ymmers als sy volgēs de Burgerlicke rechten konnen verantwoorden) maer sy en mogen Godts gherechtigheydt niet weck geven/sonder hem op het hooghste te vertoornen / ghelijck Jeroboam den sone Nebath, die Israel sondigen dede, met het oprichten van de gulden Calverē te Dan, ende te Bethel, ende dat upt verkeerde Politijcke insichten, 1. Reg.12. vs.25.26.27. 29.30. Ten derden, daer en kan 3. Reden, geenen zegen volgen op Politijcke, of wereldtsche bedenckinghen, als de menschen af-wijcken van het woordt des Heeren. Want God en zeghent niet / dan sijne eygene Ordonnantien/ende alsulcke middelen / die hy in sijn woordt geapprobeert / ende voor goedt gekent heeft: want de Heere zegent alleene die hem vreesen, beyde kleyn ende groot, Psal.115.vers.13. Die daer-en-teghen af-wijcken op hare kromme wegen, die sal de Heere wech drijvē met alle quaet-doenders: doch vrede over Israel. Psal.125. vers.5. Derhalven de Overighedē, die ghezegent willen zijn in hare aenslagen/die moeten de hulpe verwachten van het heylighdom, ende hare sterckte uyt Zion: soo sal haer de Heere geven, dat haer herte begeert, ende vervullen alle hare aenslagen, Psal.20.vers.3.4.5. Want den Bergh Zion is als een schoon spruytken, dies hem het gantsche landt troostet: God is in hare Palleysen bekent, dat hy alleene de beschuttinge zy: Psal.48. vers.23. Ende even gelijck Obed-Edom met sijn gantsche huys ghezeghent wierdt/ dewijle de Arcke Gods by hem gelogeert was / 2.Sam.6. vers.11. Soo wil ock de Heere een Stadt, en-

ende een Landt zegenen / daer sijne Kercke, met den suyveren Godsdienst, geherberght wordt/ Matth. 10.41. Daerentegen de Afgoderie brenght den vloeck in een Landt of Stadt, Deut. 27.15. gelijck wy hier voren upt de boecken der Koningen breeder bewesē hebben. 'T is waer dat de Afgoden-dienaers, gelijck ooc andere Overtreders bande Wet Gods/ haer selvē dickwils zegenē in haer herte/ eñ dē neuse om hooge steken/ als hare aenslagen voor eenen tijt voorspoedigh zijn: sy en vragen dan nergens na/ Gods gerichtē verstekē sy verre van haer: Alle die haer tegen zijn/ daer blasē sy over: sy spreken in haer herte/ ick en sal in eeuwicheyt niet wanckelen/ want ick en kan in geen ongeluck vallen/ Psal. 10.4.5.6. Gelijck Jehu, ende Jeroboam den sone Joas, seer voorspoedigh warē voor eenen tijdt in hare aenslagen / alhoe-wel sy hertneckig blevē voortgaen in de wegen van Jeroboam dē sone Nebath, die de gulden Calveren hadde opgericht/ 2 Reg. cap. 9. cap. 10. cap. 13. Soo roemen oock de Afgoden-dienaers, Jer. 44.17.18. Dat so lange als sy Afgoderie dreven/ gelijck hare Vaders, Koningen ende Vorsten gedaen hadden in dē steden Juda, ende op de straten te Jerusalem, datse alsdan broots genoegh hadden / dat het haer wel ginck/ ende datse geen ongeluck en sagen: maer 'tzedert datse hadden naer-gelaten der Melechet des Hemels te roockē/ ende dranck-offer te offeren / datse allerley kommer hadden geledē/ ende datse door het sweert ende honger warē om-gekomen. Maer den Prophect Ieremia antwoordt haer seer treffelick/ ibidem vers. 21.22.23. ende hy keert het argument seer aerdigh om/ seggende: Ja ick meyne oock/ dat de Heere hebbe gedacht aen dat roocken, dat ghy in den steden Juda, ende op de straten te Jerusalem gedreven hebt / met t'samen uwen Vaderen, Koningen, Vorsten, ende alle den volcke in den lande / ende heeft dat ter herten genomen: dat hy niet meer lijden en konde uwe boose wesen ende grouwelen / die ghy dedet/ daer van oock uwe lant ter woestijne / ten wonderen / ten vloecke geworden is/ dat niemant daer inne en woont / als het hedens-daeghs staet. Daeromme dat ghy geroockt hebt/ ende tegen den Heere gesondight / ende der stemme des Heeren niet gehoort / eñ in sijne wetten/ rechten ende getuygenissē niet gewandelt en hebt/ daerom is u oock sulcken ongheluck wedervarē/ als het hedens-daeghs staet. Alwaert dan / dat een Afgoden-dienaer, of eenen anderen sondaer hondert-mael quaet dede/ ende lange leefde / soo moeten wy even-wel weten ende gheloouen des Wijse-mans lesse, dat het alleene dien wel gaen sal, die Godt vreesen ende sijn aenghesichte ontsien: want het en sal den goddelooscen niet wel gaen, maer sy sullen zijn ghelijck een schaduwe, ende niet lange leven (te weten ter saligheyt) die haer voor God niet en vreesen, Eccl. 8. vers. 12.13. Die dit niet en gelooft / die is van dat volck/ der welcker herten vol wordt, om quaedt te doen, overmidts dat haer niet stracx een oordeel en gheschiedt over de boose wercken. ibid. vs. 11.

Wtvlucht van de Afgoden-dienaers, beantwoort.

Want de Afgoden-dienaers moghen voorspoet hebbē voor eenen korten tijt,

Maer het eynde draeght den last.

Bewijs daer van.

Sulc-

Sulcke lupden toonen/dat alle hare ghepeynſen zijn, datter geenen God en is, Pſalm 10. verſ. 4. Maer de kinderen Gods weten / dat de vaten des toorns (ten verderve bereyt) met groote lanckmoedigheydt van God worden voort-gebracht, Rom. 9. verſ. 22. Maer indien ſy den rijckdom van Godts goedertierentheyt, verdraeghſaemheyt ende lanckmoedigheydt komen te verachten, niet wetende, dat haer de goedertierentheyt Gods tot bekeeringe roept: ſoo verſamelen ſy haer ſelven naer hare hertneckigheyt ende onbekeerlijck herte, eenen ſchadt des toorns tot den daghe des toorns, ende ontdeckinghe des rechtvaerdighen oordeels Gods, Rom. 2. verſ. 4. 5. Dan ſullen ſy / maer te late / ghewaer worden / dat hare verdoemeniſſe van over langhen tijt niet en vertoeft/ ende dat hare verderffeniſſe niet ſlaperigh en is/ 2. Pet. 2. Vſ. 3. Boven dien/ſoo leert de ervarenthept / dat de Politijcke inſichten die teghen de H. Schriftuere ſtrijden/ nopt wel gheluckt en zijn. Wy en willen nu niet ſpreken van Ieroboam den ſone Nebath, ende ſyne naſaten, die met hare Afgoderie, de thiē ſtammē van Iſrael ſo jammerlijck naer ziele ende lichaem bedorven hebben: maer laet ons maer overleggen het exempel van Ioſaphat den Koningh Iuda, die anderſins ſoo ſeer in de H. Schriftuere geprezen wordt. Deſen goeden Koningh hadde eene verkeerde Politijcke grepe, dat hy ſonder den Heere, of ſyne Propheten, raedt te vragen, mynde de ſcheuringe, die tuſſchen de twaelf ſtammen Iſraels gheſchiedt was/ door eene alliance van houwelijck wederom te vereenigen. Hy reſolveert daeromme ſynen ſone Ioram, den erfghenaem van de Croone, te houwelijcken met de Dochter van Achab dē Koning Iſraels, genaemt Athalia, nochtans met dat voornemen / dat hy de minſte veranderinge in de Religie niet en ſoude toelaten/ want hy en gheloofde de valſche Propheté niet/maer alleene de Propheten des Heeren, 1. Reg. 22. 7. Maer overmidts hy in het uytſetten van ſynen ſone/meer hadde gelet op Politijcke advijſen ende inſichten, als op het woordt des Heeren, ſoo is ſijn deſſeyn ganſch averechts upt-gevallen: want ſynen ſone Ioram, zijnde erfgenaem van de Croone, ſoo haeſt als hy aen die godde-looſe Vrouwe ghetrouwt was/ ſoo wandelde hy op de weghen der Koningen Iſraels, ghelijck als het huys Achabs dede, want Achabs Dochter was ſijn wijf, ende hy dede, dat den Heere qualijck beviel, 1. Reg. 8. 18. Wt dat goddeloos houwelic quam eenen goddelooſen ſone Ahaſia, die noch ergher was als ſijn Vader/ ende ſo is Ioſaphats huys te gronde ghekomen/ 1. Reg. 9. 27. Dergelijcke miſgrepe hadde Ioſaphat, dat hy om Politijcke inſichtē hem ſelven ginck vereenigen met Ahaſia dē Koningh Iſraels, die goddeloos was met ſynen doen: want hy vereenighde hem met hem/om ſchepē te maken/dat ſy op de Zee voeren: eñ ſy maecktē de ſchepen te Ezeon-Gaber: doch Elieſer den ſone Dodana, van Mareſa propheteerde teghen Ioſaphat, ende ſprack: daerom dat gy u met Ahaſia vereenight hebt, ſoo heeft de Heere uwe wercken gheſcheurt, ſoo werden de ſchepen ghe-

Wiens Politijck deſſeyn, in ſyn verbont met Achab.

Seer jammerlick miſluckte tot ruine van ſyn huys.

Inſgelijcx in ſyn verbont met Ahaſia,

gebroken, ende en konden op de Zee niet varen, 2. Chron. 20. vers. 35. 36. 37. Soo worden wy oock gewaer in onsen tijdt / dat die wereltsche insichten ghemeynelick averrechts uyt-vallen: Als by exempel / dat wy meynen profijt te doen met de openbare toelatinge van de Afgoderie in de steden, die wy veroveren, dat valt ganschr contrarie uyt / ten kan oock anders niet wesen / niet alleene volgens de regulen van de H. Schriftuere, maer van de gesonde Politie selve. Want wy zijn al over lange gewaerschouwt van dien verre-sienden Prinçe, Willem van Nassau Hooger me. dat den staet van den Lande niet en kan bestaen, maer in gevaer komen van de uyterste verderffenisse, ten zy dat de openbare exercitie van de Roomsche Religie ghestchort ende verboden wordt, ende dat overmidts de dertelheydt, slimme practijcken, ende verraderien, die onder dat volck ommegaen, dewijle sy / die professie van de Papisterie doen (of ymmers ten minsten de Papen, ende Iesuwijten) eenen anderen eedt aen den Paus gedaen hebben, die sy hooger achten, dan den ghenen, die sy aen het Vaderlandt gedaen hebben. Siet Apologie van den voorsz. Heere Prinçe fol. 67. gelijck die hier voren breeder verhaelt is Art. 12. Ende daer mede is met eenē beantwoort de tegenwerpinge van den Religions-vrede, gemaeckt anno 1578. ende de Unie van Utrecht Art. 13. gemaeckt anno 1579. Want de erbarenthept heeft de Heeren Staten van den Lande, de voorsz. Tractaten naerder doē verklarē / ende stricter onderhouden de eenigheydt in de openbare exercitie van de Religie, ghelijck de ghedurighe practijcke daer na gheleert heeft tot groote vastighept ende versekeringe van onsen staet. Sommige gaen dan wederom de Papisterie verschoonen / dat hare Afgoderie by de Heydensche Afgoderie niet en is te gelijcken / als oock de Papisten selve / datse so muytachtigh niet en zijn / als sy plegen / &c. Antwoorde. Aengaende de eerste uytvlucht, dat de Paepsche Afgoderie soo quaedt niet en is als de Heydensche, daer hebben wy hier voren al op geantwoort / dat sommige van hare eyghene Propheten weynigh onderscheyt daer inne vinden: want wy en mogen niemant aenbiddē / dan den eenigen waren God / die hem in sijn woordt geopenbaert heeft / Esai. 45. 23. Matt. 4. 10. Derhalven alwaert dat wy heylige menschen of H. Engelen aenbaden / so ist niet-te-min grouwelicke Afgoderie: want de Heere wil alleene Hoog zijn, ende met den Afgodē moet het ganschr uyt zijn onder sijn volck, Esa. 2. 11. 17. 18. Daerom en wil den H. Apostel Petrus, noch Paulus, ja den Engel selve / niet aen gebeden zijn / maer sy verbieden dat met allen ernst / ende belasten / God alleen aen te bidden, Act. 10. 26. Act. 14. 13. 14. 15. &c. Apoc. 19. 10. Item / cap. 22. 9. Want dat is dat eeuwig Evangelium, dat eenen Engel vliegende middē in den Hemel / upt dē Hemel gebracht heeft / om den Inwoonders der Aerdē te verkondigen / jae allen Natien ende geslachten, tongen ende volckeren, seggende met luyder stemmen: vreest God, ende gheeft hem heerlijckheydt,

Bewijs van de dagelickssche ervarentheyt.

Conform de verklaringe van syne Excellentie Prins Willem Hooger me.

Ende de geduerige practijcke tzedert anno 1588

Tweede tegen-werpinge van de verschooninge der Papisterien.

Is hier voren beantwoort.

Maer wort hier kortelick verhaelt.

heydt, want de ure ſijns oordeels is gekomen, ende aen-bidt hem, die den Hemel, ende de Aerde gemaeckt heeft, ende de Zee, ende de Waterfonteynen, Apoc. 14. vſ. 6. 7. Want dat is eenen vasten regel: alle Goden, die den Hemel ende de Aerde niet gemaeckt en hebben, die moeten verdelght worden vander Aerdē, ende van onder den Hemel, Jerm. 10. verſ. 11. Wy en mogen oock voor gheene Beelden buyghen, van wat gheſtalte datſe zijn, ſoo weynigh van perſonē of saken / die boven in den Hemel, als die beneden op der Aerden, of in't Water onder der Aerden zijn, Exod. 20. 4. Wy en mogen oock geene doode lichamen, of beenderen vande Heyligen, ten toone ſtellen / om aen te biddē / maer wy moetē die eerlick begraven / gheljck de Diſcipulen van Johannes den Dooper, ſijn heyligh Lichaem begravē hebbē / Matth. 14. 12. Eñ eenige Godvruchtige mannen / vroegē den eerſten Martelaer Stephanum, t'ſamen ten grave / eñ maeckten eene groote klage over hem / Act. 8. 2. Ja daerom begroef de Heere ſelve / het lichaem van Moſes, in dē lande der Moabiten, tegen den hupſe Peor, ende niemant en heeft ſijn graf vernomen / tot op deſen hupdigē dagh / op dat daer geene Afgoderie mede en ſoude gevrevē wordē / Deut. 34. 6. Dē Duyvel daer-en-tegen heeft dit lichaem willen op-graven / ende ten toone ſtellen / op dat de kinderē Iſraels haerſelvē daer aen ſouden beſondigen / maer Michael den Arch-Angel, die wederſtondt hem / ende ſtreedt tegen hem / Jude 9. Want het en betaemt niet / dat men de doo-

den, voor de levende vrage: maer eē volck moet den Heere ſijnē God vragen: Ja het moet gaen naer de Wet, ende het getuygeniſſe, die dat niet en ſeggen, en ſullen den dageraet niet ſien, Eſai. 8. verſ. 19. 20.

Aengaende dat de Papiſten, inſonderheydt Jeſu-wijten, nu beter / vreedſamer / ende getrouwer ſoudē zijn / als ſy plegen te weſen: wy en willen eenvoudige Papiſten, dit ſtuck aengaende / niet beſchuldigē / die nu onder haer mogelick ſoudē konnen gevondē worden / ſoo wel als in voorgaende tijden. Maer aengaende het deſſeyn van de Ieſu-wijten, ende andere Bel-hamels van de Papiſten, dat is al te notoir ende bekent door geheel de wereldt / met namē in Europa, datſe niet anders voor en hebben / als den Paus, ende den Koningh van Spaengjen, met ſijn adhærenten, meeſter te maken van Europa, ende waert moghelijck / van de ganſche wereldt, volghens hare oude maxime / een God, een Paus, een Koningh, want dat was de Predikatie / die ſy aen den Indianen in America deden / gelijck Barth. de la Caſa verhaelt in de Franſche Editie, t'Handtwerpen gedruckt / by Françoys Raphelleng. fol. 32. O Caciquen ende Indianen van dit vaſte landt, of van deſe plaetſe, wy laten u. l. weten, datter is een God, eenen Paus, ende eenen Koninghvan Caſtilien, die Heere is van deſe Landen: daerom komt terſtont, om hem Hommagie, ende manſchap te doen, &c. Of ſoo ghy dat niet en doet, ſoo weet dat wy u. l. de Oorloge ſullen aen doen, wy ſullen u. l. doot ſlaen, of tot ſlaven maken, &c. By deſe maxime blijvē ſy noch / als blijckt

Inſtantie van ſommige, dat de Papiſten nu beter zijn, als ſy plegen.

Wordt beantwoordt met onderſcheydt.

Wat de maxime is van de Ieſu-wijten, ende Spaēgjaerden.

Bewijs daer van uyt de Hyſtorie van Indien.

Als oock uyt het Collegie vã Thonon.

Emm. van Metren lib. 23. fol. 476 Edit. 1614.

blijckt uyt het Collegie van Thonon, dat tot bekeeringe der ketteren is opgherecht / upt kracht van de Bulle van den Paus Clemens VIII. in date den 9. Septemb. 1599. Dit Collegie is ghesloten binnen Roomen, int hups van Thonon den 2. Aug. 1601. Ende daer na is in de stadt van Thonon, seven mijlē van Geneven, in Savoyen, een Broederschap tot desen eynde opgherieht: ende sy slaen voor tot bekeeringhe der ketteren, dese vier middelen.

Vier middelen van den stoel van Roomē, tot bekeeringe der ketteren in't gemeyn.

I. Missioni, dat is / uptsendinge van Seminarisen, om die te bekeerē met Predikatien, met goedt leven, met reformatien, ende diergelijcke deughdelicke wercken.

II. Met wettige aenslaghen van de Magistraten, met behendige ende Politijcke Machinatien, met pias fraudes, dat is/heyligh bedrogh.

III. Met openbaer geweldt, van Wapenen ende Oorloge.

IIII. Met liberaelheydt van gifften en gaven, recompensen en verceringē aen de bekeerde/ om de onbekeerde/ insonderheydt de principaelste onder hun/ die van aensien eñ reputatie zijn / met goet onderhoudt aen te locken. Sy verhalen oock in specie, hoe dat men de sake moet aenleggen in Duytsch-landt, in Vranckrijck, in Enghelandt, in Zwitserlandt, in Nederlandt, tegen de Grisons, tegen die van Geneven, &c. met namen / dat Albertus in Nederlandt soude moeten geholpen worden met hondert duysent Croonen ter maent, by den Koningh van Spaengiē op Milanen geassigneert/ om in Nederlandt deselve middelen te gebruycken / als in Vranckrijck. Voorts in't generael, dringhen sy seer aen/ dat alle Paepsche Prinçē, Potentaten, ende Republijcken, t'samen souden maken eene saincte Ligue, of Unie, teghen die van de Gereformeerde Religie, onder den naem van de Ketters, ende dat upt eenen Christelijcken yver (soo sy seghen) tot verbreydinghe van het Christen (sy mepnen het Paepsche) gheloove, ende om de Ketters te bekeeren: Dese Ligue soude bestaen in Artijckelen obligatoir, als tot een Cruys-vaert, soo dat alle/die van dit verbondt souden wesen / alle haer vermoghen ende middelen souden moeten besteden ende aenleggen tot upt roepinghe ende dempinge der Ketterien. Want de Jesu-wijten ende Spaengjaerden, en achten ons volck niet beter als Mooren, of Maranen, gelijck sy riepen in den slach van Vlaenderen anno 1600. Quanto mas mores, tanto mas gan ances, dat is / te meer mooren, te meerder victorie, want sy gheleken hunne vpanden / by Mooren of Maranen. Dit Collegie van Thonon, was van Ferdinand van Oostenrijck, den jeghenwoordighen Keyser, anno 1602. al ondertepckent: insgelijcx van den Hartogh van Beyeren: den Hartogh van Sessa, Ambassadeur des Koninex van Spaengjen, doen ter tijdt in Savoyen, hadde dat verbondt / van wegen sijn Meester/ oock aengenomen / met alle sijne Artijckelen. Dit Collegie noemen sy de Broederschap van Sinte Maria van Compassien, of seven Weën. Ende het is inder waerheydt eene vruchtbare moeder gheweest / om seven weën, ende meer te baren in Europa, ende voorts de gheheele wereldt door. Want hier op is gevolght

Speciale middelen daer toe, naer gelegentheyt van de plaetsen.

Met namen eene Ligue van de Paepsche Princen.

Want sy en achten de rechte Christene niet beter als Moren

Emm. va Metren lib 22. fol. 45 verso.

Wie dat dese Broderschap eerst geteeckent hebben.

De vruch van dit C legie, do geheel Europa.

volght het Buſpoeder-verraedt in Engelandt, anno 1605. De moort van Henry le Grand, den Koningh van Vranckrijck, anno 1610. De troublen in Hungarien, Ooſtenrijck, Polen, Zweden, Tranſſylvanien, Venegien, onder de Griſons, in de Veltoline, in Zwitſerlandt, in Bohemen, Sileſien, Moravien, Duytſchlandt, Nederlandt, &c. In het jaer 1608. hadden de Ieſu-wijtē, in Hungarien ende Duytſch-landt, groote beroertē aengericht/ want ſy ſochten Ferdinand van Gratz, den jegenwoordigen Keyſer, met groote hevighept te verheffen/ ende aen te voeren tot de Ooſtenrijckſche Monarchie, om den Turck, ende de Proteſtanten deſ te beter te dempen eñ te wederſtaen / tegen het afſterven van dē Keyſer Rudolphus de II. diē ſy onbequaem achten/ om ſulcx upt te voeren. Ende daeromme hebbē de Hooghduytſche, de mirakelen der Ieſu-wijtē by een verſamelt/ tot 14. in getale / ende in het Latijn uptgegeven/ anno 1608. daer upt blijckt/ datſe Meeſters in die konſte zijn/ om de wereldt in roeren te ſtellen, ende ſoo vele wēen voort te brengen/ als ſy willen. De Seigneurie van Venegien, die Paepſ-gheſint is / heeft dit wel verſtaen anno 1607. als ſy alle de Jeſu-wijten upt hare Juriſdictie ghebannen hebben / die den Ban van den Paus, Paulus de V. tegen de voorſz. Seigneurie, wilden ſtaende houdē/ in date dē 17. Aprīl 1606. Om dat de gemelte Seigneurie, deſe dry wetten gemaeckt hadde: 1. Dat men gheene onroerlijcke goederen meer, en ſoude mogē tranſporteren aen Kerckelijcke perſonen. 2. Dat men gheene nieuwe Kercken, Cappellen, Clooſters, of dierghelijcke huyſen, en ſoude moghen oprichten, ſonder conſent van haren Hartogh, &c. 3. Dat men de Clercken, of Gheeſtelijcke perſonen, ſoude moghen ſtraffen, als ſy ſware ende grouwelijcke crimen begaen hebben. Siet de Conſideratien van P. M. Paulus Venetus, ende meer andere Paepſche Theologanten, tot Franckfort ghedruckt / anno 1607.

De Franſche Papiſten hebben dit oock wel verſtaen / met namen de Univerſiteyt van Parijs, dewelcke anno 1564. door een treffelijck Advocaet, ghenaemt Mr. Paſquier Eſtienne, de Jeſu-wijten heeft afgemaelt voor het Parlement, datſe waren vol Hypocriſie, ende datſe maer een zaet en waren van twiſt ende diſorde onder den Chriſtenen, ſtrekende tot verderf van den Geeſtelijcken ende Politijcken ſtaet, ende al bedeckt met den ſoeten naem Jeſus, eene ſecte, dobbel bedrieghelijck, ſuperſtitieus, eergierigh ende onſtichtelijck. Daerna anno 1594. eer dat noch den Jeſu-wijt Iehan Caſtel dē 27. Decemb. dē Koning van Vranckrijck / Henry de IIII. naer de kele geſteken hadde / ſoo heeft de voorſz. Univerſiteyt door haren Advocaet Mr. Anthonis Arnauld, deſelve Jeſu-wijten beſchuldight van Crimen læſæ Majeſtatis, om dat ſy op de Predick-ſtoelen, ende in de Bichte, 't volck tot gunſte van den Koningh van Spaengien, tegē dē Koningh van Vranckrijck, Henry de IIII. ende teghen den Landtſ-vrede op-gherupt hadden/ noemende haren Koningh/ Holofernes, Moab, ende Nero, prijſende de moordt van den voorgaenden

Item, wat de Franſche Papiſten daer van houdē.

Emm. van Metren lib. 17. in't jaer 1594.

Als Paſquier Eſtienne.

Mr. Anthonis Arnauld.

Koningh, Henry de III. eñ dat men mochte ende behoorde eenen anderen Koningh te verkiesen/ datse nu ock ontsaegelick warẽ door hare groote macht ende vermogen/ als negen, of thien duysent sterck zijnde in Vrancrijck, ende hadden wel twee hondert ende 28. Conventen, als Spaensche Guarnisoenen, ende hadden meer als twee millioenen goudts, jaerlijckschе inkomste: sp waren in Spaengjen ende Italien, Heeren ghewordẽ van Graefschappen, ende groote Baenderien, eñ waren gekomen tot Cardinaelschappen, ghereedt om Pausen te worden: ende soo sp noch dertigh jaren alsoo voort voeren/ soo soudẽ sp de machtighste Compagnie van Christen-rijck worden/ ende souden geheele Leghers konnen te Velde brengẽ/ daer toe sp alreede contribueerden. Hare principaelste belofte was / haren Oversten, of Generael, in alles sonder exceptie te gehoorsamẽ, die altijt een Spaengjaert sp/ verkozen van den Koningh van Hispanien: eñ in't sweeren van hare belofte, quamẽ sp soo verre/ dat sp dien Generael erkennen / als of Jesus Christus selve daer jegenwoordigh ware: sp gaen en staen op sijn woort/ ende doen alles wat hy gebiedt als of Christus dat geboden hadde/ alwaert ock om eenen Koningh te dooden. Sy baden dagelicx bysonderlick voor dẽ Koningh van Spaengjen, om den selven te verheffen tot de Monarchie van de gantsche wereldt, dewijle sp hem hieldẽ als den muer van Gods huys, metten welckẽ sp groote correspondentien ende secreet verstandt hadden/ diens knechten, creatueren ende spien sp waren / ende dienaers, om sijne intentien, ende pretensien upt te voeren. Voor den Koningh van Vrancrijck en hadden sp geene bysondere gebedẽ/ soo dat daer upt bleeck hare conjuratie tegen haren Prinçe, waer op hy vele exempelen verhaelde/ onder andere dat eenen Jesu-wijt Comelet opentlick gepredickt hadde / over sijn text, ghenomẽ upt Judicum cap. 3. daer verhaelt wordt / hoe dat den Richter Ehud, doode Eglon den Koningh der Moabiten: op welcke occasie hy seer verhief 't sept of moordt / die Clement eẽ Jacopyner Monick hadde gedaẽ aen den persoon van den overleden Koningh Hendrick de derde, dien hy dies-halvẽ onder de Engelen stelde / ende riep ten lesten upt teghen Hendrick den vierden: wy hebben nu oock eenen Ehud van doen, wy hebben oock eenen Ehud van doẽ, 't zy dat hy Monick of Soldaet zy / een Jongen of een Schaepherder, want sy en hadden maer eenen Ehud van doen, ende maer eenen sulcken steeck, om tot haer vermeten te komen, &c. Terwijle dese saken aldus in questie stonden tusschen de Universiteyt van Parijs, eñ de Jesu-wijten, verwachtende daer op sententie / soo heeft den voorsz. Ian Castel, Jesu-wijt/ dẽ Koningh Hendrick den vierdẽ naer sijne kele gestekẽ/ maer missende/ heeft hem eenen tandt upt-gesteken/ daer op gevolght is arrest van het Parlament, dat alle de Jesu-wijten upt Vrancrijck gebannẽ wierden/ ende bleven daer upt tot het jaer 1604. Als wanneer den Koningh, tegen 't advijs van 't Parlament van Parijs, ende andere verstandige ende ge-

Hoe sterck dat de Iesu-wijten in Vranckrijck zijn.

Hoe groot dat se in Spaengien ende Italiẽ zijn.

Ende door geheel Europa.

Hare belofte vã blinde gehoorsaemheyt. In omnibus, & per omnia.

Harẽ Overſten is altijt een Spaengjaert, verkoren van dẽ Koninck van Spaengjen.

Harẽ sucht tot dẽ Koningh van Spaengjẽ.

Wat sy houdẽ van dẽ Koning van Vrancrijck.

Predicatie van dẽ Iesu-wijt Comelet.

Hendrick de 3. wierd van een Iacopyner Monick vermoort

Hendrick de 4. van een Iesuwijt geſtoken.

Daer op Iesu-wijten uyt Vrancrijck gebannen wierden anno 1

geleerde Politijcken, de selve Jesuwijten, ter instantie van Pere Cotton ende sijns gelijcke / wederom heeft laten in het lant komē/ cassерende niet alleene de voorgaende sententie, maer ock tot haerder contemplatie raserende de Pyramide, die tot eene eeuwige schandtvlecke van de Jesu-wijten was opgericht. Welcke weldaet sy den Koningh soo geloont hebben / dat hy dē 14. May 1610. seer jammerlick in sijne koetse is vermoort geworden/ gelijck hy van verschеydē Politijcke, lange ende vele gewaerschout was/ met namen met seker Fransch verſken, dat in Duytsch alsoo luydt:

O Koningh, soo Cotton wil dat men heel vergeet
Castels verradery: midts dat men nu te gronde
De Pyramide treckt, en't vonnis overtreedt:
Dat hy u dan herstelle den tandt in uwen monde.

'Tis waer/ dat de Jesu-wijten over dese grouwelicke Koningh-moordt haren mondt vaeghden/ende hare handen wiesschē/als Pilatus: maer een seker geleert Papist heeft in het selve jaer 1610. een tractaet uytgegeven / met namen Anti-coton, ou refutation de la lettre declaratoire du Pere Cotton, daerinne dat hy bondigh bewijst / dat de Jesuwijtē schuldigh ende Autheurs waren van die schrickelijcke Prinçemoordt, begaē aen dē persoon van den Alderchristelicksten Koninck/ Hendrick den vierden S. M. dat belooft hy in dē tijtel / ende hy voldoet dat ock met klare bewijs-redenen. Den Spaenschen Jesu-wijt, Mariana, heeft een boeck uytgegeven / van den Koningh, ende sijne onderwijsinge, gedruckt tot Toledo apud Petrum Rodericum anno 1599. met Approbatie van den Generael der Jesu-wijten, Aquaviva, daer hy seer prijst / de moordt, die Jaques Clement hadde gedaen aen Hendrick den derden: ende cap. 7. segdt hy / dat hy niet en is van gevoelē/dat men eē Tyran(soo noemt hy alle Prinçen, die van den Paus niet en zijn gheapprobeert) soude vergeven in sijne spijse/ of dranck: maer lieber in sijne kleederen / of stoel met eenigh geweldigh fenijn.

De maximen van den Jesuwijt Mariana.

Den Jesu-wijt Gretzerus is van het selve gevoelen. Emmanuel Sa in sijne Aphorismen van de Biechte, in't woort Clericus, segt/dat de Rebellie van eē Clerck (of Geestelick persoon) tegen den Koningh/ niet en is Crimen læsæ Majestatis, overmidts hy geen Onderseet des Koninex en is. Anno 1619. heeft Casparus Schioppius eē Hooghduytsch/ een boeck uytgegevē in het Latijn/ gedruckt te Pavien, met desen tijtel/ Caspari Schioppij, consiliarij regij Classicum belli sacri, sive suasoria de Christiani Cæsaris erga Principes Ecclesiæ rebelles Officio deque veris hæreticorum compescendorum rationibus: dat is / Alarm-slach des H. Krijghs, van Caspar Schioppius, Raedt-heer des Koninghs, of vermaninge aen den Keyser, wat het Ampt eenes Christlicken Keysers zy tegen die Prinçen, die de Kercke (te weten de Roomsche) niet gehoorsaem en zijn, ende de rechte middelē, om de Ketters te bedwingen. Behalven ontallicke grouwelē / ende Turcksche wreetheden,

Van den Jesu-wijt Gretzerus.

Clerici Rebellio in regem non est Crimen læsæ Majestatis, quia non est subditus regi.

Siet de memorien van Baudartius lib. 40. anno 1619.

Van den Jesu-wijt Caspar Schioppius.

die in dat boeck staen / soo is met namen notabel het 2. Capittel, daer hy den Keyser wil toonen / dat de Protestanten Ketters zijn / verdient hebbende met de hooghste straffe ghestraft te worden/upt het rijcke ghebannen / ende stracx gedoot te worden / ende dat de Roomsche Catholijcke, hare goederen mogen aentasten / gelijck sy oock tzedert dien tijdt / in Oostenrijck, Bohemen, Silesien, Moravien, Lausnits, ende gansch Duytschlandt door wel degelijck ghedaen hebben. Hier staet op den kant / de ketters ende scheurmakers moet den Keyser stracx dooden. Anno 1631. heeft Cornelius Ianssenius Leerdamensis, S. Theologiæ Doctor, & Sacrarum Litterarum Professor Regius in Academia Lovanienſi, een boeck uptgheghéven teghen Doctor Gisb. Voetius, ghenaemt Spongia, alwaer hy cap. 62. fol. 310. 311. alsoo sept: soo seker als wy ghelooven, datter een God is, soo seker ghelooven wy oock, dat u gheloove, eene vervloeckte ketterie is. Hier over en is tusschen ons gheene twijffelinghe, gheen disputyt, gheene dubbinghe. Hoe soudet dan konnen ghebeuren, dat Ianssenius, of eenigh ander Catholijck, die maer wel by syne sinnen is, soude twijffelen, of die tormenten, die uwe Martelaren ghelecden hebben, alsmen sal spreken na rigeur van rechte, en zijn gheweest wel-verdiende straffen, dewelcke van de Keysers, ende andere Prinçen, al over de duysendt jaren, tegen dat schrickelijck crijm van ketterie gheordineert zijn? soo dat de Ketters, wie sy oock zijn, niet soo seer en hebben te klaghen over de strengheyt van de Catholijcke Prinçen, als sy wel haer selven te bedancken hebben over hare sachmoedigheydt. Hier upt konnen wy dan oordeelen wat wy van de Papisten te verwachten hebben / ende hoe vriendelijck datse teghen ons geworden zijn: ende met wat fundament van waerheyt/dat de Dominicanen ende Frater-heeren tot Wesel, midtsgaders de Paepsche Burghers soo van Wesel, als Buderick, aen syne Excellentie, den Heere Prinçe van Oraengien vertoont hebbē in Julio 1635. dat de hooghste gheestelijcke ende wereltlijcke, Catholijcke Potentaten, nu voortaen ghelijcke Politijcke discretie ende goede faveur aen die van de Gereformeerde Religie betoonen, als syne E. Doorluchtigheydt in hare eyghene patrimoniale Landen, ende de Hooghe Mog. Heeren Staten in hare Provinçien, met sulcken rigeur teghens de Catholijcken niet en procederē, maer met goede discretie ghedulden, dat de selve soetelijck hare Catholijcke exercitie genieten mogen. Om die stoute leughen te wederleggen (alhoe-wel sy soo onbeschaemt is / datse geene antwoordе waerdigh en is) so en behoevé wy maer eens te vernemen naer de procedueren, niet alleene vande Spaensche Inquisitie, die anno 1633. den 22. Meye binnen Toledo, Johan Aventroot, een Burgher van Amsterdam, een oudt degelijck man van 78. jaren/ levendigh verbrant hebben: maer oock van den Keyser van Duytschlandt, Ferdinandus de II. die men wel weet/hoe vriendelijc dat hy nu eenige / jaren insonderheyt tzedert dat hy meester van Bohemen, Silesien,

Van Cornelius Ianssenius, Leerdamensis anno 1631

Sæveritas in Hæreticos an justa?

Onbeschaemde leugen van de Papen tot Wesel anno 163

Wederleght de Practijke van de Koninghe van Spaengien.

Van der Keyser Duytschlandt.

sien, Moravien, ende andere quartieren van Duytschlandt gewonden is/ met die van de Ghereformeerde Religie heeft omghesprongen. De vriendelickheyt vandē jegenwoordighen Cardinael Infante in Nederlandt, is ock meer als ghenoegh bekent: ende om dit propoost / als met een goet hecken te slupten/ soo heeft den Ambassadeur van dē Koninghvan Spaengiē, aen den Keyser Ferdinand, op den Rijcx-dagh binnen Regensburgh, een fraey moderaet advijs gegeven den 19. Novemb. 1636. bestaende in xxxb. Artijckelen/in't Latijn, alsoo sy in den Haghe na-ghedruckt zijn by Aert Meurs, anno 1637. over die quæstie (die ick niet en weet/ op wat occasie datse daer voorgestelt / ende geventileert is) of het den Keyser geraden is met de Geunieerde Provinçien, neutraliteyt te houden? Den Ambassadeur antwoordt wel rondelijck ende dupdelijck / dat dese neutraliteyt in alle manieren ongheraden is. 1. Om datse ongherechtigh is. 2. Om datse niet noodigh en is. 3. Om datse onprofijtelijck is. 4. Om datse onbetamelijck is. 5. Om datse schandelijck is voor de Catholijcken, soo binnen, als buyten het Keyser-rijcke. 6. Om dat het met rechte by den Keyser ende de Catholijcke Ceur-Vorsten magh ghehouden worden voor een poinct van conscientie, dat seer bedenckelijck is, alsulcken neutraliteyt toe te staen. Daeromme raedt hy den Keyser met allen ernst/dat den Keyser, nevens sijn Meester, den Koningh van Hispanien, de Hollanders (dat is onse Republijcke) de Oorloge soude aendoē/ om haer alsoo te dwinghen tot gehoorsaemheyt tegen den Koningh, ende om redelijcke conditien van vrede (te weten behoudens die ghehoorsaemheyt) aen te nemen: dewijle dat dit den rechten wegh is/om deselve Hollanders, onder de erffelijcke regeringhe des Koninghs, wederom te maken / niet neutrael, maer vrienden, ende in seker respecte/ Onderdanen van het Roomsche Rijcke. Hy brengt ock voor redenen by / indien den Keyser, ende de Ceur-Vorsten, noch onlanghs openbare Oorloge hebben aengenomē/tegen die van Luyck, om haer te brenghen tot ghehoorsaemheyt van dē Eertz-Bisschop vā Ceulen: ende teghen den Koningh van Vranckrijck, om den Hartogh van Loreynen in sijn Landt te restitueren: waerom dat dan den gemelten Keyser, ende Ceur-Vorsten, het selve niet en souden doen voor den Hartogh van Bourgondien, dat is den Catholijcken Koningh (die sulcke treffelijcke diensten aen het Roomsche Rijcke gedaen heeft) om hem te her-stellen in de heerschappie van syne Landen, die syne Rebelle Ondersaten teghen alle recht ende reden/ gheweldelijck hebben ingenomē? of indien immers den teghenwoordighen toestandt van het Roomsche Rijcke niet toe en laet/den Hollanders openbare Oorloghe aen te seggen / terwijle de Oorloghe teghen Vranckrijck, en Sweden noch duert: soo en magh even-wel den Keyser, of het Rijcke daer toe niet komen / om met de Hollanders eē Verbondt van Neutraliteyt, of dierghelijcke verseckeringe te maken. Daer siet ghy nu/ wie de H. Catholijcke Ligue in den

Sijne redenen om dat te bewijsen.

Bevestighe met exempelen.

Tegen de oude maximen vande voorgaende Keysers.

ſin heeft/ te wetē/ onſe Republijcke met louter geweldt op den hals te vallen / teghen de oude maximen van de voorgaende Keyſers, Maximilianus, Rudolphus, eñ Matthias, die haer in de Nederlantſche Oorloghe nopt en hebben willen inwickelen / maer hebben liever als goede vrunden ende middelaers, een woordt ten besten gesproken / ghelijck upt de Nederlandtſche Hyſtorie genoegh bekent is. Soo heeft Maximilianus den Keyſer, den Koninghvan Hiſpanien anno 1566. gewepgert / teghen de Nederlanden te helpen/onder pretext / dat hy genoegh teghen den Turck te doen hadde: daerom ontraedt hy hem seer tegen de Nederlanden te Oorlogen / ende presenteert sijnē dienst om ten besten te spreken/ soo verre het den Koningh aengenaem ware. Fam. Strada lib. 5. anno 1566. Desen boet hebben sijne Na-saten Rudolphus, ende Matthias ooch ghevolght/die met de vereenighde Nederlanden altijdt in goede vrandtschap gestaen hebben: maer desen Ferdinandus van Oostenrijck toont metter daet / dat hy de Catholijcke Ligue, met dē Koningh van Spaengjen, ende sijne Adhærenten, niet te vergeefs ondertepckent en heeft. Het is dan niet meer als een ydel praetjen/ ende bakerigh deuntjen/ om kinderen mede in slape te wieghen / als sommige seggen / dat de Papisten huydensdaeghs min te ontsien zijn, als oyt te voren: want de Wolven en beteren niet van ouderdom (ic spreke van't Roomsche Hof ende alle die gene/die daer aen met eede verplicht zijn / als alle Prelaten, Papen ende Monicken, die creatueren zijn van den Antichriſt) maer sy dorste hoe langer hoe meer naer het bloedt der Heyligen, ende der getuygen Jesu: Insonderheydt aengaende de Jesu-wijten gaet dien reghel vast / dat alle Jesu-wijten Spaensch-gesindt zijn/ want sy hebben altijdt eenen Spaensche Overste, die van dē Koning van Spaengjen verkoren is (als voren upt de Playdoye van Mr. Arnould, Advocaet voor de Universiteyt van Parijs bewesen is.) Ende overmidts sy vast over-al (uptgenomē te Venegien, ende in Vranckrijck) by de Roomsch-ghesinde het meeste credijt hebben / ende den boven-sanck singen: soo gebe ick een yder te bedencken / of het wel geraden is/ sulcke lupden te vertrouwen/ ende geloobe te geben / die soo vast aen den Paus, ende den Koningh van Spaengjen met eede verbondē zijn? Ende die geloben / datse van alle andere eeden / aen het Vaderlandt gedaen / by den Paus tot aller uren konnen gedispenseert ende ontslagē worden? dencht hier wederom aen die getrouwe waerschouwinghe van wijlen mijn Heere Prins Willem van Nassau Hooger ghedachteniſſe/die hy doet in sijne Apologie fol. 67. ende die hier voren meermalē is by-gebracht / dat den staet van het Landt in gevaer staet van te komen tot de upterste verderfenisse / ten sy dat d'openbare exercitie van de Roomsche Religie ghestort ende verboden wordt/ overmidts die gene / die professie daer van doen/ ymmers ten minsten de Papen (gelijckse ooc elders alomme doen) eenen anderen eedt aen den Paus gedaen hebben / den welcken sy

Met namen Maximilianus.

Item, Rudolphus de II. ende Matthias de I.

Het is dan openbaer valsch, dat sommighe seggen, dat de Papisten nu beter zijn als te voren, insonderheyt de Suppoosten van dē Paus.

Ende voor al de Iesuwijten.

Want die zijn alle tsamen, ende de alle tijt Spaensch gesint.

Daerom en zijn sy nie te vertrouwen.

Gelijck dē oudē Prin van Oraengjen met waerheydt ghesey heeft.

ſy hooger achten / dan den genen / dien ſy aen haer Vaderlandt gedaen hebben.

Hier mede is nu met eenē beantwoordt de tegenwerpinghe / die sommige by-brengē van de Kroone van Vrancrijck eñ Polen, die de exercitie van de Gereformeerde Religie, nevens de Roomſche toe-laten daer de Koninghen reſpectivè / profeſſie van doen / daer upt dan sommighe beſlupten / dat ſulcken voordeel / als de gemelte Souverayne, die Roomſch-geſint zijn / onſe Religions-verwanten toe-laten / dat andere Souverayne, die ghereformeert zijn / het ſelve in hare Juriſdictie, aen de Roomſch-gheſinde ook wel behoorden te vergunnen.

Antw. Syne Excellentie Prins Willem Hooger me. heeft alreede voor ons geantwoordt: want de Caſus is gheheel ongheliick / dewijle de Roomſch-gheſinde, inſonderheydt de Prælaten ende Papen, eedt gedaē hebben aen den Paus, dien ſy meer achtē / als alle de eeden / die ſy doen aen het Vaderlandt, jae ſy meynen datſe eygentlick geene Onderſatē en zijn van ſulcke Souverayne, die den Paus niet en erkennē / ende derhalven hoe datſe het makē of niet / datſe teghen de ſelve geen Crimen læſæ Majeſtatis en konnen begaen / want die geene Onderſatē en zijn / en konnen geene Rebellen worde: daer-en-tegen de Ghereformeerde zijn geleert haren Souverayn, daer ſy onder ſtaen / gehoorſaem te zijn / eñ haren eedt trouwelick te onderhouden / niet alleene om de vreeſe, maer om de conſcientie, Rom. 13. verſ. 1. 5. Sy en kennen geenen anderen eedt, dan die ſy aen hare wettige Overigheydt ghedaen hebben / ende daerom zijn ſy ghewoon des lants / eñ der ſtadt beſte te ſoecken / daer ſy wonen / ende ſy bidden daer voor dē Heere / want als het die wel gaet / ſoo gaet het haer ook wel / Jerm. 29. 7. Dit hebben opt eñ opt de Koningen van Vrancrijck ende Polen by erbarenthept gevonden / dat de Ghereformeerde altijdt zijn geweeſt hare trouwſte Onderdanen, in allerley occurrentien / al-hoewel ſy van hare byandē dickwils t'onrechte beſchuldight zijn / als met namen in de moort van Parijs anno 1572. daer over de thiē duſendt Martelaers op eenen nacht ghemaeckt wierden den 24. Aug. daer onder was den voornaemstē Adel van Vrancrijck, eñ met namē die ſaligha ziele van dien vromen onwaerdeerlijcken Heldt / diens de wereldt niet waerdigh en was / d'Heer Admirael Coligny: dien de Koningh noch korts te voren / ſyn Vader genoemt hadde / ende alhoewel hy dat niet en ſpraeck met een oprecht herte / als namaels bleeck / ſoo waſt even-wel de waerheyt / eñ het hadde des Koninck behout geweeſt naer ziele eñ lichaem / indien hy dat recht verſtaē hadde. Daerbeneven / het is wat anders de Gereformeerde Religie toe te laten / die alleene gefundeert ſtaet op de H. Schrifture, kortelick vervat in de 12. Artijckelen des geloofs, de thien geboden des Heeren, ende het Vader onſe, ende dat volgens de verklaringe / die in de vier generale Concilien van Niceen, anno 315. van Conſtantinopolen, anno 315. van Epheſen, anno 428. van Chalcedon, anno 457. daer over gedaē

Vande Gereformeerde in Nederlandt, ſeyt Metren lib. 16. anno 1590 dewijle de Heerē Staten, de Gereformeerde bevonden de yverighſte tot de vryheyt ende welſtandt des Vaderlandts, ſoo hebben de Landen op die meeſt haer fundament gemaeckt.

Tweede antwoorde,

is: Het is daer-en-tegen wat anders / openbare Afgoderie openbaerlijck toe te latē/die by den Heere soo menighmael verbloeckt is/ als hier vorē bewesē is/of eenige andere lasterlijcke leeringen, die de eere Gods, eñ dē gront van onse salicheyt te na gaen/ volghens het oordeel van de H. Propheté ende Apostelen, ende de Generale vergaderingen van de primitive Kercke, die in de eerste vier of vijf hondert jaren gheweest zijn. Ten derden, de Koninghen van Vranckrijck en Polen, die laten onse Religie toe / als een slijf-kindt, dat in eenen hoeck geset wordt / ende sy caresseren dat soo wepnigh als sy konnē/ ende d'onse moeten haer daermede te vreden houden / insonderheyt in Vranckrijck, datse met den Heere moeten gaen buytē de poortē, syne smaetheyt draghende, Hebr. 13. 13. Maer de Roomsch-gesinde, eñ meer andere/ en zijn daermede niet te vreden/ maer sy willen op den Autaer geset zijn/ende in sommige plaetsē meer voordeels genieten/als de Religie, die de Souverayne van't Landt beliden/ ende over lange in hare bescherminge ghenomen hebben/ als zijnde het fundament van den welstant, ende bandt van de eenigheyt der vereenighde Nederlanden, soo de Hooge Mog. Heeren Staten Generael selve bekennen in de Approbatie van de Nationale Synode van Dordrecht. Ick late staen / dat de lupden/die ons dit tegen-worpen/ wel weten / dat het veel bedenckelijcker is in eene Republijcke, toe te laten sulcken meslange, ende Ollapodrido van allerley Religie, als in eene Monarchie, ende dat om verscheyden redenē/die wy niet en behoeven te verhalen / maer die een verstandig man lichtelijck bedenckē kan: Insonderheyt soo en konnen de Papisten in Nederlant, haerselvē met de exempelē van Vranckrijck ende Polen niet verschoonen/ ten ware datse eerst bewesen / dat den Koningh van Spaengien, ende synen Raet, goet vonden onse Religie soo verre toe te latē in de Overheerde Provinçien, als de Koningen van Vranckrijck ende Polen, om eenighe ghewichtige redenen / nu eenige jaren herrewaerts in hare Landen dat hebben goet gevondē.

Derde antwoorde.

Vijfde antwoorde.

Ten laetsten werpen ons sommige teghen / in plaetse van redenen/ eene sekere vrage, of dan de Gheformeerde in Nederlandt, daer inne souden swarigheyt maken/eñ oordeelen te wesen een point van conscientie, dat disputabel ware/indiē de Overheerde Provinçien van Brabandt, Vlaendren, Walsch-landt, &c. presenteerden met ons te reünieren, ende t'samen in te spannen teghen onsen gemeynen vyandt, den Koningh van Hispaenien, midts datse soudē blijven by de exercitie van de Roomsche Religie? Antw. Het is heel wat anders/dat een Souverayn Steden of Landen conquesteert Jure belli, door het recht van Oorloge/ soo dat hy selfs Heere eñ Meester daer van is: Het is wat anders/ dat eenige Republijcken of Prinçen met ons soecken te treden in een Verbondt, om upt te voeren eene ghemeyne sake teghen eenen ghemeynen vyandt, dat is de vryheydt van conscientie, ende s'Landts Privilegien, die dē Koningh van Spaengien, Philippus de II. wettelijck

Vierde tegenwerpinge, genomen van sekere vrage.

Wort beantwoort met onderscheyt van tweederley geval.

Vierde antwoorde.

beswa-

beſwoȝen/ende daerna tegen ſynen eedt/ ſoo ſchandelicken gheſoleert heeft. Want aengaende den eerſten Caſus, daer is een Souverayn, als een Vader des Huyſghesins, ende magh daer oȝder ſtellen naer ſyn believen (te weten naer den regel van Gods woordt) ende daer en magh hy niet toelatē/ dat de vrouwe Jeſabel (dat is nu/de Roomſche hoere) die ſeydt, datſe eene propheterſſe is, opentlick ſoude leeren, ende Gods dienſt-knechten, ende ſyne Onderſaten/ verleyden, te hoereren, eñ Afgoden-offer te etē: Apoc. 2. verſ.20. even ſoo weynigh/ als een Vader behoȝde toe te laten in ſijn huys, dat ſijne kinderen onder ſyne oogen ſouden hoererie of Afgoderie dȝyvē/ tegen ſijne conſcientie, want hy ſoude dat moetē beranwoordē: Ende ſoo hebben alle Godſalige Keyſers en Koninghen in den nieuwen Teſtamente, dat altȝt verſtaen/ als Conſtantinus de Groote, Theodoſius, Arcadius, &c. Aengaende de Koninghen van het oude Teſtament, die wiſten ooch harē laſt upt de Wet Gods/Exod. 34.13. Num.33.52. Deut.7.5. eñ vȝome Koninghen hebben ſonder twȳffel ſoo ghedaen/ met namen David, die dat ghetuygeniſſe van God hadde/ dat hy was een man na ſijn herte, om alle ſijnen wille te doē, Act.13.22. Item/ Aſſa, 2.Chron. 15.8. Soo ooch andere Koningen, die wandelden in de wegen haers Vaders Davids, als Aſſa, Joſaphat, Hiſkia, Joſia, &c. Maer den tweedē Caſus, te wetē/als eenige andere Prinçen of Republijcken met ons willē treden in een Verbondt, tegen eenen gemeynen vyandt, om eene gemeene oorſake ende fundament gelȳck de Cantons van Zwitſerlandt t' ſamen vereenight zȳn/ die is ganſch anders geſtelt: want daer en heeft den Souverayn van d'eene Provinçie, over die andere Provinçie niet meer te ſeggen/ als den eenen Buyrman over den anderē, welverſtaende ten zȳ datſe om eenighe redenē eenigh nauwer Verbont t'ſamen maken: want anderſins en heeft den eenen Souverayn over den anderen niet te commanderē/ maer elck ſal ſȳn laſt dȝagen: alleene is een geloovige Souverayn gehoudē/ by maniere van vermaningen ende vriendelijcke onderwijſinghen, andere Souveraynen te beweghen tot den waren Godſ-dienſt, gelȳck den eenen Buyrman gehoudē is te doen/ aen den anderen. Ende ſoo heeft gedaen den Koningh David tegen ſyne ongeloovighe Bondt-ghenooten. als blȳckt Pſal.119. verſ.46. Ick ſpreke (ſeydt hy) van uwe getuygeniſſen voor Koningen, ende en ſchame my niet. Die vȝeeder van dit ſtuck leſē wil/ die ſie ſeker Tractaet genaemt Corroſijf tegen de in-etende peſt-kole van 't Pauſdom, dooȝ Theophilus Philopatris, ghedȝuckt anno 1636.

XIIII. Men magh geene Compagnie of Societeyt maken met ongheloovige menſchen in't ſtuck van Koop-handel, of Equippagie ter Zee, tot nadeel van de ware Religie of de Juſtitie. De meyninge van deſen Artijckel en is niet/ dat wy in't ſtuck van Equippagie, Commercie, Entrecourſen, ende dierghelȳcke ſaken/ niet en ſouden mogen handelen met ongeloovighe menſchē, wie ſy ooch zȳn/ alwaert ſelve

Art. XIII. Men magh geene Societeyt makē met ongeloovige Koopluydē tot nadeel van de Religie. Verklaringe van deſen Artijckel.

met Heydenen, Joden, Turcken: want dat is hier voren anders bewesen insonderheydt Art. 1. ende den Apostel leert dupdelijck / dat een Christen-mensche dat wy staet/ midts behoudende het geloove, ende eene goede conscientie, 1. Cor. 5. vers. 9. 10. Ick hebbe u lieden in den Sendt-brief gheschreven, dat ghy u niet en soudt met de hoerëerders vermenghen: Ende en meynde dat niet gheheelijck met de hoereerders deser wereldt, of gierighe, of roovers, of Afgodë-dienaers, want anders moest ghy ter wereldt uytgaen: maer nu hebbe ick u lieden gheschreven, dat ghy u niet en soudt vermenghen, namelijck ist dat yemant, die een Broeder ghenaemt wordt, &c. De meyninge is dan van desen Artijckel, dat het een Christen-mensche niet gevoeght en is/ alsulcken Societeyt of Compagnie, in saken van Equippagie ter Zee, of andere deelen van Coop-handel aen te gaen / die eenighsins soude moghen strecken tot nadeel van de eere Gods / tot ontstichtinghe van Gods Ghemeynte / tot besmettinge van syne conscientie / ende verhinderinghe van syner zielen salighedt. Want hier geldt wederom dien generalen reghel 2. Cor. 6. vers. 14. &c. Treckt gheen ander jock aen met den ongeloovigen: want wat mede-deel heeft de gherechtigheyt met de ongerechtigheydt? En wat ghemeynschap heeft het licht met de duysternisse? En wat eendracht heeft Christus met Belial? of wat deel heeft de gheloovighe met den ongheloovighen? of wat schick is tusschen den Tempel Gods, ende de Afgoden? Al ist dan/ dat wy met de ongheloovighe ende wereltsche menschen, mogen handelen ende negotieren in allerley Politijcke saken, soo en moghen wy even-wel gheen ander jock met haer aentrecken, dat is ons-selven soo nauwe met haer verbinden/ dat onse ziele eenighsins daer door soude besmet worden: Het welcke dan soude gheschieden in het stuck van Equippagie ter Zee. I. Wanneer sy souden bedinghen / dat se op de schepen of de geconquesteerde plaetsen, souden hebben openbare oeffeninghe van hare Afgoderie, of andere lasterlijcke leeringhen. Ten II. wanneer sy souden willen dryven eenighe maximen, die tegen de gerechtigheydt strijden: want anders soude dat wee op ons passen/ Esai. 5. vers. 18. Wee den genen, die hen te samen koppelen met loose stricken, om onrecht te doen, ende met wagen-zeelen te sondigen. Ën den Wijsen-man heeft ons daer van gewaerschouwt/ Prov. 1. vs. 10. tot 20. Mijn kindt, wanneer u de boose boeven locken, soo en volght niet: wanneer sy seggen, gaet met ons, wy willen op bloedt loeren, ende den ontschuldighen sonder oorsake na-stellen: wy willense levendigh verslinden, als de helle, ende de vromen, als die onderwaerts varen inder kuylen: wy willen groot goet vinden, wy willen onse huysen met roof vullen; waghet met ons, wy willen eenen buydel te samen maken: mijn kindt en wandelt den wegh niet met hen, weert uwe voeten van haren pade: want hare voeten loopen ten booſen, ende haesten hen om bloedt te vergieten: want het is te vergheefs, het nette uyt te worpen voor de ooghen der vogelen: oock

Wat de meyninge niet en is.

Wat de meyninge is.

Bewijs daer van met eene ronde Schriftuerplaetse.

Vier zantplatē staen hier te vermijden.

I.

II.

oock loeren sy selve onder malkand'ren op haer bloet, ende d'eene stelt den anderen naer den leven: Alsoo doen alle gierighe, dat een den anderen het leven neemt. Ten III. wanneer sy souden willen stellen eenige goddeloose Oversten, die over de schepen, of de geconquesteerde Landen souden heerschen. Want het wort allenthalven vol goddelooscn, waer sulcke snoode luyden onder der menschen kinderen verheven worden, Psal. 12.9. Ten IIII. wanneer sy gheene goede discipline en willen onderworpen zijn: maer datse met hare tonghe willen spreken / of met hare handen doen / alle 'tgene dat haer goet duncht. want sulcke quade t'samen-sprekingen verderven goede zeden, 1. Cor. 15. vs. 33. Daerom ist oock / dat David wenscht / dat de Heere die stoutspre-
kende tonghen soude uytroeyen: die daer seggen, wy sullen met onse tonghe de overhandt hebben, onse lippen zijn in onse macht, wie soude Heer over ons zijn? Psal. 12.5. Tot sulcke Goddeloose spreeckt God / wat verkondight ghy mijne rechten, ende neemt mijn verbondt in uwen mondt? soo ghy doch de tucht hatet, ende worpet mijne woorden achter u henen? wanneer ghy eenen dief siet, soo loopt ghy met hem, ende hebt gemeynschap met den overspeelders: uwen mondt laet ghy het quaet spreken, ende uwe tonge drijft valscheyt: ghy sit en spreeckt tegen uwen Broeder, den Sone uwer Moeder achterklapt ghy: dat doet ghy, ende ick swijge, soo meynt ghy, dat ick u sal ghelijck zijn, doch ick wil u straffen, ende wil het u onder den oogen setten. Dit zijn dan de redenē /

waerom God Almachtigh / die Compagnie of Societeyt niet en heeft willen segenen / maer verbloecken / die Josaphat hadde ghemaeckt met den goddelooscn Ahazia, den sone Achabs den Koningh Israels. Want Iosaphat hadde schepen laten maken te Ezeon-Gaber, die naer Ophir soudē gaen om gout te halē: Nu Ahazia dē sone Achabs sepde tot Josaphat, laet mijne knechten met uwe knechten in de schepen varen, ende wilde alsoo in Compagnie komen met Josaphat, maer Josaphat en woude eerst niet / dewijle hy noch heughde / hoe qualijck dat hem dat verbondt was af geloopen / dat hy met Achab te Lande ghemaeckt hadde / 1. Reg. 22. 49. 50. Want de Heere hadde hē seer hertelijck daer over ghestraft / 2. Par. 18. 31. ende bestraft door Jehu, den sone Hanani den Siender / 2. Par. 19. 2. Maer daerna mat gemaeckt zijnde door de instantien van den voorsepdē Ahazia den sone Achabs, soo hadde den goeden koningh (Josaphat) hem-selvē latē over-reden / dat hy hē vereenighde met Ahazia den Koningh Israels, welcke goddeloos was met sijnen doen: Hy vereenigde hem dan met hem / om t'samen schepen te makē / datse op de Zee voeren / ende sy maecktē de schepē te Ezeon-Gaber: doch Eliezer, den sone Dodana van Maresa, propheteerde tegen Josaphat, ende spraeck / daerom dat ghy u met Ahazia vereenight hebt, soo heeft de Heere uwe wercken gescheurt, soo werden de schepen gebroken, ende en konden op de Zee niet varen. 2. Par. 20. vs. 35. 36. 37. Hier upt sien wy dan / dat den wegh der God-

Een notabel exempel tot bevestinge van desen Artijckel.

De twee plaetsen 1. Reg. 22. 50. ende 2. Par. 20. 35. &c. wordē vereenight.

Goddelooſen voor den Heere eenen grouwel is: Prov. 15. 9. **Daerom en moetē wy ons nopt ſoo nauwe met haer verbindē/ datſe ons van den rechten wegh/ het zy in't ſtuck van** Religie, **of** Iuſtitie, **ſouden af-trecken: ende** eer wy ſouden tot hen vallen, ſoo moeten ſy eer tot ons vallen, Ier. 15. verſ. 19. **Maer overmidts ſy gemeynelick hertneckigh zijn in hare ſondē/ ſoo moeten wy een van tween doen: of** wy moeten gaen uyt den midden van onder hen, ende ons af-ſcheyden, ende niet onreyns aentaſten, ſoo ſal ons de Heere ontfangen, 2. Cor. 6. verſ. 17. **Insonderheyt moeten wy ſeer** ſuſpect **houden** de hoere **van** Babel, dat wy hare ſonden niet deelachtigh en worden, ende van hare plagen niet en ontfangen, Apoc. 18. 4. **Of indien wy immers upt noodt ons ſelven in** Compagnie **moeten begheven van** ongheloovige, **of** Goddelooſe menſchen: **ſoo moeten wy op de voorgaende** vier zant-platen **wel letten/ dat wy** ons ſchip, **op d'een of d'andere** plate, **niet in ſtucken en loopen/ te weten:** I. **Dat wy niet en doen tot nadeel van de** ware Religie, **of anders en hebben wy geenē zegen te verwachten / als hier voren overvloedigh beweſen is/** Act. 5. 12. 13. **Ten II. dat wy geen accoort aen en gaen tot nadeel van de** Iuſtitie: **want** de gierige verſtoort ſyn eygen huys, Prov. 15. verſ. 27. **Daer-en-tegen** den zegen komt op het hooft der rechtveerdigen, Prov. 10. verſ. 6. Het goet en helpt niet aen den dage des toorns: daer-en-tegen de gerechtigheydt verloſt vander doot: de gherechtigheyt des vromen maeckt ſynen wegh effen, daer-en-tegen de Goddelooſe ſal vallen door ſyn goddeloos weſen: de gherechtigheyt der vromen ſalſe verloſſen, daer-en-tegen de verachters worden ghevanghen in hare booſheyt, Proverb. 11. verſ. 4. 5. 6. **Ten III. ſoo en moeten wy nopt toeſtaen / datter** Goddelooſe Overſte, **over** de Schepen, **of over** de Negotie, te Water, **of** te Lande, **ſouden commanderen. Want** wanneer de rechtveerdighe de overhandt hebben, ſoo gaet het ſeer fijn toe: wanneer daer-en-teghen de goddelooſe op-komen, ſoo keeret hen om met den lieden, Prov. 28. verſ. 12. **Item/** Prov. 29. verſ. 2. Wanneer der rechtveerdighen vele is, ſoo verheugt hem het volck: wanneer daer-en-teghen de goddelooſe heerſchet, ſoo ſuchtet het volck. **Ten IIII. All-hoe-wel het onmogheliick is (menſcheliicker wijſe) dat op die** groote Vloten **als naer** Ooſt **ende** Weſt-Indien, **alle** Maetrooſen **even eens ſouden geſint / of geſtelt zijn/ ſoo in het gheloove als in het leven: ſoo en moetē evenwel de Heeren** Bewindt-hebbers, **of die het geſagh daer over hebben/ niet toe-laten / dat** openbare quaedtdoenders, **ende** goddelooſe menſchen **ſouden zijn in** haren dienſt **ende op** hare ſchepen. **Want indien dat** een ſchip **in perijckel quam vā vergaen/ daer** Ionas **inne was** / om dat hy vluchtede voor den Heere, **ende wepgherde ſpn ampt te verbullen/ daer hy toe geroepē was/ daer hy anderſins was een vroom ende** Godvruchtigh man, Ione 1. verſ. 9. 10. **Wat hebben wy dan te verwachten over ſulcke** groote, **ende** periculeuſe vlotē, **die dickwils met ſulcke** Goddelooſe menſchen **beſet zijn/**

Beſluyt van deſen Artijckel, te weten

Of dat wy moetē vermijden de Societeyt van de ongeloovige.

Of immers wy moeten ons wachtē vā die vier zant-platē, ende hoe wy dat doē moeten?

I.

II.

III.

IIII.

zijn / dat hare kele is als een open graf, die hare tonghe tot bedrogh misbruycken, slanghen fenijn is onder hare lippen: haren mondt is vol vloecken ende bitterheyt: hare voeten zijn snel, om bloedt te storten: In hare weghen is vernielinghe ende ellende: ende den wegh des vredes en hebben sy niet ghekent: met een woordt / de vreese Gods en is voor hare oogen niet, Rom. 3. vers. 13. tot 19. Jae sy zijn dickwils ghebrant-merckt met alle/of ymmers het meeste deel van die grouwelen, die geteeckent staen / Rom. 1. 29. 30. 31. Item / 2. Tim. 3. Hs. 2. 3. 4. Wat is over sulcke schepen anders te verwachten / dan 't gene staet Psal. 11. vers. 7. De Heere sal over de goddeloose laten regenen blixem, vyer, ende solpher, ende hy sal hen een onweder ten loone geven. Soo wierdt de Vlote van Josaphat verscheurt/om den goddeloose Ahasia, 2. Par. 20. 37. als voorē verhaelt is. Daerentegē/ alleene om des Apostels Pauli wille/ wierden 276. zielen/die met hem in het schip warē/ behouden / Act. 27. vers. 24. Soo moeten dan de opsienders van sulcke Vloten, het exempel van dē vromen Koninck David volgen/Psal. 101. te weten / eerst ende voor-al/ soo moeten sy selve betrachten de Godsalighedt/ barmhertighedt ende rechtvaerdighedt. ibid. Hs. 1. Ten anderen sy moeten voorsichtelick / redelick ende getrouwelick handelen met die gene/die haer toe behoorē/ ende in haren dienst zijn. vers. 2. Ten derden, sy en moeten geene boose saken vooznemen / of hare dienaers voor oogen leggen. vers. 3. Ten vierden, hare oogen moeten sien naer de trouwe in den Lande, om die in harē dienst te gebruycken / ende toonen metter daet/datse gaerne hebben vrome dienaers. vers. 6. Ten vijfden, de goddeloose overtreders/ende boosachtighe / die een verkeert herte, eene boose tonge, ende een stout gebaer hebben / insonderheydt alle leugenaers, alle Godt-lasteraers, alle valsche luyden, alle meyneedige, alle doodtslagers, alle overspeelders, alle dieven, ende die met sulcke grouwelen ghebrandt-merckt zijn / als verhaelt staen Rom. 1. 1. Tim. 1. vers. 9. 10. die en behoordē sy in haren dienst niet aen te nemen/ of soo sy dat onwetende ende onverhoets gedaen hebben/ so moeten sy vroegh helpen verdelgen alle Goddeloose in den Lande, ende alle quaedt-doenders helpen uytroeyen uyt de stadt des Heeren, Psal. 101. Hs. 4. 5. 7. 8. ende door den ordinairen voet van Justitie hier te Lande / of wanneer sy schelm-stuckē binnē schips-boort of in vreemde Landen aenrichten/ de selve straffen volgens den Artijckel-brief, ende militaire discipline daer toe staende.

XV. Het en is geen Christen geoorlooft, om tijdtlijck profijt, of andere wereldtsche insichten, met sulcke persoonen het verbondt des houwelijcx aen te gaen, die vyanden zijn van het oprechte geloove, of van een openbaer goddeloos leven. Desen Artijckel is bupten disput by alle die gene / die hare sinnen eenighsins geoeffent hebben in de H. Schrifture. Want het blijckt upt klare plaetsen, redenen ende exempelen der H. Schrifture / dat sulcke houwelijcken den Heere mishagen

Art. XV. Men magh geen houwelick aengaen met vyandē van het ware geloove, of die openbaer goddeloos zijn

Bewijs daer van met klare plaetsē der H. Schrifture.

haghen op het alderhooghste. De plaetsen der H. Schriftuere zijn seer vele / met sommighe sullen wp te vreden zijn/ als met namen Exod. 34. vers. 15.16. Hoedt u, dat ghy gheen verbondt en maeckt met den inwoonders des landts: op dat, wanneer ghy een verbondt met deselve maket, ende wanneer sy haren Goden na hoereren, ende offeren hare Goden, datse u niet en noodighen, ende ghy van haren offer etet: ende nemet voor uwe Sonen, hare Dochteren tot Wijven, ende deselve dan hare Goden na hoereren, ende maken uwe Sonen, oock hare Goden na te hoereren, Deut. 7. vers. 3.4. Ende ghy en sult met hen gheene vrundtschap maken: uwe Dochteren en sult ghy hare Sonen niet gheven, ende hare Dochteren en sult ghy voor uwe Sonen niet nemen: want sy sullen uwe Sonen my afvalligh maken, dat sy andere Goden dienen, soo sal dan des Heeren toorne vergrimmen over u, ende u haestelijck vernielen. Dese sonde bestraft oock de Heere seer scharpelijck Mala. 2. vers. 11.12. Want Iuda is een verachter gheworden, ende in Israel, ende te Ierusalem gheschieden grouwelen: want Iuda ontheylicht de heyligheydt des Heeren, die hy lief heeft, ende boeleert met eenes vreemden Gods Dochter: doch de Heere sal dien, die sulcx doet, uytroeyen uyt de hutten Iacobs, beyde den Meester ende den Scholier, met t'samen dien, die den Heere Zebaoth spijs-offer brenghet. Hier toe dient oock die generale waerschouwinghe van den Apostel 2. Cor. 6. vers. 14. Et. Treckt gheen ander jock aen met de ongeloovige; want wat mede-deel heeft de gerechtigheydt met de ongerechtigheydt? ende wat ghemeynschap heeft het licht met de duysterniss? ende wat eendrachtigheydt heeft Christus met Belial? of wat deel heeft de gheloovighe met den ongheloovigen? ende wat schick is den Tempel Gods met den Afgoden?

Siet van desen Artijckel, P. du Moulijn, in syn Tractaet: Conseil fidele & salutaire sur les mariages entre personnes de contraire Religion. Ghedruckt tot Charanton anno 1619

De redenen zijn oock vele ende crachtich/waerom dat wp dit niet en mogen doen. Want voor-eerst, al wat wy doen, dat moeten wy doen ter eeren Gods, selfs de minste dinghen/ als eten en drincken, 1. Cor. 10.31. Hoe veel te meer moetē wp desen regel betrachten in ghewichtighe saken, als daer is de materie van Houwelijck, daer ons geestelijck ende tijdtlijck welvaren ten hooghsten aen ghelegen is? Maer hoe konnen wp seggen met fondament ende eene goede conscientie/ dat wy ons houwelijck aen-gaen ter eeren Gods, wanneer wp paren met die gene/ die den goeden naem lasteren, die over ons aengheroepen is? Iac. 2. 7. ende die spotten met den suyveren Gods-dienst / daermede dat wp gaerne God dienen eñ vereeren soudē naer synē wille? Ten II. wp en moghen niet trouwen dan in den Heere, dat is/ in de vreese des Heeren, 1. Cor. 7. Vs. 39. Maer hoe konnen wp trouwen in de vreese des Heeren, als wp directelijck doen teghen sijn ghebodt / ende H. Ordinantie/gelijck blijckt upt de plaetsē / die te voren zijn bpghebracht? Ten III. Het houwelick van eē Christen-mensche, moet gelijck een figuere zijn van de nauwe verbintenisse / die daer is tusschē Christum ende syne Gemeynte. Eph.

Bewijs vande bondige redenen. 1. Reden. Wy moeten het al doen ter eeren Gods.

2. Reden. Wy moeten trouwen in den Heere.

3. Reden. Ons houwelick moet een figure zijn van het geestelijck houwelick tusschen Christus ende syne Kercke.

Eph.5.verſ.23. tot 33. Maer wat gelijckenisse kan daer zijn tusschen sulcke ongepaerde Houwelijcken/ daer d'eene parthie geloovig, d'andere ongheloovigh: d'eene Godsaligh, d'andere Goddeloos: d'eene levendigh, ende d'andere doot is/ naer der zielen? Eph.2.1. Eñ tusschen die nauwe verbinteniſſe/ die daer is tusschen Christum ende syne Ghemeynte, Eph.5.30. Want hy is ons hooft ende wy de leden/ die door synen Geest leven ende geregeert worden. Gal.2.20. Ten IIII. wy en mogen geen Verbondt maken met menschen/ dat eenighsins strijdt tegen het Verbondt, dat wy met God hebben/ of daer door dat het Verbont Gods in ons herte/ op het alderminste soude verswackt of los ghemaeckt worden/ of wy moeten noodtsakelijck den toorne Gods op onsen hals halen/ Deut. 7.4. Maer de Heere onse God oordeelt/ datter niet en is dat ons eer van hem ende sijn Verbondt soude konnen af-valligh maken/ als alsulcken Houwelijck. ibidem. Soo volght/ dat ons alsulcken Houwelijck plat verboden is. Ten V. wy en souden dit ongheliick van onse dienst-boden, veel min van onse kinderen niet willen lijden/ datse souden trouwē tegen onsen danck: Hoe zijn wy dan soo stout dat wy ons niet en ontsien/ God onsen Schepper dit ongelijck aen te doē? Want indien daer ware een dienstknecht, die synen Meester eenen merckelijcken tijdt van jaren ghedient hadde/ ende van den selven goedt tractament ende liberale beloninge ontfangen hadde/ ginck trouwē bupten/ ja tegen het advijs van sijn Meester, soude men niet seggen/ dat het ware de upterste ondanckbaerheydt/ ende dat den Meester reden hadde/ om sich op het hooghste te belgen? Insonderheydt/ wanneer het ware een lijfeygene, gelijck daer waren in het oude Testament, gelijck Abraham alsulcke 318. hadde/ die in sijn huys ghebozen waren. Gen.14.14. Hoe veel meer redē soude eē Vader hebben/ indien sijn Sone, of Dochter ginck trouwen sonder weten/ en consent van sijn, of haer Vader? Insonderheydt indien sy ginghen trouwen met de openbare vyanden van haren Vader, gelijck den Goddelooſen Esau dede/ Gen.26. verſ. 34.35. Daer staet/ doe Esau veertigh jaren oudt was/ nam hy ten Wijve Iudith, de Dochter Beri des Hethiters, ende Basmath, de Dochter Elon des Hethiters: die beyde maeckten Isaac ende Rebecca enckel herten-leet. Soo dat de goede Rebecca klaeght Gen.27.46. My verdriet te leven (seydt sy) voor den Dochteren Heth. Soo Iacob oock een Wijf neemt van den Dochteren Heth, die daer zijn als de Dochteren deses Landts, wat sal my het leven zijn? Dit ongheliick/ dat de Kinderen in sulcken geval den Ouderen aendoen/ is soo groot/ ende soo onlijdelijck/ dat de Goddelijcke ende menschelijcke wetten, ordinantie daer teghen ghemaeckt hebben: want het woordt Gods seydt/ dat een vader de macht heeft om syne Dochter uyt te setten, of te behouden, wel-verstaende in alle redelijckheyt/ 1. Cor.7. verſ.38. De menschelijcke wetten seggen/ dat de beloften van Houwelijcke, die de kin-

kinderen doen sonder consent van hare Ouders (**insonderheydt als sy minder-jarigh zijn**) van gheender waerden en zijn. **Magh dan** een kindt **niet trouwen sonder consent van sijnen** tijdtlijcken Vader, **die lichtelick in dit stuck / als in andere/soude konnen missen: sullen wp dan gaen trouwen sonder consent/ ja tegen den danck/ende klaer verbodt van onsen** Hemelschen Vader? **Is het niet lijdelick in** een knecht, **die van** sijn Meester **veel goets ontfangen heeft/ dat hy gaet trouwen sonder/ja tegen het advijs van** sijn Meester? **sullen wp dan gaen trouwen sonder/ja tegen den wille van** onsen Meester, **dte ons soo veel goedts gedaen heeft naer ziele ende lichaem / jae dien wp naer ziele ende lichaem eygen toe-behooren?** 1.Cor.6.vs.20. **Ten VI. Het is het gebedt van den** Wijsen-man, Afgoderie ende leugenen laet verre van my zijn, **Prov.30.vers.8. Den Apostel** Iohannes **seydt tot een besluyt van sijnen** eersten Sendt-brief, **als een** Adieu: Kinderkens bewaert u selven van den Afgoden. Amen, **1.Joan.5.vers.21.** Paulus **seydt/** wat de Heydenen offeren, datse het den Duyvelen offeren, ende niet Gode: ende ick en wil niet (**seydt hy**) dat ghy met de Duyvelen ghemeynschap hebt: want ghy en kondt niet deelachtigh zijn der tafel des Heeren, ende der tafel der Duyvelen: ghy en kondt niet drincké den drinck-beker des Heeré, ende dē drinck-beker der Duyvelen, 1.Cor.10.20.21. **Sullen wp dan teghen alle dese waerschouwinghen ende ernstighe vermaningen/ ons selven gaen paren met eene die hoereert met dē Afgoden, daer den Sathan door gedient wort/ ende niet** God? **sullen wp de** Afgoderie **in ons hups halen / met verschepden** leughenen **ende** lasterlijcke leeringen, **daer wp dagelijcx behoorden te bidden/** datse mochten verre van ons zijn? **Ten VII. Elck** Christen-mensche **is schuldigh** sijne kinderen op te voeden in de Leere ende vermaninghe des **Heeren: op datse mogen zijn planten der gherechtigheyt/ om Gods eere te verbreyden / sijne Gemeynte te stichten / ende datse mogen gesegent wordē naer ziele eñ naer lichaem/** Gen.18.19. Deut.6.7. Psal.78. vs.2.3. Eph.6.4. **Maer hoe konnen wp dit doē/ als den** Vader **ende** Moeder **niet eens ghesint en is? Want de arme schapen en weten niet/ wien sy volgen sullen/ dewijle sy noch geen verstandt / of oordeel en hebben om te onderschepdē: sy souden gaerne met beyde/ te weten** Vader **en** Moeder **wel-staen / ende sy en konnen even-wel** sulcke twee **teghen-een-strijdende** Heeren niet van passe dienen: **daerom moeten sy noodsakelick** den eenen liever hebben, als den anderen, sy moeten den eenen aen-hanghen, ende den anderen verachten, **Matth.6.24. De onderwijsinghe van de** Ouders **is dan vruchteloos / als men die niet en kan vermanen volghens des** Wijsen-mans lesse, **Prov.1.vers.8.** Mijn kint luystert der tucht uwes Vaders, eñ en verlaet het gebodt uwer Moeder niet. **Want als de** Ouders **t'samen trecken / soo sullen kinderen/ die van eenen goedē aert zijn/ seer gereedt volgen. Anders soo doen** de Ouders, **niet beter als die** hoere, **daer van wp lesen 1.Reg.3. vers.**

6.Reden. Wy moetē ons wachtē van Afgoderie.

7.Reden. Wy en konnē so doende, onse kinders niet wel opvoden.

verſ.25.26. De welcke te vreden was / dat het levende kindt ſoude gedeelt worden, ſoo dat d'eene / of d'andere daer aen niet hebben en ſoude: daer mede ſy toonde/datſe de rechte Moeder niet en was / dewijle ſy geen Moederlijck herte en hadde. Sommige / om dit ongemack te voor-komen / gaen hare eygene kinderen kabelen half ende half / ſoo dat de Sonen den Vader / ende de Dochters de Moeder ſullen volgē in't ſtuck van Religie. Maer dit is eene grouſame kavelinghe, daer gediſputeert wort van de eeuwige ſaligheydt, of de eeuwige verdoemeniſſe, even gelijck de Joden eenige van hare kinderē/den veldtduyvelē, ende Moloch op-offerden/ Pſal.106.37. Jerm.7.30. Vrome Chriſtenen moetē dan ſo trouwen/ datſe het ooge-merck van het Houwelick moghen krijgen (ſoo vele in haer is) dat is / datſe heylighe kinderen ſouden moghen voort-brengen tot Gods eere / tot ſtichtinge van Gods Gemeynte / ende die erfgenamen van de ſalighepdt weſen mogen. Wy moeten onſe kinderen tot Chriſtum brengen, ende hem op-offeren / op datſe van hem ſouden geſegent worden, gelijck die Ouders deden/ Matth.19.13. die van den Heere geprieſen wierden. Ten VIII. de Heere hadde in het oude Teſtament verboden/dat men den Acker, of den Wijnbergh niet en ſoude bezaepen met gemenght zaet: dat men eenen Oſſe met eenen Ezel niet t'ſamen en ſoude inſpannen: ende dat men geen kleedt en ſoude maken / half linnen, half wollen, Deut.22.9.10.11. Deſe Wet alhoewel ſy Cæremoniael is / heeft niet-te-min hare bedupdeniſſe/die morael is / eñ altijt duert / te weten / dat wy in alle dingen de eenvoudigheyt, ende de oprechtigheyt moeten lief-hebben: eñ daer-en-tegen vyandt zijn van alle onbehoorlicke vermengelinghe, tuſſchen licht ende duyſterniſſe, gherechtigheyt ende ongerechtigheyt, Chriſtus ende Belial, tuſſchen geloovighe ende ongeloovighe, ſoo verre / dat wy met haer een jock / ende eene ſtrenge trecken ſouden / gelijck den Apoſtel de verklaringe doet/2.Cor.6.14. Et. Ten IX. Het houwelijck moet wel begonnen worden / gelijck oock alle onſe andere werckē / of wy en konnē geen trooſt hebben in onſe conſcientie. Want al dat wy doen met woorden, of met wercken, dat moeten wy al doen in den naem des Heeren Jeſu, danckende God ende den Vader door hem, Col.3. verſ.17. Want onſe hulpe komt van den Heere, die den Hemel ende de Aerde ghemaeckt heeft, Pſal.121.2. Maer hoe konnen wy alſulckē ongepaerden Houwelick beginnen in den name des Heeren, ende ſijnē zegen daer over biddē / overmits hy alſulcke Houwelicken in ſijn woordt verboden eñ vervloeckt heeft? Daerbenevē ſoo vallen oock dickwils ſware diſpuyten tuſſchen den Bruydegom ende de Bruyt, waer / ende by wien datſe ſullen ghetrouwt worden. Want genomen d'eene parthie is Papiſt, d'andere van de ware Gereformeerde Religie, den Papiſt ſal op ſijn Paepſch willē getrouwt weſē: ſoo d'andere parthie dat toe-ſtaet / ſoo beſmet ſy haer ſelven met Afgoderie ende Superſtitie, ghelijck

9. Reden, Wy en konnē, ſoo doende, ons Houwelick niet wel beginnen.

een yder bekent is / hoe dat het trouwē in het Pausdom toe-gaet/ overmidts het Houwelick by haer voor een Sacrament gehoudē wort: staet de Gereformeerde parthie dat niet toe / soo moet den Papist hem selven accommoderen / ende hem selven laten trouwē in de Gereformeerde Kercke, naer de maniere/ die daer is aenghenomen: daer sal hy gebruyndelick beloven/ heylighlick met syne huysvrouwe te leven, haer trouwe ende geloove houdende in allen dingen, ende dat naer het uyt-wijsen des H. Evangelij. Den Predikant, die de bevestinghe van het Houwelick doet/ die staet oock verstelt / insonderheyt in het gebedt / dat voor de nieu-ghetroude personen ghedaen wordt: want hoe kan hy in den geloobe / ende met een vertrouwen des herten/ desen zegen over haer uytspreken: wiltse oock zegenen, gelijckerwijs ghy ô Heere de geloovige Vaders, uwe Vrienden ende ghetrouwe dienaers, Abraham, Isaac ende Jacob gezegent hebt: op datse als mede-erfghenamen des Verbondts (d'welck ghy met den selven Vaderen opgerecht hebt) heylighe kinderen krijghen, ende de selve Godsalighlick op-brenghen moghen, ter eeren uwes H. Naems, tot stichtinge uwer Ghemeynte, ende verbreydinghe uwes H. Evangelij. Hoe kan den Predikant dit gebedt / met een vertrouwen des herten doen / overmidts God Almachtigh alsulcke Houwelijcken verboden ende verbloeckt heeft / als voren bewesen is / Want d'eene parthie, die een Afgoden-dienaer is / ligt onder dien bloeck / die staet Deut. 27. vers. 15. Psal. 16. vers. 4. De andere parthie, die beter onderwesen is / die staet schuldigh aen eene grouwelicke wederspannigheydt, overmits sy veracht het verbondt des Heeren, ende sy ontheylight de heyligheydt des Heeren, dewijle sy haer gaet paren met een dienaer van eenen vremden God, Mala. 2. vers. 11. Ten X. sulcken Houwelick en kan niet wel beleeft wordē in de vreese Gods, noch in voorspoedt, noch in tegenspoedt. Want alst wel soude gaē so moet dē man, als zijnde het hooft des wijfs/ syne huysvrouwe, naer sijn vermogē, verstandelicke leyden, onderwijsē, troosten eñ beschermen, even gelijck het hooft het lichaem regeert, ja gelijck als Christus dat hooft, wijsheyt, trooft ende bystandt sijner Gemeynten is: Hy moet oock sijne Huysvrouwe lief hebben, als sijn eygen lichaem, gelijck als Christus sijne Gemeynte lief gehadt heeft, ende heeft hem selven voor haer gegeven: Hy en magh niet bitter tegen haer zijn, maer by haer wonen met verstande, ende de Vrouwen, als het swackste vat hare eere geven, aengesien datse oock medeerven der genaden des levens zijn, op dat hare gebeden niet verhindert en worden. Hoe ist nu mogelick/ dat een man dese plichten teghen sijne vrouwe sal bewijsen / wanneer hy in't stuck van Religie gansch anders is gesint als de vrouwe, ende de vrouwe gansch anders als den man? Wat vermaninghe kan daer zijn in Christo? Wat onderwijsinge in den geloobe ende vreese Gods? Wat vertroostinghe der liefden kan daer wesen? Wat gemeynschap des Gheestes? Wat hertelijcke bewegin-

10. Red
Wy en
konnē,
doende
ons Hou
welick
wel bel
ven,

gingen ende ontfarmingen? Wat gemeynſchap van ghebeden? **Want hare hertē zijn verdeylt/ ja gekant tegen den anderen. Hoe kan pemant** de onderwijſinge, vermaninge, vertrooſtinge, beſtraffinge, **aennemen van pemant/die hy gelooft** dat hy op den verdoolden wegh is, die naer de Helle, ende de verdoemeniſſe loopt? **Hoe kan oock** de vrouwe **dat volbrengen/ dat ſy beloofst heeft/** datſe haren man ſal lief hebben, eeren, vreeſen, ende hem oock gehoorſaem zijn in alle dingen, die recht ende billick zijn, als haren Heere, ghelijckerwijs het lichaem den Hoofde, ende de Ghemeynte Chriſto onderdanigh is? **Hoe konnen alle deſe plichtē van** eene vrouwe **ghedaen worden/ als ſy gheloofst**/dat haren man in het principale ſtuck van allen, daer het al aen haugt, ganſch verdoolt is, **ſoo datſe nopt van herten hem en kan** lief hebben, eeren, **noch** vreeſen, **noch** gehoorſaemheyt bewijſen, **dewijle alle ſyne** woorden **en** daden, vermaningen, onderwijſinghen, **jae alle** ſijn doen **en** laten **haer ſuſpect is? Hier upt rijſen dan vele** diſpuyten, querellen, hacketten, **inſonderheydt ontrent den** Godſ-dienſt **ende** onderwijſinge der kinderen, **daer te voren van geſproken is. Ja oock in het ſtuck van** tijdtlicke middelen, **overmits** d'eene parthie **altijt omme ſiet naer d'andere/ met** jalouzie **ontſtekē zijnde/ dat hy of ſy te veel liberael is tegen die gene/ die daer zijn van** ſijne, **of** hare Religie, **gelijck de** erbarenthept **daghelicx** mede**brengt. Ten XI. Alſulcken Houwelijck en kan met rechten trooſt van de conſcientie niet vol-eyndt**

worde/ als d'eene of d'andere parthie komt te ſterven. Want als d'eene, **of** d'andere parthie **komt ſieck te worden/ ſoo en konnen ſy malcand'ren niet** vermanen **of** vertrooſtē, **ſoo dat behoort: ſy en konnen** in den geloove **voor malcand'ren niet bidden. Soo den** Papiſt **ſieck wort/ ſoo ſullen daer eenige** Papen **eñ** Monicken **met hare kramerie van't** uyterſte Olyſel, **van't** Ouwelken, waſſe Keerſſen, Crucifix, &c. **upt ende in loopen/ ſy ſullen daer eenige** ſuperſtitieuſe ghebedekens **popelen/ eñ meer andere dingen aenrichtē/die de** Gereformeerde parthie, **niet anders/ dan met de upterſte droefheyt/ ende beroeringe van hare conſcientie/en kan hooren/ of ſien. Soo de** Gereformeerde parthie **kranck wort/ ſoo ſal den** Papiſt **lacchen met de** vermaningen, vertrooſtingen, **ende** gebeden, **die van de** Predicanten **ontrent ſyne** Ee-gade **gedaē worden: Hy ſal de ſelve moeyelijck vallen (inſonderheydt daer het** Pauſdom **openbaerlick geoeffent wort/ als in** Vrancrijck: **Item/ binnen** Maeſtricht, Venloo, Ruermonde, **ende andere ſteden van** onſe Unie) **met eenige** Paepſche ſuperſtitien, **dickwils** in de ure van hare doot, **welcke quellinge/ ende** beroerte in de conſcientie **ſwaerder is/ als de ſieckte ſelve. Daer ter contrarie getroude lupden/ die eens geſint zijn in den** waren geloove, haer Houwelick in de vreeſe Gods beginnen, in ruſte ende vrede belevē, ende in den trooſt des H. Geeſtes vol-eynden. **Want ſy zijn door Gods genade verſekert/ gelijck ſy hier beneden t'ſamen hebben gheleeft in den** waren

geloove, ende God ghedient met eene goede conſcientie, al iſt datſe nu moeten ſcheydē/ datſe evenwel haeſt wederom ſullē bp een verſamelt worden daer boven in den Hemel/ daerſe van het Lam ſullen gehoedt ende beweeght worden tot de levende Fonteynen der wateren, ende God ſal alle tranen van haren oogen af-waſſchen, Apoc. 7. vſ. 17.

12. Reden. Alle natien en ſecten ſoecken te trouwen met haers gelijcke.

Ten XII. Het is eene ſchrickeliche ſchandt-vlecke/ de welcke van alſulcke lidtmaten/ de ware Gereformeerde Kercke, wordt aengewreven/wanneer ſp gaen trouwē met ongeloovige, of Goddeloose menſchen. Want Papiſten, die eenigen pver hebben naer haer ſatſoen/ en ſullen niet gaerne trouwen/ dan met haers gelijcke: inſgelijcx de Weder-dooperen, die in ſoo vele Secten verdeelt zijn/ en ſullen oock niet geerne trouwē dan met haers gelijcke. Jae ſelfs de Heydenen, Joden ende Turcken, trouwen al met haers gheliicke. Hier toe is notabel/ dat Baudartius verhaelt in ſyne memorien lib. 33. fol. 10. verſo.

Notable reden van den Turckſchen Keyſer, Achmet Mahometh.

Van den Turckſchen Keyſer, Achmet, de ſone van Mohometh de III. dat hp vernomē hebbende de groote victorien, die Prinçe Maurits Hoogher me. hadde gekregē/ſtaende ſyn Governement, tegē dē Koning van Spaengjen: tot deſe woorden was upt-geborſten: Indien Prinçe Maurits (ſepde hp) van mijn Religie ware, ick woude hem gaerne mijn dochter ten houwelijck geven. Merckt/alhoe-wel hp een Turck was/dat hp even-wel ſyne dochter niet en wilde beſteden/ al waert oock aen een groot Prinçe, ten ware dat hp in't ſtuck van Religie (ſoo men anders den grouwel van Mahometh ſoo magh noemen) ſoo geſint ware/ als hp. Soo verſtonden dat oock de ſonen van Jacob (al-hoe-wel haer bedrogh te verbloecken is) als ſp ſepden teghen Hemor, den Vader van den jonghen Vorſt Sichem: Wy en konnē dat niet doen, dat wy onſe Suſter eenen onbeſneden man geven, want dat ware ons eene ſchande, Gen. 34. verſ. 14. Ten XIII. ende ten laetſten ſoo blijckt het uyt de exempelen, die daer opt geweeſt zijn van ſulcke ongepaerde houwelicken, datſe altijdt qualick geſlagen zijn/ ende in plaetſe van ſegen/ Gods toorne/ niet alleene over de Contrahenten, maer oock over de geſlachten, jae over Landen en Steden verwerckt hebben. Voor-eerſt, ſoo leſen wp Gen. 6. verſ. 2. 3. 4. dat dit was eene van de voornaemſte oorſaken van den Sundtvloet, om dat de kinderē Gods ſagen naer de Dochteren der menſchen, datſe ſchoon waren, ende om datſe tot wijven namen, die ſy wilden: want doe ſprack de Heere, de menſchen en willē haer door mijnē Geeſt niet meer laten regeren, want ſy zijn vleeſch: ick wil hen noch tijdt geven hondert ende twintigh jaren. Dit was oock de oorſake/ datter eene jammerlijcke nederlaghe quam over de kinderen Iſraels, om datſe gelegert zijnde tot Sittim, begonden te hoereren met de dochteren der Moabiten: welcke noodighden het volck Iſraels ten offer van hare Goden, ſoo dat het volck at/ ende hare Goden aenbadt: ſoo hingh Iſrael aen den Baal-Peor, doe vergrimde den toorn des Heeren over Iſrael, die niet en was te ſtillē/ voor al

13. Reden. Het blijckt uyt de exempelen, dat ſulcke houwelicken altijdt qualick geluckt zijn.

Eerſte exempel van de eerſte werelt.

Tweede exempel van de kinderen Iſraels.

al eer dat alle Overſte des volcx, den Heere wierden op-gehanghen in de Sonne / Num. 25. vſ. 1.2.3.4. Dit was oock de oorſake van veel jammers / om dat Simſon ginck trouwen met eene Dochter van de Philiſteen: want hy ſepde tot ſynen Vader / ick hebbe een wijf gheſien te Timnath onder den Dochteren der Philiſteen, geeft my nu deſelve ten Wijve: ſijn Vader ende Moeder ſpraken tot hem / is dan nu gheen Wijf onder den Dochteren uwer Broederen, ende in allen uwen volcke, dat gy henen gaet, eñ neemt een Wijf by den Philiſteen die onbeſneden zijn? Simſon ſpraeck tot ſynen Vader / gheeft my deſe, want ſy bevalt mijnen ooghen, Jud. 14. vſ. 2.3. 't Is waer / dit houwelijck en gheſchiede niet ſonder Gods beſtieringhe / maer niet-te-min en was Simſon niet te ontſchuldigen / die met ſyne ooghen meer te rade ginck / als met het woordt des Heeren. Maer daerna heeft hy veel erger gedaen / als hy ginck hoereren met eene Philiſtheiſche hoere, met namē Delila, die daer woonde aen de beke Soreck, want dat koſtede hem ſyne eere, ſyne vryheydt, ſijn geſichte, ende ten laeſten / ſijn leven ſelve / Jud. 16. verſ. 4. Et. Dit was oock een van de oorſaken / waerom dat den Koningh David, in ſynen Ouderdom / ſoo veel verdriets is over-gekomen van ſyne kinderen / om dat hy hadde ghetrout eene Heydenſche vrouwe, te weten Maacha, de Dochter Thalmai, des Koninghs te Geſur, by deſe Vrouwe heeft David gewonnen Abſalom den oproer-maker / die ſynē vromē Vader, in ſynē Ouderdom / ſo jammerlijck vervolght heeft / 2. Sam. 3. verſ. 3. Dit was oock de oorſake van den jammerlijcken val van den Koningh Salomo, om dat hy hadde genomen vele uytlandiſche Wijven, met namen de Dochter Pharao, daer beneven Moabitiſche, Ammonitiſche, Edomitiſche, Zidonitiſche ende Hethitiſche: van ſulcke volcken, daer de Heere den kinderen Iſraels van geſeyt hadde, en gaet niet tot hen, ende en laetſe niet tot u lieden komen: ſy ſullen ghewiſſelijck uwe herte neyghen tot hare Goden, aen deſen hinck Salomo met liefden. Deſe Vrouwen dan / die hy in alles hadde tot duyſendt toe / die neyghden ſijn herte in ſynen Ouderdom tot vreemde Goden, ſoo dat ſijn herte niet ganſch en was met den Heere ſynen God, als dat herte ſijns Vaders Davids, 1. Reg. 11. verſ. 1.2. 3.4. Dit was de oorſake / dat de Heere op Salomo toornigh wierdt / ende dat hy hem niet alleene verſcheyden wederpartijders binnē ſijn leven verwerckt / maer oock naer ſijn doot / thien ſtammen van ſijn huys geſcheurt heeft / ja dat ſijn geſlachte / in dē perſoon van Jechanja den ſone Joakim, is t'onder gegaen / Jer. 22. 30. Dat zijn oock de twee grootſte fauten gheweeſt / die den vromē Koningh Joſaphat binnen ſijn leven gedaen heeft / te weten / eerſt dat hy een Verbont offenſijf eñ defenſijf gemaeckt heeft met dē Goddeloosen Koningh Achab, den Koningh Iſraels, 1. Reg. 22. Daerna, dat hy om eenige verkeerde Politijcke inſichten, ſynē outſten ſone Joram, die erfgenāē was van ſyne Croone / beſteet ende uytgeſet heeft aen Athalia, de Dochter van

Vijfde exempel van Salomon.

Seſte exempel van Joram, den ſone Joſaphats.

Dat de ruine van Josaphats huys veroorsaeckt heeft.

Achab ende Jezabel. Want dit maeckte / dat hy wandelde op den wegh der Koninghen Israels, gelijck als het huys Achabs dede: want Achabs Dochter was sijn Wijf, ende hy dede, dat den Heere qualijck beviel, 2. Reg. 8. 18. Daerom en hadde hy oock geenē zegen in het Koninckrijcke / maer regeerde niet meer als acht jaer te Jerusalem. ibid. Cf. 17. Synen sone Ahazia, die upt dat goddeloos Houwelijck voortquam / en was niet beter / want hy wandelde insgelijcx op den wegh des huys Achabs, ende dede dat dē Heere qualijck beviel, gelijck als het huys Achabs, de reden staet daer by / want hy was Schoon-sone in den huyse Achabs. Hy toogh oock met Joram den sone Achabs in den krijgh tegē Hasael, den Koninghin Syrien, na Ramoth in Geliad, doch de Syriers sloeghen Joram: ibid. vers. 27. 28. Ende korts daerna wierden beyde dese Koninghen, van Jehu gedoot / ende het gansche huys van Achab, wierdt volghens het dreyghement des Heeren upt-geroept / 2. Reg. 9. Cf. 24. 27. 2. Reg. 10. 10. In summa / dat goddeloose ende ramp-saligh Houwelijck van Joram den sone Josaphats, is eene occasie / jae eene oorsake gheweest van groote swarigheyt over het huys van Josaphat, ende het gansche Koninckrijcke Juda: ende het heeft verhaest de plaghen / die ghedreyght waren over Achabs huys / overmidts de kinderen van den vromen Josaphat daer door bedorven waren. Het en is dan geene kleyne vergrijpinge / sich in Houwelick te verbindē met den ongheloovighen: maer daer is opt ende opt veel onheyls eñ swarigheyt upt voort-gekomen over alle die gene / die beter onderwesen zijnde / alsulcke verkeerde Allincen, ende Houwelijcken zijn aengegaen. Daerom was den vromen Priester Esra soo ontstelt / als hy verstondt / dat vele Ioden, die upt de ghevanckenisse van Babel waren weder-ghekeert / haer selven hadden gaen vermengen met de Heydenen. Want sy hadden hen / ende hare sonen / van der selver Dochteren genomen / ende het heylige zaet gemeyn gemaeckt met de volcken in den Lande / ende de handt der Oversten ende Raetsheeren was de voornaemste in dese misdaet: Als nu Esra sulcx hoorde, verscheurde hy syne kleederen, ende synen rock, ende trock het hayr uyt sijn hooft, ende uyt synen baert, ende sat eensaem ende treurigh: ende alle, die het woort des Heeren, des Gods Israels vreesden, vergaderden hen tot hem, om der grooter vergrijpinghe wille, ende hy sat eensaem tot op het avondt-offer: ende om den tijdt des avondt-offers, stont hy op van syner ellende, ende verscheurde syne kleederen, ende synen rock, ende streckte syne handen uyt tot den Heere synen God, ende doet daer een seer pverigh ghebedt / om het volck wederom met God te versoenen / Esra 9. vers. 2. 3. Et. Dit nam oock den Vorst Nehemia soo qualijck / dat hy de kinderen Israels, die daer aen schuldigh waren / daer over niet alleene en bestrafte, maer hy vloeckte se oock / ende sloegh sommige mannen, ende pluckte se, ende nam eenen eedt van hen by Gode, datse sulcx niet meer doen en souden: ende hy bewijst upt het exempel van Salomon,

Die Heydensche Vrouwen getrouwt hadden.

Dat van Esra soo seer betreurt.

Ende v Nehem bestraft

Sevende exempel van de kinderen Israels, die uyt Babel verlost waren.

mon, die de wijfte was van alle menſchen / dat upt ſulcke Houwelicken niet dan het hooghſte quaet en was te verwachtē/ Nehem. 13. Vſ. 23. tot. 28. Het is dan een groot ghebreck / ende eene heymelijcke motte in onſe Gemeynte/ dat vele/ die profeſſie doen van het Alderheylighſte geloove, even-wel ſo los ende ongebonden/ ſoo onvoorſichtigh ende lichtvaerdigh zijn in het aengaen van haer Houwelick, min of meer / dan of het een Koeye, of Peerdt te koopen ware, jae mogelijck ſouden ſy op de geſtalte van eene Koeye, of Peerdt veel nauwer letten / als ſy doen op de gelegenthept van den perſoon, daer ſy moeten rekeninge maken / haer leven mede te eyndigen. Want als daer maer eenige wereldtſche conditien zijn/ die haren oogen wel-behallē/ als ſchoonheyt, rijckdom, een groot gheſlachte, daer ſy advancement, ende voorderinghe van verwachten/ Ec. Soo letten ſy qualick eens/ hoe dat hare toekomende Bruyt, of Bruydegom, in Leere, of Leven geſtelt is: Ja ſy gaen dickwils trouwen met openbare vyanden van de ware Religie, of met ſpot-vogels, ende Goddeloose menſchen, daer upt dat niet anders en kan voortkomen/ als ontheyliginge van Gods verbondt, ſware erghernisſe over Gods Ghemeynte, groote onruſte in de familien, quade opvoedinge der kinderen, ende ten laetſten/ de hooghſte beroeringhe, of verwoeſtinghe der conſcientie. Ende deſe ergerniſſe is des te ſwaerder/ overmits daer qualick eenige Natie, of Secte van volck is onder der Sonnen / ymmers die eenige voncke van Religie hebben / die onder de hare dat ſouden willen verdragen (gelijck hier voren is aengeweſen) 't gene onder d'onſe/ſoo onbeſchroomt ende menighmael gedaen wordt. Elck Chriſten-menſche behoorde dan in ſoo gewichtigen ſake / daer ſijn welbaren naer ziele, ende lichaem ten hooghſten aen gelegen is / op ſijn ſtuck wel te letten / ende met den Heere te rade te gaen/ door't overleggen van ſijn heyligh woordt ende vierige gebeden, of anders / ſoo ſal hy den toorne Gods op ſijnen hals halen / ghelijck de kinderen Gods in de eerſte wereldt ghedaen hebben / Gen. 6. verſ. 23. Daerom hebben oock de Chriſtelijcke Keyſers Valentinianus, Theodoſius, Arcadius, Juſtinianus, eene expreſſe Wet daer tegē gemaeckt/ die te vinden is in Codice, lib. 1. tit 9. l. 6. Ne quis Chriſtianam mulierem, Ec. den inhoudt daer van is deſe: dat geen Jode ſich en vervoordere eene Chriſten-vrouwe ten Houwelijcke te nemen, dat oock geen Chriſten-man en trouwe met eene Jodinne. Want ſoo yemandt dit beſtaet te doen, die ſal als een overſpeelder geſtraft worden, ende het ſal elck een vry ſtaen, in't openbaer ſulck eenen te beſchuldigen. De Rechtsgeleerdē teeckenē aen op deſe Wet/ dat dit verbodt oock paſt op andere Secten, alſoo dat recht-ſinnige Catholijcke Chriſtenen, met de Goddeloose niet en mogen trouwen: ſoo nochtans/ wanneer twee ongeloovige t'ſamen getrouwt zijnde/ namaels d'eene of d'andere quame geloovigh te worden/ datſe niet en mogē geſchepdē worden / volgens

De Houwelicken met vyandē van het Chriſtendom, zijn by Keyſerlicke wetten verboden.

Azorius Inſtit. moral. part. 3. lib. 1. cap. 4. fol. 22. Iuris gentium, hoc eſt, naturalis rationis eſt, ne quis uxorem alterius Religionis, ſectæ, vel legis ducat, ne uxor virum ad aliam Religionem pertrahat: deinde, ne ſint inter virum & uxorem diverſæ Religionis, vel legis, diſſidia, quæ plurimum impediunt,

& minuunt mutuum amorem inter conjuges, concordiam & pacem: poſtremò talia conjugia: nocere ſolent rectæ educationi liberorum.

1. Cor. 7. verſ. 10. tot 17. Het is dan een groot misbruyck/ſtrijdende tegen Goddelijcke ende menſchelijcke wetten, dat by de Chriſtelijcke Overigheden ſtrengelijck behoorde verboden ende geſtraft te worden/ wanneer de Chriſtenen gaen trouwen met Heydenen, Ioden, Turcken, Saracenen, of andere diergelijcke ongheloovige menſchen, die den naem onſes Saligmakers Jeſu Chriſti niet aē en roepē/ ja openlijck laſterē: gelijck daer ſommige genaemde Chriſtenē ſeer lichtvaerdelijck in Ooſt eñ Weſt-Indien gaen trouwen met ſwarte Heydenſche vrouwen, eer ſy in het Chriſten-geloove wel onderweſen/ of recht tot den Heere bekeert zijn. Ende hier te Lande/ gaen dickwils eenighe lidtmaten der Gemeynte, trouwen met Papiſten, Menniſten, Socinianen, Libertijnen, of andere openbare vyanden der waerheyt, plat tegen den Apoſtoliſchen reghel 2. Cor. 6. 14. Andere gaen wel trouwē met diegene/die quanſuys! belijdentſſe vā het geloove gedaen hebben/ maer die in haer leben ſoo qualijck gheſtelt zijn/ datſe ergher zijn dan de ongeloovighe, want ſy zijn grouwelijck, ende ondeugende, ende tot alle goede wercken onbequaem; Tit. 1. 16. Teghen alſulcke behoorde de Chriſtelijcke Kercke, de Diſcipline te oeffenen/ overmidts den Name Gods daer door gelaſtert/ de Ghemeynte ge-ergert, ende hare ziele in het hooghſte gevaer ghebracht wort/ of anders ſo ſal de Heere ſelve/ ſijn oordeel daer over oeffenen/ gelijck hy gedaē heeft over de eerſte werelt, Gen. 6. vſ. 2. 3. Et. Die ooren heeft om te hooren, die hoore.

XVI. Als Gods Kercke, of het Vaderlandt in noodt is, ſoo zijn alle ware Chriſtenen ghehouden Godts Kercke by te ſtaen: ghelijck oock alle Inboorlingen of Inwoonders van het Vaderlandt gehouden zijn, het Landt daer ſy wonen, voor te ſtaen, naer haer vermogen. Deſen Artijckel heeft twee leden: Het eerſte lidt raeckt den noot van de Kercke: Het andere lidt raeckt den noodt van het Vaderlandt. Aengaende het eerſte, wy ſeggen dat alle ware Chriſtenen de Kercke Gods moeten byſtaen in haren noodt, naer haer vermoghen. De redenen daer van zijn klaer. Want voor-eerſt, de ware Kercke, is onſe Moeder, Gal. 4. 26. Maer dat is het Ampt van alle deughdelijcke kinderen, datſe met hare Moeder herteljck beweeght zijn/ ende deſelve ſoecken te vertrooſten naer haer uperſte vermogen/ wanneer ſy in eenighen noodt is. Daerom ſeydt den Koningh David, als ſyne vyanden kranck waren/ dat hy eenen ſack aen-toogh/ dat hy hemſelven wee dede met vaſten/ ende badt van herten/ dat hy ſich hielt/ als ware het ſijn vrient ende broeder geweeſt/ ende dat hy treurigh ginck/ als eene, die leedt draeght over ſyne Moeder, Pſalm 35. verſ. 13. 14. Ten anderen, de Kercke is het lichaem Chriſti, ende wy zijn alle/ malkanders leden. Nu iſt ſeker/ ende de natuere leert dat ſelve/ wanneer een lidt lijdt, ſoo lijden alle de leden, ende wanneer een lidt verheerlijckt wordt, ſoo verblijden haer alle de leden, 1. Cor. 12. verſ. 26. 27. Ten derden, de Kercke is de Bruyt Chriſti, Cant. 5. 1. Eph. 5. 23. Daer upt volght/ dat alle die ghene/ die den Heere

XVI. Als de Kercke Gods, of het Vaderlant in noodt is, ſo moetē alle vrome Chriſtenē eē heyligh verbondt maken, om ſelve by te ſtaen.

Bewijs, dat wy de kercke moeten byſtaen in harē noot. Eerſte redē. Om dat de kercke onſe Moeder is.

Tweede reden. Om dat het lichaem Chriſti is.

Derde reden. Om datſe de Bruydt Chriſti

Heere Christum lief-hebben / die moeten ook syne Kercke lief-hebben/want alle het goet ende quaet/ dat wy aen syne Kercke doen dat rekent hy aen hem gedaen te zyn/ Act.9.4. Matth.25. vers.40.45. Daerom seydt hy Zach.2. vers.8. wie u aentast, die tast aen den ooghappel mijner ooghen. Ten vierden, den bergh Zion, dat is de ware Gemeynte, is de vreughde van den geheelen aerdtbodem, het is de stadt des grooten Koninghs: God is in hare Pallepsen bekent/dat hy hare beschuttinge zy/Psal.48. vers.3.4. Soo dat alle verstandige Christenen moeten bekennen / dat alle hulpe komt uyt het Heylighdom, ende de sterckte uyt Zion, Psal.20.vs.3. Want by dē Heere vint men hulpe, doch soo / dat den zegen alleene is over sijn volck, Psal.3.9. Gheljck dan het hups van Obed-Edom gezegent wierdt / om dat hy de Arcke Gods in syn hups logeerde dry maenden lanck/2.Sam.6.vers.11. Alsoo moeten ook alle verstandighe Christenen bekennen/ dat van de Kercke Gods, ende den rechten Godsdienst, alle Gheestelijcke, ende tijdelijcke zegheninghen over den staet van den Lande in het Ghenerael, ende yder Ingheseteue van dien her-komen, ende noch zijn te verwachten: dat oock van de conservatie van dien, is dependerende den principalen bandt ende de meeste vastigheydt van alle Christelijcke Republijcken, ende met namen van onse gemeene Unie, ende dien volghens / dat het is de subsistentie van onsen staet, teghen alle schadelijcke machinatien van onse vyanden, insonderheyt den Koningh van Spaengien ende syne Adhærenten. Daerom sept dē Koningh David, dat hy dat een dinck hadde gheeyscht van den Heere / ende dat hy dat selve soude blijven versoecken / dat hy in het huys des Heeren soude moghen blijven alle de daghen synes levens, om de schoonheyt des Heeren te beschouwen, ende synen Tempel te besoecken: want (seydt hy) hy sal my in syne hutte, ten dage des ongelucks verbergen, hy sal my in't verborgen syner tente versteken, ende op eene steenrotze om hooge setten, Psalm 27. vers.4.5. Want de beken van de Riviere des troostes verheughen dese stadt Gods, welcke is het heylighdom van de woonsteden des Alderhooghsten: God is in't midden binnen haer, sy en sal niet beweeght worden, God salse helpen met den krieck van den dageraedt, Psal.46. vers.5.6. Ten vijfden, alle die gene/ die met de Kercke Gods beweeght zyn / die hebben eenen grooten zegen te verwachten / gheljck ook aen d'andere zyde / die daer mede niet beweeght en zijn/eenen schrickelijcken vloeck hebben te vreesen. Daerom lesen wy Psal.122. 6.7. wenscht Ierusalem geluck, het moet wel gaen,dien die u lief-hebben: vrede moet zijn inwendigh in uwe mueren, ende geluck in uwe Palleysen: Daerom gaet den Propheet voor met syn eygen exempel / seggende/ om mijner broederen ende vrienden wille, wil ick u vrede wenschen: om des huys wille des Heeren onses Gods wil ick u beste soecken, Psalm 122. vers.6.7.8.9. Ter contrarien/ soo wordt daer eenen vloeck upt gesproken over die ghene/die dit niet en doen. Daeromme wordt daer

Vijfde reden: om dat van daer den zegen moet komē over particuliere personen.

Want den vloeck komt over die gene, die met de kercke niet becommert en zijn.

een wee upt-gesprokē over de stoute te Zion, die niet anders als hare vleesschelijcke lusten en sochten te volbrengen / ende die ondertusschen haer selvē niet eens en bekommerdē met de schade Josephs, Amos 6. vers.6. Daerom wordt de stadt Meros vervloeckt, door den Enghel des Heeren, midtsgaders hare Burgheren, om datse den Heere niet te hulpe en quamen, te hulpe den Heere tot den Helden: Daer-en-tegen Jael, de huysvrouwe van Heber den Keniter, wierdt gezegent / om datse den Sicera met eene mannelicke couragie hadde omgebracht/ Jud. 5. vers.22.23. Et. Het en is dan geē wonder/ dat opt ende opt/ alle trouwe dienst-knechten des Heeren liever hebben verkoren met het volck des Heeren verdruckinge te lijden, dan te genieten de tijtlijcke nuttigheyt der sonde, want sy sien altijdt op de vergheldinghe des loons, achtende de versmaetheydt Christi meerder rijckdom te zijn, als de schatten van Egypten, Heb. 11. Cs. 25.26.

Seste reden, genomen van de exempelen der Heyligen, met namen

De H. Patriarchen.

Wat hebben de salige Patriarchen, Abel, Seth, Enoch, Noach, Abram, Isaac, Iacob, arbeydt ende moeyte aenghewent/om het Koninckrijcke Gods in haren tijdt te voorderen?

Godsalige Richters.

Wat hebben Moses, Josua, ende geloovighe Richters, al gheleden/ gestreden/ ende gebeden voor de kinderen Israels? Wat hebbē de Godsalighe Koningen, als David, Assa, Iosaphat, Hiskia, Iosia, al ghedaen ende uptghestaen/ om Gods Ghemeynte by te staen ende te helpen met raedt ende daet, naer ziele, ende naer lichaem? Wie soude konnen tellen, of vertellen alle de pberighe gebeden/ja het suchten en karmen van de H. propheten, Priesters, Apostelen ende andere voor-ganghers van de Ghemeynte des Heeren? Wie soude konnen verhalen sonder tranen alle de pijnen ende tormenten / die de H. Martelaers daer voor zijn uptgestaen? Dat hebben de H. Mannen altijdt gherekent voor den meesten zegen, datse vrede mochten sien over Israel, Psal. 128. 6. Daer-en-teghen / dat is altijdt gheweest hare meeste droefheydt, wanneer sy hebben moeten sien ende beleven de verstoringhe van het huys des Heeren, ende het ophouden van den suyveren Godtsdienst: want dat en kan nopt toegaē sonder lasteringe van den Name Gods, ende de hooghste schade van de gemeynte des Heerē/ Psal. 74. Cs. 3. tot 11. Derhalven/ als de Kercke Gods in sulckē noot komt/ soo zijn alle kinderē Gods schuldigh de rechterhandt der ghemeynschap t'samen te voegen/ om hare geestelijcke Moeder, in haren noodt by te staen/ende malkand'ren te hulpe te komen/ gelijck Joab (al-hoe-wel hy niet oprecht en was in de vreese Gods) eens sepde tot synen broeder Abisai: Ist dat my de Syriers te machtigh zijn (sepdt hy) soo komt my te hulpe: worden u oock de kinderen Ammon te machtigh, soo wil ick u te hulpe komē: Hebt eenen goeden moedt, ende laet ons sterck zijn voor ons volck, ende voor de steden onses Gods, de Heere dan noch doe dat hem behaeght, 2. Sam. 10. vers. 11.12. Het is dan te beklagen/ dat ter vele ghenaemde Christenen in desen tijdt zijn/ die soo weynigh bekommert zijn met de Kercke Gods, dat se om deselve by te staen/ qualijck

Propheten Priesters, Apostelen

Couragise reden van Joab aen Abisyn broeder.

Klachte datter soweynige met Go Kercke komme zijn in dse tijden

lijck haren vinger in de asschē souden steken / want sy en woudē daer van niet magher / alwaert dat de Kercke Gods het onderste boven tupmelde / als sy maer een leven vinden naer hare handt, om te wandelen naer de drifften van hare hoovaerdie, gierigheydt, ende wellust, Esai. 57. vers. 10. Want haren tijdt is altijdt daer, om in ghewelfde huysen te wonen, maer het huys des Heeren moet woest staen, Hag. 1. vers. 4. Wy mogen nu wel klagen / ghelijck daer staet Esai. 51. vers. 18. 19. Daer en was niemant van alle kinderen die sy gebaert heeft, diese leyde: niemandt van alle kinderen diese op-gevoedt heeft, diese by der handt name. Dese tweederley zijn u ontmoetet (ô ghy ellendighe ende dronckene sonder wijn) wie droegh leedt met u? daer was verstooringe, schade, honger ende sweerdt, wie soude u troosten? Hoe vele zijnder wel / die soo ywerē over het volck des Heeren, gelijck Moses den Dienst-knecht des Heerē / die wenschte liever van den Heere verworpen te zijn, by maniere van spreken / op dat de Heere sijn volck soude sparen? Exod. 32. 32. Of gelijck Pinehas den Hoogen-Priester, die met sijn eygen hant eene hoere met eenen boeve door-stack / om te stillen den toorn des Heeren, Num. 25. 7. Want met die daet slichtede hy de sake / dat de plage geweert wierde / ende het wierdt hem gerekent tot gherechtigheydt, voort ende voort eeuwighlick / Psal. 106. vs. 30. 31. Of gelijck den Koningh David, die door den yver tot het huys des Heeren, byna verslonden wierdt? Psal. 69. 10. Of gelijck den Hoost Nehemia, de welcke als hy van Hanani, een sijner broederen hoorde / het groot ongeluck ende versmaedtheydt van het volck des Heeren, soo sat hy twee daghen lanck / sonder eten of drinckē / weenende, ende suchtende, voor den God van den Hemel / alsoo wy lesen Nehem. 1. vers. 3. 4. Of gelijck Ieremia, die wenschten / dat sijne ooghen traen-aderen waren, om te beweenen de verslaghene in sijnen volcke / Jerm. 9. 1. Of gelijck den Apostel Paulus, die wenschte verworpen te zijn van Christo (by maniere van spreken) voor sijne Broeders, die sijne maeghschap waren naer den vleesche? Rom. 9. 3. In summa / waer is nu yemant te vinden / die in goeden ernst, ende uyt hertelicke liefde, hem selven tot eenen muer maeckt, ende die in de rete staet, voor het Landt, tegen den toorne Gods, op dat hy het niet en verdorve: daerom wy ock te vreesen hebben / als de Heere niemandt en vindt / die soo met de Kercke beweeght is / dat hy ten lesten sijnen toorne over ons sal uyt-gieten, ende dat hy door het vyer sijner grimmigheydt met ons een eynde sal maken, ende dat hy ons alsoo onse quade weghen op onsen kop sal vergelden, Ezech. 22. vers. 30. 31. Gelijck hy in Bohemen, Silesien, Moravië, Duytschlandt, ende in verschepden andere quartieren / alreede begonnen heeft te doen. Laet ons dan op-rechten de trage handen, ende de slappe knyen, om Ierusalem geluck te wenschen / eñ metter daet te toonen / dat wy haer lief-hebben: Ja / laet ons om onser broederen ende vriendē wille, haer vrede wenschē: ende

Nehemia.

Ieremia.

Paulus.

So wy ons niet en beteren, soo moeten wy vergaen.

Gelijck onse mede-broeders in Bohemen, Duydtslandt, &c.

Vermaninge tot nieuwe couragie, om Gods kercke by te staen,

ende om het huys wille des Heeren onses Gods / haer beste soecken/ Psal.122.vs.6.7.8.9. Hoe dat wp nu dit moeten doen / elck naer de mate van onse beroepinghe / siet daer van onse practijcke, in de verklaringe van het vijfde gebodt, fol. 239.240. In't Hemels-belegh fol. 219. In de laetste Basuyne fol.261. tot 285. onnoodigh hier weder-om op te halen/ wp wijsen den Leser tot de gemelte Tractaten, om de hozthepdt wille. Tot een beslupt/ moetē wp dat alleene daer toe voegen/ dat het hoogh tijt is / dat wp upt onse oogen sien/ aen d'eene zijde, om dat den toorne Gods door soo vele/ende soo sware teechenen/ dagelijcx over ons ontdeckt wozt/ dewijle daer soo vele onder ons zijn / die de liefde der waerheyt niet aen en nemen/ om saligh te wozden/jae de waerheyt in ongerechtigheyt t'onderhouden, Rom.1.vs.18. 2 Thess.2.10. Aē d'andere zijde, om dat onse vpandē woeden / ende die ons haten / den kop opzichten: sy maken listighe raedtslagen tegen het volck des Heeren, ende sy pleghen raedt teghen sijne verborgene: wel aen, spreken sy, laet ons haer uyt roeyen, datse geē volck en zijn, op dat des naems Israels niet meer ghedacht en worde. Want sp hebben hen met malkand'ren vereenight/ ende een Verbondt (dat sp noemē eene H. Ligue) tegen den Heere gemaeckt: de hutten der Edomiters, Ismaeliters, de Moabiters, ende Hagariters: de Gebaliters, Amoriters, Amalekiters, de Philistheen, met t'samē dien te Tyro: Assur heeft hem ock tot hen begevē / ende sp helpen de kinderen Loth, Psal.83.vs.3. tot 10.

Want het is meer als tijdt.

1. Dewijle den toorne Gods over ons seer ontsteken is.

2. Overmidts onse vyanden dapper tegen ons in-spannē.

Laet ons dan onse particuliere twisten, dispuyten, ende jalousyen over boozdt werpen / ende Gods sake, dat is / sijne H. Waerheydt, ende 't welvaren van syne Bruyt, helpen voorstaen tegen alle hare vpandē/ ende ons te hoope versamelen als een man, met eene herte, ende eene ziele, Judic.20.1. Act.4.32. Soo sullen wp onse vpandē haest machtigh wozden. Maer willē wp malkand'ren bijten ende eten, soo laet ons toesien, dat wy malkand'ren niet en verteren, Gal.5.15. Want dat is een vpsonder teechē van dē toorne Gods / dat Manasse is tegen Ephraim, Ephraim tegen Manasse, ende sy beyde t'samen tegen Juda: want soo wozdt het volck/ als een spijse des vyers, niemandt en verschoont des anderen / maer een pegelijck verslint het vleesch sijns arms: soo wozdt in den toorne des Heeren, het lant verdupstert/ ende dat is een seker teechen / dat sijnen toorne noch niet af en laet, ende dat sijne handt noch is uyt-gestreckt, Esai.9. vers.18.19.20. Laet ons dan den Heere bidden/ dat die twee houten, op der welcker een, staet dē naem van Juda, ende der kinderen Israel, met haren toe-gedanē: ende op het ander / den naem van Joseph, of Ephraim ende van het gansche huys Israel, met t'samen haren toe-gedanen: datse een hout mogen wozden in de hant des Heeren, ende dat de Heere / een eenigh volck daer van makē wil / so datse niet meer twee volcken, of in twee Koninckrijckē verdeylt en zijn/ maer datse t'samen maer eenen eenigen Koningh en hebben / onsen Heere Jesum Christum, die over haer magh

Daerom moeten wy onse particuliere twistē over boort werpen.

Of anders gaen wy verloren.

Voor-al moetē wy den Heere om sijnen zegen aen roepen.

magh heerschē inder eeuwighept/ Ezech. 27. vers. 16. tot 23. Al ist dan/dat de Tyrannen, Ketters, ende Scheur-makers, aen alle kanten ons omringen/als Byen, even-wel als wp soo kampen onder de baniere Christi, eenmoedelijck kampende voor het geloove, dat eenmael den Heyligen gegeven is, behoudende het geloove, ende eene goede conscientie, soo sullen wp eenen goeden strijt strijdē/ ende in den name des Heeren/ alle onse vyanden verhouwen/ Psal. 118. vs. 10. 11. 12. Wat nu aengaet ons Vaderlandt, ick en meyne niet / dat wp dat vreedt behoevē te bewijsen / hoe seer dat wp daer aen verbondē zijn om dat wp te staen/ overmidts dat van natueren, den menschen is aen-gebozen/ datse haer Vaderlandt lief-hebben/ gelijck wp hier vozen/ als wp spzakē van de Indianen, op sekere occasie/ wat vreeder daer van gesprokē hebben. Soo vele willen wp nu jegenwoozdigh/ in't kozt maer daer toe seggen. Voor-eerst, soo verbindt ons de natuere, dat wp ons Vaderlant sullen lief-hebben/ daerinne dat wp de eerste lucht ghescheppt/ eñ het licht der Sonnen aldereerst aenschouwt hebbē. Daerom seydt Plato, in Critone lib. 28. fol. 484. Dat een wijs man, sijn Vaderlandt moet stellen boven Vader, Moeder, eñ alle syne Voor-ouders: overmidts dat eene bysondere eerwaerdigheyt, ende heyligheyt hierinne ghelegen is: soo dat het vast gaet by de Goden, ende alle redelicke menschen, dat men sijn Vaderlandt hoogher moet achten/ eeren/ ende gehoorsaem zijn / als sijn Vader: eñ indien het ons wat scherper handelde / als het wel betaemde/ dat wp dat moetē toe-geven: ende indien het ons pet belaste/ dat hart ware/ dat wp dat wel mogen ontraden / soo vele alst geoorlooft is/ maer indien wp dat niet en konnen ontraden/ dat wp met patientie moeten verdzagen/ al dat lijdelick is. Elders seydt hy / datter gheen meerder eere en is/ dan dat wp ons Vaderlandt, volghens de Wetten, eenigē dienst doen / ende dat wp in dien dienst / ons leven langh, alle andere soecken te boven te gaen. lib. 34. de ligibus. fol. 797. dialog. 5. Ende hy rekent voor vyanden van het Vaderlandt, alle die ghene / die teghen de gemeene wetten, de regeringe soecken te drijven, naer haren eygenen appetijt, of naer het goedtduncken van andere, eergierige menschen. Ten anderen, alle die gene / die haer Vaderlandt niet te hulpe en komen, wanneer het in noodt is, naer haer vermoghen. Ten lesten, alle die ghene / die uyt gierigheyt, of eenige andere boose passien, in plaetse van trouwe Ingheseetene, worden verraders van haer Vaderlandt. lib. 34. dialog. 9. Horatius sept/ dat het soet ende eerlijck is te sterven voor sijn Vaderlant. lib. 2. oda. 2. Ovidius seydt/ ick en weet niet/ hoe dat het komt / dat wp van het Vaderlandt met sulcken soetigheyt getrockē worden/ so dat wp het selve nopt en konnen vergeten. Item/ de liefde van het Vaderlandt is stercker dan alle redenen. Maer het ware te lanck op te halen/ wat alle verstandige Heydenen tot desen eynde beschreven hebben: Het is ghenoegh/ dat wp getoont hebben/ dat de menschē dese natuerlijcke sucht op

Merckt, wie dat Plato rekent voor vyandē van het Vaderlant.

Horatius. Dulce & decorum est pro patria mori.

Ovidius. Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos ducit, & immemores non finit esse sui. Rursus. amor patriæ ratione valentior omni,

op de werelt brenght / even gelijck een kint / dat van natueren verlanght naer synd Moeders borsten.

Tweede redē uytte H. Schrifture.

Laet ons dan ten tweeden hooren / wat de H. Schrifture daer van sept / die leert ons / dat God een yegelijck landt syne palen geset heeft, Psalm 74.17. ende dat hy van eenen bloede / alle ghesla chten der menschen ghemaeckt heeft: om op den ganschen aerdtbodem te wonen / geordineert hebbende sekere ghelegentheden der tijden / ende eynden haerder woninge, die hy geset heeft, Act.17.26. Daer upt wy sien / dat ghelijck God gheordineert heeft / den dagh van onse geboorte, ende van ons sterven, Eccl.3.2. Dat hy

Want God heeft onse woonplaetse geordineert.

ook alsoo gheordineert heeft onse woon-plaetse, ende hy wil / dat wy syne voorsienighedt daer in aenmercken / ende daermede te vreden zijn / Gen.26.22. Ende niet alleene dat / maer hy wil ook / dat wy soecken 't ghemeene beste van de stadt, daer wy wonen, ende dat wy voor haer den Heere souden bidden: ende hy gheeft voor reden / wanneer het haer wel gaet, soo gaet het u wel, Jer.29.7. Dit sprack de Heere van Babel, daer de kinderen Israels gevanghen waren; hoe veel te meer moeten wy dat passen op ons eygen Vaderlandt, of op eenigh ander Landt, daer wy vriendelijck ontfangen ende getracteert worden? Want dat is eene vaste maxime, eñ 'tghemeen recht van waerdtschap, dat eben ghelijck den huys-waerdt, die hy ontfangt in syn behout / die moet bewarē ende versorgen naer syn vermoghen: dat ook alsoo de gasten, die soo onthaelt worden / die zijn schuldigh aen harē huys-waert wederom te bewijsen alle beleefthept eñ danckbaerhept / naer haer vermoghen. Hier van hebben wy twee schoone exempelen in de H. Patriarchen, Abraham eñ Loth, de welcke onwetende / H. Enghelen hadden ontfanghen ter herberge / want de Patriarchen bewesen alle eere ende vruntschap aen de H. Engelen, die sy mepnden / dat aensienlijcke menschen waren: met namen den H. Man Loth, die de H. Engelen soeckt te bewaren teghen het ghewelt / dat de Sodomiten haer wilden aendoē: maer aen d'andere zijde / de H. Engelen die toonen / elck aen haren huys-waerdt / groote danckbaerhept: te wetē aen Abraham, dien sy verkondigen / dat Sara eenen sone soude baren in harē ouderdom / ende dat / van dien tijt in een jaer: sy verkondigen hem ook de heymelickhept des Heeren / wat hy met de Sodomiten hadde voorgenomē te doen: Wederom die andere Enghelen, die by Loth waren ter herberge / die bewaren hem tegen 't gewelt der Sodomiten, ende vrengē hem met syn gansch huysgesin upt de stadt / op datse niet en souden vergaen met de ongehoorsame.

Bevestigh van de H. Engelē.

Ende van den Propheet Eli

Insgelijcx den Propheet Elisa, die verscheyden malen by de Sunamitische Vrouwe hadde ghevveest ter herberge / heeft door syn gebedt / voor haer verkregen eenen sone / ende als hy doot was / heeft hy hem wederom levendigh ghemaeckt / 2.Reg.4.vs.8.18. dewijle dat nu ons Vaderlandt, of een ander Landt / daer wy wonen / door Gods bestieringe / is als eene herberge voor ons / soo zijn wy schuldigh allerley danckbaerhept daer

Ende hy wil, dat wy het beste van dat lant soecken.

Derde redē van het recht van waerdtschap, genaemt Ius Hospitii.

aen

aen te bewijsen/insonderheydt als wy vriendelick daer onthaelt worden/dat wy in ruste eñ vrede leven konnen. Ende als wy in een lant soo woonen konnen/ dat wy daer oock gemeynschap konnen hebbē aen den suyveren Godsdienst, ende dat de Kercke Gods daer geheyberght wordt/soo zijn wy Christenen eene dubbele danckbaerheydt daer voor schuldig/ dewijle wy in sulck een Lant wel versorght worden/ naer ziele, eñ lichaem: want anders ist verdrietigh te woonen in een Landt, daer geen Water, (dat is/ geenen troost voor onse ziele) en is, Psal.63.2. Insonderheyt is het seer verdrietigh / wanneer wy wonen onder alsulcken volck /die den vrede haten, gheliick den Propheet klaeght/ Psal.120.vs.5.6.7. Wee my/ dat ick een vreemdelinck ben onder Mesech,ende dat ick moet wonen onder de hutten Kedar: Het wordt mijner zielen langh te wonen by dien, die den Vrede haten: Ick houde Vrede,doch wanneer ick spreke,soo heffen sy krijgh aen: Ende dit zijn de H. Patriarchen, met namen Isaac, menigmael gewaer geworden/wat het te seggen is/te wonen onder ongeloovige ende twist-gierige menschen/ Gen.26.vs.20.21.22. De vierde reden is / het recht van Burgerschap: want alle vrome Burghers zijn schuldigh hare Stadt, ende Vaderlandt, met goet en bloet voor te staen / ende alle ongheluck ende schade daer van af te keeren naer haer vermogen. De geboren Burgers zijn dat schuldig door het recht der natuere: de ghekochte/ of gemaeckte Burghers zijn dat schuldigh upt kracht van haren eedt; want daer en wordt niemant / tot een Burger, of Poorter aengenomen / of hy moet onder Eedt beloven/dat hy de Stadt van syn woonplaetse sal soecken voor te staen ende te beschermen / mitsgaders de Privilegien der selver/ende ter contrarien/ dat hy sal bekent maken/ ende keeren na syn vermogen/alle 't ghene dat dient tot hare schade. Dit en behoeven wy niet te bewijsen/ want dat is Alleman bekent. Daerom sept Joab tot synen broeder Abisai,hebt eenen goeden moet, ende laet ons sterck zijn voor ons volck,eñ voor de steden onses Gods: de Heere dan noch doe dat hem behaeght, 2.Sam.10.12. Daerom worden die van Zebulon ende Isaschar gepresen/mitsgaders die van Naphthali,alhoewel sy slechte stammen waren / om datse haer leven gewaegt hadden voor het Vaderlant/wanneer het in noot was: de stammen van Ruben ende Asser daerentegen wordē bestraft/ ja de stadt Meros wort vervloeckt / om datse haer selven hadden stille gehouden/ ende niet eens aengetrocken den noot van haer Vaderlandt, Jud.5.vers.14.tot 24. Insgelijck die wijse Vrouwe van Abel, ende Beth-Maacha wordt hoogh gepresen/ om datse met eé bysondere behendighept/ het ongeluck vā hare Stadt afkeerde/dat haer voor handen was over te komen/ 2. Sam. 20.14.Et. Eñ Nehemia den Vorst gevraegt zijnde van den Koningh Arthahsastha, waerom hy soo treurigh sagh/antwoordt alsoo: soude ick niet jammerlijck sien? de Stadt, daer het huys der begraeffenisse mijner Vaderen is, leydt woest, ende hare

Want die zijn onder eedt verbondē hare Stadt voor te staen.

Ende dat accordeert met de H. Schrifture.

Want soo hebben gedaen die van Zebulon,ende Naphthali.

De wijse Vrouwe van Abel.

Nehemia.

hare poorten zijn met den vyere verteert, Nehem. 2. 3. Daer upt wp sien / dat alle H. Personagien, soo Mannen, als Vrouwen, opt ende opt met eene seer teere sucht tegen haer Vaderlant zijn ontsteken geweest / ende alle hare krachtē aengewent / om het selve naest de Kercke Gods, deught te doen / naer de mate van hare beroepinge. Indien het noodigh ware wp souden eene wolcke van getuygen daer toe konnen bp-brengen: maer het is onnoodigh. Alleene willē wp tot een besluyt van onse redenen bybrengen eenige exempelen van de Heydenen, om te toonen / dat diegene / die haer Vaderlant niet lief en hebben / eñ het selve metter daet en bewijsen / erger zijn dan de ongeloovige. Valerius Maximus, een vermaert History-schrijver, heeft een geheel Capittel daer van geschrevē. lib. 5. cap. 6. Daer van den tijtel is de pietate erga patriam. Van de liefde tot het Vaderlant, welcke liefde hp noemt pietatem, dat is / eene liefde uyt Godvruchtigheydt, ende dat om reden / gelijck hp segt / om dat de Godvruchtige liefde niet alleene aen onse bloedt-vrienden, maer oock aē ons Vaderlant, moet bewesen worde. Welck Vaderlant, sept hp / van sulcken Majesteyt is / dat oock de Vaderlicke Authoriteyt, die eenighsins bp de Goddelicke reverentie kan vergheleken worden / somtijts daer onder bupgen moet: de Broederlicke liefde wijckt daer voor gaerne / ende dat met groote reden: want alwaert dat ons huys te gronde gingh / soo kan even-wel de Republijcke, eñ 't gemeene beste, noch staende blijven: maer als 't gemeene beste verlozen gaet / soo moeten nootsakelick alle de huysen, ende familien die daer inne zijn / t'samen te gronde gaen.

Dit accordeert oock met het recht der volckeren.

Als bewesen wort uyt Valerius Maximus, die een geheel Capittel beschreven heeft.

Vande liefde tot het Vaderlant.

Maer wat behoeven wp (sept hp) dat met vele woordē te verklaren / overmits vele met perijckel / jae verlies van haer levē, de waerheyt daer van bevestight hebben? Hier toe gaet hp dan verhalē verscheyden treffelicke exempelen van den Burgemeester Brutus, den eersten van dien naem: van Curtius Romanus: van Genitius Cippus: van Aelius Prætor: van Publius Decius, ende synen sone: van Scipio Africanus: van verscheyden Publicanen ende Tollenaers: van verscheydē Ridders ende Capiteynen van Roomen: daer nae komt hp tot uytheemsche exempelen, met namen van Crodus den Koningh van Athenen: van Thrasybulus: van Themistocles: van twee ghebroeders van Carthago, van Aristoteles: welcker septē hier te langh souden vallen om te verhalen: de summa daer van is dese / dat alle dese voorsz. personen / daer van sommige edel, sommige onedel: sommige hooge, sommige lage: sommige jongh, sommighe oudt zijn geweest / noch goedt, noch bloedt en hebbē gespaert om haer Vaderlant bp te staē in alle voorvallende nooden. Het is dan seer te beklagē / dat in desen deele / vele genaemde Christenen onder ons / van de Heydenē worde beschaemt. Want hoe vele zijnder doch te vindē / die met sulckē oprechten liefde tot het Vaderlandt zijn ontsteken / datse goet ende bloedt, ende alle 't gene datse in de werelt lief ende waerdt heb-

Ende ver klaert da met men ge schoo exempel

Clacht datter i onsen t so wey zijn on ken m oprech liefde het Va landt.

hebben/daer vooz souden willen te pande stellē? sien wy niet ter contrarien/ dat den meestē deel met de eygen liefde van haer selven / ende de hare / jae met de rasende passien, van staet-sucht ende gelt-sucht soo besetē zijn/datse tot voordeel van't gemeene beste, qualick haren vinger souden willen in het koude water, of de heete asschen stekē? 'T is waer/daer zijnder noch die de wapenen dragen vooz het Vaderlandt, maer hoe vele zijnder wel onder de Groote: die dat doen upt eene oprechte suyvere liefde tot het Vaderlandt, ende die te vreden zijn met hare besoldinge? Luc.3.14. Daer zijnder oock andere/die in de regeringe van Hooge ende Lage Collegien gestelt zijn: maer hoe vele zijnder wel / die in de regeringe soo oprecht / vrymoedigh / ende onbeweeghlick zijn/datse om lief, of om leet, om hooge, noch om lage, hare eere, ende eedt niet en souden willen quetsen / al soude daer anders groote schade / of bate vooz haer/ eñ de hare upt te verwachten zijn? Hoe vele gemeyne Burgers zijn daer oock / die soo ontsteken zijn met de liefde des Vaderlandts, als eertijts onse vrome/salige/ ende Manhafte Voor-ouders geweest zijn? Moeten wy niet bekennen / t'zedert dat wy rijck ende weelderigh zijn gewozden / dat wy van onse eerste liefde, soo wel tot het Vaderlandt, als tot Godes Kercke, ende de ware Religie seer verachtert/ ende afgeweken zijn? Apoc.2.4. Hebben wy niet wel reden/ om te klaghen met den Apostel, sy soecken al dat hare is, niet dat Jesu Christi is? Philip. 2. vers.21. De vrome luyden zijn wech in den Lande, ende de rechtvaerdige en zijn niet meer onder den lieden: sy poogen slechts bloedt te vergieten: een pgelijck jaget den anderen/op dat hy hem verderve: ende mepnē sy doen wel daer aen/ wanneer sy quaedt doen: Wat de Vorst wil, dat spreeckt den Richter dat hy hem wederom eenen dienst doen soude. De gheweldige raden naer haren moedtwille, ende draeyent hoe sy willen: de alderbeste onder hen zijn als doornen, ende de alder-redelijckste als distelen: derhalven/wanneer den dagh van hare Predickers komen sal / dat sy te hups ghesocht wozden/ soo en sullē sy niet weten/ waer sy henen gaen sullen / Mich. 7.vs.2.3.4. Want dit is het alderbeklaeghlijckste/ dat sulcke wereltsche menschen menichmael komen in de vergaderinge der gheloovigen, ende sitten daer / als of sy waren van het volck des Heeren, ende sy hoozen somtijts het woort des Heeren, maer sy en doen in het minste niet daerna/ maer fluyten de Predikanten na, ende leven voortaen naer hare gierigheydt: Ende dan moeten de Predikanten haer liedt zijn/ dat sy gaerne singhen ende spelen/ want sy hoozen wel de woorden Gods, maer sy en doen niet daerna: maer wanneer komt, dat komen sal, soo worden sy eerst ghewaer, datter Propheten onder haer gheweest zijn, Ezech.33.31.32.33. Dit en seggen wy niet / als of daer geene vrome luyden, ende trouwe Patriotten meer in het Lant en waren: dat zy verre/want hoe soude het Lant anders bestaen konnen? maer dat willen wy seggen / al-hoe-wel dat God Almachtigh onder alle staten

Het verdrietighste van allen is, datse de gedaente der Godsaligheydt hebbē willen, ende de kracht daer van verlooche-nen.

Bepalinge van dese bestraffinge, dat wy de vrome niet en willen te na sprekē, die noch in het landt zijn.

ende orders van menschen/ de spne heeft/datter even-wel seer weynige namen zijn, die hare kleederen niet bevleckt en hebbē, Apoc.3.4. Want het gaet nu evē als wanneer men in dē Wijnbergh na-leest / daer men qualijck druyven vindt om te eeten, ende dat men niet-te-min gaerne van de beste vruchten soude hebbē/ Mich.7.1. Of gelijck wanneer mē eenē Oly-boom schuddet/ dat daer twee of dry Olyven bovē in den top blijven hangen/of wanneer vier of vijf vruchten aen den tack blijven hangen / Esa.17.6. Nu bekennen wy gaerne / van sulcke vrome luyden, soo weynigh als sy zijn / daer steeckt noch eenen zegen in/gelijck als wanneer men maer een kleyn troſken,ja maer eene eenige druyve vint aen dē Wijngaert, daer steeckt noch moſt inne / ende daerom sept men/ en verderft het niet, want daer steeckt noch eenen zeghen inne: soo ooch om sulcke vrome luyden wille/ die Gods dienst-knechten zijn/ en wil het de Heere niet alle te mael verderven/ Esa.65.8. Maer niet-te-min/ dit ist/ dat wy beklaghen/ dat selfs die vrome luyden soo vry-moedigh niet en zijn/ als sy behooren / want als sy mercken/ dat vele gheweldighe, het jock verbroken, ende de zeelen verreten hebben, Jer. 5.vs.5. Ende dat men gram is op die ghene, dieſe in de poorten straft, ende datſe die voor eenen grouwel houden, die daer heylſamen raedt, of leere geeft, soo mepnē selfs de kloeckſte, dat het beſt is te ſwijgen ter deſer tijdt, want het is eenen booſen tijdt, Amos 5. verſ.10.13. Dit is eene groote miſ-grepe / want om Zions wille en moghen wy niet ſwijghen, ende om Ieruſalems wille, en mogen wy niet inhouden, tot dat hare gherechtigheydt opga als een glants, ende haer heyl ontbrant, als een fackel, Esa.62.1. Want een vroom, ende wijs man kan dickwils den raedt van Achitophel verſetten/ ende ter ſchanden maken/ghelijck wy leſen van Huſai dē Arachiter, in de muyterie van Abſalom 2.Sam.17.7. Mardochai heeft oock / dooz Gods genade / soo geſtut den mooz dadighen raedtſlagh van Haman den Agagiter, Eſther 4.7. Soo heeft Paphnutius alleene / dooz sijn wijs beleydt/in spnen tijdt ghestut / dien ſtrick, die ſommige Biſſchoppen in den sin hadden te wozpen over de conſcientien der Kerckelijcke perſonen, in het eerſte Concilium van Niceen, nopende het verbodt des Houwelijcx aen alle die ghene / die in den dienſt der Kercken warē/ ende hy heeft getoont / dat deſe Wet de rechte occaſie ſoude zijn vā hoererie, ende allerley onrepnighept/ gelijck de erbarenthept in het Pauſdom namaels gheleert heeft. Dit dzeef Paphnutius, alhoewel hy ſelve ongetrouwt was/ met sulcke ernſt ende wijſheydt / dat het Concilium ten leſten sijn advijs gepzeſen heeft/ ende sy en hebben geen gebodt daer van willen maken/maer dat gelaten in eens yders vrywilligheydt, ſonder pemant daer toe te dwingē. Hyſt.trip.lib.2.cap.14. 'Tis waer/ ſommige ſeggen / ick en kan alleene geenen dans maken, mijne ſtemme en kan daer toe niet helpen: maer dat en is niet meer / als eenen uptvlucht van ongeloovighept: want als elck een soo spzeken wil/ soo en kan daer nopt pet goedts ghedaen wozden.

Maer de meyninge is,dat de ſulcke gaer weynigh zijn.

Ende datſe niet vry-moedigh genoegh en zijn, om hare conſcientie te quijten.

Dit is eene groote fau-te,

Want een vroom man, die vrymoedigh en verſtandigh is, vele doet.

Als blijckt uyt de exempelen van Huſai, Mardochai, Paphnutius.

Tegenwerpinge wederleght.

worden: gy en weet oock niet/wat ghy doen kondt/ want de waerheydt ende gerechtigheydt zijn seer sterck, insonderheydt als sy door eenen wijsen ende vromen mondt gedreven worden / met soete woorden, ende krachtige redenen, want sy zijn dan als spiessen ende naghelen, die versamelt zijn van de Meesters der Gemeynten, ende zijn van eenen eenighen Herder ghegheven, Eccles. 12.11. Dese woordē zijn alder opmerckinge waerdigh/ want daermede wort de kracht van de waerheydt seer treffelick uytghedruckt: Want voor-eerst soo zijn de woorden der waerheydt, die uyt eenen wijsen mont voortkomen / als spiessen, of (gheljck het Hebreeusche woordt eygentlijck luydt) als prickelen eñ sporen, daer men de leuye Ossen ende Peerden mede voortdrijft / Ten anderen als naghelen, daer men 't ghetimmer mede vast maeckt. Dese nagelen (seydt den Wijsen-man) houden seer vast/ als sy wel ingeslagen zijn van de Meesters der Ghemeynten, of der vergaderingen, dat is/ van de Overste in Politijcke ende Kerckelicke vergaderingen, ende hy geeft de reden daer van/ om datse van den eenigen Oppersten Herder, onsen Heere Iesu Christo, die daer is de wijsheydt des Vaders, ghegeven zijn. Daer sien wy dan/ dat de woorden der waerheyt, eene dubbele kracht hebben. Eerst, datse zijn als prickelen ende sporen, om de traghe knechten wat aen te stouwen/ eñ gaende te makē tot het werck des Heeren: dat is eene groote nuttigheyt. Ten anderen, datse zijn als naghelen, om 't gene dat alreede getimmert is/ vast te houdē. Want ten is niet genoegh wel te beginnē / maer mē moet oock wel voleyndē. Het en is niet genoegh / dat een huys getimmert is/ maer het moet wel gebonden, ende geanckert zijn/ of anders sal het seer haest wederom vervallen. Soo dienen oock de woorden der waerheydt, om een werck dat wel begonnē is/ staende te houden/ ende te bewaren voor vervallinge: want door leuyheydt sincken de balcken, ende door traghe handen wort het huys leckende, Eccl. 10.18. Maer merckt/ dat dese woordē der waerheydt eene bysondere kracht hebben/ als sy gesproken ende gedreven worde van wijse luyden, die den Heere vreesen: want anders eene spreucke in eenes sotten mondt, is gelijck een doorn-struyck, die in eenes dronckenē hant steeckt, Prov. 26.vs.9. Ende sy hebben eene dubbele kracht/ wanneer sy gesproken ende aengedreven worden van yemandt / die met authoriteyt, ende aensien van den Heere begaeft is: ghelijck den H. Man Iob was in sijnen voorspoedt / want hy was een man vol wijsheydt, vol eere, vol rijckdoms, ende derhalven van seer groote Authoriteyt: want als hy door de Stadt naer de Poorte ginck (daer mē plach de Vierschare, ende de Vroedtschap te versamelen) soo liet hy synen stoel op de strate berepen: de jonge lieden waren beschaemt voor hem / ende de oude moestē voor hem opstaē: de Overste moesten ophoudē van spreken/ ende leyden hare handt op haren mont: Ja selfs de stemme der Vorsten moeste haer verbergen / ende hare tonge aen harē raken kleven:

Maer dit moet ghedaen worden met wijsheyt.

Ende Authoriteyt.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant: Indē toro Pater Æneas sic orsus ab alto. Virg. Æneid. lib. 2.

Dit wordt bewesen met het exempel van den H. Man Iob

want welcker oore hem hoorde/die prees hem/ende welcker ooge hem sach/die roemde hē: insonderheyt/ om dat syne dadē accoordeerdē met syne woordē: want hy verloste den armen, die daer riep/eñ de Weesen, die geenen helper en hadden: dē zegen des genen die verderbē soude/ quam op hem / eñ hy verblijde het herte der Weduwen: gerechtigheyt was syn kleedt / dat hy aentrock als eenen rock / ende syn recht was syne Vorstelicke bescherminge: Hy was des blinden ooge, ende des lammen voeten: Hy was als een Vader der armen, ende welcke sake hy niet en wiste/die ondersocht hy: Hy brack de back-tanden des onrechtvaerdigen, ende trock den roof uyt syne tanden: men hoorde naer hem ende andere swegen / ende wachteden op synen raedt: naer syne woorden en sprack niemandt meer/ ende syne reden druppede op haer: sy wachteden op hem/als op den reghen, ende sperreden haren mont op / als naer den avondt-regen, Job 29. vers.7.8.&c. Soo leert oock de ervarenthept van alle tyden / dat de redenen van sulcke personen, die met eenige authoriteyt bekleedt zyn/seer groote kracht hebben/insonderheyt als daer wijsheyt, ende verstant by komt. Want de wijsheyt van den armen wort dickwils veracht, ende naer syne woorden niet geluystert. Al-hoe-wel niette-min de woorden der wijsen by alle vrome / in stilheydt lieber gehoort worden/ dan het geroep des genen / die daer heerschet over de dwasen: Want wijsheydt is beter, dan de wapenen: doch een eenigh stout sondaer verderft dickwils vele goets/ insonderheyt in groote vergaderinghen, om eene heylsame resolutie te steuten / Eccl.9. vers.16. 17.18. Dewyle dan/ datter in alle vergaderinghen lichtelijck eenighe quaedt-willighe, ende verkeerde menschen gevonden worden / die niet oprechtelijck en besorghen het gemeene beste, maer die hare eygene passien van staet-sucht, ende gelt-sucht bekleeden met den deckmantel van de gemeene sake: soo is het hoogh-noodigh/ dat alle die gene / die van God met eenige bysondere gaven/ insonderheydt van wijsheydt ende authoriteyt begaeft zyn / datse de voorschrevē hare gaven door vertsaeghtheyt, ongeloovigheyt, of luyigheyt niet en begraven/maer met eene H. vrymoedigheydt te wercke leggen/ soo en is daer niet te twyffelen / of sy sullen seer vele door Gods genade konnen uptrichten: ende sy sullen gewaer worde/ dat hare woordē zyn als prickelen, om de luyaerts voort te dryven / ende als nagelen, om die gene / die vroom zyn / vast te maken. Ende al ist / dat daer toe dickwils seer kleyne apparentie schijnt te wesen/soo moetē sy evenwel moet scheppen/als sy overleghen/ dat de waerheydt is Gods Dochter / gelyck oock de gherechtigheyt, derhalven en salse de Heere niet verlaten/ sy mogen somtyds wat onderdruckt worde/maer ten lesten sullen sy door-breken als den dageraedt, Psal.37. vers.6. Ende daer toe dienē die leste woordē van den Wijsen-man, in die voorgaende spreucke/Eccl.12.11. Te wetē/dat dese woorden der wijsen, van eenen eenigen Herder ghegeven zijn, te

Die krachtigh was in woorden, ende in wercken.

Sulcke Regentē konnen vele doen.

Ende hē is noodig datter ee nige vro me in all vergaderingē vr moedigh zijn.

Overmit datter over-al quaet-wi lige zijn die seer stout zijn

De luya moetē a geport, de de vr me ver sterckt worden.

te weten van den Sone Gods, die daer is den Koningh der Koningen, ende Heere der Heeren, den Leeuw uyt den stamme Davids, die overwonnen heeft, ende altijdt de oberwinninghe blijft behoudende / in spijt van alle syne vyanden/ 2. Cor. 2.14. Laet dan alle vrome Patriotten volghen de voet-stappen van onse salighe Voor-saten, die voor het Vaderlandt soo gevvert hebben/ datse goedt ende bloedt daer voor hebben op-gheset: sy en hebben oock in de uyterste benauthept ende perijckelen/ den moet nopt verlozen gegeven / maer steunende op de genade Gods / ende hare goede sake / hebben sy de fondamenten van onse vryheydt met haer bloedt vast geleght / ende de Heere heeft dat werck soo wonderlick ghezegent / dat vrienden ende vyanden moeten bekennen / dat is van den Heere geschiedt, ende het is wonderlick in onsen ooghen, Psal. 118. vs. 23. Laet ons naer desen reghel voortgaen, ende niet lichtvaerdelick versetten de vorige palen, ende de oude maximen, die onse salighe Vaders in de regeringe deser Landen gestelt hebben / Prov. 22.28. Altijdt gedenckende/ dat alle Koninghrijcken ende Republijcken alderbest worden bevestight door sulcke wetten ende maximen, daer door sy eerst gheplant ende ghesticht zijn: ghelijck wy elders breeder bewesen hebben.

uyt van 'n Artel.

Sallust. in proæmo con. catil. Nam imperium his artibus facilè retinetur, quibus initio partum est.

Het seste Boeck/

Van de Oorloghs-vaert.

Tot noch zijn wy besigh geweest/ om te handelen 1. Van de Koopmanschap in 't ghemeyn. Ten 2. Van het Ampt der Koop-luyden in't bysonder. Ten 3. Van het Ampt der Maettrooſen, die op Koop-vaert worden aengenomen. Ten 4. Van de vaert op de Ooſt, ende Weſt-Indien. Ten 5. Van de vaert op Constantinopolen, mitsgaders andere Turcksche Kusten en Landen. Nu volght dan/ volgens de Order, die wy in het beginsel van dit Tractaet eens gestelt hebben / dat wy in het korte wat spreken van de Oorloghs-vaert, ende dē aenkleven van dien. Hier staen ons dese vier poincten te verhandelen. I. Of men den vyant met gewelt van wapenen wel magh tegenstaen? Ten II. Wat discipline dat daer op dese schepē behoorde te wesen? Ten III. Van het Ampt der Officierē, die daer op commanderen. Ten IIII. Eenighe casus conscientiæ, dat is/ gevallen der conscientie, dese vaert rakende. Laet ons van elck in het korte wat handelen.

Van't Eerste.

De occasie van dese vrage / of men den vyandt met openbaer gewelt magh tegen-staen, behoudens eene goede conscientie, rijst uyterlicke wapenen wel magh

tegen staen in goeder conscientie.

upt de Weder-dooperen, die in onse Landē vele zijn / ende onder haer / eenige machtige Koop-luyden, ende Burgers van name, de welcke op dese vrage, rondt upt neen seggen / gelijck alle-man upt hare belijdenisse, ende dagelijcksche practijcke genoegh bekent is. Want al ist / dat sommighe van haer reeden op Oost eñ West: soo maken sy evenwel conscientie, om eenigh geschut, of ander geweer mede te voeren / ende den vyant / in tijde van noot / daermede tegen te staen / ende dat / upt kracht van de spreucke, die wy hebben Matth. 5. vers. 39. Maer ick segge u lieden wederstaet dē quaden niet: maer soo u yemant slaet aen de rechter wange, so biedt hem oock die andere. Dese woorden verstaen de Weder-dooperen soo / dat daer door alle nootelicke defensie, ende tegen-weer teghen den alghemeynen vyandt (hoe veel te meer dan offensie:) verboden is. Ende daerinne accorderen de Vlaminghen, Vriesen, Waterlanders, ende andere Secten onder haer / hoe seer datse oock in andere poincten verschillē. Maer wy hebbē het tegendeel daer van klaerlick bewesē / in ons Geestelick Compas, cap. 3. regel 9. ende noch breeder in onse noodighe verbeteringe, tegen Françoys de Knuyt, in den Art. van het Ampt der Overigheyt, reden 3. en 4. fol. 208. tot 220. onnoodigh hier te verhalen. Dat willen wy alleene hier seggen met korte woorden / dat Johannes den Dooper, ende de H. Apostelen, bupten alle twijffel / de meyninge onses Heerē JesuChristi / nopende desē Artijckel, gelijck oock alle andere hooft-stucken, de fundamenten der saligheyt, eñ Godsaligheydt aengaende / dupsētmael beter hebben verstaen / als alle de Weder-dooperen, ja alle de menschen t'samen gerekent. Want sy warē vervult met den H. Geest / ende sy verstonden de meyninge Christi, 1. Cor. 2.16. De Heere hadde het verstant van sijne Discipelen geopent datse de Schriften verstonden, Luc. 24.45. Want de Heere hadde haer dat geopenbaert door synen Geest: welcken Geest alle dingen door-soeckt, oock de diepten Gods, 1. Cor. 2.10. Nu ist seker / dat dese H. Mannen, de woorden onses Heeren Iesu Christi, gansch anders verstaē hebben / als de Menniſten, ende alle de Weder-dooperen doen. Want indien sy die soo verstaen hadden / soo hadden sy harē toehoorders / alle t'samen, ende over-al, behoorden te vermanē ende te gebieden in den name onses Heerē Jesu Christi, datse gheen sweerdt inder eeuwigheydt en souden voeren, teghen den Alghemeynen vyandt van het Vaderlant, of tegen eenige roovers, ende moordenaers, die sonder recht of reden / haer / of haren naesten / aen goedt en bloedt wilden te kort doen. Maer wy en lesen nergens / dat de voorsz. H. Mannen / opt het wettelijcke ghebruyck van het sweerdt verboden / of ontraden hebben / oock als sy met Krijghsluyden, ende Magistraets-personen te doen hadden / maer sy hebben haer alleene vermaent / datse de wapenen niet en souden misbruycken tot ongerechtigheyt: soo dede Johannes den Dooper, Luc. 3. vers. 14. Als de Krijghs-luyden hem vraeghden / wat sy doen moesten, om saligh te worden? En doet niemandt overlast (sepdt

De occasie van dese vrage is, om dat de Weder-dooperen op dese vrage, neen seggen.

Reden van haer neen, uyt Matth. 5.39.

Is elders vā ons beantwoort.

In't korte wort hier aengewesen, dat de verklaringe van de Weder-dooperen over Matt.

5.39. st
tegen d
verklari
ge van
H. Apost
len, end
Iohann
den Do
per.

Die de
meynin
Christi,
verstaen
hebben

Want
en heb
het rec
gebruy
van he
sweert
re toe
hoorde
noyt v
boden

Oock a
daer ov
gevrae
wierdē
Soldatē

verighe-
n, als
ijckt uyt
: verkla-
nge van
hannes
n Doo-
r.

genwer-
nge der
eder-
operen
ntwoort

verkla-
ge Petri,
ende
e vrage.

(seydt hy) noch en beschuldight niemant valschelijck, ende weest te vreden met uwe besoldinge. **Hier op seggen de** Weder-dooperen, **dat** Iohannes den Dooper, gheen Dienaer en is gheweest van het nieuwe Testament, **ende derhalven / dat syne vermaninge/ by ons in desen deele niet gelden en magh.** Antwoorde, **desen uytvlucht strijdt regel-recht tegen het getuygenisse onses Salighmakers** Christi, **Luc. 16. 16.** De Wet ende de Propheten zijn tot Iohannem: ende van dier tijdt aen werdt dat Koninckrijcke Gods ghe-evangeliseert, ende een yegelijck doet daer gheweldt op. **Dese woorden zijn soo klaer als de Sonne/** dat de Wet ende de Propheten, **dat is/ den tijdt van het** oude Testament, **duert tot** Iohannem den Dooper, **ende dat van synen tijdt af/** het Koninckrijcke der Hemelen wordt ge-evangeliseert, **dat is/ het** Evangelium der genaden **wordt verkondight allen menschen/ daeromme heeft hy ook alder-eerst bedient dat Sacrament des** nieuwen Testamentes, **dat is/** den Doop der bekeeringhe, tot vergevinghe der sonden, **Marc. 1. 4. Hy heeft den Heere** Christum **met den vinger aenghewesen (dat geen Prophect oyt en heeft konnen doen) seggende/** siet dat Lam Godts, dat de sonde des wereldts wech neemt, **Joan. 1. 29. Indien den Apostel** Petrus **ook de** meyninghe Christi **soo hadde verstaen/ dat een** Christen-mensche **met eene goede conscientie het sweerdt niet en soude mogen voeren: soo soude hy den** Hoopman Cornelius **daer van wel gewaerschouwt hebben/ als hy daer ontbodē was/ om den ghemelten** Hoopman **ende de syne te seggen/** wat sy doen moesten, om saligh te worden? **Act. 10. 6. Want hy doet wel eene** schoone Predikatie **in sijn huys/ maer daer en staet niet een woort/ dat daer toe dient/ om hem te vermanen/** dat hy dat sweerdt soude af-leggen, **noch ook dien** Godsalighen Soldaet, **die ghesondē was om hem te halen. ibid. vers. 7. Hier op seggen de** Weder-dooperen, dat Cornelius daerna, moghelijck het sweerdt heeft afgeleght. Antwoorde, **dat** moghelijck **en is niet meer dan een pdel raetsel / dat hier niet gelden en kan. Want** Petrus **was daer ontboden/ om dien** Capiteyn **met de syne te onderwijsen/** wat sy moesten doen, om saligh te worden: **Indien dan de bedieninghe van** het sweerdt **hadde ghestreden teghen** de conscientie, **soo moeste hy hem** wel duydelijck **daer van onderwesen hebben / want hy moeste Prediken** den ganschen raet des Heeren: **Act. 20. Vs. 27. Daerbeneven / dat is ghenoegh / om de** Menniſten, **ende andere** Weder-doopers, **den mondt te stoppen/ dewijle daer staet / dat hy staende synen dienst / heeft** Godsaligh ende Godvruchtigh gheweest met geheel synen huys-gesinne, **ende dat in dien staet /** syne gebeden ende aelmoessen den Heere behaeght hebben, **Act. 10. vers. 2. 4. Maer dat is onmogelijck dat pemandt** sonder geloove, **ende** eene goede conscientie, **den Heere soude behagen / Hebr. 11. 7. Tit. 1. 15. Wy lesen ten desen propooste / een notabel exempel in de** Kerckelijcke Hystorien, **ende wordt verhaelt in** Chronico Carionis. lib. 3. in M. Antonino Philosopho, **van een**

Tegenwetpinge der Weder-dooperen beantwoort.

De verklaringe Pauli, nopende dese vrage.

Een notabel exempel van een Regiment Christelicke Soldaten, onder den Keyser M. Aurelius.

heel Regiment Christelijcke Soldaten, de welcke met hare gebeden/ blixem ende regen upt den Hemel verkreghen hebben: blixem, om hare vyanden te verschricken ende t'overwinnen: Reghen, om haren dorst/ ende van het ganssche Leger te laven. Daerom wierdt dat Regiment, van den Keyser ghenoemt het blixemende Regiment: eñ naer die victorie/ soo her-riep hy syne bloedige Placcaten teghen de Christenen. Hier upt blijckt/ dat vrome Soldaten den Heere behaghen/ende dat om harent wille/ een gansch Legher ghezegent wordt. Indien oock den Apostel Paulus, de mepninghe Christi soo hadde verstaen/ als de Weder-dooperen doen/ soo moeste hy SergiusPaulus, dē Stadthouder van Cypren, die daer was een verstandigh man, ende seer pverigh om het woordt Gods te hooren Act. 13. 7. voor-al vermaent hebben/ om sijn sweerdt af te leggen, maer dat en heeft hy niet gedaen/ noch voor, noch naer de bekeeringe van den Stadthouder tot den geloove. ibid. vers. 12. Den Apostel en soude oock selve geene Convoye van Ruyters ende Lançe-knechten mede-genomē hebben/ om hemselven te bewaren teghen 't geweldt van veertigh moordenaers, die syne doot gesworen hadden/ Act. 23. vs. 12. 13. tot 32. Nu ist bupten allen twijffel/ dat dien H. Apostel/ dat uytverkoren vat, dat middel van de wapenen niet en soude willen ghebruycken hebben/ indien de minste besmettinghe van conscientie daerinne hadde gelegen geweest: want hy en achtede sijn leven niet dierbaer voor hemselven, maer hy sochte alleene synen loop met blyschap te vervullen, Act. 20. 14. Hy heeft dan de meyninghe Christi soo verstaen/ van de eyghene wrake, dat wy ons selven niet wreken en mogen tegen onse particuliere vyanden, ghelijck hy leert Rom. 12. 19. maer geensins om het sweerdt der Justitie te bannen upt het Christendom, want de Overigheyt is Gods dienersse, eñ sy en draeght het sweerdt niet te vergeefs, maer tot beschermínge van de goede, ende tot straffe der gener, die quaedt doen, Rom. 13. 4. 1. Pet. 2. 14. Indien oock den Apostel Iohannes de meyninghe Christi soo verstaen hadde/ soo en soude hy het volck des Heeren niet vermanen/ datse de hoere van Babel souden vergelden, gelijck sy haer vergolden heeft, ende datse hare straffe souden verdobbelen naer hare wercken: ende datse haer in den beker, daerinne sy te voren Gods volck inghe-schoncken heeft, dubbel souden schencken, Apoc. 18. vers. 4. 5. 6. 7. Hy en soude oock niet seggē Apoc. 13. vers. 10. Ist dat yemandt ghevangen leydet (te weten t'onrechte) dat hy sal in de ghevanckenisse gaen: Ist dat yemandt metten sweerde doot (te weten t'onrechte) dat hy sal met den sweerde ghedoodt worden: ende dat hier is de lijdtsaemheydt ende 't gheloove der Heylighen. Hy gheeft dan de belofte van de rechtvaerdighe straffe der beeste, tot een remedie/ om daer mede te verstercken de lijtsaemheyt, ende 'tgheloove der Heylighen, het welcke hy niet en soude gedaen hebben/ indien de bedieninge van de Justitie tegen de beeste, ende haers gelijcke ongeoorloft ware/ want wy en mogen

De verkeringe van Iohannē de Apost

onse

onse handen niet uyt-strecken tot ongerechtigheyt, Psal. 125. Vs. 3. Ick kome noch naerder / indien dat hadde geweest de mepninge onses Heeren Jesu Christi / Matth. 5. Vs. 39. dat men den quaden geensins en moeste wederstaen, soo en soude onsen Salighmaker de koopers ende verkoopers, met eene sweepe niet upt den Tempel gedreven hebben / met hare Schapen ende Ossen, hy en soude ook het geldt der wisselaers niet uptgestort / noch hare tafelen om verre gewerpen hebbē / Joan. 2. vers. 15. Want het exempel van onsen Salighmaker, is eene verklaringe van sijne Leere / dewijle hy niet anders gedaen en heeft / als hy geleert heeft / want hy was een Propheet / krachtigh in wercken ende woorden, voor God eñ den volcke, Luc. 24. vers. 19. Hy is het licht der wereldt, derhalven die hem nae volght, die en sal niet in duysternisse wandelen, maer sal het licht des levens hebbē, Joa. 8. 12. Hier op seggen de Weder-dooperen, dat onsen Salighmaker jupst niet en verbiet allerley tegen-standt teghen den quaden, maer eygentlijck den wederstant met de wapenen, als met sweerden, spiessen, bogen, geschut, stocken, &c. maer anders / dat een Vader, of een School-meester, hare Kinderen, ende Discipulen wel mogen straffen met de roede: dat de Overigheden den quaden ook wel mogen wederstaen / selfs nopende het stuck van Religie, met redelijcke middelen (verstaet sonder tyrannie en bloedt) wanneer daer openbare verleyders zijn / die de arme elendige zielen met soo vele hondert dupsenden / soo jammerlick in het verderf lepden / sy zijn dan Papen, Monicken, Predikanten, gedoopte, of ongedoopte, want Menno raedt eñ vermaent de Overigheden, datse sulcke verleyders, op de voorseyde maniere / beletten souden. Fondament-boeck fol. 102. 6. Elck weet ook wel / dat de Mennistē daer van geene conscientie en makē / om yemandt in recht te trecken, nopende penninck-schulden / eñ dergelijcke krakelē: ja selfs / om groote quade honden op haer Hof te houden / om de dieven te keeren: sy en maken ook geene conscientie / als sy van dien handt-wercke zijn / om roers ende musketten, of dergelijcke wapenen te maken / om daer mede den vyandt tegen te staen: of dat niet en is / den quadē te wederstaen, dat gebe ick een yder te bedencken. 'Tis waer / sy mepnen haer daermede te ontschuldigē / wanneer sy selve niet en vechten / of bloedt en storten: maer dien regel is bekent genoegh / dat het ghene yemandt door een ander doet, dat schijnt hy selve te doen: ende indien de bedieninge van het sweerdt, is een werck der duysternisse, soo en mogen wy gheene gemeynschap daer mede hebben, maer wy moeten dat bestraffen, Eph. 5. vers. 11. Ick late staen / dat wy de middelen daer toe gevē / of toe-reycken souden. Den Koninghy David, en hadde Uriam den Hethiter met sijne handen niet gedoot / maer hy hadde eenē brief geschreven aen Joab, dat hy hem soude settē op de heetste plaetse van dē storm: daerom moet hy dat vonnisse van den Heere hooren / dat hy Uriam den Hethiter met den sweerde verslagen hadde / te weten met

Ia dat men selve, de wapenen wel makē, maer niet gebruyckē magh.

Defen uytvlucht wordt beantwoordt.

Quod quis per alium facit, id ipsum facere videtur.

het swaerdt der kinderen Ammon, 2. Sam. 12.9. den Apostel Paulus en hadde den Martelaer Stephanus met syne handen niet gedoot/ noch helpen dooden: maer niet-te-min soo beklaeght hy dat / ende was daerinne beswaert in syne conscientie/dat hy daer by gestaen hadde/ als het bloedt van Stephanus den Martelaer gestort wierdt/ende dat hy de kleederen bewaert hadde der gener, die hem dooden, want daer upt bleeck / dat hy een wel-behagen hadde in syne doot, Act. 22. vers. 20.

De gheveynstheyt der Wederdooperen ontdeckt.

So dat hier geene kleyne geveynstheydt onder en schuylt / als de Weder-dooperen selve niet vechten en willen/maer niet-te-min so schuylen sy gaerne onder de Convoyen, ende beschuttinghe van de mannen van Oorloghe: ende sy en maken geene swarighedt / om de wapenen te leveren/ die daer toe dienen.

I: Want sy makē swarigheyt in den tegenstandt met de wapenē, maer sy willen daer door wel beschermt wordē van andere.

Maer boven dien/ waerom steken sy den teghenstant met de wapenen meer upt/ als anderen tegenstant/ met rechten en pleyten, met felle honden, &c. gelijck hier vorē is aenghewesen: want / Matth. 5. vers. 39. 40. 41. 42. staet rondt upt: maer ick segge u lieden en wederstaet den quaden niet: maer soo u yemandt slaet aen de rechter wange, soo biedt hem oock de andere: Ende soo yemant met u wil te rechte gaen, ende uwen rock nemen, laet hem oock uwen mantel: Ende soo yemandt u dwinght eene mijle te gaen, gaet twee mijlen met hem: gheeft den genen, die u bidt, ende en keert u niet van den genen, die van u borgen wil.

2. Den tegenstandt met den swaerdt

Hier en staet het swaerdt niet uptgedruckt/maer het rechten en pleyten staet uptgedruckt / ende wort naer de Letter verbodē: Hier staet uptgedruckt / als wy aen onse eene kake of wanghe geslagen worden, dat wy oock de andere souden bieden: Hier staet uptghedruckt/ als yemandt onsen rock wil nemen, dat wy hem van selfs onsen mantel souden daer toe geven: Hier staet uptgedruckt / dat wy niemandt en moeten weygeren, die wat van ons begeert, of die yet van ons borgē wil. Wat dunckt u? Indien de Wederdooperen de Letter van dese woorden/met de tanden willē vast houden / sonder eenige verklaringe aen te nemen / die onsen lieven Saligmaker, eñ syne Discipelen, soo met hare Leere, als met hare exempelen, elders daer over gedaen hebben: soo souden de vreemtste ende schrickelijcxste ongerentheydē daer upt volgen/die men bedenckē kan. Want soo doende/soo ware alle Justitie, niet alleene Criminele, maer oock Civile (die penningh-schulden aengaet) t'eenemael onder de voet: De voorsichtigheyt der rechtvaerdighen, daer door dat wy moeten barmhertigh zijn met onderscheydt, Judæ vers. 22. ware plat/ als eene sonde / verboden: De Koopmanschap eñ Traffijcke, daer de Weder-dooperen soo gauw ende loos inne zijn/ als yemandt ter wereldt / die lage inde asschen. Neden waerom? want een Koopman soude een yder moeten borgen, ende credijt geven/ soo vele als den schuldenaer, of den kooper selfs wilde/sonder eens om te sien / of naer syne gelegenthedt te vernemen. In summa/dit ware eene openbare verwerringhe in de werelt gebracht (die in haerselven verwerret genoegh is) daer nochtans

de en wo
Matth. 5
niet uyt-
gedruck
niet mee
als van fe
hondē, &
daer sy
geene co
scientie
en make

Maer we
andere d
gen, die
Weder-
doopers
niet en
achten,
met nan

I.
Rechtē,
pleyten.

II.
Als yem
onsen r
wil nem
dat wy
sen ma
oock m
ten toe
worpet

III
Als wy
d'een
ge ges
wordē,
wy de
dere oc
moetē
den.

IIII
Dat wy
een mo
geven,
hy van
begeer

tans onsen God niet en is een oorspronck der verstooringhe, maer des vredes: ende daerom wil hy/dat alle dingen eerlijck, ende met orden souden geschieden, 1. Cor. 14. vers. 33. 40. Daerom moeten wy wel onnoosel zijn als de Duyven, maer voorsichtigh ghelijck de Slanghen: ende wy moeten ons wachten voor de menschen, Matth. 10. vers. 16. 17. Besorghende dat eerlijck is in aller menschen oogen, Rom. 12. 17. gelijck den Apostel Paulus met sijn exempel / ons is voor-ghegaen / 2. Cor. 8. 21. Indien de Wederdooperé, dan de Letter van de voorden blindelinge willen volgē / sonder eenighe schrift-matighe verklaringe aen te nemē/ soo en komt het op het sweerdt, of andere wapenen niet aen/ want die en staē daer niet uptgedruckt: maer sy moetē allerley playdoyen van penningh-schulden latē staen / want dat staet daer uptgedruckt: sy moeten haer-selven gewilligh laten slaen, ende niet ontvluchten/ als sy geslagen worden/ maer de andere wanghe bieden, om meer slaghen te verwachten / dat nochtans de Heere Christus, ende synē Apostel Paulus niet gedaen en hebben/ maer hebben de goddeloose/ die haer t'onrecht sloegen / wel ernstelijck bestraft / Joan. 18. 23. Act. 23. 3. Sy en mogen niemandt weygheren, die wat van haer begheert / het zy in maniere van aelmoesse, het zy in maniere van leeninge, of af-borgen, gelijck onder de menschen/ met namen de Coopluyden de ghewoonte is. Siet/ dat is de letter van dien text, als sy dat ghedaen hebben / laetse dan eens voorthomen met de consequentie, of het ghevolgh van het sweerdt, dat se daer upt trecken willen / plat teghen het ooge-merck onses Heeren Christi. Want dat en is niet/ om het sweerdt der Justitie weth te nemen: want dat heeft hy elders bevestight/ als Joan. 19. 11. Rom. 13. 4. 1. Pet. 2. 14. Maer alleene/ om de eyghen wrake te verbieden/ als strijdende teghen de liefde, teghen de gerechtigheyt, ende teghen de order, die van hem is ingestelt/ gelijck wy kortz te voren bewesen hebben upt Rom. 12. 19. Als wy dan soo souden handelē/ als de Wederdoopers doen/ eñ dat wy de Letter van de H. Schrifture met de tandē blindelinge wildē vast houden / sonder eenige schrift-matighe verklaringe toe te laten / soo souden wy met veel beter verwe konnen bewijsen/ dat onsen Heere Christus will hebben/ dat wy elck een sweerdt moeten koopen, al souden wy onsen rock daerom verkoopen moeten: want dat staet uytdrucktelijck geboden Luc. 22. 36. Ende overmits sy altijt in den mondt hebben de spreucken Esa. 2. 4. Mich. 4. 3. Dat men de sweerden in den nieuwen Testamente, in ploegh-ysers soude veranderen: soo souden wy daertegen konnen bewijsen met de ronde woorden van onsen Salighmaker / dat wy gheensins en moeten dencken, dat hy ghekomen is om vrede te senden op der aerden: dewijle hy niet ghekomen en is om vrede, maer om het sweerdt te senden: dat hy ghekomen is om den menschē twistigh te maken teghen synen Vader, de Dochter tegen hare Moeder, ende des Soons Wijf teghen haers mans Moeder, ende dat de vyanden

des

schrift-matige verklaringe.

Te weten, dat de Heere Christus niet anders en verbiedt als de eygē wrake.

Dit wordt bewesen met andere plaetsen, daer de Wederdoopers noodtsakelick de verklaringhe moetē aennemen.

des menschen souden zijn syne huysgenooten, Matth. 10. vs. 34. 35. 36.

Besluyt van desē Text, dat de H. Schriftuere met reverentie moet gehandelt worden,

Maer wy bekennē gaerne/dat mē de H. Schriftuere, **met** vreese, **ende** eerbiedinghe **moet handelen/ ende oversulcx/dat mē de twee voorsepde** Texten **gesondelijck moet verstaen/ gelijck sy elders verklaert worden/van de H.** Propheten, **ende** Apostelē, **ja van onsen** Salighmaker **selve/met namē Luc. 2. 34. 1. Pet. 2. 8. Eph. 6. 17. Want wy weten/**

Volgens de vermaninghe der Apostelen,

dat gheene prophetie, der Schriftuere en moet geschieden uyt eygener uytlegginge, **maer sy moet verklaert worden/gelijck sy eerst in gegeven is/dat is/door** den Geest Gods, **die hem-selven op andere plaetsē verklaert heeft / 2. Pet. 1. 20. 21. ende dat** naer de mate des geloofs, **Rom. 12. vers. 3. Gelijck** Augustinus **dat seer fraey verklaert heeft** lib. 3. de Doctrinâ Christianâ. **cap. 16. tot 26.**

Item, Augustini.

Het tweede Argument der Wederdoopers uyt Matth. 26. 42.

Maer/seggen de Weder-dooperen, **onsen** Salighmaker **sepdt tot** Petrus **den Apostel:** steeckt u sweerdt in syne plaetse, want alle die het sweert nemen, vergaen met den swaerde, **Matth. 26. vs. 42. Daer upt willen sy beslupten / dat het ongheoorloft is voor een** Christen-mensche, het sweert te gebruycken. **Antw. Sy en letten niet genoegh op de woorden van onsen** Salighmaker, **want die en verbiedt het ghebruyck des sweerdts niet** absoluyt, **ende plat af / maer hy sepdt** / die het sweerdt nemen, die vergaen met den swaerde, **ende dat bekennen wy gaerne/ dat alle die ghene** / die het sweerdt nemē, **eer sy dat wetteljck van God/ of syne Dienaers/de** Overigheden, **ontfanghen hebben** / datse daer **qualijck aen doen / ende hare conscientie quetsen/ ja waerdigh zijn/** datse met den swaerde souden vergaen, **gheljck** Simeon **ende** Levi **de sonen** Iacobs: Abimelech **den sone van** Gideon: Absalom **den sone van** David, **&c. ende meer andere ghedaen hebben/Gen. 34. vs. 25. Gen. 49. 5. Jud. 9. vers. 5. 56. 2. Sam. 13. 28. Maer aengaende** de Overigheden, **die hebben het sweerdt** van den Heere ontfanghen, **ende sy zijn daer inne** Gods dienaers, ende sy en dragen het sweerdt niet te vergeefs, maer om de goede te beschermen, ende om de quade te straffen, **Rom. 13. vers. 1. 2. 3. 4. Soo zijn oock** hare Stadthouders, hare Soldaten, hare Burgers, **die sy het sweert in de handt gheven** / tot wrake der quaedt-doenders, ende tot prijs der goedt-doenders, **1. Pet. 2. 14. Soo zijn oock die ghene / die eene** extraordinaire beroepinge **van den Heere ontfanghen hebben / als** Moyses **dewelcke eenen** Egyptenaer **doodsloegh / ende verberghde hem in het zant/ overmits dat hy sach/dat hy een van syne broeders / eenen** Hebreischen **man/ ongheljck dede. Exod. 2. vers. 11. 12. Want hy en dede dat niet upt** eyghen wrake, **of eenige** menschelijcke passie, **maer hy beschermde ende wreeckte den ghenen / dien overlast gheschiede/ ende sloegh dē** Egyptenaer, **als** eene Overigheyt **zijnde: want hy meynde** / dat syne broeders daer uyt souden verstaen, dat God hen door syne handt verlossinghe gheven soude, maer sy en verstonden dat niet: **gheljck den H. Martelaer** Stephanus **seer wel seght / Act. 7. vers. 24. 25. Soo dede oock** Pinehas, **den sone van** Eleazar, **den** Hoogen-Priester, **want**

Maer niet van die gene, die dat ontfangen

Als Overigheden Soldaten, wakende Burgers.

Sommige ooc extra ordinaris beroepen zijnde,

want alhoewel dat hy een Kerckelijck persoon was/ niet-te-min gedreven zynde met eenen Goddelijcken yver, ende door eene extraordinaire beroepinghe, soo ginck hy in een hoeren-huys/ ende door-stack eenen Israëlitischen man/ ende eene Moabitische hoere, die by een lagen/ beyde doot/ doe hielt de plage op/ van de kinderen Israels/ ende het werdt hem tot gherechtigheydt gerekent, Num. 25. vers. 7. 8. Psal. 106. vs. 30. 31. Soo dede oock Jojada den Hoogen-Priester, dewelcke met eene mannelicke couragie/ gestut heeft/ de conspiratie van de goddeloose Athalia, ende heeft het volck gewapent/ om de moordadige Athalia te dooden/ ende den wettelijcken Koningh Joas, die noch maer een kint en was / te beschermē/ 2. Chron. 23. doorgaens. Soo moet men oock oordeelē van Judas Macchabeus, ende syne Broeders/ met namen Jonathan, Simon, Johannes, ende Eleazar, dewelcke alhoewel sy Priesters waren / even-wel door eene extraordinaire roepinghe, wonderlijcke daden gedaē hebbē/ tot verlossinghe van het volck des Heeren, 1. Mach. 3. vs. 1. 2. 3. &c. Maer dese exempelē en mach men niet lichtvaerdelijck volgē/ dewijle de Heere niet altijdt soo extraordinaris en belieft te wercken / maer elck een moet blijven, daer inne dat hy beroepen is by Gode, 1. Cor. 7. 24. Of anders souden wy varen/ gelijck de Apostelen, dewelcke upt eenen blinden yver, het vper wilden doen komē upt den Hemel/ over de Samaritanen, om datse haer niet en wilden ontfangē / meynende datse daer inne wel mochten volgen het exempel van den Propheet Elia: maer Jesus hē omkeerende/ heeftse ghestraft / seggende / ghy lieden en weet niet, van wat geest gy zijt, Luc. 9. 52. 53. 54. 55. Ende dit was de faute van dē Apostel Petrus, Mat. 26. vs. 42. dat hy sonder last van sijn Meester, die by hem was/ of sonder eenighe beroepinge daer toe te hebben / het sweerdt genomen, ende lichtvaerdelick daer mede geslagē hecft: maer dit en raeckt in het minste niet/ die gene die het sweerdt van den Heere ontfanghen hebben.

Het argument uyt Matth. 26. is tegen de Wederdoopers.

Jae / wy konnen met goet fundament dat argument omkeeren tegen de Weder-dooperen, want indien dat die gene/ die het sweert nemen, moeten vergaen met den sweerde, gelijck de Heere hier verklaert/ als ock Gen. 9. 6. Apoc. 13. 10. So moetē daer noodsakelick wettelijcke Overigheden, ende Krijghsluyden zijn / om alle quaedt-doenders, zee-roovers, struyck-roovers, moordenaers, tyrannen die ons t'onrechte upt het onse willen schuppē/ dat ons God gegeven heeft / tegen te staen / ende rechtvaerdighe wrake tegē hen te oeffenen: of andersins soude daer de grootste verwerringhe upt volgen / die men bedencken kan / gelijck een yder die verstant heeft/ wel versinnen kan/ ende wy elders breeder verklaert hebben in de Tractaten, die hier voren zijn aengewesen / onnoodigh hier te verklarē. In't korte seggen wy nu dat woordt alleene/ Neemt het sweerdt der Justitie weg/ hoe sullen dan de goede beschermt, ende de quade gestraft worden? Hoe sullen die gene / die het sweert nemen, als het haer niet gegeven en is/

Want die het sweert nemen, moeten met den sweerde vergaen.

door

Ende dat en kan sonder het sweert van Iustitie niet gedaē worden.

door den sweerde konnē gestraft worden? Ten ware / dat de menschen malkand'ren versloegen / sonder regel / sonder wet / of oorze van Justitie, gelijck eertijdts de Munsterssche rot-gheesten / (die Menno Simons syne lieve Broeders noemt) ghedaen hebben. Want dit zijn

Of wy moesten volgen de rot-geesten vā Munster.

syne woorden in het oudt Fundament-boeck, gedruckt anno 1539. in de letter R. Ick en twijffele niet (seydt hy) of onse l. broeders, die

Die Menno syne broeders noemt

een weynigh tegen den Heere voormaels mishandelt hebben, overmidts sy met gheweer, haer gheloove beschermen wilden, of de selve hebben eenen ghenadigen Godt. Dit oudt Fundament-boeck is wederom ghedruckt anno 1616. ende dese woorden worden daer gevonden fol. 125. verso. Als nu de Wederdoopers sien / datse met de woorden Matth. 26. 42. soo wepnigh voor konnen / om hare verkeerde opinie te bewijsē / als met Matth. 5. 39. Soo komen sy ten laetsten voort met de woorden Joan. 18. 36. Mijn Koninghrijcke en is van dese wereldt niet: ware mijn Koninghrijcke van dese wereldt, soo souden mijne Dienaers voor my strijden, op dat ick den Ioden niet overgegevē en worde: maer nu en is mijn Koninghrijcke niet van hier. Antw. Dese woorden konnē de Weder-doopers soo wepnigh helpen / als de voorgaende. Want de Heere en wil gheensins met dese woorden / het Ampt der Overigheyt, of het sweert der Justitie wech nemen / maer alleene verklaren de natuere van syn Koninghrijcke, dat bestaet in waerheyt ende gerechtigheydt, in vrede ende blyschap des H. Geestes, als

Het derde argument vande Weder-doopers, genomen uyt Ioa. 18. 36.

Wordt wederleght.

Want de Heere en wil daer de Iustitie niet wech nemen,

blijckt uyt het volgende vers. 37. Item / Rom. 14. vs. 17. Maer wat raeckt dat onse quæstie, of het geschil / dat wy voor hebben? Want wy weten dat wel / dat het Koninghrijcke der Hemelen, daer toe dat de Heere gesonden is / om dat op te richten / geene uyterlicke wapenen van doene en heeft: want wy en hebben daer den strijdt niet / tegen vleesch en bloedt, maer teghen de Overste, tegen de machten, tegen de geweldige deser wereldt, der duysternisse der eeuwen, tegen de geestelicke boosheden inder lucht: wat souden ons hier de uyterlicke wapenen konnen helpen? want wy moeten geestelicke dingen voeghen tot geestelijcke, 1. Cor. 2. vers. 13. Daerom moeten wy teghen dese geestelicke vyanden, geestelijcke wapenen gebruycken / die ons den H. Apostel Paulus ter handt stelt / Eph. 6. vers. 11. tot 18. Te weten / den helm van de hope der saligheyt: de borst-plate der rechtvaerdigheyt: den gordel der waerheyt: den schildt des gheloofs: ende het sweerdt des Geestes, dat is / Gods woort. Ende daerom sept den Apostel elders / 2. Corint. 10. vers. 4. 5. dat de wapenen onses Krijghs niet vleeschelick en zijn, maer machtigh door God, om de sterckten ter neder te worpen: als wy de overlegginghen te niete maken, ende alle verheffinghe, die verheven wordt teghen de kennisse Gods, ende leyden alle ghedachten gevanghen tot de ghehoorsaemheydt Christi: ende hebben bereyde wrake teghen alle ongehoorsaemheyt. Het is dan seker / dat tegen gheestelijcke vyanden moeten ghebruyckt worden geestelijcke wapenen.

Maer alle ne de n tuere v syn Koninckrij verklar

Daer g stelijck wapene toe van noode

nen. Maer dit en neemt niet weeh het ſweert van Juſtitie, dat tegen de uyterlijcke quaet-doenders moet gebruyckt worden / Rom. 13. verſ. 4. 1. Pet. 2. 14. Gelijck dē H. Apoſtel Paulus, de Conboye van Ruyters ende Lançe-knechten ghebruyckt heeft teghen die veertigh moordenaers, Actor. 23. 23. Maer / ſeggen de Weder-doopers, de Heere Chriſtus en heeft evenwel geen Krijghſknechten gehadt, die voor hem ſtrijden ſouden, om te ontgaen de handen der Joden, gelijck hy verhaelt in de plaetſe te voren by-gebracht / Joan. 18. 36. Derhalvē ſoo en behoorен wy dat oock niet te doen. Antw. Wat en moghen wy niet doen? Sy ſeggen / wy en moghen gheene wapenen ghebruycken, ghelijck de Heere deſelve niet gebruyckt en heeft. Maer als wy upt het exempel onſes Heeren Chriſti een beſlupt ſouden trecken / van de uyterlijcke wapenen, ſoo en ſoude niet alleene daer upt volghen / dat wy ſelve die niet voeren en moghen, maer oock / dat wy deſelve niet en moghen laten voeren van andere tot onſer beſcherminge. Want de Heere Chriſtus heeft het leſte ſoo wel naer-gelaten / als het eerſte. Ende dienvolgens / indien dat Argument vaſt gaet / datſe willen nemen upt deſe plaetſe / ſoo moeſten de Weder-dooperen gaen wonen in een Landt, of Eylandt alleene / buyten de beſcherminghe van de Hooghe Overigheden, of hare Soldaten, die ſy helpen onderhouden nevens ons / met de ſchattinghen / die ſy betalen naer rechte / om teghen den ghemeynen vyandt beſchermt te worden. Als ſy oock ter Zee waren / gelijck ſy vele doē / het zy op Koopvaerdie met ongemonteerde Schepen, ende Fluyten, of op den Harinck-vaert, ende Viſch-vaert, met Buyſſen ende Pincken, ſoo en moeſtē ſy onder de Convoye van onſe Schepen van Oorloge niet ſchuylen / ſoo wel als andere. Want de Heere die ſeyt rondelick / dewijle ſijn rijcke van deſe wereldt niet en was, dat hy daerom gheene Dienaers en hadde die voor hem ſouden ſtrijden, op dat hy den Ioden niet en ſoude overgelevert wordē, Joan. 18. verſ. 36. Hy verklaert dan / niet alleene / dat hy ſelve gheene wapenen en voerde / maer dat hyſe oock van andere niet en liet voeren tot ſyner beſcherminge. Laet de Weder-dooperen haer-ſelven hier uyt redden / ſoo ſy konnen. Want ſy wieghen hare conſcientie in ſlape / als ſy ſelve de wapenē niet en voeren, of gheen bloedt en ſtorten: maer ſy moghen wel lijden / ende ſy gheven daer haer gheldt / ende middelen toe / dat het gedaen wordt door andere, tot hare beſcherminghe, daer nochtans de Heere Chriſtus geen van beyden gedaen en heeft: ende derhalvē / wanneer haer Argument vaſt ginge / ſoo ware het leſte ſoo ongeoorloft / als het eerſte. Indien de Weder-dooperen dan in conſcientie, ende met verſtandt willen handelen / ende vleeſchelijcke parthieſchap af-leggen / ſoo konnen ſy wel mercken / dat deſe plaetſe haer niet en kan dienen tot haer voor-nemen / om het ſweerdt der Juſtitie, of de wettelijcke Oorloghe upt het Chriſtendom weeh te nemen / even ſoo weynigh / als de voorgaende. Want indien men upt het exempel Chriſti ſulcke beſluptē mach makē: ſoo

Dat de Heere Chriſtus niet gedaē en heeft.

Naerder bewijs, dat de plaetſe Ioa. 18. 36. de Weder-doopers niet en kan helpen.

soo souden wy met eben sulcken grondt konnen bewijsen / dat een Christen-mensche geen Koningh en magh wesen: ja dat meer is/gheene civile vonnissen, of uyt-spraken wijsen, het zy als Schepenen, of goede mannen, om twistige parthien van een te helpē: want de Heere Christus en heeft gheen van allen willen doen / om dat hy daer toe niet gesondē en was. Want als de Heere Jesus bekende / dat de schare soude komen, om hem Koningh te maken, soo ontweeck hy op eenen Bergh alleen, Joan. 6. 15. Ende als daer een uyt de schare tot hem sepde/ Meester segh't mijnē Broeder/ dat hy met my het erf-goedt deyle: soo antwoorde hy/seggende: Mensche, wie heeft my tot eenen Richter of deylder over u. l. ghestelt? Luc. 12. Cf. 13. 14. Volght hier uyt wel/dat een Christen-mensch in goeder conscientie geen Koningh, of een ander Overigheyt en magh zijn? Volght hier uyt oock / dat een Christen in civile saken gheen vonnisse/of uytspraake en magh wijsē om twistige parthien te accorderen? Ick achte wel/ dat de Weder-doopers dat niet rondt uyt en sullen derven seggen/ want hare Patriarchen ende Propheten zijn van een ander gevoelē. Want Menno Simons vermaent alle Overigheden, Keyserlijcke Majesteyt, Koninghen, Hartogen, Graven, Baenrotsen, Stadthouders, Ridders, Ionckers, Ampt-luyden, Burgemeesters, &c. Datse toch door Gods Geest ende Woort soo souden geleert ende getogen worden/ datse Christum Iesum, dat rechte hooft aller Vorsten, ende gheweldighen, van ganscher herten mogen

Of anders moesten sy seggen, dat eē Christē, geen goet man en magh zijn, om in civile saken, eenighe twistige parthien te vereenigē: laet staen dat hy een Overicheyt soude zijn.

Daer nochtans Menno Simons gevoelt, dat alle Hooge ende Lage Overigheden God wel konnē behagē, en saligh worden.

soecken / eeren / vreesen ende dienen/ende datse haren beroepen dienst (nota) recht moghen administreren ende voorstaen, ende dat sweerdt dat haer van Godt ghegheven is, alsoo rechtvaerdelijck voeren, in Godts vreese, in rechte, waerachtighe, broederlijcke liefde, tot Gods prijs, namelijck tot bescherminge der goeden, ende tot eene straffinge der quaden, naer luydt van Gods woordt, Rom. 13. 1. Pet. 2. Ghelijck de lieve mannen Gods / Moses ende Josua, David, Ezechias, ende noch meer andere in haren tijden ghedaen hebben. In de Summarie, tweede deel / fol. 312. Elders soo sept hy/ indien de Overigheden (die hy daer noemt lieve Heeren) haer van herten konnen bekeeren / van herten veranderen/ haer voor haren God veroodtmoedighen / haer selven versaken/Christum ende syne gherechtighept alsoo soecken ende na-jagen/ werelt ende vleesch met alle hare onrepne lusten alsoo verachten/gheljck als gehoort is/ datse dan niet alleen vleeschelijcke, (nota) maer oock gheestelijcke Koninghen ende Priesters souden zijn, datse hare ziele in vrede souden besitten, hare Landen met Christelijcke wijsheydt in reynder Gods vreese recht regeeren, victorie teghen alle schadelijcke vyanden haerder ziele hebben, in ghenade leven, ende in ghenade sterven, ende alsoo metter waerheydt, sonder alle huychelrie, Christelijcke Koninghen, ende gheloovige Prinçen ghenoemt worden. Want / sepdt hy/'t ghetupgheniſſe Petri tot allen Christenen (ick segge tot allen Christenen) is waerachtigh/ Ghy zijt dat uytverkoren ghe-

Indien s maer Go vreesen.

Ende h Ampt t rechtē dienen.

slachte,

ſlachte, dat Koninghlicke Prieſterſchap, dat heyligh volck, &c. **Dus verre** Menno. Micron **ghetupght oock in ſyn diſpupt tegen** Menno **fol. 8. dat** Menno **mondelick tegen hem bekent heeft** / dat hy een Chriſten niet en wilde dwinghen, ſijn Ampt te verlaten, maer dat hy hem wilde bevelen ſyner eyghener conſcientie, ende der ſalvinghe des H. Geeſtes. **Hier upt ſien wy dan/ dat** Menno, **daer de** Vlaemſche Wederdoopers, **ende eenige andere/ ſo vele van houden/ geene ſwarigheydt en vindt in** het Ampt der Overigheyt, **noch in de** bedieninge van het ſweerdt, **als het maer en geſchiedt in de** vreeſe Gods, **al-hoe-wel dat nochtans onſen** Salighmaker **geen van beyden en heeft willen / noch mogen bedienē/ dewijle hy tot wat anders geſonden was. Want hy en was niet gekomen** / om gedient te worden, maer om te dienen, ende **ſijne ziele te geven tot rantſoeninghe voor vele, Matth. 20. vſ. 28. Ende dat is de rechte reden/ ende verklaringe over die exempelē/ Joa. 6. 15. Luc. 12. vſ. 13. Joan. 18. vſ. 36. waerom dat onſen Heere niet en wilde bedienen het Ampt van eenen** uyterlijcken Koningh, **of eenen** uyterlijcken Richter, **of de beſcherminghe van** Soldaten, **ende het upterlicke** ſweerdt **gebruycken: want ſijn Ampt brachte anders mede / te weten dat hy ſoude zijn/** als een worm, ende geen menſche, een ſpot der lieden, ende verachtinge des volcx, **Pſal. 22. verſ. 7. Hy moeſte zijn** als de alderverachtſte ende onwaertſte, vol ſmerten eñ kranckheden, **Eſai. 53. verſ. 3. Hy moeſte komen** als eenen ſachtmoedigen Koninghe, ſittende op eene Ezelinne, ende een Veulen des jock-draghenden Ezels, **Zach. 9. 9. Matth. 20. verſ. 5. Maer daer mede en wort dat** Ampt der Overigheydt, **noch het** ſweerdt der Juſtitie **niet wech genomē/ want de Heere heeft ſyne Gemepnte in den** nieuwen Teſtamente, **anders belooft/ te wetē/** dat Koninghen ſouden zijn hare Voeſter-Heerē, ende de Vorſtinnen, hare Soogh-Voeſters weſen, **Eſai. 49. 23. Eſai. 60. vſ. 16. Daer upt blijckt/ dat de Heere** deſe Amptē **niet alleene indē** nieuwē Teſtamente **en ſoude laten/ maer oock dat hy de ſelve belooft/ als eenē byſonderē trooſt van ſyne Gemepnte/ obermits ſy naer hare bekeeringe / alle hare** Authoriteyt **ſouden aenleggen tot vertroofſtinge / eñ ſtichtinge der Chriſtelicker Kercken / gheliick** Conſtantinus de Groote, Theodoſius, Arcadius, **&c. ende meer andere gedaen hebben.** In ſumma, **wy beſlupten met goet/ vaſt fundament / tegen de** Wederdooperē, **dat een** Chriſten-menſche, **daer toe beroepen zijnde/ met goeder conſcientie/ het** Ampt der Overigheyt **magh bedienen / het** ſweert der Juſtitie **teghen de** quaedt-doenders, **of oock dē** gemeynen vyant, **in alle gherechtighepdt gebruycken: dat oock de** mannen van Oorloghe, **of** andere Burgers, **die van de Hooge** Overigheyt, **te Water of te Lande gewapent zijn/ de Wapenē met eene goede conſcientie mogen gebruycken/ als het maer en geſchiet in de** vreeſe Gods, **tot beſcherminge van de goede/ eñ ſtraffe vande quade / ſoo dat behoort naer den regel van Gods woordt / ende de gherechtighepdt.**

Maer daerom en is het Ampt der Overicheyt, noch de Juſtitie niet wechgenomen.

Want de Heere heeft belooft, dat indē N. Teſtamente, het Ampt der Overicheyt ſoude blijven tot trooſt van de Chriſtelicke Kercke.

Beſluyt van dit eerſte poinct.

Van't tweede.

Van de discipline, die daer behoorde te wesen op de schepen van Oorloge.

Cap. II.

Van wat discipline, dat hier gehandelt wordt.

IN dit Capittel en hebben wy niet voor-genomen / in het breedt te gaen spreken van allerley delicten ende misdadē, die by de mannen van Oorloge, die te Water beroepen zijn/souden mogen begaen/of van de uyterlicke straffen, die daertegen behooren geoeffent te worde: want nopende de militaire order, ende discipline, die in de Oorloghe ter Zee moet onderhouden worde/die bevelen wy de Souverayne van het Landt/ende de Kamers van de Admiraliteyt, die van haer/tot maintenue vā dese order gecommitteert zijn / volgens den Artijckel-brief, die van hare Hooghe Mog. op dit stuck ghemaeckt is / bestaende in 67. Artijckelen / midtsgaders de particuliere instructie, soo voor de Scheepsˉ-Capiteynen, als de Schrijvers, die te Water dienē. In welcken Artijckel-brief, ende gemelte instructien, als oock in de particuliere order op 't stuck van Ammunitie van Oorloge / ende de monsteringe, ghemaeckt by de Kamer van de Admiraliteyt in Zeelant, den 9. Decemb. 1628. ende dē 5. Febru. 1629. verschepdē noodige poincten zijn/ die in de militie te Water moeten waergenomē worde/ wanneer wy de Oorloge te Water met eenige vrucht / ende profijt van den Lande soudē voeren. Dese poinctē van den Artijckel-brief en behoevē wy hier niet op te halen/ovēmits sy alle-man bekent zijn/ insonderheyt indien de Schrijvers volgens het 12. Art. vā hare instructie, haer maer en quijten alle maende, in het voorlesē van den voorsz. Artijckelbrief voor alle de Maettrooſen, die t'schepe zijn/ want daer toe zijn sy gehouden/op pene van niet te ontfangē hare maentlicke soldie, wanneer sy niet en bewijsen haerselven in dit lesen alle maende gequeten te hebben. Alle dese poincten en behoeven wy dan niet op te halē: Alleenlick sullen wy daer uyt trecken eenige Artijckelen, die den Godsdienst, ende de vromigheydt des levens aengaē/ ende toonen de noodtwendigheyt van dien / overmidts dat by de Maettrooſen, die te Water dienē/voor den bandt seer wepnigh daer op gelet wort: Ende is te beduchten / datter vele Capiteynen, ende andere Officieren zijn/ die in dit stuck al te ruym zijn/ eñ derhalven geen devoir en doen tot onderhoudinge van dese Artijckelen, gelijck sy schuldigh zijn te doē/ niet alleene van wegen harē eedt, ende conscientie, maer oock / om datse anders geenen zegen en konnen hebben over haer werck: om datse oock anders van hare Maettrooſē nopt recht bemint/ of ontsiē en sullen/noch en konnen wesen/soo dat betaemt.

Die anders seer noodigh is.

Te weten niet de militaire order, die inden Artijckel-brief staet.

Ende daerom behooren sy van de schrijvers, alle maende op de schepen voorgelesē te worden.

Het eerste Artijckel is dan / dat den Capiteyn, Lieutenant, of die ghene, die het Commandement heeft, alle morghen ende avondt, Godt den Heere op syn schip, of schepen sal doen aenroepen, ende

Maer v fullē al ne spre van de sciplin de Go lighey raeckt

Daer v dry Ar kelen in den tijckel brief.

Den 1. tijckel vā het suymē den G dienst.

sal

sal daer toe een yder te bestemder tijdt sich gereedt hebben te houden, op de boete van vier stuyvers, voor d'eerste reyse: de tweede reyse, dobbel: ende de derde reyse, acht daghen in de boeyen, te water ende te broode te sitten.

II. Alle die ghene, die haer in't lesen van Gods woordt, of doen van het gebedt, met lacchen, klappen, of andere ongelatigheyt, onbehoorlick of ontuchtigh aenstelt, die sal terstont voor de mast gheselt, ende van sijn quartier gelaerst worden, ende daerenbovẽ een schellinck verbeurẽ voor den provoost.

III. Niemandt en sal den Naem des Heeren ydelijck in den mondt nemen, of daer by sweeren, op pene van aen dẽ mast van sijn quartier volcx gelaerst te worden, ende daerenboven te verbeuren twee stuyvers voor den armen.

Dese dry Artijckelẽ nopende den Godsdienst, zijn hoogh-noodigh/ maer het is te beklagen / datse soo wepnigh onderhoudẽ worde̅/ daer nochtans de Hooge Mog. Heeren Staten Generael, wel expresselick willen / lasten ende bevelen allen Admiralen, Vice-Admiralen, Capiteynen, Lieutenanten, Officieren, Soldaten, ende gemeene Bootsgesellen, die hen in dienst van hare Hooge Mog. ende sijne Excellentie, als Admirael Generael, onder de respective Lieutenant-Admiralen van Hollant ende Zeelant, te Water sullen begeven / datse de selve Ordonnantien ende Artijckelẽ sullen beswee̅ren / stricktelijck te onderhouden, ende doen onderhouden, op de penen, breucken, ende correctien daerinne begrepen. In desẽ deele hapert dan vele aen de Capiteynen, ende andere Officieren, onder de welcke eenige zijn / die wepnig Godtzuchtigheyt by haer hebben/ ende daerom seer slordigh zijn om den Godsdienst waer te nemen / ende daerom en ist niet wonder/ datse soo traegh zijn/ om dese dry eerste Artijckelen van den Artijckel-brief te onderhouden/ende te doen onderhouden. Want voor-eerst zijnder eenighe schepen van Oorloge / daer het lesen van Gods woordt, ende het ghebedt, 's morgens ende 's avondts, om een haveren-stroo wordt naer-gelatẽ: daer het nochtans soo noodigh is/ dat wy anders geenen zegen naer ziele/ of naer lichaem en hebben te verwachten / volghens het uptgedruckte woordt Gods/ op dupsent plaetsen/ met namen Psal. 18. vs. 2.3.4. Hertelick lief hebbe ick u, Heere mijn sterckte: Heere mijn rotz-steen, mijn burght, mijn verlosser, mijn God, mijnen troost op wien ick vertrouwe, mijnen schildt, ende hoorne mijns heyls, ende mijn beschutter: Ick aenroepe den Heere hoogh ghepresen, ende worde behouden van mijne vyanden. Item/ Psal. 20. dorzgaens / want dat is een gebedt voor den Koningh, als hy te Velde trockt: De Heere verhoore u inder noodt, den Naem des Gods Jacobs beschutte u: Hy sende u hulpe van den Heylighdom, ende stercke ü uyt Zion: Hy gedencke alle uwes spijs-offers, ende make uwe brant-offers tot asschẽ (wãt dat was in het oude Testament, een teecken vã Gods verhoorzinge/ Judic. 13. 20. 1. Reg. 18. 38. 2. Paral. 7. 1.) Hy geve u, wat u herte begeert, ende

Ende dat hy faute van de Officieren.

Daer wy nochtans sonder den Godsdienst, geenẽ zegẽ en hebben te verwachten over onse Wapenen.

Bewijs daer van insonderheyt van't bidden. Art. 1.

Wt plaetsẽ van Schrifture.

vervulle alle uwe aenslagen : wy roemen, dat ghy ons helpet, ende in den name onses Gods werpen wy de baniere op, de Heere vervulle alle uwe bede: nu mercke ick, dat de Heere synen gheſalfden helpt, ende verhoort hem in synen H. Hemel: syne rechterhandt helpt gheweldelijck: gene verlaten hen op waghens ende paerden, wy daer-en-teghen dencken aen den Name des Heeren onses Gods: sy zijn neder ghestort ende gevallen, wy daer-en-teghen zijn opghericht: Helpt Heere, de Koningh verhoore ons, wanneer wy roepen.

Ende uyt dry notabele redenen,

Om dan niet vele plaetsen over hoop te halen / soo moeten de mannen van Oorloge, **die te Water dienen/ghedencken datter** dry redenen **zijn / waerom datse ghedurigh moeten zijn in den ghebede.**

Eerste reden, om dat de mannen van Oorloge, willen Christenen heeren.

De eerste reden **is/indien sy voor** Christenen **willen uptgaen / ende niet onder de** Heydenē **of** Turcken, **jae** Atheisten **gerekent worden/soo moeten sy den Heere bidden** / drymaels des daeghs, **gelijck** David **gedaen heeft/ die een** Koningh, **ende treffelijck** Krijghs-man **was** / **Psal.** 55.18. des avondts, 's morgens ende middaeghs wil ick klagen ende huylen, soo sal hy mijne stemme verhooren. **Soo dede oock den Prophete** Daniel **cap.6.10. Soo moeten alle** kinderen Gods, **als sy haer te bedde leggen/** aen den Heere ghedencken, **ende als sy op-waken/**van den Heere spreken, **Psal.63.7. Want hy is de** Alpha **ende** Omega : **het** begin, **ende het** eynde, **Apoc.1.8. Met hem moeten wy den** dagh, **ende ons** werck, **beginnen ende volenden/ of anders en konnen wy gheenen zeghen hebben. Dat is**

Soo moetē sy dan haer werck, met den Heere beginnen, en voleynden,

'tgebedt dat den Prophete Moses **ons geleert heeft** / **Psal.90.17.** De Heere onse God zy ons vriendelijck, ende voordere het werck onser handen by ons, ja het werck onser handen woude hy doch voorderen. **Want** onse hulpe moet komen vanden Heere, die Hemel ende Aerde gemaeckt heeft, **Psal. 121.7. Derhalven/ al dat wy doen met woorden / of met wercken/dat moeten wy doen in den Name des Heeren Jesu/ danckende God ende den Vader door hem/Colos.3.17. Die dit niet en verstaet/die is onverstandigher als de blinde** Heydenen, **ja als de onredelijcke** beesten, **want** die roepen tot God, op hare maniere, **gheliick den Prophete** David **verklaert van** alle creatueren, **Psal.145.15. met namen van de** jonghe Ravens, **Psal.147.vers.9. Hierinne komen** alle natien, soorten, **ende** secten **van menschen over-een** / dat men God moet aenbidden, **te weten** / Heydenen, Ioden, Turcken, Persianen, Tarters, Mooren, **ende de genaemde** Christenen, **van wat** Secte **datse oock wesē mogen / want dit is een overblijfsel van het** licht der natueren, dat men God moet aenroepen: **die dan dit niet en doen / die toonen / datse** Goddeloos **zijn / want het is een van de** brandt-mercken, **daer de** Goddelooſe **mede gheteeckent zijn/** datse God niet aen en roepen, **Psal.14.vers.4.**

Of andē zijn sy ger als Heyden

Ia de bē sten sel

De tweede reden, **waeromme de** mannen van Oorloghe **ghedurigh moeten biddē/is/ om datse** Krijghsluyden **zijn / want gelijck het waer is in alle dingen / soo is het insonderheyt in de** Oorloghe, dat gheene wijsheydt, gheenen raedt, gheen ver-

De twee reden is om dat sē Maett sē, Krijg luydē zi

verstandt, en helpt tegen den Heere: **want** de Paerden worden wel ten strijdt-dage bereyt, maer de overwinninghe komt van den Heere, **Prov. 21. vers.30.31. Want** een Koningh en helpt niet syne groote macht, een Reuse en wort niet verlost door syne groote kracht: Paerden en helpen oock niet, ende hare groote sterckte, en verlost niet: siet, de ooghen des Heeren sien op die ghene, die hem vreesen, die op syne goedertierentheyt hopen, **Psal.33.vers.16.17.18.** Hy verbreeckt oock (**alst hem belieft**) de schepen inder Zee, door den Oosten-windt, **Psal.47.8. Ghelijck hy anno 1588. in het midden van den Somer**/ de Spaensche Vlote, **door eenen stormt upt den** Zuydt-Westen **verbroken ende verdorven heeft.** Want de Heere is de rechte Krijghs-man, Heere is synen name, **Exod.15.vers.3. Daerom moeten** alle hooge ooghen **vernedert worden/ende** alle hooge luyden **moeten hen bucken**/de Heere daer-en-tegen wil alleene hooghe zijn te dier tijdt. **Want als** den dagh des Heeren Zebaoth (**dat is den dagh der wrake**) komt, **soo gaet hy over alle** Hooge **ende** Hoogh-moedighe, **ende over alle 't gene dat** verheven is, **op dat het vernedert worde. Hy vaert over** alle hooghe **ende** verhevene Cederen **op** Libanon, **ende over alle eycken in** Basan: **over** alle hooghe Berghen, **ende over** alle verhevene kleyne Bergen: **over** alle hooge Torens, **ende over** alle vaste mueren: over alle schepē inder Zee, ende over alle kostelijcken arbeydt: **dat hem bucken moet alle** hoogheydt der menschen, **eñ verootmoedigen wat** hooghe lieden **zijn**/ **ende** de Heere alleene hoogh zy te dier tijt, **Esa.2. vers.11. tot 18. Wt dese woorden blijckt/als God de menschen straffē wil/datter geene hooghept/geen sterckte** te Water, **of** te Lande, **hem helpen en kan**/ **ende derhalven en mogen wy niet op het vleesch vertrouwen**/ **ghelijck dit besluyt ghemaeckt wordt**/ibidem **vers.22.** Soo laet nu af van den menssche (**dat is/ en stelt u vertrouwen daer niet op**) wiens adem in synen neuse is, want waer inne is hy te achtē? **dewijle dan dat dit waerachtigh is/ gelijck het oock dagelijcx met de ervarenthept bevestight wordt**/ als God met ons is, wie kan teghen ons? **Rom. 8.31. Ende in teghendeel**/ is God teghen ons, wie kan voor ons wat doen? **Soo volght dan van selfs/ dat wy om onse vyanden te overwinnen**/ **ons selven voor-al met God moeten versoenen**/ **ende syne genade soecken: want als de Heere met ons is**/ **soo en hebben wy niet te vreesen/alwaert datter vele** hondert duysenden **tegen ons quamen**/ **ja ons alreede omringht ende belegert hadden**/ **Psal.3.7. Want de** Heere Zebaoth is dan by ons, den God Iacobs is dan onse beschuttinge, **Psal.46.1. tot den eynde. Item/ Psal.118.10.11.12. Om nu met den Heere versoent te wordē/ ende in syne gunste te staen**/ soo moeten wy den Heere soecken, dewijle hy te vinden, ende hem aenroepē, dewijle hy naby is: de goddeloose moet oock af-laten van synen weghe, ende den quaet-doender van syne ghedachten, ende hem bekeeren tot den Heere, soo sal hy hem syner ontfarmen, ende tot onsen God, want by hem is vele verghevinghe, **Esa. 55. vers.6.7.**

Daerom moeten wy alleene op den Heere vertrouwē.

Ende syne ghenade soecken.

Door gebeden, ende ware bekeeringe.

Als wy den Heere soo van herten aenroepen/ende af-stant doen van onse sonden: soo mogen wy vast op den Heere vertrouwen/dat hy ons in genaden sal aen-nemen om sijns Soons Christi wille/ende een van tween/ of hy sal ons eene wolsalighe Victorie geven over onse vyanden/ gelijck hy menighmael gegeven heeft aen de Godsalighe Vorsten, Richters, Koninghen ende Prinçen, soo in den ouden, als nieuwen Testamente, met namen Josua, Barack, Gideon, Iephtach, Simson, David, Assa, Josaphat, Hiskia, Judas Machabeus met syne broeders/ Constantinus de Groote, &c. Siet met namen die wonderlijcke Victorie van Assa, den Koningh Juda, tegen Zerach, dē Koningh der Moren, die teghen Assa was op-ghetogen met een Heyr-kracht van duysentmael duysendt, 2. Par. 14.9. Siet ooch de Victorie van Josaphat teghen de Moabiten, Ammoniten, ende Edomiten, 2. Par. 20.1. tot 31. Of soo ons de Heere de Victorie niet en belieft te verleenen/ so sal hy evenwel onse ziele in genaden ontfangen, gelijck hy ghedaen heeft met Jonathan, den sone Sauls, 1. Sam. 31.2. Ende met den vromen Koningh Josia, 2. Paral. 25.24. Hoe dat het dan met vrome Krijghs-luyden gaet/ het gaet haer wel: want ist datse leven, sy leven den Heere: ist datse sterven, sy sterven den Heere: het zy dan, datse leven of sterven; sy zijn des Heeren, Rom. 14.8. Want Christus is ons leven, ende sterven is ons gewin, Phil. 1.21. Daerentegen die den Heere niet aen en roepen, of en vreesen, die en konnen ooch op hem niet betrouwen: ende derhalven is hare beschuttinge van haer gewēken, soo datse als naecht ende bloot staen voor hare geestelijcke, ende lichamelijcke vyanden, Exod. 32.25. Num. 14.9. Eñ al ist/ datse somtijdts door Gods lanckmoedigheyt noch worden gespaert van hare uyterlijcke vyanden, jae ooch somtijdts de Victorie daer teghen behouden/ als de Heere om sijns naems, ende om syner Ghemeynte wille/ dat soo belieft te doen: soo en hebben sy even-wel geenen rechten troost of vreught in de Victorie, sy en strecht haer ooch niet ter saligheydt: maer sy worden daer door stout, hooghmoedigh, ende hertneckigh in hare boosheyt/ ende so versamelē sy haer-selven eenē schat des toorns, totten dage des toorns, ende ontdeckinghe des rechtvaerdigen oordeels Gods/ Rom. 2.5. Ghelijck wy sien in Jerobeam den sone Nebath, 2. Par. 13.13. tot 19. in Jerobeam den sone Joas, 2. Reg. 14. vs. 23. tot 28. in Achab, 1. Reg. 20. vs. 1. tot den eynde. in Achaz den sone Jotham, 2. Reg. 16. vs. 5. Esa. 7. vers. 1. tot 17. Ende indien de goddeloose Krijghs-luyden komen te sterven in de Bataille, soo sterven sy sonder troost, want dan worden sy ghedaeght voor het oordeel Gods, om rekenschap te gevē van alle de goddeloose woorden, die sy gesproken/ ende de goddeloose wercken, die sy gedaen hebben/ Eccl. 12.14. Indæ vs. 14. Want het en sal den goddelooſen niet wel gaen/ maer sy sullen zijn/ gelijck eene schaduwe/ ende niet lange levē/ die haer voor God niet en vreesen/ Eccl. 8.13. In summa/ de goddelooſe en hebben nimmermeer vrede, in leven, of

Als wy soo doen, soo sullen wy een van tween,

Of de Victorie krijgen over onse vyanden,

Of de saligheyt onser zielen: want hy sal onse zielen in genade ontfangen, indien wy quamen te sterven.

In summa, vrome Krijghs-luydē gaet het altijdt wel.

Daerentegen goddelooſe Krijgs-luydē gaet het altijdt qualijck.

Het zy de Victorieus zij

Als blijct uyt vele exempe

Of datse komen sterven,

Want sy en hebb gheenen troost in leven, o sterven,

of in sterven: want sy zijn als eene onstuymighe Zee / die niet stille staen en kan / ende diens baren dreck ende onreynighept op-werpen / Esa. 57. 20. 21. Denckt hier aen den Koningh Saul, ende Joab, Davids veldt-Heere, al-hoe-wel sy alle beyde kloecke Soldaten waren / even-wel om datse God niet en vreesden / soo en hebbē sy even-wel geenen troost gehadt in leven, of in sterven, ende sy hebben beyde gheha dt een rampsaligh eynde. siet 1. Sam. 28. 5. tot het eynde. 1. Sam. 31. 4. 1. Reg. 2. vers. 28. tot 35.

De derde reden is / om dat de mannen van Oorloge, die te Water dienen / Zee-varende luyden zijn / ende die derhalven / alle daghe, ja t'aller ure, het perijckel van de Zee hebben te verwachten. De eerste reden dan / waerom dat sy ghedueriegh bidden moeten / die raeckt alle Christenen: die tweede, die raeckt alle Krijghs-luyden: dese derde, die raeckt insonderheyt de Zee-varende luyden. Want die met schepen op de Zee varen, ende haren handel drijven op groote wateren; die ondervinden daghelijcx de wercken des Heeren, ende syne wonderen inder Zee: Want, wanneer hy spreeckt, ende den storm-windt oproert, ende de baren verheft: soo varen sy op naer den Hemel, ende dalen wederom in den afgrondt, dat hare ziele voor den angst vertsaeght: soo datse tuymelen en swancken als een dronckigh man, ende en weten dickwils gheenen raedt meer: wanneer sy dan tot den Heere roepen in haren noodt, soo voert hyse uyt hare angsten (alst hem belieft:) hy stilt het onweder, soo dat de baren haer legheren: dan werden sy vrolijck, dat het stille gheworden is, ende dat hyse te Lande brenght naer haer wenschen: dan zijn sy schuldigh den Heere te dancken voor syne goedertierentheydt, ende voor syne wonderen, die hy aen der menschen kinderen doet: dan moeten sy hem in de Ghemeynte prijsen, ende by den Ouderen roemen, Psalm 107. vers. 23. tot 33. siet de verklaringhe van desen schoonen text / in ons Compas, cap. 1. fol. 1. tot 60. Corteliick leeren wy daer uyt / dat Zee-varende luyden vele perijckelen zijn onderworpen / want door de menighvuldighe stormen ende baren, sien sy alle dage de doot voor haren oogen: Wy sien ock / dat de Heere alleene / Meester is van alle stormen ende baren, die deselve kan beroeren ende wederom stillen naer sijn wel-behaghen: wy sien ock / dat gheenen menschelijcken raedt, vernuft, of kracht ons en kan helpen / als ons de Heere niet helpen en wil: Hier uyt volght van selfs / willen wy geholpen wesen / soo moeten wy den Heere van herten aenroepen: Ende als wy verlost zijn / soo moeten wy de eere daer van, Gode alleen toeschrijven, ende hem daer voor dancken met woorden ende wercken / alle de daghen ons ses levens. Alwaert dan dat yemant soo sorgeloos ware in saken / die syne ziele aengaen / dat hy niet gewoon en ware den Heere sijnen God dagelijcx aen te roepen (gheliick alle kinderen Gods dat gewoone zijn te doen / Dan. 6. 10.) soo soude hy even wel door den waters-noodt daer toe gedreven worde / gelijck dat oude spreeck-woort mede-brengt / qui nescit orare, discat navi-

Want niemant en kan de Zee stillen, dan God alleene.

Ende dit is soo klaer, dat selfs de Heydenen dit verstaē hebben.

navigare: die niet en kan bidde/ laet hy leeren ter Zee varen. Ende dit is soo diepe geplantet in't herte eñ conscientie der menschen/ dat selfs de Heydensche menschen dat wel verstaen hebben/ gelijck wy sien in die Schippers, die den Propheet Jonas voerde naer Tharsis: want als de Heere eenen grootē storm-wint op de Zee hadde laten komen/ soo dat men meynde/dat het schip soude verbreken: soo vreesden dese Schippers ganssch seer / ende riepen een yder tot sijnen God, eñ sy gingē Jonas op-wecken/ die benedē in het schip lach en sliep/ ende sy bestraffē hem wel hertelick over syne sorgeloosheyt/seggende/ wat slaept gy? staet op, roept uwē God aen, of God misschien aen ons gedenckē woude/dat wy niet en vergingē/Jonæ 1. vers. 4. 5. 6. Die Maettrooſen dan / of andere menschen / die den Heere niet en willen aenroepē/ die zyn erger als ongeloovighe menschen, ende daerom en zyn sy niet waerdigh/ datse dē naem vā Christenen voeren/sy sullen oock tot sijner tijdt van den Heere geoordeelt wordē met eē oordeel sonder barmhertigheyt, gelijck sy met hare goddelooſheydt, dubbel over verdient hebben: Hier upt blijckt dan die noodtwendighepdt van het eerste Artijckel.

Als blijckt met namen in die Schippers, die Ionas voerden.

De noodtwendigheyt van het tweede Artijckel wort bewesen.

Maer overmits daer sommige/ jae vele Maettrooſen zyn / die somtijts door den grooten waterſ-noot so verre beroert wordē/ datse oock nevens andere komen ontrent het gebedt, dat gedaen wordt: maer soo haest/als den noodt gedaen is/ soo is dat by haer vergeten / ende verachten den rotzsteen hares heyls, gelijck dē Propheete Moſes klaeght Deut.32.15. Want ordinaris soo keeren sy den Heere den rugge toe/ eñ niet het aengesicht: maer wanneer den noodt aengaet, soo spreken sy, op Heere, ende helpt ons, Jerm. 2.27. Daerom is het tweede Artijckel, oock seer noodigh / dat de Maettrooſen in die discipline moeten gehouden worden/ datse dagelijcx/oock buyten storm, of anderen noot van den vyandt/ het leſen van Gods woordt, ende het gebedt met reverentie moetē aenhoorē/ sonder lacchen, klappen of andere ongelatigheyt, op pene van datelijck voor de maſt geſtelt, ende van't quartier gelaerſt te worden. Desen Artijckel is timmers soo noodigh/ als dē eerſten, want het is niet genoegh/ dat wy bidden, maer wy moeten wel bidden, of anders en sullen wy niet verhoort worden/Jac.4.vers. 3.4. Daerom staet daer Pſal.18. 42. van de goddelooſe, Sy roepen, doch daer en is geen hulper: tot den Heere, maer hy en antwoorden hen niet. Maer insonderheydt/ als de menschen tot den Heere naken met de lippen, ende dat haer herte verre van hem is, soo heeft de Heere ghedreyght / dat hy met sulcken volck wonderlijck sal omme-gaen, op het alderwonderlijckſte ende seltſaemſte, Eſai.29. vſ.13.14. Matth.15. vſ. 8.9. Want dat is een teecken van de uyterſte goddelooſheydt, als de menschen soo verre verzeylen/ datſe met den Godſ-dienſt beginnen den ſpot te drijven, gelijck den Propheet Eſaias dat aenwijſt/ cap.28. vers.9. tot 16. Wien sal hy dan leerē de bekentenisse? wiē sal hy de Predikatie te verstaē geven? den gespeendē van

Want h
en is ni
genoeg
dat wy
den, ma
wy moe
wel bid

Ende h
een tee
van de
terſte g
looſhey
te ſpott
met de
Godſdi

van de melck/ eñ die van de boʒsten af-gewent zijn: want sy seggen/ het is ghebodt op ghebodt, gebodt op gebodt, reghel op reghel, reghel op reghel, hier een weynigh, daer een weynigh. Dat is/ sy spotten met alle de vermaninge die sy hooren/ ende sy willen seggen / daer en is geen eynde van alle dit vermanen/ wy zijn't moede te hooren / wy woʒdē versuft daer van: wilt ghy immers speken/ seggen sy/ soo doet het koʒtelick/ want wy en konnen alle die langhe Predikatien niet verdʒagen. Maer wat volght daer vers. 11. Wel aen/ Hy/ te weten de Heere, sal eenmael met spottische lippen, ende met eene andere tonge spʒeken tot desen volcke: welcken dit alsnu gespʒedicht woʒdt / dit is de ruste, gheeft den moeden ruste, ende dit is de verquickinge, maer sy en hebben niet willen hooren: soo sal haer dan het woordt des Heeren zijn/ gebodt op gebodt, gebodt op gebodt, regel op regel, regel op regel, hier een weynigh, daer een weynigh, op dat sy henen gaen/ ende te rugge vallen / ende verbʒeken / verstrickt ende gevanghen woʒden. Daerna vers. 14. 15. gaet hy selfs de hoofden aentasten / die de voorgangers warē in dese spotterie / seggende: daerom hoort des Heeren woort, ghy bespotters, ghy heerschers over dit volck, dat te Jerusalem is: om dat gy lieden segt/ wy hebben een verbondt met de doot ghemaeckt, ende met de helle hebben wy een voorsichtigh verdragh ghemaeckt: wanneer de overvloeyende geessel doortrecken sal, en salse tot ons niet komen, want wy hebben ons de leughen tot eenen toevlucht gheselt, ende onder de valscheyt hebben wy ons verborgen.

Met dese woorden wort ons aengewesen den rechten wortel van dese / ende diergelijcke goddeloose spotterien, te weten / eene roeckeloose verwaentheyt, ende sorgeloosheyt, soo dat de menschen aen haer uyterste niet eens en ghedencken/ maer leven soo / alwaert datse intelligentie, ende een heymelick verstandt, met de doot, ende de helle hadden/ ende datse door hare loosheyt ende boosheyt, allerley plagen wel ontkomē sullen. Want sy spʒeken in haer herte / daer en is gheen God, daeromme verwoesten sy haer leven, Psal. 14. 1. Hier upt komt het / dat de goddeloose soo stout ende toornigh is / dat hy naer niemandt en vraeght / in alle syne nucken houdt hy God voor niets: Hy vaert voort met synen doē altoos/ Gods gerichten zijn verre van hem, hy handelt trotselijck met alle syne vyanden: Hy spʒeeckt in sijn herte/ ick en sal nimmermeer omgestooten worden, het en sal alle weghe voortaen gheenen noodt hebben: synen mondt is vol vloeckens, valscheydt ende bedriegerie, syne tonge richtet moeyte ende arbeydt aen, Psal. 10. vs. 4. 5. 6. 7. Ist dan wonder/ datse tot God seggen / maeckt u van ons, wy en willen van uwe weghen niet weten: wie is de Almachtighe dat wy hem dienen souden? of wat zijn wy dies gebetert, soo wy hem aenroepen? Job 21. vers. 14. 15. Soo spʒaken oock de goddeloose ten tijden Malachiæ, cap. 3. vers. 13. 14. 15. Ghy spreeckt hardt teghen my, spreeckt de Heere: soo spreeckt ghy, wat spreken wy tegen u? daer mede

Den oorspronck vā dese stoutigheyt, is Godt-vergetentheyt, want sy spreken, als of sy noch een leven inde kiste hadden: daer nochtans haer leven niet meer als eenen damp en is, die haest vergaet. Iac. 4. 14.

Sy verachten oock den Heere: gelijck de gedachten der goddelooſe wordē beschreven Psalm 10. Iob 21. Mala. 3.

Om dat de vrome in dit leven veel kruys onderworpen zijn.

(seydt de Heere,) dat ghy seght, het is te vergeefs, dat men God dient, ende wat baet het, dat wy syn gebodt houden, ende een hardt leven voor den Heere Zebaoth voeren? daerom prijsen wy de verachters, want de goddeloose nemen toe, sy versoecken God, ende het gaet hen alles wel uyt. **Want overmidts datter** niet haest een oordeel en geschiedt over de boose wercken, daer door wort het herte der menschen vol, om quaedt te doen, Eccl.8.11. **Daerom mme worden sy ook soo stout/ datse spotten met de** mannen Gods, **ende hare** trouwe vermaningen, **gelijck wy lesen** Esai. 30. vers. 9. 10. 11. **Want het is een** ongehoorsaem huys, **ende** leugenachtige kinderen, **die niet hooren en willen des Heeren Wet:** maer seggen tot de sienders, ghy en sult niet sien, ende tot de schouwers, ghy en sult niet schouwē de rechte leere, maer predickt ons wat behaeghlicx, schouwet ons tuysscherie: wijckt van den wege, maeckt u vander bane, laet den Heylighen Israels op-houden by ons. **Hier van klaeght ooch** Ezechiel, **cap.33. vs.** 30.31.32.33. **Item/** Micha **2.vers.** 11. Wanneer ick een dwalende geest ware, eñ leugen-predicker, ende predickte, hoe sy suypen en swelgē souden, soo ware ick een predicker voor dit volck. **Het en is dan van huyden/of gisterē niet/ datter** spot-vogels **zijn geweest onder die ghene/ die den naem droegē van het** volck des Heeren, **maer sy hebbē eē** swaer oordeel **te verwachten / alsoo ghy lesen meught** Esai.28. 16. 17. 18. 19. Esai.30.12.13.14. **De summa daer van is / overmidts de Heere rechtvaerdigh is /** die de menschen gemeynelick straft, daerinne dat sy gesondight hebben: **soo sal hy met dese goddeloose** spot-voghels **alsoo omme-gaē/ eben gelijck de naturē bā hare sonde dat mede-brengt:** sy hebben met den Heere gespot (**alhoewel hy niet en kan bespot wordē/** Gal.6.7.) **Daerom sal de Heere ooch** met haer spotten, Esai.28. 11. Sy hebben gelacchen **met synen** Godsdienst, **met sijn H. Woordt eñ** de Gebeden: **soo sal de Heere ooch** lacchen **in haer ongeval/ ende haer bespotten / wanneer daer komt/ datse vreesen: wanneer dat over haer komt als eē storm/ datse vreesen/ ende haer ongeval/ als een onweder/ wanneer angst ende noodt over haer komt /** Prov.1.16.17. Sy en hebben **naer den Heere niet willen** hooren, **als hy door** syne Dienaers **tot haer geroepen heeft/ ende haer vriendelick liet vermanen/ hoe lange wilt ghy** onbesinnede **onbesinnet zijn?** eñ **ghy** bespotters, **lust tot** spotterie **hebben?** ende **ghy** roeckeloose, **de Leere haten? keert u tot mijne tucht/ siet ick wil u mijnen geest uytseggen / ende u mijne woorden kondt doen: maer overmidts sy geweygert hebben te luysteren/ als** de Heere **tot haer geroepen heeft/ ende sy en hebbē geene acht daer op geslagen/ wanneer hy sijne hant tot haer heeft uytgestreckt: ende hebben alsoo laten varen alle** sijnen raedt, **ende en hebben** syne tucht **niet willē aennemē: daerom salse** de Heere **ooch laten roepen/ eñ hy en sal niet antwoorden: sy sullen hem** vroegh soecken (**als sy in den noodt zijn**) **maer sy en sullen hem niet vindē: want sy hateden** de Leere, **ende en wouden**

Ende om dat de goddeloose terstont niet ghestraft en worden.

Daer uyt komt dan datse Gods woordt ende sijne Dienaers verachten.

Maer sy sullen een swaer oordeel hebben.

Want sy sullen gestraft worden op die maniere, als sy gesondight hebben.

Want gelijck sy niet gelu stert en hebbē na Gods gh bodt, so sal de Hee nier luyst ren naer haer gebedt.

de

de vreese des Heeren niet hebben: sy en wouden synen raet niet/ ende lasterden alle syne straffe: soo salse de Heere oock laté eten van de vruchten hares weeghs, ende van haren raedt laten sadt worden. Want 'tghene de onbesinnede lustet, dat doodtse: ende der roeckelooser gheluck brengtse omme: maer die naer de wijsheyt, dat is/den Heere, ende syn Goddelijck woordt lupstert/ die sal seker woonen/ ende ghenoegh hebben/ende geen ongheluck vreesen. Prov.1.22. tot den eynde toe. Laet doch vele roeckeloose Maettroosen, nevens andere wereltsche menschen die God vergheten/ hier op mercken/ op datse de Heere niet eenmael wech en rucke (gheliick het dickmael gebeurt/ door storm, sweerdt, pestilentie, &c.) ende datter gheen verlosser en zy, Psal. 50.22. Laetse gedencken/indien sy willen saligh worden/ datse niet en moeten gaen in den raedt der Goddelooser, noch staen op den wegh der Sondaren, noch sitten daer de bespotters sitten: maer datse haren lust moeten scheppen in de Wet des Heeren, ende haer bedencken daer inne nemen by dage, ende by nachte, Psal. 1. vers. 1.2. Laetse oock ghedencken/ dat aen het ghebedt soo vele ghelegen is/ dat het is de sleutel van den Hemel: Het is eenen schilt/die schoot voor sy is teghen alle pijlen van onse vyanden naer ziele/ ende naer lichaem: Het is den kabel/ daer den ancker van onse hope aen vast is: Het is de ladder/ daer mede dat wy moeten naer dē Hemel klimmen: Het is ons bolle-werck/ daer wy moeten henen vluchten/ als wy in den noodt zijn/ naer ziele/ of naer lichame: Het is eene aengename Requeste, om van dē Heere te verkrijghen alle'tgene/ dat ons goedt ende saligh is. In summa/ een krachtigh ghebedt eens rechtvaerdighen vermagh vele, het kan den Hemel open ende toedoen, gelijck wy lesen Jac.5.16.17.18. Soo lange als Moses badt/ ende syne handen naer den Hemel hieldt/soo lagh Israel boven/ ende hadde de Victorie teghen de Amalekiten: maer wanneer syne handē daelden/soo hadde Israel de nederlage/ Exod.17.11. 12. Dit verstonden oock de kinderen Israels wel/ als sy teghen de Philistheen souden gaen kampen/ 1.Sam.7.vs.8.9.10.11. Want sy versochten op Samuel, dat hy niet en soude af-laten tot den Heere haren God te roepē/ op dat hyse soude helpen uyt der Philistheen hant. Ende daer staet/datse door dat gebedt/ eene wonderlijcke Victorie kregen over hare vyandē. Insgelijcx als de kinderen Juda omringt warē van hare vyandē/soo schreyden sy tot den Heere/ ende de Priesters bliesen op de silvere Trompetē, die de Heere geordineert hadde. Num.10.2. Ende een yegelijck in Juda maeckte een gelupdt/ende doe sy sulcken H. gelupt maeckten/soo plaeghde God Jerobeam voor Abia ende Juda: ende de kinderen Israels vloden voor Juda, ende God gaffe in hare handē: so dat Abia met syn volck/ eenen grootē slagh aen hun dede/ ende daer vielen van Israel verslaghen vijfmael honderdt duysent jonge manschap: Alsoo wierden de kinderen Israels verootmoedight te dier tijt/ daer-en-tegen de kinderen Juda wierden getroostet/

wan-

want sy verlieten hen op den Heere, harer Vaderen God, Paral. 13. vers. 14. tot 19. Soo wierdt Josaphat ock verlost upt de handen van syne vpanden / door syn ghebedt tot God / 1. Reg. 22. 32. 33. Soo plegen onse salige Voor-ouders te seggen in het beginsel van onse Oorloge / dat wy onse vyanden moesten doot bidden. Ende derhalven ist eene grouwelicke goddelooshepdt / dat wp de oeffeninge van 't bidden versupmen / verachten, of daermede den spot drijven, als of het eene sake ware / die van geener waerden is: want dat is soo vele / als de Majesteyt Gods in het aensicht gespogē / ende het is soo vele te seggen / als of die menschen Gods genade niet van doene en hadden / dat schrickelick is om te dencken. Zijnder dan eenige Maettrooſen, of Bootsgesellen, die te vozen in dese H. oeffeninghe van bidden zijn slozdigh ende sozgeloos geweest / gelijck daer vele zijn / die daer aen schuldigh zijn / ten deele upt eene grove beestelicke onwetentheydt, ten deele upt eene goddelooſe dertelheydt: laetse doch booztaē beter op haer stuck letten / ende niet alleene met eene H. eerbiedinge waernemen het lesen van Godes H. Woordt, ende het gebedt, dat 's morgens ende 's avondts (alst wel gaet) op't schip / booz alle de Maettrooſen gedaen wozdt: maer laetse ock in't bysonder booz haerselven alleen / Gods Woordt, ende andere stichtelijcke boecken leeren lesen / want sp hebbē seer vele ledigen tijdt: laetse ock den Heere in het bysonder leeren aenroepen / om verghevinghe van hare sonden, om den Geest der kenniſſe, ende der vreese des Heeren: want sonder dese gaben en konnen sp niet saligh wozden / Joan. 17. 3. Rom. 2. 7. tot 11. Apoc. 15. 4. Maer hier staet te bedencken / dat het niet ghenoegh en is / dat wp bidden, maer wp moeten wel bidden; of anders en sullen wp niet verhoozt wozden / Jac. 1. 6. Jac. 4. 3. Om nu wel te bidden, soo moeten wp doen een krachtigh gebedt des rechtvaerdigē, gelijck wp hier vozen gehoozt hebben upt Jac. 5. 16. want sulcken gebedt vermagh vele by God. Voor-eerst dan moeten wp rechtvaerdigh zijn / dat is / een geloovigh ende bekeert herte hebben: want wp moeten heylighe handen op-heffen tot God / sonder toozneghept eñ murmureren / 1. Tim. 2. 8. Want God en hoort de sondaers niet (dat is stoute sondaers / die een Ambacht maken van sondigen) maer soo yemant Godvruchtigh is, ende synen wille doet, dien hoort hy, Joan. 9. 31. Al ist dan / dat stoute sondaers, die noch lust hebben om in de sonde boozt te gaen / hare handen uytbreyden, soo verberght doch de Heere syne oogen daer af: ende wanneer sp alreede vele bidden, soo en verhoozt hpse doch niet / want hare handen zijn vol bloedts: daerom moeten wp ons eerst wasschen ende repnigen / ende onse booſe wesen van onsen oogen doen: wp moeten af-laten van het booſe / eñ leerē wat goets doen / wp moeten poogen nae recht / de verdzuckte helpen / schaffen den Weesen recht / eñ helpen der Weduwē sake. Als wp soo tot God komen met onse gheheden / alwaert dan dat onse sonde soo roodt als bloedt ware, soo salse doch

De maxime van onse Voor-ouders was, dat wy onse vyanden moesten doot bidden.

De Maettrooſen en moetē niet alleene de gemeene gebeden waernemen.

Maer oock in het bysonder leeren biddē.

Om dat te doen, soo moeten sy eerst bekeert zijn tot Godt harē Schepper.

Of anders en konnen sy niet verhoort wozden.

doch sneeu-wit worden, ende wanneer sy schoon als rozijn-verwe ware, soo salse doch witter als wolle worden, Esa.1.15.16.17.18. Want de Heere is naby allen die hem aenroepen, te weten allen/die hem met ernst aenroepen: Hy doet, wat de Godvreesende begeeren, hy hoort haer schreyen, ende helpt hen: de Heere bewaert alle die hem lief-hebben, ende hy sal verdelgen alle goddeloose, Psal.145. vers.17.18.19. Wie dan syne misdaedt versaeckt/ dien en sal het niet wel gelucken: maer diese bekent ende laet/die sal barmhertigheyt verkrijgē / Prov. 28. vers.13. Ten anderen moeten wy doen eē krachtigh gebedt, want daer moet eene groote kracht zijn in het gebedt, eer het kan door de wolcken door-dringhen. Nu dese kracht en bestaet niet in de woorden, maer in de kracht des Geestes, die ons moet leeren bidden met onuytspreckelicke suchten/ Rom.8. 26. Wy moeten dan bidden met een oprecht, verstandigh, ootmoedigh, geloovigh, danckbaer, vreedsaem, vierigh, ende gheduldigh herte. Want dese acht gaven zijn daer van noode / om een krachtigh ghebedt uyt te spreken. By een oprecht herte, verstaen wy een ongeveynst herte, want dit is seer noodigh in den ganschen Godsdienst, met namen in het ghebedt, Psal.25.vs.1. Psal.86.12. Matth.15.9.

By een verstandigh herte verstaē wy/dat wy grondigh moeten verstaen onse ellendigheydt ter eener/ ende de Majesteyt Gods, mitsgaders syne goetheyt, waerheyt ende Almogentheyt ter anderer zijden/ of anders en konnen wy niet verstaen/wat wy sullen bidden/of hoe, eñ op wat fondament, dat wy sullen biddē/soo dat behoort/Rom.8.26. ende soo doende/ en konnen wy niet verhoort worden/maer sullen moeten hoopen / dat de Moeder van de kinderen Zebedei hoopen moeste/Matth.20.22. Ghy en weet niet, wat ghy begeert. Daeromme moeten wy metten Geest ende verstande, leeren biddē ende dancken/ 1.Cor.14.15. Of anders en bidden wy niet naer den wille Gods, ende oversulcx en konnen wy niet verhoort worden/ 1.Joan.5.14. Bewijs daer van.

By een ootmoedigh herte, verstaen wy een ghebroken herte ende eenen verslagen geest, door de kennisse van onse sondē/ende de strenghe gherechtigheyt Gods/soo dat wy uyt roepen met den Prophete David, Psal.51.3. O God, weest my ghenadigh naer uwe goedertierentheyt: ende verdelght mijne sonden, naer uwe groote barmhertigheyt. Ende met den Publicaen, ô God, weest my arme sondaer ghenadigh, Luc.18.13. Sulckē beangsten geest, is eene offerhande / die Gode behaeght: sulcken beangsten ende verslagen herte, en sal de Heere niet verachten/Psal.51.19. Maer soo wie met een trots ende opgheblasen herte / sijn ghebedt tot den Heere spreecht / gheljck den Pharizeus, die sal gewisselijck verstooten worden: want God wederstaet altijdt den hoovaerdighen, maer den ned'righen gheeft hy syne ghenade, Luc.18.11.14. 1.Pet.5.5. 3. Insgelijcx uyt een ootmoedigh herte. Bewijs daer van.

By een geloovigh herte, verstaen wy een herte / dat op God alleene vertrouwt door Jesum Christum/ eñ dat uyt kracht van de genadige belof- 4. Item, uyt een geloovigh herte.

beloften / die hy ons gedaen heeft in syn H. Woordt. Sonder dit geBewijs daer van. loove, ist onmogelijck, God te behagen, Hebr. 11.6. Ja buyten het geloove, ist al sonde, dat wy spreken, of doen, Rom. 14.23. Redē is/ om dat anders ons herte / eñ conscientie/ vuyl/ eñ beviecckt is/ Tit. 1.15. Eñ derhalvē/ die sonder geloove bidt/ die en heeft niet te dencken / dat hy yet verkrijgē sal vanden Heere/ tot sijner zielen saligheyt/ Jac. 1. vs. 7.

5. Oock uyt een danckbaer herte. By een danckbaer herte, verstaen wy een herte/ dat soo seer genegen is/ om God te dancken voor de weldadē/ die het alreede verkregen heeft / als om te bidden om de weldaden die het noch van noode heeft. Dit is oock seer noodigh: want wy moeten geduerigh zijn in den gebede, ende daerinne wakē met danckseggingе, Coloss. 4. vs. 2. Wy moeten bidden sonder ophouden: maer soo / dat wy oock danckbaer zijn in alle dingen / want dat is den wille Gods in Christo Jesu aen ons, 1 Thess. 5.17.18. Sy doē dan qualick/ die voor dē Heere niet anders en komen / dan met eenen hoop klachten / ende vergeten onderentusschen den Heere te danckē voor de ontfangene weldaden / gheliick die negē melaetsche, die gerepnight waren/ Luc. 17. vs. 17.18. Anders doen de ware geloovige / want sy en bidden nopt sonder dancken, ende sy en dancken nopt sonder bidden: dewijle sy weten / dat het ons nopt soo wel en gaet / of wy hebbē oorsake om te bidden: Het en gaet ons oock nopt soo qualick / of wy hebbē noch oorsake/ om den Heere te dancken / gelijck wy sien in den H. Man Job cap. 1. vers. 21. ende

Bestraffinge van de ondanckbare. in den Prophete David, die nopt in syne Treur-psalmen soo gheklaeght heeft / of hy voeght op het eynde/ eene vroliche danckseggingе, als met namen Psal. 6. Psal. 13. Psal. 22. Psal. 38. Psal. 41. Ec.

6. Wy moten ooc biddē n eē vree saem he By een vreedtsaem herte, verstaen wy een herte/ dat versoent is met alle menschē op aerden/ het zy datse ons leet gedaen hebben met woorden/ of met wercken. Want soo moeten wy bidden/ opheffende heylige handen, sonder toornigheyt ende murmureren, 1. Tim. 2.8. So heeft ons oock de Heere leeren bidden/ Matth. 6.12. Vergeeft ons onBewijs daer va se schulden, gelijck wy onse schuldenaren vergeven. Ende om dat dese bede van velen seer verkeerdelijck woordt uytgesproken/ daerom gaet de Heere/ dese vijfde bede uytleggen ende met een dreygement, ende belofte versterckē/ meer als eē van de andere/ Matth. 6. vs. 14.15. Ende noch breeder/ Matth. 18. vs. 21. tot het eynde/ Luc. 17. vs. 3.4.5. 'Tis waer/ onsē naesten heeft ons dickTege pinge antwo wils groot ende vele leets gedaen met woordē en werckē/ hy is oock dickwils so hart/ dat hy daer over geen berouw en toont / of soo hy dat doet/ hy doet dat geveynsdelic/ als Esau, Saul, Ec. Maer niet-temin / soo moeten wy onse vyanden lief-hebben, zeghenen die ons vervloecken, wel doen die ons haten, eñ bidden voor die gene, die ons verdrucken en vervolghen, want anders en konnen wy niet bewijsen/ dat wy kinderen Gods zijn/ Matth. 5.44.45. Wy en konnen oock niet bewijsen / dat wy de rechte liefde hebben/ want die is lanckmoedigh, vriendelijck, sy en wordt niet verbit-

bittert, sy verdraeght alle dinck, sy ghelooft alle dinck, sy hoopt alle dinck, sy is lijdtsaem in alle dinck, **1. Cor. 13. Vs. 4. 5. 6. 7. Wy en konnen oock anders niet bewijsen/ dat wy** verkoren heylige, ende beminde Godts **zijn/ ten zy dat wy bekleet zijn met hert**-grondelijcke barmhertigheyt, vriendelijckheyt, ootmoedigheyt, lanckmoedigheyt: verdragende malkand'ren, vergevende malkand'ren, ist dat yemandt teghen den anderen klachte heeft, in summa, gelijck Christus ons vergeven heeft, soo moeten wy oock doen, **Col. 3. vers. 12. 13. Dit is dan onder andere / eene treffelijcke** proeve, **of wy ware** Christenen **zijn / of niet:** want indien wy alleene lief-hebben, die ons lief-hebben, wat loon konnen wy dan hebben? En doen de Tollenaers oock niet het selve? Ende indien wy onse Broeders alleene vriendelijck zijn, wat doen wy sonderlijcx? En doen de Tollenaers oock niet alsoo? **Wy moeten dan pooghen in de** liefde, volmaeckt te zijn, **gelijck onsen** Hemelschen Vader, volmaeckt is, **Matth. 5. vers. 46. 47. 48. Laet doch alle** Maettroosen, **ja alle** Christenen **dit ter herten nemen/ eer het te late is.**

By een vierigh herte, **verstaen wy een** aendachtigh, **ende** devoot **herte/ dat brant van de** liefde Gods. **Want wy moeten zijn** vierigh van Geeste, dienende den Heere, **Rom. 12. 11. Ende soo staet daer van den Koningh** David, **Psal. 69. 10.** Ick yvere my schier ter doodt om u huys. **Ende dit is volbracht in den** Sone Gods, **Joan. 2. 17. Want** de vierighe liefde tot het huys des Heeren, heeft hem verslonden. **Ende met namen was hy seer** vierigh **in syne gebeden/ oock in syne** hooghste aenvechtinge, **Luc. 22. 44. Indien wy dan tot God komen met een** lauw herte, **dat noch heet noch koudt en is/ soo staen wy in perijckel/ om van den Heere upt ghespoghen te worden: Laet ons dan poogen/ dat wy in den ganschen** Godsdienst, **met namen in onse** gebeden, vierigh **zijn/ ende ons bekeeren/ of anders onsen Godsdienst is pdel/ Apoc. 3. vers. 15. 16. 19. Et.**

By een geduldigh herte, **verstaen wy een herte/ dat hem gaerne onderwerpt de roede / ende de** tucht des Heeren, **sonder daerteghen te murmureren. Want wy moeten altijt bidden/** Vader, uwen wille geschiede op der Aerden als in den Hemel. **Want** verdraeghsaemheyt is ons noodigh, **op dat wy dē wille Gods ghedaen hebbende / de belofte verkrijgen moghen/ Hebr. 10. 36. Wy en moetē dan niet al te** haestigh **zijn in onse gebeden/ of** den Heyligen in Israel, een mate stellen, **Psal. 78. 41. Want de Heere sal sijn woort wel houden / ende tot** syner tijt **volbrengen/ ende niet lieghen: soo hy vertoeft/ soo moeten wy hem evenwel verbeydē/ want hy sal gewisselijck komē/ hy en sal niet achter blijven/ Hab. 2. Vs. 3. Laet ons dan op den** Heere **sien / ende des** Godts onses heyls **verwachtē/ want onsen God sal ons verhoren/** inden bequamen tijdt der hulpe, **Micha 7. 7. Laet ons dan niet trage worden in den ghebede/ maer navolghers der gener / die door den** gheloove, **ende** lanckmoedigheydt, **de beloften beerft hebben/ gheljck** Abraham **den Vader der gheloovighen/ Hebr. 6.**

8. Ten laetsten met een geduldigh herte.

Bewijs daer van.

vers.

vers. 12. 14. 15. Item/ David Psal. 40. 2. ende meer andere. Siet dan/ het is niet genoegh/ dat wy biddē/ maer wy moeten wel bidden, ende pooghen een krachtigh ghebedt te doen/ in sulcker voegen/ als nu gesept is/ soo sullen wy sonder twyffel vandē Heere verhoort worden/ tot onser zielē salighept. Die voorder hier van wil lesen/ die sie onse Practijcke fol. 109. tot 131. nevens andere stichtelijcke boeckē, die van dese materie geschreven zijn. Ende sulcke goede boeckē behoorden op de schepen van Oorloge, in plaetse van Sermoenen, insonderheydt op den Rustdagh, gelesen te worden/ of andersins en isser nopt deught/ of Godvruchtigheyt in de Maettroosen te planten/ overmidts sy weynigh aē Lant zijn/ ende als sy daer zijn/ weynigh in de Kercke komē/ om Gods woort aen te hooren/ ende in de maniere van bidden, als oock in de andere oeffeningē van de Godsaligheyt, recht onderwesen te worden. Want daer de prophetie op houdt, daer wordt het volck wildt ende woest: wel daer-en-tegen dien, die de Wet hanthavet, Prov. 29. 18. Ende overmidts de Maettroosen, gelijck oock andere eenvoudighe slechte menschen/ niet en weten/ hoe dat sy hare gebeden sullen aenstellen/ soo dienen sy voor-al wel te lesen de Psalmē Davids, ende eenige gebede-boecxkens/ die daer upt ghetrocken zijn/ met namen van Iohannes Haberman, tot Delft ghedruckt anno 1610. daer inne vele Christelijcke ghebeden staen/ die upt de H. Schriftuere ghetrocken/ ende op allerley noot van de Christenen gepast zijn: want daer sullen sy leeren/ hoe datse hare gebeden/ in allerley gheleghenthept moeten aenstellen/ ter eeren Gods/ ende tot haerder zielen salichept. Dit zy dan genoegh van den eersten ende tweeden Artijckel.

Besluyt, vā den eersten ende tweeden Artijckel van 't gebedt.

De Maettroosen moetē dan leerē doen een krachtigh gebedt.

De middelē, om haer daer toe te brengen.

Volght nu den derden, van het misbruyck van dē Name Gods. In dit stuck vergrijpen haer de Maettroosen, ende andere Zee-varende lupden seer jammerlijck/ eñ daerom wort in den Artijckel-brief, den derden Artijckel teghen dit misbruyck gestelt/ ende lupt alsoo: Niemant en sal den naem des Heeren ydelijck in den mont nemen, of daer by sweeren: op pene van aen den mast van sijn quartier volcx ghelaerst te worden, ende daerenboven te verbeuren twee stuyvers voor den armen. Desen Artijckel is soo noodigh/ als een van de voorgaende/ want het is den inhoudt van het derde ghebodt des Heeren onses Gods/ dat van de mannen van Oorloghe, soo te Water/ als te Lande/ soo jammerlijck eñ grouwelijck wort overgetreden/ dat pemant/ die een voncke heeft van de vreese Gods/ syne hayren moeten te berge rijsen. Want de eere van den grooten, ende verschrickelicken Name Gods, wordt op het hooghste daer door gheschonden: onsen Christelijcken naem wordt daer door besmet ende walghelijck ghemaeckt/ by alle die ghene die niet vast en zijn in den gheloove: de vrome worden daer door bedroeft: de goddeloose worden daer door ghestijft in hare booshept: den toorne Gods wort daer door verwecht over ganssche Schepen, ja Vloten, ja Steden ende Landen, daer dese booshept niet ghe-

Den derden Art. tegen de vloecken.

De noodwendigheyt van dien wel bewesen.

Wt den grouwel van dese sonde.

gestraft en wort: Ten lesten worde de zielen van de vloeckers, ende de toehoorders, die dat met patientige oogen aenhooren / gebracht in de helle / ende eeuwige verdoemenisse. Daerom heeft God de Heere bevolen/ dese grousame sonde aen den hals te straffen/ Levit. 24. Vs. 14. 15. 16. Want het is Crimen læsæ Majestatis divinæ, in summo gradu, dat is / het is een misdaet/ van de gequetste Goddelijcke Majesteyt, in de hooghsten graedt. Wy en hebben niet voor-genomen van dese grousame sonde, nu in het breede te spreken / overmits wy elders dat gedaen hebben/ in onse practijcke, in de verklaringe van het derde gebodt. fol. 184. tot 208. alwaer wy getoont hebben/ op hoe vele diversche manieren/ dat den name Gods van de menschen misbruyckt wort/ oock wat straffen, en andere remedien, dat daer-en-tegen moeten gepleeght ende gebruyckt worden / onnoodigh hier te verhalen. Wy hebbe van dese sonde oock gesproken in het derde boeck van dit Boeck/ daer wy gehandelt hebben van het ampt der Maettrooſen, die op Koopvaerdie varen/ daer toe wy den Leser wijsen. fol. 81. Dit wille wy hier alleene aenwijsen / dat de straffe/ die van hare Hoog Mog. in dit derde Art. tege dese grouwelicke sonde gheſtelt is (behoudens het respect van hare Hoog Mog.) veel te slap is/ ende dien-volgens / dat daer door die boose, en goddelooſe gewoonte, die daer is op de schepen van Oorloge, niet en sal gebetert/ veel min uytgeroept worden/ soo dat betaemt. Ick swijge/ dat dese straffe/ alleene aengaet slechte ende ghemeene ghesellen, die onder een quartier staen/ maer niet de Officieren, als Capiteyn, Schipper, Stierman, Hoogh-bootsman, &c. die dickwils soo dupl zijn in dit stuck als een van de reste: want sy meynen/ jae dryven somtijts die valsche godtdeloose maxime, dat men over de Maettrooſen, sonder vloecken en sweeren, niet en kan commanderen. Welcke maxime sy niet van God/ maer van de Duyvel: noch van de gesonde reden, maer van de godtdeloose gewoonte, geleert hebben: Want daer en is gheen reden ter werelt/ daermede dat men souden konnen vast maken / dat daer Authoriteyt in gelegen is / dat men de Authoriteyt van synen Souverayn onder de voeten trapt / die u alle Authoriteyt ghegeven heeft/ ende u daerinne maintenere ende bevestigen moet. Als by exempel/ indien een Schips-Capiteyn meynde / dat daer Authoriteyt in gelegen ware/ en dat hy daer mede ontsach soude maken onder syne Maettrooſen, indien hy de Heeren Staten Generael, of vã elcke Provincie in't bysonder/ of sijne Excellentie, als Admirael Generael, of de Heeren van de Admiraliteyt, daer hy onder staet / of andere die over hem te seggen hebben / te nae sprake / jae hare naem verbloetkte/ recht tegen sijne conscientie, eere, ende eedt, soude men niet seggen/ dat dien man niet wel by sijn hooft en ware / ende dat hy met soo te spreken/ hem-selven seer licht / aen een galge soude helpen? Wat sullen wy dan seggen/ van die gebeynsde valsche Christenen, die mede gedoopt zijn in den name des Vaders, des Soons, en des H. Geestes,

Sy raeckt oock meer de gemeyne gesellẽ, als de Officieren.

Die meynẽ, dat men sonder vloecken, over de Maettrooſen niet en kan commanderen.

Welcke maxime valsch ende godtdeloos is.

Bewijs daer van, genomen vã het vijfde gebodt.

Applicatie daer vã op het derde gebodt.

stes, ja die dickwils met andere geloovige ten H. Avontmale gaen/ als smetten in onse gemeene maeltijden, Judæ 12. Ende die onderen tusschen soo stoutelick/ende geduerigh sonder ophoudē/ lasteren den goeden, Hoogh-waerdighen, ende verschrickelijcken Name Gods, die over haer/ soo wel/ als over ons, aengeroepen is? Jac.2.7. Is daer ontsagh ende Authoriteyt in gelegen? Of zyn sy/die sulcx doen/sonder vertsagen/ jae met behaghen/ ende die eenen trayn daer van maken/ niet veel eer waerdigh/ datse van den Koningh der Koninghen, ende Heere der Heeren, ghestraft worden/ ghelijck Pharao, ende Sanherib, die alle beyde den Name Gods seer grouwelijck gelastert hadden: want Pharao wierdt eerst ghetemt met thien grousame plaghen, ende daerna met alle syne Vorsten, ende Hovelingē, verdronck hy in de roode Zee, Exod.15.4. Den anderē/te weten Sanherib, wierde eerst van eenen Enghel, op eenen nacht/ hondert ende vijf en tachtentigh duysent mannen/ in synen Leger doot ghesla gen: ende daer nae wierdt hy van syne eyghene sonen Adramelech ende SarEser, dewijle hy besigh was met synen Afgod Nisroth, in synen Tempel/ aen te bidden/ metten sweerde vermoort/ Esa.37.38. Het swaerste van allen is/ dat hare zielen/by den Duyvel in de helle verstooten zyn/ daer alle Godt-lasteraers t'huys hoozen: Want den Duyvel, is den Vader van alle lasteraers, leughenaers, moordenaers, Et. Joa.8.44. 1 Cor. 6.10. Apoc.20.8. Apoc.22.15. Het is dan seker/ dat God noyt en sal ongestraft laten/ die synen Name misbruyckt/ ghelijck wy in onse Practijcke, over het derde gebodt, ende in het 3. cap. hier voren/ breeder bewesen hebben. Niet-te-min/ overmidts de goddeloose menschen gemeynelijck de lanckmoedigheydt Gods misbruycken/ Rom.2. Vs.4. Want om dat het oordeel Gods niet terstondt en komt over hare boose werckē, soo wort daer door haer herte vol, om quaet te doen, Eccl.8.11. Soo moet noodsakelijck van de Christelijcke Overigheden tegen de vloeckers, ende andere stoute sondaers, alsulcken straffe gheordonneert/ ende strictelijck uytgevoert wordē/ daer door sy in haren quaden loop moghen gestut worden/ eer sy verlozen gaen. Want de vrome laten het quaet, uyt liefde van de deught: maer de boose en laten het quaedt niet anders, dan uyt vreese van de straffe. Ghelijck wy dan onse Hooghe Overigheden, de Heeren Staten Generael daer over moeten prijsen/ datse desen derden Artijckel teghen de vloeckers gemaeckt hebben: so en konnē wy ook niet nalaten/ van Gods, ende onses Ampts weghen/ rondelijck te verklaren/ (ghelijck wy hier voren verklaert hebben) dat de straffe die in dit Artijckel staet/ vele te slecht is/ naer proportie van die eyssche lijcke, eñ schrickelijcke sonde. Want voor-eerst, die twee stuyvers voor den armen, wat is dat/ om in bilance geleght te worden teghen een krijm, dat naer de Goddelijcke wetten, aenden hals moet gestraft worden/ als voren gehoort is upt Levit.24. Vs.14.15.16. Want de Heere wil sulcke menschen ghedoot hebben/ sonder

God en sal de vloeckers niet ongestraft laten.

Als blijckt aen Pharao.

Ende Sanherib.

Maer ove midts sy lanckmoe digheydt vande sto te sonda misbruy wordt: moeten Christeli ke Over heden de vloecker nevens a dere qua doenders straffen.

Oderun peccare ni, virtu amore: oderunt peccare mali, fo midine næ.

De straf tegen d vloecke moet g sen wor ende w om?

Eerste den.

sonder onderschept van personen/ of sy vreemdelingen, of Inboorlinghen zijn. Ten anderen, die pene van voor de mast gestelt, ende van het quartier ghelaerst te worden, wat is dat naer merite van het vloecken, als pemandt eenen trayn daer van maeckt? wat straffe is hier oock voor de Officieren, die onder gheene quartieren en staen? Daerom dunckt ons (onder reverentie gesproken) dat den vierden Artijckel, die hier nae volght/ nopende de gehoorsaemheydt/ die de Maettroosē hare respective Overigheden, soo Hooge, als Lage, schuldigh zijn/ ende dat alles op pene van gestraft te worden aen lijf en goet, naer den eysch van de misdaet, sonder genade, desen derdē Artijckel beschaemt maeckt/ overmits datter veel beter sorghe ghedragen is voor de Authoriteyt der menschen/ als voor de Majesteyt Gods/ die de Alderhooghste is? Want den Heere onsen Godt en is niemandt ghelijck: Hy is groot, ende synen Naem is groot, ende hy kan 't metter daet bewijsen: wie en soude u dan niet vreesen, ghy Koningh der Heydenen, want daer en is onder alle wijsen der Heydenen, ende in alle Koninghrijcken, uwes gelijcke niet! Jerm. 10. vs. 6. 7. Het ware dan te wenschen/ (ende wy verhopen dat hare Hooghe Mog. eens daer op letten sullen/ volgens haren pver/ die sy in andere poincten, nopende de maintenue van het huys Gods, ende den rechten Godts-dienst bewesen hebben) dat de straffe tegen de vloeckers, naer de proportie van dat schrickelijck krijm, wat geresen ware/ ist niet geheel naer de Goddelijcke, ten minsten volgens de Burgherlijcke Wetten van onse Voor-ouders, ende de exempelen van andere Natien, die den naem van Christenen voeren/ om niet vele wetten ende exempelen op te halen (dewijle wy hier voren cap. 3. van dit vloecken noch eens gesproken hebben) soo sullen wy ons voor ditmael te vreden houdē/ met het gene onsen Hystorie-schrijver, Em. van Metren daer van schrijft lib. 31. anno 1609. fol. 625. tegen het vloecken eñ blasphemeren (sepdt hy) zijnder van oudts her/ in de Nederlanden goede Ordonnantien ghemaeckt gheweest/ als namelick by Koningh Philippus primus (die Vader was van Keyser Karel de vijfde die oock was Koninck van Spaengjen, ende Hartogh van Brabandt, &c.) anno 1502. die inhieldt/ dat de vloeckers, ende blasphemeerders, de eerste reyse met een gelt-boete souden gestraft wordē: de tweede reyse aen een kake, of op een schavot gestelt, ende de tonge doorsteken: de derde reyse, ghegeesselt te worden achter straten, ende daer na eeuwelijck gebannen op den hals, sonder appēl. Dese Ordonnantie is dan oudt hondert ende vijf eñ dertigh jaren, eer de Reformatie in dese Landen bekent was: Het hadde te wenschē geweest/ dat het by deselve ware gebleven: maer overmidts de executie hier van metter tijdt verslapt is/ soo zijn dese Nederlanden, door den handel van de Françoysen, Hooghduytschen, ende andere omliggende Natien/ met dese peste van vloecken, ende Godtslasteringe, meer ende meer besmet geworden. Derhalven behoorden on-

Daerom moet de straffe tegē de vloeckers ten minstē geresen worden naer den ouden voet van onse Voorouders, ten tijde van Philippus I. den Vader van Carolus V. anno 1502.

Eer de reformatie in de Nederlanden bekent was.

onse Christelijcke Overigheden van nieus wederom te waken/ om dese grouwelijcke sonde upt ons Landt te bannen/ indien sy anders den schrickelicken toorne Gods/ van haer-selven / ende onsen ganschen staet willē afkeeren. Tot desen eynde en konnen wy niet verswijgen/ die loffelicke Ordinantie/ die Henricus de vierde, in syn leve Coninck van Vranckrijck, op dit stuck gemaeckt heeft den 6. Janu. 1599. Want als den Koningh in syn Parlament te Parijs, van sijne Officieren ghewaerschouwt was van de grouwelicke misbruyckē / blasphemeren ende lasteringhen teghen den name Gods, ende de H. Maget, ende Moeder des Heeren, met vele verschrickelicke sweeren / ende grouwelick vloeckē/ ten spijte van God, ende sijn gebodt, dewelcke door gewoonte/ den menschen soo gereedt in dē mont warē/ dat het noodigh ware daerinne te voorsien / om de gramschap Gods te stillen. Ende derhalven / dat wel dienden vernieuwt de oude Ordonnantien van de Kroone van Vranckrijck, met namen van S. Lowijs, van Philips, van Karel den achtsten, van Lowijs den twaelfden, Hendrick den tweeden, ende Karel den negensten, mitsgaders oock de Ordonnantien ende Proclamatien, by den voorsz. Hove gedaen anno 1544. 1572. 1575. versoeckende dat by het Hof daerinne soude voorsien worden/ eñ by decrete geordonneert / om by Proclamatie overlupdt gelesen te worden / alle weke, in dese Stadt, ende voor-borchten van dien / insgelijcx oock in alle Steden ende Dorpen, generalick ende spetialick / in alle Baillioufchappen, Seneschal-schappen, ende Provoosten van dese Jurisdictie.

Ende volgens het exempel van de Koningen van Vranckrijck, met namē Henricus IIII. die eene treffelijcke Ordinantie op dit stuck gemaeckt heeft anno 1599.

De occasie van dese Ordonnantie.

Op dit vertoogh/ heeft het voornoemde Parlament, vernieuwende de voorgaende Ordonnantien, bevel gedaen / gelijck het dede midts desen/ verbiedende alle personen/ van wat staet/ of qualitept datse warē/ te sweeren by den Name Gods, ende van de H. Maghet, syne Moeder, midtsgaders andere Heyligen, op pene begrepen in de voornoemde statuyten, ende op lijf-straffe, soo de sake verepscht. Bevelende alle Dienaers, Sergeanten, ende Officieren van de Justitie, hant aen te slaen/ te arresteren, ende terstont voor ghevangen te nemen / alle die gene/ die sy sullen bevinden te lasteren, ende terstont daer van gedaen te wesen een exempel van Justitie, bevelende alle personen / die sy sullen hooren sweerē/ deselve tot de Justitie aen te brengen / welcke hebben sullen een derde-deel van de boete. Ende dit decreet sal met de Trompette/ naer gewoonlicke uptroepinge / geproclameert worden/ openbaerlick in alle wijcken, ende voor-borchten deser stede/ eñ in alle andere plaetsen/ daer men gewoon is Publicatie te doen / in alle Steden, Voorsteden, Dorpen, ende Bailliuagien. Bevelende allen Rechters van de Landen / de hant daer aen te houden / dat dese Ordonnantie onderhouden sy. Bevelende boven dien alle Stede-houders van den Procureur Generael, alle naerstigheydt te doē/ om dese sake behoorlic te vervolgen/ ende te executeren/ op pene van haren staet ende Officie te verliesen. Gedaen in't Parlament voorsz.

Den inhoudt d van.

De Offi ciers w den bel die te e cureren opverb te van Officie

den

den 6. Janu. 1599. ende met de trompette alomme geproclameert te Parijs, den 27. der selver maent/ende was onderteeckent/ Voisijn.

Hier op is gevolght een notabel exempel / teghen den persoon van Nicolaes le Mesle, Godt-lasteraer / uyt het Hartoghdom van Mayne: want alsoo desen Nicolaes verweset was by de Justitie van het voorsepde Seneschalschap den 14. Meye 1598. dat hy soude doē eene honorable Amende van sijne Godtlasteringhe, die over hem ghebleken was / ende dat inder manieren navolgende / dat hy soude staen bloedts hoofts, ende barvoets, met eene tortse in de handt, weghende twee pondt, voor het groote portael, ende den voornaemsten inganck van de collegiale Kercke van S. Pieter, binnen de selve Stadt, ende openbaerlick overluydt seggende, dat hy lichtvaerdelick, ende uyt groote ergheydt, den Name Gods hadde gelastert, van welcke hy moeste pardon versoecken van den Koningh, ende de Justitie: dat gedaen zijnde, dat hy soude ghebannen zijn uyt den Lande van Mayne, vijf jaren lanck, met verbodt van niet weder te komen, binnen den selven termijn, op straffe daer toe in de Ordonnantie gheselt, ende boven dien ghecondemneert in twee goude Kroone boete, ten profijte van den Koningh, ende andere twee Kroonen, ten profijte van den armen. Van dese Sententie heeft den voorsz. Nicolaes geappelleert/ aen het Hof van Parijs: Het welcke vernomen hebbende de reden van het appèl, ende het beklagh van den Procureur Generael daertegen/heeft verstaen dat den voorsz. Nicolaes, sonder reden hadde geappelleert/niet-te-min overmidts dē Procureur Generael hadde geappelleert a minima, dat de voorgaende Sententie soude gheannulleert worden sonder boete / ende wijsen nu voor recht/ dat den meer-gemelten Nicolaes Mesle, om de misdaet in het proçes begrepen, sal doen honorable Amende voor het voornaemste portael vande grootste Kercke binnen Parijs, bloots-hoofts, barvoets, in sijn hemde, met eenen bast om sijnē hals, houdende eene brandende tortse van twee ponden in syne handt, ende aldaer op sijne knyen, overluydt ende openbaerlijck seggen, ende belijden, boosliick, ende grouwelick, met groote ergheyt, den Name Gods, ende van de maget Maria ghelastert te hebben, dat hem hert-grondelick leedt is, versoeckende daer over pardon van den Koningh, ende de Justitie. Dat ghedaen zijnde, sal syne tonghe met een gloeyende yser doorsteken, ende beyde sijne lippen gespleten worden, ende daer nae uyt Vrancrijck gebannen voor eeuwigh, hem bevelende synen Ban wel te onderhouden, op pene, soo hy binnen 14. dagen, naer d'executie van dese sententie, in Vranckrijck bevonden wierde, soo sal hy ghehanghen ende gheworght worden, sonder eenige andere forme van Proçes. Het Hof heeft boven dien gheordineert ende verklaert, alle syne goederen gheconfisqueert ten profijte van den Koningh, van 't welcke sal uytghenomen ende ghereserveert worden, hondert Kroonen, met de somme van de boete, die toe-gheeygent sullen zijn voor het broodt der ghevanghenen der conciergerie van het

Soo wierdt de voorsz. Sententie verswaert.

Met een gloeyende yser te boorē door synetonge, beyde syne lippen te splijten,

ende eeuwigh bannissement uyt Vranckrijck.

Item, confiscatie van alle syne goederen.

Palleys. Ordonneert boven dien, dat het Proçes van Mayne, daer dit nieuwe uyt ghesproten is, sal verbrandt worden. Boven dien/hebben die van den Hove des voorsz. Parlaments, verboden/ ende verbiedē by desen / alle / ende een ygelijck persoon/van wat state sy zijn/ te sweeren, vloecken, of lasteren den Name Gods, ende dat op de boeten ende penen der Ordonnantien ende Decretē, alhier verhaelt/mede ordinerende/dat dese Sententie sal gelesen wordē in het Richt-huys tot Mayne. Dit wiert alsoo overlupdt verklaert / in de ysentie van den voorsz. le Messe, doen hy geexecuteert wierdt den 27. Janu. 1599.

De voorgaende Ordinantie wort geresumeert, ende geconfirmeert.

Dese Ordinantie tegen de vloeckers ende Godt-lasteraers in Vranckrijck, met het exempel/dat daer op gevolght is / is seer notabel / ende besoorgt van alle Christelijcke Gereformeerde Overigheden wel ter herten genomen te worden/ of anders sullen die Paepsche Raedtsheeren, in het oordeel tegen haer opstaen / om haer te veroordeelen/ dat sy soo gepvert hebben / om de eere van de Majesteyt, ende den verschrickelicken Name Gods voor te staen/in het middē van hare blintheyt/ende in sulcken Lant/daer de menschen dese sonde soo ghewoon zijn: ende dat sy/die professie doen van de Christelijcke Gereformeerde Religie, (die de geboden Gods, ende met namen het derde gebodt, so gduerigh instampt/om de conscientien wacker te makē) soo vele pver eñ ernst niet en betoonen/ om dese grousame sonde te dempē/ als dese Roomsche Catholijcke Raetsheeren gedaē hebbē/ die anderssins wel gewent zijn/dat hare Priesters, ende Monicken, ja den Paus selve/ met sijne Cardinalē, Eertsbisschoppen, Bisschoppen, ende andere Prelaten, Gods ghebodt menighmael te niete doen/ om hare insettinghen staende te houden/ Matth. 15.6.

Dit exempel behoorde van alle Christelicke Gereformeerde Overigheden gevolght te worden.

Of anders sullen sy een swaer oordeel hebben.

Wy hopen eñ vertrouwen dan/ dat onse eerwaerdige Christelicke Overigheden, in toekomenden tijde/ op dit stuck wat naerder letten sullē/ want het is een van de voornaemste hinder-palen, daer door onsen zegen ter Zee gestuyt wort. Want wy hebben vele / groote/ ende machtige Schepen te Water/ ende wy sien / datter soo wepnigh mede wordt uptgericht / dat onse goede Ingheseetene daer over suchten / ende onse vyanden lacchen ende triumpheren/ als of sy nu meester ter Zee gewonnen waren. Wie nu wijs ware, ende liet het hem ter herten gaen, ende verkondighde wat des Heeren mondt tot hem seydt, waerom dat de Zee, ende het Landt, verdorven ende verheert worden, als eene woestijne, daer niemandt en wandelt: ende de Heere sprack, daerom datse mijne Wet verlaten, die ick hen ghegheven hebbe, ende en hooren mijner reden niet, leven oock niet daerna, maer volgē hares herten goedt-duncken, ende Baalim, als hen hare Vaders geleert hebben: daerom spreeckt de Heere de God Israels alsoo: siet, ick wil dit volck met alssen spijsen, eñ met galle drencken, Jerm. 9. vers. 12.13.14. Want behalven ontallicke andere sonden/ die onder ons Bootsvolck ommegaen / soo is haren mondt vol vloecken, ende bitterheyt, hare voeten zijn snel, om bloet te vergieten:

Ende het is seker, dat het misbruyck vanden name Gods, is een van de voornaemste hinderpalen daer door onsen zegen ter zee gestuyt wort.

Overmits sy meerder kennisse hebbē van Gods woort, als de Paepsche Overigheden,

Want onse zee-varende luyden vergrijpen haer grouwelick tegē het derde gebod

in

in hare weghen is vernielinghe, ende ellendigheyt: ende den wegh des vredes en hebben sy niet gekent: de vreese Gods en is voor haren ooghen niet, Psal. 10. vers. 7. Rom. 3. vers. 14. tot 19. Ist dan wonder / dat onse Oorloge te Water soo qualijck slaet / ende gheluck vervloeckt is / want den vloeck verëet het Landt, want sy verdienen't die daerinne wonen, daerom verdorren de Inwoonders des Landts, dat weynigh lieden overblijven. Esa. 24. vers. 6. Want men hoort dagheljcx niet dan schreyen en huylen van alle die gene / die ter Zee handelen / als van Coop-luydē, Coopvaerders, Visschers, &c. Want daer verheft hem in onse daghen / eene stemme des gheschreys van de Visch-poorte af, ende een ghehuyl van het andere ghedeelte, ende eene groote breucke van de heuvelen af: oock een gehuyl van de Inwoonders der leeghten: want al het volck van Coop-handel is uytgehouwē / alle de gelt-dragers zijn als uyt-gheroept / Zeph. 1. vers. 10. 11. De oorsaken van desen jammer zijn veelderley / gheljck wy in onse Coopmans-Jacht, in de seste Leere, fol. 153. tot 161. breeder hebben aenghewesen: maer een van de hooft-sonden / is al dat schrickelijck vloecken ende lasteren, datter onder ons volck / insonderheydt de Maettrooſen omme gaet / gheljck wy lesen Psal. 109. vers. 17. 18. 19. Hy woude den vloeck hebben, die sal hem oock komen: Hy en woude den segen niet, soo sal hy oock verre van hem blijven: Hy toogh den vloeck aen, als sijn hemde, ende is in syne inwendige gegaen, als Water, ende als Olie in syne beenen: soo worde hy hem, als een kleedt, dat hy aen hebbe, ende als een gordel, daer hy hem altijdt mede gorde. Als sommighe luyden gheenen segen en hebben te Water / of te Lande / soo plegen sy te seggen / my dunckt dat ick betoovert ben: maer sy en denken niet / datse dickwils haer-selven betooveren, ende vervloecken, als sy soo stoutelijck Gods geboden overtreden / want onghehoorsaemheydt, is eene sonde van tooverie, 1. Sam. 15. vers. 23. ende die daerinne voortvaren / moeten noodsakelijck vervloeckt zijn in alle 't ghene, datse ter handt nemen, Deut. 28. 15. 16. 17. 18. 19. &c. Want vervloeckt zijn sy, die van de gheboden des Heeren af dwalen, Psal. 119. 21. Mala. 3. 9. Het is van hoogh-tijt / dat hier op wat naerder ghelet worde / want dese sonde neemt te vele toe / onder Burghers ende Soldaten, te Water, ende te Lande. Ende wat nu onse Maettrooſen, ende mannen van Oorloghe te Water aengaet / daer wy nu eyghentlijck van spreken: de straffe moet noodsakelijt klimmē / gheljck in het eerste Artijckel hier voren / die oyder wel gehouden is. Die dan voor de eerste reyse vloert / of den Naem des Heerē lastert / die en verdient niet minder / als voor den mast gestelt, ende van sijn quartier ghelaerst te worden: voor de tweede reyse, en verdient hy niet minder / als Artijckel 39. die binnen Schips-boort een mes treckt met evelen moede / sonder nochtans smerte te doen / te weten / dat hy met een broodt-mes door de handt aen de mast ghesteken worde, ende daer aen blijven, tot dat hy 't selve doortreckt: voor de derde reyse, en verdient

Ende betooveren haer selvē, ende brengen Gods toorne over het gantsche schip.

Daerom moet de straffe tegē de vloeckers klimmen, naer datse dickwils doen, het zy voor de 1. 2. of 3. reyse,

Niet alleene de gemeene gesellen,

dient hy niet minder / als Art. 40. drymael ghekielt te worden, of een gloeyend' yser door syne tonge gesteken, de lippen ghespleten, met den bast om dē hals, ende voor een schelm wech ghejaeght, gheliick wy hier voren / van de Sententie, tegen den lasteraer Nicolaes le Mese, gehoort hebben. Ende wanneer een van de Officieren, Capiteyn, Schipper, Stierman, Hoogh-bootsman, Quartier-meester, Schrijver, Et. desen grouwel quame te begaen / gelijck het dagelijcx gebeurt / die behoorde voor de eerste reyse, niet minder gestraft te worden / als met suspensie van synen dienst ende gagie, voor een half jaer: de tweede reyse, voor een gheheel jaer: de derde reyse, een gloeyend' yser door hare tonge gesteken, ende als goddeloose boeven gecasseert, ende inhabijl verklaert voor eeuwigh: Ende niemandt en dencke / dat dese straffen souden te rigoureus zijn / want naer de Wet Gods / hebben sy den hals verbeurt / ende zijn doode luyden: Ende naer de Fransche wetten / ja oock van onse Voor-ouders, soo moet hare tonge doorboort worde met een gloeyend' yser / want sy is aenghesteken van de helle / Jac. 3. 6. Ende daerom me is sy waerdigh / af gesneden ende uptgheroept te worden / Psal. 12. vers. 4. 5. De swarigheydt is alleene / hoe dat men de Officieren beschuldigen / of overtuygen sal (want wie derf den Paus in den Ban doen, die onder hem staet?) Antw. De straffe over de Officiers insonderheyt den Capiteyn, of Lieutenant, en kan binnen Schips-boordt niet ghedaen worden: maer sy moeten beklaeght worden by de Camer van de Admiraliteyt, daer sy onder staē / gelijck die oock alleene macht hebben / om sulcke Officieren te suspenderen ende te casseren: de aenklachte moeste gedaen worden by d'andere Officierē, met belofte van advancement, als sy haer daerinne quijten / ende op verbeurte van haer Officie, soo sy t'avondt of morgen bevonden worden / de Justitie in dessen deele niet by-gestaen te hebben: gheliick de Fransche Ordonnantie, hier voren mede-brengt. Dat wy hier seggen van de tijdtlijcke straffen, teghen de vloeckers, midtsgaders de gradatie ende specificatie van dien / als oock de proceduere, die daer toe dient / dat en seggē wy maer by forme van advijs, om dat sommige Politijcke Heeren meynē / dat het niet mogheliick en is daerinne te voorsiē / ende soo groepē de sondē vast tot den Hemel toe: ende het yser van dē toorne Gods gaet dagelijcx soo jammerlijck aen / dat het brandt tot in de onderste helle, soo dat het verteert Zee, ende Lant met hare bruchten / ende het steecht aen / alle de fundamenten van ons Landt: want den toorne Gods is ontdeckt van den Hemel / over alle goddelooshept eñ ongerechtighept der menschen / die de waerheydt in ongherechtighept t'onderhouden: ende hier van komt het / dat de Heere soo jammerlijck alle ongeluck over ons hoopt / ende alle syne pijlen tegen ons uptschiet / Deut. 32. 22. 23. Rom. 1. 18. Wie ooren heeft om te hooren, die hoore.

Het is dan seker / dat wy geenen rechten zegen en konnē verkrijgen over onse Oorloghe te Water, ten zy dat onse Maettrooſen beter ghe-

Maer oock de Officieren, een yder na syne gelegentheyt.

Te weten, dat de Officierē moeten gestraft worden van de Camers van Admiraliteyt, daer sy onder staen, op de aenklacht van de andere Officieren.

Tegenwerpinge: Hoe dat men de Officieren sal konnen beschuldigen? beantwoort.

Verklaringe van de Autheur, nopende gradatie ende specificatie van dese straffen.

Besluyt den der Artijck tegen de vloecke ende laraers,

oeffent worden in de Godsaligheyt, met namé de Christelijcke gebedē, eñ het lesen van Godes H. woordt: ende dat spieeren upt haren mont bannen dat schrickelijcke vloecken ende lasteren, daermede datse gheheele Vlotē soudē doē in den gront versincken / gheliick eens gebeurt is onse schepen van Oorloghe, die daer lagē op de wacht vooz Duynkercken, anno 1625. Want de Heere en is niet met sulcke goddeloose menschen, 2. Para. 25. 7. ende daerom en konnē wy dooz middel van haer/ den zeghen ende hulpe Gods, op een goedt fundament/ niet verwachten / gheliick wy hier vozen lib. 5. Art. 8. bzeeder bewesen hebbē. Derhalven/ overmidts de kennisse Christi, ende ware Godsaligheydt, meer dooz eenvoudige onderwijsinghen, ende vriendelijcke vermaninghen, ende vriendelijcke vermaningen, in de hertē der menschen moet geplant worden/ als dooz uyterlijck geweldt van Placcaten, ende lichamelijcke straffen, soo moet daer ozder op gheselt worden van wegen de Heerē Staten Generael, of de respective Camers vande Admiraliteyt, daer de schepen van Oozloghe onder staen/ datse nopt van Landt en varen / ten zy dat de Predikanten van de Steden / daer sy van daer varen/ vooz de Maetrooseñ, het zy binnen Schips-boort, of in eene andere plaetse / eene stichtelijcke vermaninghe upt Godes H. Woozdt ghedaen hebben: gelijck binnen de stadt Zierickzee, nu eenighe jaren herrewaerdts / dese maniere met stichtinge onderhouden is: gelijck ock de Classis van Walcheren, dese maniere onderhout op de schepen/ die gereedt liggen op de ree/ om te varen naer Oost of West-Indien. Want het is seker/ dat de menschē niet gaerne eenige wet aē en nemē/ ende stantvastelijck onderhouden/ insonderhept in saken van Religie, eñ Godsdienstigheyt, ten zy datse in haer herte wel versekert eñ overtuyght zijn/ dat deselve Wet/ op de waerheyt ende gerechtigheyt ghefondeert zy / ende haer noodigh is ter saligheyt/ gheliick Mart. Bucerus seer wel aenwijst lib. 2. de regno Christi, cap. 3. Ende hier van konnen wy in onse stadt Zierickzee, ock eē bysonder eñ notabel exempel by-bzengē/ van de Bende van de groote Visscherie die van onse haven vaert / die gheschat wozdt op vijf a ses hondert weerbare mannen: welcke Bende vooz de goede vermaningen, die dagelijcx aen haer gedaen worden inde Kercke/ maer insonderheydt eenighe paticuliere vermaningen, die men ghewoon is vooz haer apart te doen / tweemael 's jaers/ als sy met de ganssche Bende aen Landt zijn / te weten in de Christ-daghen, ende Paesch-dagen, vooz Godes genade soo verre gewonnē zijn/ het zy datse belijdentsse van het geloove doē of niet, datse alleene uyt liefde, ende vreese Gods, sonder dwanck van eenighe Politijcke Ordonnantie, op den dagh des Heeren nopt en sullē toe-reeden/ of t'zeyle gaen: sy en nemē ock geene Taerlinghen of Caert-spelen mede (gheliick sy eertijts plegen) maer den Bybel, of het nieuwe Testament, met andere stichtelijcke boecken/ sy leerē malkand'rē t'schepe lesen (als sy steut-werck hebben) sy Catechiseren malkand'ren/ ende sommige van haer zijn so grondigh onderwesen

Gelijck tot Zierickzee aen de Visschers, ende de Bootsgesellen ghedaen wordt.

Met bysonder vrucht ende stichtinge.

wesen in't stuck van de ware Religie, dat wy de selve tegē een kloeck Papist, Menniſt, &c. souden derven stellen/ om de waerheyt te verantwoorden. Dit is alle t'samē op hare conscientie gewonnen met goede vermaninghen, sonder eenighen dwanck van Politijcke straffen, of Ordonnantien. Sulcke vermaningen moeten dan noodtsakelijck aen de mannen van Oorloge ook gedaen worden: sy moeten ook van hare Capiteyns ende Officieren, als sy aē Landt zijn / vermaent worden naerstigh ter Kercken te komē/ om Gods Woordt aen te hooren/ of anders en sullen sy nopt tot de rechte kenniſſe, ende vreese Gods gebracht worden: sy behoordē ook binnen Schips-boort / als sy in de Zee/ of op de Rivieren liggen/den Sabbath des Heeren (soo vele mogelijck is) waer te nemen/gelijck wy getoont hebben in ons Geestelijck Compas cap. 3. reghel 6. fol. 140. dat alle Zee-varende luyden daerinne ghehoudē zijn in conscientie/ want de geboden des Heeren onses Gods/ moeten te Water, so wel als te Lande, onderhouden worden/want hy is Heere, soo wel van de Zee, als vande Aerde, Jonæ 1.9. eñ om andere redenen/ die wy daer breeder hebben aengewesen. Wy hebben daer ook getoont/hoe dat wy den Sabbath ter Zee konnē onderhoudē/ te weten/ dat wy eenige Capittelen moetē lesen uyt de H. Schrifture/daerbeneven eenige Sermoenen, of andere stichtelicke boecken, van Godvruchtige/ ende geleerde Mannē/dienende tot verklaringe vande H. Schrifture: wy moeten malkand'rē ook oeffenē met geestelijcke vraghen ende antwoorden, over het gene/ dat wy gelesen hebben: wy moetē ook den Naem des Heeren t'samē aenroepē met sulcke gebedē/die men gewoon is te doen in de vergaderinge der geloovigen, of eenige andere/ naer dat dē noot is verepsschende: ende voorts den overigen tijdt / moeten wy bestedē in het singhen van Psalmen, Lofsangen, ende Gheestelijcke Liedekens, Col. 3.16. Siet/soo konnen wy den Sabbath des Heeren vieren binnen Schips-boort, als wy in de openbare versamelinghen van het volck des Heeren niet komen en konnen. Ende indien dit kan gedaen worden by de Visscherie (gelijck het by vele Godtvruchtighe Stier-luyden, ende ghemeene gesellen ghedaen wordt) wat is daer in den wegh/ dat het op de schepen van Oorloghe, gelijck ook op de schepen, die daer varen naer Oost eñ West-Indien, niet en soude konnen gedaen worden? want sy hebben meer ledigen tijdt / als de Visschers doē: daer kan ook meerder Authoriteyt gebruyckt worden/als de Capiteynen, ende andere Officieren maer Godvruchtigh zijn/ ende met een goet exempel hare gesellen voorgaē. Want het is veel te vuyl ende schandelijck / dat menschen die Christenen heeten / den dagh des Heeren, in onnutte ledigheyt of anders in werckē des vleesches voortbrengen / daer door dat God Almachtigh schrickelijck vertoornt/ ende de ziele soo jammerlijck ghequetst wordt / daer het nochtans is den aengenamen tijdt, ende den dagh der saligheyt, die de Heere verordent heeft / tot sijns Naems eere, en-

2. De Officieren moetē hare gesellen ook vermanen ter Kerckē te gaen, als sy aen lant zijn.

3. Sy moeten het vierde gebodt, ook binnen schipsboort leerē onderhouden.

De maniere, die men daer inne houden moet.

Ende by sommige Visschers gepleeght wort.

Volgens Gods Ordinantie.

ende tot onser zielen saligheyt, Esai. 56.vs.4. Esai.58.vs.13. Jerm.17. vers.20. tot het eynde / Ezech.20. vers. 12.13.20.21. Als Johannes den Apostel was geschepen van de versamelinghe der gheloovighen, zijnde in ballinghschap in het Eylant Pathmos, so was hy even-wel op den dagh des Heeren, indē Geest, Apoc.1. vers.10. Dat is/ hy was op den eerstē dagh der weke/ in een vertreckinge of verheffinghe der sinnen/door den H. Geest. Want desē dagh wort genoemt den dagh des Heeren, om dat onsen Heere Christus, op dien dagh is opgestaē van den dooden / ende om dat den dienst des Heerē/ alreede in die tijden / van de Christenen, in plaetse van den Joodtschen Sabbath, wiert gepleeght/ eñ daerom is aē Johannes, met heylige bedenckingē besigh zijnde / op dien dagh, die tot den Godsdienst geheplight was/ (gelijck alle oude Leeraers getuygen) ende ock af te nemen is/ uyt Act. 20.7. ende 1.Cor.16.2. die openbaringe geschiedt. Als wy dan niet en konnen komen in de vergaderinghe der gheloovighen, soo moeten wy even-wel met onsen geest daer ontrent zijn / ende overleggen die lieffelijcke order van de H. oeffeningen der Godsaligheydt, die daer gepleeght wordē/ ter eeren Gods/ ende tot versterckinghe der gelooviger/in den waren geloove/ ende Godvruchtigheyt/ ende ons daerinne verblijden/gelijck den Apostel dede/ Coloss.2.5. Soo moeten wy de kruymkens lesen, als wy aen de tafel van de kinderen Gods niet komen en konnen, Matth.15.27. Soo dede den Koninck David, als hy in het huys des Heeren niet komen en konde/ Psal.42.1. tot 8. Psal.63. vers.1. tot 8. Psal.84. voorgaens. Psal.119.vers.54.55.56. Dijne insettinghen (seydt hy) zijn mijne liederen gheweest, ten huyse, daer ick als vreemdelinck in verkeerde: O Heere, ick hebbe by nachte uwes ghedachtigh gheweest, ende hebbe uwe Wet bewaert: dit is my wedervaren, om dat ick uwe bevelen hebbe onderhouden.

Tegenwerpinge van 's Lants dienst op dien dagh.

Yemandt mochte hier teghenwerpen / dat de mannen van Oorloghe, die te Water beroepen zijn/ den dagh des Heeren binnen schipsvoorts soo nauwe niet en connē onderhouden / overmidts sy zijn in s'Landts dienst, ende om dat dat werck niet en kan stille staē. Antwoorde. Wy verstaē wel/dat feytē van Oorloge, ende andere noodige diensten van den Lande, daer macht aen hangt / zijn wercken van presenten noodt, die op den Rust-dagh mogen ghedaen worden / gelijck wy getoont hebben in onse Practijcke, fol.210. eñ 219. Maer gelijck dit niet en moet beletten / den dagelijckschen Godts-dienst van lesen en bidden, die hare Hooge Mog. Art.1.2. van haren Artijckel-brief bevestight hebben: so en moet het ock niet t'eenemael belettē de aenroepinge van den Name des Heeren, ende andere H.plichten, die insonderheydt op den dagh des Heeren moeten gedaen worden: want wy moeten alle onse wercken/ock in het midden van de Oorloge, begimmen in den Name onses Heeren Jesu Christi, danckende Godt ende den Vader door hem, Coloss.3.17. Ick swyge nu / dat de mannen van Oor-

Beandtwoort met twee redenen.

1. Reden.

2. Reden.

Oorloghe, op den dagh des Heeren, gelijck oock op andere dagen/ seer vele ledigen tijdt hebben/ ende seer selden tegen den vyandt in Bataille komen, of diergelijcke noodighe wercken te doen hebben/ ten ware in storm ende onweder, om het schip te bergen / soo datse het vierde gebodt, te Water veel beter konnen onderhouden/als Visschers of Koop-vaerders, om redenen die hier vooren zijn aengewesē: soo dat dese tegenwerpinghe niet meer en is / als eenen schandelijcken uytvlucht, om de gheestelijcke traegheydt, ende sorgeloosheydt van de Maettroosen in het besorghen van hare salighept/mede te bemantelē: maer elck sie toe/want onsen God en wort niet bespot/Gal.6. vers.7. Want hy is een rechtvaerdigh God, die beproeft herten ende nierē, Psal. 7. vers.10. Ende hy heeft geboden, dat men syne rechten seer nauw, ende vlijtigh soude onderhouden, Psal. 119. vers.4. Ende soo pemandt syne gheboden komt te werpen achter synen rugge, soo sal hy wel voor eenen tijdt lanck swijghen: maer ten laetsten soo sal hy sulcke menschen straffen, ende hare sonden onder den ooghen setten: Merckt doch dit/ ghy die God vergheet / op dat u God niet eenmael wech en rucke/ ende datter geen verlosser meer en sy/Psal.50.vs.16. tot het eynde.

Besluyt, dat de mannē van Oorloge beter gelegentheydt hebben om den dagh des Heeren te vieren binnen schipsboort, als de Visschers.

Als nu de Maettroosen de beginselen van de kenniſſe, ende vreese Gods hebben verkregen / door de middelen die nu verhaelt zijn: soo sal de gehoorsaemheyt vande twee- de tafel van selfs volghen. Ende voor-eerst de gehoorsaemheyt ende getrouwigheyt/tegen hare Hooge ende Lage Overigheydt, te Water, ende te Lande, daer den Artijckelbrief van spreeckt Art. 4.5.6.7.8. 9. 10. 11. 12.13.14. Elck sal dan oock met eene goede conscientie/ sijn Officie ende onderwindt beantwoorden/ ende verantwoorden/ te weten Capiteyns, Schippers, Stierluyden, Hoogh-bootsmans, Quartier-meesters, Constabels, Busschieters, Timmer-luydē, Kocx, Meersklimmers, ende alle ghemeene gesellen, daer den voorsz. brief van spreeckt Art. 15. 16.17.18.19.20. Elck sal dan oock sijne wachte, ende schipsz-werck wel waer nemen volgens de Artijckelen 21. tot 35. dan en is daer oock gheene muyterie, of verraderie te vreesen / daer vā staet Art.23.24. dan sullē oock die stoute sonden ophouden / tegen het achtste ende seste gebodt/ die geteeckent staen Art.35. tot 43. ende luyden alsoo:

Daer vā de korte sum ma, uyt de Artijckelbrief wor voorgeste

Met nam tegen he vijfde ge bodt.

Art.35. Item, niemant en sal hem vervoorderen, den Huys-man, Borgher, of eenighe andere, geweldt te doen, of te slaen, of van hare goederen berooven, op verbeurte van den lijve.

Tegen achtste bodt.

Art.36. Item, de Capiteynē, hare Officieren, Boots-volck ende Soldaten, en sullen geene quæstie tegens malkand'ren nemen, op pene van gestraft te worden naer de gelegentheyt van de sake, ende ter discretie van den Admirael.

Item, t het seste gebodt.

Art. 37. Oock om alle occasie van questie, door dobbelen ende spelen te verhinderen, sal niemandt sich vervoorderen eenighe dobbel-steenen, caert-spelen, of dierghelijcke instrumenten van tuysscherie, binnen schips boort te brengen, sonder

Van de taerlin ende ca spelen.

Als de Maettroſen God vreesen, dan sal de gehoorsaemheydt tegen de tweede tafel vā selfs volgen.

ex-

expres consent van den Capiteyn, op arbitrale correctie. **Allwaer te wenschen ware / dat die exceptie** / sonder expres consent van den Capiteyn, **uptghelaten ware/want die opent de deure tot het gene dat verboden wordt / ende dat soo schadelijck is naer ziele ende lichaem / alsoo wy bewesen hebben in onse** practijcke, **in de verklaringhe van het** 8. Gebodt, **fol.364.**

vech- **Art.38.** Item, soo yemandt hem vervoordert te slaen in evelen moede, metter vuyst, met stocken, of koorden, die sal dry reysen van de ree vallen, ende ghelaerst worden van een quartier volcx.

Art.39. Item, soo yemant binnen schips-boort eenigh mes trocke met evelen moede, sonder nochtans smerte te doen, sal met een broodt-mes door de handt aen de mast gesteken worden, ende daer aen blijven, tot dat hy 'tselve uyt treckt.

Art.40. Item, soo yemandt den anderen van syne med'-gesellen quetste, 't zy schepe, of aen landt, sal drymael ghekielt worden, ende betalen de onkosten met het meesterghelt.

Art.41. Item, soo yemandt binnen schips-boort, naer ende over vrede vecht, sal verbeuren syne handt, daer mede hy den vrede ghebroken heeft.

loot- **Art.42.** Item, soo yemandt eenen anderen doot-slake of sloeghe, sal den levenden met den dooden, rugge aen rugge ghebonden, ende soo t'samen over-boort gheworpen worden: ende soo het aen landt gheschiede, die sal met het sweerdt gheslraft worden, datter de doodt na-volghen sal.

Alle dese stoute sonden tegen het Dese Artijckelen zijn in alle manieren noodigh, ende moeten stricte onderhouden worden. **seste, ende** achtste **Gebodt/ zijn soo grouwelick/datse niet alleene naer de** Burgerlijcke, **ende** militaire rechten, **maer oock de** Goddelijcke wettē, **op het hooghste straf-waerdigh zijn/ ghelijck wy hier voren cap.3.** (**daer wy sprake vande** Coop-vaerders) **van den** doodtslagh, kijven **en** vechten, **oock van** stelen **en** rooven **van de Burgers ende Hups-lupdē goederen / met namen van het afloopen van** Boomgaerden, Tuynen, **en** Hoven **breeder gesprokē hebben. Ware derhalven te wenschen/ dat dese** Ordonnantie **strictelijck onderhouden wierde. Wy hebben daer** De Maettroosen moetē haer ooc wachtē van sonden tegen het seven- **oock gesproken vande sondē tegen het** sevenste Gebodt, **daer de** Maettroosen **door den bandt seer toe genegen zijn / met namen** dronckende gebodt, daer wy cap.3. van gesproken hebben, en daer in den Artijckelbrief weynig mentie van ghemaeckt wort, en waerom? **schap ende** gulsigheyt, **die sy drijven met** Brandewijn, Taback, Bier **ende** Wijn: **Item/** hoererie **ende** onkuyscheydt, **&c. daer van in desen** Artijckel-brief **niet bysonders gehandelt en wordt / overmidts hier eyghentlijck wordt gelet op de** discipline militaire, **ende niet voorder: maer overmits de** Maettroosen **soo wel eene ziele te bewarē hebbē/als andere** Christenen, **soo moeten sy haer voor dese sonden oock ernstelijck wachten/ of anders en konnē sy God niet behaghen/noch saligh worden/ 1.Cor.6.10. Gal.5. 19. 20.21. Eph.5.3 tot 13. Hier in** Artijckelen van Taback ende Brandewijn. **desen brief zijn twee** Artijckelen, **die by sekere occasie van den Taback ende** Brande-wijn **spreken / te wetē Art.45. ende 66. den 45. Art. lupdt alsoo:** Oock en sal niemandt hem vervoorderen in't kabel-ruym, Taback te drincken, of by avondt met

met licht of lonten daerinne te gaen, op pene van by den Krijghſ-raedt daer over geſtraft te wordē. **Den 66. Artijckel luydt alſoo:** Niemandt ſal vermogen t'ſchepe, eenighen Toeback of Brandewijn te verkoopen, op pene van daer over-geſtraft te werden, ende dat op ſulcke ſchulden gheen regard genomen en ſal worden. **Deſe** Artijckelen **en ſien maer daer op/ om de perijckelen van** brandt, **ende** querellen **voor te komē: maer aengaende het rechte** gebruyck, **ende** miſbruyck **van deſe twee** fameuſe dingen, **daer ſoo veel gelts in verquiſt wordt/hoe verre dat men die magh gebruycken met eene** goede conſcientie, **tot geſonthept des lichaems/ende hoe verre niet / daer hebben wy hier voren van geſproken** lib.3. fol.94.97. **daer wy den** Leſer **toe wijſen. Soo vele is daer van/dat het** miſbruyck **vā deſe dingē/het** rechte gebruyck **verre te boven gaet / eñ derhalven / dat hare** Hoog Mog. **het** gebruyck **der ſelver (inſonderheyt binnē** ſchips-boort) **met goede reden aende** Maettrooſē, abſolutè, **plat af ſouden mogē verbieden / gelijck in middel-matige dingen/dien regel by den H. Apoſtel** Paulum **ons wort voorgeſchreven/1.Cor.6.12. 1.Cor.8.13. daer zijn in den** Artijckel-brief, **oock eenige** Artijckelen, **die het gebruyck van** ordinaire mont-koſten, **het zy ſpijſe of dranck aengaē/ behoorende oock tot het** ſevenſte gebodt **van de Wet des Heeren/daerom ſullen wy de ſelve hier by voegen.**

Die ſoo jammerlick miſbruyckt worden, dat hermiſbruyck, het gebruyck verre te bovē gaet.

Vande Victualie binnen ſchipsboort.

Het 49. **Artijckel** (**daer het** 26. **oock op ſiet**) **luydt alſoo:** De Kocx ſullen ghehouden weſen het vet ende ſmout van den vleeſche komende, ſoo verre het etelijck is, inde pottagie koocken, ende het vuyle ſmout te employeren tot onderhoudinghe van den ſchepe, ſonder daer af yet t'heurlieder profijte te mogen achter-houden, op pene van arbitralijck gecorrigeert te worden.

Het 50. Art. Niemandt en ſal het Bier onnuttelijck mogen ſtorten, of eenige victualie over-boort te werpē, aen landt te brengen, of te verkoopē, op pene van geſtraft te worden aen dē lijve.

Het 51. Art. Niemandt en vervoordere hem eenige koſt of dranck, den gevangen in't yſer ſittende te geven, op verbeurte van een maendt ſoldts, ende daerenboven in't yſer te ſitten, te water ende te broode, acht dagen lanck.

Het 52. Art. Oock en ſal hem niemant vervoorderen op te ſtaen van de ſchotel, daer hy aen gerecht is, om aen een ander ſchotel te gaen eten, noch eenige koſt benemen of wech ſteken, op pene van geſtraft te worden ſonder genade, ter diſcretie van den Capiteyn ende Offiçieren.

Het 53. Art. Item, niemandt en ſal hem vervoorderen, eenige koſt, of dranck, uyt de bottelrie met geweldt te halen, of raedt of daet daer toe te geven, op verbeurte van dry reyſen gekielt te worden, ende gelaerſt van alle het ſchips-volck.

Het 54. Art. De Botteliers vande ſchepen, en ſullen gheene ledighe fuſtagien hebben, kleyn noch groot, tot haerlieder profijte, maer ſullen ghehouden zijn de ſelve te bewaren tot behoef van den ghenen, die de victualie beſorghen, op verbeurte van arbitralijck gecorrigeert te worden.

De-

illick-
van
Artijc-
be-
n.

amen
en de
lijf-
van
ſe
be-
.

in-
der-
el-
met
ne
et
: en

Deſe Artijckelen zijn noodigh/ om de matigheydt ende gherechtigheydt ontrent de victualie te onderhoudē / daer anderſins groote ongeregelthept upt het misbruyck der ſelver ſoude connen voort-komen. Nopende het 49. ende 50. Artijckelen, dat men gheene ſpijſe noch dranck onnuttelick en magh verdoen of verquiſtē, maer dat men ock de brocxkens, ende de minſte overblijfſelen van de gaven Gods moet te rade houden/ daer van hebben wy een rondt ghebodt onſes Saligh-makers Jeſu Chriſti Joan. 6. 12. Alwaer wy leſen/ dat de Heere vijf duyſent menſchen hadde ghespijſt/ met vijf garſten brooden, ende twee viſchkens: Ende als ſy nu verſadight waren/ ſo ſeyt de Heere/ vergadert de overghebleven brocken, op dat daer niet verloren en ga, ende daer wierden vergadert twaelf korven met brocken. Wy en moghen dan niet ſoo vele/ als eene druyve laten verlozen gaen/ want daer ſteeckt noch eenen ſeghen inne, Eſa.65.8. Sy zijn dan met rechte ſtraf-waerdigh / die daer walgē van de gaven Gods, of met ghemeene, ende ghe-ſonde ſpijſe, ende dranck, niet te bzeden en zijn / gelijck de kinderen Iſraels, die daer walghden van het Hemelſch broodt in de woeſtijne/ ende wilden met gewelt / vleeſch hebben / daer het menſcheliicker wijſe niet en was te vinden / alſoo wy leſen Num.11.vſ.4.5.6. Ende 'tgemeene volck, dat midden onder hen was, werdt met luſt bevanghen daerom ſoo weenden ock de kinderen Iſraels wederom/ende ſeydē/ wie ſal ons vleeſch te eten gheven? wy gedencken der viſſchen, die wy in Egypten om niet aten: der Concommeren, ende Pompoenen, ende des Loocx, ende der Ajuynen, ende des Knop-loocx: maer nu is onſe ziele dorre: daer en is niet met allen, behalven dit Man voor onſen oogen. Maer deſe dertelhept miſhaeghde den Heere ſeere: want al-hoe-wel hy ſyne Almoghende kracht daermede betoonde / dat hyſe een volle maendt, met vleeſch ſpijſde / ende dat met lecker vleeſch, te weten quackelen, ſoo datſe ſoo vele hadden/dat het haer ter neuſen uytginck, ende eene walginghe voor haer was, ibid. verſ.20. Even-wel eer het vleeſch op was / ende dewijle het noch tuſſchen hare tanden was, ſoo bergrimde den toorne des Heeren over het volck/ende hy ſloeghſe met eene ſeer groote plaghe, ibid. verſ. 33. Want den toorne des Heeren quam over haer/en̄ hy verworghde de voornaemſte onder hen / ende ſloegh daer neder de beſte in Iſrael, Pſal.78. verſ.31. Wy en moghen dan de gaven Gods niet verachten/ noch met voeten treden/ hoe ſlecht datſe zijn/ ock niet te vele verlangen naer leckernien in ſpijſe / ende in dranck: want de menſche en leeft niet alleene by den broode, maer by allen woorde, dat uyt den monde Gods gaet, Matth.4. verſ.4. De Heere kan ons ſoo wel voedē met pottagie, of andere gemeene ſpijſe, ende met water, als met Koninck-lijcke ſpijſe ende dranck, alſoo het eens gebleken is aen Daniel, ende ſyne dry med'-gheſellen, Dan.1. verſ.8. tot 17. Gheliick wy ock dagelijcx voor onſe oogen ſien dat de ſchamele luyden, ende hare kinderen, door den bandt gheſonder/ vetter/

Want de Heere voed ſo wel met pottagie, als met leckere ſpijſe, en met water, ſoo wel als met Wijn.

vetter / eñ gladder zijn / als de rijcke. Wy en behoevé dan naer de leckernien van de rijcke luyden niet te verlangen / want het is dickwils valsch broodt, Prov.23.3. Want sy maken ghemeynelijck haer broodt tot lacchen, ende met den Wijn willen sy haer leven verheughen / daer sy onderentusschen het herte vol sorge ende bekommernisse hebbē / Eccl.10.19. Den appetijt is de beste sauçe, daer de Maettroosen door den handt / seer mede ghezeghent zijn : want behalven de grayigheyt vande Zee, soo doen sy oock / alst daer op aenkomt / lustigen arbeydt, die goeden appetijdt plagh te verwecken. Nu ist seker / dat eene volle ziele, die treedt wel op heunigh-seem : daeren-tegen eene hongerige ziele, is alle bitter, soet: Prov.27.7. Wt groote vette maeltijden / rijst dickwils twist eñ groote swarigheyt: maer de gemeene slechte malē zijn dickwils veel soeter / als men maer God vreest / ende wel eens is onder den anderen : gelijck wy lesen Prov.15. 16.17. Het is beter, een weynigh met de vreese des Heeren, dan eenen grooten schat, daer onruste by is : Het is beter een gherichte koolen met liefde, dan eenen gemesten Osse met haet. Onderentusschen moeten de Capiteynen, die gemeynelijck op de schepen van Oorloge, de mont-kosten besorgen / ende van s'Landts wegen eerlijck daer voor betaelt worden / sorghe dragen dat hare Maettroosen voorsien werden van goede ghesonde spijse, ende dranck, in redelijcke ende tamelijcke wijse, ende sy moeten de selve dry-mael des daeghs te eten gheven / 's morgens, 's middaeghs, ende 's savonts, gelijck de oude Zee-rechten van Keyser Carel de V. oock mede-brengen / Art.19.fol.31. die wy hier voren cap.3. hebben by-ghebracht. In desen deele wordt over sommighe Capiteynen geklaeght / dewelcke hare gastē niet en tracteren / soo sy behooren te doen. Want al ist datse met gemeene hertelijcke spijse mogen bolstaen / als met Erweten, Boonen, Gort, Grutte, of Gierst, Stock-visch, Lenge, of Zoute-visch, Harinck, Zoute-vleesch, Kase, &c. Soo moeten sy even-wel sorge draghen / dat alle dese spijse niet verdorven, of walgelijck, maer gaef ende ghesondt zy : sy moeten oock besorgen goet etelijck broodt, ende drinckelijck enckel bier, alst te krijgen is: ende van beyde / soo spijse als dranck, sulcken quantiteyt / soo aen Landt / als in Zee / dat alle de gesellen hare noodtdruft konnen krijgen. Het is dan onbetamelijck ende onredelijck / dat eenige Capiteynen (de goede niet te na gesproken) haer-selven door de ruyle gierighept soo laten verdroeren / dat se om den goeden koop, somtijts koopen walbare spijse, soo pottagie, als Vleesch, Visch, Harinck, &c. of datse de gastē / droegh ende laet / niet anders / als Harinck, of eenderley pottagie, in het lijf steken / of stinckende bier, of water, als daer ander te krijgen is: of als de schepen eenige weken aen Landt liggen / dat men over de neuse siet / als de gemeene ghesellen aen den ghemeenen back komē / ende niet altijt t'huys gaen eten / het zy by hare Huysvrouwe of Moeder, of andersins / daer sy gelogeert zijn. Want dit maeckt onder andere / dat vele eerlijcke gasten mis-

Insonderheyt als daer appetijt is.

Onderentusschen so moeten de Capiteynē de Maettroosen besorgen van gesonden kost, ende dranck.

Ende dat drie mael 's daeghs.

De gierigheydt van sommige Capiteyn wort bestraft.

Die haer gasten loffelijc tracteren naer de coustume op de schepen van Oorlog

mismoedigh worden/eñ liever varen op de Caperie, of vrye neeringe (soo sy die heeten) daer nochtans onse Oorloghe te Water, voor-al met kloecke ende couragieuse mannen behoorde gheboert te worden. Wy willen dan alle eerlijcke Capiteynen, ende Capiteyns Vrouwen, vermaent hebbē/datse in desē hare conscientie willen quijtē/ende met hare gasten soo handelen/ gelijck sy willen/ dat men met haer handelde/of anders sullen sy dat/voor den Heere hebben te verantwoorden. Ende alst ghebeurt / dat sommige Capiteynen, of haer Vrouwen die ghemeynelijck de Victualie besorgen/haer-selvē en dit stuck quamē te soecken: soo moeten de gemeene gesellen de patientie nemen binnen schips-boort, sonder daer over eenige muyterie, of overlast aen te richten: maer als sy konnen bewijsen/ dat dē mont-kost, ende dranck in de qualiteyt, of quantiteyt, niet en is gheschelt op alsulcken maniere/ alsmen op de schepen van Oorloghe gewoonlijck is te doen, ende oversulcx haer-selven met deselve mont-kosten niet en willen/of en konnen laten ghenoeghen/ soo moeten sy dat te kennen geven aen den Admirael, Vice-Admirael, of Lieutenanten, omme daerinne voorsien te worde naer behoorē/volgens dē 13. Art. van den Artijckel-brief. Ende of sy vreesden daer over te komē in het ooge van den Capiteyn, soo konnen sy dat bekent makē aē eenigh Heer van qualiteyt, van de Stadt, daer sy woonachtigh zijn / om het selve in't heymelijcke aē te dienē/sonder uytdruckinge van haren naem/ter plaetse daer het kan gebetert wor-

den. Onderentusschē soo bekennen wy/dat de Artijckelen 52. ende 53. te weten/ dat niemandt en magh opstaen van synen back, daer hy aen gerecht is: dat hy oock niet en magh eenighen kost of dranck, met gheweldt uyt de bottelrie nemen, op pene, &c. seer noodigh zijn/ dat hier op gelet worde: want het en strijdt niet alleene tegen de eerbaerheydt, ende goede zeden, maer teghen Gods woordt selve / dat wanneermen over mael sit/ dat men niet te vreden en is met de portie, die ons God verleent heeft / ende die voor ons staet. Anders / soude daer uyt rijsen de meeste confusie, die te bedencken is. Want de eene, soude den anderen, de spijse uyt de handt nemen/gelijck de kinderē/die somtijts vechten om een appel, of eene peere, of eenige andere snoeperie. Onsen God / is een God van order ende vrede, ende niet van verwerringe: daeromme wil hy ock/ dat alle dinghen eerlijck ende met order geschieden, 1. Cor. 14. vs. 40. Ende wat aengaet de orde over tafel/ de Heere heeft selfs syne Discipelen belast / datse sulcx souden eten, als haer soude voorgestelt worden, Luc. 10. vers. 8. Ende dit is een van de vrant-mercken/daer de Sonen van den Priester Eli mede gheteeckent worden/1. Sam. 2. vers. 12. tot 18. Doch de Sonen Eli (staet daer) waren boose boeven, ende en vraeghden niet naer den Heere: want de wijse van die Priesters teghen het volck was alsoo, wanneer yemandt wat offeren woude, soo quam des Priesters Jonghen, dewijle dat het vleesch koockte, ende hadde een krauwel met drye tacken in syner handt, ende

Sonder de spijse met gewelt te rooven.

Want wy moeten etē, dat ons voorgestelt wordt.

Ende met onse portie te vreden zijn, op dat wy niet en vallen inde sonde van de kinderē Eli.

greep in de teyle, of ketel, of panne, of pot, ende wat hy met den krauwel voorwaert toogh, dat nam de Priester daer van: Alsoo deden sy den gantschen Israel, die daer henen quamen tot Silo: des selven ghelijcken, eer sy dan het vette aenstaken, quam des Priesters Jonghen, ende sprack tot dien, die het offer brachte, geeft my dat vleesch, om voor den Priester te braden, want hy en wil gheen ghekoockt vleesch van u nemen, maer rauw: wanneer dan yemandt tot hem seyde, laet het vette aensteken, als het heden behoort, ende neemt daerna, wat u herte begheert, soo sprack hy tot hem, ghy sult het my alsnu gheven, soo niet, soo wil ick dat met geweldt nemen: daeromme was de sonde der Jonghers seer groot voor den Heere, want de lieden lasterden het spijsoffer des Heeren. **Hier upt sien wy/ wat eenen** grouwel, **ende** groote misdaet **dat het zy/ dat pemant met syne** gheselte portie **niet te vreden en is/ maer dat hy met** gheweldt **meer wil neme/ als hem toekomt: want wy moeten te vreden zijn/ so wel** rijck **als** arme, **met ons** bescheyden deel spijse, **ende met ons** dagelijcx broot, Prov. 30.8. Matth. 6.11. **Want alhoewel dat hier van** Priesters, **ende van hare portie inde** Offerhanden **gesprokē wort**: **evenwel soo gaet het alle menschen aen/ datse moetē te vredē zijn met hare portie/ die tegenwoordigh is/ ende die haer vanden Heere op dat mael verleent is/** Matt. 6.31. Heb. 13.5. **Dat oock staet** Act. 49.50.54. **dat geen** Kock, Bottellier, **of** gemeene geselle, **den** Capiteyn, **in den** kost, **of** dranck **en mogen** bestelen, of yet tot haren profijte verkoopen, **of** vervreemden, **dat is meer als reden/ dat dit scherp onderhouden worde: want de** dieverie **is altijt/ ende over al/ oneerlijck eñ grouwelijck/ maer insonderheyt als pemandt gaet bestelen synen** Huyswaerdt, **of pemant van de** Huys-ghenooten: **want dat strijdt teghen het** Jus Hospitij, **het** recht van **waerdtschap dat onder alle** Natien, **opt ende opt/ voor** heyligh **ende** ongeschendt **is gehouden geweest / ghelijck wy elders dat hebben aengewesē in de** voor-reden **van onse** Koopmans-Jacht. **Gelijck dan hare** Hooge Mog. **met groote reden den** 56. **Art. gemaeckt hebben tegen de** dieverie, **die de gesellen tegen malkand'rē souden mogen plegen / namelick**: soo wie d'een den anderen eenigh geldt ontsteelt, waerdigh zijnde boven den schellinck, dat hy dat sal wederom gheven: ende indien hy andermael daer op bevonden wordt, dat hy sal ghekielt worden: ende indien het meer gheschiede, sal aen den lijve gestraft worden. **Dese Wet is seer noodich ende rechtvaerdigh/ want souden de gesellē malkand'rē gaen bestelen/ wat souder dan konnē geberght worde? wat** confusien, twisten **ende** querellen, **souden daer upt komen te ontstaen? Maer indiē nu pemandt den** Huys-waerdt, **of** Capiteyn **quame te bestelē/ dat is noch oneerlicker eñ schandelicker: want selfs de** boeven, **die des winters in de** mee-stoven **loopen / om voor de koude geberght te worde/ en sullen dat nopt bestaen** (**hoe** diefachtigh **datse zijn**) **datse haren** Huys-waerdt **een** Hoender-ey, **of pet anders soo klepn als het is/ ontnemen soudē/ maer**

Tegenwerpinge beantwoort.

De Maettroosen en mogen den Capiteyn niet bestelē of yet ontvremden.

Want dat strijt tegen het achtste gebodt.

Tegen het recht van waerdtschap.

Sy en mogen oock malkandr niet beste lē, op een groote pene.

Hoe veel minder de Capiteyn die haren Huys-waer is.

Of anders souden de Maettroose erger zijn als de boeven in de stove.

maer volgens de couſtumen, die ſy houden in het midden van hare boeverie, ſoo toonen ſy alletyt getrouwigheyt aen haren Huyſ-waert, ſoo dat de droogers, ſtampers, ende andere arbeyders in de ſtoven, daer op mogen geruſt zyn. Wat ſchande ware het dan / dat mannen van Oorloge, die eene andere couragie behoorden te hebben / in dit ſtuck van alſulcken geboefte ſouden beſchaemt gemaeckt worden? Nopende het 51. Art. dat niemandt en ſoude vervorderen, den ghevangen, die in't yſer ſit te water ende te broode, eenighen koſt of dranck te gheven, die beſtaet in de Juſtitie ſelve. Want wanneer men ſulcken ghevanghen wil gaen ſpyſen tegen de Sententie van den Krijghſ-raedt, dat is de Juſtitie gheresisteert / ende is derhalven eene verkeerde barmhertigheydt: want de rechte barmhertigheydt moet met de Juſtitie over een komen / Pſal. 101. 1. Ende wy en moghen onſe Overigheydt niet wederſtaen / of wy ſouden wederſtaen de Ordinantie Gods, ende wy ſouden het oordeel op ons-ſelven halen / Rom. 13. verſ. 1. 2.

Nu is daer noch eenen Art. nopende het ſevenſte ghebodt, die ſeer notabel is / met namen den 55. die alſoo luydt: Item, niemandt en ſal hem vervoorderen, het zy edel, of onedel, groot of kleyn, eenighe Vrouperſonen t'ſchepe te brengen, om aldaer te vernachten, (ten ware hare eyghene ghetroude vrouwen) of anderſins oneerlijck te handelen, op verbeurte van een maent ſoldts, ende naer gheleghentheyt van ſaken gheſtraft te worden. Het ooge-merck van deſen Artijckel is / de onkuyſcheyt of oneerbaerheydt te beletten / die by Edele, of Onedele, Hooghe of Lage, binnen Schipſ-boort ſoude moghen bedreven worden. Ende deſen Artijckel is hooghnoodigh / overmidts de onkuyſcheyt is eene grouwelijcke ſonde / die onder de mannen van Oorloge ſeer jammerlijck in ſwange gaet. Want overmits ſy komen op vele vreemde havens, ſoo hebben ſy vele aenlockſelen tot deſe ſonde / gelijck wy breeder daer van geſproken hebben / in ons Geeſtelijck Compas, cap. 3. regel 10. fol. 171. Item / in het derde boeck, fol. 46. van dit Tractaet hier voren. Wy en hebben daerom niet voorgenomē van deſe ſonde / alhier met opſet te ſprekē / want wy hebben dat gedaen / behalven de plaetſen die nu ghenoemt zyn / in onſe Practijcke, in de verklaringe van het ſevenſte ghebodt, fol. 303. 304. 305. Et. Dat willē wy alleene ſegē / dat deſe ſonde / is eenē ſtrick des Duyvels, om niet alleene die menſchen / dieſe bedryven / te verderven naer ziele ende lichaem, maer oock om den toorne Gods, over landen ende lieden te verwecken. De menſchen worden daer door bedorven in hare ziele / want voor-eerſt hoererie, wijn ende moſt, die maken ſotten, Hoſe. 4. 11. Want die door deſe duyſe hittigheyt gedreven worde / die huncheren na hares naeſten wijf / als volle ledig-gaende hengſten / Jer. 5. verſ. 8. Ende daerom en konnen ſy in deſen ſtaet / den Heere niet dienen / noch aenhangen: want die de hoere aenhanght, wordt een vleeſch met haer: maer die den Heere aenhangt, die wordt een Geeſt met hem, 1. Cor. 6. verſ. 16. 17. Het zyn men-

Is hooghnoodigh.

Want de onkuyſheyt is eene grouwelicke ſonde.

Die den menſche bederft naer ziele.

menschen/die vleeschelick zijn, geenen geest hebbende, ende die na hare godeloose begeerlickheden wandelen, Judæ vers. 18. 19. Sy zijn als onredelijcke beesten, natuerlick beweeght zijnde, gemaeckt om gevangen ende verdorven te worden, sy lasteren datse niet en weten (te weten het woort Gods) ende daerom sullē sy in hare eygene verdervinge verdorven worden: sy sullen krijgen den loon der ongerechtigheydt/als die de dagelicksche weelde voor geneughte achten, vlecken ende smetten zijnde/ die in hare bedriegerijen geneuchte hebben/ als sy met haers gheliicke brassen en suppen: hebbende de oogē vol overspels, onverhinderlick van sonde, verlockende de wanckelbare zielen/hebbende het herte geoeffent in gierigheyt/ kinderen der vervloeckinghe, 2. Pet. 2. vers. 12. 13. 14. Daerom sullen sy varen/ als die van Sodoma ende Gomorrha, eñ de Steden daer ontrent/ die in gelijcker wijse, als sy, gehoereert hebben, ende een ander vleesch na-gegaē zijn, de welcke tot een exempel ghestelt zijn, lijdende de straffe des eeuwigen vyers, Judæ vers. 7. Want het en kan anders niet wesen/ of dē toorne Gods moet om dese/ ende diergheliicke sonden/ komen over de kinderen der onghehoorsaemheydt, Eph. 5. vs. 6. Want die den Tempel Gods schendet, God sal hem schenden, 1. Cor. 3. 17. Dese sonde bederft oock den menschē/ naer den lichame, want sy komt om syne eere, om syne gesontheyt, ende om syne tijtlicke middelen, gelijck den Wijsen-man leert/ Prov. 5. vers. 1. totten eynde. Prov. 6. vers. 24. totten eynde. Prov. 7. vers. 5. totten eynde. In summa/ den mont der hoere is eenen diepen kuyl, wien de Heere ongenadigh is, die valt daer inne, Prov. 22. 14. Ja/ eene hoere is eenen diepen kuyl, ende eene overspeelster, is eenen engē kuyl: sy loert als eenen roover, ende sy vermenighvuldight de trouloose onder dē menschen, Proverb. 30. vers. 27. 28. Dese sonde verwerckt oock dē toorne Gods over landen, ende lieden: want sy kan doen/ dat Bileam den valschen Propheet, met alle syne tooverije ende belesinghe niet doen en konde: want hy was gehuert ende ontboden/ om Gods volck te vervloecken, maer hy en konde dat niet doen/ overmits de Heere hem dat verhinderde/ ja in plaetse van dien/ soo moeste hy zegenen: Ende als Balack, den Koninghder Moabiten, daer over seer vergramt was/ soo sepde Bileam om hem te paepen/wanneer ick tot mijnen volcke trecke, soo wil ick u raden, Num. 24. vers. 14. Ende dit was synen raedt/ dat hy Balack leerde/ eene ergerniſſe te makē voor de kinderen Israels, namelick Afgoden-offer eten, ende hoereren, Apoc. 2. vs. 14. Desen raedt volghde Balack, want als Israel woonde in Sittim, soo begonsten sy te hoereren met de Dochteren der Moabiten: dese hoeren noodighden daer nae het volck/tot den offer van hare godē/ ende het volck at/ ende badt hare Goden aen: so vergrimde den toorne des Heeren over Israel, eñ daer vielen op eenen dagh/ vier ende twintigh duysent, Num. 25. vers. 1. tot 10. 1. Cor. 10. 8. De hoererie van den jongen Vorst van Sichem, heeft

Ende naer dē lichame

Sy verw
oock de
toorne
Gods o
landē e
lieden, d
Bileam
syne to
verie ni
doē kon

Exemp
daer va
de kind
Israels.
Num, 2

Inden j
gen Vo
tot Sich

heeft oock gemaeckt / dat de stadt van Sichem mettē swaerde verdorven is / Gen. 34. vers. 1. tot 29. De schendige hoererie, die eenige boeven tot Gibea hebben bedreven met een By-wijf van sekeren Levijt, is oock eene oorsake geweest van eene grouwelicke Oorloghe / die de andere elf stammen gevoert hebben tegen den stamme Ben Jamin, om dat die van Ben Jamin, dese stoute boeven niet en wilden straffē naer den eysch van Justitie, ende alsoo is den stamme Ben Jamin, op ses hondert mannen na / t'eenemael uytgeroept geworden / Jud. cap. 19. 20. 21. Derhalven / soo behoorde op dese grouwelicke sonde van hoererie ernstigh gelet te worden / want het is een van dē oorsake waerom dat het ons soo qualijck gaet / te Water, ende te Lande. Hoe sal ick u dan ghenadigh zijn (seydt de Heere) dewijle my uwe kinderen verlaten, ende sweeren by dien, die gheen God en is: ende nu ickse ghevullet hebbe, bedrijven sy overspel, ende loopen in't hoeren-huys: Een yegelijck hunckert naer synes evennaestens wijf, als volle ledigh-gaende hengsten: En soude ickse om sulcx niet te huys soeckē, spreeckt de Heere, ende mijne ziele en soude haer niet wreken aen sulcken volck, als dit is? Bestormet hare mueren, ende werptse om (doch en maket niet ganssch upt) voert hare wijn-rancken wech, want sy en zijn niet des Heeren, Jerm. 5. 7. 8. 9. 10. Sommige seggen hier tegen / men kan / noch en magh / de Krijghs-luyden so nauwe in den mont niet siē / ende meynen half / dat de Krijghs-luyden in desen deele / eenige Privilegie hebbē / als oock in het sweeren en vloecken meer als andere menschen: want door de ghewoonte, worden haer dese sondē so gemeyn / als den visch het water. Antwoorde / dese bedenckinge / is eene rechte diepte des Sathans, niet alleene / om de mannen van Oorloge, maer oock om onse Landen ende Stedē met haer / inden grondt te verderven. Want het is soo verre van daer / dat de mannen van Oorloghe, meerder bryphepdt souden hebben om te sondigē / dan andere menschen: datse juyst in tegendeel gehouden zijn seer nauwe ende preçijs te letten op haer-selvē / of anders staen sy in het hooghste perijckel / om naer ziele, eñ lichaem tijdelijck ende eeuwelijck verlozen te gaen: want sy hebben vele occasien, om te sondigen / met namen om te vloecken ende te sweeren (want sy hooren dat dagelijcx) om te hoereren ende te domineren, om te kijven ende te vechten tegen hare spits-broeders, om te drincken ende te klincken, om te dobbelen ende te spelen, in summa / om een gansch woest ende onghebonden leven te voerē / indiē sy door de vreese Gods niet en worden wederhouden / gelijck wy dat hebben aengewesen in ons Hemels-belegh, fol. 46. Nu kan eē yder dat wel verstaē / maer insonderheyt de mannen van Oorloge / daer het meeste perijckel is, daer moet men de scherpste wachte houdē: dewijle sy dan meerder perijckel loopē / dan andere menschē / so moetē sy oock meerder eñ scharper wachte houden / dan andere. Ende dit ist / dat ons de Heere geleert heeft / Deut. 23. vs. 9. Wanneer ghy uyt treckt in het Legher teghen uwe

De mannē van Oorloge moeten meer wakē tegen de sonde, als andere menschen.

Want sy hebben meer occasie daer toe.

Ende dat is Gods ordinantie, dat men in het

Leger, of in de Oorlooge, sich nauwe moetwachten van alle sonden.

uwe vyanden, soo wacht u van allen quade. **De reden is klaer/want** de overwinninge moet komen van den Heere, **Psal.33.vers.16.17. Prov. 21.31. Maer om die te verkrijgen/ soo moeten wy** hem vreesen, ende op synen Name hopen: want siet, des Heeren ooge siet op die ghene, die hem vreesen, ende op sijne goedertierentheyt hopen: dat hy hare ziele verlosse vander doot, ende voedtse in den dieren tijdt: onse ziele wacht op den Heere (**seggen de gheloovighe**) hy is onse hulpe ende schildt.

Ende dit wort bevesticht met redenen.

1. De Victorie komt van God: daerom moeten wy hem vreesen.

Want ons herte verheught hem synen, ende wy vertrouwen op synen H. Name: uwe goedertierentheydt, Heere, zy over ons, ghelijck als wy op u hopen: **Het is dan meer als reden** / dat de ganssche wereldt den Heere vreese, ende voor hem beve, alles wat op den aertbodem woont: want soo hy spreeckt, soo geschiedt het, soo hy gebiedt, soo staet het daer: de Heere maeckt te niete den raedt der Heydenen, ende wendet de gedachten der volcken: daer-enteghen den raedt des Heeren blijft eeuwighlijck, sijns herten ghedachten in eeuwigheyt, **Psal.33. vers.8. totten eynde.** Daerbeneven, **souden wy onse vyanden overwinnen / so moetē wy door den geloove kampen/ gelijck** Abraham **dē Vader der geloovigen/** Moses, Josua, Barack, Gideon, Iephtach, Simson, David, **ende meer andere Godsalige** Princen **gedaen hebben: want die hebben door het geloove** Koninghrijcken overwonnen, gherechtigheydt gewrocht, beloften verkregen, der Leeuwen muylen gestopt: de kracht des vyers uytghelescht, sy zijn de scherpte des sweerdts ontvloden,

2. Wy moetē in den geloove kampen.

uyt kranckheydt sterck gheworden, krachtigh gheworden in den strijdt, sy hebben vreemde Heyr-legers doen wijcken, **Hebr.11. vers.32. 33.34. Dat heet nu in den geloove kampen / wanneer wy konnen seggen met** David, **tegen** Goliath: Ghy komt tot my met een sweerdt, spiesse ende schildt: doch ick kome tot u in den Name des Heeren Zebaoth, des Gods over het heyr Israels, dien ghy beschimpt hebt, **1. Sam.17. vers.45.46.47. Item / Psal.118. vers.6. tot 18.** De Heere is met my, daerom en vreese ick my niet, wat konnen my de menschen doen? De Heere is met my, om my te helpen, ende ick sal mijnen lust sien aen mijne vyanden: Het is goet op den Heere te betrouwen, ende hem niet verlaten op menschen: Het is goedt op den Heere te betrouwen, ende hem niet te verlaten op Vorsten: Alle Heydenen omringhen my, doch in den Name des Heeren wil icksse verhouwen: sy omringhen my allenthalven, doch in den Name des Heeren wil icksse verhouwen: sy omringhen my als Byen, sy dempen als vyer in de doornē, doch in den Name des Heeren wil icksse verhouwen, **&c.**

Gelijck David.

Dat heet dan in den geloove kampen: **maer wie kan met sulckē vertrouwen spreckē/ ten zy dat hy kan seggen met den Apostel/** bidt voor ons, want wy vertrouwen, dat wy eene goede conscientie hebben, soeckende onder allen wel te wandelen, **Hebr.13.6.18. Want souden wy eenen goeden strijt strijdē/ so moeten wy behouden** 't geloove, **ende** de goede conscientie **t'samen** / want die de goede conscientie verwerpen, **(dewelcke het roer van't schip is)**

Maer dat konnen niet doen sonder de goede conscientie.

ſs) die moeten ſchip-breucke lijden in het geloove, 1. Tim. 1. Vſ. 18. 19. Die dan in den geloove willē kampen/ die moeten oock gerechtigheyt wercken, als te vozen gehoozt is/ upt Hebz. 11. 33. of anders/ haren roem is ydel. Want het is ſoo/ als Azaria den ſone Obed, ſepde tot Aſſa den Koningh Juda: 2. Par. 15. 1. 2. Hoozt mp toe Aſſa ende ganſch Juda ende Ben Jamin: de Heere is met u, terwijle ghy met hem zijt: ende wanneer ghy hem ſoeckt, ſoo ſal hy hem van u lieden vinden laten: ſult ghy hem daer-en-tegen verlaten, ſoo ſal hy u oock verlaten. Ten derden, om Victozie te krijgē/ ſoo moet eē Krijghſ-man geduerigh bidden/ gelijck wp hier vozen wijt ende bzeet beweſen hebben: maer wp en konnen niet bidden/ ten zp dat wp heylighe handen opheffen, ſonder toornigheyt, ende murmureren, 1. Tim. 2. 8. Nu iſt ſeker/ die in ſtoute ſonden leben/ als in hoererie, dieverie, eñ andere buplighept/ die en konnen gheene heylighe handen opheffen, want hare handen zijn vol bloet, ende andere onrepnighept: Derhalven/ al iſt dat ſulcke lupden/ hare handē uptbzepdē/ ſoo verberght doch de Heere ſpne ooghen daer van: ende al iſt datſe vele bidden/ ſoo en wilſe even-wel de Heer niet hoozen/ want haer herte ende handen/ zijn walgelijck booz ſpnen ooghen/ Eſa. 1. 15. Want wie ſyne oore afwendet van de Wet te hooren, diens gebedt is eenē grouwel, Pzov. 28. 9. Het gaet dan vaſt/ ende wp weten dat upt het woozdt Gods/ als eene ghewiſſe ſake/ dat God de (ſtoute) ſondaers niet en hoort, maer ſoo yemandt Godvruchtigh is, ende ſynen wille doet; dien hoort hy, Joan. 9. 31. Laet dan de mannen van Oorloghe, die in hoererie ende andere ſtoute ſonden boozt-baren/ bzpelijck ghedencken/ ſp mogen in ſulcken ſtaet tot God roepen/ ſoo vele als ſp willē/ ſoo en ſal hp haer even-wel niet helpen: ſy mogen totten Heere hare handen opheffen, hy en ſal haer even-wel niet antwoordē, Pſal. 18. 42. 't en zp datſe haer waſſchen, ende reynigen, ende haer booſe weſen van ſynen oogen doen, ten zy datſe af-laten van het booſe, ende leeren wat goets doen, Eſa. 1. Vſ. 16. 17. Dit verſtont ſelfs den Koningh te Ninive wel/ dat niemandt tot God/ met ernſt en konde roepen/ ten ware dat hy hem bekeerde van ſynen booſen weghe, ende van den wrevel ſyner handē, Jonæ 3. 8. Ten vierden, de mannen van Oorloghe hebben t'aller uren de doot te verwachten: want al iſt dat alle menſchen geſtelt is eens te ſterben/ ende daerna het oozdeel/ Hebz. 9. 27. Ende dat overſulck een pegelijck moet waken/ want niemandt en weet/ wanneer de Heere komē ſal/ des avondts, of ter midder-nacht, of ontrent het hanen-ghekraey, of inden morghen-ſtondt: ſoo dat elck moet toe-ſiē/ dat de Heere niet onverſiens en kome/ eñ hem ſlapende vinde/ Matth. 13. 35. 36. Nochtans inſonderhepdt/ ende met een dubbel fundament/ moetē de mannen van Oorloghe daer op letten/ overmidts de perijckelen van de doot/ ontrent haer/ veel meer in ghetale zijn: ſp konnen ozdinaris oock veel ſubtijter eñ onvoozſienſger/ want het ſweerdt, ende het geſchut, verſlint nu deſen/ nu genen/

Of anders en ſal hy niet verhoort worden.

4. De mannen van Oorloge hebben alle ure de doot te verwachten.

Ende daerom moeten ſy ſeer nauwe op hare ziele lettē.

2.Sam.11.25. Ende dat dickwils so onversiens/gelijck den Koninck Achab geschoté wiert in den strijt/ van eenen man / die synen boghe spande in syne eenvoudigheyt, ende schoot den Koningh, tusschen de gespen/ende het pantsier/datter de doot nae-volghde / 1.Reg.22.34. Andere luyden hebben door den bant/noch eenigen tijdt/ om haerselven te bedencken/ende hare sonden te beklagen: maer een Krijghsman, die daer sterft in den strijdt/ die is dickwils in eenen ooghe-blick / gesont ende doot. Dencht nu eens / hoe dat het gaen sal met sulcke Krijghs-luyden, die daer seggen in haer herte / met den booſen Dienstknecht, Mijn Heere vertreckt te komen, ende beginnen hare mede-Dienstknechten te slaen, te eten ende te drincken met de dronckaerts, (jae die dickwils versch komen upt het hoeren-huys) wat staet hier op anders te verwachten / dan dat den Heere van dese booſe Dienstknechten sal komen ten dage, als sy hem niet en verwachten, ende ter uren, die sy niet en weten, ende hy salse in stucken houwen, ende haer deel stellen met de gheveynsde: daer weeninge sal wesen, ende knersselinghe der tanden, Matth.24.vers.48. totten eynde toe. Voorwaer/ick schricke/ als ick daer aen dencke / dat soo menigh duysent Krijghs-luyden, te Water ende te Lande / soo jammerlick upt de wereldt schepden/ sonder kennisse, of berouw van hare sonden: sonder kennisse, of geloove, van den rechten Salighmaker: sonder bekeeringe of weder-geboorte: sonder hope: sonder liefde: sonder vreese Gods; jae, sonder eenigh achterdencken van het oordeel Gods, of het toekomende leven. In summa/ die niet anders upt de wereldt en schepden / als het onvernuftigh vee, Psal.49.vers.21. Maeckt nu eens de rekeninge / waer sulcke ellendighe zielen henen varen: want de Schrift seydt wel duydelijck/dat noch hoereerders, noch Afgoden-dienaers, noch overspeelders, noch onkuyschie, noch die by mannen liggen, noch dieven, noch gierigaerts, noch dronckaerts, noch lasteraers, noch roovers, en sullen besitten het Koninghrijcke Gods, 1.Cor.6. vers.10. Want buyten sullen zijn de honden, ende de toovenaers, ende de hoereerders, ende moordenaers, ende Afgoden-dienaers, ende alle, die de leugen lief-hebbē, ende doen, Apoc.22.vers.15. De selve Schrift seydt oock duydelijck / dat den Heere Jesus sal geopenbaert worden van den Hemel, met de Enghelen sijner macht: met vlammigen vyere, om wrake te doen over die gene, die God niet en kennen, ende die den Evangelio onses Heeren Jesu Christi niet gehoorsaem en zijn: de welcke sullen straffe lijden, namelijck de eeuwige verdervinge van het aengesichte des Heeren, ende van de heerlickheyt syner macht, 2.Thes.1. vs.7.8.9. Wat tooverie is het dan van den Duyvel, dat de wereldtsche menschen, insonderheyt het meeste deel van de mannen van Oorloghe, hier op niet en denckē/ ja sy spottē met de oordeelen Gods, ghelijck den Apostel Petrus gepropheteert heeft / 2.Pet.3.vs.3.4. ende Judas, vers.18. Wat sal ick daer van seggen / dan dat het zijn kinderen der vervloeckinge, 2.Pet.2.14. Ende dat

Horat.lib. 1. serm. Satyra 1. Concurritur: Horæ momento, aut ci a mors venit, aut Victoria læta.

Of sy sullē verloren gaen.

Klachte, datter vele mannē van Oorloge sterven als een Vee, gelijck sy oock geleeft hebben.

Wat sul gasten h na te ve wachten hebben,

Insonde heyt di oordeel Gods b spotten

dat het voor haer hadde goedt geweest/noyt geboren te zijn, Matth. 26.24. Dat sommige van dese luyden haerselvē in slape wiegen met Gods barmhertigheydt, terwijle sy voortvaren in hare sonden/ dat is ock eene arch-listige bedriegerie van den Duyvel: want de genade Gods en is anders niet/ dan over die gene/ die hem vreesen, Psal. 103.11. Wie syne misdaet versaeckt, dien en sal 't niet wel gelucken: wiese daerentegen bekent ende laet, die sal barmhertigheyt verkrijgen, Prov. 28.13. Verdriet ende benautheydt, over alle ziele der menschē, die quaet wercken, den Joden voornemelijck, maer ock den Griecken, Rom.2. vers.2. tot 12.

Wy beslupten dan upt alle het voorgaende / dat de mannen van Oorloghe, niet meer voordeels en sullē hebben voor het oordeel Gods, dan andere menschen: oversulcx datse haer moetē wachten van alle sonden / maer insonderheyt van hoererie, die soo plichtelijck onder haer ghedaen wordt / niet teghenstaende dat de H. Schrift soo duydelick seydt/dat God de hoereerders eñ overspeelders sal oordeelen, Hebr. 13.4. Ende overmidts den rijckdom van de goedertierentheyt, verdraeghsaemheydt, ende lanckmoedigheydt Godts, by velen veracht wordt, niet wetende / dat haer de goedertierenthepdt Gods tot bekeeringe roept/Rom.4.2. So ware te wenschen/ dat dese duple sonde/die by Edele ende Onedele, soo vele/ ende so jammerlick bedreven wort/by de Christelicke Overighedē wat meer wiert ingebondē: want hier staet wel/ dat de mannen van Oorloghe / die te Water dienen/ geene oneerlicke vrouwen en mogen logeren binnen schips-boort: maer als sy bevondē worden in een hoeren-kot, of eene andere vuyle plaetse, hoererie bedrevē te hebben/wat verbeuren sy dan? daer van en staet hier niet met allen: maer de Heere heeft die Ordinantie daer van gemaeckt Deut.23.17. Datter geene hoere en sal zijn onder den Dochteren Israels, noch geenen hoeren-leger onder de kinderen Israels. Ende alsmen merckt/dat door dese sonde/den toorne Gods over een Landt is ontsteken / dat men de Overste die sulcken sonde doen, soude op-hangen in de Sonne, op dat den toorne des Heeren van Israel soude gekeert worden, Num.25.4. De Overigheden behoorden dan door hare Officieren, de hoeren-winckels naerstigh te doorsnuffelen/ ende de hoeren en boeven, die sy aldaer bevinden / exemplaerlijck te straffen / tot spiegel van andere/ om de plage te doen op-houdē van Israel, gelijck Pinehas eens in synen yver ghedaen heeft / Num.25. vers.6. 7.8. Want het en is niet genoegh/ datter gheene hoererie ghedaen wordt binnen des schips-boort: maer daer moet ock sorge gedragen worden / datse aen Landt niet gedaen en worden: Ende derhalven wanneer de schepen ergens in de Haven, of sy de Ree liggen/ soo behoorden die Boots-gesellen, die bevonden worden de hoere-kotten, of anders oneerlijcke herberghen, upt ende in te loopen / scherpelick gestraft te worden: want behalvē/ datse den toorne Gods ontstekē/soo is dit ock de rechte occasie / datse

So wel aen Landt als binnen schips-boort.

Ende daerom moeste in den Artijckelbrief ock ordre gestelt zijn, tegen de mannē van Oorloge, die de hoere-kotten uyt ende in loopen.

Want sy brengen den toorne Gods over het schip naer ziele en lichaem.

niet by tijdts aen boordt en zijn/ wanneer den trommel gheroert wordt/om t'zeyle te gaen/of anderssins op hare wachte niet en passē/ soo dat behoort/volgens dē 30.31. 32.33.34. Artijckelen van den Artijckel-brief: Het is ook de oorsake/dat sommige Bootsgesellē, met een onsuyver ende pockigh lichaem t'schepe komen/ ende souden alsoo lichtelijck eē geheel schip volcx komen te ontsuyveren/eñ te besmettē met hare stinckende vuyligheyt/ die met rechte eē grouwel is voor alle menschē/gelijck wy hier voren lib.3. breeder daer van gesproken hebben. Eñ gelijck Solon niet sonder reden en hadde gheordineert/ indien een Overste wierde dronckigh bevonden, dat hy waerdigh was aen den hals gestraft te worden, want hy is dan onbequaem om te regeren. Diogenes laert. in Solone, fol.33. Ende Pittacus seyde / dat men een dronckigh man, die in syne dronckenschap eenigh quaedt hadde gedaen / eene dubbele straffe behoorde aen te doē/ eerst om syne dronckenschap/ daer door hy hemselven sijn verstandt hadde benomen / ende daerna om het leet/ dat hy eē ander gedaen hadde. Diog. laert. in Pittaco, fol.45. Soo ist ook seker/ wanneer een Overste, hy sy Edel of Onedel, dese sonde van hoererie doet/so is hy dubbele straffe waerdigh. Eerst, om het leet/dat hy hem selven aendoet / want hy doet syne ziele / syne eere ende syne ghesonthevt/seer vele te kort. Ten anderen, om het leet / dat hy een ander aen doet/ want behalven het quaedt exempel, dat hy gheeft aen syne Onderlaten, ende die grouwelijcke ergherrisse/ daer onsen Salighmaker / een schrickelijck wee over spreeckt/Matt.18.6. Soo maeckt hy ook hemselvē onbequaem om te regeeren/want hoererie, wijn ende most, maken sotten, alsoo hier voren is aengewesen upt Hose.4.11. Daerom dat Diogenes Cynicus, niet sonder reden en seyde/ dat de hoeren waren Koninginnen, die over Koninghen ende Prinçen commandeerden, want sy begeeren ende bevelen al, dat haer goet dunckt. Diog. laert. in Diogene. fol.341. Droevighe exempelen hebben wy hier van vele in de Hystorien, als van Sardanapalus Koningh van Assyrien: van Herculus, &c. die van de hoeren, selfs tot den spinrock ghebracht wierdē. Maer om die voor by te gaen/wie kan sonder suchten ende tranen lesen die droevige geschiedenisse van Simson, dien stercken ende onverwinnelijcken Held/ die op eene vuyle hoere Delila soo versot was/dat hy niet en rustede/ voor aleer dat hy van syne kracht, van syn ghesichte, van syne eere, ende by-na van syne ziele berooft wierdt/ Jud.16. De hoere Herodias hadde het herte van Herodes Antipas ook soo betoovert/dat hy aen hare Dochter, de dansserse, beloofde/al watse soude begheeren, al waert ook de helft van sijn Koninckrijcke: maer dewijle hy daer gheen gheven aen en hadde (want hy hieldt dat te Leene van den Keyser van Roomen) soo eyschte de hoere, het hooft van den H. man Johannes den Dooper, ende dat wierdt haer gebracht in eene schotel, Matth.14. vs.3. tot 13. Maer wat willen wy verhalē van suicke vuyle

Daer komt oock disordre uyt tegen den Artijckelbrief.

Insonderheyt indien een Overste van het schip, tot hoererie, of dronckenschap genegen is.

Want die zijn onbequaem om te commāderen, ende behoorden dubbel gestraft te wordē, selfs naer het oordeel vande Heydenen.

Want de hoerē en den wijn commanderen ov haer.

Als blijck uyt de Hey densche Historien

Ende exempelen uyt de H. Schrifture

Als Simso

Herodes Antipas.

dupke vleeschelicke menschen, als Herodes was / want het is van haer geen wonder / dewijle sy geenen gheest en hebben: dat eenigh exempel van Salomon is genoegh / die de wijste was van alle menschen, om te bewijsen / wat de onreyne liefde van de Vrouwen vermagh / want hy hadde seven hondert vrouwen, ende dry hondert by-wijven, plat tegen Gods gebodt / Deut. 17.17. Maer wat is daer op gevolght? te weten / dat syne wijven hem hebben sot gemaeckt, ende syn herte geneyght tot vreemde Goden: 1. Reg. 11. vers. 1. tot 11. Nehem. 13.26. Hy was soo betoovert / dat hy niet eens gedachte aen de lesse van syne moeder Bath Seba, Prov. 31. Vs. 1.2.3.4.5. Daer sy hem soo vriendelick / ende ernstelick / gewaerschouwt hadde voor de sonde van hoererie, ende dronckenschap, daer vele Regenten haer-selven door bederven, naer ziele ende lichaem. Och mijn uytverkorene, seydt sy / och ghy sone mijns lichaems, och mijn ghewenschte sone: Laet den vrouwen niet u vermeugen, en gaet den wegh niet, daer hen de Koninghen in verderven: O niet den Koninghen, Lamuel, geeft den Koningen geenen wijn te drincken, noch den Vorsten stercken dranck: sy mochten anders drincken, ende der Rechten vergheten, ende veranderen ergens de saken der ellendighen lieden. Jae hy hadde syne eygene lesse vergeten / die hy in sijne Proverbien soo dickwils hadde ingestampt / Prov. cap. 5.6.7.22.23. &c. als hier voren is aengewesen. Ende daeromme beklaegt hy dese dwaesheyt in syne ouderdom / op dat andere aen syn exempel / haer-selven souden spiegelen / Eccl. 7.26. Ick vondt (seydt hy) dat sulck eene vrouwe, welckers herte, een nette ende strick is, ende hare handen banden, bitterder zy dan de doot: wie Gode behaeght, die sal haer ontkomen: daerentegen den sondaer wordt door haer ghevangen. Dit zy dan ghenoegh van de hoererie, mitsgaders andere sonden tegen het vijfde, seste, sevenste, ende achtste gebodt / die in den Artijckel-brief staen uytgedruckt: Nu moeten wy een woort of twee daer by voeghen van het neghenste, ende thiende ghebodt / daer in den Artijckel-brief geen mentie van gemaeckt en wordt / overmidts hare Hooghe Mog. in desen maer en letten op de militaire order, als hier voren meer is aengewesen. Het is dan seker / dat aende onderhoudinge van het neghenste ghebodt soo vele gelegen is / als aen een van de voorgaende / die alreede geroert zijn / nopende de tweede tafel. Johannes den Dooper, die stampt dit ghebodt ook by name den Soldaten in Luc. 3.14. En beschuldight niemandt valschelick. Ja wanneer dit gebodt niet wel en wort onderhouden / soo worden alle de voorgaende gheboden los ghemaeckt / ende daer en kan noch ruste, noch vrede, noch waerheydt, noch gherechtigheydt, jae noch eere, noch trouwe onder de menschen onderhouden worden. Want dit gebodt is den rechten hoepdel van de tonge, dewelcke wel is een kleyn lidt, maer sy roemt groote dinghen: sy is als een kleyn vyer, maer sy kan een gheheel bosch ontsteken: want sy is een vyer, een wereldt vol onghe-

Het negenste gebodt moet vande mannen van Oorloge oock wel waergenomen worden.

Want de tonge kan veel quaets doen.

rech-

rechtigheydt, besmettende het gheheele lichaem, ontstekende de gheschapen werelt, ende is ontsteken van de helle: sy is een onbedwinghelijck quaedt, vol van dootlijcken fenijne, Jac.3.vs.3. tot 9. Voor-eerst dan/ soo moeten alle Maettroosen, die hare ziele lief-hebben/ ja die gaerne in ruste/ ende vrede souden leven: hare tonge leeren bedwingen van de boosheyt, ende hare lippen/ datse geene bedriegerie en spreken/ want dat is een treffelijck merckteecken van de vreese des Heeren, Psal.34.vers.12.13.14.15. Want soo yemandt meyndt, dat hy Godvruchtigh is, ende syne tonge niet en bedwingt, maer verleydt sijn herte, sulcken Gods-dienst is ydel, Jac.1. vers.26. Daerom moet hy voor-eerst upt synen mondt bannen/ allerley onnutten klap: leugen uyt gewoonte: leughen om beters wille: lichtvaerdige ontdeckinghe van syne eyghene, of eens anders secreten: geckerie ende ydele kluchten: ende voorts allerley woorden/ die daer komē upt sottigheyt, daer wy vreeder van gesproken hebben in onse Practijcke, in de verklaringe van het negenste ghebodt, fol.376. tot 328. Ten tweedē/ soo moet hy hem wachten/ van schimpen en spotten: van flatterie, of pluym-strijckerie: van verraderie: van valschen raedt: van valsch achterdencken: van achterklap, ende oorblasinge, eñ voorts van alle sulcke woorden/ die daer komen upt heymelijcke bitterheyt, daer wy in het voorseyde boeck van ghesproken hebben/ fol.382. tot 387. Ten derden/ soo moet hy hem wachten/ van valsch getuygenisse: van leughen uyt boosheydt; van kijven en twisten: van pemants woorden te verkeeren: van roepen en tieren sonder bescheedt: van synen maets te terghen met spijtige woorden: van stout spreken: van lasteren: van vloecken: ende voorts van alle sulcke woordē/ die daer komē upt openbare bitterheydt, siet daer van de gemelte Practijcke, fol.387. tot 390. Siet/ hoe menigerley sonden zijn daer/ die met de tonge gedaen worden: daerommme moeten vrome Maettroosen, so wel als andere Christenē, geduerigh den Heere bidden/ dat de reden hares mondts, ende de gedachten hares herten, den Heere mogen wel behagen, Psalm 19.15. Sy moeten oock een vast voornemen hebben/ datse naerstige wachte willen houden/ om niet te sondighen met hare tonghe: ja sy moeten haren mondt toomen ende als met eenen muyl-bandt toesluyten, insonderheyt als sy met godde-loose menschen te doene hebben/ Psal.39.1. Ende om hare tonghe des te beter inden toom te houden/ soo moeten sy ghedencken/ dat de menschen in den dagh des oordeels sullen rekenschap moeten geven van elck ydel woordt, datse sullen ghesproken hebben, Matth.12.vs.36. Ende soo wie tot synen broeder maer en seydt/ Racha, dat is/ narre, of slecht-hooft, dat die waerdigh is ghestraft te worden door den Raedt: ende soo wie seyt, Ghy dwaes, die is waerdigh gestraft te worden door het helsche vyer, Matth.5.vers.22. Sy moeten oock bedencken/ dat alle bittere woorden, als kijven, lasteren, spotten, schimpen, &c. komen van den Duyvel, want die woordt daerom genoemt Diabolos, dit is/ laste-

Daerom moeten de Maettroosen haer selvē eerst wachtē van alle quade woorden, als met namen

1. Die daer komen uyt sottigheyt.

2. Wt heymelicke bitterheyt.

3. Wt openbare boosheyt.

Middelen om de tonge te bedwingen

1. God bidden, dat hare tonge wil bestieren.

2. Een vast voornemen van de tonge te bedwingen

3. Sy moeten bedencken datse van alle ydele woorden sullen rekenschap geven.

4. Alle quade woorden komen uyt dē duyvel

laste-

lasteraer, ende een Vader der leugenen, Johan.8.44. Apoc.12.10. Hier upt volght/ dat die booſe tongen, die haer-ſelven tot quaet-ſpreken ghewennen / aenghefteken zijn van de Helle, Jac.3.6. Sy moeten oock bedencken/dat eene booſe tonghe is een vyer, een werelt vol ongerechtigheyt, beſmettende het geheele lichaem, ontſtekende de geheele wereldt: ſy is een onbedwinghelijck quaedt, vol van dootlijcken fenijne: door haer loven wy God ende den Vader, ende door haer vervloecken wy de menſchen, die naer Godts beeldt ghemaeckt zijn, Jac.3.verſ. 6.7.8.9. Ende daerom en iſt niet wonder/datſe haer meeſter bzenght in ſoo vele miſerie / naer ziele ende lichaem: want een man wordt vergolden, naer dat ſynen mondt gheſproken heeft, ende wordt verſadight van de vrucht ſyner lippen, Pzov.18. verſ.20. Laet dan alle Maettrooſen hier op letten/ ende hare tonghe bewaren van vloecken, van laſteren, van quaedt-ſpreken, van vuyl-ſpreken, van ſpotten en ſchimpen, van alle onnutte ſotte kluchten. Want wie ſynen mondt ende tonghe bewaert, die bewaert ſyne ziele voor angſt, Pzov.21.verſ.23. Ende om des te beter hier toe te geraken/ſoo moeten ſy poogen dooz den Geeſt, ende het woordt Gods, ende dooz geduerige oeffeninge van gebeden ende danckſeggingen, haer herte te reynigen/ ende reyn te bewaren: want uyt den overvloedt des herten ſpreeckt den mondt, Matth.12.34. Ende dit is het tweede ſtuck van het negenſte ghebodt, te weten/dat wy onſe tonghe moeten ghewennen tot gezouten woorden, dat is/ ſulcke propooſten/die mogen ſtrecken tot Gods eere/ ende ſtichtinge van onſen naeſten/Eph.4.verſ.29. En laet gheene vuyle reden uyt uwen mondt gaen: maer iſt, dat daer enighe goede reden is tot nootſakelijcke ſtichtinghe, op dat ſy aengenaem zy te hooren, Coloſſ.4.6. U woordt zy alletijt lieffelijck, met zout gemengt, op dat ghy weet, hoe dat ghy eenen ygelijcken antwoorden moet. Daerom moeten de Maettrooſen haren ledighen tijdt (die ſy binnen ſchipsboort overvloedigh hebben) beſteden in het leſen van de H. Schrifture, ende andere ſtichtelicke boecken: ſy moeten oock Godſalighe, ende ſtichtelijcke t'ſamen-ſprekingen voeren met hare med'-gheſellen. Van welcke twee poincten veel te ſeggen ware: maer overmidts wy met opſet daer van ghehandelt hebben in ons Gheeſtelijck Compas, cap.3. in den tweeden, en derden regel, van fol.120. tot 134. ſoo en willē wy daer op nu niet ſtaen/ maer wijſen den Leſer tot de ghemelte plaetſen / om der kozthepdt wille. Latende dan het negenſte ghebodt hier by beruſten/ ſoo ſullen wy tot een beſluyt van de diſcipline, die onder de Maettrooſen moet gehoudē wozden / een wooꝛt of twee daerby voeghen van het thiende ghebodt, ſonder het welcke dat wy niet een ghebodt en konnen onderhouden. Want ſoo lange/als ons herte niet wel geſtelt en is/ ſoo en konnen onſe woordē of wercken den Heere niet behagen. Want upt het herte komen booſe ghedachten, moordt, overſpel, hoererien, dieverien, valſche ghetuyghenijſſen, laſteringen, Matth.15.19. Daeromme mae-

Daerom moeten de Maettrooſen haren ledigen tijt wel leeren beſteden

In het leſen van goede boecken, ende Chriſtelicke t'ſamenſprekinge.

Het thiende gebodt moet van de Maettrooſen oock wel waergenomen worden.

Want ſonder dat, en kan niet een gebodt gehouden worden.

moeten wy voor-al ons herte maken te reynigen / door het woordt, ende Geest Gods, door den waren geloove, door vierighe gebeden, of anders is het al vuyl/ende onreyn/ dat wy dencken, spreken, of doen, Tit.1.vs.15. Nu ist seker/dat ons herte niet en kan gereynight worden/dan door den geloove, Act.15. 9. Want dat is het instrument, om het bloedt Christi, onse conscientien toe te eygenen/die daer door moeten gherey night worden van de dootlijcke wercken,om den levenden God te dienen, Hebr.9.14. Om nu het gheloove te krijgen/soo moeten wy Gods woort gaerne hooren ende lesen / want het gheloove is uyt het gehoor, ende het gehoor, is door het woort Gods, Rom.10.vers.17. Daerom sept de Heere Christus tot syne Discipelen, Joan.15.3. Ghy lieden zijt nu reyn om des woordts wille,dat ick tot u.l. gesprokē hebbe. Want dat woort dat reynight ons/ als het met den geloove vermenght is in den genen,die het hooren,want anders en kan het woort der predikinge ons niet helpen/Hebr.4.2. Daeromme voeght den Apostel Petrus die by malkand're 1.Pet.1. 22. Ghy die uwe zielen gereynight hebt door de ghehoorsaemheydt der waerheyt, door den geest, tot ongeveynsde broederlijcke liefde, hebt malkand're vierighlijck lief uyt reynder herten. Want dit is het eynde des gebodts,te weten de liefde,uyt reynder herten, uyt goeder conscientie, ende ongeveynsden geloove, 1.Tim. 1.5. Hier moeten dan alle Maettroosen,soo wel als andere Christenen naer pooghen / of anders en konnen sy inder eeuwighevdt den Heere niet behagen. Ende als nu de Maettroosen de beginselen van dese reynighept verkregē hebben/ soo moeten sy deselve soecken te bewaren ende te versterckē / door waken ende bidden, op datse niet in bekoringe en komen: want den geest is ghewilligh, maer het vleesch is kranck, Matth.26.41. Sy moeten haer herte bewaren met allen vlijt, want daer uyt gaet het leven, Prov. 4.23. Als sy dan bestoockt worden van toornigheyt en gramschap, van dronckenschap en gulsigheydt, van hoererie en onkuyscheyt, &c. Soo moeten sy toesien/datse den Duyvel geene plaetse en geven, Eph.4.27. Want soo moetē wy toonē/dat wy uyt God gebozen zijn/ als wy ons wachten van sonde/ ende ons-selvē bewaren, op dar ons de boose niet en genake, 1.Joan.5.18. Dus verre hebben wy dan / soo voyt als wy gekonnen hebben / voor gedragen de discipline, die onder Christelijcke Maettroosen behoorde onderhouden te worden. Laet nu alle vrome Maettroosen, ende die eene vonckē van conscientie hebbē/daerna pooghen / datse haer leven naer Gods gheboden alsoo mogen aenstellen: want die naer desen reghel voortgaen/ over die sal komē vrede ende barmhertigheyt, ende over den ganschen Israel Gods,Gal.6.16. Laetse pooghen naer te volghen de voetstappē van dē Hoopman over hondert/Matt.8.10. Eñ dē Hoopman Cornelius, Act.10.2. Die Godtsaligh ende Godvruchtigh was met geheel synen huys-gesinne, hy gaf vele aelmoessen aen den volcke, ende hy badt Godt alletijdt. Laetse Godt danckē / datter Predikanten zijn/ die

Want het herte is de fonteyne, daer alle gedachten, woordē, en wercken, uyt voortkomen.

Ons herte en kan niet gereynight wordē, dan door den geloove.

De middelen, om het geloove te verkrijgen.

Ende o dat selv verster

Genera besluyt, verman ge aen d mannē v Oorloge

Datse d regulen doch w nemen volgens het exe pel van Hoopm Cornel ende ee ge vrom Soldate onder sy vaendel

die sorge voor hare ziele draghen/ eer datse verlorē gaen/ ende datter geen verlosser en zy/ Psal.50.22. De Heydensche Soldaten quamē met eenen over tot Johannes den Dooper, vragende/ wat sy moesten doen, om saligh te worden? Daer op dat dien H. Man haer antwoort/datse niemant en souden overlast doē: niemant valschelick beschuldigen: ende datse te vreden souden zijn met hare besoldinge, Luc.3.14. Het ware te wenschen/ dat onse mannen van Oorloge, te Water, ende te Lande (die voor Christenē willen uytgaen)so vierigh warē/om hare ziele te besorgen/ gelijck die Heydensche Soldaten warē: maer overmidts daer weynige onder haer/ met hare ziele so bekommert zijn/ datse de Predikanten om raedt vragen in't stuck van hare saligheyt/ soo hebben wy onse conscientie tegen haer willen ontlasten/ op dat die gene/ die bekeerlick zijn/ mogē bekeert worde/ ende die onbekeerlijck zijn/ sonder onschuldt souden staen in den dage Christi. Laetse dan op huyden, datse Gods stemme hooren, of dese vermaninge lesen/ haer herte niet verstocken, gelijck de kinderen Israels deden te Massa ende te Meriba: of anders/ sal de Heere sweerē in synen toorne/datse noyt in syne ruste en sullen komen, Psal.95.vs.8.11. 'Tis waer/daer zijn vele spot-vogels onder haer/die met dese vermaninge spotten sullen: gelijck den H. Apostel Petrus, voor sulcke gasten ons gewaerschouwt heeft/ datse souden wesen in dese laetste tijden, niet minder als ten tijden van de Propheten, 2.Pet.3.3. maer hy geeft ons eene deftige waerschouwinge daer tegen 1.Pet.4. vers.3.4.5. Want het is ons ghenoegh (seydt hy) dat wy den voorgaenden tijdts des levens, der Heydenen wille ghedaen hebben, wandelende in wellusten, begheerlijckheden, dronckenschap, brasserie, suyperie, ende grouwelicke Afgoderie; Het welcke hen (de goddeloose spotters) vreemdt is, ende lasteren dat ghy niet mede en loopt in de selve onghebonden overdaet: de welcke sullen rekenschap geven hem, die bereydt is te oordeelen die levende ende die dooden. Laet dan de vrome Maettrooſen haer-selven leeren af-sonderen van de booſe luyden, Jerm.15.vs.9. Ende haer-selven schicken naer het exempel van dié Godtsalighen Krijghs-knecht, die daer diende onder de Compagnie van den Hoopman Cornelius, ende die daerom altijdt by hem was, Act. 10.7. Ende gelijck dat Regiment van Christelicke Soldaten, dat gedient heeft den Heydenschē Keyser/ Marcus Aurelius Antoninus, daer wy hier voren van gesproken hebben in't eerste cap. van dit Boeck, de welcke met hare gebeden regen ende Victorie uyt den Hemel verkregen hebben/ alsoo dat den Keyser, om harent wille/ synē bloedige Placcaten casseerde/ ende te niete dede/ die hy tegen de Christenen hadde uytgegeven. Chron. Carionis lib.3.fol.254.Edit.1584. Laetse dan niet sitten by de ydele lieden, ende geene ghemeynschap houden met den valschen: sy moeten haten de vergaderinge der booſachtighen, eñ niet sitten by den goddelooſen: sy moeten hare handen met ontschult wasschen/ ende haer houden by

Of anders sullen sy verloren gaen.

Daerentegen vrome Krijghsluydē konnen haer selven, ende het Lant groote deught doē, gelijck dickwils gebleke is.

Om daer toe te komen, soo moeten sy haer selven wachtē van quaet gesellschap.

by het huys, eñ den Altaer des Heeren: daer men hoort de stemme des dancx/ ende daer men predicht alle syne wonderen: sy moetē lief hebben het huys des Heeren, ende de plaetse/daer syne eere woont: so en sal de Heere hare ziele niet wech rapen met den sondarē, noch haer leven met den bloedt-dorstigen: die met boose tuckē omme-gaen / ende nemen gaerne geschenckē/ om quaet te doen: maer sy sullē onschuldigh wandelen/soo sal haer de Heere verlossen ende genadigh zijn, haren voet sal recht gaen, ende soo sullen sy den Heere loven in de vergaderinghen, Psal. 26.4. totten eynde. Sy moeten den eersten Psalm, die soo bekent is/ ende op de schepen dickwils gesongen wort / wel onthouden / dewelcke ons leert/ dat een man/ die saligh wil wordē/ niet en moet gaen in dē raet der goddelooser, noch staen op den wegh der sondaers, noch sitten daer de spot-vogels sitten: maer hy moet synen lust hebben in de Wet des Heeren, ende daer van spreken dagh ende nacht: want sulcke zijn als eenen Boom geplant aen de Water-beken/ die syne vrucht brenght tot synen tijt/ende syne bladeren en verwelcken niet/ eñ al dat hy doet/ ghelucht wel: maer soo en zijn de goddeloose niet/ maer als kaf / dat den windt verstroyt: daerom en sullen de goddeloose, in Gods gherichte niet konnen bestaen/noch de sondaers inde vergaderinge der rechtvaerdigen: want de Heere kent den wegh der rechtvaerdigen, daerenteghen den wegh der goddelooser sal vergaen/Psalm 1.

Ende harē lust soeckē in de Wet des Heerē.

Want daer aen hangt ons tijtlick ende eeuwigh welvaren.

Van't derde.

Van het Ampt der Officieren, die op de schepen van Oorloge commanderen.

Cap. III. Inleydinge tot dit derde poinct, genomen van den 15. Art. in den Artijckel-brief.

IN den Artijckel-brief, staet onder andere den 15. Artijckel die seer notabel is/ ende alsoo luydt: Item, Een yegelick sal verantwoorden syn Officie ende onderwindt, te weten, de Schippers ende Stier-luyden voor 't gene haer lieder schip aengaet, de Busschieters voor 't Geschut, Kruyt ende Loot, ende soo voorts yder int syne: Ende soo het ghebeurde, dat door hare versuymtheyt ende quaetwilligheyt, eenige schade gheviele, of eenige goederen vermist, of onnuttelick verdaen wierden, sullen gehouden zijn 't selve te verbeteren, ende te betalē tot taxatie van dē raet, &c.

Die medebrengt, dat elck syn Officie moet verantwoorden.

Desen Artijckel is seer noodigh/ ende bestaet in alle billickheyt ende gerechtigheyt. Want het is meer als redē/ dat een yder verantwoorde het Ampt, daer toe dat hy is aengenomē/ ende daer hy den eedt van getrouwigheyt op gedaen heeft. Het is oock den reghel van de H. Schrifture/ dat elck eē moet rekenschap gheven van syne regeringhe, Luc. 16. 2. Ende dat hy den dienst moet vervullen, dien hy aenghenomen heeft in den Heere, Col. 4. 17. Indien dan de gemeene Maettroosen met redē gestraft wordē/ wanneer sy het doen teghen den eedt, daer

Ende met

Wan dien meer Maet sen, c

daer op dat sy aenghenomen zijn: Hoe veel te meer zijn dan strafwaerdigh die gene / die eenigh bewindt hebben binnen schips-boort, ende die haer-selven niet en quijtē volghens den eedt, die sy ghedaen hebben: want de andere Maettroosen en sondigē maer voor haer-selven: maer de fauten / die by sulcke gedaen worden / die eenigh bewindt hebbē / die druppē op het hooft van alle die ghene / die haer naer de gelegenthept van haer Ampt / bevolen zijn. Dit past ock op de minste Officieren, die binnen schips-boort ghebonden worden / maer hoe dat de Ampten zijn van meerder importantie, soo zijn de fauten ock van swaerder ghevolgh, ende meerder perijckel, gelijck een yder licht bevroeden kan. Want het Ampt van een Schipper, Stierman Constabel, Busschieter, Bottellier, is van ongelijck swaerder ghevolgh / als van een Quartier-meester, Hooghbootsman, Schieman, Kock, Maersklimmer, &c. Maer wy en hebben niet voor-ghenomen van alle dese Ampten in't bysonder te spreken: want 't gene de uyterlijcke order, ende instructie van alle die particuliere Ampten aengaet / staet in den Artijckel-brief ghenoegh gespecificeert ende uytgedruckt: Ende aengaende het Christelijck leven, dat alle mannen van Oorloghe behooren te voeren / daer is in het voorgaende cap. overvloedich genoegh van gesproken. Ons ooge-merck in dit derde cap. is dan alleene te spreken van sulcke Officieren, die naer de qualiteyt van haer Ampt, wat bysonders konnen ende moeten toe-bringhen / tot maintenue, ende hanthavinge van de Christelijcke discipline, daer wy in het voorgaende cap. van ghesproken hebben / te weten Admiraels, Vice-Admiraels, Capiteynen, Lieutenanten, of Schippers, Schrijvers: want ten zy dat dese personen wel ghestelt zijn / ende hare conscientie quijten naer behooren / soo en kan het in een Schip, of in eene geheele Vlote, nopt wel gaen: de Betaelf-heeren die hare Meesters zijn / en konnen ock van dese sware / kostelijcke Equippagie, nopt de rechte of ghewenste vruchten trecken / al hadden wy duysendt schepen, soo groot als Casteelen / ende dat elck met duysent mannen, ende met hondert metale stucken wel voorsien / ende gemonteert ware. Want dan is de Heere met ons, als wy met hem zijn, 2. Paral. 15. vers. 2. Maer dan zijn wy met God, ende hy met ons, als wy doen, wat waerachtigh is, wat eerlijck is, wat gherechtigh is, wat reyn is, wat lieffelijck is, wat wel luydt, is daer eenighe deught, eenighen lof, dat wy die bedencken: want als wy dat doen, soo sal den God des vredes by ons wesen, Philip. 4. vers. 8. 9. Want hy en is geen God, dien een goddeloos wesen behaeght: wie boos is, die en blijft niet voor hem, Psalm 5. vers. 5. Het aenghesicht des Heeren staet teghen die gene, die quaedt doen, dat hy hare gedachteniſſe uyt-roeye van der aerden, Psal. 34. vers. 17. Nu ist seker / dat het allenthalven wordt vol goddelooſen, als snoode luyden onder der menschen kinderen heerſschen, Psal. 12. vers. 9. Ghelijck wy hier voren cap. 4. sect. 4. Art. 9. breeder bewesen hebben.

Als daer zijn Admiraels, Vice-Admiraels, Capiteyns, Schippers, &c.

Van dese Ampten sullen wy nu gaen handelen, overmits sonder dese noyt rechte discipline en kan onderhoudē, of rechten zegen over onse Oorloge te Water en kan verkregen worden.

Want dan is God met ons, als wy met hem zijn.

Om hier toe te komen, soo moeten wy op twee dingen letten.

Om nu van het Ampt van de gemelte Officieren te Water niet verre te spreken: soo moeten wy eerst gaen overleggen/ wat het ooghemerck is van onse militie te Water. Ten anderen, wat middelē dat daer toe van noode zijn/ om tot dat ooghe-merck te gheraken.

I. Op het oogemerck van onse militie te Water.

Het ooghe-merck van onse militie te Water is/om de Zee te veylen. ende onse vrye Zee-vaert te beschermen teghen t'gheweldt van onsen ghemeynen ende gesworen vyandt, den Koninghvan Spaengien. Dit ooghe-merck is van soo grooten ghewichte/ende ghevolge/ dat alle verstandige Prtriotten moeten bekennen/ dat sonder de vrye Zee-vaert, onse Republijcke niet lange bestaen en kan. Want naest den Hemel, ende de ghenade van God Almachtigh, soo moeten wy bekennen/ dat de Zee is gheweest/ ende noch is/ het beginsel van onse vryheyt: het steunsel van onsen staet: de zenuwe van onse Oorloghe: de voornaemste goude ende silvere mijne van onse Provinçien: den voornaemsten tack van onse Croone, dat is/ Souverayne regeeringe: de schat-kamer van alle Coop-luyden: de voester van alle Visschers, Schippers, Maettroosen, Kagenaers, Vent-jagers, Handtwerckers, Schip-timmerluydē, Smeden, Lijndrayers, Zeylmakers, Blockmakers, Kuypers, Hoeckmakers, duysenden familien die met netten ende want omme-gaen, als oock met snoen te slaen, Backers, Brouwers, Hout-koopers, Yser-koopers, Kennip-koopers, Kanefas-koopers, Panne-mans ende Zout-koopers, Laken-koopers, Huy-vetters, &c. In summa/ de Zee is het voornaemste middel van onse vryheyt, vastigheydt, neeringhe, ende in een woordt gheseydt/ van ons tijdtlijck welvaren, ghelijck wy onlancx dat breeder bewesen hebben/ in onse Coopmans-Jacht, fol 129. tot 138. Ende ghelijck dat breeder/ naer waerheyt ende seer beweeghlijck/ wordt upt-gemeten in de Requeste, by de Gecommitteerde van de Visscherie op de Mase, ende specialijck op Maes-sluys, over-ghegheven aen de Hooge Mog. Heeren Staten Generael, daer met dupdelijcke ende krachtighe redenen bewesen wort I. Dat de Zee-vaert van sulcken ghevolghe is in onsen staet, dat het gheluck/ of ongeluck daer van/ kruypt door het ghheele lichaem van onse Provinçien. (Ten II. dat het nu eenighe jaren herrewaerts soo sober daermede gestaen heeft/ ende noch doet. (soo vele aengaet de Zee van herwaerts over) dat/ ten sy eene vaste order daer op gheraemt/ ende promptelijck in het werck ghestelt worde/ dat dupsenden van Familien daer over sullen moeten treurē: dat wy onse beste Maettroosen sullen verliesen: dat wy onse bloeyende Negotie, ende vermaerde Visscherie sullen quijt wordē: ja dat wy metter tijt/ upt de Zee sullen gejaeght worden/ ende met eenen/ upt dese gesegende Provinçien, daer toe dat den vyandt door de Oorloghe/ die hy soo vele jarē/ met soo ongeloofliycke kostē/ te Lande gevoert heeft/ tot noth toe niet en heeft konnen gheraken. Naest de Religie, en is dan in onsen staet, niet van meerder importantie, ende swaerder gevolgh, als de Zee-vaert: Ende derhalven/

Gelijck onlangs de Reque van de V scherie o de Mase grondigh bewesen

Ende m eenen, sober, d het een onder c ter Zee staen h

Daeron moetē Overst ter Zee nigh g

Dat is de veylinge vande Zee, tot beschermingevan onse vrye Zee-vaert.

Welcke Zee-vaert, is het welvaren van onsen staet.

Want alle orders van onse Ingesetene zijn daer aen vast.

halven / moeten alle Overigheden, Hooge ende Laghe, die eenigh Bewindt ende geſagh hebben in onſe regeringhe: Ende met namen de Heeren van de Admiraliteyt, de Admiraels, Viçe-Admiraels, Capiteyns, &c. dit ſtuck ſoo ter herten nemen / als een van de voornaemſte fundamenten van onſe Republijcke: of anders / indien door hare ſchult / als gebreck van wijſheyt, wackerheydt, couragie, naerſtigheydt, getrouwigheydt, oprechtigheydt, &c. onſe vrye Zee-vaert komt te gronde te gaen (dat wy verhoopē neen) ſoo en ſullen ſy het ſelve voor God, noch voor de wereldt, inſonderheyt onſe Nakomelingen, die dit beklagen ſullen / inder eeuwigheydt niet konnen verantwoorden / datſe dien ſchoonen treffelickē ſchat / die van onſe ſalige Voor-ouders, met ſoo vele perijckelen van goet en bloedt verkregen is / te weten de vrye Zee-vaert, datſe dien (ſegge ick) ſo jammerlick verſuymt ende verwaerloost hebben / gelijck Ouders, die geene ſorghe en draghen voor hare kinderē / om haer eenen zegen naer te laten / inſonderheyt als het ſulcke goederen zijn / die te voren gewonnen / ende van de ſalige Voor-ouders, van handt tot handt zijn overgegeven. Want het en is niet genoegh, dat het goet eens gewonnē is, maer het moet oock met wijſheyt bewaert, ende wel geregeert worden. Verſtandige Ouders zijn altijdt gheneghen de erffeniſſe van hare Voor-ouders, door eerlijcke middelen te benefitieren / te verbeteren eñ te vergrooten / of anders / gelijck de wereldt vol veranderinge / ende ellende is / en iſt niet mogelijck / dat eenige Familien langhe konnen ſtaende blijven. Daerom plach dit te zijn de maxime vā onſe Voor-ouders, datſe geſint waren te bewaren, datſe alreede van den vyandt gewonnen hadden / ende beſich waren om te winnē, datſe noch niet en hadden. Laet dan alle diegene / die ter Zee eenigh bewindt hebben / met namen die hier voren alreede genoemt zijn / dit ſtuck ſoo ter herten nemen / datſe gedenckē / dat haer ſulcken koſtelijcken pandt betrouwt is / dat naeſt de ware Religie, gheen waerdiger of koſtelicker in onſe Provinçien te vinden is / ende overſulcx datſe vele ſullen hebben te verantwoorden voor God, eñ alle redelijcke menſchen, die in ons Landt wonen / of onſen ſtaet van herten zijn toeghedaen: want wien vele ghegheven is, van dien ſal vele geeyſcht worden: ende ſoo wien vele vertrout is, van dien ſal men overvloedigher eyſſchen, Luc. 12, 48. Dit zy dan genoegh geſeydt van het ooge-merck, ende 't gewichte van deſe Ampten, die onſe militie ter Zee moeten uytvoeren: Laet ons nu eens komen tot de middelen, die daer noodigh zijn / om tot dit ooge-merck te geraken. Deſe middelen zijn ten deele geeſtelijck, ten deele lichamelijck. De geeſtelijcke middelen zijn voor-al noodigh / want ſonder deſe en kan nopt eē goet werck wel gedaē worden / ende zijn in dit ſtuck met namen deſe navolgende:

I. Moeten alle de Officiers, die hier voren genoemt zijn / met namen Admiraels, Viçe-Admiraels, Capiteyns, Schippers, &c. kampen door den gheloove: dat is / ſy en moe-

Parta tenens, non parta ſequor.

Derhalven moetē alle Overſte ter Zee, dat koſtelicke pandt van onſe vrye Zee-vaert wel ſoeckē te bewarē, ende te verbeterē:

De middelen, om tot dit ooge-merck te komen, zijn geeſtelick, of lichamelick.

De geeſtelicke middelen zijn verſcheydē gavē, ende deughden, die de Offi-

ciers hebben moetē, als met namen

I.

Het oprechte geloove, daer door sy kampen moeten,

moeten niet staen op hare eygene wijsheydt, wackerheydt, couragie, stercke schepen, menighte van volck, of Geschut, ende andere ammunitie van Oorloge, maer alleene op den levendigen God, ende de goede sake, die sy voorstaen. Want soo hebben eertijdts de geloovige Koninghen, Prinçen, Vorsten, &c. Koninckrijcken overwonnen, gherechtigheyt gewracht, beloften verkregen, der Leeuwen muylen gestopt: de kracht des vyers uytghelescht, sy zijn de scherpte des sweerdts ontvloden, uyt kranckheydt sterck geworden, krachtigh gheworden in den strijdt, sy hebben vreemde Heyrlegers doen wijcken, Hebr.11.vers. 33.34. Soo heeft Abraham dē Vader der geloovigen / vier Koninghen overwonnen / Gen.14. vers. 14. Soo heeft Josua, een ende dertigh Koningen overwonnen / Josu. 12.vs.7. tot den eynde. Soo heeft Gideon met dry hondert mannen, het Leger van de Midianiten verslaghen / dat ontallijck was als sprinckhanen / ende het zant aen den Oever der Zee / Jud.7.12. So heeft Simson, met een Ezels kinnebacken, duysent mannen verslagen / Jud.15.15. Soo heeft Jonathan met sijnen Wapen-drager, het geheele Leger vande Philistheen inde vlucht geslagen / 1.Sam.14.vs.1. tot 16. Soo heeft David dē Goliath verslagen / 1 Sam.17.45.46. Soo heeft Assa, thienmael hondert duysent Mooren verslagen / 2.Paral. 14. vers.9. tot den eynde. Soo heeft Josaphat de Moabiten, Ammoniten, ende Edomiten verslagē / 2.Paral.20.1. tot 26. Soo heeft de Heere / voor Hiskia in't Leger van Sanherib, verslagen hondert ende vijf en tachtentigh duysent mannen, op eenen nacht, 2.Reg.19. 35. 2.Paral.32. vers.7.8. &c. In summa / dit is altijdt het voornaemste wapen gheweest van alle Godsalighe Koninghen, Prinçen, Veldt-Heeren, Soldaten, alsoo staet Psal.118.vs.8.9.10.11.12. Het is goet, op den Heere betrouwen, ende hem niet verlaten op menschen: Het is goet, op den Heere betrouwen, ende hem niet verlaten op Vorsten: Alle Heydenen omringen my, doch in den Name des Heeren wil icksе verhouwen: sy omringen my allenthalven, doch in den Name des Heeren wil icksе verhouwen: sy omringen my als Byen, sy dempen als vier in de doornen, doch in den Name des Heeren wil icksе verhouwen. Hier upt mercken wy / dat David alle sijne vyanden, hoe vele, ende machtigh datse waren, alle t'samen wil overwinnen door den gheloove. Want hy verstont dat wel / ten deele upt vaste wetenschap, ten deele upt ervarentheydt, datter gheen wijsheyt, geen verstant, geenen raedt, en helpt tegen den Heere: ende dat de Paerden wel worden ten strijdtdage bereydt, maer de overwinninge komt van den Heere, Prov.21. vs.30.31. Want de Heere en heeft gheenen lust aen de sterckte des peerdts, noch een wel-gevallen aen yemandts beenen: maer de Heere heeft een wel-ghevallen aen dien, die hem vreesen, ende die op syne goedertierentheyt hopen, Psal.147. vers.10.11. Dit geloove moet gesterckt worden door het naerstigh overleggen van Godes H. Woordt, ende door gheduerige / ende vierige ge-

Gelijck eertijdts alle vrome Princen gedaen hebben, als met namen Abraham. Josua. Gideon.

Simson.

Jonathan.

David.

Assa.

Josaphat.

Hiskia.

Want als God met ons is, w konnē o de mē schē doe

Want overwi ningek alleene den He

Daeron moeten op God alleene trouwe

ghebeden. Want alle de woorden Gods zijn door-loutert, ende zijn eenen schildt allen den ghenen, die op hem vertrouwen, Prov.30.5. Dit maeckte David, gheleerder als syne Leeraers, want 'tgetuygenisse des Heeren/was syne reden: dit maeckte hem verstandigher als de oude, want hy hieldt de woorden des Heeren/Psal.119.vs.99.100. Hier uyt quam het/dat hy soo onverstaeght was in alle peryckelen/als hy syne ziele moeste als in syne handen dragen/om dat hy nopt en vergat de Wet des Heeren/ibid. vers.109. Ten anderen, soo moeten hier by komen aendachtighe ende vierige ghebeden, ghelyck wy hier voren wydt ende breedt dat bewesen hebben in het tweede cap. van dit boeck/op occasie vande dry eerste Artijckelen, van den Artijckelbrief: want daer hebben wy ghetoont/dat wy nopt eene rechte, vaste, ende salighe Victorie en konnen krygghen over onse vyanden/ dan door den gebede, daerom en willen wy dat nu niet op-halen/maer sullen alleene met den vinger aenwysen/de Practijcke van den Koningh David, Psal.18.4. Ick wil den Heere loven ende aenroepen, soo worde ick van mijne vyanden verlost: Item/Psal.20.vers.2.3. De Heere verhoore u inder noodt, den Name des Gods Iacobs beschutte u: Hy sende u hulpe van den heylighdom, ende stercke u uyt Zion. item/Vs.8.9.10. Gene verlaten hen op Waghens ende Peerden, wy daer-en-teghen dencken aen den Name des Heeren onses Gods: sy zijn neder gestort ende gevallen, wy daer-en-teghen syn opgericht; helpt Heere, de Koningh verhoore ons, wanneer wy roepen. Dit is oock de oude Practijcke geweest van onse salige Voor-ouders, datse nopt en plegen te Velde te trecken/of eenighen slagh te leveren tegen onse vyanden, of sy deden als Josaphat, ende andere Godsalige Koningen ghedaen hebben/want als Josaphat hadde verstaen/dat syne vyandē met eene groote menighte tegen hem quamen/ende datse alreede waren te Hazezon-Thamar, dat is Engeddi: soo vreesde hy hen/ende stelde voor-al syn aengesicht om den Heere te soeckē: oock quamen vele uyt alle steden Juda, om den Heere te soeckē/ja gansch Juda quam te samen/om den Heere te soeckē/want den Koningh liet een vasten uyt-roepen in gansch Juda: Ende den Koningh tradt selve onder de gemeynte Juda ende Jerusalems/in den huyse des Heeren/voor den nieuwen Hof/ende hy dede selve dat schoon ende treffelyck ghebedt/dat daer beschreven staet/2.Paral.20.6. tot 13. Soo plegen oock onse Voor-ouders te doen/ende sy hebben menighe schoone/ende miraculeuse Victorie daer door verkregen te Water, ende te Lande, gelyck uyt de Nederlantsche Hystorie ghenoegh bekent is. Ende tzedert dat wy in dit stuck hebben beginnē te verslauwen/soo zijn onse saken te Water, ende te Lande, oock seer verachtert/ende te rugge ghegaen/gelyck het eertyts ginck met de kinderen Israels, als sy streden teghen de Amalekiten, want soo langhe als Moses syne handen ophief/soo lagh Israel bovē: maer soo haest als hy syne handen nederliet/soo lagh Amalek bovē/Exod.17.11.

Ende van onse salige voorsaten.

Die noyt plegen te Velde te treckē, eer sy door vasten en bidden, het aengesicht des Heeren gesocht hadden.

Volgens Josaphats exempel.

Ende daer door hebben wy menige schoone Victorie verkregen.

Ende om dat wy daer inne eenige jaren herwaerts, verachtert zijn: daerom is oock onse militie verachtert, soo te Water, als te Lande.

Dit ſtuck is dan aller opmerckinge waerdigh / gheliick het oock in den Artijckel-brief, in de twee eerſte Artijckelen gheteeckent ſtaet/want ſonder dit middel / en ſullen wy in onſe Oorloghe, ſoo te Water, als te Lande niet byſonders uptrichten. Laet ons dan oprichten de traghe handen, ende ſlappe knyen, Hebr. 12.verſ.12. Insonderheyt moeten de Officieren te Water hier op wel letten/of anders en ſullen de Maettrooſen van dit ghewichtigh ſtuck ende treffelijck wapen, niet vele werck maken / gelijck de droevige erbarenthepdt dat meer als te vele leert / ende ſoo ſullen wy metter tijt/van onſen vyandt upt de Zee gejaeght worden/ gelijck een Leger/ dat upt ſijn voordeel/ende beſchuttinge geweken is/Exod.32.vſ.25. Num.14.verſ.42.

Opweckinge, om dit middel wederom ter handt te nemen.

II. De tweede gave vande Officieren, is de goede conſcientie

II. Het tweede middel, dat de Officiers te Water wel moeten betrachten / om de Zee te veylen, is eene goede conſcientie, want die is als het Cabinet, ende guldē kofferkē, daerinne dat ſchoon juweel van het gheloove moet bewaert worden/ 1.Tim.3.9. Ja de goede conſcientie is als het roer van't ſchip, het welcke ſommighe verworpende/ hebbē ſchip-breucke geleden in den geloove, 1.Tim.1. 19. Alſoo dat die gene/ die eenen goeden ſtrijt willen ſtrijden, die moeten het gheloove, ende de goede conſcientie t'ſamen behouden / of anders en iſt geen oprecht gheloove, maer loutere ghebeynſthept / gheliick die gaſten ten tijden Pauli ſeyden/datſe God kenden, maer ſy verloocchenden hem met de wercken, overmidts ſy gruwelijck waren, ende ongheloovigh, ende tot alle goede wercken onbequaem, Tit.1.16. Die dan op het gheloove wil roemē / die moet dat met ſyne wercken bewijſen: want gelijck het lichaem ſonder de ziele doot is, ſoo is oock het gheloove, ſonder de wercken doot, Jac.2.verſ.18.26. Ende die door het gheloove wil kampen/ die moet met eenen gherechtigheydt leeren wercken, Hebr.11. 33. Want de Heere heeft een wel-gevallen aen die ghene, die hem vreeſen ende op ſyne goedertierentheydt hopen, Pſalm 174.11. Want die den Heere vreeſen, die hopen vaſt op den Heere, die is hare hulpe ende ſchildt. Aen de ſulcke gedenckt de Heere, ende ſeghent haer, hy ſeghent het huys Iſraels, hy ſeghent het huys Aarons: Hy ſeghent alleene, die den Heere vreeſen, beyde kleyn ende groot, Pſal.115.vſ.10.11.12.13. Maer de hope der verachters, in den tijdt der noodt, is als eenen vuylen tandt, ende ſlibberendē voet, Prov.25.19. Dit middel is dan oock noodigh by de Officierē betracht/want daerom en was de Heere niet met Iſrael, noch met alle kinderen Ephraim, om datſe den Heere verlaten hadden. Ende daeromme raedt den Propheet, dē Koningh Amazia, dat hy ſulcken volck ſoude af-danckē/2.Par.25.7. Want men vindt alleene by den Heere hulpe, ende den ſegen over ſijn volck, Pſal.3. vſ.9. Maer dan zijn wy ſijn volck / als wy vierigh zijn tot goede wercken, Tit.2. verſ.15. Ende dan is de Heere met ons/als wy met hem zijn: Ende als wy hem ſoecken, ſoo ſal hy hem vinden laten, maer indien wy hem verlaten, ſoo ſal hy ons oock verlaten, 2.Paral.15.verſ.2.

De nootwēdigheyt van deſe gave.

Want

Want he
geloove
can niet
ſtaē ſonde
de goede
conſcien

Wy en
konnen
oock an-
ders opd
Heere ni
hopen.

Of vā he
gezegen
worden.

Want ſy
zegen is
alleene
over ſyn
volck.

Ende da
ſyn volc
dat vieri
is tot go
de werc

Want de oogen des Heerē sien alle landen door/dat hy sterckc die gene, die van ganscher herten aen hem zijn, 2. Paral. 16.9. Syne ooghen sien op de rechtvaerdighe, ende syne ooren mercken op haer schreyen: **Daer-en-tegen het aengesicht des Heeren staet over die ghene / die quaedt doen, dat hy hare gedachtenisse uytroepe van der Aerden/** Psal. 32. vers. 16. 17. **Hy laet haer bevinge aenkomen/ende angst als eener die baert:** Ende hy verbreeckt de schepen inder Zee, door den Oosten-windt, Psal. 48. vers. 7. 8. **Jae / hy** verscheurt hare wercken, **ende hy** verbreeckt de schepen, **oock sonder slach of stoot / datse op de Zee niet varen en konnen/ alleene daerom** / om dat syne Dienstknechten haer-selven vereenighen met de goddeloose, 2. Par. 20. 37. **Laet doch de** Officieren **te Water dit ter herten nemen.**

III. **Als nu het** ware gheloove, **eñ de** goede conscientie **voorgaen/ so sullen de andere gaven lichtelick volgen / met namen de** getrouwigheyt. **Want in de** Ampte **wort vereyscht** / dat een yegelijck ghetrouwe bevonden worde, 1. Cor. 4. 2. **Soo was** Moses, ghetrouwe in het huys des Heeren, Hebr. 3. 5. **Soo was oock** David **getrouw in synē ampte / want hy** weyde de kinderen Israels met alle trouwe, ende regeerdese met allen vlijte, Psal. 78. vs. 72. **Soo deden oock de** Priesters **eñ den** Secretaris **van den Koningh** Joas, **den welcken** het gheldt vertrouwt wierdt, **om te doen de** reparatie aen den Tempel, **die vervallen was/want de mannen diemen dat gelt vertroude/en behoefden** geene rekeninghe te doen van het gheldt, **datse aen de arbeyts-luyden gavē/ want sy handelden** op trouwe ende geloove, 2. Reg. 12. 15. **Soo moeten oock doen alle** Officierē **te Water/sy moeten so handelē/ datmense** op haer woordt **gelooven magh/ want anders alle** instructien, **ende** rekeningen **en mogen niet helpen.** Is de man goedt, soo is den brief goedt: is de man quaedt, soo is den brief quaedt. **In desen deele/is een groot gebreck onder de** Officieren, **dewijle daer vele zijn / die niet dan** haer eyghen **en soecken / ende niet het** gemeene beste: **ende daeromme gaet het met vele dingen soo qualick / want sy bemoeyen haer** in de veelheydt haerder weghen, **ende en spreke niet eens/ ick late het/ maer dewijle sy binden** een leven naer hare handt, **soo en worden sy niet moede: vele gaen met** leughenen **om / ende en dencke aen den Heere niet/ende en nement niet ter herte/ want sy meynen** dat de Heere doorgaens swijghen sal, **al ist datse hem gansch niet en vreesen: maer hy sal** hare gerechtigheyt **eens kondt doē/ ende** hare wercken, **datse niet nut en zijn: daerom is ooc** de Heere **toornigh op de** ondeught haerder gierigheydt, **hy slaetse / ende verberght hē/ dewijle hy toornigh is / ondertusschē gaen sy even-wel herwaert ende ginswaert** in de wegen hares herten, Esai. 57. vers. 10. 11. 12. 17. Het kromme en kan niet recht worden, **ende** de feylen **onder ons / insonderheyt in de** militie, **soo te Water / als te Lande/** en konnen niet getelt worden, Eccl. 2. 15. **Want daer en is gheene** trouwe, **gheene** liefde, **geene** kenniss Gods **in den**

Quis custodiat ipsos custodes?

Hier in is onder de Officieren groot gebreck.

Ende daerom gaet het ons te Water, ende te Lande so qualick.

Want het cromme en kan niet recht worden, ende de feylen en konnen niet getelt worden.

Lande: maer Godt-lasteringe, lieghen, moorden, stelen, ende overspel, hebbē de overhant genomen/ ende d'eene bloedt-schuldt komt naer de andere / Hose 4. vers.1.2. De vrome luyden zijn wech in den Lande / ende de rechtvaerdighe en zijn niet meer onder den lieden / sy poogen slechts bloedt te vergieten/ een yegelijck jaeght den anderen/ op dat hy hem verderve: Ende sy meynen/ sy doen wel daer aen/ als sy quaedt doen: dat de Vorst wil/ spreeckt den Richter, op dat hy hem weder eenen dienst doen soude, de geweldighe raden naer haren moedtwille om schade te doen, ende draeyent soo sy willen: de alderbeste onder hen is als doornen, ende de alder-redelijckste als distelen: doch wanneer den dagh haerder predickers komen sal/ als sy sullen te huys gesocht worden / soo en sullen sy niet weten / waer sy henen upt sullen/ Micha 7. vers.3.4. Daeromme staet het met de Zee, ende het Lant soo jammerlijck/ dat se verderven/ de hooghste des volcx in den Lande nemen af: want het Landt is ontheylight van synen inwoonders, want sy overtreden de Wet, ende veranderen de geboden, ende laten varen het eeuwige verbondt: daerom vereet den vloeck het Landt, want sy verdienent die daer in woonen: daeromme verdorren de Inwoonders des Landts / dat daer weynige lupdē over blijven/ Esa.24. vers.4.5.6. Daeromme gaet het den Lande soo qualijck/ insonderheyt ter Zee, dat de saken niet wel en gheluckē / maer vervallen: Het Landt tuymeldt als een dronckigh man, ende staet en wankelt / als eene hutte die los staet/ om te verhupsen / want de misdaet druckt het, dat het vallen moet, ende en kan niet staende blijven. ibid. Vs.20. Want den vloeck is als eenen vliegenden brief, twintigh ellen lanck, en thien ellen breedt, die uptgaet over het geheele lant: naer desen brief worden alle dieven vroom gesproken / ende alle meyneedighe worden naer desen brief vroom gesproken: doch de Heere sal desen brief t'synder tydt / noch eens vrengen over het huys des diefs, ende over het huys der gener / die by sijnen Naem valschelick sweeren, ende die sal in haren huyse blijven/ ende sal 't verteerē/ met t'samen de houten ende steenen/ Zach.5. vers.2.3.4. De gestalte in den Lande is oock soodanigh / dat het wijf / de goddelooshevdt, sit in een Epha, dat is/ Koorn-mate, om haer-selvē te bedeckē met den schijn des rechts, maer de Heere salse eens in die Koorn-mate opslupte met eene loode plate / ende salse laten voeren in het Landt Sinear, dat is Babel, daerse t'huys hoort. ibid. vers. 5. tot den eynde / Wie ooren heeft om te hooren, die hoore.

IV. Soo haest als de getrouwigheyt begint te groeyen / soo sal de gierigheyt haest af-nemen ende verdwijnē/ daer door dat onse militie te Water, ende te Lande seer verdorven wort. Want vele leven met 's Landts goedt, niet anders/ dan of het verbeurt goedt en ware/ volgens 'tgene daer staet Zach.11. vers. 4. 5. Soo spreeckt de Heere mijn God, hoedet de slacht-schapen: want hare Heeren slachtense, ende en houden't voor gheene sonde, sy ver-

Want daer zijn seer weynigh trouwe vrome luyden, in het Landt.

Ende daerom vereet den vloeck ons Landt.

Ende het tuymelt, als een dronckigh man.

Om dat d dieverie, meyneedigheyt, ende dier gelijcke vuylighed niet behoorlick gestraft e worden.

Ja sy bedeckē ha met eene schijn de rechts, al het wijf de Koor mate, Zach.5.

IV. De vierde gave van Officiere is af-keer van gieri heyt.

verkoopenſe, ende ſpreken, gelooft zy de Heere, ick ben nu rijcke, ende hare Herders en verſchoonen haer niet. Deſe gierigheyt onder de Officieren te Water, die openbaert haer in veelderley gelegenheyt. I. In de monſteringe, overmits ſommige Capiteynen eenighe gaſten laten monſteren, of die niet in vaſten dienſt en zijn (gelijck te Lande vele gedaen wordt met de morte-payen, de welcke geene effective Soldaten en zijn / maer alleene op het papier gheſchildert ſtaen) of timmers / die ſy geſint zijn haeſt paſſe-port te geven / om alſoo s' Landts geldt in hare burſe te ſteken. II. In het geſtadigh liggen aen landt: want daer zijnder ſommige / die ſoo lange toeruſten met timmeren, met calefaten, met pecken en terren, met ſchoonmaken, met kiel-halen, met victualie ende ammunitie t'ſchepe te doen, &c. datſe dickwils den halven tijt van't jaer / aen Landt, of in de Duyns van Engelandt liggen: Ende dit doenſe al / upt eene vuyle ſchrobberie, ten deele om datſe den vyant liever ſien van achter / als van voren: ten deele / ende inſonderheydt / om den prijs van de mondt-koſten der Maettrooſen, in hare burſe te ſteken: want als ſy aen landt liggen, ſoo gaen de Maettrooſen vele tijts t'huys eten / of by hare Vrouwen ende kinderen, of by hare Ouders, ende andere Vrienden, ende ondertuſſchen ſoo ſteken ſy de ſeven ſchellinghen ter weke / voor yder hooft op: Indien ſy oock inde Duyns liggen / ſoo loopen vele geſellen dickwils in de herbergen, ende hoere-kotten, tot verderf van hare zielen ende lichamen / ende ondertuſſchen ſoo wort de koſt t'ſchepe gelight / daer op ſy dapper toe-leggen. Ten III. ſoo toonen ſy deſe gierigheydt in het leveren van de mondt-koſten aen de Maettrooſen, daerinne dat het ſommige Capiteynen ſoo ſlecht maken / datſe de Maettrooſen niet en tracteren volgens den 13. Art. van den Artijckel-brief, gelijck wy hier voren op ſyne plaetſe noch eens hebben aengeweſen. Hier door worden vele Maettrooſen ongewilligh / ja miſmoedigh / ende ſouden lichtelijck doen / dat niet en betaemt / overmits ſy haer ſtuck niet en verſtaen / of timmers den rechten wegh niet in en gaen / om deſe vuyligheyt van de Capiteynen te verbeteren / die haer van de Hooghe Overigheydt in het voorſz. Art. gebaent wort / te weten datſe het ſelve (dierectelijck, of indirectelijck) moeten te kennen geven aen den Admirael, Viçe-Admirael, of Lieutenanten, om daerinne voorſien te worden. Als wy hier klagen over de gierigheyt van de Capiteynen, ende andere Officieren te Water, ſoo en willen wy geene vrome, eerlijcke, ende manhafte Capiteynen te na ſpreken / gelijck wy verſchepdene kennen in Hollandt en Zeelandt, die van wegen hare vromigheydt, ende mannelijcke couragie, met rechte by alle Patriotten bemindt ende gheprefen worden: maer wy ſeggen dit tot verbeteringe van eenighe vuyle, ende vyle Officieren, die geene ſorge en dragen om hare eere ende eedt te quyten / maer die niet anders en letten / dan op den gekruyſten penninck, ſonder eens bekommert te zijn / door wat middel datſe daer aen geraken / niet eens gedenckende aen dat ſpreeckwoordt

3. Int verkorten van de mont-koſten der Maettrooſen.

Limitatie vã deſe beſtraffinge, dat wy vrome Officieren niet en willen te na ſpreken: gelijck daer verſcheydene zijn in ons landt.

Cato major gloriabatur, plura ſe oppida cepiſſe, quam in Hiſpania egiſſe dies. Quæ cum quadraginta fuerint, ea ſanè non jactantia, ſed veritas fuit. Et cum ex eâ Victoria nonnulli locupletati eſſent, nihil ad ſe perveniſſe affirmabat: maluit enim cum bonis viris de virtute, quam cum avaris de quæſtu contendere Plutar. in Catone majore.

woort van onse Voor-ouders, Eere voor goudt. Ja van de H. Schrifture, Prov. 22. 1. Het geruchte is kostelijcker dan grooten rijckdom: ende gunste is beter, als silver en gout, Item / Eccles. 7. vers. 1. Een goedt gheruchte is beter, als goede salve. Want de ghedachteniſſe der vromen blijft in den zeghen, daer-en-teghen der goddelooſen naem sal vergaen, Prov. 10. vs. 7. Ende wat sal't doch een menſche baten, of hy de geheele wereldt wonne, ende syne ziele schade dede? Of wat sal de menſche gheven, daermede hy syne ziele wederloſſe? Mar. 8. vers. 36. 37. Laet dan de vrome Officieren, vroom blijven / want den sulcken sal het ten laetsten wel gaen: de overtreders daerentegen worden verdelcht met malkand'ren / ende de goddelooſe worden ten laetsten uptgheroept: doch de Heere helpt dē rechtvaerdigen, die is hare sterckte in der noodt: Want de Heere sal hen by staen / ende salſe verloſſē / hy salſe van den goddelooſen verloſſen / ende hen helpen / want sy vertrouwen op hem, Psal. 37. vs. 37. 38. 39. 40. Ende nopende die vuyle gheſellen, die met schrobberie omme-gaen / die behoorden / volgens den Artijckel-brief, in getoomt te worden / insonderheydt Art. X. dewelcke mede-brengt / dat de maent-gelden, ende koſt-penningen, soo van de Capiteynen, als van de Maettrooſen, eerst sullen ingaen vier dagen te voren dat sy t'zeyle gaen / alwaert schoon datſe meer daghen naer de monſteringhe, aen landt quamen te liggen, by soo verre het selve gheschiedt sonder wettelijcke redenen, ende soo sy binnen twee dagen naer de monſteringhe quamen t'zeyle te gaen / soo sullen sy even-wel vier daghen aen de Heeren goedt hebben. Aengaende de mondt-koſten, daer is order op gheſtelt / als die maer wel onderhouden wordt / Art. 13. Ten leſten, wat aengaet de monſteringhe, daer is order op geſtelt by de kamer van de Admiraliteyt van Zeelandt, ghedateert tot Middelburch den 5. Febru. anno 1629. beſtaende in derthien Artijckelen, die by dē Artijckel-brief gedruckt zijn / onnoodigh hier te verhalen.

Welcke vrome Officieren vermaent worden, vroom te blijven.

Want de goddelooſe sullen ter ſchanden worden.

Humilis animi, mirari divitias.

Remedien tegen de Officiers, die met ſchrobberie ommegaen, als

1. Die te lange aen lant liggen.

V. Aen de ghetrouwigheyt, daer wy in de twee voorgaende Artijckelen van gheſproke hebben / is vaſt de liefde des Vaderlandts. Want die sijn Vaderlant niet oprechtelijck lief en heeft / die en sal nopt oprechtelijck ende standtvaſtelijck daer aen getrouwe blijven. Van deſe deught en willē wy nu niet breet ſpreken / overmits wy daer van geſproken hebben in onſe Coopmans-Jacht, in de voor-reden, Item / fol. 138. &c. Item / in dit Tractaet, hier voren fol. 37. Item / fol. 137. ende elders meer. Op deſe plaetſe willen wy alleene verhalen / dat Cicero ſeydt / Officiorum lib. 1. cap. ultimo. te weten / dat wy gehouden zijn goedt te doen / eñ te dienen 1. Den onſterffelijcken God. 2. Ons Vaderlandt. 3. Aen onſe Ouders. 4. Aende Weeſen, die ons betrouwt zijn. 5. Die wy in onſe beſcherminge genomē hebben. 6. Aende gaſten eñ vreemdelinghen, die by ons woonen. 7. Aen onſe bloet-vrienden. Ten 8. aē onſe ſwagers, ende andere bevrunden van wegen onſe huysvrouwe. ſiet ooch Gellium lib. 5. cap. 13. Merckt dat hy het Vaderlant ſtelt / voor

2. Die de mont-koſ verkorten

3. Die de monſterin ge verko ten.

V. De vijfde gave van Officiere is de liefd des Vade lants.

Deſe de is ſelfs b de Heyde ſeer hoog geacht, a Cicero,

voor onse Ouders, eñ naeste bloedtvrienden, gheliick Plato dat oock verstaen heeft / als hier vorren fol. 138. is aengewesen. Soo verstaet het oock Valerius Maximus, lib. 5. cap. 6. daerom noemt hy de liefde des Vaderlandts, pietatem, dat is eene Godsdienstighe liefde, ende hy sept aldaer/datse komt alder-naest den Godsdienst, ende dat de Vaderlijcke Authoriteyt, voor de Majesteyt van dese liefde wijcken moet. Wy mercken oock upt de H. Schrifture, met namen het boeck der Richteren, upt de boecken Samuelis, der Koninghen, der Chronijcken, upt de boecken Esra, ende Nehemia, dat alle H. mannen dat oock soo verstaen hebben / datse naest den Godts-dienst, ende de eere Gods, (daer onse saligheydt oock aen vast is) niet meer en hebben ter herten genomen / als het welvaren des Vaderlants. Daer voor hebben alle die gheloovige Richters, Koningen, ende Godsalighe Priesters, goedt en bloedt geaventuert: Ja dese maxime ginck soo vast onder het volck des Heeren, dat Joab, die daer was Davids Veldt-heere, geen beter argument en wiste te bedencken / om synen broeder Abisai, een herte ende couragie in te spreken / als met dese woorden: Hebt eenen goeden moet, ende laet ons sterck zijn voor ons volck, ende voor de steden onses Gods: de Heere dan noch doe wat hem behaeght, 1. Sam. 10. 12. Soo moeten dan de Officieren te Water, ende te Lande, oock ghesint zijn / datse jupst de wapenen niet en voeren om vuyl gewins wille: maer sy moeten dat doen upt eene oprechte liefde van ons Vaderlandt, daer onse salige Voor-ouders soo vele voor gheleden hebben / dat de Hystorie sonder verwonderinghe / ja sonder tranen / qualijck kan gelesen worden. Ghedenckt maer / wat de steden van Antwerpen, Brussel, Mechelen, Maestricht, hebben uptgestaen in Brabandt. Gedenckt oock, wat die van Sluys ende Oostende, ende eenige andere steden in Vlaend'ren voor de vryheydt van het Vaderlandt gheleden hebben. Item / Bergen in Henegouwe, Doornick, ende Valenchijn, in het Walsch-lant. Die van Haerlem, Leyden, Rotterdam, Naerden, &c. in Hollandt. die van Zierickzee, Vlissinghen en Vere, in Zeelandt. Ghedenckt oock, wat soo vele doorluchtighe Prinçen, Graven, ende Edel-mannen, met namen upt den huyse van Nassau, de Graven van Egmondt, ende Hoorne, den Heere van Bergen, den Heere van Montigni, ende hondert andere / geleden hebbē. Gedenckt oock, wat soo vele treffelijcke Burgemeesters, Schepenen, Raden, Coop-luyden, Ambachtsluyden, Schippers, jae de gansche Nederlandtsche Ghemeynte, daer voor gedaen ende geleden hebben. Ghedenckt oock, hoe vele bloedige Krijghs-luyden, soo te Water, als te Lande, niet alleene van onse / maer oock van andere Natien, met namen Engelsche, ende Schotten, haer bloedt voor onse vryheydt ghestort hebben. Gedenckt in summa / ende overleght maer in uwe eenighept / onse Nederlandtsche Hystorie, van het jaer 1566. tot anno 1588. toe inkluys / ghy sult moeten bekennē / dat ons de Heere / door versoeckinge, door teeckenen, door wonderen, door

Soo zijn oock onse salighe voor-saten gesint geweest.

Daer van eenige exempelen wordē aengewesen.

Van Stedē.

Van Princē.

Van Heerē, ende Burgerē in ons Nederlant.

Ja wat andere Natie voor onse vryheyt gedaen, ende geleden hebben.

door strijt, door eene machtige hant, door eenen uyt-gestreckten arm, ende door seer verschrickelijcke daden, verlost heeft uyt den yseren oven van dat geestelijck Egypten, dat is/ de tyrannie van den Roomschen Antichrist, ende de verdoeckte Inquisitie van Spaengien, Deut.4.34. Wat schande ware het dan / dat wy onse kostelijcke / ende dierghekochte vryheydt, door onse sloffigheydt en traegheyt, door onse jalouzie ende nijdigheydt, door onse eergierigheyt ende geltgierigheyt, ende diergelijcke duyple passien, souden verwaerloosen / ende laten verloren gaen? Hoe souden wy in speçie konnen verantwoorden / dat wy onse vrye Zee-vaert, daer de vryheydt, ende het welvaren van ons Vaderlandt soo seer aen gelegen is/ soo schandelijck van onsen vyandt souden laten ontweldighen / ende met eenen / onse wijdt-beroemde Negotie, eñ Visscherie, in den gront laten bederven / sonder de welcke/ dat wy (menschelijcker wijse) niet bestaen / of onsen vyandt het hooft niet bieden en konnen? Wy lesen 1.Sam.11.1. &c. als Jabes in Gilead beleghert was van Nahas, den Koning der Ammonitē, datse haer selven soo beklemt vonden / datse presenteerden met den voorschrevē Koningh te parlamenteren, belovende hem te sullen dienen / indien hy haer maer in genaden wilde aennemen/ende een verbont met haer maken. Daer op dat Nahas antwoorde/dat hy met haer wel wilde accorderen/ mits dat hy alle Burgers van Jabes soude uyt-steken de rechte ooghe, ende datse alsoo ter schande souden worden onder het ganssche Israel. Die van Jabes versoeckē daer op seven dagen respijt/om haer-selven daer op te bedencken/ende boden te senden in alle Landt-palen Israels, op conditie / indien daer niemant en ware/ die haer konde/ ende wilde verlossen/ datse tot den Koningh souden uptgaē/ende haerselven over geven. Maer als dese tijdinghe gebracht wierdt tot den Koningh Saul, ende het ganssche volck Israels, so wierdē sy daer door so beweeght/dat het ganssche volck hare stemme ophievē, ende weendē: ende den Koningh Saul ghevoelde eene extraordinaire beroepinghe/ want den Geest des Heeren wierdt vaerdigh over hem, als hy soodanige woorden hoorde, ende synen toorne vergrimde seer: daerom nam hy een paer Ossen, ende hieuwse in stucken/ ende sandtse in alle Landt-palen Israels door de boden/ ende liet seggen / wie niet upt en treckt Saul, ende Samuel na / diens Runderen salmen alsoo doē/doe viel de vreese des Heeren op het volck/ datse uyttoghen als een eenigh man/ sterck zijnde drymael honderdt duysendt, van de kinderen Israels: ende dertigh duysent, van den stamme Juda, ende sy kregen door Gods genade/ eene schoone/eñ treffelijcke Victorie. Met sulcken couragie moeten onse Overigheden, Hooge eñ Lage/ mitsgaders alle vrome Patriotten, met namen de Officieren van onse militie te Water, ende te Lande, aenghedaen wesen/ om den vyandt aen te tasten/ ende tegen te staen/ overmidts van hem gheene eerlijcke, noch redelijcke conditien van Pays en Vrede en zijn te verwachten inder eeuwighept/maer eben sulcke/ gelijck

Dese exempelen moeten alle Patriotten, maer insonderheyt Officieren, tot eene spoore dienen.

Om het Vaderlandt voor te staē ende alle particuliere passien af te leggen.

Ende insonderheyt onse vrije Zee-vaert te beschermen, daer onsen staet so vele aen gelegen is.

Want indien wy vā de Zee-vaert berooft worden, soo worden wy

van onse
eene oo
berooft,
lijck der
Koning
der Amr
niten w
de doen
met die
Iabes in
Gilead:
de dat e
moeten
niet toe
ten inde
eeuwig
heyt.

Gelijck
kindere
Israels
ver hae
leven d
voor g
waegh
hebbe

Wan
dē K
van S
gjē e
geen
tere
ditie
Vred
verw

gelijck hy door Peckius liet propo-
neré anno 1621. daer wy hier voo-
ren/ op sijne plaetse van gesproken
hebben/ te weten lib. 4. cap. 3. Art.
14. ende hy wil ons niet alleene de
rechte ooge, maer beyde de oogen
uyt-steken/ dat is/ de ware Religie,
ende onse vrye Souverayne regee-
ringe: Ja hy wil ons oock beyde
de knyen verminckē/ op dat wy op
onse beenen niet langer en souden
konnē staende blijven/ dat is/ onse
vrye Negotie ende Visscherie: daer
op legt hy toe hoe langx hoe meer/
om onse Koop-luyden machteloos/
onse Visschers desperaet/ ende onse
kloeckste Maettroosen, door duyle
gevanckenissen ende ongemackē/
door beloften/ en dreygementē/ on-
bequaem en ongewilligh te makē/
om het Vaderlant te dienen/ en voor
te staen/ gelijck sy van natuere, ende
conscientie wegen schuldigh zijn te
doen. Hier moeten dan alle Zee-
helden, die de Zee betrouwt is/ son-
der vertoeven wel op letten/ eñ ter
herten nemen de ernstighe verma-
ninge, de seker trouw Patriot, ende
vermaert Poëet van ons Vader-
lant, onlangx aen haer gedaē heeft/
met eenige soet-vloeyende versen,
ende scherp-snijdende redenen, die
wy hier by voegen tot eene eeuwi-
ge memorie:

Zee-helden, wacker volck, peck-broecken, rappe gasten;
Gaet ruckt nu wederom de vlaggen van de masten:
Gaet jaeght eens op een nieu, den Spaengjaert over boort,
En haelt eens weder in, dat ghy ter Zee verloort.
'T is langh genoegh gegeeuwt, 't is al te langh geslapen,
Komt, wordt eens datje waerdt, ende alsje zijt geschapen:
De Zee, en haer gevolgh, daer zijtje toe gewent,
Daer is u eygen huys, u eygen element.
Al wat op Aerden leeft, al watter is geschapen,
Dat kent sijn eygen kracht, en weet sijn eygen wapen,
Het weet wat hem gemack, of eenigh voordeel doet,
En hoe het, naer den eysch, sijn vyandt krencken moet.
Een Leeuw vecht met de klaeu, een Stier gebruyckt den horen,
Een Peerdt slaet metten voet, een Haen met felle sporen:
De Zee is u geweer, gebruyckt daer u gewelt,
Daer is geen twijffel aen, de Spaengjaert is gevelt.
De Zee die heeft u eerst een vryen hals gegeven,
Den Godsdienst ingevoert, den Spaengjaert uyt-gedreven:
De Zee die heeft u eerst den vyandt leeren slaen,
De Zee maeckt u gevreest, oock by den Indiaen.
De Zee brenght voordeel in, en bouwt ons groote Steden,
De Zee verrijckt het Landt, en dat in volle leden:
De Zee maeckt, dat het Landt den vyandt overwint:
Ghy daerom bouwt de Zee, soo ghy het Landt bemint.
Ghy, valt dan aen het werck, met onvertsaeghde sinnen,
Ghy sult gewissen buyt, en grooten lof gewinnen:

Want

Merckt wat daer aen de Officieren gelegen is.

Want als, naer rechten eyſch, een Leeuw de bende leydt
Daer is geen twijffel aen, de zegen is bereydt.
Tromp gaet u heden voor, die trompt met alle krachten,
Die roept u na de Zee, die ſtort in u gedachten
Een luſt om wel te doen, een yver voor het Landt,
Daer van ſijn innigh hert, end' al ſijn weſen brandt.

Lof van dē Admirael Marten Herperſſen Trompe.

Ghy let op ſijn bedrijf, en paſt op ſijn bevelen,
Hy ſal u, naer de kunſt, met yſer leeren ſpelen,
En kaetſen met het ſtael, en leyden aen den dans,
Daer by geen Vrou en dient, maer niet als flucxſē mans.
Maer ghy, ô dapper Heldt, en leyder van de benden,
Die haer geduchten ſchrick, naer Ooſt en Weſten ſenden,
Komt toont ons op een nieu, dat Hollandt weder leeft,
Dat Hollandt boven light, en op de baren ſweeft.

Lof van dē Vice-Admirael, Witte Witteſſen.

Siet hier een wacker man, die niet en ſal beſwijcken,
Die niet en is gewent, aen yemandt oyt te wijcken,
Die wordt u toe-gevoeght, om met gemeene kracht,
Te doen al wat de Staet, van uwe daden wacht.
Gaet, gaet manhaftigh paer, uyt duyſent uyt-gekoren,
Gaet, recht eens weder op, dat ſcheen te zijn verloren,
Gaet, dondert met Geſchut, betemt de Vlaemſche kuſt,
En toomt de Spaenſche pracht, haer ongetoomde luſt.

Merckt wat het oogemerck is van onſe militie ter Zee.

Maeckt dat de Koopvaerdy, de ſtroomen magh gebruycken,
Maeckt dat de Viſſchery, haer netten magh ontluycken,
Maeckt dat de rijcke Zee, met haer geheelen ſtrandt,
Een zegen over-al magh ſtorten op het landt.
Nu mannen 't is genoegh. En waerom meer geſchreven?
My dunckt, ick ſie alree voor u den vyandt beven,
Hy ſchrickt voor u geweldt, hy vreeſt de bleecke doot:
Soo ghy de Zee bewaert, het Landt is buyten noot.

VI. De ſeſte gave, die inde Officieren vereyſcht wort, is voorſichtigheyt.

VI. **Naeſt de** getrouwigheyt, **ende** liefde des Vaderlants, **ſoo wordt in de** Officieren **te** Water **eñ te** Lande **verepſcht** voorſichtigheyt. **Want** aenſlagen **beſtaen / als men die met** raedt **voert / ende Krijgh ſal men met** vernuft **voeren /** Proverb. 20. Vſ. 18. **Een** wijs man, **is een** ſterck man: **ende een** vernuftigh man, **is** machtigh van krachten: **Want met** raedt **moet men den** Krijgh **voeren: ende waer vele** raedt-ghevers zijn/ **daer is** overwinninghe, Proverb. 24. verſ. 5. 6. Jae/ dat is ſeker/ **ende de erbarentheyt heeft dat altijdt ghleert /** dat wijſheyt beter is dan ſterckheydt, ende beter dan harnaſch, Eccleſ. 9. verſ. 16. 17. 18. **Want** ſterckheyt ſonder wijſheydt, **dat en is niet meer/als eene** beeſtelicke gave, **dewelcke in vele onredelicke dieren/met namē de** Paerden, Stieren, Beyren, Leeuwen, Olyfanten, **Ec. in meerder mate wort gevonden/als in de menſchen: maer** wijſheyt **vergeſelſchapt zijnde met eene**

Want w heyt is b ter dan ſterckh

Parum enim ſu foris ar niſi ſit c filium d mi Cic offic. li cap. 25

reene kleyne sterckte (ja sonder sterc-te) naer den lichame / is ghemeynelijck het chieraedt/ja het merck-teechen van de redelijcke ziele, ende kan groote dinghen upt-richten. Want de kloeckste verstanden, woonen ghemeynelijck in de swacksten lichamen. Soo lesen wy van Julius Cæsar dat hy was langh van stature/ bleyck van verwe/mager/ vroegh kael/ende vele siecktes onderworpen / als de quarteyne, flauten, ja somtijts de vallende sieckte. Suetonius in I. Cæsare, cap. 1.45.86. Nochtans heeft hy qualijc yemant sijns ghelijcke ghehadt in kloeckmoedigheyt (gelijck Plinius met de waerheyt seydt lib.7.cap.25.)ende wackerheyt des Geestes. Want hy hadde sulcken wackeren/ eñ vierigen geest/dat hy alle dingen konde begrijpē/die onder den Hemel zijn/ ende die natuerlijck konnen begrepen worden. Hy konde t'samen lesen en schrijven: brieven dicteren, ende hooren naer het gene / dat yemant tot hem seyde: Hy konde van groote dingen/ vier brieven teffens dicteren: eñ als hy niet bysonders te doen en hadde / seven brieven teffens. Sijne kloeckmoedigheydt, standtvastigheydt, snelheydt, was wonderlijck: Hy was oock nuchteren, vriendelijck, beleeft, goedertieren, &c. maer onder syne andere gaven/ wort dit oock voor wat bysonders aenghemerckt/ als hy met eenige exploicten besigh was (ghelijck hy vijftighmael, in openbare Bataille, slach gelevert heeft) dat mē qualijck kan seggen of hy syne saken met meerder loosheyt, of meerder kloeckmoedigheydt, heeft uptgevoert. Want hy en voerde nopt sijn Leger door eenige periculeuse weghen, voor al eer dat hy de gelegenthept van de plaetsen/ wel/ende dubbel over/ hadde laten bespiedē: Hy en heeft oock sijn volc niet over gebracht in Engelandt, voor al eer dat hy selve, wel naerstelijck/ de gelegenthept van de Havens/ eñ hoe dat men best het Eylant moeste aen doē/ doorsnuffelt hadde. Daer upt bleeck syne voorsichtigheydt. Sijne kloeckmoedigheydt heeft hy niet min betoont op allerley occasien/ des noot zijnde. Want als hy eens hadde verstaen / dat sijn Leger in Duytschlandt beset ende omcingelt was/soo is hy in Fransche habijten, midden door 's vyants Leger gepasseert/ende door-ghedrongen by sijn volck. Op een ander tijt/heeft hy van Brundusium (eene stadt in Calabrien ghelegheu/ by de Adriatische Zee) syne reyse naer Dyrrachium (eene stadt in Macedonien) gemaeckt te Water/ in dē put van den Winter/middē door 's vyants Vloten. Ende als syne troupen, die hy ghecommandeert hadde te volghen/te lange vertoesden/ niet teghenstaende dat hyse verschepden malen hadde doen waerschouwē/ datse aenkomen souden: soo is hy ten laetstē/ 's nachts heymelijck in een kleyn schipken gegaen/met een bewonden hooft, sonder te melden wie dat hy was / ende sonder den Stierman toe te laten / dat hy wenden soude gelijck hy nootsakelijck moeste doē/ vermits het tempeest/ tot dat hy naby verdroncken was. Suetonius cap. 58. in Jul. Cæsare. Soo moet dan een Krijghsman niet alleene kloeckmoedigh, maer oock voorsichtig zijn/ of anders soude de kloeck-

Bewijs van beyde.

1. Exempel

2. Exempel

3. Exempel

Hier uyt blijckt, dat de kloeckmoedigheyt van een Krijgsman moet getempert zijn met voorsichtigheyt.

Dese militaire voorsichtigheyt bestaet insonderheyt in dese vijf poincten.

kloeckmoedigheyt, in eene onbertsaeghde/ende rasende stoutigheydt veranderen. Dese voorsichtigheyt van een Krijghsman bestaet insonderheyt in vijf stucken. I. Soo moet hy poogen te verstaen de dessеyns, ende 't voornemen van den vyandt. Want als den aenslagh van den vyant ontdeckt is, dan is hy gebroken. Want daer door wierden de aenslaghen van den Koningh van Syrien t'elcke repse ghebroken, om datse van den Propheet Elisa, soo pertinent aen den Koningh van Israel ontdeckt wierden / 2. Reg. 6. 8. &c. Ende daerom wilde David, dat Husai den Arachiter hem-selven soude voegen by Absalom, om Absaloms voornemen aenden Koningh te ontdecken/ eñ Achitophels raetslaghen te steuten/ 2. Sam. 15. 32. &c. Ten II. hy moet in het aenvoeren van sijn volck/naerstigh letten op de ghelegenthept van tijden, en plaetsen, gelijck wy hier voren van Julius Cæsar gehoort hebben. Want voor-eerst soo vele den tijt aengaet/ daer is soo vele aen gelegen in alle saken, met namen in de Oorloghe, dat wy de occasie wel waernemen/ dat den Wijsen-man wel derf seggen Eccles. 9. vers. 11. Dat tot loopen niet en helpt snelle zijn: ten strijde niet en helpt sterck zijn: ter neeringe niet en helpt gheschickt zijn: tot rijckdom niet en helpt kloeck zijn: dat yemandt aengenaem zy/ dat het niet ghenoegh en is/ dat hy een sake wel kan: maer dat het alle te mael hanght aen den tijt, ende het gheluck, dat is/ den segen des Heeren. Want elck dinck heeft synen tijdt, ende alle het voornemen onder den Hemel, heeft syne ure: soo heeft oock den strijdt synen tijt, ende vrede heeft synen tijdt: men arbeyde, hoe men wil, soo kan men doch niet meer uytrichten, Eccl. 3. vers. 1. 8. 9. Dit waernemen van de occasie, is het voornaemste middel geweest / mēschelijcker wijse te spreken / daer door dat Abraham den Vader der gheloovighen / die wonderlijcke Victorie over die vier Koninghen verkregen heeft/ want hy overvielse by nachte, als sy minst daer aen dachten / Gen. 14. vers. 14. 15. 16. Soo dede oock Gideon, Jud. 7. 13. tot den eynde toe. Soo dede oock Jonathan met synen Wapen-dragher / 1. Sam. 14. vers. 8. tot 16. Soo dede David teghen Goliath, 1. Sam. 17. 48. Tegen de Amalekiten, 1. Sam. 30. 16. 17. ende syne andere vyanden. De Heydensche Hystorien zijn hier van vol / met namen in het leven van Alexander de Groote, Julius Cæsar, Cato Major, de Schipiones, Hannibal, &c. onnoodigh hier te verhalen. Nopende de plaetse, daer is vele aen gelegen/ dat een Velt-heere verstaet de gelegenthept van de weghen, rivieren, bergen, dalen, bosschen, de beste ende swackste avenuen van de Steden en Forten, of anders en sal hy niet vele uytrichten. Daerom sandt Josua, twaelf verspieders upt/ om naer alle dese gelegentheden te vernemen/ eer hy het landt Canaan wilde aendoen/ Num. 13. 1. tot den eynde. Soo dede hy oock Jericho verspiedē/ Josu. 2. ende Aij, Josu. 7. 2. Soo hebben opt ende opt gedaen alle Krijghs-overste, ende dat om vele redenē. I. Om haer volck met gemack aen te brenghen/ ende soo het noodt is af te brenghen/ op dat

2. Dat hy in het aenvoeren van syn volck wel let op de gelegentheyt vandē tijt.

Cato. Fronte capillatâ, pòst est occasio calva.

Want het hangt al aendē tijt, ende het geluck.

Bewijs daer va uyt Sc tuerlic exemp

Als o uyt H densc Histo

Hy m oock op de gentl van plaet

Wan is ve gele I. R

dat haer den wegh niet af-gheſneden en woꝛde / gheliꝛck die van Aij gebeurde / die haer-ſelven al te onvoozſichtigh upt hare defenſie begeven hadden / Joſu. 8. verſ. 14. &c. Ten 2. om te vinden eenigh voozdeel / ende bequame Legher-plaetſe voor haer volck. Ten 3. om te ſien naer de beſte gelegenthept / hoe dat de Vivres ende Ammunitie, het Leger beſt volghen ſullen / want anders / ſoo woꝛdt het Leger de kele toe-ghebonden / want daer en is geen ſcherper ſweerdt, noch dat een Soldaet meer ontſiet / als honger, daer door dat de ſtadt van Jeruſalem, van Titus Veſpaſianus overwonnen wierdt / die anders / menſchelijcker wijſe / onverwinnelijck was. Ten 4. om te beſpieden de bequaemſte gelegenthept eñ Avenue, om Steden en Forten aen te taſten. Soo won den Koningh David, de Burght Zion, door de gelegenthept van ſekere water-goten, die anders ſo ſterck was / dat de Jebuſiten van binnen roemden / dat de kreupele ende blinde, het Leger van David wel verjagen ſouden / 2. Sam. 5. Vſ. 6. 7. 8. Soo moet ock een Officier te Water / verſtaen de gheleghenthept van de diepten, platen, bancken, ports, havens, baeyen, &c. van dat quartier / daer ſijn werck ghelegen is / gelijck wy hier voren van I. Cæſar verſtaen hebben / dat hy ſeer nauwe hadde doorſnuffelt de Engelſche kuſtē / eer hy ſijn volck daer Landen wilde. Een Officier te Water moet ock voorſichtigh zijn / als hy ſijn vyandt ſoeckt aen boozt te klampen / dat hy hem alletijdt den windt af-ſie, (ſoo vele moghelijck is) want daer is ſeer vele aen gheleghen / wie dat boven, of beneden den windt is / gheliꝛck een ygelijck licht bedencken kan: maer eer men tot den ſlagh komt / ſoo moet hier op ernſtigh gelet woꝛden: want eens wijſen herte, weet tijt ende wijſe: vvant elck voornemen heeft ſijn tijt, ende wijſe, ende dewijle hier op niet altijdt gelet woꝛdt / ſoo is des onghelucx vele onder den menſchen, Eccleſ. 8. verſ. 5. 6. Ten III. ſoo moet een Officier, ſoo wel te Water, als te Lande, toeſien / dat hy ſijn leven niet te vergheefs / of ſonder noodt / in perijckel en ſtelle / want wy en moghen den Heere onſen God niet verſoecken, Matth. 4. 7. Daerom was het ganſch qualijck gedaen van de kinderē Iſraels, datſe teghen het bevel des Heeren / wilden op-trecken tegen de Amalekiten, ende Cananiten: want ſy waren verblindt op te trecken op de hooghte des geberghts, daer nochtans de Arcke des verbondts, noch Moſes niet en trocken upt den Legher: doe quamen de Amalekiten ende Cananiten af / die op het gheberghte woonden / ende ſloegenſe / eñ verſmetenſe tot Horma; Num. 14. verſ. 44. 45. Dit is ock van Cicero wel aenghemerckt / offic. lib. 1. cap. 27. dat gheliꝛck een Soldaet upt vreeſe niet lichtelijck en moet vluchtē / op dat hy voor eenē blooden hondt niet en ſoude ghereckent woꝛdē: dat hy ock aen de andere zijde / hem-ſelven niet te vergeefs / eñ ſonder noodt / en moet in perijckel werpē / want (ſept hy) daer en kan niet ſotter bedacht worden. Derhalvē ſoo raet hy ſeer wel / dat men in't aengaē van perijckelē, de maniere van de Mediçijn-meeſters

Of anders en ſal hy niet vele uytrichten.

3. Eē Officier en moet ſyn leven niet aventuren, ſonder noot, of buyten apparentie.

Daer inne hebben de kinderen Iſraels miſdaen, Num. 14.

Want men en moet in lichte fiecten geene ſcherpe remedien gebruycken,

Qua propter in adeundis periculis, con-

suetudo imitanda medicorum est qui leviter ægrotãtes, leviter curant: gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur.

moet volgen/dewelcke tegen lichte sieckten, stellen lichte remedien, maer tegen sware ende periculeuse sieckten worden sy ghedwonghen te gebruycken sware, ende periculeuse remedien. Het is dan een teecken van een dwaes, te wenschẽ naer quaedt weder, als de Lucht stille en klaer is/ ende hem geen quaedt en doet: maer het is een teecken van een wijs man, dat hy op eenige maniere raedt soeckt/ om het tempeest te ontkomen: insonderheyt indien uyt de openinge van de sake/ meer goedts/ als uyt de twijffelinghe, quaedts te verwachten is. Ten

4. Een Officier en moet niet licht gelooven, dat hy hoort, of siet.

IIII. soo moet een Officier te Water, soo wel als te Lande, niet licht gelooven/ al dat hy hoort/ of siet/ maer hy moet alle dinghen nauwe ondersoecken/ ende geene onsekere geruchten, voor seker op-nemen/ gheljck David eens dede/ als hy bloodt voor Absalom: 2. Sam. 16. vs. 3. 4. Insonderheyt soo moet hy voor suspect houden alle die gene/ die hem ter Zee ontmoeten/ hoe schoon datse oock spreken/ ende alsoo waert datse de vlagghen van onse regeringe voerden/ want dat konnen de Zee-roovers, ende vyanden seer licht nabotsẽ: Hy en moet oock niet licht aen boort leggen/ of syn schip verlaten/ onder decxsel van vriendelijck tractament, maer hy moet ghedencken/ dat syne commissie vast is aen de kiel van 't schip, gelijck wy noch hoorẽ sullẽ: want anders sal hy seer licht in ongeluck komen/ gelijck wy vele exempelen daer van souden konnen op-halen.

Cicero, offic. lib. 1. cap. 6. duo vitia vitãda sunt. 1. ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamur.

Eẽ Officier te Water en moet niet lichtvaerdigh vã syn boort gaẽ, of yemant binnen syn boort nemen.

Ten V. so moet een Officier te Water/ synen tijdt, noch arbeydt, niet besteden omtrent saken die niet te

5. Eẽ Officier moet synen tijt bestedẽ

bedupden en hebben/ of die geen in nutte
hysonder profijt en konnẽ inbren- de noo
gen: want tijdt verloren, is veel dingen
verloren: Derhalven soo moet een Cicero
Admirael, Vice-Admirael, Capi- Alterur
teyn, Schipper, &c. synen tijdt niet virum c
verquisten in ydele kluchten, in lot- quidam
spelen, met taerlinghen, of caer- mis ma
ten, &c. maer nevens het lesen van Studiu
de H. Schriftuere, in het ondersoe- multan
ken van dẽ Globus Cæli, & Terræ, operan
den Kloot van Hemel, en Aerde: res obs
In de Astronomie, de kennisse van ras ate
de starren: In de Geographie, de difficil
kennisse van de Caertẽ van allerley confer
Landtschappen/eñ Cosmographie, easden
van de geheele Werelt: In het lesẽ non ne
van Hystorien, eñ Journalen van de sarias.
repsen/ die van vermaerde Helden Alexa
op vreemde kusten gedaẽ zijn/ende in me
diergelijcke eerlijcke, ende profij- na fic
telijcke Studien meer. Insgelijcx fecera
wat aengaet sijne Practijcke, ende quand
ordinaris werck/ so moet hy altijt ægrot
wel letten op het ooge-merck van bus a
synẽ dienst/ daer wy hier vorẽ van opem
gesprocken hebben/ ende dat altijdt rit.
maken te betrachten/ sonder hem-
selven met een ydel samblant te con- Ergo
tenteren/ eben als of het genoegh rergi
ware/ dat hy eens de zeylen op- cern
haelde, ende het Ancker lichtede, eſt, a
om in Zee te loopen, sonder pet upt Abe
te richten/ ende dat hy t'elcken soo a Sc
wijs t'huys quame/ als hy upt ge- Hy
loopen is/gelijck een kint/ dat om oock
een boodtschap gestiert is/ dat syn dienſt
gheldt verloren, ende syne kruycke in co
gebroken heeft: Maer een Officier tie, e
te Water moet dienen/ niet met niet
dienst naer de ooghe, als den men- ooge
schen soeckende te behagen, maer men
met eenvoudigheydt des herten, door te vu
de vreese Gods, Col. 3. vers. 22.

De-

Deſe twee leſte poincten van de voorſichtigheyt, heeft Cicero ook aenghemerckt / offic. lib. 1. cap. 6. die te lanck zijn hier te verhalen. Maer overmidts alle wijſheydt moet komen van boven / van den Vader der lichten, ſoo moet een Officier te Water / gheljck ook te Lande / den Heere hertelijck daerom aenroepen (gelijck Salomon gedaen heeft) dat hem de Heere doch wil geven een ghehoorſaem, ende verſtandigh herte, op dat hy mach verſtaen wat goedt ende quaedt is / eñ alſoo bequaem zy / om ſijn volck te regeeren, 1. Reg. 3. 9. Hy moet ook toeſien / dat ſyne voorſichtigheyt, met de vreeſe Gods, ende de rechtvaerdigheydt vermenght zy / want anders ſoude de voorſichtigheyt, in eene wereltſche ſchalckheyt veranderen / daer de kinderen Gods gheroepen zijn tot de voorſichtigheyt der rechtvaerdigen; Luc. 1. 17. Dit is van Cicero ook wel aengemerckt offic. lib. 2. cap. 7. alwaer hy ſeydt / dat voorſichtigheydt, ſonder rechtvaerdigheydt den menſche geen aenſien, noch credijt, en kan maken: maer de rechtvaerdigheydt kan noch authoriteyt maken ſonder voorſichtigheyt (alhoewel eygentlijck / alle de deughden t'ſamen aen den anderen verbonden zijn. offic. lib. 1. cap. 5.) Want hoe dat pemant looſer ende ſchalcker is / hoe dat hy meer ſuſpect ende gehaet is / wanneer hy niet voor vroom gheacht en is. Eē vroom menſche kan bedroghen worden / maer hy en ſoeckt niemant te bedriegē / dewijle hy is eenen rechten Iſraelijt, daerinne dat geen bedrogh en is, gelijck Nathanael, Joan. 1. 47.

VII. Naeſt de voorſichtigheydt, ſoo moet een Officier, ſoo wel te Water / als te Lande / begaeft zijn met eene mannelijcke couragie, dat is / eene byſondere Heroïcque gave, daer door dat een kloeck Soldaet bereydt is te doen, 't gene dat ſijn ampt mede-brengt, niet teghenſtaende dat duyſendt perijckelen daer onder vermenght zijn. Van deſe Couragie hebben wy ſoo vele exempelen in H. Schriftuere, ende in de prophane Hyſtorien, dat den tijdt ons ſoude ontbreken / om die te verhalen: Gedenckt maer / wat wy hier boven verhaelt hebben van den H. Patriarch Abraham: van Joſua: van Gideon: van Jephtach: van Simſon: van Jonathan: van David. In ſumma / van alle Godſalighe Koninghen, Prinçen, ende Furſten, die in 't oude Teſtament gheweeſt zijn. Insgelijck van Conſtantinus de Groote, ende verſcheydē vrome Keyſers, ende Koningen in het nieuwe Teſtament. In de prophane Hyſtorien zijn ontallijcke exempelen / van Griecken, Romeynen, Carthaginenſen, &c. maer onder andere mupten upt / Alexander de Groote, Julius Cæſar, Pompejus, de Scipiones, Cato Major, Hannibal, &c. In de voorgaende eeuwe, ende onſen tijdt, is ook een boſch vol exempelen van Doorluchtighe Helden, door geheel Europa, met namē upt Vranckrijck, Engelandt, Schotlant, Duytſch-landt, Nederlandt, Sweden, Polen, &c. die wy hier niet en konnen / of en behoevē te verhalē / overmits hare gedachteniſſe noch verſch / ende in de Hyſtorie ſoo verbreydt is / dat onſe penne / eplacen! haren loff niet en kan verhalen / ja

VII. De ſevenſte gave van een Officier is eene mannelicke couragie.

Wat deſe couragie te ſeggen is.

Exempelen daer van uyt de H. Schrifture.

Wt de Prophane Hiſtorien.

Wt de moderne Hiſtorien ſoo van onſen tijt, als de voorgaende eeuwe.

qualick aenroeren / gelijck sy wel waerdigh zijn / alwaert maer dat Doorluchtigh huys van Nassau, dat voor onse Vryheydt soo vele gedaen ende geledē heeft / tot spijt van onse vyandē / ende verwonderinge van alle opzechte Lief-hebbers des Vaderlandts. Dit willen wy alleene / alle Hooge, ende Lage Officieren, te Water, ende te Lande, in den sin brengen / waerinne dat de rechte couragie bestaet / gelijck Cicero d. est seer pertinent by eē geboeght heeft) offic. lib. 1. cap. 22. tot. cap. 35. Voor-eerst, dat de couragie moet wy zijn van alle lichtvaerdigheyt, en wreetheydt: In voegen / wanneer een Hooft, dat te Water, of te Lande heeft te commanderen, spnen vyandt onder de voetē krijght / so moet hy sich wachten / ende sijne Soldaten intoomen / datse geene wreetheydt en bedrijven. Want dat is teecken van een couragieus herte, spnen voorspoet niet te misbruchē / maer altijdt te doen dat gerechtigh ende eerlijck is. Als dan een Veldt-heere te Lande, of een Admirael te Water, Steden, Forten, of Schepen overwint / soo moet hy toesien / dat de Soldaten, die hy te commanderē heeft / upt wreedtheydt, gierigheydt, dertelheydt niet en doen / dat oneerlijck, of onbetamelijck is / maer datse alleene de booschoenders straffen / ende de menighte verschoonen / die dickwils onnoosel is. Ende dit wordt I. Cæsar ter eeren nae-gegeven / dat hy vriendelick van natueren / ende gansch niet wraeck-gierigh en was / het welcke van den Hystorie-schrijver met verschepden exempelen bewesen wort: als met namen / dat hy eenige Zee-roovers, die hem eens ghevangen hadden / ende die hy ghesworen hadde / dat hy se aen't kruyce soude doen nagelen / indien hy die krijgē konde: als hy de selve nu gekregen hadde / soo liet hy die eerst onthoofden, daerna kruycen, om haer de korte pijne aen te doen. Dat hy oock nopt en heeft willen toe-laten / dat men eenen seker Cornelius Phagita, die van Sylla was uytgemaeckt / om Cæsar by nachte / ende met liste te grijpen / ende in de handē van Sylla te leveren / (soo dat den Keyser van dusent een / in de klippe was / tē hadde geweest / dat hy eensdeels door loosheydt, anderseels door geldt, de stricken ontspzongen hadde) hy en liet nopt toe (segge ick) dat men desen Espion, eenigh leet soudē aē doē. Ja dat meer is / dat hy spnē knecht Philomon, die spn klerck was / ende die met de vyandē van sijn Meester was over een gekomen / dat hy spn Meester door fenijn soude ombrengen / niet swaerder en heeft willen gestraft hebben / als met eene gemeyne doot. Dat noch meer is / dat hy P. Clodium, die sijne Huysvrouwe Pompeja tot overspel gebracht hadde / niet en heeft willen beschuldigen / alhoewel hy van de Richters daer toe vermaent was / maer hy seyde / dat hy daer van niet sekers en wiste te seggen, alhoewel sijne moeder Aurelia, ende sijne suster Julia voor de selve Richters, gheheel de sake na waerheyt verhaelt haddē: als hy wederom gebraeght wiert / waerom dat hy dā spne Huysvrouwe verlaten hadde / soo antwoorde hy / om dat ick oordeele, dat mijne Huys-ghenooten niet alleene van de daedt, maer oock van het achter-denc-

Merck-teeckenen van de rechte couragie.

1. Moet sy vry zijn van wreedtheyt ende dertelheyt.

De evertēdis, diripiēdisque urbibus, valde illud considerandum est, ne quid temerè, ne quid crudeliter fiat. Idque est viri magna nimi, rebus agitatis, punire sontes, multitudinem conservare: in omni fortunâ, recta atque honesta retinere.

Parcere subjectis, & debellare superbos.

Metus ad multos, pæna ad paucos.

Dit merck-teecken heeft in I. Cæsar seer ghe-

bloncke als bewe wordt m vier exe pelen.

Sic etia Alexan castris d direptis tentoriu pecunia aureā su pellecti currum cum da omnia ro lita deptus Quinti darii n ter, eju or, qua vigin liæ cu cæteri captæ quas cu lachrim tes ejul resque c spicere forte ill miserat & dari vivere, ipsas n mali e passura dixit. fic, quo dignum gali la su era hil inc num a turpe sunt.

dencken moeten vry zijn. Suetonius in I. Cæsare, cap. 74.

Ten anderen, **so moet de** couragie **getempert zyn met** voorsichtigheyt, **soo dat een man van** couragie **syn leven niet lichtvaerdelyck en moet avontueren/ maer des noot zynde/ als hoyts te voren gehoort is.**

Ten derden, **overmidts een man van** couragie, **veelderley** perijckelen **konnen over-komen / of van** goedt **en** bloedt, **by syne** vyanden, **of van** eere **ende** gunste **by syne** Landts-luyden, **of van syne** ziele **by** God **te verliesen: so is het seker/ dat het swaerste altydt het** lichtste **moet overwegen / ende derhalven dat hy liever** goedt **en** bloedt, **eñ al dat hem op de werelt lief en waert is/ moet aventueren/ als dat hy in't alderminste** / syne eere **soude besmetten / of** syne ziele **te hoyt doen: want** een man sonder eere, is een doot man, **selfs na de werelt: Ende** die syne eere overleeft heeft, die heeft al te langhe gheleeft. **Maer die** syne ziele **te hoyt doet / alwaert dat hy** syne eere **na de wereldt behieldt/ die werpt hem-selven in het yver van den** toorne Gods, **dat door geene bloote treatuerē en kan uptghebluscht worden.** Wat kan het den menschе baten, of hy de geheele werelt wonne, ende syne ziele schade dede? **of** wat sal den menschе geven, daer hy syne ziele mede weder losse? **Mar. 8. vers. 36. 37. Derhalven woyt het van onse** Voor-ouders **ten rechtē/ ende naer waerheyt gesept:**

Goedt verloren, is yet verloren:
Bloedt verloren, is meer verloren:
Moedt verloren, is veel verloren:
Eer' verloren, is meer verloren:
Ziel' verloren, is al verloren.

Ten vierden, **soo moet een man van** couragie, **ende die syne** eere **betrachten wil / die twee lessen van** Plato **geduerigh voor ooghen hebben. 1. Moet hy alle syne** Actien **so aenstellen / datse altydt gericht zyn tot het profyt van 't** gemeeste beste, **ende niet tot syn** eygen bate: **want anders indiē hy syn** eygen bate **begint te stellen tot syn** ooge-merck, **ja eenighsins dat soeckt te vermengen onder** 't gemeene beste, **soo en konnen syne** actien **nopt** suyver, **of** gerechtigh **zyn / ghelyck de** reden, **ende de** ervarentheydt, **meer als te klaer dat mede-brengen. Want eene** Overigheydt **moet zyn als een** Vooght, **die over een** Weese **gestelt is / die niet en magh soecken syn eygen profyt / maer van de** Weese, **die hem betrout is/ of anders en kan hy syne** conscientie **niet onbesmet houden. Ja hy moet zyn als een** Vader, **die het profyt van syne** Kinderen **verre stelt boven het syne: want** de Kinderen en vergaderen geene schatten voor de Ouders, maer de Ouders voor de Kinderen, **2. Cor. 12. 14. Ten 2. soo moeten oock de** Overigheden, **die eenigh gebiedt hebben / besorgen het** geheele corpus **van de** Gemeynte, **ende niet alleene /** eenige leden **of deelen der selver in't bysonder. Want anders / die het** eene deel **van de** Gemeynte **soo besorgen / datse het andere vergeten/ of versuymen/ die en besorgen** 't ghemeyne beste **niet ter dege/ maer zaepen onder de** burgerie, **niet dan** twisten **en** jalouzien, **die ten lesten tot** muyterien **upt-berstē/ gelyck die van** Athenen, **ende** Roomen, **al te veel zyn gewaer geworden. Dit dient in onse** militie te

IV. Een man van couragie, moet alle syne actien aenrichten tot het gemeene beste, ende niet tot syn eygen profyt.

Ut enim tutela, sic procuratio Reipublicæ ad utilitate eorum qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est.

Ende hy moet het gemeyne beste soo besorgē dat alle leden deelachtigh zijn mogē.

Qui autem parti civium consulunt partem negligunt, perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem atque discordiam

Water in alle manieren wel waergenomen te worden: want overmidts onse Republijcke bestaet uyt verscheyden Provinçien, ende noch meer treffelicke Steden, die daer inne zijn/ ende dat elcke Provinçie, eñ Zee-stadt, gaerne soude genietē den luyster, ende de profijten van de Equippagie, dat nochtans om verscheyden oorsaken/ ende gelegentheden niet wel mogelijck en is: soo moet noodtsakelijck dese maxime, hier/ ende over-al stadt grijpen/ te weten/ dat het welvaren des volcx, moet de hooghste Wet zijn. Derhalven soo en moet men hier op het scherpste niet disputeren/ hoe vele, of hoe weynigh, dat elcke Provinçie hier toe contribueert/ maer men moet insiē de bequaemste gelegentheděn/ niet alleene van de Havens eñ Diepten, maer oock van de Magazijnen van Oorloge/ ende de noodige Handtwercken, die hier toe vereyscht worden/ op dat de schepen van Oorloghe, metten eersten schoon gemaeckt ende toe-gerust zijnde/ dateliick in Zee mogen varen/ soo wanneer sy Convoyen te doen/ of anderssins de Zee te beplen hebben/ tot het gemeyne beste van Koopvaerders ende Visschers, ende soo veelderley Neeringhen, ende Ambachten, die daer aen vast zijn.

Dese maxime moet in onse militie te Water noodtwendigh waergenomē wordē.

Salus populi, suprema lex.

Te weten, dat de Equippagie vande schepen moet zijn, daer sy volgens de natuere bequaemst ende best gereedt is voor het gemeyne beste, sonder jalousie.

V.

Ten vijfden, soo moet een man van couragie hem-selven wachten van Ambitie, dat is staet-sucht, ende vuyle kuyperie, om tot promotie, ende advancement (soo sy dat noemen) te geraken. Want Plato heeft seer wel daer van gesepdt/ dat die gene/ die onder den anderen twisten/ wie van haer dat in de regeringhe van 't ghemeene beste beyvoorde gebruyckt te worden/ even eens doen/ als of de Schippers ende Maettrooſen van een groot schip, onder malkand'ren twisteden/ wie dat van haer het roer stieren soude. Want de redē brengt dat mede/ dat die het roer moet betrouwt worden/ die het beste verstant daer van heeft/ ende dat en wordt hem van niemant benijdt/ want hy heeft de meeste sorge, ende meest te verantwoorden: den selven Plato geeft aen de Regentē oock dese lesse/ dat se voor hare vyanden souden houden/ niet die gene/ die 't gemeyne beste gaerne souden voorstaen/ alwaert op eene andere wijse/ als sy jupst goedt-vinden (ghelijck P. Scipio Africanus, ende Quintus Metellus, in haren tijdt/ sonder bitterheydt/ daer over gedisputeert hebben. Valer. Max. lib. 4. cap. 1.) maer alleene de gemeyne vyanden, die de wapenen teghen het Vaderlandt voeren/ of anders/ dat selve soecken te beschadigen/ tot hare eygene bate. Het is ooc aenmerckens waerdig/ dat Valerius Maximus in de ghemelte plaetse/ ende Capittel (de animi moderatione, van de recht-matigheydt des ghemoedts) verhaelt van den voorschreven Scipio Africanus, als den raedt van Roomen, tot danckbaerheydt van de goede dienſten/ die hy aen het Vaderlandt gedaen hadde/ synen persoon wilden vereeren met eenige statuen, of gegoten beelden, die sy tot syner gedachtenisse wilden oprichten in verscheyden openbare plaetsen, als in Comitio, in Rostris, in Curiâ, in ipsa denique Jovis Cellâ, dat is/ op't Hof, daer de Staten van den Lande vergaderden: op 't Stadt-huys: op de

Een man vā couragie en moet niet staet-suchtigh zijn.

Fortis est, invictum animum adversus gloriam gerere.

Exiſtunt Republic plerumqu largitore & factiof ut opes q maximas conſequa tur, & ſin potius vi ſuperiore quam juſ tiâ pares, Cicero offic. lib. cap. 23.

Hy en m oock nie mant vo ſyn vyan houden dān die andt is 't geme beſte.

de schou-plaetsen, daer de Comædien, Tragædien, &c. gespeelt wierden: ja selfs in de heymelicke plaetse van Jupiters tempel / (daer hy van jonex op / alle dage / op sekere ghestaeckte uren / plagh henen te gaen / om naer het Heydensch faetsoen / syne blinde devotie te doen) sy hebben oock syn beeldt, met het chieraet van triumphe bekleet zynde / willen drucken op de kussens, die men gedruckte in het Capitolium: sy hebben hem oock Burgemeester, ende Dictator willen maken / syn leven lanck geduerende. Maer alle dese eere, ende elck stuck van dien / heeft hy gewepgert / niet willende dat mē daer van eene resolutie soude maken / het zy by het Roomsche volck, of by die van den Rade, om hem dese eere aen te doen: eñ heeft also syne groote couragie niet minder ghetoont in't weygheren van de eere, als hy te vozen gedaen hadde in het verdienen van de selve. Soo heeft oock Fabius Maximus, als hy merckte / dat hy het Burgemeesterschap viif-mael, ende syne Dooz-ouders / Vader, Groot-vader, Oudt-groot-vader, &c. seer dickwils bedient hadden / ende dat synen sone met ghemeene stemme nu tot het selve Ampt verkozen was / so heeft hy in den vollen Raedt met groote instantie versocht / dat syn Huys, eñ Familie, van dese eere ende last, soude mogen ontslaghen wozden / niet als of hy aen de gaben van synē sone getwijffelt hadde (want hy was een doozluchtigh ende treffelijck man) maer op dat sulcken Ampt van soo grooten authozitept ende gebiedt / niet al te lange in een Familie en soude gecontinueert wozden / want dat vondt hy periculeus vooz 't gemeene beste. Siet doch / seydt den Hystorie-schrijver, wat eene groote ende uytnemende kracht datter steeckt in eene mannelijcke couragie, ende groot-moedigheyt, overmidts dat daer dooz ook de Vaderlijcke affectien, die dooz de alder-sterckste ghehouden wozden / konnen overwonnē wozden. Maer eplacē! hoe vele zynder nu onder de genaemde Christenen, die sulcken couragie hebben / datse de eeren ende staten souden konnen wepgeren / als sy haer t'huys gebzacht wierden? Ja / hoe vele zynder wel / die so lange konnē wachtē / tot datse haer t'huys gebzacht / of ten minsten dooz de rechte deure op-gedzagen wozden? want den meesten deel poogen altijdt naer wreveligen regimente, Amos 6. 3. Sy nemen eere van malkand'ren, ende de eere die van God alleen komt, en soecken sy niet, Joan. 5. vers. 44. Doozwaer dese Heydenē sullen opstaen / om haer te verdoemen / indiē sy haer herte soo blijven verheffen over hare broeders, Deut. 17. Vs. 20. Want Godt wederstaet altijdt den hoovaerdigen, maer den nederigen geeft hy syne ghenade: Laetse dan haer-selven leeren vernederen onder de krachtige handt Gods, op dat hy haer verhooghe tot syner tijdt, 1. Pet. 5. vers. 5. 6. Laetse met David, haer leeren wachten van een herte dat hoovaerdigh is, ende oogen die stout zijn, laetse niet wandelen in groote dingen, die haer te hoogh zijn: maer laetse liever hare ziele leeren setten / ende stille houden / als een gespeent kindt by syne moeder: soo sullē sy toonē / datse eene rechte cou-

Clachte, dat de genaemde Christenen verre van dese Heydenen worden beschaemt gemaeckt.

Overmits sy in plaetse van eere te weygerē, de selve door slimme Practijcken soo onbeschaemdelick na jagen.

couragie hebben / ende soo mogē sy op den Heere hopen / van nu aen/ tot inder eeuwighept / Psal.131. vers.1.2.3.

VI. Een man van couragie moet de lasteringen van syne vyanden verachten.

Ten sesten, so moet een man van couragie, de calumnien ende lasteringen van sijne vyanden leeren verachten. Want dat is een teecken van een couragieus ghemoedt, wel te doen, ende de calumnien te verachten. Want gelijck het eene eere is/ gepresen te worde van een man die selve gepresen is: soo en is het geene schande/gelastert te worden van een man/ die met schant-vlecken geteeckent is. Daerom sepde Aristoteles, als hy van een onbeschaemt mensche gelastert wierdt: Ghy spreeckt de lasteringen gaerne, sepde hy / ende hoortse seer noode: maer ick en ben die niet gewoon te spreken, maer wel te hooren. Plato antwoorde ock seer treffelick/als hem verhaelt wierdt/ datter eenige waren / die hem seer lasterden: Ick hope soo te leven (sept hy) dat geen verstandigh man haer ghelooven en sal. Pisistratus sepde ock seer fraey / als hy van een dronckigh man qualick wierdt toegesproken / ende als hy van sijne vrienden vermaent wiert/ om hem te straffen: dat en wil ick niet doen (sepde hy) want ick en ben op hem niet meer vergramt, dan of een blinde man my op de borst gheloopen hadde. Insgelijcx als hem verhaelt wierdt / dat sekeren quaedtspreker hem seer gepresen hadde: Ick ben daer over seer verwondert (sepde hy) ten zy dat yemandt hem wijs ghemaeckt heeft, dat ick doot ben: want hy en is niet ghewoon, eenige levende menschen te prijsen.

Fortes est, falsam infamiam contemnere.

Regium est, malè audire, & benè facere.

Midts dat hy van de daet suyver is.

Soo deden couragieuse Heydenen, als Aristoteles.

Plato.

Pisistratus.

Demosthenes antwoorde ock met eene groote couragie, sekeren lasteraer, die hem eenige woorde in syn aensicht wierp: Ick en wil met niemandt kampen, (sepde hy) dan met mijns ghelijcke, want het is te slecht van sijn minder verwonnen te worden, gelijck het ock eene kleyne eere is, syn minder te overwinnen. Ja Diogenes Cynicus, die anders eene scharpe tonge hadde / ende den beste vrunt van Plato niet en was/ als hy even-wel den selven Plato, van eē ongeregelt mensche hoorde lasteren / sy (sepde hy) houdt doch op, want ghy sult soo weynigh ghelooft worden, als ghy Plato lastert, als ick soude gelooft worden, indien ick u prijsen wilde. Dit accoordeert ock met de H. Schriftuere, want die vermaent ons / dat wy niet en souden ter herten nemen alles wat men seydt, want het soude konnen gebeuren/ dat onsen eygenen knecht ons soude vloecken (gheljck het David wedervaren is van Simei, 2.Sam.16.vers.5.6.7.8. ende Mephiboseth den sone Jonathans, van Ziba, ibidem vers.3.) Daerbeneven soo weet oock u herte (sepdt Salomon) dat ghy andere oock dickwils gevloeckt hebt, Eccl.7. hs.21.22. onse Salighmaker sept ock Matth. 5.vers.11. dat wy saligh zijn, als de menschen ons versmaden ende vervolghen, ende alle quaedt teghen ons spreken, lieghende om synent wille: verblijdt ende verheught u (sepdt hy) want uwen loon is groot in de Hemelen, want alsoo hebben sy vervolght de Propheten, die voor u geweest zijn. Wy moeten het dan voor het minste rekenen, dat wy van menschen geoordeelt worden, als wy

Demosthenes.

Diogenes.

Veel meer moete dat de Christe nen dit na volgen.

Overmidts wy inde H. Schrifture doorgaens daer toe vermaent worden.

Ende als wy hebbe eene goe de conscientie.

wy maer hebben een goede conscientie, dat wy ons in die dingen niet schuldigh en kennen / die ons worden op-gelepdt / 1. Cor. 4. 3. 4. want eene goede conscientie, is als duysent getuyghen: ende voor God en is niemant belogen / die in sulcken gheval / onse gherechtigheyt sal aen den dagh brenghen als den middagh, Psal. 37. 6. Dat moet dan onsen roem zijn, het ghetuygenisse onser conscientie, dat wy in eenvoudigheydt, ende goddelijcke oprechtigheydt, niet met vleeschelijcke wijsheydt, maer met Gods genade, in de wereldt, ende insonderheyt in de bedieninghe van ons Ampt, ghewandelt hebben, 2. Cor. 1. 12. Als wy dan onse wandelinghe soo eerlijck ende onstraffelijck houden onder de menschen / soo sullen die ghene / die tegenstaen / beschaemt worden / niet quaedts hebbende van ons te seggen, Tit. 2. vers. 8. Ende dat is den wille Gods / dat wy met wel doen, stoppen den mont van de dwase menschen, 1. Pet. 2. 15.

Ten sevensten, soo moet een man van couragie, synen toorne bedwinghen / ook tegen syne meeste vyanden. Want het is een teecken van eene vrouwelijcke kleyn-hertigheyt dat men syne passien, insonderheyt de toornigheydt, niet en kan in den toom houden. Want een sot laet synen toorne in't korte sien, daer-en-tegen wie de smaetheydt verbergt, die is voorsichtigh, Prov. 12. 16. Ende dit wort in den Koningh Saul gepreesen / als hy eerst Koningh gheworden was / ende sommige boose lieden verachtelijck van hem spraken / seggende / wat soude ons dese helpen, ende sy en brachten hem geene geschenken / soo geliet hy hem-selven, als of hy dat niet ghehoort en hadde, 1. Sam. 10. vers. 28. Want een geduldigh man, is beter als een sterck man, ende die meester over sijn mont is, die is beter als een die steden wint, Prov. 16. vers. 32. Het en is dan geene schande / leet te verdraghen (gelijck de Krijghs-luyden voor den bandt / dat soo verstaen) want wie geduldigh is, dat is een kloeck mensche, ende het is hem eerlijck, dat hy ondeucht verdragen kan, Prov. 19. vs. 11. Dit is dan van Cicero wel aenghemercht / datter niet eerlijcker of prijs-waerdigher en is / noch dat een treffelijck ende couragieus man beter betaemt / als goedertierentheydt, lanckmoedigheydt, ende sachtmoedigheydt. Ende dat dese deughden moeten betracht worden / niet alleene tegen onse vyandē, maer ook als wy van pemant op eenen onbequamen tijdt ghemoept / of onbeschaemdelijck erghens toe versocht worden / want dan moetē wy toesien / dat wy ons-selven niet en vergrijpen / met eene onnutte ende hatelijcke steurigheyt, de welcke van een vry volck qualijck kan verdragen worden / want die moeten ghelepdt worden met eene vriendelijcke gherechtigheydt, ende gherechtighe vriendelijckheyt, getempert met kloeckmoedigheydt, even ghelijck de Kinderen van hare Ouders geregeert worden. Want anders / soo en is de sachtmoedigheyt, ende vriendelijckheydt niet te prijsen / daer gheene Authoriteyt by en is / sonder dewelcke dat ghene regeringe van Steden, Landen, Huysen, of Krijghs-volck, soo te Water, als te Lande, bestaen en kan. Dat wy

Ovidius Epist. Heroid. Vinceanimos, iramque tuam, qui cætera vincis.

Nihil enim laudabilius nihil magno & præclaro viro dignius, placabilitate atque clementia.

Exercenda est facilitas & altitudo animi, ne, si iracamur aut intempestive accedentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatē inutilem & odiosam incidamus.

Nota. Eene noodige cautele.

wy nu van de toornigheyt gheſepdt hebben / dat moet inſonderheyt van een Officier te Water, of te Lande, waerghenomen worden/wanneer ſy noodtſakelijck yemant van hare Soldaten, of Maettrooſen moeten kaſtijden/volgens hare inſtructie, ende den Artijckel-brief. Want ſy moeten toeſien / datſe onder de Juſtitie, nopt en vermenghen hare grimmigheyt, of particuliere paſſien, of anders ſoude de Juſtitie in eene raſende wraeck-gierigheydt veranderen: gelijck Simeon ende Levi, van haren Vader, in ſijn doot-bedde noch daer over beſtraft / ende verfoept worden/om dat hare ſweerden waren moordiſche wapenen: mijne ziele (ſepdt Jacob) en kome niet in haren raedt, ende mijne eere en kome niet in hare vergaderinghe: want in haren toorne, hebben ſy den man verworcht, ende in haren moedtwille hebben ſy den Oſſe verdorven: vervloeckt zy haren toorne, dat hy ſoo heftigh, ende hare grimmigheyt, datſe ſoo hartneckigh is: Ick wilſe verdeylen in Jacob, ende verſtroyen in Iſrael, Gen.49.5.6.7. Alle Commandeurs te Water ende te Lande, moeten dan haren toorne leeren bzepdelen / wanneer ſy teghen yemant van hare Soldaten met toornighepdt zijn ontſteken / op datſe niet en doē dat haer namaels ſoude rouwen / gheliick Alexander de Groote, in ſyne dronckenſchap eñ grimmighept / een van ſyne Mignons, ende beſte vrunden, die oock ſijn leven menighmael geſalveert hadde/met namen Clitus, ſeer jammerlijck doorſtekē heeft/daer over dat hy 's anderen daeghs ſoo ſeer treurde/dat hy in dry dagen niet en wilde eten/ ja hy hadde voorgenomen hem-ſelvē doot te vaſten, ende ſynen vrundt in het graft te volgen/ten ware dat hy van ſyne beſte vrunden hadde getrooſt / ende verbedē geweeſt. Soo ſoude David in ſyne toornighept/ oock eene groote dwaelheyt begaen hebbē / tegen het huys van Nabal den Carmeliter, ten ware dat hy van de wijſe Abigail hadde verbeden ende geſtupt gheweeſt/daer hy oock den Heere voor danckt/1.Sam.25.32.33.34. Het is dan een zegen voor yemant/ die eenigh commande heeft / dat hy eenen goeden wijſen vrundt, of twee/ ontrent hē heeft / die ſyne toornigheyt ſomtijts kan breken met eene vrundelicke antwoorde, gelijck Abigail daer dede. Want wy mercken in dat exempel/ de waerheydt van des Wijſe-mans Ieſſe Prov.15. 1. dat eene vriendelijcke antwoorde den toorne ſtillet, maer een hardt woort richt grimmigheyt aen: Ende overmidts alle Bevel-hebbers niet altijdt ſulcke wijſe vrunden ontrent haer en hebben/of immers naer de ſelve niet en luyſteren / als ſy wel behoorden: ſoo moeten ſy dagelijcx God bidden om die wijſheydt, die van boven komt, daer van wy leſen Jac.3. verſ.17.18. daer ſtaet/ datſe ten eerſten is ſuyver, daerna vreedtſaem, redelijck, gheſeggelijck, vol barmhertigheydt, ende goede vruchten, ſonder uytneminghe, niet gheveynſt: ende dat door deſe wijſheyt/ de vrucht der gerechtigheydt wordt in vrede ghezaeyt, den ghenen die vrede maken. Merckt deſe acht proeven van de Hemelſche wijſheyt, daer Salomon om gebedē heeft/ op dat hy ſoude bequaem zijn tot de Koningh-

Juſtitie moet vry zijn van grimmigheyt. Ira viri, Iuſtitiam dei non exequitur Jac.1.20.

Alexander, cum ad reliquā Aſiam ſubigendā pergeret, Philotam parmenionis filium, ampliſſimæ dignitatis virum, ob ſuſpicionē primò, mox detrahentium calumniis ob rurum, unà cum patre necari juſſit.

Horat. Ira furor brevis eſt, animum rege, qui nifi paret, imperat: Hunc frenis, hunc compeſce catenâ.

Als de Commandeurs gra zijn, dien ſy wel een goeden vrundt te hebben, d met eene vriendelicke antwoorde h ren toor kan ſtille

Gelijck Abigail dede aen David.

En ſy mo ten God bidden o de wijſhe van bove die uyt a proevē b kent wor

Koninclijcke regeringhe, daer hy van God toe verkozen/ende daerinne dat hy nu bevestight was/ 1.Reg.3.vs.9. De eerste proeve, is suyverheydt, dat is een Godvruchtigh ende ghehoorsaem herte, dat wy is van alle stoute sondē. De 2. is vreedtsaemheyt, dat is/ een ghemoet dat niet twist-gierigh en is/ maer dat staet naer vrede met allerley menschen/ ende naer heyligheyt, sonder dewelcke dat niemant God sien en sal/Hebr.12.14. De 3. is redelijckheyt, dat is/eene billicke bescheydentheydt, dat wy niet en handelen naer het uterste recht/ maer gaerne van ons recht wat afwijcken. De 4. is geseggelijckheyt, dat is/ dat wy goede onderwijsingen ende vermaningē plaetse geven. De 5. is barmhertigheyt, dat is/ dat wy mededooghen hebben met alle menschē/die ellendigh zijn naer ziele/ of naer lichaem. De 6. datse vol is van goede vruchten, dat is/van Godsaligheyt,rechtvaerdigheyt, matigheyt, ende allerley goede wercken/na de eerste,ende tweede tafel. De 7. datse is sonder uytneminge, dat is/ niet partijdelijck oordeelende / maer lief of leet, of naer den aensien, maer een rechtvaerdigh oordeel/sonder toegenegenthept/Joan.7.24.1.Tim.5.21. De 8. proeve is/datse ongeveynst,eñ sonder bedrogh is.Want de wereltsche menschen stellen daer inne/ een groot deel van hare wijsheydt datse veynsen konnen: want een yder van hun spreeckt valscheliick tot synen naesten/ met smeeckende lippen, sy spreken met een dobbel herte, Psal.12.vs.2. Haren mont is gladder dan boter, ende hebben doch krijgh in den sinne: hare woorden zijn sachter dan olie, ende zijn doch bloote sweerden, Psal.55.22. Maer de kinderen Gods zijn onnoosel, ghelijck de Duyven, om quaedt te doen/ende niet-te-min listigh als Serpenten, om quaedt te vermijden/Matth.15.16. Sy seggen met den Koningh David, slecht ende recht sal my wel bewaren, want ick vertrouwe op u, Psal.25.vs.21. Siet dese Hemelsche wijsheydt, is den rechten toom, daer door wy onse toornigheyt ende alle quade passien moeten bedwingen: derhalven alle Commandeurs ende Officieren te Water, ende te Lande, die voor wijs ende verstandigh willen uytgaen/ die moeten in hare wandelinghe/ sulcke wercken bewijsen met sachtmoedige wijsheyt, of anders sullen sy in de Goddelijcke vierschare voor dwasen gekeurt worden. Ja Cicero derf wel seggen/ dat Alexander de Groote, synen Vader Philips, Koningh van Macedonien, in militaire kloeckheydt, ende feyten van Oorloge overtreft heeft: maer dat den voorschreven Philips, synen sone Alexander verre overtreft heeft in vriendelijckheyt, beleeftheyt, ende sachtmoedigheyt, soo dat den Vader altijdt groot ghebleven: maer den sone door syne gebreken/ dickwils vuyl ende veracht ghewor den is. offic. lib.1. cap.33. Bevestigende daermede de spreucke van den Wijsen-man, die wy hier vooren gehoort hebben upt Prov.16.32.

Dese Hemelsche wijsheyt is dē rechten toom, om de toornigheyt,ende alle quade passien te bedwingē.

VIII. Een man vā couragie en moet hē in synen voorspoet niet te veel verheffen.

Ten achtsten, soo moet een man van couragie toesien/ dat hy door den voorspoet niet te veel verhevē/ of door den tegenspoedt niet te vele neder-gheslagen en worde. Want de

de werelt is vol veranderinge/ ende daer en is in de menschelicke dingen niet gestadigh, als de ongestadigheyt selve. Het is ydelheyt der ydelheydt, ende alle dinck is ydelheydt, Eccl. 1. 1. Na den lacchē komt treuren, eñ naer de vreughde komt leet, Prov. 14. 13. Ende evē gelijck een wijs Prinçe, indē Vrede moet dencken aen den Oorloge, so moet oock een Bevel-hebber te Water, of te Lande, in spne Victorie denckē aen de Nederlage, ende in de Nederlage wederom moet scheppen / gedenckende dat de Victorie komt van den Heere, eñ dat spne hant alle dingen seer licht kan veranderen. Indien dan een Prinçe, Admirael, Viçe-Admirael, Colonel, Capiteyn, &c. eenige Victorie behaelt te Water, of te Lande, dat hy toesie / dat hem syn herte niet en verheffe, maer dat hy God alleene daer van de eere geve, gelijck den Koningh David gedaen heeft/ Psal. 18. Psal. 21. Psal. 140. Hy moet dan oock aldermeest luysteren naer goeden raedt van wijse, ende verstandighe luyden, om spne Victorie wel te gebruycken/ eñ dat ter geene schandelijcke Nederlaghe naer en volge/ gelijck dickwils gebeurt is/ met namen Gen. 14. vs. 14.15. 1. Sam. 30. vs. 16.17. ende daer vā zijn inde Griecsche, Roomsche, Hooghduytsche, Fransche, Engelsche, Nederlandtsche Historien, ontallicke exempelen/ dat de overwinners, dewijle sy besich waren met brassen en suypen, rooven ende plunderen, hoereren en domineren, van hare vyanden jammerlick zijn overrumpelt/ of van andere ongelucken overvallen: Hier is insonderheyt gedenck-waerdigh het exempel van Alexander de Groote, daer van de Hystorie-schrijvers derven seggē/ dat hy grooter was als syn geluck, ende dat niemant syne kloeckheyt inde Oorloge en heeft te hopen, noch syn geluck te wensche, overmits hy voor/ noch naer hem syns gelijcke niet gehadt en heeft: Niet-te-min desen grooten ende onverwinnelichē Prinçe, die scheen door de bekende werelt niet te reysen, of te marcheren, maer te vliegen met vier vleugelen, ende met vier koppen, want de Heere hadde hem groote snelheydt, groote loosheydt, ende groote kracht gegeven/ Dan. 7.6. Is van de wellust ende dronckenschap overwonnen: want als hy in Babylonien ghekomen was/ naer de overwinninge van Darius den Koningh van Persien, insonderheyt naer syne victorie in Oost-Indien, ende hem selven begaf tot wereltsch playsier, ende allerley dertelheydt, insonderheydt dronckenschap, soo heeft hy eenen duplen dronckaert uyt Macedonien, met namen Proteas uytgedaeght / om tegen hem te drinckē/ ende als den Keyser twee pocula bicongia, dat is/ twaelf sextarios uyt-gedroncken hadde / (makende t'samen naer de Joodsche rekeninge / een Hin, dat is soo vele vochtigheyt / als daer soude gaē in 72. gemeene hoender-eyeren, siet Leb. 19. 36.) soo is hy ghevallen in eene heete continuele kortse, ende in weynigh dagē daer van gestorven. Soo sien wy in alle Hystorien, als de Prinçen, eñ treffelicke Helden op het hooghste gekomen waren / gheliick de Sonne op den middagh dat stracx daer aen/ haren voorspoet begonde te dalen/ ge-

Omnium rerum vicissitudo est.

Extrema gaudij luctus occupat.

Secundæ res etiam sapientum animos fatigant. Salust.

In voorspoedt moet men meest luysteren naer goedē raet.

Turpius a voluptate vinci, quam a dolore.

Alexand fortunā major, su cessus en amplissim & provo cavit str nuus, & æquipar vit ut m tus, & s peravit melior, soluisque sine æm clarus ac ut nemo audeat v tutem e sperare, optare tunam.

Alexan vergeet hem in dronck schap, e sterft d af.

Siet va doot A andri, chron. rionis 2. fol.

Fortu vitrea splend frangi

gelijck van Julius Cæsar, Pompejus, genoegh bekent is. Ja selfs geheele Rijcken van Keysers, Koningen, ende Republijcken hebben hare Perioden, ende sekere gesette tijden, ende als sy op het hooghste zijn/soo komt daer eene subijte veranderinge, als een tempeest/ Dan. 2.44. Dan.7. vers.2. tot 9. Daeromme seyde den Keyser Karel de vijfde, dat het geluck gemeynelijck jonghe luyden volghde: want hy merckte/ dat synen voorspoedt ontrent het eynde vā syne regeringe/ seer begonde te minderē/ ende dat het obergeblogē was naer Vranckrijck, ja dat synen victorieusen geest (seydt de Hystorie) in Hendrick de II. Koninck van Vrancrijck scheen verhupst te zijn: ende het derdzoot hem/dat sommige sijn devijs, ende de Columnen van Hercules, daer dit devijs gemeynelick by stont/ te weten Plus oultre, begonden te veranderen in Plus citra, schilderende een kreeft daer by/ die achterwaert kruypt. Ende dat hy daerom gelijck de loose dobbelaers, by tijts uyt het spel wilde scheyden/ op dat hy met eenen worp niet en soude verliesen/ daer hy soo lange over vergadert hadde. Famianus lib. 1. de Bello Belgico, fol. 20. In summa/ het is van Cicero seer wijsselijck geseght/ hoe wy hoogher zijn, dat wy ons des te nederigher moeten draghen. offic. lib. 1. cap. 33. Ende dit accordeert met de H. Schriftuere, Jac. 1. 10. Wie rijck is, die roeme in syne vernederinghe, want hy sal als eene bloeme des veldts vergaen. Doch/gelijck een man van couragie hem-selvē in synen voorspoet niet te vele en moet verheffē: soo en moet hy oock in synē tegenspoedt niet te flau-hertigh eñ misnoedigh zijn. Want die en is niet sterck, die in den noodt niet vaste en is, Prov. 24. 10. Maer gelijck de kloeckheydt van een Stierman, of Schipper, in den waters-noodt bekent wordt: soo wordt oock de kloeckheyt van een Officier te Water, of te Lande, ja van alle/die eenigh Bewindt of Regeringe hebben/ bekent/ als de saken in den windt, ende tegen stroom af-loopen. Ende hy moet dencken/ gelijck den Winter soo noodigh is als den Somer, dat wy oock somtijdts tegenspoedt moeten hebben/ tot onser verbeteringe, Psal. 119. 71. Daeromme is het eene treffelicke eñ gedenckwaerdige sententie/die Scipio Africanus wordt toegeschreven van Cicero in de gemelte plaetse: dat even gheliick de wilde Peerden worden obergegeven in de handen van de Pickeurs, op datse daerna des te beter souden konnen gebruyckt/ende beredē worden: dat oock alsoo de menschē/ wanneerse door dē voorspoedt wat te stout ende opgeblasen worden, daerna door den teghenspoedt (als een Pickeur) moeten gedwongen wordē binnen den rinck van de redelickheydt, eñ verstandt, op datse de swackheydt van alle menschelijcke dingen, ende de veranderinge van het wereldtsch gheluck, souden leeren kennen. Dese vermaninge is oock Schriftuerlick, want sy accordeert met Psal. 32. 10. Psal. 76. 11. Prov. 16. 18. Ende de Schriftuere levert daer van menighte van exempelē, met namē vā Pharao, Adonibezeck, Sanherib, Nebucadnezar, Herodes Agrippa, &c.

tegenspoet niet flauhertigh zijn.

Want den tegenspoet is ons noodigh tot onse verbeteringe.

Als blijcke uyt vele plaetsen ende exempelen der H. Schrifture.

Hier

Nescia mēs hominum fati, fortisque futuræ, & sevare modum rebus sublata secundis. Virg.

Hier van komen de spreeck-woorden van de Voor-ouders in allerley talen / ean epathes, emathes : quæ nocent, docent: leet leert. Soo moet dan een man van couragie, in synen teghenspoedt, den moedt niet verlozen geben / maer syn prosyt daermede doen / dat hy voortaen wijser ende ootmoedigher zy : dat hy sich ook allerwege leere vreesen / want wel hem, die sich allerwege vreest, wie daer-en-tegen hal-starrich is, die sal in ongheluck komen, Prov. 28. 14. Ende insonderheydt een vroom ende gheloovigh Krijghsman, moet dan leeren synen toe-vlucht tot den Heere nemē / op hem vertrouwen, ende hem van herten aenroepen, gelijck den Koninghe David dede in synen uytersten noot, als hy met sijn volck geweent hadde / datse niet meer weenen en konden / soo versterckte hem David even-wel in den Heere synen God, 1. Sam. 30. vers. 6. Soo dede ook Josaphat 2. Par. 18. 31. 2. Chron. 20. vers. 3. 4. &c. Tot een besluyt, gelijck een man van couragie, in den voorspoet syne oozen moet stoppen voor de pluym-strijckers : soo moet hy ook in den tegenspoet syne oozen stoppen tegen de lasteraers, ende dwasē menschen, die gemeynelijck meer oordeelen uyt de uytkomste, als naer de mate des verstants, ende de gesonde reden. Want dese tweederley stemmen / alhoswel sy malkand'rē contrarie zijn / zijn niettemin byna even periculeus. Want indien wy ons laten flatteren / soo konnen wy licht bedroghen, ende hoovaerdigh woordē. Want de menschen / die soo ghestatteert worden / dencken lichtelijck / datse sulcken pryys waerdigh zijn : daer upt dan nootsakelijck ontallijcke fautē / ende mis-grepen / moeten voort-komen / als de menschē met sotte opinien, ende ydel behagen sijns selfs opghenomen zijnde / valt van de eene sonde in de andere / ende dan ten lesten / van alle redelijcke menschen voort uytgelacchen. Wederom indien wy te vele willen letten op de lasteringen, soo souden wy ons lichtelijck vergrijpen in toornigheydt ende wraeckgierigheydt, ende doen / dat ons namaels soude rouwen. Daerom en moet een wijs man niet ter herten nemen alles wat men seyt, want het soude konnen gebeuren / dat onsen eygenen knecht ons soude vloecken / Eccl. 7. vers. 21. Maer hy moet maken syne eere ende eedt te bewaren / syne conscientie voor-al te quijten voor God, ēn de menschen, hy moet met wijsheyt ende verstant procederen / volgens synen last / ende de regulen van de militie : dat ghedaen hebbende / als hy dat kan doen blijcken voor alle redelijcke, onpartijdige menschen, ende voor-al die hem te ghebieden hebben / soo moet hy getroost zijn / alwaert dat synen aenslagh niet wel ghelucht en ware / eben gelijck een Mediçijn-meester niet en is te beschuldighen / die na de regulen van de Mediçine geprocedeert heeft / alwaert schoon / dat den Patient quame te sterven. Want de menschen moghen menschelijcke ende rechtmatige middelen gebruycken : maer die verstant hebben / die weten / dat de Victorie, soo wel als het leven van den mensche, alleene staet in de handt des Heeren.

Ten negenstē, soo moet een man van

Een vroom Krijghsman moet dan synen toevlucht tot dē Heere nemen. Gelijck David, Josaphat, ende meer andere vrome Koningen gedaen hebben.

Careat successibus opto : quisquis ab evētu facta notanda putat.

Eē man vā couragie moet de pluym-strijckers verachten in dē voorspoedt. Magnanimus assentationes non recipit.

Ende de lasteraers in den tegenspoedt.

Fortis est, falsam infamiam contemnere. Siet bovē Art. 6. van de couragie.

Fortis ut non recusat invidiam in loco, ita nec temere arcessit.

Eē Overste die met verstant syne saken heeft aengeleght, en is niet te beschuldigen.

So weynig als een verstandigh Medicijn-meester, die syne cure mistruckt.

IX.

Eē man vā

van couragie ooc̄k rekeninge maken/ dat's Heeren dienst en is gheene erve. Ende derhalven / of het gebeurde / dat hy upt nijdigheydt, jalouzie, lasteringhen van syne parthien, &c. van synen dienst ontslagen of bedanckt wierdt / hebbende eene goede conscientie, soo en moet hy daerinne niet te seer verslagen zijn: want dat is dickwils dē loon geweest van de treffelickste Helden onder de Griecken, Romeynen, Hooghduytsche, Franschoysen, Nederlanders, &c. als sy naer vele goede dienstēn, teghen den stroom der ongerechtigheydt, eñ de vinnigheyt van hare vyanden, niet en hebben konnen op-zeylen/ datse ten laetstē over stier gedreven/ende somtyds wel aen den grondt geraeckt zijn. In sulckē geval moet dan eē man van couragie, syn herte suyveren van alle ongheregheldе passien en beroerten, als toornigheyt, wraeckgierigheydt, over-matighe droefheyt, &c. Hy moet ooc̄k syne tonge bridelen van hevige woorden/ eñ syne handen bewarē/ dat hy die niet upt en steke tot ongerechtigheydt. Want een wijs, eñ couragieus man/ moet allerweghe pooghen naer de gherustigheydt, ende gestadigheydt des gemoets / om te toonen synе stantvastigheydt, ende kloeckhertigheydt. Jae hy moet gedencken/ datter in alle eeuwen, vele treffelijcke personnagien gheweest zijn/ die de ruste soo seer bemint hebben/ datse haer-selven vande Regeringe ontslagen / ende tot een stil gerust leven begeven hebben. Onder dese zijn gheweest vele vermaerde Philosophen, ende noch meer Prinçen, ende andere treffelicke lupden van state, die de manieren van het Hoff niet en hebben konnen/ eñ van diegene / die het meeste Bewindt daerinne hadden / niet en hebben willē verdragen: hebben daeromm liever gekosen een gherust stil leven, haer begevende te lande-waert / tot de Bouwerie, of andersins/ stillekens/ op hare renten levende. Want sy hadden voor/ dat Koninghen ende Prinçen naer haer faetsoen doen/ te weten/datse geens dincx en souden gedreck hebben / datse onder niemants subjectie en soudē staen als slaven, maer hare vryheyt gedruptkē/ dewelcke die eygenschap heeft/ dat wy onses selfs zijn, ende leven naer ons goedt-duncken, wel-verstaende in de gherechtigheyt. In voegen / dat de eergierighe, ende dese stille soet-voerighe menschen/ eenderley oogemerck hebbē/ maer sy volgen seer diversche ende ongelijcke weghen: want de eerste, te weten de staet-suchtige, die staen naer groote eeren, staten, eñ rijckdommen, ende meynen so te komē tot haer oogemerck: maer de laetste, te weten stille eñ sacht-voerighe lupden / die hebben liever in rust te leven / ende haer te generē met een kleentjen/dat haer eygē is/ sonder op pemandts aensicht te sien. Aen weder-zijden meynen sy/ datse het recht/ende wel voor hebben. Maer inder daet/ soo is den wegh/ die de rust-lievende personen ingaen / gemackelicker / sekerder / eñ min jalouzie, eñ nijdigheyt vā andere lupden onderworpē: Alhoewel ick bekenne/ dat die gene/die liever in de bedieninge van eenige Amptē zijn/ indien sy maer daer toe bequaem zijn / ende datse rechte wegen daer tot

nedergeleght.

Om in rust te te leven.

His idem propositum fuit quod regibus, ut ne quâ re egērent, ne cui parerent, libertate uterentur, cujus proprium est sic vivere, ut velis.

Malè vehi malo, alio gubernante quam tam in gratis vectoribus bene gubernare Cicero Attico lib. 2. Epist. 10.

Wie datter beter aen is, die in de regeringe is, of daer uyt?

toe ingaen/aen het ghemeyne beste meer profijt/ ende aen haer-selven, ende haer geslachte, meer lupsters konnen toe-bringhen. Derhalven so en is de ruste niet te mis-gunnē aen die ghene / die liever buyten de regeringe, in ruste willen leven/indien sy maer hare ruste wel bestedē in de Studien, of andere goede ende eerlijcke hanteringen / om aen het Vaderlandt op die manière dienst te doē: daer zijn ooc andere/die door ouderdom, swackheydt, of eenighe andere gewichtige oorsaken/ hare Ampten somtijts resigneren / daer sy goede diensten inne gedaen hebben (al-hoe-wel in onsen tijt sulcke vogels selden vliegen) op dat hare plaetse/binnen haer leven/van andere soude mogen bekleet worden die (naer haer opinie) beter dienstē souden konnen doen/ welcke intentie te prijsē is/ alhoewel sulcke personen dickwils missen van haer ooge-merck. Een notabel exempel hebbē wy hier van in Keyser Karel de vijfde, dewelcke anno 1555. synne Keyserlijcke, ende Koninclijcke Croonen, midtsgaders alle syne Tijtelen, van Heerschappie ende Regeringhe, ja oock alle syne Domeynen eñ jaerlicksche inkomsten/ teffens heeft af-geleght/ende gheresingneert in handē van synē sone/ Philips den tweeden (uptghenomen de Keyserlijcke Croone, die hy resigneerde in handē van sijn Broeder/ Ferdinandus de I. ende hondert duysendt gulden jaerlijcksche rente/ dewelcke hy upt alle syne schatten/ alleene behieldt tot onderhout van hem-selven / ende eenige weynige dienaers/die hy by hem hadde) eñ dit dede hy/ soo hy verklaert / ter oorsake van syne swackheyt / ende quade dispositie sijns lichaems / vertrouwende/dat synē sone voorsepdt/ den last van de Regeringhe, gemackelijcker soude konnen draghen/ tot lupster van sijn huys, ende de welvaren van syne Ondersaten. Maer eylaes! hy is in syne hope jammerlijck bedroghen gheweest/ insonderheydt ten opsien van de Nederlandē, dewelcke desen Philippus, als eenen tweeden Rehabeam, naer het af-schepdt ende vertreck sijns Vaders, met sulcken rigeur, ende Spaensche trotsigheydt heeft beginnen te handelē / dat hy de arme Nederlanders, eerst met de Inquisitie, vreemt Krijghs-volck, ende nieuwe Bisschoppen: daer na, met bloedighe Placcaten, Spaenschen Bloedt-raedt, Spaensche Gouverneurs ende Tirannen, nieuwe schattinghen, ende onlijdelijcke lasten, sonder / ja teghen 't consent van de Heeren Staten van de Landen, gegeesselt heeft: maer insonderheyt met schrickelijcke tormenten, ontallijcke duysenden onnoosele menschē/alleene om het sept vande Religie, als Martelaers, door Beuls handen heeft doen ombrenghen/ (eñ dat alle t'samen tegen de Privilegiē van de Nederlanden, die hy besworen hadde:) sulcx dat de Aerde met het bloet der Martelaren door-weyckt / eñ de Lucht door de vlammen des vyers aen alle kanten ontsteken is / ter tijdt toe dat het den rechtvaerdighen Godt verdroten heeft / dat syne arme schapen, om synent wille, dagelijcx/met soo vele duysenden ghedoot / ende niet anders geacht en wierden/ als schapen die tot de slachtinghe geschickt zijn.

Op hope, dat hy syne Onderseten met beter luyster sou de regeren

Maer hy i in syne h pe jamme lick bedr gē gewee

Sommige resigneren hare amptē binnē haer leven, met goet ooge-merck.

Maer sy worden dickwils daer in bedrogen.

Als Keyser Karel de V.

Die alle synne heerlickheden ende Domeynen overgaf aē synen sone, Philippus de II.

zijn, Pſal.44.23. Rom.8.36. Heeft daeromme Heylandē verweckt upt het doorluchtige huys van Naſſau, die de fundamenten van onſe vryheyt, in haer bloet gelegh hebben. Ende ſoo is den Koningh ten laetſten gewaer geworden / wat het te ſeggen is! ſyne Onderſaten trotſelijck ende wreedelijck te bejegenē / ende te miſhandelen / gheljck den Spaenſchen raedt (volghende daerinne Rehabeams jongen raedt) hem geduerigh inſtamptē / datter geen beter middel en was / om de Nederlanden in ontſagh ende gehoorſaemheyt te houden / dan met harde woorden, ende ſcharpe ſlagen, gheljck Rehabeam dede tegen de Gemeynte van Iſrael, ſeggende: mijnen kleynſten vinger, ſal dicker zijn als mijns Vaders lendenen: mijn Vader heeft u een ſwaer jock opgelegt, doch ick wilt noch ſwaerder maken: mijn Vader heeft u met roeden gekaſtijt, doch ick wil u. l. met ſchorpioenen kaſtijden, 1. Reg. 12. 2. tot 20. Ende den Keyſer, ſijn Vader / is voor ſijn doot / noch ghewaer gheworden / datter weynige jonghe zijn, die de oude in de regheringhe verbeteren, ende dat hy niet ſonder oorſake / ſyne Oratie, die hy dede / als hy de Nederlanden aen ſynen ſone tranſporteerde / met deſen wenſch hadde beſloten. Tot een beſluyt (ſeyde hy) ſoo wenſche ick u dat toe, als uwen Vader, dat u ſulckē Sone magh op-waſſen, aen den welcken dat ghy uwe Croonen gheruſtelijck meught, maer niet en moet, over-gheven. Met welcke woorden (gheljck de verſtandighe licht mercken konnen) hy ſynen Sone, eene heymelijcke nope geeft / dat hy als eenen tweeden Abſalom, al te vele ghehaent hadde naer de Croonen van ſijnen Vader, ende datter hy al wat meer was / als de ſwackheydt ſijns lichaems, dewelcke hem deſe ſeltſame reſolutie hadde doen nemen / dat hy hem-ſelven ginck ontkleeden, eer hy ſlapen ginck. Om dan wederom te keerē tot ons voornemē / ſinden ſommighe groote perſonagien, jae doorluchtige Prinçen, ende luyden van grooten ſtate, ſomtijdts die reſolutie nemē / datſe vrywilligh haerſelven ontſlaen van de laſten ende perijckelen van de regeringhe: ſoo moet oock een man van couragie niet verſlauwen (als hy maer heeft eene goede conſcientie, dat hy in alles / ende onder allen ghepooght heeft recht te wandelen: Hebr. 13. 18.) alwaert dat hy met Seneca gediſgratieert / eñ van ſijn ampt, ja ſijn leven berooft wiert. Want de vromigheydt en kan niet ghevangen / ende de kloeckmoedighe lijdtſaemheyt en kan door geene ſchande beſmet worden. Ende het is erger als de doodt, dat men ſijn ongeluck niet en kan verdraghen. Maer alſmen ſijn ongeluck wel kan verdragen / wat is dat anders / als het ongheluck te overwinnē / ende tot ſijn eygen profijt / ja eere te wenden? Tot een beſlupt van deſe kloeckmoedige patientie, ſoo moet een man van couragie, als hy t'onrechte van ſijn ampt ontſlagen wordt / hem-ſelven wachten / dat hy upt onverduldigheydt niet en ſpreke / of en doe / dat een eerlijck man, ende trouwen Patriot niet en betaemt / want anders beſmet hy ſyne ziele, ende ſyne eere, ende doet ſyne vyandē lacchen: Hy en moet oock tot onderhoudt van hem-

Beſluyt uyt het voorgaende, indiē ſommige groote perſonagien, vrywilligh konnen ſcheyden uyt de regeringe: ſo moetē luyden van couragie oock leerē verdragen, datſe ſomtijdts daer uyt geſtootē worden.

Capi ergo virtus neſcit, patientia dedecus ignorat. fortunæ ſuccumbere, triſtius omni fato ducit. Valer. Max. lib. 3. cap. 2. de M. Attilio. Ita ſe gerere in rebus adverſis, quid aliud eſt, quam fævientem fortunam, in adjutorium ſui, pudore victam convertere? Val. Max. lib. 3. cap. 7.

Triumpha vit itaque Cato & aliud vivendi genus instituens, non ad otium & voluptates convertit: verum ut Reipublicæ ornamento, civibus usui, amicis commodo esse possit. Plutarch.

hem-selven/ende syne familie/ sich niet begeven tot eenighe vyle, of vuyle handelingen / maer hy moet hem-selven met sijn eygen inkomen te vreden houden/mits dat hy kan bewijsen / dat hy met eenen eerlijcken tijtel daer aen gheKomen is: Hy moet oock alle eerlijcke luyden soecken dienst te doen: ende sijn eygen inkomen door verstandt / neerstigheyt ende spaersaemheyt soecken te vermeerderen / om sijn huys staende te houden: derhalven/ soo en moet hy hem-selven niet begeven tot dronckenschap/dertelheyt/ of wellustigheyt / gelijck sommige dwase desperate menschen doē/ om quansuys! hare melancolie te verdrijven: maer veel eer tot eene eerlijcke oeffeninge, vriendelijcke mildigheyt, eñ weldadigheyt. Als een man van couragie dese dingē waer neemt/ soo kan hy sonder Officien, of Beneficien, eerlick / treffelick/ gerustelick / ende vermakelick leven voor hem-selven / ende niette-min eenvoudelick / trouwelick/ vriendelick / ende profijtelick voor alle menschen / die hem van doene hebben / ghelijck Cicero dat wel heeft aengemerckt/ offic. lib. 1. cap. 24. & 34.

Ende sy moeten hare ruste eerlick soecken te besteden.

X. Besluyt, wat eygētlick de mannelicke couragie zy?

Ten thienden, om dit sevenste poinct van de mannelijcke couragie (daer eē vroom Krijghsman so grooten staet van maeckt) te beslupten: soo moet een man van couragie dat wel onthouden / dat de rechte couragie ende kloeckmoedigheydt, niet en is eene sotte opgeblasentheyt, of eene lichtvaerdighe stoutigheydt, of eene onverstandige hertneckigheydt, of eene onmenschelijcke wreedtheydt, of eene nijdige eygen-dunckenheydt, of eene rasende toornigheydt: maer het is een eerlijck ende vroom ghemoedt, dat de gherechtigheydt, ende 's Landts welvaren soeckt te beschermen ende te voorderen, alwaert met perijckel van sijn leven. Soo dat dese kloeckmoedigheydt vast is aen de gherechtigheyt, ende wiert daeromme van de Stoische Philosophen eertijdts niet qualick beschreven / dat het is een deught, die de gerechtigheyt soeckt voor te staen naer vermogen. Ende Plato seyde oock seer wel / dat eben ghelijck de wetenschap sonder gherechtigheyt, geene rechte wijsheyt, maer listigheydt is: dat oock alsoo een herte, dat verept is perijckelen uyt te staen, indien het daer toe gedreven wordt door syne eygene eergierigheyt, maer niet door de liefde tot het gemeene beste, dat het selve beter verdient den naem van stoutigheyt, als van kloeckmoedigheyt. Eñ dewijle dē wegh hier seer slibberigh is/want daer is qualick pemant/wanneer hy eenen eerlijcken arbeydt gedaen / of perijckelen uytgestaen heeft/ die niet en verwacht ende verlanght naer eenighe eere, als een loon van sijne kloecke feyten: soo moet een Prinçe, of eenen anderen kloecken Heldt, te Water of te Lande, eer hy eenige perijckelen aengaet / voor-al sijn herte wel ondersoeckē/wat hy daerinne voor heeft: want indiē hy dat simpelick doet upt eergierigheydt, om eenen naem te behalen / soo en is hy niet seer prijs-waerdigh, overmidts hy meer let op syne eygene eere, als 't gemeyne beste: maer indien hy dat eenvoudelic doet upt liefde van de gherechtigheydt, ende van het

Aen Hannibal wierdt verwetē vā syn volck: Vincere scis Hannibal, uti Victoriâ nescis

Va-

Vaderlandt, soo is dat een teecken van eene rechte kloeckmoedigheyt, ende datter eenen hoogen geest in hem steeckt. Want dat zijn inder daet couragieuse, ende manhaftighe personen / die het onrecht soecken te keeren. Ende dat is de rechte/ ende wijse kloeckmoedigheydt, de welcke de eerlickheydt, die de vrome Burgers booz-al beminnen/niet en stellen in hare eyghene glorie, maer in de vrome feyten, soo datse liever in de daedt Prinçen willen zijn / als Prinçen schijnen te wesen. Want die simpelick die ydele eere na-jagen/ die daer hanght aen het sotte oordeel van het slecht volck, die konnen qualick onder groote, ende kloeckmoedige mannen gherekent worden. Want hoe dat yemandt eergieriger, ende trotser van herten is, hoe dat hy lichter tot ongherechtighe handelinghen ghedreven wordt. Cicero offic. lib. 1. cap. 23. Denckt hier aen den Hartogh vã Biron, Marquis d'Ancre, &c. in Vranckrijck: Item/ aen Buckingam in Engelandt, ende meer andere / daer van de memorie noch versch is. Een couragieus man moet oock booz hem sien / dat syne ooghen niet stout en zijn, ende dat hy niet en wandele in groote dingen, die hem te hooghe zijn, Psal. 131. vers. 1. Want die tot eenige regeringe komt / die en moet niet alleene sien/of eene sake eerlick is/maer oock hoe dat hy dat best sal uytvoeren. Want aen d'eene zijde moet hy toesien / dat hy niet te kleynhertigh en zy uyt traegheydt, of eene slaefachtige vreese: aen d'andere zijde/ dat hy niet al te stout en zy booz eergierigheydt ende vermetelheydt: ende hy moet in alle sakẽ/eer hy die begint/wel lettẽ op het eynde, ende de middelen, die daer toe dienen/ daer toe dat wijsen raedt, ende eene goede voorbereydinghe van noode is. ibid. cap. 24. Een couragieus man moet hem oock wachten van hertneckigheyt, ende altijt luysteren naer goeden raedt, alwaer't dat hy quame van een gemeen slecht man. Want dit is de wijsheydt, die Salomon gesiẽ heeft onder der Sonnen/ die hem groot dochte: dat daer eene kleyne stadt was / ende weynighe luyden daerinne / ende daer quam een groot Koningh, ende belegdese/ ende maechte Bollewercken daer rontsomme henen: Ende een arm wijs man wert daerinne gevonden/ die de selve stadt door syne wijsheydt verlossẽ konde/ ende geen menschе en gedachte des selvẽ armen mans: doe spraeck ick (seydt Salomon) wijsheydt is beter dan sterckheydt: nochtans wordt des armen wijsheydt veracht, ende syne woorden niet gheluystert. De woorden der wijsen moeten in stilligheydt aengehoort worden / meer dan het geroep des genen/die over de sotten heerschet: want wijsheydt is beter dan harnasch, doch een eenigh boeve verderft veel goeds, Eccl. 9. vs. 13. tot het eynde. Den besten raedt is dan / die den Wijsen-man geeft Prov. 3. vers. 5. 6. Verlaet u op den Heere van ganscher herten, ende en verlaet u niet op u verstant: maer gedenckt aen hem in alle uwe wegen, soo sal hy u recht leyden.

Ten lesten soo moet een man van couragie hem-selven wachten van alle ongeregelde passien, met namen oock de wellust eñ dertelheydt.

Nam majora viribus aggredi, temeritatis est: quæ possis in his tibi diffidere, ignaviæ.

Pertinacia, elati animi comes.

Een couragieus man moet luysteren naer goedẽ raet.

Sæpe etenim est olitor verba opportunæ locutus.

Al quamẽ hy van slechte luyden.

Maer vooral moet hy met God te rade gaen.

Ten XI. een man van couragie moet hem wachtẽ van wellust en dertelheyt.

Want dat en ſoude ganſch niet ſtupten/ dat yemandt die geene perijckelen noch arbeydt en ontſiet/ dat die van de welluſt ſoude overwonnen worden: want het is meer ſchande, overwonnen te worden van de welluſt, als van de pijne. Derhalven ſoo moet een man van couragie niet achten/dan dat eerlijck is, want ſulcken reſolutie maeckt recht-manhaftige mannen/ſoo datſe die ſlechte dinghen, die by gemeyne luyden gheacht worden/als ydele eere, ſotte ende vuyle geneuchten, ende tijtlijcken rijckdom verachten konnen: ende wederom allerley droefheydt ende bitterheyt, daer 's menſchen leven vol van is/ ſoo konnen verdragē/datſe nopt af en wijcken van de ſtatige waerdigheyt van een wijs man, want dat is eerſt eē recht teecken van een kloeck ende ſtandtvaſtigh ghemoedt. In deſen deele hebben Herculus, Alexander, I. Cæſar, ja ſelfs Simſon, ende Salomon, haer-ſelven vergeten/als ſy de luſten van haer vleeſch te vele hebben toe-gegeven. Want hoererie, wijn ende moſt, maken ſotten, Hoſe.4.11. Ende dit is den wegh, daer haer de Koningen en Prinçen, veeltijdts in verderven, Prov.31.3.4. Ende ſoo mahē ſy/dat op haer paſt dat oudt ghedicht van Ennius, O mannen (ſeydt hy) ghy en draeght maer wijfs herten onder mans kleederen: daer-en-teghen die maeght, heeft een mans herte onder vrouwen kleederen. Item/ Al brenght ghy veel roof ende buyt t'huys/ ſoo zyt ghy even-wel ſoo weeck als vrouwen, die ſweedt noch bloedt en derven aenſchouwen/offic. lib. 1. cap. 2.

Turpius a voluptate vinci, quam a dolore.

Gallos Cæſar ſubegit, nicomedes cæſarem.

Vrbani ſervate uxores mæchum calvum adducimus.

Cato major dicebat eum, qui amoribus vinceretur, ex alienâ vitâ pēdere

Alexander periocum dicebat, dolores oculorum eſſe puellas perficas, a regiis tamen virginibus, cæteriſque ſe cōtinuit.

Vos etenim Juvenes, animos geritis muliebres: illaq; virgo, viri Salmacida ſpolia, ſine ſanguine & ſudore.

Vande dertelheyt van J. Cæſar, SietSueton in Cæſare, cap.49.50. 51.52.

VIII. Maeſt de mannelijcke courage, daer wy nu genoegh van geſproken hebbē/ſoo moet een vroom Krijghſman, ſoo te Water, als te Lande, betrachten de nuchterheyt, dat is/matigheyt in ſpijſe eñ dranck, daer wy hier voren lib. 3. als wy ſpraken van de Maettrooſen, ende ook in het 2. Cap. daer wy van de diſcipline op de ſchepen ſpraken/ in't breede van gehandelt hebben. Dat willen wy hier alleene toe ſeggen/dat een Admirael, Viçe-Admirael, Capiteyn, Lieutenant, of Schipper, of eenigh ander Officier, te Water, of te Lande, die niet nuchter en is / dat hy niet waerdigh en is/dat hy den naem van eē Officier draeght. Want hoe kan yemandt commanderen, die ſot, of dol is? maer een man, die dronckigh is, die is ſot, of dol, ende derhalven onbequaem om te commanderen. Ende wanneer hy een trayn daer van maeckt / ſoo dient hy beter / in een kot by de ſwijnen gebannen, als over menſchen geſtelt te zijn. Ende dit is eene leelijcke ſmette gheweeſt in Alexander de Groote, die anders een uptnemende braef ſoldaet was / ende de geen ordinaris dronckaert, dat hy ſomtijdts ſoo dronckigh is gheweeſt/ dat hy als een dulle-man dede / dat hem namaels roude / gheljck wy hier voren van hem verhaelt hebben / dat hy in ſyne dronckenſchap/eē van ſyne vrundē/ met namen Clitus, den ſone van ſyne Voeſter, ende die Alexander dickwils ſyn leven gheſalveert hadde/ vermoort heeft: ja / dat hy teghen eenen duplē dronckaert/met namē Protēas, ingeſpannē zynde/als om prys te drincken/ hem-ſelven doot ghedroncken heeft / als hoyts te voren

De VIII. deught van de Officierē, is nuchterheyt.

Want ſonder deſe deught en kan niemant commanderen.

Cato major ajebat rem publicam illā ſalvam eſſe non poſſe, in quâ piſcicu lus pluris quambos væniret.

Ebrietas e inſania vo luntaria.

Cibi en fuit tem rantiſſim neque ad vinum pr ceps, ut creditum eſt.

wozen gehoozt is. Soo dat Cicero niet sonder reden/ Alexander daermede brandt-merckt / al-hoe-wel hy in de Oorloge kloecker is gheweest / als sijn Vader Philips : dat hy even-wel in deughden by syn Vader niet en is te gheliicken / overmidts hy door syne gebreken/dickwils vuyl ende veracht ghewoorden is / daer sijn Vader altijt groot ende treffelick-gheblevē was. offic. lib. 2. cap. 33. Daer-en-tegen soo woordt dat verhaelt onder de deughdē van I. Cæsar, die selfs syne vyanden niet en konden loochenen / dat hy seer nuchteren was/ende seer matich in dē wijn. Daer upt dat het spreeckwoort quam van M. Cato, die Cæsars vyandt was / datter wel vele dronckaerts waren in den Raet van Roomen, die 't gemeene beste niet vele deught en dedē/maer dat Cæsar alleene nuchter was/ onder die gene/ die de Republijcke soudē bederven. Van syne spijse woordt oock verhaelt/dat hy daerinne soo ront, ende eenvoudigh was / dat hy eens te gaste genoodight zijnde/nevens eenighe andere Heeren, ende als daer seker gerechte wierdt op-geset / daer oude eñ stercke olie was op-gedaen / in stede van verssche, soo dat de andere gastē niet en wilden toe-tasten/ dat hy niet-te-min hertelick daer van at/ op dat hy dē huys-waert niet en soude beschaemt maken / als of hy te sloordigh/ of te boersch/ in het toe-richten van dese maeltijdt geweest hadde. Sueton. in Cæsare, cap. 53. Het is dan eene stinckende vuyligheyt onder eenige van onse Officieren te Water, ende te Lande, datse des morgens vroegh op zijn, om hen tot suypen te beneerstigen, ende sitten tot inder nacht, dat haer den wijn verhittet : ende hebben dickwils Harpen, Psalters, Tamborijnen, Pijpen ende Wijn in haer wel leven / ende en sien niet op het werck des Heeren, ende en hebben gheen acht op het gheschapene syner handen: daeromme sal mijn volck (seyt de Heere) moeten wechgeboert woorden onversiens / ende syne heerlicke sullen honger lijden/ ende het ghemeyne volck doorst lijden: daeromme heeft de helle de ziele wijt op-ghesparret / ende de hele opgedaē sonder alle mate/ dat onderwaerts waren / beyde hare heerlijcke, ende ghemeynen man, beyde hare rijcke, ende vrolijcke, Esai. 5. vers. 11. 12. 13. 14. Insonderheydt is het eene diepte des Sathans, die onder vele Officieren ommegaet / met het drincken van de onghesonde santéén, dat is dronckaerts groeteniissen, die sy drincken quansups ! op de gesontheyt van de groote van den Lande, of op het wel-varen van dien, op de goede reyse, op het goedt succes van 't exploict, datse voor hebben/ &c. ende diergelijcke versierde titulen meer/ om malkand'ren den dranck tegē heuge ende meuge in te stampen: ende die dan den kloecksten heldt is om met vollen uyt te drincken, gelijck dié duplē dronckaert upt Macedonien, die Alexander de Groote doot dronck / met namen Protëas, (daer wy kortz te voorē mentie van gemaeckt hebben) die stelt dan eere in syne schande, ende hy bespot de andere / die hy van de bancke gedroncké heeft: ja sommige schencken haren naesten in/ ende mengen hare grimmigheydt daer onder, sy

Tot verderf van hare ziele, eere, ende gesontheyt

Insonderheyt als sy in suypen die vuyle santeē, verkrachtende hare eygene nature,

Gelijck Alexander hem selven daer mede bedorven heeft,

maken hem droncken, op datſe ſyne ſchaemte ſien ſouden, Hab.2.vſ.15. Als ſy dat hebben uptghewrocht/ ſoo ghebruycken ſy haer weſen openbaer, ende roemen hare ſonde, gelijck die van Sodom, ende en verberghenſe niet: wee hare zielen, want daermede brenghen ſy haer-ſelven in alle ongeluck, Eſai.3.8. Heden is onſes Koninghs feeſt (ſpreken ſy) ſoo beginnen dan de Vorſten van den wijne dul te worden, ſoo treckt hy de ſpotters tot hem, Hoſe.7.5. Gheliick dan de Maettrooſen haerſelven vergrijpē in dē Brande-wijn, Taback, ſterck Bier, &c. daer wy hier vozen van geſprzoken hebben lib.3. fol.94.95. &c. Soo vergrijpen haer de Offçieren in den Wijn, met namē in die vuyle ſantéén, daer wy hier vozen van geſprzoken hebben lib.2. fol.51. ende noch breeder in onſe Practijcke fol.192. Item/ 320. Maer inſonderheyt wijſē wy de Leſers, die Latijn verſtaen/tot de Theſes van den Hoogh-geleerden Dr. Giſbertus Voetius, Profeſſor van de H. Theologie tot Utrecht, die hy anno 1636. heeft uptghegeven de ebrietate, van de dronckenſchap, alwaer hy met opſet dit ſtuck van de ſantéén verhandelt / ende toont/ datſe upt de Afgoderie van de blinde Heydenen geſprzoten zijn: ende hy beſlupt ſyne Theſes met een ſoet ende waerachtigh gedicht/vanden vermaerden Enghelſchen Poëet, Ouwenus, part. 1. lib. 2. Epigram. 42. dat alſoo luydt:

Want deſe vuyle ſantéén zijn gekomen uyt de Afgoderie vande blinde Heydenen.

Quo tibi potarum plus eſt in ventre ſalutum,
Hoc minus, epotis hiſce, ſalutis habes:

Ende zijn ſenijn voor de geſontheyt, gelijck eenen

Una ſalus ſanis, nullam potare ſalutem:
Non eſt in potâ vera ſalute ſalus.

Voor die gene / die het Latijn niet en verſtaen / is dat ſtuckjen van de ſantéén over-geſet in Duytſch, ende tot Delft gedruckt anno 1637. ende dat Latijnſch verſken kan men aldus overſetten

Hoe meer gheſondtheēn dat ghy ſuypt,
Hoe meer dat kranckheydt in u ſluypt.
Dit is geſont voor alle lien,
Datſe geen' ſantéén aen en bien:
Want de geſontheyt niet en leydt,
In eenes dronckaerts vuyligheydt.

Laet dan alle Offçieren, jae alle Chriſtenen, bedencken/gelijck daer geenen tijt en is om onrecht te doen, gelijck Cicero wel ſeydt / ſoo en is daer oock gheenen tijdt om gulſigheyt te doen: want wy moeten geduerigh waken ende nuchteren zijn, dewijle den Duyvel onſe wederpartije niet en ſlaept: maer hy loopt rontſom als een brieſſchende Leeu, ſoeckende wien hy verſlinde 1 Pet. 5.8. Wy en weten oock niet/wanneer den Sone des menſchen komen ſal/des avonts, of ter midder-nacht, of ontrent het hanen-gekray, of in den morgen-ſtondt: daerom moetē wy toeſien/ dat hy niet onverſiens en kome/ende ons ſlapende vinde: want dat hy tot de Apoſtelē ſprack/ dat ſpreeckt hy tot allen, Waket, Mar.13. verſ.35.36.37. Soo dat niemandt/ Hooge of Lage, Rijck of Arme, Soldaet of Burger, in dit ſtuck eenige Privilegie, of voordeel heeft: want by God en is gheene uytneminghe van perſoonen, derhal-

Engelſc
Poëet m
de waer
heyt ſey

Nullum
enim eſt
tempus,
quod Ju
tiâ vaca
debeat.

Ende ſy
maken
menſch
onbequ
om her
bereyd
de kom
J. Chri

Die wy n
en weten
wanneer
die weſe
ſal.

Ende da
en ſal n
mant v
deel hel
maer ſw
lick geſ
worden
met den

halven indien yemandt met den booſen dienſtknecht in ſijn herte begint te dencken (gheliick daer vele doen) mijn Heere vertoeft te komen: ende begint daer over ſyne mede-dienſt-knechten te ſlaen, te eten ende te drincken met de dronckaerts: ſoo ſal de Heere komen ten daghe/ als hy hem niet en verwacht/ ende ter uren/ die hy niet en weet: ende ſal hem in ſtucken houwen, ende ſijn deel ſtellen met de gheveynſde: daer ſal weeninghe zijn, ende knerſſelinge der tanden, Matth.24.verſ.48. tot den eynde toe.

IX. Ende nuchterheydt is vaſt de wackerheydt, die in een Officier ock ſeer noodigh is/ dat hy ſynen tijdt niet en verſuyme/ maer als hy ſyne Commiſſie van ſyne Overſte ontfangen heeft/ dat hy pooge deſelve met eene ſnelle voorſichtigheyt ende wackere kloeckmoedigheydt uyt-te voeren. Dit is de leſſe van den Wijſen-man, Eccl.3.verſ.1. tot 12. Want elck dinck heeft ſynen tijt, ende elck voor-nemen heeft ſyne ure: ende met namen ſtrijdt heeft ſynen tijdt, ende vrede heeft ſynen tijdt, Ende het hanght al te mael aen den tijdt, ende aen 't geluck, dat is/ den zeghen des Heeren: want anders tot loopen, en helpt niet ſnelle zijn; ten ſtrijde, en helpt niet ſterck zijn, indien den tijdt niet en wordt waergenomen/ Eccl.9.11. Daerom leſen wy als Alexander de Groote ghevraeght wierdt/ hoe dat hy in ſoo korten tijdt, ſoo vele Victorien verkregen hadde: ſoo antwoorde hy/ met gheen tijdt te verlieſen. Ende I. Cæſar hielt dat voor de beſte exploicten, ende kloeckſte feyten, daer men niet al te langhe over beraedtſlaeght en hadde. Want het traghe vertoeven, is dickwils de oorſake van vele ongheluchen. Alſmen dan ghereedt is, ſoo moet men niet vertoeven. 't Is waer/ men moet niet doen onbedacht, maer alſmen de ſake wijſſelijck overlepdt heeft/ ſoo moet men die met wackerheydt in het werck ſtellen/ inſonderheyt in de Oorloghe: want het hanght dickwils aen eenen oogeblick. Eerſt moet men dan verſinnen/ daerna blyckigh beginnen. Yemant mochte hier tegenwerpen/ dat beter is een goedt verbeydt, als eene quade haeſtigheydt. Antw. dat bekenne ick/ gheliick Cicero ergens ſeydt van Q. Fabius Maximus: Unus homo nobis cunctando reſtituit rem: non ponebat enim rumores ante ſalutem. offic. lib. 1. cap.28. dat is/ Fabius Maximus heeft met vertoevē/ de ſake te rechte gebracht: want hy ſochte meer 't gemeene beſte, als een ydele glorie voor hem-ſelven. Het is ock waer/ dat den tijdt in vele dinghen kan doen/ dat het verſtandt niet en kan doen: Maer daer op is de antwoorde/ dat ons duytſch ſpreeckwoordt, ſeer wel ſtelt een goet verbeyt, tegen eene quade haeſtigheyt: dat is nu een goet verbeydt, niet te beginnen ſonder verſinnen: maer dat is een quaedt verbeydt, altijdt te verſinnen, ſonder yet te beginnen, inſonderheyt in groote ſchaden eñ perijckelen/ want in heete ſieckten, moet men gebruycken prompte ende ghereede remedien, als in de peſte: of anders de beſte remedien zijn ſonder baet, alſt is te laet. Eene goede haeſtigheydt is ock/ dat wy het werck des Heeren niet traghelijck

Mora, ſæpe malorum dat cauſas. Manil. Tolle moras, ſemper nocuit, differre paratis. Lucan. Sed mora damnoſa eſt, nec res dubitare remittit: dum ſupereſt aliquid, cuncti coëamus ad arma. Ovid. Prius deliberandum eſt: poſtquā deliberatum eſt mature facto opus eſt. Quod ratio nequit, ſæpe ſanavit mora. Seneca in Agamemnone. Turpe, non putāram: ſcipionis ſententia. Ad opem brevis hora ferenda eſt. Ovid. Principiis obſta, ſerò medicina paratur: cum mala per longas invaluere moras. Vidi ego quod fuerat primò ſanabile vulnus: dilatum longæ damna tuliſſe moræ. Idem.

lijck en doen, Jer.48.10. Als wy niet traegh zijn in benaerstinge, maer vierigh van gheeste, dienende den Heere, Rom.12.vs.11. Maer dat is eene quade haestigheydt, als wy het doen onbedacht: want gheene vrome daedt, en kan bestaen sonder wijsen raedt. In summa / een Officier te Water/moet eerst syne commissie wel over-leggē/ ende de middelen bedencken/ om die op het beste upt te voeren: maer dat gedaen zijnde / soo en moet hy syne oogen niet laten slupmeren / maer doen gheljck den Patriarch Abraham, die de vier Koninghen na-joegh / ende overviel by nachte, om synen neve Loth te verlossē/Gen.14.15. Soo hebbē wy hier voren ook gehoort van I. Cæsar, upt Suetonio. cap.58. in I. Cæsare. Soo verhaelt Plutarchus ook/van Cato Major, dat hy den Koninghe Antiochus by nachte seer onversiens overvallen heeft. Het is dan eene faute in onse militie te Water, dat men soo vele weken, maenden, ende jaren, besich is om te delibereren op't stuck van de veylinghe van de Zee, ende datter anders niet en wort uytgherícht: want als een huys in brandt is/en moet men niet lange staen kijckē/ maer dateljck emmers, ladders, ende water daer toe brenghen/ of anders ist om eene geheele buerte, ja ganssche stadt te doen. Laet dan alle die ghene/ die hierinne te spreken/ of te doen hebben/ waer-nemen de lesse van den Wijsen-man, Eccl.9. 10. Alles wat u voor de handt komt te doen, doet dat flucx: want inder hellen, daer ghy henen vaert, en is noch werck, konste, vernuft, of wijsheyt. Laet ons altijdt gedencken/

Wat een goet verbeyt ende eene quade haestigheyt is.

Dum Romæ deliberatur & disputatur, sagunt um perit.

Cato Major tribunus militum, cum manlio adversus Antiochum regem fuit, cumque postea præsidio maximo Rex Antiochus thermopylarum angustias muniisset adeo ut consul jam de victoriâ desperaret, tum Cato noctu per montium prærupta & invios profectus

dat eenen traghen knecht, is eenen booſen knecht, Matth.25.vers.26. Ende daeromme sepdt den Wijsenman met rechte / dat hy hem-selven de voeten af-snijdt, ende gheweldt indrinckt, die syne boodtschappen laet doen door de hant van een sot, Prov. 26.6. Want het herte van een wijs man, weet tijdt, ende wijse: Want elck voor-nemen heeft synen tijdt, ende wijse, ende overmidts men daer op niet en let / soo is des onghelucx vele onder den menschen/ Eccl.8.vers. 5.6.

X. Een Officier moet ook maken/dat hy by syne Maettrooſen, beminde ende onsien is, als een Vader van syne kinderen, of anders en sal hy niet bysonders uptrichten. Want daer en is geene oprechter, noch gheſtadigher onderdanigheyt, dan die upt liefde voortkomen/gelijck Terentius dat seer wel aenwijst / Adelph. Act. 1. Scena 1. daer Mitio alsoo sepdt: Ick houde het daer voor (sprekende vā de Ouders) dat het veel beter is/ dat men syne kinderen, door eene eerbare schaemte, ende liberale opvoedinghe in den toom houdt/ dan door groote vreese. Ende naer mijn oordeel/ (sepdt hy) soo zijn sy seer verdoolt / die daer meynen/ dat eenige regeringe treffelijcker ende standt-vastigher is/ die door geweldt wordt staende ghehouden/ als die door soetigheyt ende vriendelijckheyt belepdt wort. Want ick dencke aldus / eñ dat is de reden van mijn gevoelen: Indien yemandt eenigen dienst doet door dwanck, ende simpele vreese van de straffe/ soo sal hy hem eenigher maten wachten / soo lange als hy is onder de oogē van die gene/ die

saltus, tandē illucescente die, & superat thermo pylarum aspe ritatibus, hostes ate go, maximo clamore, & tub rum clangore invad atq; primu stricto en in specula torias custodias sæviens, hostes, nil tal expectantes, & in sperato im petu trepidantes undique deturbavit, Plutarch.

De X. deught is dat een Overste syne Sol ten moet bemint en de ontsie zijn.

Metu coërcēri, servil

die hem straffē konnē/ of ten minsten van die ghene / die hy meynt/ datse hem soudē aenbrengen: maer als hy hoopt/ dat het niemant weten en sal/ die hem soude straffē/ of aenbrengen / soo sal hy haest spnen ouden aert toonē/ eñ wederom beginnen spnen naet te naeyē. Maer die ghy door vriendelijckheyt ende weldadigheyt aen u verbindt / die doet sijn werck van hertē, hy pooght oock danckbaerheyt te bewijsen: of hy voor u/ of achter u/ ende buyten u gesichte is/ hy blijft altijt deselve. In summa/ dat is eene Vaderlijcke regeringhe, dat men spne kinderen ghewennet wel te doen / meer upt vrywilligheyt, dan upt vreese van de straffe: soo datter eē groot verschil is tusschen een Vader, die over syne kinderē, ende eenen Heere, die over syne slaven heeft te gebiedē. Die dat niet en verstaet / of niet en kan / of niet en wil doē / laet die hy bekennē/ dat hy geē verstant en heeft om kinderen te regeren. Dese woorden van Terentius zijn gedenck-waerdigh / ende accorderen met de H. Schriftuere, Gal.4.19. Eph.4.4. 1.Thess.2.vers.7.11.12. Want dat Terentius daer seydt van de Vaderlijcke regeringhe, dat past op alle regeringen, het zy datse huysselijck zijn: of Kerckelijck: of Politijck: of militair: reden is/ om dat de Heere / alle de regeringen, die onder de Sonne zijn/ in het vijfde ghebodt, heeft willen begrijpen onder den naem van Vader ende Moeder: overmidts dat die is de outste, de eerste, de vriendelijckste, ende redelijckste regeringe. Daeromme worden de Meesters van hare Dienaers, Vaders genoemt 2.Reg.5. vers. 13.

Insgelijck de Propheten, ende Leeraers, 2.Reg.2.12. 2.Reg.13.14. 1.Cor.4.15. Soo oock de Overigheden, Jud.5.7. Esa.22.21. Soo noemden de Romeynē hare Raetsheeren, Vaders des Vaderlandts, of uytgelesene Vaders: soo wordt Joseph, in Egypten genoemt des Lants Vader, Gen.41.43. Soo wierdt oock den Koningh David, van spne Soldaten bemint/ als een Vader: want als hy wilde mede trecken in den slach teghen Absalom, soo seggen de Krijghs-luyden: ghy en sult niet mede trecken/ want wanneer wy alle vielen / of immers de helft storven / soo en sullen sy hen onser niet aennemen: want ghy zijt soo vele, als of daer onser thien duysendt waren / daeromme ist beter/ dat ghy ons upt de stadt te hulpe komt/ 2.Sam.18.3. Soo wierden Alexander, ende Julius Cæsar, bemint van hare Soldatē/ insgelijck Titus Vespasianus, die om spne bysondere vriendelijckheyt wiert genoemt / het playsier, ende lust van't menschelijcke gheslachte, want hy was upttermaten gauw, verstandigh, konstigh, ende geluckigh, om eens yders herte aē hem te verbinden/ soo dat hy in spne regeringhe, noch haet/ noch nijdt onderworpē en was/ dat wy wat seldtsaem is. Sueton.in Tito Vesp. cap. 1. Ende als spne doot luydtbaer wiert / soo was de geheele Stadt, ende 't Landt in rouwe / niet anders / dan of sy haren Vader verlorē hadden. Idem, cap. 11. Het welcke stuere, harde, of onverstandighe Regenten, niet en hebben te verwachten/ Jer.22.18. Maer desen Titum hebbē spne Onderzaten meer gheprezen / ende spne deusch-

Patres patriæ. Patres conscripti.

Soo was David bemint van syn volck.

Soo oock Alexander, J. Cæsar, T. Vespasianus, &c.

Amor ac delitiæ generis humani,

Quod ut palam factum est, non secus atque in domestico luctu mærentibus publicè cunctis.

deuchden verhaelt/naer syne doot/ als sy opt in sijn leven gedaen hadden. Het is dan van Cicero wel aenghemerckt / offic. lib. 2. cap. 4. datter niet beter en is vooz eē persoon / die in regheringhe is / dan dat hy van sijn volck bemint wordt, ende daer en is niet schadelijcker / dan dat hy met eene slaefachtighe vreese ghevreest wordt. Want die pemant soo vzeest (seydt Ennius) dien haet hy: ende dien pemandt haet / dien wenscht hy / dat hy dooz d'eene of d'andere plaghe verdozven ware. Ende wanneer pemandt van alleman ghehaet wozdt / soo en kan hy niet bestaen/hy magh hemselvē bewarē/ soo vele als hy wil. Dencht hier aen Marquis d'Ancre, Buckingam, &c. Het is dan niet alleene een tyranniesch, maer ooch eē uytsinnigh spzeeck-woozdt gheweest van den Keyser Tiberius, dat hy niet en vzaechde naer dē haet van't volck/ als sy hem maer en vreesden. Want vreese sonder liefde, en sal nopt de regeringhe bevestighen / maer wel eene oprechte liefde, ende gunste van de Onderdanen. Gelijck Hendrick de IV. Koningh van Vranckrijck, in synen tijt plagh te seggen/ dat de gunste van syne Ondersaten, voor hem was (naest God) het beste bolle-werck. Daer-en-tegen de Tyrannen, ende wzeede Regenten staen in geduerige vzeese/datse van haer eyghen volck sullen verlaten/ of aenghetast wozden/ghelijck Tiberius, die binnen syn leven/ vele Pasquillen naer syn hooft kreegh/ onder andere dese/dat hy soo stuer/ ende soo wzeedt was/ datse niet en konden ghelooven / dat hy van syne eygene Moeder bemint was. Ende dat het niet wonder en was / dat hy nu de walghe kreegh van den Wijn, ovvermidts hy niet anders/ dan naer bloedt en dozstede: eñ dat hy nu soo veel Bloedt dzonck / als hy eertijdts Wijn gedzoncken hade: dat Sylla eñ Marius in hem waren op-gestaen / ende wederom levendigh gewozden/om Roomen te verdervē/ &c. Suet. in Tiber. cap. 59. Ende als hy doodt was / soo was het volck so verheught/ ende tegen hem soo verbittert / datse hare Afgoden baden / datse doch syne ziele niet en souden by haer ontfanghen, maer werpen in den afgrondt by de goddelooze. Sy dzeyghden ooch/ datse syn doot lichaem met haken ende krauwels wilden wech-sleypen/ende verscheurē. Idem cap. 75. Gelijck de Romeynen daerna met het lichaem van Helio-gabalus, ende de Franschoysen met het lichaem van Marquis d'Ancre ghedaen hebben. Laet dan alle Regenten, mitsgaders Hooge ende Laghe Officieren, sozge dzaghen/ datse van hare Onderlaten moghen bemindt wozden. Om daer toe te geraken / soo moeten sy eerst Godt beminnen/ want de Godsaligheydt wozdt bemint/ selfs van die ghene / die niet Godsaligh en zijn / gelijck wy sien in Herodes, die vele hielt van Iohannes den Dooper, om dat hy wiste, dat hy een rechtvaerdigh ende heyligh man was, Mar. 6. vs. 20. Soo pzijst ooch N. Machiavel, alhoewel hy goddeloos was / die vzome ziele/ Hieronymus Savanarola, ende hy sept/ dat hy van dien man niet anders en derf spzeken / dan met alle eerbiedinge, ende datter wel thien duysendt menschen waren/ die ghe-

loof-

Quem metuunt, oderunt: quem quisq; odit, perisse expetit, multorum autem odijs nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum.

Het is beter bemint, dan te vele ontsien.

Oderint, dum metuant.

Malus enim est custos diuturnitatis, metus contraque benevolentia, fidelis est vel ad perpetuitatem.

Asper & immitis, breviter vis omnia dicam? dispeream, si te inter amare potest fastidit vinum, quia

jā sitit iste cruorem tam bibit hunc avid quam bibi antè metum.

Als blijck aen Tibe rius, die v het Room sche volck noch na sy ne doot vervloeck wierdt.

Item Mar quis d'An cre.

De mid len om b mint te wordē, z I. Een God salighlev

Lib. I. v syne dis courſen cap. 11.

loofden / dat hy met God ſprack als een Propheet, ende dat het volck in dat ghevoelen quam / alleen door ſijn heyligh leven, ſyne leeringhe, ende den ſtoel der waerheydt, daer hy op ſtondt / ſoo dat het volck van Florençen, daer deſen vromen man Godts, ende Martelaer woonde gheene beeſten en waren (ſeydt hy) als ſy dit geloofden. Ten anderen, ſoo moeten de Regenten hare Onderſaten, ende de Officieren hare Soldaten beminnē / ende dat bewijſen / niet alleene met vriendelicke gebaerdē ende woorden, maer oock met datelijcke beleeftheyt, waer ſy konnen of mogen. Want de beleeftheyt, ende de vriendelickheydt, is den rechtē zeyl-ſteen, om de herten / alwarē ſy van yſer gemaeckt / tot ons te trecken. Dit verſtont / Iul. Cæſar wel / die ſyne Soldaten altijdt noemde ſpitſ-broeders, med'-geſellen, ende hy bemindeſe ſo ſeer / dat als hy hoorde / dat syn volck geſlagen was in den ſlagh van Tituren, ſoo liet hy syn haer ende baert ongeſchoren blijven / tot dat hy ſich daer over gewroken hadde. Door dit middel heeft hy ſyne Soldaten upter-maten gewilligh eñ kloeckmoedigh gemaeckt. Sueton. in Cæſare, cap. 67. Ten derden, ſoo moeten de Officieren, ſomtijdts vriendelijck met hare Soldaten eñ Maettrooſen ſpreken / ende haer oock hooren ſpreken / in't gene datſe te ſeggen hebben / op datſe dien tijtel niet en krijgen / die Nabal van ſyne dienaers kreegh / dat hy was een heyloos, of Belials man, die men qualijck mochte aenſpreken, 1. Sam. 25. 17. Want dat is van Seneca wel aengemerckt: gelijck wy hier voren verhaelt hebben lib. 2. fol. 41. dat die knechten, die ſomtijts vryelijck met hare meeſters ſpreken mogen / ende vriendelick van haer getracteert worden / dat die hare halſen ſullen berepdt zijn voor hare meeſters te waghen / ende het perijckel van de ſelve te ſchutten met haer eygen lichaem. Ende al wierden ſy dan op een pijn-banck ghewrpen / om haer meeſter te verraden / datſe dan ſwijgen ſullen. Ten vierden, ſy en moeten hare Soldaten ende Maettrooſen, gheen ongelijck doen / in hare maendt-gelden, mondt-koſten, paſſe-poorten, tochten, wachten, met vloecken en ſweeren, ſlaen en ſmijten t' onrechte, &c. maer ſy moeten voorſichtigh ende redelijck handelē / by die gene / die haer toe-behoorē / ende trouwelick wandelen / te Water ende te Lande, gelijck David dede / Pſal. 101. 2. Eñ den H. man Job cap. 31. Vſ. 13. 14. 15. Want dat moetē alle meeſters na-volgen / indien ſy den toorne Gods niet en willen op harē kop halē / Eph. 6. 9. Coloſſ. 4. 1.

obvios ſalutare: urbanitatis, comiter eos appellare, Comis in omnes eris, ſed optimorem familiaritate uteris. Iſocrates ad dæmon.

4. De Overſte en moeten hare gaſten geē ongelijck doen.

Ten vijfden, ſy moetē het leven van hare Soldaten dierbaer achtē / ende niet lichtvaerdelick aventueren, ſonder noodt, of buyten apparentie, op dat haer niet verweten en worde met waerheydt / datſe haer volck lichtvaerdelick op een vleeſch-banck gebracht hebben. Daerom en wilde I. Cæſar ſyn volck nyt brengen in eene periculeuſe plaetſe, voor-al eer dat hy de gelegenthepdt / wel / ende dubbel over / doorſnuffelt hadde. Sueton. in Cæſare, cap. 58. Ende het verdroot David, als hy eens eenen ſchielicken luſt kreegh naer het Water van Bethlehem, dat ſijn Va-

5. Sy en moetē het levē van hare Soldaten niet lichtvaerdigh aventurerē.

Deſen lof hadde I. Cæſar.

Maer in-sonderheyt de Koninck David.

Vaders ſtadt was / ende daer den vyandt (de Philiſtheen) nu in lagen: wie wil my te drincken halen (ſeyde hy) van het water, uyt den born-put te Bethlehem, onder de poorte: doe vielen die dry Helden, met namen Jeſabeam, den ſone Hacmoni: Eleazar, den ſone Dodo: Samma, den ſone Age, in het Legher der Philiſtheen, ende vulden / of putteden water / uyt den put tot Bethlehem onder de poorte/ende brachtent tot David: doch hy en woude het niet drincken / maer goot het uyt voor den Heere, ende ſprack: dat late de Heere verre van my zijn, dat ick dat doe: Is het niet het bloedt der mannen, die haer leven gewaeght hebben, ende daer henen ghegaen zijn? ende hy en woude het niet drincken, 2. Sam.23. verſ.15.16.17. Ten

6. De Overſte moeten in tijde van gebreck vã Victualie, met hare Soldaten becommert zijn, als met haer ſelvẽ.

ſesten, in tijde van ghebreck / daer het mancqueert aen victualie, ſpijſe of dranck, ſoo moeten ſy voor hare Soldaten ſoo wel bekommert zijn / als voor haer-ſelven / ende toonen metter daet / datſe de ſpijſe ende dranck, om ſoo te ſpreken/uyt haren mondt willen trecken, om hare Soldaten mede te deelen, gheljck de Ouders aen hare Kinderen doen: hier over wierdt Alexander gepreſen/dat als hy met ſijn Leger eens moeſte marcheren door moeperlijcke ende dorre wegen/daer geen water en was/eñ dat ſoo ſnellijck/ dat hy in elf daghen, dry duyſendt, ende twee honderdt ſtadien hadde af-gheleydt (elcke ſtadie makende/ hondert vijf en twintigh ſtappen, of ſes honderdt, ende vijf en twintigh voeten lengde / Plinius lib. 2. cap. 23. Ende als nu het Leger by-na gematteert was van dorſte/ ſo quam daer een ſlecht Soldaet met een helmet vol waters, ende preſenteerde dat aen den Keyſer: maer als hy rondtſom ſagh / dat ſijn volck hare tonghe uytſtaken van dorſt ende drooghte, ſnackende naer de lucht/ gheljck de honden, die moede geloopen zijn / ſoo en wilde hy het water niet eens proevẽ/ maer goot dat uyt ongeproeft / want hy oordeelde/dat het ganſch niet en ſoude voeghen / dat hy alleene ſynen dorſt ſoude laven, ende dat ſyne arme Soldaten van dorſt vergaen ſouden. Plutarch. in Alexandro. Dit verbindt de herten van de Soldaten aen hare Overſte, op eene ongeloofliche wijſe / datſe op een woordt ſprekens; voor haer ſullen in de doot gaen/ daer anders die onbeleefde Officieren, die niet en ſorghen / dan voor haren eyghenen buyck, van hare gaſten ghehaet/ende dickwils in de pekel gelaten worden/als den noot aen den man komt. Ten ſevenſten, ſoo moet een Officier beweecht zijn met ſyne ſiecke ende gequetſte Soldaten, deſelve nopt achter laten/ maer voren upt ſchicken/ met Waghens, of Schepen, naer de beſte gelegenthepdt / die daer voor valt/ ende goede order ſtellen/ datſe naer ziele, ende naer lichame, moghen verquickt ende ghetroost worden. Dit brenght de natuere, de compaſſie, de Chriſtelijcke liefde, de redelijckheydt, ende gherechtigheydt mede / ſoo dat ſelfs den Samaritaen dat dede aen eenen Jode, daer nochtans de Samaritanen, ende de Joden, gheene ghemeynſchap en hielden onder malkand'ren/ Luc.10.verſ. 33.34.35. Joan.4. verſ.9. Ende de Heere ſeydt / dat wy deſghelijcx

Gelijck Alexander daer over gepreſen wort.

Cujus continentiam milites admirati, omnem perferre laborem decrevere dummodo diu tantum ſequerẽtur imperatorem.

Dit maeckt de Soldaet ſeer gewilligh.

7. Eẽ Over moet ſee beweegh zijn mer ſyne ſiech ende ge-queſte So daten.

Want da brenght c nature en de Schrif ture med

moeten

moetē doen, dat is barmhertigheyt bewÿsen aen onse meeste vyanden, hoe veel te meer onse vrienden, die haer levē voor ons gewaeght hebbē? Hier van zÿn oock expresse Artijckelen in de Artijckel-brievē van onse militie, soo te Water, als te Lande, met namen van onse Oorloge te Water, Art. 46. die alsoo luydt/ Soo wie in't schipsᵓ-werck, of by Oorloghe, binnen den schepe ghequetst of gheschoten werde, die sal ghemeestert worden tot ghemeene 's Landts koste, ende hy sal boven dien, even-wel syne volle soldie hebben. Daeromme moeten de Capiteyns, ende andere Officieren sorge draghen / dat hare siecke, of ghequetste ghesellen, wel ghetracteert ende gemeestert worden / dat oock haer pijn-gelt promptelijck betaelt worde: want dat sal maken / dat den 47. Art. die alsoo luyt/ Alle diegene, die 's Heeren besoldinghe ontfangen om te schepe ten Oorloghe te varen, ende niet vechten en willen, alst van noode wesen sal, die sullen met de doot ghestraft worden: desen Art. segge ick/en sal niet lichtelijck ter executie moeten ghestelt worden/als de Maetroosen ende Soldaten sien/ hoe wel datse ghetracteert worden/ wanneerse ghequetst, of verminckt wordē/in 's Landts dienste, ghelijck de Heeren Staten van den Lande, opt ende opt seer getrouwe ende preçijs daerinne ghewees zÿn. Ten achtsten, soo moeten de Officieren, ouwe ende trouwe Soldaten eerlijck beloonen / naer haer vermoghen / ende dat op dese maniere. Indien daer is een braef Soldaet, insonderheyt die langhe ghedient heeft, ende daer valt eenigh Officie open/ dat hy met eere soude konnen bekleedē/soo moet hy hem poogen te advanceren ende te voorderen/naer sÿn vermogen / sonder te letten op nichte, of neve, of pet anders/ dat hem natuerlicker wÿse soude mogē bewegen. Want een braef Soldaet, aventuert sÿn leven/ eerst ende meest uyt liefde van de ware Religie, ende het l. Vaderlant: daer na ten opsiene van hem-selvē/ op hope van eenigh advancement, ghelÿck Alexander antwoorde/ als hy uyt Macedonien trock/ eñ meest alle spne goederen weeh gaf/want als Perdicca hem vraeghde/wat hy voor hem-selven soude behouden? niet meer, als de blote hope, sepde hy. Plutarch. in Alexandro. Soo doen oock alle genereuse Soldaten, sy verdraghen gaerne alle onghemacken eñ perÿckelen / honger en kommer/geduerighe onruste/ &c. al op hope van advancement, ghelÿck Saul de Soldaten in spnen tijdt wilde wacker maken / om teghen Goliath te kampen / op hope van groote vereeringē/1. Sam. 17.25. die hy even-wel aen David niet trouwelick en heeft onderhouden/ 1. Sam. 18. vers. 17. tot den eynde: daer mede hy den toorne Gods, ende den haet van sÿn volck, op spnen hals haelde/ want David hielt hem kloeckelijck in alle sÿn doen, ende de Heere was met hem, ende daerom was hy seer lief ende aenghenaem by gantsch Israel ende Iuda, ibidem/ vers. 14.15.16. Soo wierdt Athniel gheadvanceert/om spne kloecke septen/van Caleb: Jud. 1.12.13. Soo wierdē Joab, ende Benaja van David geadvanteert/ 1. Paral. 11. vers. 6. 2. Sam. 23. vers. 23. Als dan

1. Met advancement tot hooger Officie.

Quid tibi rex reliquum erit? spes sola, respondit.

Of anders wort de couragie vã vrome Soldaten gebroken.

dan ſulcke kloecke Helden niet en worden gheadvanceert / die vele, trouwe, ende kloecke dienſten aen het Vaderlant gedaen hebben/maer dat eenighe Pedanten, School-jonghers, ende Witte-broots-kinderen, die eerſt upt den dop komen vallen/ende wepnigh ſnee geſien hebben / voor haer worden opgetrocke/dat en kan niet anders als eene jammerlijcke miſmoedigheyt verwecken in de hertē van ouwe trouwe Soldaten, hare liefde ende gunſte teghen hare Overſte breken en uptbluſſchen / behalven dat daer een generael miſnoeghen upt rijſt onder de ganſche gemeynte, die haeſt konnen vernemen / wat Soldaten dat Davids voet-ſtappē ſoecken te volghen / die haer kloeckelijck draghen in alle haer doen, om te voeren des Heeren krijgh, 1. Sam. 18. 17. Hier op ware te wenſchen / dat in onſe tijden wat beter gelet wierdt/ naer den regel vande Juſtitia diſtributiva, de uptdeplende gerechtighept/volghens weltke/de deucht moet gheloont, ende het quaedt geſtraft worden. Want anderſins / die eenen ſot eere aendoet, die is ghelijck een, die eenen edelen ſteen op den galgenberch werpt, Prov. 26. vſ. 8. Ende hy ſnijdt hem-ſelven de voeten af, ende hy drinckt gheweldt in, die ſyne bootſchappen laet doen door de hant van een ſot, ibid. verſ. 6. Ghelijck wy in onſe Oorloge, ſo te Water als te Lande, meer als eens zijn ghewaer ghewoorden : die noch toeſaghe! want een wijs man en behoort hem niet twee-mael te laten bedrieghen : maer eens ghebeten zijnde/ moet hy ten minſten de tweede reyſe op ſijn ſtuck keeren letten/eer het

Benefacta male locata, malefacta arbitror. Ennius apud Cicer. offic. lib. 2. cap. 11.

Als ſotten, of onervarene gaſten verheven worden,

Ende het Landt lijdt daer by groote ſchade.

Piſcator ictus ſapit.

te late is. Onder de belooninghe van een vroom Soldaet behoordt oock/ dat een Prinçe, of een ander Overſte, een man die langhe beproeft is/ meer moet vertrouwen/ als pemandt die hy eerſt leert kennen : want ouden wijn, ende oude vrunden, dat zijn de beſte : daerom vermaent ons den Wijſen-man Prov. 27. verſ. 10. Uwen vriendt, ende uwes Vaders vriendt en verlaet niet. Ende dit is van Cicero oock wel aengemerckt lib. de Amicitia. Hier valt ſekere vrage voor (ſeydt hy) die eenighe ſwarighept ſchijnt in te hebben / die wy dienen te beantwoorden : te weten / of men nieuwe vrunden, die haer ſoo dragen/datſe de vrundtſchap niet onwaerdigh zijn / niet en behoort te ſetten boven de oude vrunden, gelijck wy ghemeynelijck de jonghe paerden plegen te verkieſen/ ende te verwiſſelen tegen de oude paerden, die nu als verſleten zijn. Daer op antwoort Cicero : dat deſe vraghe/ ende twijffelinghe / niet waerdigh en is / datſe van een redelijck menſche ſoude voor-gheſtelt worden. Want ſeydt hy/ daer en moet in de rechte vruntſchap, geene ſatheyt komen/gelijck in andere dingen. Oude wijnen, ende andere dingen/ die den ouderdom konnē verdragē, moeten ons de ſmakelijckſte weſē: ende dat ſpreeck-woort is waerachtich/ dat wy met onſe vrunden/ eerſt vele maten zouts moeten eten, eer dat het verbondt van de vrundtſchap ter deghe kan bevestight zijn. Een vrunt moet oock gheproeft worden in dē noot/gelijc Ennius vermaent. Aengaende de nieuwe vrundtſchapē, indiē ſy eenige hope van vrucht ge-

2. Oude vrome Soldaten moet men oock met vertrouwen als nieuwe

Want oude wijn, ende oude vrienden zijn de beſte.

Gelijck Cicero ſeer aen bewijſt in ſyn boec van de vrientſch

Amicus certus, in re incerta cernitur

geven / gheljck het Koorne dat te velde staet / die en rade ick niet te verwerpen of te verachten / maer even-wel en gaen sy soo vast niet / als het Hoozne / dat in den sack / of op den solder ligt. De oudtheyt, en de gewoonte, is van eene bysondere groote kracht. Ende om te blijven by de gelijckenisse van een Paert, die sy by-brengen / ick en achte niet (sept Cicero) datter pemant is / die verstant heeft / die niet liever en soude rijden op een oudt ende bereden Paerdt, daer hy op gewent is / als op een nieu ende ongeoeffent Paerdt, dat hy niet en kent. Ende dit en geldt niet alleene in de Paerden, dat wy seggen van de gewoonte, maer oock in dinghen die geen leven en hebben. Want waerom wonen wy liever in een Stadt, in een Landt, in een Huys, daer wy langhe ghewoont hebben / al ware daer eenigh ongemack ontrent / anders dan om de gewoonte, die de tweede natuere is? Behalven dit / soo versterckt dat de vrundtschap seer / als die gene / die boven ons zijn van staet, van jarē, van wetenschap, &c. harē mindere niet en verachten / maer in eerē houdē / gelijck Scipio (sepdt hy) eertijdts niet ons / ende meer andere goede vrunden van onse bende gedaen heeft. Het was dan eene groote faute van Alexander, als hy Darius dē Koningh van Perssen overwonnen hadde / dat hy syne oude Soldaten die hem soo lange gedient / ende soo vele perijckelen ende ongemackē met hem uytghestaen hadden / begonste te verachten / of immers soo koelkens te tractteren / dat hy syne Lijf-guarde, syne Helbaerdiers, syne Camerlinghen, &c. ginck verkiesen uyt Persianen, soo dat het in alle manieren scheen / ja bleeck / dat hy die vremde natie meer vertroude / als sijn eygen volck, ende langh-beproefde vrunden. Het welcke de Macedonische Soldaten soo verdroot / datse by den Keyser gingen / ende badē hem / dat hy haer niet en soude verwerpen als krepele, lamme menschen, ja als oude Paerden, die men over dijck jaecht: datse wel bekendē / datse nu oudt, ende ten deele verfleten waren / maer dat hy haer liever soude geven eene eerlijcke passe-port, ende als eerlijcke Soldaten af-dancken. Ende sy hebben met hare tranen, ende smeecken, soo vele te weghe ghebracht / dat Alexander ten laetsten sommige van haer met treffelijcke gheschencken vereert / ende passe-port ghegeven heeft. Andere heeft hy naer hare qualiteyt, wederom gheemploeert / ende allerley gunste ende liefde bewesen / ghelijck het redelick ende billick was. Hier op dient by de Overste oock wel gelet / datse hare oude vrunden, of hare eygene natie nimmermeer en verachten / want daer konnē sy best op vertrouwē / gelijck Lipsius dat wel aenwijst in syne Politicis, lib. 5. cap. 9. Niet-te-min en moet men andere natien niet verachtē / insonderheyt die wy over lange beproeft hebben / datse onse Vaderlandtsche vryheydt, ende de ware Religie zijn toe-ghedaen / want die soo ghestelt zijn / die konnen de Overste, nevens haer eygen volck wel gebruycken / sonder ommesien. Het laetste poinct van belooninghe is / dat de Overste ende Officieren, als hare trouwe Soldaten komen te sterben / insonderheyt

Want beproefde Soldatē zijn de beste.

Genitos tibi milites, nō assitos, præferendos censeo.

Quem admodum improbis diffidēdum, sic bonis habendam esse fidem ducito. Isocrates ad dæmon. 3.

Trouwe Soldatē, als sy komen te sterven, moetē eerlick begraven wordē.

derhept in de wapenen, ende dewijle sy vromelijck tegen den vyant kampen soo moeten sy eerlijck/naer hare qualiteyt, ende Krijghs-gebruyck, begrabē worden. Soo heeft Alexander gedaē met sijnē vrundt Ephestion daer hy soo seer over treurde/ dat hy sijnen rouwe qualijck konde temperen/voor al eer/ dat hy de Cossæen, die hem verslagen haddē/ byna hadde uytgeroept. De Overste moeten oock hare liefde bewijsē tegen de Vrouwe, de Kinderen, ende de andere Vrunden, of erfgenamen van den dooden, want het is reden (seydt Isocrates ad dæmonicum) dat de kinderen soo wel erven de vrundtschap, als de goederen van hare Ouders. In desen deele is groot gheyreck onder de Officieren, dewelcke dickwils weynigh bevroeft zijn over de doot van hare manhaftighe Soldaten, ende zijn oock weynigh bekommert/om aen der selver erfgenamen, een teecken van liefde, ende danckbaerheydt te bewijsen: het welcke nochtans de redelijckheyt, ende gerechtigheyt mede-brengen/ ende het soude de rechte spore zijn/ om couragieuse gheesten ten dienste van het Landt op te wecken / ende gaende te makē. Anders dede den Koningh David, de welcke seer jammerlijck klaeght over de doot van Saul, ende Jonathan synen sone: ende hy beschrijft hare kloeckheydt in de Oorloge, dat den boge Jonathan noyt gefeylt en hadde, ende dat Sauls sweerdt noyt ledigh weder gekomen was van den bloede der verslaghenen, ende van den vette der Helden. Hoe zijn de Helden gevallen in den strijdt! (seydt hy) Jonathan is op uwe hooghten verslaghen! Saul ende Jonathan, vriendt-houdt ende lieffelijck in haer leven/ en zijn oock in de doot niet gheschepden: lichter dan de Arenden, ende stercker dan de Leeuwen: ghy dochteren Jerusalems weent over Saul, die u kleede met rozijn-verwe supverlijck/ ende vertierde u met gulden klepnodien aen uwen kleederen. Het is my leet / om uwent wille / mijn broeder Jonathan, ick hebbe groote vreughde ende vrolijckheydt aen u gehadt: uwe liefde is my sonderlinger gheweest, dan vrouwen liefde! Hoe zijn de Helden ghevallen! ende de strijdtbare omme-ghekomen! 2. Sam. 1. 17. tot den eynde. Soo beklaeght den ghemelten Koningh, oock Abner den sone Ner, die upt jalousie van Joab was doot-steken. Scheurt uwe kleederen (seydt hy) ende godet sacken om u / ende draeght leet om Abner: ende den Koningh ginck achter de bare. Ende doe sy Abner begroeven tot Hebron, so hief dē Koningh syne stemme op / eñ weende by Abners graf/ ende alle het volck weende oock: ende de Koningh beklaeghde Abner ende sprack/ Abner en is niet gestorven, als een sot sterft: uwe handen en waren niet ghebonden, uwe voeten en waren niet in veteren gesloten: ghy zijt ghevallen, ghelijck alsmen voor boose schalcken valt: doe beweende hem alle dat volck noch meer: ende den Koningh was soo bedroeft/dat hy geen vroot en wilde eten / of yet smaken / tot dat de Sonne onder-ginck. Dit wierdt bekent by alle het volck/ eñ het beviel hun wel/ alle dat goede/dat dē Koningh dede aen Abner, voor de ooghen des ganschen volcx. Ende de

Ende tegē hare erfgenamē, moet danckbaerheyt bewesen wordē.

Vt enim rei familiaris, sic & amicitiæ paternæ, liberis capiēda est hæreditas.

Vromehelddē moeten oock hertelijck beklaeght worden.

Gelijckt vid treu over Sa ende Jo than.

Ende o Abner, een klo Soldae was.

Want doet g te deu by de daten, de ga genne

de Koningh spraeck tot syne knechten/weet ghy niet, dat op desen dagh, een Vorst ende groot man ghevallen is in Israel? 2. Sam. 3. vers. 17. totten eynde. Ende gheliick hy dese kloecke Helden beklaeght heeft/soo heeft hy oock syne affectie, aen hare erfgenamen willen betoonen / als wy lesen 2. Sam. 9. 1. Is daer noch yemandt overghebleven (seydt hy) van den huyse Sauls, dat ick barmhertigheydt aen hem doe, om Jonathans wille? soo wiert hem aengesept/dat Jonathan eenen sone hadde naer-gelaten/die kreupel was aen beyde syne voeten/met namen Mephiboseth, eñ den Koningh schonck hem alle de Ackers van sijn Grootvader Saul, ende wilde, dat hy aen des Koninghs tafel soude eten syn leefdage. ibid. vs. 7. 13. Soo was Alexander seer bedroest over de doot van Epheston, gheliick wy hier vooren verstaen hebben/dat hy syne droefheyt qualick konde temperen. Ende voorwaer/indien hy soo bedroest was over de doot van sijn Paerdt, Bucephalus ghenaemt/dat is Osse-kop, dat sijn Vader voor derthien talenten, dat is/ ses duysent ende neghen hondert goude Croonen gekocht hadde (want een ghemeen talent wordt gheschat op ses hondert goude Croonen) dat hy eene Stadt, naer den naem van dat Paerdt ghenoemt heeft: Hoe veel meer reden hadde hy/ om te treurē over de doot van sulcken treffelijcken Heldt, als Epheston was? eñ ick vreese / datter menigh braef Soldaet sterft/ die so niet beklaeght ende betreurt wordt/als Alexander sijn Paert betreurde/ dat maer eene onredelijcke beeste en was: want het schijnt/ dat het onder de menschen / insonderheydt onder de militaire soo toe-gaet / dat men de wijse ende kloecke personagien, dickwils soo haest vergeet, als de dwase: want de toekomende daghen vergeten alle dingh, ende ghelijck de wijse sterft, soo sterft de dwase oock. Daeromme verdroot het Salomon te leven/ want het beviel hem qualick / dat onder der Sonnen gheschiede / dat het soo gansch ydelheydt ende moeyte was/ ende hy dachte in syn herte/ dewijle het den dwasen gaet als my, waeromme hebbe ick dan nae wijsheydt gestaen? Doe dachte hy in sijn herte / dat dat oock ydelheydt was, te weten / dat men soeckt eere van menschen, want die verdwijnt haest / maer die de eere soeckt, die van God komt, die blijft inder eeuwigheyt, Eccl. 2. vs. 15. 16. Joan. 5. 44. Onder-en-tusschen laet ons leeren treuren/ wanneer daer sulcke Helden vallen, insonderheydt Vorsten, ende groote Personagien, die vele goeds aen het Vaderlandt, ende Gods Kercke gedaen hebben / ende laet hare ghedachteniſſe by ons blijven in den segen, Prov. 10. vs. 7. Ende laet alle Overste, Hooge ende Lage, hare kloecke ende trouwe Soldaten, leeren hooghe achten in haer leven, ende eerlijck beklaghen naer haer doot, want dat is den rechtē wegh/ om het herte van het volck/ende de ganssche ghemeynte aen haer te verbinden/ alsoo wy straex van David hooren/2. Sam. 3. 36. Dit zy dan genoegh gesepdt van de middelen/ die de Officieren moeten ghebruycken / om van hare Soldatē bemint te worden; Laet ons nu eens sien/

Daer hy meer over treurde, als over menigh braef Soldaet getreurt wort

Want de wijse worden dickwils soo haest vergeten, als de dwase:

Maer dat is een groote faute by Hooge, ende by Lage, datse over de doot vā kloecke Heldē niet meer en treuren.

wat wegh datse moetē ingaen om ontsien te worden.

De middelen, om ontsien te wordē, zijn met namen dry.

Het is seker/ dat geene regeringe en kan bestaen sonder authoriteyt. Daerom moeten de Overste te Water ende te Lande, maken datse van hare Soldaten, niet alleene bemint, maer oock ontsien zijn/ volgens de lesse des H. Apostels Rom.13.7. Geeft vreese, dien ghy vreese schuldigh zijt: eere, dien ghy eere schuldigh zijt. Want als de Onderdanen hare Overste beginnen te verachten / ghelijck Hagar hare Vrouwe Sara begonste te verachten / Gen. 16.4. Soo is dat/den rechtē voorlooper van onghehoorsaemheydt, ende wederspannigheydt. Om nu authoriteyt by syne Onderdanen te krijgen/eñ te behouden/soo zijnder insonderheyt toe van noode / dese dry middelen.

I. De vreese Gods.

I. De vreese Gods, want gelijck die dē menschē bemint maeckt / soo maeckt sy hem oock ontsacchelijck, gelijck Chrysosthomus dat wel heeft aen-ghemerckt. Indien ghy de menschen vreest (seydt hy) soo sullen sy u uytlacchen: maer indien ghy God vreest, soo sullen u de menschē vreesen. Daerom vreesde Saul voor David, want de Heere was met hem, ende was van Saul geweken/ 1.Sam.18.vs.12. daerom vreesde oock Herodes Johannes den Dooper, wetende dat hy een rechtvaerdigh eñ heyligh man was/ ende hieldt vele van hem / Mar.6. vers.20. Want die den Heere vreest, heeft eene sekere vastigheyt, ende syne kinderen worden oock beschermt, Prov.14. vers.26. Ja / den wegh des Heeren, is des vromen trots, daeren-teghen de quaedt-doenders, zijn bloode, Prov.10.vers.29. De godeloose vliet, ende niemant en jaeght hem: de rechtvaerdighe daer-en-teghen is vrymoedigh, als een jonck Leeuwe, Prov.28. vers.1. Het en is dan niet wonder/ dat vele Overste veracht zijn / want daer zijnder vele / die God niet en vreesen, ende daeromme moetē sy noodsakelijck veracht ende onwaerdt worden voor den ganschen volcke / overmidts sy de weghen des Heeren niet en houden, Mala.2.vers.9. Want die God eert, dien sal God oock eeren: maer die den Heere veracht, die sal oock veracht worden, 1.Sam.2.vers.30. Daerbenevens/ om datse God niet en vreesen/ soo zijn sy oock gemeynelijck onverstandigh: want daer is een ongeluck onder der Sonnen/ namelijck onverstant; dat onder den gheweldighen ghemeen is: dat een dwaes sit in groote waerdigheydt, ende dat de rijcke (in verstandt) daer beneden sitten: Ick sagh Knechten op Paerden rijden, ende Vorsten te voete gaen als Knechten, seydt Salomon, Eccl.10. vers.5.6.7. Dit moet de Overste noodsakelijck seer veracht maken/gelijck Nabal, daer van syne Huysvrouwe seydt / hy is een dwaes, als synē naem medebrengt, want dwaesheydt is by hem, ende hy is een heyloos man, 1.Sam.25.25. Ende synen knechten klagen over hem / dat hy was een Belials man, die niemant wat seggen en derf, ibid. vers.17. Wanneer nu een Vorst sonder verstandt is, soo geschiedt daer veel onrechts: wie daer-en-teghen de gierigheydt hatet, die sal langhe leven: Prov.28.vers.16. In summa/ dat gaet vast/ dat de wijsheydt des menschen verlicht sijn aengesicht, ende maeckt hem t'samen

Want da om wor vele Ov ste verac om datse God ver achten.

Ende on datse on verstand zijn, he welcke volght de voor gaende sonde.

Gelijck sien in bal.

bemint

bemint eñ ontſien, Eccl.8.1. Maer daer en kan niemandt recht wijs zijn / ſonder de vreeſe des Heeren, Prov.1. verſ.7. Ten anderen, ſoo moet een Overſte, voorſichtighlijck ende redelijck handelen by die ghene/die hem toe-hoozen/ende wandelen trouwelijck in ſynen huyſe/ Pſal.101.2. Hy moet oock ſelden kijven/want die altijt kijft, en wordt niet ontſien, gelijck de Huyſ-genootē van een Smidt, den hamer gewent wozden. Hier van hebben wy een treffelijck exempel/in Cato Major: want in ſynen ozdinairen ommeganck / was hy goedertieren ende vriendelijck, maer in ſyne regeringe was hy ſtatigh ende onbeweeghlick, daer-beneven ſtrenge ende oprecht. Syne ordinaire maniere van ſpzeken/ accozdeerde oock met ſyne nature: want die was vermengt met eene ſtatighe vriendelijckheyt, eene ontſacchelijcke vrolijckheydt, ende eene aenghename ſtrengigheydt. Hy en ſtudeerde oock niet op eene laffe welſprekentheydt, maer daer was by hem / eene door-ſnijdende ſcharpigheyt, in't berijſpen van de gebzeken / vol ernſt ende treffelijcke ſententien, als met zout gemengt. Dit maeckt eene groote authoriteyt aen een Overſte, als daer gheene ſotte guyderije / noch oneerlijckheydt, noch ſotten-klap, noch geckerie uyt ſynen mondt en komen/die niet en betamen/Eph.5.4. maer dat alle ſyne woozden/zijn als orakulen, of wijſe ſpreucken, met lieffelijckheyt/ eñ met zout gemengt/dat ſe aengenaem zijn te hoozen / Coloſſ.4.6. Daerom ſept de Koninginne van Saba, tot Salomon: Saligh zijn uwe lieden, ende uwe knechten, die alle-

tijdt voor u ſtaen, ende uwe wijſheydt aenhooren, 1.Reg.10.8. Dit is eene bypſondere printe van Authoriteyt, die een Overſte moet dzagen op ſijn hooz-hooft. Want ſijn voor-hooft moet ſtraf ende ghefronſt zijn / bequaem om alle booſheyt te beſchamen: nochtans moeten ſyne woorden ontſacchtlijcker zijn als ſyne wijn-brauwen, eñ ſyne handen meer als ſyne woorden. Soo doende/ iſt onſeker/of hy meer ſal gevreeſt, of bemindt wozden/ want deſe deuchden/ſullen die twee affectien t'ſamē in alle herten planten. De goede ſullen hem ontſien met liefde: de middelbare ſoozte ſullē hem beminnen met ontſagh: alleē de booſe ſullen hem ontſiē met eene ſlaefachtige vreeſe, ſonder liefde. Ten derden, ſoo moet hier by komen de diſciplijne, ende Juſtitie, want de ſachtmoedigheyt ende vriendelijckheyt moet altijt met behoorlijcke ſtrengigheyt ghetempert wozden/want anders en kan gheene regheringhe langhe ſtaende blijven: gelijck Cicero wel ſeydt/offic.lib.1.cap.31. Ende daer ober wozdt Iul. Cæſar gepreſen/ dat hy ſyne Soldaten handelde met eene bypſondere vriendelijckheyt, getempert met ſtrengigheyt, datmen quaſijck kan ſeggen / wat deught dat in-hem meer uytſtack. Sueton. in Cæſare, cap.65. Maer merckt/dat ick ſegge/behoorlijcke ſtrengigheyt, of anders ſoude ſy in eene hatelijcke ſtuerigheyt, ja wreedtheyt veranderen. Soo moet dan de Juſtitie gezeven wozden ſonder toornigheyt, of eenige andere verkeerde paſſien: maer met een oprecht ghemoedt, alleene tot boozdeel van't gemeene beſte, als oock tot verbeteringhe

Deſe voorſichtigheyt moet getempert zijn met ſtatigheyt, ende vriendelijcke ſtrengigheydt.

3. De Overſte moetē ooc wacker zijn in het oefenen van de Juſtitie.

Et tamen ita probāda eſt manſuetudo atque clementia, ut adhibeatur Reipublicæ cauſa ſeveritas, ſine quâ adminiſtrari civitas non poteſt. Militem tractabat Cæſar, Parī ſeveritate atque indulgentiâ. Doch ſonder toornigheydt,

Prohibēda autem maximè ira eſt in puniendo. Cicero offic. lib. 1. cap. 32.

van den delinquant, die misdaen heeft. Daerom leſen wy/dat Plato, als hy ſeer verſtoort was op eē van ſyne dienaers, die tegen hem misdaen hadde/vreesende dat hy in het kastijden de mate soude te buyten gaen/soo badt hy Speusippus synen goedē vrundt/ dat hy dese kastijdinge soude doen naer behooren: want hy dachte/ dat het seer qualick soude voegen / dat de Meester soude moeten berispt worden over de onmatigheyt in de straffe, soo wel als de Knecht over de faute, die hy gedaē hadde. Valer. Max. lib. 4. cap. 1.

De forme ſibi futurum exiſtimās ſi commiſiſſet, ut parem reprehenſionem culpa ſervi, & animadverſio platonis mereretur.

Ten anderen, soo moet een Overste toesien / dat de straffe niet meerder en sy/als de sonde, maer liever dat de Justitie altijdt getempert sy met barmhertigheydt. Want soo singht den Koninck David van dese twee deugdē t'samē/Psal. 101. 1. te kennen gevende/ dat hy die in syne regeringe altijdt voor ooghen hadde. Daerom moeten sy doen als de Mediçijn-meesters, die tegen lichte sieckten ghebruycken lichte remedien: maer sware sieckten verepsschen sware remedien, Offic. lib. 1. cap. 27. Sommige fauten konnen ghebetert worden alleene met een suer gesichte: andere met eene ernstighe bestraffinge: andere moeten gebetert worden met harde slagen. Want het Peerdt komt eene sweepe toe, den Ezel eenen toom, ende den Sot eene roede op den rugghe, Prov. 26. 3. Prov. 10. 13. Ten derden, so moet ock een Overste hem wachten van uytneminghe van persōnen, dat hy om deselve sonde den eenen niet en straft / ende den anderen door de vingeren siet/want dat en kan niet anders / als de Overste in grootē haet ende opsprake brengen by hare Onderdanen. Want als het recht soude gaen / so moetē alle die gene/ die in eenige regeringe zijn/de wettē gelijck zijn/die zijn als eenen stalen regel van gherechtigheyt, sonder passien, of quade genegentheden. Want de Magistraet moet zijn / als eene levende wet: daerom dat ock de Schepenen in onse tale met den naem van Wet genoemt worden. Ten vierden, soo moet een Krijghs-overste tegen syne Soldaten ock niet alle-tijdt even strenge zijn: maer voor al moet hy stricte discipline oeffenen in het Leger, in belegerde Steden, of daer anderssins den Vyandt, alle ure te verwachten is: so dede Cæsar, ende daermede maeckte hy hem-selven seer ontsachelick / alst daer meest op aenquam. Daeromme en sepde hy dickwils niet / wanneer hy met syn volck marcheren soude / ooc niet/wanneer daer een Bataille te verwachten was / maer hy wilde/ datse alle-tijdt souden vaerdigh ende gereedt zijn / op elcken oogenblick, om hem te volgē/daer't hem soude goet-duncken. Hy beproefdese ock somtijdts met eenen loosen alarme, insonderheyt op regenachtigh weder, of op feest-dagen, als sy minst daer op dachten. Die voorder van de militaire discipline lust heeft te lesen/ die sie Valer. Maximum lib. 2. cap. 2. de disciplina militari. Politica Lipsij lib. 5. cap. 8. Wy hebben genoegh daer van geseyt/alst maer waergenomē wort/ om de Overste by haer volck bemint ende ontsachelick te maken/ laet ons voortgaen.

Optandum ut ii qui præſunt Reipubli legum fin les ſint, q ad punie dum non iracundiā ſed æquit te ducunt

De Over en moete niet altijd even ſtre ge zijn.

Non enim ubique a ſemper, ſ cum hoſt in proxi eſſet, coē cebat, tu maxime exactor ciplinæ graviſſim Sueton. Cæſare cap. 65

Prohibēda autem maximè ira eſt in puniendo. Cicero offic. lib. 1. cap. 32.

De forme ſibi futurum exiſtimās ſi commiſiſſet, ut parem reprehenſionem culpa ſervi, & animadverſio platonis mereretur.

Cavendum etiam, ne major pœna, quam culpa ſit.

Medicorum conſuetudo imitāda eſt, qui leviter ægrotantes leviter curant: gravioribus autem morbis, periculoſas curationes adhibere coguntur.

De ſtraffe moet oock getempert zijn na de gelegentheyt vande ſonde.

Et ne iiſdē de cauſis alii plectantur, alii ne appellentur quidem.

Sonder uytneminge van perſonen.

XI. Want het en is niet genoegh dat

rijghs- ste ten gē gun- nde ijt te en by be- heerē

lede l.

h.

dat een Krijghs-overste by syne Soldaten bemint ende ontsien is/maer hy moet oock gunste ende credijt maken te hebben by syne Betaelsheeren, als oock by de ganssche ghemeynte. So was David by ganssch Israel ende Juda lief eñ aengenaem/ want hy ginck uyt ende in voor den volcke, ende hieldt hem kloeckelijck in alle sijn doen, ende de Heere was met hem, ende als Saul sagh/dat hy soo ganssch kloeck was, soo vreesde hy seer voor hem 1. Sam. 18. vs. 12. tot 17. Daeromme wierdt Joseph oock van Pharao geset over ganssch Egypten: want (sepdt hy) hoe konden wy sulck een man vinden: daerinne dat den Gheest Gods alsoo is? ende spraeck tot Joseph, dewijle dat God u sulcx alles heeft kondt gedaen/ soo en is niemandt soo wijs ende verstandigh, als ghy zijt: ghy sult over mijn huys zijn, ende dynen woorde sal alle mijn volck ghehoorsaem zijn, alleene met den koninckliicken stoel, wil ick hoogher zijn als ghy: ende voorder spraeck Pharao tot Joseph, siet ick hebbe u over het ganssch Egyptenlandt gheset: ende toogh synen rinck van syne handt/ ende gaf hem Joseph aē syne hant/ eñ kleede hem met witte zijde, ende hinck hem eene gulden keten aen synen hals: ende liet hem op den tweeden waghen voeren/ ende liet voor hem upt-roepen / dese is des Landts Vader, ende settede hem over ganssch Egypten-landt: ende Pharao spraeck tot Joseph, ick ben Pharao, sonder uwen wille en sal niemant syne hant / of synen voet verroeren in den ganschen lande Egypten: ende naemde hem / den heymelijcken raet, of den uptlegger van verborghentheden / Gen. 41. 38. tot 45. Soo wierdt Nehemia overmidts syne vromigheyt, oock verhooght van Artachsastha, den Koningh in Persien, ende gestelt tot synen Hof-meester, ende verkreegh van den Koningh, dat hy begeerde/ Nehem. cap. 2. vers. 1. tot 10. Soo wierdt Mardochai, om syne deught ende ghetrouwigheydt, verhooght van den Koningh Assuerus, ende gheselt in Hamans plaetse. Esther cap. 6. 8. Soo wiert Daniel verhevē om sijn extraordinaris verstant, wijsheyt, ende vromigheyt, van den Koningh Darius, ende gestelt boven alle de Gouverneurs ende Lantvooghden, die hondert ende twintigh waren / want den Koningh sagh/ dat daer eenen hooghen Gheest in was, daeromme dachte hem de Koningh te setten over het ganssche Koninckrijcke, Dan. 6. 1. 2. 3. Siet/ dat maeckt een Overste, groot credijt ende gunste by syne Betaelsheeren, ende de ganssche gemeynte, als hy met die deuchden verciert is/ die wy te voren verhaelt hebben / te weten/ het ware gheloove, de goede conscientie, ghetrouwigheyt, afkeer van gierigheydt, liefde des Vaderlants, voorsichtigheyt, couragie, wackerheyt, nuchterheyt, gunste by hare Soldaten, &c. Ende daerom zijn die exempelen van Joseph, Nehemia, Mardochai, Daniel met syne drye med'-ghesellen, Sadrach, Mesach, eñ Abed-Nego, seer notabel/ overmidts sy alleene/ om haer extraordinaris verstandt, ende uytmuytende deuchden, verhoocht zijn van Heydensche Koninghen, boven de Inboorlinghen van den Lande, het welcke sonder groote jalousie / eñ

Nehemia.

Mardochaï.

Daniel.

Want dese H. mannen zijn alleene om hare uytnemende gaven verhooght, selfs van Heydensche Koningen.

wat gaven dat de Overste aengenaem maken.

Ende dat is dē rechten wegh om verhooght te worden.

nijdigheyt van de ingeboren Hovelingen niet en is toe-gegaen. Want hier upt siē wy/ wat de rechte middelen zijn/ om gunste ende credijt te krijgen by de Betaelsheeren, ende de ganssche Ghemeynte, te weten/ die gaven ende deughden, die alreede verhaelt zijn: want die dooz kuyperie, pluym-strijckerie, giften of gaven geboozdert wozden / die en hebben geene rechte eere, maer die stellen eere in hare schande, want dan gaet het qualick/ als het gene/ dat dooz de deught ende vromigheyt behoozde verkregē te wozden/ dooz het gheldt moet uptgewzacht wozden / want dat en zijn anders niet/ als gebedelde stemmen, ende gheluerde, of ghekochte eere, gelijck Cicero wel sepdt/ offic. lib. 2. cap. 3. Ende den selven Autheur spzeecht seer verstandigh eñ wijsselick (politijcker wijse) van die saken / die pemandt in credijt bzenghen by de gemeynte, of ter contrarien in verachtinghe. offic. lib. 2. cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Hy verepscht dā in die gene/ die gaerne in gunst ende credijt souden zijn by de gemeynte, verscheyden politijcke gaven, die seer notabel zijn / met namē vriendelijckheyt ende beleeftheyt, sonder dewelcke niemandt en kan bemint wozden: Ten tweeden, verstandt, wijsheydt ende voorsichtigheyt: Ten derden, gerechtigheydt ende oprechtigheyt, want anders sepdt hy / hoe dat yemandt looser ende listigher is, hoe dat hy meer ghehaet is, indien daer gheene vromigheydt by en is. Ten vierden, nuchterheydt ende matigheydt, want dronckaerts, dertele, ende wellustige menschen / gelijck sy haer verstant verliesen / soo verliesen sy oock alle gunste, eere, ende reputatie. Ten vijsden, kloeckmoedigheyt, dat pemant couragie heeft om sijn Ampt upt te boeren/ sonder eenige ongemacken, of perijckelen aen te sien/ als ongunste, lasteringe, nijdigheydt, verlies van Officie, armoede, ballinghschap, jae de doot selve. Ten sesten, getrouwigheyt, wanneer men opzechtelijck gesint is sijnen eedt te quijten / om het Vaderlandt booz te staen / ende dat upt liefde van het ghemeene beste, ende niet van hem-selven. Ten sevensten, mildigheydt, ende af-keer van gierigheyt. Want (sepdt hy) die Overste wozden by de ghemeynte groot geacht / die dooz 't geldt niet beweeght en wozden: eñ dien houden sy aller eere waerdigh/ daer sy dese deught in speuren. Want niemandt en kan ter deghe rechtvaerdigh zijn / die groot werck van 't geldt maecht (sepdt hy) of die eenige ongunste, pijne, ballinghschap, of de doot selve ontsiet. Ten achtsten, overmidts gemeynelick onder de menschen / de af-komste van het geslachte, seer vele toe-bzengt tot de reputatie, ende hooge achtinge: soo is by Cicero wel aengemerckt/ dat men daer op niet te vele staen en moet/ gelijck sommige doen/ maer dat die gene/ die van Edele, of andersins treffelicke Voor-ouders zijn boozt-gekomen / seer nauwe op haer-selven moeten lettē/ datse niet en doen / dat haer huys, ende treffelicke stamme soude mogen besmetten / want anderssins sullen sy des te meer veracht wozdē: dewijle alle hare actien, woorden ende wercken, van eē yder seer nauwe onderscht wozdē/ soo datse als by klaren dage, booz

Maer geensins door kuyperie, flatterie, giften en gaven.

Male enim seres habet cum quod virtute effici debet id tentatur pecuniâ.

Conducta suffragia.

Mercenarios honos.

Quæ te malum! ratio in istā spem induxit, ut eos tibi fideles putares esse, quos pecunia corrupisses?

Wat gaven dat Cicero inde Overste vercyst, om by haer gemeynte bemint te worden, te weten

Suspecta, sine Justitiâ prudentia.

1. Vriēdelickheyt ende beleeftheyt

2. Wijsheyt ende voorsichticheyt.

3. Gerechtigheyt, ende oprechtigheyt.

4. Matigheyt en nuchterheyt.

5. Kloecmoedigheyt.

6. Getrouwigheyt.

7. Mildicheyt

8. Een goet geslacht

Maer dat op en magh m niet te v staen, al daer ge vromich by en is Et genu proavos quæ no fecimus ipsi: vix nostra p

Ego m majori virtute prælux si prius nō sue

voor alle-mans ooghen wandelen/ en de dien-volghens hare woorden eñ wercken niet en konnen bedeckt of verborgen zijn. Daer-en-tegen wat aengaet die jonge luyden, die van slechte Ouders zijn voort-ghekomen/die moeté des te neerstiger zijn/om haer-selvé te dragen in alle deughtsaemheyt, eñ vromigheyt, ende daerbenevé datse poogen/ het zy door de Studien, of de Wapenen, aen haer Vaderlant trouwen dienst te doen / want soo sullen sy metter tijdt / sonder twijffel / wel gevoordert worden/ondertusschen de deught in de jonge luyden seer aengenaem/ ende by-na buyten jalouzie is / gelijck lupdé van jaren die meer onderworpen zijn. Ten negensten, soo raedt Cicero alle Overste, datse moeten trachten/ naer eene deftige welsprekentheydt, op datse teghen haers ghelijcke, hare meerdere, of mindere, moghen spreken/ of aen haer schrijvé (des noot zijnde) met verstandt, met oordeel, met order, met krachtighe redenen, ende soete woorden: want dat brenght een Overste oock / tot groote reputatie, als syne woorden met syne daden, ende syne daden, met syne woorden over-een komé: ende dat hy de bequaemheyt heeft om syne conceptien, of bedenckinghen wel upt te drucké/met redenen staende te houden/ ende andere daer toe te bewegen: Insonderheydt soo heeft een Krijghs-overste dit seer van noode/ om syne Soldaten te animeren ende moedt te geven/als men tegen den vyant het voor-hooft bieden moet/ gelijck de Hystorien van T. Livius, Plutarchus, &c. daer vã vol zijn/insonderheydt hebben hierinne upt-genomen de Scipiones, Catones, I. Cæsar, Alexander, &c. Het is oock van noode / in gelegentheydt van factien, muyterien, ende dergelijcke ongemacken/ want die en konnen niet beter gestilt worden / dan van een treffelijck ende aensienlijck persoon, dewelcke met eene soete ende krachtige Oratie, de ghemoederen van het volck weet te stillé/ ende te wenden tot het ghene eerlijck ende gherechtigh is. Siet / dit zijn de voornaemste middelen/ die Cicero wijsselick bedacht heeft / om Politijcke, of militaire Overste, by de regeringhe, insgaders de ganesche gemeynte, in credijt ende reputatie te brengen. Ende het zijn poincten, die seer notabel/ende van grooten gewichte zijn / insonderheyt indien dat Christelicke Overste voor aen setten (gelijck sy schuldich zijn volgens hare belijdenisse) het ware gheloove, ende de goede conscientie, daer wy te voren van gesproken hebben.

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est seditio, sævitque animis ignobile vulgus: Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat: tum pietate gravem, ac meritis si forte virum quē conspexere, silent, arrectisque auribus adstant: ille regit dictis animos, & pectora mulcet. Vir, Æneid. lib. 1.

Siet wijder van de kracht der wel-sprekentheydt. Valer. Max. lib. 8. cap 9

Daerentegen soo wijst hy oock seer partinent aen / waer door dat de Overste by hare Onderseten komen in verachtinge, te weten/als sy gheen verstandt, gheene couragie, geene kloeckmoedigheydt, of wackerheydt, daerinne en mercken. Want andere/ daer sy gheene gherechtigheydt, getrouwigheydt, oprechtigheydt, ende waerheydt in en speuren / die haten sy. Want dit moet wel aenghemerckt worden/ datter eē groot onderscheyt is tusschen haten, en verachten. Want die lupden worden veracht, die ganesch onnut zijn / soo voor haerselven, als voor andere, daer men geen verstant, geene gauwigheydt,

Door wat gebreken dat de Overste by de ghemeynte veracht, of gehaet worden,

Want daer is groot onderscheydt tusschen haten, ende verachten, dewijle

Onnutte persoonen wordē veracht: maer booſe luydē worden gehaet

gheenen arbeydt, gheene ſorghvuldigheydt in en merckt. Maer die goddeloos, arch-liſtigh, quaedt-ſprekers, ongerechtigh, ende tot quaedt doen overgegeven zijn/ die en worden jupſt niet veracht, maer gehaet, ende men heeft van haer een quaedt ghevoelen, gelijck reden is.

Remedie tegen de verachtinge.

Indien dan de Overſte niet en willen veracht zijn / ſoo moeten ſy het Ampt dat ſy bedienen/ſoo wel vereeren/als ſy dooz het Ampt vereert wozden.

Proxima & quaſi compendiaria via ad gloriam, ſis quod eſſe velis. Socrates.

Ende gheliick wy hier vozen lib. 2. fol. 56. van de huyſen verhaelt hebben / dat den meeſter, het huys ſoo wel moet vereeren / als het huys, den meeſter: ſoo moet oock eē perſoon van ſtaet, ſyn Ampt ſoo wel vereeren/ als hy dooz het Ampt vereert wozt/ of anders moet hy noodſakelijck komē in verachtinghe.

Qui ſimulatione & inani oſtentatione, & ficto non modo ſermone, ſed etiā vultu, ſtabilem ſe gloriam conſequi poſſe rētur, vehementer errant. Cicero offic. lib. 2. cap. 8. Vera gloria radices agit atque etiam propagatur: ficta omnia tanquā floſculi decidunt, nec ſimulatum quicquā poteſt eſſe diuturnum. ibidem.

Want dat is den naeſten wegh, om tot eere te komen/ dat pemandt inder daet pooght te weſen/'t gene daer booz hy wil gehouden weſen: want alle die gene/ die daer meynen / datſe dooz gheveynſtheyt, dooz ydele bravade ende pronckerie, dooz verſierde woorden ende gebaerden meynen eere te behalē/die zijn verre verdoolt. want de rechte eere / die moet wozt elen krijghen/groeyen en boozt ſetten: maer alle verſierde dingē/die vallen haeſt af / als loſſe bloemkens/ daer quaedt vier, ende fenijn op-gevallen is: want al dat verſiert of gevepnſt wozdt/ en kan niet lange dueren. Indien de Overſte oock vzy willē zijn van dē haet, ſoo moeten ſy haer Ampt in gerechtigheyt, ende ghetrouwigheydt leeren bedienen. Want ghelijck de deught van alle-man bemint wozdt (oock van die gene/ die deſelve niet en hebbē) ſoo wozdt oock de ondeught, met namen de ongherechtigheydt ende onghetrouwigheydt van alle-man ghehaet.

Remedie tegen de haet van gemeen te weten

Ende ghelijck de rechte Overigheden wozden bemint/ als Vaders des Vaderlandts, wanneer de ghemeynte ghewaer wozdt/ dat het ghemeyne beſte, ende 's Landts welvaren haer ter herten gaet: ſoo wozden oock de ontrouwe Overigheden, van de ghemeynte ghehaet/ als harde ſtijf-vaders, ende onghe-rechtige vooghden, die niet en ſoecken dan haer eygen profijt, alwaert met het verderf, ende ruijne van de armē weeſen, die haer betrout zijn.

Getrouwigheyt

Want de gherechtigheydt, is de Princeſſe van alle Burgherlijcke deuchden, ſonder dewelcke dat geene regeringhe, ja ghеene menſchelijcke by-een-wooninghe, of converſatie beſtaen en kan. Want die onder de menſchen wil ende moet handelen ende wandelen/ die heeft dickwils de hulpe van de menſchē van doene/ inſonderheyt ſommige ghemeynſame vrunden, daer ghy confidentelijck eñ vzyelijck mede ſpzeken meught/ eñ ſulcke vzunden en kont ghy niet vinden (immers die eerlijck ende verſtandigh zijn) ten zy datſe u houden booz een eerlijck ende goet man, diē ſy vertrouwen mogen.

Ende ge rechtig heyt: wa dat is de Princeſſ van de B gerlicke deughde

Want ſ der de deught kā nien gunſte credijt gen.

Noch b ſyne vri den.

Noch b ſyne g ren.

Ja alwaert dat pemandt / een eenſaem leven wilde boeren/ te lande-waert / buyten de converſatie van menſchē / ſo moet hy evenwel trachtē/ dat hy booz eē gherechtigh man magh ghehouden wozden: of anders indien hy booz een quaedt ende ongherechtigh man ghehouden wozdt/ ſoo ſal hy van ſyne gebueren gehaet ende verlaten

wozden

worden in synen noot/die hem kan over-komē/ja hy sal tot eene proye van syne vyanden overgegevē worden. Wie is daer oock/die dat niet en verstaet / dat Koop-luyden ende Handelaers, die dagelijcx ommegaen met koopen, verkoopen, hueren, verhueren, met uyt-reden ter Zee/met de wissel: met havarie, met bodemerie, met asseurançe ende versekeringe vande Retouren, met leeninghe van geldt, &c. ende dupsent diergheliicke contracten ende handelingen meer/datse niet en connen handelen sonder credijt, ende goet geloove? Maer hoe konnen sy credijt vinden by andere lupdē / ten zy datse voor eerlijcke, ende gherechtighe lupden ghehouden worden? want niemandt en wil met hayremans, arch-listige ghesellen, ende diergheliicke ongherechtighe menschen te doene hebben. Want elck verstaet die maxime, dat men onder eerlijcke luyden eerlijck moet handelen. Jae de gerechtigheyt is soo noodigh/ dat selfs die gene / die op den roof ende ghestolen brocken leven / en konnen sonder schijn van gerechtigheydt niet leven. Want selfs de dieven, ende roovers, hebben oock eene ghedaente van gerechtigheyt, datse malkand'ren moeten gelijck doen/ ende niet bestelen / of anders worden sy upt de ghemeene bende verschoven / ende weeh-geschupt. Ende die het hooft van de Zee-roovers, of den Eletto van de muyt-makers is / die moet den buyt gelijckelijck deylen / of anders sal hy van synē med'-ghesellen verlaten / jae doot-ghesiagen worden. Want de Zee-roovers, struyck-roovers, ende alle andere dieven, hebbē oock sekere wetten, die sy volgen ende gehoorsaem zijn. Ende hoe datse deselve wettē nauwer onderhouden / hoe datse meer toe-loops hebben / ende machtiger worden/ gelijck Cicero verhaelt twee notable exempelen van eenen Bargulus, ende Viriatus, daer van den eenen was upt Illyrico, den anderen upt Portugael, welcke twee vermaerde Roovers soo groote schatten versamelt hebben/insonderheyt den laetsten, datse de Heyr-leghers van de Romeynen niet alleene het hooft hebben derven bieden/ maer hebbē deselve oock somtijts doen wijckē/ ende inde vlucht geslagen/tot datse van C. Lælius (die den toe-naem van wijse voerde) soo getemt ende gedwongen zijn/datse daerna van andere lichtelick hebbē konnen gedempt ende uptgheroept worden.

Als blijckt uyt het exempel van twee vermaerde roovers, Bargulus, ende Viriatus,

Overmits datter dā sulckē kracht inde gerechtigheyt steeckt/ dat selfs de Roovers sonder eene gedaente/ der selver niet bestaen en konnen/ van wat vermogen moet sy dan wesen in eene wel-gestelde Republijcke, daer de wetten, ende wettelijcke gerichten in swanghe gaen? Eñ hier upt zijn aldereerst de Koningen gekomen. Want als de arme gemeynte onderdruckt wierdt van die gene/ die haer te machtigh waren / soo hebben sy haren toevlucht ghenomen tot eenen uytnemenden persoon, die sy voordeelden/ dat meest met de deught der gherechtigheyt, eñ kloeckmoedigheyt begaeft was/eñ hebben hem macht ende authoriteyt ghegeven / om de onnoosele te beschermen, ende de quade te straffen, sonder onderscheydt van persoonen, in alle bil-

De Justitie is den oorspronck van de Monarchie,

lickheyt ende gerechtigheydt. Ende ghelijck de Monarchie daer upt alder-eerst ghesproten is: soo is wederom de Aristocratie, daer de regeringhe staet by eenighe van de beste, ende ghequalificeertste onder den volcke / gesproten upt de ongerechtigheydt, ende onlijdelijcke trotsigheydt van de Koninghen, als sy in plaetse van een wettelijcke regheringhe, tyrannie ende gheweldt hebben begtinnen te dryven over hare Ondersaten. Ende als dese haer-selven oock hebben beginnen te vergrijpen/soo is daer upt gesproten de Democratie, dat is / als de regeringe bestaet by het ganssche volck/ als in sommige Cantons van Switser-landt, als vry, Swijts, Onderwald, Glaris, ende Appenzeel. In summa/wy sien dat den throon van de regeringhe, door gherechtigheyt moet bevestight worden, Prov. 16. vers. 12. Ende overmidts niet en kan bevestight worden sonder wijsheyt, ende verstandt: Prov. 28. 16. Soo moeten alle Overste te Water, ende te Lande staen naer alle beyde / te weten wijsheydt ende gerechtigheyt, soo en sullen sy van de gemeynte niet veracht, noch ghehaet, maer bemint ende ontsien worden/ gelijck vrome, verstandighe Vaders van hare kinderen.

Sy is oock den eersten oorspronck van de Aristocratie.

Midtsgaders van de Democratie.

De gerechtigheyt moet gesteunt zijn met wijsheyt ende voorsichtigheyt.

XII. Alsnu de Krijghs-overste haer-selven in gunste eñ goede achtinghe hebben ghebracht / eerst by hare Soldaten, daerna by hare Baelf-heeren, ende de ganssche gemeynte: soo moeten sy oock poogé een goeden naem te maken by de vremde, die haer niet aen en gaen/ ja selfs by hare vyanden, om van de selve in hare wapenen gevreest, ende by ghelegenthept van Victorie, of Neder-laghe, op haer woordt ghelooft te worden. Soo was den Koninghy David seer ontsien by syne vyanden, 1. Sam. 21. 11. 1. Sam. 29. 2. totten eynde toe. So waren de Helden Davids oock ontsiē / met namē Jesabeam den sone Hacmoni: Eliazar den sone Dodo: Samma den sone Age: Abisai Joabs broeder: Benaja den sone Jojada, 2. Sam. 23. 8. totten eynde. Daer warender 37. maer drye staken upt boven allen. Soo was oock Josua ontsien by syne vyanden, want sy merckten/ dat de Heere met hem was, Josu. 5. 1. Josu. 10. vers. 1. 2. Soo waren de Midianiten oock onset voor Gideon, want als daer een Soldaet was onder de Midianiten, die ghedroomt hadde/ dat eē geroost garsten broodt sigh wentelde upt het Leger van de kinderen Israels, naer het Leger der Midianiten, ende dat het de tenten 't onderste boven wierp: soo antwoort syn med'-geselle / die den droom wilde beduyden / dat en is niet anders (seyde hy) dan het sweerdt Gideons, des soons Joas des Israeliten, God heeft de Midianiten in syne handen ghegheven, met den ganschen Heyr-leger. Daerom / als Gideon het Leger van syne vyanden soude gaen aen-tasten/ niet meer als met dry hondert mannen, die elck eene basuyne, met eene ledige kruycke in hare handē hadden/ met eene lampe daerinne / soo liet hyse elck de basuyne blasen / ende de kruycke breken / met een gheroep daer by / hier is de Heere ende Gideon: of hier is het sweerdt des Heeren, ende Gideons. Met welck gheroep / sulcken schrick quam in het

Soo was David ontsien by syne vyandē, Item,

De Helden Davids, als oock Josua, Gideon.

XII. Gave và de Overste is, datse by hare vyanden ontsien en gevreest zijn.

het Leger der Midianiten, datse alle t'samen op de loop quamē/ja datse vielē in malkanders sweert/Jud. 7. vs. 13. Et. 't Is waer/dat in dese Victorie / een extraordinaris mirakel was/ maer even-wel merckten wy uyt dien droom van den Midianitischen Soldaet, ende de verklaringe/ die sijn med'-gheselle daer op dede/ dat het sweerdt van Gideon by de vyanden seer ontsien was/ ende dat dat gheroep / hier is het sweerdt des Heeren, ende Gideons, een middel is geweest / daer door de Heere beliefft heeft dese wonderlijcke Victorie uyt te werchē. Soo is onder de Heydenen seer ontsien geweest het swaerdt van Alexander de Groote, ende Iulius Cæsar, want den eersten scheen over al/ de Steden ende Landen meer al vliegende, als vechtende, in te nemē/daerom dat hy van den Propheet Daniel, by eenen Lupaert met vier vleugelen verghelecken wordt/Dan. 7. 6. Den anderen was ock soo snel in syne Victorië, dat hy wel derfde roemē/ dat hy de Steden ende Legers van syne vyandē/ byna soo haest hadde overwonnē, als hy deselve besichticht hadde. Daer is dan ten hoochsten aen gelegen/ dat een Krijghs-overste te Water, of te Lande, by syne vyanden ontsien ende ghevreest is / van weghen sijn kloeck beleydt, ende manhaftighe kloeck-moedigheydt: want dit ontsagh ende reputatie, is byna de helft van de Victorie. Ēn daeromme was dē raedt van Husai den Arachiter, (die hem by Absalom hieldt/ met Davids voorweten/ om den raet van Achitophel te breken/ende den Koningh alle secreten bekent te makē) seer wijsselijck beleydt / ende met dese bequame inleydinge / aen Absalom smakelijck ghemaeckt: ghy kent uwen Vader wel, seydt hy/ ende syne lieden, datse sterck zijn, ende eenes toornighen gemoedts, als eenen Beyr, dien de jonghe op den velde ghenomen zijn: daer toe is u Vader een Krijghs-man, ende en sal niet versuymen met den volcke: siet / hy heeft hem nu misschien versteken erghens in eenen kuyl / of elders aen eene plaetse: wanneer het dan gheschiede / dat het ten eersten qualijck verginck/ ende daer quame een geschrey/ dat men sprake/ daer is eenen slagh gheschiedt in den volcke, dat Absalom navolght: soo soude een yghelijck vertsaeght worde/die anders ock een Krijghs-man is / ende een herte heeft als een Leeuw, want ganssch Israel weet, dat u Vader sterck is, ende de krijghs-lieden, die by hem zijn, 2. Sam. 17. vers. 8. tot 11. Merckt / dat het fundament van synen raedt/ steunt op de reputatie van de voorsichtigheyt, eñ kloeckmoedigheydt in Krijghs-saken, die David hadde by het ganssche volck, ende een yghelijck/ van de nabuerige Koningen, ende door dat middel is den raedtslagh van Achitophel ghebroken gewordē. Soo moeten alle Krijghs-overste haer-selven soo draghen / ende hare saken soo poogen aen te stellen/datse by hare vyanden ontsien ende gevreest zijn: het welcke sy licht sullen verkrijgen/indien men oogh-schijnelijck kan mercken/dat de Heere met haer is, gelijck hy was met Josua, Barack, Gideon, Simson, David, Assa, Iosaphat, Hiskia, &c. ende alle Godsalighe Koninghen, ende Prinçen, die in de H. Schrif-

Als blijckt aen David in de muyterie van Absalom.

Want Davids ontsagh brack den raedt van Achitophel.

De middelē om dit ontsagh te krijghen.

Te weten, het geloove ende de vreese Gods.

H. Schriftuere, met ghetupgentsse van God verciert zijn. Want dan en sal haer niemandt konnen wederstaen haer leefdaghe, maer de Heere sal met haer zijn, ghelijck hy met Mose gheweest is, hy en salse niet verlaten, of van haer wijcken: daeromme moeten sy getroost ende onverseaght zijn / want sy sullen dan de instrumenten zijn/ om Gods volck te verlossen van hare vyanden, ende te mainteneren in het Vaderlandt, dat haer de Heere ghegeven heeft. Sy moeten dan slechts eenen goeden moedt hebben / ende gantsch vrymoedigh zijn/ om alle dingen te doen naer de Wet des Heeren, sonder daer van af te wijckē/ ter rechter/ of ter slincker-hant/ want dan sullen sy wijsselijck handelen in alle 't gene datse doen / het sal haer oock wel gelucken, Josu. 1. vs. 5. tot 10. Dese woordē zijn gedenck-waerdigh voor alle kinderen Gods, maer met namē/ de Overste, die over andere te gebieden hebben. Want om reputatie te krijgen/ soo by de vyanden, als de vrunden, soo wordt daer aengewesē/ datter niet beter en is/ als datse God Almachtigh aen hare zijde krijgen/ want als die met ons is, wie is ons dan tegen? Rom. 8. 31. Met desen Godt konnen sy het Krijghs-volck versmijten: met desen God konnen sy over de mueren springhen: desen God wapent de syne met kracht, ende maeckt hare weghen effen ende volkomen: hy maeckt hare voeten / als herten-voeten/ ende set haer op de hooghte: hy leert hare hant strijden/ ende haren arm den metalē boge spannen: hy geeft haer den schildt sijns heyls/ ēn syne rechter-hant sterckt haer/ ende door syne sachtmoedigheyt maeckt hyse groot: hy maeckt onder haer rupmte te gaē / dat hare enckelē niet en slibberē: soo datse hare vyanden konnen nae-jagen/ haer grijpen / ende niet omkeeren/ tot datse die versmeten hebbē: Ja/ sy sullen die versmijten / datse niet wederstaen en konnē/ maer sy sullen onder hare voetē moetē vallen: de Heere kanse sterckē met sterckte ten strijde / ende hy kan hare vyanden onder hare voeten leggen: hy gheeft hare vyanden in de vlucht/ datse verstuyven als kaf voor den winde / ende datse wech-gerupmt worden / als dreck op de strate/ Psal. 18. vers. 30. tot 47. De middelen nu / om desen God aen onse zijde te krijgen / ende te behouden/ staen daer Josu. 1. te wetē/ dat wy moeten op den Heere vertrouwen, ende vrymoedigh toegaen op syn woordt, ende Goddelicke belofte: wy moeten hem vreesen/ ende gehoorsaem zijn in alle syne gebodē, sonder eenighsins daer af te wijcken ter rechter, of ter slincker-hant: hier upt sal dan volgen eene rechtvaerdige voorsichtigheyt, ende manhaftighe kloeck-moedigheydt, die een yegelijck sal moeten ontsien/ so vrunden, als vyanden. Want de goddeloose vliedt, ende niemandt en jaeght hem: de rechtvaerdighe daerentegen is, als een jonck Leeuwe, Prov. 28. 1. Exempelen van goddeloose ēn ongeloovighe Overste hebben wy/ in Saul, die in't eerste van syne regeringe, lichter was als eenen Arendt, ende stercker als een Leeuw, soo langhe / als de Heere met hem was, met namen in den slagh teghen de Ammoniten, daer stact/

Want dan is de Heere met ons.

Ende dat maeckt de Overste ontsacchelick.

Want door hem vermogen sy alles.

Maer wy c konnē der Heere nie recht aen onse zijde hebbē, son der'tgelo ve op syne beloften,

Ende gehoorsaemheyt van syne gebo den, sonde eenige exceptie.

Daer uyt sullen dan van selfs spruyten, rechtvaerdige voorsichtichey

Ende manhafte cloec moedigheyt.

staet / dat den Gheest Gods vaerdigh over hem wierdt, ende synen toorne vergrimde seer, als hy soodanighe woordē hoorde, te weten/die schandelijcke conditien, die den Koninghder Ammoniten presenteerde aen de burgherie van Jabes in Gilead, die hy belegert hadde/ 1. Sam. 11. vers. 2. 6. 2. Sam. 1. vs. 23. Maer soo haest/ als den Gheest des Heeren van hem gheweken was, ende dat hy het Leger der Philistheen sagh/soo vreesde hy hem, ende sijn herte vertsaeghde ganssch seer, want hy sagh ende ghevoelde/ dat de Heere van hem gheweken was: overmidts hy den Heere raedt vraeghde / maer de Heere en antwoordē hem niet/ noch door droomē, noch door urim ende thumin, noch door de Propheten, soo dat hy ten laetsten liep tot eene toovereſſe te Endor, om den duyvel raet te vragen/in den schijn van Samuel, 1. Sam. 28. vers. 5. tot 21. Soo was ock gestelt den Koninghe Achas, als hy hoorde/ datter twee Leghers teghen hem quamen marcheren, te weten/ van Rezin den Koninghe te Assyrien, ende Pekach den sone Remalia, de Koninghe Israels: doe veesde het herte van Achaz, ende sijn volck, gelijck de boomen in het woudt van den winde beven/Esa. 7. vs. 1. 2. Ende daer dese bevinge ende vertsaeghtheyt is/daer en kanmen noch wijsselijck, noch kloeckmoedighlijck handelen / overmidts het verstandt door de vreese wort bedwelmt ende de handen worden bevende ghemaeckt/ midtsgaders alle de leden des lichaems/datse haer ampt niet doen en konnen. In summa / de rechte middelē om de Krijghs-overste die te ontsacchelijck te maken by hare vyanden, zijn het ware geloove, ende de vreese Gods, want daer uyt sullē dan de voorsichtigheyt ende kloeckmoedigheyt van selfs volgen: welcke twee laetste gaven by alle politijcke, ende militaire personen / soo hooge geacht ende ontsien wordē/ maer het ware te wensche / datse ter dege verstonden welcke dat het rechte fundament is van die beyde/ te weten het geloove, ende de vreese des Heeren. Want anders / als die twee gavē niet voor en gaen/al ware een Krijghs-overste, soo loos als Achitophel, ende soo kloeck-moedigh als Joab, ja als Simson selve/ soo sal die wereldtsche loosheydt, ende stoutigheyt, ten lesten verdwijnē als roock, verstuyven als kaf, ende sy sullen haer meester ten lesten tot een quaedt eynde brenghen / gelijck wy weten / van Saul, van Achitophel, van Joab, van Jeroboam den sone Nebath, Jeroboam den sone Joas, Jehu, ja Alexander de Groote, Jul. Cæsar, ende hondert andere/die wy uyt de Hystorien van de Griecken, Romeynen, als ock van onsen tijt, souden konnen by-brengen. Dencht maer aē Duc d'Alba, Don Iohan van Oostenrijck, den Prinçe van Parma, &c. dewelcke wel kloecke Soldaten gheweest zijn in haren tijdt / maer sy zijn eplacen! sonder troost, sonder eere, in groote miserie, ende hert-seer gestorven. Want sy en hadden niet den wortel der saken, die in een rechte Krijghs-man verepscht wordt/daer van wy hier voren gesproken hebben/upt Hebr. 11. vs. 33. 34. dat is/het ware geloove, ende de gherechtigheyt. Doch/ het en is niet genoegh/ghelijck wy hier

Het is dan te beklagē, dat de politijcke, ende militaire personen, dit niet en verstaen.

Dat het geloove, ende de goede conscientie de rechte wortelen zijn van de voorsichtigheyt, ende kloeckmoedigheyt.

Want sonder dese twee wortelen, soo moetē alle politijcke gaven verdorrē, ende hare meesters qualick loonē, als blijckt

Wt verscheyden exempelen van de vermaertste Krijghsoverste, die God niet en vreesdē.

hier vozen gesepdt hebben/ dat een Krijghs-overste by syne vyanden ontsien is dooz syne voorsichtigheydt, ende kloeckmoedigheyt in de wapenen: maer hy moet oock maken die reputatie te krijgen/dat hy een man is van sijn woordt, op dat hy op alle occasien / het zy van Victorie, of Neder-lage, wanneer hy in eenige handelinghe moet treden met syne vyanden, het zy in het innemen van Steden, Forten, Schepen, in het houden van het quartier aen de Officieren, of andere Soldaten, die gevangé zijn/ &c. dat hy op sijn woort magh gelooft wozden/ soo wel/als op sijn zeghel, ja alwaert dat hy Ostagiers ende Gijsselaers daer op ghegheven hadde. Aen dit poinct is oock op het hooghste ghelegen. Want voor-eerst soo is dat een poinct van conscientie, dat als wy wat belooft of ghesworen hebben/ dat wy dat houden, al ware het oock tot onse schade/ Psal. 15.4. Daerom lesen wy/als Josua een verbondt hadde ghemaeckt met de Gibeoniten, alhoewel datse hem bedzogen hadden/ evenwel om dat hy met de overste der Ghemeynte, haer eenen eedt ghedaen hadde by den Heere, den God Israels, soo en hebben sy het verbondt niet derven/noch willen breken/ maer om haer bedzogh eenighsins te straffen / soo hebben sy die ghemaeckt tot hout-houwers ende water-dragers der ghemeynte, ende tot den Altaer des Heeren, Josu.9. vers. 16. tot den eynde toe. Als nu Saul naerder-handt / in synen heeten ende onbedachten yver, de Gibeoniten ghesiagen hadde/soo volghde eenen drv-jarighen dieren tijdt daerna/ welcke plaghe niet en konde ghestilt wozden/ vooz al eer datter seven mannen van den huyse Sauls, den Heere wierdé opgehanghen tot Gibea Sauls, in den tijdt van den eersten oogst als de garste gemaeyt wierdt/ 2. Sam. 21. vs. 1. tot 10. De Heere nam het oock seer qualijck van Zedekia, dé Koningh Juda, als hy een verbondt hadde gemaeckt met dé Koningh te Babel, ende dat beswozen in den name des Heeren, dat hy daerna synen eedt brack / ende hem-selven over-gaf aen dé Koningh van Egypten: soude het dien wel-slaen/ (sept de Heere) ende soude hy daer van komen/ die sulck doet? soo waerachtigh als ick leve/spzeeckt de Heere/ aen die plaetse des Koninghs te Babel, die hem tot eé Koningh geset heeft/ welckers eedt hy veracht / ende wiens verbondt hy gebzoken heeft/ daer sal hy sterven / namelijck te Babel, Ezech. 17. vers. 12. tot 20. Ten anderen / soo is het een poinct van eere, sijn woordt te houden, oock teghen de vyanden: want anders/ als den eedt ende trouwe niet en bindt/ soo en is daer geen bandt meer onder de menschen. Dit is van de verstandige Heydenen oock wel aengemerckt/die den eedt, ende de publijcke trouwe, als een Godinne vereert hebben: daeromme noemtse Valerius Maximus, venerabile fidei numen, dat is / de eerwaerdige Godinne, de getrouwigheyt de welcke met hare rechterhandt, als met een vast pandt, de behoudenisse onder het menschelijcke ghestachte staende houdt/ ende hy roemt daer op/dat dese trouwe in de Republijcke van Roomen, altijdt in swange ghegaen hadde / ende dat allerley volc-

De Krijgsoverste moeten oock credijt maken by hare vyanden, datse mannen zijn van haer woort.

Want dat is eé poinct van conscientie, synen eedt te houden.

Gelijck Iosua aen de Gibeonitē dede.

Ende als Saul daer tegē dede, soo is daer over de gemeynte gekomē, eene groote plaghe.

Vide H. Grotium lib.3. de jure paci & belli, cap. 19. fide inte hoftes.

Hier ov is den C ningh Z dekia,oc vandē H re gestra om dat h synen ee te buyte ginck, t ghen de Coningh Babel.

Het is e een poi van eer sijn wo te houd want

Numa m ximum jurandu Roman statuit, Plutarc

volckeren de selve beproeft hadden/ ghelijck hy daer met verschepden exempelen gaet bewijsen. Valer. Max. lib. 6. cap. 6. de fide publica. Ende Cicero, offic. lib. 1. cap. 14. roemt oock daer op / dat de Voorouders binnen Roomen, tot allen tijden seer preçijs hadden geweest/ om haren eedt te houden tegen alle Natien ende Volckeren, daer sy een vreedtsaem verbondt mede ghemaeckt/of die sy andersins door de wapenen overwonnen hadden. Eñ derhalven sept hy/wanneer de Romeynen Oorloghe voerden / datse de militaire gerechtigheydt ende billickheyt altijt voor oogen hadden/ de welcke de Romeynen in sekere Wetten verbat haddē/die sy noemden/ sanctissimum jus fæciale, dat alderheylighste recht, dat men in de Oorloghe, ende andere handelinghen met den vyandt, of andere vreemde natien, houden moet. Want sy hielden daer voor datter gheene Oorloghe gherechtigh en was, dan die te voren door eene manifeste, of door eenen publijcken bode, den vyandt was aengheseydt, midtsgaders de redenen van dien, als om weder te eyschen, dat haer onghe-rechtelijck genomen was, &c. Ende wanneer sy pemandt overwonnen hadden/so waren sy gewoon vriendelick daermede te handelen/ uytgenomen die van Carthago, Numantien, eñ Corinthen, overmidts die eerste, gesworene vyanden van Roomen waren / daer nopt eenen oprechten ende vasten vrede, mede te hopen / of te verwachten was: maer Cicero beklaeght die van Corinthen, ende meynt dat de Voorouders soo hardt daer mede niet en souden ghehandelt hebben (want L. Mummius heeft van weghen de Romeynen, die stadt belegert/ gewonnen / ende tot den gronde toe geraseert/ om dat hare Overste, de Ambassadeurs van Roomen, smadelijck toegesproken/mis-handelt/ eñ met slijck doen werpen hadden) ten ware / datse ghevreest hadden/ dat de gelegenthept van de plaetse/ als zynde eene schoone Zee-stadt, haer wederom tot eene nieuwe Oorloghe soude verwecht hebben. Andersins/ sepdt Cicero, naer mijn gevoelen, soo moet men altijdt naer vrede trachten, midts datter gheen bedroch, of valscheydt onder en schuylt. Derhalven/als een Overste, een Stadt, of Landt overwonnen heeft/so moet hy die in genaden op-nemē/ wel-verstaende op eere, ende trouwe. Ende wanneer de belegerde de Vrede-vane upt-steken/ alwaert dat de bresse alreede ghemaeckt ware / ende datse Gesanten tot den Veldt-heere upt-senden/soo moet mē die vriendelick ontfangē. Men moet oock teghen den vyandt den gheslaeckten tijdt van 't accoort houden: want dat maeckt eene eeuwige authoriteyt, oock by den vyant. Ende het zijn notable exempelen, die Cicero tot desen propooste verhaelt. 1. Van Regulus, een Roomschen Overstē, dewelcke van die van Carthago, in de eerste Oorloge teghen die van Roomen ghevangē zynde / op synen eedt wierdt gesonden na Roomen, om met den Roomschen Raedt van de wisselinghe der ghevanghenen te handelen/ eñ hy swoer / dat hy soude wederkeeren in syne gevanckenisse, indien het stuck van de wisselinge te Roomen

Merckt, wat vrede dat Cicero prijst; te weten, die sonder bedrogh is.

Meā quidē sententiâ, paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum.

Op Princelijcke woorden.

Edelman houdt u woordt.

Status dies cum hoste. Adversus hostem æterna authoritas M. Attilius Regulus, Imperator.

Siet hier vā Augustē de civitate dei lib. 1. cap. 15.

men niet en wierdt aenghenomen. Ende als hy nu te Roomen gekomen was/ soo heeft hy in den Raet van dat advijs gheweest / dat de voorsz. wisselinge voor den Staet, ende Republijcke van Roomen niet oorbaer en was/ ghelijck sijn advijs in desen oock gevolght is van den ganschen Raedt. Ende als hy nu wilde weder-keeren naer Carthago, soo hebben alle syne vriendē dat seer ontradē/ende hem als met geweldt willen t'huys houden: maer hy zijnde een Edelman van courage/heeft liever willen wederkeerē naer den vyandt, in syne gevanckenisse/dan dat hy syne trouwe, ende eedt soude breken / die hy aen den vyandt ghegheven hadde / welcken vyandt dese trouwe niet behoorlijck beloont heeft/ maer hebbē als Barbaren, desen vayllanten Heere seer wreedelijck met groote tormenten om den hals gebracht. Insgelijcx als in de tweede Oorloghe teghen die van Carthago, Hannibal wederom thien Roomsche Soldaten, die hy ghevangen hadde / ghesonden hadde naer Roomē, om van de wisselinghe der ghevanghenen te handelen / de welcke onder eedt belooft hadden weder te keeren in hare gevanckenisse, indien sy de voorsz. wisselinge niet en kondē upt-werken / welcke belofte sy niet en voldeden / als de wisselinge by de Romeynen wierdt af-geslagen: soo hebbē de Censores, deselve alle t'samen/ als meyneedige boeven, verklaert voor eerloos, haer levē lanck geduerende: selfs den genen / die door arch-listighedt / den vandt van den eedt meynde te ontspringen. Want als hy met consent van Hannibal upt den Legher vertrocken was / soo keerde hy terstont wederom / seggende / dat hy yet vergeten hadde. Ende als hy daerna wederom upt den Leger ginck/ soo meynde hy/dat hy vanden eedt ontslaghen was: Ende hy was quansuys! volgens de letter van de woorden ontslaghen / dewijle hy weder-gekeert was / maer hy en was inder daet ende waerheydt niet ontslaghen / want hy en hadde de verlossinghe niet uytghewrocht. Nu ist seker / dat men in't stuck van den eedt ende getrouwigheydt, niet simpelick en moet letten op de woorden, maer op den sin van dien, gelijck het ten weder-zijden verstaen wordt. Ende daer en is gheene schadelijcker ongerechtigheyt, dan als sommige een ander bedriegen onder schijn van gherechtigheydt: want sy weten hare saken so te beleggen / datse oock dan schijnen eerlijcke luyden te zijn / als sy een ander aldermeest uytstrijcken. Het ware te wenschē/dat de genaemde Christenen by dese Heydenen wat hadden ter scholen gelegen / ende dat sy in het stuck van eere ende eedt, trouwe ende waerheydt te onderhouden / van deselve Heydenen niet en wierden beschaemt ghemaeckt. Want daer zijnder vele/ die daer op uytgaen, eñ geen ander Ambacht en oeffenē / dan malhandē ren te bedriegen / daer van de Spaengjaerden ende Jesu-wijten eene seer ghereede handt hebben / want onse Voor-ouders hebbē hare trouwe soo gheproeft / in verscheyden Tractaten, soo van Pays, als van Oorloghe, dat mijn Heere/ den ouden Prince, Willem van Nassau, Hoo-

Een wonderlick exempel van bestendigheyt, van M. Atilius Regulus.

Die vanden vyant qualick beloont wiert

Een contrarie exempel van trouloosheyt, wiert by de Romeynen swaerlick gestraft.

Censores, eos omnes, quoad quisque eorum vixit, qui peierassunt, in ærariis reliquerunt nec minus illum, qui jurisjurādi fraude culpam invenerat

De Jesuwijtsche dubbelsinnighe en magh hier niet helpen.

Semper autem in fide, quæ fenseris non quæ dixeris gitandu

Totius in Justi nulla ca talior e quā eo qui tur cum m me fal id agu viri bo esse vi antur.

Clachte vele ge naemde Christe in dit f vande denē w beschae gemae

Met na de Jes ten, en Spaen den.

Hooghen menoze/ met de waerheydt daer ober klaeght in spne Apologie, fol. 67. dat als de Staten, in dē beginne/ tot 's Lants behoudt, goet ende nuttelick hadden gevonden/dat d'eene ende d'andere Religie (te weten de Ghereformeerde, ende Roomsche) soude onderhoudē worden, na-der-handt doez de dertelheydt, slimme practijcken ende verraderien van de vyanden, die onder ons ghemengt waren/ soo zijn geleert ende gewaerschouwt gewoz-den/dat haren staet in gevaer stondt van tot eene uyterste verderffenisse te komen/ten ware datse de exercitie van de Roomsche Religie schorsten ende verboden, om dat die ghene/ die professie van de selve deden/immers ten minsten de Papen (gelijck sp alomme ook elders doen) eenen anderē eedt aen den Paus hadden/ den welcken sp hoogher achteden / dan den ghenen / die sp aen het Vaderlandt ghedaen hebben. Dat spne Excellentie daer sept/dat soude met honderdt exempelen (des noot zijnde) konnen bewesen wozden/ende het is noch onlancx ghebleken in dat grouwelijck verraedt, daer dooz wp Venlo, ende Roermonde verlozen hebben/ende Maestricht ooch bpna verlozen hadden/ ten ware dat God Almachtigh, de schelmerie dooz sijn rechtvaerdigh oordeel wonderlijck ontdeckt hadde. Soo dat wp mercken/dat onse vyanden, met namen de Jesu-wijten, ende Jesu-wijts-gesinde, even soo vele trouwe ende eere hebbē/als die van Carthago, daer van Cicero sept / datse waren verbondt-brekers, eñ daer is een spreeck-woozt van gekomen/ punica fides, dat is soo trouw, als die van Carthago. Sp roemen op de konste van æquivocatie ende dubbel-sinnigheyt, die sp quansups ! ooch upt de H. Schrift-tuere (ô blasphemie !) willen staende houden. Sp houdent met die gasten / daer Euripedes van sept in Hippolyto Coronato, ick sweere met mijne tonge, maer niet met mijn herte. Want sp hebben altijdt eenige mentale reservatien, dat is / sp verstaen de woozdē anders als sp luyden/ ende als sp ter goeder trouwen moeten verstaen wozden : ende sp houdent met dien Poëet, daer Cicero van schrijft/offic. lib 3. cap. 10. dat men aen de ongheloovighe, of ontrouwe, geen gheloove schuldigh is. Maer indien men dat soo verstaet (sepdt Cicero) dat men gheen trouwe noch geloove en moet houden aen yemant, die men voor ongeloovigh, of ontrouw houdt, soo is te beduchten, dat daer door den wegh ghebaent, ende een deckscl gesocht wordt, voor de meyneedigheydt. Ende nochtans is dit van de Eerwaerdige Vaders in het Conçilium van Constants so verstaen / sess. 19. dat de Ketters gheen vry-gheleyde, of geen verbondt en magh verschoonen, hoedanigh het oock zy, dat is / dat men de Ketters (naer haer verstandt) geen geloove schuldigh is, gelijck wp hier vozen verstaen hebben/cap. 5. Sp toone dan/datse zijn van dat volck / daer van staet Rom. 1. 31. verstandeloos, trouweloos, sonder natuerlijcke liefde, sonder verbondt, onbarmhertigh. Item/ 2. Tim. 3. vers. 3. 4. sonder natuerlijcke liefde, sonder verbondt, valsche beschuldigers, onmatigh, hardt, sonder liefde tot de goede : verraders,

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Den aerdt vande Jesuwijten.

Quod enim juratum est, ut mens concipit fieri oportere, id servandum est.

Neq; dedi, neque do infideli cuiquam.

Sed si hoc sibi sumant nullam esse fidem, quæ infideli data sit, videant ne quæratur latebra perjurio. Cicero.

De Papen ende Jesuwijten willen ons beschuldigen, daer sy selve schuldigh in zijn.

ders, roeckeloos, op-gheblaſen, die de wulpſheydt liever hebben dan God: hebbende een ghedaente der Godſaligheydt, maer de kracht daer van hebben ſy verloocchent: wendt u af van de ſulcke. Merckt/ dat de Sprinckhanen, ende geſalfde van de Roomſche beeſte ſeer treffelijt daer beſchreven worden/ datſe zijn ſonder natuerlijcke liefde, ſonder verbondt, &c. eñ overſulcx valſche beſchuldigers ende verraders: ſo datſe/ eene ſeer gereede hant hebben/ om hare eygene vuyligheydt, een ander in het aenſicht te worpen/ of aen te ſmeerē. Want daer ſy ſelve ſonder trouwe, of gheloove zijn/ daer hebben ſy nochtans ons volck menichmael verweten/ datſe haer woordt niet gehouden en hebben, ende noch onlancx eenen vinnighen laſteraer, dte geſchrevē heeft tegen de Bilance van Erycius Puteanus, daer hy tot Vrede of Treves raedt/ den tijtel is/ de Induciis aut pace Belgarum, diſſertationes variæ, ghedruckt Eleutheropoli, anno 1633. daer ſeydt hy fol. 25. alſoo: ſy/ de Heeren Staten, maecktē de Catholijcke wijs/ datſe in ruſte onder haer leven/ ende de geeſtelijcke goederen genieten ſouden: maer ſy hebben deſelve onvoorſiens overvallen/ eñ gebracht in eene ongeluckighe ſlavernie, ſy hebben deſelve met vele tormenten geplaeght/ upt hare Ampten geſchupt/ ende gebracht tot een ellendigh leven. Sy hadden die van Amſterdam belooft/ den 8. Febru. anno 1578. Art. 1. dat mē in de ſtadt van Amſterdam, ende de ganſche Juriſdictie der ſelver/ niet anders en ſouden Predicken noch leeren/ dan de oude Roomſche Religie. Sy hadden in't Accoort, als ſy de ſtadt Grave in-namen anno 1602. oock belooft Art. 1. dat alle religieuſe, ſoo mans, als vrouwen, geen uytgheſondert, Item, alle Catholijcke Burgers ende Inwoonders, ſouden blijven ruſtelijck ende vredelijck, by de oeffeninge van de Catholijcke Roomſche Religie, maer ſy en hebben hare beloften, die ſy met eede beveſtight hadden, niet gehouden. Maer yemandt ſoude mogen ſeggen/ (ſeydt hy) ſy hebben die van Roermonde ende Maeſtricht dit toegelaten. 'Tis waer (ſeydt hy) maer ſy ſullen hare trouwe even al-eens houden, gelijck ſy andere ghehouden hebben. Want men hoort alreede klachten, dat de Catholijcke in haren Godtſ-dienſt gheſtoort, beſpot, ende ghequelt worden. In het verhael van deſen laſteraer zijn ſoo vele gladde/ ende onbeſchaemde leugens, als daer poincten zijn. 1. Van Amſterdam. 2. Van de ſtadt Grave. 3. Van Roermonde, ende Maeſtricht. Want aengaende Amſterdam, 'tis waer/ dat de Paepſche Overigheydt der ſelver Stede hadde bedongen/ onder andere conditien anno 1578. dat die van de Gereformeerde Religie buyten ſouden moghen Predicken, ende binnen de ſtadt eene onghewijdde plaetſe hebben tot begravinghe van hare doodē. Want overmits deſelve Stadt, voor de beroerten in Nederlandt, was de machtichſte/ ſterckſte/ ende gheweldichſte Stadt van Hollandt, ſoo van Koop-handel eñ Zee-vaert, als van volck ende rijckdom, ſoo hadde de Magiſtraet aldaer/ voor het belepdt der Franciſcanē of Minder-broeders, die daer groote Authori-

Want ſy verwijten ons, dat onſe Overigheden haer woort niet en hebben gehouden.

Tegen de Roomſche Catholijcke in't ghemeyn.

1. Ende tegē die van Amſterdam in't byſonder, anno 1578.

2. Noch t die van ſtadt Gr anno 16

3. Noch t gen die Roerm ende M tricht, a 1632.

Maer zijn al t'ſame beſcha de leu ende ringer blijck de hyſ

1. Want van An dam h wel de ercitie de Pae Religi dongh

thoriteyt onder de ghemeynte hadden/ altijdt seer tot onderhoudinge van de Roomsche Religie genepght geweest. Te meer/ dewijle sy vreesdē gelijckē opvoer/ als anno 1534. ende 1535. van de Herdoopers ende Naeckt-loopers daer was aenghericht/ soo hadden sy in't beginsel vande Troubelen, de Predikatiē van de Gereformeerde oock buytē hare Stadt verboden/ ende de Predikanten te herberghen/ te huysen/ of te hoven/ op pene van de galge, ende verbeurte van de goederē, beloven de honderdt ponden vlaems, indien yemandt een Predikant, levende/ of doodt/ in handen van den Officier konde leverē: soo dat het niet wonder en was/ datse in het Accoordt voor de Roomsche Religie, soo seer yverden. Maer overmidts die van de Religie, de Romanisten beschuldighden/ datse het Accoordt niet en hadden gehoudē/ oock niet voldaē de Artijckelen van de Schutterien, maer ter contrariē/ vele attendeerden tot nadeel van de Stadt, eñ dat Don Iohan noch vele vrunden daer binnen hadde/ soo heeft de Burgerie generalijck, eene vreese ghekregen van nieuwe beroerten, ende daer by smakende de goede neeringe, die sy kregen: soo hebben sy ten opsien/ om haer te conformerē met de andere Steden ende Landen van Hollandt, de Roomsche Catholijcke Overigheydt, met de Minder-broeders, mitsgaders alle de Papen ende Monicken uyt de Stadt doen vertrecken/ de Kercken van de beelden ontblootende/ ende daer alleene laten Predicken de Ghereformeerde Religie, tot de verseker inge van hare Stadt, gedurende den Oorlogh/ best dienstelijck zijnde/ ende conform de andere Steden van Hollandt: Al-hoe-wel de Steden van Utrecht, Haerlem ende andere gereconcilieerde Steden, de Roomsche Catholijcke Religie langhe behielden/ nevens de Ghereformeerde.

Andere steden hebbē de Paepsche Religie noch lange behouden.

Maer overmidts daer dagelijcx verschepden intelligentien van de Gheestelijcke met den vyandt ontdeckt wierden/ soo vonden sy nootelijcker/ ghedurende de Oorloge/ die mede te sequestreren. Ende dit dede eē groote af-breuck in de sakē van Don Iohan, ende aen de Staten een groot voordeel. Em. Met. lib. 8. fol. 145. 146. daer siet ghy dupdelijck/ de valscheydt van desen lasteraer. Want de Heeren Staten van den Lande, noch syne Excellentie, en hebben die van Amsterdam niet ontnomen/ de oeffeninghe van de Paepsche Religie, die sy bedongen hadden/ maer sy hebben die sponte, van selfs/ ende vrywilligh laten varen/ ende dat overmidts de verraderien, ende schelmerien, die by de Gheestelijcke persoonen (soo sy haer laten roemen) met den vyandt gepleeght/ ende dagelijcx ontdeckt wierdē. Eñ op dit fundament soo is in de volle vergaderinghe van de Staten van Hollandt, binnen Leyden, eñ daerna in de verbintenisse ende vereeninginge der Landen van Hollandt, ende Zeelandt te samen/ desen Artijckel eendrachtelijck verwillicht ghevvorden/ te weten/ dat men niet meer als eene Religie, te weten/ de Ghereformeerde, in Hollandt ende Zeelandt, openbaerlijck soude toe-laten/ gelijck syne Excellentie met de waerheydt seydt/ in syne Apologie, fol. 68. Aengaende

Ter tijdt toe datter dagelijcx verscheydē verraderiē vande Geestelijcke ontdeckt wierden.

In summa, het is eene onbeschaēde lasteringhe, dat de Heerē Staten haer woort niet en souden ghehouden hebben.

Want sy hebben door hare trouloosheyt het verbondt gebroken, ende haerselven uyt gheboent.

2. Aengaende de stadt Grave, het is openbaer valsch, dat dē lasteraer seydt,

de stadt Grave, daer van de memorie noch versch is/ het is openbaer valsch/ dat desen lasteraer seydt/ dat daer in't Accoordt bedongen was/ dat de Religieuse, soo Mans als Vrouwen, Item/ alle Catholijcke Burghers ende Inwoonders, rustelijck ende vredelijck souden blijven by de exercitie van de Catholijcke Roomsche Religie. Want de waerheydt daer van is dese/ dat nopende de Religie, mochten de Burghers blijven/ elck soo sy wilden/ sonder onderscheyt, of recherche van de conscientie, maer in de exercitie souden sy gheteracteert worden/ als andere Ingheseetene der vereenighde Nederlanden. Desgelijcx souden haer oock moeten reguleren de Bagynen, ende Cruys-broeders. Ende dat voorts alle geestelijcke, of wereldtlijcke persoonen, souden tijdt hebben van dry navolghende jaren, om elders te vertrecken/ of weder te keeren/ ende met hare goederen na haer goedt-duncken te handelen. Em. Met. lib. 24. fol. 484. De derde leughen van Roermonde, ende Maestricht, is de alderonbeschaemste: want het is allenan bekent/ de over groote Licentie, die de Pausgesinde in de voorsz. Steden, tzedert wy die verovert hebbē anno 1632. openbaerlijck ghepleeght hebben/ ende wat vilainie/ hoon/ en smaet/ dat die van de Gereformeerde Religie, van de Papisten, insonderheyt Jesu-wijten, soo in haren Godsdienst, als in alle andere saken/ hebben moeten lijden ende verdragen/ daer van de Remonstrantien aen de Heeren Staten van den Lande in openbaren druck zijn/ onnoodigh hier te verhalen: soo dat desen lasteraer hier ebē soo doet/ als den Wolf van Æsopus, die het Lammeken beschuldighde/ als of het dat water beroert hadde: of gelijck Achab, die den Propheet Elia verweet/ dat hy Israel verwerret hadde 1. Reg. 28. 17. Ende gheljck Athalia riep/ teghen den Priester Jojada, oproer, oproer, 2. Reg. 11. Vs. 13. 14. Daer sy selve den oproer veroorsaechte/ gheljck de Papen en Munnicken in de voorschreven Steden, grouwelijck verraedt ende schelmerie hebben aengericht. Soo doen ghemeynelijck de goddeloose, dewijle sy een ander oordeelen, soo veroordeelen sy haer-selven, want sy doen dat selve, dat sy oordeelen, Rom. 2. vers. 1. Gheljck dan onse Hooghe ende Lage Overigheden by alle Natien, insonderheydt hare Na-bueren, daer sy opt mede ghehandelt hebben/ die eere ende reputatie hebbē gehadt/ datse niet alleene preçijs zijn op haer woordt ende belofte, insonderheyt in alliançen ende contracten, die met eede bevestight zijn/ maer datse oock barmhertige Heeren zijn/ gheljck de Koninghen Israels waren/ 1. Reg. 20. Vs. 31. Soo moetē oock hare Krijghs-overste te Water ende te Lande, desen naem maken te behouden/ gelijck Cicero ende Valerius Maximus, van wegen de Republijcke van Roomen, hier voren daer op geroemt hebben/ dat allerley Natien de vromigheyt ende ghetrouwigheydt van hare Voorsaten soo gheproeft hadden/ dat men door de ganssche wereldt daer van ghenoegh wiste te spreken. Ende gheljck dese ghetrouwigheyt moet getoont ende geoeffent worden teghen de vyanden; soo moet sy oock insom-

Want Prince Mauritz, hooger me, en heeft die vande Grave niet belooft openbare exercitie vande Paepsche Religie: maer wel sulcken vryheyt vā onderscheyt der conscientie, als alle Ingesetene van onse Unie zijn genietende.

3. De derde leugen, nopende Roermonde ende Maestricht, is de alderonbeschaemste.

Want hare licentie is soo groot geweest, datse op verraedt is nytgeborsten.

Quis tule Gracchos de seditio ne queren tes?

Besluyt v dit Art. overmits onse Hoo Overigh den, alti seer trou gebleven zijn by h woort, er eedt, in a contract ende ver bonden,

Soo moe ten onse Krijghs- overste te Water en de te Land mede doē

insonderheyt geoeffent worden tegen het Vaderlant, gelijck wy hier voren Art. 3. breeder daer van gehoort hebbē. Dat willen wy alleene by den wech hier verhalen / dat de Romeynen soo oprecht ende getrouwe waren / om hare eere ende eedt te quijten tegen het Vaderlant, dat Cato Junior, als hy was in het Leger van Pompilius den Roomschen Veldt-Oversten, de welcke goedt vondt een seker Regiment volcx af te dancken / daer desē Cato onder diende: soo ist gebeurt / dat Cato lust hebbende / om syne couragie tegen den vyandt te toonen / soo schreef hy aen den Veldt-Oversten, indien het hem gelieffde dat hy in het Leger soude blijvē / dat hy hem eenen nieuwen eedt soude willen afnemen / overmidts hy verstont / dewijle hy van den eersten ontslagen was / dat hy niet gerechtelick tegē den vyandt en soude konnen kampē / ten ware dat hy eenen nieuwen eedt gedaen hadde. Want hy hadde desse lesse van sijn Vader geleert / dat niemandt recht en heeft om teghen den vyandt te kampen, die gheen Soldaet en is. Soo nauwe wierdt by de Voor-ouders gelet op den militairen eedt. Wy moeten oock gedencken / dat men de trouwe moet houden niet alleene tegē onse meerdere, of ons gelijcke, maer oock teghen de alderminste, al warent maer onse Dienst-boden, gelijck Cicero dat wel aenwijst offic. lib. 1. cap 14. ende dat accoordeert met de H. Schriftuere, Job 31. vers. 13. 14. 15. Psal. 101. 2. Colos. 4. 1. Onderentusschē is aen te merckē / dat Cicero sepdt van de Zee-roovers, eñ andere goddeloose boeven, dat se geensins en zijn te rekenen onder openbare ende wettelijcke vyanden, die daer staen onder het jus Belli, ende het jus fæciale, maer dat se zijn ghemeene vyanden van alle menschen: Ende derhalven / dat een Burger niet schuldigh en is / eedt of trouwe aen haer te houden: als by exempel / of pemandt aen sulcke Roovers eenigh randtsoen belooft hadde tot syner verlossinge / Cicero meynt / dat hy niet schuldigh en is dat te betalen / overmidts dat desen eedt met gheweldt is af-gheperst: maer wy en konnē Cicero daerinne niet toe-staen / als maer de sake geoorlooft ende mogelick is / die wy belooft ende gesworen hebben / als eene somma gheldts te gheven uyt onse burse, &c. Want alhoewel wy / naer geene Politijcke, of militaire rechten dat schuldigh en zijn: evenwel soo moeten wy den eedt vreesen, Eccles. 9. 2. Ende upt reverentie van de Majesteyt Gods, sulcx volbrengen / dat niet en is tegen de conscientie, gelijck onse Overigheden menighmael gehandelt hebbē met de ghemuyteneerde van den vyandt, die alleene op den buyt leeffden / sonder bestellinghe van hare Overigheden, als de gemuyteneerde van Hoogh-straten, &c. Ende in dat gevoelen is oock den Hooghgeleerden Dr. Amesius, in casibus conscientiæ lib. 4. cap. 22. de juramento, quæst. 9. Thesi 27. siet hier van breeder / onse Practijcke in de verklaringe van het derde gebodt, in de seste vrage van dē eedt fol. 204. Dit willen wy alleene daer by doē upt Isocrates ad Dæmonicum, dat wy niet lichtelijc en moetē sweerē / maer soo vele ons aengaet / alleene om

Cum piratæ nec fides debet, nec jusjurandum esse commune.

Cicero offic. lib. 3. cap. 10.

Wy antwoorden Jae: doch met onderscheydt.

An latronibus, ut justis hostibus, sint pacta præstanda? Affirmo, modo sint licita & possibilia.

Siet oock Augustin. tomo. 4. quæst. in Iosue, lib. 6 fol. 289. de Gabaonitis,

Waerschouwinge, dat wy niet lichtelick sweerē en moeten

of yemandt bedriegen: want

om twee oorsaken. 1. Om onse eere te suyveren van vuyle kladden, ende blamen. 2. Om onse vrienden uyt perijckel te verlossen. Maer dat wy om geldts wille niet lichtelick

Bedrogh is ergher als openbare vyantschap.

en moeten sweerē/hoe klaer dat de sake oock ware/op dat wy van d'eene niet voor meyneedigh, van d'andere voor gierigh en souden gerekent worden. Cicero sept ock seer wel/offic. lib. 1. cap. 14. dat alle het leet dat ons wort aengedaen/wort gedaen / of door geweldt, of door bedrogh. Het geweldt hebben de menschen vande Leeuwen geleert/ eñ het bedrogh vande Vossen: Ende alhoewel het beyde seer vreemdt is van de menschelijcke natuere, dat evenwel het bedrogh hatelicker is/ als het geweldt. Ende derhalven volgt hier upt/dat die gene die ons bedtegen onder schijn van vrundtschap, meer moeten versoept worden/ als die gene/ die ons leet doen door openbaer gewelt ende vyantschap. Ende daerom zijn de verraders altijdt meer vervloeckt / als openbare vyanden.

Cum autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude, fiat injuria: fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videtur. Vtrumque ab homine alieniſſimum, sed fraus odio digna majore.

XIII. Gave vande Officieren, is eene H. eergierigheyt

XIII. Wt alle het gene dat wy Act.10.11.12. nu verhandelt hebbē/volght van selfs/ dat alle Overste te Water, ende te Lande, moeten begaeft zijn met eene H. eergierigheyt, dat is/ dat sy eenen eerlijcken naem mogen behouden in haer leven, ende naer-latē naer haer doot, Want een goedt geruchte, is beter als goede salve, Eccl.7.1. Ende daer is ten hooghsten aen gelegen/ dat elck een synen dienst soeckt te verklaren, ende eenen lupster te geven/ gelijck den H. Apostel dede/ Rom.11.vers.13. Want daer door wort onsē Vader verheerlickt, dat wy vele vruchten dragen, Joan.15.8. Want de Heere wordt dan in ons gelooft ende ghepresen, Gal.1.24. Ten anderen soo wort de gemeynte Gods ten hooghsten daer door gestight / wanneer een yder van ons, sijn Ampt, ende beroepinghe, soo ghewillighlijck ende getrouwelijck doet, als de H. Engelen in den Hemel doen. Want het lichaem Christi is soo t'samen-gevoeght ende t'samen gebondē/ door alle dē toegevoeghde ledē/ dat de werckinge van elck lidt / een yder naer syne mate/het lichaem moet doen wassen/ tot sijns selfs op-bouwinge inder liefden/Eph.4.16. 1 Cor.12. vers.14. tot het eynde. Ende dat maeckt eene soete harmonie, ja gelijck een Hemel op der Aerden, als elck een sijn talent trouwelick aenleght / tot voorderinghe van het rijcke Christi, ende dat wy alsoo goede uytdeylders zijn van de menigherley ghenade Godts, 1. Pet. 4.10. D'eene is beroepen in den dienst der Kercke: den anderen, in de Politie: den derden in de bedieninghe van de Justitie: den vierden inde militie. Als nu elck eē het syne doet/ ende dat in de vreese des Heeren, ende in den waren geloove, soo moet noodsakelic eene groote stichtinge daer upt volghen over de gemeynte Christi, even gelijck wanneer een lichaem soo gezegent is/ datter niet een lidt gebreckelick en is/ maer dat elck lidt pooght syn Officie te doen. Daerbenevē/overmidts daer vele trage knechtē zijn/ die geene sorge en draghen om haren dienst te vervullen/dien sy van den Heere ontfangen hebben: Col. 4.17. soo han onse vierigheydt vele

Wat dese gave zy?

De noodwendicheyt daer van, blijckt uyt vier redenē

1. Om dat God daer door ghepresen wordt.

Bewijs van.

Word klaert gelijc se van licha

Ander wordē door weck

ande-

3. dat wy bemint den van vrome.

andere verwecken, 2.Cor.9.2. Ten derden, **als wy wat goets soecken te doen aen ons** Vaderlandt, **ende dat wy sterck zijn voor** ons volck, **ende voor** de Steden onses Godts, 2.Sam.10.vs.12. **Soo sal ganssch** Israel ende Juda, **ons lief krijghen/ siende dat wy ons cloeckelick houden in allen onsen doen/ ende dat de Heere met ons is/** 2.Sam.18. vs.13. **tot** 17. Ten laetsten, **soo sullen wy eenen uytnemenden troost hebben in onse conscientie: want** den wegh des Heeren is den vromen trotz, daer-en-tegen de quaedt-doenders zijn bloode, Prov.10.29. **Dan sal** onse ghedachteniſſe blijven in den zeghen, daer-en-teghen der goddelooſen naem sal vergaen, Prov.10. vs.7. **Want** die ontschuldigh leeft, die leeft seker, wie daer-en-teghen verkeert is op synen weghe, die sal openbaer worden. ibid. **vers.9. Die soo wandelen/ die sullen** eeuwelijck blijven: des rechtvaerdigen en wort nimmermeer vergeten, Psal.112.6. **In summa/ dit is dē rechtē wegh/ om eenen** eeuwigen naem **te krijgē/ indien** wy soecken die eere, die van God komt, Joan.5.44. **Want hy is ghesint** te eeren, die ghene, die hem eeren, **maer** die hem veracht, die sal oock veracht wordē, 1.Sam. 2.vs.30. **Dit is dan eene H.** eergierigheyt, **dat wy moeten poogen om het** rijcke Christi **te verbreydē/ oock in sulcke plaetsen/ daer Christus te voren niet genoemt en was/ als in** Ooſt, **ende** Weſt-Indien, Rom. 15.20. **Ende voor-al/ dat wy in ons eyghen** Vaderlandt **houwen/** wat lange woeſt ghelegen heeft, ende dat wy eenen grondt leggen, die voort ende voort blijven moge, ende dat wy dien naem mogen voeren, die de reten vertuynt, ende de weghen betert, dat men daer woonen moge, **Esa.58. vers.12. Dit moeten wy eenvoudelijck besorghen:** niet soeckende dat onse is, maer dat onses Heeren Iesu Christi is, **Philip.2. vers.** 20.21. **Ende derhalven moeten wy alle onse dinghen doen/** niet als menschen behaghende, maer Gode, die onse herten beproeft: wy en moeten oock met geene flatterende woorden omme-gaen, noch met een deckſel der gierigheydt, noch eere van menschen soeckende, noch van dese, noch van gene, 1.Thess.2.vs.5.6.7. **Maer wy en moeten nerghens op letten/** oock ons leven niet dierbaer houden voor ons-selven, **op dat wy** onsen loop **met blyschap moghen vervullen/ende** den dienst, **dien wy van den Heere ontfangen hebben/** Act.20.vers.24. **Hierinne moeten wy** stantvastigh **zijn/** onbewegelijck, allesins overvloedigh in den wercke des Heeren, **wetende dat onsen arbeydt niet ydel en is in den Heere/** 1.Cor.15.vers.58. **Als den Heere dan soo kent** onse wercken, **ende** liefde, **ende** dienst, **ende** gheloove, **ende** onse lijdtsaemheydt, **ende** onse wercken, dat de laetste meer zijn als de eerste, Apoc.2.vers.19. **Soo sal ons de Heere in** synen huyse, **ende binnen** syne mueren, eene plaetse geven, **ende eenen** beteren naem, **als van** Sonen **ende** Dochteren, **want hy sal ons eenen** eeuwighen naem gheven, die niet vergaen en sal, Esa.56.vs.5. **Ende derhalven soo zijn de** goddelooſe **seer verdoolt/ die eenen** eeuwighen naem **soecken in** vergancklijcke dinghen: **want dat is haer herte/ dat** hare huysen altoos

4. dat wy door st krijin onse cien- / vē van H. eergheyt indien an her- / oecken / ijcke / sti te / deren.

Sonder ons selven met de werelt te besmetten.

Ende dat wy daerinne stantvastigh zijn.

Bestraffinge van de kinderen deser werelt.

Die eenen eeuwigen naem soecken in verganckelijcke dingen, als

dueren souden, ende dat hare wooninghen souden dueren voort ende voort, ende datse met hare kinderen/groote eere souden behouden op Aerden, Psal. 49. 12. Soo bouwede Cain eene Stadt, in den Lande Nod, op gene zyde van Eden, eñ noemde die naer sijns soons naem/ Hanoch, Gen. 4. 17. Soo bouweden de Nakomelingē van Nimrod eene Stadt, ende eenen Torren, dien sy meyndē op te trecken tot den Hemel toe/om haer-selven eenen naem te maken/ want sy vreesden verstroyt te worden in alle Landen/ Gen. 10. Vs. 9. 10. 11. 12. item/ cap. 11. Vs. 1. 2. 3. 4. So hadde ook Absalom voor hem selven eene Calomne, of Pyramide op-gericht/ die staet in des Konings Valleye: want hy sprack: Ick en hebbe geenen Sone, daerom sal dit mijns naems gedachtenisse zijn, ende hiet de Calomne naer synen naem, eñ hiet noch tot op dien dagh/ Absaloms ruymte, 2. Sam. 18. 18. Soo sprack Nebucadnezar in sijn herte (als synen val voor-handen was) dat is dat groote Babel, dat ick gebouwet hebbe ten Koninclijcken huyse, door mijne groote kracht, ter eeren van mijne heerlijckheyt, Dan. 4. 27. Soo seyde ook Sallum den Sone Josia, wel aen/ ick wil my een groot huys bouwen/ ende wijde Palleysen, ende vensteren daerinne houwen/ende met Cederen beschieten laten: niet gedenckende eplacē! dat hy als eenen Ezel soude begraven worden/ versleypt/ ende henen uptgeworpen voor de poorten Jerusalems, Jer. 22. vers. 11. tot 20. Andere soecken eenen naem te maken met kostelijcke Tomben, ende begravingen/ gelyck Sebna, eenen hoovaerdigen Thresorier van den Koning Juda, want hy liet sijn graf in de hooghte houwē/eñ syne wooninghe in de rotz-steenen/ naer het exempel van Koninghen ende Prinçen, die ook naer hare doot willen upt-steken/ bovē alle andere menschen/ Esa. 22. vers. 15. 16. &c. Gelyck eertyds Arthemisia, de Huysvrouwe van Mausolus, Koningh van Caria, eñ Protector van Griecken-landt, ter eeren van hare man liet een graf maken/ dat gherekent wordt onder de seven konstige mirakelen van de werelt, ende naemde dat naer synen naem/ Mausoleum. Andere gaen noch voorder/ ende stellen eere in hare schande, gheliyck eenen sekerē boeve/ met namē Erostratus, dewyle hy voor gheene eerlijcke feyten en wiste vermaert te worden/ willende nochtans eenen eeuwighen naem achter-laten/ soo stack hy mēt syne eygene hant/ den Tempel van Diana, binnen Ephesen, in brandt/ dat soo schoonē stuck werck was/ als daer ergens in de werelt te vinden was. Soo lesen wy ook van Nero, dat hy soo begeerigh was/ om eenen eeuwighen naem naer te laten/ dat hy vele saken ende plaetsen haren ouden naem heeft benomen/ende eenen nieuwen naem ghegheven/ te weten/ naer synen naem. De maendt van April, noemde hy Neroneum. Hy hadde ook in den sin/ de Stadt van Roomen naer synen naem te noemen/ Neropolis, of Neroos-stadt. Maer den Hystori-schrijver teeckent dat wysselyck aen/ dat dese syne begeerte sonder bescheedt, ende verstandt was, overmidts hy eenen eeuwighen naem wilde maken met sulcke

Nimrod, met de spne.

Absalom.

Sallum.

Sebna.

Arthem
sia, de
duwe
Mausolu

Iae sy s
ken eer
hare sch
de, als
Erostra

Ner

Erat il
æterni
perpet
famæ
do, se
consu

Die sc
haet
van sy
Onde

ſulcke ydele dingen: daer nochtans ſynen naem, om ſyne vuyligheden ende grouwelen/ by de ganſche gemeynte / ende over-al / vervloeckt was. Want hy was een verachter van allerley Religie, uytgenomen van eene Afgodinne uyt Syrien, die hy ſeer haeſt oock begonde te verachten/ deſelve vuyl makende met ſyn eygen water. Ende hy hadde ſoo goddeloos van leven geweeſt/ dat ſoo haeſt de Ghemeynte van ſyne doot hoorde / ſoo ginghen ſy openbare vreughde, ende blyſchap bedryven op de ſtraten. Sueton. in Nerone cap. 55. 56. 57. Het is dan waerachtigh / dat den Wijſen-man ſeydt, dat der goddelooſen naem wordt uytgeroeyt: want al iſt/ dat men noch van haer weet te ſpreken/ als van Cain, Cham, Nimrod, Eſau, Saul, Achitophel, Abſalom, Ammon, Jeroboam, Jehu, Nero, Heliogabalus, Herodes, &c. Evenwel is haren naem van eene vervloeckte gedachteniſſe, ende gheen verſtandigh man en ſoude ſijne kinderen daerna willen noemen/ gelijck een yder bekent is. Daerentegen ſo blijft den naem, ende de ghedachteniſſe der rechtvaerdighen in den zeghen, gelijck wy leſen van Abraham, Gen. 12. 2. dat de Heere hem belooft / dat hy hem ſoude zegenen/ en eenen grooten naem maken, ſoo dat hy eenen zegen ſoude zyn. Soo ſept de Heere oock tot David, 2. Sam. 7. 9. Dat hy hadde met hem geweeſt/ en dat hy alle ſyne vyanden voor hem uytgeroept hadde/ en hem eenen grooten naem ghemaeckt als de namen van de groote op aerden. Het is dan ſeker / dat eenen goeden, grooten, ende eeuwighen Naem, van God moet komen/ want hy kan alleene den naem, ende de ſake t'ſamen geven/ gelijck wy ſien/ dat hy daerom vele van ſyne kinderen / de namen verandert heeft/ als van Abram in Abraham, dat is / Vader van vele volckeren, Gen. 17. 5. Sarai in Sara, dat is / Prinçeſſe, ibid. verſ. 15. Jacob, in Iſrael, dat is/ die met God ende de menſchen gevaempt / ende overwonnen hadde / Gen. 32. 28. Simon in Cephas of Petrus; dat is een ſteen, Joan. 1. 42. Om dat hy die ſchoone belijdeniſſe van den Heere Chriſto ghedaen hadde Matth. 16. 18. Jacobus, en Johannes, worden genoemt des donders kinderen, om datſe eene ſtemme hadden als eene baſuyne, om met eene byſondere kracht en Majeſteyt, het Evangelium des Koninckrijcx te verkondigen / Marc. 3. 17. De Koningen ende Prinçen deſer werelt pronken dickwils met tijtelen, daer de ſake niet by en is / als Keyſers worden genoemt Auguſti, altijdt vermeerders des rijcx, de Koningen, Sereniſſimi, alder-vriendelickſte, de Hartogen, Celſiſſimi, alderhooghſte: Prinçen, en Graven, genadige Heeren, Luc. 22. 25. Soo liet hem Feſtus, den Stadthouder van den Keyſer, noemen / machtighſte Feſtus, Act. 26. 25. Maer eylaten! daer en is dickwils niet met allen ontrent/ van dat den naem mede-brenght/ want de menſchen en hebben dat in hare handt niet: maer het is alleene God Almachtigh, die tijden ende ſtonden kan veranderen, hy ſet de Koningen op ende af, hy gheeft den wijſen hare wijſheydt, ende den verſtandigen haer verſtant, Dan. 2. 21. Hy is alleene/ de Alderhooghſte, die

Want die geeft den naem, ende de ſake t'ſamen.

Daerentegen de eertijtelen van de werelt, zijn vol ydelheydt.

Want ſelden is de ſake daer by.

macht heeft over de Koninghrijckē der menschē/ ende hy geeftse wien hy wil/ ende hy verhooght de nederige tot deselve, Dan.4. vs.14.22. Hem komt toe de Majesteyt ende geweldt, heerlijckheydt, overwinninghe, ende danck: want alles, wat in den Hemel ende op der Aerden is, dat is syne: syne is het Koninghrijcke, ende hy is verhooght over alle dinck ten oversten: den rijckdom ende eere is syne, ende voor hem: hy heerscht over alle dinck: in syne handt staet alle kracht ende macht: jae, in syne handt staet het alleen, een yder groot ende sterck te maken, 1. Chron.29. vers. 11. 12. De Heere is hooghe over alle Heydenen, ende syne eere gaet so wijdt/ als den Hemel is: Wie is/ als de Heere onse God, die hem soo hooge geset heeft? ende die op de nederige siet/ in den Hemel, ende op Aerde? die den kleynen oprichtet uyt den stove, ende verhooght den armen uyt den dreck: dat hy hem sette nevens de Vorsten, jae nevens de Vorsten sijns volcx, Psal.113. vers.4. tot 9. Ende derhalven sept onsen Saligmaker wel tē rechtē/ dat de rechte/ gestadige eere moet van God komen, Joan.5.44. Ende dewijle sy van God moet komen/ soo moeten wy ock Goddelijcke middelē daer toe gebruycken/ te weten I. Een ootmoedigh herte, want die hemselvē verheft/ die sal vnedert worden: maer die hem-selvē vernedert, die sal verheven wordē, Luc.18.14. De machtige wil hy vandē throon af-trecken/ maer de nederige wil hy verheffen, Luc.1. vs.52. Want hy wederstaet altijdt de hoovaerdige, maer de nederighe gheeft hy syne genade, 1. Pet.5.5. Ten II. wy moeten Gods eere boven al voorderē/ want dan sullē wy van hem ge-eert wordē/ 1. Sam.2.30. Ten III. wy moeten syn Koninckrijcke soecken te voorderen/ dat is/ syne Gemeynte goedt doen/ want dan sal hy ons in syn huys eene plaetse geven/ ende eenen eeuwigen naem die niet vergaen en sal/ Esai.56.5. Hy sal ons dan tot eenen nagel steken aen eene vaste plaetse, dat wy sullen hebben eenen stoel der eeren in onses Vaders huys: dat mē daer aen hanghe alle heerlijckheydt des huys onses Vaders, van kinderen ende kindts kinderen, alle kleyne gereetschap, beyde drinck-vaten ende allerley snaren-spel, Esai.22. vers. 23.24. Jae hy sal ons dan maken tot eene Calomne in den Tempel onses Gods, ende wy en sullen daer van niet meer uytgaen, ende hy sal op ons schrijven den Naem mijns Godts, ende den Naem der Stadt mijns Gods, namelijck des nieuwen Jerusalems, die van den Hemel afkomt van onsen God eñ den nieuwen Naem onses Heeren Iesu Christi, die niemandt en verstaet/ dan die hem ontfanght/ Apoc.3.12. Dit is den zegen, daer den Vorst Nehemia soo ywerigh om gebedē heeft/ naer dat hy soo veel goets aen Israel gedaen hadde/ gelijck Gideon in synen tijt/ Jud.8. vs.35. Gedenckt mijner mijn God, seydt hy/ ende en delght mijne barmhertigheydt niet uyt, die ick aen mijnes Gods huys, ende aen syne wachte ghedaen hebbe: mijn Godt, gedenckt my, ende verschoont mijner, naer uwe groote barmhertigheydt: gedenckt mijner, mijn God, ten beste, Nehem.13. vs.14.22.31.

Of indien daer wat by is, soo staet dat alleene in Gods handen.

In summa, de rechte eere moet van God komen.

Ende derhalvē moet sy door Goddelijcke middelē verkregen worden, als

I. Ootmoedigheydt.

II. Dat wy Gods ee voor-al soecken

III. Dat wy ne ghemeynte soecken stichten

Gelijck Vorst N hemia trouwe dede in nen tij

Ten

IIII. wy ons senen in goede cken,

Ten IIII. soo moeten wp doen/al dat waerachtigh **is / dat** eerlijck **is/ dat** gherechtigh **is/ dat** reyn **is / dat** lieffelijck **is / dat** wel luydt, **is daer** eenighe deucht, **is daer** eenigen lof, **dat moetē wp bedenckē: dat doende / sal den** God des vredes **by ons zyn / Phil.4.vers.8.9. Dat is /** de Heere onse God, **sal dan** onse Sonne **ende** schildt **zyn / dan sal hy ons** ghenade **ende** eere **gheven/** den vromen **en sal hy geen goet onthzeken laten.** Heere Zebaoth, wel dien mensche, die hem op u verlaet! **Psalm 84. vers.12.13. Dan sal** rijckdom **ende** volheydt **in onsen hupse zyn/ ende** onse gherechtigheyt sal eeuwelijck blijven, **Psal.112.3. Doch om alle dese** middelen **wel aen te leggē/ ende daer dooz** wat goedts **upt te wercken/ soo moetē wp den Heere booz al bidden/ om** de wijsheydt van boven, **daer van het beginsel is** de vreese des Heeren, **gelijck** Salomon **gedaen heeft 1.Reg.3.9. want sonder** die wijsheyt, **dewelcke den** eersten zeghen **is / en konnen wp niet upt wercke: daeromme moetē wp** dese wijsheyt **hooge achten / soo sal sy** ons verhooghen, **ende** tot eeren maken, **ist dat wp die ombangen: sy sal** ons hooft schoon verçieren, **ja sy sal ons met eene** schoone kroone **bercieren: sy sal ons op den** wegh der wijsheyt **lepden / ende ons op de** rechte bane **boeren: soo dat wanneer wp gaen/onsē ganck niet suer en wozde / ende wanneer wp loopen / dat wp ons nerghens aen en stooten: dat is nu het** beginsel der wijsheydt, **dat men gaerne** de tucht **hoozt/ende dat men de** kloeckheydt **liever heeft dan alle goederen: dat wp** de tucht **batē/ ende daer niet af en laten / maer deselve bewaren/ want** dat is ons leven, **Pzov.4.vs.4. tot 14. Wel dan dien menschе / die** dese wijsheydt **vindet / ende die** dit verstandt **bekomt: want het is beter om haer te hanterē/ als om** silver, **ende hare bzucht is beter dan** goudt: **sy is edelder dan** peerlen, **ende** alles wat ghy wenschen kondt, **en is by haer niet te vergelijcken:** een lanck leven is tot hare rechterhandt, tot hare slincker-handt, is rijckdom ende eere: hare weghen, **zyn lieffelijcke wegē/ ende alle** hare paden **zyn bzede: sy is eenen** boom des levens **allen dien diese aengrijpen/ende saligh zynse/diese houdē/ Pzov.3.vs.13. tot 19. Ende ovēmidts dese** Goddelijcke wijsheydt **soo verbozgen is/ datse geen** Overste deser wereldt **bekent en heeft: want het en is niet de** wijsheydt deser werelt, **noch van de** Overste deser werelt, **dewelcke te niete wozdt: maer het is de** wijsheydt Gods, **die in** verborgentheyt **is / dat is de** verborghen wijsheydt, **dewelcke God te bozen beschepdē heeft/ eer de** wereldt **was/ tot onser heerlijckheyt/ 1.Coz.2.6. Soo en ist niet wonder/ dat de vermaerde** Philosophē, Poëten, Orateurēn, Koningen, Prinçen, **ende andere kloecke** Krijghsoverste **onder de** Heydenen, **ja onder de ghenaemde** Christenen, **soo verblindt gheweest zyn/ ende (ten meerderen deele) noch zyn/ datse wel trachtē naer** eere, **eñ eenen** eeuwigen naem, **maer sy soecken deselve/daerse niet te vindē en is/te weten / by** menschen, **of by die ghene/ die** boven haer **zyn/ als** Koninghen en Prinçen, **want om** de macht, **die haer gheghheben is / soo wozden sy ont-**

Ende dewijle dese wijsheydt voor de werelt verborgen is,

Soo en ist niet wonder, datse van de wereldtsche menschen niet verstaē en wordt.

Maer datse hare eere soecken daerse niet te vinden en is, te weetē by menschen, of

v. wy den te, voor n wijsbiddē.

it door wijs-, moewy verght len.

dese heyt

ontsien ende gevreest van alle menschen: dewijle de menschen door haren lupster soo verblindt zijn/ datse meynen/datse konnen dooden, wien sy willen: slaen wien sy willen: verhoogen wien sy willé: verootmoedighen wien sy willen, Dan.5.19. Ende sy en gedenckē niet eens/dat de menschen, hoe hooge datse oock zijn/ geene macht over ons en hebben/ten zy datse haer van boven gegeven zy/Joan.18.11. Insonderheyt soo is het eene groote dwaesheyt van Koninghen ende Prinçen, die met de hoere van Babel hoererie drijven/datse hare eer-titelen soecken van den man der sonde, ende het kindt des verderfs, die selfs gheene wettelijcke eere en heeft/maer anders gheene/ dan die hy gherooft heeft, ende door slimme practijcken daer aen geraeckt is/gelijck Adam eñ Eva voor hadden te doen/Gen. 3.5.6. Want hy verheft hem boven alle 't gene/dat God, of Godsdienst genaemt wort, ende sit in den Tempel Gods, als of hy God ware, hem-selven uytghevende voor God, 2.Thess.2.4. Daer nochtans niemandt de eere van het Priesterdom hem-selven en mochte aen-nemē/ maer die van God daer toe beroepen was, gelijck Aharon, Hebr.5.4. Andere soecken de eere van malkand'ren/dat is/ haers ghelijcke, Joan.5.44. Andere soecken de eere van hare mindere, dat is/ het ghemeyne volck. Maer dit zijn alle te mael groote mis-slagen, gelijck wy hier voren in het 7. Art. van de mannelijcke couragie ghetoont hebben: want de menschen en konnen niet meer geven/ dan sy hebben/dat is/ eene ydele eere, dewijle sy selve ydelheyt zijn/Psal.62.15. Sy en konnē gheene valle, ende ghestadighe eere gheven/ want sy zijn selve ongestadigh, ende veranderlijck: ten schoonsten/ sy en konnen niet dan werelt-sche eere gheven/ want sy zijn selve luyden deser werelt, die ghemeynelijck niet en prijsen/ dan haers gelijcke. Dese eere, die niet en is/ als de grootheyt des levens, en is niet upt den Vader, maer upt de wereldt, 1.Joan.2. 16. Ende daeromme stinckt sy voor den neuse des Almachtigen. Want wat hooge is onder de menschen, dat is eenen grouwel voor God, Luc.16.15. Ende derhalven wil de Heere alle hooge oogen vernederen, ende alle hooge luyden doen neder bucken, want de Heere wil alleene hooghe zijn/ Esa.2.vs.11. Soo dat het soo verre daer van is/ dat wy de eere van sulcke menschen souden moeten af-bedelen/ dat de Heere veel eer een wee spreeckt over die ghene/die van sulcke menschen ghepresen worden, Luc.6.26. Maer het is wat bysonders/ als wy 't getuygenisse hebben van alle vrome luyden, ende van de waerheydt selve, ghelijck Demetrius, 3.Joan.12. Want dat is een merck-teeckē, dat wy van God selve gepresen, ende met ghetuygenisse verçiert zijn, 2.Cor.10.vs.18. Hebr.11. vers.2. Het is dan te beklaghen/ dat vele politijcke, ende militaire personen/die met eenighe bysondere gavē/ die tot hare Amptē noodigh zijn/van God verchiert zijn/in dit stuck noch soo dom/ende onverstandigh zijn/ als de blinde Heydenen, die niet en sochtē/dan de ydele eere van menschen, ende de eere, die van God alleen komt, en

I. Die hooger zijn, als sy, als Koningen en Princen.

Gelijck Paepsche Princē die wederom soecken, by den Paus,

Dat de uyterste dwaelheyt is, dewijle den Paus selve geene wettelijcke eere en heeft.

Multum est laudari, a viro laudato.

II. Of by haers gelijcke.

III. Of by haer mindere.

Maer d zijn alle t'samen jammer ke mis- gen.

Want d mensch en konn niet me gevē, a hebben, is ydelh

Ende d Heere spreec een we daer o

Klach dat ve Politij ende n taire p nen in stuck dom z als de denen Want en soc niet, eere v mensc als

en ſochten, jae en kenden ſy niet, Joan. 5. 44. Soo ſeyde Alexander de Groote, als hy ſtont by het graf van Achilles: O Jonckman, ſeyde hy / hoe geluckigh zijt ghy, dat ghy Homerum verkreghen hebt tot een verkondigher van uwe vromigheydt, ende kloeckmoedigheydt. Cicero, in Orat. pro Archia Poëta. Insgelijcx Themiſtocles, een vermaerdt Capiteyn binnẽ Athenen, gevraeght zijnde / wiens ſtemme hy alderliefſt hoorde? daer mijne vromigheydt meeſt van ghepreſen wordt, ſeyde hy. ibid. Jae Cicero ſeydt rondt upt / dat de deught geenen anderen loon en begheert voor allerley arbeydt ende perijckelen, als eere, ende glorie. ibid. Hy ſchrijft oock eenẽ brief aen Luccejum ſynẽ goeden vrendt (want mondelick was hy dat beſchaemt te eyſſchen/maer de brieven (ſeyt hy) en worden niet beſchaemt) daerinne verſoeckt hy niet grootẽ ernſt/dat Luccejus eene Hyſtorie ſoude gelieven te ſchrijven van ſijn Burgemeeſterſchap: Ende hy bekent vrypelijck / dat hy brandt met eene ongheloofliicke begeerte, dat ſynen Naem door de Hyſtorie mochte vermaert worden: ende hy vermaent hem / dat hy ſyne vrome feyten wat breedt ſoude upt-metẽ/ alwaert oock boven ſijn eygen gevoelen, ende dat hy ſoo nauwe niet en ſoude letten op de Wet van de Hyſtorie, die mede-brengt / dat de waerheydt eenvuldigh, ende ſonder affectien moet verhaelt worden, Epiſt. Cicer. lib. 5. Epiſt. 12. Siet doch eens / waer dat deſen geleerden man henen zeylt / daer wy hier vooren in den Art. van de mannelijcke couragie, ſoo menighe ſchoone leſſe van gehoort hebben / met namen / upt offic. lib. 1. cap. 23. De waerachtige (ſeyt hy) ende de wijſe kloeckmoedigheyt, die ſtelt de eerlijckheydt die van de natuere meeſt gevolcht wordt / in de feyten ſelve/ maer niet in de glorie, ende derhalven heeft ſy liever eene Prinçeſſe te weſen, als te ſchijnen. Want die daer hanght aen de dwaſe opinie van het ſlechte volck, die en kan voor gheen groot man gherekent worden. Want naer dat pemandt hooghhertigh ende begheerigh is van de glorie, ſoo wort hy oock lichtelick gedreven tot ongerechtighe ſaken. Ende deſen wech, ſeydt hy/ is voorſeker ſeer ſlibberigh, want daer is qualick pemant te vindẽ/dewelcke als hy eenighen arbeydt ghedaen/ of perijckelen uytgeſtaen heeft / die niet en verlanght naer eere eñ glorie, als den loon van ſyne vrome daden. Elders ſeydt hy/ offic. lib. 1. cap. 32. dat wy ons wachten moeten in tijde van voorſpoedt, dat wy onſe oogen niet open doen voor de pluymſtrijckers, ende dat wy ons niet laten vlieyen: daerinne dat wy ſeer licht honnẽ bedrogen worden/ want wy achten gemeynelick/ dat wy ſoodanighe perſonen zijn / die waerdigh zijn om ſoo gepreſẽ te worden. Siet/ hoe wijſſelick/ende bedachtelick dat Cicero daer ſpreect: nochtans in dien brief aen ſynen vrient Luccejum gaet hy hem-ſelven ſoo verre te buyten/dat hy niet alleene met ronde woordẽ en openbaert ſyne ydele eergierigheyt, die hy met ſyne tonge beſchaemt was upt te ſpreken: maer hy gaet van een eerlijck man, een pluymſtrijcker maken/ende geeft hem de voet/dat hy

Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis viris non eſt habendus.

Facillimè autem ad res injuſtas impellitur, ut quiſque altiſſimo eſt animo, & gloriæ Cupido.

Qui locus eſt ſane lubricus, quod vix invenitur, qui laboribus ſuſceptis, periculiſque aditis nõ quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam. Iiſdemque cavendum tẽporibus, ne aſſentatoribus pate faciamus aures, nec adulari nos ſinamus: in quo falli facile eſt: tales enim nos eſſe putamus, ut jure laudemur.

Want hy wil van een eerlijck man, een pluymstrijcker maken,

hy ſoude ſchrijven buyten de waerheyt, eñ meer uyt affectie, als naer de gelegentheydt der ſake, dat hy ſelve bekent / dat de wetten van de Hyſtorie niet toe en latē. Soo grijpt de Heere de wijſe in hare liſtigheydt: ende hy kent de overleggingen der wijſen, datſe ydel zijn: want de wijſheydt deſer wereldt, is dwaeſheydt by God, 1.Cor.3.verſ.19.20.

Beſluyt van dit Art. tot vermaninge van alle groote perſonagien.

Laet dan alle vrome Prinçen, Graven, Edel-luyden, Colonnellen, Capiteynen te Lande: Item / alle Admiraels, Viçe-Admiraels, Capiteynen, Lieutenanten te Water, haerſelvē daer aen leeren ſpiegelē / wat de wijſheyt deſer wereldt, ende de ydele glorie der ſelver is: Laetſe toonen / datſe in eene betere ſchole ghelegen hebben / ende met eenen hoogheren Gheeſt begaeft zijn / dan datſe ſulcken ydelen blas, als daer

Datſe alleene de eere ſoeckē, die van God komt.

is de eere van menſchen, ſouden najagen / maer laetſe die twee maximen vaſt houden / die wy te vozen beweſen hebben / te weten / dat de rechte eere van God komt: ende

Ende dat door Goddelijcke middelen.

datſe niet anders, dan door Goddelijcke middelen en kan verkreghen worden. Volghens dat woordt 1.Sam.2.30. die my eert, dien wil ick oock eeren, wie my daer-en-tegen veracht, die ſal wederom veracht worden. Ende hier is ſoo veel aen gelegen / dat die gene / die anders doen / te weten / die daer ſoecken eere van menſchen, ende ondertuſſchen vergeten / of niet en ſoecken de eere, die van Godt alleene

Of anders en konnen ſy onder geloovige Chriſtenen niet gherekent worden,

komt, die en konnen niet gelooven, Joan.5.44. Eñ derhalven en konnen ſy qualijck voor Chriſtenen gerekent worden. Siet voorder van dit ſtuck, onſe Baſuyne fol.317.inde VI. Leeringhe, van den hooghſten prijs.

XIIII. Om nu deſen goeden, ende eeuwighen naem te behouden / ſoo moeten de Overſte te Water, ende te Lande, niet alleene kloeck van dade, maer oock rijp van rade zijn / om hare Betaelſ-heeren, naer gelegentheydt der ſaken / ende op alle occaſien, met goeden ende wijſen raedt by te ſtaen / even gelijck die twee hondert hooft-lieden van de kinderen Iſaſchar, die verſtandigh waren, ende rieden wat Iſrael op elcken tijdt doen ſoude, ende alle hare broeders volghden hare woorden, 1.Chron.12.32. Want ovēr midts de Oorloghe met wijſheydt ende verſtant moet ghevoert worden / gelijck wy hier vozen Art.6. vreeder beweſen hebben: ende dat het ſeker is / dat die ghene / die met het werck beſich zijn / van alle dingē met vaſter kenniſſe konnē ſpreken (want de Theorie, wordt ſeer geſtijft door de Practijcke) ſoo moeten de Officieren te Water ende te Lande, maken alle dingen met eene wackere ooge te aenmercken / op dat wanneer ſy gevraeght worden van hare Betaelſ-heeren, ſy met verſtandt ende wijſheydt moghen antwoorden / want wijſheyt is beter dan harnaſch, Eccl.9.18. Ende alwaert datſe niet ghevraeght en wierden / ſoo zijn evenwel de hooge Officieren, als Gouverneurs, Colonnellen, Capiteynen te Lande: Inſgelijck / den Admirael Viçe-Admirael, Capiteyns te Water / ſchuldigh de hooghe Overigheden, van alle dingen / die tot het profijt van het Vaderlandt ſouden mogen dienen / naerſtelick te onderrichtē:

ende

De XIII gave is, de Krijg overſte, re Betae heerē m ten byſt met wij raedt.

gelijck 200. O ſte van ſchar.

De noo wendic van de reghel

Want Overſ moetē verſta antwo den, a van ha Betaelſ heeren vraegh worde

Sy m haer waer wen, vraeg zijnd

kracht haren

van

dt.

oetē doen nſte eren Sol-

vande e Offi- wort ver- ende ſcht.

ende inſgelijck van alle 't gene/ dat het welvaren van het Landt eenighſins tegē gaet/ trouwelijc te waerſchouwen / want den eedt van ghetrouwigheyt brengt dat mede/ ſelfs van Burgers ende Poorters, die ergens in een Stadt ghebooren zijn/ of van nieuws daer woordē ingelijft. Het accoordeert ooc met de H. Schriftuere, Jer.29.7. Soeckt der ſtadt beſte, daer henen ick u hebbe laten wech-voeren, ende biddet voor haer den Heere: want als het haer wel gaet, ſoo gaet het u oock wel. Siet hier van breeder de voor-reden van onſe Coopmans-Jacht, Item/ fol.68. in de eerſte leeringhe, Item/ fol.138. in de vijfde leeringe van de gemelte Jacht. Item/ hier voorē Art.5. daer wp geſproken hebben van de liefde des Vaderlants. Als ick ſpreke van de hooge Offiçieren, ſoo en wil ick de mindere Offiçieren, ja den minſten Soldaet, of Maettroos niet uytſlupten/ want ſy ſtaen oock onder eedt, ſoo wel als de Offiçieren, om 's Landts beſte te ſoecken / ende alle onghemacken af te keeren: maer overmits de hooge Offiçieren wat meer vertrouwt is / ſoo hebben ſy meer te verantwoorden: men verwacht oock vā haer meer verſtant, oordeel, voorſichtigheydt, ervarentheyt, als van gemeyne geſellen, ende daeromme hebben wp hier voren by-ghebracht het exempel van die twee hondert hooft-luyden van Iſaſchar, die Iſrael rieden, wat ſy op elcken tijdt doen ſouden, ende dat alle hare broeders naer haer woorden luyſterden, 1.Paral.12. Vſ.32. Merckt/ dat deſe mannen/ Hooftlieden waren/ die met beter verſtant konden ſpreken/ als gemeene Krijghs-luyden. Om dan deſen Artijckel, dien wp nu voor hebben/ te paſſen op de Zee, daer wp eygentlijck van ſpreken / ſoo is het Ampt van den Admirael, Viçe-Admiraels, Capiteynen, &c. de hooge Overigheden te dienē van advijſe, hoe ende op wat maniere dat mē de Zee beſt ſoude konnen veylen, over welck poinct dat ſoo lange ghediſputeert is/ende noch ghediſputeert wordt. Daer zijn oock tot noch toe/ verſchepdē ende menighfuldige voorſlaghen op dit noodigh poinct ghemaeckt/ gelijck in de Requeſte van de Maeſ-landers aen hare Hooghe Mog. gedruckt anno 1637. wordt aengeweſen. Hier is wijſheyt, ervarentheydt, ende een ſuyver oordeel toe van doene/ dat met geene jalouzien, of particuliere paſſien is inghenomen/ wat voorſlagh dat hier den beſten, ende den ſekerſten is. Want ſommighe ſlaen voor de Camer van Aſſeurançe: andere / toeruſtinge van Aventuriers, diemen noemt particuliere Cruyſſers, of nieuwe Geuſen: daer ſommighe van ſeggen / oude Geuſen te Lande, nieuwe Geuſen ter Zee: Andere / reformatie van Schepen van Oorloge: Andere voeghen daer by/ de Compagnie van Oraengien. Dan welcke in het byſonder te ſpreken/ ons Ampt, noch voor-nemen niet mede en brenght. Elcken voorſlagh heeft ſyne gemacken ende onghemacken: ende elck naer dat hy met verſtandt ende authoriteyt begaeft is / weet ſynen voorſlagh te pryſen / met redenen ſtaende te houden / ende de andere voorſlagen omme te ſtooten. Met deſe diſpuyten en ſullē wy daer niet uyt gerakē/ gelijck in die Requeſte wel

De Officieren te Water moeten vooral, de hooge Overicheyt dienen van advijſe, over 't poinct van de veylinghe der Zee.

Daer verſcheyden voorſlagen op gemaeckt zijn.

Ende tooncken, welcke den ſekerſten is.

wel woȝt aengewesen. Heetè sieckten vereysschen, prompte ende vaerdige remedien. Derhalven so moet een verstandigen Admirael, Viçe-Admirael, Capiteyn te Water, de hooge Overigheydt in desen bystaen met goeden ende ghesonden raedt, om aen te wijsen/ welck middel dat het sekerste, ende het beste is / ende dat in conscientie, sonder eenige toeghenegentheydt, want particuliere affectien verblinden de oogen/ als Catharren, dat men geen recht onderscheydt en kan maken van de saken/die ons booȝkomē. Jn't gemeyn duncht ons (onder verbeteringe) dat men in dit swaer ende gewichtigh dispupt / eenige maximen moet vast stellē/sonder welcke datter in dit stuck niet licht eenige vruchtbare resolutie en kan ghenomen woȝden. I. Soo moeten wy scherp letten op de exempelen van onse saligе Voor-ouders, ende overleggen wat wech dat sy pleghen te volgen / om de Zee te veylen, daer booȝ datse ons dien grooten schat, te weten/de vrye Zee-vaert, hebben naer-gelaten. Dese maxime hebben wy aengeroert in onse Koopmans-Jacht, fol. 178. ende sy komt over-een met de lesse van den Wijsen-man Pȝov.22.28. drijft niet te rugge de vorighe palen, die uwe Vaders gemaeckt hebben. Ten II. soo moeten wy letten op de practijcke van den vyandt, met wat schepen, op wat order ende faetsoen, dat hy ons bevecht. Want gelijck hy ons booȝ gaet/ so moetē wy hem in dit stuck volgē. Dewijle hy dan/booȝ dē bandt/ ons bevecht in de Noort-Zee, met lichte Schepen, die sy Fregatten noemen / die gelijck Vogels booȝ de Zee vliegen / soo is het sekker / dat wy hem met het selfde geweer moeten aen booȝdt komen/of anders en konnē wy niet vele uytrichten. Want sware Schepen dienen wel om te liggen, of om slagh te leveren, gheljck groote dogghen, maer niet om te vlieghen gheljck Arenden, gheljck elck een bekent staet. Jn de Oorloghe is de snelheyt so seer vā doene/ als de kracht, ende daerom woȝden Saul ende Jonathan gepȝesen / dat sy waren snelder als de Arenden, ende stercker als Leeuwen 2.Sam.1.23. Asahel, den bȝoeder Joabs, was daer booȝ vermaert/ dat hy licht te voete was, als een Rhee op den velde, 2.Sam. 2.18. Ja David danckt den Heere daer booȝ / dat God de Heere syne voetē maeckte als de herten, dat hy hem settede op de hooghte, ende leerde over de mueren springhen, Psal.18. vers.30.34. Jndien dese snelheydt, in de Oorloghe te Lande wel te passe komt: soo dient sy insonderhept te Water, want elck een weet/ wat booȝdeel dat het is / een bezeylt schip te hebbē/dat licht booȝ het water gaet/eñ vlieght booȝ den windt henē. Daerbeneven so houdt den vyant nu ooch die order/dat hy de Zee kruyst met stercke Esquadrons, als in volle Bataille, daerteghen dat een schip of twee niet licht bestaen en kan. Die order dienen wy ooch te volgen: wat Koningh is daer/die gaet strijdē tegen een ander Koningh, ende niet eerst neder-sittende hem beraedt / of hy machtigh is met thien duysent hem te gemoet te komen / die met twintigh duysent tegen hem komt? Luc. 14.31. De Heere heeft ons middelē, ende

Ende dat sonder eenige passie, ende in conscientie

Generale maximen, die in dit stuck moeten waergenomen worden, als

I. Wy en moetē niet licht wijcken van de Practijcke van onse Voor-ouders.

II. Wy moetē lettē op de practijcke van den vyandt.

Die gebruyckt nu vele Fregatten:

Ende h kruyst Zee m stercke quadro

ende bedzeven Zee-volck genoegh ghegeven/ om onsen vyandt te ontmoeten / als wp dat maer en doen met eene goede vaste order, in de vreese des Heeren. Ten derden, den vyandt is vast alletijdt met syne schepen in Zee: soo en moeten wp de Zee oock nopt ledigh laten: maer als daer gebzeck is van Victualie, Ammunitie, ververschinghe, of dat de schepen moeten gerepareert, gecalefaet, schoon-ghemaeckt of ghekiel-haelt wesen/ soo moet daer altijt een deel in Zee blijven / om den Wolf booz den dam te schuttē/ende dat onderentusschen de arme schapen, die hare neeringhe / ter Zee moetē dzijvē/hem niet onverhoets in de kele en loopen. Ten vierden, overmidts wp mercken / dat den vyandt nu eenige jarē herrewaerts/ de Oorloghe ter Zee meest heeft ter herten ghenomen overmidts hp wel kan verstaen/ dat hp ons daer op het herte aentast/ ghelijck dat wijt ende bzeedt in de Requeste van de Maes-landers gededuceert wozt/ ende wp dat in het kozte hebben aenghewesen / in onse Coopmans-Jacht fol. 138. &c. soo moeten wp oock booz al/dat gat soecken te stoppen, daer den vyant meest wil doozbzeken. Want dat leert selfs de gesonde reden, daer den meesten noot is / daer moet men met de ooghe, ende de handt meest ontrent zijn: daer den meesten brandt is / daer moet men booz al/emmers, ladders, ende water bzengen: daer den dijck wil dooz-bzeken / daer moet men met alle-man toe loopē. Op dese ende diergelijcke Practijcken van den vyandt moeten wp nauwe letten (want daer is veel meer toe te seggen/ indien het den tijdt, ende ons ooghe-merck toe-lieten) ende haer dichte op de hielen volgen/najagen, haer grijpen, ende niet omme-keeren, tot dat wy haer t'onder gebracht hebben: wy moetense, met Godes hulpe / verstmijten, tot datse ons ter Zee niet meer soo wederstaen en konnen, maer datse onder onse voeten vallen, Psalm 18. vers. 38.39.

III. Daer moeten verstandighe, ende vrome Officieren gheстelt worden.

Ten III. soo is daer ten hooghsten aen gheleghen / datter verstandighe, vrome, Officieren gheстelt wozden/ om goede resolutien upt te voeren / gheljck wp lib. 4. cap. 4. Art. 9. van de Officieren, die naer beyde de Indien gesonden wozden/ wat bzeeder beweset hebben. Want die booz eenen dwasē bode wat wil uptrichten/die is als een die Lam aen syne voeten is, ende neemt schade, Prov. 26. vs. 6. Soo moetē dan de Hooge Overigheden van den Lande, uptsien met hare ooghen naer de trouwe in den Lande, ende trachten naer vrome dienaers: valsche luyden en moeten sp in haren dienst niet houden/ de leughenaers en moghen by haer niet gedyen. Vroegh moeten sp verdelghen alle godde-loose in den Lande, ende alle quaetdoenders uptroepen upt de stadt des Heeren, Psal. 101. vers. 6.7.8. De voornaemste gebreken, daer de Officieren bzp moeten van zijn / staen Rom. 1. vers. 29.30.31.32. 1. Coz. 6. 10. Galat. 5. 19.20.21. Eph. 5. vers. 3.4.5.6. ende staen kozteljck by een in het formulier, dat gelesen wozdt booz de bedieninghe des H. Avondtmaels, van de welcke verklaert wozdt upt het woordt des Heeren, dat die gene/die sulck doen/ gheen deel en hebben in het rijcke Christi,

Wat by desse vromigheydt verstaen wort.

Te weten, datse moeten vry zijn van alle stoute sonden.

Christi, ter tijdt toe datse haer van herten beheeren / als daer zijn: Alle Afgoden-dienaers, alle die verstorven Heylighen, Engelen, of andere creatueren aenroepen: Alle die den beelden eere aendoen, alle toovenaers, waersseggers, die vee of menschen, midtsgaders andere dinghen zeghenen, ende die sulcke zegheninghe gheloove gheven: Alle verachters Gods, sijns woordts, ende der H. Sacramenten, Alle Godtslasteraers, Alle die tweedracht, secten, ende muyterien in kercken ende wereldtlijcken regimente begheeren aen te richten, Alle meyneedighe, Alle die haren Ouderen ende Overigheden onghehoorsaem zijn, Alle doodslaghers, kijvers, ende die in haet ende nijdt teghen haren naesten leven; Alle echt-brekers, hoereerders, dronckaerts, dieven, woeckeraers, roovers, tuysschers, gierigaerts, ende alle die ghene, die een ergerlijck leven leyden. Dan sulcke Officieren, die met sulcke vuyle schandt-vlecken gheteeckent zijn/ en is gheene bysondere vrucht te verwachten/want daer de vreese Gods ontbreeckt/ daer en kan geen recht verstandt, of beleydt zijn/ende dien volgens en konnē wy op geen goedt fundament / den zegen des Heeren door sulcke slimme instrumenten hopen/of deelachtigh worden. Ten IIII. so moeten wy naerstigh lettē op de ervarentheyt, want wy konnen licht verstaen ende gewaer worden(al waren wy blindt) door welcke middelen dat wy ter Zee opt best gezegent zijn / of noch gezegent worden. Want alwaert dat de menschen swegen/ de steenen soudent roepen/ wat middel dat den vyandt meest ontsiet / ende wie dat de luyden zijn / die van den vyandt, ter Zee meest ontsien ende gevreest worden/ te weten redelicke luyden, die God vreesen, waerachtigh, ende die der gierigheydt vyandt zijn, Exod. 18.21. Daerbenevē lupden/ die couragieus ende kloeckmoedigh zijn/ende eenes toornigen gemoets, als eenen beyr, die spne jonghen op den velde ghenomen zijn / ende die vrome Krijghs-luyden zijn gheweest van joncx op/ als David, 2. Sam. 17.8. Ende die haer kloeckelijck houden in alle haer doen, in haren inganck ende uytganck, soo datse by ganssch Israel ende Juda lief en waerdt/ ende by hare vyanden ontsien ende ghevreest zijn / in summa dat mē oogh-schijnelick kan speuren / dat de Heere met haer is, 1. Sam. 18. vers. 12. tot 17. Met sulcke lupdē moetē wy het houdē/ ende seggen met Amasa den Hooftman onder dertigen, Uwe zijn wy David, ende met u houden wy het, ghy sone Isai: vrede, vrede zy met u, vrede zy met uwe helpers, want uwen God helpt u: die dan soo gestelt zijn / die behoort men te stellen tot hoofden over de Krijghs-luyden, 1. Chron. 12. 18. Sulcke Veldtoverste zijn daer vele gheweest van den beginne der Troublen, die met een bysondere couragie, haer goedt ende bloedt voor het Vaderlandt hebben op-geset: onder dewelcke dat uptghemupt hebben / soo vele treffelijcke Helden van den hupse van Nassau, welcker gedachteniisse moet blijven in dē zegen by alle diegene/die de ware Religie, ende de vryheydt van het Vaderlandt liefhebben. Daer zijnder ock andere ge-

Te weten daer sulcken zege by is, als David.

Met sulc Heldē n ten wy houden

Gelijck van ou onder vele g hebbē, noch h ben:

Met na de Hel uyt dē se van sau.

Want anders en hebben wy geenen zegen ter Zee te verwachten.

IIII. Wy moetē letten op de ervarentheyt: want die sal ons leeren, wat middelen, ende personen, dat den vyandt meest ontsiet.

geweest van mindere soorte, maer die eben-wel naer hare ghelegenthept / het Vaderlandt in haren tijdt groote dienſten gedaen hebbē / die in onſe Hyſtorie eenen eeuwighen lof hebben naer-gelaten. Onder deſe hebbē ſommige te Lande, ſommighe te Water groote eere in gheleght: Ende overmits wy hier eygentlich ſpreken van de Zee-helden: ſoo en konnen wy niet verſwijgen de vroome ſepten van Euwoudt Pietersſen Worſt, dewelcke anno 1572. by die van Vliſſinghen, eerſt Capiteyn, ende daerna Admirael ghemaeckt was van alle hare ſchepen, om ſyne byſondere kloeckheyt ende ervarentheyt, anders naer den aenſien / een ſlecht, oprecht, ende eenvoudigh man: maer hy kreeg by de ſyne / ende onder het ſchipſ-volck groot aenſien ende authoriteyt, alleene om ſyne deught ende vromighevdt: want hy was een ſeer ſyn / gheſchickt ende ervaren Zee-man, ende inſonderhepdt ſeer ſtout, reſoluyt, naerſtigh, vroom, ende de saken des Vaderlandts oprechtelijck voorſtaende: eñ was by de Spaengjaerden ſeer ontſien/want ſy vreesden ende ontſaghen hem als een Leeuw, ja als een Duyvel (ſeydt de Hyſtorie, want ſo ſpraken de Spaengjaerden van hem) om dat hem vele exploicten wel geluckten / als met namen het verbrandē van de Aſſabres onder 't Caſteel van Rammekens, ende Ian de Moor wierdt ſyn Vice-Admirael Em. Metren lib. 4. anno 1572. Sulcke Zee-helden zijn oock geweest Boudewijn Euwoutſſē ſyn Swagher / Olivier van Oort, d' Heer Jacob van Heemſ-kercke, den Admirael Pieter Pietersſen Heyn, ende meer andere / welcker naem nimmermeer en ſal verſterven. Sulcke treffelicke Helden zijn waerdig/ datſe geemploeert worden/ ende naer hare wijſe ende trouwe advijſen, moet nauwe gelupſtert worden/ want ſy konnen dickwils door hare wijſheydt, eene gheheele Vlote, ja eene ganſche Stadt, ende Lantſchap verloſſen/ als daer maer aen ghedacht wordt, Eccleſ.9.15. Met ſulcke ouwe, trouwe Soldaten moet men te rade gaen/ gelijck wy te voren hoorden van die twee hondert hooft-lieden van Iſaſchar, dat alle hare broeders naer hare woorden lupſterden / ende haren raedt volghden, 1.Par.12.32. Dit zijn als Raedtſ-mannen van de ſtadt Abel, die ſoo vermaert warē/ datter een ſpreeck-woordt van quam/ die vraghen wil, die vraghe te Abel, ende ſoo ginck het wel voort: daerom wierdt ſy gehouden voor eene van de vreedtſame, ende trouwe ſteden, jae als een moeder in Iſrael, 2.Sam.20. verſ.18.19. Laet dan alle vrome Officieren (ghelijck wy door Godes ghenade/ als noch een goedt ghetal hebben in ons Vaderlandt) ſorghe dragen / datſe ſulcke verſtandighe, ende trouwe advijſen moghen geven ten dienſte van het Vaderlandt, ende dat doch de Vaders des Vaderlandts naer ſulcke advijſen altijdt lupſteren / ſoo ſullen wy door Gods genade, van de plage ter Zee haeſt geneſen zijn / midts dat wy ons ſelven behoorlick voor den Heere verootmoedighen / hem aenroepē/ ende ſyn aengeſicht ſoecken / ende ons bekeeren van onſe booſe wegen: want dan ſal ons de Heere van den Hemel hooren/ onſe ſon-

Naer ſulcker luyden raet moet men luyſteren.

Dan ſullen wy haeſt geneſen zijn.

Midts dat wy met Gód verſoent zijn.

ſonden vergeven/ende onſe plagen te Water, ende te Lande, heelen ende genesen/ 2.Paral.7.14. Want hy is alleene de Heere/ onſen heylmeester, Exod.15.26.

De XV. gave is, dat de Overſte naerſtigh moetē leſen de Hyſtorie van ons Vaderlant.

XV. Maer op dat onſe Officiers te Water/ende te Lande/de Hooge Overigheydt te beter van trouwe advijſen ſouden konnen dienen/ſoo moeten ſy naest de H. Schriftuere, naerſtigh leſē de Hyſtorië van ons Vaderlandt, daer toe dat ſy ledigen tijt genoegh hebben: want anders en konnen ſy nopt verſtaē het fundament, ende den oorſpronck van onſe Oorloghe / noch den voortganck der ſelver/ende inſonderheyt wat maximen ende grondt-reghels dat onſe salige manhafte Voorſatē gevolght hebben/door middel van de welcke/ ſy deſe ſware ende langhduerige Oorloge, tegen ſoo machtigen Potentaet, tot verwonderinge van alle de werelt/ hebben konnen continueren ende uytboeren. So ſiē wy inde H. Schriftuere, als oock in de Prophane Hyſtorien, dat alle kloecke ende verſtandige Krijghſoverſte, altijt ſeer naerſtigh zijn geweest in het ondersoechē van voorgaende Hyſtorië, inſonderheyt van haer eygen natie. So mercken wy/ dat Iephtach ſeer pertinent weet te verhalen uyt de H. geſchiedeniſſe van Moſes ende Ioſua, wanneer, ende op wat fundament, dat de kinderen Iſraels, het landt Canaan hadden ingenomen/ Jud.11. verſ.12. tot 28. Soo ſien wy voor-al in de Pſalmen Davids, hoe erbaren dat hy was inde Hyſtorien van de oude tijden: Jae/ het was eene gemeyne Ordinantie onder het volck des Heeren, datſe ſpraken van oude geſchiedeniſſen tot hare kinderen/ die ſy wiſten / ende hare Vaders aen haer verteit hadden / op datſe die niet en ſouden verbergen hare kinderen, die naer haer komen ſouden/ ten eynde datſe ſoudē verkondigen den roem des Heeren, ſyne macht ende wonderen, die hy gedaen hadde / Pſal.78. verſ.2.3.4. Ende deſe Ordinantie ruſtede / op Gods uytgedruckt bevel, Gen.18. verſ.17.18.19. Exod.12. Vſ.26.27. Joſue 4. verſ.5.6.7. Hoe treffelick dat de Krijghſ-overſte onder de Griecken, ende Romeynen, in allerley Hyſtorien ervaren waren / dat is by alle-man ghenoegh bekent: maer inſonderheyt hebbē daerinne uytgenomē Alexander, eñ I. Cæſar. Den eerſten hadde Iliades Homeri geduerich by hem/ tē deele tot vermakelickheyt/ ten deele tot onderwijſinge/ om datter vele notable Hyſtorien in verhaelt worden. Den anderen heeft ſyne eygene Hyſtorie met ſulcken verſtandt ghe-ſchreven / datter aen ghetwijffelt wordt / of hy die ſware Oorloghen, die hy in ſijn leven ghevoert heeft/ met beter/ of meerder konſte heeft uytgevoert / als hy die beſchreven heeft: In ſumma / de Krijghſoverſte, die met wijſheydt willen commanderen, met verſtant raedt pleghen, ende met lof hare ſaken uytvoeren, die moeten in de Hyſtorien wel ervaren zijn: want de Hyſtorie is de ghetuyghe van den tijdt, het licht der waerheydt, het leven van de memorie, de meeſterſſe des levens, ende den bode van de oudtheyt. Cicero lib.2. de Oratore. ſoo datter niet alleene playſier, maer oock groot profijt in het leſē van de Hy-

Want anders en kōnen ſy niet verſtaē het fundament van onſe Oorloghe.

Noch de maximen van onſe Voor-ouders, ende daeromme iſt, dat alle Krijgſoverſte onder Gods volck, daer inne ſeer naerſtigh gheweeſt zijn.

Met namen Iephtach.

David.

Ja het was onder de gheloovige des ouden

Teſtamentes, eene ghemeene ordinantie datſe hare kinderen vlijtigh onderweſen in de ouden geſchiedeniſſen van hare Voorouders.

De Griecken ende Romeynen hebben in dit ſtuck oock naerſtigh gheweeſt, met namen Alexander I. Cæſar.

Hyſtoria vero teſtis temporum lux veritatis, vita memoriæ magiſtra vitæ nuntia vetuſtatis.

Lof van Hyſtorien

Hyſtorien gheleghen ſs. Idem, de finibus boni & mali lib. 5. Daerom raedt Cicero, oock de oude lieden, datſe alle dinghen leſen, alle dinghen hooren: want hy meynt/ dat het leſen van de Hyſtorien, de kenniſſe van de rechten, ende den wegh die men in ouden tijden plagh te volghen, aen oude luyden veel verquickinge kan gheven in haren Ouderdom, ſelfs als ſy upt de affairen van ſtaet, ende de regeeringe geſchepden zijn. Idem de oratore lib. 1. ſub finem. Deſe Studien, ſeydt hy elders/die voeden de jonckheydt, ſy verquicken den ouderdom: in den voorſpoedt dienen ſy voor çieraet, in den teghenſpoedt tot een trooſt ende toe-vlucht: t'huys zijn ſy ons tot vermaeck, buytens huyſe en doen ſy ons gheen belet: ſy houden ons gheſelſchap by nachte, als wy op de reyſe, of te Lande zijn. Idem, orat. 26. pro Archia Poëta. Het ſs dan eene groote faute in veele van onſe Offiçieren te Water, ende te Lande, datſe ſoo onervaren zijn in de Hyſtorien, niet alleene van andere Natien, maer ſelfs van onſen ſtaet, ſoo datſe qualijck weten hoe dat wy in de Oorloghe geraeckt zijn: laet ſtaen datſe rekenſchap daer van ſouden konnen geven/veel min van de maximen, die onſe ſalighe Voorſaten altijdt ghevolght ende ghedreven hebben/om onſe vryheyt tegen den vyandt ſtaende te houden/ de welcke ſeer bondigh/ten dienſte van de jonckheydt verhaelt worden in den ſpiegel der jeucht: maer die tot hare jaren gekomen zijn/ende met oordeel daer van willen ſpreken die moeten de Hyſtorien ſelve leſen/ om te toonen datſe gheene vreemdelingen en zijn in haer eygē Vaderlant. Ende voorwaer/het ware eene onlijdelijcke ſchande voor ons/dat vreemde Natien, met namen/eenighe van onſe Vriendē, als Proteſtantē in Duytſchlandt, Polen, Sweden, Vranckrijck, Engelandt, van onſe Oorloge ſouden weten te ſpreken/ ende dat wy ſelve daer van ſoudē onbekent weſen: Ja dat eenige van onſe vyanden, met namen Ooſtenrijckers, Italianen, Spaenjaerden, Bourgonjons, daer van gheheele boecken ſchrijven ſouden/vol van bittere paſſien, met namen Michael Eytſingher, Richard Dinoth, Laurentius Surius Carthuyſer, Nicolaus Burgundus, Famianus Strada, eenen Roomſchen Jeſu-wijt, &c. ende dat wy op alle occaſien, ende naer de gelegenthepdt van ons Ampt, daer op niet en ſouden konnen antwoorden/ ſoo dat wy met de vrienden van Job ſouden upt-ghelacchen worden/ daer van Elihu ſeydt: Och ſy zijn vertſaeght, ſy en konnen niet meer antwoorden, ſy en konnen niet meer ſpreken, Job 32. vſ. 15. Alle vrome Patriotten, maer inſonderhepdt die eenige Ampten bedienen in de Kercke, inde Politie, in de Militie, moeten dan nootſakelijck weté de Hyſtorie van onſen ſtaet, of ſy en konnē van deſe materie, die dupſentmael te paſſe komt/noyt met grondigh verſtant ſpreken: haer eyghen conſcientie gheruſt ſtellen: de teghen-ſprekers den mont ſtoppen: geſonden raedt gheven/ alſt noodigh is: met wijſheydt, ende voorſichtigheyt handelen: ende voorzal en konnen ſy niet verkondighen den roem des Heeren, ſijne macht ende wonderen, die hy onder ons, ende onſe ſalighe Voor-

Daer andere Natien ſoo curieus van zijn.

Ia die ſy ſelve beſchreven hebben, niet ſonder paſſien.

Hoe nut ende noodigh dat het leſen van de Nederlantſche is voor alle die gene, die eenigh ampt onder ons bedienen.

Want behalven de Politijcke nuttighedē

Soo is het een gebodt Gods, dat wy syne wonder-wercken moetē vertellen.

saten ghedaen heeft, Psal. 78. vers. 4. Daer wy nochtans moeten gedencken syner wonder-wercken, die hy gedaen heeft, syner wonderen, ende synes woordts, Psalm 105. vers. 5. Doe onse Voor-ouders weynigh ende gheringe waren, ende als vreemdelinghen in dit Landt: soo datse moesten trecken van volcke tot volcke, van het eene Koninckrijcke, tot den anderen volcke. Ibid. vers. 12. 13. Want sommige van onse Voor-ouders namen haren toevlucht tot den Paltz, tot Hanau, tot Wesel, tot Aken, tot Embden, naer Londen, naer Ipsich, naer Jarmuye, naer Colcester in Engelandt, Et. Ende die in het Vaderlandt bleven/ die vondt de Heere als in eene woestijne, in eene dorre wilderniſſe, daer het huylde, daer voerde hy syne gemeynte hepmelijck / ende gaf haer syne Wet, hy bewaerdese als synen oogh-appel: Als eenen Arendt syne jongen verboert / ende boven hen sweeft/hy breyde syne vederen upt/ ende droeghse op syne vleugelen: de Heere alleene lepde haer / ende daer en was gheen vreemdt God met haer: Hy heeftse aengenomen/ende ghelepdt upt den yseren oven van Egypten, op dat wy syn erfdeel souden zijn/ als het heden aenden dage is/ Deut. 4. 20. Hy heeft ons hooge laten varen op aerden, ende ons gespijst met de vruchten des velts, ende heeft ons heunigh laten suygen upt de rotzsteenen / ende olie uyt den harden steenen: boter van de koeyen, ende melck van de schapen, met het vette van de lammeren, ende vette rammen, ende bocken met vette nieren/ende de beste tarwe, eñ heeft ons gedruenckt met goedt druyvenbloedt, Deut. 32. vers. 10. tot 15. Ja / hy heeft ons laten suyghen de veelheyt der Zee, ende de versoncken schatten in den zande, Deut. 33. vers. 19. Dese weldaden Gods, en kan niemant met verstandt, ende met ordre verkondighen / dan die onse Hystorien met een rijp verstandt gelesen heeft. Daer upt soude dan allencxkens volghen sulcken afval, ghelijck de beginselen daer van epsaten! niet dan te vele blijcken/ als daer staet Jud. 2. vers. 8. tot 16. Want als Josua het volck van hem ghelaten hadde / ende de kinderen Israels weck ghetoghen waren/ een ygelijck in syn erfdeel/ om het lant in te nemen: diende het volck den Heere, soo langhe als Josua leefde, ende de outste, die langhe naer Josua leefden, ende alle groote wercken des Heeren ghesien hadde, die hy Israel ghedaen hadde: maer doe Josua de sone Nun ghestorven was / de knecht des heeren, doe hy hondert ende thien jaren oudt was: doe oock alle/die te dier tijdt geleeft hadden/ tot haren Vaderen vergadert waren / doe quam na hen een ander geslachte op, dat den Heere niet en kende, noch de wercken, die hy Israel ghedaen hadde: doe deden de kinderen Israels quaedt voor den Heere, ende dienden Baalim: ende verlieten den Heere / harer Vaderen God, diese upt Egypten-landt ghelepdt hadde/ ende volchden andere Goden na/ oock de Goden der volckeren / die rontsom hen woonden/ ende badense aen/ ende vertoornde den Heere. Want sy verlieten al meer ende meer den Heere/ eñ dienden Baal ende Astharoth: soo vergrimde dan den toorne des Heeren

Dese weldaden Gods Heeren mogen niet verten.

Of and sal daer nē jamm licken a na volg

Ende ve woestin vanden verenG dienst,

Als naer doot Jo eñ ande vrome ste, gebe de ten t vande ters, Ju

Want onse Voor-ouders waren seer verdruckt inde eerste troublen:

Ende de Heere heeft syne Kercke wonderlick bewaert int midden van het vier der vervolginge.

Hy heeftse oock wonderlick verloſt.

Ende wonderlick gezegent,

ober

over Israel, ende gaffe in de handt dieſe roofden / dat ſpſe beroofden / ende verkochtſe inde handen haerder vyanden rondtſom / ende ſp en konden hare vpanden niet wederſtaen: maer waer ſy henen wilden, ſoo was de handt des Heeren tegen hen ten ongelucke, als hen de Heere geſept ende geſwozen hadde / ende werden hardt gedzongen. Deſe woozden zyn gedenck-waerdigh / want daer upt ſien wp / 1. wat dat de vzome Overigheden konnē doen om een volck te houden in goede ozder van Godſaligheyt, ende eerbaerheyt, 1. Tim. 2. verſ. 2. Ten 2. wat daer aen ghelegen is / dat de wonder-wercken des Heeren ons gedueriqh in den ſin gebzacht wozden: want als de menſchen die beginnen te vergetē / ſoo beginnen ſp ook den Heere haren God te vergeten. Ten 3. wp ſien hier ook / hoe ſeer dat de menſchē / van natueren ghenepght zyn / tot Afgoderie ende ſuperſtitie: want ſoo haeſt / als ſp eenige occaſie daer toe hebben / ſoo wyken ſp al meer ende meer / af van den Heere. Ten 4. ſoo merckten wp / dat dit den rechten werck is / om een volck, eñ landt te verderven / wanneer de menſchen van God, eñ ſyn H. Woordt beginnen af te wyken: want daer moet dan noodſakelick / een ſchzickelick oozdeel des Heeren na volgē. Om dan alle deſe jammeren ende ellendē te ſtupten / ſoo moeten noodſakelick alle Overſte te Water eñ te Lande, ja alle die gene / die eenich geſach hebben over andere / in het huyſlijcke, kerckelijcke, politijcke, of militaire regiment, eerſt ende booz-al booz oogen hebben het woordt des Heeren, datſe houden ende doen alle 't gene, dat daer inne gheſchreven ſtaet, ſonder daer van te wijcken ter rechter, noch ter ſlincker-handt, op datſe kloeckelijck handelen mogen in alle 't ghene datſe doen. Daerom en moetē ſp dat boeck van harē monde niet laten komē / maer dat overdencken by daghe, ende by nachte, op datſe houden eñ doen alles naer dien / dat daer inne geſchzevē ſtaet / want dan ſullen ſy wijſſelijck handelen konnen, dan ſal 't haer oock wel ghelucken, Joſua 1. verſ. 7. 8. Daerom was David verſtandigher als ſyne Raedtſ-heeren, want hy hielt Gods bevel: Hy was gheleerder als ſyne Leeraers, want Gods ghetuygheniſſe, was ſyne reden, Pſalm 119. verſ. 99. 100. Ten anderen, ſoo moeten ſp erbaren zyn in de Hyſtorien van onſen ſtaet, want anders en konnen ſp niet verſtaen de wonder-wercken des Heeren, die hp aen ons, ende onſe Voor-vaders ghedaen heeft. Want onſe Voorvaders en hebben dit landt niet in-genomen door haer ſwaerdt, ende haren arm en halp haer niet: maer uwe rechter-handt, Heere, uwen arm ende het licht uwes aengheſichts, want ghy hadt een wel-gevallen aen hen! Pſal. 44. 4. Denckt hier aen de eerſte beginſelen van onſe Oorloghe, hoe ſlecht ende verachtelick datſe gheweeſt zyn: Denckt maer / hoe dat den Briel is in-genomen / op den eerſten April, anno 1572. Ende hoe wonderlijck dat de ſtadt Vliſſingen, van de Spaenſche tyrannie verloſt is / op den achtſten April des ſelvē jaers / zynde Paeſch-dagh, als daer acht Vaendelen Spaengiaerts, die van Pacieco, Maeſtro del Campo,

gedurigh overleggen 1. Het woordt Gods:

2. De wonder werckē die hy aen ons ghedaen heeft.

Daer toe de kenniſſe vā onſe Hyſtorie hooghnoodigh is;

Want daer uyt blijckt oogenſchijnlick, dat de Heere alleene, ons verloſt heeft vande Spaenſche Tyrannie,

Kort bewijs daer van, uyt eenige exempelen van anno 1572. tot anno 1588. inkluys.

Campo, upt Brabandt **ghesonden waren/ daer mepnden in te komē/ want sp zyn seer mannelick van de** Burgerie **ghestupt / soo datse ghedwonghen zyn geweest den wegh te kiesen / die sp ghekomen waren.** Denckt **maer/ hoe wonderlyck dat de stadt** Berghen op Zoom, **aen de zyde van onse** Unie **ghebracht is/ anno 1578. door den Heer van** Champigni, **alleene met** vijf Vaendelen Voet-knechten, **ende** hondert Peerden: **daer op stracx daer aen gevolcht is/ de** Stadt, **ende het Ey**-

Het is oock de Heere alleene, die onsen staet soo lange heeft staende gehouden, in het middē van so vele perijckelen.

lant **vander** Tholen. Denckt **maer/ hoe wonderlick dat** de Heere **ghebroken heeft den trotsen eñ hooghmoedigen** aenslagh, **die den** Koningh **van** Hispanien **voor hadde met die schrickelicke** Spaensche Vlote, **anno 1588.** Denckt **maer / hoe wonderlick dat ons de Heere heeft staende gehouden / met soo** kleyne middelen, **teghen eenen soo** machtighen Potentaet, **in het midden van soo vele mis-verstanden van** mal-conterien, muyterien, factien, conspiratien, verraderien, **Et. insonderheyt 'tzedert dat mijn Heere / den** ouden Prince **van** Oraengjen, **Hooger me. soo jammerlyck vermoordt was den 10. July anno 1584. Als wy dencken aen dese/ ende diergelycke** wonder-wercken des Heeren, **die hy ontallyck aen** ons **ende** onse Voor-Vaders **ghedaen heeft / moeten wy niet upt-roepen met den** Propheet,

Soo dat wy moeten bekennen, dat dit is van den Heere geschiedt, ende het is eē wonder in onsen oogen.

dat is van den Heere geschiedt, ende het is een wonder in onsen ooghen, **Psal. 118.23. Item/ Psal. 124. vs. 1.2.3. Et.** Soo de Heere niet by ons en ware, soo segghe Israel: soo de Heere niet by ons en ware, wanneer de menschen hen teghen ons setten: soo verslonden sy ons levendigh, wanneer haren toorne over ons vergrimde: soo versope ons water: stroomen gingen over onse zielen: de wateren gingen al te hooge over onse zielen: ghelooft zy de Heere, die ons niet en gheeft ten roove in hare tanden: onse ziele is ontkomen, als een Vogel den strick des Voghel-vanghers, den strick is verscheurt, ende wy zijn los: onse hulpe staet in den Name des Heeren, die Hemel ende Aerde ghemaeckt heeft. **Dese overdenckinge dient ons dan tot eene bysondere opweckinge tot** danckbaerheydt, **als het ons wel gaet / op dat wy malkand'ren souden op-wecken met den** Propheet, **Psal. 66. vers. 5. tot** 16. Komt herrewaerts, ende siet aen de wercken Gods, die soo wonderlick is met syn doen onder der menschen kinderen: Loyet ghy volcken onsen God, laet synen roem wijdt luydtbaer worden: die onse zielen in het leven behoudt, ende en laet onse voeten niet slibberen: want God, ghy hebt ons versocht, ende geloutert, als het silver gheloutert wordt: ghy hebt ons laten in den strick werpen, ghy hebt op onse lendenen eenen last geleydt: ghy hebt menschen laten over onse hoofden komen: wy zijn in vyer ende water ghekomen, doch ghy hebt ons uytghevoert ende verquickt: daerom wil ick met brandt-offer gaen in u huys, ende u mijne beloften betalen. **Hier staet in alle manieren wel op te letten/ wanneer onse saken redelyck wel gaen/ ende dat wy het hooft op-steken boven onse** vyanden, **dat wy doch niet en doen/ als de ondanckbare** kinderen Israels, **daer over**

Dese overdencking dient ons tot opwekinge van danckbaerheydt, als het ons wel gaet

Ende dese danckbaerheyt is so noodigh

dat

dat de Heere klaeght Deut.32.vs. 15.16. Et. doe hy (te weten Israel) nu vet ende sadt wierdt, soo wierdt hy weeldigh: hy is vet, en dick, en sterck geworden, ende hy heeft den God laten varen, die hem gemaeckt heeft, ende heeft den rotzsteen sijns heyls kleyn geacht, ende heeft hem tot yver verweckt door vreemde Goden, door grouwelen heeft hy hem vertoornt: uwen rotzsteen, die u gebaert heeft, hebt ghy uyt der acht gelaten, ende hebt God vergheten, die u ghemaeckt heeft: ende doe het de Heere sagh / wierdt hy toornigh over syne Sonen ende Dochteren: ende daer nae gaet haer de Heere verkondigen/de schrickelijcke oordeelen, die hy over haer brenghen wil. Dese oordeelen hebben wy ock te verwachtē / indien wy den Heere niet en bewijsē behoorlijcke danckbaerheydt ende ghehoorsaemheyt voor syne weldaden: ende dit en konnē wy niet doē/ of wy moeten geduerigh/ aen d'eene zijde sijn H. woordt, ende aen de andere zijde syne wonder-wercken voor oogen hebbē/die hy ons bewesē heeft/van dat wy upt de slavernie van Egypten verlost zijn. Maer overmidts het ons ock niet alle-tijt voor den windt en gaet / maer dat wy dickwils komen in grooten tegenspoedt te Water ende te Lande, door onse sonden (gheljck niet alleene wy/ maer Gods Kercke in gheheel Europa, eenighe jaren herrewaerts/ wel degelijck ghepzoeft heeft / van het Oosten tot het Westen) soo dient ons de Hystorie vande voorgaende wonder-wercken des Heeren, tot eenen bysonderen troost, om ons geloove te sterckē/dat wy den moet niet verlozen en gheven/maer onselven verstercken in den Heere onsen God, gheljck David dede 1.Sam. 30.vers.6. Soo dede Gideon Jud. 6.vers.13. seggende tot den Engel, mijn Heere / is de Heere met ons/ waerom is ons dan sulck alles wederbaren? ende waer zijn alle syne wonderen, die ons onse Voorvaders vertelden / ende seyden / de Heere heeft ons upt Egypten gheleydt / doch nu heeft ons de Heere verlaten, ende onder der Midianiten handen ghegeven: soo dede de gansche Ghemeynte der gheloovigen/ Psal.44.vers.5.6. God, ghy zijt deselve mijn Koningh, ghy die Iacob hulpe toeseght: door u willen wy onse vyanden ontwee stooten, in uwen naem willen wy onder treden, die hen tegen ons setten. Item/vers.24.27. Ontweckt u Heere, waerom slaept ghy? waeckt op, ende en verstoot ons niet soo ganschelijck: maeckt u op, helpt ons, ende verlost ons om uwer goedertierentheyt wille. Soo doen sy ock / Psal.46. Psal.74. Psal.79. Psal.80. Psal.83. Psal. 85. Psal.89. eñ over al in de Psalmen Davids, Item/Nehem.9. Dan. 9. ende voorgaens in de ganschē H. Schriftuere. In summa/wy besluytē upt alle het voorgaende / dat de Hystorie van onsen staet, daer de Heere soo vele wonderen aen ghedaen heeft / by alle vrome Patriotten, maer insonderheyt die eenigh ghebiedt hebben / altijdt moet zijn ende blijven in verscher gedachtenisse / want dat sal haer overal te passe komen in voorspoedt, ende in tegenspoedt, om God te vreesen, op hem te betrouwen, in syne weghen te wandelen / om wijsen raedt

David.

Gideon.

Ende alle geloovige.

Besluyt van desen Art. dat alle Overste in onse Hystorie wel moeten ervaren zijn, om verscheyden redenen:

te gheven / ende kloecke daden te doen/des noodt zijnde/ laetse maer blijven by de oude maximen van onse salighe Voor-ouders, nopende de fundamenten van onse Oorloghe, ende de rechte middelen, om die geluckelijck te voeren/het welcke hare oude devijsen mede-brenghen pro aris & focis, dat is/ wp kampen voor de Religie, ende onse vryheyt: pro lege, & grege, dat is / voor de Religie, Wetten, Privilegien, ende voor de goede Ghemeente, Item/ Hâc nitimur, wy steunen op de Religie: Hanc tuemur, wp willen onse vryheyt voor staen, Item / recuperare aut mori: liever te sterven, als onse vryheydt te verliesen. Concordiâ res parvæ crescunt, eendracht maeckt macht. Equo ne credite teucri, ghelooft den vyandt niet, ende leert u wachten van het Troyaensche Paerdt. Quia me vestigia terrent. Ick en sal my niet laten bedrieghen / want ick weet hoe dat onse Voor-ouders ghevaren zijn. Laet ons by dese maximen blijven / soo sullẽ wp wijsselijck/ ende voorsichtelijck handelen. Laet de Spaensche Tyrannie nopt uyt onsen sin gaen / maer met eene stalen griffie, in ons herte, ende van onse Nakomelinghen, gheschreven zijn / daer van wp met goeden rechte mogen uptroepen / tot God in onse ghebeden, ende tot onse wettighe Overigheden in onse Requesten ende Remonstrantien, gheljck L. Crassus, een treffelijck Heer binnen Roomen, eens upt-riep in dẽ vollẽ Raet, ten aenhoorzen van de Gemeynte: verlost ons doch uyt dese jammerlijcke ellendigheden: verlost ons doch uyt hare kelẽ, der welcker wreetheyt door ons bloedt niet en kan versadicht worden: laet doch niet toe, dat wy yemandt anders dienen, als u lieden die wy schuldigh zijn te dienen, dat wy oock soo gaerne doen, naer ons vermogen. Cicero lib. 1. de oratore. Hadde dien man reden om soo te spreken / wp hebben dupsentmael meer reden / want wp hebben veel wreeder / ende bitterder vyanden. Hy spraeck maer tot menschẽ, maer wp moeten voor al tot God loopẽ/ volghens Psal. 118. vers. 8. 9. Ondertusschen de hulpe van onse Overigheden ghebruycken / als instrumenten, die de Heere verweckt tot onser verlossinghe/ gelijck hy ordinaris aen sijn volck plach te doen/ als hy haer ontfarmen / ende verlossen wilde / Exod. 2. vers. 24. 25. Exod. 3. vers. 7. 8. 9. 10. Jud. 2. vers. 16. 17. 18.

Ende stantvastich blijven by de oude maximen van onse salige Voor-ouders.

Die hier int korte verhaelt worden, uyt hare oude devijsen.

Op dat wy niet wederom onder de Spaensche Tyrannie en geraken.

Gelijck de Romeynen seer yverde over hare vryheydt.

Eripite nos ex miseriis: Eripite nos ex faucibus eorũ, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite finere nos cuiquã servire, nisi vobis universis, quibus & possumus, & debemus.

XVI. Ten laetsten/ soo moeten de Officieren te Water, om hare conscientie te quijten tegen het Vaderlandt, altijdt ghedencken / dat hare commissie vast is aen de kiel van het schip, volghens den derden Artijckel van de Instructie voor de Capiteynen, te Water dienende, die alsoo luydt: Gheene Capiteynen, of schepen van Oorloghe, en sullen van de Vlote of hare Compagnie, mette schepen, noch metter lijve, moghen scheyden, loopen, of vertrecken, ten ware door storm of quaedt weder, dan met consent van den Admirael, de Gecommitteerde van de Admiraliteyt, of Vice-Admirael van de Compagnie, oock niet voorder, ende tot geen ander plaetse, dan daer sy by deselve sullen werden gheordineert, ende sullen stadigh onder malkand'ren, ende met haer-

De XVI. gave vande Officieren te Water is datse naerstigh moeten blijven by haer schip.

Volgens den 3. Art. van hare Instructie.

haer-liedē Admirael, ende Viçe-Admirael goede correſpondentie houden: midtſgaders ghehouden zijn tot allen tijden, na den bevele, ende Ordonnantie der ſelver, als mede van de Gecommitteerde van de Admiraliteyt gereedt te zijn, ende hun te laten vinden op alle entre-prinſen, tochten en wachten, daer henluyden, als voren, gheordineert ſal worden, ſonder vertreck, ſoo wel te Water als te Lande, op lijf-ſtraffe. Deſen Art. is in alle manierē noodigh. I. Om datſe alletijdt moeten gereedt zijn/om de bevelē van hare Overigheden te verwachten/als in den Art. ſtaet upt-gedruckt. Ten II. op dat het ſchip gheen ongemack of perijckel/ van den vyandt, van den ſtorm, van brandt, &c. en ſoude over-komen. Ten III. op datter tuſſchen de geſellen, gheen twiſt/ of twee-dracht/ of andere ongeregelthept/ en ſoude ontſtaen/ maer datſe door hare Authoritept/ altijdt goede order, ende diſcipline ſouden hant-haven. Ten IIII. op datſe hare Hooghe Overigheden, op alle occaſien ende gelegenthedē/ geſondelick ſouden konnen advijſerē/ wat daer omme-gaet/gelijck den eedt van getrouwigheyt medebrengt. Ten V. in alle Ampten van ghewichte/ wordt verepſcht/ reſidentie, dat is/dat pemandt woone/ ende geduerigh zy/ter plaetſē/daer ſyn Ampt ghelegen is. Want een Predikant moet by ſyne Kudde zijn: een Raedtſ-heer, Burghemeeſter, Schepen, Raedt, moet wonen ter plaetſen/ daer ſyn Ampt ghelegen is. Want daer vallen dupſent haperingen door/daer men niet eens op verdacht en is/ gelijck een yder bekent is. Ten VI. het is door de Officieren, met namen de Capiteynen, ſeer profijtelick/ datſe geduerigh ontrent het ſchipſ-boort zijn: want overmidts ſy de mont-koſten leveren/ ſoo kan hare ooghe vele doē/om in het ſtuck van de Victualie, goede order te onderhouden/eñ wanneer ſy dat doen met verſtant, ende eene milde handt, ſoo ſullen ſy haerſelvē/by haer volck aengenaem maken/want ſy ſullen met minder koſt dickwils beſt getracteert worden/ want de ooghe van den Meeſter maeckt het Paerdt vet. In ſumma/ ſoo noodigh als het is/dat de Vrouwen het huys bewarē, Tit.2.5. Soo noodigh is het oock/ eñ noch veel noodigher/dat de Capiteynen, ende andere Officieren te Water, het ſchip wel bewaren, want haer beroepinghe is daer ghelegen. Derhalven/ ſoo zijn ſommighe Capiteynen ende andere Officieren ſeer te beſtraffen/ die daer ſlachten de klapachtighe ende uyt-huyſighe vrouwen, die daer gewoone zijn omme te gaen/ luy ende ledigh, van het eene huys in het andere, ende niet alleene ledigh, maer oock klapachtigh, ende doende ydele dinghen, ſprekende dat niet en betaemt, 1. Tim.5.verſ.13. Deſe faute en ſouden ſonder twijffel/ de Officieren in hare huyſ-vrouwen niet gaerne ſien/ want dat is den rechtē wech/ om eene huyſ-houdinghe inden grondt te bederven/ om de kinderen in alle woeſtighedt te doen op-groepen/ende diergelijcke ongemacken meer: wel/laetſe dan dit oock leerē paſſen op haer-ſelvē/ of anders/ ſoo en konnen ſy hare conſcientie niet quijten/ noch eere behalē/ indien ſy de herberge liever heb-

6. Reden.

De ooge vandē meeſter maeckt het Peerdt vet.

Het is eene byſondere deught in de Vrouwē, het huys wel te bewaren:

So iſt oock in de Officieren te water, datſe haer ſchip wel bewaren.

Beſtraffinge van ſommige achteloſe Officieren,

Die liever in de herberge, dan aen boordt zijn,

hebben/als het schip: indien sy den teerlinck, de hoererie, wijn eñ most, liever hebben / als hare eere, ende eedt: indien sy de daghelijckssche weelde liever hebben/als de mannelijcke couragie, daer sy alle-tijdt op roemen willen / maer sy moeten metter daet doen blijcken / datter gheen vrouwen-herte en steeckt onder mans kleederen, maer datse alletijdt wenschen naer occasie / om te toonen datse vrome Soldaten zijn/ ende dewijle sy dat niet en konnen doen/ ten zy dat haer schip wel toegerust/ende in goede ordre zy / van Reparatie, van Vivres, van Ammunitie, ende voor-al/fraey ende ghe-schickt volck: soo moeten sy haer schip ten minsten soo lief-hebben/ als een Ruyter sijn Paerdt doet / die niet gaerne en sal gaen eten/of slapen / ten zy dat sijn Paerdt eerst wel bestelt zy / want sonder dat instrument/en kan hy niet uptrichten/ja daer hangt sijn leven aen / dat hy tegen den vyandt aventueren moet.

Dese luydē roemen te vergeefs op hare couragie.

Want sy moesē haer schip ten minsten soo lief hebbē, als een Ruyter sijn Paert doet.

Laet doch alle Offiçieren te Water, midtsgaders oock alle die te Lande dienen (elck naer rate, soo vele als sijn Ampt dat mede-brengt) dese sesthien Artijckelen wel waer-nemen/lesen en herlesen, ende metter daet in het werck stellen, soo en twijffelen wy niet door Gods ghenade, of onse Oorloge, te Water ende te Lande sal beter gezegent worden/ ter eeren Gods, stichtinge syner Ghemeynten, welvaren van ons lieve Vaderlandt, ja oock tot eenen eeuwigen troost, ende onsterfelijcke ghedachteniſſe van alle vrome Krijghs-luyden, die door het geloove hebben leeren kampen/ ende in het midden vande wapenen/gerechtigheydt wercken, ghelijck die lieve Heylighen, die met ghetuyghenisse van Godt verçiert zijn, Hebr. 11. vers. 2. 32. 33. 34.

Beſluyt van dese xvj. Artijckelē

Dat alle andere Officieren te Water, en de te Lande, die wel moeten waernemē,

Of anders en konnen wy in onse Oorloghe niet gheze-ghent zijn.

Van het Ampt der Schrijvers, die daer dienen op de schepen van Oorloge.

Het Ampt van de Schrijvers schijnt seer slecht te zijn,

DAt Ampt en schijnt ten eersten aensien niet te zijn van soo grooten ghewichte/ obermidts de Schrijvers geē commande of gebiedt en hebben binnen Schips-boordt, te meer/ om dat het gemeynelick van slechte onervarene, ja somtijdts ongeregelde menschen bedient wordt.

Maer inder daet, is daer seer vele aē gelegen, als blijckt uyt verscheydē redenen.

Maer het Ampt en is inder daet soo slecht niet / ende van soo kleynen gevolge/als sommige wel oordeelen/ende derhalvē soo behoorde op dit Ampt, ende de bedieninghe van diē wat naerder gelet te worden. Want voor-eerst, obermidts datter op de schepen van Oorloghe, ordinaris gheene Predikanten, of Siecken-troosters en zijn (het welcke anders te wenschē ware / want wy worden van onse vyanden daerinne beschaemt gemaeckt) so wort dese lupden vertrouwt / dagelijcx Gods woordt te lesen / de ghemeyne gebeden te doen/voor te singhen, ende voorts in alle oeffeningen van de Godsaligheydt voor te gaen. Ten II. als daer siecke, of ghequetste binnen schips-boort zijn/soo moetē sy die vertroosten, ende vermanen, daer ten hooghsten aen gheleghen is / gelijck wy hier voren verstaen hebben / libro 4. fol. 316. Et.

1. Reden.

2. Reden.

Ten

Ten III. sy moeten van weghen hare Meesters/Brieven, Advijsen, Requesten, ende Remonstrantien schrijven aen de Hooghe Overigheden, dat sonder een gheoeffent verstant niet wel te doene en is. Ten IIII. sy moeten de Monster-rollen, de Passe-porten, ende de rekeningen van de Maendt-ghelden schrijven/ van alle die ghene die op het Schip dienen/daer voor-al verstandt, ende daer na ghetrouwigheydt, toe van doene is. Daer zijn meer andere dinghen/die haer vertrouwt worden/ die wy hier niet alle verhalen en konnen/ cñ derhalven soo worden verschepden treffelijcke gaven in haer vereyscht/om in alles goede order, ende discipline, binnen schipsboordt te houden: ende als verstandighe Secretarisen, hare Meesters in alle voorvallende saken/van advijs te dienen: ende alle ghedenckwaerdige dingen, in hare Journalen, trouwelijck aen te teyckenen/ volgens de Instructie, die by hare Hooge Mog. op het Ampt van de Schrijvers ghemaeckt is / begrepen in twaelf notable Artijckelen, die wy hier niet en behoeven op te halen: maer alleene willen wy aenwijsen/wat gaven dat in haer vereyscht worden/om hare Instructie, die vele in heeft/ende die sy boven den eedt, by haer ghedaen op den generalen Artijckel-brief, in specie besweeren moeten/ wel ende ghetrouwelijck upt te voeren. Want sy moeten sweerē/darse die particuliere Instructie punctuelijck sullen achter-volgen, sonder in eenighe manieren, daer van af te wijcken, directelijck of indirectelijck, om eenighe giften of gaven, eyghen baet, of faveur van yemandt; maer datse haer-selven daerinne sullen quijten, als vrome ende ghetrouwe Schrijvers, voor het ghemeyne Vaderlandt toestaet, ende behoort te doen. Desen eedt heeft vele in/ende sy hebben vele occasien ende aenlockinghen, als tentatien van den Sathan, om haer-selven te vergrijpen/ ende te mis-tasten: daerom moeten sy noodsakelijck met dese navolghende gaven ende deughden voorsien/ende ghewapent zijn.

De eerste gave, die in de Schrijvers vereyscht wordt/ is de vreese des Heeren, want die is het beginsel van de ware wijsheyt, Prov. 1.7. Dit is het fundament van alle gaven/die tot uptvoeringe van allerley Amptē vereyscht worde/ want niemandt en sal opt eenigh Ampt met vrucht bedienen/dan die redelijck, Godvruchtigh, waerachtigh, eñ der gierigheydt vyandt is, Exod. 18. vers. 21. Want wy moeten alle dinghen doen in de vreese des Heeren, trouwelijck, ende met rechter herten, 2. Par. 19.9. Ende met namen een Schrijver, die en moet syne penne niet voeren/met dienst na der ooghe, als die den menschen soeckt te behagen/ maer met eenvoudigheyt des herten, door de vreese Gods: ende al wat hy doet/ dat moet hy van herten doen/ als den Heere, ende niet den menschen, Col. 3.22.23. Sulcken Schrijver was den Secretaris van den Koningh Joas, daer van wy lesen 2. Reg. 12. vers. 10. Want alhoewel dat de bedieninghe van dien vromē man soo vele grooter was/ als de bedieninge van de Schrijvers, daer wy nu van sprekē/ als een Koningh meerder is/ als eē Capiteyn te Water; dat en verhinderse

De eerste gave, die in haer vereyscht wort is de vreese Gods.

Sonder dese gave, en kan gheen Ampt wel uytgevoert worden.

Met namen van een Schrijver, of Secretaris.

Daeromme moeten sy volgen het exempel van vrome Secretarissen.

dert even-wel niet/ of alle die gene die de penne van eenigh Collegie voeren te Water, of te Lande, soo kleyn als het wesen magh/ of sy moetē het exempel van sulcke treffelicke personen volgen/ die in de H. Schrifture, met getuygenisse verçiert zijn: te meer/ om dat de vreese Gods, in de Secretarisen die te Hove dienen/ soo veel aengenamer ende uytmuytender is/ als sy meer occasie hebben om te sondigen.

Die in de H. Schrifture met getuygenisse verciert zijn.

De tweede gave is ghetrouwigheyt, ende gherechtigheyt. Dese gave hanght aen de voorgaende/ eñ is seer noodigh: want overmits de Schrijvers moetē schrÿven de Monster-rollen, de Passe-porten, den pertinenten dagh van de gesellen die sterven, die af-gedanckt worden/ of die voor schelm wech loopen: item/ den Inventaris van de kleederen/ &c. die by de doode gasten worden achter-gelaten: soo moeten sy de gerechtigheydt van dryderley personen voorstaen. I. Van de Betaelf-heeren, die van wegen het Vaderlandt gestelt zijn/ om de betalinge aen de schepen van Oorloge te doen. Ende overmidts sy spreken voor het Vaderlant, dat onse tijdelijcke Moeder is/ soo moet die gerechtigheyt voor al bewaert worden. Want wy moeten den Keyser gheven, dat des Keysers is, Matth. 22. vers. 21. Ende de Schrijvers zijn in specie/ by eede daer toe verbonden/ volgens de vijf eerste Artijckelen van hare Instructie. II. Sy moeten ook bewaren de gerechtigheyt van den Capiteyn, ten eynde dat hy niet verkort en worde in't ghene/ dat hy de gasten gheleent/ of voor haer verschoten/ of daer hy voor gheſprooken heeft/ volgens het VI. VII. VIII. Artijckelen van hare Instructie. Ten derden, sy moeten ook trouwelijck voorstaen de gerechtigheydt van de gasten, insonderheyt in het schrijven ende rekenen van hare Passe-porten: daer de gasten dickwils kleyn verstant van hebben: hier moeten sy toesien/ dat sy om den baes, of basinne te behagen/ de arme, onnoosele gasten geen ongelijck en doen/ of uyt en strÿcken voor een kleyn geldt, dat haer van den Capiteyn geleent/ of voor een paer schoenen, dat voor haer gekocht is/ ende diergelijcke buyligheden meer/ Amos 8. vers. 6. Hier moet seer nauwe/ in conscientie, op gelet worden/ want wy en mogē onsen broeder niet verdrucken noch bedriegen, dewijle onsen God is een wreker over allen desen, 1. Thess. 4. 6. Jerem. 5. vers. 26. 27. 28. 29. Ende overmidts de huys-armen, volgens de Ordonnantie van hare Hooge Mog. ook een kleyne aelmoesse trecken van elcken gast, of Matroos, als de betalinge ghedaen wordt/ ende dat ten opsiene/ dat de Arm-meesters, wanneer de vrouwen ende kinderen van de gasten in noodt zijn/ ghemeynelijck milde hant-repckinge daer aen doen: soo moeten de Schrijvers, ook in dit stuck doen datse konnen/ om de gerechtigheyt van den Armen voor te staen/ al-hoe-wel ick bekenne/ dat dit meest op de conscientie van den Equippagie-meester aenkomt. siet/ in alle dese saken moeten de Schrijvers, trouwelijck, ende oprechtelick handelen/ sonder eenige toeghenegentheyt, als voor de oogen des Almachtigen, ende dat volgens den

De tweede gave is gerechticheyt eñ getrouwigheyt.

De noodtwendicheyt van dese gave in een Schrijver:

Want hy moet de gerechtigheyt bewarē van dryderley personen,

1. Van syne Betaelf. heeren.

2. Van den Capiteyn.

den 9. Artijckel van hare Instructie. Een treffelijck exempel van dese ghetrouwigheydt lesen wy van den Schrijver of Secretaris van den Koninck Joas, (daer kortst te voren van gheſproken is) de welcke met den Hoogen-prieſter quam lichten het geldt / dat van de ghemeynte Israels allenskens in eene kiſte geſteken was / tot reparatie van den Tempel te Jeruſalem, want daer staet 2. Reg. 12. 10. Wanneer sy sagen / dat daer vele geldts in de kiſte was / soo quam des Koninghs Schrijver met den Hooghen-Prieſter (Iojada) ende bonden dat geldt te samē/ende teldent/ wat voor des Heeren huys ghevonden wierdt: oock en hoefden de mannen geene rekenſnge te doen/die men dat gelt dede / datse de Arbeydt-luyden gaven / maer sy handelden op geloove. ibid. vers. 15. Dit was een teecken/ dat het perſonen waren van sulckē beroemden ghetrouwigheydt, ende gerechtigheyt, dat sy beter op haer woordt gelooft wierden/als andere op hare rekeninghe. Laet dan alle vrome Schrijvers oock soo doen/ende geensins volghen het exempel van dien onrechtvaerdighen Rent-meeſter Luc. 16. vs. 1. tot 10. dewelcke om vrienden te maken, de rekeninghen van sijn Meester verbalschte: want in plaetse van hondert tonnen olie, schreef hy vijftigh: in plaetse van hondert mudden tarwe, schreef hy tachtentigh, ende dat tot syn eygen bate/ende nadeel van sijn Meeſter. Maer wat sept de Heere Christus daer op vers. 11. 12. Wie in het kleynſte ghetrouwe is, die is oock in het groote ghetrouwe: maer die in het kleynſte onrechtvaerdigh is, die is oock in het groote onrechtvaerdigh: daerom, indien ghy in den onrechtvaerdighen rijckdom niet ghetrouwe geweest en zijt, wie sal u het waerachtighe goedt gheven, of vertrouwen? Laet doch de Schrijvers in conſcientie hier op letten / voor den oogen Gods.

De derde gave, die in haer verepscht wordt / is matigheydt, ende nuchterheyt: want overmits haer vele vertrouwt is / soo moeten sy alle-tijt wakē ende nuchteren zijn. Want een dronckighe Schrijver is een vuyle slet, of vodde, die niet anders en deught/als om upt geworpen te worden. Als men sal schrijvē of rekenen, soo moet dat met nuchtere sinnen gedaen worden. Want als de menschē dronckigh zijn/ soo en kan het verſtandt, of de tonghe, of de handt, ja qualick een lidt aen het lichaem sijn Officie doē. Dronckighe luyden zijn raſende luyden, ende en konnen onder de redelijcke menſchen niet gherekent worden. Het is dan te beklagen / datter soo vele Schrijvers zijn op de schepen van Oorloghe, die niet anders en zijn/als dronckige beesten, of vuyle sletten (de goede niet te nae gesproken) die niet waerdig en zijn onder de schaepſ-honden geset te worden. Job 30. 1. maer souden best dienen ontrent de swijnen, daer den verlorē soon overgeset was/ Luc. 15. 15. om haren buyck met draf te vullen, want dat soude haer beter bekomē naer ziele eñ lichaem, als stercken dranck, daer sy haer-selven so jammerlick inne versmorē / met namē Brande-wijn, Faro, Taback, &c. daer mede dat sommige van haer besich zijn van den op-ganck der Son-

De derde gave is, matigheyt, eñ nuchterheyt.

De noodtwendicheyt van deſe gave in een Schrijver.

Beſtraffinge vā sommige dronckige Schrijvers,

Die nergens toe nut en zijn.

Sonnen, tot den onderganck, soo datse qualijck tijt hebben/ om eens gaen den Heere, haren God te dencken/soo dat behoort. Dese sonde is des te grouwelijcker in dese soorte van menschen / om datse binnen schipf-boort gheſtelt zijn/ om Gods woordt te leſen / de H. Lof-ſanghen voor te ſingen/het welcke de Heere van ſulcke ruyle menſchen niet en wil ghedaen hebben / als blijckt Pſal.50.vſ.16. &c. Daer-en-tegen tot den goddelooſen ſpreeckt God: wat verkondight ghy mijne rechten, ende neemt mijn verbondt in uwen mondt: ſoo ghy doch de tucht hatet, ende worpet mijne woorden achter u henen: wanneer ghy eenen dief ſiet, ſoo loopt ghy met hen, ende hebt gemeynſchap met de overſpeelders: uwen mondt laet ghy quaedt ſpreken, ende uwe tonge drijft valſheydt, &c. Laet vrome Schrijvers dan dencken/ als de menſchen beſigh zijn met braſſen en ſuypen, of andere wercken des vleeſches te doen/ datter alle-tijdt eene ſchrijvende handt ontrent is teghen over den Candelaer, de welcke van Gods weghen, alle die lichte gaſten op-teyckent/ die getelt ende gewogen zijn/ ende ſoo lichte gevonden/ datſe als verworpen ſilver worden af-ghekeurt/ Dan.5. verſ.5.24. tot 29. Laetſe ock bedencke/hoe dat het met die booſen dienſtknecht is af-geloopen/ die begonſte te eten ende te drincken met de dronckaerts: te weten/ dat hy van ſynen Heere is in ſtucken gehouwen/ende dat ſijn deel geſtelt is met de gheveynſde, Matth.24. verſ.48. totten eynde. Daer-enteghen ſaligh is de Knecht, dien de Heere vindt wakende, als hy komt: voorwaer ſegge ick u/ ſeydt de Heere/ hy ſal hem over alle ſyne goederen ſetten/ ibid.vſ.46.47.

Alderminſt om Gods woordt te leſen, om het gebedt te doen, of voor te ſinghen.

Vermaninge aen vrome Schrijvers, datſe altijt moeten dencken aen die ſchrijvende hant, Dan.5

Ende het quaet eynde van den booſen knecht Matth.24.

De vierde gave, die in de Schrijvers vereyſcht woordt / is datſe prompt, ende verſtandelijck moeten konnen leſen, ſchrijven, rekenen, ende cijfferen. Dit en behoeven wy niet te bewijſē: want elck-eē moet verſtant hebben van het werck, daer hy mede omme-gaet/ ende daer hy profeſſie van maeckt. Zijn ſy Schrijvers, ende willen ſy daer voor uytgaen/ ſoo moetē ſy de penne weten te voeren / als eenen goeden Schrijver, Pſal.45.2. Dat is/ datſe niet alleene en-weten te ſchrijven eene goede leeſbare handt, maer datſe ock tamelijck verſtant hebben van dicteren, of wel te ſtellen, ghelijck verſtandighe Notariſen, al hebben ſy geene gheleerthept/ ſoo weten ſy even-wel de gemeynte daerinne eenen grooten dienſt te doen / datſe de mepninge van eenvoudige luyden, in hare Contracten, Requeſten, Teſtamenten, &c. duydelijck ende bondigh weten uyt te drucke / daer by verſtandt, oordeel, ende aendacht, toe vereyſcht woordt. Ende op dat de Schrijvers hierinne te beter ſouden ervaren worden/ ſoo dienē ſy eerſt voor eenighe maenden by eenighe Notariſen ſchole te gaē/ ofte minſten dat boecxken te leſen/ dat ghenaemt woordt Ars Notariatus, als ock een ander profijtelijck boecxken, dat ghenoemt woordt/ gemeene Sendt-brieven, op datſe metter tijt in den ſtijl van ſchrijven wat ſouden geoeffent worden: want dat is ſeer noodigh/ inſonderheydt als ſy uyt den naem van hare Meeſters, eenighe Brieven, Requeſten of Remonſtrantien

De vier gave is, te prom moetē k nen leſe ſchrijve rekenen cijfferē

1. Sy moet niet alle konnen ſchrijve eene go leeſbare hant, m ock ta lijck we dicteren ſtellen, gelijck ſtandigh Notariſe

De mid len, om te leeren

strantien moeten schrijven aen de Hooghe Overigheden, of andere personen van aensiene. Als sy soo konnen schrijven en stellen, soo en sal 't haer aen het lesen niet ontbreken/datse oock in alle manieren noodigh hebben / insonderheydt als sy het woort des Heeren voorlesen. In de Cijffer-konste moetē sy oock redelick ervaren zijn: want sy hebben vele te rekenen/ insonderheydt in het schrijven van de Passe-porten, of andere Maendt-gelden van ghestorvene, of wech-geloopene gastē, gelijck in den tweeden Art. breeder is aengewesen.

De vijfde gave, die in de Schrijvers verepscht wordt/ is eene tamelicke kenniſſe van de H. Schriftuere, met namen van de gront-stucken des Christelicken gheloofs: want overmits sy niet alleene voor haer selven/God moetē dienen als Christenē, maer datse oock als Siecken-troosters, de siecke ende gequetste gasten somtijdts moeten vermanen ende vertroosten, soo is het ganschnoodigh / datse de verborgentheydt des gheloofs houden in eene reyne conscientie, 1. Tim. 3. 9. Want hoe kan pemant / eē ander met vrucht vermanen / ten sy dat hy machtigh zy in de Schriftuere? Act. 18. 24. Daerbeneven/ ten sy dat hy sy een goet man, vol geloofs ende H. Geestes? Act. 11. 24. Want die vol goetheydt zijn / vervult met allerley kenniſſe, die zijn eerst machtigh malkand'ren te vermanen, Rom. 15. 14. Daerom moeten sy nootsakelick/ de H. Schriftuere naerstigh lesen/eñ andere goede Autheurē, die over de H. Schriftuere, of over de verklaringhe van de grondt-stucken des geloofs, geschreven hebben / Psal. 1. 1. Sy moeten haer dan houden aen het lesen, vermanen, ende leeren, so sullen sy metter tijt kloeck worde/ 1. Tim. 4. 13. Daerentegē moetē sy verwerpen alle onnutte boecken, die niet en leeren dan ydele kluchten, onheylige, ende oude wijvische fabulen, ende haer-selvē oefenen in de Godsaligheyt, 1. Tim. 4. 7. Soo sal haren voorganck in alles openbaer worden.

De seste gave, die in haer verepscht wordt/ is datse tamelick bequaem moeten zijn om de gasten te onderwijsen in de kenniſſe Christi, als oock om haer te vermanen, te vertroosten, eñ voor haer te bidden, insonderheydt als sy sieck, of gequest zijn. Want overmidts op de schepen van Oorloge, geene Siecken-troosters en zijn / soo moeten sy noodtsakelijck die plaetse verbullen/ eñ haer-selvē daer toe gewennen / volgens de regulen, die wy daer van gestelt hebben / hier vorē lib. 4. fol. 311. &c. onnoodich hier te verhalen. Ende of sy/of eenige van haer/noch soo verre niet en waren gekomē in de kenniſſe vande Goddelijcke dinghen, of in de vrymoedigheyt, datse haren naesten souden konnen onderwijsen, vermanen, vertroosten, of voor hem bidden: soo moeten sy ten minstē wat voor lesen / dat daer toe dient / of uyt de H. Schriftuere, of uyt eenige goede Autheuren, die daer van geschrevē hebbē/gelijck daer in materie van onderwijsinge, vermaninge, eñ vertroostinge, een overbloedigh getal te vinden is / met namen zijn daer toe seer bequaem de schriftē vā die salighe ziele/ Mr. Willem Perkinz,

De sestegave is, datse tamelijcke bequaemheyt moetē hebben, om de gastē te onderwijsē, vermanen, vertroostē, ende voor haer te bidden.

Middelen daer toe.

Om wel te vermanen, eñ te vertroosten.

Als het lesen van de boeckē van Mr. Perkinz, &c.

over 'tgheloove, de thien gheboden, ende het ghebedt des Heeren, die in alle-mans handen zijn: daerbeneven vele andere stichtelicke boeckē, die van Nederlandtsche Predikanten beschreven zijn. Ende om bequamelick te bidden, naer de gelegenthepdt van den noot / soo dienen sp wel te ghebruycken het ghebedeboecxken van Iohannes Haberman, Hooghduytsch Predikant, dat in Nederduytsch is over-gheset / vol schoone ende bequame gebeden, die meest ghestelt zijn met de epghene woorden van de H. Schrijftuere, dat in de ghebeden seer te prijsen is. Want wp en moeten in dit heylich werck niet spreken redenen, die de menschelijcke wijsheydt leert, maer die den H. Gheest leert, voeghende gheestelijcke dinghen tot geestelijcke, 1. Cor. 2. vers. 13. Want die de herten onderscoeckt, weet wat des gheestes ghevoelen is, want hy bidt voor de heylighen, naer Gods wille, Rom. 8. 27. Want wy en weten niet, wat wy bidden sullen, alsoo dat behoort, maer de geest selve bidt voor ons met onuytsprekelijcke suchten, ibid. vers. 26. Ende daeromme moeten dese Schrijvers, soo wel als de Siecke-troosters, bidden om den Gheest der ghenaden, ende des ghebedts, Zach. 12. vs. 10. Want sonder desen Geest en konnen wp / tot God onsen Vader niet recht bidden of dancken, Psal. 51. 17. Ja wp en konnen niet seggben / dat Jesus de Heere is, dan door den H. Gheest, 1. Cor. 12. 3.

Om wel te bidden, het boecxken van I. Haberman.

Waerom dat boecxken te prijsen is.

De sevende gave is, datse haren ledigen tijdt, wel moeten besteden.

De sevenste gave is / datse haren ledighen tijt wel moeten besteden / niet met tuysschen en spelen, met kodden en lacchen, drinckē en klincken, &c. maer met eenige eerlijcke oeffeninghen / als het lesen van onse Nederlandtsche Hystorie, met het ondersoecken van Caerten ende beschrijvingen van allerley Landtschappen ende diepten / van Zëen ende Rivieren, op datse (des noot zijnde) met verstant daer van souden konnē spreke / ende hare Meesters een goedt advijs gheven / of een profijtelijck discours leveren / als de ghelegenthepdt dat mede-brengt. Laetse dan toesien / datse den kostelijcken tijt niet en verquisten / maer liever de bequaemheyt des tijts uytkoopen, want de dagen zijn boos / Eph. 5. 16. Siet voorder / wat wp hier voren Art. 6. ende 16. van het Ampt van d'andere Officieren vermaent hebben.

In eenigh eerlijcke ende profijtelijcke oeffeninghen.

De achtste gave is / datse volgens het 10. Art. van hare Instructie, continuelijck moetē maken t'schepe te wesen, uyt-gesondert hooghdringhenden noodt. Want overmits sp vele hebbē te verantwoorden / boven de ghemeene ghesellen, ja datse moeten eene wackere ooge hebbē / over alle 't gene dat het welvaren van het schip aengaet naer ziele, ende naer lichaem, soo is dat by hare Hooge Mog. wel aenghemerckt / datse om dit alles te beter eñ te sekerder naer te komen / noodsakelijck altijdt ontrent het schip wesen moeten. Siet voorder van de nootwendighept van dit poinct, hier voren van de Officierē Art. 16. Daer is noch dese bysondere reden / waeromme datse geduerigh ontrent het schip wesē moetē overmidts sp gehouden zijn / volghens den 12. Art. van hare Instructie, alle maende, binnen 't schips boort, den Artijc-

De achte gave is datse al moeten ontrent schip,

uytgest hoogh- dringen noodt:

Volghen het 10. van hare Instruct

Sy moet oock all maende Artijcke brief, d gasten v lesen,

Artijckel-brief den Maettrooſen voor te leſen, op pene van niet te ontfanghen hare maendtlijcke ſoldie, wanneer ſy niet en bewijſen haer-ſelven in het leſen, alle maenden ghequeten te hebben. Ja hare inſtructie is soo scharp/ indien sy in het eene poinct, of het andere, quamen versuymigh of na-latigh te wesen/ in het ghene dat hare Officie aengaet/ dat dit alles sal wesen op verbeurte vande ſoldie, die soodanighen Schrijver aen het Landt ten achteren is / ende daerenboven arbitralijck, naer gelegenthept der saken / gheſtraft te worden. Artijckel 11. van hare Inſtructie.

IX. Overmidts dan soo vele, ende treffelijcke gaven in de Schrijvers van de Oorloghſ-ſchepen verepscht worden/ soo behoorde op het aen-nemen der selver / seer nauwe gelet te worden. Te weten/ datse van geen Capiteyn en souden mogen aengenomen worden/ dan met kennisse van de Heeren van de Admiraliteyt, die de selve aenneminghe niet en behoorden te approberen, voor-al eer datse een redelijck examen, gheljck de Notariſen, gheſ-

Op voorgaende examen, als Notariſen:

Ende op Kerckelijcke atteſtatie, als Siecken-troosters:

paſſeert waren. Het ware ock te wenschen / datter geene andere en wierden aengenomen/ dan die gesont waren in leere, ende leven, ende die daer van behoorlijcke atteſtatie konden toonen van de Gemeynte, daer sy woonachtig zijn/ of anders sal dit noodigh ampt, van vele ongheregelde menſchen bedient worden/ gelijck tot noch toe/ tot groot nadeel van de ſchepen, ja vande gemeynte Gods, ende den dienſt van het Landt, geſchiedt is.

X. Ende om tot dit Ampt te bekomen bequame perſonen (gheljck dat seer noodigh is) soo moesten de Schrijvers eerlijck ghetracteert worden. Want den loon versoet den arbeydt: ende/ een Arbeyder is ſyns loons waerdig, Matt. 10. 10. 1. Cor. 9. 9. Daerbenevē/ wanneer sy haer loffelick queten / soo moesten sy/ naer hare bequaemheyt / gheavanceert worden / het zy tot het Schrijverſchap, op het ſchip van den Admirael, of Viçe-Admirael, of eenigh ander Officie, daer sy best bequaem toe zijn / gheljck wy van deſe beloninghe ſtracx wat breeder ſullen handelen.

X. Vrome Schrijvers moetē eerlijck geloont,

Eñ geavanceert worden.

Van het Ampt van de Hooge Overigheyt, ontrent de ſchepen van Oorloge.

Wy hebben hier vozen aenghewesen / indien wy gaerne saghen / dat onſe Oorloghe ter Zee wel soude geluckē/ datter 1. goede diſcipline op de ſchepen van Oorloge moet gehouden worden. Ten 2. dat de Officieren wel ende behoorlick moeten geſtelt zijn. Ten 3. datter eenighe uyterlijcke ende lichamelijcke middelen toe moeten ghebruyckt worden/ die eygentlijck ſtaen in de handen van de Hooge Overigheden, of die gene/ die van harent wegen daer toe gelaſt zijn: deſe middelen zijn inſonderheyt vijf in getale.

Het I. middel is, dat de Hooge Overichedē over de Zee moeten jaloers zijn.

I. Het eerſte middel is / dat de Hooghe Overigheden over de Zee moeten jaloers zijn / dat is / yveren over de vrye Zee-vaert, als over

een tack van hare Kroone, ende een notabel stuck van hare Souverayniteyt, gelijck wy in onse Koopmans-Jacht dat wat vreeder hebben aengewesen/fol.48.77.138.&c. Item/ hier vooren lib. 4. fol. 252. tot fol. 292. Dese jalouzie moet haer bewegen / oock op het minste gheruchte, dat men verneemt van den Vyant, of eenige andere Natie, die ons van de vrye Zee-vaert berooven wil/ om promptelick daerinne te voorsien/ even gelijck een Prinçe jaloers is/ eñ op staende voet geraecht / wanneer hy ontrent syne Regalia, ende Prinçelicke Authoriteyt wordt aengetast. Dese jalouzie moet oock alle particuliere jalouzien, die ontrent dit stuck/tusschen de Steden eñ Provinçien van onse Unie souden konnen ontstaen/ op eten ende verslinden/even gelijck den staf van Moses, ende Aharon, verslont de staven van de Toovenaers in Egypten, Exod. 7.12. Want als Gods Kercke, of het gemeene Landt in noodt is/ soo moet de vreese des Heeren op ons vallen/ dat wy upt-trecken als een eenigh man, 1.Sam.11.7. Want de Vorsten moeten Vorstelicke ghedachten hebbē/ ende daer van houden/Esai.32.8.

Soo datse oock de minste geruchtē van indracht, de vrye Zee-vaert aengaende, niet en moeten verachten.

Ende alle particuliere jalouzien bezijden stellen.

II. Het tweede middel is/dat de Hooge Machten moetē bekommert zijn met hare Soldaten ende Maettrooſen, gelijck Abraham was met de Jongelinghen, die hem tegen de vier Koninghen ghedient hadden. Want hy en wilde niet van dē roof hebben / selfs niet eenen draet, of schoen-riem, op dat den Koninck te Sodom niet en soude konnē seggen/ dat hy Abraham hadde rijck ghemaeckt: uptghenomen / sepdt hy/ wat de Jonghelingen verteert hebben / ende de mannen Aner, ende Escol, die met my geweest zijn/laet die haer deel hebben, Gen.14.vers. 14.15. Ende voorwaer/ indien de Krijghs-knechten moeten te vreden zijn met hare besoldinge, Luc.3.14. Soo moet daer oock sorge gedragen worden / datse die hebbē op eenen sekeren tijdt, op datse hare rekeninghe daer na maken konnen. Want wie krijght daer t'eenighen tijde, op syne eyghene besoldinghe? 1.Cor.9.7. Hier moet neerstigh op gelet worden/ want dit is een stuck van de gerechtigheydt, het is een vande bandē vande getrouwigheyt, ende de zenuwe van de Oorloghe. Gelijck dan de Koop-luyden schuldich zijn in conscientie, de Convoyē ende Licenten ghetrouwelick te betalen / soo moeten oock die penninghen, mitsgaders andere / die tot de militie ter Zee ghecontribueert worden/ ghetrouwelijck gemesnageert worden van die gene/ die dat werck betrouwt is / op dat de arme Maettrooſen behoorlick souden mogen besorght worden.

Op eenen sekeren tijdt.

De noodtwendicheyt daer van.

De middel daer toe.

Het tweede middel is. datse moeten sorge dragen, dat hare Maettrooſen wel betaelt worden,

III. Het derde middel is / dat de Hooghe Overigheden moeten doen behoorlicke Justitie, dat is / de goede beloonen, ende de quade straffen naer hare verdienste: want daer en kan geen Huys, of Republijcke bestaen/ ten zy dat de loffelijcke daden beloont/ en de quade feyten behoorlick gestraft worden. Cicero lib.3. de natura deorum. Daeromme seyde Solon seer wel/als hy gevraeght wierdt / wat dat meest diende tot het welvaren van 't ghemeene beste? Indien de vrome luyden (seyde hy) door de belooninghe tot de deught ge-

Het derde middel is, dat de goede beloont, ende de quade behoorlick gestraft worden.

Nec domus nec respublica stare potest, si in eâ nec recte factis præmia extent ulla, nec supplicia peccatis.

gelockt, ende de booſ-wichten door de ſtraffen bedwongen worden. Dit accoꝛdeert oock met de H. Schꝛifture / Rom. 13. verſ. 3. 4. Want de Overſte en zijn niet te vreeſen, den ghenen, die goedt doen, maer die quaet doen: wilt ghy de macht niet vreeſen? ſoo doet dat goedt is, ende ghy ſult prijs van haer hebben: want het is Gods dienareſſe, u tot goedt: maer iſt dat ghy doet dat quaedt is, ſoo vreeſt: want het is Gods dienareſſe, ende wreeckſter tot ſtraffe den ghenen, die quaet doet. Daerom ſept oock den Koningh David, dat hy wilde ſingen van ghenade, ende recht, Pſal. 101. verſ. 1. Exempelen van belooninge hebben wy in Caleb, want overmidts hy den Heere, den God Iſraels trouwelick na-ghevolght / ende eenen goeden dienſt aen de Ghemeynte ghedaen hadde / ſo ſwoer Moſes aen hem / dat dat Landt, dat hy met ſyne voeten betreden hadde (te weten Kiriath-Arba, anders ghenaemt Hebron) dat het hem ende ſyne kinderē ſoude gegeven woꝛdē eeuwelijck ende erffelick / Num. 14. 24. Joſu. 14. 9. Joſu. 15. 13. Soo beloofde den ſelven Caleb, dat hy ſyne dochter ſoude geven aenden genen / die Kiriath-Sepher winnen ſoude: doe wanſe Athniel den Sone Kenas, Calebs jonghſte bꝛoeder / ende hy gaf hem ſyne dochter, Jud. 1. verſ. 12. 13. Soo ſtelde den Koninck Saul een præmium, of belooninge voꝛ den genen / die Goliath verſlaen ſoude / namelijck dat hy hem ſoude rijck maken, ſyn dochter gheven, ende dat hy ſyns Vaders huys ſoude vry maken in Iſrael, 1. Sam. 17. 25. Dat is / dat hy ſyn gheſlachte ſoude nobiliteren, of Edel verklaren / ende alle de Privilegien van den Adel ſchencken: maer hy en was ſoo getrouwe niet in het houden van ſyne belofte / als Moſes, ende Caleb geweeſt waren. Soo heeft David oock een prijs daer op geſet / die de burght Zion ſoude winnē / ende ten eerſtē ſlaen / dat die ſoude een hooft ende Overſte weſen: doe beklamſe alder-eerſt Joab, de ſone Zeruja, eñ hy wert Overſte, dat is / Capiteyn Generael vā Davids Leger / 1. Par. 11. vſ. 6. Sulcke præmia, of belooningen maken een groote couragie onder het Crijghſ-volck, gelijck wy hier voꝛen gehoꝛt hebben. Aen d'andere zijde / moetē de booſ-doenders oock behoꝛlick geſtraft woꝛden / want die en laten het quaet niet / dan dooꝛ vreeſe van de ſtraffe. Hier van hebben wy exempelen in de H. Schriftuere: Dooꝛ-eerſt in Achan den ſone Charmi, de welcke om den Kerck-roof, die hy bedꝛeven hadde aen het verbannen goedt van Jericho, met Sonen ende Dochteren, ſyne Oſſen, Ezels, Schapen, Hutte, ende alles wat hy hadde / van de kinderen Iſraels geſteenight / ende verbꝛant wiert / want Joſua ſpꝛack ſyn vonniſſe upt met deſe woꝛdē / dewijle dat ghy ons bedroeft hebt, ſoo bedroeve u de Heere, aen deſen dage, Joſu. 7. vſ. 24. 25. So wierden Core, Dathan, Abiram, met de hare / t'ſamen zijnde twee hondert en vijftigh, van den Heere / om hare muyterie, extraoꝛdinaris geſtraft / Num. 16. verſ. 31. tot 37. So wierden Abſalom den ſone Davids, ende Zeba den ſone Bichri, dooꝛ Joab, om hare grouwelijcke muyterie gheſtraft / 2. Sam. 18. verſ. 9. tot 16.

Joab. Venio nunc ad præcipuum decus. & ad ſtabilimentum Romani imperii, ſalutari perſeverantiâ ad hoc tempus, ſyncerum & incolume ſervatum, militaris diſciplinæ vinculum: in cujus ſinu ac tutelâ, ſerenus trā-quilluſque beatæ pacis ſtatus acquieſcit. Valer. Max. lib. 2. cap. 2.

I. Cæſar, delicta neq; obſervabat omnia, neque pro modo exequebatur, ſed deſertorum ac ſeditio ſorū inquiſitor, ac punitor acerrimus, connivebat in cæteris. Sueton. in Cæſare cap. 67.

2.Sam.20.vſ.13.tot 23. So wiert Adonia om ſyne muyterie, ende Joab om ſyne moorderie, van Salomon, aen den hals gheſtraft/ 1.Reg. 2. verſ.24.tot 35. Doch van deſe militaire diſcipline hebben wy hier voren Art.15. van de Offiçieren breeder geſprokē/onnoodigh hier breeder te verhalen.

Het vierde middel is, dat men op de veylinge van de Zee, prompte ordre moet ſtellen.

IIII. Het vierde middel is / dat de Hooghe Overigheden, over de veylinge van de Zee, ende wat daer aenkleeft / niet al te langhe en moeten beraden: want den Wijſen-man gheeft ons die leſſe Eccl.9.10. Dat alle 't ghene, dat ons voor de handt komt te doen, dat wy dat ſluex moeten doen: want daer is groot perijckel in geleghen / als wy teghen heete ſieckten, de remedien wat te langhe upt-ſtellen/ gelijck wy hier voren Art.8. vande wackerheyt, die inde Offiçieren vereyſcht wort/ wat breeder beweſen hebbē. 'Tis waer/ men moet over alle dingen wijſſelick beraden, maer men moet ooch eens reſolveren, ende de reſolutie in den name des Heeren, dan eens mannelick upt-boeren / want het hanght alle te mael aen den tijt, ende aen het gheluck, dat is/ den zeghen des Heeren / Eccl.9.11. Soo heeft Abraham den Vader der gheloovigen / die vier Koninghen, die ſynen neve Loth ghevanghen hadden/ in alderhaeſt nae-ghejaeght/ende door Gods genade overvallē ende verſlagen/Gen.14.vſ.14.15.16. Soo heeft David, de Amalekiten verſlagen / die ſyne Vrouwen ende Kinderen wech-gevoert haddē / 2.Sam. 30.verſ.1. tot 20. Dit waren oock de maximen van Alexander, ende I.Cæſar: want als den eerſten ghevaeght wierdt/ hoe dat hy alle die wonderlijcke Victorien, in ſoo korten tijdt verkregen hadde? met niet te vertoeven, of uyt te ſtellen, ſeyde hy. Den anderen en gaf nopt aen ſynen vyandt eenighen tijdt om te bedencken/ inſonderheydt als daer een ſchrick in den vyant was: ende als de upkomſte vande Bataille onſeker was / ſoo ſondt hy gemeynelick alle de Paerden wech / ende voor-eerſt ſyn eyghen Paerdt / op dat de Soldaten ſiende/ datſe niet en konden vluchten / des te vrymoediger ſonden ſtaende blijven. In ſumma/ het is van den Poëet Lucanus wel gheſeydt / dat het uytſtel altijdt ſchadelijck is, als men ghereedt is, of kan weſen / ende derhalven dat men niet te lange vertoeven en moet.

Als oock Alexander, I. Cæſar, &c.

Want ſoo hebben alle vrome Heldē gedaen, die in de H. Schrifture bekēt zijn,

Eñ metten eerſten in't werck ſtellen,

V. Het vijfde middel is / dat de Hooghe Machten, als ſy kloecke ende trouwe Offiçieren te Water hebben/ als Admiraels, Viçe-Admiraels, Capiteynen, &c. Soo en moeten ſy de ſelve in haer Exploicten, ende particuliere Commiſſien, niet al te nauwe bepalē: want daer vallen in de Oorloge, inſonderheydt te Water, dupſentderley gevallen, ende ſubijte veranderinghen voor/ daer op dat men te voren qualijck eens heeft konnen dencken/ gelijck een yder / die eenigh verſtant ende erbarenthevdt heeft / dat genoegh bekent is. Daerom moet mē ſomtijdts raedt pleghen voor de hupſt/ naer bevindt der ſaken: want upt nieuwe actien, ende gevallen, moeten noodtſakelick ſpruyten nieuwe advijſen, ende reſolutien. Daerom ſeydt de Hyſtorie van I. Cæſar, dat hy ſyne Oorloghen, niet alletijdt ge-

gedreven en heeft met voor-bedachten rade, maer somtijdts oock naer de occasie ende gheleghentheyt, die haer presenteerde: ende dat hy somtijts komende van de reyse, terstont op den staenden voet / ja als het oock seer quaet weder was / ende dat pemandt qualijck konde dencken / dat hy marcheren soude op eenigen tocht, hem eben-wel op de beenen begeven heeft: ende hy en is nopt traegh gewordeu om slach te leveren, dan ontrent het eynde van sijn leven/ denckende/ hoe dat hy meer Victorien verkregen hadde/ dat hy soo vele te minder moeste aventueren / overmidts dat hy qualijck soo vele door de Victorie konde verkrijghen/ als hy door de Neder-lage verliesen soude. Sueton. in Cæsare, cap. 60. Gelijck dan een Veldt-overste menighmael sijn desseyn moet veranderen naer de ghelegentheyt, ende bevindt der sake/ soo moet oock een Admirael, die kloeck ende getrouwe is / soo veel credijt hebben by syne Hooge Overigheden, dat hy het roer somtijdts wenden magh / naer de ghelegentheyt van saken/ met advijs van synen Krijghs-raedt, om synen vyandt af-breucke / ende het Lant dē besten dienst te doen/want het welvarē van de gemeynte, is hierinne de hooghste ende opperste Wet. Ende den noot is een sterck steunsel van de menschelijcke swackheydt: Het is ooch eene harde pranghe/daer qualijck eenighe Wet tegen kan geset worden. Wy hebben hier van een notabel exempel in Jonathan, dē sone Sauls, de welcke sonder consent eñ wooreten van synen Vader, met synen Wapen-dragher, het Legher der Philistheen, alleene heeft aenghetast / ende door Gods ghenade op de vlucht ghebracht/ 1. Sam. 14. vers. 1. tot 16. Al-hoe-wel ick bekenne / dat in dit exempel wat extraordinaris is / dat niet stracx van een pegelijck en magh ghevolght worden: want den Koningh was selve in het Legher / sonder wiens bevel / of van den Veldt-oversten, die in syne plaetse is/naer alle oude militaire wetten, niemandt synen vinger teghen den vyandt en magh upt-steken: Maer in Zee, daer de Hooghe Overigheyt, of den Veldt-oversten niet ontrent en is / daer is het eene andere sake / want overmidts de Overste te Water, op alle occasiē, ende door-vallende saken/ t'elcke repse geenen nieuwen last en konnen krijgen noch verwachten/ soo moeten sy noodtsakelijck/ somtijdts raedt pleghen, ende resolveren naer bevindt der saken, ende recht Krijghs-gebruyck, ten meesten dienste van hare Meesters, dien sy den eedt van ghetrouwigheydt ghedaen hebben / ghelijck eertijdts den Admirael Worst, den Admirael Boysot, ende diergelijcke kloecke ende trouwe Zee-helden ghedaen hebben. Dit zy dan ghenoegh gesept van het Ampt der Offiçieren, die eenigh ghesach te Water hebben/ mitsgaders van het Ampt der Hooge Overigheydt, die over deselve te ghebieden heeft/volgens Godes H. Woordt, ende de loffelijcke wetten daer van zijnde / ter eeren Gods/ bewaringhe van de goede gemeynte, ende tot het welvaren van ons lieve Vaderlandt. Laet ons nu komen tot ons laetste poinct, dat is/ de antwoorde op eenighe gheval-

Necessitas non habet legem.

Tegenw. beantwoordt.

Cicero de officiis, lib. 1. cap. 14.

Want daer is groot onderscheydt tusschen de Oorloge te Water, ende te Lande.

Besluyt van dit poinct.

len der conſcientie, die de Oorloghe in't ghemeen/ maer inſonderheyt ter Zee raken: want dat is het vierde poinct, dat wy hier voren in het beginsel van dit VI. Boeck beloost hebben.

Van't vierde.

Antwoorde op eenige gevallen der conſcientie, rakende de Oorloge in't gemeen, maer met namen ter Zee.

Cap. 4.

De noodtwendigheyt van dit poinct wort beweſen met twee redenen

1. Reden.

Sub bello ſilent leges.

2. Reden.

DIt poinct is noodigh onderſocht/ overmits daer vele vrome ende Godvruchtighe Crijghsluyden zijn/die dickwils groote bekommeringe hebben in hare conſcientie (overmits daer vele ſtoute ſonden omme-gaen onder de wapenen, daer inne eē Chriſten-menſche, den Heere niet en kan behagē) hoe datſe haer ſelvē in allerley gevallen hebben te dragen/ om hare ziele te bewaren/ gelijck de Soldaten Johannes den Dooper vraeghden/Luc. 3.14. wat ſy moeſten doen, om ſaligh te worden? daer zijn noch meer ongeregelde ende goddeloose Soldatē, die noodſakelick voor haer verderf moeten gewaerſchouwt worden/ ten zy datſe haer in tijdts bekeeren. Soo ſullen wy dan op de voornaemſte vraghen, rakende de Oorloge, kortelick antwoorden.

Eerſte vrage, of een Chriſten magh Oorloge voeren?

Siet Ameſium lib. 5. de cōſcientia, cap. 33.

De eerſte vrage is, of men de Oorloghe magh voeren met eene goede conſcientie, wel-verſtaende teghen den gemeynen vyandt, op bevel van de Hooghe Overigheydt? Antw. Ja/ als ſy maer ghevoert wordt naer Gods woordt, in den geloove, ende gherechtigheydt, gheljck de Heyligen in den ouden Teſtamente, hare Oorloghen ghevoert hebben/ Gen. 14. 14. Gen. 48. 22. Pſalm 18. 35. Heb. 11. 33. 34. Maer op deſe vrage hebbē wy breeder geantwoort in onſe Noodige verbeteringe, tegen Frans de Knuyt, fol. 208. &c. in ons Compas, cap. 3. regel 9. Item/ in het eerſte poinct van dit ſeſte Boeck hier voren/daer toe wy den Leſer wijſen.

Merckt, de Heere ſelve, ge- noemt wo een recht Crijgſma Exod. 15.

De tweede vrage, wat conditien dat daer vereyſcht worden tot eene wettelijcke Oorloghe, die men met eene goede conſcientie ſoude mogen voeren? Antw. Voor-eerſt moet het zijn eene rechtvaerdige Oorloge, dat is/ eene Oorloghe/ die daer ſteunt op rechtvaerdighe, ende gewichtighe oorſaken, die wy voor God, ende de gantſche werelt, immers alle onpartijdige perſonen/ konnen verantwoorden/ende toonen/ dat wy te voren alle vriendelijcke ende ſachte middelen te vergeefs beproeft hebben/ gheljck de Heere belaſt heeft Deut. 20. verſ. 10. 11. 12. Ende gheljck Jeptach gedaen heeft tegen de Ammoniten. Jud. 11. verſ. 12. tot 30. Ende de elf ſtammen van Iſrael, eer ſy ginghen kampen teghen den ſtamme Benjamin, Jud. 20. hſ. 12. 13. Sodanigh is onſe Oorloghe, die wy nu ontrent de 70. jaren/ tegen den Coninck van Spaengjen ghevoert hebben/ gheljck wy dat beweſen hebben in onſe Practijcke, in de verklarin-

Tweede vrage, wa conditien daer noo digh zijn tot eene wettige Oorloge?

Siet Amel ibid.

Eerſte con ditie, de Oorloge moet rech vaerdigh, e nootſake- lick zijn.

Omnia prius expe- riri, quam armis ſa- pientem docet.

Quærendæ ſunt in- cruentæ Victoriæ. Pittacus.

Exempelen van ſulcke Oorlogen,

klaringhe van het vijfde ghebodt, de VIII. fonde, fol. 245. item/hier voren lib. 4. fol. 211. &c. tegen dese eerste conditie heeft den vromen Koningh Josia gesondight/ als hy sonder den Heere raedt te vragen/ ginck kampē tegen Pharao Necho, den Coningh in Egypten, want hy en hadde geene rechtvaerdige redenen om dese Oorloge aen te nemen/ maer wel ter contrarien/ om de wapenen neder te leggen/ eñ daerom bequam hem dat qualick/ 2. Paral. 35. vers. 21. 22. 23. Soo wierdt Rehabeam den sone Salomons vermaent/ door dē Propheet Semaja, dat hy niet en soude optrecken om te strijden tegen Israel, dat is de thien stammen, die tot Jeroboam den sone Nebath gevallē waren/ overmidts die scheuringhe, van den Heere geschiedt was: den Koningh Rehabeam liet hem geseggen/ende hieldt op van de Oorloge tegen Jeroboam, 2. Paral. 11. vs. 2.3.4. Soo was het ock eene ongerechtige Oorloge, die Pekach den sone Remalia voerde tegen den stamme Juda, als hy van Juda versloegh hondert ende twintigh duysent op eenē dagh/ ende nam tweemael hondert duysent vrouwen, Sonen ende Dochteren ghevanghen/ ende daer toe eenen grooten roof, maer als hy door den Propheet Obed, daer over bestraft was/ soo heeft hy de gevangene, wel gekleet/ naer huys gesonden/ 2. Par. 28. vers. 6. tot 16. Ten tweeden, soo moet de Oorloge gevoert worden upt den naem van de wettelicke Overigheydt: want overmidts de Oorloge is eene specie van Justitie, om de goede te beschermen, ende de quade te straffen, soo en magh sy niet dan van de wettelijcke Overigheyt ghevoert worden/ als die het swaert tot dien eynde van God ontfangen heeft, Rom. 13. vers. 1. 2. 3.4. Ten derden, soo moet de Oorloge, wettelijck ghevoert worden, volghens Goddelijcke, ende menschelijcke wetten, in alle gherechtighept. De Goddelijcke wetten, desen aengaende/ zijn te vinden Deut. 20. vers. 1. totten eynde. Item/ Deut. 23.9. Wanneer ghy te velde gaet tegen uwe vyanden, soo wacht u van allen quaden. Van de menschelijcke wetten, hebben wy hier voren gesproken/ ex Cicerone, lib. 1. offic. cap. 14. stet ock J. Lipsij Politica, lib. 5. cap. 4.5.6. Ten vierden soo en magh men geene Oorloge aen-nemen/ sonder den mondt des Heeren raet te vragen, want van hem moet komē de approbatie van de Oorloge: het verstant, ende wijsheyt, om wel upt te voeren: ende ten laetsten/ eene goede ende ghewenschte uytkomste van dtē. Daerom worden de kinderen Israels bestraft/ om datse dit niet gedaen en hadden/ Esa. 30. vers. 1. 2. Esa. 33. vers. 1. Tegen dese conditie/ heeft Josias, dien vromen Koningh/ ock gesondight/ als hy ginck kampen teghen Pharao Necho, 2. Paral. cap. 35. vers. 21. 22. Insgelijck de kinderen Israels, Num. 14. vers. 40. tot het eynde toe. Ja/ Josua selve/ Josu. 7. vers. 3.4.5. maer door den bandt/ zijn alle vrome Koningen eñ Prinçen, daer inne seer naerstigh, ja precijs geweest/ als de kinderen Israels, Jud. 20. 18. David, 1. Sam. 30. vers. 7.8. Josaphat, 1. Reg. 22.7. 2. Paral. 20. vs. 3.4. Hilkia, 2. Reg.

Derde conditie, de Oorloge moet gerechtelick gevoert worden, volgens de Goddelicke wetten, ende goede menschelijcke wetten.

Vierde conditie, men magh geen Oorloge aen nemen, sonder den mont des Heeren raet te vragen, en waeromt

Exempelen van die gene, die hier inne misdaē hebbē.

Exempelen van die gene, die dese conditie naerstigh onderhouden hebbē.

Hoe dat de Overighedē in onſen tijdt, den mondt des Heerē konnen raedt vragen,

Te weten door dry middelen.

19.2. ende meer andere. Deſen raet moetē de Chriſtelicke Hooge Overigheden, in onſen tijdt vragen / op dryderley maniere. I. Door vaſten en bidden, ghelijck Aſſa, Joſaphat ende Hiſkia deden/ 2. Paral. 14. 11. 2. Par. 20. Vſ. 3, 4. 2. Par. 32. 20. Ten II. door het onderſoecken van ſijn H. Woort, om hare ſakē daerna aen te richtē/ ſonder daer van af te wijcken ter rechter, of ter ſlinckerhant, want dan ſullen ſy wijſſelick handelen / dan ſal 't haer ock wel ghelucken / Deut. 17. verſ. 18. 19. Joſu. 1. verſ. 7. 8. Ten III. wanneer ſy raedt vragen aen de Propheten, dat is/ verſtandige, ende vrome Predikantē, 2. Par. 20. 20. Joſaphat ſtondt op/ als ſy upt-toghen / ende ſprack: Hoort toe Juda, eñ ghy Inwoonders te Jeruſalem: ghelooft aen den Heere uwen God, ſoo ſult ghy-lieden ſeker zijn: eñ gelooft ſyne Propheten, ſoo ſult ghy-lieden geluck hebben. Ten vijfden, ſoo moet de Oorloge ghevoert worden tot een goet eynde, namelick niet upt hoovaerdie, gierigheydt, wraeck-gierigheydt, &c. maer alleene ter eeren Gods, upt liefde vande Juſtitie, om de goede te beſchermē/ eñ de quade te ſtraffen / ghelijck de kinderen Iſraels deden / Jud. 20. Iephtach, Jud. 11. Saul, 1. Sam. 11. David, 2. Sam. 10. Ende om ten laetſtē te komen tot eenen goedē, vaſten, eerlicken vrede, die ſonder bedrogh, op goede vaſte fundamenten beſtaen kan: want het eynde van de Oorloghe, is ſulcken Vrede, gelijck Auguſtinus wel ſeydt/ lib. 19. de Civitate Dei, cap. 12. Ten ſeſten, moet de Oorloghe ghevoert worden in den geloove, dat is/ wy en moeten niet vertrouwen op den vleeſſchelijcken arm, maer alleene op den Heere onſen God, van den welcken alleene / de Victorie moet komen/ Pſal. 18. verſ. 32. tot 42. Pſal. 33. verſ. 16. totté eynde. Pſal. 44. Vſ. 1. tot 10. Prov. 21. 31. 1. Sam. 14. 6. 2. Paral. 14. 11. Teghen deſe conditie, hebben de elf ſtammen geſondigt/ als ſy ſtreden tegen den ſtamme Ben Jamin, want ſy hadden wel eene goede ſake, ende ſy vraeghden den Heere raedt/ wie dat voor haer ſoude op-trecken/ om den ſtrijdt te beginnē/ ende de Heere antwoorde/ dat Juda, dien ſoude beginnē/ Jud. 20. 18. Maer overmidts ſy ſterck waren / vier-mael hondert duyſendt mannē, die het ſweert upt-trocken/ ibid. verſ. 2. ende dat de kinderen Ben Jamin, maer en waren ſes ende twintigh duyſent weerbare mannē/ ende ſeven honderdt uptgheleſene mannen van Gibea; ibid. Vſ. 15. 16. Soo en waren de kinderen Iſraels niet eens bekommert om de Victorie, en baden ock den Heere daeromme niet aen/ want ſy warē ontrent vijfthien-mael ſtercker / meynende datſe door hare kracht / dat werck wel ſouden uptrichtē: daeromme wierdē ſy twee-mael, van de kinderē Ben Jamin ſeer ellendich geſlagen: in den eerſten ſlagh, verloren ſy twee ende twintigh duyſent: in den tweeden ſlagh/ achthien duyſent mannen / tot datſe ghewaer wierden / datſe met den vleeſſchelijcken arm, ſonder den Heere, niet en vermochten/ Jud. 20. Vſ. 21. 25. 26. 27. 28. Dit is van de Joodtſche Rabbijnen ſelve wel aengemerckt/ dat dit eene groote ſonde was in de elf ſtammen, om datſe te vele ſtonden

Oorloge moet ghevoert worden in den geloove, eñ wat dat te ſegge is

Tegen deſe conditie hebben de elf ſtammen geſondigh die daer ſtredē tegē Ben Jamin Iud. 20.

Want ſy ſtonden te vele op haer-ſelve

Oorlogen die op deſe manier e gevoert worden, heete Bella Iehovæ, de krijgen des Heeren, Num. 21. 1. Sā. 18. want ſy ſtrecken tot eerē Gods

Vijfde conditie, men moet de Oorloge voeren tot een goedt eynde.

Meâ quidē ſententiâ, paci, quæ nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendū Cic. offic. lib. 1. cap. 14

Finis belli, pax.

Bellum ita ſuſcipiendum, ut pax quæſita eſſe videatur. Cicero.

Seſte conditie, de

den op haer-selvē/ met namē/Rabbi Levi, Ben Gersom, gelijck hy geciteert wordt van P. Martyr in Jud. 20. vers. 14. tot 25.

De derde vrage, of oock alle Soldaten ghehouden zijn nauwe te onderscoecken, of de Oorloghe, daer toe sy haer begeven, rechtvaerdigh, ende wettelick is, of niet? Antw. Hier moet tweederlep onderschept ghemaeckt worden. Ten eersten, tusschen de Officieren, eñ gemeyne Soldaten. Ten tweeden, tusschen onse eyghene Overigheydt, als die Oorloge voert: ende eenen vreemden Prinçe, of Souverayn, daer wp/ door de gheboorte / of van wegen onse woon-plaetse / niet onder en staen. Aengaende de Officieren, insonderhept alle die gene/die tot den Krijghs-raedt geroepen worden/ als Gouverneurs, Colonnellen, Capiteynen, ende met namen de Souverayne, die de Oorloghe door haer Authoriteyt voeren/ ende de Veldtoverste, die van harent wegen daer over commandeert / als Capiteyn Generael: die moeten in hare conscientie ten vollen verschert zijn/eñ dat soo wel upt de Goddelicke, als upt de menschelijcke wetten, dat de Oorloghe gherechtigh is, ende steunt op sulcke fundamentē/ datse konnen seggen met Jephtach, tegen haren vyandt, Ick en hebbe niet aen u ghesondight, ende ghy doet soo qualijck by my, dat ghy teghen my krijget: de Heere gheve heden een oordeel tusschen Israel, ende de kinderen Ammon, Jud. 11.27. Soo sept David oock teghen Saul: de Heere zy Richter tusschen my ende u, ende die sal my aen u wreken: Jae, de Heere zy Richter tusschē my ende u, ende sie daerinne, ende voere mijne sake uyt, ende verlosse my van uwer handt, 1. Sam. 25. vs. 13. 16.

Merckt/ de Officieren moetē in het fundament van de Oorloghe soo gerust zijn / upt nauw onderscoeck der sake / ende gewisse wetenschap volghens de H. Schriftuere, datse het oordeel Gods daer op derven verwachten/ gelijck Jephtach ende David, daer gedaen hebben/want anders en konnen sy door den geloove niet kampē/ of gerechtigheyt wercken in haer Ampt/ gelijck de Heylige gedaen hebben/ Hebr. 11. vers. 33. 34. Voor Bewijs daer van, uyt verscheydē redenen.

Reden is / overmidts den Souverayn, die de Oorloge voert/ midtsgaders alle syne Officieren, Hooge ende Laghe, die leden zijn van den Krijghs-raedt, in dit stuck worden aengemerckt als Richters, om een rechtvaerdich vonnisse tegen den vyandt upt te spreken: welck vonnisse, dat de voorsepde Officieren als voorgangers moeten helpen upt-voeren. 1. Reden, 2. Reden,

Even gheljck dan de Richters in de vierschare (insonderhept daer van den hals gedisputeert wordt) alle dingen moeten doen in de vreese des Heeren, trouwelijck eñ met rechter herten, 2. Par. 19. 9. Verklaringe daer van.

Soo moeten oock dese Officieren, Hooghe ende Laghe, in hare conscientie wel verseckert zijn/ dat het fundament van de Oorloghe gerechtigh is, of anders en konnen sy in dit ganssche werck/ den Heere niet behagen/ want al dat uyt den gheloove niet en is, dat is sonde, Rom. 14. 23. 3. Reden,

Ende het soude op haer passen / dat David klaecht over syne vyanden: Sy zijn mijne vyandē, ende hatē my sonder oorsake, Psal. 35. 19. Item/ Psal. 109. 16. Hy vervolchde 4. Reden,

den

den ellendigen, ende den armen, ende den bedroefden, dat hy hem doode. **Ende dan ſouden ſy in perijckel ſtaen/om** die vloeckē **op haer hooft te krijghen / die** David **daer bidt tegen** ſyne vyanden. **Maer aengaende de** ſlechte, ghemeene Soldaten, **die en konnen / noch en behoeven alle dinghen** ſoo nauwe **niet te onderſoecken : want ſy en zijn niet meer als** ſimpele executeurs **van de** militaire ſententie, **die tegen** den vyandt **wort upt-geſprocken : even gelijck een** Ste-bode, **of eē** Deur-waerder, **of een** s' Heeren-dienaer, **jupſt niet en behoeft te verantwoorden** de vonniſſen **van** Juſtitie, **die by hare** Meeſters **zijn upt-geſprocken : want ſy en ſitten daer niet over als** Richters, **even gelijck** Obadja, **den** Hofmeeſter **van** Achab 1. Reg. 18. Vſ. 3. **ende** Ebed-melech **den** Moorman, **die** Camerlinck **was van den Koninck** Zedekia, Jer. 38. 7. **Ende eenighe** Hovelinghen **van den Keyſer** Nero, Philip. 4. Vſ. 22. **of de** Godvruchtige Soldaten **van den Keyſer** Tyberius, **met namen den** Hoopman **te** Caparnaum : **ende den** Hoopman Cornelius, Matth. 8. 5. Act. 10. verſ. 1. 2. **niet en behoefden te verantwoorden alle 't ghene/ dat hare** Meeſters **deden. Derhalven** ſimpele Soldaten, **of immers die** geene ſtemme **in den** Krijghs-raedt **en hebben / die mogen daermede volſtaē/** datſe hare conſcientie niet en forceren om geldts wille : **dat is/ datſe in** hare conſcientie **niet en zijn overtuycht/ dat de** Oorloghe, **daer toe ſy haer begheven /** openbaer ongherechtigh is, **ende op een** quaedt fundament **ſtaet : want als ſy dat ghevoelen/ ſoo en behoorен ſy haer-ſelven in**

Maer gemeene Soldaten en behoeven alle dingen ſoo nauwe niet te onderſoecken.

Bewijs daer van.

Nochtans en mogen ſy niet doē tegen hare conſcientie

Bewijs daer van.

ſulcken dienſt **niet te begeven: want niemandt/ al ware hy een** Soldaet, en mach aen een ander, eenigen overlaſt doen, of yemant valſchelijck beſchuldigen, Luc. 3. verſ. 14. **Maer dat is** overlaſt, **als ghy yemandt teghen uwe** conſcientie, **met de** wapenen vervolcht, **die ghy oordeelt/ dat hy dat niet verdient en heeft. Want dat is /** yemandt haten, ende vervolghen, ſonder oorſake, Joan. 15. verſ. 25. **Ende derhalven/ is het** abſoluyt **ende plat upt / aen eē** Chriſtelijck Soldaet **ongheoorlooft / te vechten tegen ſyne** mede-broeders, **ende** huyſ-ghenooten des gheloofs, **om de** ware Religie, **in** hare perſonen **upt te roepen / ende te onderdrucken / gelijck wy hier voren** lib. 5. Art. 9. **breeder beweſen hebben. Een** vroom Soldaet **moet dan / ſoo wel als een ander** Chriſten, hemſelven daer inne oeffenen om eene onergherlijcke conſcientie alletijdt te hebben, voor God ende de menſchen, Act. 24. verſ. 16. **Ende derhalven/ en moet hy** hem-ſelven niet t'ſamen koppelen met looſe ſtricken, om onrecht te doen, ende met wagen-zeelen, om te ſondigen, Eſa. 5. verſ. 18. **Hy en moet tinder eeuwicheyt/ geene** commiſſie **aen-nemen / gheljck** Doeg **den** Edomiter, **die van dē Tyran** Saul **geſonden wierdt / om** vijf en tachtentigh **onnooſele** Prieſters **te vermoorden/** die niemandt geen leet ghedaen en hadden, 1. Sam. 22. Vſ. 17. **Of gheljck den** Scharp-richter, **die van** Herodes **geſonden wierdt / om** Johannes den Dooper **te onthalſen in de ghevanckeniſſe/** Matth. 14. Vſ. 10. **Want ſy waren beyde (hoe boos datſe warē) in hare** conſcientie **overtuycht / dat die H. man-**

Een vroom Soldaet en mach geen goddelooſe of wreede commiſſien uytvoeren: maer doen, gelijck de Vroe-vrouwē in Egypten, Exod. 1. verſ. 18. tot ten eynde.

H. mannen gheen quaedt gedaen/ late staen / datse de doodt verdient hadden. In sulcken geval mogen/ jae moeten sy vragen / gelijck Jonathan, sijn Vader Saul vraeghde/ die sepde / dat David sterven moeste: waerom moet hy sterven, (sepde Jonathan) wat heeft hy ghedaen? 1. Sam. 20. vers. 31. 32. Laetse dan leeren doen / al dat waerachtigh is/ dat eerlijck is / dat gherechtigh is/ dat reyn is / dat lieffelijck is / dat wel luydt, is daer eenighe deught of lof, dat moeten sy bedencken: soo sal den God des vredes by haer wesen, Philip. 4. vers. 8. 9. Dit sy genoegh van het eerste onderscheydt tusschen de Offiçieren, ende gheweede meene Soldaten: maer nu moeten wy ook een woordt, of twee seghen / van dat ander onderscheydt, tusschen onse eyghene, eñ vreemde Overigheden. Want dat is seker/ dat een Soldaet met minder schrupule, of wroeghen van conscientie, kan dienen aen syne eyghene Overigheyt, als aen een vreemde. Want van onse eygene Overighedē, moeten wy alle-tijdt het beste ghevoelen hebben / gelijck kinderen van hare Ouders, ter tijdt toe/ datse notoriè openbaerlick ende baer-blijckelijck/ sulcke ongherechtighe saken voornemē/ die van alle vrome, ende verstandighe luyden mispresen worden/ gelijck wy hier voren van Saul, Achab, Zedekia, Nero, ende Herodes verstaen hebben. Daerbeneven soo verbindt ons ook sterck / de sucht tot ons eygen Vaderlandt, of anders het Landt, daer wy woonachtigh zijn/ ende in ruste levē konnen/ gelijck wy hier voren verstaen hebben / daer wy van de Offiçieren sprake/ Art. 5. want dat verstonden de Heydenen selve / dat een eerlijck Burger moet kampē voor syne Religie, ende de Vaderlandtsche vryheyt. Maer aengaende vreemde Prinçen, onder welckers gehoorsaemheyt wy van natueren, of door het recht der volckerē niet en staen/ daer en behoorde een Soldaet, Edel of Onedel, Hooge of Laghe, synen dienst niet te presenteren/ of gepresenteert zynde aen te nemē/ ten ware dat hy ten vollen, in syne conscientie verseckert ware / dat de vyanden van sulcken Prinçe, met gheweldt / de waerheydt in onghe-rechtigheydt wilden t'onderhouden, over welcke sonde/ den toorne Gods van den Hemel ontdeckt is, Rom. 1. 18. So heeft Abraham, dē Vader der geloovigen / aengenomen het Guarandt, eñ de beschermīnge van den Koningh van Sodom, midtsgaders de vier nabuerige Koningen van Gomorrha, van Adama, van Zeboim, ende van Bela, of Zoar: teghen de vier Koninghen, die haer quamen bestormen/ met namen tegen den Koningh van Sinear, van Elassar, van Elam, ende den Koningh der Heydenen, Gen. 14. vs. 1. 2. want hy verstont in conscientie, dat die vier Koningen van buyten, gheene rechtvaerdighe oorsake en hadden teghen de vijf Koninghen voorsz. al-hoe-wel sy stoute sondaers waren teghen den Heere: te meer/ dewijle sy sonder eenigh onderscheyt, ende sonder barmhertigheyt, allerley menschē haddē aengetast/ goede ende quade, selfs synen neve Loth, die een vroom man was/ ende een Predicker der gerechtigheyt, die haer niet misdaen en hadde/ want dat

en mach eē Soldaet eē vreemdt Prince niet dienen, ten zy dat hy van de gerechticheyt der sake wel verseckert zy. Mart. Navarrus in Enchridio confess. cap. 15. Thesi 14: Vigesimo primo peccat, qui proficiscitur, aut vult in bellum proficisci, sciens illud esse injustū, saltem ex parte illius, cui vult opem ferre. Imo etiam si eo pergit stipendij solius intuitu, nihil attendens, an justum sit vel injustum: sit subditus, sive non. Idem ibid. verum est tamen, subditum justè ad bellum proficisci (si imperio domini sui admonitus pergat) etiamsi secū nō præmeditetur, an sit justum, dum tamen credat esse tale,

dat was de vooznaemſte pozrende
oozſake/van de Wapenen, die hy te-
ghen de vier Koninghen aen nam/
Gen.14.14. Dit was apparente-
lick oock de reden/ die den vromen
Koningh Joſaphat beweeghde/ ſyne
wapenen te voegen by de wapenen
van den Koningh Achab, tegē den
Koningh van Syrien, om de ſtadt
Ramoth in Gilead, die dē Koningh
Iſraels gherechtelijck toe-quam / te
verloſſen uyt het ghewelt van den
Koningh van Syrien. Want Achab
ſeydt dat met waerheydt (als men
raet pleeghde over deſe Oorloghe)
tegen ſyne Knechten: En weet ghy
niet, dat Ramoth in Gilead onſe is,
ende wy ſitten ſtille, ende en nemenſe
niet vander handt des Koninghs te
Syriē? 1.Reg.22.3. Want Ramoth
in Gilead, was een van de Vry-ſte-
den, daer de onnooſele doodſlaghers
henen vluchten mochten / ende be-
hoorde onder het erfdeel van den
ſtamme Gad, Deut. 4. 43. Joſu.
20.8. Soo verre dan/ hadde dē Ko-
ninck Joſaphat gelijck/ dat hy ſynen
Buyrman, den Koningh Achab, in
eene gherechtige ſake, wilde helpen
voorſtaen: maer dat was ſyne fau-
te/ dat hy met eenen ongeloovigen,
ende Goddelooſen Koningh ginck
maken een verbondt/ offenſijf ende
defenſijf, dat om vele redenen
ganſch ongeraden is / ghelijck wy
hier vozen beweſen hebben / lib. 5.
Art.7. Daeromme wierdt hy oock
van Iehu den ſone Hanani, den Sien-
der, beſtraft uyt den name des Hee-
ren, die Joſaphat te gemoete ginck/
als hy uyt den ſtrijdt quam/ende in
plaetſe van hem welkom te heeten/
ſoo ſeyde hy tot hem: ſuldy ſoo den
goddelooſen helpen, ende lief-heb-

De Oorlo-ghe van Achab tegē dē Koningh van Syrien was recht-vaerdigh.

Maer ſyne proceduere was quaedt.

Ende daer-om heeft Joſaphat miſdaē, om dat hy hem met eenen goddelooſē Koningh ſo nauwe ver-bonden heeft.

Eñ daerom wierdt hy vandē Pro-pheet Ha-nani be-ſtraft.

ben, die den Heere haten? ende om
dies wille, is over u den toorne des
Heeren, 2.Par.19. verſ.2. Daer
uyt blijckt / dat Edele of Onede-
le, Hooghe of Laghe Soldaten,
wanneer ſy haer-ſelven gaen bege-
ven in dienſt van eenen vreemden
Heere, die hare Overigheyt van na-
tueren niet en is / dat het niet ghe-
noegh en is / dat de Oorloge recht-
vaerdigh is / maer ſy moeten oock
verſekert zijn/dat dié vreemdē Hee-
re, dien ſy dienen willen/een vroom
Prinçe is/ende een goet ooge-merck
daerinne voor heeft/ter eeren Gods,
ende ten beſten van ſyne Gemeynte,
of anders halen ſy den toorne Gods
op haren hals/gelijck Joſaphat dede
in dat verbondt, met den goddeloo-
ſen Achab: want de Heere en wil
niet / dat wy de goddelooſe ſullen
helpen, ende lief-hebben, die den
Heere haten, dat is/ die de Afgode-
rie, of andere ſtoute ſonden willen
voorſtaen / want dat heeten haters
van God Almachtigh, Exod.20.5.
Want wy moeten in rechten ernſt
haten, alle die ghene, die God ha-
ten: ende het moet ons ſeer ver-
drieten, datſe haer tegen den Heere
ſetten, Pſa.138.vſ.21.22. Daeren-
tegen wy moeten lief-hebben alle
die gene/die God lief-hebben, eñ die
dat bewijſen / door het onderhou-
den van ſyne geboden, Exod.20.6.
Joan.14.15. Want daer by moetē
wy ons voegen/ ende een vermaē
in haer nemen / Pſal.16.verſ.3.
Pſalm 119. 63. Hier uyt blijckt/
dat die Soldaten ſeer qualick doen/
datſe hare conſcientie ſwaerlick be-
laſten / ende den toorne Gods op
haren hop halen/die eenē vreemdē,
ongheloovigen Prinçe gaen dienen
om

Applicatie van dat exempel.

Hoe verre dat een S... daet, een vreemde Prince mach he... pen.

Ende ho... verre nie...

Beſtraffi... van die... daten, d... den Duy... om gelo... dienē, te... hare co... ſcientie...

om gheldt, gheljck wp hier vozen lib. 5. Art. 9. fol. 387. ock hebben aenghewesen: want dat en is niet anders / dan den Duyvel om gheldt dienen, geljck P. Martyr wel aenwijst in 2. Sam. 2. fol. 193. Item / Amesius lib. 5. de conscientia, cap. 33. Thesi 18. Daer inne vergrijpen haer vele Soldaten, die beter weten / met namen Switsers, Engelsche, ja ock eenighe van onse Natie, Zeevarende luyden, die alleene om den roof, over-loopen naer den vyandt, ende helpen de Duynkerckers, ende andere Zee-roovers, tegen haer eyghen Vader-landt, ende onnoosele Landts-luyden: daermede datse den toorne Gods over haer verwecken / naer ziele endelichaem / tẽ zy datse haer in tijts bekeeren. Een vroom Soldaet moet dan toesien / dat hy hem niet lichtvaerdeljck in eene Oorloghe begeve / die hem / of syn Vaderlandt niet aen en gaet / ten ware dat hy saghe dat syne vrienden, ende mede-broeders in den geloove, ongherechtelijck verdruckt wierden / gelijck vele dupsendt Engelsche, Schotten, ende eenige andere Natien, ons van den beginne van de Troublen, tot noch toe ghetrouweljck hebben by-gestaen / tegen de Tyrannie van den Koningh van Spaengjen: want die anders doet upt gierigheydt, of lichtvaerdigheyt, die doet als eẽ die toegaet / ende menght hem, sonder noodt, in eenen vreemden twist: ende dat is even soo vele / als of yemandt eenen quaden hont, moetwillens by den ooren trocke, Prov. 26. 17. P. Martyr brengt ock op de ghemelte plaetse / verschepden redenen by / teghen die lichtvaerdighe Soldaten, die den Duyvel gaen dienen om gelt. Want voor-eerst, soo brenghen sy haerselven in den strick / sonder noodt. Ten tweedẽ / haren dienst en komt niet upt ghehoorsaemheydt, of upt liefde des Vaderlants, maer alleene upt lichtvaerdigheydt, hoovaerdie, gierigheyt luyigheyt, &c. Ten derden / indien daer soo vele lichtvaerdige quanten niet gevondẽ en wierden / daer en soude soo vele Krijgh ende Oorloge in de werelt niet wesen. Ten vierden / sy doen haer Vaderlandt groote schande aen: want dat wordt om haren wille ghelastert. Ten vijfden / sy doen haer Vaderlandt ock groote schade aen / want sy putten dat upt / van weerbare mannen, die in tijde van noot daer van doene zijn. Ten sesten / sy doen hare huys-ghesinnen te kort / want sy verlaten hare beroepinge, huysvrouwe ende kinderen, ende laten die dickwils sitten in groote bekommernisse: of soo sy niet getrouwt en zijn / so doen sy hare Ouders groot herten-leet aen / gelijck Ismael dede aen synen vromen Vader Abraham: want hy was een wildt menschе, syne hant was teghen een yegelijck, ende eens yegelijcx hant was tegen hem, Gen. 16. vs. 12. Ende daer over treurde sijn Vader, ende wenschte / dat hy voor den Heere leven mochte, Gen. 17. vers. 18. Ten sevenstẽ / sy doen die lupdẽ ongelijck / die haer, of haer Vaderlandt nopt leet gedaen en hebben: soo dat die arme luyden met rechte souden moghen vraghen / wat hebben wy u misdaen, of beleedight, dat ghy ons komt onghelijck aendoen? hebt ghy soo wel de moete, om die luyden te verderven, die u niet aen en gaen,

1. Reden.
2. Reden.
3. Reden.
4. Reden.
5. Reden.
6. Reden.
7. Reden.

noch

noch noyt leet ghedaen en hebben?

8. Reden. **Ten achtſten / ſy doen** haer-ſelven **groot onghelijck naer** ziele, **ende naer** lichaem: **want ſy verkoopen** haer leven **om een** ſtuck broots, **ende komen dickwils t'huys**/armeloos, **of** beeneloos, **of met eene andere jammerlicke** mincke: **eñ naer der** zielen, **hebben ſy de gebreken van andere** Natien **ingheſoghen / die ſy daer geſien ende ghehoort hebben. Dit zijn de** redenē **van dié Hooghgeleerden** Theologant, P. Martyr, **tegen die** loſſe Soldaten, **die** ſonder onderſcheydt, haer leven, **jae** hare ziele, **gaen verkoopen** om gheldt, **ſonder eenighſins te letten / op de** eere Gods, ſtichtinghe ſyner Ghemeynten, **of het welvaren van** het Vaderlandt. **Hier teghen worden** twee redenen **ingebracht / om die** loſſe Soldaten **te verſchoonen.**

Tegenwerpingen beantwoordt.

1. Tegenwerpinge. **I. Seggen ſy** / indien men de ſake ſoo nauwe wil nemen, ſoo ſullen die Landen, die in ruſte ende vrede zijn, nimmermeer gheoeffende Soldaten hebben.

1. Antw. **Maer daer op antwoordt** P. Martyr **ſeer wel** / dat men gheen quaedt en magh doen, op dat daer uyt goedt ſoude komen, **Rom. 3. 8. Daerbeneven / als wy eene** goede ſake **hebben / ſoo ſullen de** vrome Burghers, **ende andere** Ingheſetene **haeſt leeren krijgen**/ **des noot zijnde / gelijck de kinderen** Iſraels, **als ſy quamē upt** Egypten, **niet en wiſten van de** krijgen Canaans: **maer** de Heere **liet eenighe** Heydenen **overblijven / op dat hy** Iſrael **daer aen verſochte: ende** op dat de gheſlachten der kinderen Iſraels ſouden leeren krijghen, die daer te voren niet van en wiſten, **Iud. 3. vſ. 1. 2. Soo gaet het al noch / daer en is geene** Natie **in de wereldt ſoo gherust/ of ſy heeft hare** vyandē, **inſonderheydt in deſe** laetſte tijden, **daerinne** het eene volck teghen dat andere op ſtaet, ende het eene Koninghrijcke teghen dat andere, **Matth. 24. 7. Soo dat elcke** Natie, **occaſie genoegh heeft om te** leeren krijgen, **meer als haer lief is. Want als wy** den Heere **vertoornē door onſe ſonden**/ ſoo verweckt hy ons wederpartijders, **gelijck hy dede aen** Salomo **in ſynē ouderdom 1. Reg. 11. verſ. 23. tot 27. daerentegen** / wanneer onſe weghen den Heere wel gevallen, ſoo maeckt hy oock onſe vyanden met ons te vreden, **Prov. 16. 7.** Daerbeneven, **ſoo antwoordt oock den gemelten** Autheur **dat alle** eerlicke verbonden, **eñ** hulpe **onder** na-beurige Prinçen, **niet en zijn te beſtraffen / ſoo vooren gehoort is** lib. 5. **maer dat men moet onderſcheydt maken tuſſchen** rechtvaerdighe, **ende** onrechtvaerdighe **Oorlogen:** Ten anderen, **dat men moet onderſcheydt maken tuſſchen eene** Oorloghe defenſijf, **ende** offenſijf, **gelijck** Ameſius **oock aenwijſt**/ lib. 5. de conſcientiâ, cap. 33. theſi 12. **want daer is dickwils reden / om ſyne** goede gebueren **te beſchermen teghen eenen** ghemeynen vyandt: **maer daer upt en volght niet / dat wy dien** Buyrman **in eene** oeffenſive Oorloghe **moeten bystaen / teghen ſulcke** particuliere vyanden, **die hy mochte aentaſten naer ſyn goedtduncken / want het konde gebeuren**/ **dat hy dat ſoude doē** ſonder reden, **ja dat het ſomtijdts onſe** beſte vrienden **weſen ſouden.**

De tweede teghenwerpinghe is deſe, datter Soldaten zijn met duyſenden,

2. Antw. Non tam inter finit mos hon ſta fæder reprehēd ſed ita ta men, ut cauſa bel conſider tur, juſta ſit, an inj ſta: dein ut ſibi ad ſint ad re pellendas injuſtam vim, non autem ad inferendu bellum p libidine,

2. Tegen werpinge

senden, die anders niet gheleert en hebben, om den kost te winnen. **Antw. Wy en moeten ons niet generen van den** goddelooſen broode, **noch dzinckē van den** wijn des wrevels, **want dat is het bzandt-merck vande** goddelooſe, **Pzov.4.17. Wy en mogen oock niet** onbehoorlijck wandelen **dat wy** ſonder wercken, met ydelheyt, **ſouden den kost winnen. Maer ons is bevolen van den** Apoſtel, **in den naem onſes Heeren** Ieſu Chriſti, dat wy met ſtilheydt werckende, ons eygen broodt ſouden eten, **2.Theſſ.3.vſ.11.12. Die dan gestolen heeft / en stele niet meer/** maer arbeyde liever, ende wercke dat goedt is, met ſyne handen, **op dat hy hebbe te geven / den ghenen die noodt heeft / Eph.4.28. Laet dan** vrome Soldaten **liever doen eenigen** eerlijcken arbeydt, **dan datſe hare** conſcientie **ſouden beſmetten met** onnooſel bloedt: **Want die den Heere vreest / ende op ſyne weghen wandelt:** die ſal hem wel generen met ſyner handen arbeydt: Wel hem, want hy heeft het goedt, **Pſal.128. verſ.1.2. Dus verre van de** derde vrage.

De IIII. Vraghe is: Of het eene Chriſtelijcke Overigheydt wel gheoorlooft is, in eene rechtvaerdighe Oorloghe, ongheloovige Prinçen, **en** Soldaten tot hulpe te roepen, ende wederom haer hulpe te bewijſen, in het ſelve gheval, van eene rechtvaerdighe Oorloghe? **Antw. Op** deſe vraghe **hebben wy hier vozen lib. 5. wijdt ende vreedt gheantwoozt Art.7.8.9.daer is ooc stracx te vozen koztelick op geantwoozt: een woozt/ of twee ſullen wy maer daer by voegen / tot verſterckinge van onſe voozſepde** Artijckelen, **uyt** Dr. Ameſius, libro, & cap. citato, quæſt. 4. **alwaer hy** theſi 22. **alſoo** ſept: **Alſulckē** verbondt **van** vrientſchap, **daer** abſolutelijck, **ende ſonder** eenige exceptie, reciprocè, **over ende weder over / hulpe wozdt beloost / om** allerley Oorloghe, **op** allerley ghelegentheydt **te aenvaerden/dat en mach** nauwelick, **ja ſelfs** niet nauwelick, **met eenigh** geloovigh Prinçe **gemaeckt wozden / late ſtaen met een / die** ongeloovigh is. **Want die** ſulcken verbont **aengaet/ ſtelt hemſelven in het perijckel van ſeer** ſware ſonden, **ende die moet nootſakelijt ſyne** conſcientie **onderwozpen / het** goet-duncken **van een ander. Daeromme moet daer ſeer nauwe op** ſulcke verbonden **ghelet wozden/ datſe niet en komē te ſtrijden tegen het** verbondt, **dat wy hebben met** God Almachtigh: **op dat/ dewijle wy beſigh zijn met** ruſte eñ vrede **te ſoecken** op der aerden, **wy gheene** Oorloghe **teghen ons en verwecken** van den Hemel: **want** Chriſtelijcke Overigheden **moeten vooz-al ſozge dzagē/ dat den** throon **van** Gods heerlijckheyt **niet beſpot en wozde / eñ dat** ſijn verbondt **met ons niet op en houde / Eſai.8.12. Jerm.14.21.**

Fædus talis amicitiæ, quo abſolutè, & ſine exceptione cauſæ, auxilia promittuntur mutua ad quod libet bellum ex occaſione ſuſcipiēdum, vix, aut ne vix quidē initi poteſt cum principe fideli, nedum infideli. Hoc enim eſſet, exponere ſe periculo graviſſimi peccati, & ſuā conſcientiā ex arbitrio alterius ſuſpenſam habere.

De V. Vrage: Of eene rechtvaerdighe Oorloghe, door de quade intentie van die ghene dieſe voeren, kan onwettelijck ende onrechtvaerdigh worden? **Antw. Op deſe** vrage, **moet met onderſcheydt geantwoozdt wozden. Want het is wat anders / te ſpzeken van de** intentie **van de** Souverayne Overigheyt, **die dooz** hare Authoriteyt, **de** Oorloge **uyt-roept: Het is wat anders/ te**

V. Vragē, of eene gherechtige Oorloge, door de quade intentie van die gene, dieſe voerē, kan onwettelijck worden? Antw. Met onderſcheydt.

ſpreken van de intentie der gener/ die de Oorloghe uyt-voeren, als Officieren, ende gemeene Soldaten.

Want daer is groot verſchil tuſſchen de intentie vā de Hooghe overigheyt, die de Oorloghe uyt-roepen: eñ tuſſchen de intentie vā hare Soldaten.

Aengaende de Hooge Overigheyt, daer moet wederom onderſcheydt gemaeckt worden/ tuſſchen het ooge-merck datſe heymelijck konnen hebben in haer herte: ende tuſſchen het ooghe-merck, datſe uytdrucken in hare manifeſten, ende Publicatien van de Oorloghe, die ſy voor-nemen. Nopende het heymelijck ooge-merck, dat den Souverayn kan hebben in ſyn herte/ daer-van en konnen de Onderſaten niet oordeelē/ maer dat komt God alleene toe/ die daer door-grondt herten ende nieren.

Want de intentie van de Hooge Overigheden, die ſy in hare manifeſten openbaren, die moeten wy onderſoecken, om van de gherechtigheyt der ſake te oordeelen.

Maer aengaende het oogemerck, datſe uyt-drucken in hare manifeſten, daer moeten de Onderſaten, ende de Soldaten oock van oordeelen/ naer Gods woordt, tot ruſte van hare conſcientie, om in den geloove daer voor te bidden ende te helpen uytvoeren/ naer haer vermogen. Indien dan/ dat oogemerck goedt is/ als voor de Goddelijcke waerheydt, voor de Juſtitie, voor s' Landts Privilegien, of ghelijck Joab ſept/ voor ons volck, ende voor de ſteden onſes Gods, 2. Sam. 10.12. So moetē wy daer uyt oordeelen/ gelijck oock uyt andere conditien, die te voren in de eerſte vrage geſtelt zijn/ dat het is eenen Krijgh des Heeren, Num. 21.14. 1. Sam. 18.17. Sonder te onderſoeckē/ hoe dat yemant van de Overigheden, in ſyn herte geſtelt is: want dat verborgen ooghe-merck en raeckt niet den grondt van de Oorloghe, maer alleene hare eygen conſcientie, dewelcke de Heere in dien dagh ſal oordeelen/ als hy het verborgen der menſchen ſal oordeelen/ naer ſyn Evangelium, door Ieſum Chriſtum, Rom. 2.16. De Overigheden zijn dan ſchuldigh/ in Pays, eñ in Oorloge, den raedt des Heeren te dienen, ghelijck David dede Act. 13. vſ. 36. maer indien ſy in hare herte/ eenighe andere ooge-mercken hebben: daer van en ſtaet de Onderſatē niet te oordeelen / want wy en moeten niet oordeelen voor den tijdt, tot dat de Heere komt, die oock in het licht ſal brenghen, dat in de duyſterniſſe verborgen is, ende den raedt des herten openbaren, ende dan ſal een yegelijck van Gode lof hebben, 1. Cor. 4. verſ. 5. Inſonderheyt/ moeten wy van onſe Overigheden altijt het beſte ghevoelen hebben (ter tijdt toe/ datſe openbaerlijck, metter daet anders bewijſen) even ghelijck de Kinderen moeten hebben van hare Ouders. Wat nu aengaet/ de intentie van die ghene/ die de Oorloghe uytvoeren/ als Colonnellen, Capiteynen, midtſgaders andere Officieren, ende ghemeyne Soldaten: het is ſeker/ alle het ghene/ dat wy doen/ dat wy het ſelve moeten doen ter eeren Gods, 1. Cor. 10. verſ. 31. Ende derhalvē/ wanneer een Soldaet, hy zy Hooghe of Laghe, een ander ooghe-merck heeft in ſyn Ampt, dat hy ſyne conſcientie daermede beſmet/ ende hy en kan dan niet kampen in den gheloove, ghelijck David dede teghen Goliath, 1. Sam. 17.45. Hebr. 11. vſ. 33.34. Maer onderentuſſchē en kan door die quade intentie van de Soldaten, de Oorloghe niet quaedt gemaeckt worden: want die hangt eyghentlijck aen de wettelijckheydt, of onwettelijckheydt, daer van wy hier voren

Aengaen de intent van de S daten, a die quae is, soo b ſmet ſy h re conſc tie: ma die en k de Oorl ghe in d grondt quaedt n ken. Intentio prava ſen per vitia actionen quam lib moralen opus tam ipſum (q tenus ab actione fert) int tione bo vel pravâ non mut mr Ame lib. 5. de conſcien cap. 33. theſi 23.

vozen in de tweede vraghe hzeeder gheſpzoken hebben. Dit ſtaet wel aen te mercken / om eenighe laſtermonden, als Papiſten, Weder-dooperen, ende meer andere/den mont te ſtoppen / dewelcke alle-tijdt beſich zijn / om van de Oorloghe te oozdeelen/upt eenige miſ-bruycken, die daer konnen onderloopen/ende oock ſomtijts inder daet wel onderloopen / ende willen daer upt / de Oorloge, goedt of quaedt keuren. De Weder-dooperen die keuren de Oorloghe in't ghemeen af / als ſtrijdigh zijnde teghen 't geloove, ende de goede conſcientie: met namen Menno Simons, die ſeer ghenegen was tot laſteren / die noemt de Hooft-luyden, Ruyters ende Knechten, bloedt-menſchen, ende hp ſepdt van haer/datſe ziele ende lijf om gewin te koope draghen, datſe ſweeren met op-ghereckte vingheren, datſe Steden ende Landen verderven willen, Burger ende Huyſman vanghen, dooden, ende om het hare brenghen willen, hoe-wel deſelve haer noyt gheen leet ghedaen, noch een quaedt woordt ghegheven hebben, &c. in't fondament-boeck, fol.195. b. Wy hebben op deſe laſteringhe gheantwoozdt/ in onſe Noodighe verbeteringe, fol.249. want hp doet vrome Soldaten groot onghelijck / als hp haer na-geeft in't gemeen, dat van ſommighe ſnoode boeven ſomtijts bedzeven wozdt: Ende hp ſpzeeckt opentlijck teghen de waerheyt/als hp ſepdt / dat den eedt van de Soldaten dat mede-brengt, want een pegelijck die verſtandt heeft/die weet wel/dat de Soldaten aen hare Overſte niet meer en ſweeren / als ghetrouwigheyt, ende gehoorſaemheyt. Dat ſp daer buptē doen/ dat komt op haer/ die ſulcx doen / want elck ſal ſijn pack dragen, Gal.6.5. maer dat en raeckt niet/ de wettelickheyt of de onwettelijckheyt van de Oorloge in haer-ſelven. Als hp exempel/ Joab was Davids Veldt-heere, ende een braef Soldaet, maer ſonder de vreeſe des Heeren: Hp heeft vele Oorloghen gheluckelijck upt-ghevoert/teghen de Jebuſiten, Ammoniten, Syriers, teghen Abſalom, tegen Zeba den ſone Bichri, &c. Alle deſe Oorloghen waren buptē alle twijffel / rechtvaerdigh ende wettelijck, want hp kampte vooz Gods volck, eñ vooz hare ſteden, 2.Sam. 10.vſ.12. nochtans hadde hp vele ſware gebzeken / inſonderheyt dat hp was vol hoovaerdie, jalouſie, haet, nijdt, wraeck-gierigheyt, &c. Soo dat hp ten leſten / hem-ſelven beſmette met twee grouwelijcke moorden, begaen tegen twee treffelijcke Velt-overſte, Davids dienaers/ te weten Abner, eñ Amaſa, 2.Sam. 3.27. 2.Sam.20.8.9.10. Daerom dat hp oock ſpne ſtraffe geledē heeft 1.Reg.2.verſ.5.6.28. tot 35. het ware nu een groot onverſtant/ dat pemant ſoude ſeggen/dat vooz Joabs fauten / de ganſche Oorloge, die hp voerde / ſoude onwettelijck gewozden zijn / want dat ſlupt ſoo vele/ als of pemandt ſepde / dat het Apoſtel-ampt, vooz de gierigheydt, ende verraderie van Judas, beſmet ware / het welcke ganſch onghe-rijmt/ende valſch is: want de ſonde volcht het hooft, daer ſp van gedaen is: die ziele die ſondicht, die ſal den doot ſterven, Ezech.18.4. Gelijck Menno Simons met de Soldatē handelt/ ſo handelt hp oock met de

Daer nochtans de fauten van eenige Soldaten (oock de Overſte) de Oorloghe inden gront niet en konnen quaedt maken:

Als duydelijck blijckt aen het exempel van Ioab.

Want het ampt, moet van de fauten des perſoons onderſcheyden worden, als blijckt uyt Iudas Iſcarioth.

Noxa caput ſequitur.

Soo laſtert Menno ooc de Hovelinghen.

Hovelingen, die hy al op eenen kam ſcheert, in ſyn fondament-boeck fol.105. daer hy alſoo ſeght: O ghy Koningen ende Richters in den Lande/ ſeght/ waer is doch u gheloove, ende liefde, met haren vromen aerdt? Waer is de vreeſe uwes Gods, uwen lichtende lanteerne, u ootmoedigh af-gheſtorven herte, ende u onſtraffelijck Godtſaligh leven, dat upt God is? Is het niet al/ enckel werelt ende vleeſch, wat ghy ſoeckt ende voorſtaet? men vint/immers ten meeſten deele/ in uwe Huyſen, ende Hoven niet/ dan eene uytſchijnende pronckerie ende pralerie der kleederen, ſtoutheydt ende overmoedt des herten, eene onverſadelijcke gierigheydt, haet ende nijdigheydt, achterklappen, verraden, hoereren, vrouwen-ſchenden, dobbelen, ſpelen, braſſen, ſuypen, vloecken, ſweeren, ſteken, breken, &c. dit is (ſepdt hy) u Ridderlijck ghebruyck, ende hoofſche leven, alle den tijdt uwes levens, &c. ende op den kant ſtaet/ 'tghebruyck ende leven inder Heeren hoven. Op deſe laſteringe hebben wy oock geantwoordt/ in onſe Noodighe verbeteringhe, fol.254. ſiet/ dat is de ordinaire miſgrepe van Menno, ende ſyne Diſcipelen, datſe altijdt van eene ſake willen oordeelen upt het miſbruyck, gelijck Mahometh oordeelt van dē Wijn, ende heeft daerom het ghebruyck van dien verboden/aen de Turcken, Perſianen, Sarazijnen, ende alle die gene/die ſyne grouwelijcke ſecte volgen: ſoo willen de Weder-dooperen, het Ampt der Overigheydt, den eedt, de Oorloghe, ende het ghebruyck van't ſweerdt, den Chriſtenen verbieden/ om eenighe miſbruycken, die van ſommige gepleeght worden: daer nochtans het Ampt, van den Perſoon, altijdt moet onderſcheyden worden/ ghelijck wy te vooren van Joab, ende Iudas Iſcarioth verſtaen hebben. Laet ons dan letten op de laetſte woorden van den Propheet Hoſeas, cap.14.vſ.10. Wie is wijs, die dit verſta? ende kloeck, die dit mercke? want de weghen des Heeren zijn recht: de rechtvaerdige wandelen daer inne, doch de overtreders vallen daer inne. Ende dit bekent Menno ſelve/ op ſommighe plaetſen/ daer hy hem-ſelven teghenſpreeckt: want hy bekent dupdelijck/ dat de Overigheden in haer Ampt konnen ſaligh worden, midts datſe dat doen in den gheloove, ende vreeſe Gods. fundament-boeck, fol.102.b. Item/fol.117.118.332.b. item/in de Summarie tweede deel, fol.312. ſiet onſe Noodighe verbeteringhe, fol.206.207. Ja/hy houdt de Munſteriſche Rot-geeſten voor ſyne broeders, ende hy en twijffelt niet, of ſy hebben eenen ghenadighen God, in ſyn oudt fundament-boeck ghedruckt anno 1539. fol.7. in de letter r. ſiet onſe Noodige verbeteringe fol.264. Deſe luyden willē Leeraers der Wet zijn, ende ſy en verſtaen niet, wat ſy ſeggen, of wat ſy beveſtighen, 1.Tim.1.verſ.7. Want de Heere grijpt de liſtighe, in hare liſtigheyt, 1.Cor.3.verſ.19. Gelijck de Weder-dooperen oordeelen van de Oorloghe in het ghemeyn, ſoo oordeelen de Papiſten, met namen de Jeſu-wijten, ende de Spaenſ-geſinde van onſe Oorloghe teghen den Koninghe van Spaengjen, in het byſonder: want ſy ſeggen/ dat onſe Ove-

Maer de H. Schr tuere lee ons and oordeel

Ia Menn ſpreeckt ſomtijdt tegen he ſelven.

Menno die oordeelt vele ſaken uyt het miſbruyck, gelijck Mahometh oock doet.

Ghelijck Menno oordeelt alle Oorlogen in' gemeen: oordeelen de Ieſuwijten, en Spaenſ.ge ſinde, va onſe Oor loghe in' byſonder

Overigheden, dese Oorloghe niet en hebben aengenomē voor de Religie, noch 's Landts Privilegien, die merckelick gekroockt waren door de Inquisitie: door de Spaensche Guarnisoenen, die tegen den danck van de Heeren Staten, van den Koninghe Philips den II. in Nederlant gelaten waren: door het vermenighvuldighen van de nieuwe Bisschoppen: door den thienden penninck vā Duc d'Albe: door het stellen van uytlandtsche Gouverneurs, Raden, ende Officieren, rondt uyt teghen synen eedt, ende de Privilegien van den Lande: met namen door den grousamen bloet-raet, &c. maer seggen stoutelick / dat het alleene was / om de jalousie van den Nederlandtschen Adel teghen de Spaengjaerden, met namen de eergierigheyt van mijn Heere / den ouden Prince van Oraengjen, Hoogerme. dien sy door den bandt / gewone zijn te lasteren / eñ als den voornaemsten Autheur, alle de schuldt van den Oorlogh op te leggen. siet Fam. Stradam, de bello belgico, lib. 2. passim. Item lib. 7. fol. 417. 418. 419. &c. maer dit zijn alle t'samen tastelijcke leughenen, ende lasteringhen, die wy niet en behoeven te beantwoorden / overmidts syne Hoogh-ghemelte Excellentie, dat selve seer treffelick gedaen heeft in syne Apologie, tegen den Koninghe van Spaengjen uytghegeven / tot Leyden, anno 1581. dit willen wy alleene met een woort daer by voegen / dat het een groot onverstandt is / dat de Spaengjaerden, of Spaensgesinde, (als Jesu-wijten, ende hare discipelen) van de gherechtigheydt, of ongerechtigheydt van onse Oorloge, willen disputeren uyt eenige heymelijcke intentien, die sy dese of gene willen te laste leggen (doch sonder bewijs) want dat en staet niet by haer, of by eenigh menschē te oordeelen / maer alleene by God Almachtigh, die de levende ende doode, sonder onderschepdt / soo groote als kleene, sal oordeelen / door onsen Heere Iesum Christum, 2. Tim. 4. 1. Maer sy moesten oordeelen uyt de manifesten, ende openbare verklaringhen, die onse Hooge Overigheden, meer als thien-mael, ja hondert-mael, gedaen hebben / op allerley occasie / met namen in haer Placcaet in date dē 26. Julij 1581. Daerinne de Heeren Staten Generael van de vereenighde Nederlanden (daer onder dat in dien tijdt / de Provinçien van Brabandt, Vlaend'ren, ende meer andere / noch behoordē) volgens hare Authoriteyt, die haer van God ghegeven was / verklaren dat den Koningh van Spaengjen, ipso jure verballen was van syne heerschappie, gherechtigheydt ende erffenisse van de voorsz. Landen: ende datse niet van meyninge en waren / den selven te kennen in eenighe saken, Prinçelijcke Hoogheydt, Jurisdicten, ende Domeynen de Landen rakende / of synen naem, als Over-heere, meer te gebruycken / &c. Daer verhalen sy voorts wijdt ende breedt / de oorsaken ende fundamenten van onse rechtvaerdighe Oorloghe, ende sy doen dat volgens haren eedt, als Staten van de Lande, den welcken uyt kracht van haer Ampt, ende s'Landts Privilegien, toe-quam alsulcken verklaringe te doen: soo dat het niet meer als kinder-werck en is /

Want sy moestē antwoordē op de manifesten, Placcaten, ende andere Publijcke instrumentē: daer het fundament van onse Oorloge wordt aengewesen.

Met namen dat Placcaet van den 26. Iuli 1581. daer de Staten Generael, die meest Paepsch waren, den Koning van Spaengjen af sweeren.

is / hier in het particuliere te gaen ſiften / de particuliere intentien van deſe / of gene / want daer op en komt het ſtuck niet aen / ende dat en kan in geene menſchelijcke vierſchare gedecideert / of geſleten worden. Onderentuſſchen / gelijck de Onderſaten ghehouden zijn / van de intentie van hare Overigheden te oordeelen upt hare Manifeſten, Publicatien, ende andere openbare inſtrumenten: ſoo zijn ock de Overigheden ſchuldigh / hare conſcientie daer inne te onderſoecken voor God, of ſy in hare Actien, van Pays, of Oorloghe, met namen de Oorloghe, (dewijle het een ſwaer ſtuck is) ſulcx niet voor en hebben / als ſy in hare Manifeſten, Publicatien, Contracten, Verbonden met andere Prinçen Biddagh-brieven, &c. hondertmael / ende meer / aen hare Onderſaten, ja vrunden ende vreemde te kennen gheven / ende ſy moeten ſorghvuldelijck toeſien / datſe niet en doen / noch gedoogen gedaen te worden / dat tegen dat openbare oogheſmerck ſoude moghen ſtrijden: of anders ſouden ſy God Almachtigh ſwaerlijck vertoornē: de ſucht van hare gemeynte verlieſen: hare rechtvaerdighe ſake beſmetten: den trooſt van hare conſcientie verlieſen: hare Onderſaten doen ſuchten: ende de vyanden ſtijvē in hare vuyle / ende vinnige laſteringen. Laetſe dan ſeggen met den Prophete David, Pſal. 138. vſ. 23. 24. Doorſoeckt my Godt, ende ondervindt mijn herte: proeft my, ende ondervindt, hoe ick het meyne: ende ſiet, of ick op booſe wegē ben, ende leydt my op den eeuwigen wech. Soo ſal wederom dien Echo, ende H. weerklanck van de goede ghemeynte over haer komen / als ſy voor hare Overigheden in den geloove ſullen bidden / ſeggende: de Heere verhoore u inder noodt, den naem des Gods Iacobs beſchutte u: Hy ſende u hulpe van het Heylighdom, ende ſtercke u uyt Zion: Hy geve u, wat u herte begheert, ende vervulle alle uwe aenſlaghen: Helpt Heere, de Koningh verhoore ons, wanneer wy roepen, Pſal. 20. verſ. 2. tot den eynde.

Niettemin moeten de Overighedē hare conſcientien, ende Actien onderſoecken, om te toonen dat hare particuliere intentie met hare Publicatien over een komt:

Of anders ſouden daer groote onheylen uyt volghen.

Daerentegen, als hare Actiē daermede accorderen, ſoo hebben ſy veel ſegens te verwachten.

De VI. vraghe, wat perſoonen dat men in de Oorloghe magh quetſen, ende hoe verre dat men die magh quetſen? Deſe vraghe is noodigh onderſocht / overmidts de Wederdooperen, ende vele andere menſchen meynen / dat de Oorloge niet anders en is / als eene onghebonden licentie, om al te doen / dat de Krijghſ-luyden ſoude mogen in den hop ſchieten: daer nochtans eene wettelijcke, ende rechtvaerdighe Oorloghe, niet anders en is / als eene ſpecie van Juſtitie, om de goede te beſchermen / ende de quade te ſtraffen / ghelijck Dr. Ameſius dat wel bewijſt / lib. 5. de conſcientia, cap. 33. quæſt. 1. Item / Hugo Grotius, lib. 1. de Jure pacis, & billi, cap. 2. dat ſoo zijnde / ſoo is het licht op deſe vrage te antwoorden / die twee leden heeft. Het eerſte lidt is / wat perſonen dat men quetſen magh in de Oorloghe? Het tweede lidt is / hoe verre dat men die quetſen magh? Aengaende het eerſte lidt, het is ſeker / dat eene wettelijcke Oorloghe, eyghentlijck ende directelijck ghevoert wordt teghen die ghene / die ſchuldigh zijn, dat is / die tegen den Prinçe, of de Republijcke miſdaen heb-

De VI. vraghe: wat perſonen dat mē in Oorloghe magh queſen, ende hoe verre

De noodwendighe van deſe vraghe, twee ledē heeft.

I. Antw. op het eerſte lidt, wat perſonen dat men quetſen magh. Te weten eygentlijc die onſen Souverayn of ſtaet miſdaen hebben.

hebben/ daer van dat die Oorloghe ghevoert wordt. Want eene wettighe Oorloghe, is defensijf, of offensijf. De defensive Oorloghe wordt gevoert tegen die ghene/die ons t'onrechte willen komen verdrucken / ende met ghewelt ontnemen / dat ons God, ende de natuere ghegeven heeft / sulcken Oorloghe voerde Iephtach teghen de Ammoniten, Jud. 11. dat is oock het beginsel van onse Oorloghe geweest/ tegen den Spaengjaert, ende de Tyrannen, die hy als Gouverneurs sondt in de Nederlanden, om deselve te brenghen in sulcken faetsoen / als een gheconquesteert Koninckrijcke, sonder te letten op eenige Wetten, Privilegien, oude herkomen, die den Koningh in syne blyde inkomste besworen hadde/ anno 1549. Onder expres verbandt, indien hy, of syne Oiren ende Nakomelinghen, hier teghen gingen, quamen, of deden, by hem-selven, of yemant anders, in al, of in deele, hoe, ende in wat manieren dat het ware: soo consenteert, ende willekoordt hy aen de Prelaten, Baenrotsen, Ridders, Steden, Vryheden, ende allen anderen synen Onderseten, datse hem, syne Oiren ende Nakomelingé, geenderhande dienslen doen sullen, noch onder-hoorich wesen, in gheenderhande saken, die hy, of syne Nakomelinghen soude behoeven, of die hy, of sy, aen de voorsz. Onderseten souden moghen begheeren of versoecken, totter tijdt toe, dat hy of syne Nakomelinghen, hen alsulcken gebreck, als te hans hier voren gheroert is, wederdaen, verricht, ende daer af volkomelijck afgelaten, ende verteghen sullen hebben: daer toe hy oock wil, decerneert, ende verklaert, dat terstont alle Offiçieren, gestelt ter contrarien dese syne blyde inkomste, sullen verlaten zijn. Ende dat voorts oock alle 'tghene, dat nu voortaen, ter contrarien van des voren geroert staet, geattenteert mochte worden, van geender waerden zijn, noch ghehouden en sal moghen worden in toekomenden tijden: ende dit alles sonder arghelist. Tot welcker dinghen oirkonden, ende eeuwigher vastigheyt, den Keyser Carolus de V. ende synen Sone, den Prinçe Philippus de II. hare zegelen daer aen hebben doen hanghen, ende met haer eygene handen ondertepckent / aldus: Charles: Philippes: midtsgaders den Audiençier ende eerste Secretaris Vereycken. Gegeven in de stadt van Leuven, den vijfden dagh van Julio, in het jaer onses Heeren, duysendt, vijf honderdt, neghen en veertigh. Soo lupdt de blyde inkomste van Brabandt, van woorde tot woorde/ Art. 58. daer zijn noch twee Additien by/ van den ghemelten Keyser Carel: de eerste, bestaende in thien Artijckelen, ghedateert tot Gent, anno 1515. den 12. Aprtl naer Paesschen: de tweede, bestaende in sesthien Artijckelen, gedateert tot Brugge, den 26. Aprtl anno voorsepdt / die hy met eenen besweert Art. 57. van de voorsz. blyde inkomste van de Provincie van Brabandt. De blyde inkomsten van de andere Provinçien zijn naer advenant/ ende naer de ghelegenthept van hare Privilegien, even soo lupdende/ mutatis mutandis, gelijck in het proæmium van de voorsz. blyde inkomste, oock wordt te kennen gegeven. Desen eedt heeft Ko-

Ende hy spreeckt sijn eyghen vonnisse.

Ende daer uyt is eerst ghekomen onse Oorloghe defensijf.

ninck Philips den II. moetwilligh gebzoken / by diſpenſatie van den Paus. ſiet de Apologie van dē Prinçe fol.77. ende hy en heeft daer van niet willen afſtaen/ noch eenige reparatie daer van doen / niet tegenſtaende alle ootmoedige beden, requeſten, ſupplicatien, remonſtrantien, treffelijcke beſendingen, interceſſien van den Keyſer, midtſgaders andere Prinçen, eñ Potentaten van Chriſtenrijck, van anno 1566. tot 1581. daer op is ten laetſten gevolght/ dat Placcaet van de Heeren Staten Generael, ghedateert in s'Graven-Have den 26. Julij 1581. daer ſy volgens de Authoriteyt, die haer toequam/ dat is volgens haer Ampt ende Eedt, hebben verklaert/ dat den Koningh van ſijne pretenſien op de Nederlanden, ipſo jure verballen was/ als vozen gehoozt is. Het is dan eyghentlijck, den Koningh van Spaengjen, die ons miſdaen, ende ſynen eedt gebzoken heeft. Derhalven de Oorloge, die wp voeren / die is eygentlijck ende directelijck teghen hem / ende alle die gene / die hem in ſyne tyrannie, ende ongherechtigheydt willen bpſtaen ende ſtaende houden. Want deſe Wet en is niet alleen gheſchzeven/ maer met dē menſche gebozē: ende die wp niet alleene geleert/ gehoozt/ of gheleſen / maer die wp van de nature ſelve ontfangen/ gheſchept/ ende in-ghedzucht hebben: wp en zijn (ſegge ick) daer toe niet onderweſen/ maer gemaeckt: niet geleert / maer gebozen: te weten/ ſoo wanneer ons leven geraeckt in eenigh perijckel van liſten of lagen, van openbaer geweldt, van wapenen, het zy van moordenaers, of openbare vyanden, dat wp alle eerlijcke middelen moghen bedencken ende gebzupcken/ om ons ſelven te beſchermen/ ende te verloſſen. Cicero pro milone. Want dit heeft de redelijckheyt gheleert lupden / die verſtant ende geleertheyt hebben: de noodtſakelijckheydt heeft dit de barbare ende wilde menſchen gheleert: de maniere heeft dit alle volckeren: jae de natuere heeft dat ſelfs de wilde beeſten geleert / datſe alletijdt ſoecken allerley gheweldt van haer hooft, van haer lijf en leven af te keeren/ met ſulcke middelen/ als ſp beſt konnen. ibid. Daerom ſepdt Cajus de Rechtſ-gheleerde, dat de natuerlijcke redelijckheydt toe-laet/ dat wp ons ſelven tegen perijckelē ſouden verdedigen. Ende Florentius de Rechtſ-geleerde: dit komt upt het recht, dat het ghene dat pemandt ghedaen heeft tot defenſie ende beſcherminghe van ſpn lijf en leven, dat hp het ſelve bp een pder geoozdeelt wozdt / met rechte ghedaen te hebben. Ende Joſephus den Joodtſchē Hyſtozie-ſchzijver/ lib.3. de bello judaico cap.25. want dat is de Wet der natueren (ſepdt hp) die bp een pegelijck gheldet / datſe gaerne ſouden leven: ende daerom iſt/ dat wp die gene/ die ons openlick van ons leven willē berooven/ booz vyanden houden. Siet bzeeder Hugo Grotius, lib.1. de jure pacis & belli, cap.2. Dit zp genoegh van de defenſive Oorloge. Aengaende de offenſivē, die ſpzupt dickwils upt de defenſive, wanneer den vyandt ons wat ongherechtelick ende ghewelt ontnomen heeft/ dat wp gedwonghen zijn booz de wapenen weder te epſſchen: daer van ſepdt Ci-

Ende hy en heeft naer geene vriendelijcke middelē willen luyſteren.

Derhalven is hy ipſo jure vervallen.

Hy is dan eygentlick onſē vyant, mitſgaders alle, die ſyne tyrannie willē voorſtaen met raedt, of daet.

Eſt hæc non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex naturâ ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus ad quam non docti, ſed facti: non inſtituti, ſed imbuti ſu-

mus: ut vita noſ in aliqu inſidias, in vim, tela latro aut inim corum i cidiſſet, omnis h neſta ra eſſet exp diendæ luris.

Adverſus periculu naturalis ratio per mittit ſe defende Iure hoc evenit, u quod qui que obtu lam corp ris ſui fe rit, jure cille exi metur. Eſt enim naturæ l illa, qua omnibu valet, ut lint vive idq; ipſu eſt, qua- propter eos, qui manifeſt nos volu ſpoliare, hoſtes ce ſemus.

Ex quo i telligi po teſt, nullu bellum e juſtum, quod aut rebus rep titis gera tur, aut d nuntiatu antè ſit, indictum

Cicero, offic. lib.1. cap.14. datter geene Oorloghe (te weten offensijf) rechtvaerdigh is / dan die gevoert wort om weder te eysschē / dat ons ontnomen is / midts dat wy den vyandt eerst ontseggen / dat is / de Oorloghe openlijck doen aensegghen / ende de reden van dien. Soodanigh is de Oorloghe gheweest / die David ghevoert heeft teghen de Philistheen, Moabiters, Hadad-ezer Koningh te Zoba, tegen de Syriers, tegen de Edomiten, &c. 2. Sam. 8. Hier komt ock in eeniger manieren by / de Oorloge / die de elf stammen voerden teghen den stamme Ben Jamin, Jud. 20. Want al-hoewel die van Ben Jamin, den anderen niet schenē ontnomē te hebben / soo haddē sy even-wel grouwelijc daer inne misdaen / datse die boose boevē van Gibea niet en wilden straffen naer den regel van Iustitie, dat is / alle Goddelijcke, ende menschelijcke wetten: ja datse tegen het recht der volckeren, de Ghesanten van de elf stammen, met spijtige woorden afvaerdighden / Jud. 20. 13 ende dat het swaerste van allen was / datse door de weygeringhe van de Iustitie, den toorne Gods over het gansche Israel souden verweckt hebbē. Sulcken Oorloghe was het ock / die David voerde tegen de Ammoniten, om datse tegen het recht der volckeren, syne Ambassadeurs gheschonden haddē / 2. Sam. 10. Onse Oorloghe is ghemenght: In den eersten is sy geweest defensijf, gheliick sy noch is: maer overmidts den Koningh van Spaengjē, de vereenighde Nederlanden, in goedt / ende bloedt / niet alleene veel leets ghedaen / maer ock daerenboven / ten deele door listigheydt, ten deele door openbaer ghewelt, thien Provinçien van de Generale Unie heeft af-gescheurt: soo is daer eene offensive Oorloge by-ghekomen / om te verkrijgen reparatie van het ongelijck / dat de Provinçien, soo lange / ende soo grouwelijck gheleden hebbē / als met namen ock tot reductie van de thien af-ghescheurde Provinçien, sonder dewelcke / dat de Nederlanden niet lichtelijck wederom tot ruste en vrede konnen ghebracht worden / gheliick de Heeren Staten Generael menighmael / met openbare manifesten, hare intentie in desen / aen de Heerē Staten van de thien meer-gemelte Provinçiē verklaert hebben / met namen / anno 1579. anno 1602. anno 1632. ende sy noemen deselve / hare goede vrunden, ende na-ghebueren. Siet met namen de manifeste, in date den 7. Junij 1602. Item / de laetste in het jaer 1632. Ick swijge / dat wy upt kracht van de Generale Unie, ghehouden zijn / onse broeders in de Over-heerde Provinçien, te verlossen upt de Spaensche tyrannie, gheliick wy / door Gods genade / verlost zijn / Num. 32. 20. 21. 22. 23. Deut. 2. vs. 18. 19. 20. In summa / den Koningh van Spaengjen, is eygentlijck, ende directelijck, onsen vyandt, midtsgaders alle die gene / die hem met opset eñ moetwillens, stijven in syne ongherechtigheydt, ende tyrannie: dat zijn de personen, die ons misdaen hebbē / ende noch doen: daerteghen voeren wy dan Oorloghe, volghens Goddelijcke, ende menschelijcke wetten, ende daerentegen moet gebruyckt worden het swaerdt der Iustitie, om de

Hier uyt blijckt, wie dat eygentlick onse vyanden zijn:

goede te beſchermē / ende de quade te ſtraffen/Rom. 13.3.4. 1.Pet.2. 14. Apocal.13.10. Apocal.18.6. Maer daer zijnder vele / die onder de Juriſdictie van onſen vyandt woonen / die ons niet miſdaen en hebben / ja die ons niet en konnen, of willen miſdoen: daerteghen moet groote moderatie, ende barmhertigheyt ghepleeght worden / met namen de oude lieden, de jonghe kinderen, de vrou-perſonen: want het wort van dē Heere voor eene groote wreedthept gherekent / dat men die gene / die ſwack zijn / ten opſien van hare jonge, of hooge jaren/ of van haer ſexus ende geſlachte/ dat is / jonghe kinderen, oude lieden, ende vrouwen, niet en verſchoont/ Thren.4.16. Thren.5.verſ.11.12. 13.14. Amos 1.13. Want die en hebben ons niet miſdaen, noch en konnē ons niet miſdoen, ende daerom heeft den Heere belaſt/ dat men die verſchoonen ſoude / Deut.20. 14. 't Is waer/ ſomtijdts heeft hy belaſt/ dat de kinderē Iſraels in hare Victorie, of anderſins in de wrake teghen ſijn eyghen huys, niemandt verſchoonē en ſouden/ ſelfs niet de vrouwen, eñ kinderen, Joſu.6.17. Joſu.8.25. 1.Sam.15.3. Pſal. 137.9. Ezech.9.6. Maer die exempelen zijn extraordinaris, ende en ſtaen ons niet na te volghen/ ovenmidts dat die vyanden, waren vervloeckte Natien, die den Heere wilde uytroepen/ Exod.17.14. Of het was met ſijn eyghen volck in ſulcken ſtact geſtelt / dat hy eene extraordinaire ſtraffe wilde oeffenen / op dat die ghene/ die dat in Iſrael hooren ſoude/ beyde ſyne oozen ſouden klincken/ 1.Sam. 3. 11. Jer.15. 1.2.3. tot 10. Ezech.14. verſ.12. totten eynde toe. Wy moeten in de Oorloghe ook verſchoonen onſe vrunden bondt-ghenooten, huyſ-ge-nooten des gheloofs, of andere/ die eenige barmhertigheyt aen ons gepleeght hebben / 2.Paral.28.8. tot 16. Soo wiert Rahab verſchoont/ met alle die gene/die in haren huyſe waren/ Joſu.6.verſ.17. Soo wierdē de Gibeoniten verſchoont/ Joſu. 9. verſ. 16.17.18.19. Soo wierden de Keniters verſchoont/die onder de Amalekiten woonden/om datſe aen de kinderen Iſraels barmhertighept ghedaen hadden/als ſy uyt Egypten togen / 1.Sam.15.6. Maer het ſtaet te noteren / dat de Keniters, op de vermaninghe van Saul, by tijdts verhuyſden van de Amalekitē, op datſe onverhoets vā ſijn Krijghſ-volck niet en ſoudē verdorven worden. ibid. Wy moeten ook de neutrale nabueren van onſe vyanden verſchoonen / die ons niet miſdaen en hebben/mits datſe ons vry ende vranck / door haer landt laten trecken/ op eere ende trouwe, ſonder dat wy haer / of ſy ons leet doē. So wilde de Heere verſchoont hebben / de Edomiten, Moabiten, ende Ammoniten, als de kinderen Iſraels uyt Egypten togen/ Deut.2. vſ.3.4.5. totten eynde. Wy moeten ook in de Oorloghe verſchoonen (ſoo vele moghelijck is) alle onnooſele luyden, die teghen haren danck, onder het jock van onſe vyanden ſuchten / ende ons gheen leet en doē / of opt willens en wetens gedaen hebben/ gelijck daer met duyſenden zijn/ niet alleene in Brabant, Vlaendren, ende andere Over-heerde Provinçien, maer ſelfs ook in Hiſpa-

Ende dat daer vele woonen onder 'svyants Iuriſdictie, die wy verſchoonen moeten, te weten oude liedē, jonge kinderen, en vronwen.

Puerum ætas excuſet, feminam ſexus Seneca lib.3. de ira, cap.24. Idē, lib.2. de ira, cap.9. Num quis iraſcitur queris, quorum ætas nondū novit rerum diſcrimina?

Statius de feminis, ſexus rudis, inſciuſque ferri.

Sexus, cui bella parcunt.

Papinius de ſenibus: nullis violabilis armis, turba ſenes.

Teghenw. beantwoordt.

Wy moe ook ver ſchoone onſe vru den, bo ghenoot huyſ-gh nooten gheloofs alle, die eenighe vruntſch beweſen hebben.

Item ne trale per ſonen, hoe ver

Wy moe ook ver ſchoone (ſoo vele moghelij is) onno ſele luyd die teghe harē dan onder de vyant wo nen.

Hiſpanien, Portugael, &c. dewelcke menichmael wenſchē/ datſe bā het Spaenſche jock verloſt/ende dat wp Victorieus waren: Alhoewel ſp beter ſouden doen/ datſe in tijts ginghen upt Babel, op datſe hare ſonden niet deelachtigh en worden/eñ niet mede en deylden van hare plagen/ Apoc. 18.4. Soo dedē de Keniters, op de vermaninghe van den Koning Saul, op datſe met de Amalekiters, onverhoets niet en ſouden wech gherupmt worden/ 1. Sam. 15.vſ.6. Men behoort oock te verſchoonen de Lant-luyden, ende Viſſchers, ja oock de Koop-luydē, mits datſe den vyant niet en dienen voor Eſpions, Soldaten, of andere hoſtiliteyt teghen ons en plegen / overmits dat hare neeringe ſoodanigh is / datſe niet dan rulte ende vrede en ſoecken/ ende datſe in't gemeyn, het menſchelijcke gheſlachte konnen profijt doen. Ja men behoort oock te verſchoonen de Ambachtſluyden, ende Konſtenaers, die in ſtillichept ſoecken haer broodt te winnen / ſonder vyandtſchap tegen ons te toonen/ want ſp hebben den vrede liever als de Oorloge, inſonderhepdt als ſp oprechte Nederlanders zijn/ende vyanden van de Spaenſche tyrannie, ghelijck ſp meeſt alle zijn/ die aen gene zijde niet Jeſu-wijts en zijn. Voor-al behoort men te verſchoonen gheleerde luyden, inſonderhept die broom zijn/eñ die haer met de Oorloge eygentlijck niet en bemoepen / maer met den Godſdienſt, de Rechten, de Mediçine, of eenighe andere eerlijcke Studien: ſoo heeft den Koningh Nebucadnezar verſchoont den Propheet Jeremia, als hp Jeruſalem hadde ingenomen/ ende heeft hem ghedaen groote eñ treffelijcke preſentatien/ Jer.39. vſ.11.12.13.14. Jer.40. verſ.1. tot 7. Soo heeft Alexander de Groote, oock ghedaen met de Philoſophen in Indien, die Gymnoſophiſten ghenoemt wierden. Plutarch. in Alexandro. In ſumma/ mē behoort (ſoo vele mogelijck is) in de Oorloghe te verſchoonen/alle die ghene / die gheene wapenen en dragen / gelijck Alexander eertijdts ſepde met eene mannelijcke couragie: Ick en pleghe, ſepdt hp / geene Oorloghe te voeren tegen gevangene, teghen vrouwen, &c. hy moet ghewapent zijn, die ick voor mijnen vyandt ſoude houden. Ende daeromme ſepdt Livius lib.28. dat men volgens het recht van Oorloge, ſlaen magh alle die in de wapenen zijn, ende teghen-weer bieden. Daeromme belaſte Camillus den Roomſchen Velt-overſten, als hp de ſtadt Vey in Hetrurien, naer een thien-jarigh belegh, hadde ingenomen/dat de Soldaten verſchoonen ſouden alle die in de wapenē niet en waren. Livius lib.5. Hier upt volcht / dat het brome ende Chriſtelijcke Veldtoverſte niet en betaemt/ eene Stadt, Fort, of andere plaetſe / den Soldaten tot eenen roof ten vyere, ende ten ſwaerde, op te gheven/ ghelijck de Spaenſche Gouverneurs, ende andere Overſte van harent weghen/ in deſe Nederlanden, meer als eens ghedaen hebben / met namen Duc d'Alba, dewelcke alſoo geleeft heeft met de ſtadt Mecchelē, anno 1572. Den Grave van Boſſu, heeft ſoo gedaen met de ſtadt Rotterdam, anno voorſepdt. Don Frederico, den ſone van Duc d'Alba, met de ſtadt Naerden,

Bewijs daer van uyt exempelen.

In ſumma, men moet verſchoonē (ſoo vele moghelijck is) alle ongewapende luyden.

Cum captivis & feminis gerere bellum non ſoleo: armatus ſit oportet, quem oderim. Curtius lib.5.

Iure belli, in armatos, repugnanteſq, cædes.

Camillus Veys expugnatis edixit, ut ab enermi abſtineretur.

Chriſtelijcke Veldtoverſte en behoorden geene ſtadt ten vyere, ende ten ſweerde op te gheven, Ghelijck de Spaenſche Gouverneurs dickwils gedaen hebben.

den; anno als voren / ende dierghelijcke exempelen ſoude men meer konnen verhalen. Deſe wreethept ſtrijt directelijck tegen de H. Schrifture, Deut. 20. 14. Sy ſtrijdt oock teghen de gherechtigheydt, billickheyt, goedertierentheydt, barmhertigheyt, ja teghen de redelijckheyt, ende de menſchelijcke natuere ſelve.

Daer aen ſy veel ergher hebben gedaen, als de Heydenen, als

Daeromme ſeydt Camillus den Roomſchen Overſten: wy draghen de wapenen gheenſins teghen perſonen, die men oock plagh te ſparen, als de Steden inghenomen zijn, maer alleene tegen de gewapende. Plutarchus ſept in vita Camilli, dat de vrome Overſte, ſekere Krijghſ-wetten hebbē, die men niet en magh overtredē.

met namen Camillus.

Soo leſen wy oock/dat Gryphus, Koningh van Syrien, van ſyne hupſvrouwe Gryphina verſocht wierdt/ naer dat hy Antiochien inghenomen hadde (daer hare ſuſter Cleopatra in was) dat hy deſelve ſoude ſtraffen ende miſhandelē/om eenige fauten die ſy gedaen hadde: maer hy antwoordde daer op met goedt beſchеydt! Ey, ſeyde hy / en verſoeckt op my niet, dat ick ſoude doen, dat tot noch toe, niemant van onſe Voor-ouders, in het midden van ſoo vele inlandtſche, ende uytlandtſche Oorlogen, oyt gedaen en heeft, namelijck dat hy nae de Victorie, eenighe wreedtheydt ſoude begaen aen het vrouwelijcke gheſlachte, het welcke overmidts ſyne ſwackheydt, de perijckelen van de Oorloghe, ende de wreetheydt van de overwinners niet en behoorde onderworpen te weſen. Juſtinus lib. 39. Overmidts nu die moderatie, ende billickheyt, die wy ſien dat by eerbare Heydenē geweeſt ende derhalvē door het recht der natueren, in het herte der menſchen gheplant is / in alſulcken onghebonden verwoeſtinghe van Steden, ende ſterckten, niet en kan waerghenomen worden: ſoo behoort ſy met recht van alle vrome/ Chriſtelijcke Velt-overſte, verſoept ende ſtricktelijck verboden te worden/ op lijf-ſtraffe: op dat wy den toorne Gods, op onſen hals niet en halen/ghelijck den Prophete Obed eens waerſchoude de kinderen Iſraels, die onder het beleydt van haren Koningh Pekach, den ſone Remalia, van de kinderen Juda, hare broeders / op eenen dagh hadden verſlaghen honderdt ende twintigh duyſendt mannen: ende hadden gevanghen genomen tweemael hondert duyſendt vrouwen, ſonen ende dochteren, daer toe grooten roof, ende meynden die te brengen binnen Samaria: maer den Propheet Obed ginck het Leger te gemoedt/ ende ſeyde: dewijle de Heere, uwer Vaderen God, over Juda tooznigh is / ſoo heeft hyſe in uwe handen ghegheven: maer ghy-lieden hebtſe ſoo grouwelijck verworght, dat het tot in den Hemel reyckt: Nu denckt ghy-lieden daer toe/de kinderen Juda ende Ben Jamin u te onderworpē tot Knechten eñ Maeghden: Is dat dan gheen ſchult by u. l. tegen den Heere uwen God? Soo hoort my nu/ ende brenght de gevangene weder henen/die ghy-lieden hebt wech-gevoert van uwen broederen / want des Heeren toorne is over u. l. vergrimmet, 2. Par. 28. 5. tot 12. Merckt/hoe ernſtigh dat deſe wreethept/ van dē H. Propheet beſtraft wort/ ende de Overſte hebben oock daer nae ghelupſtert/ als daer

Gryphus.

Die het vrouwelijcke geſlachte niet en wildē quetſen.

Om hare ſwackheyt wille.

Daeromm behoorde alſulcken wreeden verwoeſti ge van ſt verboden worden, lijf-ſtraff

Als blijc 2. Chro. verſ. 5. 8

Want de toorne Gods, wo daer doo ontſteke

daer volght van Vs. 12. tot 16. Dit zy dan genoegh van het eerste lidt van de seste vraghe, te weten / wat personen dat men in de Oorloge quetsen magh.

Aengaende het tweede lidt, hoe verre dat men die quetsen magh? dat is met het voorgaende nu genoechsaem beantwoort: want overmits eene rechtvaerdighe Oorloghe, is het sweerdt van Justitie, dat de Overigheden somtijdts ghedwonghen worden in de handt te nemen / om de goede te beschermen, ende de quade te straffen, als te voren is aengewesen upt Rom. 13. soo en magh men in eene rechtvaerdige Oorloge, selfs die personé die schuldigh zijn / dat is / die teghen onse Hooge Overigheyt, of de Republijcke misdaen hebben / niet hooghер straffen / als de Justitie, ende het recht van eene wettighe Oorloghe toelaet / dat is / in goedt ende in bloedt, ende dat oock ghetempert met behoorlijcke barmhertigheydt, gelijck David sept Psal. 101. vers. 1. van ghenade ende recht wil ick singhen, ende u Heere lof-seggen. Ende soo hebben Alexander de Groote, I. Cæsar, Camillus, de Scipiones, ende meer andere treffelijcke Prinçen ghehandelt met hare vyanden, die sy overwonnen hadden / uptgheseten die van Carthago, Numantien, ende Corinthen, gheliick wy hier voren upt Cicero ghehoort hebben. Derhalven / soo en konnen wy gheensins prijsen die strenghe executie, die de elf stammen Israels teghen die van Ben Jamin ghedaen hebben / namelijck dat se de ganssche stamme, mannen, vrouwen, ende kinderen hebbé uptgeroept / op ses hondert mannen nae: want sy sloeghen met de scherpte des sweerdts / alle die in de Stadt Gibea waren, beyde menschen ende vee, ende alles wat men vandt, ende alle steden, die men vandt, verbrande men met vyere, Jud. 20. vers. 46. 47. 48. Want al-hoe-wel sy hadden eene rechtvaerdighe sake tegen die van Ben Jamin: dat se oock den mondt des Heeren ghevraeght hadden / tot dry malen toe / dewelcke ten derde male antwoorde / treckt op, morghen wil ickse in uwe handen geven, Jud. 20. vers. 28. Soo en hadde even-wel de Heere haer sulcken last niet gegeven / als tegen Jericho, ende de Amalekiten, dat se alle dat leven hadde, souden verbannen met de scherpte des sweerdts, Josu. 6. vers. 17. 1. Sam. 15. Vs. 3. Het en is oock geen redé / maer het strijdt teghen de Wet der natuere, der Schriftuere, als oock tegen het recht der volckeren, dat de Vaders souden draghen de misdaet van hare kinderen, of de kinderen, de misdaet van hare Vaders, maer een yeghelijck moet om syne sonde sterven, Deut. 24. vers. 16. 2. Paral. 25. 4. Ezech. 18. Vs. 4. &c. Wel-verstaende / ten zy dat de Heere om syne voordeelen upt te voeren / eene uytghedruckte verklaringhe, ende last, ghedaen / ende ghegeven heeft ter contrarien / dat hy hier niet gedaen en heeft. Daeromme hebben oock de kinderen Israels, berouw ende leetschap getoont over dese wreetheydt, ende onmatige executie, Jud. 21. 6. maer te spade / gelijck den Hooghgheleerden P. Martyr seer wel aenmerckt op die plaetse / die oock voordeelt / dat de kinderen Israels, vele te wreedt hadden ghewees teghen hare

Iud. 20. en 21. jongh noch oudt verschoont en hebben.

Want de Heere en hadde haer dat niet belest:

Eñ daerom hebben sy oock daer over rouwe ghedragen.

Israelitæ cũ dolent, pœnas dant suæ crudelitatis. Etenim satis fuerat in viros animadvertere. Quid opus erat mulieres & puellas occidere, quæ nihil deliquerant? P. Martyr in Iud. 21. vers. 6.

hare mede-broeders, ende hy geeft voor reden: Het hadde ghenoegh gheweeſt (ſeydt hy) datſe de mannen gheſtraft hadden. Want men moet in het ſtraffen mate houden: want men machſe niet al dootſlaē/ die in de handē van de overwinners vallē/ het is genoegh dat de ſchuldige gheſtraft worden. Ende het is te verwonderen/ dat de elf ſtammen hoyts daer aē/ haerſelvē wederom vergrepen hebben/ teghen die van Jabes in Gilead, om datſe niet en waren verſchenen/ om de Ben Jamiten te helpen ſtraffen: want ſy hebben de ganſche Burgherie daerom gaen ſtraffen met de ſcherpte des ſweerts/ tot de Vrouwen ende Kinderen toe/ ende dat door het middel van twaelf duyſendt mannen/ die ſy derwaerts ſonden/ Jud. 21. vſ. 10. want al-hoe-wel de elf ſtammen, in deſe Oorloge, oock gheen ongelyck en hadden (ſoo vele als aengaet de ſake ten principale) overmits ſy de Hooge Overigheyt van het Landt, in ſoo eene gherechtige ſake niet gehoorſaem ende behulpſaem en waren: ſoo ginghen ſy even-wel in de ſtraffe veel te vreedt/ ende te verre/ want het hadde genoegh gheweeſt (ghelyck P. Martyr ſeer wel ſeydt) indien ſy de mannen, die weerbaer waren/ gheſtraft hadden/ die het Crijm van Rebellie bedreven hadden: maer het was veel te hardt eñ te vreedt/ datſe dat de oude lieden, Vrouwen, ende Kinderen lieten ontgelden. Hierinne heeft Pekach den Koningh Iſraels, hem-ſelven oock verloopen tegen die van Juda: ſoo dat ſyne wreedtheydt tot den Hemel reyckte, 2. Paral. 28. vſ. 6. tot 11. als voren verhaelt is. Hier inne heeft den Keyſer Theodoſius hem oock vergrepē tegen de Stadt, ende de Burgerie van Theſſalonica: want overmidts een van ſyne Ridders, in eene muyterie ende oproer/ die in de ſelve Stadt op-ſtondt/ was doot ghebleven/ ſoo heeft hy de ganſche Stadt in bloedt gheſtelt/ ende ſeven duyſendt Burghers, ſonder onderſcheydt/ doen dootſlaen/ daer over dat hy van Ambroſio, dē Biſſchop van Milanen, openlyck beſtraft/ ende van de tafel des Heeren af-gehouden is/ tot dat hy openbare ſchuldt-bekenteniſſe ghedaen hadde. Euſeb. lib. 11. cap. 18. Niceph. lib. 12. cap. 41. Hyſt. tripart. lib. 9. cap. 30. ende heeft daerom geordineert eene notable Wet, dat in alle ſtraffen/ die den hals aengaen tuſſchen het vonniſſe, ende de executie, dertigh daghen ſouden loopen tuſſchen beyden/ op dat de barmhertigheydt, ende het berouw (des noodt zynde) haren tyt/ ende plaetſe/ ſouden mogen hebben. Het zy dan in de ordinaire Juſtitie, of in de Oorloge, ſoo moet met voordacht hier op gelet worden. Want de menſchen zyn/ door den bandt/ van ſulcken aerdt/ datſe gemeynelyck benyden eñ tooznigh zyn op lupden die welvaren/ inſonderheyt hare vyanden: maer wanneer deſelve onder de voeten liggen/ eñ bedorvē zyn/ ſoo hebben ſy deerniſſe daermede/ ick ſpreke van lupden van couragie, eñ die menſchelycke compaſſie by haer hebben. Daeromme en moet men het ſweerdt niet te vergheefs/ of lichtvaerdigh/ uyt de ſchepde trecken/ ende men magh nopt ſtraffe oeffenē/ met een tooznigh gemoet. Daeromme ſeyde Architas Tarentinus

Ende nochtans zijn ſy door de furie, teghen die vā Iabes in Gilead, in de ſelve ſonde ghevallen, Iud. 21.

Quanquam & hîc cenſeo ab Iſraelitis nimium ſævitum eſſe. Nam videbatur ſatis eſſe, viros aptos ad bellū interficere, qui rebellionis crimen admiſerant: mulieres vero, ſenes & pueros occidere, nimis fuit crudele. P Martyr in iſtum locum Iud. 21. 10.

Luyd cour hebb deer met verw vyan

Daerc moet noyt oeffe eē to gemo

nus tot synen Knecht, die hem misdaen hadde/indien ick niet toornigh en ware, ghy soudt voorseker slaghen krijghen. Ende Athenodorus den Philosooph, zijnde een seer geleerdt man / als hy syn af-schepdt soude nemen van den Keyser Augustus, om naer huys te trecken/ ende den Keyser hem versochte / dat hy tot een soye, hem eenighe goede leeringe soude naer-laten/ soo antwoordde hy seer voorsichtelijck: Als ghy gram zijt (seyde hy) soo en geeft uwe gramschap niet toe, ende en oeffent gheene wrake, voor al eer, dat ghy alle de letteren van den A. B. C. by u selven verhaelt ende op-gheseght hebt: te kennen ghevende/dat men hem-selven bedencken moet / ende daer op slapen eer men komt / om straffe te oeffenen.

Als een Velt-overste, victorieus wordt/soo en behoort hy oock niet toe te laten/op lijf-straffe, dat Vrouwen of Dochters gheschent/ of ghe-schoffiert worden. Want dat en is ghene specie van Justitie (hoe schuldigh dat oock de menschen wesen moghen) maer dat is een teecken van Barbarische wreedtheydt, daer alle couragieuse Veldt-overste, soo Griecken als Romeynen, &c. opt ende opt / een af-grijsē van gehadt hebben/ gelijck wy hier voren van Alexander, Schipio, Camillus, ende meer andere / verhaelt hebben. Waer ist opt gehoort/ dat men eenige Vrouwe, die misdaen heeft/ sal straffen in het poinct van eerbaerheyt, of kuyscheyt? de ordinaire straffen zijn/ in goedt en bloedt, of in het stuck van eere, dat pemant infaem ende eerloos verklaert wordt, maer niet/ dat hy door den wegh van Justitie, tot eene hoere, of boeve, gemaeckt wordt. Dat men nu niet en magh doen in de ordinaire Justitie, dat en magh men niet doen in eene wettighe Oorloghe: want daer en is anders gheen onderschepdt/ dan dat de ordinaire Justitie gheoeffent wordt tegen weynige quaedt-doenders: maer de Oorloghe, teghen eenen grooten hoop quaedt-doenders, die ganschе Landen ende luyden bederven willen. Men behoort oock in de Oorloghe niet te verderven vruchtbare boomen, bezaeyde vruchten, vee, ghebouwen, ende gestichten, die ons niet in den weg en zijn/ noch den vyandt merckelijck profijt konnen toe-brenghen/ maer die ons/ het zy nu / of morghen/ groot gherief ende ghemack souden konnen toe-brengen. Hier van hebben wy eene expresse wet/ Deut. 20. vers. 20. 21. wanneer ghy voor eenighe Stadt langhen tijdt ligghen moet, dat ghy daer teghen strijdet, om die in te nemen, soo en sult ghy de boomen niet verderven, dat ghy met de axe daer aen houwet: want ghy kondt daer van eten, daeromme en sult ghyse niet uyt-roeyen: Het is doch hout op den velde, ende gheen menschе, dat het voor u een bolle-werck zijn mochte: welcke dan-noch boomen zijn, die ghy weet dat men daer van niet en eet, die sult ghy moghen verderven ende uyt-roeyen (wel-verstaende in tijde van noodt) om bolle-wercken daer van te maken, teghen de Stadt, daer ghy tegen krijght, tot dat ghy haer machtigh wordt. Daeromme verstaen wy met rechte/alle die ongeregelde raserie van de dulle Soldaten, die sonder noot of profijt/ de Boomen,

Mē behoorde oock na de Victorie, niet te verderven, of te raseren, dat ons geene schade, maer bate kan toe-brengē, als boomen, huysen, vee, vruchten, &c.

Bewijs daer van uyt Gods woort.

Derhalvē is te verstaen die dulle raserie van sommige

Wijn-

Soldaten, die het al raſeren, en breken, dat haer voorkomt, ſonder noodt, of eenighe nuttigheyt.

Wijn-berghen, Ackers met het gezaeyde dat daer op ſtaet / moedtwillens gaen bederven: die in het in-nemen van Steden, en Dorpen, Kercken, Kloosters, Torrens, Gasthuyſen, Weeſ-huyſen, ja gheheele Steden, ende Dorpen, in brant ſteken: want dat en is geene maniere van Juſtitie, maer van eene uytſinnighe raſerie, ghelijck dolle luyden pleghen / dat wp onſe wrake gaen oeffenen tegen perſoonen, of ſaken, die ons niet misdaen en hebben / ja niet misdoen en konnē / maer veel eer / tot profijt en ghemack ſtrecken / gelijck de Heere dat ſeyt Deut.20. vſ.21. Maer hier steken wp upt / de inſtrumenten van Afgoderie, die directelijck daer toe ghemaeckt zijn / ende geen ander gebruyck en konnen hebben / als Afgodiſche Altaren, Beeldē, Sacramentſ-huyſen, &c. want die wil de Heere, expreſſelijck verdorven hebben / op datſe niet en ſouden dienen / als eene ſplinter in de ooghe van de Nakomelinghen, Exod.34.13. Num.33.52. Deut. 7.5. Ende daer over wordt Hiſkia gepreſen / dat hp de hooghten wech nam / de Calumnen van de Afgoden brack / de Hagen uyt-roeyden, ja dat hp ſelve brack de metalen ſlanghe, die Moſes gemaeckt hadde: want tot die tijt / hadden de kinderen Iſraels deſelve gheroockt / ende men hietſe Nehuſtan, 2. Reg.18.4. Wp steken ock upt / als de Heere een openbaer bevel ghegeven heeft ter contrarien / gelijck hp gedaē hadde van de ſtadt Jericho, Jud.6.17. de ſtadt Aij, Joſu.8.28. eñ ſommige andere. Anderſins moet de Iuſtitie altijdt ghetempert zijn met barmhertigheydt, ende onſen toorne en moet niet eeuwigh zijn / Amos 1. 11. Wp steken ock upt extremen noot vande militie, want als eē ſtadt of ſterckte, die belegert is / opinaſtre is / datſe haer niet en wil opgeven naer Krijghſ-gebruyck, ende datſe het naer alle apparentie / niet langher en konnen upt-houden / ſoo moeten de Beleggers dickwils / ſchoone boomen, Geſtichten, Huyſen of Hoven, breken / of in ſtucken ſchieten / om haer-ſelven te beſchermen, om den vyandt te krencken, ende hem alle voordeel af te snijdē / ſoo vele moghelijck is / want dat laet de Heere toe / Deut.20.21.

Maer hier zijn dry exceptiē waer te nemen

1. Alle inſtrumenten van Afgoderie, moeten noodſakelijck gheraſeert worden.

II. Als de Heere expreſſelijck belaſt heeft, eene heele ſtadt, of Landt te verwoeſten.

III Als daer uyterſte noot is, met rec kan ghe cuſeert worden

In ſumma / onnooſele luyden moet men in de Oorloge ſparen en verſchoonen. Schuldige perſoonen, die ons onrecht gedaen hebben / of het onrecht met gewapender hant willen ſtaende houden / die en moet men ock niet voorder quetſē / dan ſoo verre / als het noodigh is om te bekomen het recht ooghe-merck van de Oorloghe, dat is / of om de ongherechtigheydt te ſtraffen naer den reghel van Iuſtitie, of om de ſchade te verhalen die ons ghedaen is / of om tot eenen vaſten ende verſeherdē Pays ende Vrede te komen.

In ſumma de onnoſele mo men ve ſchoone de ſchu ghe ſtra met ba hertigh Nocent ipſi nor lædēdi quaten neceſſa eſt ad j finem b conſeq dum, id vel ad nendam ſtam co penſati rei abla vel ad riam vi candam ad pace ſtabilie Ameſiu loco ci

Hier uy blijckt wy te o deelen ben va Oorlog

Hier upt konnen wp nu voordeelen / wat van de Oorlogen van den Koningh van Spaengien, ende het huys van Ooſtenrijck te houden is / die nu over de dry hondert jaren, de gantſche wereldt / Aſia, Africa, Europa, America, met hare tyrannie, ende ongerechtighe wapenen in roeren geſtelt hebben / ende noch doen. Want ſp quellen ende quetſen duyſenden van menſchen / ja gantſche Natien ende Volckerē, die haer nopt het minſte leet gedaen en hebben.

Soo

Soo heeft Hartogh Albert van Oostenrijck, de Switsers al beginnen te tyzanniseren/voor het jaer derthien hondert. siet de Hystorie vã Jos. Simlerus lib. 1. Soo hebben de Spaenjaerden, al voor het jaer vijfthien hondert, schrickelijcke tyrannie gedreven/ over de arme Heydenen in America, of West-Indien, gheljck wy hier voren lib. 4. regel 10. breeder verhaelt/ende bewesen hebben.

Soo heeft dē Koningh van Spaengjen of Arragon, in-ghenomen het rijcke van Navarre, daer op hy in't minste niet en hadde te pretenderē/ dan alleene/ dat den Koningh van het voorsz. Rijcke, mitsgaders den Koningh van Vranckrijck, Louys de XII. van den Paus Julius de tweede, in den Ban gedaen was/ op-gheblitst zijnde van Ferdinand, Koningh van Arragon voorsz. dit is geschiet anno 1512. siet I. de Serres, in Louys XII. fol. 511. eñ 517.

So heeft Philippus de II. Koningh van Spaengjen, voor het belept van Duc d'Alba, ongerechtelijck/ ende met gewelt/ingenomē het Koninckrijcke van Portugael, anno 1580. niet tegenstaende/ dat hy daer op niet en hadde te pretenderen/ ende dat Don Antonio, voor wettich erfgenaem van de Croone, by dē Bisschop / Emmanuel de Almada verklaert was. Metren lib. 10. anno 1580. Soo heeft Albert, Hartoge van Oostenrijck, eene ongerechtige Oorloghe aengenomen teghen den Keyser / Adolph van Nassau, ende hem om-ghebracht / anno 1298. Chron. Carion. lib. 5. in Adolpho Nassavienſi. Insonderheyt is notabel / dat in't gemeen alle de Koningen van Spaengjen, zijn afghekomen van Hendrick, den Bastardt van Castilien, ende met dien tijtel zijn sy ghekomen aen de Koninghrijcken van Castilien ende Leon. siet de Apologie van syne Excellentie Willem van Nassau. fol. 59. Aengaende de Oorlogen, die den Keyser Ferdinand van Gratz, eenighe jaren herrewaerts gevoert heeft/ in Bohemen, Slesien, Moravien, Duytschlandt, &c. Daer van seydt Dr. Amesius met waerheydt/ lib. 5. de conscientiâ, cap. 33. thesi 35. dat het niet en is eene rechtvaerdighe Oorloghe, maer veel eer een latrocinium, struyck-rooverie, om een deel onnoosele luyden te verderven/ want daer is qualijck een van de conditien inne te vinden/ die in eene rechtvaerdighe Oorloghe vereyscht worden. Van de selve natuere is oock de Oorloge, die de Koningen van Spaengjen, nu soo vele jaren teghen de vereenighde Nederlanden ghevoert hebben: want behalven/ datse sonder reden verbolghen de stille in den Lande, Psal. 35. 20. die haer niet misdaen en hebbē/ gelijck syne Excellentie in syne Apologie dat selve seer treffelick bewijst fol. 43. tot 61. Soo procederen oock de Spaengjaerden soo wreedelick/ datse eer Barbaren, als Christenen zijn gelijckende / gheljck een yder bekent is van het Regiment van Duc d'Alba, ende eenighe Gouverneurs, die hem gevolght zijn / daeromme datse oock in alle de Nederlanden, eene vervloeckte gedachteniſſe hebben naer-gelaten. Soo heeft den lesten Keyser Ferdinand, oock ghehandelt met verschepden Steden, met namen Maeghden-burgh, Heydel-bergh, &c. Soo heeft oock den

Merckt de af-komste van de Koningen van Spaengjen.

Den Keyser Ferdinandus de II. heeft tyrannie gedreven over Bohemen, Slesien, Moravien, Duytschlandt.

DēKoninck van Spaengjen voert eene ongerechtige Oorloge tegen ons.

Bewijs daer van.

Reden van dit verhael.

Koningh van Spaengjē anno 1618. en 1619. de Griſons in roeren gheſtelt: ſoo heeft hy Vranckrijck over lange/ met namen in den tijdt van Hendrick de derde, Hendrick de vierde, ende deſen jegenwoordigen Koningh/ Louys den XIII. altijdt geſocht in geduerige confuſie/ende ſcheuringe te houden/door de Guiſianen, Jeſu-wijten, ende haers gelijcke/ſyne Complicen. Wy en ſouden dit soo breet niet aenroerē / ten ware/dat de Suppooſten van de gemelte Koningen van Spaengjen, als Jeſu-wijten ende andere Gheſpaenjoliſeerde geſellen/geduerigh beſich waren/om onſe rechtvaerdige Oorloghe te laſteren/ gheljck noch onlanghs gedaen heeft eenen ſekeren laſteraer, die tegen de weegh-ſchale van Erycius Puteanus, in het Latijn gheſchreven heeft/anno 1633. den tijtel is / de induciis aut pace Belgarum, diſſertationes variæ. Om dan niet op te halē/dat hier voren lib. 5. wijdt ende breedt / daer van geſept is: wy wijſen den Leſer, om grondigh verſtandt te hebben van het fondament van onſe Oorloghe, tot de meer-gemelte Apologie van ſyne Excellentie, fol. 61. Ende voorts aengaende de laſteringhen, met namen / dat onſe Overigheden ſouden voorſtaen eene valſche Ketterſche Religie, Item / datſe Kercken, Beelden, en Autaren ghebroken hebben, ſiet daer van de antwoorde fol. 55. datſe de Gheeſtelijcke perſonen vervolght ende verjaeght hebben, ſiet daer op de antwoorde fol. 67. datſe ongherechtelijck, ende teghen haren eedt, de wapenen tegen den Koningh hebben aenghenomen, ſiet daer op de antwoorde fol. 61. 62. 63. Datſe onder den deck-mantel van vryheydt der conſcientie, eene onghebonden Licentie in het ſtuck van Religie hebben in ghebracht, ſiet daer op de antwoorde fol. 69. datſe de Prieſters miſ-handelt, ende qualijck ghetracteert hebben, ſiet daer op de antwoorde fol. 70. datſe de Papen hebben gedwongen te trouwen. ibidem. van den thiendē penninck, fol. 71. 79. van den Eedt van den Koningh ghedaen in ſyne blijde inkomſte, dat den Paus hem daer van ghediſpenſeert heeft, fol. 77. van't Conçilium van Trenten. ibid. van den Hooghmoet van Duc d'Alba, fol. 75. Van de Pacificatie van Gent, wie dat die gebroken heeft? fol. 80. 81. Deſe ende meer andere notable ſtucken, moeten van alle Patriottē wel verſtaen ende overleght worden / om van onſe Oorloghe recht te oordeelen / ende de laſteraers den mondt te ſtoppen. Yemant mochte vragen/ of onſe Oorloghe, van den beginne af / tot nu toe / altijdt ſoo ghegaen heeft/ datter niet wel eenige exceſſen van wreedtheydt, onkuyſheydt, ongheregelde plunderinghe, of dierghelijcke / gheſchiedt en zy? Antw. Eplacen! daer en konnen/noch en willen wy niet van roemen / maer ghelijck wy hier voren gheproteſteert hebben / lib. 4. fol. 212. al iſt dat wy teghen onſen vyandt/ den Spaengjaert dzijben eene gherechtige ſake: ſoo en willē wy evenwel niet verantwoorden / alle de vuyligheyt, ende ongerechtigheyt, die van deſe, of ghene, in ende ontrent de Oorloghe ghedaen is / of noch gedaen wordt: want wy verſoeyen dat van ganſcher herten/ ende beſtraffen dat met allen ernſt op

Van de Requeſte, over ghegheven anno 1566. ſiet daer op d'antw. fol. 51. dat ſyne Exc. s'Landts penningen ſoude miſbruyckt hebben fol. 56.

Te weten om dat onſe Oorloghe, van onſe vyandē ſeer ghelaſtert wordt.

Maer mijn Heere, den ouden Prince, heeft in ſyne Apologie, voor ons, vaſt op alle laſteringen gheantwoordt.

Als blijc... uyt de ſp... cificatie...

Tegenw... pinghe ... onſe O... loghe va... dē begin... af, naer ... voorſz. ... gulen gh... voert is ...

Antw. d... wy daer ... niet en ... konnen ... noch wil... roemen ...

op alle occaſiē/gelijck ons de Heere belaſt heeft Eſa.58.1. 2.Tim.4.1. Onderentuſſchen/ſoo iſt ſeker/dat ſyne Excellentie, mijn Heer den ouden Prinçe, in ſyne Apologie ſepdt fol.70. te weten / dat onſe Regeringe, opt ende opt eenen natuerlijcken aftreck ghehadt heeft van allerley wreedtheydt, ja ſoo ſeer/ dat ſelfs onſe vyanden daer van moeten getupghenisſe gheven / de welcke ons volck over lange plegen te noemen (op hare maniere) barmhertighe Geuſen, gheljck de Syriers dat getupgenisſe gaven aen de Koningen Iſraels, datſe waren barmhertighe Koningen, 1.Reg.20.31. Want het is kenneljck ende notoir/ dat ſyne wel-gemelte Excellentie, ſommige heeft doen executerē/ ende aen den hals ſtraffen/ die ſodanige exceſſen bedreven haddē: Eñ andere van de voornaemſte, ja ock van ſeer grooten huyſe, ende die anderſins goede dienſten aen het Landt gedaen hadden/ heeft hy laten in de gevanckeniſſe werpen / dewelcke naer lange ghevanckeniſſe, alleene zijn los-gelaten / ten opſien van haren huyſe, daer ſy van gekomē waren/ zijnde het langduerigh aenhouden van hare perſonen/ ende de infamie, die ſy daer by ledē/hun gerekent in plaetſe vā de ſtraffe/ die ſy verdient hadden. ſiet d'Apologie van ſyne Exc. fol.70. Die kenniſſe heeft van onſe Nederlandtſche Hyſtorie, die kan wel mercken/waer op dat ſyne Excellentie daer ſiet / als hy ſpreeckt van een man van grooten huyſe, te weten/ op Willem, Grave vander Marck, Heere van Lumey, Ec. die dē Briel, op den 1. April anno 1572. heeft ingenomen/ dewelcke van de Hollanders over verſchepden wreetheden, extorſien ende moedtwille beſchuldight wiert anno 1573. daer op hy gevangen gheſet is/ ende in de gevanckeniſſe geblevē tot anno 1577. of 1578. ende is daerna/ gedeporteert zijnde van alle Regiment, los-ghelaten / ende naer Duytſchlandt ghetrocken / alwaer hy van ſyne vyanden door vergift is omghebracht. ſiet Metren, lib.4. anno 1573. op het eynde. Anders heeft ghedaen den Koningh van Spaengjen, want de meeſte tyrannen heeft hy altijdt meeſt ghecareſſeert/ gheljck hy dat met namen ghetoont heeft teghen den perſoon van Duc d'Alba, de welcke om ſyne menichfuldighe ende onghehoorde wreedtheyt, die hy in de Nederlanden, ende elders ghepleeght heeft (daer ſyne Excellentie eenighe ſtaelkens van verhaelt in ſyne Apologie, fol.75. 79.) met rechte/ by Nero, ende Phalaris, magh vergheleken worden: want als deſen Tyran, naer ſyn ſesjarigh, wreedt Regiment, in Spaengjen wiert ontboden/ ſoo verwachte een yder /die eenigh verſtant / eñ daer by noch een redeljck gevoelē van den Koningh hadde/ dat dē Koningh metter daedt ſoude ghetoont hebben / dat hem de Procedueren, van dē vooꝛſz. Tyran in Nederlant, miſhaeghden / nu ten minſten/ om datſe niet wel gheluckt en waren: want dat en is niet nieuws/ maer dickwils de maniere van de Prinçen, als hare deſſeyns miſlucken/ of yet ghedaen hebben/ dat den haet ende op-ſprake van de Ghemeynte onderwoꝛpen is / datſe gaerne pemant hebben onder hare dienaers, dien ſy als een laſt-peerdt, alle den haet,

Anders heeft gedaē dē Koningh van Spaengjen:

Want die heeft altijdt de meeſte tyrannen meeſt ghecareſſeert, als blijckt

Wt het exempel van Duc d'Alba.

Gratum eſt principibus, domi aliquē eſſe, in quem odia, dominis debita, exonerentur.

haet, eñ de ſchande van het werck/ moghen op leggen. Famian. lib.2. fol. 99. Maer in plaetſe / dat den Koningh, deſen ſynen Hertoge ſoude ſtraffen/of ten minſten diſgratieren, ſoo heeft hy hem ſeer vriendelijck ende beleefdelijck ontfanghen, buyten ende tegen 't verwachten van den Nederlandtſchen Adel, ja ſelfs van de Spaenſche Hovelingen, die den Koningh by hem hadde. Ende als ſommige/ den Koningh wederom daer in-wildē verſchoonē / ſeghende / dat den Koningh dat uyt looſheyt gedaen hadde/ overmidts hy ſyne gramſchap tegen ſyne Officieren, voor eenen tijt wel wiſte te diſſimuleren ende te bedeckē/maer dat hy tot ſyner tijdt, dat wiſte te paſſe te brengen/ende meynē daerom / dat den Koningh hier door is beweeght geweeſt / dē voorſz. Hartogh, eenige jaren daerna / in ballinghſchap te ſenden naer Uzeda: maer die ſo oordeelē/zijn verdoolt/ (ſeyt Famianus) want den Koningh hadde andere redenē/ waerom dat hy Duc d' Alba derwaerts ſondt/ die hy oock aenwijſt/ want ick houdet daer voor (ſeydt hy) dat alle 'tgene, dat den voorſz. Hartogh in Nederlandt ghedaen heeft, dat hy ten meeſten deele dat gedaen heeft, volgens den uytghedruckten laſt van den Koningh, alſoo dat hy des Koninckx gramſchap daer mede niet verdient en heeft: of indien hy yet miſdaen heeft / dat het verre is beneden de goede dienſten, die hy aen den Koningh ghedaen hadde / tot wiens vriendtſchap, ende ghemeynſame converſatie, dat men qualick konde gerakē / maer als niē die eens verkregen hadde / ſoo konde men die langhe behouden. Famian. Strada, de bello belg. lib.7. fol. 515. Daer uyt ſien wy dupdelick dat de wreetheydt van Duc d'Alba, ende ſyns gelijcke/ dē Koningh niet miſſhaegt en heeft/ ende derhalvē/ dat alle de wreede procedueren van dē voorſz. Tyran, ende ſyne Na-ſaten, niemant anders en zijn te wijten / als den Koningh ſelve / ende derhalven dat van ſyne Oorlogen, ende het ganſche huys van Ooſtenrijck, niet anders en is te oordeelen / als van de Oorloghen des Koninex van Aſſyrien, wiens herte niet anders en ſtondt, als om te verdelghen, ende uyt te roeyen niet weynigh volckeren: want hy meynt, dat hy alle dingen door de kracht van ſyne handt, ende door ſyne wijſheydt kan uytrichten, want den Spaengjaert meent, dat hy alleman te kloeck is, dewijle hy de Landen anders gedeylt, ende hare inkominge gherooft heeft, gelijck als een gheweldighe, de Inwoonders ter aerden worpt: ende dat ſyne handt de volckeren gevonden heeft, ghelijck als een Voghelneſt, ende dat hy alle Landen heeft te ſamen gheraept, ghelijck als men eyeren op-raept, die verloren zijn, daer niemandt een veder verroert, of den beck op-ſperret, om te pijpen, Eſai. 10. verſ. 7. tot 15.

VII. De ſevenſte vraghe is: Of men in de Oorloghe wel magh ghebruycken Stratagemata, dat is liſtighe aenſlaghen, om den vyandt in het net te brenghen, ende hoe verre men die ſoude mogen gebruycken? Antwoorde: het is ſeker / dat de aenſlagen beſtaen, wanneer men die met raedt voert, ende dat men den Krijgh met vernuft moet voeren,

Dewelcke, als hy uyt Nederlandt, weder quā in Spaengiē, van den Koningh vriendelick wierdt ontfangen.

Buyten opinie, ende verwachtē, ſoo wel van Spaengjaerden, als Nederlanders.

Tegenw. dat hy daer na in ballinghſchap is geſonden vanden Koningh,

Wordt van Famianus beantwoordt, te weten, Dat dat geſchiede om een andere oorſake. Dewijle hy in Nederlandt, byna niet met allē en hadde gedaē ſonder expreſſen laſt des Koninex.

Beſluyt v deſen Ar tijckel, d dē Konin van Spae gjen, der Autheur i van alle d wreethed die in ſyn Oorloge geſchiedt zijn, of noch ge- ſchieden.

Eñ derha ven, dat ſyne Oor logen nie een hayr beter en zijn, als Oorloge van den hoovaer gē Konin van Aſſy Eſai. 20.

VII. Vrag of men in Oorloge, wel Strata gemata, o liſtigheydt magh ge- bruycken ende hoe verre? Deſe vrāg heeft we derom twee leden

Voor.

Prov.20.18. gelijck wp hier vorē/ als wp van de Officieren ſprāken/ Art.6. breeder ghetoont hebben. Soo heeft Gideon, met eē Stratagema, eene ruſe de guerre, of militaire looſheyt, ſynen vyandt op de vlucht ghebracht / Jud.7.verſ.16. totten eynde. Item / Joſua, de Inwoonders van Aii, Joſ.8.verſ.1. tot 30. Ende merckt / dat hem de Heere dat belaſt hadde/verſ.2. Soo dedē oock de kinderen Iſraels, tegen den ſtamme Ben Jamin, Jud.20.vſ.29. totten eynde toe. Soo dede oock Jonathan, 1.Sam.14.vſ.12. tot 16. Soo kreech oock Joſaphat de victorie over ſyne vyanden, 2.Paral.20. vſ.22. In ſumma/ de gauwe, ende behendighe aenſlaghen, in de Oorloghe, en zijn niet ongheoorlooft/ gelijck by onſe Natie menighmael ghebruyckt zijn / met namen het Turf-ſchip van Breda, anno 1590. Item/het Stratagema van Sir Franſchoys Veer, Ghenerael van de Engelſche, in de belegerde Stadt van Ooſtende, die hem geliet/ als of hy met den vyandt hadde willen parlamenteren, om tijdt te winnen / in December, anno 1601. Ende als hy ſagh/ dat hy ſecours kreegh/ ſoo heeft hy de handelinge afgebroken/ ende ſyne Actie verdedight / by de Hooge Mog. Heeren Staten Generael, met ſekeren brief/ in date den 25.Decemb.1601. die te vinden is by Metren, lib.23. fol.474. op't eynde van't jaer 1601. Doch/ ſoo ſtaet niet-te-min te noterē/dat men in deſe Stratagematis, ende ruſen de guerre, of militaire looſheydt, ſoo verre niet en magh gaen/ dat men ſyne conſcientie ſoude quetſen / met de overtredinge van eenigh gebodt Gods, met namen het neghenſte, daerinne ons alle leughen, ende argeliſt verboden wordt/want die en betaemt gheene kinderen Gods, die gaerne den Heere behagen ſouden. Pſal.5.7. Pſal.32.2. Joan.1.47. Eñ daeromme worden met rechte miſ-prieſen/eenē ſekerē Vaendrigh, met namen Grimſton, ende eenen Soetelaer, daer hy ſynen koſt by kochte/ in de belegeringe van Bergen op Zoom, anno 1588. dewelcke met voor-weten van Mylord Willougby, met den Prince van Parma hadden gehandelt / om de Noordtſchanſſe van de voorſz. Stadt over te leveren/dat ſelve verſekerende met eenen Hooghen eedt, ende het ontfangen van het Paepſche Sacrament des Autaers, daer op datſe elck / eene goude keten ontfangen hadden/ ende daerbeneven belofte van eene goede ſomme gheldts, indien de ſake geluckelijck mochte af-loopen. Maer als ſy een goet deel van den vyandt in de voorſz. Schanſſe ghebracht hadden / ſoo hebben ſy die bedrogen/ende den Prince van Parma beſpot. Deſe liſtigheydt ginck vele te verre / want ſy was vermengt met bedroch, leughen, valſcheydt, meyneedigheydt, verſaken van Religie, &c. So dat een treffelijck Raedtſ-heer / van de Koninginne Eliſabeth, Hooghermē. als deſe gaſten in Enghelandt quamen/ om eenighe vereeringhe voor dit Stratagema te krijghen / met goede reden / ende ſeer aerdigh/ tegen de ghemelte Koninginne ſeyde/ als ſijn advijs daer op ghebraecht wierdt/ Daer zijn vele gewichtinge redenen, Alder-doorluchtighſte Vrouwe, ſeyde hy / waerom dat deſe gaſten, met

Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat? dat ſpreeckwoordt en moghen de Chriſtenen niet volgen, te weten, als het is, dolus malus argeliſt.

Een notabel exempel van een arch-liſtigh Stratagema in de belegeringe van Berghen op Zoom, anno 1588.

Wordt van alle vrome verfoeyt.

Gelijck het in het Hof van Enghelandt verfoeyt wiert.

eene heerlijcke gifte behoorden vereert te worden: want indien ſulcke, eene vereeringhe verdienen: die niet meer als haer lichaem ghewaecht en hebben: wat ſal men dan ſulcke doen, die beyde lijf ende ziele, in de waechſchale gheſtelt hebben? beſpottende alſoo hare goddeloosheyt/die meer ſtraffe, als belooninghe waerdigh was. Siet het Hyſtoriſch verhael, van de exploicten van Oorloge, ten tijde vande Gouverneurs, ende Ridtmeeſters, Paulus, ende Marcelis Bacx, beſchreven door I. Baſelium, gedruckt tot Breda, by Iſaac Schilders, anno 1615. fol. 68. &c.

Ende waerom?

Want die maxime moet by alle vrome luyden altijt vaſt ſtaen/ ende met eene yſeren griffie, in onſe memorie, tot eene eeuwighe gedachteniſſe geſchreven zijn/Job 19.24. Dat men geen quaet en magh doen, op dat daer goedt uyt quame, Rom. 3.8. Ende het is seker / dat een Krijghs-man, ſoo wel als een ander Chriſten, in alle ſyne Actien moet betrachten/dat waerachtigh is/ dat eerlijck is / dat gerechtigh is / dat reyn is/ dat lieffelijck is / dat wel luydt, Philip.4.8. Ende dit hebbē de eerbare Heydenē ſelfs verſtaen/ alſoo wy hier vorē bewesē hebbē Art. 10. daer wy van de Officieren ſpraken. Want die anders doē/eñ af-wijcken naer kromme weghen, die ſal de Heere wech dryven met alle quaedt-doenders, Pſal.125.5. doch vrede zy over Iſrael.

VIII. Vrage, of de duellen, dat is, trotſe camp-vechterien tuſſchen twee, of meer, geoorlooft zijn?

VIII. De achtſte vraghe is, of het duellum is gheoorlooft, dat is, wanneer twee, of meer perſonen, ſtaende onder eene, ende de ſelve Overigheyt, malkand'ren uyt-dagen uyt trotſigheydt ende wraeck-gierigheydt, om te vechten voor de vuyſt, lijf om lijf? Antw. dit is plat ongeoorlooft/want het ſtrijdt rondt uyt teghen het ſeſte gebodt, ghy en ſult niet dooden: Daerbeneven/het en is gheene ſpecie van Juſtitie, als daer is eene gherechtige Oorloghe, maer het komt voort uyt eenen quaden bitteren wortel, namelick trotſigheyt, ende wraeckgierigheyt, ſoo wel als den moetwillighen doodſlagh. Ten derden, die het ſweert neemt, moet metten ſweerde vergaen, Matth. 26. 52. maer deſe gaſten nemē het ſweert/ tot ſulcken eynde/alſt haer niet gegeven en is / te weten om hare eygene wrake uyt te voeren / teghen Matth.5. 38. tot 43. Rom.12.19. 1.Pet.2.23. 1.Pet.3.9. Ten vierden, daer en kan geen profijt uyt komen voor Godts Kercke, of de Republijcke, maer veel eer groote ſchade / want ſy berooven het gemeyne beſte van eenē vromen Burger, of kloecken Soldaet, die noch goeden dienſt aen het Vaderlandt ſoude konnē doen/ende dit was de oorſake/ dat David ſo ſeer beklaegde de doot van Abner, 2. Sam.3. vſ.28. totten eynde. Ende Amaſa, 2.Sam.20. 8. 1.Reg.2.5. Ende daeromme en konnē wy oock niet prijſen die kamp-vechterie, van Monſr. Briautè, die hy anno 1600. den 5. Febru. met ſyne 22. tegē 22. van Grobbendoncx Compagnie is aengegaen: want het gheſchiede uyt trotſigheydt, buyten apparentie van eenigh profijt voor het Vaderlant; de parthie en was oock ſijns gelijcke niet/maer overghegheven Rabbauwen: ende daerom wierdt met rechte deſe daet van diē vromē Edel-

Antwoor Neen, t vier rede nen.

1. Reden
2. Reden

3. Reden

4. Reden

Edelman, van alle verstandige mis-
prezē. Em. Met. lib. 21. anno 1600.
siet diergelijckē exempel 2 Sam. 2.
Vs. 14. tot 24. ende P. Martyr over
die plaetse. In summa/ het is se-
ker / dat de gewoonte van de duel-
len (als oock van de ongesonde san-
téén) van den dupvel gekomen/ eñ
inde Helle gesmeet is/gelijck Ame-
sius wel sept/de conscientiâ, lib. 5.
cap. 32. de duello, thesi 2. Aen-
gaende de teghenwerpinghen hier
tegē/ die hebben wy overvloedigh
beantwoordt in onse Practijcke, in
de verklaringhe van het veste ge-
bodt, fol. 260. &c. onnoodich hier te
verhalen. Alleene willen wy den
Leser, tot confirmatie van 't gene
wy daer vande duellen, ende kamp-
vechten verhandelt hebben/ in den
sin vrenghen / dat deerlijck spectа-
kel, dat Em. Metrē beschrijft lib. 31.
fol. 625. verso. Edit. 1614. van twee
1609 Enghelsche Edel-luyden, zijnde de
ver- fleur van de jonge Edel-luydē, in't
el vā Enghelsche Hof, anno 1609. met
el- namen den oudtsten Sone van den
e- Baender-heere Warthon, ende Jo-
n hannes Stuard, Schots Edelman, van
ndr. de maeghschap van den Koningh,
die malkand'rē hebbē doot-geste-
ken / soo datse beyde op de plaetse
doot bleven / alleene om een segh-
iden woordt, daer den Koningh ende
van 'tgansche Hof over bedroeft wa-
ke ren/ende tot straffe vande dooden/
soo heeft den Koningh belast / dat-
mense beyde sonder Ceremoniē sou-
- de in het graf steken. Siet oock
ten aldaer/ de treffelijcke Ordonnantie,
e die den Koningh van Vranckrijck,
: Henry de vierde, teghen dit kamp-
- vechten ghemaeckt heeft / in Iunio
n 1609. bestaende in twintigh Artijc-
en kelen, die gedenck-waerdigh zijn/
kt, ende van alle Soldaten wel dienen
bedacht te worden / zijnde te lanck
om hier te verhalē/siet Em. Metren
op de gemelte plaetse. Dese duellen
warē te voren al verbodē/ by Hen-
drick den tweeden anno 1547. op
occasie / dat twee Edel-luyden van
name / met namen Farnacq, ende
Castegneray, met oorlof van den
Koningh, ende in syne presentie/te-
gen malkand'rē gestreden haddē/
ende dat den laetsten, buyten appa-
rentie / ende verwachten van den
Koninck, ende het Hof, was doot-
gebleven. Siet de Oorlogen, ende
beroerten van Vranckrijck, onder
vijf Koningen, Henry de II. Frans-
çhoys de II. Charles de IX. Henry
de III. Henry de IIII. beschreven
van Simon Goulart d'oude, anno
1547. fol. 4. in de duytsche overset-
tinge, daer uyt wy sien / dat dese
duellen, soo dupl ende afgrijselijck
zijn/dat selfs sulcke Princē, die van
onse Religie niet en waren/ alleene
om Politijcke redenen de selve ver-
soept eñ verbodē hebben: maer by
alle vrome Soldaten, moet voor-al
geldē de Wet van den Koningh der
Koningen, die sept Gen. 9. 6. die
menschen bloedt vergiet (verstaet
buyten Justitie) diens bloedt sal oock
door menschen vergoten worden,
want God heeft den mensche naer syn
beeldt ghemaeckt.

Martinus Navarrus in Enchiridio confess. cap. 15. de V. præcepto, thesi 9. Nonò peccat mortaliter, qui aliquod duellum, sive singulare certamen illicitum aggreditur, vel procedit ad torneamenta, aliave hujusmodi exercitia prohibita: unde ut plurimum cædes, vel gravia vulnera reportantur, &c. Vide P. Martyrem in 2. Sam. 2. 14. &c.

IX. De negenste vrage is, of een Capiteyn, of een ander Officier te Water, als hy siet dat hy de handen van den vyandt niet en kan ontkomen, het kruyt magh in brandt steken, om alsoo t'samen te sterven met syne vyanden? Antw. Sommige Theologanten meynen Ja, met na-

IX. Vrage, of men het kruydt wel magh in brant stekē, om de handen van den vyandt te ontgaen?

Similis fere eſt ratio eorum, qui pulvere tormentario accendunt navem, quâ feruntur, &c.

men dien vermaerden/Hoogh-geleerden Dr. Guill. Ameſius, de conſcientiâ, lib. cap.32. Theſi 14. ende hy geeft voor reden/om dat ſulcke Krijghſ-luydē, niet directelijck voor en hebben/ haer-ſelven om te brengen, maer den vyandt te hinderen, byna (ſo hy meynt) als Simſon dede, Jud.16.30. Maer al-hoe-wel ick bekenne/ dat deſe vraghe wat ſwarighеyt in heeft/als het vā de Hooge Overigheyt ſoude belaſt zijn aen de Offiçieren, datſe ſulcx in Cas van den uyterſten noot doen ſouden: ſoo en kan ick evenwel in dat ſtuck/ ſo abſolutè met D. Ameſio niet gevoelen: want het exempel van Simſon, is gheheel extraordinaris, alſoo wy bewеſen hebben in onſe Practijcke, fol.262. Ende daeromme onderſchryvē wy liever/ deſen aengaende/het gevoelē van den Hoogh-geleerden Theologant, Gilbertus Voetius, in ſyn Therſites Heauton-tim. fol.250. alwaer hy ook wederleght verſcheyden tegenwerpingen, dewelcke van eene loſſe parthie, die noch ja, of neen en derf seggē/voor het jae worden by-gebracht. Wy willen dan met Voetio, liever het neen ſtaende houden/ onſe redenen zijn deſe: Voor-eerſt, ſoo light daer het ronde ghebodt des Heeren, onſes Gods, dat men buyten den wech van Juſtitie, niemant en mach doodē/Exod.20.13. Deut.5.17. Ten tweeden, daer en is gheen exempel van eenigh vroom Krijghſman in de H. Schrifture, die opt ſyn eyghen leven heeft afgheſneden/in wat benauthepdt dat hy opt gheweeſt is. Want aengaende het exempel van Simſon, dat is extraordinaris, als voren geſept is/ ende en komt hier niet te paſſe/ want het was buyten Bataille, ende ſeyt van Oorloge, ende meer andere redenen/ die wy in onſe Practijcke, fol.262. hebben aenghewеſen. Saul is in syn eygen ſweert geballē/1.Sam.31.4.maer hy was ongheloovigh, goddeloos, ende deſperaet: doch Jonathan ſynen vromen Sone, hadde liever te verwachten het ſweerdt van de vyanden. ibidem verſ. 2. Het exempel van Rhaſis, 2.Macch.41. 14. Is Apocrijph, ende daer hebben wy in onſe Practijcke, ook breeder op geantwoordt. Ten derden, wy en mogen uyt dit leven niet ſcheyden/ als wy willen/maer als God wil/ dat is/ wanneer ons den Heere ſlaet, of onſen tijdt komt dat wy ſterven, of in den ſtrijdt blijven, 1.Sam.26.10. Dit verſtont ſelfs Pythagoras wel/ gheliick wy in onſe Practijcke, fol. voorſeydt/ hebben by-ghebracht. Ten vierden, alle verſtandige Heydenen (uytgenomen de Stoici) hebben dat verſtaen/dat het een teeckē is van flauhertigheydt, ende kleynmoedigheyt, hem-ſelven te dooden. Ariſt. Eth. Nicon. lib. 3. cap. 7. Ten vijfden, de Republijcke en kan daer noch eere, noch profijt van ontfanghen/ maer veel eer ſchade, ende ſchande: want het is eenen quaden ſtrijdt, daer het al blijft. Indien ghy dan den ſlach, ende de uytkomſte van dien verwacht/ ſoo konnen daer noch vele vrome Soldaten over-ſchieten/ die t'avondt of morghen/ het Landt noch dienſt konnē doen: daerentegē/wanneer ghy het kruydt in brandt ſteeckt, ſoo moeten ſy nootſakelijck t'ſamen in de lucht vlieghen, ende daer en kan niemandt/ als een kloeck Soldaet begra-

3. Reden

Siet ooc C ceronis ac vijs, in ſo nio Scipi onis.

4. Reden

5. Reden

Bewijs van ons neen, met ſeven redenen.

1. Reden.

Homicidiū eſt injuſta hominis occiſio. Toletus in Inſtruct. ſacerd. lib.5.cap.6.

2. Reden.

Teghenw. beantwoordt

begraven worden. Ten seſten, het strijdt teghen de natuere, want niemant en heeft oyt sijn eyghen vleesch ghehaet, maer hy voedt ende onderhoudt dat, soo langhe als hy kan/ ghelijck oock de Heere doet aen syne Gemeynte, Eph. 5. vers. 29. Ten sevensten, om dat selfs de Papisten, die in vele casus conscientie, dickwils wat ruym zijn/ dit sept verfoepen/ als blijckt uyt Mart. Navarrus, de quinto præcepto, cap. 15. Thesi 11. alwaer hy rondelijt sept/ dat het is eene dootlijcke sonde, wanneer yemandt al willens, uyt gramschap, uyt ongheduldigheydt, uyt vreese van schande, armoede, of eenigh ander ongheluck, hem-selven doodet, of quetset, of daerna verlangt om te doen, ende geeft voor reden/ om dat niemandt, soo vele dit aengaet, en is meester van sijn leven, of leden. Soo verstaet het oock den Cardinael, Franc. Toletus, in Instruct. sacerdotum, lib. 5. cap. 6. alwaer hy sept/ conclusione 1. dat hem-selven te dooden, ongemiddelt, ende met opset, in synen eygen aert, is een dootlijcke sonde, ende gheeft voor reden. 1. Om dat het strijdt tegen de liefde, die daer belast/ dat wy oock ons-selven moeten liefhebben. Ten 2. tegen de gerechtigheyt, daer door dat pemant tegen 't gemeene beste verbonden is/ daer hy een lidt van is. Ten 3. het strijdt teghen de eere Gods, wiens schepselen dat wy zijn/ die ons alleene magh maken en breken/ naer synen wille/ Jer. 18. 6. Ende daerom/ sept hy/ is by de Kercke verboden/ dat men voor yemandt, die hem-selven doodet, niet en soude bidden. Ten 4. het strijdt tegen het Ampt van dē menschē/ want elck mensche en is geen meester van sijn leven, maer slechts een bewaerder. Hy antwoort oock op het exempel van Simson, &c. upt Augustin. lib. 5. de civitate cap. 17. dat die exempelen zijn extraordinaris, ende gheschiedt door eene bysondere openbaringe van den H. Gheest, dat ons niet en staet te volghen. Hy beslupt dan/ dat niet alleen die hem-selven doodet, maer oock dat-selve beveelt, of radet, of daer toe helpt, of niet en belet, als hy dat konde doen/ een doot-slager is, ende dat hy doet doodtlijcke sonde. Wy wenschten/ dat alle mannen van Oorloghe, die te Water dienen/ dit wel over lepden/ ende ter herten namen/ op datse haer leven niet en quamen te verroeckelooſen, Jer. 42. vers. 20. Ende met eenen/ den toorne Gods op hare ziele te laden/ wanneer sy sulcken grooten quaet doen teghen haer eyghen leven, Jer. 44. 7. Daer nochtans eē man plagh voor sijn leven te geven/ huyt voor huydt, ende alles dat hy in de werelt heeft/ Job 1. 4.

Ratio est, quia homo non est dominus vitæ suæ, sed tantum custos.

Teghenw. beantwoordt.

Toletus besluyt, dat alle die gene, die dit bevelen, raden, of daer toe helpen, dootslagers zijn.

Vermaninghe aen de Maetschoosen, datse haer leven niet en moetē verroeckelooſen.

X. De thiende vraghe is/ of een vroom Soldaet, of yemandt anders, die de wapenen draecht, door last van de Hooghe Overigheydt, met eene goede conscientie magh deelen den roof, of den buyt, die op den vyandt ghehaelt is, te Water, of te Lande? Antwoordt. Dese vraghe heeft vele in/ ende daer zijn vele disputen over/ onder die ghene/ die gaerne met eene goede conscientie souden wandelen/ ende besorghen dat eerlijck is/ voor God, ende de menschē: 2. Cor. 8. 21. Daerom hebben wy over langhe seer naerstigh onderſocht alle 't gene/ dat wy niet alleen in de

X. Vraghe, vandē roof, eñ de beuyten, of men die op den vyant halen magh, ende hoe verre?

Dese vraghe is seer swaer, ende vele disputen onderworpen,

Daerom ſullen wy ons gevoelē vervaten in ſekere Theſes, onderwerpende dat het oordeel der Propheten.

in de H. Schriftuere, maer ooch by gheleerde Theologanten, die in den Heere ruſten / of die noch leven/ nutſgaders andere goede Autheuren, hebben konnē vinden/om met den moeden ter rechter tijdt te ſpreken, Eſa.50.4. Ende overmidts deſe vraghe ſeer ſwaer is/ ende verſchheydē leden inne heeft / ſoo ſullen wy onſe antwoorde, (alſoo wy die in conſcientie verſtaē/volgens den Apoſtoliſchen regel, 1.Cor.14.(vſ. 28.29.) met onderſcheydt / in verſcheyden Theſes, of Artijckelē voorſtellen/ ghelijck wy hier voren / op de vraghe van de ſlaven geantwoort hebbē/op het eynde van't 4.Boeck.

I. Theſis, men moet wel letten op de occaſie van deſe vraghe.

I. Voor-eerſt, ſoo moeten wy wel letten op de occaſie van deſe vraghe: want daer zijn vele vrome luyden niet wepnigh beſwaert inde materie van den roof, of de buyten, ende ſoudē deſelve niet gaerne vermenghen onder de tijdtlijcke goederen, die haer van den Heere verleent zijn / overmits datter eenige ronde plaetſen van de H. Schriftuere zijn/ die deſelve ſchijnen te ontraden/ende te miſ-prijſen / als met namen Gen.14.22.23. Alwaer wy leſen/ dat Abraham, den Vader der geloovighen, naer dat hy de vier Koningen geſlagen hadde / alſoo ſpreeckt tot den Koningh van Sodom: Ick heffe mijne handt op (ſeydt hy) tot den Heere, den hooghſten God, die den Hemel, ende Aerde beſit: dat ick van alle dat uwe is, niet eenen draet, noch eenen ſchoen-riem nemen en wil, op dat ghy niet en ſegget, dat ghy Abraham hebt rijck ghemaeckt, Item / Prov. 1. verſ.10. tot 20. Mijn kindt, wanneer u de booſe boeven locken, ſoo en volcht niet: wanneer ſy ſeggen, gaet met ons, wy willen op bloedt loerē, ende de ontſchuldighe ſonder oorſake na-ſtellen, wy willenſe levendigh verſlinden, als de Helle, ende de vrome, als die onderwaerts varen in den kuyle: wy willen groot goedt vinden, ende onſe huyſen met roof vullen: waget met ons, wy willen eenen buydel te ſamen hebbē: mijn kindt en wandelt den wegh niet met hen; weert uwen voet van haren pade: want hare voeten loopen ten booſen, ende haeſten hen, om bloedt te vergieten, &c. Item / Prov.4. verſ.14. tot 18. daer ſtaet van de goddelooſe, datſe hen gheneren van den goddelooſen broode, ende datſe drincken van den wijn des wrevels, Item/ Habac.2.8.9.10. 1.Cor.6. vſ.10. Daer de Roovers ſtaen onder de groſſte ſondaers. Soo dat het niet wonder en is/ dat eenige teere conſcientien hier over ontſtelt zijn/ ſoo wel/als over het ſtuck van den woecker, daer ooch eenige ronde plaetſen zijn/ die den ſelven abſolutè ſchijnen te verbieden / met namen Pſal.15.5. Ezech.18.verſ.8. Soo dat de wereldtſche menſchen, deſe teere conſcientien niet en behoozen upt te lacchen/ want ſy en verſtaen niet/ wat die oeffeninge inne heeft/ om alle tijdt eene onergerlijcke conſcientie te hebben voor God, ende de menſchen, Act.24.verſ.16. De lupden deſer werelt / zijn vleeſſchelijck, gheenen gheeſt hebbende: ende daeromme laſteren ſy/datſe niet en weten/ende datſe natuerlijck weten / als onredelijcke beeſten, daerinne verderven ſy / Judæ verſ.12. 19. Daer-en-teghen / die den Heere vreeſen / die moeten beproeven, wat den Heere wel behagelijck is;

Want daer zijn eenige plaetſen in de H. Schriftuere, die de beſneden conſcientiē hier inne ſeer bekommeren, als met namen

1. Gen.14. daer blijckt, dat Abraham van dē roof niet en wilde mede deylen, alhoe-wel hy gherechtigh was, alleene om de erghernisſe:

2. Proverb.1. verſ.10.&c.

3. Prov.4.14 &c. daer blijckt, d hy dit noemt go deloos broot, end wijn des wrevels, &c.

4. Habac.2. verſ.8. & 1.Cor.6. daer de rooverie onder de meeſte grouwele gheſtelt wordt.

Soo dat he niet won der en is, dat teere conſcien tien, in deſe materie be kommert zijn.

is: sy en moghen niet onvoorsichtelijck wandelen, als onwijse, maer als wijse: den bequamen tijt uytkoopende, want de daghen zijn boos: daerom en mogen sy niet onvoorsichtigh zijn, maer verstaen wat den wille des Heerē zy, Eph.5. vs.10.15.16.17. **Sy en moghen dese wereldt niet ghelijck worden / maer verandert worden door de vernieuwinge hares ghemoets / op dat sy moghen beproeven / wat de goede / wel-behaghende / ende volmaeckte wille Gods zy / Rom.12.2.**

II. **Overmidts dan** / uyt occasie **van de voor-gemelte / ende andere** plaetsen **der H.** Schriftuere, **de materie van den** roof, **ende** buyten **hier komt in bedenckinghe / wat hier van sy den** wille des Heeren, **of die** absolutè, plat af, **verboden zijn / of** alleene ten sekeren opsiene: **soo seghen wy / volghens de** verklaringe, **die** God, onsen Wet-ghever, **elders over dit stuck gedaen heeft** / dat alle buyten absolutè niet en zijn verboden, **ghelijck wy oock in het voor-by-gaen hebben aengewesen / hier voren** in't 4. **Boeck** / sect.3. fol.250. &c. **Item / in onse** Practijcke **in de verklaringhe van het** achtste ghebodt, **num°. 2. fol.350. Item / in** ons Compas, **cap.3. reghel 8. fol.** 157.158. Want soo verre als de Oorloghe rechtvaerdigh ende wettelijck is, soo verre is oock den buyt rechtvaerdigh ende wettelijck. **Desen** grondt-reghel **hebben wy gheleert uyt de H.** Schriftuere, **met namen Gen.49.27. Item / Num.31.vers.** 26. **tot 31. Daer spraek** de Heere **tot** Moses, **ende sepde:** neemt de summa des roofs van den ghevanghenen, beyde aen menschen ende vee (**die van de Midianiten in de Oorloghe ontnomen waren**) ghy, ende Eleazar de Priester, ende de overste Vaders der menichte: ende geeft de helft dien, die uytghetogen zijn in't heyr, ende den slagh ghedaen hebben, ende de andere helft, der menichte: ende sult den Heere heffen vanden Krijghsluyden, die in't Heyr ghetogen zijn, telcken van vijf hondert, eene ziele, beyde aen Menschen, Runderen, Ezelen, ende Schapen: van hare helft sult ghy het nemen, ende den Priester Eleazar gheven, ter heffinge den Heere. **Deut. 20. vers.14. staet oock** / datse de Vrouwen, Kinderen, ende Vee, ende alles watter in de stadt is, die sy met gheweldt souden in-nemen, ende alle den roof, datse die onder malkand'ren souden uytdeylen, ende datse souden eten van den buyt harer vyanden, die de Heere hare God haer ghegheven hadde. **Wt dese Ordonnantien sien wy** / datter eenighen buyt gheoorlooft is, te weten, als de Oorloghe rechtvaerdigh is, ende soo verre als sy rechtvaerdigh is, **want anders en soude de Heere alsulcken Wet daer van niet ghemaeckt hebben. Wy hebben oock verschepden exempelen / van** vrome Prinçen **die** den buyt **onder hare** Soldaten **hebben upt-ghedeelt / als met namen** den roof van Aij, **die de Heere aen de kinderen** Israels **gheschoncken heeft / Josu. 8. vers. 2. Soo sondt oock** Josua, **de** Rubeniten, Gadditen, **ende den halvē stamme** Mannasse, **die** hare broeders **hadden by-gestaen / om het Landt Ca**naan **in te nemen / aen de andere zijde van den** Jordaen, **daer dese** twee stammen **eñ** een half, **niet en woonden / wederom naer hups / als de Oor-**

In dewelcke de Heere geordineert heeft, hoe dat men dē gerechtigē buyt deelen moet.

Als oock uyt verscheyden exempelen van vrome Princen, als

Iosua.

Gideon.

Ionathan.

David.

Assa.

Oorloghe gheeyndight was/ met grooten goede, met ſeer veel Vee, ſilver, goudt, metael, yſer, ende kleederen, ende hy belaſte haer/ datſe den roof van hare vyanden, onder hare broederen ſouden uyt-deylen, volghens de Wet Num.31. verſ.26.27. Soo heeft Gideon, den roof van de Midianiten, onder ſyn volck oock ghedeelt / als blyckt Jud.8.vſ.24.25.26. Insgelyck leſen wy 1 Sam.14.30. 1 Sam.30. verſ.20. totten eynde toe. Item/ 2.Chron.14.14. 2.Chron.15.11. 2.Chron.20.25. Item/ Apoc.19. 17.18. ende andere plaetſen meer.

Joſaphat.

III. Thesis: nochtans zijn daer wel rechtvaerdighe Oorlogen, daer men den buyt niet deelen en magh.

III. Nochtans en is deſen gontreghel ſoo ghenerael niet of hy lydt somtydts exceptie: dat is/ daer zijn wel eenighe rechtvaerdighe Oorlogen gevoert geweeſt, daer het nochtans niet gheoorlooft en was, den buyt, of den roof, te deylen, maer dat hy verbannen was, dat is/ al dat leven hadde, moeſte vallen door de ſcherpte des ſweerdts/ doch alle het ſilver ende goudt, ende de metalen ghereedtſchap, die moeſte den Heere gheheyligh worden: ſulcken Ordinantie hadde de Heere gegeven/ nopende den Krijgh, die gevoert wierdt tegen Jericho, Joſ.6. verſ.18.19. Ende den Krijgh tegen de Amalekiten, 1.Sam.15.3. Soo heeft Theodoſius, als hy de Heydenſche Tempels ſuyverde eñ verſtroyde/ de Afgoden, die van metael, dat is goudt, ſilver, koper, &c. gemaeckt waren/ in pottē doen ſmelten/ ende andere dinghen/ die noch bequaem waren / tot verſcheyden gebruyck der Kercken geordineert/ of geſchonchē ten behoeve van den Armen. Hyſt. tripart. lib. 9. cap. 27.

Met namen, als de Heere alle het goedt verbannē heeft als den roof van Iericho, eñ de Amalekiten.

Aengaende het verbannen ende dooden van alle menſchen, ende beeſten, ſonder onderſcheydt, dat en paſt op onſe tijden niet: want Cananiten, ende Amalekiten waren verAlleene heeft hy het beelt van eene Simme, of Aep, die de Heydenen aenghebeden hadden / doen bewaren/ tot eene eeuwighe memorie, op dat de Heydenen, in toe-komenden tyden niet en ſouden konnen loochenen/ datſe ſulcke Goden hadden aengebeden: Het welcke Ammonius, die Grammaticus, ſeer qualyck nam/ ſeggende/ dat de Heydenē niet ſoo ſwaerlyck geleden en hadden/ dan dat dit Beeldt niet en was gebroken met de andere/ overmits dat men dat beeldt, alleene tot ſpot behouden hadde. Ibid. Soo meynen wy/ dat het wel redelijck ende betamelijck ware/ dat alle de Kerckelijcke goederen, ende het Afgodiſch çieraedt, dat in het in-nemen der Steden, in de Klooſters, Kercken, ende Cappelen ghevonden wordt/ dat de Soldaten hare handen / daer van ſouden af-houdē / ende dat het by Publijcke Authoriteyt, tot den waren Godſ-dienſt, of ten behoeve van den Armen ſoude gekeert worden. Soo heeft dē Keyſer Conſtantinus, in plaetſe van den koſtelijckē Tempel van de Afgodinne Venus, die de Heydenen buyten Jeruſalem, over het graf des Heeren, tot eenen ſpot getimmert haddē/ eenē treffelijcken Tempel ter eeren onſes Salighmakers laten timmeren/ eñ aen Macarium, Biſſchop van Jeruſalem, tot dien eynde eenen expreſſen brief geſchreven. Hyſt. tripart. lib. 2. cap. 17. Soo behoordē dan de Chriſtelijcke Prinçen, ende Overigheden, alle 't gene dat tot Godſ-dienſt geeygent is / te houden voor verbannen goedt, dat is/ dat het niemant en behoorde te heeren tot syn particulier profijt, maer dat laten in de ſchat-

vloeckte Natien, voten gh hoort is: de daeron en kan d op alle O loghen n gepaſt w den.

Conſtanti nus, The doſius, en andere Chriſt, Pri cen, hebb den roof van de A godiſche Tempels den Heer opgeoffer

So ware oock red lijck, dat de Kerck lijcke go deren, d wy vind op s'vya bodem, den God dienſt gh eyghent bleven.

Want da toe zijn ſ vā de Vo ouders, i haren bli den yver opgeoffer

schat-kiste des Heeren, tot onderhoudinghe van den Godts-dienst, Kercken, Scholen, Gast-huysen, Wees-huysē, Arm-huysen, &c. overmidts het van de Voor-ouders, in haren blinden yver / tot den Godsdienst was op-gheoffert.

IIII. Wat daer tot eene rechtvaerdighe Oorloge vereyscht wort/ soo in materiâ, als in formâ, dat is/ soo in den grondt, ende het fundament van de Oorloghe, als ock in de maniere, hoe dat men die moet uytvoeren/daer is hier voren Art. 2. eñ 6. overvloedigh van gesproken / onnoodigh hier te verhalen. Alleene ververschen wy maer de memorie, op dat niemant hem-selven daermede lichtvaerdelijck soude in slaep wiegen/denckende onse Oorloghe teghen den Spaengjaert is rechtvaerdigh,ergo allerley roof ende buyt,dien wy onder dien tijtel konnen krijghen, is rechtvaerdigh. Want dat beslupt en is niet noodsakelijck. Want de Oorloghe kan somtijdts rechtvaerdigh ende wettelijck zijn in materiâ, dat is/in den gront / ende voorsake:ende datse niet-te-min onwettelijck gedreven wort in formâ, dat is / wanneer men niet en blijft binnen de palen van de billickheyt, ende goedertierentheyt, die door de Goddelijcke, ende menschelijcke wetten, ontrent de Oorloghe ghestelt zijn / daer wy hier voren Art. 6. breeder van ghesproken hebben. Want de Oorloghe, die de elf stammen voerden teghen den stamme Ben Jamin, was rechtvaerdigh, maer sy ginghen de mate van de billickheyt ende goedertierentheyt te buyten/ als voren ghehoort is / Art. 6. upt Jud. 20. vers. 43. totten eynde/ ende sy kregen berouw over 't gene sy gedaen hadden. Jud. 21. vers. 6. Want sy hadden teghen hare broeders, een bloedt-badt aen-ghericht/ dat het tot den Hemel reyckte: ghelijck Pekach den Koningh Israels, daerna ock ghedaen heeft teghen die van Juda, 2. Chron. 28. 9. Daer moet dan ock in eene rechtvaerdighe Oorloghe, groote billickheydt ende goedertierentheyt ghebruyckt worden / met groot onderschepdt van personen en saken, of anders wordt den roof stinckende. Ende dit is van Hugo Grotius, een groot Rechts-gheleerde, in syne boecken de Jure pacis & belli, seer pertinent ende geleerdelijck verklaert/ lib. 3. cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. dit noemt hy temperamentū juris belli, dat is / versachtinge van het Krijghsrecht. Cap. 11. handelt hy van het temperamentum, dat in eene rechtvaerdighe Oorloghe, moet ghebruyckt worden ontrent het doodē van menschen. Cap. 12. van het temperament, dat moet ghevolcht worden ontrent het verwoesten van Steden, &c. Cap. 13. van het temperament, dat men moet volghen/ ontrent de dinghen, die ghenomen, of gherooft zijn. Cap. 14. van het temperament, dat men moet volgen ontrent de ghevanghene. Cap. 15. van het temperament, ontrent het innemen van Jurisdictie. Cap. 16. van het temperament ontrent die dingen / die men naer het recht der volckeren, niet wederom en magh eysschen/ al ist dat wy die te voren/ in die plaetsen gerechtelijck besseten hebben/eerse van den vyant waren ingenomē: dat heet jus post liminij, hoe verre dat dat ghelden moet, of niet?

Want daer moet in de Oorloge, groote moderatie gebruyct worden, selfs naer het seggen van de Rechtsgheleerde, ende het recht der volckeren.

Bewijs daer van uyt de boeckē van Hugo Grotius, van het recht van Pays en Oorloghe.

Die seer pertinent beschrijft temperamentum belli.

Dat is de versachtinghe van de Oorloghe, in allerley saken, die daer voorvallen.

niet? Het 17. cap. Hoe dat wp ons hebben te dragen ontrent neutrale perſonen. Het 18. cap. van het gene / dat pemandt op ſyn eygen hant doet in eene openbare Oorloghe. Merckt / deſen grooten Juriſt, die toont ſelfs upt de menſchelijcke rechten, datter in de Oorloghe, ſoo rechtvaerdigh als ſy weſen kan / eene groote diſcretie, matigheyt ende barmhertigheyt moet gebruyckt worden / ſoo wel als in de Juſtitie, daer eene gherechtighe Oorloghe, eene ſpecie van is / met namen ſept hy van de beuyten, cap. 13. Art. 4. dat de beleeftheyt dat mede-brengt, dat men ſijn uyterſte recht hier inne niet en moet volghen. Want ſummum jus, ſumma injuria. Het uyterſte recht, is gemeynelijck het uyterſte onrecht, gelijck hy dat daer bewijſt met verſcheyden redenen, ende exempelen, dat ſelfs de Heydenen dat verfoept hebben: met namen verhaelt hy / dat Cyrus ſepde tegen ſyne Soldaten, als hy Babylonien hadde ingenomen: het ghene, dat ghy gheplundert hebt (ſepdt hy) en ſult ghy niet ongerechtelijck beſitten: maer indien ghy voor de vyanden wat laet overſchieten, dat ſal uwe beleeftheydt zijn. Indien dan de Heydenen dit hebben verſtaen upt het licht der natueren. Indien de Juriſten dat bewijſen upt het recht der volckeren, dat men in de Oorloge, groote moderatie moet pleghen tegen ſyne vyanden, inſonderheyt vele onnooſele menſchen, die daer onder ſchuplen / die geen onderſcheydt en weten tuſſchen rechts of ſlincx, die gaen in hare eenvoudigheyt, ſonder den grondt van de ſake te weten, gelijck die twee hondert mannen / die Abſalom na-volchden 2. Sam. 15. 11. Hoe behoorden dan wy Chriſtenen, die niet alleene en moeten beſorghen / dat eerlijck is voor de menſchen, maer voor-al voor den Heere onſen God: Act. 24. vſ. 16. 2. Cor. 8. vſ. 21. in alle onſe handelinghen te betrachten / dat onſe redelijckheyt ende vriendelijckheyt, alle menſchē magh bekent zijn: want de Heere is na by, die alle dinghen ſal oordeelen / Philip. 4. verſ. 5. Ende daer ſal een onbarmhertigh oordeel gaen over die ghene, die gheene barmhertigheydt gedaen en hebben, Jac. 2. vſ. 13. Daerentegen / ſaligh zijn de barmhertighe, want die ſullen barmhertigheyt verkrijgen, Matt. 5. 7. Gheljck wy daer van een ghedenck-waerdigh exempel hebben in den Prophect Eliſa, dewelcke den Koningh Iſraels rcdt / vriendelijckheyt te gebruycken tegen de Syriers, die de Heere met blindtheydt gheſlagen hadde / 2. Reg. 6. vſ. 18. tot 24. Ende daer is op dat mirakel van de blindtheyt, ende de vriendelijckheydt van den Koningh, die vrucht gevolcht / dat de Krijghs-lieden der Syriers, naer dien tijdt niet meer en quamen in Iſrael.

Hoe veel meer ge dat in d vierſcha van de c ſcientie

Ende ſo het verſt van den Prophee Eliſa,

Tot gr profijt v Gods v

Injuſte quidem non poſſidebitis, quæ tenetis: ſed ſi quid non auferetis hoſtibus, id veſtræ erit humanitatis.

Indien dan de Iuriſten verſtaē, dat het Krijghsrecht, niet barmhertigheydt moet ghetempert worden:

V. Hier upt volcht nu van ſelfs / dat geenen roof of beuyt deuchdelijck is, dan die op onſen openbaren vyandt ghehaelt is. Wie dat nu onſen openbaren vyandt is / daer is hier voren Art. 6. wijdt ende breet van geſproken / onnoodigh hier te verhalen. Derhalven ſoo en moetē niet alleene verſchoont worden / de vrunden, de bondt-genooten, neutrale perſonen, Et. maer ock de Vrouwen, Landt-lieden, Viſſchers, ende andere onnooſele luyden, die gheene

V. Theſ geen beu is deuch lijck, da die op d openbar vyandt g haelt is.

gheene hoſtiliteyt tegen ons en plegen / of den vyandt niet en dienen voor eſpions, verraders, brief-dragers, &c. ſiet Grotium lib. 3. de jure pacis & belli. cap. 11. theſi 9. 10. 11. 12. Daeromme hebben onſe Overigheden, in de Oorloghe, de Vrouwen altijdt verſchoont (ſoo vele in haer is) oock de Viſſchers, die upt de Vlaemſche Havens varen / van Duynkercken, Nieupoort, Grevelingen, &c. die onſe Schepen van Oorloghe, ſoo ghemackelijck ſouden konnen krijgen / als hare Schepen, onſe Viſſchers krijgen konnen. Ende het is eene wreedtheyt boven alle wreedtheden / dat den vyandt, onſe Viſſchers, die niemant en ſoecken leedt te doen / niet alleene in hare rechtvaerdighe neeringhe beletten en bekommeren / daer ſy ſelve de vruchtē qualijck van derven konnen (want ſy konnē onſen Haringck ende Viſch qualijck miſſen) maer oock dickwils / jaren ende daghen, in eenige ſtinckende gaten ghevangen ſettē / daer ſy menighmael van ſtanck, vuyligheyt, ende ongemack, ſitten en verrotten en vergaen / gelijck noch onlancx aen een groot getal geſchiedt is / die upt Hollandt ende Zeelandt daer gheſeten hebben. Ja / ſy vorzen menighmael de Schepen in den grondt, al waert ſchoon / datſe verſch van den ſtocke gekomen waren: ja ſomtijts hebben ſy de onnooſele luyden / over boort gheworpen / met namen anno 1627. dat wrake in den Hemel riep. Indien onſe Overigheden, hare Viſſchers met ſulcken mate betaelden / als ſy de onſe toe-meten / ſy ſouden wonderlijck ſchreeuwen en roepen / gheljck ſy onlancx over de Stadt Thienen gedaen hebbē / dat buyten conſent, ende toe-ſtemmen van onſen Velt-heere gheſchiedt is / ende dat de Ingheſetene, door het verbranden van het Koorne, dat ſy de Overwinners niet en gunden / op haren hals gehaelt hebben / ſoo wy bericht zijn.

Teghenw. vande Stadt Thienen, beantwoordt.

Onſe Overigheden ſoeckē oock (ſoo vele mogelijck is) de Landt-luyden te verſchoonē / ten ware datſe moet-willigh de contributie wegherdē / dewelcke volgens het recht van de Oorloge, aen weder-zijden moet betaelt worden / ſo verre als de Wapenen van beyde de parthien bereycken konnen.

Onſe regeringe ſoeckt oock de arme Landtluyden te ſchoonen, ſo vele mogelijck is.

VI. Niemandt en behoorde in het aennemen van de Wapenen teghen den vyandt, eygentlijck den roof, of den buyt, voor te hebben. Want overmidts de Oorloghe, is eene ſpecie van Juſtitie, als meer geſeyt is / ſoo moet ſy geboert worden upt Liefde van de Juſtitie, ende niet om den ghekruyſten penninck. Want dat is even / als of een Officier, een doot-ſlagher, moordenaer, &c. ſijn proces maeckte / eyghentlijck om met ſyne handen / in des patients goedt te grabbelen / het welcke eene groote ſonde ware: wel-verſtaende jupſt niet / dat de Juſtitie daer door te ergher worpt / maer de conſcientie van den Officier, die den epſch maeckt: of van den Richter, die het Vonniſſe met een quaet voornemen upt ſpreeckt: of den Scherp-richter, die dat met eene quade intentie executeert / worpt daer door beſmet op het alderſwaerſte. Want de quade intentie, ende het boos ooge-merck, beſmet allerley Actiē, die de deught aengaen: overmidts het ooghemerck, dat yemant voor heeft / ende ſynen

VI. Theſis. Niemant en magh in het aen-nemen van de wapenen, eyghentlijck den roof, of buyt, voor hebben.

Want de Oorloghe moet ghevoert worden met ſulcken gemoedt, als de ordinaire Juſtitie.

Intentio prava ſemper vitiat actionem quamlibet moralem: quia finis

qui intenditur, & movet voluntatem ad agendū, maximan vim habet in ipſa actione eliciendâ in bello autem gerendo, eo gravius peccatur ex intentione pravâ, quo ægrius eligi debet bellū, nec niſi ex graviſſimâ & neceſſariâ cauſâ, etiam ex intentione bonâ, propter atrocem ejus naturam Ameſius de conſcientia, lib.5.cap.33 theſi 23.

ſynen wille beweeght / om pet te doen/de meeſte kracht heeft/om die Actie voort te brenghen. Ende het quaedt, of ſondigh ooghe-merck, is in de Oorloghe des te meerder ſonde/ om dat men niet lichtelijck en moet komen tot de Oorloge, maer niet anders / dan door den uyterſten noodt / alwaert met een ſeer goet voornemen, om dat de natuere van de Oorloge ſoo ſchrickelijck is. Daerom ſept oock Mart. Navarrus cap.15. de quinto præcepto, ſect.15. dat hy ſonde doet/die in den Krijgh treckt / alleene om de ſoldie, niet eens lettende/of de Oorloghe, gherechtigh is/ of niet: ende of hy een Onderſaet is / van de Overigheydt, die hy dient/of niet: Ende alwaert dat hy wiſte / dat de Oorloghe gherechtigh ware / die even-wel daer henen gaet / inſonderheyt met een quaet voornemen, jupſt om de vyanden doodt te ſmijten, om Landen en Steden te verwoeſten, &c. dat was het ooge-merck van den Koningh van Aſſyrien, te verdelghen, ende uyt te roeyen niet weynigh volckerē, Eſa.10.verſ.7. Dat was oock het ooghe-merck van de Meden, datſe niet alleene/ ſilver en goudt en ſochten/ maer ſy wilden de Jongelingen niet den boghe door-ſchieten/ ende hen de vrucht des lijfs niet ontfarmen / noch de kinderen verſchoonen/Eſa.13.verſ.17.18. Dat was oock de maniere vā de Babyloniers, datſe de Prieſters niet en eerden/ende aen de Oude geene barmhertigheyt en oeffenden/ Thren.4.Vſ.16. Sy hebben de Vrouwen tot Zion ter ſchanden ghemaeckt / ende de Jonck-vrouwen in de Steden Juda: de Vorſten zijn van hen gehangen/

Ia, een vroom Soldaet, en moet ſelfs in de Oorloge, eyghentlijck niet beweeght wordē door de Soldie, maer door de Iuſtitie, 1.Sā.18.17. 2.Sā.10.12 1Cor.10.31 Of anders en kan hy den Heere in dat werc niet behagē Heb.11.6. niet meer als de Heydenen.

ende de perſonen der Ouden en hebben ſy niet ge-eert: de Jongelingen hebben meulen-ſteenen moetē draegen/ende de Jongers over het houtdraegen ſtruyckelen: ſoo dat de Oude niet meer en ſaten onder de poorte/ ende de Jongelingen en draeden geē ſnarenſpel meer/Thren.5. verſ.11.12.13.14.

VII. Niemandt en behoorde ſijn ordinaris ambacht van roovē en plunderen te maken: want het en is geene ordinaire beroepinghe, naer uytwijſen van de H. Schriftuere, maer alleene eenen toe-val van de Victorie, in eene ordinaire Oorloge. Deſen Artijckel volcht upt den voorgaenden. Want indien wy in het aen-nemen van de wapenen, den roof, eyghentlijck niet en moeten voor-hebben: ſoo en kan dat geene ordinaire, noch wettelijcke beroepinghe zijn / in de vierſchare van de conſcientie, dat wy de lupden van haer goedt willen berooven/te water, of te Lande, ſonder eens te lettē op het rechte ooge-merck van de Oorloghe, of op dat temperament van het recht der Oorloghe, daer Art.4. van geſproken is: maer dat wy naer rigeur van het militaire recht, alle dinghen op het ſcherpſte willen upt-meten. Ende derhalvē en konnen wy geenſins prijſen alſulcke Gaſten, die bupten den ordinairen Eedt van de Soldaten, gheen ander werck en doen/ dan op Vrybuyt upt te loopen / te Water of te Lande, ende dat om redenen/die alreede verhaelt zijn/ ende die wy nu in het korte ſullen aenwijſē. I. Om datſe gheene ordinaire Soldaten en zijn/ maer die alleene vā de Hooge, of Lage Overigheyt, op haer eygen ver-

Die vele Oorloge ghevoer hebbē.m niet doo dē gelo Heb.11.

VII. Th Niemant behoord ſijn ordi ris amba van roov en plund ren te m ken, wa het en is geene o dinaire roepingh

Bewijs d van.

Ende de halvē e konnen niemant Vry-buy rie raden noch aen prijſen, Ende dat om vijf r denen: 1. Redē,o dat het ge ne ordina re Soldat zijn:

verſoeck, tot dat werck/oorlof ende beſtellinge krÿgen. Maer/ mÿns wetens/ en hebben wp geen exempel daer van in de H. Schriftuere, dat pemandt / die gheen ordinaris Krijghſ-man en was / extraordinaris tot dat werck van rooven en plunderen is aengenomen. Want alle 't gene/dat wp in de H. Schriftuere leſen van wettelijcken ende gheoorloofden buyt, is gheballen in eene ordinaire Oorloghe. Een ware/ dat pemant wilde bp-brengen van David, die de Overſte was van vier hondert mannen, die in noodt en ſchulden ſtaken, eñ van eenen bedroefden geeſt waren, 1. Sam. 22. vſ. 2. Ende die hem onthieldt in de ſtadt Ziklach, die hem dē Koninck te Gath, te weten Achis, gegeven hadde / 1. Sam. 27. 6. Maer daer op is licht te antwoorden / want David was een Vorſt in Iſrael, ende een ordinaris Krijghſ-man, die de krijghen des Heeren van jonex op geboert hadde / 1. Sam. 18. verſ. 15. 16. 17. Ende hp wierdt nu/ ongherechtelijck van Saul verbolcht/ gelijck Jonathan met rechte vraegde/waerom ſal hy ſterven? wat heeft hy gedaen? 1. Sam. 20. 32. Daerbenevē/dewijle hp uytlandigh was/ ſoo ſochte hp ſpne Landtſ-luyden te beſchermen/ ende haer voor ongeluck te bewarē/ gelijck hp met namen gedaen hadde teghen den ondanckbarē Nabal, 1. Sam. 25. vſ. 7. 8. David en was dan geen Vrybuyter, maer een Prinçe, die de ordinaire wapenen in de Oorlooghe vertrout waren/ al-hoe-wel Saul, door eene Duyvelſche jalouzie, ende tyrannie, hem in ſijn ampt verhinderde. Derhalven den roof, die hp op de Amalekiten, of elders/ gehaelt heeft/ 1. Sam. 30. 19. Ec. heeft hp gehaelt in eene rechtvaerdige defenſive Oorloge, ſoo wel als Abraham, den Vader der gheloovigen/ Gen. 14. 14. Alhoewel hp Abraham wat extraordinaris is gheweeſt / te weten eene bpſondere drijvinge des H. Geeſtes. Deſe reden is van Cicero oock aengemerckt / want die ſeydt offic. lib. 1. cap. 14. dat niemandt en behoort teghen den vyant te vechten, dan die als een Soldaet is aengenomen. De II. reden is/ om dat deſe lupden / dat noodigh temperament in de Oorloghe / ſoo in de materie, als in het faetſoen, ſoo wel niet en konnen / of en willen waer-nemē/ daer bovē Art. 4. van geſproken is. 'Tis waer naer de Rechten van ons Landt, ſoo moeten de prinſen ende buyten, te Water of te Lande, voor de Kamers van de Admiraliteyt, of voor den Krijghſraedt gediſputeert worden: maer die Heeren en ſitten daer niet / als Arbitri pacis, als goede Seghſ-mannen, om ex æquo & bono, in het vrtendelicke de parthien te vereenigen: maer als Richters, en hooger als Arbitri Juris, om te gheven ſnede van Rechte, volgheng de Letter van de militaire Artijckelen, die ſp daer van hebben. De III. reden is/ om datſe tegē den 6. Art. hier voren / eygentlijck voor hebben/ hare eyghen bate, want daerom waren ſp liever op Vry-buyt, of de vrye neringe, ſoo ſp dat noemen/ om datſe meenē/ dat de ſoppē daer wat better zÿn / ende om datſe in minder bedwanck zÿn/ als ordinaire Soldaten, ſo datſe het liever willen wagē op een onſeker/ om groot

Abraham voerde Oorloge defenſijf.

Negat enim jus eſſe, qui miles non ſit, cū hoſte pugnare, ſc. offenſive: nam ad juſtam defenſionē, omnes cives armati ſunt jure gentiū.

2. Redē, om dat de Vrybuyters niet en kōnen, of en willen, ſoo lettē op het temperament vande Oorloge, ſoo dat behoort.

Tegenwerpinge beantwoordt.

3. Reden, om datſe eygentlijck voor hebbē haer eygen bate.

Non enim mihi eſt vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violē commodi mei gratiâ. Cicero offic. lib. 3. cap. 2.

goedt te vinden, ende hare huyſen met buyt te vullen wanneer ſy t'ſamẽ eenen buydel maken, dan datſe te vreden ſouden zijn met hare beſoldinge, Luc.3.vſ.14. De IIII. reden is / om dat deſe luyden / voor den bandt/ malkand'ren geen ghelijck en doen: maer gelijck ſy gherooft hebben op den vyandt, ſoo ſoecken ſy daerna te rooven op malkand're, ghelijck vele Reeders, ende Bootſgeſellen, dagelijcx daer over klachtigh zijn/ Prov.1.verſ.18.19. De V. reden, om dat deſen handel niet wel en luydt, ende dat voor den bandt/ alle vrome ende eenvuldighe luyden, daer van een af-keer hebben. Nu iſt ſeker/dat in ſulcke ſaken/die de tweede tafel aengaen/de eenparighe ſtemme van de gemeynte, een groot gewichte heeft/want ſy oordeelen eenvuldigh, ſonder paſſien (ick ſpreke / die dit niet aen en gaet) naer het recht der natueren, of het recht der volckeren. Daerom ſeydt Cicero lib.1. offic. cap.57. gelijck wy hier voren gehoort hebben Cap. 1. Fol. 6. dat alſulcke handelingen, eenen eerlijcken Burgher[illegible]en betamen, die de gemeene op-ſprake zijn onderworpen, ende die de menſchen in den haet brenghen van hare mede-burghers, als Woeckenaers, Tollenaers, &c. Alhoe-wel de leſte / eene ordinaire beroepinghe hebben / die van Johannes den Dooper niet ontraden/ maer bepaelt wort/ Luc.3.vſ.12. 13. Maer de Vry-buyters, die eygentlijck op den roof uytgaẽ / daer ſy den naem van hebben/ en hebben gheene ordinaire beroepinghe, ende daeromme en lupt haren handel, ende vrye neringe niet wel/ in de ooren van vrome ende eenvoudighe Burgers, die geleert hebben niet anders te doen/dan het ghene dat waerachtigh is / dat eerlijck is/ dat gherechtigh is/ dat reyn is/dat lieffelijck is/dat wel luydt, Philip. 4.8. Vrome Burghers hebben van Cicero gheleert / dat het gene dat niet betamelijck en is / of niet wel en luydt, dat het qualijck kan gerechtigh zyn. Ende vrome Chriſtenen hebben van Abraham, den Vader der gheloovigen geleert / datſe ſelfs van eenen rechtvaerdigẽ buyt, liever niet eenen draet, of ſchoenriem en ſouden deelẽ/ dan datſe die op-ſprake ſouden moeten hooren/ datſe door den roof waren rijck geworden, Gen.14.23. Noteert dat argument wel / want het is ghedenck-waerdig/ dat Abraham van dẽ buyt, die ſoo deuchdelijck was/ ende daer van hy de thiende aen Melchizedeck, den Koningh te Salem ghegheven hadde/ niet eenen deut, jae draet, of ſchoen-riem en wilde op-ſteken/ alleene om de ergherniſſe, op dat de Sodomiten niet en ſouden ſeggen/ dat hy door haren roof, ware rijck gheworden, of dat hy om den roof, de Oorloghe ghevoert hadde. Want vele dingẽ zijn wel gheoorlooft, die daerom niet oorbaerlijck en zijn: vele dinghen zijn wel gheoorlooft, die daerom niet ſtichtelick en zijn/ 1.Cor.6.12. Ende daerom ſeydt den Apoſtel, indien ſyne ſpijſe ſynen broeder ſoude ergeren, dat hy liever inder eeuwigheyt geen vleeſch en ſoude eten, dan dat hy ſynen broeder ſoude ergeren, 1.Cor.8.vſ.13. Nu en is dat gheene klepne ergherniſſe/ dat die gene / die niet anders en doen/als op

4. Reden, om datſe, door den bandt, malkand'ren geẽ gelijck en doen: eñ dit ongemack is qualijck te keeren.

5. Reden, om dat deſe vrye neeringe niet wel en luyt.

Vox populi, vox Dei.

Primum improbantur ij quæſtus, qui in odia hominum incurrunt, ut portitorum, ut fæneratorum, &c.

Nihil utile, quod non honeſtum.

Redẽ, waerom dat deſe neringhe niet wel en luydt.

op den buyt uptloopen te Water, of te Lande, geen onderſchept en maken tuſſchen ſchuldighe ende ontſchuldige: tuſſchen openbare vyanden, die ons de Oorloge aendoen/ ende die gene / die als heymelijcke vrunden van ons ghelóove, of van onſen ſtaet, onder den vyandt tegen haren danck woonē/ dewelcke als Huſai den Arachiter, die by Abſalom was/ ons vele deuchts konnē doē/ 2. Sam. 15. verſ. 32. 33. 34. Het en is oock gheene kleyne erghernisſe, dat die arme luyden dickwils worden geſchupt upt eē / upt al/ſonder eenige compaſſie/ dat den Wijſenman miſpryſt/ Prov. 1. verſ. 11. 12. Matth. 7. 12. Het en is oock niet ſonder op-ſprake van vrome, jae eerbare Politijcke lupden / dat men van ons ſoude ſeggen / dat wy alleene, of immers inſonderheyt, van ſulcken roof waren rycke ghewor-den. Laet ons dan betrachten/dat eerlijck is / dat gherechtigh is / dat reyn is / dat lieffelijck is / ende dat wel luydt: ſoo ſal den God des vredes by ons weſen, Phil. 4. verſ. 8. 9.

VIII. Tegen't ghene / dat wy daer kortelijck geſtelt hebben/aengaende de Vry-buyters, of de vrye neringhe, ſoo sy dat noemen/worden eenighe tegenwerpingen ingebracht/daer op wy oock in't korte wat moeten antwoorden / om de conſcientie van vrome Krijghs-luyden, ende Koop-luyden (naer de mate / die wy van den Heere ontfanghen hebben) goedt bericht te doen. Voor-eerſt, seggē ſommige/ dat het recht van de Oorloghe, alſulcken vrye neeringe, of Vry-buyterie toe-laet. Antwoort. Dat en ontkennen wy niet abſolutè, wy en ſpreken oock eyghentlijck daer niet van / maer van de vierſchare der conſcientie, hoe verre dat eē vroom Krijghs-man, of Koop-man, die daer inne Reedet / syne conſcientie voor God kan geruſt ſtellen: Aengaende de vierſchare van de wereldt, daer van en is onſe quæſtie niet. Ten anderen, ſelfs de Rechts-geleerde, die verſtaen / dat het recht van de Oorloghe, moet ghetempert worden met groote barmhertigheyt ende moderatie, als hier voren wijt ende breedt verklaert is. Het recht van de Oorloge brenght mede/ dat Steden, die ſtormender-handt worden ingenomen / mogen gherooft ende geplundert worde: maer wie ſal dat pryſen/ dat men ſonder onderſchept/alle Burghers, jonck ende oudt, ſal upt-ſchuddē/roovē/plunderen/ ende naeckt op ſtrate ſettē? Jae/ in de Civile Juſtitie teghen de debiteuren, of ſchuldenaers, wie ſal dat pryſen / dat men een arm man, daer men verwonnē recht op heeft/ inſonderheyt als hy is een vroom ende onnooſel man, naeckt ende bloodt op ſtrate ſettē? wie ſal dat pryſen/dat men pemant/die Borge voor een ander ghebleven is/ ende daer men verwonnē recht op heeft/ op het ſcherpſte ſal executeren / jae ruineren/dat hy niet meer op ſyne voeten ſtaen en kan? De Rechtsgheleerde, ſeggen dan wel / dat de gherechtigheyt met de barmhertigheydt moet ghetempert zijn, of anders ſoude daer lichteliick onghe-rechtighept upt volgen. Want de wetten van de liefde reycken veel breeder, als de wetten van het recht. Eñ dit accordeert met de H. Schrifture, want goedigheyt eñ trouwe,

vitijs floret immiſericordiæ reus erit, ſi inopē debitorem, omnibus reculis ſuis excutiat, ut ipſe ultimū quadrantem cōſequatur: multoque magis, ſi ipſe debitor in id debitū venerit ſuâ bonitate, ut ſi pro amico fide juſſerit ipſe autem nihil pecuniæ verterit in rem ſuā. Miſerabile enim eſt, ut ait Pater quintiliianus, ſponſoris periculū tamen tam durus creditor contra jus ſtrictè dictum nihil facit. quare exigit humanitas, ut his qui extra culpam ſunt belli, quique non alio quam fide juſſorio nomine obſtricti ſunt, relinquantur res illæ, quibus nos facilius quam ipſi, careamus, præſertim vero, ſi ſatis appareat illos ipſus, id quod eo modo

amiſerunt, a civitate ſuâ non recuperaturos. H. Grotius lib. 3. de jure pacis & belli, cap. 13 theſi 4.

moetē hen onder malkand'rē ontmoeten: gerechtigheyt ende vrede moeten den anderen kuſſen/ Pſal. 85.11. Soo ſullen wy van genade ende recht t'ſamen/ konnen ſingē/ ende den Heere lof seggen/ Pſal. 101.1. ſtet oock Eſa.58.3.6.7. &c.

Tweede tegenwerpinge vā de beſtellinge.

Ten anderen ſeggen ſy/ dat de Hooge Overigheydt, daer toe oorlof, ende beſtellinge gegeven heeft.

Dē Koning Aſſuerus hadde den Joden beſtellinghe gegeven, om hare vyanden te dooden, eñ haren buyt te rooven, Eſther. 8. 11. maer even-wel en wildē ſy hare handē aen dē roof niet ſlaen, Eſther. 9. verſ. 15. 16.

Antw. De Hooghe Overigheydt gheeft om eenighe Politijcke redenen, Octroye aen de Lombaerden, daer uyt en volght niet/ dat wy alſulcken handel met eene goede, ende geruſte conſcientie konnen dryven. Daer zijn eenighe dingen/ die de Politijcke noemen mala neceſſaria, noodtſakelijcke quaden, die ſy toelatē/ of door de vingers ſien/ maer daer uyt en volght niet/ dat alle die dingen gheoorlooft zijn in de vierſchare van de conſcientie, want die ſtaet alleene onder het woort Gods: ende naer dien reghel moeten wy wandelen/ indien wy ons ſelvē willen oeffenen, om eene onergerlijcke conſcientie alle-tijt te hebben, voor God ende de menſchē, Act. 24. 16. Galat. 6. verſ. 16.

Derde tegenwerpinge van den handel op Ooſt ende WeſtIndiē.

Sy ſeggen ten derden, Indien de Vry-buyterie niet en magh beſtaen in de vierſchare van de conſcientie, ſoo en magh oock den handel op Ooſt endè Weſt-Indien niet beſtaen, want die en kan ſonder Vry-buyterie niet ghedreven worden.

Antw. daer inne ghetoont wort het onderſcheyt tuſſchen beyden.

Antw. dat verſchil is ſo groot/ als tuſſchē dach ende nacht.

Want het oogemerck van deſen

Want aengaende den handel van de ghemelte beyde Compagnien, haer ooge-merck en is eygentlijck niet/ op Vry-buyt te varen/ maer om vreedtſame Negotie te dryven: om onſen openbaren vyandt, den Spaengjaert, ende ſyne Adhærenten, de zenuwe van den Oorlogh, dat is/ ſyne ſchatten in Ooſt ende Weſt-Indiē af te ſnijden: om onſen ſtaet met nieuwe Alliançen, Steden, en Forten, in die rijcke Landen te verſekeren: om de palē/ van het rijcke Chriſti te verbreydē/ door de bekeeringhe van die arme blinde Heydenen: om deſelve arme Indianen van de tyrannie van den Spaengjaert te verloſſen/ &c. gelijck wy hier voren daer van wydt ende breedt geſproken hebben/ als wy handelden van de nuttigheydt ende noodtſakelijckheydt van deſen handel, lib. 4. fol. 127. tot fol. 146. inkluys: loopen daer eenige buyten onder/ die worden meeſt gehaelt op onſen openbaren vyant, den Koninghvan Spaengjen, ende ſyne Hoofſche Negotianten, die hem ſtijven met opſet, in ſyne ongerechtige Oorloge. Zijnder eenighe onnooſele Koop-luyden, die hier of daer/ daer by oock komē te lijdē/ het kan weſen/ maer dat en is maer per accidens, door toe-val/ ende dat gheloove ick/ dat de Heeren Bewindthebbers, ende alle vrome Participanten leet is: gelijck een yder die verſtant heeft/ dat moet bekennē/ even ghelijck in eenen openbaren brandt, dat oock alſoo in eene openbare Oorloghe, eenighe goede ende onnooſele ghebueren, onverhoets/ ende tot onſen leet-weſen/ beſchadight worden: want als daer een plaſ-regen valt/ ſoo vallen de druppelē oock somtyts op ſulcke plaetſen die wy wenſchten/ dat drooge bleven: Het is oock notabel/ dat de buyten van de Weſt-Indien niet en worde vermengt onder de Retou-

ren

ren van de Compagnie, maer daer wordt rekeninge a part van gehouden / ende de Revenue wort wederom geemplopeert aen de Oorloge, die daer met groote onkosten moet ghevoert worden. Wat gemeynschap heeft nu desen handel met de Vry-buyterie, die op den naem van de vrye neeringe, te Water, of te Lande gedreven wordt? want het eyghen ooge-merck van dese lupden en is anders niet / dan door den buyt rijck te worden, ende daeromme willen sy hare prinsen, sonder eenighe moderatie, naer rigeur van het Krijghs-recht maintineren/ende dat en accordeert niet/ met het gene dat wy hier voré van het temperament van het Krijghsrecht, upt de H. Schriftuere, ja upt de Rechts-geleerde selve / bewesen hebben.

Ten vierden, sy seggen/dat nochtans dese Vry-buyters, den vyandt groote af-breucke, ende ons Landt, op sommige occasien, somtijts groote diensten gedaen hebben. **Antwoort.** Men moet groot onderscheyt maken tusschē onse openbare vyanden, dat is/den Koninck van Spaengjen, mitsgaders alle die ghene, die syne ongerechtige sake teghen ons, met haer goedt ende bloedt, moet-willigh willen staende houden: ende eenige onnoosele, die dickwils tegen haren danck, onder syne Jurisdictie woonen, of immers / die ons niet gaerne en souden leet doen, of een splinter in onsen vingher wenschen. Wanneer een Krijghs-man, die eerste soorte, af-breucke doet / soo krenckt hy onsen vyandt, ende doet ons Lant, goedē dienst: maer wanneer hy sulcke ontschuldighe luyden quaet doet/ so en doet hy den vyant soo grootē af-breucke niet / als hy onsen staet selve doet / want het geklagh van die ontschuldighe klimt naer den Hemel toe, ende den toorne Gods wordt daer door over ons ontsteken / gelijck wy lesen 2. Paral. 28. vers. 9. 10. 11.

Antwoordt met onderscheydt.

Ten vijfden, sy seggen / wanneer men de sake soo scherp soude nemen, soo en souden de Soldaten, die in de Guarnisoenen liggen, te Voete, ende te Paerde, niet moghen op Hazard loopen (soo sy dat noemen) met consent van den Gouverneur, Commandeur, &c. om den vyandt, met eenighe parthien te ontmoeten, ende alsoo af-breuck te doen. **Antw.** In desen moet ock groot onderscheydt gemaeckt worden: want het is een Soldaet wel gheoorlooft/ als hy van syne Overigheyt wordt upt-gesonden / om eene Convoye van den vyandt te slaen / dewelcke eenighe Steden of Forten van den vyandt, met Victualie, of Ammunitie willen voorsien / of eenige Heeren ende groote Meesters ghelepden/die in den dienst van den vyant zijn/&c. ende den buyt, die hy soo krijght/is deughdelijck ende rechtvaerdigh, ock in de vierschare van de conscientie: want dat is offensie gedaen tegen onsen openbaren vyandt, die ons soo lange beleedight heeft/ ende noch dagelijcx soeckt te doen met syne tyrannighe wapenen.

Vijfde tegenw. van de Soldaten, die op hazard loopen.

Antw. Met onderscheydt: dat uyt loopen is geoorlooft, in dryderley ghevallen.

1. Gheval.

Ten anderen, indien den vyandt ergens op de beene is/ te Voete/of te Paerde/ om onse Frontieren te benauwen / of ten platten Lande te moes-koppen, ruyten en rooven, gelijck sy dickwils doen/soo is het onse Soldaten gheoorlooft / jae sy

2. Gheval.

behoozen dat te doen/ghecommandeert zijnde, datſe den vyandt ſouden ſoecken te attrapperē/te overvallen/ende ſynen buyt te ontjagē/ gelijck Abraham ghedaen heeft teghen de vier Koninghen: Gen.14. vſ.14.15.16. Item/ David, tegen de Amalekiten, 1.Sam.30.vſ.14. tot 21. 2.Chron.14.vſ.13.14.15.

3. Gheval. Ten derden, het is oock geoozloft/ dat onſe Soldaten, gecommandeert zijnde/of immers/ met oozlof van hare Overſte, ſomtijts ſouden loeren op de paſſagien, om te ſien/ of daer gheene onvrije perſonen, met namen openbare vyanden, die het ſweerdt teghen ons dzagen/ daer op en wandelen/ want die mogen ſp gevangen nemen, ende ſetten op een redelijck randtſoen, volgens de Artijckelen van't Quartier: ende indien het Koop-luyden zijn/ die onvry zijn/of onvrije Waren bp haer hebbē/datſe die redelijck handelen, niet als ſtruyck-roovers, die de arme luyden naeckt pleghen upt te ſchudden/ maer datſe hare perſonē en goederen oock ſetten op een redelijck randtſoen, ſonder die in den gront te bederven/ want onſe redelijckheyt moet alle menſchen bekent zijn, Philip.4.5. Want wp moetē/ ſelfs tegen ſulcke eerlijcke Burgers, die onder onſe vyanden woonen/ volghens dien ghemeynen reghel van de natuere, ende Schriftuere, Matth.7.12. Al dat ghy wilt dat u de menſchen doen ſullen, doet ghylieden hen dat oock: want dat is de Wet, ende de Propheten. Met deſe moderatie ware het gheoozlooft/ voor een ordinaris Soldaet, met conſent van ſyne Overſte, op de Bane, of de Paſſagie te loeren/ ghelijck

Innocentes, præter intentionē, & per accidēs poſſunt lædi, &c. ut ſupra. object. 3.

Maer men moet daerinne handelen met groote moderatie.

Dan, ende Ben Jamin ghedaen hebben/ Gen.49.verſ.17.27. Om die lupden te leeren/ datſe behoozden uyt te gaen van Babel, om hare ſonden niet deelachtigh te worden, ende niet mede te deelen van hare plagen, Apoc.18.verſ.4.

Ten ſeſten, ſoo is nu met eenen beantwoozdt/ de laetſte Objectie van de particuliere Cruyſſers, of nieuwe Geuſen, ſoo ſp die noemen: ſp vzaghen dan/ of die handelinghe oock ongeoorlooft is, in de vierſchare van de conſcientie? Antwoozdt. Het is ſoo verre daer van/dat ſode ongeoorlooft zijn/ datſe veel eer prijſelijck eñ lof-waerdigh is/ wanneer ſp van vrome Patriotten, met conſent van de Hooge Overigheyt, tot een goet ooghe-merck, dat is/ de maintenue van onſe vrije Zeevaert, gedzeven wozdt. Want dat is eene rechte denſenſive Oorloghe, ghelijck van Abraham ghedzeven wiert/Gen.14. Van Gideon, Jud. 7. ende 8. Van Jephtach, Jud.11. Van Simſon, Jud.14. 15. en 16. Van David, 1.Sam.30. Ende haer ooge-merck is eygentlijck/de Zee te veylen: onſe Mede-burghers te verloſſen upt de handen van de Tyrannen ende onſe vrije Zee-vaert, daer de macht van onſen ſtaet in gheleghen is/ ſtaende te houden. De erbarenthepdt leert oock/ wat ſchzick datſe aen onſen vyandt, ende wat heyl datſe aen onſen ſtaet, eenige jaren herrewaerts hebben toegebzacht. Het ware dan te wenſchen/ datter ſulcke Patriotten vele waren/ende dat het Præmium, dat haer van de Hooghe Overigheydt belooft is/ promptelijck betaelt wierde: Het ſoude naer alle apparentie/

Seſte tegenwerpinge vande nieuwe Geuſen of particuliere Cruyſſers.

Antwoord. Deſe vaer is in alle manieren prijſelijck

Want het en is niet meer, al eene defenſive Oorloge, volghens het recht der volckere

Die ons Landt veel goedts gedaen heeft

Ende die behoorde gheſtijft te worden

ant sy is yten alle -sprake.

rentie / ende naer het voordeel van vele verstandighe lief-hebbers van het Vaderlant, eē uytnemende middel zijn / om de Zee / van de Zeerooverie, van de Duynkerckers ende hare compliçen te verlossen: Ende desen handel, gelijck die in de conscientie bestaen kan / soo is die oock buyten alle ergernisse, eñ op-sprake van de Gemeynte: want dat is hare ghemeyne stemme, in hare eenvoudicheydt / God gheve ons oude Geusen aen Lant, eñ nieuwe Geusen in Zee, soo sullen wy door Gods genade / Zee ende Landt behouden.

. Thesis: gerech- e buyten sullen t gedyē.

IX. Ongerechtige buyten en sullen niemandt rijck maken of immers niet komen tot het derde lidt, even gelijck yemandt / die syn goet vermeerdert met woecker ende oversettinge, die vergadert dat tot der armen nutte, Prov.28.8. Sy laden slechts vele drecx op haer / ende het en sal niet langhe dueren, insonderheyt indien sy doen tegen hare conscientie, ende het recht der volckeren, daer wy hier vooren vele van gesproken hebben / want haren aenslagh sal ter schande van haer huys gedyen / wanneer sy vele volckerē sonder onderscheyt verslaen / ende met moet-wille, sonder barmhertigheyt sondigen, Hab.2.vers.6.7.8.9.10.11. Dat oock sommige meynen / dat onsen staet daermede gheholpen wordt / die zijn verdoolt: want Zion moet door recht geholpen worden / ende hare ghevangene door gherechtigheydt, Esa.1.27. Ende wee dien / die de Stadt met bloede bouwet / ende verepdet de Stadt met onrecht, Hab.2.vers.12.13. Nu is het seker / als vooren gehoort is / dat het scharpste recht, insonderheyt in de Oorloghe, qualijck kan zijn sonder ongherechtigheydt.

X. Gherechtige buyten, moeten gherechtelijck gedeylt worden volgens het woort des Heerē, Num.31.26.27. Et. Deut.20.14. Josu.8.27. Josu.22.8. Et. Dat is / daer moet een deel zijn voor den Vorst, ende het Landt, gheljck Davids Soldaten spraken / dat is Davids roof, 1.Sam.30.20. Daer moet een deel zijn voor den Heere, dat is / nu / voor de arme / die hy in syne plaetse gelaten heeft: soo gaf Abraham thiende van alle den roof, die hy den vier Koninghen ontjaeght hadde / Hebr.7.2. Ende den Koningh David heplighde den Heere de portie / die hem toe quam / van dē buyt, die hy in de Victorie over syne vyanden verkregē hadde / 2.Sam.8. Vs.10.11.12. Ende soo toonde hy metter daet / dat de Wet des Heeren hem liever was, als vele duysendt stucken goudts eñ silvers, Psal.119. Vs.72.127. Ende dat hy sich meer verheughde over het woort des Heeren, als een, die eenen grooten buyt krijght, Psal.119.Vs.162. Want de Krijghs-lieden zijn gemeynelijck seer verheught / als sy eenen schoonen buyt bekomen hebben: gelijck de Vrouwen van Sicera, syne Moeder daermede troosteden / om dat synen Wagen soo langhe achterbleef: Sy sullen (seyden sy) apparentelijck besich zijn met den buyt te deelen, eenen yegelijcken manne, eene fijne deerne of twee ten buyte, ende Sicera, gheslickte bonte kleederen ten buyte, gheslickte bonte kleederen, om synen hals, ten buyte, Jud.5.Vs.27.28.29. Dat af-ge-

X. Thesis: gerechtige buyten, moeten gerechtelijck ghedeelt worden: dat is, Volghens goddelijcke ende menschelijcke wetten, te weten: 1. deel voor den Heere onsen God, insonderheyt Kerckelijcke goederen. Het tweede voor den Vorst, ende het Landt.

genwer- ge be- woordt.

Tegen- pinge.

Tegen- rpinge.

trocken zÿnde/ſoo moeten de mannen, die uyt-ghetoghen zijn, **vooz-al haer deel hebben**: Gen.14.24. **Daerna** de mannen, die te huys by de gereedtſchap gebleven zijn, **dat is/ die onderentuſſchen de** Frontieren **bewaert hebben/die en moeten niet vergeten zÿn** / Num.31.27. Joſu.22.vſ.8. **'t Is waer/ dat de mannen die haren hals gewaecht hebben / dat gemeynelÿck ſoo niet en verſtaen / maer mozren daer over/gelÿck** Davids Soldatē **deden/** 1.Sam.30.22. **Maer** David **verſtondt dat anders / ende dzeef dat dooz / met ſÿne authozitept / ende dat is ſint dien tÿt /** eene wijſe ende recht in Iſrael ghebleven, **tot op deſen dach/ ſepdt de** Schriftuere. Ibid. verſ.23.24.25. Ten laetſten, **ſoo moeten daer oock ſtucken geſondē wozden aen de** Vrunden, **inſonderhepdt** ſchamele luyden, **die het van doene hebben / om** den Heere **vooz** de Victorie **te dancken/ gelÿck** David **dede.** ibid.26. **totten eynde toe.**

Het derde voor de mannē, die uytgetogen zijn.

Het vierde voor de mannē, die de Frontierē bewaert hebben.

Het vijfde voor de vrunden, met namen die arm zijn.

XI. Niemandt en magh in de ganſche Oorloghe, ſoo de buyten, als yet anders aengaende, yet voornemē, dan in den gheloove, ende met eene goede conſcientie: **want al dat uyt den geloove niet en is/ dat is ſonde** / Rom.14.vſ.24. **Ende ſonder het gheloove / is het onmogelÿck den Heere te behagen/** Hebz.11.16. **Dit gheloove moet ſteunen op het** woordt Gods, Rom.10.17. **Derhalven zijn die** domme **ende** ongeregelde gaſten **ſeer te beſtraffen/ dewelcke in haer ganſche leven/ met namen** in de Oorloge, **als** vechten, rooven, plunderen, **&c. niet eens en lettē op het** woordt Gods: **maer volgen ſimpelÿck hare** blinde paſſien, **of** de exempelen **van andere: of ten ſchoonſtē/** de couſtumen **van de wereldt/ ende het** rigeur **van het** Krijghſ-recht. **Deſe lupden en konnen in haer werck den Heere niet behaghen / want ſp en** kampen niet in den geloove, **ende niet eene** goede conſcientie, **ghelÿck de** Heylighen **gedaen hebben: ſp en poogen oock niet/ of en zÿn niet eens ſozghvuldigh/om** gerechtigheyt te wercken, **om** de eere Gods, **de ſtichtinghe van** Gods gemeynte, **ende** de ſaligheydt **van hare ziele te voozderen/** Hebz.11.33. 1.Coz.10.31. **Ende derhalven en dienen ſp / in haer ampt/**dē raet des Heerē **niet gelÿck** David, Act.13.36. **Maer wandelen alleene** / naer den loop deſer wereldt, **naer den** Overſten der macht des luchts, **ende** des geeſtes, **die daer werckt in de kinderen der onghehoozſaemheyt /** Eph.2.2. **Sp bemoepen haer in de** veelheyt haerder wegen, **ende en ſpzeken niet/**ick late het: **want dewijle ſp vinden** een leven haerder handt, ſoo en worden ſy niet moede, Eſa.57.10. Hare handen zijn met bloedt bevleckt, ende hare vingheren met ondeucht: **hare** lippen ſpreken valſcheyt, **ende** hare tonghe dichtet, dat onrecht is: **daer is qualÿck pemandt/die onder dat volck van** gherechtigheyt derf Predicken, **of** trouwelijck richten: **want ſp vertrouwen** op ydelheyt, **ende** en ſpreken niet, dat deucht, **met** ongheluck **gaen ſp ſwanger/ende baretē** moeyte, **&c. ende daerom ſchepden hare** ondeuchden, **haer / ende haren God van malkand'rē/ ende hare** ſonden **verberghen het aenſchÿn Gods van haer / datſe niet gehoozt en wozden /** Eſa.59.vſ.2.

XI. Theſis, niemant en mach in de ganſche Oorloge, inſonderheydt in't ſtuck vande buyten, yet doē ſonder 't geloove, ende goede conſcientie.

Daeromme zijn die gaſten ſeer te beſtraffen, die niet eens op het woordt des Heeren en letten.

Want die en kamp niet in d geloove.

Eñ daero en konne ſy dē Hee niet beha gen:

Maer ſulle van hem verſtooten worden, o hare onge rechtighey ende ande re ſtoute ſonden.

tot

tot 20. Laet vrome Soldaten daer op letten.

Thesis. XII. De strooperie van de Spaen troope- gjaerden, Duynkerckers, Keyser ran de sche troupen, Croaten, &c. en is niet ngjaer- anders dan openbare Zee-rooverie, Duyn- ende struyck-rooverie. Want voor kers, eerst soo dryven sy eene ongerech fer- tige sake: Ten anderen, soo en &c. is dryven sy hare Oorloge/niet na de bare Wet der Schriftuere, jae niet naer roove- de Wet der natueren, of het recht ende van alle volckeren, maer even ghe rck- lyck de Spaengjaerden, ontrent de erie. hondert ende veertigh jaren geleden/ onder de Americanen, dat is/ de Heydenen in West-Indien gheleeft hebbē/sonder eenige verschoontinghe van Jonck of Oudt, Mannen of Vrouwen, Thren.4. vers.11.12. 13.14. even ghelyck dolle rasende s daer menschē. Laet ons dan bidde met David, dat ons de Heere, voor de hant van sulcke boos-doenders wil bewaren/ Psal.9.18. Ex. Psal.10. vers.12.totten eynde. Want het is beter in Godts handen te vallen (want syne barmhertighheydt is groot) dan in sulcker menschē han m en den te vallen, 2.Sam.24.14. Laet wy ons ock haer exempel niet vol xem- gen: onse ziele en kome niet in harē t raedt, noch onse eere in hare verga deringhe, indien wy willen behouden zyn/ Gen.49. vers.6.7.

age, De XI. vraghe. Tot noch toe t een hebben wy dan genoegh ghesepdt/ man om eene vrome ziele, ende ghevoe lven lighe conscientie, te onderwysen/ loot nopende het stuck van de buytē, die en op den vyandt moghen ghehaelt worden/in de vierschare van de con er- scientie. Nu dienen wy nootwen s hy delyck wat te seggen / hoe dat een len

vroom Soldaet, hem-selven t' aller ure tot de doot bereyden moet, in sonderheyt als men den Vyandt, eene Bataille, of slagh moet leveren, of andersins, als hy op eenen periculeusen aen-slagh ghecommandeert wordt? Antw. Dese vraghe dient noodig onderzocht/want daer zyn vele/ ja ontallyche Soldaten, die ganschelijck gheene kennisse en hebben van God, ende syn H. Woordt, niet meer dan of sy Heydenen of Turcken waren: sy leven als Beesten (de vyant moet slaen, of stormē, &c.

De noodtwendicheyt van dese vrage.

vrome niet te na gesproken) ende sy sterven als Beesten, Psal.49.vs. 20.21. dat met bloedighe tranen te beweenē is: gelyck wy hier vooren van de Maettrooſen, die op Koopvaerdie waren/ook gheblaeght hebben/ lib.2. fol.69. tot 105. Item/ lib.6. in het tweede poinct, van de discipline op de schepen van Oorloge, dat wy hier niet en behoeven op te halen. Soo vele willen wy op dese occasie, in het korte daer toe seggen: dat alle die gene/die gaerne in den Heere soude sterven, die moeten voor-al sorge draghē / datse in den Heere leven: want de komste des Heeren, is als een dief inder nacht, als een val-strick over de voghelen, als een wee over eene bevruchte Vrouwe, Luc.21.vs.35. 1.Thess.5. vers.2.3. Alle die dan leven sonder sorge, die sal eene snelle verdervinghe overvallen / als een wee over eene bevruchte vrouwe; ende sy en sullen't niet ontvlieden. Tegen dese subijte overvallinge, en is dan anders geenen raedt / dan dat wy geduerigh waken eñ nuchteren zyn/ eñ alsoo toonen/ dat wy niet en zyn kinderen der duysternisse, maer kinderen des lichts, ende

I. EēKrijghsman, die gaerne indē Heere soude sterven, moet voor-al poogen indē Heere te leven.

Want de komste des Heeren, is als een dief inder nacht

Daerom moeten wy alderijt waken ende nuchteren zijn,

kinderen des daeghs, ende niet van der nacht/ of vander dupsternisse. ibid. vers.4.5. Daeromme moeten wy ons selven wachten / dat onse herten niet t'eeniger tijdt beswaert en worden / met gulsigheydt ende dronckenschap, ende sorchvuldigheden deses levens, op dat ons dien dagh niet haestelijck en overvalle, Luc.21.vs.34. Saligh is de dienstknecht, dien synen Heere bevindt alsoo doende, wanneer hy komt: voorwaer segge ick u / hy sal hem over alle syne goederen setten: maer indien de boose dienst-knecht in syn herte seydt / mijn Heere vertreckt te komen: ende begint syne mededienst-knechten te slaen, te eten ende te drincken met de dronckaerts: soo sal de Heere van dese dienst-knecht komen / ten daghe als hy hem niet en verwacht, ende ter uren, die hy niet en weet: ende sal hem in stucken houwen, ende syn deel setten met de gheveynsde: daer sal weeninghe zijn, ende knersselinge der tande, Matth. 24.vers.46. totten eynde toe. Hier op dient dan een Krijghs-man met alle sorghvuldighept wel te letten/ soo wel / jae meer / als een ander Christen, dat hy ghedurigh moet waken, ende nuchteren zijn/ of anders en kan hy de toe-komste des Heeren niet verwachten met eene geruste conscientie/ ende troost syner zielen. In desen deele komen dupsenden van Soldaten en Maettrooſen te kort / die niet meer met hare ziele bekommert en zijn / dan of sy onredelijcke dieren waren: sy seggen/ laet ons eten ende drincken, wy sterven doch morghen, Esa.22. vers.13. 1.Cor.15.vs.32. Sy zijn stout ende toornigh datse naer niemandt en vraghen, in alle hare nucken houden sy God voor niets: sy varen voort met haren doe altoos, Gods gerichten zijn verre van haer, sy handelen trotselijck teghen alle die ghene / daer sy de minste querelle of twist teghen hebben: sy spreken in haer herte/ ick en sal noch so haest niet sterven / het moeste eenen ongeluckighen ende vervlogen koghel zijn, die my treffen soude, het en sal ditmael / ende mogheljck in langen tijt/ noch geene noodt hebben: haren mondt is vol vloeckens ende bitterheydt, valscheyt ende bedriegerije / hare tonghe richtet moeyte ende arbeydt aen / Psal.10. vs. 4.5.6.7. Ja / vele van haer spreken in haer herte / daer en is gheen God, sy en deughen niet, ende zijn een grouwel in haren wesen: daer sijnder weynighe / die verstandigh zijn, ende naer God vraghen: het meeste deel zijn van den padt der Godsaligheydt af-ghewecken / ende d'eene met den andere ondeugende: die onder haer wat goets doet/ die is een teecken, ende wonder in Israel, Psal.14.vs.1.2.3. Esa.8.18. gelijck wy hier voren lib.3. en in't beginsel van dit 6. Boeck breeder bewesen hebben. Ende de ongeregeltheyt ende sorgeloosheyt van de Soldaten, ende Maettrooſen in't gemeen / komt daer van / eerst, om datse daghelijcx verkeeren by vele ydele menschen, die God niet en vreesen: sy gaen daghelijcx in den raedt der goddelooſen, sy staen op den wegh der sondaers, ende sy sitten op den stoel/ daer de spotters sitte, Psal.1.1. Nu ist seker/ende het en kan anders niet wese / of quade t'samen-sprekingen verderven goede zeden,

Qui bene vixit, bene moritur: qui malè vixit, vix bene moritur. August.

Op dat wy niet en varen, als den booſen dienst-knecht.

Want anders en konnen wy de doodt, met geenen trooſt verwachten,

In desen deele is daer eene groote faute onder de Soldaten,

Dewijle le van h seer roe keloos z in haer l ven:

Nochtan zijn onde haer eeni vrome, maer sy z eē teecke ende wo der in Is rael.

Waer uyt dese roec kelooshey van de So datē kom

1. Reden, i t'quaet ge selschap.

zeden, 1. Cor. 15. 33. Hier was selfs den Propheet Esaias over bekommert / seggende / wee my, ick ben bedorven, want ick ben van onreyne lippen, eñ woone onder eẽ volck van onreyne lippen, Esa. 6. vers. 5. Ten anderen, soo is daer onder de mannen van Oorloge, door den bandt/ eene valsche maxime, die anders niet en is / als eene diepte des Sathans, ende eene grouwelijcke rooverie, datse meynen / dat de Godvruchtigheydt, ende de mannelijcke couragie, t'samẽ niet wel en accorderẽ/ ende dat de wildtste kieckens, de beste Soldaten zijn: ende derhalven dat het met hare beroepinghe niet wel en accordeert/ datse so nauwe souden letten op hare conscientie, ende soo voorsichtelijck soecken te wandelẽ/ niet als onwijse, maer als wijse, verstaende wat den wille des Heeren is, Eph. 5. vs. 15. 16. 17. gelijck wy hier voren lib. 3. ende in dit 6. Boeck/ daer wy sprakẽ van de mannelijcke couragie, dat selve breeder hebben aengewesen. Laet dan alle Soldaten ende Maettrosen, die hare ziele lief-hebben/ van dese Heydensche sorgheloosheyt, rechtvaerdelijck leeren ontwaken, ende toesien / datse niet en sondighen/ want daer zijn sommige onder haer, die God niet en kennen, ick segge het haer tot schaemte, 1. Cor. 15. 34. Laetse toesien / datse niet verleydt en worden, want/ noch hoereerders, noch Afgoden-dienaers, noch overspeelders, noch onkuysche, noch dieven, noch gierigaerts, noch dronckaerts, noch lasteraers, noch roovers, en sullen besitten het Koninckrijcke Gods, 1. Cor. 7. 10. Derhalven en moet hoererie ende alle oneerlijckheydt, of gierigheyt, onder haer niet genaemt worden/ gelijck het den Heylighen betaemt: noch oneerlijckheydt, noch sottenklap, noch geckerie, dewelcke niet en betamen, maer liever danckseginge, want sy moeten dat weten/ ende wel gedencken (als te voren gheseydt is) dat geen hoereerder, noch onreyne, noch gierige, welcke is een Afgoden-dienaer, eenigh erfdeel en sal hebben in het Koninckrijcke Christi, ende Gods: Laetse dan toesien / datse haer van niemant en laten verleydẽ met ydele woorden, want om deser sonden wille komt den toorne Gods, over de ongehoorsame kinderen, Eph. 5. 3. 4. 5. 6. Saligh is hy, die hem aller weghe vreest: Wie daer-en-teghen hals-sterck is, die sal in ongheluck komen, Prov. 28. 14. Laetse dan leeren waken over hare ziele, ghelijck sy over haer lichaem doen / als sy op sentinelle staen/ ja op sentinelle perdue, daer sy in dupsent perijckelen van haer leven zijn / insonderheyt als sy in slape vallen.

Want dat leert ons, dat alle goddeloose onbekeerde menschen, uyt den Hemel gebannen zijn,

Derhalven moet een Soldaet soo wel over sijn ziele, als over sijn lichaem, waken.

Gelijck een Soldaet, die staet op sentinelle perdue.

Ten anderẽ, soo moet een vroom Krijghs-man, hem-selven wachten van quaet gesellschap: want dat is het nette/ dat dẽ Duyvel uytwerpt/ om onse ziele te vangen/ als blijckt Psal. 1. 1. Psal. 26. 4. Prov. 1. 10. 11. 12. Et. Prov. 7. vers. 10. Et. Prov. 9. vers. 13. Et. Soo zijn de Dochters van Loth verdorven in Sodoma, daer sy die vuyligheyt geleert hadden/ die sy met haren Vader pleeghden/ Gen. 19. 31. totten eynde toe. Soo zijn de kinderen Israels verdorven in Egypten, want daer hadden sy de Afgoderie gheleert / die sy dreven met het gulden Kalf;

II.
Een vroom Soldaet moet hem wachtẽ van quaet ghesellschap.

Want dat is seer smetselijck, als blijckt uyt exempelen,

van Loths Dochters:

Kalf, Exod.32. vers.4.5.6. Soo wierden de kinderen Israels oock verdoruen in Babylonien: want sy hielden haer, gelijck als de Heydenen, daer sy henen quamen, ende ontheylighden den H. Naem des Heeren, dat men van hen seyde, Is dat des Heeren volck, dat uyt synen Lande heeft moeten trecken? Ezech.36. 20. Soo wierdt Petrus den Apostel, ghebracht in dupsent perijckelen van syne ziele, als hy sat in de sale van den Over-Priester, by dat Cool-vyer in het gheselschap van die goddeloose dienst-knechtē, Joan.18.18. Want sy brachten hem daer toe / dat hy synen Heere versaechte / met vloecken en sweeren, jae met vervloecken van hemselven, Matth.26.vs.70. Ec. Den Apostel heeft dan groote redē / dat hy ons soo getrouwelijck voor het quaedt geselschap gewaerschouwt heeft / 1.Cor.15.33. Laet u niet verleyden (sept hy) want quade t'samensprekingen verderven goede zeden. Item / Eph.5.7. Weest dan hare med'-gesellen niet. Item/2.Cor.6. vers. 16. 18. Daerom gaet uyt den midden van onder hen, ende scheydt u af, (sepdt de Heere) ende en tast niet onreyns aen, ende ick sal u liede ontfangen. Ende ick sal u liede tot eenen Vader wesen, ende ghy sult my tot Sonen ende Dochters wesen, seyt de Heere Almachtigh, Apoc.18.4. Gaet uyt van haer, mijn volck, op dat ghy hare sonden niet deelachtigh en wordt, ende dat ghy van hare plagen niet en ontfanght.

Vande kinderē Israels, in Egypten, en Babel:

Van den Apostel Petrus:

Daeromme worden wy oock, soo dickwils, ende soo ernstigh, daer voor gewaerschouwt.

Maer peniant mochte denckē / hoe kan een Krijghsman, het quaet geselschap vermijden / daer hy volgens syne beroepinghe, daghelijcx onder verkeeren moet? Want de Heylighen hebben afgenomen, ende der geloovigen is weynigh onder der menschen kinderen, met namen onder de mannen van Oorloghe, als hoyts te voren is aenghewesen / Psal.12.1. Antw. Ick bekenne / dat hare beroepinge, ten desen aensiene / wy wat swaerder ende periculeuser is / als eene andere beroepinghe van een Koopman, Landtman, Ambachtsman, Ec. maer niettemin / die God vreest, ende hem soeckt te behaghen, die kan door syne genade / dese stricken noch ontkomen, gelijck wy sien aen David, dewelcke eē vaylliant, vroom Krijgsman was / ende hadde nochtans eenen goddelooscn Meester, den Koningh Saul, ende daer waren vele goddeloose Hovelingen, ende Soldaten, daer hy daghelijcx mede verkeeren moeste / als blijckt Psal. 10. Psal.12. Psal.36. Ec. Wy sien dit oock / in den Hoopman te Caparnaum, Matth.8. In den Hoopman Cornelius, ende eenige vrome Soldaten, die onder syn Vaendel warē / Act.10.vers.1.2.7. Sulcke vrome Soldaten konnē dan de stricken van het quaedt gheselschap ontkomen, maer de sondaers worden daer door ghevangen, Eccl.7.26. Even gheliick de Voghelen / met het slachnette, of de lijm-roede ghevangen worden. De middelen, om door het quaedt gesclschap niet bedrogen te worden / zijn dese:

Teghenw. hoe dat een Krijghsmā, het quaedt geselschap vermijden kan?

Antwoordt: het is wat swaer om doen.

Maer evenwel mogelijck door Gods genade.

Als blijckt, aen David,

Den Hoopman te Caparnaum,

Den Hoopman Cornelius.

De middelē, om dese stricken te ontgaē, zijn met namen vier.

I. Soo en moeten wy by sulckē gheselschap niet komen / dan uyt noot, als wy pet hebben te spreken / of te doen / dat onse beroepinghe aengaet: want wy moetē toesien / dat wy sonder noodt, in haer geselschap

Het 1. middel is, dat hy by het quaedt geselschap niet en moet komen, dan uyt noodt,

schap niet en komen / want het is dooznachtigh/ Pro.22.5. Doornen ende stricken zijn op den wegh des verkeerden, wie hem verre van daer maeckt, die bewaert sijn leven. Ende dit is het / dat ons gheleert wordt Psal.1.1. Psal.26.4.

Ten anderen, als wy uyt noodt moeten daer by komen/ eñ dat wy daer te doen hebbē/ soo moeten wy voorsichtelijck wandelen/ ende alle dinghen doen / sonder murmureren ende teghen-spreken: op dat wy onbeschuldighlijck zijn / ende eenvoudigh, ende onsterffelijcke kinderen Godts, in het midden van een krom ende verdraeyt geslachte, onder de welcke, wy lichten moeten, als lichten der werelt: het woordt des levens voor-houdende, op dat het mach blycken dat wy Gods woordt niet te vergeefs ontfangen en hebben / Phil.p.2.vs.14.15.16. Een vroom Krijghs-man moet dan insonderheydt een vast voor-nemen in sijn herte printen/ dat hy sich wil hoeden, dat hy niet en wil sondigen met syne tonghe: Hy moet synen mondt toomen, dewijle hy alsoo den goddelooſen voor hem sien moet: Psal.39.2. Hy moet rasch zijn in het hooren, ende traegh in het spreken, ende traegh tot toornigheydt: want de toornigheydt des mans en werckt Gods gherechtigheydt niet, Jac.1.vers.19.20. Ende of het gebeurde / datter pet gesepdt wierdt/ dat hy niet gaerne en hoorde / of pet gedaē/ dat hy niet gaerne en sage: Indien het hem in sijn particulier aengaet / soo moet hy hem gelatē, als hoorde hy dat niet, gelijck Saul dede in het eerste van syne regeringe, 1.Sam.10.28. Hy moet hem houden als eenen dooven, die niet en hoort / ende als eenen stommen, die synē mont niet op en doet: Ja/ hy moet zijn / als een die niet en hoort, ende die gheen weder-reden in synen mondt en heeft, Psal.38. vers.14.15. Hy moet verstommen door stil-swijgen / ende somtijdts oock swijgen dat goedt ende waerachtigh is/ tot syne eygen defensie/ als soude hy eenighe smerte daer door lijden in syn smerte/ Psal.39. 3. Want wie geduldigh is, dat is een kloeck mensche, ende het is hem eerlijck, dat hy ondeught verdragen kan, Prov.19.11. Die synen mondt bewaert, die bewaert sijn leven: wie daer-en-tegen met synen mont lichtvaerdelijck uyt-vaert, die komt in verschricken, Prov.13.3. Ende een Krijghs-man en moet niet dencken/ dat hē dit tot schande sal gerekent worden/ want een geduldigh man, is beter dan een sterck man: ende die een Heere over synen mondt is, die is beter, als een die steden wint, Prov.16.32. Saul was een Koning: ende David was insgelijck / maer het wordt bepde ter eerē na-gegeven / datse swijghen konden, als sy ghelastert wierden, ende datse de sake hem op-gaven/ die rechtvaerdigh oordeelt, als stracx te vorē gehoort is. Maer indien daer eenige vuyligheden worden ghesproken of ghedaen / die de eere Gods, de saligheyt der zielē, ende de stichtinghe van Gods Kercke, te nae gaen: soo magh / ende moet / een vroom Krijghs-man spreken / maer met lanckmoedigheydt ende leere, op dat hy van wegen die vuyligheden, gheene schuldt en soude dragen, Levit.19.17. Insonderhept/ als

Want dan moet hy hem houden, als eenen doovē, of stommē.

Ende dit en is gheene schande, maer eere voor een Krijgsman, dat hy de onwetende verdragen kan.

Jae dat is eene Koninclijcke couragie.

Maer als Gods naem gelastert wordt,

So moet hy spreken,

als hy hoort vloecken en ſweeren, ſoo en magh hy daer op niet ſwijgen / maer hy moet ſynen Naesten, vriendelijck, ende niet-te-min ernſtelijck beſtraffē/ of anders ſoude hy die grouwelijcke ſonde deelachtigh worden/Levit.5.1. Dan moet ſijn herte ontbranden in ſynen lijve, ende wanneer hy daer aen ghedencht / ſoo moet hy warm worden, ende ſpreken met ſyne tonge/ Pſal.39.4. Want wy en mogen geen gemeynſchap hebbē met de onvruchtbare wercken der duyſterniſſe, maer wy moeten die liever beſtraffē, Eph.5.11.

Doch met verſtant, eñ lanckmoedigheydt.

Het derde middel, als hy tot ſonde verlockt wordt, ſoo en moet hy niet luyſteren:

Ten derden, wanneer een vroom Krijghſ-man van de booſe boeven verlockt wordt / tot drincken en ſchincken, braſſen en ſuypen, dobbelen en ſpelen, ſtelen en rooven, hoereren en domineren, kijven en vechten, &c. So en moet hy niet lupſteren / maer ſyne oozen toe-ſtoppen als een doove adder, die hare oozen toe-ſtopt/ op datſe niet en hooze de ſtemme des Toovenaers, ende des Beſweerders, die wel beſweerē kan/ Pſal.58.5.6. Want haren ſanck is / als den ſanck der Syrenen, dat is Zee-monſters, ontrent den Oever van de Zee-kant van Siçilien, die de Schippers die daer booz-by varen/ in ongeluck bzengen / ghelijck de Poëten wonder daer van weten te ſeggen/als hier bozen op een ander plaetſe is aengheweſen. Ende dit is de leſſe van dē Wijſenman, dat wy ons booz ſulcke booſe boeven wachten moeten/ Pzov.1. verſ.10. tot 20. Pzov.7. verſ.10. totten epnde/ Pzov.9.verſ.13. totten epnde. Want even gelijck een Maeght, die niet en kan wepgeren/

Gelijck een doove adder.

Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui naturâ mitiſſimi ſumus, aſſiduitate moleſtiarum, ſenſum omnem humanitatis ex animis amittimus. Cicero orat.2. pro ſex. roſcio. ſub finem.

niet en kan eerbaer blijven, ende hare eere behouden: alſoo en kan oock niemandt/ vroom blijven, die ſulcke aenlockingē niet en kan tegenſtaen/ende hem-ſelven bewaren, op dat hem de booſe niet en ghenake, 1.Joan.5.18. Ende al iſt/dat een Krijghſ-man, of een ander Chriſten daerom beſpot wozdt / ſoo en moet hy evenwel dat niet eens aētreckē: want alle die Godſalighlijck willen leven in Chriſto, die moeten vervolght worden, 2. Timoth. 3. verſ.12. Want ghelijck Iſmael, den Iſaac beſpottede/ Gen.21.10. ſoo gaet het noch / want die nae den vleeſſche wandelen, die vervolghen, en beſpotten altijt, die naer den geeſt wandelen, Galat.4.verſ.29. Ende dan zijn wy ſaligh, als wy om de gherechtigheydt vervolginge lijden, want het Koninckrijcke der Hemelen komt ons dan / upt ghenaden/ toe: Derhalven zijn wy ſaligh, als ons de menſchen verſmaden ende vervolghen, ende alle quaedt tegen ons ſpreken / liegende om des Heeren wille: want dan moghen wy wel verblijdt/ ende verheucht zijn: dan is onſen loon groot in de Hemelē, want ſoo hebbē ſy vervolcht de Propheten, die booz ons geweeſt zijn / Matth.5.10.11.12. Al iſt dan dat wy in Chriſti naem verſmaet wozdē/ ſoo en zijn wy daerom niet ongeluckigh, veel min oneerlijck, maer veel eer zijn wy ſaligh: want dē geeſt der eerlijckheyt, ende den Gheeſt Gods ruſt dan op ons/dewelcke ſo vele hun aengaet/ gelaſtert wordt, maer ſoo vele ons aengaet / gepreſen wordt: als wy maer niet en lijdē/als dootſlagers, of dieven, of quaet-doenders, of als die

Want een maeght, niet en k weygere en kan n eerbaer blijven.

Tegenw pinghe. Maer wy ſullen da om beſp worden

1. Antwoort. heeft het altijdt gh gaen me de kinde Gods.

2. Antwoort. zijn wy ligh, als om de g rechtigh lijden.

Ende ni om eeni quade f ten:

die ghene/die haer met eens anders dinghen moeyen: maer als wy lijden als Christenen, soo en hebben wy ons niet te schamen, maer God te prijsen in desen deele, 1.Pet.4.13. tot 17. Want overmidts wy nu door den geloove/ des lijdens, ende der opstandinge Christi deelachtigh zijn/soo moeten wy op houdē van de sonde: Om nu niet meer naer menschelijcke begheerlijckheden, maer naer Gods wille, den tijdt/ die ons noch overigh is/ te leven: want het is ons genoegh / dat wy den voorgaenden tijdt des levens/ der Heydenē wille gedaen hebben/ wandelende in wellusten, begheerlijckheden, dronckenschap, brasserie, suyperie, ende grouwelijcke Afgoderie: het welcke hen vreemde is, ende lasteren, dat wy niet mede en loopen in de selve ongebondē overdaet: dewelcke sullen rekenschap geven hem, die bereydt is te oordeelen die levende ende dooden, 1.Pet.4. vers.1.2.3.4.

Ten vierden, overmidts gheen Christen, jae gheen menschе, qualijck kan levē sonder eene, of meer/ familiare vrienden, in wiens schoot dat hy syne bekommeringen naer ziele ende lichaem somtijdts mach upt-schudden (want die de vruntschap onder de menschen wechneemt / die neemt de Sonne upt de wereldt / ghelijck Cicero seydt lib. de Amicitiâ) soo moet een vroom Krijghs-man maken / dat hy magh hebben een/ of meer / ghetrouwe Cameraden, die vroom zijn ende den Heere vreesen, daermede dat hy ghemeynsamelijck magh ommegaen/als een man met synen vrient, om vryendelijck met hem te leven/ eñ te wandelen/in den huyse Gods, eñ in syne beroepinge, met vreughden/Psal.55.vs.14.15. Even gelijck David ende Jonathan, die malkand'ren soo lief hadden/als haer eygen herte, 1.Sam.18.1. Ja David verklaert in het Klaegh-liedt, dat hy over Jonathans doodt ghemaeckt heeft / dat hy hem hielt voor sijn broeder, ende dat hy groote vreuchde ende vrolijckheyt in sijn gheselschap ghehadt hadde: ja dat syne liefde, hem sonderlinger hadde gheweest / als vrouwen liefde, 2.Sam.1.26. Daerom maeckten sy een verbondt met malkand'ren/ ende tot bevestinge van dien/trock Jonathan synē rock upt/dien hy aen hadde / eñ gaf hem David, daer toe synen mantel, syn sweerdt, synen boge, eñ synen gordel, 1.Sam.20.4. Dese bysondere liefde sproot daer upt / om datse t'samen eens ghesint waren/niet alleene/om God te dienen ende te vreesen/maer ock/om hare eere, ende eedt in harē dienst ende beroepinge te betreffen: want gelijck Jonathan, een vroom, eñ vaillandt Prinçe was / gheljck hy met namen getoont heeft 1.Sam.14. vers.1. tot 16. Soo was David ock / want hy hadde niet alleene den Reuse Goliath verslaghen/ 1.Sam.17.vs.32. tot 52. maer hy hieldt hem kloeckelijck in alle sijn doen, ende de Heere was met hem, soo dat hy aenghenaem was by ganssch Israel, ende Juda, ende Saul settede hem over de Krijghs-luyden, als een Colonnel, ende hy bevtel allen dē volcke wel/ock den knechten Sauls, 1.Sam.18. vers.5.13. 14.15.16. Sulcke Cameradē moet een vroom Krijghs-man ock upt soecken/

Natura nihil solitariū amat. Ibid. Nihil est, quod ad rē ullam tam alliciat, & tam attrahat, quam ad amicitiā similitudo. Ibid.

Waer uyt dat die groote vruntschap quam tusschē David, ende Ionathan? Est autem amicitia nihil aliud, nisi omniū divinarum, humanarumque rerum, cum benevolentia & charitate, summa consensio. Cicero de Amicitiâ.

Nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius quam natura. ibid.

Wāt sy waren beyde eens gesint in de vreese Gods, ende mannelicke couragie.

Sulcke Cameraden moet een vroom Soldaet soecken.

Die hem mogen bystaen, naer ziele ende lichaem:

Maer sy moetē eerst beproeft worden.

Amici prius deligendi, quā diligendi.

De proeve bestaet in dry dingē.

Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Cicero par est enim, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. Idem.

Amicus certus in re incertâ cernitur. Ennius.

Beproefde vrunden en moet men niet verlaten,

soeckē/die vroom zijn in leere, ende leven, ende die daerbenevē vaillante Soldaten zijn/op dat hy in alle manierē/met deselve goede correspondentie ende gemeynschap soude mogen houden/soo wel in saken/die spne ziele aengaen/als in sakē/die spn tijdtlijck wel-varen, ende beroepinghe, souden mogen betreffen: hy moet dan wel teghen alle Soldaten, vriendelijck ende beleeft zijn/maer met niemandt gemeynsaem zijn/als met de vrome: want soo en sal hy niet lichtelick van pemandt gehaet/ende hy sal van de beste bemint worden. Dese Cameraden en moet hy oock niet lichtvaerdigh aennemen/maer eerst wel beproeven, of sy vroom ende oprecht zijn: eñ als sy soo beproeft zijn/soo en moet hy de selve niet lichtvaerdigh verlaten. Want gemeynsame vrunden haest te verworpen, ende te veranderē/dat is soo vele als geene vrunden te hebben. De proeve van de oprechte vrunden bestaet in dry dingen. 1. Of sy vroom ende Godvruchtigh zijn/dat kondt ghy haest mercken upt harē train, ende maniere van leven. 2. Of sy secreet zijn/dat is/of ghy sonder ommesien/met haer spreken meught van sulcke dingen/die moeten geswegen worden. 3. Of sy getrouw zijn/dat is/of sy u sulckē herte toe-dragen/datse u in gheene nooden, of perijckelen, en konnen/of en willen verlaten. Isocrates ad dæmonicum. Sulcke oprechte Cameraden, ende ghetrouwe vrunden, en moet een vroom Soldaet, so wepnigh als een ander Christen, nimmermeer verlaten/gelijck wy hier vorē op een andere occasie/ook verstaen hebben/Prov.3.29. Prov.11.13. Pro.27.10. Want eenen ghetrouwen vrundt heeft yemandt liever, ende staet ons vaster by, als een broeder, Prov.18.24. Ende/even gelijck het herte verheught is, over de salve, ende het reuck-werck: soo is een vrundt, lieffelijck, om des raedts wille der zielen, Prov.27.6. Ende even gelijck pemandt spn eyghen aengesicht kan sien in een stille water, soo siet pemandt spn eyghen herte, in het herte van synen vrient, Prov.27.19. Soo dat eenen trouwen vrundt is/als wy selve zijn. Derhalven/soo moeten wy voor-al/sulcke Vrunden ende Cameraden soecken/die vroom ende Godvruchtigh zijn: want dat zijn alleene getrouwe vrunden. Daeromme sepdt den Prophete David, dat hy sijn vermaken wilde nemen in de vrome, want die zijn heerlijck, Psal.16.3. Ende/dat hy hem wilde houden by die ghene, die den Heere vreesden, ende die sijn bevel hielden, Psalm 119.63. Siet/soo vele hebben wy noodigh gevonden/hier te spreken van de Cameraden ende ghemeynsame vrunden, die een vroom Soldaet soecken/ende totter doot toe onderhouden moet. Want behalven/dat hem sulcke vrome Cameraden, van quaedt gheselschap sullen af-trecke/so sal hy ock vele soete, ende lieffelicke vruchten, daer van trecke/naer ziele, eñ naer lichaem, in leven ende in sterven. Dat willen wy alleene daer by voegen/tot eene waerschouwinghe/dat een vroom Soldaet, of een ander Christen, jupst niet en moet denchē/dat de beste vrunden, onder de groote luyden, dat is/personen van state te

Want sy zijn bet als bloe vrunden

Est enim amicus, est: anq alter id Cicero Lælio.

Nihil es enim a bilius v tute, ni quod m alliciat mines diligen quippe propte tutem probit eos et quos n quam v mus, q dam m diligan ibid.

Waersc winge, c de beste vrundē niet en onder d groote den te v den. En waer om

te vinden zijn / gelijck sommighe gewoone zijn niet te zeylen, dan by de hooghe masten, maer wanneer ghy die wat te na komt/soo kondt ghy seer licht overzeylt worden: Het is periculeus met Leeuwē te spelen. Daerom sept Cicero seer wel/ dat vrome luyden, moeten altijdt vrome luyden soecken / want die sullen ghewisselijck malkand'ren lief-hebben / want dat is de rechte fonteyne van de vrundtschap, die van de natuere selve gheordineert is. Ende dese vromigheyt, of goetheyt sepdt hy/streckt haer oock upt tot de ghemeynte, of den ghemeynen man. Want sy en is niet onbeleeft, noch hoovaerdigh, noch onvruchtbaer; overmidts sy pleegh/ soo vele moghelijck is / de ganssche gemeynte voor te staen / ende haer by te staen met goeden raedt ende daet. Het welcke sy niet en soude doen/indien sy de liefde, ende vruntschap vande gemeynte, klein achtede. Ja dat meer is/sept hy daerna/ daer is wepnigh oprechte vrundtschap te vinden onder luyden van state, die in de Republijcke groote Ampten eñ staten bedienen. Want waer sult ghy yemant vinden/ die het advancement, ende voorderinge van synen vrunt, soo lief heeft als sijn eyghen, late staen/ dat hy synen vrundt, al ware hy schoon bequamer en waerdiger/ soude soeckē te voorderen voor hem-selven? Laet dan een vroom Soldaet, ende yder Christen, gheduerigh denckē aen dat woordt / Psal. 118. vers. 8. 9. Het is goedt op den Heere vertrouwen, ende hem niet verlaten op menschen: Het is goedt op den Heere vertrouwen, ende hem niet verlaten op Vorsten. Ende op de lesse van onsen Salighmaker Matth. 18. 10. Siet toe dat ghy niet een van desen kleynen en veracht: want ick segge u lieden, dat hare Engelen in de Hemelen altijt siē het aengesichte mijns Vaders, die in de Hemelen is. Dus verre van't geselschap.

Maer vooral ons vermaken nemen in de vrome, al waren sy, slecht na de wereldt.

Ten derden, soo moet een vroom Soldaet wel onderwesen / ende gefundeert zijn in het ware gheloove: want anders en kan hy den Heere niet behagē, Hebr. 11. 6. Hy en kan oock door den geloove niet kampen, of gerechtigheydt wercken, gelijck die vrome, ende Godsalighe Helden gedaen hebben / Hebr. 11. vers. 33.

III. Een vroom Soldaet, om wel te sterven, moet wel ghefundeert zijn in het ware gheloove.

Om nu te komen tot het ware geloove/ soo moet hy gebruycken die middelen, daer van wy hier voren lib. 3. als wy van de Koop-vaerders spraken. Item/in dit boeck / daer wy van de discipline op de Schepen van Oorloge sprakē/ wijt eñ breedt gehandelt hebben. In't korte/ hy moet de H. Schriftuere, naerstigh/ ende geduerich lesen/ Psal. 1. 1. Hy moet de Predikatie van Gods woort vlijtich aenhooren/ Luc. 11. vs. 28. Rom. 10. 17. Want dat lesen, ende hooren van Gods woort, moet t'samen gevoecht worden / indien wy willē saligh wordē/ Apoc. 1. 3. Hy moet Gods woort/ oock bewaren, ende overleggen in sijn herte, Psalm 37. 30. 31. Luc. 2. vs. 19. Hy moet oock met syne Cameraden gaerne daer van spreken/ om getroost ende gheslerckt te worden door/ ende in het gheloove, dat sy te samen hebben/ Rom. 1. 12. Hy moet oock geduerigh zijn in den ghebede, ende daerinne wakē met danckseggingе, Rom. 12. 12. Eph. 6. 18. Col. 4. 2.

En waerom?

De middelen om dat te krijgen, ende te versterckē.

gheliick den Hoopman Cornelius, Act. 10.12. Hy moet oock belijdenisse doen van syn gheloove, met sachtmoedigheyt, ende eene goede conscientie, want dat is oock eenen trap van Jacobs Ladder, om te komen tot de saligheyt / Rom. 10.10. 1. Pet. 3. 15.16. Als een vroom Krijghsman naer desen regel voort gaet/ soo sal hy wandelen waerdighlijck den Heere in alle behagelijckheyt: tot alle goede wercken vruchtbaer, ende wassende in de kennisse Gods: versterckt met alle sterckheyt, naer syne eerlijcke kracht, tot alle lijdtsaemheydt, ende lanckmoedigheyt met blyschap, Col. 1. vers. 10. 11. Soo sal den God des vredes by hem wesen. Phil. 4. Hs. 9. Dat is/ daer sal vrede ende barmhertigheydt over hem komen, eñ over den Israel Gods, Gal. 6. vers. 16. Soo sal hy eenen goeden op-ganck krijgen, ende vele vrymoedigheyt in den geloove, in Christo Jesu, 1. Tim. 3.13. Soo sal hy een goet fundament wechleggen in het toe-komende, om het eeuwighe leven te verkrijgen, 1. Tim. 6. 19.

Hy moet oock doen belijdenisse van syn gheloove, met eene goede conscientie.

Want dan sal hy getroost zijn in leven en sterven.

IV. Een vroom Soldaet, om met troost te sterven, moet makē syn ampt getrouwelick te bedienen,

Ten vierden, soo moet een vroom Krijghsman syn ampt in alle getrouwigheydt poogen te bedienen/ op dat hy in leven, of in sterven, magh behoudē eene goede conscientie, gheliick den Koninghi David, van jonghs op / hem selven kloeckelick gehouden hadde/ soo dat hy aengenaem was by alle den volcke, oock selfs by de knechten Sauls: want hy was een dapper man, ende voerde des Heeren krijgh, eñ hieldt hem kloeckelick in alle syn doen, ende de Heere was met hem, soo dat hy bemint was by gantsch Israel eñ Juda, want hy toogh uyt ende in, als een vaillant Soldaet, voor hen henen, 1. Sam. 18. vers. 5. 14. tot 18. Soo doende / soo sal een vroom Krijghsman, hy alle vrome bemint, ende hy alle quaet-doenders ontsien zijn/ende hy sal naer syn doot eenen goeden reuck, ende gesegende gedachteniisse nalaten / Prov. 10. 7. gelijck den Hoopman te Capernaum, den Hoopman Cornelius, ende meer andere gedaen hebben.

Gelijck David, den Hoopman Matth. 8. eñ Act. 10. gedaen hebben:

Ten vijfden, als suicken vromen Soldaet gheeommandeert wordt te gaen op eenē periculeusen tocht, of entre-prinse, om een Stadt, Fort, of Schip te bestormē: of om den vyant, eene bataille te leveren: soo moet hy hem selven bereyden tot leven en sterven, ende dat op dese maniere.

I. Soo moet hy hem selven/ eer hy van hups trecht/ voor God vernederen, met eene ootmoedighe biechte: ende bekentenisse van syne sonden, daer mede hy den Heere magh vertoornt hebben/ van jonxy op/ tot desen jegenwoordigen dagh ende ure toe / ende om die biechte wel te doen/ soo laet hy eerst, syne ziele gaen spiegelen in de Wet des Heeren, want daer upt sal hy syne sonden ordentelijck, ende gevoegelijck leerē kennē/ Psal. 19.8. Rom. 3.20. Rom. 7. 14. Jac. 1. 23. Daer na, overmits wy van naturen seer onbequaem zijn/ om ons ghebedt, ende met namen de belijdenisse van onse sonden, soo te doen als betaemt/ Rom. 8. 26. Soo dient een vroom Krijghsman, soo wel als een ander Christen, voor hem te nemen een exempel van dese Biechte, soo die by de Heyligen gedaen is/ met namen/ Psal. 6. Psal. 32. Psal. 38.

Psal.

Psal.51. Psal.102. Psal.130. Esai. 38. vs.1. totte eynde/ Esai.64. vs.6. totten eynde. Jer.15. vs.15. totten eynde. Nehem.9. Dan.9. Klaeghlieden cap. 1.2.3.4.5. doorgaens. Dese Biechte ende belijdenisse van sonde/ als sy in den schoot des Heeren wordt upt-gestort / met een oprecht, ootmoedigh, ende ghebroken herte, is seer aenghenaem voor den Heere, Psal.51.19. Want die syne sonde versaeckt, en salt niet wel ghelucken: maer diese bekent, ende laet, die sal barmhertigheydt ontfangen, Prov.28.13. 1.Joan.1.vers. 8.9. Daeromme sept de Heere Jer. 3.13. Alleene bekennet uwe misdaet, dat ghy tegen den Heere uwen Godt ghesondight hebt, ende hier ende daer gheloopen tot vreemde Goden, &c. bekeert u, ghy afvallige kinderen, spreeckt de Heere, want ick wil my met u vertrouwē/ ende wil u halen/ &c. Dese Biechte voor den throon Godts, is dan hooghnoodigh, om met den Heere versoent te worden / gheljck ons de Heere dat oock heeft willen leeren met de parabole van den verloren Sone, Luc.15.18. eñ den Publicaen, Luc.18.13. Daerentegen de Paepsche oor-biechte en is niet anders/ als een Apen-spel, een torment, ende pijn-bancke vande conscientie, daer de mensche gheenen troost upt en kan verwachten/ want niemandt en kan de sonde vergheven (als Richter) dan God alleene, Psal.32.5. Psal.51.vs.5.6. Mar.2.7. 1.Joa. 1.8. Ende soo heeft het Augustinus oock verstaen / lib.10. confess. cap. 1.2.3. eñ met namen sept hy cap.2. alsoo: Wat hebbe ick hier met menschen te doen, datse mijne biechte souden aen-hooren, even als of sy de sieckten van mijne ziele souden konnen ghenesen? dit is een nieusgierigh volck, (sept hy) die soo begeerigh zijn, om eens anders fauten te weten, ende onderentusschen seer traegh, om hare eyghene fauten te verbeteren. Wat hebben sy my te vraghen, wie dat ick ben, die van u niet hooren en willen, wie dat sy zijn? Ende van waer konnen sy weten, als ick van my selven spreke, of ick de waerheydt segge, overmidts gheen menschе en weet, wat in den menschе is, dan den geest des menschen die in hem is? maer indien sy van u hooren/ wie dat sy zijn/ so en konnē sy niet seggen/ dat den Heere lieght. Want als wy u hooren spreken van ons, wat is dat anders/ als ons selven te leeren kennen. Daerna wijst hy aen in het selve cap. waerom dat hy de belijdenisse van syne sonden gaet doen / jae beschrijven/ oock voor menschen, te weten / om syn eyghen gheloove te verstercken: om God voor syne ghenade te dancken: om andere door sijn exempel op te wecken: ende op dat de geloovige, voor hem ende alle kinderen Gods, souden leeren bidden en dancken.

fraey verklaert in syne boecken vande belijdenisse, lib.10. cap.3.

Waerom dat Augustinus de belijdenisse van syne sonden beschreven heeft, voor de oorē van alle menschen, die de selve lesen, of horen lesen:
1. Reden.
2. Reden.
3. Reden.

II. Soo moet een vroom Krijghsman hem-selven met God versoenen/ door onsen eenigen middelaer, Iesum Christum. Want upt syne volheyt/ moetē wy alle ontfangen/ genade voor genade, Joan.1.16. Ende door hem, moeten wy om niet gherechtvaerdight worden, uyt syne ghenade, door de versoeninghe in Iesu Christo gheschiedt: welcken God voor-gheselt heeft tot versoeninghe, door het gheloove in synen bloede,

2. Soo moet een vroom Krijghsmā, eer hy ten strijde gaet, hem selven met God versoenen, door Jesum Christum.

bloede, tot bewijsinghe synder ghe-
rechtigheydt / door de versoeninge
der voorleden sonden, Rom. 3. vers.
Want hy is onsen eenigen Middelaer der versoeninge, ende der voor-biddinghe. 24.25. Want in hem hebben wy de versoeninge, door syn bloedt, namelijck de vergevinghe der sonden: want het heeft den Vader behaecht/ dat in hem alle volheyt woonen soude: ende door hem, al te versoenen tot hem-selven/ tot vrede gebracht hebbende/door het bloet syns Cruyçen, beyde dat opder Aerden, ende in de Hemelen is, Coloss. 1. vs. 14. 19.20. Hy is alleene, onsen rechtvaerdigen voorbidder by den Vader: ende hy is de versoeninge voor onse sonden: ende niet alleenlijck voor onse sonden, maer oock voor gheheel de werelt, 1. Joan. 2. vers. 1.2.
Overvloedich bewijs daer van, uyt de H. Schrifture: Desen gheven alle Propheten ghetuygenisse/ dat soo wie in hem gelooven sal / vergevinghe der sonden door synen naem ontfangen sal, Act. 10.43. Soo dat de vergevinge der sonden verkondight wordt door desen: ende van allen/daer van wy niet en konden gerechtvaerdight worden/door de Wet Mosis: soo wie in desen gelooft, die wordt gherechtvaerdight, Act. 13. vers. 38.39.
Daerom en moeten wy de vergevinge onser sondē, ende onse saligheydt, nergens soecken, dan by hē alleene, Want hy heeft de reyninge onser sonden, door hem-selven gemaeckt, ende is nu geseten ter rechterhandt, der majesteyt Gods, in de hooghste plaetsen, Hebr. 1. vers. 3. Waer uyt hyse ten vollen kan saligh maken, die door hem tot God gaen, dewijle hy altoos leeft om voor hen te bidden, Hebr. 7. vers. 25. Want hy is eens in de volenndinghe der tijden / tot
Eñ in syne volkomen offerhande, eenmael gedaen. afleggínge der sonden, verschenen/ door syns selfs offerhande: ende hy en is maer eenmael gheoffert, om veler sonden wech te nemen, Heb. 9. vers. 26.27. Want met eene offerhande heeft hyse eeuwelijck geheylight, die geheylight worden, namelijck door de offerhande syns lichaems, eenmael gedaen, Hebr. 10. vers. 10.14. In summa/ daer en is in geenen anderen saligheydt: want daer en is oock geenen anderen naem onder den Hemel ghegheven, daer door wy konnen saligh worden, als alleene den naem Jesus, Act. 4. vs. 12. Ende niemant en kan een ander fundament leggen, dan 't ghene, dat geleght is, het welcke is Jesus Christus, 1. Cor. 3. vers. 11. Ende/ soo wie anders predickt, die is vervloeckt, Galat. 1. vs. 8.9. Daerom moet het verre zijn van alle vrome Krijghs-luyden, ja alle Christenen, dat sy souden roemen, anders dan in het Cruyçe onses Heeren Iesu Christi, door het welcke sy der wereldt moetē gekruyst zijn / ende de wereldt aen haer/ Gal. 6. vs. 14. Soo dat wy alle dingen voor schade moeten rekenen / ten aensiene van de waerdigheyt der kennisse Iesu Christi, onses Heeren, ja wy moeten het achten/ als of het dreck ware/ op dat wy Christum soudē winnen: ende in hem bevonden worden/ als niet hebbende onse eyghen rechtvaerdigheydt, die uyt de Wet is/ maer die door het geloove Christi is, namelijck de rechtvaerdigheyt, die uyt Gode is, in het geloove: op dat wy hem kennen, ende de macht syner opstandinge, ende de ghemeynschap syns lijdens, dewijle wy syne doot moeten gelijck-formigh worden: besoeckende/ of wy eenighsins konnen komen tot de salige op-standinge uyt den dooden, Philip. 3.8. tot 12. Om ons-selven

Want v vloeckt hy, die anders Predick

Eē Krijg mā en n dan nae gheene vreemd Leeraer luyster

Die hen tot een der Evan lium ve voeren willen.

Want i kenniss ghemey schap C sti, bes ons eeu wigh le Middel om ons ven in geloove versterc zijn een troosteli ke Psaln

ben in dit geloove te verstercken/ soo dienen wy te over-leggen den Psalm 23. Item/den Psalm 103. Item/de exempelen van Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Moses, Iosua, David, &c. midtsgaders alle H. Propheten, Priesters, Koninghen, in den ouden, Item/ alle H. Apostelen, Martelaers, ende andere ware geloovighe, in den nieuwen Testamente, die alle t'samen met dien troost, ende op dat geloove gestorvē zijn/ datse alleene door de ghenade onses Heeren Iesu Christi, soudē salighworden/ gelijck wy lesen mogen Job 19.25.26.27. Psal.16.8. totten eynde/ Act.15.11. Hebr.11. 39.40. Apoc.14.13. &c.

III. Soo moet eē vroom Krijghsman, eer hy ten strijde gaet / den Heere doen eene ongeveynsde, stantighe belofte, indien hem de Heere believt Victorie te geven over syne vyandē, of immers dat hy met eene geheele huydt, ende gesont lichaem, magh t'huys komen / dat hy hem wil bewijsen oprechte danckbaerheyt, gelijck den Patriarch Iacob beloofde/ als hy vluchtede voor synen broeder Esau, Gen.28.vs.20. 21.22. Soo heeft den Koningh David gedaen Psal.18.vs.1.2. totten eynde. Soo hebben de gheloovige gedaen in't gemeen/ Psal.66. vers.8. totten eynde. Dit wilde Jephtach mede na-volgē/ Jud.11. vers.30.31. maer syne belofte was onbedacht ende lichtvaerdigh, want hy kreegh namaels berouw daer van. Ibid. vers.35.36. Daerom en moeten wy niet snel zijn met onsen monde, ende ons herte niet laten haesten om wat te spreken voor Godt, want God is in den Hemel, ende wy zijn op der Aerden, daerom moeten onse woorden weynigh zijn: want als wy den Heere wat belooft hebben, soo en moeten wy dat niet vertrecken te houden, want hy en heeft geen wel-behagen aen de sotten, derhalven als wy wat belooft hebben/ soo moeten wy dat houdē: want het is beter niet te beloven, als niet te houden, dat wy belooft hebben, Eccles.5.vers.1.2.3.4. Het is een deel van den Godt-dienst, dat wy Gode danck-offeren, ende dat wy den Alderhooghsten onse beloften betalen: dat wy hem aen roepen in den noot, ende als wy verlost zijn, dat wy hem prijsen, Psal.50.vers. 14.15. Siet oock Psal.107.vs.1. totten eynde. Hoe dat dese danckseggingh moet geschieden/ insonderheydt van een vroom Krijghs-man, siet daer van Psal.9.vers.2. totten eynde. Psal.18.vers.1. totten eynde. Psal.21.vs.1. tottē eynde. Psal.30. Psal.33. Psal.34 Psal. 144. &c. Voor-al moeten wy toesien/ dat wy den Heere niet en danken met een gheveynst herte, want dan soudē wy schandt-vlecken zijn/ ende gheene kinderen, Deut.32. vers.5.6. maer wy moeten seggen met David, Psal.40.vers.9.10.11. Uwen wille, mijn God, doe ick gaerne, ende uwe Wet hebbe ick in mijn herte: Ick wil Predicken de gherechtigheydt inder groote ghemeynte, siet, ick en wil my mijnen mont niet stoppen laten, Heere dat weet ghy: uwe gerechtigheydt en verberghe ick niet in mijner herten, van uwe waerheydt ende heyl spreke ick, ick en verhele uwe goetheydt ende trouwe niet, inder groote ghemeynten. Item/ Psal.138.vers.23.24.

Want daer is vele aen ghelegen.

Exempelen daer van.

Voor-al moeten wy de belofte doen met een oprecht herte.

Doorſoeckt my God, ende ondervindt mijn herte, proeft my, ende ondervindt, hoe ick het meyne: eñ ſiet, of ick op booſen weghe ben, ende leydt my op den eeuwighen wech. De proeven van deſe oprechte danckbaerheydt, ſtaen Pſal. 18. Vſ.2.3.4. Item/ Pſal. 116.Vſ.1.7. totten epnde toe / te weten / wanneer wp gevoelen/dat wy den Heere van herten lief-hebben: op hem alleene vertrouwen: dat wy hem de Victorie, ende alle onſe verloſſinghen, alleene toe-ſchrijven: ende dat wy oprechtelijck voor ſyne ooghen ſoecken te wandelen, niet alleene voor dien tijdt, maer ſoo lange als wy leven, ende ſoo langhe, als wp hier zijn, Pſal.146.2. Jephtach dede eene onbedachte belofte, die op Gods ghebodt niet ghefundeert en was / te weten / dat hy den Heere ſoude op-offeren, het ghene dat uyt ſyne huyſ-deure, hem alder-eerſt ſoude ontmoeten, Jud.11.31. Want of hem een hondt ontmoet hadde/ gelijck dat ghemepnelijck gebeurt/ dat de honden, hare Meeſters, als ſp te hups komẽ van eene repſe tegen-loopen/ende vziendelick groetẽ op hare maniere / met op-ſpringen / en quiſpel-ſteerten / ſoude hp die geoffert hebben? Dooz-ſeker/ dat hadde den Heere eenẽ grouwel geweeſt / Deut.23.18. Eſai.66.3. Ende als hem een menſche quame te ontmoeten (gheliick ſyne Dochter hem ontmoet heeft) wil hp die offeren? dat is ook een grouwel/ want het en is dẽ Heere nopt inden ſin gekomen / dat hp dat gebieden ſoude. Eſa.66.3. Jer.7.30. Wtgenomen de offerhande des lichaems Ieſu Chriſti, eenmael gedaen; want daer dooz moetẽ ſp alle geheplight wozden / die gheheplight wozden/ Heb.10.verſ.10.14. Een groot deel vande uytleggers, over Jud.11.39. verſtaen dit alſo/ dat ſyne Dochter, upt kracht van haers Vaders belofte, in den Maeghdelijcken ſtaet gebleve ẽ is haer leef-dage/ maer daer van en is ook gheen ghebodt des Heeren, 1.Coz.7.25. Soo dat deſe belofte niet en is voozt-gekomen uyt den gheloove, want dat moet ſteunen op het woordt Gods, Rom. 10.17. Soodanigh/ of noch erger/ zijn de beloften, die van de arme blinde menſchẽ in het Pauſdom gedaen wozden/ daer wp bzeeder van geſpzoken hebben/ in onſe Practijcke, in de verklaringe van het twee-de ghebodt. fol.181. Et. daer wp ook ſeven regulen hebben aengheweſen/ die in de beloften moetẽ onderhouden wozden: daer van dat wp maer eenen regel hier en ſullen aenwpſen/ te weten/ dat wp in onſe beloften aendẽ Heere, vooz-al moeten letten op de algemeyne belofte, die alle Chriſtenen, aen den Vader, Sone ende H. Gheeſt ghedaen hebben/ te weten/ dat wy onſe lichamen Gode willen begheven, tot eene levende, heylighe, ende wel-behaghende offerhande, 't welck is onſen redelijcken Godts-dienſt: ende dat wy dien-volgens, deſe wereldt niet en willen gelijck worden, maer dat wy ſullen pooghen verandert te worden door de vernieuwinghe onſes ghemoedts, op dat wy moghen beproeven, wat de goede, wel-behaghende, ende volmaeckte wille Gods zy, Rom. 12. verſ. 1.2. Deſe belofte, ſteunt op het woort Gods, ende als wp die vernieuwen met een

De proeven daer van zijn deſe
1. Oprechte liefde Gods.
2. Vertrouwẽ op God.
3. Dat wy hẽ de Victorie alleene toeſchrijven.
4. Dat wy hẽ gehoorſaemheydt bewijſen onſe leef-dage.

Wat de fauten waren in Iephtachs belofte, te weten,

onbedachtheydt,

Eñ om dat hy beloofde, dat God noyt gheeyſcht en hadde,

Als offerhande van menſchen,

Of, ſo ſo mige me nen,

eeuwigh Maegdo ſonder o derſchey of de ga der ont houding daer by re, of nie

Soodani zijn de b loften in Pauſdom

Op dat w dan in d beloften niet en n ſen, ſo m op verſch den poin ten gele worden

Maer voo al, datſe corderen met onſe algemey belofte, wy in de Chriſteli ken Doop gedaẽ hel ben.

een oprecht, ende geloovigh herte, so is dat sonder twijffel / eene offerhande, die den Heere veel aengenamer is / als alle slacht-offer, ende brandt-offer, Psal.40. 7. Psal.51. vers. 18.19. Psal.69. vers.31.32. Marc.12.vers.29. tot 35.

IIII. Als een Krijghs-man, of een ander Christen, soo berepdt is / soo magh hy hem-selven versekeren / dat hy staet in de gunste Gods, ende in de bewaringe des Almachtigen, soo dat hy magh seggen met David, Psal.23. vers.4. 5. 6. Wanneer ick wandelde in het dal der schaduwe des doots, soo en vreesde ick doch geen ongheluck, want ghy zijt by my, uwen stock ende staf troosten my: ghy bereydet voor my eenen disch tegen mijne vyanden, ghy salvet mijn hooft met olie, eñ schenckt my vol in: dat goede ende barmhertigheydt sullen my volghen mijn leef-daghe, ende ick sal blijven in het Huys des Heeren eeuwelijck. siet oock Psalm 3. vers. 2. totten eynde. Psal.91. vers.1.2.3.4. Psal. 118. Vs. 5. tot 14. Maer eer hy ten strijde gaet, soo moet hy hem-selvē voor den Heere vernederen met geboghen knyen, ende doen eene ootmoedighe belijdenisse van syne sonden: bidden om de vergevinghe derselver, door de verdienstē onses Heeren Iesu Christi, insgelijck om de versterckinghe in het ware geloove, hope, eñ liefde, door den H. Geest, totten uytersten toe / ende dan syne ziele, den ghetrouwen Schepper bevelen met wel-doen, 1.Pet.4. 19. hem biddende / dat hy hem wil geven eene salige uytkomste, in leven, of in sterven, ende met namen / dat syne ziele, magh ghebonden zijn in het bondelken der levendighen, by den Heere synen Godt: daer-en-teghen dat de ziele syner vyanden, magh gheslinghert worden met den slinger, 1.Sam.25.29. Even gelijck den stouten / ende goddeloosen Reuse / Goliath, van David met den slinger getreft wierdt 1.Sam. 17.49.

per beveden met weldoen.

V. Een vroom Krijghs-man moet hem ook bedencken / of hy teghen eenige menschen / Burghers of Soldaten, pet heeft upt-staende / van twisten, querellen, vyandtschap, Et. soo en moet hy niet rusten / voor aleer dat hy daer mede versoent is / volghens het upt-ghedruckte bevel onses Heere Iesu Christi, Matth.5. vers.23.24.25.26. Luc.27. Vs.3.4. ende des Apostels Pauli, Col.3.13. Want anders en soude hy die vijfde bede, Vergeeft ons onse schulden, ghelijck wy vergheven onse schuldenaren: niet konnen spreken in den geloove, ende met troost syner conscientie, Matth.6.Vs.14.15. Matt. 18.vers.21. totten eynde.

5. Eē vroom Krijgs man, eer hy ten strijde gaet, moet hem ooc versoenen met synē naesten.

Of anders en soude hy sijn gebedt niet recht konnen spreken.

VI. Eē vroom Krijghs-man moet hem ook versinnē eñ bedencken / of hy eenighe onruste voelt in syne conscientie, het zy over syne sonden, of eenige andere aenvechtinge, daer over dat hy hem-selvē upt het woordt Gods niet en kan gherust stellen: soo moet hy gaen tot een vroom Predikant, ende hem spnen noodt openen / op dat hy van hem soude mogen onderwesen, getroost ende gesterckt worden / gheliick die Soldaten quamen tot Johannes den Dooper, Luc.3.14. Soo vraeghdē die dry duysendt, die op den Pinxter-dagh bekeert wierden / vvat sy moesten doen, om saligh te worden?

6. Eē vroom Krijgs-man moet oock, indien hy eenige swarigheydt vint in syne conscientie, syne swarigheyt aen een vroom Predikant openen.

Om onderwesen, ende getroost te worden.

Act.2.37. Item / den Stock-waerder, Act.16.30. Ende of het gheBeurde/dat een vroom Krijghs-man, in sulcken gelegenthept/ geen Predikant, of Ziel-sorger, by der hant en hadde: soo moet hy een van syne vrome, ende trouwe Cameraden, synen noodt openen/ om door syne gheestelijcke gaven wat versterckt te worden/ dat is / om ghetroost te worden onder malkand'ren / door het gheloove, dat sy te samen hebben/Rom.1.vs.11.12. Ende dit is de belijdenisse, daer Jacobus van spreeckt/Jac.5.16. (daer de Papistē sonder eenigh fundament/ hare versierde Oor-biechte willen uyttrecken) belijdt malkand'ren de misdaden, ende bidt voor malkand'ren, op dat ghy ghesont wordt (te weten naer ziele, ende lichaem) want een krachtigh ghebedt des rechtvaerdighen vermagh vele. Maer overmidts de ghevallen der conscientie, wel eenen kloecken ende ervarenen Medicijn-meester van doene hebben: soo ware te wenschē/ dat een vroom Krijghs-man, in sulcken gelegenthepdt/ met een vroom Predikant konde spreken / die hem / als een Engel des Heeren, jae een uyt duysenden, wiste te verkondigen/ hoe dat hy recht doen soude: want dat geeft aen de conscientie, eenen bysonderen troost/ als een Gesante des Heeren, dien het woordt der versoeninge betrout is / 2.Cor.5.vers. 19.20. den menschē op een goedt fundament kan verkondighen / dat hem de Heere sal ghenadigh zijn, ende dat hy sal verlost worden, dat hy niet onderwaerts en vare in het verderven, als hy door Gods ghenade / syne versoeninghe in Christo gevonden heeft/Job 33.vs.23.24.

Of in absentie van een Predikant, aen een vroom Christen.

Volgens de vermaninge Iac.5.16.

Daer de Papisten, sonder fundament, de Oorbiechte willen uyt trecken.

Maer het is troostelijcker, als hy synen noot mach klagē aen eē trou Predikant.

En waerom?

In allen gevalle/soo en magh een vroom Krijghs-man niet ten strijde gaen/ of hy moet hem ernstigh bevelen / in de ghebeden van vrome Predikanten, midtsgaders van de ganssche Gemeynte der geloovigen. Soo heeft Moses ghebeden voor Josua, ende het volck, dat by hem was / als sy streden tegen de Amalekiten, Exod.17.vers.9.10.11.12. Soo versochten de Krijghs-luyden, die ten tijden Samuels, soudē gaen strijden teghen de Philistheen, dat Samuel niet en soude af-laten, den Heere onsen God voor haer aen te roepen, op datse uyt de handen der Philistheen mochtē verlost worden: ende Samuel belooft haer dat te doen/ende sy hebben gekregē eene wonderlijcke Victorie, 1.Sam.7.7. tot 12. siet oock 1.Sam.12.19. totten eynde. Dit moeten sy oock versoecken van alle hare bekende vrunden, ende de ganssche Gemeynte: datse doch in hare gebeden, voor haer, tot God willen strijden, op datse van de handen der ongeloovigen mogen verlost worden/ ende haren loop, met blyschap moghen verbullen/ ende den dienst, dien sy voor het Vaderlandt hebben aengenomē/op datse met blyschap/door den wille Gods, tot hare vrienden moghen weder-komen, ende haerselven met haer vermaken: Ende voor-al/dat den God des vredes, in het midden van de Oorloge, magh met haer zijn / Rom.15.vers.30. totten eynde.

In allen g valle, so moet een Krijghsm hem-selv bevelē in gebedē v vrome Pr dikanten eñ de gan sche Ghe meynte.

Want soo hebben d vrome He den eertij ghedaen.

Sy moete oock ver soecken d gebedē va hare vrien den.

Om te kri ghen eene salige uyt komste.

VII. So moet eē vroom Krijghsman, eer hy ten strijde gaet/ of anders/ op de beste ghelegenthept te vozen (want het en wil op het upterste

7. Eē vroom Krijghsman, moet oock in tijts dispo neren

uyterſte niet wel gedaē zyn) diſponeren van ſyne tijdtlijcke ſaken, inſonderheyt indiē hy een Officier is/ of ſulcken perſoon, die met eenige tijdtlijcke middelen van God gheſegent is. Want overmidts hy ſyne rekeninge moet maken om te ſterven, (want het ſweert verſlindt nu deſen/nu genen/ in eenen ooghenblick / 2. Sam. 11. 25.) ſoo moet hy volgens het bevel des Heerē, aē den Koningh Hiſkia, ſyn huys beſchicken, want daer is voor hem ſoo vele/ende ſomtyts meer apparentie / van ſterven, als van leven, Eſa. 38. 1. Dit moet hy doen op deſer manieren. Eerſt moet hy ſyn Teſtament maken/ volghens de regulen, die wy daer van geſtelt hebben in onſe Practijcke, fol. 345. Ten tweeden, hy moet ſyne tijdtlijcke ſecreten, nopende ſyne goederen, ſchulden, ende diergelijcke huys-ſaken, openbarē aen eenige van ſyne Cameraden, of andere trouwe vrunden, op datter naer ſyne doot/geenen twiſt of ſwarigheyt opt en ryſe. Ten derden, hy moet ſyne Huyſvrouwe, ende Kinderen (ſoo hy die heeft) bevelen aen eenige ghetrouwe Vrunden, Borgers, of Soldaten, die daer op de ooge houden mogē. Ten vierden, ſoo hy quame te ſterven in eene Bataille te Lande / ſoo moet hy verſoecken aen ſyne Cameraden, eñ dat reciproce aen haer beloven / datſe syn lichaem naer Krijghs-ghebruyck, eerlijck willen ter Aerdē doen / op dat het niet en worde eene ſpyſe voor de Vogelen onder den Hemel/ of den dieren op den Velde/ want dat wort voor de uyterſte ſmaetheyt gherekent / ende ten opſten van die ghene / die God niet en vreeſen/voor eenen vloeck, Pſal. 79. 2. Jer. 22. 19. Jer. 15. 3.

VIII. Als hy nu komt onder de ooghen van ſyne vyanden, ſoo en moet hy niet ſchricke/ noch beven/ niet verſchricken noch grouwelē/ al ware den vyandt ſchoon ſtercker als ſyn volck is: maer als hy gheduncht/ dat hy dryft eene goede ſake, dewyle hy ſtrydt voor Gods volck, eñ voor de ſteden onſes Gods, ſoo moet hy eenen goeden moedt hebben / ende ſterck zyn / want de Heere onſe God gaet dan met hem/ om voor ſyn volck te ſtryden tegen ſyne vyanden, Deut. 20. 1. 2. 3. 4. Hy moet dan aendoen alle de wapenen Gods, om in den booſen dagh tegē te ſtaen/ al volbracht hebbende/ende blyven ſtaende/ met namē dē helm van de hope der ſalighept: de borſt-plate der gherechtigheydt: den gordel der waerheydt: den ſchilt des gheloofs: ende het ſweerdt des Gheeſtes, dat is het woordt Gods: ende de voeten gheſchoept met de vaerdigheyt des Evangelij des vredes, Eph. 6. verſ. 11. tot 18. In allen ghevalle / overmidts hy verſekert is/ wanneer hy wel bereydt is, als voren verhaelt is / dat de kinderen Gods, iſt datſe leven, datſe den Heere leven: iſt datſe ſterven, datſe den Heere ſterven: ende het zy/ datſe leven of ſterven, datſe des Heeren zijn: Rom. 14. verſ. 8. Sy weten, als dit aerdtſche huys deſes Tabernakels ghebroken wordt, dat ſy eene timmeringhe hebben van Gode, namelijck een huys, dat ſonder handen gemaeckt, ende eeuwigh is in de Hemelen: Ende daeromme hebben ſy alletijdt goeden moet, ende hebben liever te verhuyſen uyt den lichame,

VIII. Als een vroom Krijghsman komt onder de oogen van den vyandt, ſoo en moet hy niet vreeſen.

ende te gaen woonen by den Heere: daerom zijn sy oock over-naerstigh, het zy inwoonende, of uytwoonende, om den Heere te behaghen, 2.Corin.5.vers.1. tot 10. Sy weten, dat Christus haer leven, ende sterven haer gewin is, Philip.1.vs. 21. Derhalven/soo seggen sy met David, 2.Sam.15.vers.25.26. Indien ick ghenade vinde voor den Heere, soo sal hy my wederom halen, ende my de Arcke, ende sijn huys sien laten: spreeckt hy oock alsoo, Ick en hebbe gheenen lust tot u, siet hier ben ick, hy make het met my, alsoo het hem behaeght. Ende met Esther, dewelcke naer datse dry dagen gevast/ende ghebeden hadde met hare Staet-juffers, hare ziele dē getrouwen Schepper bevolen heeft/als sy ginck om haer leven te aventueren/ende sepde/kome ick om, soo kome ick om, Esther 5.16. Ja/met Joab selve/al-hoe-wel sijn gheloove niet oprecht en was, die spraeck tot synen broeder Abisai, hebt slechts eenen goeden moedt, ende laet ons sterck zijn voor ons volck, ende voor de steden onses Gods: de Heere doe dan-noch, dat hem behaeght, 2. Sam.10.11. Geduerende de Bataille, als sy ghelijck den jonghsten dagh voor oogen sien, ghelijck Em. Metren verhaelt van dien bloedighen slagh, die ons volck sloegh teghen des Konincx volck, ontrent Nieupoort in Vlaend'ren, den 2. Julij 1600. dat de Krijghs-luyden, hare hayren te berghe stonden van vreese, het herte soo perplex ende bedwelmt als of sy den uytersten dagh voor ooghen ghesien hadden: siende alomme de wonden, het bloedt, ende de doot van soo vele gequetste, ende doode voor haren ooghen: daer-beneven oock, een spiegel van Gods strenghe gerichte, die als nu bereydt was alle die menschen te oordeelen, die daer jegenwoordigh waren, qualijck wetende wat uytkomste datse hadden te verwachten. Em. Metren lib.21.anno 1600. In sulcken ghelegenthept/moet eē vroom Krijghsman dan gedencken/aen den derden Psalm vers.1. totten epnde. Psalm 23.4. Psal.91. vs.1.2.3. Psal.118. vers.5.tot 14. maer insonderhept aen den Psalm 46. vers.1. totten epnde. God is onsen toe-vlucht ende sterckte, een hulpe in de groote nooden, die ons gheraeckt hebben: daeromme en vreesen wy ons niet, wanneer oock alreede de wereldt onder-ginge, ende de bergen midden in de Zee soncken: wanneer oock alreede de Zee raesde, ende wentelde, dat van hare onstuymigheydt, de Bergen invielen: dan noch sal de stadt Godts sijn lustigh blijven met haren bornputten, daer de H. wooninghen des Hooghsten zijn: God is by haer daer binnen, daerom sal sy wel blijven: Godt helpt haer vroegh. De Heydenen moeten vertsaghen, ende de Koninckrijcken vallen, het aerdtrijcke moet vergaen, wanneer hy hem hooren laet: de Heere Zebaoth is met ons, den Godt Jacobs is onse beschuttinghe: komt herrewaerts, ende siet de wercken des Heeren, die op aerden sulcken verstooringhe heeft aenghericht, die de krijghen stiert in alle Landen, de boghen breeckt, de spiessen ontwee slaet, ende de waghenen met vyere verbrandt: weest stille, ende bekent dat ick Godt ben, ick wil eere in-leghen onder de Heydenen, ick wil eere

Maer hemselven bevelen in de handen des Heeren, tot leven en sterven, gelijck gedaē heeft,

David.

Esther.

Ia Ioab selve, al-hoewel sijn herte niet oprecht en was, geeft daer van eene schoone vermaninge.

In de Bataille, die dickwils de Krijgs-luyden de hairen doen te berghe rijsen,

Als in den slagh van Nieupoort den 2. Juli 1600.

Moeten sy in den strijdt nemen eenige troostelijcke Psalmen.

Met name dē Psal.46

Daer de kinderen Gods haer vertrouwen verklaren oock in de meeste nooden,

Insonderheyt in de Oorloge, want de Victorie staet alleene in synder handt.

eere in-leggen op aerden: de Heere Zebaoth is met ons, den Godt Jacobs is onſe beſchuttinghe. **Ende wanneer een** vroom Krijghſ-man **hem-ſelven omringt vindt van de** vyanden, **ſoo moet hy dencken aen den Koningh** Joſaphat **de welcke** ſchreyde in ſulcken gheval tot den Heere, ende de Heere halp hem, ende wendeſe van hem, 2. Paral. 18. 31. **Ende indien ſy voelen** / datſe doodtlijck ghewondet zijn, **ſoo laetſe dencken aen den vromen Koninck** Joſia, **de welcke ſyne** doodtlijcke wonde **gevoelende/hem-ſelven** den Heere **over gaf** / **ende** beval ſyne ziele in ſynen handen, **volghens de beloſte des Heeren** 2. Paral. 34. vſ. 27.28. **Ende dewijle hy eē** Koningh **was/ ſoo belaſte hy ſyne knechten/ datſe hem ſouden** wech voeren, **dewijle hy doodtlick ghewondt was/** 2. Par. 35.23. Dit leſte **en kan aen** ſlechte Soldaten **ſoo niet gheſchieden/ maer ſy moeten aen haer** Camerade **verſoecken** / **datſe wat upt de** foule, **ende het gewoel vande** Bataille **moghen getrocken worden/ iſt mogelijck: ſoo niet/ſoo moeten ſy met lijdtſaemheyt verwachten/ eene** ghenadige uytkomſte, **ghelijck** David **dede Pſal. 18. verſ. 5.6.7.** Want my omvinghen des doots banden, ende de bekē Belials verſchrickten my: der hellen banden omvinghen my, ende des doots ſtricken overweldighden my: wanneer my angſt is, ſoo roepe ick den Heere aen, ende ſchreye tot mijnen God, ſoo verhoort hy mijne ſtemme van ſynen Tempel, ende mijn roepen komt voor hem tot ſynen ooren. **Ende als hy gevoelt** / **dat** ſyne ziele **ſchepdt upt** den lichame, **ſoo moet hy ſeggen in ſijn herte** / Heere Davids ſone ontfarmt u mijner, **Marc. 10. verſ. 47.48.** Heere, ſoo ghy wilt de ſonden toerekenen, Heere wie ſal beſtaen? want by u is vergevinghe, dat men u vreeſe, **Pſal. 130. verſ. 3.4.** Heere, en gaet niet in het gherichte met uwen knecht, want voor u en is gheen levendigh menſche rechtvaerdigh, **Pſal. 143. vſ. 2.** Heere, ghedenckt mijner, daer ghy boven in u Koninghrijcke zijt, **Luc. 23.42.** Heere Jeſu, ontfanght mijnen geeſt, **Act. 7.59. Of** / Vader in uwen handen ſal ick mijnen geeſt bevelen, **Luc. 23.46. Sulcke of diergelijcke** korte gebeden **moet hy in ſyn herte pȝinten/ daer van de** Pſalmen **vol zȳn / met namē den 31.38.51.130. 142.143.** Pſalmen.

Korte gebeden, die een Soldaet moet ſpreken, in de ure van ſijn doot.

Yemandt ſal dencken / het en is niet mogheliȝck/ dat een Krijghſman **alſoo ſoude** leven **ende** ſterven, **als nu daer te vozen beſchzeven is. Antw. Alle die dooz** den gheloove willen kampen, **ende** gerechtigheydt wercken, **gelijck die vzome** Helden **in den** ouden, **of** nieuwē Teſtamente **gedaen hebbē/ die moeten ſo doen/ of ymmers poogē te doen / of ſy en konnen niet ſeggē/ dat ſy als** Chriſtelicke Soldatē, **voeren den** krijgh des Heeren: **ende wanneer ſy** wel gheleeft hebben, **ſoo ſullen ſy** wel ſterven: **maer indien ſy** qualijck geleeft hebben, **ſoo en ſullen ſy** nauwelijck wel ſterven: **want gheen berouw en komt te late / alſt oprecht is:** maer het ſpade berouw, is ſelden oprecht: **Derhalvē moet eē** vroom Krijghſ-man, **ſoo wel als een ander** Chriſten, altijdt over-naerſtigh zijn, om, het zy inwoonende, of uytwoonende, den Heere te behaghen,

Tegenw. dat het onmogelijck is, dat een Krijgſ-man ſo ſoude leven en ſterven, als nu beſchreven is.

Antw. hy behoort ſo te leven, eñ te ſterven, indien hy een Chriſtelijc Soldaet wil weſen:

Pænitentia ſera, raro vera.

Daerom moet hy daer na pooghen naer ſijn vermogen,

2. Tot

2.Cor.5.9. Ende al ist/ dat hy niet volmaeckt en is/ so moet hy evenwel daer na jagen, of hy eenighsins konde grijpen / daer toe hy gegrepen is van Christo Jesu: dat is/ hy moet vergeten al dat achter rugge is / ende hem strecken tot het ghene dat voren is: ende alsoo jaghen naer het voorghesteken merck, tot den prijs der Hemelscher roepinghe Gods in Christo Jesu, Philip.3.vs. 12.13.14. Hy moet alletijdt ghedencken aen die Apostolische vermaninghe 1.Cor.9. vers. 24. 25. 26.27. Weet ghy niet, dat die in de loop-bane loopen, die loopen alle, maer een gekrijcht den prijs? Loopt nu alsoo, dat ghy hem krijcht: Ende soo wie kampt, die is in alle dinghen matigh, ende dat doen sy om eene verderffelijcke kroone te krijghen, maer wy om eene onverderffelijcke: soo moet dan een vroom Krijghsman loopen/ soo wel als een ander Christen, niet als op het onseker, hy en moet niet kampen, als de lucht slaende: maer hy moet van langher handt / syn lichaem onderwerpen, ende dienstbaer maken, op dat hy/ die voor het gheloove, ende de gerechtigheydt kampt / niet en soude verworpen, maer des Evangeliums deelachtigh worden, 1.Cor.9.23. totten eynde. Hy moet gedencken/ dat hy niet alleene/eenen uyterlijcken, maer oock eenen geestelijcken kamp heeft te kampen / Eph.6.12. ende daeromme moet hy voor-al soecken te behagen den Leydtsman ende volmaker van syn geloove, die hem tot den geestelijckē krijgh verkoren heeft, 2.Tim.2.4. Dat sal hy soo doen / wanneer hy volgens den reghel van Godes H. Woordt, eenen goeden strijdt soeckt te strijden/behoudende het geloove, ende de goede conscientie, 1.Tim.1.vs. 18.19. Ende dit kan een vroom Krijghs-man soo wel doen / als een ander Christen, wanneer hy syn ampt doet in den geloove, eñ vreese Gods, ghelijck wy hier voren met verscheyden exempelen, uyt het oude, ende nieuwe Testament, met namen uyt Hebr.11.33.34. Matth. 8.10. Act.10.2. overvloedigh bewesen hebben.

Ende doen, ghelijck de Campioenen, die om eene verwelckelijcke Croone plegen te strijden.

Die in alle dingen matigh waren.

Verklaringe van dese gelijckenisse.

Een vroom Soldaet moet ghedenckē, dat hy oock eē gheestelijck Soldaet is. Eñ daerom moet hy poogē voor al, te behagen den genē, die hem tot desen strijdt verkorē heeft.

De XII. vraghe, is van de Leger-predickers, te weten/ eerst, wat haer Ampt is teghen de Soldaten? Ten anderen, wat het Ampt van de Soldaten is tegen haer? Om op dese twee vragen met beschеydt te antwoordē/ soo moeten wy voor-eerst verstaen / dat het is eene oude ordinantie des Heeren, onses Gods, datter in de Legers van syn volck, souden zijn Priesters ende Leeraers, om sorghe te dragen over de zielen van de Krijghs-luydē, die de wapenen voerē voor Gods Kercke, ende het Vaderlandt. Hier van hebben wy klare getuygenissen, ende exempelen in de H. Schrifture. Onder de ghetuygenissen, sullen dese twee ghenoegh wesen. Het eerste staet Num.10.vers.1. tot 10. daer lesen wy / dat de Heere Mosi belast / dat hy soude doen maken twee Trompetten van louter silver, ende dat niemandt daer op en soude blasen/ als de Sonen, ende Nakomelingen van Aharon, den Hoogen-Priester, ende wijst daer aen / waer toe dat men die gebruyckē soude/ te weten

I. Om het volck te vergaderen (als met den klock-slach nu onder ons geschiedt) voor de deure der hutte des

Middele daer toe

De XII. vraghe, van de L ger-pred kers: te w ten.

1. Wat hae Ampt is teghen d Soldaten

2. Wat het Ampt de Soldate tegen h Maer vo eerst wo tot eene inganck, begin va dese ordi nantie a gewesen, weten uy Num. 10 daer deH re geord neert hee twee silve Trompet ten, daer sonen va den Hoo gen-prie alleene, o blasen moesten. Het I. ge bruyck da van.

des beschepts: Als men met twee t'samen blies / soo moeste de gantsche ghemeynte versamelen: wanneer men maer met een en blies/ soo moestē alleene de Vorsten, ende de Overste over duysent vergaderē. Ten II. soo wierden dese Trompetten ghebruyckt/tot een teecken/ om het Leger op te breken, dat is/ het volck te waerschouwen / dat se marcherē moestē/van d'eene plaetse/in d'andere/ ende sy hadden een bescheyden geluydt, daer upt dat se stracx die meyninge verstaen konden. Ten III. soo wierden dese Trompetten gebruyckt / als sy trocken tegen den vyandt, om hem slach te leveren. Ten IIII. sy wierden oock ghebruyckt / op de Hooghe Feesten, ende t'elcke nieuwe Mane, als sy offerden brandt-offer, ende danck-offer, op dat het haer tot eene gedachtenisse soude dienen voor den Heere haren Godt, Psal.81.4. Het derde gebruyck komt eygentlijck ons hier te passe / daer van staet ibid. vers.9. also: wanneer ghy lieden in eenen strijdt treckt in uwen Lande, tegen uwe vyandē, die u quellen, soo sult ghy-lieden trompetten met de Trompetten, dat uwer ghedacht worde voor den Heere uwen God, ende verlost wordt van uwe vyanden. Het tweede getuygenisse staet Deut. 20. vers.2. 3. 4. ende luydt alsoo: wanneer ghy-lieden komt totten strijdt, soo sal den Priester toe-treden, ende met den volcke spreken: ende tot hen seggen: Israel hoort toe, ghy-lieden gaet heden in den strijdt tegen uwe vyanden: uwe herte en verslage niet, ende en vreest u niet, en verschrickt niet, en laet u niet grouwelen: want de Heere uwe God gaet met u, dat hy voor u strijde tegen uwe vyanden, om u te helpen.

2. gheck. 3. gheck. 4 gheck. lerde ruyck hier sse, taet .10.9. ndere uyge- staet .20. 2.3.4.

Wt dese twee ghetuygenissen sien wy/dat de Heere dit gheordineert heeft / als het eerste Artijckel, onder de militaire wetten, datter noodsakelijck Priesters, dat is / Kerckelijcke personen moeten zijn in het Leger, om de Soldaten te onderwijsen, te vermanen / te vertroosten/ moedt te geven/ &c. Wt dese twee ghetuygenissen blijckt, dat de Heere altijt Kerckelijcke personen, in het Leger van sijn volck heeft willen hebben.

Aengaende de exempelen van dese Goddelijcke ordinantie / die zijn verschepdē/met namen Josu. 6.vs.4. tot 21. daer lesen wy / dat Jericho miraculeuselijck gewonnē wierdt op dese maniere, dat alle de Krijghs-luyden, ses daghen lanck, marcheerdē rontsom de Stadt, alle dage eens: maer aen den sevensten dagh, seven-mael, ende dat de Priesters bliesen op de Basuynen van het Luydt-jaer, dat waren andere/ als de voorgaende/ want sy waren gemaeckt van Ramshoornē, ende als sy daer op bliesen/ soo maeckte het volck een Veldt-gheschrey, ende de mueren van Jericho vielen / sonder slach, of stoot, om verre / ende de kinderen Israels klommen in de Stadt, sonder eenigen tegen-stant: want sy dedē dat door dē geloove, gelijck den Apostel aenwijst Hebr. 11.30. soo warē de sonē Eli, Hophni ende Pinehas, oock in het Leger, met de Arcke des verbondts, als sy van de Philistheen genomen / ende de kinderen Israels geslagen wierden/1.Sam.4.vs.3. &c. Soo was Zadock, eñ Abjathar, met de Arcke des verbonts, by den Koningh David, als hy vluchtede voor synen sone Absalom, 2.Sam.15.24. Eñ daerom wierdt Abjathar, van Salomo

En waer toe?

De practijcke hier van sien wy in het belegh vā Iericho.

Daer eene wonderlicke Victorie op volchde.

Item, in de tijden van den Priester Eli.

Item, in de tijden van David.

lomo noch verschoont / dat hy niet gedoot en wierdt/ 1. Reg. 2. Vs. 26. Om kort te maken/dit wordt van den Koningh Abia, den Koningh Juda, by-gebracht/tegen de af valighe thien stammen Israels, dat de kinderen Juda, by haer hadden den Heere haren God, die sy niet en verleeten: ende syne Priesters, die den Heere dienden / te weten de kinderen Aharons, in haren wercke: die den Heere alle morghen / ende alle avondt / brandt-offer aen-staken/ daer toe het goede reuck-werck, en de berepde brooden, op den reynen disch, ende den gulden Kandelaer met syne Lampen, dat se alle avondt aengesteken wierden: want (seydt hy) wy behoudē de wachte des Heeren, onses Gods/ ende ghy-lieden hebt hem verlaten: siet / seydt hy/ God is met ons inder spitsen, ende syne Priesters, ende de Trompetten, dat men tegē u liede Trompette, ghy kinderen Israels: daerom en strydt niet teghen den Heere, uwen God, want het en sal u lieden niet wel ghelucken. De Prophetie dan den Koningh, is oock metter daet verbult: want alhoewel syn volck / van Jerobeam den sone Nebath, omcingelt was van voren/ende van achterē/ so datter qualyck uytkomste was/ menschelicker wyse/ soo schreyden de kinderen Juda eben-wel tot den Heere haren God/ende de Priesters bliesen op de voorschreven silvere Trompetten, soo plaeghde Godt Jerobeam met syn volck, dat se gheslagen wierden / daer-en-tegen de kinderen Juda wierden verlost/ende ghetroost / want sy vertrouden op den Heere, haren God, 2. Paral. 13. vers. 10. tot 18. Ende mercht/dat Jerobeam den sone Nebath, de helft stercker was / als den Koningh Abia, want Abia was sterck viermael hondert duysent mannē: maer Jerobeam was sterck achtmael hondert duysent. ibid. vers. 3. Wt dese exempelen sien wy / datter niet alleene in't Legher van de kinderen Israels, Priesters, of Ziel-sorghers, plegen te wesē/ maer dat hare presentie, met namē als sy vroom waren/groote ende treffelijcke diensten aen het volck des Heeren ghedaen heeft. De redenen zyn oock klaer/ waerom dat nootsakelyck / ghetrouwe Ziel-sorghers moeten zyn in een Legher. Want voor-eerst, overmidts dat dit is het eerste Artyckel van de Goddelijcke militaire wetten, dat de Priesters, de mannen van Oorloge moeten couragie ende moet geven / op datse voor den vyandt niet te vele verschricken en souden/ Deut. 20. vers. 2. 3. 4. Aen welcke couragie, menschelycker wyse / by-na de ganssche Victorie hangt/soo volght van selfs/ datter alle-tyt getrouwe Predikantē moeten ontrent zyn / daer de wapenen tegen den vyandt gevoert worden/ of anderssins soude het lichtelyck bekaept uytvallen. Ten tweeden/ overmidts het oock is / een Capitael, ende voornemelijck Artijckel in de militie, wanneer wy tegen onsen vyandt te Velde gaen, dat wy ons moeten wachten van allen quade, Deut. 23. Vs. 9. Ende het seker is/ daer de Prophetie ophoudt, dat het volck daer wildt, ende woest wordt: wel daer-en-teghen die de Wet hanthaven: Prov. 29. 18. Soo moeten daer nootsakelyck altydt / vrome Predikanten ontrent zyn / om de Sol-

Van Abia, die oock aenwijst dē trooft die het volck des Heeren hadde in dese ordinantie.

Ende daer is een treffelicke Victorie op gevolght.

Soo dat
siē, dat
me leer
dickwils
treffelic
dienster
het Leg
gedaen
hebben.

Dit wor
oock m
redenen
beweser

1. Rede
om de S
daten ee
Christeli
couragi
te plante

2. Rede
om de S
daten te
straffen
te verma
over har
sonden.

Want dae
de Proph
tie ophou
wort het
volc woe

Soldáten te vermanen, te beſtraffen, ende te waerſchouwen, **bp tijde/ende bp ontijde: op dat hare oozen geduerigh** dat woort mochten hooren, Dit is dē wegh, den ſelven moet ghy gaen, ende anders geenen, noch ter rechter, noch ter ſlincker-hant, Eſai. 30.vſ.21. **Want eben gelijck** een Legher **niet wel en kan** marcheren, **ten zp datter eenige trouwe / ende erbarene** Guiden **ende** Leydtſ-lieden **zijn / om het ſelve te gelepden: ſoo en kan oock ſulcken** grooten, **eñ** woeſten hoop volcx, **niet gehouden wozden in** Chriſtelijcke ordeninge, **als een** heyr-leger des Heeren, **om te wandelen naer den** Hemel **toe/ ende daer op te ſtozmē** met een geweldt, dat Gode aenghenaem is, **Matt.11.12. 't en zp/datter eenige** trouwe Leydtſ-luyden **ontrent zijn/ om den ſelven** Legher **met** hare oogen **te ghelepden / Pſal.32.8. Of anders ſoude het gantſche** Iſrael **verſtropt gaen op de Bergen / als** Schapen, **die** gheenen Herder **en hebben/ 1.Reg.22.17. Ende daerom ſepdt den Pzopheet** Samuel, **tot de kinderen** Iſraels **1.Sam.12.23.** doch het zy verre van my, dat ick ſoude af-laten voor u lieden te biddē, eñ u lieden te leeren den goeden ende rechten wech. **Ten derden / obermidts in een** Leger, **dagelijex vele** perijckelen **ende** onghelucken **ſtaen te verwachtē/ ſoo in't gemeen/ als in't bpſonder. Want als daer tegē den Pzandt moet** ſlagh **ghelevert/ of eenen** ſtorm **gedaen wozden: ſoo moeten de** Soldaten **noodtſakelijck/ dooz** Gods woordt, **ende dooz** vierige gebeden, **eerſt verſterckt ende ghehert zijn in het** ware gheloove, **ende de** Chriſtelijcke couragie, **op datſe niet en ſouden** ſchricken, **of** beven **vooz de ſweerdē van de** vyanden, **dewijle de Heere met haer is/ Deut.20.vſ.3.4. maer datſe alletijdt ſouden hebben eenen** goeden moedt, **het zp in** leven, **of** ſterven, **midts datſe te vozen berepdt zijn naer behoozē.2.Coz.5.6. Ende dewijle den** ſlagh **of den** ſtorm **duert/ ſoo moeten de** mannen Gods **zijn op** den Bergh, **gheliick** Moſes **was/ Exod.17.10. met** gebogen knyen, **met** op-gheheven handen, **ende ſp moeten een** ernſtigh, **ende** geduerich gebedt **tot den Heere doen/ met alle die gene/ die in het** Leger **blijven/ want dat is in plaetſe van die** ſilvere Trompetten, **daer mede de** Prieſters **moeſten Trompetten / als de kinderen** Iſraels **ſtreden tegen hare** vyanden, **op dat** hare ghedachteniſſe **ſoude komen vooz den** Heere haren God, **ende datſe van** hare vyanden **ſouden verloſt wozdē/ Num.10.9. 2.Chzon.13.** verſ.12. tot 19. **Als den** ſlagh, **of den** ſtorm **gedaen is/ ſo zijn daer gemepnelijck vele** doode, **ende** ghequetſte: **welcke** ghequetſte, **midts-gaders de** vrunden **van de** doode, **noodtſakelick moeten** getrooſt, **ende verſterckt wozdē/ten epnde datſe hare** pijne, **ende** droefheyt **met pattentie ſouden leeren verdzaghen / verſekert zijnde/ wanneer ſp haer-ſelvē tot den Heere begeven van ganſcher hertē/ eñ van ganſcher zielen / alſoo vozen gehoozt is/ dat** de Heere **haer niet en ſal verſoecken /** boven haer vermogen, **maer met** de verſoeckinge **geven / eene genadige uptkomſte. 1.Coz.10.13.**

In ſonderheyt, dewijle dē ſlagh, of dē ſtorm duert.

Als dē ſlach gedaen is, moeten ſy de gequetſte, ende de vrunden van de doode trooſten.

Wt het gene voozſepdt is/ konnen wp nu genoegh verſtaen/ dat het

Hier uyt blijckt, dat de ordinan-

tie van de Leger-predickers, niet alleene oudt, maer oock Goddelijck, ende noodtsakelijck is.

het is eene oude, Goddelicke, ende noodighe Ordinantie, datter in de Leghers, ende belegherde Steden, moeten zijn kloecke, ende ervarene Predikanten, om te verrichten/ dat daer by God te doen is, tot behoudenisse van het ganssche Leger, naer ziele ende lichaem. Ende gheliick wy nu het rechte fundament, ende

Ende overmidts het ooge-merck daer van nu is aengewesen,

ooghe-merck van dese Ordinantie verstaen hebben / soo konnen wy nu licht antwoorden op die twee vragen, die te voren van de Legerpredickers waren voor-gestelt/ te weten / eerst wat het Ampt is van dese Predikanten tegen de Soldaten? Ten tweeden, wat het Ampt is van de Soldaten, teghen deselve?

Soo ist nu licht, op die twee vragē te antwoorden.

Aengaende de eerste vraghe, het Ampt van de gemelte Predikanten, han upt het ghene voorsz. is/ eenighe maten af-ghenomen worden/ insonderhept het ooge-merck daer van/dat is nu klaerlijck ghenoech aengewesen/ te weten/ om den zegen Gods over het ganssche Leger, ende elck Soldaet in't bysonder (soo vele moghelijck is) te besorghen/ naer ziele ende lichaem.

Aengaende de j. vrage, van het Ampt der Leger-predickers, het ooge-merck is, om den zeghen des Heeren te beforgen over het ganssche Leger, naer ziele, ende naer lichaē.

Nopende de middelen, die tot dat ooge-merck dienen, die zijn met namen dese na-volgende:

De middelē daer toe, zijn met namen, acht in ghetale.

I. Voor-eerst, moet een Legerpredicker, of die eygentlijck synen dienst onder de Soldaten ghelegen is / maken dat hy by het Krijghsvolck, bemint, eñ ontsien is: want indien daer in synen dienst, liefde, of ontsach van syne toe-hoorders ontbreeckt / soo en sal hy niet vele uptrichtē/ gelijck elck-een die verstandigh is/ lichtelijck kan oordeelen / ende gheliick wy dat breeder bewesen hebben in ons Hemelsch-

Het 1. middel, een Predikant onder de Soldaten, moet maken, dat hy bemint ende ontsien is.

belegh, fol. 170. tot 185. Hier toe sal een Predikant door Gods genade/ haest konnē geraken/ wanneer hy onbeschuldighlijck, eenvoudigh, ende onstraffelijck wandelt in het midde van een krom ende verdraeyt geslachte, ende dat hy schijnt als een licht deser werelt, het woordt Gods altijdt voor-houdende, Philip. 2. vers. 15. 16. Hy moet schouwen de begeerten der jonckheyt, ende staen naer gerechtigheyt, Godsaligheyt, gheloove, liefde, lijdtsaemheydt, sachtmoedigheyt, vrede met alle die ghene / die den Heere aenroepen van reynen herte, 1. Tim. 6. vers. 11. 2. Tim. 2. 22. Als hy pooght soo een exempel te zijn / onder alle/ soo geloovige/ als ongeloovige/ in den woorde, in de wandelinghe, in de liefde, in den geest, in den geloove, in reynigheyt, soo en sal synen dienst (hoe jonck dat hy is) niet lichtelijck veracht worde/ 1. Tim. 4. 12. Want Herodes selve / hoe godteloos dat hy was / vreesde Johannes den Dooper, dewijle hy wiste / dat hy een rechtvaerdigh ende heyligh man was / ende hy hieldt vele van hem: ende als hy hem ghehoort hadde / dede hy vele dinge naer synen raedt ende vermaninge / ende hoorde hem gaerne/ Mar. 6. 20.

Den wo om dae toe te g ken, is vroom

Bewijs van.

Daeron ontsach Herode Iohann dē Doo

II. Een Legher-predicker moet oock vrundelijck zijn onder de Soldaten, nochtans met behoorlijcke stemmigheyt ende voorsichtigheyt: soo sept den Apostel, dat hy onder die van Thessalonica, vriendelijck hadde gheweest / eben gelijck eene Voester, hare kinderen voedet: ende dat hy eē yder van haer hadde vermaent ende getroost / gheliick een Vader syn Kindt, haer betuygende/

Het 2. n del, eē dikant der de S daten, n vrundel zijn, no tans m behoorl ke stem migheyt ende vo sichtighe gelijck lus was.

dat

dat sy Gode waerdelijck souden wandelen, die haer beroepen hadde tot syn Koninckrijcke ende heerlijckheyt, 1. Thess. 2. vers. 7. 11. 12. Hy moet met arme, siecke, ghequetste Soldaten hertelijck beweeght zijn/ ende deselve naer ziele eñ lichaem, allerley bystant doē/ of doen doen/ naer syn vermogen: Even gelijck wy sien/ dat de H. Apostelen, met hare schamele lidtmaten beweeght waren/ Act. 4. vs. 34. Act. 6. vs. 3. Rom. 15. vers. 15. 16. 1. Cor. 16. 2. 2. Cor. 8. ende 9. Insonderheydt moeten sy seer beweeght zijn met vrome Soldaten, die hare halsen waghen voor het Vaderlandt, ende de ware Religie, Rom. 16. vs. 4. Voor sulcke vrome Soldaten moeten sy somtijts een woordt ten besten spreken/ of om haer te voorderen/ indien sy het waerdigh zijn/ tot een hoogher Ampt: of om hare gagie wat te verbeteren: of oock/ wanneer hare Overste, om eene kleyne oorsake, dickwils wat te vele op haer verstoort zijn: gelijck dē Propheet Elisa presenteerde aen de Sunamitische Vrouwe, een goet woordt voor haer te doen/ by den Koninck, of den Velt-oversten, 2. Reg. 4. 13. Dese vriendelijckheyt verbindt de hertē van de Krijghs-luyden, uytter maten seer aen hare Predikanten, datse die leeren beminnen/ als hare Vaders. Maer dit moet ghedaen worden/ niet dan by noodt/ met groote voorsichtigheyt ende matigheyt, op datse haer niet te diepe en verwerren in de hanteringen, die den leeftocht aengaen, 2. Tim. 2. vers. 4. Want anders en ware het niet goet/ datse Gods woordt soudē verlaten/ ende de disschen bedienen: want sy moeten voor-al aenhoudē in de gebeden, ende bedieninge des woordts, Act. 6. 2. 4. Een Legher-predicker moet oock toe-sien/ dat hy niet al te familiaer en zy met de Krijghs-luyden, insonderheyt dat hy niet te vele en kome ontrent de bancquetten ende maeltijden van de Officieren: want sy soudē somtijts den Nazarenen wijn te drinckē geven/ ende die niet vroom en zijn/ hare grimmigheydt daer onder mengen, om haer droncken te maken/ op datse hare schaemte sien souden, Amos 2. 12. Hab. 2. 15. Laet de Predikantē in dit stuck/ van de Jesuwijten wat leeren/ die niet seer gereedt en zijn/ om ergens te gaste te gaen, om verschepden redenen/ die sy daer toe hebben: want de kinderen deser wereldt, zijn voorsichtiger, dan de kinderen des lichts, in haren gheslachte, Luc. 16. 8. Voor-al/ en moeten sy nopt sitten by de ydele luyden, noch gheene ghemeynschap hebben met den valschen: sy moeten haten de vergaderinghe der boosachtighen, ende niet sitten by den goddelooſen, Psal. 26. 4. 5. Sy moeten het dan houden met de Heyligen, die op der Aerden zijn/ want die zijn heerlijck/ in de selve moetē sy dan nemen haer wel-gevallen/ Psal. 16. vers. 3.

Ende voorsichtigheyt, dat hy niet te familiaer en zy met de Krijghsluyden.

Nimia familiaritas parit contemptum.

Insonderheyt, ontrent de maeltijden van de Officieren.

Looſheyt van de Iesuwijten.

Voor-al en moeten sy niet verkeerē by goddelooſe, maer by de vrome.

III. Soo moet een Legher-predicker, of die onder de Soldaten beroepen is/ pertinent leeren verstaē de ordinaire, ende ghemeene hooftsonden, die onder het Krijghs-volck omme-gaē/ daer van wy hier voren/ als wy sprakē vande discipline op de Schepen van Oorloge, ende van hare Officieren, wijdt ende breedt gehandelt hebben. Teghen

Het 3. middel, een Predikant onder de Soldaten, moet de ordinaire sonden, van het Krijghsvolck, pertinent verstaen.

deſe gebreken moeten de Predikanten kampen/ gelijck de Soldaten tegen den vyandt doen. Sy moeten daer op studerē/ wat remedien datſe best daer tegen ghebruycken sullen: insonderheyt wanneer sy vernemen/ datter eenige bannen, ende vervloeckte sonden onder het volck van Oorloge omme-gaen/ die het gheheele Leger, of het Guarnisoen in de Steden, souden konnen brengen in den toorne Gods, gheliick de sonde van Achan, Josu.7.vers. 11.12.13. Sulcke sonden zijn Afgoderie, Tooverie, Waersseggerie, verachtinghe, of bespottinghe van den Godsdienst, vloecken en sweeren, valschen en onnoodighen eedt, moetwillige prophanatie, eñ schendinghe van den rust-dagh des Heeren: muyterie ende oproer tegen de wettighe Overigheyt: doot-slach en moorderie: overspel en hoererie, stelen en rooven: valsch ghetuygenisse, lieghen en bedrieghen, &c. ende voorts alle die grouwelen, daerom dat de Cananitē, van haer Lant zijn upt-gespogen/ Leb.18. vers.28. Ende daerom dat den toorne Gods ontdeckt is van den Hemel, over de kinderen der onghehoorsaemheydt, ende over alle die ghene/ die de waerheydt in onghe-rechtigheydt t'onder-houden, dewelcke in het breede verhaelt worden Rom.1. vers.26. totten eynde. 1.Cor.6. 10. Gal.5. vs.19.20.21. Eph.5. vers. 3.4.5. Apoc. 22. 15.

Insonderheyt sulcke grouwelen, die een ban in het Legher, of Guarnisoen brengen.

Daer van eē Register verhaelt wordt.

De Officieren hebben noch eenige bysondere sonden/ meer als de gemeene Soldaten, gheliick wy hier boven oock verstaen hebben: die moeten sy voor-al soecken te verbeteren/ of het ganssche Legher of Guarnisoen, moet dat ontgelden: want het wordt allenthalven vol goddelooſen, daer sulcke looſe luyden onder der menschen kinderen heerschen, Psal.12.9.

Ende met namē moeten sy oock letten op de gebreken van de Officieren,

IIII. Een Leger-Predicker moet oock naerstigh studeren, jupst niet op subtijle quæstien, die daer weynigh te passe komen/ maer insonderheydt op de Practijcke van de Godsaligheyt, daer wy in ons Hemels-belegh wat breeder van ghesproken hebben/ fol.131. tot 140. Want dese Practijcke komt alle Predikanten, maer insonderheyt in deſe ghelegenthepdt/ dagheliicx te passe/ overmidts dat dit is eene Capitale, ende voornemelicke Wet in de Oorloghe die den Heere ghemaeckt heeft/ Deut.23.9. Als ghy in het Leger treckt tegen uwe vyanden, soo sult ghy u wachten van allen quade. Daeromme moeten sy goet verstandt, ende een bescheyden oordeel hebben/ om te onderkennen de verscheyden dingen, Philip. 1. vers. 10. Om te onderscheyden tusschen bloedt en bloedt, tusschen handel en handel, tusschen schade en schade, ende andere twistige saken, die daer voor vallen/ Deut.17.8. Sy moeten het kostelijcke van het snoode onderscheyden/ende den mondt des Heeren zijn in hare ganssche bedieninge, Jer.15.vs.19. Ja sy moeten zijn als smelters onder het Krijghs-volck, dat soo hart is/ om haer wesen te onderbindē/ ende te beproeven/ Jer.6.27. Hare lippen moeten de Leere bewarē/ dat men upt haren mondt de Wet soecke/ want sy moeten Enghelen zijn van den Heere Zebaoth, Mala.2.vs.8. Om dit alles wel te doē/ soo moetē sy

Die seer veel quae doen.

Het 4. mi del, een P dikant or der de So daten, mo naerstigh studeren de Practij ke van de Godsalig heyt.

Want die komt ove al, maer hier insonderheyt, seer te pa

Waerinn dat die Practijcke bestaet

De Predikantē moeten smelter zijn onder het volck, om haer wesen te doorgronden, ende t suyveren.

ſp noodtſakelijck haer-ſelven houden aen het leſen, ſoo wel / als aen het vermanen ende leeren, 1. Tim. 4.13. Eñ voor-al/moeten ſp naerſtigh ſtuderen in de H. Schriften, die haer konnen wijs maken ter ſaligheydt, ja volmaecktelijck onderwijſen tot alle goede werckē, 2. Tim. 3. verſ. 15. 16. 17.

V. Sp moeten naerſtigh lettē op hare Predikatien, ſo op de materie, als op het faetſoen, gheliick wy breeder daer van geſprokē hebben/ in ons Hemels-belegh, fol. 158. tot 168. Aengaende de materie, ſp moeten maken een woordt te ſpreken tot ſyner tijdt, want dat is als gulden appelen in ſilvere ſchalen, Prov. 25. 11. Eſa. 50. 4. Hare ordinaire materien moeten zijn van de ſonde, den oorſpronck / het onderſcheydt/ de beſchrijvinge/de grouwelickheyt der ſelver: vandē toorne Gods, ende de pſelijckheydt der ſelver: van de doodt: van het oordeel: van de helle ende verdoemeniſſe: van de kenniſſe Godts, des Vaders, des Soons, eñ des H. Geeſtes: van de voorſienigheydt Gods: van den perſoon ende het Ampt Ieſu Chriſti: van het Ampt des H. Geeſtes: van de ware Ghemeynte, de waerdigheyt/eñ ken-teeckenen der ſelver: van de ſchatten ende Privilegien der Ghemeynte: van het ware geloove, den oorſpronck/de kracht/ de waerdigheyt/ ende de vruchten van het ſelve: van de rechtvaerdighmakinghe, ende verghevinge der ſonden: van de onſterffelijckheyt der zielen: van de opſtandinghe des vleeſches: ende het eeuwighe leven, van de H. Sacramenten, den H. Doop, ende het Avontmael: van het rechte ghebruyck eñ misbruyck der ſelver: van de ware bekeeringe: van de conſcientie: van de goede wercken: van de Godſaligheydt, rechtvaerdigheydt, matigheyt: van het gebedt: van de Oorloghe, ende met namen de ghevallen der conſcientie, die de Oorloghe aengaen/ eñ die wy te voren verhandelt hebben: van de militaire ſonden, die te voren verhaelt zijn: van het Ampt der Overigheydt, ende de ghehoorſaemheyt/ die de Onderſaten haer ſchuldich zijn: van de liefde des Vaderlandts: van den Eedt: van den Sabbath, ende het rechte vieren deſſelven: van de ſondē/ die by de wereldt verſchoont worden/ als dobbelen, en ſpelen: ſantéén drincken: kamp-vechten tuſſchen ſpits-broeders, om een woordt ſprekens/ Et. Deſe ende dierghelijcke materien, moet een Legher-predicker den Krijchſ-luyden voor houden/in maniere van ghemeene plaetſen, want een geheel boeck, of Epiſtel upt de H. Schrift, en kan daer niet wel verklaert worden: op extraordinaire ghevallen / moet hy nemen extraordinaire texten, naer dat den noot is verepſſchende. Ende merckt by den wegh/dat de H. Hyſtorien van de Oorloghen in het oude Teſtament, als ock de Pſalmen Davids, de ſpreucken van Salomon: de H. Evangelien, midtſgaders de Apoſtoliſche vermaningen upt de Sendtbrieven der H. Apoſtelen, voor de Krijghſ-luyden ſeer bequaem zijn: de Hyſtorien, om te verſtaen als in eenen ſpiegel/ de providentie Gods, daer door hy de Krijgen beſtiert in de gheheele Wereldt, ende metter daet toont/dat de Victorie, ende de

Wat textē, dat hy daer toe nemen moet?

De Schrifturlijcke geſchiedeniſſe van de Oorloghe, zijn hier ſeer bequaem,

Ende waerom?

Neder-lage, alleene in ſyne handt ſtaet: ſy dienen oock/ om te leeren verſtaen/ wat gebrekē datter moeten gheuijdt/ ende wat deuchden dat daer moeten gebolcht wozdē: ſy dienen oock / om de Soldaten moet ende couragie te maken/ als ſy kampen vooz eene goede ſake: op eene goede maniere, tot een goedt eynde: dat is/ als ſy kampen vooz Gods volck, vooz de ware Religie, ende vooz de Steden onſes Gods, 2. Sam. 10.12. Als ſy dat doen in den gheloove, ende met eene goede conſcientie, Hebz. 11.13. 1. Tim. 1. verſ. 18.19. Als ſy den Heere ghelooven, eñ ſyne Prophetē, 2. Chzon. 20.20. Ende datſe dat doen ter eeren Gods, tot voozderinge van het rijcke onſes Heeren Ieſu Chriſti, ende het welvaren des Vaderlants. Als ſy ſoo kampen/ ſoo en ſal haer niet miſ-komen/ in leven, of in ſterven, maer ſy ſullen van den Heere ghe-ſegent wozden/ gelijck de H. Hyſtorien van Joſua, David, Aſſa, Joſaphat, Hiſkia, &c. klaerlijck uyt-wijſen:

De Pſalmen Davids zijn oock ſeer bequaem, eñ waerom?

De Pſalmen Davids dienē om haer te leeren bidden in alle hare nooden / ende God te dancken naer de verloſſinghe: de ſpreucken van Salomon, ende de Apoſtoliſche vermaninghen, dienen om haer te onder-wijſen / ende op te wecken tot alle goede wercken: de H. Evangelien dienen inſonderheydt om haer te trooſten ende te verſtercken vooz de vriendelijcke beloften, die den Sone Gods ghedaen heeft / aen alle die ghene / die in hem gelooven. Dit zy genoegh van de materie.

Item, de ſpreucken Salomons, en de Apoſtoliſche Sendt-brieven, en waerom?

Item, de H. Evangelien, en waerom?

II. Aengaende het faetſoē, een Predi-

Aengaende het faetſoen, datſe in het predicken moeten houden / ſy moeten ſpreken in aller eenvoudigheyt, ende beſcheydentheyt, ten eynde datſe ſouden moghen verſtaen wozden: ſy en moeten niet al te raſch ſpreken / al ſnabbelende/ of te haeſtigh vooz-loopende / maer ſy moeten ſoo ſpreken/ dat men hare woozden ſoude konnen ſchrijven, ende ſchilderen op een tafel, op dat het een yder die voor-by loopt, ſoude konnen leſen, Hab. 2. verſ. 2. Sy en moeten dan de ſchooven niet te dicht geven, maer ſoo, datſe konnen gevat worden, ende ſy moeten hare toe-hoorders ſoo voeden / gheliick een Voeſter haer Kindt doet / op datſe de ſpijſe ſouden konnen ſwelghen, ende bequamelijck in-nemē/ eben gheliick de hoenders, die op elck ſtorfken datſe dzincken / eens naer den Hemel op-kijcken: ſy moeten oock ordentelijck ſpreken / op dat hare Predikatie, van eenen verſtandighen toe-hoorder, by de order, als eene oore van eene kanne/ of eene handt-have van eene kiſte, koffer/ &c. ſoude konnen weeh-gedzagen wozden / Hoſe. 14.3. Luc. 1.3. 1. Coz. 14.40. Coloſſ. 2. verſ. 5. Sy moeten oock beweechlijck ſpreke/ gelijck de H. Propheten ende Apoſtelen in hare Predikatien ghedaen hebben / Pſal. 32. verſ. 8. Pzov. 1.8. Eſa. 16.9. Eſa. 21.3.4. Eſa. 22.4. Eſa. 24.16. Jer. 9.1.2.10. Act. 20. 31. Gal. 4. verſ. 16. Want de wijſheyt ſelve / als ſy tot ons ſpreeckt/ ſoo ſpreeckt ſy als een Vader tot ſyne kinderen, Hebz. 12. verſ. 5. 't Is waer/ dat de Predikantē oock ſomtijdts moeten donderen, als des donders kinderen, Marc. 3. verſ. 17. Galat. 3.1. maer ſy moeten ſtracx wederom hare ſtemme veranderen, om te toonen / dat het uyt liefden komt.

kant mo ſpreken

Met een voudich

Met be- ſcheyde heydt, te raſch

Want a ders en nent de hoorder niet op- ſwelgen

Met orde of ander en kan de Predi katie nie wech dra gen,

Met bew ginge de herten.

Want ſo ſpreeckt wijſheyd tot ons, tot hare kinderen. Tegenwe pinge be- antwoord Want de Predikant moeten ſomtijdts met de W donderen

komt/ 1.Cor.4.14. Galat.4. vers. 19.20. Sy moeten wel somtijdts straffen, vermanen, dreygen, maer het moet zijn met lanckmoedigheyt ende leere, 2.Tim.4.2. Somtijdts moeten sy Klaegh-lieden spelen/om de toe-hoorders te doen weenen: Somtijts moeten sy wederom een vrolijck liedt spelē/om de toe-hoorders tot vreughde te verwecken/ Matt.11.17. Somtijts moeten sy den Noorden-windt van de Wet, door den Hof der ghemeynte laten waepen/ om de fenijnighe dampen vande sonde op te eten: maer stracx daer aen/ moeten sy wederom den Zuyden-windt van 't Evangelium laten waepen/ op dat de lieffelijcke kruyden, van dē soeten Hemelschen dauw druppen mogen/ Cant.4.16. In summa / sy moeten poogen te doen krachtighe Predikatien, daer wy van gheschroken hebben in ons Hemels-belegh fol. 189. die niet en bestaen in beweeghlijcke woorden van menschelijcke wijsheydt, maer in betooninghe van gheestelijcke macht, 1.Cor.2. vers.4.

VI. Sy moeten geduerigh aenhouden in den gebede, niet alleene te huys in hare eenicheyt/maer oock alle avondt met het Krijghs-volck, dat inde Approchen, of op de wachte gaet/ende waert mogelick/voor den middagh het morgen-ghebedt, met die gene die in de Trencheen, ende ontrent de Tenten zijn: op dat de Krijghs-luydē, haren dagh met den Heere moghen beginnen ende voleynden. Maer insonderheyt moeten sy aenhouden in den gebede, wanneer daer eenen slagh geslagē/ of eenen storm ghedaen wordt/niet alleene in den aenvanck, maer ooch in het midden, ende totte eynde toe/ gelijck wy horts te vorē/upt Exod. 17.vers.10.11.12. Item/Psal.18. vers.4.5.6.7. Psal.20.Vs.1. totten eynde/verstaen hebben.

VII. Sy moeten oock de siecke, ghequetste, als oock de misdadighe Soldaten, naerstigh besoecken/ onderwijsen, vermanen, bestraffen, vertroosten, volghens de regulen die daer van gestelt zijn/ in onse laetste Basuyne, fol.602.tot 616. onnoodig hier te verhalen.

VIII. Als sy by de Soldaten komen/ het zy Hooge, of Laghe, Officieren, of ghemeyne Soldaten, soo moeten sy altijdt toonen/ datse Propheten ende Ziel-sorghers zijn/ ende derhalven alle hare propooste daer henen wenden/om wat goedts aen hare zielen te doē/ naer bevindt ende gelegenthedt der saken: als met onderwijsen, vermanen, vriendelijck bestraffen, van pet datse teghen den reghel van Gods woordt horen/ of sien/ met opweckinghe tot Christelijcke deughden, als met namen tot de oeffeninghe van de Godsaligheyt, rechtvaerdigheyt, matigheydt. Ende daer en kan noyt materie van Christelijcke propooste ontbreken/ wanneer sy beginnē te spreke van de Predikatien, die daer laetst gedaen zijn/ om te vernemē/ of sy wat profijts daermede gedaen hebben: of indien daer gesproken wordt van wat nieus dat in het Leger, of elders / is voor-gevallen/ datse dat alletijt soecken te keeren ter eeren Gods, ende tot stichtinge van die gene/ die daer jegenwoordigh zijn.

De Officieren moeten in het bysonder vermaent worden met alle vrien-

Het VII. middel, een Predikant moet de krancke, en ghequetste naerstigh besoecken.

Den wech daer toe.

Het VIII. middel, als een Predikant by de Soldaten komt, soo moet hy altijdt wat goets spreken.

Den wech daer toe.

Hoe datse nieuwe tijdingē moeten aenhooren.

Insonderheyt moetē sy de Officieren opwecken

vriendelijckheyt, tot quijtinge van hare conſcientie, in de oeffeninghe van de Godtſaligheydt, rechtvaerdigheyt, ende matigheyt, overmits daer ſommighe/ja vele/ zijn onder haer,/die haer dickwils vergrijpen in een van drien, of alle dry t'ſamē.

tot Godſaligheyt:

Want ſommige van haer zijn ſeer na-latigh in de oeffeninghe van de Godſaligheydt, in't openbaer / ende in't byſonder/want ſy zijn dickwils traegh tot het ghehoor van Gods woordt: ſlordigh in't ghebruyck der H. Sacramenten: ſonder luſt of yver, om God te bidden, of te dancken. Anders dede David, die eē braef Krijghſ-man was/Pſal. 119. eñ den Hoopman Cornelius, Actor. 10.2.

Tot Rechtvaerdigheyt:

Andere en handelen niet gerechtigh, noch redelijck met hare Soldaten, ſy en quijten oock haren eedt niet teghen hare Betaelſ-heeren, inſonderheyt int ſtuck vande monſteringhe, &c. Sy vergrijpen haer oock in tuyſſchen en ſpelen met den taerlinck, &c. anders dede David, Pſal. 101. Ende de vermaninge van Johannes den Dooper aen de Soldaten, luyde anders/Luc. 3.14. Doet niemandt overlaſt, ende weeſt te vreden met uwe beſoldinghe.

Tot Matigheyt.

Andere en zijn niet matigh in ſpijſe, dranck, kleedinghe, eerbaerheydt, &c. maer vergrijpen haer in overdadighe bancquetten, ongeſonde ſantéén, prachtighe kleedinghe, bynа boven Prinçen en Graven, jae in duyple hoererie, echt-breucke, &c. Deſe Officiers moeten van de Predikanten, bypmoedelijck/ende ernſtelick vermaent worden / ghelijck Johannes den Dooper, den Koninck Herodes vermaende/ Marc. 6. 18. Het en is u niet geoorlooft, uwes broeders wijf te hebben.

De ghemeyne Soldaten moeten by occaſie / in het byſonder oock onderweſen, vermaent en beſtraft worden / als ſy niet behoorlijck en leven / als Chriſtelijcke Soldaten: eñ overmits daer door den bandt/ groote onwetentheydt by haer is in de kenniſſe der ſaligheyt, ſoo moeten ſy van de Predikanten, by alle gelegenthepdt / onderſocht ende ondervraeght worden / of ſy eenigh pro-fijt doen met de Predikatie van het Goddelijcke woordt: ende daer ſy ghebreckelijck in zijn / het zy in de kenniſſe, of de betrachtinghe van dien / daer over moeten ſy van de Leger-predickers ernſtig vermaent/ ende beſtraft/of vriendelick onderweſen worden/ volgens 1. Cor. 14. verſ. 25.26. 1. Theſſ. 2. 11.

Sy moe... oock de... meene... daten in... byſonde...

onderw... ſen in d... kenniſſe... Chriſti,

oock ve... manē, e... beſtraffe... over ha... gebreke...

Hier upt konnen wy nu wel afnemen / dat den Leger-dienſt, of het Predick-ampt onder het Krijghſvolck, bele in heeft/ende daerom en behoorē tot dit werck niet anders/ als Godvruchtighe, gheleerde, ervarene, ende voorſichtige Predikanten gebruyckt te worden: want indien het allemans werck niet en is/ dit Ampt onder Borgers, ende Huyſlieden te bedienen / Job 33. 23. 2. Cor. 2. 16. Soo is het noch veel minder/ eens peghelijck werck/ dit Ampt onder Soldaten ende mannen van Oorloghe te bedienen: want indiē ſy niet en zijn vol kracht, ende Gheeſt des Heeren, vol recht ende ſterckte, dat ſy Iacob ſyne overtredinghe, ende Iſrael ſyne ſonde derven kondt doen, Mich. 3. 8. Of dat ſy geen verſtant en hebben/ om met wijſheydt te wandelen, ſoo ſullen ſy ver-

Hier uyt blijckt, den Le... dienſt, ſwaer w... is.

Ende da... om en b... hoort h... niet and... als van... kloecke... ervaren... perſone... bedient... worden...

Of ande... ſullen de... perſonen... ende de... dienſt ſel... ve ver...

veracht ende onwaert worden voor den ganschen volcke, dewijle sy de wegen des Heeren niet en houden, ende de personen aensien in de Wet, want soo doende / maken sy datter vele in de Wet gheergert worden, als sy het verbondt Levi komen te verbreken, Mala. 2. vers. 8. 9. Soo sullen sy ten lesten / als soutelоos sout, ende stinckende pekel, upt-gegoten / ende vertredē worden van alle menschen / Matth. 5. vers. 13. Dus verre van de eerste vrage.

Aengaende de tweede vrage, hoe dat de Soldaten haer-selven teghen vrome Predikanten hebben te draghen? De antwoorde kan upt het voorgaende genoeghsaem afgenomen worden: want als de Predikantē haer-selven quijten als geestelijcke Vaders, soo moeten de Soldaten, soo wel als andere toe-hoorders, deselve oock respecteren / ende in waerden houden / als hare Vaders, ende dat om hares wercx wille. Desen tijtel hebben gheboert de H. Propheten, ende Apostelen. Elisa spreeckt den Propheet Elia alsoo aen / mijn Vader, mijn Vader, wagen Israels, ende synen Ruyter, 2. Reg. 2. 12. Den Koningh Joram spreeckt Elisa soo aen / als hy draeghde / wat hy met de gevangē Soldaten van de Syriers soude doen / mijn Vader, sal icksе slaen? sepdt hy / 2. Reg. 6. 21. Ende dit is onder Gods volck soo gemeen geweest / datse het woordt Priester, of Vader somtijts voor een gebruyckt hebbē / als Jud. 17. 10. daer sepdt den Afgodischen Micha, tegen eenen Jongen Priester, die een Huerlinck was / blijft by my, sepdt hy / ghy sult mijn Vader, ende mijn Priester zijn, daer nae cap. 18. 19. seggen vijf verspieders die van den stamme Dan waren uptgesonden / tegen dien fijnen Priester, die in het huys van Micha was / treckt met ons, dat ghy onsen Vader, ende Priester zijt. Den Prophete David spreeckt / alsoo spne toe-hoorders aen / als een Vader, Psal. 34. 12. Komt herrewaerts kinderen, hoort my toe, ick wil u de vreese des Heeren leeren. Ende den Wijsen-man Salomon spreeckt soo ordinaris in spne Spreuckē, Prov. 1. 8. Prov. 2. 1. Prov. 3. vers. 1. Ec. Desen tijtel hebben gheboert de H. Apostelen, 1. Cor. 4. 15. Galat. 4. 19. Philem. vers. 10. Yemandt mochte seggen / de Heere verbiedt nochtans dese Tijtelen van Vader, en Meester, Matth. 23. vers. 8. 9. Antwoort / De Heere en verbietse niet absoluyt, want dan en soude niemandt soo mogen heetē / noch natuerlijcke Vaders, noch School-meesters, noch Weef-vaders, Ec. maer de meninge is alleene / dat de Leeraers geene heerschappie en moetē voeren over 'tgeloove van hare Kudde, die haer betrout is / maer datse haer moetē dragen / als mede-hulpers van hare blyschap, 2. Cor. 1. 24.

Het is oock den tijtel van de H. Apostelen in den nieuwen Testamente.

Tegenwerpinge, beantwoordt.

Siet de Annotatiē van onse nieuwe oversettinge op Matth. 23. vers. 8. 9.

Dit dan vast staende / dat trouwe Predikanten moeten aengesien worden als Vaders, soo moeten de Krijghs-luyden, soo wel als andere toe-hoorders, deselve lief-hebben als hare Vaders: sy moeten deselve eeren ende respecteren als hare Vaders, dat is / sy moeten die erkennen, die onder haer arbeyden, haer voorstaen, ende vermanen in den Heere: sy moeten die in grooter eeren houden om hares wercx wille, ende vreedtsaem met haer zijn,

Indien de Predikantē dan Vaders zijn,

Soo moeten de toehoorders de selve beminnen,

Eeren.

Gehoorsaem zijn.

1.Thess.4. 12.13. Item / 1.Tim. 5.17. Sy moeten deselve oock gelooven ende gehoorsaem zijn / als sy haer onderwijsen, vermanen, straffen, dreygen, troosten, volgens den regel van het woordt des Heeren, 2.Paral.20.20. Daer sept den Koningh Josaphat tot syne Soldaten: Hoort toe Juda, eñ gy Inwoonders te Jerusalem: gheloost aen den Heere uwen God, soo sult ghy lieden seker zijn: ende gheloost syne Propheten, soo sult ghy lieden gheluck hebben. Item/ Hebr.13.17. Weest uwe voorgangers gehoorsaem eñ onderdanigh, want sy waken voor uwe zielen, als die rekenschap gheven sullen: op dat sy dat doen moghen met vreughden, sonder suchten, want dat is u onprofijtelijck. Het is dan eene groote faute/dat vrome Predikanten, by hare toe-hoorders, insonderheyt die wat willen uyt-steken in dese wereldt, soo kleyne gheacht worden: want daer zijnder vele / die niet en willē vermaent of bestraft zijn/als dē koningh Amazia, 2.Chron.25.16. Item/dē Priester Amazia, Amos 7.12. Item/die vuyle spot-voghels, Esai.28.10. Esai.30.10. &c. Sy seggen teghen dē Propheten, ghy en sult niet propheteren, Amos 2.12. Ende als sy niet en spreken/naer haren sin/soo zijn sy gram daer op, ende meynen/ datse uyt haet of bitterheyt spreken/ 1.Reg.22.8. of/dat sy rasen, 2.Reg. 9.11. Act.26.24. In summa/dat is een brandt-merck vande kinderen der ongehoorsaemheydt, datse niet en willen onderwesen, vermaent, of bestraft zijn/ maer datse gewoon zijn / met de Priesters, of Leeraers te twisten, Hose.4.Vs.4.5.6. Ende om datse de waerheyt spreken, daerom worden sy vyandigh teghen haer, Gal.4.16. Eñ dat het alderswaerste is / sy caresseren ende troetelen ghemeynelick de Huyrlingen, ende valsche Propheten meest / ghelijck onsen Salighmaker verklaert Luc. 6.26. Want als de Propheten valsheyt leeren, ende dat de Priesters heerschen in haren Ampte, dat heeft het wereldtsche volck gaerne, Jer. 5:31. Daerom sepdt Micha, cap.3. 11. wanneer ick een dwalende geest ware, ende een leughen-predicker, ende predickte, hoe sy suypen ende swelghen souden, soo ware ick een Predicker voor dit volck. Dit klaeght oock den Heere, Matth. 5.12. Matth.23.37. Joan.5.43. Om dit te bewijsen/en behoevē wy niet verre te loopen/want de Afgodische Priesters, eñ Monicken in het Pausdom, zijn by de hare, in seer groote achtinge/ insonderheydt de Jesu-wijten, gelijck Famianus roemt lib.8. de bello belgico. fol.532. Dat de Spaenjaerdē, die de Spaensche furie binnen Antwerpen hadden aengericht anno 1574. alleene op de vermaninge van de Jesu-wijten, een groot deel van haren goddelooser roof, aen de Burgerie hebben weder ghegeven / ende datse aen de Kloosters van de Religieuse, met namen de Minder-broers, ende ten laetsten oock aen de Jesu-wijten selve / eene merckelicke somma (al-hoe-wel het d'Eerwaerdighe Vaders in het eerste wat excuseerden/hebben mede-gedeelt/ende hy noemt dat/eene Godsalighe mildigheydt van de muytmakers. Van sulcken Godsaligen mildigheyt en souden vrome Predikanten niet gaerne mede-deelen/ want

Bewijs daer van.

Bestraffinge van sommige, die wat schijnē te zijn in dese werelt, datse vrome Predikanten soo kleyn achten,

Eñ sy zijn lichtelijck gram op haer,

Of seggen, datse rasen, als sy niet en spreken naer haren mondt.

Want de
wereltsc
menschē
beminne
Predicke
die haer
gelijcke
zijn.

Ende da
en is nie
nieu, no
wonder.

Maer het
te beklag
dat de m
schen de
duysterni
liever he
bē, dan
licht.

Als 't no
blijckt in
Pausdom

Daer de
pen en M
nicken, n
namē Jes
wijten, in
sulckē ach
ringe zijn

Eē notabe
exempel
daer van i
de Spaen-
sche furie
tot Antwe
pen, anno
1574.

Pia seditio
forum libe
talitas. fol.
531. in
margine.

want dat heet/ sich generen van den goddelooſen broode, ende te drincken van den wijn des wrevels, Prov. 4.17. Maer vrome Chriſtenen, ſoo Soldaten als Burgers, moeten alleene daer upt vermaent zijn/ om dat die booſ-wichten (de Spaengjaerden) op de vermaninghe der Jeſu-wijten, aende goede Burgers noch wat weder gaben (ſoo Strada ſeydt) datſe in alles/ dat met Gods woordt over een komt / naer hare trouwe Herders moeten luyſteren/ op datſe ten joncxſten daghe, van ſulcke blinde Afgodiſche menſchen niet verooordeelt en worden / Jerem. 2. verſ. 10. 11. Matt. 12. vſ. 41. 42. Laetſe gedencken aen dat woort/ Luc. 10. 16. wie u lieden hoort, die hoort my: wie u lieden verworpt, die verworpt my: eñ die my verworpt, die verworpt oock den ghenen, die my geſonden heeft. item/ Luc. 11. 28. Saligh zijnſe, die Gods woort hooren, ende dat bewaren. Want het is een kracht Gods ter ſaligheyt, allen den genen, die dat gelooven, Rom. 1. 16.

Ende gelijck wy nu in dit Geeſtelijck Roer, door Gods ghenade vele hebben neder-gheſtelt upt het woordt des Heeren, dat alle Chriſtenen, maer met namen vrome Koop-luyden, Koop-vaerders, ende mannen van Oorloge, noodigh dienen te weten ende te betrachten, om in den geloove, ende vreeſe Godts, haer Ampt te bedienen / ter eeren Gods, ende haerder zielen ſaligheyt: ſoo buyge ick mijne knyen voor dē Vader onſes Heeren Ieſu Chriſti, dat ſyne heyligeMajeſteyt gelieve synen Goddelijcken zegen te ſtorten/ over deſe mijne bedenckingen, de welcke voort-komen upt eene hertelicke ſucht, ende teere liefde, die ick het volck Godts, ende mijn lieve Vaderlant toe-drage/ volgens Pſal. 122. verſ. 6. 7. 8. 9. ten eynde dat alle vrome Patriotten, beyde Burghers eñ Soldaten, een yder in ſyn Ampt, moghen wandelen/ waerdelijck den Heere in alle behaghelijckheydt, tot alle goede wercken vruchtbaer, ende waſſende inde kenniſſe Gods: verſterckt met alle ſterckheydt, naer ſyne heerlijcke kracht, tot alle lijdtſaemheydt, ende lanckmoedigheydt met blyſchap, Col. 1. verſ. 10. 11. Op dat wy het geluck Jeruſalems moghen ſien onſe leefdaghe, ende vrede over Iſrael, Pſal. 128. vſ. 5. 6. Amen, Amen.

Met het gebedt van dē Autheur.

Van de gebeden, die de Koop-vaerders, ende mannen van Oorloghe, op alle ghelegentheyt gebruycken moeten.

WY ſouden by dit Gheeſtelijck Roer, nu wel eenighe formulieren van ghebeden dienen by te voeghen / die de Koop-vaerders, ende mannen van Oorloghe, op allerley gheleghenthepdt ghebruycken moeten / maer overmidts wy eenige van de voornaemſte formulieren hebben ghevoeght by ons Geeſtelijck Compas, dat nu ten derden-male ghedruckt is / anno 1637. dat oock daer-beneven het gebede-boecxken van Mr. Johannes Haberman, in allemans handen is/ dat ſeer bequame ghebeden heeft/ ghetrocken upt de H. Schriftuere,

Of in het boecxken van Johannes Haberman.

ende passende op allerley nooden, ende gelegentheden: soo en sullen wy hier niet meer/als twee formulieren by-voegē/die van dē Krijghsluyden mogen gebruyckt worden/ als sy ter wachte gaen/insonderheyt op periculeuse plaetsen: of datse eenen slagh, of storm teghen den vyandt moeten leveren. Het eerste luydt aldus:

Maer hier sullen wy maer twee by voegen.

I.

Een Christelijck Wacht-gebedt, in Krijghs-noot, ende anderssins te gebruycken.

Het fundament des gebedts.

HEere God/Hemelsche Vader/ die daer zyt den Herder ende bewaerder Israels / die niet en slaept / noch en slupmert: wy bekennē / gelyck het de waerheyt is/ dat het al te vergeefs gewaeckt eñ gebraeckt is/so ghy selve de Stadt, ende het Leger, niet en bewaert: daerom bidden wy uwe Hooghe, ende heylige Majesteyt, ootmoedelyck / wilt doch voor ons sorghen ende wakē/neemt ons in uwe sonderlinge bescherminge ende bewaringe/ als uwe lieve kinderen: en laet doch niet toe / dat ons eenigh ongeluck over kome/naer ziele/of naer lichame / of datter eenighe schade/ verlies/ of klaghe/op onse straten gehoort worde. Wilt daerom uwe H. Engelen bevelen/ datse voor ons sorgen / eñ rontsom onsē Leger, of Vlote, ja rontsom alle de Steden ende Schepen uwes volcx/ haren Heyr-leger slaen / op datse van de boose vyanden niet overvallen en worde. Ghy hebt ons oock toe-gelaten / ja bevolen / menschelijcke ende geoorloofde middelen te gebruycken / om voor ons selven/ ende de onse sorge te dragen: daeromme gheeft ons / dat wy in onse beroepinge ghetrouw ende stantvastigh blyvē/naerstelijck wakende/ende vromelijck strydende/voor u volck, als oock de Steden, en vlecken / daer uwen naem wordt aengeroepen. Ende overmidts onse geestelijcke vyanden den duyvel, de werelt, ende ons eygen vleesch, onse meeste ende schadelijckste vyanden zyn/die geduerigh teghen onse ziele strydē: soo wapent ons doch met den schildt des geloofs, met de borst-plate der gerechtigheydt, met den gordel der waerheydt, met het sweerdt des gheestes, dat is u heyligh woordt, ende schoept onse voetē met de vaerdigheyt van het Evangelium des vredes, op dat wy in den boosē dagh mogen staende blyven/ al volbracht hebbende / dat ghy ons bevolen hebt. Heere/ wapent ons oock met de gave van soberheyt ende matigheydt, ende met de vreese uwes H. Naems/op dat wy door Sathans aenlockinge / ende door quade exempelen niet verlept en worden tot goddeloosheyt ende wereldtsche begeerten/ met namen tot vloecken en lasteren, onnoodigh sweeren, ende misbruyck van uwen H. Naem, tot kijven en vechten, brassen en suypen, rooven en stelen, hoererie ende onkuysheydt, dobbelen en spelen, vuyl ende oneerlijck gheklap, ende voorts alle sonden/ daer mede dat wy de eere uwes H. Naems/ende de saligheyt onser zielen

2. Bede voor de bewarige naer de ziele, door de geestelijcke wapenen.

Eph.6.10 tot 18.

Luc.21. 1.Pet.5.

Psal.1.1. Psal.26.

Hose.4.2 1.Cor.6. vers.10. Eph.5.3

1. Bede voor de bewaringe naer den lichame.

Psal.144. 14.

Psal.121.4.

Psal.127.1.

zielen souden konnen te koꝛt doen: geeft ons daerentegē sulckē herte/ dat wp ons vermaken scheppen in u Goddelick woordt, ende daer van spꝛeken / bp daghe ende bp nachte/ op dat wp malkand'rē mogē aensien/tot ontstekinge der liefden/ eñ de goede wercken. Ende ober-

3. le om de gevinge sonden.

midts wp eplacen ! uwe Hooghe Majesteyt menighmael vertooꝛnt hebben dooꝛ onse menighfuldige/ grouwelicke sondē/ daer mede dat wp den vloeck des wets, dat is/ alle tijdtlijcke ende eeuwighe plaghen verdient hebben: soo bidden wp u ootmoedelick lieve God/ende Hemelsche Vader / dat ghp ons onse

n.1.29. dꝛoevighe sonden genadelick wilt

et.1.19. vergevē/dooꝛ de dierbare verdiensten uwes lievē Soons/onses Heeoan,1.7. ren J. Chꝛisti / die dat Lam Gods is/ dat de sonde der werelt dꝛaegt/ wascht ons met psope / gedoopt in spn dierbaer bloedt , als zijnde dat bloedt des nieuwen Testamentes/ dat beter dinghen spꝛeeckt/ als het

br.12. bloedt Abels , op dat wp/ wat ons overkomt /in leven/ of in sterven/ repn ende snee-wit dooꝛ u verschijnen mogen. Schept ook in ons

4. bedt om gave der der-georte.

een repn herte/ eenē nieuwen ende gewissē geest / ende stoꝛt daerinne/ alsulcken geloove, ende Godvruchtigheyt, als in den Hoopman te Ca-

t.8.10. parnaum , in den Hoopman Cornelius, ja in alle die H. Koningen, ende

t.10.2. Vorsten des ouden ende nieuwen

b.11.33. Testamentes gheweest is/ de welcke dooꝛ het geloove hebben Koninckrycken overwonnē/ gerechtigheyt gewꝛocht/ belofte verkreghen/ sp zijn sterck gewoꝛden in den strijdt/ ende hebben vꝛeemde Hepꝛ-legers doen wijcken: want ghp hadt een wel-gevallen aen hen / ende sp zijn dooꝛ het geloove / van u met ghetupgenisse verciert. Laet ons doch Heb.12.1.
dese wolcke der ghetuyghen altijdt Eph.6.10.
dooꝛ oogen hebbē / op dat wp vol- tot 18.
standelick den strijdt moghen loo- 1.Cor.9.
pen / die ons is dooꝛ geset / altijdt 24. &c.
siende op den Leydt-man ende vol- 2Tim.2.4.
maker onses geloofs, J. Chꝛistum/ op dat wp niet alleene ghetrouwe Soldaten dooꝛ de menschen / maer oock vꝛome gheestelijcke Ridders, dooꝛ uwen thꝛoon mogē bevondē woꝛden. Ende obermits het uwe

5. Bede voor de Overigheden.

heylighe Majesteyt behaeght / dat wp bidden dooꝛ alle menschen/ insonderhept die ober ons hebben te gebieden: So bidden wp dooꝛ onse Overigheden, Hooge ende Laghe/ die in Politijcke of Militaire sakē ober ons hebben te gebieden / met namen mijne Heeren de Staten Generael van de vereenighde Nederlanden: dooꝛ mijn Heere den Prince van Oraengjen , midtsgaders den ganschen hupse van Nassau : dooꝛ den Raedt van Staten : dooꝛ mijne Heeren / de Staten van elcke Provincie : dooꝛ alle Gouverneurs, Colonnellen , Capiteynen , ende alle Bevel-hebbers, die eenighsins ober ons Krijghs-volck hebben te gebieden. Wiltse doch alle t'samē regeEsa.11.1.
ren dooꝛ uwen H. Geest/ dooꝛ den gheest der waerheydt ende des verstandts: dooꝛ den gheest des raedts ende der sterckte , dooꝛ den gheest der kennisse ende der vreese des Heere: op datse haer mogen bewijsen te zijn opꝛechte Vaders des VaderEsa.49.23.
landts, ende Voesters van uwe Ghemeynte, ende dat wp/ midtsgaders 1 Tim.2.2.
alle lief-hebbers des Vaderlants/ een stil ende gerust levē onder haer mo-

moghen leyden / in ware Godsalichept ende eerbaerheyt. Eñ overmidts ghy ons oock belast hebt/ O Heere/ dat wy den Heere des Ooghstes souden biddē/ dat hy Arbeyders in synē Oogst soude uytseynden: so bidden wy oock uwe heylighe Majesteyt, voor de Herders ende Zielsorgers, die ghy over uwe ganschē gemeynte / ende met namen over ons/ gestelt hebt / om onder ons te arbeyden / ons te vermanen/ ende voor te staen in den Heere: gheeft haer doch sprake tot openinge hares mondts/ om u woordt met allen suyverheyt / eñ vrymoedighēyt tot ons te spreken: ende geeft ons gehoorsame/ ende besneden herten eñ oorē/ om wech-worpende alle buyghēydt ende overvloedt der boosheydt/ u woordt met alle lieffelickheyt te ontfangen/ dat in ons herte geplant woordt/ ende dat onse zielen kan saligh maken: op dat se haren dienst mogen doen met vreughdē/ sonder suchten / want anders en ware het ons niet profytelick. Eñ overmidts wy nu gaen in onse beroepinge / om onse wachte waer te nemen/ so bidden wy u/ o Heere der heyrscharen/ dat ghy ons / midtsgaders alle onse mede-broeders/ ende mannen van Oorloge/ die in dienst van desē staet zyn/ te Water/ eñ te Lande/ alle t'samē naer ziele eñ lichaem wilt nemen in uwe H. bewaringe: om legert ons/ midtsgaders alle onse Steden, Forten, ende Schepen van Oorloghe, met den Heyr-leger uwer H. Engelen/ op dat het magh blycken / datter meer zyn/ die voor ons/ als teghen ons strijden. Geeft onse Overste, wijsheyt eñ voorsichtigheyt / goeden raedt ende kloeck beleydt/ om haer Ampt met vrucht eñ vreught upt te voeren / ende geeft ons alle t'samen/ een mannelijck herte, ende strijdtbaer ghemoedt, teghen uwe/ ende onse vyanden. Bewaert ons Leger / dat te Velde is / laet over ons allen / die voor u volck, tegen onse Erf-vyanden kampen / geē leet over-komen naer ziele/ noch naer lichaem/ maer voor al/ dat ons van uwe liefde soude af-scheydē / want u ghenade is beter / als het leven. Bewaert ons dan desen aenstaenden nacht/ mits-gaders alle de daghen van ons leven/ op dat wy in uwe vreese moghen leven / ende in uwe genade sterven/ om daer boven met alle uwe uytverkorene / inder eeuwigheyt te triumpheren. Door onsen Heere Jesum Christum / uwen eenigh-gebooren Soon, ende onsen eenigen verlosser ende middelaer. Amen.

6. Bede voor de Predikanten.

Matt. 9. 38.

1. Thess. 5. 12.

Act. 4. 20. Eph. 6. 19.

Iac. 1. 21.

Heb. 13. 17.

7. Bede voor de bewaringe der Frontieren.

Pſal. 91. &c.

2 Reg. 6.

8. Bede voor de bewaringe van het Leger Pſal. 20. 1. &c.

Phil. 1. 21. Apoc. 14.

II.

Een gebedt, als de Soldaten, of Maettrooſen gereedt staē, om den vyandt slagh te leveren te Water, of te Lande: of om een Stadt, Fort, of Schip, stormender handt aen te taſten.

Het fundament des gebedts.

HEere Zebaoth/ gy groote ende verschrickelicke God/ ghy zyt alleene groot van rade / eñ machtigh van dade/ gy bestiert de krijgē in de

Ier. 32. 19. Pſal. 46. 10

in de gheheele wereldt/ ghy kondt de boghen breken/ de spiessen ontwee slaen / ende de wagenen met vyer verbranden: In uwe handt v.21. Exod. bestaet alleene de Victorie / of de Neder-lage / daerom zijt ghy den rechtē Krijghs-man/Heere is uwē t.20. naime. Ghy hebt eertijdts u volck 3.4. belast/wanneer sy in den strijt souden gaen tegen hare vyandē/ datse niet en souden vreesē noch beven/ verschricken noch grouwelen / alwaert schoon/dat de vyanden veel grooter en stercker waren dan sy/ want ghy hebt haer belooft / dat ghy/als zijnde de Heere hare God/ voor haer soudt strijdē / tegen hare vyandē/om haer te helpen. Heere/ .4.16. op dit fundament komen wy ge- 9.7. loopē tot dē throon uwer genade/ o. staende niet op ons (want wat zijn 3.25. wy doch?) maer alleene op de verdienstē vā uwē lievē Soon/ diē gy ons tot versoeninge/ voor het gheloove in synē bloede/hebt voor-gestelt: Ende bidden uwe Hooge, eñ heylighe Majesteyt ootmoedelijck/ overmidts wy nu ghereedt staen/ volgens onse beroepinghe, om het sweerdt der Justitie te voeren/ tegen uwe ende onse vyanden / dat ghy ons ghenadelijck wilt by wesen/ met uwen heyligen Geest van binnen / ende uwe H. Enghelen van buptē: op dat wy metter daet mogen gewaer worden / dat ghy met ons zijt / om ons te helpen upt de handt van onse bloedt-dorstighe vyanden / die het bloedt van uwe heylige Martelaers rontsom Jeruſalem vergoten hebben / als water. Heere gedenckt doch aen ons in uwe genade: ghedenckt aen het verbont der genaden/ dat ghy met u volck hebt opgherícht door het bloedt onses eenigen Middelaers Jesu Christi: gedenckt aen de ge- 2.Sam.10. rechtighe sake, die wy voorstaen/ 12. want wy kampen voor uwe heylighe waerheyt, voor u volck, ende de Steden van u volck, voor de Vaderlijcke wetten ende Privilegien: voor de Vaderlantsche gherechtigheydt ende vryheydt, die ghy onse Voor-ouders, over vele hondert jaren ghegheven ende gheschoncken hebt/ boven alle volckeren/die onder den Hemel zijn/eñ dat met een zout-verbondt. Dit verbondt/Heere/ 2.Chron. heeft onsen vyandt ghebroken/ 13.5. ende uwen H. Naem onteert/daer by hy gesworen hadde; hy heeft de Ezech.17. lichamē uwer Knechten/met dup- verſ.12. senden/ja sonder getal/ den Vogetot 17. len onder den Hemel te eten gegeven/ende het vleesch uwer Knechten / den dieren op den Velde: Hy Psal.79. heeft ghepoocht uwen H. Tempel verſ.2.3. gansch te verontreynighen / ende Jerusalem uwe H. Stadt/tot een steen-hoop te maken. Sy hebben Psal.74.20. voor-ghenomen de Steden van u Iud 11. volck te verwoesten / ende uwe verſ.14. Dienst-knechten te stooten upt de tot 28. erve / die ghy hen ghegeven hebt. Sy maken listige aenslagen tegen Psal.83. u volck / ende raedtslagen teghen verſ.4. uwe verborghene: sy hebben hen tot 10. met malkand'ren vereenicht/ende een verbondt teghen u gemaeckt/ ghelijck de Edomiten, Ismaeliten, Moabiten, ende Hagariten, de Gebaliters, Amoriters, Amalekiters, de Philistheen, Tyriers, Assyriers, ende de kinderen Loth, eertijdts tegen u volck gedaen hebben: Wel aen/ spreken sy/ laet ons hen uptroepē/ datse geen volck meer en zijn / dat des

des naems Israels niet meer ghedacht en woorde. Ja/Heere/sy hebben voorgenomen te verstoren het ryeke van uwen lieven Soon/ende het ryeke van den Antichrist staende te houdē / ende upt te breyden over den ganschen aerdt-bodem/op dat het licht van u heyligh Evangelium soude verduystert worden met menscheliicke fabulen / als met den roock van eenen grooten oven: op dat uwe H. Sacramentē die daer zijn zegelen van u verbont/ tot Afgoderie eñ superstitie soudē verandert eñ misbruyct worden : op dat uwen suyveren geestelicken Godsdienst/ende met namen de aenroepinge van uwen H. Naem/alleene door de verdiensten/ende voorbiddinge van uwen lieven Soon / soude uptgheroept worden van den aerdt-bodem : sy willen hare Afgoden / ende grouweliicke beelden setten in uwen H. Tempel/dat ghy so klaerliick verboden hebt/soo datse staen tot verdriet van dē Hupsheere/ende daer en is ganschy geen schick tusschen uwen H. Tempel/ende de Afgodē/ niet meer als tusschen licht ende duysterniſſe:tusschen Christus uwen lieven Soon / ende Belial. Onse God/wilt ghyse dan niet richten ? want in ons eplacen ! en is gheen kracht / om te staen teghen desen grooten hoop/ die tegē ons komt: wy en weten niet / wat wy doen sullen/maer onse oogen sien alleene op u. Staet dan op Heere/ende tredet voor ons in de spitse/op dat uwe vyanden verstroyt worden/ ende die u haten / voor u vlieden: verdrijfse / gelijck den roock verdrevē wort/gelijck het wasch smelt voor het vyer / soo laet alle goddeloose die tegen u kampen / voor u aenschijn smelten ende omme-komen. Met onsen God konnen wy Krijghs-volck versmijten/met onsen God konnen wy over de mueren springen. Doet ons dan bystant inder noodt/ want menschen hulpe en is geen nutte: met God willen wy daden doen/hy kan onse vyanden t'onder treden/ gelijck hy menighmael onder ons gedaen heeft. O Godt / wy hebbent met onse oozen gehoort / onse Vaders hebbent ons vertelt / wat ghy gedaen hebt tot harē tijdē van oudts herrewaerts: want sy en hebben dit Landt niet inghenomen door haer sweerdt / ende haren arm en halp hun niet/ maer uwe rechterhandt/ Heere/ uwen arm/ende het licht uwes aengesichts/ want ghy hadt een wel-ghevallen aen hen. O Godt/ghy zijt deselve mijn Koninghy/die Jacob hulpe toe-seght/ door u willē wy onse vyanden ontwee stooten / in uwen naem willen wy t'onder treden/die hen tegē ons setten: want wy en verlaten ons niet op onse wapenen / ende ons sweerdt en kan ons niet helpē : maer ghy helpet ons van onse vyanden/ ende maket ter schandē/ die ons haten: dan sullen wy / O God/uwen naem dagelijcx roemē ende uwen lof verkondigen altoos ende eeuwighlijck. Maer overmits wy eplacē ! soo jammerlijck/ ende grouweliick tegen u ghesondight hebben/ dat onse misdadē de Victorie licht souden verhinderē/ ende onse sonden/dese vreucht ende dit goet van u volck soudē af-keeren / gelijck Achan eenen Ban gebracht

Pſal. 2. 2. Apoc. 17. verſ. 12. tot 16.
Apoc. 20. 9.
Apoc. 9. 2.
Jud. 8. 27. 2. Reg. 18. 4 Hoſe. 8. 11.
Joan. 4. 24. Rom. 12. verſ. 1. 2.
1. Tim. 2. 5. 1. Joa. 2. 1.
Pſal. 74. 4. Ezech. 8. 3.
2. Cor. 6. verſ. 15. 16.
2. Chron. 20. 12.
2. Reden, want wy ſtaē alleene op de genade ende kracht Gods.
Pſal. 68. 1.

Pſal. 18
Pſal. 60 verſ. 13
Pſal. 44 verſ. 1. tot 10.

2. Bede, o de verge vinge de ſonden.
Jer. 5. 25
Joſu. 7. verſ. 12.

bracht heeft over de kinderen Israels, datse voor hare vyandē niet en konden staende blijvē: Want uwe hant, o Heere, en is niet te kort, dat ghy niet en soudt konnen helpen, noch uwe oozen en zijn niet dicke ghewoorden dat ghy onse gebeden, niet en soudt konnē, of willen verhoorē: maer onse ondeughdē schepden ons, ende onsen God van malkand'ren: ende onse sonden verbergen syn aenschijn van ons, dat wy niet waerdich en zijn, om verhoort te worden: Daeromme bidden wy u, O alder-goedertierenste God, ende Vader der barmhertighepdt, weest ons genadig, naer uwe goedertierenheyt, ende verdelght onse sondē, naer uwe groote barmhertighept: Wascht ons wel van onse misdaet in het dierbare bloedt van uwen lieven Soon, die dat Lam Gods is, dat de sonde des werelts draecht, ēn reynight ons van onse sondē: ontsondight ons met ysope, op dat wy reyn worden, wascht ons, op dat wy snee-wit worden. En wilt ons dan om onse droevige sonden wille, niet overgeven in de handen van uwe eñ onse vyanden, op datse uwē H. Naem niet en lasteren, seggende, waer is nu haren God? Helpt ons dan, Godt onse helper, om uwes naems wille verlost ons, ēn vergeeft ons onse sonden om uwes naems wille: Laet over-al bekent worden voor onsen ooghen, de wraake over het bloedt uwer knechtē, dat sy ontschuldigh vergoten hebben: Laet ons doch om uwes naems wille, niet geschent worde: Laet den throon uwer heerlickheyt niet bespottet worde: Gedenckt doch daer aen Heere, ende en laet u verbondt met ons niet ophouden. Laet uwe hant beschuttē het volck uwer rechter-hant, ende de lieden, die ghy u vast verkoren hebt: soo en willen wy niet meer van u wijcken, laet ons leven, soo willen wy uwen naem aenroepē: Heere God Zebaoth troost ons, laet u aenschijn over ons lichten, soo genesen wy. Ende indien het uwe Goddelijcke Majesteyt gelieft, eenige van ons, door de wapenen van den vyandt, upt desen leven te halen, gelijck ghy somtijts oock uwe liefste kinderē, met namē den Koningh Josia, ende meer andere, gedaē hebt: Soo beslupt doch onse ziele in het bundelken der levendigē: weest ons genadigh, en vrijdt ons van den eeuwighen doot: en troost ons in den laetsten noot: doet ons altijt goet onderstant: neemt onse zielē in u hant: door onsen Heere Jesum Christum. Amen. Halleluja.

Jer. 14. 21.

Psal. 80. 18, 19. 20.

4. Bede, om volstandigheyt in 't geloove, ende het eeuwige leven, voor de stervende.

2. Chron. 35. 23. 1. Sam. 25. 29.

FINIS.

TAFEL

TAFEL

Daerinne dat de voornaemſte hooft-ſtucken van dit Boeck, ordentelick ende naecktelick worden voorgeſtelt, inder manieren als volght: Fol. beteerkent het bladt: Ibidem. het ſelve bladt.

HEt ooghe-merck, ende occaſie van dit Boeck. Fol. 1.
Afdeelinghe van het ganſche Boeck. Fol. 2.

Lib. 1. Van de Koopmanſchap in't ghemeyn.

VAn de oudtheydt, ende den eerſten oorſpronck van den Koophandel. Ibidem.
Of den Koop-handel eerlijck is, ende of die eenen vrijen, ja Chriſtelijcken Burger wel betaemt? 5.
Van de nuttigheydt van deſe handelinge. 12.
Van de noodtwendigheyt der ſelver. 13.

Lib. 11. Van het Ampt der Koop-luyden.

VAn het Ampt van een Koopman. 15.
Hy moet Gods woordt lief-hebben. 16.

1. Van de Godſaligheyt, die eē koopman moet betrachten.

Hy moet dat waerderen boven alle ſchatten van de wereldt. 17.
Hy en magh niet hoovaerdigh zijn op ſyn goedt. 18.
Hy en magh hem niet beſmetten met Afgoderie. Ibidem.
Hy moet hem wachten van alle miſbruyck van den name Gods. Ibid.
Hy moet den Ruſt-dagh naerſtigh vieren met ſyn huyſ-geſin. 19.

2. Van de rechtvaerdigheyt, die een

Hy moet hem wachten van alle ongerechtigheydt, met namen bancquerouterie. 20.
Wat onderſcheydt, datter is tuſſchen een bancqueroutier, ende gefailgeert Koopman. 21.

Koopman moet betrachten

(Van de ſtraffe tegen de bancqueroutiers, ſiet Em. Metren, lib. 31. fol. 627. verſo. Edit. 1614.)
Remedien tegen de bancquerouterie. 23. tot 29.
Eē Koopman moet hem oock wachten van Monopolie, ende wat dat zy. 29.
Hy moet hem wachtē van nijdigheyt tegen andere Koop-luyden. Ibid.
Hy moet hem wachten van 's Landts diefte. 30.
Hy moet hem wachten van meer andere ſpeçien van ongerechticheyt, die elders verklaert zijn. 31.
Het en is niet genoegh, dat een Koopman de ongerechtigheydt vermijde, maer hy moet oock gerechtigheydt wercken. Ibidem.
Hy moet doen, al dat eerlijck is voor God, ende de menſchen. 32.
Hy moet een ander doen, gelijck hy wilde, dat hem geſchiede. Ibid.
Verklaringhe van deſen reghel door verſcheyden exempelen. 33.
Hy moet oock weldadigh zijn tegen alle menſchen. 35.
Inſonderheydt tegen ſyn Vaderlandt, of woonplaetſe. 37.

Ver-

TAFEL.

Verklaringe van deſen regel, door een notabel exempel van een Spaenſch Koopman t'Hantwerpen, die anno 1568. eenen grooten dienſt aen het Landt dede. Ibidem.

Hy moet oock danckbaer zijn, voor-al tegen God. 38.

Tegen ſyne Ouders. Ibid.

Tegen ſyne Leer-meeſters. 39.

Tegen ſyn Meeſter in de Negotie. Ibid.

Tegen die gene, die hem, int eerſte van ſyne Negotie, geholpen hebben. Ibid.

Tegen ſyne trouwe dienaers. Ibid.

Deſe danckbaerheydt is ſeer profijtelick. Ibid.

Hy moet ſyne Dienaers eerlick loonen. 40.

Hy moet ſyne Dienaers vriendelijck handelen, nochtans met diſcretie. 41.

Het advijs van Seneca, deſen aengaende. Ibid.

Hy moet oock barmhertigh zijn tegen den armen. 42.

Redenen, waerom dat een Koopman in deſe deught moet uyt-nemen, boven andere. 43.

Hy moet de onnooſele voorſtaen, die van andere verdruckt worden. 47.

Een Koopmān moet oock matigh zijn in alle dingen, met namen, in ſpijſe ende dranck. 49.

Hoe dat hy ſyne maeltijden moet aenſtellen? 50.

Hy moet oock matigh zijn in ſyne kleedinge. 53.

Item, in ſyne woninge. Ibid.

In ſynen huyſraet. 56.

In ſyn tijtlick playſier. 58.

Hy moet ſynen tijdt wel beſteden. 59.

Hy en magh geen vreught bedrijven als Gods Kercke in noot is. 61.

Of op een vaſten-dagh. 63.

Hy en magh geen bancquetten houden op den dagh des Heeren. Ibidem.

Bewijs daer van uyt de H. Schrifture, ende verſcheyden treffelicke Theologanten. Ibid.

Hy moet oock matigh zijn in't ſpreken. 67.

Hy moet oock matigh zijn ontrent de begravinghe van ſyne vrienden. 69.

Lib. III. Van het Ampt der Coop-vaerders.

AFdeelinghe van dit Boeck, dat handelt vā het Ampt der Koopvaerders. Ibidem.

1. Van de Godſaligheyt die een Coop-vaerder moet betrachten.

Een Koop-vaerder moet vooral kenniſſe hebben van den waren God, ende het geloove. 70.

Wat een grootē gebreck dat hier inne is onder de Maettrooſen, ende de oorſake daer van. Ibid.

Remedien daer tegen, uyt Martinus Bucerus, ende meer andere. 71.

Een Koop-vaerder moet trachtē naer het ware geloove ende de belijdeniſſe van dien. 76.

Hy moet ſyn gheloove wel beleven, eñ daeromme vermijden alle goddelooſheyt, met namen Godſ-vergetentheyt. 77.

Hy moet hem wachten van Afgoderie. 79.

Item, van allerley miſ-bruyck van den Name Gods. 81.

Verſcheyden grouwelicke exempelen van deſe ſonde, ende de oordeelen Gods daer over. Ibid.

2. Van de gerechticheyt die een Coop-vaerder betrachten moet.

Hy moet hem wachtē van Sabbaths-breucke. 83.

Van wederſpannigheydt teghen ſyne Overſte. 84.

TAFEL.

Van kijven en vechten. Ibid.
Van onkuyſcheyt ende overdaedt. Ibid.
Van tuyſſchen en ſpelen. 85.
Van liegen, bedriegen, achterklap, verraderie, over loopen naer den vyandt, &c. Ibid.
Hy moet ſtaen naer een reyn herte. Ibid.
Een Coop-vaerder moet hem oock gherechtelick dragen, volgens de Zee-rechten. 86.
Summa van deſe Zee-rechten. 87.
Een Coop-vaerder moet oock de matigheyt betrachten, ende vooral hem ſelven wachten van hoererie. 91.
Den grouwel van deſe ſonden. 92.
Hy moet hem oock wachten van dronckenſchap. 94.
Met namen in den Brandewijn, daer de Zee-luyden grooten overdaet in bedrijven. 96.
Hy moet oock vermijden het miſbruyck van den Taback. 97.
Hy moet hem oock wachtē van tuyſſchen ende andere ongheoorloofde ſpelen. 101.
Hy moet hem oock wachten van Sabbathſ-breucke uyt dertelheydt. Ibid.
Hy moet hem oock wachtē van vuyle woorden. 102.
Hy moet hem oock wachten van Acker-roof, ende Hof-diefte. Ibid.
Een notabel exempel daer van, uyt Auguſtino. 103.
Hy moet hem oock wachten van alle ſtraet-ſchenderie, aen Boomen, ſtoupen, heckens, &c. 104.

3. Van de matigheyt die hy betrachten moet.

Lib. IV. Vā de vaert op beyde de Indien.

DE nootwendigheydt ende afdeelinge van dit Boeck. 105.

Vande beſchrijvinge van Ooſt-Indien. Ibid. 1. Beſchrijvinge v Ooſt-In
De Afdeylinge ende rijckdom van dat Lant. 106.
Van de Porçeleyne vaten. Ibid.
Van de vruchtbaerheyt, luſtigheydt, ende Rivieren van dat Lant. 107.
Van de Moluckſche Eylanden. Ibid.
Van Japonia. 108.
Wanneer de Ooſt-Indien eerſt ontdeckt is, ende van het Lant Ophir. Ibid.
Wie dat den wegh tot dat Lant naerder geweſen hebben. 109.
Beſchrijvinge van America, of Weſt-Indien. Ibid. Beſchrijvinge va WeſtInd
De grootſte Steden daer van. Ibid.
Den rijckdom ende vruchtbaerheydt van dat Landt. 110.
Van de geſontheyt, ende luſtigheydt van dat Landt. 111.
Wanneer America eerſt ontdeckt is, ende door wien. Ibid.
Het oogemerck van dit verhael, tot onſer ſtichtinge, want daer worden twaelf aenmerckingen uyt getrocken. 112. Waer t ons dit verhael dient.
I. Aenmerckinghe, dat wy hier uyt leeren kennen de Almogentheyt, wijſheydt, ende goetheyt Gods. Ibid.
II. Aenmerckinghe, wy leeren hier uyt de nature van den waren God, ende den ſuyveren Godſ-dienſt. 114.
III. Aenmerckinghe, die God niet en kennen, worden gemeynelick met tijdtlicke goederen meeſt gezegent. 116.
IV. Aenmerckinge, wy leeren hier uyt de waerdigheyt van het woort Gods, ende de kenniſſe Chriſti. 117.
V. Aenmerckinge, wy moeten over de

TAFEL.

de blintheyt der Indianen hertelick beweeght zijn. 118.
VI. Aenmerckinge, wy sien in de Indianen, eenen afgrondt van de oordeelen Gods. 121.
VII. Aenmerckinge, wy sien in de Indianen, wat wy zijn van natueren. 122.
VIII. Aenmerckinge, wy sien in de Indianen, dat de kinderen deser werelt seer loos zijn in haren gheslachte. 126.
IX. Aenmerckinge, God heeft alle Natien ende Volckeren, gheset de eynden haerder wooninghe. 132.
Waer toe ons dat dient. 133.
X. Aenmerckinge, nopende de Politijcke deughden van de Indianen. 139.
Waer toe ons dat dient. Ibid.
XI. Aenmerckinge, wy leeren hier uyt hoe oneyndelijck, ende onbegrijpelijck dat onsen God is. 146.
Want hy heeft alle Zëen, ende Rivieren geschapen, daer hier kortelick van gesproken wort. 147.
Hy heeft den Cloot der Aerden geschapen, met alle syne Bergen en dalen. 149.
Hy heeft den Cloot des Hemels geschapen, ende wat daer inne is aen te mercken. 150.
Waer toe ons dit dient? te weten, om God te prijsen, ende te verfoeyen de Afgoderie van den Beelden-dienst, want onsen God en kan, noch en magh niet af-ghebeeldt worden. 152.
Paepsche Afgoderie wort wederlegt. 167.
XII. Aenmerckinge, wy leeren uyt de beschrijvinghe van Oost ende Weest-Indien, hoe groot, ende heerlijck dat den Hemel is. Ibidem.
By wat occasie, dat wy aen den handel op Oost ende Weest-Indien gekomen zijn. 177.
D'eerste occasie is gekomen van Pieter Houtman, die in Portugael gevangen was. 178.
De tweede occasie is gheweest, om dat den Koningh van Spaengjen, onse Schepen in Spaengjen, ende Portugael, ghedurigh plaeghde met Arresten, sonder recht, of reden. Ibid.
De derde occasie, het soecken ende vinden van de Nassausche Strate. 179.
Wat dit voor eene strate zy. Ibid.
De vierde occasie, is de resolutie van de Heeren Staten, om dese vaert naerder te ondersoecken. 180.
De eerste Vloten naer Oost-Indien, van wiē datse toegerust zijn. 181.
De vijfde occasie is gheweest, eene particuliere Compagnie van negen Amsterdamsche Koop-luyden, onder 't beleydt van Jacob van Neck. 182.
De seste occasie, is de Compagnie van Bālthazar Moucheron. 183.
Voyagie vande voorsz. twee Vloten. 185.
De doot van Cornelis Houtman. Ibid.
De reyse van Joris Spilberghen. 186.
Voyagie van de eerste, tweede, en derde Compagnie. Ibid.
De Compagnie onder d'Heer Jacob van Heemskerck. 187.
Item, onder Wolfaert Harmansz. Ibidem.
Item,

z. Occasie vande vaert op Oost-Indien.

TAFEL.

Item, de Compagnie van Pieter Verhaghen, onder Jaques Mahu. Ibidem.
De voyagie van Olivier van Oort. 188.
Generale Ooſt-Indiſche Compagnie, wanneer beſloten. 190.
De Artijckelen van het Octroy, nopende deſe Compagnie. Ibid.
Het Capitael, daer mede deſe Compagnie is opgericht. 191.
De eerſte uytreedinge van deſe Compagnie. 192.
De ſuckelingen van de ſelve. Ibid.
Strate le Maire wordt ghevonden. Ibidem.
Den Koningh van Spaengjen ſoeckt deſe ſtrate te ſluyten. 193.
Occaſie van de vaert op Weſt-Indien. De eerſte occaſie van de vaert op de Weſt-Indien. Ibid.
Deſe vaert neemt toe. 194.
Jaques Mahu vaert naer Braſilien. Ibid.
Den rijckdom van de Eylanden, las californias genaemt. Ibid.
De Vlote van Moucheron, naer Iſole del Principe, ende S. Thomè. Ibid.
Het Exploict van Hulſcher, ende Garzia. 195.
Deſe vaert neemt toe. Ibid.
Den Koningh van Spaengjen merckt ſyne faute. Ibid.
Hy ſoeckt die te verbeteren, eerſt door het Voſſen-vel, daer na door het Leeuwen-vel, maer te vergeefs. Ibid.
De Engelſche Compagnie, op Ooſt ende Weſt-Indien. 197.
De Hoofden daer van. Ibid.
Het Octroy van Koningh Jacob. 198.
Voor-ſlaghen van de Weſt-Indiſche Compagnie, gheſtijft by Willem Uſſelincx, ende Petrus Plaucius. 199.
Diſcourſſen ende concept daer van. Ibid.
De Inſichten van onſe Coop-luyden, die haer daer toe beweghen. 200.
Den Raetſ-heer Francke, ſoeckt die te ſtijven. Ibid.
Maer wort geſtuyt door den Treves anno 1609. Ibid.
Wat den Spaengjaert ſoo ſeer porde tot den Treves. Ibid.
Verhael van de Vlote, ende ſlagh van Jacob van Heemſkerck. 201.
De looſheydt van den Spaengjaert. 204.
Weſt-Indiſche Compagnie ghearreſteert, ende de fundamentele Artijckelen daer van. Ibidem.
Waer toe dit verhael dient. 210.
Met wat recht wy aen deſen handel gekomen zijn, ende de nootwendigheyt van dit onderſoeck. 211.
Laſteringhen van deſen rijpen raedt. Ibid.
Onſe vaert op de Indien, ſteunt op het recht van Pays, die wy hebben met de Indianen: ende op het recht van Oorloge, die wy voeren tegen Spaengjen. 212.
Laſteringe beantwoort. Ibid.
Vier rechtelicke maximen, die in dit ſtuck vaſt gaen. 215.
Bewijs daer van, uyt menſchelijcke wetten. Ibid.
Bewijs uyt de Schrifture. 217.
Beſluyt daer van. 218.
Vijf teghenwerpinghen van onſe vyanden, teghen de vaert op Ooſt ende Weſt-Indien, wederleydt. Ibid.

Met wa recht, wy aen ſen han gekom zijn?

Weder ginge v de argu menten Spaenſc

De

De 1. tegenwerpinge, genomen van de gifte vanden Paus Alexander de VI. beantwoort. Ibid.
Bellarmijns gevoelen daer van. 221.
De 2. tegenwerpinge, om dat de Portugijſen eñ Caſtilianen (ſoo ſy ſeggē) beyde de Indien eerſt ontdeckt, ende gevonden hebben. 225.
De 3. tegenwerp. om dat de Spaengjaerden de Indien hebben gewonnen (ſoo ſy ſeggen) door het recht van Oorloge. 229.
Het gevoelē van den Biſſchop Barth. de la Caſa, hier van. 231.
Het gevoelen van den Cardinael Cajetanus, daer van. 232.
De 4. tegenwerpinge genomē van het recht van præſcriptie, of lange poſſeſſie. 234.
Antw. dit argument is eerſt valſch de facto, inder daet. Ibid.
Daer nae, is het valſch de Jure, naer rechte. 237.
De 5. tegenwerpinge ghenomen van de vryheyt der Portugijſen, ende de prinſen of buyten, beantwoort. 241.
De laſteringen vanden rijpen raedt beantwoort. 245.
Scrupule van vrome luyden, nopende de buyten van de Compagnie, beantwoort. 250.
Hoe profijtelijck ende noodigh dat deſe vaert is, wort beweſen met vijfthien conſideratien. 252.
De j. conſideratie, om datter gheen profijtelijcker Negotie en is onder der Sonnen, als op beyde de Indien. 253.
De ij. conſideratie, om dat ons Lant is vol Zee-varende luyden, die de handen vol wercks moeten hebben. 254.
De iij. conſideratie is, om dat ons Lant vol handt-werckers is, die anders niet bequamelick leven en konnen. 255.
De iiij. conſideratie, om dat in ons Landt meer vruchten, en waren zijn, als wy van doene hebben. Ibid.
De v. conſideratie is, om dat ons Lant vol Koop-luyden is, die binnen de enghe Zee niet en konnen, of en mogen bepaelt worden. Ibid.
De vj. conſideratie, om dat aen deſe vaert, de vryheydt van onſe Provinçien ten hooghſten ghelegen is. 259.
De vij. conſideratie, om dat wy onſen vyandt daer meeſt moeten aentaſten, daer het hem meeſt wee doet. 260.
De viij. conſideratie, om dat wy ſonder deſe vaert, de Oorloge gheduerigh op onſen bodem ſouden hebben. 262.
De ix. conſideratie, om dat de Souveraine, niet gaerne en wijcken van haer recht, ende Juriſdictie. 263.
De x. conſideratie, om dat alle Souveraine altijdt jaloers zijn over de Zee, ende de Zee-vaert. 264.
De xj. conſideratie, indien wy de Indien eens komen te quiteren, ſoo en is daer gheene apparentie, dat wy oyt wederom eenen vaſten voet daer inne verkrijghen ſullen. 265.
De xij. conſideratie is, om dat de Octroyen van de Hooghe Mog. Heeren Staten Generael, aen beyde de Compagnien verleent, expreſſelijck mede-brenghen, dat men gheene Tractaten met Nae-

buerige Prinçen ſal aengaen, tot nadeel van de gemelte Compagnien. 266.
De xiij. conſideratie, indien wy de Indien quamen te quiteren, ſoo ſouden wy de Indianen, die onſe Bondtghenooten zijn in beyde de Indien, groot ongelijck aendoen. 269.
De xiiij. conſideratie, om dat wy ſonder deſe vaert, noyt en konnen komen tot een gewenſcht eynde van onſe Oorloge. 271.
(Siet het Tractaet, de Induciis aut pace Belgarum, adverſus ſtateram E. Puteani, gedruckt Eleuthe Ropoli, anno 1633.)
De xv. conſideratie, om dat aen deſe vaert hangt de voorderinge van het rijcke onſes Heeren Ieſu Chriſti, onder de Heydenen. 286.
4. Wat daer moet gedaen worden, om uyt deſen handel op Ooſt eñ Weſt-Indien, de gewenſchte vruchten te trecken. 291.
Hier toe wordē derthien regels voorgeſtelt, daer van den eerſten is, dat alle dingen moeten gericht wordē ter eeren Gods, ende naer ſyn H. Woordt. 293.
Den ij. reghel is, dat de Octroyen van beyde de Compagnien, ſtrictè moeten onderhouden worden. 294.
Den iij. regel, de Artijckel-brieven van beyde Compagnien, moeten inſghelijcx ſeer nauwe onderhouden worden. Ibid.
Summa van deſe Artijckelen. 295.
Den iiij. regel, voor-al moet ſorge gedragen worden, datter bequame Predikanten derwaerts geſonden worden. 296.
Advijs, hoe dat men daer toe geraken ſal, om bequame Predikanten te vinden tot dat werck. 299.
Van het Ampt der Siecken-troo-ſters. 312.
Den v. regel, daer moet ſeer nauwe ghelet worden op den ſtaet van de Chriſtelicke Ghemeynte, in beyde de Indien. 317.
Den vj. regel, om den Godſ-dienſt wel waer te nemen, ſoo moet den Ruſt-dagh des Heeren naerſtigh geviert worden. 321.
't Gevoelen van Martinus Bucerus, nopende den ruſt-dagh. 322.
De Keyſerlijcke Wet daer van. 325.
Den vij. reghel, de Kerckelijcke Diſcipline, moet in de Indiaenſche Kercken ſcharp onderhouden worden. 326.
't Gevoelen van Martinus Bucerus, ende I. Calvinus, nopende de diſcipline. Ibid.&c.
Den viij. regel, daer moet wel ſorge gedragen worden over de ſcholen in Indien. 329.
Den ix. reghel, de Overſte in beyde de Indien moeten wel geſtelt zijn. 335.
Den x. reghel, daer moet in Indien ſcharpe Juſtitie onderhouden worden. 337.
Inſonderheydt tegen ſtoute roepende ſonden, gelijck de Spaengjaerden in Indien bedreven hebben, daer van met namen vijf ſtaelkens verhaelt worden. Ibid.
1. Als openbare goddelooſheydt. 338.
2. Trouwlooſheydt, ende meyneedigheydt. Ibid.
3. Grouwelicke onkuyſcheyt. 339.
4. Grouwelicke gierigheyt, ende ongerechtigheyt. Ibid.

4. Wat daer moet gedaen worden, om uyt deſe vaert, de gewenſchte vruchten te trecken.

5. Duyvelſche wreedtheydt. 340.
De Enghelſche Kercke in Nieu-Engelandt, is een exempel van eene welgeſtelde Kercke. 343.
Den xj. reghel, daer moet ghelet worden op de Houwelijcken van onſe Natie in Indien. 344.
De Overſpeelders moeten aen den hals gheſtraft worden, als beweſen wort uyt de Wetten van verſcheyden Natien. 345.
De hoereerders ende hoeren moeten oock geſtraft worden naer de Wet Gods. 346.
De Chriſtenen en moghen niet trouwen met onghedoopte Heydenſche Vrouwen. Ibid.
Vraghe, of men onſe plaetſen in Indien niet en ſoude konnen populeren met Nederlandtſche Vrouwen? 349.
Den xij. regel, onſe Natie moet met de Indianen voorſichtelijck, vriendelijck ende ghetrouwelijck handelen. 350.
Den xiij. regel, beyde de Compagnien moeten met couragie ghemainteneert worden, of anders en konnen wy noyt de ghewenſchte vruchten daer uyt trecken. 353.
De middelen, die men daer toe ghebruycken moet. 355.
De voorſichtigheydt ende matigheyt, die men behoort te gebruycken, ontrent het koopen van de Actien, op Ooſt eñ Weſt-Indien. Ibid.
Volgen twee Caſus conſcientiæ, ontrent deſen handel.
1. Of men de openbare exercitie van de Paepſche Religie, in onſe Juriſdictie, in beyde de Indien, wel magh toelaten, dat wort beweſen neen, en waerom? 357.
2. Of men de Indiaenſche ſlaven, magh koopen en verkoopē, antw. met onderſcheydt. 358.

VAn onſe Handelinghe met de Turcken ende de occaſie daer van. 367.
Het Octroy van den grooten Turck, aen onſe Provinçien ghegheven. 368.
De laſteringhen van onſe vyanden daer tegen, worden beantwoort. 369.
By deſe occaſie wort onderſocht, hoe verre dat men verbondē magh maken met ongheloovighe, daer van worden gheſtelt ſeſthien Theſes, of Artijckelen. 370.
Den j. Art. is, dat gheloovige Prinçen ende Overigheden, moghen met den ongeloovigen, een Verbondt maken van vreedtſame handelinghe. Ibid.
Den ij. Art. geloovige Overigheden vermoghen haer-ſelven te onderwerpen, eenen ongheloovighen Prinçe, die ſy niet wederſtaen en konnen, doch inde vreeſe des Heeren. 371.
Den iij. Art. de gheloovighe, als ſy Onderſaten zijn van ongeloovighe Prinçen, moghen deſelve met de Wapenen dienen, tot voorſtandt van haer Vaderlant. Ibid.
Den iiij. Art. gheloovighe Onderſaten mogen aen hare ongeloovighe Overigheden hulpe verſoecken, tegen hare vyanden. 372.
Den v. Art. men magh gheen verbondt maken met eenighe menſchen, tot na-deel van de ware Religie, want dat ſtrijdt teghen het verbondt, dat wy met Godt hebben. Ibid.

TAFEL.

Den vj. Art. Men magh gheen verbondt maken met ongheloovighe Prinçen, uyt ongheloovigheydt, ende waer uyt dat men dat weten kan. 373.

Den vij. Art. Het is seer periculeus, met ongheloovighe Prinçen Verbonden te maken, offensijf ende defensijf. 377.

Den viij. Art. Het en is een gelooyigh Prinçe, of Overigheyt, niet geraden, sijn leger te verstercken met openbare goddelooſe menschen. 381.

Den ix. Art. Het en is een Christen niet gheoorloft, te vechten tegen syne mede-broeders, tot nae-deel van de ware Religie. 383.

Van de Krijghs-luyden, die den duyvel om gelt dienen, soo sy seggen. 387.

Den x. Art. Men magh gheen Pays of Treves met den Vyandt maken, op goddelooſe, of oneerlicke conditien. 389.

Den xj. Art. Een Koopman en magh syne ziele niet besmetten met Afgoderie, om syne Nogotie in eenigh Lant te drijven. 390.

Den xij. Art. Men magh de openbare exercitie van de Afgoderie, ende diergelijcke lasteren, niet toelaten, om de Negotie in een Landt te verbeteren. 394.

Teghenwerpingen, hier tegen werden beantwoordt, met namen de j. tegenw. van het onderscheyt tusschen toe-laten ende op-richten. 398.

ij. Tegenw. genomen van het onderscheydt, tusschen de Heydensche ende Paepsche Afgoderie. 399.

iij. Tegenw. ghenomen van de vryheyt der conscientien, daer voor dat onse Voor-ouders (soo sy seggen) de Wapenen hebben aen-genomen. 402.

Daer is tweederley vryheyt, ende wat daer by dese vryheyt te verstaen zy. Ibid.

Daer is eene andere vryheyt des vleesches, die ons verboden is. Ende wat dat secten zijn, die onder de vruchten des vleesches staen. 403.

Van de vryheydt van propheteren. 404.

Voor wat vryheydt dat onse Voorouders ghevochten hebben, ende wy noch doen. 406.

Het begin van onse Oorloge, is gheresen uyt de Spaensche inquisitie, ende bloedige Placcaten, ende hoe dat die in Nederlant zijn ingevoert. Ibid.&c.

Dese Inquisitie streedt teghen de Privilegien vande Landen. 409.&c.

De oudtheydt van dese Privilegien. 412.

De blijde Inkomste des Koninghs Philippi de II. in Brabandt, &c. 413.

De meyneedigheyt vanden Koningh, is het fundament van onse Oorloge. 414.

Verklaringhe van de Heeren Staten, voor wat vryheydt sy vechten. Ibid.

(Siet oock de Apologie van syne Excellentie, mijn Heer den Prinçe Willem, fol. 69.)

Onderscheyt tusschen vryheydt van conscientie, ende vryheydt van exercitie. 416.

Het gevoelen van de Menniſten, nopende de vryheydt der conscientie. 417.

Het gevoelen van de Remonstranten desen

deſen aengaende, hoedanigh het was, als ſy in ſommige plaetſchen d'overhant hadden, ende wat het nu is. Ibid.
Hare Apologie, is de verklaringe van hare belijdeniſſe. 418.
Wat by de Ghereformeerde Religie moet verſtaen worden. 421.
Den XIII. Art. De Hooge Chriſtelicke Overigheden zijn ſchuldigh, de Afgoderie, ende alle de inſtrumenten der ſelver, wech te nemen uyt de Steden ende plaetſen, die ſy veroveren, Het zy by het recht van Oorloge, of by ſucceſſie. 424.
Tegenwerpingen hier tegen, werden beantwoort. 428.
Of de Papiſten nu beter zijn als ſy plegen. 433.
Den XIV. Art. Men magh gheene Societeyt maken met ongeloovige Koop-luyden, tot naedeel van de ware Religie, ende wanneer dat nadeel openbaer is. 443.
Den XV. Art. Men magh geen houwelick aengaen met vyanden van het ware geloove, of die openbaer goddelooſe zijn. 447.
Bewijs daer van. 448.
Den XVI. Art. Als Gods Kercke, of het Vaderlandt in noodt is, ſoo moeten alle vrome Chriſtenen een heyligh verbondt maken, om de ſelve by te ſtaen. 457.

VI. Oorſvaert.

I. OF men dē vyant met uyterlick ghewelt van Wapenen wel magh tegenſtaen? Antw. Ja. 471.
Verklaringe van de plaetſche Matth. 5. 39. 473.
Verklaringe van de plaetſche Matth. 26. 42. 478.
Verklaringe vande plaetſche Joan. 18. 36. 480.
2. Het gevoelen van Menno, van het ampt der Overigheyt. 482.
Van de diſcipline, op de ſchepen van Oorloge. 484.
Het I. Art. Van den Artijckel-brief, is van het gebedt, hoe noodigh dat dit zy. 485.
Het II. Art. Is van de eerbiedinghe ende aendacht, die men moet toonen ontrent den Godſ-dienſt. 490.
Hoe dat het herte moet geſtelt zijn, als men bidt. 494.
Het III. Art. Is teghen het vloecken ende laſteren. 498.
Den grouwel van deſe ſonde. Ibid.
Klachte, dat ſommige Officiers meenen, datſe ſonder vloecken, niet en konnen commanderen. 499.
De ſtraffe van den Artijckel-brief, tegen deſe ſonde, is vele te ſlap, ende waerom? 501.
De ſtraffe tegen de vloeckers, onder Carolus de V. ende ſyn Vader Philips. Ibid.
De Ordonnantie van de Coningē van Vrancrijck, teghen de vloeckers. 502.
De exemplare executie daer van, aen den perſoon van Nicolaes le Meſle, Godſ-laſteraer. 503.
Het vloecken en ſweren op de Schepen van Oorloghe, is een van de voornaemſte oorſaken, dat onſe Oorloge te Water niet geſegent en wort. 504.
Middelen, om de Maettrooſen, deſe ende andere ſonden af te leeren. 507.
Hoe datmen den Sabbath op Schepen van Oorloge onderhouden moet. 508.
Artijckelen van de gehoorſaemheydt der Maettrooſen, teghen hare

Overſte. 510.
Artijckelen van kijven en vechten, rakende het ſeſte gebodt. 511.
Artijckelen van dronckenſchap ende onkuyſcheydt, rakende het ſevenſte gebodt. Ibid.
Van de Victualie binnen Schipſboort, ende hoe dat een Maettroos hem daerinne dragen moet. 512.
De gierigheydt van ſommighe Capiteynen wordt beſtraft. 515.
Van onkuyſheyt binnē Schipſ-boort, ende daer buyten. 517. tot 525.
Hoe dat het negenſte ghebodt van de mannen van Oorloge moet onderhouden worden. 525.
Het thiende gebodt inſgelijcx. 527.
Generael beſluyt van de diſcipline op de Schepen. Ibid.

Van het Ampt der Officieren, die te Water dienen.

3. VAn het Ampt der Officieren op de Schepen van Oorloge. 530.
Hoe noodigh dat dit poinct is. 531.
Het ooge-merck van onſe militie te Water, moet eerſt van haer verſtaē zijn. Ibid.
Daer nae de middelen daer toe dienende, met namen de geeſtelijcke middelen, dat zijn, eenighe byſondere gaven die in de Krijghſoverſte vereyſcht worden, als met namen. 533.
I. Het oprechte gheloove, want anders en konnen ſy niet recht kampen. 534.
II. De goede conſcientie. 536.
III. Getrouwigheydt. 537.
IIII. Af-keer van gierigheydt. 538.
V. Liefde des Vaderlandts. 540.
Een gedicht daer toe dienende. 543.
VI. Militaire voorſichtigheyt, ende waerinne dat die beſtaet. 544.
VII. Mannelijcke couragie, ende waerinne dat die beſtaet. 549. tot 565.
VIII. Nuchterheydt, dat is, matigheyt in ſpijſe ende dranck. 566.
IX. Wackerheydt, om haer Ampt uyt te voeren. 569.
X. Een Overſte moet by ſyne Soldaten, en Maettrooſen, bemindt, ende ontſien zijn. 570.
XI. Een Krijghſ-overſte moet by ſijne Betaelſ-heeren ende de ganſche gemeynte, oock gunſte ende credijt hebben. 58.
XII. Hy moet oock by ſyne vyanden ontſien, ende ghevreeſt zijn. 588.
Hy moet ſyn woordt oock trouwelijck houden teghen ſynen vyandt. 592.
Wederlegginghe van eenen laſteraer, (die tegen E. Puteanum geſchreven heeft) ende ſtoutelijck ſeght, dat onſe Overigheden niet en zijn getrouw in hare beloften, en contracten. 596.
XIII. Een Krijghſ-overſte moet begaeft zijn met eene H. eergierigheydt, ende wat daer by verſtaen wordt? 600.
XIIII. De Krijghſ-overſten moeten hare Betaelſ-heeren byſtaen met goeden raedt. 608.
Ende inſonderheyt, nopende de veylinge van de Zee, daer toe vier generale maximen worden voorgeſtelt. 610.
XV. Sy moeten wel ervaren zijn in de Hyſtorie van ons Vaderlandt. 614.
En waerom? 615.

XVI. Sy

XVI. Sy moeten altijdt gedencken, dat hare Commissie vast is aen't kiel van het Schip. 620.

VAn het Ampt der Schrijvers op de Schepen van Oorloghe. 622.

Hoe ghewichtigh dat dit Ampt zy. Ibid.

Wat gaven daer toe vereyscht worden. 623.

VAn het Ampt van de Hooghe Overigheyt, ontrent de Schepen van Oorloghe. 629.

I. Soo moeten sy over de Zee jaloers zijn, tegen allerley natien. Ibid.

II. Sy moeten sorghe draghen, dat hare Maettrooſen wel betaelt worden. 630.

III. Sy moeten de goede beloonen, de quade straffen. Ibid.

IIII. Sy moeten op de veylinge van de Zee, prompte ordre stellen. 632.

V. Vrome Officieren, en moeten sy in hare Commissie niet te nauwe bepalen. Ibid.

Antw. op eenige ghevallen der conscientie, de Oorloghe rakende.

j. Vraghe, of men de Oorloghe wel magh voeren met eene goede conscientie? 634.

ij. Vraghe, wat conditien daer noodigh zijn tot eene wettighe Oorloghe? Ibid.

iij. Vraghe, of alle Soldaten gehouden zijn, de wettelijckheyt van de Oorloghe even nauwe te onderſoecken? 637.

Beſtraffinge van de Soldaten, die den Duyvel om gheldt dienen. 641.

Objectien daer teghen, beantwoort. 642.

iiij. Vraghe, hoe verre dat men een verbondt magh maken met ongeloovighe. 643.

v. Vrage, of eene gerechtige Oorloghe, door de quade intentie der ghener, dieſe voeren, kan onwettelijck worden. Ibid.

vj. Vraghe, wat perſoonen dat men in de Oorloghe magh quetſen? 648.

Ende hoe verre dat men die quetſen magh? 655.

vij. Vraghe, of men in de Oorloge wel Stratagemata, dat is, Krijghſliſtigheyt, magh gebruycken, ende hoe verre? 662.

viij. Vrage, of de duellen, of kampvechterien, tuſſchen twee, of meer, wel geoorlooft zijn? 664.

ix. Vraghe, of men het Cruydt wel magh in brant ſteken, om de handē van den vyandt te ontgaen? 665.

x. Vrage, van den roof, of buyten: of men die op den vyant wel halen magh, ende hoe verre? 667.

Deſe vraghe wordt in ſekere Theſes, wijdt ende breedt verklaert. 668.

Van de Kaperie, of vrye neringhe, (ſoo ſy genoemt wort) een breedt onderſoeck van de redenen, pro & contra, die ten weder zijden worden by-gebracht. 673.

Van de ſtrooperie van de Spaenjaerden, Duynkerckers, Keyſerſche troupen, &c. 683.

xj. Vrage, hoe dat eē vroom Krijghſman hem-ſelven tot de doodt bereyden moet? te weten. Ibid.

1. Moet hy poogen in den Heere te leven. Ibid.

2. Hy moet hem wachten van quaet gheſel-

geſelſchap, en ſoecken vrome Cameraden. 685.
3. Hy moet wel gefundeert zijn in het ware geloove. 691.
4. Hy moet ſyn Ampt getrouwelick bedienen. 692.
5. Hy moet hem ſelven met God verſoenen, als hy tot eenen ſlagh, of periculeuſen tocht ghecommandeert wort, ende hoe dat hy dat doen moet? Ibid.
xij. Vrage van de Leger-predickers, hoe oudt dat deſe Ordonnantie is? 611.
Wat het Ampt zy van de Leger-predickers tegen de Soldaten? 705.
Te weten,
1. Sy moeten van de Soldaten bemint eñ ontſien zijn: derhalven Ibid.
2. Sy moeten vriendelijck teghen de Soldaten zijn, en waer in dat beſtaet? Ibid.
3. Sy moeten pertinent verſtant hebben van de ordinaire ſonden, die onder het Krijghſ-volck ommegaen. 707.
4. Sy moeten naerſtigh ſtuderen in de Practijcke van de Godſaligheydt. 708.
5. Sy moeten vlijtigh lettē op de materie, eñ het faetſoen van hare Predicantē, datſe krachtigh zijn. 709.
6. Sy moeten gedurigh aenhouden in den gebede, inſonderheyt als daer een ſtorm, of ſlagh geſchiet. 711.
7. Sy moeten de ſiecke, ghequetſte, ende miſdadige Soldaten naerſtigh beſoecken. Ibid.
8. Als ſy komen by de mannen van Oorloge, het zy Hooge of Lage, ſoo moeten ſy alletijt toonen, dat ſy Predicanten zijn, ende wat daer by verſtaen wort? Ibid.
Hoe dat de Soldaten haer ſelven moeten dragen tegen hare Predicanten, te weten, als tegen hare Vaders, ſy moeten de ſelve beminnen, eeren, ende gehoorſaem zijn in den Heere. 713.
Klachte over ſommige, die hare Predicanten kleyn achten. 714.
Daer nochtans de Papiſten, ſoo Soldaten, als andere Politijcke, hare blinde Leydtſ-luyden in ſulcken waerde houden. Ibid.
Beſluyt des Boecks, ende gebedt van den Autheur. 715.
Van de gebeden, die de Coop-vaerders ende mannen van Oorloge, op alle ghelegentheydt ghebruycken moeten. Ibid.
I.
Een Chriſtelick wacht-ghebedt, in Krijghſ-noodt, of anders, te gebruycken. 716.
II.
Een ghebedt, als de Soldaten, of Maettrooſen, gereet ſtaen om den vyandt ſlagh te leveren, te Water, of te Lande. 718.

FINIS.

Het

Het tvveede Regiſter, vande voornaemſte materien, naer de order van A. B. C. de woorden fol. ibid. beduyden als voren: Eene nieuwe Letter, beduyt eene nieuwe materie.

A.

ABdol, een Chinees, die in het Vaderlandt gheweeſt is. Fol. 196
Abſaloms ſotte hoovaerdie. 602
Acatius, Biſſchop van Amſtden. 115
Achem, den Koningh van daer/ doet ons volck groot ongelyck. 246
De Hiſtorie daer van. Ibid.
Hy ſent Ambaſſadeurs aen Prinçe Maurits, hooger me. 249
Actien op Ooſt, ende Weſt-Indien, moeten met wyſheyt ghekocht worden. 355
Acker-roof. 102
Achilles van Homerus gepreſē. 607
Admirael Colligny vermoort. 441
Admiraels, Frans Hendrickſz. Wittaert, ende Jan Dierickſen Lam, wordē in de Paſquille/ genaemt rijpen raedt, gelaſtert. 249
Admiraels, Euwout Pieterſz. Worſt, Boudewijn Euwoutſſen, Jan de Moor, Olivier van Oort, Jacob van Heemſkercke, Pieter Pieterſz. Heyn, worden gepreſen. 613
Admirael Boyſot, gepreſen. 633.
Admirael Marten Herperſſen Trompe. 544
Admiraels, Viçe-Admiraels, Capiteynen, &c. moeten voorſal goede diſcipline onderhouden. 531
Adolf van Naſſau, Keyſer. 659
Aelmoeſſen worden gherechtigheyt genoemt. 43
Afgoderie, hoererie ende moorderie, gaen gemeynelick ſamen. 124
Afgoderie, is de hoogſte ſonde. 397
Afgoderie ſtichten en toelaten/ wat onderſcheyt daer tuſſchē zy. 398
Afgoderie van Heydenen, eñ Joden, hoe dat die verſchillen. 161
Afgoderie van Joden, en Papiſten, hoe dat die verſchillen. 166
Afgoderie van de Heydenen, wort van Auguſtinus wederlepdt. 156.159.
Afgoderie van de Papiſten, wyt ende breet wederlept. 153
Afgoderie moet van alle Chriſtenen verfoept worden. 166
Afgoderie moet van de Chriſtelicke Overigheden gheweert worden/ met alle Inſtrumenten der ſelver. 424.658.
Afgoderie van Heydenen, en Papiſten, of die verſchillen? 399
Afgoderie moet een Koop-vaerder mijden. 79.390
Afgodiſche Feeſt-daghen verboden. 58
Afgoden-dienaers vattighept. 156
Afgoderie, hoe de Papiſten die beſchryven. 161
Afgoderie en moeten wy in Indien (in onſe Juriſdictie) niet toelaten. 167
Afgoden-dienaers dienen den duyvel, directelick/ of indirectelick. 123.358

Afgo-

Afgoden-dienaers weten hare Afgoderie wonderlick te verſchoonen. 157
Met namen de Heydenen. 159
De af-vallige Joden. 157
De af-vallighe Chriſtenen, dat is/ Papiſten. 155
Het ſtaet te noteren/ dat de excuſen van de Heydenen ende Papiſten, voor hare Afgoderie/ vaſt even al eens zyn. 158.159
Aharons ſonde/ Exod. 32. waerinne dat die beſtont. 162
Aharon wort van de Papiſten belogen. Ibid.
Ajala Juriſt/ van de ſlaven. 363
Albert van Ooſtenrijck, een Tyran. 659
Alexander de Groote, Koningh van Macedonien, ſyne uptnementheyt. 557
Syne Victorien in Indien. 109. 134
Syn Meeſter was Ariſtoteles. 39
Syne vriendelickheyt teghen ſyne Soldaten. 571.574
Syne mildigheyt. 573
Syn ontſach by ſyne vyandt. 589
Syne barmhertigheyt. 550
Syn verſtandt in de Medicijne. 548
Synen ſoet-voerigē aert. 571.655
Syne couragie. 539.549
Syne wackerheyt. 569
Syne voorſichtigheyt. 546
Hy hadde Homerum altyt by hem. 604
Hy verſchoont de Gymnoſophiſten. 651
Hy en wil tegē ongewapende luyden niet vechten. 553
Hy was in Politijcke deughden nochtans minder/ als syn Vader, want 557
Hy was te veel eergierigh. 608
Hy was te veel toornigh. 556
Hy vergat hem te ſeer in dronckenſchap ende wellust. 558
Hy verandert ſyne Guarde, ende Camerlingen, in ſpyt vande Macedoniers. 577
Hy doot Clitum ſynen vrundt/ in ſyne toornighept/ eñ dronckenſchap. 565
Hy laet Philotam, ende syn Vader Parmenio, om-brengen. 556
Hy wort van Lucanus, een geluckigen Zee-roover, of Vry-buyter, genoemt. 134
Item/ van eenen Zee-roover wort hy genaemt eenen grooten roover. Ibid.
Syn miſerabel eynde. 356.591
Alexander de VI. Paus, wie hy was. 223.279.378
Of hy de Indien aen den Koningh van Spaengien geſchoncke heeft. eñ of hy wel recht daer toe hadde? 220
Alexander Peſantius, een pluymſtrijcker van den Paus. 225
Altaer van Damaſcus. 373
Amandus van Ziericzee. 230
Amazia den Koningh Juda, laet op de vermaninghe van een Prophect/ de Soldaten gaen/ die hy van Iſrael hadde aenghenomen/ ende waerom. 27.382
Ambroſius wederlecht Symmachus, eenen Heydenſchen Gouverneur van Roomen, nopende de Heydenſche Afgoderie. 159
Hy ſeydt/ dat den Godſ-dienſt met goudt of ſilver niet en behoeven verchiert te worden. 115
Idem, van het tydtlijcke plaiſier. 58

Idem,

Idem, beſtraft den Keyſer Theodoſium over ſyne wreedtheyt/ begaen tegen die van Theſſalonica. 656
Ambachten, of Handtwercken/zyn eerlick ende betamelick/voor eenen vryen/eerlicken Burger. 7
Ambachtſ-luyden menighte in ons Landt. 255
Haer is aen de Indiaenſche vaert veele gelegen. Ibid.
Ambachtſ-luyden, en Conſtenaers/ moet men in de furie van Oorloge verſchoonen. 653
Ambaſſadeur van Vranckrijck verſoeckt het Turckſche Octroy voor ons. 367
Ambaſſadeur van Spaengjen, raedt den Keyſer Ferdinandus de II. de Neutraliteyt, met onſen ſtaet te breken. 439
America wanneer ontdeckt. 111
Van waer dat het ſynen naem heeft. Ibid.
De grootheyt eñ af-deelinge daer van. 109
De byſondere ſtedē daer vā. Ibid.
Den rijckdom daer van. 110
De vruchtbaerheyt daer van. 169
De geſontheyt vande lucht aldaer. 111
America en heeft het Euangelium/ door de Predicatie der Apoſtelē/ noyt ontfangen. 293
Americanen looſheydt ende behendigheyt. 129
Hare voornaemſte ſteden. Ibid.
Hare Tempels. Ibid.
Twee ſchoone wegen in America. Ibid.
Hare regeringe. 130
Americus Veſputius, een Florentijn, heeft West-Indien naerder ontdeckt. 111
America ſeptentrionalis. 236
Ameſius van de Roovers. 599
Idem, van de gevallē van conſcientie/rakende de Oorloge. 633
Ampt van de Koop-luyden. 15
Tegen God. 16
Tegen haren naeſten. 20
Tegen haer ſelven. 48
Ammonius Grammaticus pvert voor de Heydenſche Afgoden. 669
Ampt van de Koop-vaerders. 69
Ampt van de Predikanten. 72
Met namen op de Indiaenſche ſchepen / ende in beyde de Indien. 296.&c.
Ampt van de Predikanten, die in de Legers/ of Guarniſoenen dienen. 705
Ampt van de Overigheden. 167. 424.658
Ampt van eene Hooge Overigheyt, ontrent de Militie te Water. 629.&c.
Ampt van de Officieren, die te Water dienen. 529
Ampt van de Siecken-trooſters, op de Indiaenſche ſchepen. 312
Ampt van de Schrijvers, op de ſchepen van Oorloge. 622.&c.
Ampt van de Ouders, tegen hare kinderen. 71
Ampt van de School-meeſters. 72
Ampt vande Bewindt-hebbers. 447 318,335
Ampt van de Commandeurs op de Vloten/ende in Indien. Ibid.
Ampt, moet altijt van den Perſoon onderſcheyden worden. 645
Amſterdam, wanneer/ende hoe dat het aen onſen Staet gereduceert is. 596
Het credijt van de Minder-broers aldaer/voor de reductie. Ibid.

Andræas Rivet van de ſlaven. 363
Idem, vande verbonden met de ongeloobige. 373.377.383.
Idem, van de Coopmanſchap. in de dedicatie.
Andræas Hyperius van de Catechiſatie. 333
Andræas Fortado, doet weerhept in Amboina. 251
Angola, ſlaven van daer/ofmen die hoopen/ en verkoopen magh. 363
An Jan, een Zee/ſoo genoemt. 148
Antiphanes van de ongeſtadighept des Coop-handels. 24
Mr. Anthonis Arnaud Franſch Advocaet/tegen de Jeſuwijten. 435
Anthonio de Herrera. 169
Apologie van mijn Heere/dē ouden Prinçe van Oraengjen, nopende de ontrouwe van de Papiſten, uitſgaders de fundamenten, ende maximen van onſe Oorloghe. 279.358.400.432.595.649.
De voornaemſte poinctē daer van 660
Apoſtelen, in wat Landen dat ſy al gepredickt hebben. 303
Met wat moeyte en perijckel datſe dat gedaen hebben. Ibid.
Apelles eē vermaert Schilder. 61
Arabien vruchtbaerheyt. 169
Arbeyders zijn niet te verachten. 7
Ariſtippus van de opvoedinge der kinderen. 144
Idem, van de dronckaerts. 52
Ariſtoteles, van de order/hoe noodigh die is in alle dingen. 295
Syn gevoelē vande Koopmanſchap Ambachten, ende Arbeyders. 10
Idem, van de ſtraffe der Overſpeelders. 345.
Idem, antwoordt ſeer treffelick eenen laſteraer. 554
Idem, beſtraft het dooden van hem ſelven. 666
Idem, was de Meeſter van Alexander. 39
Ariſtocratie, oorſpronck daer van. 587
Architas Tarentinus. 657
Arme luyden moeten wy lieber wat gheven/ als rijcke lupden/ ende waerom? 45
Arreſten vandē Koningh van Spaengjen, zijnde eerſte occaſie ghe-weeſt/van onſe vaert op Ooſt, en Weſt-Indien. 178.215.
Arthemiſia, de weduwe van Mauſolus, ſoeckt eere in't graf. 602
Artijckelen van de Zee-rechten. 87
Artijckel-brief op de ſchepen van Oorloge/ met namē aengaende den Godſ-dienſt. 485
Van't vloecken en ſweren. 498
Van de gehoorſaemheyt tegen de Overſte. 510
Van vechten en doodſlaen. 511
Van ſtelen en rooven. 510
Van Taerlinck en Caert-ſpelen. Ibid.
Van taback/ en vrande-wijn. 511
Van Victualie/binnē ſchips-boort. 512
Van onkuyſheydt binnen ſchipsboort. 517
Artijckel-brieven van beyde Compagnien/ op Ooſt ende Weſt-Indien/ moeten ſtricte onderhouden worden. 294
Summa daer van. 295
Vijf Artijckelen, nopende dē Godsdienſt op de Indiaenſche ſchepen. 318
Aſſabres, van Worſt in vrant geſteken. 613

Aſſeu-

Aſſuerançe van ſchip en goet. 9. tot 88.
Aſſuerus was Koning van Indien. 108
Sijne Koninckſlijcke maeltijt/met wat ordere die gehouden is. 52
Atabaliba, Koninck van Peru. 220. tot 338
Athenodorus leſſe / aen den Keyſer Auguſtus. 657
Auguſtinus beklaeght: dat hy in ſyne jonckheyt frupt geſtolen hadde. 103. tot 445
Waerom dat hy ſyne ſonden beſchreven heeft. 693
Idem, van de Afgoderie. 125. 155. 159
Idem, van de liefde des Vaderlants. 137
Idem, vã de glorie deſer werelt. 176
Idem, van de verklaringe der H. Schriftuere. 477
Idem, van den dwanck tot het goede. 319
Idem, vergelijckt de onrechtveerdige Koninckrijcken / by Roofneſten. 134
Idem, van Oorloge/en Vrede. 283. tot 636
Idem, van de Catechiſatie. 333
Idem, van de ſlaven. 366
Idem, van den eedt te houden tegen de vyanden. 599
Idem, van de Coopmanſchap. in de dedicatie.
Idem, van't menſchen-offeren. 125
Idem, van de Biechte. 693
Azorius van de Houwelijcken met de ongeloovigen. 457
Idem, van de ſlaven. 364

B.

Bancquetten en Maeltijden/hoe men die houden moet. 50
Bancquerouterie, is eene grouwelijcke ſonde. 20.
Onderſchept tuſſchẽ een Bancqueroutier, eñ een gefailgeert Coopman. 21
Remedie tegẽ Bancquerouterie. 23
Balth. Moucheron, reedt op Ooſt-Indien. 181
Idem, reedt op de Weſt-Indien. 194
Barmhertigheydt, eene noodighe deught. 43
Barnabas de rijcke / van den Taback. 100
Bartholus den Juriſt / van de ſlaven. 363
Bartholomeus de la Caſa, van de Spaenſche wreethept / in Weſt-Indien bedreven. 133. 139. 231
Beelden worden van de Papiſten vereert/ als eertijts van de Heydenen. 153
Beeſten, zijn de poelhepdt onderworpen. 171
Bedrogh, is alderſchandelijckſt/ als dat gedaẽ wort onder ſchijn des rechts. 594
Begraven van de dooden/ moet geſchieden ſonder pomperie. 69
Begravinge van een Coninginne in de Molucken, die ſchrickelick is. 125
Bellarmijns gevoelen van dẽ Beelden-dienſt. 153
Wort wederleght. Ibid. &c.
Idem, bekent / dat den Paus geen meeſter en is van de ganſche werelt, ſelfs niet van de Chriſtenwerelt. 221
Sijne diſtinctie van directelijck eñ indirectelijck, is bedriegelijck/ eñ ſpotteliick. 224
Sijne beſchrijvinge van de Afgoderie, wederlept. 161

Bemint moeten de Officieren zyn. 571
De middelen daer toe. ibid.
Bemint moetē de Predikantē zyn/ ende de middelen daer toe. 706
Ben Jamiten Oorloghe / teghen de elf ſtammen. 655
Beraden is noodich/alſt niet te lange en duert. 632
Bergen op Zoom wonderlick ghewonnen/ 618
Ende verloſt. 663
Barnardus van den luſt tot timmeren. 81
Beſtraffinge, hoe ſy moet gheſchieden. 68
Bewindt-hebbers Ampt/in het ſtellen van de Officieren, te Water ende te Lande. 336.447
Sy moeten eendrachtigh zyn. 354
Sy moetē de diſcipline bevеſtigen/ ſoo wel te Lande/als te Water. 317
Sy moetē Studenten onderhoudē/ om de Kercke in Indien te bouwen. 307
Sy moeten de Predikanten eerlyck tracteren. 311
Sy moeten wel letten op den ſtaet vande Kercke in beyde de Indien. 309
Sy moeten ſorge draghen voor de Scholen. 329
Sy moeten goede Juſtitie doen. 337
Sy moeten redelick/en getrouwelick handelen. 447
Bidden is hoogh-noodigh voor de Maettrooſen, ende mannen van Oorloge. 317.485
Hoe dat men bidden moet. 490
Biechte ende Oorbiechte. 693
Biron, eenen godlooſen Hartoghe. 565
Biſſchoppen in Nederlant/Ketter-meeſters. 409
Blyde Inkomſte van Brabandt, by Koningh Philips de II. beſworen. 413.649
Boomen en Planten vdelheyt. 171
Boſton in Nieu-Engelandt. 343
Is een ſpieghel van Reformatie. ibid.
Boeck-druckerie wanneer eñ waer gevonden? 227
Deſe Konſte is niet-te-min te vorē in China bekent geweeſt. 126
Bodemorie, Havarie, Aſſeurançe. 33
Bootſ-geſellē, ſiet Maettrooſen. 87
Boudewijn Eeuwoutſſen, een Zeeheldt. 613
Boſſu, dryft tyrannie binnē Rotterdam. 653
Boyſot, een kloeck Soldaet. 633
Brack-mannen, ſoeckt Gymnoſophiſten.
Brandewijns ghebruyck / en miſbruyck. 96.512
Braſilianen wreethept. 122
Sy wenſchen naer onderwyſinge. 289
Briautè, ſyne Camp-verhyterie miſpreſen. 664
Breda met een Turf-ſchip ingenomen. 663
Briele, wonderlick gewonnē. 617
Bucephalus, een koſtelyck Paerdt van Alexander de Groote. 579
Buckingam, gehaet van de Enghelſche. 565.572
Buyten, ſiet Roof: buytē van Weſt-Indien, worden niet gerekent in de retouren. 208
Buſpoeder, wanneer ghevonden. 126

C.

CAbo de bonnè Eſperançe. 189. 204
Cali-

Californias, Eylanden. 194
Calecuta, de Inwoonders daer vā bidden den Duyvel aen/ openlijck. 123
Calvijn, ſoeckt Johan Calvijn.
Carolus de V. Keyſer/ ſijn oordeel van den Nederlantſchen aert. 7
Hy maeckt bloedighe Placcaten. 406. 408
Hy wil die voorderen. ibid.
Hy wil de 17. Provinçien, makē tot een geconqueſteert Koninckrijcke/ maer en kan dat niet uytvoeren. 409
Synē ſone Philips de II. herbat dat onder deerſel van Religie. 411
Carels voorſpoedt gaet te rugge. 559
Hy reſigneert alle ſyne domeynen/ en waerom? 562
Synen wenſch aen ſynen ſone. 563
Hy houdt de Nederlanders met geweldt uyt de Indien, gelijck oock syn ſone. 238
Carthago, is maer eene Colonia van Tyro. 3
Carthaginenſen wreedthept. 594
Hare meyneedighept. 595
Carthago, Numantien, en Corinthien, van de Romeynen gheruineert/en waerom. 593. 655
Camer van Aſſeurançe. 609
Cameraden van Soldaten/ hoedanigh datſe weſen moeten. 689
Camillus. 653. 654. 655. 657
Canaan, beteeckent een Koopman. 3
Cantons van Switſerlandt regeringe. 588
Capiteynē gierighept beſtraft. 514
Capitael van de Oost-Indiſche Compagnie. 191
Van de West-Indiſche. 266
Caperie, of vype neeringe/ wat daer van te houden zy. 515
Cardinael d' Oſſat, verantwoordt den Koningh van Vranckrijck, nopende het Verbondt met de Turcken. 369
Cardinael Granvelle. 409
Cardinael Cajetanus van de macht des Paus over de Heydenen/ of andere ongeloovige. 233
Cardinael Bellarmijn, ſoeckt Bellarmijn.
Caracque ingebracht in Zeelandt, anno 1602. de Hyſtorie daer vā. 242
De proceduren daer over gevallen/ tuſſchen de Zeeuwen, ende Portugijſen. ibid.
Caſpari Schioppy Alarmſlagh. 437
Caſtel del mina, in Africa. 435
Caſtel, Prince-moorder. ibid.
Catechiſatie is noodigh. 71
Met namen in beyde Indien. 333
Hoe ſy moet gedaen worden. ibid.
Cato Major, ſyne wackerheydt. 570
Syne vriendelickheyt/ ſtatigheyt/ ende welſprekentheyt. 581
Syne Victorien. 539
Syne oprechtigheyt. ibid.
Want hy dede/ als hy buyten regeringe was. 563
Cato Minor, ſyne oprechtigheydt. 599
Cerinthus Ketter. 446
Cenſores tot Roomē, ſtraffen thien Roomſche Soldaten, die haer woort niet gehouden en hadden aen den vyandt. 594
Chalil Paſſa/ Admirael van de Turcken. 319
Chiron Centaurus. 377
Chineſen regeringe. 127
Hare ſubtijlheyt. 126

Eenen treffelicke muyr/500. mylen lanck/in China. 130
Sy houden den Hemel, voor den opperſten God. 126
Sy zyn ſeer dom in den Godsdienſt. ibid.
Sy noemen haren Koningh/ een ſone van den Hemel. 127
Sy nemē upt in naerſtichept. 141
Sy ſoecken onſe vruntſchap. 249
Chirurgijns, wat wy daer van leeren moeten. 68
Chriſtoffel Wirtzung, Medicyn-meeſter. 339
Chriſten, wat het te ſeggen is. 74
Vele Chriſtenen, worden van de Heydenen beſchaemt gemaeckt/ ſoeckt klachte.
Chriſtenen en mogen niet verkocht worden tot ſlaven. 363
Chriſtus heeft ons verloſt van de gheeſtelicke/ maer niet van de lichamelicke ſlavernye. 362
Chriſtenen moeten Chriſtum kennen. 74
Chriſtenen moeten ſomtyds by de Heydenen ter Scholen gaen. dedicatie. item 145.
Chriſtophorus Columbus, Genevoys, heeft America eerſt ontdeckt. 111
Cherſters, haer Ampt. 30
Cicero ſpreeckt verachtelick van de Koopmanſchap / en wordt wederleght. 5.6
Idem, van de Ambachten/ en Arbeyders. 7
Wort wederleght. ibid.
Idem, van Oorloghe/ en Vrede. 593.636.650
Idem, geeft ſchoone leſſen van oprechtighept in't koopen/ en verkoopen. 33
Idem, van de danckbaerhept. 46
Idem, van de barmhertighept. ibid.
Idem, van de timmeringe. 54.56
Idem, van de eergierighept. 607
Idem, van ſpreken en ſwygen. 67
Idem, van de liefde des Vaderlants. 37.540
Idem, van de vruntſchap. 689
Idem, ſept/dat het eene dwaeſhept is/ te geven aen een/ die rycker is. 45
Idem, van de beſcherminghe der onnooſelen. 48
Idem, van de ontydige maeltydē. 50
Idem, van de gierighept. 539
Idem, van de voorſichtighept. 547.550
Idem, van de goedertierenthept/ die men gebruycken moet in het in-nemen van de ſteden. 549
Idem, van de eergierighept / ende het perykel der ſelver. 552. 607
Idem, van de ſachtmoedighept. 555
Idem, van de kloeckmoedighept. 561.564.566
Idem, pryſt Philips van Macedonien, boven ſynen ſone Alexander. 567
Idem, van de wackerhept. 569
Idem, van de weldadighept. 576
Idem, van de oude/ ende nieuwe vrunden / welcke de beſte zyn. ibid.
Idem, van de matighept in't ſtraffen. 582
Idem, van ghekochte ſtemmen. 584
Idem, vande groote geſlachtē. ibid.
Idem, van de kracht der wel-ſprekenthept. 585

Idem,

Idem, van de rechte eere. 586
Idem, van de gerechtigheyt. 587
Idem, van de trouwe tegen de vyanden. 593.594
Idem, van den eedt. 595
Idem, van den Krijghs-eedt. 599
Idem, van den lof der Hyſtorien. 614
Idem, van den lof der geleertheyt. 615
Idem, van de Vaderlantſche vryheyt. 620
Idem, van de Juſtitie. 630
Idem, van dupl gewin. 5.676
Idem, van de betamelickheydt. ibid.
Idem, van't quaet geſelſchap. 687
Idem, van de noodtwendigheydt van de vrundtſchap. 689
Idem, vande wettē vande vrundtſchap. 690.691
Idem, oordeelt/dat het beter is bemint te zyn/ als te vele ontſien. 572
Idem, was te veel eergierigh. 607
Idem, vande plupmſtryckers. ibid.
Clachte, dat vele Chriſtenen, van de Heydenen worden beſchaemt gemaeckt. 35. 52. 55. 61. 70. 131. 140. 141. 145. 460. 466. 499. 594. 606.
Clachte over de Maettrooſen, en Soldaten. 70. 522. 684
Claſſis van Walcheren pryſelijcke oyder/ ontrent de Ooſt eñ Weſt-Indiſche ſchepen. 507
Cloeckmoedigheyt, en kan niet beſtaē ſonder't geloove/ende vreeſe Gods. 380.591
Cleopatra. 654
Claudius Keyſer / vergunt groote Privilegien aen de Koop-lupden / ende Schip-timmer-lupden. 14
Cloot des Hemels met hare cirkels. 150.170.171
Cloot der Aerden. 171
Van wien die omgezeylt is. 188
Coop-handels oorſpronck / en outheyt. 3
Van de eerlyckheydt des ſelfs. 5
Vande nuttigheyt/ende noodtwendigheyt des ſelfs. 12.13
Coopmans Ampt / hy moet Gods woordt beminnen / en hooghe waerderen. 16.17
Hy en mach niet hoovaerdich zyn op ſyn goet. 18
Hy moet hem wachten van Afgoderie. ibid.
Item, van't misbruyck van den name Gods. ibid.
Hy moet den Ruſtdagh naerſtigh vieren. 19
Hy moet hem wachtē van alle ongerechtigheyt. 20.31
Met namen van Bancqueroutterie. 20.21
Van Monopolie, ende wat dat zy. 29
Van nydigheyt tegen ſyns gelyckе. ibid.
Van's Landts-dieſte. 30
Hy moet doen / dat eerlick is voor God/ende de menſchen. 32
Hy moet aen een ander doen / gelyck hy wilde / dat hem geſchiede. ibid.
Verklaringe daer van/door exempelen. 33
Hy moet weldadigh zyn tegen alle menſchen. 36
Hy moet goet doen aen het Vaderlandt. 37
Eē notabel exempel vā eē Spaenſch Koopman, t' Hantwerpen, anno 1568. die den Prinçe van Oran-

Oraengjen, upt ſyne burſe/ fourneerde dry duyſent Rijcxdaelders, ter maendt. ibid.
Hy moet danckbaer zijn tegē God Almachtigh. 38
Tegen ſyne Ouders, Meeſters, ende andere weldoenders. 39
Hy moet ſyne Dienaers eerlick loonen. 40
Ende vrientlick tracteren / volgens de leſſe van Seneca. 41
Beſtraffinge van ſommige Koopluyden/die te ſtrenge zijn. ibid.
Hy moet barmhertigh zijn / tegen den armen/ en waerom? 43
Hy moet onnooſele Weduwē ende Weeſen voorſtaen. 48
Hy moet matigh zijn in ſpijſe en dranck. 49
In ſyne Bancquetten. 50
In ſyne kleedinge. 53
In ſyne wooninge. ibid.
In ſynen huyſraedt. 56
In ſyn plaiſier. 58
In het beſteden van ſynen tijdt. 59
Hy en magh geen tijtlijck plaiſier ſoecken / als de Kercke in noodt is. 61
Of op eenen Vaſten-dagh. 63
Hy en mach geene groote banckettē houdē op den Ruſt-dagh. ibid.
Hy moet matigh zijn in't ſpreken. 67
Hy moet matig zijn ontrent de begrabinge van de dooden. 69
Coop-luyden zijn onder andere/ de inſtrumenten geweeſt vande reformatie in Nederlandt. 15
Coop-luydē waer henē ſy gevlucht zijn in de troublen. 17. 616
Wrome Koop-luyden zijn wonderlick geſegent / als ſy het al verlaten hadden. 17
Coop-luyden is eene groote menighte in ons Landt / die in de Enge Zee niet en konnen / noch mogen bepaelt worden. 255
Coop-luyden hebbē eene ſware/ en periculeuſe beroepinge. 15
Coop die geforceert is/ en is gheen koop. 267
Coopvaerders, ſoeckt Maettrooſen.
Colonien zijn ons noodigh/ om dat ons Lant ſoo vol volcx is. 258
Commiſſien, die een Soldaet mach upt-voeren/ of niet? 638
Commiſſie van de Officieren ter Zee / is vaſt aen de kiel van't ſchip. 620
Compagnie van Oraengjen. 609
Compagnie op Ooſt-Indien, eerſte occaſien. 178
De Artijckelen van haer Octroy. 190
Haer eerſte oogemerck. 216
Haer Capitael, ſoeckt Capitael.
Hare ſuckelingen. 192
Menichte van haer Participanten. 266
Compagnie op Weſt-Indien, begin. 193
Hare Octroye. 205
Haer Capitael, ſoeckt Capitael.
De nuttigheyt, eñ nootwendigheyt van beyde Compagnien. 253.&c.
Met wat recht, dat wy aen deſen handel gekomen zijn. 213
Vier maximen daer van: 215
Beyde Compagnien moeten met couragie ghemainteneert worden. 353
De middelē daer toe noodigh. 354
Wat men moet doen / om de gewenſchte vruchten daer upt te trecken? 293.&c.
Conçilium van Conſtantz, van 't geloove tegen de Ketters. 595

Con-

Conçilium van Trenten, van de Beelden. 155
Coningen van Aſſyrien, en Spaengjen, zyn Broeders / en waerom? 228. 662
Coningē van Spaengjen, afkomſte. 659
Hoe ſy aenden tytel van Catholijck gekomen zyn? 642
Hoe ſy aen hare Koninckrijcken gekomen zyn? 659
Coninghs van Spaengjen meyneedighept/en tyrannie/ is het fundament van onſe Oorloge. 414. 649
Coninck Philippus de II. heeft alle de Nederlanders verweſen / als ſchuldigh aen't crimen læſæ Majeſtatis. 274. 411
Deſe ſententie en heeft hy nopt gerevoceert/ ende ſynen na-ſaet en ſalſe niet revocerē/ ſoo lange als de verſierde fundamenten daer van dueren. 275
Hy will de Strate le Maire ſlupten. 193
Hy will onſe vaert op Indien beletten/ eerſt met het Voſſen-vel, daer na met het Leeuwen-vel. 195. 196
Hy ſoecht dē Koningh van Vranckrijck Hendrick de IV. de Koninginne van Engelandt, midtſgaders Prince Maurits, met ſyn Broeder, te vermoorden. 277
Syne inkomſten upt Indien, &c. 281
Hy ſpeelt Bancquerout. ibid.
Hy wordt vande Heeren Staten afgeſworen. 650
Coningen van Vranckrijck, hebben de Chriſtenen alder-eerſt verloſt van de lichamelijcke ſlavernie. 363
Hoe verre dat ſy de Gereformeerde Religie toe-laten / als ock de Koningen van Polen. 441
Coninckrijcken, en Republijcken hebben hare Perioden, en ſekere palen. 559
Conſcientie vryheydt, wat dat zy. 402
Hoe dat dit van onſe regeringhe verſtaen wordt. 414
Conſtantinus de Groote, neemt de Afgoden weeh. 427
Convoyen en Licenten moeten wel betaelt / en aengelegh worden. 30. 630
Corroſijf teghen de in-etende peſtkole van 't Pauſdom. 443
Cornelius Hage, onſen Ambaſſadeur tot Conſtantinopolen. 369
Cornelis Houdtman jammerlijck vermoort. 185
Cornelius Janſſenius van Leerdam, Profeſſor Theologiæ tot Leuven, ſept dat onſe Martelaers haer-ſelven wel hebben te bedancken over de ſachtmoedighept van de Rooms-Catholijcke Princē. 437
Corinthen van de Romeynen verwoeſt/ende waerom? 593. 655
Couragie van eē Soldaet/ wat het zy? 549. 564
De noodtwendighepdt daer van. 549
Waer opt ſy ſpruyten moet. 379. 551
De merck-teeckenen daer van / te weten.
1. Of ſy vry is van weedtheydt? 550
2. Of daer voorſichtighept by zy? 551
3. Of ſy beſich is/ om conſcientie/ eere / ende eedt te bewaren? ibid.

4. Of daer geen ſtaet-ſucht by en is? 552
5. Of ſy de laſteringen van de vyanden kan verachten? 554
6. Of daer lanckmoedichept by is/ om den tooꝛne te bedwinghen? 555.656
7. Of daer compaſſie by is/ over de overwonnen vyanden. Ibid.
Een man van couragie en moet ſyne Victoꝛie niet misbꝛuycken. 657
Hy en moet hem in ſyné vooꝛſpoet niet verheffen. 557
Hy en moet hem in ſynen teghenſpoet niet te veel verſlaen. 559
Hy moet denckẽ / dat 's Heeren dienſt geene erve en is, ende derhalvẽ getrooſt zyn/ alwaert dat hy van ſynen dienſt ontſlaghen wierdt. 561
Hy moet hem wachtẽ van welluſt en dertelheyt. 565
Creaturen zyn vyfderley. 171
Hare vdelheyt/ dooꝛ de ſonde. ibid.
Cruydt in bꝛandt ſteken/ of het toegelaten is? 665
Cruyſſers, of nieuwe Geuſen. 609. 680
Cuſco, een ſchoone Stadt in America. 129

D.

DAnckbaerheydt, eene noodige deucht. 39. 496
Dooꝛ-al teghen God Almachtigh. 38
Daerna tegen onſe Ouders, Meeſters, ende alle wel-doenders. 39
Danckbaerheyt van den Koningh David teghen Barſillai, en Jonathan. 40
Danckbaerheyt van J. Cæſar, tegen ſeker Soldaet. ibid.
Danckbaerheyt, en betalinghe van ſchult/ hoe ſy verſchillen. 46
Daenen hebbẽ eertijts de Zeeuſche Eylanden beſeten. 238
David beklaeght Saul, Jonathan, en Abner. 578
Syn ontſagh by de vyanden. 589
Syne gunſte by de vꝛunden. 583
Dagh des Heeren, oudtheydt daer van. 509
Danſſen en ſpꝛinghen / daer zyn de blinde Heydenen ſeer toe genegen. 122
Dagen, die vyt ſuperſtitie/ of dertelheyt geſpꝛoten zyn. 58
Defenſive Oorloghe, is gefundeert in de Wet der naturen. 650
Demoſthenes van de laſteringhe. 554
Idem, een welſpꝛekende man. 272
Democratie, haren ooꝛſpꝛonck. 588.
Dierick Gerritſſen van China. 188
Diamanten, Carbonckels, &c. van waer ſy komen. 106
Diogenes Cynicus, van de hoereric. 524. 145
Idem, van de laſteringe. 554
Dionyſius, den Tyꝛan van Syracuſen, houdt Schole. 142
Dionyſius Gothofredus, Juriſt. 346
Dionyſius a Philadelpho, heeft lange in Indien verkeert. 109.
Dienſt-boden, hoe men die handelen moet. 40. 41
Diſcipline der Kercken moet nauwe onderhouden wooꝛden. 326
Hoe men die houden moet. 327
Diſcipline op de Indiaenſche ſchepen. 295. 317
Diſcipline op de ſchepen van Ooꝛloge. 484

Diſcipline militaire moet met wÿſheyt gheoeffent worden. 581. 632
Don Anthonio, wort verklaert erfghenaem van de Kroone van Portugael. 659
Don Johan van Oostenrijck, is ſonder eere geſtorven/en waerom? 591. 597
Don Sebastiaen, Koningh van Portugael, blÿft inde ſlagh tegen den Koningh van Barbarien, anno 1578. 236
Doot komt dickwils ſubÿt. 19
Inſonderheyt voor een Soldaet/ daerom moet hy hem wel berepden. 683
Doulia, Hiperdoulia, ſoeckt Latria.
Donatiſten ſcheur-makers. 320
Drincken, daer en behoort mē niemant toe te dwingen. 52
Dronckenſchap, eene grouwelicke ſonde. 94. 524. 566
Sommige begheven haer tot deſe vuyligheyt/om hare melancolie te verdrÿven. 564
Druckerie, waer/ende wanneer gevonden? 126
Druyven in Arabien ſeer groot. 169
Duc d'Alba Tyran. 414. 591
Hy verkracht de ſtadt Mecchelen. 653
Hy wordt van den Koningh gecareſſeert. 661
Hy wort in Wallinghſchap geſonden. 662
Maer niet om ſyne procedurē in Nederlant, want die waren hem van den Koningh bevolen. ibid.
Duellen, of ſy geoorlooft zÿn. 664
Notable exempelen daer van / in Vranckrijck ende Engelant. 665
Ordinantie daer teghen in beyde rÿcken. ibid.
Duyvel wort aengebeden in Indien. 123
Ja ock van de Afvalligbe Ioden. ibid.
Ende indirecte / van de Afvallige Chriſtenen. 124
Dwingen tot den Godſ-dienſt/hoe verre dat beſtaen magh? 318

E.

EDel-luyden, of ſy haren Adel verbeuren/als ſy Koop-luyden worden? 13
Edel-luyden in Nederlant hebben onſe Vryheyt voor-geſtaē/maer niet alleene. 8
Edel-luyden, hoe datſe haer dragen moeten. 584
Den wech om Edel te wordē. 585
Eduardus de VI. Koningh van Engelandt. 71
Eedt, hoe men dien verſtaē moet. 591
Eedt moet men houden / ock aen ſyne vpanden. ibid.
Eedt teghen het Vaderlandt moet men voor-al quÿten. 599
Krijghſ-eedt moet men ſtricte houden. ibid.
Eere moet van God komen. 604
Ende dat door Goddelicke middelen. ibid.
Eer-tijtelen vande wereldt/zÿn vol ydelheydt. 603
Eere, voor goudt. 551
Eergierighe menſchen worden ſeerlicht onrechtvaerdigh. 565
Eere Gods moeten wy voorzal ſoecken. 293
Ende dat naer den reghel van de H. Schriftuere. 294
Eere, ende gunſte, hoe die te verkrÿ-

krÿgē zÿn. 584.586
Onderſchept tuſſchen rechte, ende onrechte eere. ibid.
Heylige eergierigheyt, wat dat zy. 599
De noodtwendigheyt daer vā. ibid.
De proeven / of merck-teeckenen daer van. 601
Eliſabeth Koninginne van Engelant, raedt de Heeren Staten, tot Vrede. 284.286
Treffelicke antwoorde vande Heeren Staten aen de ſelve. ibid.
Emmanuel, Koningh van Portugael. 111
Emmanuel de Almada, Biſſchop aldaer. 659
Emmanuel Sa, Jeſu-wÿt / ſept dat de Kerckelicke Perſonen tegen haren Koningh, of Souverayn, niet en konnen begaen Crimen læſæ Majeſtatis, overmidts datſe ſyne Onderſatē niet en zÿn. 437
Ennius oordeel van een wÿs man. 35
Idem, vande Soldatē ſonder courage. 566
Idem, van de vrundtſchap. 690
Enghelſche, en hebben de Naſſauſche Strate niet konnen vinden. 179.290
Sy reeden op Oost ende West-Indien. 197
Het Octroy van Koningh Jacobus de VI. daer toe verleent. ibid.
Epheſtion, van Alexander ſeer beklaeght. 578.579
Equippagie van de Schepen van Oorloge / waer ſy moet gedaen worden. 552
Equippagie-meeſters haer Ampt. 624
Erycy Puteani weegh-ſchale. 596. 660
Ervarentheyt moet ons leerē / welck den beſten middel zy / om de Zee te veylen. 612
Erneſtus van Ooſtenrijck, ſoeckt Vrede aen de Heeren Staten Generael. 276
Der ſelve treffelÿcke antwoorde daer op. ibid.
Euripedes van de ghetrouwigheyt. 595
Euwout Pieterſſen Worſt, een braef Soldaet / ende kloeckē Zee-helt. 613

F.

FAbius Maximus, en will ſynē ſone / die anders een dapper man was / geen Burghemeeſter ghemaeckt hebbē / en waerom? 553
Hy herſtelde eens de ſakē met vertoeven. 569
Famianus Strada, Jeſu-wÿtſchen Hyſtorie-ſchrÿver vā onſe Oorloge / geciteert. 7.15.37. 559. 561. 647
Fauſtus Socinus, ſoeckt Socinus.
Ferdinandus, Groot-vader van Keyſer Karel de V. krÿght aldereerſt den tÿtel van Catholijcken Koningh. 240
Ferdinandus de I. Keyſer. 562
Ferdinand Koningh van Arragon, neemt Navarre in / ende op wat fundament. 659
Ferdinand van Gratz, de II. Keyſer / een bitteren vervolger van Gods Kercke / en hadde de Ligue van 't Colegie van Thonon al onderteyckent / eer hy Keyſer wierdt. 434.437.659
Ferdinandus Magallanes, een kloecken Zee-held uyt Portugael. 188
Hy doet uytſprake van de Molluckē tuſſchen dē Koninck van Spaengien

gjen en Portugael. 217
Hy ſterft. ibid.
Fernambouq by ons verovert. 193
Françiſcus Draeck, Enghelſchen Ridder / zeylt de wereldt om. 188
Françiſcus Victoria, Jeſu-wijt. 222
Françiſcus Titelmannus. 230
Françiſcus Sonnius, verkrijght van Paulus de IV. Paus van Romen, bulle voor de nieuwe Biſſchoppen in Nederlandt. 409
Françiſcus Junius wort wonderlick onderhouden van eenen armen Kleer-maker. 46
Frans Eſauſſen den Heuſſen, van den Sabbath. 67. 83
Francke Raedt ſ-heer/voordert ſeer de Weſt-Indiſche Compagnie. 220
Françiſcus Toletus, Cardinael. 667
Françoys Veer, een braef Soldaet/ ſyn ſtratagema binnen Oſtende. 663
Fregatten ter Zee / zijn noodigh. 610
Don Frederico, ſone van Duc d'Albe, verkracht Naerden. 653
Fundamenten van den Indiaenſchen handel. 215. tot 253
Fundamenten van onſe Oorloghe. 212.184.647.649.650
Fuſchco, eene ſtadt in China. 127

G.

GAdes, of Caliz, in Spaengjen. 111
Ganges, de voornaemſte Riviere in Ooſt-Indien, in de Schrift-tuere genoemt Piſon. 106
Naer deſe Riviere / wordt Ooſt-Indien gedeelt / buyten ende binnen Gangem. ibid.
Geldt, waer toe het ons dienen moet. 37
Geleerde luyden moet men inde furie van de Oorloge verſchoonē. 653
Geleertheyts lof. 615
't Geloove, ende vreeſe Gods, zijn de fundamenten van de rechte kloeckmoedigheyt/en voorſichtigheydt. 591
Sonder 't gheloove / zijn de menſchē in eenen verdraetigen ſtaet. 122
't Geloove van de Indianen. ibid.
Geloovigh ghebedt heeft eene uytnemende kracht. 493
Wat daer toe vereyſcht wort. 495
Het is het beſte Wapen tegen den Vyandt. 494
Genua in Italien, daer en ſchamen de Jonckers haer ſelvē van den Koop-handel niet. 13
Gerardus Mercator, ſynē Atlas. 105
Gereformeerde, zijn by d'Heeren Staten altijdt gehouden voor de trouwſte Patriottē van het Vaderlant. 408.415.441.459
Ghereformeerde Religie wordt eygentlijck ghenomen in beſcherminghe / van deſen ſtaet. 414. 423
Gerechtigheyt is over-al noodigh. 587
Geſchut, waer / en wanneer gevonden. 126
Gevangene in't yſer/ en magh men niet ſpijſen / tegen ſententie van den Krijghs-raedt. 517
Getrouwigheyt is noodigh. 31
Ghetrouwelijck moet men met de Indianen handelen. 352
Gierigheyt van de Capiteynen beſtraft. 514.539
Gierigheyt, is eene duyvle ſonde. 539
De remedien daer tegen. 540

Gif-

Gilbertus Voetius, van de ſanteen. 568
Idem, van't krupt in brandt te ſteken. 666
Globus Cæleſtis, & Terreſtris. 149. 170
De pdelheydt van beyde / door de ſonde. 171
God is overal. 77
Dit bekennen ock de Heydenen. 158
Hy wil in den geeſt ende waerheyt gedient zijn. 159
Gods Woordt is te waerderen boven-al. 16.117
Gods wonder-wercken in de Zee. 77
Godſ-vergetentheyt, is Atheiſterie. ibid.
Gods Almoghentheydt, wijſheydt, goetheyt, leeren wy kennen upt de creatueren. 112
Inſghelijcx ſyne Majeſteyt. 146 151
God en magh men niet af-beeldē. 151
God en kan met gout eñ ſilver/ eygentlick niet gediēt woordē. 114
Godtſ-dienſt moet op de Schepen van Oorloge / vlijtigh ghedaen worden. 485
Ende dat met reverentie. 490
Inſgelijcx op de Indiaenſche ſchepen. 318
Goeree, een grouwelick exempel van eē dronckaert/ en bloecker/ dat daer gebeurt is/ anno 1624. 81
Goddelooſe menſchen zijn verbloeckt. 603
Niemant en will ſyne kinderē daer na noemen. ibid.
Godſaligheyt, waerinne ſy beſtaet. 16
Goudt-ſmeden zijn groote konſtenaers in Weſt-Indien. 130
Grave, de ſtadt / hoe datſe overgekomen is aen onſen ſtaet anno 1602. 598
Gretzerus, Jeſu-wijt. 437
Grimſton, een Vaendrigh/ bedriegt Parma, anno 1588. 663
Syne beloninghe in Engelandt. ibid.
Gryphus, Koninck van Syrien. 654
Gryphina, ſyne hupſ-vrouwe. ibid.
Griſons van dē Koninc vā Spaengien beroert gemaeckt. 660
Griecx dupl ſpreeck-woort. 158
Groot geſlachte, maeckt aenſien by de wereldt. 584
Hoe dat hy hem moet dragen / die daer upt geſproten is. ibid.
Hoe dat hy hem moet draghen/ die van ſulcken geſlachte niet en is. 585
Groenlant, onwoonbaer. 168
Guina-cava, een Koningh van Peru. 129
Gunſte, en credijt by de gemeynte/ hoe dat te verkrijgē is/ volgens Gods woordt. 583
Hoe dat te verkrijgen is/ volghens het advijs van Cicero. 584
Gymnoſophiſten, antwoordt van Alexander. 134
Sy zijn van Alexander verſchoont. 651

H.

HAns Willem, den laetſtē Vorſt van Cleve, is kranck-ſinnigh. 226
Haet, en verachtinghe, verſchillen. 585
Redenen van beyde. ibid.
Hannibal konde wel Victorien krijgen/ maer niet wel gebruycken. 564

Haeſtigheyt, of vertoeven, wat beter zy? 569
Havarie, Bodemerie, Aſſuerançe, Wiſſel, moet geſchieden in gherechtigheyt. 587
Heydenen bekennē/dat God overal is. 158
Heydenen, hoe men die met ontſach moet brenghen tot de kenniſſe Chriſti. 321
Heydenen, beſchamen vele Chriſtenen. 35.139
Want ſy gaen in vele dingē/ de genaemde Chriſtenen te boven. 131
Heydenen, hebben alle dingen gedaen om hare eygen eere. 607
Helden Davids, 30. in getale. 574. 588
Hegel, een Koninghlijcke Stadt in de Molucken. 125
Heydenſche Vrouwen, of die van de Chriſtenen mogen getrout worden/ende hoe verre? 348
Heeren dienſt, en is geene erve. 561
Heydenſche exempelen waer toe ſy dienen? Dedicatie. 146
Hendrick, dē Baſtard van Caſtilien, daer zijn de Koningē van Spaengjen afgekomen. 659
Hendrick de II. Koning vā Vranckrijck/ſteut de Victorie van Keyſer Karel de V. 559
Hendrick de III. van een Jacobijner Munnick doorſteken. 436
Hendrick de IIII. van ſyne onderſaten ſeer bemint. 572
Hy wordt van Johan Caſtel gheſteken. 436
Hy wort van Ravayllac vermoort. 437
Door toe doen van de Jeſu-wijten, ſoo een geleert Papiſt ſchrijft/ in een ſeker tractaet/ genaemt Anticotton. ibid.
Hemel, en Aerde, hoe die verſchille in groote. 168
In overvloet van alle goederen. 169
In playſier. 170
In heerlickheyt. 173
Hemel wordt by de Chineſen ghehouden voor den opperſten / en hooghſten God. 126
Herodes Antipas, een Overſpeelder. 524
Hevila, nu genoemt Indoſtan. 106
Heſiodus ſept/ dat mē niemant om ſynen ſtijl/en moet verachten. 9
Hieronymus van Praga. 279
Hieronymus Savanarola, gheprieſē. 572
Hippocrates Mathematicus heeft ooc Koopmanſchap gedreven. 9
Hyſtorien, haren lof. 614
De Wettē/die men daerinne moet houden. 607
Homerus, eē vermaert Poëet. 614
Hooghſtraetſche ghemupteneerde. 599
Hof-dieſte verboden. 102
Hoofſche Negotianten van dē Koninghe van Spaengjen. 282
Hooge Overigheydt, ampt ontrent de Militie te Water. 629
Hoererie, wijn/ende moſt/ maken ſotten. 525
Hoeren-koten moetē geweert worden. 523
Den grouwel van de hoererie. 91.517
Hoererie moet geſtraft worden/ en hoe? 346.523
Houwelijck en magh een Chriſten niet aengaen met vpanden van het geloove/ of openbare godde-looſe menſchen. 447. tot 559
Het advijs van den Hoogh-geleerden Petrus Molinæus, deſen aengaende. 448

Hou-

Houwelijcken van onſe Natie / in beyde de Indien, daer is vele aen gelegen. 344
Want ſy en moghen niet trouwen met onghedoopte Heydenſche Vrouwen. 346
Of mē de Indien niet en ſoude konnē populeren met Vrouwen van onſe Natie? 349
Huyſen, en timmeragiē/wat mate men daerinne houden moet? 53
Huyſen en Boomen moet men in de Oorloge verſchoonen / ſoo vele mogelick is. 658
Hugo de Groot, een vermaert Juriſt / de Jure pacis & belli. 114. 647.649.651

I.

IAbes in Gilead uptgheroept / en waerom? 656
Iacob Valck, Theſorier van Zeelant reedt op Oost-Indien. 181
Iacobus Endius, ſyn Cronÿcke van Zeelandt. 119.237.291
Iacob Heemſ-kercke. 613
Iaponien, den rijckdom daer van. 107
Hare regeringe. 140
Ian de Moor, Vice-Admirael van Worſt. 613
Ian Hugeſſen van Linſſchotē. 179
Idelheydt van de meteora, metalen, boomen, beeſten, menſchen. 172
Iephtach allegeert præſcriptie. 240
Ieſu-wijten looſheydt in het onderwijſen der kinderen. 330
Hare authoriteyt. 204
Met namē in de Spaenſche furie. 714
Hare maxime. 433
Hare mirakelen. 435
Haren aerdt / ende manieren / van twee Franſche Advocatē beſchreven. ibid.
Hare middelen/voorgeſlaghen tot bekeeringe der Ketters / ſoo ſy die noemen. 434
Het oordeel der Françoyſen, ende Venetianen, van deſe ſecte. 435
Hoe machtigh ſy zÿn. 436
Haren ſucht tot den Koningh van Spaengjen, waer die uyt ſpruyt? ibid.
Hare blinde gehoorſaemheyt tegē den Paus, of harē Overſten. ibid.
Sy zÿn trouweloos / en ſonder verbondt. 595
Sy willen ons nochtans beſchuldigē met hare vuyligheyt/ maer ſonder ſchaemte. ibid.
Te weten / dat onſe Overigheden, haer woordt niet en hebben gehouden in verſcheyden tractaten. 596
Deſe Calumnie wort wederleght. ibid.
Sy zÿn Autheurs van de moordt van Hendrick de IIII. ſoo Anticotton ſeydt. 437
Ieſu-wijt Comelets muytachtighe Predikatie/ radende dē Koning Hendrick de III. te vermoorden. 435
Ieſu-wijt Mariana prÿſt de moordt van Hendrick de III. 437
Ieſu-wijt Emm. Sa, will de Koninghen vergeven hebben / niet in hare ſpÿſe of dranck / maer in haren ſtoel / of kleederen. ibid.
Ieſu-wijt Gretzerus, is van het ſelve gevoelen. ibid.
Ieſu-wijtſ-ghesinde Caſpar Schioppius, ſchrÿft een Alarm-ſlagh tegē de Chriſtenen, die hy Ketters noemt. ibid.

Ieſu-wijten uyt Vranckrijck gebannen. 435
Ende wederom herſtelt/ tot ongeluck van den Koningh. 437
Ieſu-wijten bekennen/ dat den Paus de macht niet en heeft over de ganſche wereldt. 221
Ieſu-wijten Sodaliteyt. 391
Hare valſcheyt, en wreetheyt. 392
Hare dubbel-ſinnigheyt. 594.595
Inkomſten van den Koningh van Spaengjen. 281
Indianen blindtheyt. 118
Indien waer na genoemt. 105
Indianen zijn ons eenen ſpieghel/ daerinne wy konnen ſien / wat wy zijn van natueren. 123
Sy zijn oock eenen ſpieghel/ van de ongrondeerlijcke oordeelen Gods. 121
Sy offeren menſchen. 125
Hoe men met haer moet handelen in politijcke ſaken. 350
Sy hebben van outs gehadt/ hare Koningē/ ende maniere van regeringe. 226
Sy hebben ſonder waerheydt / het recht van præſcriptie, over haer Landt. 240
Sy zijn verwondert over de gelegenthept van ons Vaderlandt. 184
Hoe men haer moet brengen tot de kenniſſe Chriſti / ende den waren Gods-dienſt. 321.329. 333
80. Indianen wierden by de Spaengjaerdē verkocht voor een Merripeerdt. 340
Wat deernisſe wy met de Indianē moeten hebben. 118.289
Indianē zijn met hare woon-plaetſe te breden. 133
Sy hebben in hare blinthept/ eenige Politijcke deughden, daerinne ſy vele genaemde Chriſtenen beſchamen. 139. 146
Als met namen/
1. Eenvoudigheyt. 139
2. Sy zijn met haren ſtaet te vreden. 140
3. Sy zijn vreemt van gierigheyt. ibid.
4. Sy zijn te vredē met 'tgene God haer verleent. 141
5. Sy verachten de doot. ibid.
6. Sy zijn naerſtich in hare beroepinge. ibid.
7. Sy zijn hare Overigheden gehoorſaem. 143
8. Die van Mexico, voeden hare kinderen wel op. 144
Indiaenſche vaert, is ſeer profijtelick. 253
Sy is oot ſeer nootſakelick/ want ſy verlicht ſeer onſe Oorloge in het Vaderlandt. 262
Sy dwingt den vyandt, tot Treves. 259
Sy verbreydt onſe Juriſdictie. 263
Deſe vaert en konnen noch Koopluyden, noch Ambachtſ-luyden, noch Arbeyders, wel derven. 255.256
Sonder deſe vaert en konnen wy nopt komen tot een goedt eynde van onſe Oorloge. 271
Sonder deſe vaert en konnen wy het Rijcke Chriſti niet verbreydē onder de Heydenen. 286
Derhalven en behoort men deſe vaert nopt te quiteren. 264
Of anders en ſullen wy nopt meer daer toe geraken. 265
Wy ſouden oock onſe Bondt-ghenooten groot ongelijck doen/ die daer woonen. 269
Deſe vaert (met namen op Weſt-Indien,)

Indien,) heeft vele vpanden. 252
Occaſien van deſe vaert. 177.tot 211
Met wat recht wy daer aen gekomen zijn. 211. tot 253
De nuttigheyt eñ nootwendigheydt der ſelver. 252.tot293
Wat men moet doen / om de ghewenſchte vruchten daer upt te trecken. 292.tot 367
Inquiſitie van Spaengjen haren oorſpronck. 338.407
Haer beginſel in de Nederlanden. 406
Sy ſtrijdt tegen 's Landts Privilegien / en daerom en hebben de Nederlanders die niet konnen verdragen. 407
Inquiſitie veroordeelt de belijders van de ware Religie. 274.407
Sy wort geſtut door Vrou Marie. 408
Sy wort weder levendigh. 409
Murmuratie daer over. ibid.
Joab, een kloeck Soldaet. 645
Jobs patientie. 27
Syne authoriteyt. 42.67
Syne barmhertigheyt teghen den armen. 47
Joden, of ſy het gulden Kalf, voor den waren God gehouden hebben. 160
Joden in Ooſt-Indien. 123
Sy lieghen / als ſy ſeggen / datſe nopt pemant ghedient hebben. 362
Johannes den Apoſtel, en wil met Cerinthus niet blijven in eene badt-ſtove. 446
Johannes Chryſoſthomus van den Ruſt-dagh. 66
Johannes Ludovicus Vives, van de Paepſche Afgoderije. 154
Idem, van't menſchen-offerē. 125
Idem, vande Phæniçiers, die Spaengjen eens in-genomen hadden. 238
Johannes Calvinus, van de oplegginge der handen. 73
Idem, van de diſcipline der Kercken. 327
Syne Sendt-brieven, zijn Theologiſche conſultatien / over allerlep gevallen. 329
Johan. Wolphius, van onnoodige Oorlogen. 635
Johannes Cuchlinus, van den Sabbath. 64
Johannes Huz. 279
Johannes Stuard, Schotſch Edelman/doot geſteken. 665
Johannes Rufus, Aertſ-biſſchop. 111
Johan Aventroot, Martelaer. 437
Johan Davids, een vermaert Piloot. 180.197
Hy wort vermoort. 351
Johannes A turre-cremata, Jeſuwijt/van de tijdelicke Juriſdictie van den Paus. 222
Johan de Witte, Hollander / dient den Koningh van Spaengjen. 193
Johannes Torrentius, Atheiſt. 405
Jonge luyden, die te lange repſen/ buyten s'Landts / worden beſtraft. 137
Hare ſotte trotſigheyt wordt aengewеſen. 138
Sy worden aenghenaem door de deught. 585
Sy zijn buyten jalouſie. ibid.
Joſaphats miſgrepe/ upt Politijcke inſichten. 381.431
Joſias Simlerus van de Republijcke van Switſerlandt. 280.659
Iſbrant Veccales. 179
Joſeph van Arimathæa. 393

Iſa-

Isaschars verstandighe Hooft-luyden. 608
Ismaelitische Koop-luyden. 3
Isocrates van de vrundtschap. 578
Idem, van den eedt. 599
Iulius Cæsar verantwoordt / als Advocaet / een oudt Soldaet. 40
Syne voorsichtighept. 545
Syne vriendelickhept/ende barmhertighept. 550
Syne matighepdt in spÿse / en dranck. 567
Syne wackerhept. 545
Syne geleerthepdt / en vaerdigen Geest. ibid.
Syne kloeckmoedighept. ibid.
Syne vriendelickhept/ eñ spraecksaemhept tegen syne Soldaten. 573
Syne geregelde Justitie. 581.631
Hy heeft syne eyghene Hystorie beschreven seer treffelick. 614
Syn ontsach by syne vrandē. 589
Syne wellustighept. 566
Syne lichamelicke swachept. 545
Hy ontsach meest magere eñ bleecke luyden / en waerom? ibid.
Syn miserabel eynde. 591
Julius de II. Paus / doet den Koninghvan Vranckrijck, Loys de XII. ende dē Koninghvan Navarre, in den Ban. 659
Julianus den Apostaet, verbiedt de Christen-kinderen de Scholen. 330
Italiaensche Edel-luyden, en schamē haer van de Koopmanschap niet. 13
Justitie is soo noodigh / dat selfs de voeden die niet missen en konnen. 587
Sy is dē oorspronck/ende het fundament van alle regeringe. ibid.
Justitie militaire, is insonderhepdt oock seer noodigh. 631
Maer sy moet met wÿshept gedefsent worden. 581
Justitie, wat het sy/ ende de deelen daer van. 32.39.629
Justitie moet in Indiē scharp onderhouden worden. 337
Met namen tegē de roepende sonden. 338

K.

KEyser Karel de V. soeckt Karel.
Keysers van Duytschlandt/hebben met onsen staet, over lange/ neutraliteyt ghehouden/ met namen Maximilianus de II. Rudolphus de II. Matthias de II. 440
Keyser Ferdinandus de II. wil het Keyser-rijck van Duytsch-landt, met de Kroonen van Bohemen, ende Hungarien, als erf-goedt maken. 133
Keyserlijcke Wetten, en verbiedē de Koopmanschap aen de Jonckers niet. 13
Keyserlijcke Wetten tegen de Monopolie. 29
Keyserlijcke Wetten van de Tollen, ende Impositien. 31
Keyserlijcke Wetten tegen de bancqueroutiers. 21
Keyserlijcke Wetten van de Zeevaert. 91. &c.
Keyserlijcke Wet van den Rustdagh. 325
Keyserlijcke Wet van 't Overspel. 346
Keyserlijcke Wet van de Houwelijcken der Christenen, met de ongeloovige. 457
Keyserlijcke Wet teghen de Christenen, die Joden, of Heydenen ongelÿck doen. 352

Keyſerlicke Wet van de ſlaven. 359. 364
Keyſerlijcke, ende Koninckſlijcke Authoziteyt/ is aen de Wetten gebonden. 335
Keyſerſche ſtrooperie. 659.683
Chriſtelijcke Keyſers hebbē altijt de Afgoderie ſoeckē te weerē. 443
Keniters zijn van Saul, in de Oorloge tegen Amaleck, verſchoont. 652
Kenniſſe Chriſti, hare waerdigheyt. 117
Sy is het fundament van ons geloove. 404
Kercke moet oordeelen van 't gheloove der Kercken. ibid.
Kercke kan doolen/ te weten/ de repreſenterende Kercke/ ſoo de Papen ſpreken. 162
Kercken, en Klooſters en behoorten niet te breken. 658.660
Kerck-brekerie wordt ons t' onrechte op-geleght. ibid.
Kerckelijcke goederen, en behoorden onder anderen buyt niet gedeelt / maer ad pios uſus, dat is/ tot eē heyligh gebruyck/ gekeert te worden. 650
Kercke Gods in beyde de Indien/ hoe dat daer op moet gelet worden. 317
Alle dienaers vande Compagnie/ ſoo Heydenen / als Chriſtenen/ moeten met ontſach / tot de vieringe van dē Ruſtdagh/ ende ter Kercken gebracht worden. 318
Ketters, die in de voorgaende eeuwe/ grouwelicke beroerten hebben aengericht. 405
Ketters en is men gheen gheloove ſchuldigh/ volgens het Concilium van Conſtantz. 279
Kinderē moetē wel opgevoedt zijn/ eñ wat daer aen gelegē is. 144
Kinderen, die qualijck opgevoedt zijn/ dienen tot roeden/ om hare Ouders te geeſſelen. 145
Hoe men de kinderen behoort op te brengen. 71
Kinderen deſer werelt zijn ſeer loos in haren doen. 126
Kruyt in brandt ſteken / of dat geoorlooft is? 665
Kuyperie, dat is / onbeſchaemde vrpagie vā de ſtemmē/ is eē verkeert middel om ghevoordert te worden tot Ampten. 550.584
Siet daer van/ het advijs van Cicero. 550

L.

Landt-bouwerie is wel eene eerlicke neeringe/ maer wort vā Cicero, in vergelijckinge van dē Koop-handel/ wat te veel gepreſen. 8
Lant-luyden, die onnoozel zijn/ ende ons geene vrandtſchap en toonen/ behoort men in de Oorloge te verſchoonen. 653
Langen Hendrick, een braef Soldaet. 201
Laſteren van den name Gods/ ſiet vloecken.
Het is eene grouwelicke ſonde. 81. 499
Laſteringe, of calumnien tegē onſe perſonen moeten wy verachtē/ als wy ontſchuldigh zijn. 554. 560
De Godſ-laſteringhe veroorſaeckt den vloeck des Heerē/ over onſe neringe/ eñ militie ter Zee. 505
De ſtraffe die daer tegen in dē Artijckel-brief van de Maetroſen ſtaet/ is te ſlap. 501
Hoe datſe behoort verhooght te worden. 505

Remedien tegen deſe ſonde. 507
Latria, Doulia, Hyperdoulia, is eene verſierde diſtinctie van de Papiſten / tot verſchooninghe van hare Afgoderie. 154
Laurens de Coſter, eerſte vinder van de Druckerie in Europa. 126.
Leckernie in ſpijſe en dranck / en moeten wp niet ſoecken/eñ daer over wort I. Cæſar gepreſen. 567
Ledicheyt is een vupl gebreck/ende wort nochtans in onſen tijt gehouden voor eẽ poinct van eere. 6. 141
Leviten, of ſp vrp warẽ van de ſonde nopende het gulden kalf. 163
Libertijnen roemen op haer Politijck leven/ maer ſp zijn erger/ als Hepdenen. 131
Lipſii advijs / wat Soldaten men meeſt mach vertrouwen. 577
Idem, van de Oorlogs-wetten. 635
Loy de ſchalp-decker tot Antwerpen/een grouwelick Ketter. 405
Loys de VIII. Koningh vã Vranckrijck / ſyne ordinantie teghen de vloeckers. 83. 502
Loys de XII. Koningh van Vranckrijck van Julius de II. Paus gebannen. 659
London, wat daer s'jaers verdaen wordt in Taback. 100
Lorren-draeyen, eene groote ſonde. 31.255
Loreynſchen Hartoghe, wordt van den Keyſer beſchermt. 439
Looſheydt in de Oorloghe, is gheoorlooft / doch binnen de palen van de Wet Gods. 663
Looſheyt, en ſtoutigheyt, ſonder de vreeſe Gods / bederven haren Meeſter. 591
Lucas Trelcatius Filius, van den Ruſt-dagh. 65
Lucius Craſſus, een treffelijck Heer binnen Roomen. 619
Luccejus, eẽ geleert/ welſprekende man / ende vrundt van Cicero. 607
Lucius Mummius, eenẽ Roomſchen Overſten/ verwoeſt de ſtadt Corinthen. 593
Lucanus bekent / dat God over-al is. 158
Syn oordeel vanden waren God/ dien de Joden dienden. ibid.
Hy noemt Alexander de Groote, eenen gheluckighen Vry-buyter. 134
Luyck wort beſtreden van dẽ Keyſer/ende Biſſchop van Ceulẽ/en waerom? 439
Luyaerts moeten aenghepoort worden. 470

M.

20. MAeghdẽ geoeffert ontrent de begravinghe van eene Indiaenſche Koninginne. 125
Maettrooſen van onſe Natie/ prijs. 75
Hare ſchande. 522
Sy moetẽ trachten vooral naer de kenniſſe van den waren God. 70
De middelen daer toe. 75.507
Sy moeten het ware geloove belijden/ende wel beleven. 508
Sy moeten haer op vreemde havens wel dragen. 77
Sy moeten haer wachten van Afgoderie. 79
Van alle misbruyck vanden name Gods. 81
Van Sabbaths-breucke. 83. 101.508
Van wederſpannighept tegẽ hare Overſte. 510
Van kijven en vechten. ibid. 511

Van onkuyſchheydt / en overdaet. 517
Van tuyſſchen en ſpelen. 85.101. 511
Van liegen/bedrieghē/ achterklap/ voorzaal van verraderie/ en overloopen naer den vyant. 525
Sy moetē ſtaē naer een reyn herte. 527
Sy moetē gerechtich zijn volgens de Zee-rechten. 86.515
Sy moeten matigh zijn. 91.513
Voor-al haer-ſelven wachtē van hoererie. ibid.
Van dronckenſchap. 94. 524
Van misbruyck in Brande-wijn. 69.452
Van misbruyck in Taback. 97
Van duyle woorden. 102. 526
Vā Acker-roof/en Hof-dieſte. ibid. 510
Van ſtraet-ſchenderie. 104. 510
Sy moeten biddē niet alleene in't openbaer met andere gheſellen/ maer oock in't byſonder. 493
Maettrooſen, moeten wel betaelt worden. 630
Macarius, Biſſchop tot Jeruſalem. 670
Magallanica, een groot quartier in America. 235
Magiſtraet, is eene levende Wet. 582
Machomet belooft ſyne diſcipelen lichamelicke vryheyt. 363
Idem, wil de overſpeelders hardt geſtraft hebben. 346
Maeltijden, ſoockt bancketten. 51
Maria, Gouvernante / Keyſers Suſter/ ſtut de bloedige Placcaten. 409
Mariana Jeſu-wijt, pryſt den Monnick die Henrick de III. Conincke van Vranckrijck vermoort hadde. 437
Marcus Craſſus, en acht niemandt rijck genoegh om een Overſte te zijn in eene republijcke / dan die een Leger op ſyne eygene burſe kan onderhouden. 38
Marcus Paulus Venetus, van Oost-Indien. 108
Marcus Aurelius Keyſer / leert ſyne Sonē een Ambacht/ende waerom? 142
Hy verſchoont de Chriſtenen. 372
M. Attilius Regulus, ſyne groote/ ende wonderlijcke ghetrouwigheydt. 563.593
Maeſtrichts verraedt / anno 1638. 595
Marquis d' Ancre ſeer eergierigh. 565
Idem, ſeer gehaet/eñ syn jammerlijck eynde. 572
Martinus Bucerus van den Sabbath. 63.321
Idem, van 't overſpel. 345
Idem, van de Catechiſatie. 71
Idem, van de diſcipline der Kercken. 326
Idem, vande Koopmanſchap. inde dedicatie.
Wat eē treffelick man hy geweeſt zy / volgens 't getuygeniſſe Calvini. 323.325
Martinus Navarrus van de Soldaten/die den Duyvel om gelt dienen. 639
Idem, van de duellen. 665
Idem, van hem-ſelven te dooden. ibid. 667
Idem, van de Soldatē/ die met eene quade intentie/ tot dē Krijgh gaen. 674

Mar-

Martinus de Valentia, eē Munnick in Indien. 230
Margariete, Princeſſe van Parma. 410
Martelaers in Nederlandt. 438.562
Marſeyllen, ſ van Koop-lupden gebouwt. 10
Maleyſche ſprake/ is noodigh voor een Predikant/ in beyde de Indien. 298
Matigheydt, eene noodige deught/ ende waerinne die beſtaet. 49 91.565
Mauritz, Prince van Oranjen/ hooger me. eē treffelick Prince. 454
Syn accoort met die vande Grave. 595
Den Spaengjaert ſoeckt hem/ met ſyn Broeder/ Henderick Frederick, te vermoorden. 277
Maurice, Grave vā Naſſau/ Gouverneur in Braſilien. 303
Mayz, hoe dat gewonnen wordt. 110
Maximen van onſe Voor-ouders/ nopende onſe Oorloge. 277.279. 292.390
Maximilianus de II. Keyſer/ weygert den Koningh van Hiſpanien te helpen tegen de Nederlanden. 440
Mecchelen, van Duc d'Alba verkracht. 653
Hooghen raedt van Mecchelen adviſeert Keyſer Carel de V. nopende de ſlavernie/ datſe in de Nederlanden niet en geldet. 364.
Megaſthenes heeft langhe verkeert in Ooſt-Indien. 109
Mediçine is eene eerlijcke konſte. 10
Mediçijn-meeſters moetē conſcientieus zijn. 312
Sy en zijn niet te beſchuldigē/ als ſy geprocedeert hebben naer den regel van de konſte. 560
Wat wy moeten leeren upt hare manière van cureren. 547.582
Melanchthon van de onnoodighe Oorlogen. 635
Menno Simons houdt de Munſterſche Rot-geeſtē voor ſyne Broeders. 479
Hy ſept/ dat de Overighedē/ Gode konnen behagē/ indien ſy maer Godt vreeſen/ ende haer Ampt doen in gerechtighept. 482
Hy raedt de Overigheden/ datſe de verlepders met redelijcke middelen/ dat is/ ſonder bloedt en ſweert/ ſouden weerē/ en tegenſtaen. 320.417
Hy laſtert den eedt van de Soldaten/ die ſy doē aen hare Overſte. 645
Hy laſtert vele dingē/ om het misbruyck/ ſonder te letten op het ghebruyck/ ghelijck Mahometh. 646
Mercurius ende Iſis, zijn by onſe Voor-ouders gedient. 119
Meſtiſē dat zijn Portugyſſche kinderen/ van Indiaenſche Vrouwen. 251
Meteora wat dat zijn. 171.172
Metalen, watſe arbeydt koſten. ibid.
Mexico, eene ſchoone ſtadt in de Weſt-Indien. 130
Midas, de fabel daer van watſe bedupdt. 236
Midianitiſche Koop-lupden. 3
Molanus van de ſlaven. 363
Monarchie, haren oorſpronck. 587
Monopolie wat dat zy. 29

Monopolier wil den Koningh van Spaengien zijn. 216
Monſteringhe, moet oprechtelijck gedaen worden. 539
De ordinantie daer op gemaeckt. 484
Schrijvers moeten trouwelick daer op lettē/volgens hare inſtructie. 623
Moort van Parijs. 441
Moluccxſche Eylanden. 107.219
Ferd. Magallanes doet eene uptſpraeke daer van tuſſchen de Koningen van Spaengien/ en Portugael. ibid.
Moren, of Moriſken hebbē Spaengien lange beſeten. 238.407
Met namen Granaden, 700. jaren. 442
Muytinatiē, hebbē dē Spaengiaert dickwils geplaeght. 282

N.

NAbal een ſot / die niemandt en derfde aenſpreken. 580
Naeckt-loopers tot Amſterdam. 597
Naſſau, dat doorluchtighe Hups/ wordt geprеſen. 541.550.563. 611
Naſſauſche helden, zijn geweeſt als onſe Heylanden/ om ons te verloſſen upt de Spaenſche Tyrannie. 549.563
Naſſauſche Strate, hoe ſy gebonden is? 179
Navarre wanneer / eñ op wat fundament vandē Spaengiaert ingenomen. 659
Navarrus, ſoeckt Mart. Navarrus.
Nederlanders, zijn een vry volck. 7. 361
Sy zijn ebenwel hare Overſte ſeer ghehoorſaem/ als ſy Vaderlijck geregeert worden. ibid. 7. 361
Harē aert/ ſy en plegē noch verraders/ noch moordenaers te zijn. 85
Nederlandtſche Hyſtorie, is noodigh van alle Overſte/ende Officieren geleſen. 615
Van wien ſy beſchreven is? ibid.
Waer toe datſe dient. ibid.
Nederlanders, hebbē altijt de Koopmanſchap/ende Ambachten geprеſen. 6.8
Nederlantſche Privilegiē oorſprong/ uptnementhepdt/ en vaſtighept. 412
Hare Overſte hebbenſe / dickwils willē te niete doen/ maer te vergeefs. ibid.
Dē Koninck Philippus de II. heeftſe beſworen 413
Maer ſpnē eedt niet gehoudē/ende dat is het fundament van onſe Oorloge. 414
Nero, ſpne ſotte hoovaerdie. 602
Spne wreethept/ende hoe hatelick dat hy daer door wierdt by het volck. 661
Neſtor, eē welſprekende man. 272
Neutrale perſonen moet men verſchoonen. 652
Neutraliteyt tuſſchen ons/ende den Keyſer/ worr van dē Spaenſchē Ambaſſadeur ſterck ontraden. 439
Nicodemus exempel wordt misbruyckt. 392
Nieuwe Geuſē, of Krupſſers/ of ſy te prijſē zijn/ dan niet? 609.681
Nimrods ſotte hoovaerdie. 602
Nicolaus Cleonardus van de ſlavē. 364
Nicolaus Machiavel, van Alexander de VI. Paus. 279
Hy prijſt Hieron. Savanarola ſeer. 572

Syne leſſe/van 't bedrogh. 377
Wort van Cicero verſoept. 600
Nicolaes le Meſle, Godſ-laſteraer binnen Parijs geſtraft. 301
Noort-Zee, hoe ſy van den vpandt beſtormt wordt. 610
Notariſen, haer Ampt. 626
Ars Notariatus, een noodigh boeck-ken voor de Schrijvers, ſo wel als voor de Notariſen. ibid.
Nova Spania. 130.339
Nova Francia. 227
Nova Britannia. 343
Nuchterheyt, eene noodige gave/ ſonder de welcke niemandt en kan commanderen. 524. 566
Numa, hielt den eedt by de trouwe gedaen/ voor den hooghſtē eedt. 592

O.

Octroye van de Compagnie op Ooſt-Indien. 190
Op Weſt-Indien. 204
Beyde brengē ſy mede/dat de Heeren Staten Generael/geen verbont en ſullen maken tot haren nadeele. 266
Beyde Octroyen moeten ſcharp onderhouden worde/en waerom? 294
Octroye van den Grooten Turck/ aen de vereenighde Nederlandē vergunt. 367
Octroye van den ſelvē vergunt aen de Francoyſen/ eñ Venetianen. 369
Octroye van Iacobus de VI. Koninc van Engelant/aen ſyne Onderſaten vergunt/ op Ooſt-Indien. 197
Hoofden van die Engelſche Compagnie. ibid.
Octroy vādē ſelvē op America. ibid.
Offerhande van menſchen/is lange onder de Heydenen gedaen. 125
Wanneer ſy opgehouden is. ibid.
Inſonderheyt tot Roomen. ibid.
Officien ſoeckt een yder/ om op te levē/maer het heeft groote ſwarigheyt in. 6
Officien in Japonia. 140
In Ooſt-Indien. 128
Officieren moeten elck haer Ampt verantwoorden. 530
Sy moeten vroom zijn/ ende wat daer by verſtaen wordt 611
Sy moeten de diſcipline bewaren. 531
Sy moeten geloovigh zijn. 534
Sy moetē Godvruchtigh zijn/dat is/mannen van conſcientie. 536
Sy moeten vreemdt zijn van gierigheyt. 538
Sy moeten getrouw zijn. 537
Sy moetē het Vaderlant lief hebben. 540
Sy moeten voorſichtigh zijn. 544
Sy moeten couragieus zijn. 549
Deſe couragie beſtaet in thiē verſchepden poincten. ibid. tot 567
Sy moeten nuchteren zijn. 566
Sy moeten wacker zijn. 569
Sy moeten by hare Soldaten bemint ende ontſien zijn. 570
Sy moeten credijt hebben by hare Betaels-heeren/ende de ganſche Gemeynte. 583
Sy moeten by den vpandt ontſien ende gevreeſt zijn. 588
Sy moeten haer voordt houden/ oock by den vpandt. 592
Sy moeten eene H. eergierigheyt hebben. 600
Sy moetē hare Betaels-heerē met goeden raedt bystaen. 607
Sy moeten naerſtigh leſen de Hiſtorie van ons Vaderlandt/ en waerom? 614.619

Officieren hebben dooz den bandt eene valſche maxime/ dat ſe ſonder bloecken niet en konnen commanderen. 499
Middelen booz haer / om bemint te wozden. 572
Middelen/ om ontſien te wozden. 580.589
Offiçieren te Water moeten booz haer ſchip ſozge dzagen / als een Kupter booz ſyn Paerdt. 622
Twee Oyen in rijck Arabien, bzengen in 10. jaren tijts boozt/ 40. dupſent ſchapen. 169
Olivier van Oort, een vermaert Zee-helt. 613
Ontdecken, of vinden van een lant of andere dinghen / hoe verre dat geeft recht van eygendom? 126.127
Onwetenheyt in de H. Schzifture/ is oozſake van Libertiniſterie, ende Atheiſterie. 71
Ooſt-Indien, de palen/ende groote daer van. 105
Afdeelinge daer van. ibid.
Den rijckdom daer van. ibid.
De vzuchtbaerheydt / de gheſonde lucht/de luſtigheyt / ende de Rivieren daer van. 107
Wanneer dit Landt ontdeckt is? 109
Ooſt-Indianen geloove. 122
Hare looſheyt in de Politie. 127
Wat wy in de Indien moetē aenmercken. 112
Ooſt-Indiſche Compagine, de occaſien daer van. 178. tot 183
Eerſte oogemerck daer van. 216
Sy wozdt gearreſteert. 190
Artijckelen van het Octroy. ibid.
De macht daer van: want ſy hadde anno 1608. in haren dienſt twintigh dupſent menſchē. 265
Idem, 160. ſchepen met 8800. Maettrooſen. 255
De nuttigheyt/ende nootwendigheyt daer van. 252. tot 291
De fundamentē van het recht tot deſen handel. 211. tot 251
Regulē / om recht pzofijt daer upt te trecken/naer ziele eñ lichaem. 291. tot 367
Ophir, wat Landt dat zy. 108 213
Oplegginghe der handen in de pzimitive Kercke. 73
Oorbiechte wederlept. 693.697
Oorloghe is defenſijf, of offenſijf. 649
Hoedanigh dat onſe Oozloghe is. 651
Onſe Oorloge tegen den Koningh van Spaengien / is rechtveerdigh. 212.214.251.413.649
Alhoewel alle particuliere fauten in de pzocedure niet en konnen verſchoont wozden. 212.660
Oorloghe moet gerechtigh zijn/ in materia, & formâ, dat is/ in den grondt/ ende in de pzocedueren. 671
Oorlogſ-temperament is noodigh. ibid.
Oorlogen des Heeren, wat die zijn. 380.636
Oorlogē van het Huys van Ooſtenrijck, zijn onrechtvaerdigh / en waerom? 658
Oorloghe wanneer ſy gerechtigh is? 591.634.651
Onſe Oorloghe, hoe ſy moet gheepndight wozden. 280
Ghevallen der conſcientie, nopende de Oozloghe/ met namen:
1. Geval, of men wel Oozloge voeren magh? 471.634
2. Geval,

2. Geval, hoe men die boerē moet? ibid.
3. Geval, hoe verre dat eē Soldaet/ de gerechtigheyt van de Oorloge ondersoecken moet? 637
4. Geval, of mē ongeloovige Princen magh helpē/ of van haer geholpen worden in de Oorloge? 377.643
5. Geval, of de quade intentie van die gene/die de Oorloge voeren/ de Oorloge niet quaet en maect? 643
6. Geval, wat personen/dat men in de Oorloge magh quetsē? ende hoe verre mē die quetsē magh? 447
7. Geval, of men wel Stratagemata, dat is/militaire looshept/magh gebruycken? 662
8. Geval van de duellen/ of die geoorlooft zijn? 664
9. Geval, of mē het kruyt wel mach in brandt steken? 665
10. Geval van dē roof of buyt/ hoe verre die geoorloft is? 667
Van de Caperie of vrye neeringhe. 674
Van de Beuyten van de Compagnien. 679
Van de Gasten, die op Hazard loopen. 676
Hoe de Beuyten moeten ghedeelt worden? 681
11. Geval, hoe hem eē broom Soldaet tot de doot berepden moet. 683
12. Geval, van het Ampt der Leger Predickers, of die onder de Soldaten Predicken. 703
Het oogemerck van onse Oorloge te Water. 532
De middelen, die daer toe noodigh zijn. 533.629
Origenes een Catechista. 333
Oostenrijcx Huys is tyrannigh. 280
Ostagiers, of Gpselaers. 592
Ostracismus. 56
Otto Hertius, eñ Ieronymus Coomans, Gesanten van Ernestus. 276
Ouders Ampt tegen hare kinderen. 71.142
Ouders moet men danckbaerheyt bewijsen. 38
Ouders, en Meesters/zijn wp vele schuldigh. 39
Oude, of Jonghe vrunden, welcke dat de beste zijn? 576
Overloopen naer den Vpandt/ is eene grouwelijcke sonde. 641
Overigheden, die over ons gestelt zijn/ daer moeten wp en goedt ghevoelen van hebben/ende hoe verre. 644
Overste waer door sp komē in verachtinge. 585
Waer door sp in den haet komen. ibid.
Waer door sp ontsachtelijck worden by de vpanden. 589
Overste moeten mannen van haer woordt zijn. 592
Overste moeten by hare Soldaten bemint zijn. 570
De middelen daer toe. 572
Sy moeten ock ontsten zijn/ende de middelen daer toe. 580
Overste ter Zee moeten broom/ en verstandigh zijn. 611
Wat daer by verstaen wort. ibid.
Overste in Indien moeten wel gheselt zijn. 335
Wat gavē in haer verepscht worden. ibid.
Overspel moet aē den hals gestraft worden/ of met eene onteeringe niet minder als de doot/ volgens

gens het recht van alle volckeren. 345
Den grouwel van deſe ſonde. ibid.

P.

PAcificatie van Gent. 417
Pacificatie met Spaengjen, is ons altijdt aver-rechts uptgheballen. 277
Pays en konnen wy met den vyant niet maken/die vast ſoude gaen/ en waerom? 271
Panuco, een Landtſchap in West-Indien. 339
Pantenus, een Catechiſta. 333
Paphnutius Biſſchop/doet grooten dienſt in't Concilium van Niceen. 468
Papiſten zijn tegen de Chriſtenen wreeder/als de Turcken. 391
Papiſten, of ſy nu beter zijn/ als ſy plegen. 433
Paepſche Prinçen, met namen de Koningen van Vranckrijck, en Polē, hoe verre datſe de Gereformeerde Religie toe-laten? 441
Papiſten beliegen de Heydenen (te wetē die eenigh natuerlick verſtant hadden) als ſy ſeggē/datſe eenige Goddelickheyt ſtelden in de beelden. 158.159
Sy beliegen ock de Joden, als ſy seggē/ datſe het guldē Kalf voor haren God hielden. 160
Sy beliegē ock Aharon den Prieſter. 162
Paepſch vormſel waer upt dat ghekomen is? 73
Papiſten zijn in ons Lant ſtout geworden/'tzedert de reductie van Maeſtricht. &c. 167
Papinius, Rechts-geleerde. 652
Participanten inde Compagnien van Ooſt ende Weſt-Indien, moeten ſeer voorſichtig zijn in het koopen/ende verkoopen van Actiē/ ende wat mate ſy daerinne houden moeten? 355.356
Sy en moeten den moet niet licht verlozen geven. ibid.
Sy moetē met de Heeren Bewindthebbers eendrachtigh zijn/ reciproce. 354
Particuliere affectien moet men af leggen/ als men ſpreeckt van't gemeene beſte. 610
Paſquillen die geſtropt wierden tegen I. Cæſar. 566
Paſquillen, die gheſtropt wierden tegen den Keyſer Tyberius. 370
Paſquier Eſtienne, Franſch Advocaet tegen de Jeſu-wijten. 435
Paſſe-porten, Monſter-rollen/ende Maendt-gelden van de Maettrooſen moetē by de Schrijvers trouwelick aengeteeckent worden. 623
Paulus van Caerden, bedroghen. 351
Paulus de II. Paus/ roemt dat hy alle rechten in ſyne borſt beſloten hadde/ ende dat hy daerom naer geene Rechters en braeghde. 220
Paus diſpenſeert de Koningen van haren eedt. 279
Paus kan diſpenſeren boven/ ende tegen de H. Schrifture/ ſoo hy roemt. 220
Paus, of hy Meeſter is van de geheele wereldt? 221
Bellarmijn ſeydt/ dat hy dat niet en is directelick/ maer indirectelick: deſe diſtinctie wordt beantwoordt. 224
Paus en kan geene rechte eere ghegheven/ noch gerechtighe tijtelen/ om dat hyſe ſelve niet en heeft. 606

Pauſdoms openbare exercitie / en mogē wp in de Indien niet toe-laten/en waerom?
Peckius Oratie, van den Vrede met Spaengjen. 272.389
Wordt van de Heeren Staten ge-cenſureert. ibid.
Peerlen als Duyven-eyeren. 219
Pekach den Koningh Iſraels doet groote wreedthept aen die van Juda. 387
Perſius van het ſilver ende goudt ontrent den Godſ-dienſt. 115
Petrus de Gante, een Munnick in de Indien. 230
Petrus Molinæus, van de Houwe-licken met de ongeloobige. 448
Idem, van de ſtraffe der Atheiſten. 405
Petrus Plancius voordert de Weſt-Indiſche Compagnie. 199
Peruana een groot Quartier in de Weſt-Indien. 235
Peru, den Koningh daer van/wordt van de Spaengjaerdē jammer-lick miſhandelt. 338
Perkinz van 't vloecken. 82
Petrus Martyr vande verbondē met de ongeloovige. 377.639.641
Idem, van de duellen. 665
Idem, vande Oorloge der kinderen Iſraels met de BenJamiten. 655
Idem, van de Soldaten / die den Duyvel om gelt dienē. 387.641
Idem, vande ſtraffe der Overſpeel-ders. 345
Pieter Houtman vermoordt. 351
Idem, is de eerſte geweeſt / die de Koop-lupdē verweckt heeft tot de Indiaenſche vaert. 178
Pieter Heyn, een treffelick Zee-held/verovert de ſilvere Vlote by Matanca. 244.613
Phæniciers hebben Spaengjen in-gehadt. 238
Philippus de I. Vader van Keyſer Carel de vijfde, maeckt Ordinan-tie teghen de vloeckers / ende Godts-laſteraers. 501
Philips de II. Koningh van Spaen-gjen regeert wreedelick. 562
Soeckt voorts Spaengjaert, of Ko-ningh van Spaengjen.
Philips van Macedonien, vraeght een Lacedemonier, watſe voort-aen doen ſouden / als de ſaken deſperaet ſtonden / ende krijght eene couragieuſe antwoorde. 275
Piſiſtratus antwoorde / nopende de laſteringhe van een dronckaert. 352
Pittacus van de dronckaerts. 524
Idem, welcke dat de beſte Victorien zijn. 634
Playſier moet matigh zijn. 58
Plato dryft Koopmanſchap / om met die winſte / ſyne repſe naer Egypten te voorderen. 10
Idem, vande ſtraffe des overſpels. 346
Idem, van de liefde des Vader-landts. 37. 138
Idem, wie dat wy moeten houden voor vyanden des Vaderlants. 463
Idem, hoe hy ſyne laſteraers ghe-woon was den mont te ſtoppen. 552.554
Idem, gebruyckte groote voorſich-tigheyt / ende moderatie / in het ſtraffen van ſynen dienaer. 582
Idem, geeft eene treffelicke leſſe/ nopende de regeringe. 551

Plinius

Plinius van de Indien. 105
Idem, van Alexanders wackeren geeſt. 545
Pluym-ſtrijckers moet eē man van couragie verachten. 560
Plus oultre, verandert in plus citra. 559
Plutarchus van den Koop-handel. 10
Idem, van de op-voedinge der kinderen. 144
Idem, van de maeltijden. 50
Idem, vande wapenen/die Alexander, ende meer andere gevoert hebben teghen Barbariſche natien (quanſups!) om die te temmē. 226
Poolſche Religie. 71
Polydorus Virgilius van den oorſprongh der Koopmanſchap. 2
Idem, van de Paepſche Afgoderie. 154
Pompeja, Ceſars huyſ-vrouwe. 550
Pompilius, eenen Roomſchē Overſten. 599
Porçeleyne vaten van waer ſy komen/ende hoe ſy gemaeckt worden? 106
Portugijſen, of die Ooſt-Indien eerſt gevonden hebben? 227
Portugijſen Privilegien in Nederlandt. 241
Limitatie der ſelver Privilegien. ibid.
Verklaringe daer van. 243
Portugijſen wreedtheydt/ bedreven in Amboina. 251
Sy hitſē den Koningh van Achem, tegen ons volck op. 246
Sy ſoechē onſe Negotie in Indien overal te bekommerē. 251.363
Portugijſen, noch Spaengjaerden, en hebbē America/oock niet geheel ontdeckt. 229
Waerom de Portugijſen niet meer Landts in Indien hebben ingenomen? 236
Portugael, wanneer/ ende hoe aen Spaengjen gekomen? 659
Præſcriptie, wat recht dat het zy. 237
Den regel daer van. 238
Dit recht en hebben de Spaenſche, noch de Portugijſen, niet over beyde de Indien, de facto, ſinder daet. 234
Noch de Jure, naer rechte. 237
Predikanten, aen wat formulieren ſy verbonden zijn. 422
Predikanten Ampt in't Catechiſeren. 72
Predikanten in Ooſt ende Weſt-Indien, wat gaven daerinne vereyſcht worden in leere/ eñ leven. 297. tot 307
Waer upt die ſchaerſheyt rijſt van kloeche Predikantē derwaerts. 300
De middelen om deſe ſchaerſheyt te verbeteren. 307
Predikanten in de militie/het zy in't Leger/ of in de Guarniſoenen/ hoe ſy moeten geſtelt zijn. 702
Hoe dat de Soldaten haer-ſelven daer tegē dragen moeten. 713
Prinçen maxime. 661
Prinçe van Parma wordt bedrogen. 663
Hy ſterft ſonder eere. 591
Prinçe van Oraengjen, Wilhelmus, hooger me. wort van Fam. Strada gelaſtert met leugenen. 647
Hy verantwoort hem-ſelven. ibid.
Prince Maurits, ſiet Mauritz.
Prinſen of Beuyten, of ſy geoorloft zijn/ende hoe verre. 250.251. 667. tot 683

Privilegien van Nederlandt/haren oorſpronck/ oudtheyt/waerdigheyt/vaſtigheyt. 412
Hare nuttigheyt. ibid.
Sy zijn vā dē Koninq van Spaēgjen beſworē / ende niet-te-min onder de voeten getrapt. 413
Proponenten die hier ledigh gaen/ en behoorden haren dienſt voor de Kercken in Indien niet te weygeren. 307
Hoe datſe haer-ſelven ontrent de beroepinghe tot den Kercken-dienſt te dragen hebbē/ eene deftige vermaninghe upt Auguſtino. 708
Propheten geeſt, is den Propheten onderworpen. 404
Prophetie, of libertas prophetandi, moet ſekere palen hebben. ibid.
Prophetie van Barth. de la Caſa tegen Spaengjen. 231.343
Proteſtanten, dat is/ Evangeliſche/ ende Gereformeerde/ waren in Nederlandt ſeer toegenomen/ door de Commertie met andere Landen/ in den beginne van de troublen. 407
Hare belijdenisſe ende leven. 408
Proteſtatie van la Caſa teghen de Spaengjaerden. 231
Proteſtatie van deſen Autheur. 212, 320
Provinçien in Nederlandt, hoe sy van een geſcheurt zijn. 651
Wy zijn gehouden de Overheerde Provinçien, tot de Vnie te reduceren/ende waerom? ibid.
Pythagoras, weder-ſpreect het dooden van hem-ſelven / en waerom? 666

Q.

QVaelderie, of malle Koopmanſchappen verboden. 31
Quintus Curtius, van Alexanders couragie. 653
Quintilianus, een vermaert Orateur. 272.677
Quintus Metellus, eenē Roomſchen Heere / diſputeert met Scipio Africanus. 552
Quito, eene ſtadt in America. 130

R.

RAbarber, ende Radix Chinæ, van waer die komen? 106
Rabbi Levi, ben Gerſom/ een geleert Jode. 637
Ramazan, wat maendt dat is by de Turcken. 377
Ramſ-hoornen, wat die beduyden. 703
Rebellen worden wy t' onrechte ghenoemt van den Spaengjaert. 273
Recht/ wat dat sy / ende de deelen daer van. 32
Recht van Pays en Oorloge. 213
Recht van Oorloge en heeft dē Koninqh van Spaengjen ganſch niet tegen de Indianen. 229
Veel minder/ als wy doē/ want sy hebben ons dickmael t'onrechte beleedigt/ door aenritſinge vā de Spaenſche/ eñ Portugijſē. 363
Dit wordt bekent van de Paepſche Theologanten, te weten/ dat den Koninck geē recht en hadde/ om die arme Heydenen Oorloge aē te doen. 232
Met namen Barth. de la Caſa. 231
Den Cardinael Cajetanus. 232
Bellarmijn. 213
Rechtvaerdigheyt, eene noodighe deught. 587
Reformatie in Europa, ende de ontdeckinge van America, zijn vaſt in eenen tijt gevallen / en waerom? 120

Reformatie ſonder diſcipline/en kā niet beſtaen. 328
Regeringhe van Landen en Steden/ moet in conſcientie gedaen worden/ als Voochdie van Weeſen/ met vriendelickheyt. 551. 571
't Advijs van Keyſer Carel de V. aen ſynen Sone/ nopende de regeringe der Nederlanden. 7
Regeringe, moet trachten 't geheele Corpus van de ghemeynte te ſorgen/ ende niet alleene/ eenige deelen. ibid.
Eene treffelicke leſſe van Plato, nopende de regeringe. 8
Eene treffelicke maxime van Fab. Maximus, deſen aengaende/ verſterckt met ſyn exempel. 453
Wie daer beter aē is/ die in/ of upt de regeringe is. 561
Regeringhe, en is gheene erve. ibid.
Hoe ſy haer moeten dragē/ die upt de regeringe zijn. 563
Sommige ſchepden van ſelfs daer upt. 562
Gelijck Keyſer Carel de V. ibid.
Regiment Chriſtenen onder M. Aurelius, verkrijgen regen upt den Hemel door hare gebeden. 372. 388. 271
Regio Ætherea, ſive celeſtis, & regio elementaris, ſive ſublunaris. 170
Regulen, om upt de vaert van Ooſt ende Weſt-Indien, recht profijt te trecken. 291
Religions-vrede, ghemaeckt anno 1578. 406
Sy verſchilt vele van de vryheydt der conſcientie, ende waerinne. 416
Religie van de Ghereformeerde Kercke wat die zy? 421
Wat de Staē Generael daer by verſtaen. ibid. 423
Deſe Religie hebben ſy eygentlick in hare beſcherminge genomen. ibid. 415
Religie der Papiſten, waerom ſy in onſe Provinciē/ ſo vele de openbare exercitie belangt/ verboden is. 597
Remonſtranten Apologie. 417
Remonſtrantie vande Kercken van Hollandt, Zeelandt, ende Weſt-Vrieſlandt, tegen de ſtoutigheyt der Papiſten. 595
Requeſte van de Edel-luyden, anno 1566. 411
Requeſte van de Maeſlanders. 609 611
Reynigheydt des herten geeft grooten trooſt. 85
Reyſen buyten s'Landts, moet met mate geſchieden. 137
Repetundarum, een Roomſche wet. 56
Rijckdom wort genoemt dē Mammon der ongherechtigheydt/ en waerom? 44
Wy en mogen daer op niet ſtaen. 18
Want rijcke lupden konnen haeſt arm worden. 47
Rijckdom hebben de wereldtſche menſchen meeſt. 115
Rijpen raedt, een fameus libel/ laſtert beyde Compagnien van Ooſt ende Weſt-Indien, midtſgaders onſe gantſche regeringhe/ wordt wederleght. 211. 245
Roock van Taback, daer weten vele lupden by te leven. 100
Gheeſtelijck reuck-werck is beter. ibid.

Ende

Ende dat moeten wy beſorghen/ of anders en ſullen wy den eeuwighen roock niet ontgaen. 101
Roof, of Buyt, hoe verre die geoorloft is te Water/ of te Lande. 667. tot 683
Siet Buyt, Caperie, Prinſen.
Roovers, of men die oock trouwe ende geloove ſchuldigh is? 599
Romeynen en hebben de ledighgangers niet willen verdragen/ en hare remedie daer tegē. 142
Sy waren ſeer pretijs/ om haer woordt/met namen haren eedt/ te houden. 593
Sy waren ordinaris vriendelick tegen alle natien/ die ſy overwonnen hadden/ uptgenomen Carthago, Numantien, en Corinthen, en waerom? ibid.
Haer Jus fæciale, dat is/gerechtigheyt tegen den vpant/ noemē ſy heyligh. ibid.
Rotterdam van Boſſu verkracht. 653
Ruardus Acronius van den Ruſtdagh. 65
Ruermonts, ende Venloos verraet. 598

S.

SAbbath, of ruſt-dag/moet naerſtigh gheviert worden/ met namen van alle Koop-luyden, en Koop-vaerders. 19.63.83
Item, op de ſchepen van Oorloge. 508
Item, op de Indiaenſche ſchepen. 318
Item, in beyde Indien, te Lande. 321.&c.
Sachtmoedigheydt moet ghetempert zijn met kloecmoedigheyt. 555
Sallum den ſone Joſia, ſotte houdaerdie. 602
Salomo, wanneer hy geleeft heeft. 108
Syne wijſheyt/heerlickheydt/ en rijckdom. 174
Syne Equippagie op Ooſt-Indien. 108
Hy is van de Vrouwen bedrogen. 525
Santéén, vuyligheyt. 570
Saul ſlaet de Gibeoniters t'onrechte. 592
Hy verſchoont de Keniters tē rechte. 652
Hy loopt by de Tooverereſſe. 591
Hy valt in ſyn eyghen ſwaerdt. 466
Hy wordt van David gepreſen/ en beklaeght. 578.590
Schepenen worden de Wet ghenoemt/en waerom? 582
Schipſ-rechten van Wiſbuy, van Keyſer Karel, Koningh Philips, &c. 87
Schip-timmer-luyden van den Keyſer Claudio, met Privilegiē vereert. 14
Scipio Africanus, een treffelijck Veldt-overſte binnen Roomen. 552
Hy weygert de eere/ die hem van den Roomſchen Raet wort aengeboden. ibid.
Siecken-troſters op de Vloten/ haer Ampt. 311.tot 317
Scholen in Indien moeten wel waerghenomen worden/ den ſtaet daer van/ ende wat daer aen gebreeckt. 329.&c.
School-meeſters Ampt. 71
School-ordeninghe in Zeelandt. ibid.

Schrij-

Schrijvers op de ſchepen van Oorloge haer Ampt: gaven / die in haer verepſcht worden: ende hoe datſe behoorden geexamineert te worden. 622. tot 629
Sebna, eenen hoovaerdigen Rentmeeſter. 602
Secten, en Sectariſen / wat die zijn. 403
Sedulius, vā het rijcke Chriſti. 223
Seneca, ſyn advijs / hoe dat mē met de dienſt-boden moet handelen. 41
Idem, van de verſchooninghe der onnooſelen. 652
Sigi mundus, Keyſer / wordt van ſynen eedt gedispenſeert. 279
Silentiary, wat die waren. 41
Simme, van de Heydenen aengebeden. 670
Simſons hoererie. 524
Slaven ellende. 41
Of de Chriſtenē, wel mogen ſlaven koopen / en verkoopen. 360
Alle Chriſtenē zijn vande Chriſten-Prinçen, vande lichamelicke ſlavernie ontſlagen. 363
Ende overſulcx en macht men geene Chriſtenē, tot ſlaven verkoopen in der eeuwigheyt. ibid.
Of men de Heydenē, ende Turcken, tot ſlaven ſoude mogē koopē en verkoopē / ende hoe verre? ibid.
Van de Gheeſtelijcke ſlavernije, en kan ons niemant verloſſen / als de Heere Jeſus Chriſtus? 362
Deſe ſlavernie is de alder-ellendighſte. 366
Socinus, eē grouwelijc Ketter. 405
Sodaliteyt der Jeſu-wijten, waer toe die dient? 391
Soldaten en moeten niet dienen tegen hare conſcientie. 637
Noch Commiſſien tegen hare conſcientie uptvoeren. 638
Die anders doen / doē groote ſonde. 641
Soldaten, die Godt niet en vreeſen / en konnen niet recht courageus / noch voorſichtigh zijn. 591
Thien Soldatē worden binnen Roomen gheſtraft / om datſe haer wooyt aen die van Carthago niet gehouden en hadden. 594
Soldaten moeten geloont worden. 575. 631
Vrome Soldaten moeten geadvanceert worden. 575
Sy moeten eerlijck begraven / en beklaeght worden. 578
Soldaten moeten goede cameraden ſoecken. 689
Hoe datſe haer tot de doot berepdē moeten? 683. tot 703
Solon heeft in ſyne jonckheyt / een Koopman geweeſt. 10
Idem, van de vronckaerts. 524
Idem, van de noodtwendigheyt der Juſtitie. 630
Idem, van den rijckdom / en armoede. 10
Somer-huyſen, en Speel-hoven, wat mate mē daerinne houdē moet. 55. 64
Spaengjaerden en zijn met haer lant nopt te vreden. 133
Spaengjaerts trotſe tijtelen / en devijſen. ibid. 228
Hoe ſy predicken / om de Heydenen in Weſt-Indien te bekeeren? ibid. 431
Hare wreetheydt aldaer bedreven. 231
Spaenſche looſheyt, in't maken van den Trebes. 204
Spaenſche Vlote, anno 1588. 618
Spaenſche Tyrannie, daer van heeft ons

Spaenſche Inquiſitie oorſpronck. 238. 407
Spaenſche vaert is ons ongeraden. 212. 257
Spaenſche Pocken zijn upt Weſt-Indien geſproten/upt de Spaenſche grouwelijcke onkuyſchept. 339
Spaenſch Koopman tot Antwerpen, anno 1568. doet aen ons Vaderlant eenen extraordinairē dienſt/ want hy beſtelde den Prinçe van Oraengjen 3000. Ruyterdaelders ter maent. 37
Spaengjaerden achten de Nederlanders, niet beter als Moren. 434
Spaengjaert wil ons beyde de oogen uytſteken. 435
Spaengjaerts maximen vande Oorloge te Water. 610
Spaenjaerdē zijn Prince-moorders. 277
Spaenjaerden, ſtellen de geheele werelt in roeren. 659
Spaengjaert, is eyghentlijck onſen vyandt. 651
Spaengjaerden, wat middelen ſy gebruyckt hebbē/ om de Indianen te bekeeren. 231
Sy en hebben noyt geheel Ooſt, of Weſt-Indien, ingenomen / ſy en konnen oock niet. 234
Sy en hebben oock de Negotie aldaer niet alleene beſeten. ibid.
Wat Landen datſe noyt gehadt en hebben in Ooſt-Indien. 235
Wat Landen datſe noyt gehadt en hebben in Weſt-Indien. ibid.
Sy geven op ſommige plaetſē tributpt in Weſt-Indien. 236
Hare goddelooſheyt/die ſy in Weſt-Indien bedreven hebben. 338
Hare trouw'looſheyt. ibid.
Hare grouwelijcke onkuyſchept. 339
Hare blinde gierighept. ibid.
Hare dupbelſche wreethept. 340
Hoe veel menſchen/datſe in den tijt van 48. jaren / daer vermoort hebben. 342
Spaengjaerdē houden de Chriſtenen tot ſlaven / tegen recht/ ende het ghebruyck van meeſt alle natien in Europa. 366
Spaengjaert, ſoeckt verbont te maken met de Turcken, ende Perſianen, als hy in noot is. 370
Spaengjaerts jaerlijckſche inkomſte. 281
Hy is altijdt vyant geweeſt van de Nederlanden. 277
Hy en is niet te gelooven/ en waerom? 279
Syne ſchattē liggē in Indien. 281
Hoe dat hy te dwingen is. 259
Hy wil de Compagnien van Ooſt, ende Weſt-Indien contentement doen voor hare Actiē/en pretenſien / gelijck Achab preſenteerde aen Naboth. 266
Hy en heeft noyt recht gehadt/ om de Nederlanders upt Indien te bannen. 268
Hy en heeft dat oock noyt expreſſelick derbē doē/ als in de houwelicſche voorwaerde-bā ſyn dochter Iſabella Clara Eugenia. 269
Het is periculeus met den Spaengjaert Treves te maken. 271
Vaſten Pays en konnē wy met hem oock niet maken/om verſchepdē redenen / en maximen van onſe Voor-ouders. 271. tot 279
Hoe dat wy dan upt de Oorloghe geraken konnen? 280
Spitſberge onwoonbaer. 168
Spotten met den Godſ-dienſt/is eē teecken van de upterſte goddelooſheyt. 490

Naer ſpot-vogels en moet men niet lupſteren. 529
Want ſy ſullē grouwelick geſtraft woꝛden. 492
Spreken en ſwijghen, hoe wy dat doen moeten. 67
Staet der Kerckē in Ooſt-Indien. 289
In Braſilien. ibid.
Staet der Scholen in Amboina. ibid.
Staet der Kerckē in Nieu-Engelant. 343
Staten Generael, ſweeren den Koninghvan Spaengjē af. 647.649
Hare couragieuſe antwooꝛde / aen Erneſtus. 276
Aende Koninginne vāEngelant. 284
Sy noodigen de andere Provinçien tot de Unie, en Bꝛede. 651
Hoe dat ſy verſtaen de vryheydt der conſcientien. 414
Sy appꝛoberen het Synodus Nationael. anno 1618. en 1619. 423
Wat ſy verſtaen by de Ghereformeerde Religie. ibid.
In wat waerde/ ſy deſe Religie altijdt gehouden hebben. 441
Ende waeromme dat ſy / de openbare exercitie van de Paepſche Religie, verboden hebben. 440. 441.595.597
Sy zijn Barmhertige Heeren. 598
Sy zijn altijdt pꝛecijs geweeſt in't houden van haer wooꝛdt. ibid.
Haer Ampt ontrent de Compagniē van Ooſt en Weſt-Indien. 356
Ontrent de militie ter Zee. 629
Ontrent de Religie, ende de fundamenten van de Oorloge. 648
Statius van het verſchoonen van de Bꝛouwen ende Kinderen in de Oꝛloge. 651
Steden, dſe dooꝛ den Koop-handel zijn rijck gewoꝛden. 12
Steden, en behooꝛt men tē bpere eñ tē ſwaerdē/ niet op te gebē. 653
Dooꝛ-al moet in het in-neme van ſtedē/ de Vrouwē-kracht, of ſchoffieringe van Bꝛouwen/ verbodē woꝛden/ op lijf-ſtraffe. 657
Stelen en Roovē, en mach een Zeeman niet doen. 516
Stoiſche beſchꝛijvinge vande kloetmoedighept. 564
Hare blintheyt/ ontrent het doodē van hem-ſelven. 126
Straffe moet geſchiedē ſonder tooꝛnicheyt/ ſonder uptneminge van perſonen/ ende naer mate vande ſonde. 582
Stratagema, ſiet looſheyt.
Strate Magellana. 188
Naſſauſche ſtrate, gevonden. 179
Strate le Maire, gevonden. ibid.
Studien nuttigheydt / en vermakelickheyt. 615
Hoe ſy moeten aengelept woꝛden. 548
Suetonius van I. Cæſar. 566.567
Sybillen, Heydenſche Pꝛopheterſſen. 111
Symmachus, eenē Roomſchē overſten / verſchoont de Heydenſche Afgoderie / vaſt met ſulcke argumenten / als nu de Papiſten doen. 159

T.

TAbacx gebꝛuyck/ en miſbꝛuyck. 97. 511
Wanneer dit kꝛuydt in Europa is bekent gewoꝛden. 97
Talentum wat het zy. 382. 579
Tambos, Koninckliche herbergen in Weſt-Indien. 129
Taerlinck en Caert-ſpelen. 509
Tarthers, vpandē van de Chineſen. 130
Tegenſpoet is noodig/ om de menſchē te temmē/ gelijck de pickure

re voor de Paerden. 559
Tentatien van een gebroken Koopman. 27
Terra del Fogo, onbewoont. 168
Thales Mileſius heeft Koop-handel gedreven. 10. 11
Theodorus Beza van de Jeſu-wijten belogen. 245
Syne Sendt-brieven gepreſē. 329
Themiſtocles eergierigh. 607
Theodoſius Keyſer, wort van Ambroſius beſtraft. 656
Hy weert de Afgodē/ende heplicht de Kerckelicke goederen. 670
Theſſalonica van Theodoſio miſhandelt. 656
Thienen, by wat occaſie verbrandt. 673
Thonons Collegie binnen Roomē. 434
Hare Ligue/ met de vruchten van dien. ibid.
Thomas Candiſch, Engelſch Ridder zeylt de werelt om. 188
Titus Veſpaſianus was ſeer bemint van ſijn volck. 571
Hy was ſeer ſuynigh over ſynen tijdt. 61
Tyberius Keyſer ſeer gehaet. 572
Syn onbedacht ſpreeck-woordt. ibid.
Paſquillen tegen hem. ibid.
Tijdt moet waergenomē worden. 19. 59
Tijdtlijcke middelen hebben de wereldtſche menſchen meeſt. 115
Tolen, Stadt/en Eylant/ wanneer gereduceert. 618
Tonge, wat quaet datſe kan doen! 525
Middelen/ om die te bedwinghen. 526
Toornigheyt moetmen vermijdē in het ſtraffen. 582
Toornigheydt, moet een man van couragie in dē toom houdē. 555
Tooverēſſe te Endor. 591
Treves openbaert de vyanden van de Indiaenſche vaert. 253
Treves en kan onſe Oorloghe niet eyndigen / maer wel ſchade toebrengen. 271
Treves anno 1609. ſteut de West-Indiſche Compaignie. 200
Treves en mach mē met den vyant niet makē op goddelooſe / of oneerlicke conditien. 389
2. Trompetten Num. 10. wat ſy beduyden? 703
Troublen in Nederlant/ haren oorſpronck. 414
Tuyſſchen, en ſpelen verbodē. 101
Tucht-huyſen noodigh. 143
Turckſche pracht. 367
Turckſche Octroye, aen de Geunieerde Provincien van Nederlandt gegeven. 368
Turckſchen Keyſer, wat hy gevoelt van Prince Maurits. 454
Tyrus, eene vermaerde Koopſtadt. 3
Hoe vreet/ ende wijdt datſe gehandelt heeft. ibid.
Tzinzoo, eē Coningh der Chineſen. 129

V.

VAderlant, moeten wy beminnē. 37. 137. 540
Valerius Maximus van de liefde des Vaderlandts. 466. 541
Idem van de getrouwigheyt. 592
Vaderlants Lief-hebbers, exempelen daer vā uyt Valerio Maximo. 541
Varrerius. 111
Idem vā de kracht der kloeckmoedigheyt. 563
Idem van de kracht der wel-ſprekentheyt. 585

Varro van de beelden. 158
Valentinianus Keyſer. 372
Vaſten-dagh moet ſcharp onderhouden zijn. 63
Vaſten-dagh moet men houden/eer men te velde trecht. 535
Venetianen hebben de Jeſu-wijten upt hare Juriſdictie gebannen/ en waerom? 435
Venetianen hebbē over lange grooten handel op Ooſt-Indien ghedreven. 234
Venus Tempel, over 't graf des Heeren. 670
Verachtinge van Overſte / waer upt dit rijſt / ende remedie daer tegen. 586
Verbondt met de ongeloovige/ hoe verre datmē dat makē mach. 369
Te weten van Commercie/en dryve handelinge. 370
Item, als men van ongheloovige Princen overwonnē wort. 371
Item, als de geloovige wonen onder eene ongeloovighe Overigheyt/ſoo mogē/en moeten ſy dat Lant helpen voorſtaen. ibid.
Item, als ſy van den ongeloovigen onderdruckt wordē/die onder de ſelve Overigheyt ſtaen/ ſo mogē ſy de ongheloovighe ghemeyne Overichept/om hulpe aenroepē. 372
Maer men magh gheen verbondt maken met den ongeloovigen/ tot nadeel van de ware Religie. ibid.
Noch upt ongeloovigheyt. 373
Waer upt dat men weet / dat het daer upt komt. 374
Het is periculeus / verbonden met dē ongeloovigē te maken/offenſijf ende defenſijf. 377
Exceptie daer van. 381
Het en is eē geloovigh Prince niet geraden ſijn Legher te ſtercken met eene gheheele natie van ongeloovige Soldaten. ibid.
Het en is een Chriſten niet geoorlooft te vechten teghen de Hupsgenootē des geloofs / als Hupsgenooten. 383
Men magh om ſyne Koopmanſchap te dryven/hem-ſelven niet beſmetten met Afgoderie. 390
Gelijck mē ock de Afgoderie /eñ diergelijcke laſteren in een Lant niet en magh openbaerlick toelaten / om den Koop-handel te verbeteren. 394
Men magh geen verbondt makē/ of Societeyt met ongeloovighe in't ſtuck vāCommercie/tot nadeel van de ware Religie. 443
Wanneer dat nadeel is. 444
Verbondt moeten alle Patriotten maken/ om het Vaderlant voor te ſtaen. 463
Verbondt moeten alle gheloovighe maken/ om Gods Kercke voor te ſtaen. 458
Klachte / datter weynige ſodanige zijn/die dat van hertē doen. 466
Verbondt des houwelijcx en magh men niet maken met den ongeloovigen. 447
Verbondt Gods, is het fundament van onſen trooſt. 373
Verhuyſen upt ſyne woon-plaetſe/ wanneer dat geoorlooft is. 136
Verraedt van Venlo/ Roermonde/ Maeſtricht. 595
Veylinge van de Zee, moet ſpoedigh gedaen worden. 570
Voorſlaghen daer van. 609
Generale maximē daer van. 610
Victualie op de Schepē van Oorlooge hoe ſy weſen moet. 512.514

Met

Met geſonde ſpÿſe moetē de Maetroosen te vreden zÿn / ende met hare poŕtie. 513
Verſchoonen moet men onnooſele luyden. 652
Vertoevē, is somtÿts noodig. 569
Vinden alleene / en geeft geen recht tot eenige ſake. 628
Virginea, 't geloobe van dat volck. 122
Viſſchers behoort men te verſchoonen. 653
Gelijck onſe Overigheden de Viſſchers van den vyant doen. 673
Den vyant daer tegen bedrÿft grouſame wreethept tegen onſe arme Viſſchers. ibid.
Viſſchers tot Zierickzee leeren malkand'ren leſen. 76. 507
Vitziliputzly, eenen Afgodt tot Mexico. 129
Vliſſingen wonderlick gereduceert. 617
Vloecken is eene ſchrickelicke ſonde. 81
Exempelen daer van. 82. 83
Straffe in Vranckrijck daer tegen. 83. 502
Straffe in Nederlandt, onder Hartoge Philips de I. daer tegē. 501
Vloeck over het Landt / van waer hy komt? 538
Onſe Voor-ouders in dē troubel / waer ſy gevlucht zÿn? 17. 615
Voorſichtigheyt in de Oorloge / is noodigh. 544
Waerinne ſy beſtaet? 546
Voorſichtelijck moet men met de Indianen handelen. 349
Niet-te-min vriendelÿck. 351
Unie van Utrecht. 417
Voorſichtigheyt, ſonder gerechtigheyt / is ſuſpect. 584
Voorſichticheyt en can niet beſtaen ſonder 't gheloobe / ende vreeſe Gods. 591
Vorſten, en moet men niet te licht / of te veel vertrouwen. 378
Voſſen-vel, ende Leeuwen-vel. 600
Voyagie van de vier eerſte ſchepen op Ooſt-Indien. 181
Voyagie van acht ſchepen upt Hollandt. 183
Voyagie van dry Zeeuſche ſchepē. 184
Voyagie van Joris Spilbergen. 186
Voyagie van Pieter Both. ibid.
Voyagie van Wolfaert Harmanſſen. 187
Voyagie van Jaques Mahu. ibid.
Voyagie van Dierick Gerritſſen van China. 188
Voyagie van Olivier van Oort. ibid.
Voyagie van Jacob Heemſ-kercke anno 1607. 189. 201
Van Cornelis Matelief. ibid.
Van Paulus van Caerden. ibid.
Van Willem Barentſſen. 179
Van Jacob van Neck. 188
Van Steven vander Hagen. 192
Van Pieter Heyn anno 1629. 244
Van Ferdinandus Magellanes, Franciſcus Draeck, Thomas Candiſch, Olivier van Oort. 187
Voorſpoedt en moet ons niet verheffen. 557
Voorſpoet van Afgoden-dienaers duert eenen korten tÿdt. 429
Vrage, of wy met die van Brabandt, Vlaend'ren, &c. wel mogen een verbondt maken / mids dat ſy blÿven by hare Religie / beantwoordt. 442
Vrede-handelinghe met Spaengjen, is ons altÿdt aver-rechts uptgevallen. 277
Ende daerom is ſy by onſe Voor-ouders altÿdt ſuſpect gheweeſt. 278

Vriendtſchaps wetten. 689
Vrienden, oude/of nieuwe/welcke dat de beſte zijn? 576
Vryheyt is tweederley/geeſtelijcke/ende vleeſſchelijcke. 403
Daer is ock eene Politijcke vryheyt/die geſtelt wordt tegen ſlavernie. ibid.
Vryheydt der conſcientie, waer in ſy beſtaet. 403
Vryheydt der conſcientie, ende Religions-vrede verſchillen. 416
Ongeregelde vryheyt in de Religie/is het verderf van Kercken en Landen. 405
Voor wat vryheydt dat onſe Voorouders gevochtē hebben? te weten/niet voor eene vleeſchelicke/ongeregelde vryheydt/maer alleene teghen de Inquiſitie van conſcientie/ende de bloedighe Placcaten. 406. 434
Verklaringe van de Heeren Staten deſen aengaende. 406
Verklaringe vā Em. van Metren. 415
Vrede, wanneer die te prijſē is? 593
Vreeſe Gods maeckt ons bemint/ende ontſien. 580
Vryheyt, is eenen onwaerdeerlijcken ſchat/daer over wy moeten pveren. 275. 619
Vryheydt van onſe Provincien is aen de Indiaenſche vaert gelegen. 259
Vrome luydē konnē vele doē/als sy vroom/eñ couragieus/zijn. 468
Vrouwen-ſchenderie in het in-nemē van Steden/is eē grouwel. 457

W.

WAckere verſtanden wonen gemeynelick in ſwacke lichamen. 545
Wackerheyt, eene noodige gabe in een Officier. 569
Warthon, Engelſch Edelman doorſteken. 665
Wederdoopers nemē het gebruyck/om het misbruyck wech/gelijck Mahometh. 645
Hare verkeerde opinie vande Oorloge/wort wederleght. 472
Werelt, waer na genoemt. 151
Weduwen en Weeſen moet men voorſtaen. 48
Wereldtſche menſchen ſoecken eere in ydele dingen. 602
Ende daerſe niet te vinden is. 603
Weſelſche Papen liegen/als sy seggen/dat de Paus-geſinde Princen/geeſtelicke ende wereltſche/ſulcken Politijcken faveur/ende diſcretie toonen tegen die vande Gereformeerde Religie/als sy begeren. 438
Wetenſchap, ſonder gerechtighept is niet met allen. 564
Welſprekentheyt is eene groote gave in een Officier. 585
Hare nuttighept/ende noodtwendighept. ibid.
West-Indiſche Compaignie beginſel en concept. 199
Wordt geſtut. 200
Wordt gearreſteert. 204
't Octroy met de Artijckelen. ibid.
Deſe Compagnie heeft vele vyanden. 253
Willebrordus, eñ Winifridus, hebbē in Zeelant aldereerſt Chriſtum gepredickt. 119
Willem Uſſelincx vordert de West-Indiſche Compagnie. 199
Willem Corneliſſen Schouten. 192
Willem Grave vander March/neemt den Briele in.
Syne ſonde/ende ſtraffe. 661
Willougby, een Engelſch Ridder. 663

Willem van Naſſau, ſiet Prince van Oraengjen.
Wiſſelinge van gevangene tuſſchen die van Roomen, en Carthago. 593.594

X.

XAliſco, een Provincie in West-Indien. 339

Z.

ZEën, waer na ſy genoemt zijn. 148
Of de namen van de Zëen, eenigh recht geven? ibid.
De voornaemſte groote Zëen, Oceanus, Mediterraneum, An-Jan, Fretum Gaditanum, Magallanicum, &c. 147
Zeelant wanneer 't eerſt tot de kenniſſe Chriſti gebracht is. 119.290
Zee-rechten van Gotlandt, Wiſbuy, Keyſer Carel de V. Philippus de II. van de Hanze-ſteden, van de Staten van Hollandt, &c. 87
Zee-roovers wtmoedige antwoort aen Alexander de Groote. 134
Zee-roovers zijn vyanden van alle menſchen / ende derhalven en is mẽ haer geẽ geloove ſchuldigh / naer 'tgevoelen van Cicero. 599
Zee-roovers van Algiers. 229
Zee-roovers houden ock eenighe ſpecie van Juſtitie / nevens andere boeven. 587
Twee vermaerde Zee-roovers Bargulus, ende Viriatus. ibid.
Zee ſtaet voor alle-man opẽ / maer de Oevers / ende de Stranden niet. 239
Daerom en is de Zee, noch de Commerçie, de præſcriptie niet onderworpen. ibid.
Zee-vaerts wijs. 543
Zee-vaert en konnen / noch en magẽ wy niet derven. 253.532.542
Alle Souverayne zijn altijt over de Zee jaloers geweeſt. 264
Zee-varende lupden / menighte in ons Landt. 254
Zee-varende lupdẽ / die naer den vyant loopẽ / worden beſtraft. 653
Zee-helden gepreſen. 543.613
Zee moet altijt bewaert zijn. 611
Wy moetẽ daer over jaloers zijn. 629
Zee moet gevryt zijn / eñ hoe. 609
Zedekia, mepneedigh. 592
Zidoniers zijn geweeſt vermaerde Koop-lupden. 3
Ziele verlozen / al verlozen. 551
Zierickzee heeft vele geleden voor de vryheyt des Vaderlandts. 541
Zierickzeeſche viſſchers, eñ Bootsgeſellen / hoe ſy onderweſen worden. 507
Hoe ſy malkand'rẽ onderwijſẽ. 76 507
Zout-vaert op Punto del Rey. 195 204
Zwitſers eerſte verdruckinge. 659
Hoe ſy vry geworden zijn. 280

FINIS.

Ver-

-08365-

Verklaringe van eenige notabele Schriftuer-plaetſen.

Ioſu. 1. verſ. 5. tot 10.	590.	*Matth. 21. 12.*	dedicatie.
Iud. 2. verſ. 2. tot 16.	425.	*Matth. 26. 42.*	478.
2. Paral. 28. 6.	388.	*Ioan. 4. 24.*	392.
Pſal. 18. verſ. 30. tot 47.	590.	*Ioan. 18. 36.*	480.
Pſal. 70. 15.	dedicatie.	*Rom. 2. 28.*	392.
Pſal. 119. verſ. 57. tot 65.	16.	*Iac. 3. verſ. 17. 18.*	557.
Eccleſ. 12. 11.	469.	*Apoc. 9. verſ. 13. 14. 20. 21.*	80. 124.
Zach. 5. 7.	538.		

Additie.

Fol. 557. Regula 35. **ſet op de kant:** Van Alexanders doot, wort twijffelachtigh geſproken, ſommige ſchrijven die toe, het fenijn van Antipater, als Q. Curtius: andere de dronckenſchap **ten huyſe van** Theſſalus **upt** Meden. **Op houdent met** Carion, **ende** P. Melanchon, Chron. Carionis lib. 2. fol. 144. Ubi extant hæc verba, ſic Alexander, cum in tot præliis invictus fuiſſet, periit immodico vino, ſicut Daniel Macedonicum regnum pardeli ſimilem facit, quæ non capitur ab armatis venatoribus, (ipſorum enim, jacula, celeritate ſuâ eludit) ſed ſopitia vino & venere.

3. JOAN. 2.

Alderliefſte, ick wenſche u. l. voorſpoet in alle dingen, ende geſontheyt, gelijck uwe ziele voorſpoedigh is.

PSAL. 122. 6.

Wenſchet Jeruſalem geluck, het moet wel gaen, den genen die u liefhebben. *Amen.*

HALLELVIAH.

Ghedruckt by Hendrick van Eſch, **wonende in't Hoff/ tot Dordrecht.** ANNO 1641.

1

ex 197

Verklaringe van eenige
Schriftuer-plaetſen.

Ioſu. 1. verſ. 5. tot 10.	590.	*Matth. 2*
Iud. 2. verſ. 2. tot 16.	425.	*Matth. 2*
2. Paral. 28. 6.	388.	*Ioan. 4.*
Pſal. 18. verſ. 30. tot 47.	590.	*Ioan. 18.*
Pſal. 70. 15.	dedicatie.	*Rom. 2.*
Pſal. 119. verſ. 57. tot 65.	16.	*Iac. 3. ve*
Eccleſ. 12. 11.	469.	*Apoc. 9.*
Zach. 5. 7.	538.	

Additie.

Fol. 557. Regula 35. **ſet op de kant:** Van Alexanders doot, wort twijffelachtigh geſproken, ſommige ſchrijven die toe, het fenijn van Antipater, als Q. Curtius: andere de dronckenſchap **ten hupſe van** Theſſalus **upt** Meden. **Op houdent met** Carion, **ende** P. Melanchthon, Chron. Carionis lib. 2. fol. 144. U der, cum immodico regnum par pitur ab ari jacula, cele & venere.

3. JOAN. 2.

Alderliefſte, ick wenſche u. l. voorſpoet in alle gelijck uwe ziele voorſpoedigh is.

PSAL. 122. 6.

Wenſchet Jeruſalem geluck, het moet wel gae hebben. *Amen.*

HALLELVIA

Ghedruckt by Hendrick van Eſch, wor
tot Dordrecht. ANNO 16

Objection 179

F641
U19
0